



Dil ve Edebiyat Araştırmaları  
**Journal of Language and Literature Studies**  
Uluslararası Hakemli / International Refereed

**Beşeri-Sosyal Bilimler Dergisi**

TDED  
İstanbul 2023



**Dil ve Edebiyat Araştırmaları | Journal of Language and Literature Studies**

Sayı/Issue : 28 - Autumn 2023

ISSN: 1308-5069 E-ISSN: 2149-0651

DOI: dx.doi.org/10.30767

**Dergi Ekibi/Team Journal**

**İmtiyaz Sahibi/Owner**

Ekrem Erdem

**Editörler/Editors**

Prof. Dr. Ahmet KOÇAK

**Editör Yardımcıları/Editorial Assistants**

Arş. Gör Dilşad Doğmuş

İstanbul Medeniyet Üniversitesi

**Alan Editörleri/Field Editors**

Türk Dili ve Edebiyatı

**Eski Türk Dili/Old Turkish Language**

Dr. Hakan Aydemir | İstanbul Medeniyet Üniversitesi

**Eski Türk Edebiyatı/Classical Turkish Literature**

Prof. Dr. Hakan Taş | Marmara Üniversitesi

Prof. Dr. Üzeyir Arslan | Marmara Üniversitesi

**Türk Halk Edebiyatı/Turkish Folk Literature**

Doç. Dr. Cafer Özdemir | Ondokuz Mayıs Üniversitesi

**Türkçe Eğitimi/Turkish Language Teaching**

Prof. Dr. Deniz Melanlıoğlu | İstanbul Üniversitesi

**Yeni Türk Edebiyatı /Modern Turkish Literature**

Prof. Dr. Mehmet Samsakçı | İstanbul Üniversitesi

Doç. Dr. Muhittin Doğan | Marmara Üniversitesi

**Yeni Türk Dili /New Turkish Language**

Prof. Dr. Yakup Yılmaz | İstanbul Medeniyet Üniversitesi

## Dünya Dilleri ve Edebiyatları/World Languages And Literatures

**Alman Dili ve Edebiyatı/German Language and Literatures**

Doç Dr. Sine Demirkıvıran | Marmara Üniversitesi

**Arap Dili ve Edebiyatı/Arabic Language and Literatures**

Prof. Dr. Kerim Açık | 29 Mayıs Üniversitesi

**Fars Dili ve Edebiyatı/Persian Language and Literature**

Doç. Dr. Turgay Şafak | İstanbul Medeniyet Üniversitesi

**Fransız Dili ve Edebiyatı/French Language and Literature**

Doç. Dr. Osman Coşkun | Marmara Üniversitesi

Doç. Dr Ertan Kuşçul | Pamukkale Üniversitesi

**İngiliz Dili ve Edebiyatı/English Language and Literature**

Dr. Öğr. Ü. Ömer Faruk İpek | Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi

Doç. Dr. Sevcan Yılmaz Kutay | Marmara Üniversitesi

**İspanyol Dili ve Edebiyatı/Spanish Language and Literature**

Doç. Dr. Olcay ÖZTUNAL | İstanbul Medeniyet Üniversitesi

**İngilizce Redaksiyon English**

Öğr. Gör. Dr. Banu ERGEN | İstanbul Medeniyet Üniversitesi

Öğr. Gör. Şule KILCI | Kocaeli Üniversitesi

### Yayın Kurulu/Editorial Board

**Prof. Dr. Hayati Develi**, İstanbul Üniversitesi - (Türkiye)

**Prof. Dr. Walter G. Andrews**, University of Washington - (USA)

**Prof. Dr. Ali Şükrü Çoruk**, İstanbul Üniversitesi - (Türkiye)

**Prof. Dr. Elisabetta Ragagnin**, Freie Universität - (Germany)

**Prof. Dr. Yılmaz Daşçioğlu**, Sakarya Üniversitesi - (Türkiye)

**Prof. Dr. Dragan Potočnik**, Maribor Üniversitesi - (Slovenia)

**Prof. Dr. Öztürk Emiroğlu**, University of Warsaw (Poland)

**Prof. Dr. Alev Sınar Uğurlu**, Uludağ Üniversitesi - (Türkiye)

**Assoc. Prof. Mehmet Uzman**, National Chengchi Üniversitesi - (Taiwan)

**Prof. Dr. Mehmet Narlı**, Balıkesir Üniversitesi - (Türkiye)

**Assoc. Prof. Margareta Aslan**, Babeş-Bolyai University - (Romania)

**Prof. Dr. Ertan Örgen**, Balıkesir Üniversitesi - (Türkiye)

**Assoc. Prof. Ph.D. Shinji İdo**, Nagoya University (Japonya)

**Prof. Dr. Abdülkadir Emeksiz**, İstanbul Üniversitesi - (Türkiye)

**PD Dr. Michael Heß**, Justus-Liebig-Universität Gießen - (Germany)

**Prof. Dr. Ahmet Karadoğan**, Kırıkkale Üniversitesi - (Türkiye)

- Prof. Dr. Adalet Tahirzade**, Avrasya Üniversitesi – (Azerbaycan)  
**Prof. Dr. Hasan Akay**, FSM Vakıf Üniversitesi - (Türkiye)  
**PD Dr. Zuzana Gažáková**, Univerzita Komenského - (Slovakya)  
**Prof. Dr. Hikmet Özdemir**, Haliç Üniversitesi - (Türkiye)  
**Prof. Dr. Muharrem Dayanç**, İstanbul Medeniyet Üniversitesi - (Türkiye)  
**Prof. Dr. İbrahim Hakkul**, Özbekistan İlimler Akademisi – (Özbekistan)  
**Prof. Dr. Abdullah Uçman**, MSGS Üniversitesi - (Türkiye)  
**Prof. Dr. Murat Kacıroğlu**, Erzurum Teknik Üniversitesi - (Türkiye)  
**Prof. Dr. Hilmi Uçan**, Afyon Kocatepe Üniversitesi - (Türkiye)  
**Prof. Dr. Yakup Çelik**, Kültür Üniversitesi – (Türkiye)  
**Assoc. Prof. Ph.D. Burul Sagımbayeva**, Manas Üniversitesi – (Kırgızistan)  
**Prof. Dr. İlhan Genç**, Düzce Üniversitesi - (Türkiye)  
**Prof. Dr. Atabey Kılıç**, Erciyes Üniversitesi - (Türkiye)  
**Prof. Dr. Bilal Yücel**, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi - (Türkiye)  
**Prof. Dr. Mehmet Aydın**, 19 Mayıs Üniversitesi - (Türkiye)  
**Prof. Dr. Mustafa Argunşah**, Erciyes Üniversitesi - (Türkiye)  
**Prof. Dr. Mustafa Uğurlu**, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi - (Türkiye)  
**Prof. Dr. Ömür Ceylan**, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi – (Türkiye)  
**Prof. Dr. Mehmet Samsakçı**, İstanbul Üniversitesi - (Türkiye)  
**Prof. Dr. Fatih Başpınar**, Konya N. Erbakan Üniversitesi (Türkiye)  
**Prof. Dr. İbrahim Gültekin**, İstanbul Üniversitesi - (Türkiye)  
**Dr. Piotr Romanowski**, University of Warsaw - (Poland)  
**Prof. Dr. Şerif Ali Bozkaplan**, Dokuz Eylül Üniversitesi - (Türkiye)  
**Prof. Dr. Bayram Ali Kaya**, Sakarya Üniversitesi - (Türkiye)  
**Prof. Dr. Zeki Kaymaz**, Ege Üniversitesi - (Türkiye)  
**Prof. Dr. Turgay Anar**, İstanbul Medeniyet Üniversitesi - (Türkiye)  
**Prof. Dr. Deniz Melanlıoğlu**, İstanbul Üniversitesi - (Türkiye)  
**Dr. Bağdagül Musa**, Amman Üniversitesi - (Ürdün)  
**Doç. Dr. Osman Coşkun**, Marmara Üniversitesi - (Türkiye)

### **Yayın Danışma Kurulu/Review Board**

- Prof. Dr. Hayati Develi**, İstanbul Üniversitesi – (Türkiye)  
**Prof. Dr. Walter G. Andrews**, University of Washington - (USA)  
**Prof. Dr. Yılmaz Daşcıoğlu**, Sakarya Üniversitesi - (Türkiye)  
**Prof. Dr. Elisabetta Ragagnin**, Freie Universität - (Germany)  
**Prof. Dr. Mustafa Balcı**, İstanbul Üniversitesi - (Türkiye)  
**Prof. Dr. Adalet Tahirzade**, Avrasya Üniversitesi – (Azerbaycan)  
**Prof. Dr. Alim Yıldız**, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi – (Türkiye)  
**Prof. Dr. Dragan Potočnik**, Maribor Üniversitesi - (Slovenia)  
**Prof. Dr. Ahmet Şefik Şenlik**, İstanbul Medeniyet Üniv. - (Türkiye)  
**Assoc. Prof. Pei-Lin Li**, National Chengchi Üniversitesi - (Taiwan)  
**Prof. Dr. Turgay Anar**, İstanbul Medeniyet Üniversitesi - (Türkiye)  
**Prof. Dr. Öztürk Emiroğlu**, University of Warsaw (Poland)  
**Prof. Dr. Yakup Yılmaz** İstanbul Medeniyet Üniv. - (Türkiye)  
**PD Dr. phil. Habil. Harald Bichlmeier** (Germany)  
**Prof. Dr. Ahmet Koçak** İstanbul Medeniyet Üniversitesi – (Türkiye)  
**Doç. Dr. Ahmet Naim Çiçekler**, İstanbul Üniversitesi - (Türkiye)  
**Dr. Bağdagül Musa**, Ürdün Üniversitesi - (Ürdün)  
**Doç. Dr. Muhittin Doğan**, Marmara Üniversitesi - (Türkiye)  
**PD Dr. Zuzana Gažáková**, Univerzita Komenského - (Slovakya)  
**Dr. Öğr. Üyesi Yunus Emre ÖZSARAY**, İstanbul Medeniyet Üniv. - (Türkiye)

## 28. Sayının Hakemleri / Referees of Issue 28

- Prof. Dr. Mehmet Çiçek, Gaziantep Üniversitesi Antep- Türkiye  
Prof. Dr. Mehmet Ölmez İstanbul Üniversitesi İstanbul- Türkiye  
Prof. Dr. Ahmet Cüneyt İssı İstanbul Medeniyet Üniversitesi İstanbul- Türkiye  
Prof. Dr. Ali Şükrü Çörük İstanbul Üniversitesi İstanbul- Türkiye  
Prof. Dr. Mustafa Kaçalın Marmara Üniversitesi İstanbul- Türkiye  
Prof. Dr. Hatice Şahin Bursa Uludağ Üniversitesi Bursa- Türkiye  
Prof. Dr. Erol Öztürk Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Bolu-Türkiye  
Prof. Dr. Naile Hacızade Selçuk Üniversitesi Konya-Türkiye  
Prof. Dr. Hacer Tokyürek Erciyes Üniversitesi Kayseri- Türkiye  
Prof. Dr. Yüksel Topaloğlu Trakya Üniversitesi Edirne- Türkiye  
Prof. Dr. Mehmet Ali Çelikel Marmara Üniversitesi İstanbul- Türkiye  
Prof. Dr. Gülmira Kuruoğlu Dokuz Eylül Üniversitesi İzmir- Türkiye  
Prof. Dr. Erhan Eroğlu Anadolu Üniversitesi Eskişehir- Türkiye  
Prof. Dr. Hasine Şen Karadeniz, İstanbul Üniversitesi İstanbul- Türkiye  
Prof. Dr. Şaban Sağlık Fatih Sultan Mehmet Üniversitesi İstanbul- Türkiye  
Prof. Dr. Ali Fuat Arıcı Yıldız Teknik Üniversitesi İstanbul- Türkiye  
Prof. Dr. Gökhan Tunç Anadolu Üniversitesi Eskişehir- Türkiye  
Prof. Dr. Nilsen Gökçen Uluk Dokuz Eylül Üniversitesi İzmir- Türkiye  
Prof. Dr. Halil Aytekin Ondokuz Mayıs Üniversitesi Samsun- Türkiye  
Prof. Dr. Mehmet Gürbüz Necmettin Erbakan Üniversitesi Konya-Türkiye  
Prof. Dr. Mustafa Apaydın Çukurova Üniversitesi Adana- Türkiye  
Prof. Dr. Orhan Yavuz Selçuk Üniversitesi Konya- Türkiye  
Prof. Dr. Mehmet Çelik Bahçeşehir Üniversitesi İstanbul- Türkiye  
Prof. Dr. Hacer Hande Uysal Gürdal Hacettepe Üniversitesi Ankara- Türkiye  
Prof. Dr. Erdoğan Boz Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Eskişehir – Türkiye  
Prof. Dr. Mustafa Balcı İstanbul Üniversitesi İstanbul- Türkiye  
Prof. Dr. Nurullah Ulutaş Bitlis Eren Üniversitesi Bitlis- Türkiye  
Prof. Dr. Fatih Sakallı Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Ankara- Türkiye  
Prof. Dr. Semra Saraçoğlu Gazi Üniversitesi Ankara- Türkiye  
Prof. Dr. Yakup Yılmaz İstanbul Medeniyet Üniversitesi İstanbul- Türkiye  
Prof. Dr. Arda Arıkan Akdeniz Üniversitesi Antalya- Türkiye  
Prof. Dr. Gencay Zavotçu Kocaeli Üniversitesi İzmit- Türkiye  
Doç. Dr. Berceste Gülçin Özdemir İstanbul Üniversitesi İstanbul- Türkiye  
Doç. Dr. Bünyamin Ayçiçeği İstanbul Üniversitesi İstanbul- Türkiye  
Doç. Dr. Erhan Şen Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Van- Türkiye  
Doç. Dr. Fatih Bakırcı Mimar Sinan Güzel Sanatlar İstanbul- Türkiye  
Doç. Dr. Mustafa Kırca Çankaya Üniversitesi Ankara -Türkiye  
Doç. Dr. Beytullah Bekar Kırklareli Üniversitesi Kırklareli -Türkiye  
Doç. Dr. Selçuk Atay Karabük Üniversitesi Karabük- Türkiye  
Doç. Dr. Nilüfer İlhan Bozok Üniversitesi Yozgat- Türkiye  
Doç. Dr. Hikmet Tosyalı Maltepe Üniversitesi İstanbul- Türkiye  
Doç. Dr. Erdiñ Aslan Marmara Üniversitesi İstanbul- Türkiye  
Doç. Dr. Osman Coşkun Marmara Üniversitesi İstanbul- Türkiye  
Doç. Dr. Ayşe Nevin Yıldız Hacettepe Üniversitesi Ankara- Türkiye  
Doç. Dr. Ömer Gökhan Ulum Mersin Üniversitesi Mersin- Türkiye  
Doç. Dr. Hatem Türk Giresun Üniversitesi Giresun- Türkiye  
Doç. Dr. Selda Uygur Gürbüz Namık Kemal Üniversitesi Tekirdağ- Türkiye  
Doç. Dr. Haluk Öner Bartın Üniversitesi Bartın- Türkiye

- Doç. Dr. Mehmet Özger** Afyon Kocatepe Üniversitesi Afyon- Türkiye  
**Doç. Dr. Soner İşimtekin** Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Van- Türkiye  
**Doç. Dr. Hakan Akca** Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Ankara- Türkiye  
**Doç. Dr. Mustafa Aslan** Sakarya Üniversitesi Sakarya- Türkiye  
**Doç. Dr. Bedia Koçakoğlu** Akdeniz Üniversitesi Antalya- Türkiye  
**Doç. Dr. Betül Can** Selçuk Üniversitesi Konya-Türkiye  
**Doç. Dr. Malek Abdulkader** İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi İstanbul- Türkiye  
**Doç. Dr. Hanife Saraç** Karadeniz Teknik Üniversitesi Trabzon- Türkiye  
**Doç. Dr. Üyesi Fatih Özdemir** Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Karaman- Türkiye  
**Doç. Dr. Ali Benli** Marmara Üniversitesi İstanbul- Türkiye  
**Doç. Dr. Ferhat Karabulut** Manisa Celal Bayar Üniversitesi Manisa- Türkiye  
**Doç. Dr. Macit Balık** Bartın Üniversitesi Bartın- Türkiye  
**Dr. Öğr. Üyesi Can Şahin** Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Erzincan-Türkiye  
**Dr. Öğr. Nazan Coşkun** Selçuk Üniversitesi Konya-Türkiye  
**Dr. Öğr. Üyesi Niyazi Adıgüzel** Kırklareli Üniversitesi Kırklareli -Türkiye  
**Dr. Öğr. Üyesi Pelin Seçkin** Karadeniz Teknik Üniversitesi Trabzon- Türkiye  
**Dr. Öğr. Üyesi Yusuf Gök Kaplan** Kapadokya Üniversitesi Nevşehir- Türkiye  
**Dr. Öğr. Üyesi Şaban Çobanoğlu** Fatih Sultan Mehmet Üniversitesi İstanbul- Türkiye  
**Dr. Öğr. Üyesi Cem Özışık** İstanbul Kültür Üniversitesi İstanbul- Türkiye  
**Dr. Öğr. Üyesi Canan Paşalioğlu** Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Nevşehir- Türkiye  
**Dr. Öğr. Üyesi Muhuttin Doğan** Afyon Kocatepe Üniversitesi Afyon- Türkiye  
**Dr. Öğr. Üyesi Ecevit Bekler** Dicle Üniversitesi Diyarbakır- Türkiye  
**Dr. Öğr. Üyesi Serpil Yazıcı Şahin** Kocaeli Üniversitesi İzmit- Türkiye  
**Dr. Öğr. Üyesi Sümeyra Alan** Erzurum Teknik Üniversitesi Erzurum- Türkiye  
**Dr. Öğr. Üyesi Ayça Bakıner** Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Bilecik- Türkiye  
**Dr. Öğr. Üyesi Barış Ağır Osmaniye** Korkut Ata Üniversitesi Osmaniye- Türkiye  
**Dr. Öğr. Üyesi Şenel Gerçek** Kocaeli Üniversitesi Kocaeli – Türkiye  
**Dr. Öğr. Üyesi Zeliha Işık** Karabük Üniversitesi Karabük – Türkiye  
**Dr. Öğr. Üyesi Aytaç Ören** Sağlık Bilimleri Üniversitesi Ankara- Türkiye  
**Dr. Öğr. Üyesi Erdem Dönmez** Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Bilecik- Türkiye

## Dizinler/Index

Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi aşağıdaki dizinlerce taranmaktadır.

Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisinin Dizinlendiği veri tabanları

Journal of Language and Literature Studies is listed in the index of

e-mail: dilarastirma@gmail.com

ULAKBİM TR DİZİN

MLA

Index Copernicus

SOBIAD

İdeal online

Akademia Sosyal Bilimler İndeksi (ASOS)

Research Bible (Academic Research Index)



### Tasarım ve Uygulama/Design and Application

Erdem Özсарay

### Baskı ve Cilt/Press

Aktif Matbaa ve Reklam Hiz. San. Tic. Ltd. Şti.

### Yönetim Merkezi:

Türkiye Dil Ve Edebiyat Derneği Genel Merkezi Feshane Caddesi No: 3 Eyüp / İstanbul

Tel/phone: 0212 581 69 12 - 581 61 72 | Tel/phone: phone:0537 675 71 10

Dil ve Edebiyat Araştırmaları dergisi yılda iki sayı yayımlanan uluslararası hakemli bir dergidir.

Journal of Language and Literature Studies is a peer-reviewed,biannual journal.

Dergide yer alan yazıların ilmî ve fikrî sorumluluğu yazarlarına aittir.

The responsibility of statements



# İçindekiler/Table of Contents

---

## MAKALELER/ARTICLES

---

16. Yüzyıla Ait Satır Altı Farsça-Türkçe Sözlük  
**A 16th-Century Interlinear Persian-Turkish Dictionary .....14**  
Beytullah BEKAR | Yasin YAYLA
- Haber Çevirisi ve Rusçadaki Söz Sanatlarının Türkçeye Aktarımı  
**News Translation and Transmission of Russian Figures of Speech into Turkish.....40**  
Doğa ARAL | Leyla Çiğdem DALKILIÇ
- A Phenomenological Approach towards Early Literacy Development Practices of Early Childhood Teachers  
**Okul Öncesi Öğretmenlerinin Erken Okuryazarlık Gelişimine  
Yönelik Uygulamalarına Fenomenolojik Bir Yaklaşım .....62**  
Eda DURUK
- Servet-i Fünûn Şairi Cenab Şahabeddin'in Geliştirdiği Mizah Felsefesi  
**The Philosophy of Humor Developed by Cenab Şahabeddin, Poet Of Servet-i Fünûn .....80**  
Hasan AKAY
- Dijitalleşmenin Yerel Medyanın Dönüşümündeki Etki ve Sonuçları  
**The Impact and Results of Digitalization on Local Media .....90**  
İbrahim DELİBAŞ
- İntiharın Bir Gösterge Olarak Analizi: Nilgün Marmara ve Sadık Hidayet Örnekleri  
**Semiotic Analysis of Suicide: Examples of Nilgün Marmara and Sadık Hidayet .....104**  
Serap BOZKURT GÜVENEK
- Humour and Sadness in Postcolonial Novel: Emotional Ambivalence in Early Anglo-Indian Novels  
**Sömürgecilik Sonrası Romanda Gülmece ve Hüzün: Erken Dönem  
Hint-İngiliz Romanlarında Duygusal İkirciklilik .....118**  
Mehmet Ali ÇELİKEL
- Yunus Emre'nin Meşhur ve Meçhul Bir Şiiri Üzerine Bazı Mülâhazalar  
**Some Thoughts on a Famous and Unknown Poem of Yunus Emre .....130**  
Muhammet Sani ADIGÜZEL

Klasik Türk Şiiri'nde Vahdet-i Vücûd Felsefesi <b>The Philosophy of the Oneness of Being in Classical Turkish Poetry</b> .....	152
Nihat BIÇAK	
Osmanlı Mizahında Kayzer Wilhelm İmajı <b>The Image Of Kaiser Wilhelm In Ottoman Humor</b> .....	172
Nida KİRÖMEROĞLU	
Exploring Translation Criticism: A Comparative Analysis of the Translation of the Novella The Strange Case of Dr. Jekyll and Mr. Hyde (1985) as Dr. Jekyll ve Mr. Hyde (2009) in Turkish <b>Çeviri Eleştirisi Üzerine: The Strange Case of Dr. Jekyll and Mr. Hyde (1985) ve Türkçe Çevirisi Dr. Jekyll ve Mr. Hyde (2009)'ın Karşılaştırmalı Analizi</b> .....	186
Sema Üstün KÜLÜNK	
XVIII. Yüzyılın Bilinmeyen Şairlerinden Nâdî ve Şiirleri <b>Nâdî and Her Poems from Unknown Poets of the 18th Century</b> .....	202
Fırat SEVİNÇ	
Yeniden Doğum, Kleşa ve Nirvâna Hakkında Bazı Eski Uygurca Fragmanlar <b>Some Old Uyghur Fragments on Rebirth, Kleşa, and Nirvâna</b> .....	220
Uğur UZUNKAYA	
Bulgaristan'da Ana Dili Türkçe ve Resmi Dil Bulgarcanın Öğretilmesinde Türk Çocuklarının Yaşadıkları Sıkıntılar <b>The Difficulties Faced By Turkish Children In Teaching Turkish As Their Mother Tongue And Bulgarian As An Official Language In Bulgaria</b> .....	240
Abidin KARASU	
Gazellerdeki Düşünce Dilini Dil Çalışmalarına Katkı Bakımından Okumak <b>Reading the Language of Thought in Gazelles in Terms of Contribution to Language Studies</b> .....	262
Nazire ERBAY	
Onat Kutlar'ın "Kediler" İsimli Hikâyesinde Gerçekliğin Farklı Boyutları Üzerine Bir İnceleme <b>An Examination on the Different Aspects of the Reality in "Kediler" by Onat Kutlar</b> .....	278
Ayşe Nur ÖZDEMİR	
Objects of Oppression: An Ecofeminist Reading of Tar Baby by Toni Morrison <b>Baskı Objeleri: Toni Morrison'ın Katran Bebek Adlı Romanının Ekofeminist Bir Okuması</b> .....	288
Pınar SÜT GÜNGÖR	
Çeviride Eşdeğerlik ve Kelimelerdeki Anlam Değişmelerinin Bağlamı Belirlemesi: Türkçe ve Arapça Örneği <b>Context Determination of Equivalence and Meaning Changes in Words in Translation: Turkish and Arabic Example</b> .....	300
Muhammet ABAZOĞLU	

Ölmeye Yatmak ve Saatler’de Toplumsal Cinsiyet Rollerini Bağlamında İntihar Düşüncesinin Mekanla İlişkisi	
<b>The Relationship Between Suicidal Thoughts and Space in Lying Down to Die and The Hourse .....</b>	<b>316</b>
Şeyma KARACA KÜÇÜK	
Making of Scapegoats: The Complicity of Church, State and Society in Claire Keegan’s Small Things Like These	
<b>Günah keçileri Yaratmak: Claire Keegan’ın Bunlar Gibi Küçük Şeyler adlı Romanında Kilise, Devlet ve Toplumun Suç Ortaklığı .....</b>	<b>328</b>
Mümin HAKKIOĞLU   Mustafa GÜNEŞ	
The Analysis of Illustrated Story Books for Children Aged 3-6 in Terms of Protection Rights	
<b>3-6 Yaş Çocuklarına Yönelik Resimli Hikâye Kitaplarının Korunma Haklarına Göre Analizi .....</b>	<b>346</b>
Duygu YALMAN POLATLAR   Muhammet Ü. ÖZTABAK	
Turgut Uyar’ın Şiir Karakteristiği ve “Hiçsizliğe” Şiiri	
<b>Turgut Uyar’s Poetry Characteristics and Poetry “Hiçsizliğe” .....</b>	<b>362</b>
Murat TURNA	
Beyond Binary: Rethinking Orthographic Depth Through the Lens of Turkish Orthography	
<b>İkilğin Ötesinde: Türkçenin Merceğinden Bir İmla Derinliği Muhakemesi .....</b>	<b>380</b>
Halil İSKENDER	
Old Age and Greed in Şâib Tabrîzî’s Ghazals	
<b>Şâib-i Tebrîzî’nin Gazellerinde Yaşlılık ve Hırs .....</b>	<b>392</b>
Güneş Muhip ÖZYURT	
Sezai Karakoç’ta Okuma Kültürü ve Okuma Biçimleri	
<b>Sezai Karakoç’s Reading Culture and Reading Styles .....</b>	<b>412</b>
Yunus Emre ÖZSARAY	
Madame Bovary’nin Türk Edebiyatına Yansımalarından Biri: Bugünün Saraylısı’ndaki Aysen	
<b>A Reflection of Madame Bovary in Turkish Literature: Aysen in Bugünün Saraylısı .....</b>	<b>428</b>
Ferudun AY	
Gülün Adı Filminin Göstergibilimsel Çözümlemesi	
<b>A Semiotic Analysis of the Movie The Name of the Rose .....</b>	<b>448</b>
Arzu KALAFAT ÇAT   Sema NOYAN	
Exploring the Efficacy of Video Project Assignments in English Language Learning through the Lens of Tertiary-Level EFL Students	
<b>İngilizceyi Yabancı Dil olarak Öğrenen Üniversite Öğrencilerinin Gözünden Dil Öğreniminde Video Proje Ödevlerinin Etkililiğini Araştırma .....</b>	<b>470</b>
Zülal AYAR	

Türkçede Eylem Çekiminde -Ler Ekinin Yer Alması Kabul Edilemez Mi? Olaya İlişkin Beyin Potansiyelleri Çalışması  
**Is The Inclusion Of The -Ler Suffix In Turkish Verb Inflection Unacceptable?An Event-Related Bram Potentials Study .....**482  
Mehmet AYGÜNEŞ

In Search of Inner Self: Yunus Emre's Mysticism and Emerson's Transcendentalism  
**İç Benliği Ararken: Yunus Emre'nin Mistisizmi ve Emerson'ın Aşkınılığı .....**508  
Ercan KAÇMAZ

---

#### **KİTAP DEĞERLENDİRMESİ/BOOK REVIEWS**

---

Janus'un Yüzü Ve Türk Edebiyatında Kanon, Karşı-Kanon Meselesi .....524  
İbrahim ÖZTÜRKÇÜ

Hücvirî, Ali b. Osman Cüllâbî, Keşfu'l-mahcûb (Hakikat Bilgisi), Haz. ....529  
Mustafa ÖZSARAY

## EDİTÖRDEN

Kıymetli Bilim İnsanları,

Uluslararası hakemli Dil ve Edebiyat Araştırmaları dergisinin 28. sayısı ile karşınızdayız. Türkiye Dil ve Edebiyat Derneği tarafından çıkartılan Dil ve Edebiyat Araştırmaları bu sayıyla beraber 14. yılını tamamlamış bulunuyor. Dergide başta dil, edebiyat, folklor, kültür, çeviri bilimi, dil ve edebiyat eğitimi gibi ağırlıklı olarak filoloji alanına ait makalelere yer verilmektedir. Türkçe dışında İngilizce, Almanca, Fransızca, Arapça, Farsça gibi dillerde yazılmış makalelere de yayımlanmaktadır. Önceki sayılarda olduğu gibi bu sayımıza da gerek yurt için gerekse yurt dışından büyük bir ilgi oldu. Cumhuriyetimizin 100. Yılı dolayısıyla bu sayımızda hakem sürecinden geçen daha fazla sayıda makaleye yer verdik. Bu sayıda Eski ve Yeni Türk Dili, Eski Türk Edebiyatı, Yeni Türk Edebiyatı, Çocuk Edebiyatı, Halk Edebiyatı, İngiliz Dili ve Edebiyatı, Arap Dili ve Edebiyatı, Türkçe Öğretimi, Doğu Dilleri ve Edebiyatı, Çeviri Bilimi gibi filolojinin geniş bir alanından gelen makaleler yer almaktadır.

Makale kabulünün sadece Dergipark sistemi üzerinden gerçekleştiğini, makaleleri sisteme yüklerken herhangi bir intihal programından alınmış intihal raporuyla beraber yüklenmesi gerektiğini hatırlatmış olalım. Yayın ilkelerimiz gereği dergimizin bir sayısında bir bilim insanının sadece bir makalesine yer verdiğimizizi de kaydetmiş olalım. Makaleler siteme yüklemeyen önce yayın ilkelerine göre düzenlemenin yapılması gerektiğini de hatırlatalım. Her sayımızda olduğu gibi başta yazarlarımız olmak üzere, dergimize gönderilen her makaleyi özenle okuyup değerlendiren hakemlerimize teşekkürü bir borç biliyoruz. Dergide yer alan makalelerin bilim dünyasına faydalı olmasını dileriz.

Bir sonraki sayıda buluşmak temennisiyle...

**Editör**

**Prof. Dr. Ahmet KOÇAK**

# 16. Yüzyıla Ait Satır Altı Farsça-Türkçe Sözlük

## A 16th-Century Interlinear Persian-Turkish Dictionary

Beytullah BEKAR\* Yasin YAYLA\*\*



### Öz

Anadolu sahasında Farsça öğretmek amacıyla 13. yüzyıldan itibaren birçok sözlük, dil bilgisi kitabı ve konuşma kılavuzu kaleme alınmıştır. Bu eserlerin bazıları satır altı tercüme olarak adlandırılan, metnin altına kelime kelime tercüme usulüyle yazılmıştır. Çalışmaya konu olan eser de Berlin Eyalet Kütüphanesine *Persisch-Osmanische Sammelhandschrift* [=Farsça-Osmanlıca Mecmua] adı ile kayıtlı bir mecmuanın içinde bulunan ve kütüphane kayıtlarına *Persisch-Osmanisches Wörterbuch* [=Farsça-Osmanlıca Sözlük] adı ile geçmiş bir kitapçıktır. Eserde, Türkçe kısımlar, Farsça kelimelerin ve ifadelerin bulunduğu satırların altında verilmiştir. Bugün adı Çorum olan fakat 16. yüzyılın sonuna kadarki belgelerde “çorumlu” olarak geçen şehrin adının eserde de “çorumlu” şeklinde geçmesinden ve Türkçe kelimelere getirilen eklerdeki uyum ve uyumsuzluklardan hareketle eserin 16. yüzyıla ait olduğu söylenebilir. Çalışma bir giriş ve iki ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde çalışmaya konu olan eserdeki Türkçe malzemenin yazım özellikleri ile bazı eklerde görülen uyum sorunu, şahıs eklerinin kullanımıyla ilgili problemler ve Farsçadan Türkçeye tercüme hususunda dikkat çekici özellikler gösterilmiştir. İkinci bölüm, çalışmaya konu olan metnin çeviri yazısı ve gerekli görülen yerlere düşülen notlardan müteşekkildir. Çalışmanın sonuna ilgililerin faydalanmasını kolaylaştırmak adına metnin başında bulunan Farsça-Türkçe sözlüğün Türkçeden Farsçaya bir dizini eklenmiştir.

**Anahtar kelimeler:** Sözlük, Farsça, Türkçe, gramer, konuşma kılavuzu.

\*Doç. Dr., Kırklareli Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Kırklareli, Türkiye.  
Elmek: beytullahbekar@gmail.com  
ORCID: 0000-0002-8372-1190

\*\*Dr. Öğr. Üyesi, Kırklareli Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Kırklareli, Türkiye.  
Elmek: yyasinyayla@gmail.com  
ORCID: 0000-0001-5726-884X

Gönderilme Tarihi / Received Date:

24 Mart 2023

Kabul Tarihi / Accepted Date:

5 Haziran 2023

Atıf/Citation: Bekar B. - Yayla Y. (2023). 16. Yüzyıla Ait Satır Altı Farsça-Türkçe Sözlük  
doi.org/10.30767/diledeara.1270435

Copyright © 2023

Dil ve Edebiyat Araştırmaları  
tded.org.tr | 2023

### Abstract

Since the thirteenth century, many dictionaries, grammar books, and phrasebooks have been written to teach Persian in Anatolia. Some of these works were written in interlinear translation. The work that is the subject of this study is a booklet found in a collection registered in the Berlin State Library under the name *Persisch-Osmanische Sammelhandschrift* [=Persian-Ottoman Collection] and recorded in the library records under the name *Persisch-Osmanisches Wörterbuch* [=Persian-Ottoman Dictionary]. In the work, the Turkish parts are given under the lines containing Persian words and expressions. Based on the fact that the name of the city, which today is called Çorum but is referred to as “çorumlu” in the documents until the end of the 16th century, is also referred to as “çorumlu” in the work and the harmony and disharmony in the suffixes brought to Turkish words, it can be said that the work belongs to the 16th century. The study consists of an introduction and two main chapters. In the first part, the spelling characteristics of the Turkish material in the work, the harmonization problem seen in some suffixes, the problems related to the use of personal suffixes, and the remarkable features of the translation from Persian to Turkish are shown. The second part consists of the translation of the text and the notes made where necessary. At the end of the study, an index of the Persian-Turkish dictionary at the beginning of the text from Turkish to Persian has been added in order to facilitate the utilization of those interested.

**Keywords:** Dictionary, Persian, Turkish, grammar, phrase book.

## Extended Summary

From the 13th century onwards, many dictionaries, grammar books, and speech guides were written to teach Persian in the Anatolian region. Some of these works were written with a method of interlinear translations. The work that is the subject of the study is a booklet that is in a collection registered to the Berlin State Library with the name *Persisch-Osmanische Sammelhandschrift* [=Persian-Ottoman Collection] and is registered in the library records as *Persisch-Osmanisches Wörterbuch* [=Persian-Ottoman Dictionary]. In the work, Turkish language sections are written below the lines containing Persian words and expressions. Based on the fact that the city now known as Çorum was referred to as ‘Çorumlu’ in documents until the end of the 16th century and is similarly named in the work, it is likely that the work dates to the 16th century.

The study consists of an introduction and two main parts. In the first chapter, the spelling characteristics of the Turkish material in the work, the harmonisation problem seen in some suffixes, the problems related to the use of personal suffixes, and the remarkable features of the translation from Persian to Turkish are presented. The harmonisation problem in suffixes is analysed under three headings: 1. Examples of violation of vowel harmony in the infinitive suffix *-mak, -mek*, 2. Examples of violation of vowel harmony in the noun-forming suffix *+lık, +lik*, 3. Examples of violation of vowel harmony in the noun-forming suffix *+rak, +rek*. The differences in the use of personal suffixes are analysed under four headings: 1. future tense plural second person conjugation, 2. present tense singular first person conjugation, 3. present tense plural second person conjugation, 4. past tense conjugation. As for the translation from Persian into Turkish, it is noteworthy that in some parts of the text, Persian parts are translated into Turkish word by word instead of giving their Turkish equivalents. Since the work is a dictionary and grammar is prepared in a limited framework, it is not suitable for examining phonetics and morphology. The second part consists of the transcription of the text and notes where necessary. In the introduction of the text, there is a glossary giving the Turkish equivalents of 217 Persian verbs. In this section, the Persian lexical entries are shown in bold and their Turkish equivalents are shown in normal font. Persian expressions in the rest of the text are shown in italics, while their Turkish equivalents below the line are shown in brackets. At the end of the study, an index from Turkish to Persian has been added to the Persian-Turkish dictionary at the beginning of the text in order to facilitate the use of those interested.

### **Some of the results obtained as a result of the study are as follows:**

It has been determined that with the Chagatay period, non-harmonious suffixes were added to Turkish words. The reason for this is that spelling is a figurative quality rather than pronunciation. This situation, which was common in Eastern Turkish, especially in the Chagatay period, is considered a spelling instability. In section 1.2.1 of the study, it is highlighted that the suffixes discussed in the section mentioned have been brought to Turkish words in a way that is contrary to the vowel harmony.

There are some differences in the use of personal suffixes in the work. The appendices contain features of both Old Anatolian Turkish and Classical Ottoman Turkish. This is because the work belongs to the transition period. While the Turkish equivalents of both verb conjugations and Persian expressions are given in the work, it is seen that some parts are translated from Persian to Turkish, contrary to the Turkish grammatical structure. It can be said that this issue was carried out to show the structural differences between Turkish and Persian to Persian learners.

## Giriş

Türklerle İrânî halkların ilişkilerini milattan önceye kadar götürmek mümkündür (Balcı, 2014, s. 39; Kızılözen, 2019, s. 20). Soğd bölgesinin MS 6-8. yüzyıllar arasında Köktürk hâkimiyetine girmesiyle Türk ve Fars dilli halklar arasındaki ilişkiler genişlemiştir (Menges 1968 ve Golden 2006'dan akt. Eker, 2010, s. 197). Türkçe ile Farsçanın birbirini etkileme süreci bin dört yüz yıldır kesintisiz biçimde devam etmektedir (Eker, 2010, s. 197). Bu uzun etkileşim süreci neticesinde iki dilde birçok ortak unsur oluşmuştur. İki dil arasındaki bu ortaklığın neticesinde edebiyat ve kültür alanında da birçok ortaklık gelişmiştir. Dil, edebiyat ve kültür alanındaki bu ilişkinin çerçevesini ortak kelimeler, gramer öğeleri, sözlükler, dil bilgisi kitapları, şerhler ve çeviriler gibi dil unsurları ve edebî ürünler belirler. Bu çerçevenin belirlenmesi, söz konusu iki dil ve edebiyat arasındaki araştırmalar için başta gelen önceliklerden biridir (Öz, 2010, s. 11). Bu çerçeve içindeki eserlerin ilk örnekleri sözlükler ve gramer kitaplarıdır. Sözlükler, bir dili öğrenmek için başvuru, öğretmek için de tavsiye edilen ilk eserlerdir. Anadolu sahasında yazılan ilk Farsça-Türkçe sözlükler de Farsça öğretmek için yazılmış eserlerdendir. Anadolu'da miladi on üçüncü yüzyıldan itibaren Farsçanın bir yabancı dil olarak öğrenilmesi ve öğretilmesi amacıyla Türkçe açıklamalı Farsça manzum ve mensur sözlükler, dil bilgisi kitapları, şerhler, Farsça okuma kitapları ve konuşma kılavuzları gibi pek çok eser telif edilmiştir (Çetinkaya, 2021, s. 1). Bu eserlerin büyük bir kısmında Farsça gramer konularına, aruz, edebî bilgiler, tarihî takvimler, gezegenler ve burçlar gibi konulara ilişkin bilgiler de bulunmaktadır (Öz, 2010, s. 64). Eğitim öğretim amacı ile yazılan Farsça-Türkçe sözlüklerde ise Farsça kelimelerin Türkçe karşılıkları maddelerin devamında veya satır altında verilmiştir, sayfalar 9-13 satır veya 5 ile 9 satır arasında değişen sütunlar hâlinde düzenlenmiştir (Öz, 2010, s. 65). Çalışmaya konu olan eser de Farsça öğretmek amacıyla yazılmış bir sözlük ve gramer kitabı niteliğindedir.

## Eser hakkında bilgi

Eser, Berlin Eyalet Kütüphanesine [Berlin Staatsbibliothek] *Persisch-Osmanische Sammelhandschrift* [=Farsça-Osmanlıca Mecmua] adı, PPN863971334 kayıt numarası ve Hs. Or. 14398 sınıflama numarası ile dijital olarak kayıtlı olan bir mecmuanın içinde bulunmaktadır. Mecmuanın toplamı 95 varaktan ibarettir. 1a-2a arasındaki kısımda çeşitli beyitler ve notlar bulunmaktadır. 2b-44b arası kısım *Tuhfe-yi Şâhîdî*'nin şerhidir. 47a-70b arası incelemeye konu olan eserdir. 71b-83b arası *Pend-nâme* ve 85a-94b arasında ise *Hâb-nâme* yer almaktadır. 95a'da 1032 [=1622-1623] tarihli bir vefat kaydı bulunmaktadır. 95b'de ise çeşitli notlar mevcuttur. İncelemeye konu olan eser, kütüphane kayıtlarında mecmuanın içindekiler kısmına *Persisch-Osmanisches Wörterbuch* [=Farsça-Osmanlıca Sözlük] adı ile kaydedilmiştir. Eserin müellifine veyahut yazılış tarihine dair herhangi bir kayıt bulunmamaktadır. Kütüphane, mecmuanın tamamı için yaklaşık bir tarih olarak 1700 yılını not düşmüştür. Eserde (68b/05)'te “*yâ be-çorumlu* (ya çorumluya (köy adıdır))” şeklinde bir kayıt bulunmaktadır. Çorum şehrinin adı belgelerde 16. yüzyılın sonuna kadar “çorumlu” şeklinde geçmektedir. Sonrasında “çorum” şeklini almıştır (İ. Şahin, 1993, s. 373). Gerek bu bilgiden, gerekse inceleme ve sonuç kısmında değinilecek ek uyumlarındaki geçiş dönemine ait özellikler eserin 16. yüzyıl metni olabilme ihtimalini güçlendirmektedir.

Eserin incelemeye konu olan kısmı kütüphaneye tek başlık altında kaydedilse de aslında iki ayrı risale hüviyetindedir. Birinci kısım 47a-65b varakları arasındadır. Bir besmelenin ardından 217 adet Farsça fiilin satır altında Türkçe karşılıkları verilmiştir. Sonrasında örnek fiiller üzerinden sırasıyla mastarın tekliği, çokluğu ve olumsuzu verilmiştir. Ardından klasik Arapça öğretimindeki



gibi fiil; malum (etken) ve meçhul (edilgen) diye iki kategoride değerlendirilerek örnek fiillerin geçmiş zaman (mazi), gelecek zaman (müstakbel), şimdiki zamanda (hâl), emir kipi, ism-i fâ'îl, ism-i mef'ûl, hikâye, gereklilik kipi, yeterlik ve şart kipindeki çekimleri sırasıyla üçüncü teklik şahıs, üçüncü çokluk şahıs, ikinci teklik şahıs, ikinci çokluk şahıs, birinci teklik şahıs ve birinci çokluk şahısta olumlu ve olumsuz olarak ayrı ayrı gösterilmiştir. Fiille ilgili kısmın ardından rûmî aylar, zamirler, çokluk ekleri ve hâl ekleri gösterilmiştir. Sonrasında da toplam beş fasılda çeşitli örnek kelimeler verilmiştir. Birinci fasılda tabiat ile alakalı isimler; ikinci fasılda “şey isimleri” başlığı altında sıfatlar, organlar, akrabalık adları ve zarflar; üçüncü fasılda alet isimleri; dördüncü fasılda hayvan isimleri ve son fasılda ise Farsça sayılar yazı ile yazıldıktan sonra satır altında rakamlarla karşılıkları verilmiştir. 66a/01'den 70b/09'a kadar ise Farsça ifadeler ve bu ifadelerin satır altında Türkçe karşılıkları bulunmaktadır. Bu hâliyle eser, Anadolu sahasında yazılmış birçok örneği olan satır altı usulüyle Farsça öğretmek için yazılmış eserlerden birisidir.<sup>1</sup> Eserin 53b/01'den 66a/01'e kadar olan sayfalarında Farsça kısımların satır altlarında Türkçe karşılıkları bulunmamaktadır. Çalışma, Türkçe kısımların incelenmesi ile alakalı olduğu için çalışmaya sadece satır altında Türkçesi bulunan kısımlar yani 47a/01-52b/13 ve 66a/01-70b/09 arası varaklar dâhil edilmiştir.

### Çalışmada izlenen usul

Çalışma, inceleme ve metin kısmından oluşmaktadır. Eser, sınırlı çerçevede hazırlanmış bir sözlük ve gramer olması sebebiyle, ses ve şekil bilgisi incelemeye elverişli değildir. Bu sebeple inceleme kısmında, eserde geçen Türkçe kelimelerden hareketle ünlülerin ve ünsüzlerin imlasi ile gramer ve sözlük kısmında tespit edilebilen dikkat çekici hususlar incelenmiştir. Çalışmaya konu olan eser, 47a'dan 70b'ye kadar toplam 24 varaklık bir risaledir. 53b'den 66a'ya kadar olan kısmında Farsça ifadelerin satır altlarında Türkçe kısımları bulunmadığı için çalışmaya dâhil edilmemiştir. Çalışmanın metin kısmını, söz konusu varaklar çıkarıldıktan sonra geriye kalan 11 varak oluşturmaktadır. Çalışmaya esas olan kısım, 217 adet Farsça fiilin satır altında Türkçe karşılığı ile başlamaktadır. Bu kısım bir sözlükçe hüviyetindedir. Metin neşredilirken buradaki Farsça fiiller kalın harflerle, Türkçe karşılıkları ise normal harflerle yazılmıştır. Eserin devamında zaman adları kalın harflerle verilirken günümüz Türkçesinde tekabül ettiği zamanlar köşeli yay içinde koyu olarak verilmiştir. Sözlük kısmı hariç eserin tamamında Farsça ifadeler eğik yazıyla satır altındaki Türkçe karşılıkları ise yay ayraç içinde verilmiştir. İlgililerin kullanmasını kolaylaştırmak adına metnin başında bulunan sözlükçe kısmı çalışmanın sonunda Türkçeden Farsçaya bir dizin hâline getirilmiştir.

## 1. İnceleme

### 1.1. Yazım özellikleri

#### 1.1.1. Ünlülerin yazımı

/a/ ünlüsü:

Ön seste:

Elif (i) ile: anlamak اكلامق (47a/2) , ayırmak (48b/6) ايرمق

Medli elif (î) ile: aldamak آالدامق (47a/9), açmek آچمك (47b/1)

<sup>1</sup> Benzer eserler hakkında detaylı bilgi için (bk. Çetinkaya, 2021).

**İç seste:**

Elif (i) ile: kızmağ قازمق (48b/5), yalvarmağ یلوارمق (48b/8)

Herhangi bir işaret olmadan: yalamağ یلامق (47a/4), kızıtmağ قزتمق (48b/5)

**Son seste:**

Güzel h (o) ile: aňlaya اڭلیه (49b/10), buyura بیوره (49b/11)

**/e/ ünlüsü:****Ön seste:**

Elif (i) ile: eylemek ایلمک (47a/6), ezmağ ازمق (47b/7)

**İç seste:**

Güzel h (o) ile: istemağ استه مق (47b/5)

Herhangi bir işaret olmadan: çiyemek چینمک (47a/5), kesmağ کسمق (47b/4)

**Son seste:**

Güzel h (o) ile: bile بله (49b/10), içe ایچه (49b/12)

**/i/ ünlüsü:****Ön seste:**

Elif (i) ile: içmek اچمک (47a/4), istemağ استه مق (47b/5)

Elif ve ye (ı) ile: iletmek ایلمتک (47a/4), inanmağ اینمق (48b/8)

**İç seste:**

Herhangi bir işaret olmadan: işitmek اشمک (47a/6), ditremağ دترمق (47a/6)

**Son seste:**

Ye (ı) ile: öri اوری (47a/3), bildi بلدی (48b/13)

**/ı/ ünlüsü:****Ön seste:**

Elif (i) ile: ısmarlamağ اسمرلمق (47b/2), ıslatmağ اصلاتمق (48a/5)

**İç seste:**

Herhangi bir işaret olmadan: bırakmağ برقمق (47a/8), şırıتماğ صرتمق (47b/1)

**Son seste:**

Ye (ı) ile: bilinmiş oldı بلنمش اولدی (49a/11), bilinmemiş oldı بلنمش اولدی (49b/4)

**/o/, /u/, /ö/ ve /ü/ ünlüleri:****Ön seste:**

Elif ve vav (o) ile: öğrenmek اوگرنمک (47a/2), ovmağ اومق (47a/6), üfürmağ اوفورمق (48a/5), utanmağ اوتاتمق (48a/6)

**İç seste:**

Vav (o) ile: okumağ اوقومق (47a/2), korkmağ قورقمق (47a/7), düşmağ دوشمق (47a/7), çözmağ چوزمق (47b/6) Herhangi bir işaret olmadan: oturmağ اوترمق (47a/3), göndermağ کندرمق (47b/1) bulmağ بلمق (47b/11), göyünmağ گوینمق (48b/3)

**Son seste:**

Vav (o) ile: gizli kزلو (47a/8), içerü ایچرو (47b/12)

**/è/ ünlüsü:**

Türkçede i/e meselesi tartışmalı bir konudur. Bu ünlünün yazıda gösterimi ile ilgili farklı görüşler vardır. İlk hecede bulunan ve i/e arası bir ses değerine sahip olan kapalı e (è) ünlüsü, Arap harfli metinlerde bazen e bazen de i ile gösterilmiştir (Arat, 1987). Bazı araştırmacılar bu sesin kapalı e (è) ile gösterilmesi gerektiğini ve varlığının Ana Türkçeye kadar gittiğini belirtmişlerdir (Yılmaz Ceylan, 1991). Son dönemde yazılı metinler ve ağızlar üzerine yapılan çalışmalar bu ünlünün geçmişten günümüze kadar var olduğunu göstermektedir. İncelemeye konu olan metinde Eski Türkçeden beri kapalı e (è)'li olan kelimeler bazen ye (ي) ile gösterilmişken bazen de bu ses için herhangi bir işaret kullanılmamıştır. Sir Gerard Clauson'un *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish* adlı eserindeki ilgili maddelerde de görüleceği üzere Eski Türkçede kapalı e (è)'li olan bu kelimeler Osmanlı Türkçesinde de kapalı e (è) ile kullanılmıştır (1972). Bu bilgiye istinaden çalışmamızda ilgili kelimeler kapalı e (è) ile kaydedilmiştir<sup>2</sup>.

Herhangi bir işaret olmadan: yemek يمك (47a/4), yeye (49b/12) ييه Ye (ي) ile: salıvèrmek صالوييرمك (47a/8), vèrmaq ويرمق (47b/8), èrişmaq ايرشمق (47b/11)

**1.1.2. Ünsüzlerin yazımı****/k/ ve /g/ ünsüzleri:**

Eski Türkçedeki /k/ seslerinin Batı Türkçesinde /g/ olarak inkişaf ettikleri görülmektedir. Bu ses hadisesi büyük ölçüde gerçekleşmekle beraber (*gel-*, *git- getir-* vb.) /k/ sesinin değişmediği de vakidir. Arap harfli yazıda /k/, /g/ seslerinin büyük ölçüde tefriki yapılmamıştır. Bu sebeple yazıdan anlamak çoğu zaman mümkün olmamaktadır. Bugünkü Türkçede de /k/ sesi ile başlayan kelimelerde /k/ seslerinin /g/ olmadığı ileri sürülebilir (*kendü*, *kiçi*, *kişi* vb.) (Timurtaş, 1994, ss. 49-50). İncelemeye konu olan eserde de /k/ ve /g/ ünsüzleri için ayırt edici bir işaret olmayıp her iki ünsüz de kef (ك) ile gösterilmiştir. Timurtaş'ın söz konusu eserinde verdiği bilgilere uygun olarak bugünkü Türkçede /g/ olarak telaffuz edilen kelimeler Osmanlı Türkçesine ait olan bu metinde /g/ sesiyle, /k/ olanlar ise /k/ sesiyle gösterilmiştir: kورمك (47a/5), gülmaq كولمق (47b/1), kesmaq كسمق (47b/4), kemirmaق كمرمق (47b/10) /η/ ünsüzü: /η/ ünsüzü için ayırt edici bir işaret olmayıp kef (ك) ile gösterilmiştir: anlamaق اكلامق (47a/1), doğmaq دوكمق (47b/3)

**/b/, /p/ ünsüzleri:**

/p/ ünsüzü p (پ), /b/ ünsüzü de b (ب) ile gösterilmiştir. -(y)Up zarf-fil ekinin örneği tespit edilememiştir: buyurmaق بيورمق (47a/3), bükmaq بوكمق (47b/6), depreتماق دپرمق (47b/12), qoparmaق قوپرمق (48a/3),

**/c/, /ç/ ünsüzleri:**

/c/ ünsüzü c (ج) ile, /ç/ ünsüzü de ç (چ) ile gösterilmiştir: açmek اچمك (47b/1), güci yetmek كوجى يتمك (47b/3), sıçramaق صچرامق (47b/5), incinmaq انچنمق (48b/1)

**/s/ ünsüzü:**

/s/ ünsüzü ince sıradan kelimelerde s (س), kalın sıradan kelimeler ş (ص) ile gösterilmiştir: şıçmaq صقمق (47b/2), süzmaq سوزمق (47b/7), şormaq صورمق (48a/9), silkmaq سلقمق (48a/10)

**/t/ ünsüz:**

/t/ ünsüzü kalın sıradan kelimelerde t (ط) ile gösterilmiştir. İnce sıradan kelimelerde örneği tespit edilememiştir: tayanmaq طينمق (47a/7), taşra gelmaq طشره كلمق (47b/12)

<sup>2</sup> èriş- (Clauson, 1972, s. 239), vèr- (Clauson, 1972, s. 355), yè- (Clauson, 1972, s. 870).

## 1.2. Eserde dikkat çeken hususiyetler

Eser klasik Osmanlı döneminin özelliklerini yansıtmaktadır. Bu sebeple çalışmanın bu kısmında sadece farklılık arz eden bazı özellikler sıralanmıştır.

### 1.2.1. Eklerde kalınlık-incelik uyumu

Türkçenin aslı fonetik kanunlarından biri olan kalınlık incelik uyumu Eski Türkçe devrinden beri bütün Türk lehçeleri için -bazı istisnalar dışında- umumî bir hususiyet olarak bugüne kadar devam etmiştir. Bu istisnalar ilk defa Tarihî Türk lehçelerinde ödünç kelimelere çoklukla kalın sıradan ek getirme temayülü ile Uygur Türkçesi metinlerinde görülür (Şen, 2000, s. 1698). Batı Türkçesi dışında kalan sahalara ait metinler incelendiğinde, bazı eklerin istisna hatalarını aşan bir ölçüde kalınlık-incelik uyumuna aykırı olarak kullanıldığı görülür. Yaygın olmamakla beraber Türkçe kalın sıradaki kök ve gövdelere ince ünlülü ek, ince sıradaki kök ve gövdelere ise kalın ünlülü ekler getirmemin yanı sıra, bilhassa yabancı kelimeler ünlü uyumuna bakılmaksızın yaygın şekilde kalın ünlülü eklerin getirilmesi temayülü dikkati çekmektedir. Harezmi ve Kıpçak sahası metinleri ile klasik Çağatay öncesi metinlerinde de bu duruma rastlanmakla beraber, onların hiçbirinde klasik Çağatay yazı dilindeki kadar yaygınlaşmış ve mühim bir hususiyet halini almış değildir (Eraslan, 1970, s. 113). Özellikle Çağatay edebî dilinin gerileme döneminden itibaren Özbek Türkçesine doğru gidildikçe, artan oranda -bilhassa Türkçe kökenli kelimelere getirilen eklerde- “ek uyumsuzluğu” olarak nitelendirilebileceğimiz örneklere de rastlanmaktadır (Şen, 2000, s. 1726). Eraslan’a göre bu husus bir imla istikrarsızlığının neticesinde ortaya çıkmaktadır. Bunun sebebi de imlanın telaffuzdan ziyade şekle ait bir keyfiyet olmasıdır (Eraslan, 1970, s. 114). Eserde üç ekte kalınlık-incelik uyumuna aykırı kullanımlar tespit edilmiştir:

#### 1.2.1.1. Mastar eki -

*mak, -mek*: Ekin kullanımında kalınlık-incelik uyumuna aykırı çok sayıda örnek tespit edilmiştir 266 kelimenin 199’unda mastar ekinin uyuma göre, 68’inde ise uyuma aykırı kullanıldığı görülmüştür. Uyum aykırı kullanımlarda bir örnek dışında (*kuşāden*: açmek) ince ünlülü kelime kök veya gövdelerine mastar ekin kalın ünlülü şeklinin getirildiği tespit edilmiştir.

#### 1.2.1.2. İsimden isim yapma eki

*+lık, +lik*: Eserde ince ünlülü kelime kök veya gövdesine 2 yerde kalın ünlülü şekli (bir ekliklik olmaz, üşenmeklik eyleme), 2 yerde uyuma bağlı olarak ince ünlülü şekli (benden demeklikdür, senden işitmeklikdür) getirilmiştir. 2 yerde de kalın ünlülü kelimedenden sonra kalın ünlülü şekliyle (şıklık vère, üşenmaklık eyleme) kullanılmıştır.

#### 1.2.1.3. İsimden isim yapma eki

*+rak, +rek*: İki yerde tespit edilen ekin her ikisinde de ince ünlülü kelimeye kalın ünlülü şekliyle gelerek (gelmek eyürakdur, baş eyüraklukdadur) uyuma girmediği görülmüştür.

## 1.2.2. Şahıs eklerinin kullanımı

Eserde gelecek zaman, şimdiki zaman ve belirli geçmiş zaman çekiminde farklı kullanımlar tespit edilmiştir.

### 1.2.2.1. Gelecek zaman çokluk ikinci şahıs çekimi

Türkçede zamir ve iyelik kökenli olmak üzere iki tip şahıs eki bulunmaktadır. Emir çekiminde

ise her şahısın kendine has eki vardır (H. Şahin, 2011, s. 64). Zamir kökenli şahıs ekleri gelecek zaman, geniş zaman, öğrenilen geçmiş zaman ve bazı istek çekimlerinde; iyelik kökenli şahıs ekleri de görülen geçmiş zaman ve şart çekimlerinde kullanılır (Türk vd., 2011, s. 52). Eserde, 51a/8'de gelecek zaman çokluk ikinci şahıs çekiminde zamir kökenli şahıs eki yerine iyelik kökenli şahıs eki kullanılmıştır: *-eñüz* (bil-eñüz, öğren-eñüz), *-øñuz* (anla-ñuz, oku-ñuz).

### 1.2.2.2. Şimdiki zaman teklik birinci şahıs çekimi

Eserde geniş zaman teklik birinci şahıs çekiminde hem *-rIn* (gelmek isterin, saymak isterin, etmek isterin) hem de *-(v)rAm* (okımağ isterem, kitab okuram, dükeli giderem) ekleri kullanmıştır. Şimdiki zamanın birinci teklik şahsının bu iki farklı şeklinin birlikte kullanılması müstensihin veya müellifin yaşadığı kültür ortamına ait dili esere yansıtma isteğinden kaynaklanıyor olmalıdır.

### 1.2.2.3. Şimdiki zaman çokluk ikinci şahıs çekimi

Zamir kökenli şahıs eklerinde çokluk ikinci şahıs Eski Anadolu Türkçesinde (Gülsevin, 1997, s. 92) *-sIz*, 16. yüzyılda *-sIz*, 17. yüzyılda *-sIz* ve *-sUz* şeklinde kullanılmıştır. Transkripsiyon metinlerinde ise bu kullanımlardan farklı olarak 16. yüzyılda *-sInIz* (Kartallıoğlu, 2011, s. 520) ve *-sinnis* (Adamović, 2009, ss. 118-119) şekli; 17. yüzyılda *-sXñXz* şekli tespit edilmiştir (Kartallıoğlu, 2011, s. 520). Eserde, şimdiki zaman çokluk ikinci şahıs eki 2 yerde *-siz* (vürsüz, vürmezsiniz), 11 yerde de düzlük-yuvarlaklık uyumuna girmeden *-sInIz* şeklinde (bilmezsiniz, anlamazsınız, öğrenmezsiniz, bilinmiş olmazsınız, anlanmış olmazsınız, bilürsünüz, anlarsınız, öğrenirsiniz, okursunuz) kullanıldığı görülmüştür. Eserde söz konusu ekin düzlük-yuvarlaklık uyumuna girmemiş olması eserin 17. yüzyıldan ziyade 16. yüzyıl metni olma ihtimalini güçlendirmektedir.

### 1.2.2.4. Belirli geçmiş zaman şahıs çekimi

Eserde belirli geçmiş zaman ekinin kullanımında düzensizlik vardır. Çokluk ikinci şahıs eki, düz ünlülü ve yuvarlak ünlülü kelime köküne *-dInIz* (اولدینیز 49a/03, bildiniz 49b/01); ikinci teklik şahıs eki ise düz ünlülü kelime köküne *-dUñ* (niçün tēz gitdñ 66a/8) şeklinde getirilmiştir. Bu sebeple müstensih tarafından imlada y (ي) veya vav (و) ile gösterilmeyen belirli geçmiş zaman çekimleri Eski Anadolu Türkçesi özelliklerine göre verilmiştir.

## 1.2.3. Farçadan Türkçeye tercümelerde görülen farklılıklar

Farsça meçhul fiillerin mazisi “bil-” fiili örnek verilirse “bilindi” olmalıdır (Tosun, s. 9); fakat eserde ‘bilinmiş oldu’ şeklinde bir tercüme tercih edilmiştir [*dāniste şud* (bilinmiş oldu) 49a/11]. Burada ‘bilinmiş oldu’ tercihinin sebebi söz konusu zamanın Türkçe karşılığını vermek yerine Türkçeye tam tercümesini verme isteği olmalıdır. Nitekim *dāniste*’nin Türkçe karşılığı ‘bilinmiş’ *şud*’un ise ‘oldu’dur. Söz konusu durum meçhul fiilin gelecek zaman ve şimdiki zaman çekimleri için de geçerlidir. Gelecek zaman *dāniste şevd* ‘bilinmiş olur’ (51b/04) değil ‘biline’, şimdiki zaman ise *dāniste mī-şevd* ‘bilinmiş olur’ (52a/13) değil ‘bilinür’ olmalıydı. Eserde, Farsça kısımların Türkçe karşılıkları yerine Türkçeye birebir tercümesinin verildiği başka kısımlarda bulunmaktadır: *tevekkul ber ħudā kerdem* (tevekkül allāha eyledüm). Türkçe cümle yapısına göre *allāha tevekkül eyledüm* beklenirdi. *eger t̄alib-i ‘ilmān-rā* (eger ‘ilme t̄alibleri). Türkçe cümle yapısına göre *eger ‘ilme t̄alibse* beklenirdi. *be-kār-i ħvud meşgul şev* (kendi işüne meşgul ol). Türkçe cümle yapısına göre *kendi işün-ile meşgöl ol* beklenirdi. *bi-gū ki ħi mī-poşīdī* (de-ki ne giydün). Türkçe cümle yapısına göre *ne giydüğün de* beklenirdi. Geçmiş zaman ikinci teklik (*dānistī* bildün sen), çokluk (*dānistīd* bildiniz siz) ve birinci teklik (*dānistem* bildüm ben), çokluk (*dānistīm* bildik biz)

çekimlerinde şahıs ekinden sonra ayrıca zamirlerin gösterilmesi de yukarıdaki durumlara benzer bir husus olarak değerlendirilebilir.

## 2. Metin

[47a/01] *bi-smi 'llāhi 'r-rahmāni 'r-rahīm*

[47a/02] **dānisten**: bilmek **şināhten**<sup>3</sup>: anlamak **āmohten**<sup>4</sup>: öğrenmek **hvänden**<sup>5</sup>: okumak **nu-  
viştan**<sup>6</sup>: yazmak [47a/03] **fermüden**: buyurmak **āmeden**: gelmek **reften**: gitmek **ništen**: otur-  
mak **ver-hāsten**<sup>7</sup>: öri durmak [47a/04] **burden**: iletmek **āverden**: getürmek **hürden**<sup>8</sup>: yemek  
**āšāmiden**: içmek **lisiden**: yalamak [47a/05] **hāyiden**<sup>9</sup>: çiyenmek **guvāriden**: sinjirtmek **pūyiden**:  
yaylamak<sup>10</sup> **dīden**: görmek **pezīreften**: kabul eylemek [47a/06] **şiniden**: işitmek **kerden**: eylemek  
**şuden**: olmak **māliden**: ovmak **doşiden**: şağmak **lerziden**: ditremak [47a/07] **leğziden**: tayan-  
mak ve kaymak **guften**: söylemek **tersiden**: korkmak **tersāniden**: korkutmak **uftāden**: düşmek  
**endāhten**<sup>11</sup>: atmak [47a/08] **pinhān kerden**: gizli olmak **efgenden**: bırakmak **nihāden**: kırmak  
**hišten**: şalivermek **guzāšten**: geçmek [47a/09] **ver-dāšten**: kaldırmak **rubūden**: kırmak **firif-  
ten**: aldamak **bāz-dāšten**: gerü dutmak **şusten**: yumak [47a/10] **pāk dāšten**: pāk dutmak **poşi-  
den**: giymek **poşāniden**: giydirmek **piçiden**: çizmek **āsūden**: dinlenmek [47a/11] **ārāmiden**:  
m[isluhu] **sohten**<sup>12</sup>: yanmak **sozāniden**: göyündürmek **efrohten**<sup>13</sup>: yalınlanmak **zeden**: urmak  
[47a/12] **koften**: dögmek **murden**: ölmek **zīsten**: dirilmek **kušten**: depelemek **besten**: bağlamak  
[47b/01] **kuşāden**: aşmek **hendiden**<sup>14</sup>: gülmek **kemāriden**: sırtırmak **girīsten**: ağlamak **firistā-  
den**: göndermek [47b/02] **supurden**: başmak **siperden**: ısmarlamak **cefsiden**<sup>15</sup>: yapışmak **feşur-  
den**: şıkırmak **cāvīden**<sup>16</sup>: uvatmak [47b/03] **efsurden**: doğmak **mānisten**: beşzemağ **bāyisten**: ge-  
rek olmak **şāyisten**: yarar olmak **tuvānisten**: gücü yetmek [47b/04] **guzešten**: geçmek **rehiden**<sup>17</sup>:  
kırtılmak **peymūden**: ölçmek **derīden**<sup>18</sup>: yırtmak **burrīden**: kesmek [47b/05] **firo-āmeden**:  
aşağı gelmek **custen**: istemek **cesten**: sıçramak **yāften**: bulmak **tāften**: dokumak [47b/06] **rēs-  
ten**: egirmek **tenīden**: çözmek **bāften**: bükmek **tāften**: yaldırmak **firūhten**<sup>19</sup>: şatmak [47b/07]  
**herīden**: şatun almak **sā'iden**: ezmek **terāvīden**: süzmek **perdāhten**: tamām eylemek **sīden**:

3 Yazmada: şināhten.

4 Yazmada: āmūhten.

5 Yazmada: hvānden.

6 Yazmada: bi-nuşten. Söz konusu imla Farsça sözlüklerde tespit edilememiştir.

7 Yazmada: ver-hāsten.

8 Yazmada: hürden.

9 Yazmada: hāyiden.

10 Yazmada: yalmak. 49b/12'ye göre düzeltili.

11 Yazmada: endāhten.

12 Yazmada: sohten.

13 Yazmada: efrohten.

14 Yazmada: hendiden.

15 Yazmada: cefşiden.

16 Yazmada: cāvīden. cāvīden imlası için (bk. Şükûn, 1984, s. 645).

17 Yazmada: be-rehiden.

18 Yazmada: derriden.

19 Yazmada: firūhten.

almak [47b/08] **dāden**: vërmağ **hvästen**<sup>20</sup>: dilemağ **rêhten**: dökmağ **gurêhten**: kaçmağ **istāden**: tırmağ [47b/09] **rēsten**: batmağ **çeriden**: otlamağ **bāriden**: yağmağ **bāziden**: oynamağ **nāziden**: nāzlanmağ [47b/10] **çeliden**: kemirmağ **enbāsten**: doldurmağ **mānden**: kalmağ **bāften**: bükmağ **deviden**: seyirtmağ [47b/11] **hemiden**<sup>21</sup>: egilmağ **püyiden**: yaylamağ **residen**: erişmağ **nālıden**: inlenmağ **zenübden**<sup>22</sup>: ulumağ [47b/12] **der-āmeden**: içerti gelmağ **birün āmeden**: taşra gelmağ **çiniden**: depreتماğ **nigāh dāšten**: şaklayu dutmağ **çekiden**: dammağ [48a/01] **pindāšten**: şanmağ **gešten**: dönmağ **pesendiden**: begenmağ **burāziden**: yaraşmağ **pêhten**<sup>23</sup>: elemağ [48a/02] **puhten**: başarmağ **sirišten**: yuğurmağ **rehā kerden**: şalıvërmağ **çoşiden**: kaynamağ **koşiden**: duruşmağ [48a/03] **guzāhten**<sup>24</sup>: erimağ **āmêhten**<sup>25</sup>: karışmağ **şikāften**: yarmağ **engêhten**<sup>26</sup>: kôparmağ **şumurden**: şaymağ [48a/04] **sāhten**<sup>27</sup>: düzmağ **āgāziden**: işe başlamağ **āfriden**: yaratmağ **beşşiden**<sup>28</sup>: bağışlamağ **beşşüden**<sup>29</sup>: esirgemağ [48a/05] **duruşşiden**<sup>30</sup>: yaldırımağ **siturden**: yolmağ **hīsiden**<sup>31</sup>: ıslatmağ **gêltiden**: yuvalamağ **demiden**: üfürmağ [48a/06] **duzdiden**: uğurlamağ **āvêhten**<sup>32</sup>: aşmağ **şermiden**: utanmağ **ferāmoş kerden**: unutmağ **çiden**: dermağ [48a/07] **neverdiden**: düрмаğ **nişānden**: degmek **duziden**<sup>33</sup>: azmağ **guziden**: üründülemeğ, ayırmağ **guzārden**: ödemek [48a/08] **rānden**: sürmağ **kāšten**: egmek **direviden**: biçmağ **dāmiden**: şavurmağ **remiden**: ürkmāğ [48a/09] **pursiden**: şormağ **nevāhten**<sup>34</sup>: oğşamağ **gunciden**: şıgınmağ **senciden**: şartmağ **endohten**<sup>35</sup>: kazanmağ [48a/10] **ālūden**: bulaşmağ **pālūden**: süzmağ **efşānden**: silkmağ **ārā’iden**: bezemağ **hīrāmiden**<sup>36</sup>: şalınmağ [48a/11] **ārāmiden**: dinlenmağ **tirşiden**: kaçmağ **ārüg kerden**: gegirmağ<sup>37</sup> **fencā kerden**: gerinmağ<sup>38</sup> **’eţse kerden**: akşırmağ [48a/12] **esā kerden**: esnemağ **serāyiden**: ırlamağ **efzūden**: artmağ **sitūden**: ögmek **nekühiden**: hōrlamağ<sup>39</sup> [48b/01] **şikāften**: ‘aceblemağ **renciden**: incinmağ **āmāsiden**: şişmağ **terākiden**: çatlamağ **kāšten**: egmağ [48b/02] **perestiden**: tapmağ **āmurziden**: beslemek ve

20 Yazmada: hvāsten.

21 Yazmada: hemiden.

22 Söz konusu kelime Farsça sözlüklerde tespit edilememiştir. Steingass’ta ‘ulumağ’ manasında zenübiden kelimesi bulunmaktadır ve “muhtemelen zenü’iden’in yanlış okunmuş şeklidir” diye bir not mevcuttur (1892, s. 627).

23 Yazmada: pêhten.

24 Yazmada: guzāhten.

25 Yazmada: âmêhten.

26 Yazmada: engêhten.

27 Yazmada: sāhten.

28 Yazmada: beşşiden.

29 Yazmada: beşşüden.

30 Yazmada: duruşşiden.

31 Yazmada: hīsiden.

32 Yazmada: āvêhten.

33 Vajehyab’a göre duzdiden’in (çalmak) Bahtiyari lehçesindeki şeklidir (<https://vajehyab.com/bakhtiari/2023> دۇزید).

34 Yazmada: nevāhten.

35 Yazmada: endohten.

36 Yazmada: hīrāmiden.

37 Yazmada: gerinmak. Zuhûlen ārüg kerden’in manası fencā kerden’e, fencā kerden’in manası da ārüg kerden’e yazılmış olmalı. Kelimelerin doğru manaları için (bk. Şükûn, 1984, s. 1451).

38 Yazmada: gegirmek.

39 Yazmada: hōrlamak.

yarlıgamağ **zā'iden**: doğmağ **şināv kerden**: şuda üzmağ **āzmūden**: şinamağ [48b/03] **peyyves-ten**: ulaşmağ **kem kerden**: zāyi' olmağ **pā'iden**: küymağ<sup>40</sup> **direng kerden**: eglenmağ **erziden**: degdirmağ<sup>41</sup> [48b/04] **hutne**<sup>42</sup> **kerden**: sünnet eylemağ **şermiden**: utanmağ **gusterden**: döşemağ **terāşiden**: yonmağ **bāften**: bükmeğ [48b/05] **kenden**: kıazmağ **kendiden**: kıazıtmağ **posiden**: çürümeğ **suften**: delmeğ **zidūden**: pas açmağ [48b/06] **endūden**: şıvamağ **nefrin kerden**: kıarış vërmeğ **āğışten**: doğramağ **tele dāden**: üti vërmağ **cudā kerden**: ayırmağ [48b/07] **leked**<sup>43</sup> **zedden**: depme<sup>44</sup> urmağ **şuffiden**: şıklık vërmeğ **firo-burden**: aşığa iletmeğ **firo reften**: aşığa gitmeğ **çerā kerden**: otarmağ [48b/08] **hišten**: şalıvërmağ **yād kerden**: anmağ **penāhiden**: şıgınmağ **lābe kerden**: yalvarmağ **bāver kerden**: inanmağ [48b/09] **kemīn kerden**: gizlemeğ **hāmoş**<sup>45</sup> **şuden**: epsem olmağ **encāmiden**: āhir olmağ [48b/10] **cemī'-i maşdar [Masdarın çokluğū]**: *danistenhā* (bilmekler), *şināhtenhā*, *āmūhtenhā*, *hvändenhā* ilā āhirihi [48b/11] **nefy-i maşdar [Masdarın olumsuzu]**: *ne-dānisten* (bilmemek), *ne-şināhten*, *neyāmūhten*, *ne-hvänden* ilā āhirihi [48b/12] **nefy-i cemī'-i maşdar [Masdarın çokluğunun olumsuzu]**: *ne-danistenhā* (bilmemekler), *ne-şināhtenhā*, *neyāmūhtenhā*, *ne-hvändenhā* ilā āhirihi

[48b/13] **māzi-yi müfred-i gāib [Belirli geçmiş zaman teklik üçüncü şahıs]**: *dānist* (bildi), *şināht*, *āmūht* ilā āhirihi

[49a/01] **māzi-yi cemī'-i gāib [Belirli geçmiş zaman çokluk üçüncü şahıs]**: *dānistend* (bildiler), *şināhtend*, *āmūhtend* ilā āhirihi [49a/02] **māzi-yi müfred-i muhātab [Belirli geçmiş zaman teklik ikinci şahıs]**: *dānistī* (bildün sen), *şināhtī*, *āmūhtī* ilā āhirihi [49a/03] **māzi-yi cemī'-i muhātab [Belirli geçmiş zaman çokluk ikinci şahıs]**: *dānistīd* (bildiñiz siz), *şināhtīd*, *āmūhtīd* ilā āhirihi

[49a/04] **māzi-yi nefis-i mütekellim vaħdehu [Belirli geçmiş zaman teklik birinci şahıs]**: *dānistem* (bildüm ben), *şināhtem*, *āmūhtem* ilā āhirihi

[49a/05] **māzi-yi nefis-i mütekellim me'a 'l-gayr [Belirli geçmiş zaman çokluk birinci şahıs]**: *dānistīm* (bildik biz), *şināhtīm*, *āmūhtīm* ilā āhirihi

[49a/06] **caħd-ı māzi-yi müfred-i gāib [Belirli geçmiş zaman teklik üçüncü şahıs olumsuz]**: *ne-dānist* (bilmedi<sup>46</sup>), *ne-şināht*, *neyāmūht* ilā āhirihi

**[caħd-ı māzi-yi cemī'-i gāib [Belirli geçmiş zaman çokluk üçüncü şahıs olumsuz]**: *ne-dānistend* (bilmediler), *ne-şināhtend* (anlamadılar), *neyāmūhtend* (öğrenmediler) ilā āhirihi

[49a/07] **caħd-ı māzi-yi müfred-i muhātab [Belirli geçmiş zaman teklik ikinci şahıs olumsuz]**: *ne-dānistī* (bilmediñ sen), *ne-şināhtī*, *neyāmūhtī* ilā āhirihi

[49a/08] **caħd-ı māzi-yi cemī'-i muhātab [Belirli geçmiş zaman çokluk ikinci şahıs olumsuz]**: *ne-dānistīd* (bilmediñiz siz), *ne-şināhtīd*, *neyāmūhtīd* ilā āhirihi

40 Yazmada: küyнемak.

41 *erziden*'in manası 'değmek, layık olmak'tır (Şükün, 1984, s. 113). Türkçe karşılığı olan *degdirmek* 'değerli olmak' manasında kullanılmış olsa gerek; fakat kaynaklarda tespit edilemedi.

42 Yazmada: hutne.

43 Yazmada: leke.

44 Yazmada: depne. Dilçin: 64'e göre düzeltildi.

45 Yazmada: hāmoş.

46 Yazmada: bilmediler.



[49a/09] **cahd-ı māzī-yi nefis-i mütekellim vaḥdehu** [Belirli geçmiş zaman teklik birinci şahıs olumsuz]: *ne-dānistem* (bilmedüm ben), *ne-şināḥtem*, *neyāmūḥtem* ilâ āḥirihi

[49a/10] **cahd-ı māzī-yi nefis-i mütekellim me‘a ‘l-ğayr** [Belirli geçmiş zaman çokluk birinci şahıs olumsuz]: *ne-dānistīm* (bilmedük biz), *ne-şināḥtīm*, *neyāmūḥtīm* ilâ āḥirihi

[49a/11] **māzī-yi mechül-i müfred-i gāib** [Edilgen fiil belirli geçmiş zaman teklik üçüncü şahıs]: *dāniste şud* (bilinmiş oldu), *şināḥte şud*, *āmūḥte şud* ilâ [āḥirihi]

[49a/12] **māzī-yi mechül-i cemī‘-i gāib** [Edilgen fiil belirli geçmiş zaman çokluk üçüncü şahıs]: *dāniste şudend* (bilinmiş oldılar), *şināḥte şudend*, *āmūḥte şudend*

[49a/13] **māzī-yi mechül-i müfred-i muḥāṭab** [Edilgen fiil belirli geçmiş zaman teklik ikinci şahıs]: *dāniste şudī* (bilinmiş olduğun sen), *şināḥte şudī*, *āmūḥte şudī*

[49b/01] **māzī-yi mechül-i cemī‘-i muḥāṭab** [Edilgen fiil belirli geçmiş zaman çokluk ikinci şahıs]: *dāniste şudīd* (bilinmiş olduğunuz siz), *şināḥte şudīd*, *āmūḥte şudīd*

[49b/02] **māzī-yi mechül-i nefis-i mütekellim vaḥdehu** [Edilgen fiil belirli geçmiş zaman teklik birinci şahıs]: *dāniste şudem* (bilinmiş oldum ben), *şināḥte şudem*, *āmūḥte şudem*

[49b/03] **māzī-yi mechül-i nefis-i mütekellim me‘a ‘l-ğayr** [Edilgen fiil belirli geçmiş zaman çokluk birinci şahıs]: *dāniste şudīm* (bilinmiş olduk biz), *şināḥte şudīm*, *āmūḥte şudīm*

[49b/04] **cahd-ı māzī-yi mechül-i müfred-i gāib** [Edilgen fiil belirli geçmiş zaman teklik üçüncü şahıs olumsuz]: *dāniste ne-şud* (bilinmemiş oldu), *şināḥte ne-şud*, *āmūḥte ne-şud*

[49b/05] **cahd-ı māzī-yi mechül-i cemī‘-i gāib** [Edilgen fiil belirli geçmiş zaman çokluk üçüncü şahıs olumsuz]: *dāniste ne-şudend* (bilinmemiş<sup>47</sup> oldılar), *şināḥte ne-şudend*, *āmūḥte ne-şudend*

[49b/06] **cahd-ı māzī-yi mechül-i müfred-i muḥāṭab** [Edilgen fiil belirli geçmiş zaman teklik ikinci şahıs olumsuz]: *dāniste ne-şudī* (bilinmemiş olduğun sen), *şināḥte ne-şudī*, *āmūḥte ne-şudī*

[49b/07] **cahd-ı māzī-yi mechül-i cemī‘-i muḥāṭab** [Edilgen fiil belirli geçmiş zaman çokluk ikinci şahıs olumsuz]: *dāniste ne-şudīd* (bilinmemiş olduğunuz siz), *şināḥte ne-şudīd*, *āmūḥte ne-şudīd*

[49b/08] **cahd-ı māzī-yi mechül-i nefis-i mütekellim vaḥdehu** [Edilgen fiil belirli geçmiş zaman teklik birinci şahıs olumsuz]: *dāniste ne-şudem* (bilinmemiş oldum), *şināḥte ne-şudem*, *āmūḥte ne-şudem*

[49b/09] **cahd-ı māzī-yi mechül-i nefis-i mütekellim me‘a ‘l-ğayr** [Edilgen fiil belirli geçmiş zaman çokluk birinci şahıs olumsuz]: *dāniste ne-şudīm* (bilinmemiş olduk biz), *şināḥte ne-şudīm*, *āmūḥte ne-şudīm*

[49b/10] **müstakbel-i<sup>48</sup> müfred-i gāib** [Gelecek zaman teklik üçüncü şahıs]: *bi-dāned*

47 Yazmada: bilinmemişler.

48 Bugünkü Farsçada gelecek zaman, fiilin geçmiş zaman gövdesinin evveline خواستن hvāsten ‘istemek’ mastarının çekimli geniş zamanını getirmek suretiyle kurulmaktadır. Fakat incelenen metinde gelecek zamanın bu şekilde yapılmadığı görülmektedir. 1674 öncesi yazılmış Kavā‘id-i Deriyye adlı gramere göre Farsçada muzari (geniş zaman) kök ile gele-

(bile), *bi-şināsed* (ağlaya), *biyāmūzed* (öğrene), *bi-ḥvāned* (okuya), [49b/11] *bi-nuvīsed* (yaza), *bi-fermāyed* (buyura), *biyāyed* (gele), *bi-numāyed* (göstere), *bi-reved* (gide), *bi-ništīned* (otura), *ver-ḥtīzed* (tura), *bi-bered* (ilede), [49b/12] *biyāvered* (getüre), *bi-ḥvured* (yèye), *biyāşamed* (içe), *bi-līsed* (yalaya), *bi-ḥāyed* (çinyeye), *bi-çeşed* (dada), *bi-guvāred* (siñire), *bi-pūyed* (yaylaya) [49b/13] *bi-bīned* (göre), *bi-şineved* (işide), *bi-gīred* (duta), *bi-gezed* (ışıra), *bi-bosed* (öpe), *bi-me-ked* (eme), *der-āgoş kuned* (kucaklaya), *bi-nigered* (baça) [50a/01] *bi-pervered* (besleye), *bi-peḫīred* (kabül eyleye), *bi-kuned* (eyleye), *bi-şevred* (eyleye), *bi-bāşed* (ola), *bi-māled* (ova), *bi-bāled* [böyüye], *bi-doşed* (şağa), [50a/02] *bi-lerzed* (ditreye), *bi-leğzed* (depine<sup>49</sup>), *bi-gūyed* (söyleye), *bi-ḥamoşed* (epsem ola), *bi-tersed* (korkça), *biyufted* (düşe), *biyendazed* (ata), *biyefgened* (bırağa) [50a/03] *bi-nihed* (koya), *bi-guzāred* (geçe), *bi-vervāred* (getüre), *bi-rebābed* (kapaya), *bi-sozed* (yana), *biyefrozed* (yaça), *bi-zened* (ura), *bi-gūyed* (söyleye) [50a/04] *bi-mīred* (öle), *bi-kuşed* (depeleye), *bi-zīyed* (dirile), *bi-bended* (bağlaya), *bi-kuşāyed* (aç), *bi-ḥended* (güle), *bi-kemāred* (sırıda), *bi-girīd* (ağlaya) [50a/05] *bi-firīsted* (göndere), *bi-supāred* (başa), *bi-sīpered* (ışmarlaya), *bi-ceşşed* (yapışa), *bi-feşşured* (şağa), *bi-cāyed* (uvata), *biyefşured* (doña), [50a/06] *bi-māned* (kalkça), *bi-bāyed* (gerek ola), *bi-şāyed* (yaraya), *bi-tuvāned* (güci yète), *bi-guzered* (geçe), *bi-peymāned* (ölçe), *bi-derred* (yırta), [50a/07] *bi-burred* (kese), *bi-dozed* (dike), *bi-şikened* (şığa), *bi-guşīhed* (üze), *bi-kuşed* (depeleye), *bi-ḥāred* (kaşıya) [50a/08] *bi-herāşed* (dırmalaya), *bi-perred* (uç), *bi-cehed* (şıçraya), *bi-cūyed* (isteye), *bi-yābed* (bula), *bi-rēsed* (egire), [50a/09] *bi-tīned* (çöze), *bi-yāfed* (dokuya), *bi-tāfed* (büke), *bi-firoşed* (şata), *bi-ḥīred* (şatun ala), *bi-sāyed* (eze<sup>50</sup>), [50a/10] *bi-terāved* (süze), *bi-perdāzed* (tamām ura), *bi-sitāned* (ala), *bi-dehed* (vère), *bi-ḥvāhed* (dileye), *bi-rēzed* (döke), [50a/11] *bi-gurēzed* (kaça), *biyested* (dura), *bi-rūyed* (bata), *bi-çered* (otlaya), *bi-bāred* (yağa), *bi-nāzed* (nāzlana) [50a/12] *bi-çeled* (kemire), *bi-māned* (beñzeye), *bi-ḥemed* (egile), *bi-deved* (segirde), *bi-pūyed* (yaya), [50a/13] *bi-resed* (erişe), *bi-nāled* (egile), *bi-zenūd* (uluya), *der-āyed* (içerü gele), *bīrūn āyed* (taşra gele) [50b/01] *bi-çinīd* (deprete), *niğāh dāred* (şaklayı duta), *bi-çeked* (tama), *bi-pindāzed* (şına), *bi-gerded* (döne), *bi-pesended* (begene), [50b/02] *bi-burāzed* (yaraşa), *bi-ptīzed* (misluhu), *bi-pezed* (misluhu, bu üç dürlü gelür), *bi-sirīşed* (yuğura), *rehā kuned* (kurtara), *bi-çoşed* (kaynaya), [50b/03] *bi-goşed* (işide), *bi-guzāred* (terk eyleye), *biyāmīzed* (karişdura), *bi-şikāfed* (yara), *biyengēzed* (kopara), *bi-şumured* (şaya), [50b/04] *bi-sāzed* (düze), *biyāğāzed* (şürü‘ eyleye), *biyāferīned* (yarada), *bi-beḫşed* (bağışlaya), *bi-beḫşāyed* (esirgeye), *bi-direḫşed* (yaldıraya), [50b/05] *bi-sutured* (yola), *bi-ḥīsed* (ışlaya), *bi-geleḫed* (yuvalaya), *bi-demed* (üfüre), *bi-duzded* (uğurlaya), *bi-nişāned* (dege), [50b/06] *bi-vezed* (ese), *bi-guzīned* (üründüleye), *bi-guzāred* (ödeye), *bi-rāned* (süre), *bi-kāred* (ege), *bi-direved* (biçe), [50b/07] *bi-dāmed* (şavura), *bi-remed* (ürke), *bi-pursed* (şora), *bi-nevāzed* (oḫşaya), *bi-gunced* (şığına), *bi-senced* (tarta), [50b/08] *biyendozed* (kazana), *bi-pālāyed* (süze), *biyālāyed* (bulaşa), *biyāşed* (şaça), *biyefşāned* (silke), *biyārāyed* (bezeye), [50b/09] *bi-ḥirāmed* (şalina), *biyārāmed* (dolana), *ḫīre şevred* (kağıya), *fencā kuned* (gerine<sup>51</sup>), *ārūğ kuned* (geğire<sup>52</sup>), [50b/10] ‘eḫse kuned (akşıra), *āsā kuned* (esneye), *bi-serāyed* (ırlaya), *ḫeffe kuned* (boğaz boğa), *biyegzāyed* (arta),

cek zaman kökü müşterektir ve bu kökün öncesine می می gelirse hâl (şimdiki zaman), ب b (bā-yı meksure) gelirse gelecek zamanı anlam verir (Çetinkaya, 2021, s. 113). Buradaki Farsça fiil çekimlerinin bu kurala göre yapıldığı görülmektedir.

49 ‘Kaymak’ manasına gelen leğziden fiilinin (Steingass, 1892, s. 1125; Şükûn, 1984, s. 1747) bu manası sözlüklerde tespit edilememiştir.

50 Yazmada: üze.

51 Yazmada: geğire.

52 Yazmada: gerine.

*bi-kāhed* (ege), [50b/11] *bi-şikifed* (‘acebleye), *bi-renced* (incine), *biyāmāsed* (şişe), *bi-terāked* (çatlaya), *bi-perested* (tapa), *biyāmurred* (besleye), [50b/12] *bi-zāyed* (doğa), *şināv kuned* (şuv yara), *biyāzmāyed* (şına), *bi-peyvend* (ulaşa), *yāve kuned* (yitüre), *bi-pāyed* (küye), [50b/13] *di-reng kuned* (eglene), *biyerzed* (döke), *hutne kuned* (sünnet eyleye), *bi-surfed* (öksüre), *bi-gustered* (döşeye), *bi-terāşed* (yona) [51a/01] *bi-şitābed* (ëve), *bi-kened* (kazıya), *bi-kended* (kazıda), *bi-posed* (çürüye), *busfeted* (dele), *bi-zidāyed* (pas açā), [51a/02] *biyendāyed* (şıvaya), *duşnām dehed* (söge), *nefrīn kuned* (nefret eyleye), *biyāğīşed* (doğraya), *tele dehed* (üti vère), *cudā kuned* (ayıra), [51a/03] *bi-şuftīd* (şıklık vère), *firo-bured* (aşağa ilede), *firo-reved* (aşağa gide), *çerā kuned* (otlaya), *bi-hīled* (şalıvère), *yād kuned* (hāṭıra getüre), [51a/04] *bi-penāhed* (şığına), *lābe kuned* (yalvara), *bāver kuned* (inana), *kemīn kuned* (pusulana), *hāmoş şevend* (epsem ola), *biyencā-med* (āhir ola), [51a/05] *biyārāyed* (bezeye), *bi-nigīred* (nażar eyleye), *bi-noşed* (içe), *bi-herāşed* (dırmalaya) [51a/06]

**müstaḳbel-i cemī‘-i<sup>53</sup> ḡāib [Gelecek zaman çokluk üçüncü şahıs]:** *bi-dānend* (bilsünler), *bi-şināsend* (eglensünler), *biyāmūzed* (öğrensünler), *bi-ḫvānend* (okusunlar)

[51a/07] **müstaḳbel-i müfred-i<sup>54</sup> muḫāṭab [Gelecek zaman teklik ikinci şahıs]:** *bi-dānī* (bilesin), *bi-şināstī* (aṅlayasın), *biyāmūzī* (öğrenesin), *bi-ḫvānī* (okuyasın)

[51a/08] **müstaḳbel-i cemī‘-i muḫāṭab [Gelecek zaman çokluk ikinci şahıs]:** *bi-dānīd* (bi-leñüz), *bi-şināstīd* (aṅlañuz), *biyāmūzīd* (öğreneñüz), *bi-ḫvānīd* (oḳuñuz)

[51a/09] **müstaḳbel-i nefis-i mütekellim vaḫdehu [Gelecek zaman teklik birinci şahıs]:** *bi-dānem* (bilem), *bi-şināsem* (aṅlayam), *biyāmūzem* (öğrenem), *bi-ḫvānem* (oḳuyam)

[51a/10] **müstaḳbel-i nefis-i mütekellim me‘a ‘l-ḡayr [Gelecek zaman çokluk birinci şahıs]:** *bi-dānīm* (bilelüm)<sup>55</sup>, *bi-şināstīm* (aṅlalyalum), *biyāmūzīm* (öğrenelüm), *bi-ḫvānīm* (oḳuyalum)

[51a/11] **nefy-i müstaḳbel-i müfred-i ḡāib [Gelecek zaman teklik üçüncü şahıs olumsuz]:** *ne-dāned* (bilmez), *ne-şināsed* (aṅlamaz), *neyāmūzed* (öğrenmez), *ne-ḫvāned* (oḳumaz)

[51a/12] **nefy-i müstaḳbel-i cemī‘-i ḡāib [Gelecek zaman çokluk üçüncü şahıs olumsuz]:** *ne-dānend* (bilmezler), *ne-şināsend* (aṅlamazlar), *neyāmūzend* (öğrenmezler), *ne-ḫvānend* (oḳumazlar)

[51a/13] **nefy-i müstaḳbel-i müfred-i muḫāṭab [Gelecek zaman teklik ikinci şahıs olumsuz]:** *ne-dānī* (bilmezsin), *ne-şināstī* (aṅlamazsın), *neyāmūzī* (öğrenmezsin), *ne-ḫvānī* (oḳumazsın)

[51b/01] **nefy-i müstaḳbel-i cemī‘-i muḫāṭab [Gelecek zaman çokluk ikinci şahıs olumsuz]:** *ne-dānīd* (bilmezsiñiz), *ne-şināstīd* (aṅlamazsiñiz), *neyāmūzīd* (öğrenmezsiñiz)

[51b/02] **nefy-i müstaḳbel-i nefis-i mütekellim vaḫdehu [Gelecek zaman teklik birinci**

53 Yazmada: müfred.

54 Yazmada: tesniye.

55 Eski Anadolu Türkçesinde gelecek zamanın birinci çokluğu için kullanılabilen -(y)AvUz eki (Gülsevin, 1997, s. 102) aynı zamanda istek kipinin birinci çokluğu için de kullanılmaktadır (Gülsevin, 1997, s. 105). Metindeki “gelecek zaman” ekleri bugün için istek kipini karşılayan şekillerdir. İstek kipinin birinci çokluk şahsını Osmanlı Türkçesi döneminde emir kipinin birinci çokluk şahsının eki olan -(y)Alum eki karşılamıştır (Ergin, 1981, s. 311). Bu sebeple burada bu ek kullanılmış olmalıdır.

**şahıs olumsuz]:** *ne-dānem* (bilmem), *ne-şināsem* (anlamam), *neyāmūzem* (öğrenmem)

[51b/03] **nefy-i müstaḳbel-i nefis-i mütekellim me‘a ‘l-ğayr** [Gelecek zaman çokluk birinci şahıs olumsuz]: *ne-dānīm* (bilmezüz), *ne-şināsīm* (anlamazuz), *neyāmūzīm* (öğrenmezüz)

[51b/04] **mechül-i müstaḳbel-i müfred-i ğāib** [Edilgen fiil gelecek zaman teklik üçüncü şahıs]: *dāniste şevēd* (bilinmiş<sup>56</sup> olur), *şināhte şevēd* (anlanmış<sup>57</sup> olur) ilâ [āḫirihi]

[51b/05] **mechül-i müstaḳbel-i cemī‘-i ğāib** [Edilgen fiil gelecek zaman çokluk üçüncü şahıs]: *dāniste şevēnd* (bilinmiş<sup>58</sup> olurlar), *şināhte şevēnd* (anlanmış<sup>59</sup> olurlar)

[51b/06] **mechül-i müstaḳbel-i müfred-i muḫāṭab** [Edilgen fiil gelecek zaman teklik ikinci şahıs]: *dāniste şevī* (bilinmiş<sup>60</sup> olursın), *şināhte şevī* (anlanmış<sup>61</sup> olursın)

[51b/07] **mechül-i müstaḳbel-i cemī‘-i muḫāṭab** [Edilgen fiil gelecek zaman çokluk ikinci şahıs]: *dāniste şevī[d]*, *şināhte [şevīd]*

[51b/08] **mechül-i müstaḳbel-i nefis-i mütekellim vaḫdehu** [Edilgen fiil gelecek zaman teklik birinci şahıs]: *dāniste şevem* (bilinmiş<sup>62</sup> olam), *şināhte şevem* (anlanmış<sup>63</sup> olam)

[51b/09] **nefy-i mechül-i müstaḳbel-i nefis-i mütekellim me‘a ‘l-ğayr** [Edilgen fiil gelecek zaman çokluk birinci şahıs]: *dāniste şevīm* (bilinmiş<sup>64</sup> olalım), *şināhte şevīm* (anlanmış<sup>65</sup> olalım)

[51b/10] **nefy-i mechül-i müstaḳbel-i müfred-i ğāib** [Edilgen fiil gelecek zaman teklik üçüncü şahıs olumsuz]: *dāniste ne-şevēd* (bilinmiş<sup>66</sup> olmaz), *şināhte ne-şevēd* (anlanmış<sup>67</sup> olmaz) [ilâ āḫirihi] [51b/11]

**nefy-i mechül-i müstaḳbel-i cemī‘-i ğāib** [Edilgen fiil gelecek zaman çokluk üçüncü şahıs olumsuz]: *dāniste ne-şevēnd* (bilinmiş<sup>68</sup> olmazlar), *şināhte ne-şevēnd* (anlanmış<sup>69</sup> olmazlar)

[51b/12] **nefy-i mechül-i müstaḳbel-i müfred-i muḫāṭab** [Edilgen fiil gelecek zaman teklik ikinci şahıs olumsuz]: *dāniste ne-şevī* (bilinmiş<sup>70</sup> olmazsın), *şināhte ne-şevī* (anlanmış<sup>71</sup> olmazsın)

[51b/13] **nefy-i mechül-i müstaḳbel-i cemī‘-i muḫāṭab** [Edilgen fiil gelecek zaman teklik

56 Yazmada: bilmiş.

57 Yazmada: aılmış.

58 Yazmada: bilmiş.

59 Yazmada: aılmış.

60 Yazmada: bilmiş.

61 Yazmada: aılmış.

62 Yazmada: bilmiş.

63 Yazmada: aılmış.

64 Yazmada: bilmiş.

65 Yazmada: aılmış.

66 Yazmada: bilmiş.

67 Yazmada: aılmış.

68 Yazmada: bilmiş.

69 Yazmada: aılmış.

70 Yazmada: bilmiş.

71 Yazmada: aılmış.

**ikinci şahıs olumsuz]:** *dāniste ne-şevīd* (bilinmiş<sup>72</sup> olmazsınız), *şināhte ne-şevīd* (anlaşmış<sup>73</sup> olmazsınız)

[52a/01] **nefy-i mechül-i müstaḳbel-i nefis-i mütekellim vaḥdehu [Edilgen fiil gelecek zaman teklik birinci şahıs olumsuz]:** *dāniste ne-şevem* (bilinmiş<sup>74</sup> olmam), *şināhte ne-şevem* (anlaşmış<sup>75</sup> olmam)

[52a/02] **nefy-i mechül-i müstaḳbel-i nefis-i mütekellim me‘a ‘l-ğayr [Edilgen fiil gelecek zaman çokluk birinci şahıs olumsuz]:** *dāniste ne-şevīm* (bilinmiş<sup>76</sup> olmayalım), *şināhte ne-şevīm* (anlaşmış<sup>77</sup> olmayalım) [52a/03] **ḥāl-i müfred-i gāib [Şimdiki zaman teklik üçüncü şahıs]:** *mī-dāned* (bilür), *mī-şināsed* (aḳlar), *mī-āmūzed* (öğrenür) ilā [āḫirihi] [52a/04] **ḥāl-i cemī‘-i muḥāṭab [Şimdiki zaman çokluk üçüncü şahıs]:** *mī-dānend* (bilürler), *mī-şināsend* (aḳlarlar), *mī-āmūzend* (öğrenürler), *mī-ḫvāned* (oḳurlar) ilā āḫirihi [52a/05] **ḥāl-i müfred-i muḥāṭab [Şimdi zaman teklik ikinci şahıs]:** *mī-dānī* (bilürsin), *mī-şināsī* (aḳlarsın), *mī-āmūzī* (öğrenürsin), *mī-ḫvānī* (oḳursın) [ilā āḫirihi] [52a/06] **ḥāl-i cemī‘-i muḥāṭab [Şimdiki zaman çokluk ikinci şahıs]:** *mī-dānīd* (bilürsünüz), *mī-şināsīd* (aḳlırsınız), *mī-āmūzīd* (öğrenürsünüz), *mī-ḫvānīd* (oḳursunuz) ilā āḫirihi

[52a/07] **ḥāl-i<sup>78</sup> nefis-i mütekellim vaḥdehu [Şimdiki zaman teklik birinci şahıs]:** *mī-dānem* (bilürem), *mī-şināsem* (aḳlaram), *mī-āmūzem* (öğrenürem), *mī-ḫvānem* (oḳuram) ilā āḫirihi

[52a/08] **ḥāl-i nefis-i mütekellim me‘a ‘l-ğayr [Şimdiki zaman çokluk birinci şahıs]:** *mī-dānīm* (bilürüz<sup>79</sup>), *mī-şināsīm* (aḳlaruz<sup>80</sup>), *mī-āmūzīm* (öğrenürüz<sup>81</sup>), *mī-ḫvānīm* (oḳuruz<sup>82</sup>) ilā āḫirihi

[52a/09] **nefy-i ḥāl-i müfred-i gāib [Şimdiki zaman teklik üçüncü şahıs olumsuz]:** *ne-mī-dāned* (bilmez), *ne-mī-şināsed* (aḳlamaz), *ne-mī-āmūzed* (öğrenmez), *ne-mī-ḫvāned* (oḳumaz) ilā āḫirihi

[52a/10] **nefy-i ḥāl-i cemī‘-i gāib [Şimdiki zaman çokluk üçüncü şahıs olumsuz]:** *ne-mī-dānend* (bilmezler), *ne-mī-şināsend* (aḳlamazlar), *ne-mī-āmūzend* (öğrenmezler), *ne-mī-ḫvānend* (oḳumazlar) ilā āḫirihi [52a/11] **nefy-i ḥāl-i nefis-i mütekellim vaḥdehu [Şimdiki zaman teklik birinci şahıs olumsuz]:** *ne-mī-dānem* (bilmem), *ne-mī-şināsem* (aḳlamam), *ne-mī-āmūzem* (öğrenmem) ilā āḫirihi

[52a/12] **nefy-i ḥāl-i nefis-i mütekellim me‘a ‘l-ğayr [Şimdiki zaman çokluk birinci şahıs olumsuz]:** *ne-mī-dānīm* (bilmezüz), *ne-mī-şināsīm* (aḳlamazuz), *ne-mī-āmūzīm* (öğrenmezüz) ilā āḫirihi

72 Yazmada: bilmiş.

73 Yazmada: anlamış.

74 Yazmada: bilmiş.

75 Yazmada: anlamış.

76 Yazmada: bilmiş.

77 Yazmada: anlamış.

78 Yazmada: ḥāl-i cemī‘-i.

79 Yazmada: bilelüm.

80 Yazmada: anlalayalım.

81 Yazmada: öğrenelüm.

82 Yazmada: okuyalım.

[52a/13] **mechül-i hâl-i müfred-i gâib [Edilgen fiil şimdiki zaman teklik üçüncü şahıs]:** *dâniste mî-şevved* (bilinmiş<sup>83</sup> olur), *şinâhte mî-şevved* (anlaşmış<sup>84</sup> olur) ilâ âhîrihi<sup>85</sup>

[66a/01] *bi-smi 'llâhi 'r-raḥmâni 'r-raḥîm*

[66a/02] *be-nâm-i ḥudâ-y-râ* (allâhu ‘azîmü ’ş-şânuḡ ism-i şerîfi-yle), *ve be-devlet-i peygamberân* (ve peygamberlerin devleti-yle), *âgâz suḡun kerdem* (söze şürü‘ eyledüm), *tevekkul ber ḥudâ kerdem* (tevekkül allâha eyledüm) [66a/03] *ez ḥudâ yârî ḥvâstem* (*ḥudâdan bir yâr diledüm*), *tevfîk yâftem* (tevfîk buldum), *eger ḥudâ tevfiḡ dehed* (eger allâh hidâyet vère), *suḡun-i yek çend* (birkaç söz) [66a/04] *bi-güyem ve nuvîšem* (dèyeyim ve yazayım), *ve tālib-i ‘ilmân<sup>86</sup>-râ* (ve ‘ilme tālib olanlara), *biyâmüzem* (öğredem), *eger tālib-i ‘ilmân-râ* (eger ‘ilme tālibleri), *reḡbet* (raḡbeti) [66a/05] *bâşed* (ola), *ezîn bende* (bu kıldan), *teḡşîrî ne-bâşed* (bir eksiklik olmaz), *biyâ* (gel), *meyâ* (gelme), *biyâyem* (gelürem), *neyâyem* (gelmem) [66a/06] *âmedem* (geldüm), *neyâmedem* (gelmedüm), *mî-âyem* (şimdi gelürem), *ne-mî-âyem* (şimdi gelmem), *ḥvâhem âmeden* (gelmek isterin), *ne-ḥvâhem âmeden* (gelmek istemem) [66a/07] *âmeden biherest* (gelmek èyürâḡdur), *çün biyâ’î* (çünki gelürsin), *zûd biyâ* (tèz gel), *zûd bi-rev* (tèz git), *kucâ mî-revî* (ne yère gidersin) [66a/08] *ez kucâ mî-âyî* (ne yèrden gelürsin), *ez ḥâne mî-âyem* (evden gelürem), *be-kûzegân-râ ḥeber kun* (uşaklara ḥaber eyle), *çi-râ zûd refîî* (niçün tèz gitdün) [66a/09] *çi-râ dîr âmedî* (niçün geç geldün), *be-kâr-i ḥvud* (kendi işünge), *meşḡul şev* (meşḡul ol), *bi-ḥvun* (oḡı), *me-ḥvun* (oḡıma), *ḥvândem* (oḡıdum) [66a/10] *ne-ḥvândem* (oḡımadum), *mî-ḥvânem* (şimdi oḡıram), *ḥvâhem ḥvânden* (oḡımaḡ isterem), *ne-ḥvâhem ḥvânden* (oḡımaḡ istemem), *çi mî* (ne dükeli) [66a/11] *ḥvânî* (oḡursın), *kitâb mî-ḥvânem* (kitâb oḡuram), *sebḡ ḥvândem* (ders oḡıdum), *be-çâşt mî-revem* (ḡuşluḡa giderem) [66a/12] *nemâz-i pèşîn* (öñdin namâz), *nezdîkest* (ḡatunḡadur), *eger ḥvâce destür dehed* (eger ḡoca destür vère), *be’d zi-ân* (andan şoḡra) [66a/13] *mî-revem* (dükeli giderem), *bî-destür* (destursuz), *çün bi-revem* (nèce giderem), *tu-râ ḥvândem* (seni oḡıdum ya’nî da’vet ètdüm), *eger mî-amedî* (eger sen gelmiş olaydun) [66b/01] *ḥvuş mî-bûdî* (èyü olurdı), *ḥvuş ne-kerdî* (èyi ètmedi), *ân-çunân me-kun* (ancılayın eyleme), *key kesî* (ki bir kimse) [66b/02] *ez tû bi-renced* (senden incine), *tu-râ bi-rencânend* (seni incidirler), *eger merdumân-râ bi-rencânî* (eger ḡalḡı incidürsen), *suḡun-ı nerm bi-gü* (yumşak söyle) [66b/03] *suḡun-i berd me-gü* (sovuḡ söz söyleme), *imroz* (bugün), *ferdâ* (yarın), *endèşe me-kun* (fikirètme), *roz germest* (gün ıssıdur) [66b/04] *ferdânî-vez* (yarın daḡı), *nèk şevved* (èyü olur), *ferâmoş me-kun* (unutma), *nèk nîst* (èyü degüldür), *tû çî* (sen ne) [66b/05] *mî-gü’î* (söylersin), *nèk bi-gü’î* (èyü söyle), *nèk bi-şnevî* (èyü işidesin), *bi-şnev* (işit), *me-şnev* (işitme) [66b/06] *şenîde bûdem* (işitmiş-idüm), *bi-nuvîş* (yaz), *me-nuvîş* (yazma), *mî-nuvîšem* (yazaram), *ne-mî-nuvîšem* (yazmam) [66b/07] *ḥvâhem nibişten* (yazmaḡ isterem), *be-dostân-râ* (dostlara), *ḡeḡḡ<sup>87</sup> bi-nuviş* (nâme yaz), *tâ cevâb biyâyed* (tâ cevâb gele) [66b/08] *yârân-râ bi-ḥvun* (yârânı oḡı ya’nî da’vet eyle), *ez ḡâl-i ḥvèşâvend* (ḡuşımların ḡâlinden), *çi ḡeber dârî* (ne ḡaber duḡarsın) *do-* [66b/09] *-stân der selâmetend*

83 Yazmada: bilmiş.

84 Yazmada: anlaşmış.

85 Bu kısımdan 66a’ya kadar Farsça kısımların satır altlarında Türkçeleri gösterilmemiştir. Çalışma Türkçe kısımları incelemeye dayalı bir çalışma olduğu için bu kısımdan 66a’ya kadar olan kısım çalışmaya dâhil edilmemiştir.

86 Yazmada: ‘âlimân.

87 Yazmada: ḡeḡḡ.

(dostlar selâmetdedürler), *heft*<sup>88</sup> *be-resîd* (nâme vâşıl olur), *çi kâr dârî* (ne iş duțarsın), *kâr ne-dârem* (iş dutmazam) [67a/01] *kâr-i bisyâr dârem* (çok iş dutaram), *tu-râ bisyâr guftem* (saña çok söylerem), *ne-şenîdî* (işıtmedün), *âhîr peşemân* (âhîr peşimân) [67a/02] *şevî* (olursın), *emmâ sūd ne-kuned* (amâ fâide eylemez), *imroz* (bugün), *ferdâ* (yarın), *zâhîr şevêd* (âşikâre olur), *bâkî tû dânt* (kalanı sen bilürsün) [67a/03] *ez men guftenî est* (benden demeklikdür), *ez tû şenîdenî est* (senden işitmeklikdür), *sevgend dâdem* (yemîn vêrdüm) [67a/04] *tû sevgend bi-ıvur* (sen yemîn eyle), *men sevgend ne-mî-ıvurem* (ben yemîn êtmezem), *der kâr merdâne bâş* (işde âdemiyâne ol), *der kâr* (işde) [67a/05] *kâhîlî me-kun* (üşenmeklik eyleme), *be-dih key mî-revî* (köye kaçan gidersin), *be-vekt-i reften* (gitmek vaktini), *be-men heber*<sup>89</sup> *kun* (baña haber eyle) [67a/06] *yek-dem şebr kun* (bir nefes şabr eyle), *şitâb me-kun* (êvme), *şitâften der kâr* (işde êvmek), *nêk nîst* (êyü degüldür) [67a/07] *çi şudî* (ne olduñ), *men çîzê ne-şudem* (ben bir şey olmadum), *çi sipârîş kerdem* (ne ismarladum), *ânçi be-tû sipârîş-* (anı ki saña ismarladum) [67a/08] *-kerdem*, *ferâmoş me-kun* (unutma), *biyâ be-hemmâm bi-revîm* (gel hamâma gidelüm), *imroz âzîne est* (bugün cum'adur) [67a/09] *be-mescid-i câmi' be-revîm* (câmi' olan mescide gidelüm), *nemâz bi-gudârîm* (namâzı edâ êdelüm), *çün ez mescid bîrûn âyem* (çünkü mescidden taşra gelelüm), *be-zâviye bi-revîm* (tekyeye gidelüm) [67b/01] *semâ' bi-zenîm* (devr uralum), *bârân-râ* (bârâni), *bi-bînem* (göreyim), *yârân cem' end* (yârân bir yerdedür), *pes ez-ân* (andan sonra) [67b/02] *perâkende şevîd mâ nîz* (dağılırlar biz dañı), *âncâ bi-resîm* (ol yere êrişelüm<sup>90</sup>), *bâlâ bi-revîm* (yoğarı gidelüm), *bâlâ reften* (yoğarı gitmek), *nêk* (êyü) [67b/03] *nîst* (degüldür), *ez bâlâ be-zîr âmedî* (yoğardan aşığı geldi), *ezîr be-bâlâ rev* (aşığıdan yoğaru yörü), *biyendâz* (at), *mîyendâz* (atma) [67b/04] *endâhten* (almak), *cem' kun* (cem' eyle), *perâkende me-kun* (dağıtma), *hâşîl kerdent* (hâşîl eylemekligi), *kâhîlî me-kun* (üşenmaklık eyleme) [67b/05] *der-ıvânden* (oğımada), *ve der nibiştent* (ve yazmada), *be-cidd bâş* (sa'y üze ol), *bi-numâ* (göster), *numûdem* (gösterdüm), *ne-numû-* (göstermedüm) [67b/06] *-dem*, *çi-râ numûdî* (niçün gösterdün), *bi-şumâr* (şay), *me-şumâr* (şayma), *bi-şumârem* (şayaram), *ne-mî-şumârem* (şaymam) [67b/07] *ıvâhem şumurden* (şaymak isterin), *ne-ıvâhem şumurden* (şaymak istemem), *tû çi-râ ne-mî-şumârî* (sen niçün şaymazsın), *men ne-mî şumârem* (ben şaymam) [67b/08] *kebâ bîrûn kun* (kaftanı taşra eyle), *bi-poş* (gey), *me-poş* (geyme), *poşîden* (geymek), *bi-poş* (geyerem), *ne-mî-poşem* (geymem) [67b/09] *bî-dâr şev* (uyanuk ol), *bi-ıvur* (uyu), *me-ıvur* (uyuma), *ıvurten* (uyumak), *ne-ıvurten* (uyumamak), *mî-ıvurten* (uyudam) [68a/01] *ne-mî-ıvurten* (uyumadum), *mî-ıvurpem* (uyuram), *ne-mî-ıvurpem* (uyumam), *ıvurten est* (uyumuşdur), *ne-ıvurten est* (uyumamışdur) [68a/02] *ıvâhed ıvurten* (uyumak ister), *ne-ıvâhed ıvurten* (uyumak istemez), *imşeb* (bu gece), *tû me-ıvur* (sen uyuma), *tâ şebâh* (şabâha dek) [68a/03] *bî-dâr şev* (uyanuk ol), *tâ der vekt-i çâşt* (tâ kuşluk vaktına dek), *bi-ıvur* (uyu), *tâ nemâz-i pêşîn* (tâ namâz-ı öñdin) [68a/04] *çesh me-kuşâ* (göz açma), *bi-kuşâ* (aç), *me-kuşâ* (açma), *mî-kuşâyem* (açaram), *ne-mî-kuşâyem* (açmayalım), *kuşûdem* (açdum) [68a/05] *goş-dâr* (kulak tud), *mâzî-râ çi-râ goş ne-dârî* (geçmişe niçün kulak dutmazsın), *bed mî-kunî* (kem eylersin), *eger mâzî-râ gelet* (eger mâzî yanlış) [68a/06] *bi-ıvânî* (oğursın), *yek çend çob bi-ıvânî* (birkaç degnek yersin), *çob ıvurdeni dârî* (degnek yemekligi duțarsın), *meşlehet* (maşlahat) [68a/07] *ne-dârî* (dudarsın), *eger henüz çob ıvurdenî dârî* (eger hâlâ degnek yemekligi dutarsın), *hâzîr est* (hâzîrdur), *her suhun* (her söz) [68a/08] *ki bi-gû'î* (ki

88 Yazmada: heft.

89 Yazmada: heber.

90 Yazmada: êreşelüm

söylersin), *be-vech bi-gū* (sebebe ile söyle), *bī-vech suḥun me-gū* (sebebsiz söyleme), *illā āḥir peşēmān şevī* (illā şonraya peşēmān olursın<sup>91</sup>), *ez-* [68a/09] *-dunyā çī dārī* (dünyadan ne dutarsın), *cufthā dārem* (birkaç çift dutaram), *eger ḥudā rozī kuned* (eger allāh-ı ‘azīm müyesser eyleye), *va mā zi gāvḥā zi dārem* [68b/01] *ğelle bisyār kiştem* (maḥşul çok eyledüm), *dū siḥ bāğ beḥçe dārem* (iki üç bāğ ve baḥçe dutaram), *heme-rā ‘imāret kerdem* (dükelişi ma‘mūr eyledüm), *ḥāşil* (maḥşul) [68b/02] *nēkest* (ëyüdüür), *eger ḥudā ez āfāt-i dunyā nigāh dāred* (eger allāh-ı ‘azīm āfātından ḥıfz ederse), *muntezīr-i ḥāşilem* (maḥşülü muntazırım), ‘*azm-i ḥicāz* (ka‘be kaşdın) [68b/03] *mubārek dārem* (yümn dutaram), *inşā’a ’llāhu ta’alā* (eger allāh-ı ‘azīm dilerse) *ḥudā be-resāned* (allāh yetiştürür), *be-temām-i dostān* (tamām dostlar ile) [68b/04] *ve muḥibbān* (muḥibler ile), *ān-çi ḥudā rozī kuned* (ol şey’ ki allāh naşib eyleye), *der rāh-i heḳḳ nihādem* (ḥaḳ yolına ḳodum), eger tū ḥāzīr şevī (eger sen ḥāzīr olursan<sup>92</sup>) [68b/05] *be-hem bi-revīm* (me‘an gidelüm), *imroz* (bugün), *bende be-dih* (köle köye), *mī-reved* (gider), *yā be-çorumlu*<sup>93</sup> (ya çorumluya (köy adıdır)), *yā iskilīb* (yā iskilibe (kezālık köy adıdır)), [68b/06] *ḥvāhed reften* (gitmek ister), *be-ān meḥmūd ḥeber āmedī* (ol maḥmūd ile ḥaber geldi saḡa), *henüz ḥeber neyāmed* (şimdiki ḥālede ḥaber gelmedi), *pider ḥvānde-* (baba oḳımıştur ya‘nī da‘vet etmişdür) [68b/07] *-est, reften* (gitmek), *ikrār kerde-est* (ikrār eylemişdür), *zūd bāz āyed* (tēz gērü gelür), *āncā ikāmet* (ol yerde durmaḳ) [68b/08] *ne-tuvān kerd* (edemez), *eger āncā direng kuned* (eger anda eglenmek eyleye), *be-ḥāşil şevēd* (ḥāşil üzere olur), *ziyān mī-reved* (zarar gider), *çi* (ne) [68b/09] *sipārīş kerdem* (sipārīş eyledüm), *zūd bāz āyed* (tēz gērü gelür), *pidereş-rā ḥeṭṭ be-bāyed be-nişān* (babasına nāme yazmaḳ gerek) [69a/01] *ve firistāden* (daḡı göndermek), *çün ḥeṭṭ be-reved* (çünki kāğıd gider), *hemān ḥeṭṭ mī-āyed* (hemān kāğıd gelür), *der-īn çend ro-* (bu birkaç gün gelür) [69a/02] *-z biyāyed, ḥeber firistādem* (ḥaber gönderdüm), *çün ḥeber firistāde bāşed* (çün ḥaber gönderilmiş ola), *hemān mī-āyed* (hemān gelür) [69a/03] *der miyān-i suḥun bisyār reft* (söz ortasına çok gitdi), *āncā meşleḥet ne-dāred* (ol şey’ ki maşlahat dutmaz), *terk kun* (terk eyle), *bisyār* (çok) [69a/04] *suḥun guft* (söz dedi), *revā nīst* (lāyık degül), *suḥun kūtā kun* (sözi kışa eyle), *tā dāgerān* (tā ḡayrılar), *ez tū melül* (senden melül) [69a/05] *ne-şevēd* (olmaya), *suḥun dirāz me-kun* (sözi uzatma), *ḥidmet-i ḥvud nigāh dāred* (kendi ḥizmetini şaḳlayu dutar), *der kār bāş* (işde ol) [69a/06] *bī-kār būd* (işsiz idi), *revā nīst* (lāyık degüldür), *her çī gū’ī* (her ne söylersin), *be-vech bi-gū* (sebebe ile söyle), *nēk bi-gū* (ëyü söyle), *kitā-* (kitāb) [69a/07] *-b ez ḥvud dūr me-kun* (kendiniden irāğ etme), *illā žāyi’ mī-şevēd* (illā yitmiş olur), *kitāb* (kitābı), *ve ḳelem* (ḳalemi), *ve kāğıd*<sup>94</sup> (ve kāğıtı) [69a/08] *‘ezīz dār* (‘azīz ve şerīf ṭut), *tā be-çīzē bi-resī* (tā bir şey’e erişesin<sup>95</sup>), *cehd kun* (sa‘y eyle), *ez yārān* (yārāndan), *ḥvud me-bā-* (dükeli irāğ olma) [69a/09] *-ş, der ḥvānden* (oḳımada), *ve der nibiştēn* (ve yazmada), *ziyādet kun* (ziyāde eyle), *her kuçā bāşī* (her ne yerde olasın) [69b/01] *‘ezīz bāşī* (‘azīz ve şerīf olasın), *ser der bihter est* (baş eyüraklıḳdadur), *hemīşe ḥendān bāş*

91 Yazmada: şevī.

92 Yazmada: olursan.

93 Çorum şehrini adı belgelerde 16. yüzyılın sonuna kadar “çorumlu” şeklinde geçmektedir. Daha sonraki belgelerde “çorum” şeklini almıştır (İ. Şahin, 1993, s. 373). Buradaki Türkçe isim “çorumlu” olmalı ve kastı da bugünkü Çorum şehri olmalıdır. Müellif tarafından her ne kadar “köy” ifadesi kullanılsa da bir sonraki maddede geçen “İskilip” için de köy ifadesini kullanması müellifin “köy”den kastının yerleşim birimi olabileceği fikrini akla getirmektedir. Nitekim ne Çorum ne de İskilip Osmanlı döneminde köy hüviyetinde değildir. Çorum 1398’den İskilip ise 1530’dan cumhuriyetin ilanına kadar her zaman ya sancak veya kaza mevkiinde bulunmuşlardır (Sezen, 2017, s. 189, 2017, s. 382).

94 Yazmada: kāğıt.

95 Yazmada: erişesin



(dāimā gülücü ol), *bi-setān* (al) [69b/02] *me-setān* (alma), *bi-setānīd* (alasıңыз), *bi-setāned* (alur), *ne-mī-setāned* (almaz), *h̄vāhed seteden* (almaq ister), *ne-h̄vā-* [69b/03] *-hed seteden* (almaq istemez), *bi-rev bi-setān* (var al), *ne-mī-setāned* (almaz), *mī-bāyed seteden* (almaq gerek), *ez vey çi* (andan ne) [69b/04] *setādī* (alduñ), *be-çend setādī* (niçeye alduñ), *bi-firoş* (şat), *me-firoş* (şatma), *bi-firoşī* (şatarsın) [69b/05] *be-çend firohītī* (niçeye şatıñ), *bi-firoşīd* (şatarlar), *firohitem* (şatam), *mī-firoşem* (şataram), *ne-mī-firoşem* (şatmam), *herīden* (almaq) [69b/06] *firohten* (şatmaq), *herīdem* (şatın aldum), *kuşādem* (açdum), *bi-keş* (çek), *me-keş* (çekme), *kuştem* (depeledüm) [69b/07] *keşīdem* (çekdüm), *bi-bīned* (göre), *bestem* (bağladum), *bi-gīr* (dut), *giriftem* (duttum), *seht bi-gīr* (katı dut), *çi-rā ne-giriftī* (niçün tutmaduñ) [69b/08] *bi-dih* (vër), *me-dih* (vërme), *bi-dehīd* (vëürsüz), *me-dehīd* (vërmezsis), *be-men bi-dih* (baña vër), *be-o bi-dih* (aña vër), *bi-rev ez bāz-* (var bāzardan) [69b/09] *-ār çīzē biyāver* (bir şey' getir), *revgen bi-h̄ēr* (yağ şatın al), *engubīn biyāver* (bal getir), *ber-o īn sīm-rā* (oña bu gümüşi) [70a/01] *dīr mānden* (geç qalmaq), *dīr me-mān* (geç qalma), *dīr māndī* (geç qalduñ), *çi-rā dīr mānī* (niçün geç qalursın), *dīdem* (gördüm), *dīdī* (gördüñ) [70a/02] *key dīdī* (kaçan gördüñ), *imroz dīdem* (bugün gördüm), *dīde būdem* (görmüş idüm), *kucā bīnem* (ne yerde göreyim), *h̄vāhem ki bīnem* (görmek isterem), *çi-rā* (niçün) [70a/03] *ne-mī-bīnī* (görmezsin), *çi bīnem* (ne göreyim), *bi-bīn* (gör), *kucā bīnī* (ne yerde görürsün), *kucā būdī* (ne yerde idüñ), *kucā yāftī* (ne yerde bulduñ) [70a/04] *bi-gū* (dē<sup>96</sup>), *me-gū* (dēme), *gufīt* (dēdüñ), *ne-gufīt* (dēmedüñ), *kucā h̄vāhī refteñ* (ne yere gitmek istersin), *bi-gūy* (söyle), *bi-gū ki* (söyle ki) [70a/05] *pēş-i men biyāyed* (benüm önüme gelür), *bi-gū ki çi mī-poşīdī* (dē-ki ne giydüñ), *bi-poş* (gey), *me-poş* (geyme), *bi-poşem* (giyerem) [70a/06] *ne-mī-poşem* (giymem), *çi-rā ne-mī-poşī* (niçün giymezsin), *mī-bāyed poşīden* (geymek gerek), *bi-poşānem* (örterem), *poşīdī* (giydüñ) [70a/07] *guzārden* (edā étmek), *bi-guzār* (edā eyle), *me-guzār* (edā étme), *h̄vāhem guzārden* (edā étmek isterin), *ne-h̄vāhem guzārden* (edā étmek istemem) [70a/08] *be-dih devīdem* (köye segirdürem), *devīdī* (segirtdüñ), *çi-rā devīdī* (niçün segirtdüñ), *çi-rā ne-devīdī* (niçün segirtmedüñ) [70a/09] *mī-bāyed devīden* (segirtmek gerek), *nālīden* (iñlemek), *bi-nāl* (iñle), *me-nāl* (iñleme), *bi-nālem* (iñleyem), *me-nālem* (iñlemeyem), *ne-nālem* (misluhu) [70b/01] *çi-rā ne-mī-nālī* (niçün iñlemezsın), *çi-rā çuntīn mī-nālī* (niçün böyle inlersin), *çuntīn me-nāl* (böyle iñleme), *bisyār me-nāl* (çok iñleme), *çi-rā çend-* (niçün bu kadar) [70b/02] *-īn, mī-nālī* (iñlersin), *zūd biyā* (tēz gel), *bi-cū* (iste), *me-cū* (isteme), *bi-cūyem* (isterem), *çi mī-cūyem* (ne isterem) [70b/03] *mī-bāyed custen* (istemek gerek), *ne-mī-bāyed custen* (istememek gerek), *bi-custī* (istedüñ), *çi-rā ne-custī* (niçün istemedüñ), *çend* (ne kadar) [70b/04] *mī-cū'ī* (istersin), *hendīden* (gülmek), *bi-hend* (gül), *me-hend* (gülmek), *mī-hendānem* (gülerem), *ne-mī-hendānem* (gülmem) [70b/05] *çi hendī* (ne güldüñ), *bisyār hendī* (çok güldüñ), *çi-rā mī-hendī* (niçün güldüñ), *çi dīdī mī-hendī* (ne gördüñ dükelü güldüñ) [70b/06] *mī-bāyed hendīden* (gülmek gerek), *dīger me-hend* (ğayrı gülmek), *āvēhten* (aşılmaq), *biyāvēz* (aşıl), *me-yāvēz* (aşılma), *āvīhtem* (aşıldum) [70b/07] *neyāvīhtem* (aşılmadum), *biyāvēzem* (aşılıram), *neyāvēzem* (aşılmam), *kucā āvēzī* (nerede aşılırsın), *īncā āvēzem* (bu yerde aşılıram), *key āv-* (kaçan) [70b/08] *-ēzī* (aşılırsın), *imroz āvēzem* (bugün aşılıram), *ferdā āvēzem* (yarın aşılıram) [70b/09] *temmet*

## Sonuç

Kalınlık incelik uyumu Türkçenin aslî fonetik kkurallardan biridir. Zaman zaman Tarihî Türk lehçelerine ait bazı eserlerde bu kurala aykırı kullanışlar olduğu görülmektedir. Çağatay dönemi-

ne kadar yabancı kelime tabanlarına uyum dışı ekler getirildiği görülürken Çağatay döneminde Türkçe kelimelere de uyum dışı ekler getirildiği tespit edilmiştir. Bunun sebebi imlanın telaffuzdan ziyade şekle ait bir keyfiyet olmasıdır. Doğu Türkçesinde özellikle Çağatay döneminde yaygın olan bu durum, bir imla istikrarsızlığı olarak değerlendirilmektedir. Çalışmanın 1.2.1. başlıklı kısmında değinilen eklerin Türkçe kelimelere kalınlık-incelik uyumuna aykırı bir şekilde getirilen örneklerinin de olması Doğu Türkçesine ait bir imla özelliğinin Anadolu sahasında yazılmış bir eserde de görülmesi dikkate şayan bir durumdur.

Eserde, şahıs eklerinin kullanımında bazı farklılıklar dikkat çekmektedir. Gelecek zaman çokluk ikinci şahıs çekiminde zamir kökenli şahıs eki yerine iyelik kökenli şahıs ekinin de kullanılması, şimdiki zaman teklik birinci şahıs çekiminde hem *-rIn* hem *-(v)rAm* şeklinin kullanılması, şimdiki zaman çokluk ikinci şahıs çekiminde birkaç yerde Eski Anadolu Türkçesindeki benzer şekilde *-sIz* şeklinin ve çoğu yerde ise düzlük-yuvarlaklık uyumuna aykırı bir şekilde *-sIηIz* şeklinin kullanılması ve belirli geçmiş zaman eklerinde görülen düzensizlikler dikkat çekicidir.

Eserin müellifine veya yazıldığı tarihe dair herhangi bir kayıt bulunmamaktadır. Kütüphane kaydında eseri muhtevi mecmuanın tamamı için 1700 tarihi not düşülmüştür; fakat eserin içindeki bazı bilgiler 16. yüzyıla ait bir metin olduğu ihtimalini güçlendirmektedir. Bu bilgiler şu iki başlıkta söylenebilir:

1. Metinde (68b/05)'te “*yā be-çorumlu* (ya çorumluya (köy adıdır))” şeklinde bir kayıt bulunmaktadır. Çorum şehrinin adı belgelerde 16. yüzyılın sonuna kadar “çorumlu” şeklinde geçmektedir. “Çorum” şekli 16. yüzyıldan sonraki belgelerde görülmektedir.

2. Şimdiki zaman ikinci çokluk şahıs çekimi Eski Anadolu Türkçesi döneminde sadece *-sIz* şeklindedir. Bu çekim 16. yüzyılda *-sIηIz*, 17. yüzyılda ise *-sXηXz* şeklindedir. Eserde bu ek iki yerde *-sIz* 11 yerde ise uyuma girmeden *-sIηIz* şeklindedir.

Söz konusu iki husus eserin 16. yüzyıla ait bir metin olması ihtimalini güçlendirmektedir. Eserde hem fiil çekimlerinin hem de Farsça ifadelerin Türkçe karşılıkları verilirken bazı kısımların Farsçadan Türkçeye, Türkçe gramer yapısına aykırı bir şekilde, birebir tercüme edildiği görülmektedir. Bu hususun Türkçe ile Farsça arasındaki yapı farklılıklarını Farsça öğrenenlere göstermek amacıyla gerçekleştirildiği söylenebilir.

**Türkçeden Farsçaya Dizin**‘aceblemak: *řikiften*açmek: *kuřāden*ağlamak: *girīsten*āhır olmak: *encāmīden*aķsırmak: ‘*eřse kerden*aldamak: *firiften*almak: *siteden*anlamak: *řināhıten*anmak: *yād kerden*artmak: *efzūden*aşmak: *āvèhıten*ařađa gelmek: *firo-āmeden*ařađa gitmek: *firo-reften*ařađa iletmek: *firo-burden*atmak: *endāhıten*ayırmak: *cudā kerden*ayırmak: *guzīden*azmak: *duzīden*bađıřlamak: *beřřīden*bađlamak: *besten*başmak: *supurden*başarmak: *puhıten*batmak: *rēsten*begenmek: *pesendīden*benzemek: *mānisten*beslemek: *āmurzīden*bezemek: *ārā’īden*bırakmak: *efgenden*biçmek: *direvīden*bilmek: *dānisten*bulařmak: *ālūden*bulmak: *yāften*buyurmak: *fermūden*bükmek: *bāften*çatlamak: *terākīden*çiynek: *hāyīden*çizmek: *piçīden*çözmek: *tenīden*çürümek: *posīden*dammak: *çekīden*degdirmek: *erzīden*degmek: *niřānden*delmek: *suften*depelemek: *kuřten*depme urmak: *leked zeden*depretmek: *çīnīden*dermek: *çīden*dilemek: *hvāsten*dişlenmek: *ārāmīden*dişlenmek: *āsūden, ārāmīden*dirilmek: *zīsten*ditirmek: *lerzīden*dođmak: *zā’īden*

doğramak: *āğīšten*doğumak: *tāften*doldurmak: *enbāšten*doymak: *efsurden*dögmek: *koften*dökmek: *rēhten*dönmek: *gešten*döşemek: *gusterden*durmak: *īstāden*duruşmak: *koşīden*dürmek: *neverdīden*düşmek: *uftāden*düzmek: *sāhten*egilmek: *hemīden*egirmek: *rēsten*eglenmek: *direng kerden*egmek: *kāšten*egmek: *kāšten*elemek: *pēhten*epsem olmak: *hāmoş şuden*erimək: *guzāhten*erişmek: *resīden*esirgemek: *behşūden*esnemek: *esā kerden*eylemek: *kerden*ezmek: *sā'īden*geçmek: *guzēšten*geçmek: *guzāšten*geçirmek: *ārūg kerden*gelmek: *āmeden*gerek olmak: *bāyisten*gerinmek: *fencā kerden*görü dutmak: *bāz-dāšten*getürmek: *āverden*gitmek: *reften*giydirmek: *poşānīden*giymek: *poşīden*gizlemek: *kemīn kerden*gizli olmak: *pinhān kerden*göndermek: *fristāden*görmek: *dīden*göyündürmek: *sozānīden*güci yetmek: *tuvānisten*gülmek: *hendīden*horlamak: *nekūhīden*ırlamak: *serāyīden*ışlatmak: *hīsīden*ışmarlamak: *siperden*içerü gelmek: *der-āmeden*içmek: *āşāmīden*iletmek: *burden*inanmak: *bāver kerden*incinmek: *rencīden*inlenmek: *nālīden*

istemağ: *custen*iře bařlamak: *āgāziden*iřitmek: *řiniden*kabul eylemek: *pezireften*kaçmak: *gurèhten*kağmak: *řirřiden*kaldırmak: *ver-dāřten*kalmak: *mānden*kapmak: *rubūden*karıř vermek: *nefrin kerden*karıřmak: *āmèhten*kaymak: *leğziden*kaynamak: *cořiden*kazanmak: *endohten*kazıtmak: *kendiden*kazmak: *kenden*kemirmek: *çeliden*kesmak: *burriden*komak: *nihāden*koparmak: *engèhten*korğmak: *tersiden*korğutmak: *tersāniden*kurtulmak: *rehiden*küymak: *pā'iden*nāzlanmak: *nāziden*oğřamak: *nevāhten*oğmak: *hvānden*olmak: *řuden*otarmak: *çerā kerden*otlamak: *çeriden*oturmak: *niřten*ovmak: *māliden*oynamak: *bāziden*ödemek: *guzāerden*ögmek: *sitūden*öğrenmek: *āmohten*ölçmek: *peymūden*ölmek: *murden*öri durmak: *ver-ğāsten*pāk dutmak: *pāk dāřten*pas açmak: *zidūden*řağmak: *dořiden*řağlayu dutmak: *nigāh dāřten*řalınmak: *řirāmiden*řalıvermak: *hīřten*řalıvermak: *rehā kerden*řanmak: *pindāřten*řatmak: *řirūhten*řatun almak: *ğeriden*řavurmak: *dāmiden*řaymak: *řumurden*seyirtmak: *deviden*sıçramak: *cesten*řığınmak: *gunciden*

şıgınmak: *penāhīden*  
 sıklık vérmek: *şuftīden*  
 sıkmak: *feşurden*  
 sınamak: *āzmūden*  
 sırtmak: *kemārīden*  
 sıvamak: *endūden*  
 silkmak: *efşānden*  
 sıjirtmek: *guvārīden*  
 şormak: *pursīden*  
 söylemak: *guften*  
 şuda üzmak: *şināv kerden*  
 sünnet eylemak: *hutne kerden*  
 sürmak: *rānden*  
 süzmak: *pālūden*  
 süzmak: *terāvīden*  
 şişmak: *āmāsīden*  
 tamām eylemak: *perdāhten*  
 tapmak: *perestīden*  
 tartmak: *sencīden*  
 taşra gelmak: *bīrūn āmeden*  
 tayanmak: *leğzīden*  
 uğurlamak: *duzdīden*  
 ulaşmak: *peyvesten*  
 ulumak: *zenūbden*  
 unutmak: *ferāmoş kerden*  
 urmak: *zeden*  
 utanmak: *şermūden*

uvatmak: *cāvīden*  
 üfürmak: *demīden*  
 ürkmak: *remīden*  
 üründülemek: *guzīden*  
 üti vérmak: *tele dāden*  
 vérmak: *dāden*  
 yağmak: *bārīden*  
 yalamak: *līsīden*  
 yaldıramak: *duruşşīden*  
 yaldıramak: *tāftien*  
 yalıñlanmak: *efrohten*  
 yalvarmak: *lābe kerden*  
 yanmak: *sohten*  
 yapışmak: *cefsīden*  
 yarar olmak: *şāyisten*  
 yaraşmak: *burāzīden*  
 yaratmak: *āfrīden*  
 yarlıgamak: *āmurzīden*  
 yarmak: *şikāftien*  
 yaylamak: *pūyīden*  
 yazmak: *nuviştan*  
 yemek: *hıvurden*  
 yırtmak: *derīden*  
 yolmak: *siturden*  
 yonmak: *terāşīden*  
 yuğurmak: *siriştien*  
 yumak: *şusten*  
 yuvalamak: *ğelfīden*  
 zāyi' olmak: *kem kerden*

## Kaynaklar

- Adamović, M. (2009). *Floransalı Filippo Argenti'nin notlarına göre (1533) 16. Yüzyıl Türkçesi*. Türk Dil Kurumu.
- Arat, R. R. (1987). Türkçe Metinlerde e/i Meselesine Dair. İçinde *Makaleler* (C. 1, ss. 334-341). Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.
- Balcı, M. (2014). *Türkçe Farsça İlişkileri: Türkçenin Farsça Üzerindeki Etkilerine Dair Bir İnceleme*. Çizgi Kitabevi.
- Clauson, G. (1972). *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*. Oxford University Press.
- Çetinkaya, G. (2021). *Anadolu Sahasında Yazılmış Farsça Dil bilgisi Kitapları* [Doktora]. Kırıkkale Üniversitesi-Ankara Üniversitesi.
- Eker, S. (2010). Türkçe-Farsça Dil İlişkilerinde Anlam Kopyaları Üzerine Notlar. İçinde *Sosyoloji Yazıları 1* (ss. 197-211). Hacettepe Üniversitesi.
- Eraslan, K. (1970). Doğu Türkçesinde Ek Uyumsuzluğuna Dair. *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 18, 113-124.
- Ergin, M. (1981). *Türk Dil Bilgisi*. Bayrak.
- Gülsevin, G. (1997). *Eski Anadolu Türkçesinde Ekler*. Türk Dil Kurumu.
- <https://vajehyab.com/bakhtiari/دُزیدن> (3202). vajehyab.com. <https://vajehyab.com/bakhtiari/دُزیدن>
- Kartallıoğlu, Y. (2011). *Klasik Osmanlı Türkçesinde eklerin ses düzeni: 16, 17 ve 18. yüzyıllar* (1. baskı). Türk Dil Kurumu.
- Kızılözen, C. (2019). *Farsçada Türkçenin En Eski İzleri* (1. baskı). Akçağ.
- Öz, Y. (2010). *Tarih Boyunca Farsça-Türkçe Sözlükler*. Türk Dil Kurumu.
- Sezen, T. (2017). *Osmanlı Yer Adları* (2. baskı). Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü.
- Steingass, F. J. (1892). *A Comprehensive Persian-English Dictionary*. Librairie du Liban.
- Şahin, H. (2011). *Eski Anadolu Türkçesi*. Akçağ.
- Şahin, İ. (1993). Çorum. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (C. 8, ss. 373-376). Türkiye Diyanet Vakfı.
- Şen, M. (2000). Tarihî Türk Şivelerinde Ek Uyumsuzluğu Var mı? İçinde *IV. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri Kitabı* (ss. 1695-1734). Türk Dil Kurumu.
- Şükûn, Z. (1984). *Farsça Türkçe Lûgat Gencine-yi Güftâr Ferheng-i Ziyâ* (C. 1-3). Millî Eğitim Basımevi.
- Timurtaş, F. K. (1994). *Eski Türkiye Türkçesi XV. Yüzyıl Gramer-Metin-Sözlük*. Enderun Kitabevi.
- Türk, V., Şerifoğlu, Y., & Doğan, Ş. (2011). *Eski Anadolu Türkçesi Dersleri* (Birinci baskı). Kesit.
- Yılmaz Ceylan, E. (1991). Ana Türkçede Kapalı e Ünlüsü. *Türk Dilleri Araştırmaları*, 1, 151-165.

# Haber Çevirisi ve Rusçadaki Söz Sanatlarının Türkçeye Aktarımı\*

## News Translation and Transmission of Russian Figures of Speech into Turkish

Doğa ARAL\*\* | Leyla Çiğdem DALKILIÇ\*\*\*



\*Bu makale, Doç.Dr. Leyla Çiğdem DALKILIÇ danışmanlığında yürütülp 2022 yılında tamamlanan "Rusçadan Türkçeye Basın Çevirilerinde Söz Sanatları" (Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2022) başlıklı yayınlanmamış yüksek lisans tezinden hareketle üretilmiştir. Aynı zamanda Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Akademik Çeviribilim Çalışmaları Kongresinde (Eylül, 2022) sözlü bildiri olarak sunulmuş ve bildiri kitabında özet olarak basılmıştır.

\*\*Arş. Gör. İstanbul Aydın Üniversitesi Yabancı Diller Yüksekokulu Rusça Mütercim-Tercümanlık Bölümü, İstanbul, Türkiye. Elmek: dogaaral@aydin.edu.tr, orcid.org/000-0001-5211-3486

\*\*\* Doç.Dr. Leyla Çiğdem Dalkılıç, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Slav Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, Rus Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Öğretim Üyesi, Elmek: lcdalkilic@ankara.edu.tr, orcid.org/0000-0001-8801-6792

Gönderilme Tarihi / Received Date:

20 Mart 2023

Kabul Tarihi / Accepted Date:

24 Haziran 2023

Atıf/Citation: Aral D. - Dalkılıç L. (2023). Haber Çevirisi ve Rusçadaki Söz Sanatlarının Türkçeye Aktarımı doi.org/10.30767/diledeara.1267811

Copyright © 2023

Dil ve Edebiyat Araştırmaları

tded.org.tr | 2023

## Öz

Söz sanatları, ifadeye güç, canlılık ve etkileycilik katma gibi işlevlere sahip olmaları bakımından etkili dil kullanımının önemli araçları olarak kabul edilir. Bilgi vermek ve kitleleri etkilemek gibi işlevlere sahip olan haber metinlerinde okuyucunun dikkatini ve ilgisini çekmek için söz sanatlarının kullanılması sıklıkla tercih edilir. Söz sanatları kavramı, Rus dilbiliminde mecazlar ve stilistik figürler olarak iki temel grupta incelenmesinin yanı sıra deyimler, kalıplaşmış ifadeler, atasözleri gibi çeşitli yapılar da işlevleri bakımından söz sanatları içerisinde değerlendirilebilmektedir. Sözü edilen çeşitli ifade yöntemlerinin basın dilinde kullanılması önem taşımaktadır ve sahip oldukları anlamsal değerlerinin çeviri esnasında da korunması gerekir ancak söz sanatlarının varlığı çeviri sürecinde zorluk yaratabilecek bir unsurdur. Bu durumdan hareketle yapılan bu çalışmada, uluslararası iletişimin sağlanmasında büyük öneme ve etkiye sahip olan haber çevirileri, Rusça-Türkçe dil çiftinde söz sanatları kullanımı ekseninde ele alınmıştır. Çalışmanın amacı, çevirmen kararları doğrultusunda söz sanatlarının çevirisinde kaynak dilde kullanılan söz sanatının taşıdığı üslupsal ve anlamsal değerini erek dilde korunup korunmadığını araştırmak, çeviride güçlük yaratan durumları belirlemek ve tercih edilen çeviri strateji ve uygulamalarını açıklamaktır. Bu amaç doğrultusunda, inceleme için örnekler dijital basından tarama yöntemi ile elde edilmiştir. İnceleme, toplumsal-politik alandan Rusça haberlerin ve Türkçe çevirilerinin karşılaştırmalı betimsel analizinin yapılması ve çeviri stratejilerinin belirlenmesi doğrultusunda gerçekleştirilmiştir. Cümle ve metin düzeyinde yürütülen incelemeler sonucunda Rus basın dilinde söz sanatları kullanımı ve Türkçe çevirilerinin üslup ve anlamsal özellikleri ortaya konulmuş olup, Rusça haber metinlerinde söz sanatlarından en çok haber başlıklarında yararlandığı, bununla birlikte haberi daha ilgi çekici hale getirmenin amaçlandığı gözlemlenmiştir. Bunların yanı sıra incelenen örnekler özelinde en sık kullanılan söz sanatları türleri ve çevirilerinde genellikle tercih edilen strateji ve uygulamalar belirlenmiştir.

**Anahtar Kelimeler :** Haber çevirisi, Söz sanatları, Basın dili, Rus dili, Rus basını

## Abstract

Rhetoric (figures of speech) is considered an important tool of effective language use in terms of having functions such as adding power, spirit, and effectiveness to the expression. In news texts that have functions such as giving information and influencing the masses, it is often preferred to use rhetoric to attract the attention and interest of the reader. The rhetoric concept can be evaluated in Russian linguistics in two basic groups as metaphors and stylistic figures, various structures such as idioms, stereotypes, and proverbs in terms of their functions. It is important that the various expression methods mentioned are used in the language of the press and their semantic values should be preserved during translation, but the presence of rhetoric is a factor that can create difficulties in the translation process. In this study, news translations that have significant importance and impact in providing international communication are discussed around the use of rhetoric in the Russian-Turkish language pair. The aim of the study is to investigate, according to the translator's decisions, whether the stylistic and semantic value of the rhetoric used in the source language is preserved in the target language, to identify the situations that create difficulties in translation, and to explain the preferred translation strategies and practices. For this purpose, examples for the research were taken from the digital press. As a result of the analysis, the use of rhetoric in the Russian press language, the stylistic and semantic features of their translation into Turkish have been revealed and it has been observed that rhetoric is mostly used in Russian news headlines to make the news more interesting. Besides these, the most frequently used types of rhetoric and the strategies that are generally preferred in their translations have been determined for the examples examined. **Keywords:** News translation, Figures of speech, Journalistic style, Russian language, Russian press



## Extended Summary

Language, according to its usage area and purpose, as a phenomenon of great individual and social importance shows different characteristics. Investigation of the features that emerge in the use of language is researched in the direction of the science of Stylistics that continues to exist as a separate discipline in Linguistics today, in studies on the practical aspect of language. A sub-branch of Functional Stylistics reveals five functional styles in the Russian language. One of these styles is the press style, in other words, the journalistic style. Press language has two important functions: To inform and to impress the masses. In this context, the primary principle is the correct transmission of the information in news translations. However, it's not enough to convey the information correctly, but also the language must be used as effectively as in the source text. Thereby, another point to be noted is that the rhetoric translation used in the source text can be transferred to the target language with the same impressiveness to diversify the language in the expression of information and make it beautiful and impressive. The language in which the news is produced in news texts is specific to that language, society and culture. Not only the language, but the content of the news, the information to be transferred and the main message to be given are intended the audience that speaks that language and lives in that society. In such a translation process, the news is kind of reproduced.

Communication and interaction news and press texts, and their translations have an important role in intercultural information exchange. Nowadays with the digitalization of journalism, the news produced by international news agencies spread, thanks to translation, out of the country or language in which they were produced. Some difficulties are encountered in the process of news translation as in every translation process from one language to another in different fields. One of them is the use of language specific to the language that the news is produced and the culture of that country. Within the language system, the use of rhetoric plays a major role in creating uniqueness. Expressions that contain rhetoric and high semantic power might not have the same effect when translated into the target language. This causes a difference between the meaning and effectiveness of source news text and the meaning and effectiveness of translated news text.

The aim of this study is to reveal how the rhetoric takes place in the Russian press language, what functions it has, how it is translated into Turkish, and how it contributes to the expression of the product. In this study, linguistic similarities and differences based on rhetoric in the pair of Russian-Turkish language were examined through translated texts, and the use of rhetoric and translation strategies were tried to be revealed. The reflectivity of the rhetoric to the translation and expression's value were handled through meaning and their situation in translation was tried to be analyzed.

Basic approaches and concepts in Russian and Turkish Linguistics' rhetoric and their translation have been examined in terms of the scope of the study. In this sense, the theoretical framework of the study is based on the studies and approaches of many researchers such as, M. N. Kojina, L. V. Rijkova-Grisina, D. E. Rozental, G. Ya. Solganik, D. Aksan, D. Günay, G. Karaağaç, G. Aytaç, M. Yazıcı.

From the point of view that press translation is not only a linguistic process, but also has a social, cultural, political, ideological, and artistic aspect, the examples in the review section of this study are from the informative news texts that were prepared between 2017-2022 by Russian press

organizations, in the socio-political and cultural field and obtained from the translations that took place in the Turkish press.

According to the results obtained from the analysis, it has been determined that rhetoric is mostly used in primarily news headlines in Russian news texts. At the same time, it has been detected that tropes are used excessively in news texts and the most used rhetoric are *metaphor, epithet, litotes, synecdoche, periphrasis, simile, and hyperbole*; figures that are used frequently are *parallelism, anaphora, anastrophe, antithesis, apostrophe*, and *rhetorical question*, and the most preferred translation strategies during their translations are *word for word translation, customization*. Considering this information, it has been observed that the translations of press texts from Russian to Turkish are generally carried out depending on the source text, however, an *adaptation* strategy is preferred for the translations of stereotypes such as idioms and proverbs. In the translations that are made for the target audience, although there is no metaphoric or figurative expression in the Russian source text, it has been observed that the use of rhetoric is frequently used in Turkish translation in an effort to attract the attention of the reader to the news.

## Giriş

Haber metinleri gibi iletişimsel işleve sahip metinler yazıldığı dile ve kültüre özgü özellikler taşımaları bakımından çeviri alanında ayrı bir araştırma konusu olarak karşımıza çıkar. Bir dilden başka bir dile çeşitli alanlarda yapılan her çeviri sürecinde olduğu gibi haber çevirisi sürecinde de birtakım zorluklarla karşılaşılır. Haber dilinin etkileyciliğini arttırmak için söz sanatları kullanımına sıklıkla başvurulur ve kaynak dilde söz sanatları içeren anlamsal gücü yüksek ifadeler, başka bir dile çevrildiğinde aynı etkiyi sağlayamayabilir. Bu da kaynak haber metninin anlamı ve etkileyciliği ile çeviri haber metninin anlamı ve etkileyciliği arasında bir farkın oluşmasına sebep olur.

Bu çalışmada, iletişimin ve haber alma biçimlerinin dijitalleştiği bir dönemde elektronik basında Rusça-Türkçe dil çiftinde çeviri dilinin nasıl bir önem kazandığı ve ne tür dil kaygılarıyla hareket edildiğinin araştırılması hedeflenmiştir. Bu doğrultuda Rus basın dilinde söz sanatlarının ne şekilde yer aldığı, ne gibi işlevlere sahip olduğu, çevirmen kararları doğrultusunda Türkçeye ne şekilde çevrildiği ve ortaya çıkan ürünün ifadesine ne şekilde katkıda bulunduğunu ortaya koymak amaçlanmıştır. Rusça-Türkçe dil çiftinde söz sanatları temelinde dilsel benzerlikler ve farklılıklar, bu iki dilin sahip olduğu retorik zenginlikler çeviri metinler üzerinden incelenerek haber metinlerinde söz sanatlarının kullanım özellikleri ve çeviri stratejileri ortaya konulmaya çalışılmıştır. Çeviriye söz sanatlarının aktarılabilirliği, anlamsal değerleri ile metne yansıma şekilleri de ayrıca incelenmiştir. Bu anlamda çalışma, karşılaştırmalı ve betimsel bir özellik taşımaktadır. Çalışmanın teorik çerçevesi M. N. Kojina, L. V. Rijkova-Grişina, D. E. Rozental, G. Ya. Solganik, D. Aksan, D. Günay, G. Karaağaç, G. Aytaç, M. Yazıcı gibi pek çok araştırmacının çalışmalarına ve konuya yaklaşımlarına dayanmaktadır. Haber çevirisinin yalnızca dilsel bir işlem olmadığı, sosyal, kültürel, siyasi, ideolojik, sanatsal yönünün de bulunduğu bakış açısıyla bu çalışmanın inceleme bölümündeki örnekler 2017-2022 yılları arasında yayımlanmış sosyal, politik ve kültürel alandan kaynak ve çeviri metinler elektronik yayın yapan *Eurotopics, Kommersant, Ria Novosti, Sputnik, TASS* ve *Vedomosti* gibi haber kaynaklarından elde edilmiştir. Bu bağlamda incelememiz 32 haber metni üzerinden yürütülmüştür.

Söz sanatlarının haber metinlerinde kullanımının ifadeye katkısı ve Türkçeye çevrilebilirliğini araştırmak için öncelikle haber dili, haber çevirisi, söz sanatları kavramı ve işlevleri hakkında

literatür ele alınmış olup yapılan incelemeler sonucunda elde edilen bulgular üzerinden Rusçadan Türkçeye söz sanatlarının aktarılmasına ilişkin tespitlerde bulunulmuştur.

### Haber Dili ve Çevirisi

Kültürler arası bilgi alışverişi, iletişim ve etkileşimde basın olgusu, haber metinleri ve bunların çevirileri önemli role sahiptir. Günümüzde gazeteciliğin internet ortamına taşınmış olmasıyla birlikte her an her yerde dünyadaki gelişmelerden haber ajanslarının internet siteleri ya da sosyal medyada hesapları ve mobil haber uygulamaları üzerinden anlık haber takibi yapılabilmektedir. Buna bağlı olarak yapılan basın veya haber çevirileri okuyucu tarafından doğru bilginin edinilmesinde birincil öneme sahiptir. Günümüzde basın kavramı değişikliğe uğramış ve “elektronik basın”, “internet gazeteciliği” gibi kavramlar hayatımıza girmiştir. “Dünya basını”, “dış basın”, “yabancı basın” gibi isimlerle adlandırılan, uluslararası haber ajanslarının ürettiği haberler, üretildikleri ülke ya da dilin dışına çeviri sayesinde yayırlar. Bu çerçevede en popüler yabancı basın kuruluşları çok dilde yayın yapma eğilimindedir. Örnek olarak, 2023 yılında Türkçe de dâhil olmak üzere uluslararası basın kuruluşlarından Amerika merkezli VOA (*Amerika'nın Sesi*) 48 dilde, Almanya merkezli DW (*Deutsche Welle*) 31 dilde, Rusya merkezli Sputnik 30 dilde, İngiltere merkezli BBC 29 dilde, AB merkezli Euronews ise 17 dilde yayın yapmaktadır. Çok dilli yayın sürecinde çeviri haberi üreten kişiler gazeteci, haber editörü ya da çevirmen olabilir.

Haber dilinde önemli olan haberi okuyanın anlayabileceği bir dil kullanmaktır. Bu durum basın ve medya alanında çeviri sürecinde hedef kitlenin önemini gözler önüne sermektedir. Bütün haberler yayımlandığı yer ve kitle için önemlidir, dış basından bir haber çevrilirken de bu önem hesaba katılarak Türk okur için önemli olabilecek haberlerin seçilip çevrilmesi tercih edilir. Haber çevirisinde hangi haberin önemli olup olmadığını kararını verebilmek önemlidir ve haber çevirisi aslında o haberin tekrar üretimi anlamına gelmektedir. Bu yüzden hem orijinal haberin hem de çeviri haberin diline çok iyi bir şekilde hâkim olmak gerekmektedir. Bu anlamda, çeviri haberi üreten kişiler için gazeteci-çevirmen tanımlaması bizce daha doğru olacaktır.

Dil, bireysel ve toplumsal açıdan büyük öneme sahip bir olgu olarak kullanım alanı ve amacına göre farklı özellikler gösterir. Dilin kullanımında ortaya çıkan özelliklerinin araştırılması dilin uygulamalı yönüyle ilgili yapılan çalışmalarda günümüzde *dilbilimin* içerisinde ayrı bir bilim dalı olarak varlığını sürdüren *stilistik bilimi* doğrultusunda araştırılmaktadır. Dilin iletişimsel yönü ile bağlantılı olarak kullanım özelliklerinde ortaya çıkan farklar dilin stillerini oluşturur. Rus dilinde işlevsel stiller beş gruba ayrılır Bunlar: resmi-iş stili (*официально-деловой*), basın-yayın stili (*газетно-публицистический стиль*), bilimsel stil (*научный стиль*), konuşma stili (*разговорный стиль*) ve edebi stil (*художественный стиль*)’dir. (Kojina-Duskayeva, 2011:285).

Bu stillerden biri olan basın-yayın stili, Rus dilinde gazetecilik stili olarak da adlandırılır. Bu çalışmada basın ve haber dili olarak adlandırılacaktır. Basın dilinin en önemli iki işlevi bilgi vermek ve kitleleri etkilemektir. Bu bağlamda, haber çevirilerinde bilgi içeriğinin doğru aktarılması birincil hedeftir ancak bilginin doğru aktarılması tek başına yeterli olmayıp aynı zamanda dilin kaynak metinde olduğu kadar etkileyici kullanılması da beklenir. Dolayısıyla diğer dikkat edilmesi gereken nokta, bilginin ifade edilmesinde dili çeşitlendirmek, güzel ve etkileyici hale getirmek için kaynak metinde kullanılan söz sanatlarının çevirisinin yine aynı etkileycilikte erek dile aktarılabilmesidir. Televizyon, radyo, gazete, dergi ve sosyal medya gibi kitleleri bilgilendiren, eğlendiren ve kişiler arası iletişimi sağlayan araçların tümü kitle iletişim araçları olarak

adlandırılır. Bu araçlar siyasi, kültürel ya da gündeme dair haberleri kitlelere ulaştırır ve insanların düşünce ve tutumlarını etkileme ve yönlendirme açısından önemli bir güce sahiptir. Kitle iletişim araçlarının toplum üzerindeki etkisi, davranış ve düşünme biçimlerinde olduğu kadar dil kullanımında da kendini gösterir. Çünkü bu araçların gücünü oluşturan en önemli araç kullanılan dil ve üsluptur (Çolak, 2020: 39-40).

Kitle iletişim araçlarının içerisinde değerlendirilen basın, kültürel ve ideolojik bir araçtır. Yazılı ve sözlü olmak üzere farklı türlere sahip olan basında, toplumu ilgilendiren güncel sorunlar, politik, ekonomik, felsefi, kültürel ve günlük yaşamdan oldukça çeşitli konular yer alır. Basın dilinde güncel sosyal konular ele alındığı için buralarda çokça toplumsal-siyasi söz varlığına ait kelimeler kullanılmaktadır. Dilin kitleleri etkileme ve bilgi verme işlevleri basın dilinde kendisini gösterir. Kültüre ve ideolojiye bağlı olarak basın, bazı durumları ön plana çıkarmak, gözler önüne sermek ve tüm bunları etkileyici bir dil kullanarak yapmak için söz sanatlarından yararlanır. Bu anlamda basın dilinden düz bir anlatım beklenemez. Basın dilinde nasıl söylenildiği ne söylenildiği kadar önemli sayıldığı için haberin içeriği kadar haberin aktarılma biçimi, seçilen sözcükler, anlatım, gazetecinin/çevirmenin tutumu haber dilinin niteliğini belirleyici etkenlerdir.

Basın dilinin işlevleri üzerine çeşitli tanımlamalar mevcuttur. Yıldız'a göre "kitle iletişim araçları toplumsal boyutta ve sürekli kullanılan iletişim biçimleridir, bu nedenle kitle iletişim araçlarının dili etkileme gücü oldukça fazladır" (2005:182). G. Karaağaç da "gazete dilinin, günlük dil ile konuşma diline çok yakın bir dil olduğunu ve ölçünlü dilin yaratılmasında gazete dilinin büyük öneminin bulunduğunu" (2018:419) ifade eder. Bu tanımlamaların ortak noktası dilin, kitle iletişim araçlarının dilini etkileyeceği gibi kitle iletişim araçlarının da dili değiştirip geliştirdiğidir. Basın dilinin temel özelliklerinden biri de doğası gereği her zaman güncel olmasıdır.

O. Kozan, çağdaş Rus gazete dilinin yabancı kökenli sözcüklerin kullanılması, yeni sözcüklerin türetilmesi, Batı dillerine özgü dil oyunları ve politik doğruculuk gibi üslup değişikliklerinin uygulanması, Sovyet dönemi dilinin değiştirilerek kullanılması ve kilise diline ait öğelerin kullanılması gibi özelliklere sahip olduğunu ifade eder (2014:24). Türk gazete dilinde ise, en çok kullanılan metin türlerinin haber ve yorum olduğunu, manşetlerin ve başlıkların sözdiziminde isim cümlesi ve kalıplaşmış ifadelerin kullanıldığını, farklı söylemlerin bir arada oluşu, çeviribilimsel olarak sapmaların, anlambilimsel olarak yeni sözcük birlikteliklerinin yer aldığını, sözcükbilimsel olarak ise deyimler, ikilemeler, söz sanatları, kalıp sözler, terimler gibi dil özelliklerinin görüldüğünü belirtir (2014:33-34).

G. Ya. Solganik'e göre, "Rus basın dilinde okuyucuyu etkileme işlevi özellikle söz diziminde kendisini belirgin bir şekilde gösterir. Basın dilinde çeşitli sözdizimsel araçlar kullanılır, en yaygın olanları stilistik paralellik, ön yineleme, art yineleme, tezat vd.'dir. Basın dilinin sözcük dağarcığı içerisinde ise bilgi barındıran isim yapılarının sıklıkla kullanıldığını ifade eder" (2016:205). Bu yapılarla örnek olarak *предвыборная кампания* (seçim kampanyası); *сложная политическая обстановка* (zorlu siyasi durum); *официальная позиция* (resmi pozisyon) vb. gösterilebilir.

Basın dili canlılık, ifadede etkileycilik kavramlarıyla sıkı bir ilişki içerisinde. Basın dilinde mecaz anlamlara sahip kalıplaşmış ifadeler, deyimler, eski-yeni sözcükler de söyleme canlılık katmak üzere sıkça kullanılmaktadır. Bu alanda söylemlerin canlılığını ve ifade gücünü arttıran bir başka faktör de söz sanatlarıdır. Bir sonraki bölümde daha detaylı olarak ele alınan Rusçada söz sanatları kullanımı, tıpkı sözcüklerde olduğu gibi kullanım alanları ve ifadeye kattıkları güç

bakımından üslupsal farklılıklar da göstermektedirler. Karasenko'ya göre, "Gazetecilikte bilgi vermenin yanı sıra verilen bilginin değerlendirilmesi de gerektiğinden değerlendirici, niteleyici sözcükler (değerlendirme anlamı taşıyan *epitetler*, nötr anlama sahip *arkaik* sözcükler, standart dilin dışındaki sözcükler, *İncil*'den alınma ifadeler ve mecaz anlama sahip özel alan sözcükleridir (2018:150). Söz sanatlarını daha detaylı olarak bir sonraki kısımda ele alacağız.

Haber dili ve çevirisinde önemli olan haberi okuyanın anlayabileceği bir dil kullanmaktır. Bu bakımdan hem orijinal haberi yazarken hem de farklı dillere çevirirken çeşitli türden dil kaygılarıyla hareket edilmesi gereklidir. Başka bir deyişle, hem doğru haber verme hem de aynı anda anlaşılır olma kaygısına sahip olunması gerekir. Kaynak dil için anlaşılır ve yerinde kullanılan bir ifade, erek dil için aynı özelliklere sahip olmayabilir. Haber çevirisi, bir anlamda o haberi tekrar üretmek demektir bu yüzden erek dilin habercilik diline iyice hâkim olmak gerekir. Basın çevirisindeki en ufak bir hatanın ya da anlaşılmayan durumun yapacağı etki, ortaya çıkaracağı hoşnutsuzluk daha kitlesel olacaktır. İnce-Dizdar'ın ifade ettiği gibi "Gazetecilik söylemi toplumda çoğu kez özel bir uzmanlık alanına ait bir söylem olarak görülmediği gibi çeviri eğitiminde de gazete metinleri çevirisinin kolay olduğu düşünülür. Oysa haber metinleri, çevirmenler için tuzaklarla doludur; o metinlerde genel ve günlük dilde yakın bir dil kullanıldığı için yanıltıcıdır" (2019:20). Haber metinleri bilgi verici nitelikte metinler olduğundan çeviri eksiksiz olarak gerçekleştirilirken aynı zamanda herkes tarafından kolayca anlaşılabilir bir dille yazılmış olmalıdır. Kaynak metinde söylenenleri eksiksiz olarak ve hedef dil okurlarının algılama alışkanlıklarına uygun, anlaşılır biçimde aktarmak hedeflenmelidir (2019:112).

M. Ammann "*Akademik Çeviri Eğitimine Giriş*" (2008) isimli çalışmasında bir çeviri sırasında ortaya çıkabilecek sorunların *kültüre ilişkin, konuya ilişkin* ya da *dile ilişkin* olabileceğini ifade eder. Kültüre ilişkin sorunlar çevirmenin ilgili kültüre sadece aşına olduğu, hâkim olmadığı durumlarda; konuya ilişkin sorunlar çevirmenin ilgili konuyu o kültüre uygun bir şekilde nasıl aktarabileceğini tayin edemediğinde ortaya çıkar. Dile ilişkin sorunlar ise ilgili dile ve kültüre özgü ifadelerle ilgilidir, çevirmenden o dilde metin oluşturma geleneklerini yapısal ve ifadesel olarak iyi bilmesi beklenmektedir (2008:94-95). Söz sanatlarının çevirisi esnasında bu sorunlardan hangileriyle karşılaşılabilirliğini inceleme kısmında Rusça ve Türkçe özelinde ortaya koymaya çalışacağız.

### Söz Sanatları ve İşlevleri

Dilde alışılmışın dışına çıkma, az sözle çok şey söyleme, ifadeye canlılık ve etkileyicilik katma söz sanatlarının kullanımıyla gerçekleşir. Edebi sanatlar olarak da adlandırılan söz sanatları, dilin zenginliği olarak kabul edilir. Bu açıdan bakıldığında söz sanatları, dilin sadece estetik işleviyle bağlantılı olarak görünse de söz sanatlarına sadece edebi metinlerde değil her tür metinde ve konuşma dilinde sıkça rastlanmaktadır. Söz sanatlarından basın dilinde, özellikle reklam ve siyasi propaganda dilinde çokça yararlanıldığı görülür. Bu tür metinlerde söz sanatlarının kullanıldığı ifadelerde söylenmek istenen farklı bir şekilde söylenir.

Söz sanatlarının sınıflandırılması konusunda hem Rusça hem de Türkçe kaynaklarda çeşitli görüş ve yaklaşımlar bulunmaktadır (Rozenal, 2001; Moskvın, 2007; Desyayeva-Arefyeva, 2008; Demidova, 2011; Alekseyev, 2012; Kupina-Matveyeva, 2013; Rijkova-Grişina, 2015; Solganik, 2016): Rus dilinde yapılan çalışmalarda söz sanatları temel olarak mecazlar (*тропы*) ve stilistik figürler (*стилистические фигуры*) olmak üzere iki grupta incelenir. **Mecazlar**, temel olarak sözcüğün birincil anlamının dışında kullanılmasını ifade eder. Mecazların temelinde birbirine

benzeyen iki olgunun karşılaştırılması yatar. Mecazi söylemde dilde ekonomi ortaya çıkar, az sözle çok şey ifade edilir. Rusçada tropi (*тропы*), İngilizcede *tropes*, Türkçede ise mecazlar ya da mecaza dayalı söz sanatları olarak adlandırılan bu gruba *abartma*, *ad aktarması*, *alegori*, *dolaylama*, *epitet*, *ima*, *ironi*, *kapsamlama*, *karşılaştırma-benzetme*, *kişileştirme*, *küçültme*, *metafor* ve *örtmece* dahil edilmektedir. **Stilistik figürler** grubu içerisine ise *art yineleme*, *ayırma*, *bağlaçsızlık*, *çok bağlaçlılık*, *derecelendirme*, *devriklik*, *eksiltme*, *oksimoron*, *ön yineleme*, *paralellik*, *retorik hitap*, *retorik soru*, *retorik ünlem*, *susma* ve *tezat* dahil edilmektedir. Stilistik figürleri mecazlardan ayıran özellik stilistik figürlerin ifadeyi güçlendirmek için kullanılan çeşitli sözdizimsel yapılar olmasıdır. Stilistik figürler mecazlar gibi ek bir anlam taşımazlar, ancak sözdizimsel olarak etkileyici vurgulamalar yaparlar. Bu sınıflandırmaya ek olarak mecazlar ve stilistik figürlerin dışında çeşitli kalıplaşmış ifadelerin (deyimler, atasözleri, kanatlı ifadeler, özdeyişler ve aforizmalar) de söz sanatları içerisinde değerlendirildiği çalışmalar da mevcuttur (Bobilev-Korobkova, vd., 2009).

Söz sanatları Rus dilinde betimsel-ifadesel araçlar (*изобразительно-выразительные средства*) olarak da adlandırılır. Mecazlar grubu söz sanatları, dilin söz varlığı ile bağlantılı olması açısından (*лексические средства*) dilin betimsel araçları; stilistik figürler grubu ise sözdizimi ile bağlantılı olduğu için (*синтаксические средства*) ifadesel araçlar olarak değerlendirilmektedir. Rus dilindeki söz sanatları kavramlarını aşağıdaki tabloda daha iyi anlamaya çalışacağız.

L. V. Rijkova-Grişina'nın *Hudojestvenniye sredstva izobrazitelno vrazitelniye sredstva yazıka i stilistiçeskiye figuri reçi* (Sanatsal Araçlar, Dilin Betimsel ve İfadesel Araçları ve Konuşmanın Stilistik Figürleri, 2015) ve Günay Karaağaç'ın *Dil Bilimi Terimleri Sözlüğü* (2018) isimli sözlüklerinden bu çalışmada söz sanatları terimlerinin seçilmesi, anlaşılması ve sınıflandırılmasında yararlanılmıştır. Tablo üzerinde verilen söz sanatlarına ilişkin açıklamalara da bu kaynaklardan ulaşılmıştır. Rusça kaynaklardan ulaşılan tanımların çevirileri tarafımızca yapılmıştır.

Tablo 1. Rus Dilinde Söz Sanatları ve İşlevleri

MECAZLAR (ТРОПЫ)		
<b>Abartma</b> (Гипербола)	“Bir olgunun boyutunun, gücünün veya değerinin abartılarak gerçek boyutunun ötesine taşınması” (2015:100).	“Эта задача так сложна, что я ее решу только через тысячу лет.” (Çev.: Bu soru o kadar zor ki onu anca bin yıl sonra çözerim.) “Она кричала так громко, что ее слышали на другом конце города.” (Çev.: Kadın o kadar çok bağıyordu ki sesini şehrin diğer ucundan bile duyuyorlardı.)
<b>Ad Aktarması</b> (Метонимия)	“Anlatılmak istenen kavram kullanılmadan iki nesnenin, kavramların, olguların benzerliğine dayanarak bir kelimenin veya ifadenin bir başkasıyla değiştirilmesi/yerine kullanılması” (2015:137).	“Мы съем ещё тарелку.” (Çev.: Bir tabak daha yiyeceğiz). Tabakta yenilen yiyecek yerine “tabak” sözcüğü ile ifade edilmiştir. “Он был в синем.” (Çev.: O mavi giymişti). Mavi renkli kıyafet yerine “mavi” ile ifade edilmiştir.
<b>Alegori</b> (Аллегория)	“Somut bir imgenin yardımıyla soyut bir kavramın tasvir edilmesi” (2015:59).	Beyaz güvercinin barışı, elinde terazi olan Themis (Фемида) heykelinin adaleti temsil etmesi evrensel alegorilere, Ruslar için gücün simgesi ayı iken Türkler için kurt olması kültürel alegoriye örnektir. Güncel bir örnek olarak günümüzde Rusya’da “Z harfi” alegori anlamı kazanmıştır.

<b>Dolaylama</b> (Перифраз)	“Bir kişinin, nesnenin, olgunun özel adı ya da adlandırması yerine kullanılan tanımlama, tanımlayıcı aktarımı” (2015:179).	“лев” = “царь зверей” (çev.: aslan = hayvanların çarı) [ormanların kralı] “Северная Венеция” = (Çev.: Kuzeyin Venediği) [St. Petersburg]
<b>Eritet</b> (Эпитет)	“Bir nesneyi, olayı veya kavramı tanımlayan, açıklayan ve bazı karakteristik özellikleri vurgulayan nitelene özellikli kelimeye verilen ad. Genellikle sıfat ya da sıfat-fiil görevinde olur” (2015:232).	“тайное соглашение” (çev.: gizli anlaşma), “горькая правда” (çev.: acı gerçek), “национальная гордость” (çev.: milli gurur), “радужные перспективы” (çev.: parlak beklentiler)
<b>İma</b> (Аллюзия)	“Kültürel gelenekte, konuşma dilinde veya edebi eserlerde yer alan ve herkes tarafından bilinen tarihsel, politik, mitolojik bir gerçeğin bir göstergesi olarak ima, insanların, kavramların ve olguların gizli bir karşılaştırmasını temsil eder ve söz konusu olaya ya da alıntılanan esere paralel olarak benzerliklerini ya da aksine farklılıklarını vurgular” (2015:144).	“Его мысли были словно Шерлок Холмс, разгадывающий тайну.” (Çev.: Onun düşünceleri adeta bir gizemi çözen Sherlock Holmes gibiydi.) Kişinin keskin zekasını tanımlamak için Sherlock Holmes karakterine bir ima kullanmıştır.
<b>İroni</b> (Ирония)	“Bir sözcüğün veya ifadenin alay oluşturmak amacıyla tam tersi anlamında, zıt bir bağlamda kullanılması., bir şey söylerken aslında başka bir şey kastedilmesi” (2015:116).	“Этот огромный трафик - самое лучшее, что могло случиться сегодня утром!” (Çev.: Bu devasa trafik bu sabah olabilecek en iyi şey!) Trafikte duyulan öfkeyi ifade etmek için ironi kullanılmaktadır.
<b>Kapsamlama</b> (Синекдоха)	“Bütünün yerine bir parçanın; parçanın yerine bütünü kullanılarak adlandırma yapılması” (2015:200).	“У меня есть новые колеса”. (Çev.: Benim yeni tekerleklerim var, yeni tekerlekler aldım) “колеса” sözcüğü burada arabanın tümünün yerine kullanılmaktadır.
<b>Karşılaştırma- Benzetme</b> (Сравнение)	“Birbirine benzeyen iki olguyu, birini diğzerinin yardımıyla açıklamak için karşılaştırmalı olarak tanımlanması” (2015:207).	“Я свободен, словно птица в небесах” (Çev.: Gök-yüzünde uçan kuş kadar özgürüm.) “Преданный как собака”(Köpek gibi sadık)
<b>Kişileştirme</b> (Олицетворение)	“Cansız varlıkların canlı olarak tasvir edilmesi, düşünme, konuşma, hissetme ve hareket etme gibi insana özgü yeteneklere sahip olması durumu” (2015:162).	“Ветер шумел в листве, словно шептал о чем-то важном”(Çev.: Rüzgar sanki önemli bir şey fısıldı-yormuş gibi yaprakların arasından hışırdıyordu.)
<b>Küçültme</b> (Литота)	“Söylenenin etkileyiciliğini arttırmak için bir şeyin özelliğinin bilinçli olarak küçültülerek ifade edilmesi” (2015:130).	“Жизнь человека – один миг” (Çev.: İnsan hayatı bir andır) “Я маленький человек, никто и ничто в этом большом мире.” (Çev.: Ben bu koca dünyadaküçük bir insanım, bir hiçim ve hiçbir şeyim.)

<b>Metafor</b> (Метафора)	“Nesnelere ya da olguların benzerliğine veya karşıtlıklarına dayanarak (karşılaştırma bağlaçları, benzetme edatları kullanılmaksızın) figüratif anlamda kullanılan bir kelime veya ifade” (2015:132).	“стальные нервы” (çev.: çelikten sinirler), волна эмиграции” (çev.: göç dalgası), “Она - солнце моей жизни”. (Çev.: O benim hayatımın güneşi/ışığı)
<b>Örtmece</b> (Эвфемизм)	“Farklı adlandırma yaparken anlamda iyileştirme, güzel adlandırma çabasının da olması” “politik doğruluk” (2015:115).	“война→военная операция” (çev.: savaş→ askeri operasyon), “слепой → незрячий” (çev.: kör→görme engelli), “уволить→снять с занимаемой должности” (çev.: kovmak → görevden almak)
<b>STİLİSTİK FİGÜRLER (СТИЛИСТИЧЕСКИЕ ФИГУРЫ)</b>		
<b>Art Yineleme</b> (Эпифора)	“Birleşik cümlelerin veya parçaların sonunda aynı sözcük ya da sözcük öbeklerinin tekrar etmesi durumu” (2015:66).	“Он плакал, она плакала, все плакали вокруг. Но я не плакал. Я просто не мог.” (Çev.: Adam ağladı, kadın ağladı, etrafındaki herkes ağladı. Ama ben ağlamıyordum. Ağlayamadım işte.)
<b>Ayırma</b> (Парцелляция)	“Bir cümlenin anlamsal yüklerini ve ifadelerini güçlendirmek amacıyla tek tek kısımlara veya sözcüklere ayrılarak bağımsız cümleler türetilmesi” (2015:173).	“Случилось это давно. Очень давно. У Анны беда стряслась. Большая.” (Çev.: Bu uzun zaman önce oldu. Çok uzun zaman önce. Anna'nın başı beladaydı. Büyük belada.)
<b>Bağlaçsızlık</b> (Бессоюзие)	“Birbiriyle bağlantılı cümleler arasında bağlaç kullanılmama, kasıtlı olarak bağlaçları kaldırma durumu” (2015:91).	“Случилось это давно. Очень давно. У Анны беда стряслась. Большая.” (Çev.: Bu uzun zaman önce oldu. Çok uzun zaman önce. Anna'nın başı beladaydı. Büyük belada.)
<b>Çok Bağlaçlılık</b> (Многосоюзие)	“Bağlaçsızlık figürünün tam tersi olan çok bağlaçlılık, birden fazla bağlaç kullanma durumu” (2015:143).	“... и слова, и дело, и ложь, и правда – всё у меня вместе, и совершенно искренно.” (F.M. Dostoyevski) (Çev.: Hem laf, hem iş, hem yalan, hem doğru – hepsi bende bir arada ve tamamen içten bir şekilde)
<b>Derecelendirme</b> (Градация)	“Derecelendirme içeren yapılar genellikle nötr bir kelimeyle başlar ve yavaş yavaş anlamı, gücü, etkisi artar ya da azalır. Derecelendirme giderek artan (восходящая) ya da azalan (нисходящая) ise düzeyde yerleştirilebilir” (2015:101)	“Каждый день, каждый час, каждую секунду думаю о тебе.” (Çev.: Her gün, her saat, her saniye seni düşünüyorum.)
<b>Devriklik</b> (Инверсия)	“Cümlenin öğelerinin, ifadeyi güçlendirmek amacıyla, kurallı öge dizilimini ihlal ederek kendine özel bir düzende sıralanması durumudur ancak her kuralsız dizilim “devriklik” figürü sayılmaz” (2015:113).	“С ужасом придумала я, к чему всё это ведёт” (А. С. Пушкин) (Çev.: Dehşet içinde/dehşetle farkına vardım, tüm bunların neye sebep olacağını.) “Никак не могу понять, чем хочу я заниматься в жизни.” (Bir türlü anlayamıyorum, ne yapmam istiyorum ben hayatta)



<b>Eksiltme</b> (Эллипсис)	“Cümlelerin anlam bütünlüğünü bozmadan, genellikle kasıtlı olarak cümlelerin bağlamındaki anlamı kolaylıkla belli olan sözcükleri cümlede kullanmama, çıkarma” (2015:228).	“Мне нужна скорая!” (Çev.: Bana ambulans lazım!) [скорая помощь/ скорая медицинская помощь] “Доедешь – напиши.” (Çev.: Vardığında yaz.) [Как доедешь домой, напиши мне.]
<b>Oksimoron</b> (Оксиморон)	“Anlam bakımından birbirine zıt, birbiriyle çelişkili iki sözcük, öbek ya da tümcenin bir arada kullanılması” (2015:60).	“горькая радость” (çev.: acı mutluluk), “живой труп” (çev.: yaşayan ölü/canlı ceset)
<b>Ön Yineleme</b> (Анафора)	“Ön yineleme, birbirini izleyen cümlelerin başında aynı sözcüksel ya da sözdizimsel yapının tekrar etmesi” (2015:66).	“Я хочу, чтобы моя жизнь стала лучше. Я хочу, чтобы я чувствовал себя счастливее. Я хочу, чтобы мои отношения были крепче.” (Çev.: İstiyorum ki hayatım daha iyi olsun. İstiyorum ki daha mutlu olayım ve istiyorum ki daha güçlü ilişkilerim olsun.)
<b>Paralellik</b> (Параллелизм)	“Birbirine komşu cümlelerin aynı model söz dizimine sahip olmaları durumu” (2015:167).	“Он стоял на балконе, смотрел на закат и пил кофе”. (Çev.: O, balkonda duruyor, gün batımını izliyor ve kahve içiyordu.)
<b>Retorik Hitap</b> (Риторическое обращение)	“Hitap edilen kişinin ya da nesnenin dikkati çekme amacı olmadan birine ya da bir şeye yönelik vurgulu hitap” (2015:196).	“Скажи мне, друг мой, кто ты такой?” (Çev.: Söyle bana, arkadaşım. Kimsen sen?)
<b>Retorik Soru</b> (Риторический вопрос)	Bir yanıt alma amacı olmadan, sadece o duruma dikkat çekme amacıyla kullanılan soru cümleleridir (2015:194).	“Кто из нас не мечтал о таком романтическом свидании?” (Çev.: Aramızdan kim böyle romantik bir buluşmayı hayal etmedi ki?)
<b>Retorik Ünlem</b> (Риторическое восклицание)	İfadenin duygusal tonunu arttıran ve ifadeye duygusal olarak çeşitli etkileyici özellikler ve kişinin sevinç, hayranlık, şaşkınlık, üzüntü, trajedi ve kahramanlık gibi durumlarını ileten ünlem cümlesi (2015:195).	“О, какое прекрасное утро!” (Çev.: Oh, ne kadar harika bir sabah!) “Боже мой, как же ты мог это сделать?!” (Çev.: Aman tanrım, bunu nasıl yapabildin?!)
<b>Susma</b> (Умолчание)	“Yazarın bilinçli olarak düşüncüyü tam olarak ifade etmediği, okuyucuya veya dinleyiciye söylenmemiş olanı kendisinin tahmin etmesine izin veren söz sanatı” (2015:219).	Örn.: “Нет, я хотел...быть может, вы...я думал, что уж борону время умереть” (Puşkin, Akt. Rozental, 2011, s. 404). (Çev.: Hayır, isterdim... Belki, siz... Ben baronun ölme vaktinin geldiğini düşünüyordum.)
<b>Tezat</b> (Антитеза)	“Tezat, kavramların, olguların keskin bir karşıtlığı ifade eder. Tezatin temelinde kontrast vardır ve bu nedenle sıklıkla zıt anlamlılar üzerine inşa edilir” (2015:72).	“Я царь – я раб, я червь – я бог!”. (G. R. Derjavin) (Çev.: Ben çarım – ben köleyim, ben solucanım – ben tanrım!)“Его голос был сладким, но слова горькими”. (Çev.: Sesi tatlıydı ama sözleri acıydı.)

Yukarıdaki tabloda Rus dilindeki söz sanatlarını tanımları, kullanım özellikleri ve örnekleriyle birlikte vererek açıklamaya çalıştık.

Stilistik alanında çalışmaları bulunan birçok Rus dilbilimci ve araştırmacı çalışmalarında basın dilinde *metafor*, *ad aktarması*, *dolaylama*, *epitet*, *kişileştirme*, *kapsamlama*, *karşılaştırma-benzetme*, *retorik soru*, *retorik hitap*, *ayırma*, *devrliklik* gibi söz sanatlarının en yaygın biçimde kullanılan söz sanatlarını olduğunu ifade etmektedirler (Solganik, 2016:208; Karasenko, 2018:151).

D. Günay, vd. (2009) “*Gazete Söyleminde Sık Kullanılan Söz Sanatlarına İlişkin Bir İnceleme: Gazete Dilindeki Yaratıcılık*” isimli çalışmada gazete söylemini söz sanatları açısından değerlendirdiği çalışmada Türk basın dilinde en sık kullanılan söz sanatları arasında *ad aktarması*, *metafor* ve *kapsamlama* olduğunu ifade etmiştir. Bu açıdan Rus araştırmacıların çalışmalarını da göz önünde bulundurarak literatürde Rus ve Türk basın dilinde en çok tercih edilen söz sanatlarının büyük oranda benzerlik gösterdiğini söylememiz mümkündür. Bir sonraki kısımda incelemeye tabii tuttuğumuz metinler özelinde Rus basın dilinde en sık kullanılan söz sanatlarını ve Türkçeye aktarımlarının ne şekilde gerçekleştiğini karşılaştırmaya çalışacağız.

## İnceleme ve Bulgular

Çalışmamızın bu kısmında haber metinleri gibi hızlı tüketilen, okuyucuya bilgi aktarmak ve aynı zamanda okuyucu üzerinde etki bırakmak amaçlı bir metin türünde söylemi etkileyici hale getiren dil araçları olan söz sanatlarının çevirisinin nasıl yapıldığı, haber metinlerini çevirirken aynı zamanda bir haber üreticisi de olan çevirmenin sözcük, cümle ve metin düzeyinde aldığı kararların ne yönde gerçekleştiği incelenmiştir. İnceleme kısmında M. Yazıcı'nın (2011) ortaya koyduğu stratejilerden yararlanılmıştır.

Kaynak ve erek dilde haber metinlerinin karşılaştırılmasındaki amaç kaynak dilde kullanılan söz sanatlarının hangi yöntemlerle çevrildiği, çeviri sırasında kaynak metne mi yoksa erek dilin normlarına mı bağlı kalınmasının tercih edildiği gibi unsurları değerlendirebilmektir. Rusça ve Türkçe olarak haber metinlerinin bazı hususlar özelinde ele alınmasının Rus dilinin ileri öğrenimi ve öğretimine, ayrıca Rusça-Türkçe dil çiftinde çeviri alanına katkı sağlaması açısından önemli olabileceğine inanmaktayız.

İncelemeye dijital basından elde edilen 32 haber metni dahil edilmiştir. Haberler konu bakımından toplumsal, politik ve kültürel içeriklidir. Kaynak dildeki örnek metinler içerisinde 161 tane söz sanatı ifadesi tespit edilmiştir. İncelediğimiz kaynak metinlerde kullanılan söz sanatları ve kullanım sıklıkları sırasıyla *metafor* (35), *epitet* (13), *küçültme* (13), *kapsamlama* (12), *dolaylama* (7), *karşılaştırma-benzetme* (7), *kişileştirme* (5) *abartma* (5), *ima* (4), *örtmece* (3), *ironi* (3), *ad aktarması* ve *alegori* (2'şer); *paralellik* (15), *ön yineleme* (6), *devrliklik* (5), *tezat* (4), *ayırma* (4), *retorik hitap* (3), *retorik soru* (3), *eksiltme* (2), *susma* (2) ve *art yineleme*, *bağlaçsızlık*, *çok bağlaçlılık*, *derecelendirme*, *oksimoron* ve *retorik ünlem* (1'er) olarak saptanmıştır.

Bulguların gösteriminde örneklerin hangi metinlerden alındığının anlaşılabilmesi için KM (kaynak metin) ve EM (erek metin) kısaltmaları numaralandırılarak ilgili metinlere işaret edilmektedir.

## İncelemeler aşağıdaki örneklerde gösterildiği gibi yürütülmüştür:

Kaynak metinde haber başlığı olarak kullanılan ve *paralellik* ve *tezat* figürleri ile kurulu olan **Rus.:** “Национальная гордость- **ничто**, спасение детей – **всё**” (KM4) cümleinin çevirisi **Tr.:**

“Çocukların hayatı ulusal gururdan önemli” (EM4) bu sözdizimsel yöntemler korunmayarak anlamsal bir karşılaştırma anlamı kazandırılarak yapılmıştır. Krş.: [Ulusal gurur **hiçbir şey**, çocukları kurtarmak **her şeydir**].

**Rus.:** “Это спор о мягкой силе, о моделях развития и демократии — где жить лучше. Это спор о ценностях, в центре которого неизбежно окажется человек — с его уровнем благосостояния, качеством жизни, защищённости, базовыми правами и свободами.” (KM6)

**Tr.:** “Bu yürütülen, kalkınma modelleri ve demokrasi gibi yumuşak güç üzerine yürütülen bir rekabet. Yani, hangi ülkede yaşamak daha iyi? Odağında kuşkusuz insanın yanı sıra refah düzeyinin, yaşam kalitesinin, güvenliğinin ve temel hak ve özgürlüklerinin yer aldığı bir değerler tartışması bu. (EM6)

Yukarıdaki örnekte cümlelerin sözdizimi ve cümle başlarında tekrar eden yapı olarak “это спор о ...” yapısı *paralellik* ve *ön yineleme* figürlerine işaret etmektedir. Çeviride *ön yineleme* figürü özelliğini kaybettirilip cümlenin sonuna atılmış *yer değiştirme* stratejisi kullanılmış ve erek metinde *devriklik* oluşturulmuştur. Ön yinelemeyi oluşturan sözcük “спор” (tartışma, münakaşa, kavga) erek cümlede geçtiği ilk yerde rekabet, ikinci yerde ise tartışma olarak çevrilmiş, sözcük düzeyinde bir birlik sağlanamamıştır. Aynı zamanda kaynak cümlede olmadığı halde (altı kesikli çizgi ile gösterilmesinin sebebi budur) çeviri cümleye “Yani, hangi ülkede yaşamak daha iyi?” şeklinde *retorik bir soru* eklenmiştir. Bu durum da *ekleme* stratejisine işaret etmektedir ancak bunun bilinçli olarak eklenmediği, çevirmenin “Это спор о мягкой силе, о моделях развития и демократии — где жить лучше.” cümlesindeki tire işaretinin işlevini göz ardı etmesinden kaynaklı bir hata olması daha olasıdır. Krş.: [Bu, yumuşak güç, kalkınma ve içinde **yaşamının daha iyi olduğu demokrasi** modelleriyle ilgili bir tartışmadır.]

**Rus.:** “Лукашенко: российские тесты на коронавирус **ни к черту.**” (KM11)

**Tr.:** “Belarus Devlet Başkanı Aleksandr Lukaşenko, testlerin yeterince başarılı olamadığını savunarak, Rus test kitleri için “**Canı cehenneme!**” dedi.” (EM11)

Yukarıdaki örnekte “ни к черту” ifadesi konuşma diline ait bir *deyim*dir. “Hiçbir işe yaramaz, çok kötü” anlamına gelir. Kötü demek yerine deyimsele ifadeye başvurulması ve nesnenin değerinin daha da düşük olarak ifade edilmesini sağlamasını bakımından *küçültme* söz sanatına örnektir. İfadenin Türkçe çevirisine baktığımızda “canı cehenneme” olarak çevrildiğini görüyoruz. Oysa bir kişiye duyulan öfkeyi belirtmek için söylenen “(удму) к черту” ifadesi “canı cehenneme” olarak çevrilir bu bakımdan çevirmen tarafından ifadelerin karıştırıldığını düşünmekteyiz. Genel olarak, kaynak cümlede ifade edilen ile erek cümlede söylenen anlamsal ve üslupsal olarak uyuşmamaktadır ancak iki ifadede de *abartı* anlamı korunmaktadır. Bu durumun dışında, olumlu olarak değerlendirebileceğimiz bir çeviri stratejisi olarak (Bkz.: Lukaşenko →Belarus Devlet Başkanı Aleksandr Lukaşenko) *açıklama stratejisinden* yararlandığımızı gözlemliyoruz.

İncelemelerimiz sonucunda ulaşılan ve metinlerin çevirilerinde ön plana çıkan bazı hususlar ve örnekleri şöyledir:

### Yeni söz sanatı anlamının kazandırılması:

**Rus.:** “Послание Путина — это своего рода политический огнетушитель, с помощью которого российский президент **остудил** слишком горячие головы в американской политической и военной элите.” (KM3)

**Tr.:** “Putin’in konuşması, bir tür siyasi yangın söndürme cihazı gibi ve Rusya devlet başkanı bununla ABD’deki heyecanlı siyasi ve askeri kişiliklerin **ateşini düşürüyor.**” (EM3)

“*Остыдуть*” [soğutmak] metin içerisinde zaten metafor anlamında kullanılırken çeviri yoluyla ekstra metaforik anlam kazandırılmıştır. [soğutmak] → “ateş düşürmek”

**Rus.:** “Кремль **пошёл на уступки**” (KM7) [Kremlin **taviz verdi**] anlamına gelen haber başlığı, **Tr.:** “Devlet neden **geri adım** atıyor?” (EM7) olarak çevrilmesiyle “*пойти на уступки*” [taviz vermek] → “geri adım atmak” hem metafor anlamı kazandırılmış hem de cümlenin sözdizimi değiştirilerek retorik soru özelliği verilmiş.

**Rus.:** “Visa понесла убытки в размере \$60 млн **после приостановки деятельности** в России” (KM28)

**Tr.:** “Visa, Rusya’daki **faaliyetlerini askıya almasından** sonra 60 milyon dolar zarara uğradı” (EM28) Krş.: “*после приостановки деятельности*” [faaliyetlerin durdurulmasından sonra] → “faaliyetleri askıya almak” Kaynak metindeki yapıda herhangi bir söz sanatı yer almamasına karşın Türkçe çevirisinde bu anlam “askıya almak” deyimini ile aktararak söz sanatı anlamı kazandırılmıştır.

### Söz sanatı anlamının yitirilmesi:

**Rus.:** “политическая плоскость” (KM7)

**Tr.:** “siyaset” (EM7)

Krş.: [siyasi düzlem] → “siyaset”

Kaynak metinde kullanılan “siyasi düzlem” öbeği “siyaset” (*политика*) sözcüğüne göre daha etkili ve basın diline ait bir ifadededir. Erek metinde ifadenin bu anlamı göz ardı edilerek söz sanatı anlamı yitirilmiştir.

**Rus.:** “**Безусловный** доход будет - **безусловно!**” (KM10)

**Tr.:** “**Koşulsuz** temel gelir **yoğda**” (EM10)

Krş.: [**Koşulsuz** gelir **koşulsuz** olacak!]

Haber metninin başlığı olan bu cümlenin kaynak metindeki yapısının sahip olduğu *stilistik paralellik* özelliği erek metinde korunmayarak ahenk yitirilmiştir.

**Rus.:** “Власти Турции **туманно** сообщают о том, что.....” (KM12)

**Tr.:** “Türk resmi makamları seçeneklerin **tartışıldığını söylüyor**” (EM12)

Krş.: [Türk makamları ..... Hakkında “**sisli, kesin/net olmayan bir biçimde**” açıklama yapıyorlar]

Yukarıdaki örnekte kaynak metinde yer alan “*туманно*” (sisli) zarfı *metafor* anlamına sahiptir ancak erek metinde bu anlam korunmayarak ifadenin belirsizliği söz sanatı kullanılmadan ifade edilmeye çalışılmıştır.

**Rus.:** “В настоящий момент самые влиятельные СМИ Европы **буквально бомбардируют** свою аудиторию позитивными публикациями о «Спутнике V»” (KM13)

**Tr.:** “Avrupa’nın lider medya organları, şu sıralar okurlarına yoğun bir şekilde Sputnik V aşısı hakkında olumlu yayımlar sunuyor.” (EM13)

Krş.: [Şu anda Avrupa’nın en etkili medyası, kitlelerini <Sputnik V> hakkında olumlu yayınlarla **tam anlamıyla/adeta bombalıyor/bombardımana tutuyor.**]

Kaynak metindeki *бомбардировать* (bombalamak) fiilinin *abartma* ve *metafor* anlamı “yoğun bir şekilde yayın yapmak” ifadesi ile karşılanmıştır bu yöntemle söz sanatı özelliği ve ifadeye katılan ek anlamlar ortadan kaldırılmıştır.

### **Başka söz sanatıyla değiştirme:**

**Rus.:** “близкими к нулю” (KM9)

**Tr.:** “var ile **yok** arası” (EM9)

Krş.: [sıfıra yakın] → “var ile **yok** arası”

Yukarıdaki örnekte kaynak metindeki *metaforik anlam* erek metinde *küçültme* söz sanatı ile karşılanmıştır.

**Rus.:** “размахивание шашкой” (KM14)

**Tr.:** “gövde gösterisi” (EM14)

Krş.: [kılıç sallamak] → “gövde gösterisi”

Kaynak metinde yer alan “*размахивание шашкой*” (kılıç sallamak) ifadesi hedef metinde “gövde gösterisi” olarak karşılanmıştır. Kaynak metindeki metafor anlamı erek metinde deyim ile değiştirilerek ifade edilmiştir.

**Rus.:** “Госдума: **новые** лица и **новые** силы” (KM18)

**Tr.:** “Güçlü bir parlamento için taze kan” (EM18)

Krş.: [Devlet Duması: **yeni** yüzler ve **yeni** güçler] “**taze** kan”

Yukarıdaki örnekte yer alan “*новые лица*” (yeni yüzler/kişiler) ifadesinde “yüz” sözcüğü “kişi” anlamında kullanıldığı için *kapsamlama* sanatına örnektir. Erek metinde bu ifade “taze kan” *metaforu* ile ifade edilmiş olup kaynak metnin ifadesindeki stilistik paralellik de çeviride sağlanamamıştır.

**Rus.:** “кошка пробежала” (KM21)

**Tr.:** “birbirlerine düşmek” (EM21)

Kaynak metinde yer alan “*кошка пробежала*” (birebir: kedi koştu) ifadesi, Türkçe’deki “aralarına kara kedi girmek” ve “birbirlerine düşmek” deyimleri ile benzerlik göstermektedir. İlgili ifadenin erek metinde “birbirlerine düşmek” deyimini ile karşılanmış olması söz sanatı anlamını değiştirmekte ve daha çok anlamsal çeviriye örnek teşkil etmektedir.

### **Tam karşılığın sağlanması:**

**Rus.:** “холодный душ” (KM3) = **Tr.:** “soğuk duş etkisi” (EM3)

**Rus.:** “политический огнетушитель” (KM3) = **Tr.:** “siyasi yangın söndürme cihazı” (EM3)

**Rus.:** “подливать масло в огонь” (KM8) = [ateşe yağ dökmek] = **Tr.:** “ateşe körükle gitmek” (EM8)

**Rus.:** “бумажный тигр” (KM23) = **Tr.:** “kâğıttan kaplan” (EM23)

Yukarıdaki örneklerde *birebir çeviri* yoluyla anlamın tam karşılığının sağlandığı ve söz sanatı anlamlarının korunduğu görülmektedir.

Emsal metinlere<sup>1</sup> ima:

**Rus.:** “Алтайская Рапунцель”(KM1)

**Tr.:** “Rus **Rapunzel**” (EM1)

Bu habere konu olan kişinin saçları çok uzun olduğu için kişi *Rapunzel*'e benzetilerek **Rapunzel masalına imada** bulunuluyor.

**Rus.:** “Будто снова засыпать Помпеи землей...” (KM12)

**Tr.:** “Sanki **Pompei**'nin üzeri yeniden toprakla örtülüyor” (EM12)

Ayasofya'nın kiliseden camiye dönüştürülmesi hakkındaki bu haberde antik Roma kenti olan *Pompei*'e göndermede bulunuluyor.

**Rus.:** “Дружба дружбой, а электричество – врозь”. (KM21)

**Tr.:** “Enerji kıtlığı en iyi dostları bile ayırır”. (EM21)

Yukarıdaki örnekte yer alan “Дружба дружбой, а электричество врозь” cümlesi Rusçada “Дружба дружбой, а денежкам счет” [arkadaşlık arkadaşlıktır ama para hesabı gerekir]; “Дружба дружбой, а табачок врозь” [dostluk dostluktur, sigara ise ayırıcıdır]; “Дружба дружбой, а служба службой” (arkadaşlık arkadaşlıktır, iş iştir) şeklinde yer alan cümlelere yapılan bir *imadır*. Cümle, anlamsal olarak “İş başka, arkadaşlık başka”; birebir olarak ise “Arkadaşlık arkadaşlıktır, elektrik ise ayırıcıdır” şeklinde çevrilebilirdi.

**Rus.:** “Нет капусты — пусть едят авокадо.” (KM22)

**Tr.:** “Lahana yoksa avokado yesinler.” (EM22) Bu ifade, herkesçe bilinen “**Ekmek yoksa pasta yesinler**” cümlesine yapılan bir göndermedir.

**Anlam kaybı:**

**Rus.:** “Россиянин отдохнул в Турции и описал цены словами «глаза на лоб полезли»” (KM27)

**Tr.:** “Türkiye’de tatil yapan Rus, Türkiye’deki fiyatları “**gözlerim alınma tırmandı**” sözleriyle açıkladı.” (EM27)

Rusçadaki “*глаза на лоб лезут (полезли)*” deyiminin sözcüğü sözcüğüne çevrilmiş olması “gözleri alınma tırmandı” olarak çevrilmiş olması Türk okur için anlaşılır bir ifade yaratmamakta-

1 Rus dilinde ima söz sanatı ile yakından ilişkili bir başka ifade aracıdır. Rusçada “*прецедентные тексты*” olarak adlandırılan Türkçede *emsal metinler/anıştırma metin* olarak çevrebileceğimiz özel isim, adlandırma, söylem gibi sadece belirli bir kültürün temsilcilerinin bildiği ve anladığı yapılarıdır. Emsal metinler sadece bir sözcük, özel isim, cümle, şarkı sözü gibi bir kültürün ürünü ya da parçasıdır.

dır. Çeviride eşdeğerliliğin sağlanabilmesi için çeviri önerileri: [gözleri yuvasından fırlamak/ağzı açık kalmak].

## Sonuç

Haber çeviri metinleri üzerinden Rusça-Türkçe dil çiftinde söz sanatları temelinde dilsel benzerlikler ve farklılıkların incelendiği çalışmada dilde söz sanatlarının kullanım özellikleri ve çeviri stratejileri ortaya konulmaya çalışılmıştır. Yapılan incelemelerden de anlaşılacağı üzere dil, çevirilerde işlevsel yönüyle daha çok ön plana çıkarak iletişime aracılık yapan bir araç görevi görmektedir.

Çalışmadaki tüm bilgiler ışığında, haber metninin aktarımı söz konusu olduğunda bilgi aktarımı yapılan dilin sadece dil bilgisine değil, aynı zamanda toplumun bir parçasını oluşturan değerlere ve kültürüne de iyi bir şekilde hâkim olmak çevirinin niteliğine etkisi açısından büyük bir gereklilik olarak ortaya çıkmaktadır. Bu gereksinimlerin eksikliğinin hissedildiği durumlarda yüzeysel bir bilgi birikimine sahip olduğunda bile aktarım düzeyinde çeşitli sorunlar ile karşılaşabilmektedir. Haber metinleri hem haber başlıklarında hem metin içerisinde genel olarak söz sanatlarının çok fazla kullanımının tercih edildiği metinlerdir ve çeviride zorluk yaratan durumlar da özellikle söz sanatlarının ve çeşitli ifade araçlarının kullanımı ve bunların aktarımında ortaya çıkmaktadır. İncelemede kaynak ve erek metinlerin bazı farklılıklara sahip olduğu gözlemlenmiştir. Bu farklılıklar kaynak haber metninin çoğunlukla derlenerek çevrilmesinden ileri gelmektedir. Haber çevirisi, uluslararası iletişim ve haberleşme alanında önemli bir “köprü” görevi görür. Diğer alanlardaki çeviri süreçlerinden farklı olarak haber çevirisinde, haberlerin doğası gereği tek bir kaynak metinden söz edilemez. Bu bakımdan, dış basından çeviri yoluyla aktarılan haberler derleme çeviri olarak görülmelidir. Bu nedenle çalışmada metnin tamamı üzerinden değil, metin içerisinde sözü edilen konuya yönelik tanımlayıcı ifadelerin olduğu çeşitli kesitler ve başlıklar gibi kısımlarda söz sanatlarının izine düşerek erek dilde karşılıkları bulunmaya çalışılmıştır.

İnceleme bize, haber metnlerinde en çok kullanılan söz sanatlarının sırasıyla *metafor*, *epitet*, *küçültme*, *kapsamlama*, *dolaylama*, *karşılaştırma-benzetme* ve *abartma* olduğunu, figürlerden ise *paralellik*, *ön yineleme*, *devrliklik*, *tezat*, *retorik hitap* ve *retorik sorunun* sıklıkla kullanıldığını, bunların çevirileri esnasında en çok tercih edilen çeviri stratejilerinin ise *sözcüğü sözcüğüne çeviri*, *değiştirme* ve *uyarlama* olduğunu göstermiştir. Bu anlamda ulaştığımız sonuçlar literatürle de uyum sağlamaktadır.

Rusça haber metnlerinde söz sanatlarının en çok haber başlıklarında kullanıldığı saptanmıştır. Bunun sebebi, haberin daha ilgi çekici hale getirilerek bu sayede okuyucunun haberin tamamına yönlendirilmesinin hedeflenmesidir. Söz sanatları dışında “*emsal metinler*” olarak adlandırılan ve haber metinleri ile başlıklarda sıklıkla kullanılan bu ifade yönteminin amacı, metinde okuyucuya “tanıdık” bir şeyler sunma ya da hatırlatma yoluyla habere dikkat çekmektir. Bu bilgiler ışığında Rusçadan Türkçeye basın metnlerinin çevirilerinin genellikle kaynak metne bağlı olarak gerçekleştirildiği ancak deyimler, atasözleri gibi kalıp ifadelerin *çevirileri söz konusu olduğunda uyarlama* stratejisinin tercih edildiği gözlemlenmiştir. Hedef kitleye yönelik yapılan çevirilerde ise, Rusça kaynak metinde mecazi ya da figüratif bir ifade olmamasına karşın Türkçe çeviri metinde söz sanatı kullanımına sıklıkla başvurulduğu saptanmıştır. Rusça metinlerin Türkçeye çevirilerinde mecazların genellikle sözcüğü sözcüğüne çevirilerinin yapıldığı ve bu anlamda Rusçada Türkçede kullanılan söz sanatlarının anlamsal eşdeğerlik sağladığı ancak Rusça ve Türkçe sözdizimi kural-

ları bakımından farklılıklara sahip olduğu için stilistik figürlerin kullanıldığı ifadelerin Türkçeye çevirilerinde figür özelliğinin yitirmekte olduğu için eşdeğerlik sağlanamadığı sonucuna varılmıştır. Bir söz sanatını, söz sanatı olarak aktarmak zorunluluğu olmasa da o söz sanatının anlama kazandırdığı ek anlam boyutu dikkate alınarak çeviri yapılmalıdır. İncelenen örnekler özelinde hem kaynak odaklı hem de erek odaklı çeviri stratejilerinin tercih edildiği görülmektedir.

Bu açıdan söz sanatlarının çevrilmesi, çeviri yapılırken dikkat edilmesi gereken önemli ve aynı zamanda da zor bir konudur. Çevirmenler, orijinal metindeki söz sanatının etkisini ve anlamını koruyarak erek dile aktarmalıdır. İki dil arasında, herhangi bir çeviri durumunda uygun stratejilerin seçilmesi ve uygulanması, çevirmenin bilgi, beceri ve deneyimlerine bağlıdır. Çevirinin değerini belirleyen de budur. İncelemede karşılaşılan çeviri sorunlarından yola çıkarak benzeri durumların önüne geçebilmek adına çevirmenlere yönelik aşağıdaki birkaç öneri mahiyetindeki çıkarım şu şekilde sunulabilir:

1. “Çevirmek” yerine yeniden oluşturmayı denemek. Söz sanatları genellikle orijinal metinde belirli bir etki yaratmak için kullanılır. Bu nedenle, çevirmenler, söz sanatının etkisini diğer bir dile aktarabilmek için çevirmek yerine aynı etkiyi yeniden oluşturmak tercih edebilirler.

2. Erek dilde bulunan benzer söz sanatlarını kullanmak. Kaynak dilin söz sanatlarına benzer erek dilin söz sanatları kullanılarak, erek dile daha kolay aktarım yapılabilir.

3. Aynı etkiyi yaratmak uğruna farklı bir söz sanatı kullanmak. Kaynak dilin söz sanatının erek dilde bir karşılığı olmayabilir. Bu durumda, çevirmenler, aynı etkiyi yaratabilmek için erek dilde farklı bir söz sanatı kullanabilirler.

4. Söz sanatının açıklamasını eklemek. Bazı söz sanatları, erek dilde yaygın olarak hatta hiç kullanılmayabilir. Bu durumda çevirmenler, okuyuculara söz sanatının ne anlama geldiğini açıklamak için bir not ekleyebilirler.

5. Orijinal söz sanatının etkisini yitirmeden kelime seçimini yeniden düzenlemek.

Çevirmenler, erek dildeki kelime seçimlerini yeniden düzenleyerek, orijinal söz sanatının etkisini erek dile aktarabilirler. Son olarak, bu stratejilerin yanı sıra, çeviri yaparken, erek dilin kültür, dil ve edebi normlarına uygunluk da önemlidir. Bunun için, çevirmenler erek dile yeterince hâkim olmalı ve orijinal metindeki söz sanatlarını erek dilin edebi diline uygun şekilde yeniden oluşturmalıdırlar. Kaynak dilde ve erek dilde incelemeye tabi tutulan basından örneklerin betimleyici içerik analizi yöntemi ile Rus basın dilinde söz sanatları kullanımının Türkçeye aktarımındaki genel eğilimlerin belirlenmeye çalışıldığı, bununla birlikte ulaşılabilen kaynaklar ve örneklerle sınırlı olan bu çalışma, sadece basın çevirisinde değil Rusçadan Türkçeye yapılan tüm çevirilerde söz sanatlarının kullanımından kaynaklanan, zorluk yaratan durumların tespit edilmesi, bu ifadelerin daha iyi anlaşılmasına ve çevirilerinin daha kolay yapılmasına yardımcı olacaktır. Tarafımızca elde edilen sonuçların pratik çalışmalarda dış basından haber çevirilerinde ya da herhangi bir çeviri faaliyetinde söz sanatlarının aktarımlarında yol gösterici olması açısından ve teorik çalışmalar için ise ileride bu alanda yapılacak çalışmalara katkı sağlayabileceği düşünülmektedir.



## Kaynakça

- Alekseyev, A. Ya. (2012) *Sopostavitelnaya Stilistika*. Dnepropetrovsk: NGU.
- Amman, M. (2008) *Akademik Çeviri Eğitime Giriş*. İstanbul: Multilingual.
- Bobilev, B. G., Korobkova, N. V., Koşeleva, S. V., Mişçekina, V. V., Salyayev, V. A., Fedina, G. N., Şahova, İ. E. (2009) *Kultura reçi i stilistika*. Oryol: OryolGTU.
- Çolak, G. (2020) *Toplumdilbilimi: Toplumsal Cinsiyet ve Dil*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- Demidova E. B. (2011) *Stil..Stil..Stil*. Moskva: İzdatelstvo Prometey.
- Desyayeva, N. D., Arefyeva, S. A. (2008) *Stilistika sovremennogo russkogo yazıka*. Moskva: Akademiya.
- Günay, D., Şahin, A., Ofaz, E., vd. (2009) *Gazete Söyleminde Sık Kullanılan Söz Sanatlarına İlişkin Bir İnceleme: Gazete Dilindeki Yaratıcılık. XXII. Ulusal Dilbilim Kurultayı Bildirileri*. 8-9 Mayıs 2008, Ankara: Yüzüncü Yıl Üniversitesi Yayınları.
- İnce, Ü. ve Dizdar, D. (2019) *Çeviri Atölyesi: Çeviride Tuzaklar*. (4. baskı) İstanbul: Can Yayınları
- Karaağaç, G. (2018) *Dil Bilimi Terimleri Sözlüğü* (2. Baskı), Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Karasenکو, E. A. (2018) *Vvedenie v perevodovedenie: učeбноe posobie*. Donetsk: DonNu
- Kojina M.N., Duskayeva L.R., Salimosvki V.A. (2014). *Stilistika russkogo yazıka*. Moskva: Flinta, Nauka.
- Kozan, O. (2014) *Rus ve Türk Gazete Haber Başlığı Dili: Kültürdilbilimsel Yaklaşım*. Ankara: Gazi Kitabevi
- Kupina, N.A., Matveyeva, T. V. (2013) *Stilistika sovremennogo russkogo yazıka*. Moskva: İzdatelstvo Yurayt.
- Moskvin, V.P. (2007) *Vırazitelniye sredstva sovremennoy russkoy reçi. Tropı i figuri. Terminologičeskiy slovar*. Moskva: Feniks.
- Rijkova-Grişina, L. V. (2015) *Slovar. Hudojestvenne Sredstva, İzobrazitelno-vırazitelne sredstva yazıka i stilističeskie figuri reçi*. Moskva: Flinta.
- Rozental D.E. (2001). *Spravočnik po russkomu yazıku. Praktičeskaya stilistika*. Moskva: Mir i obrazovaine.
- Solganik, G. Ya. (2016) *Stilistika russkogo yazıka*. Moskva: Flinta.
- Yazıcı, M. (2011) *Çeviribilimde Araştırma*. İstanbul: Multilingual.
- Yıldız, Ş. (2005) *Dil, Kültür, İletişim ve Medya*. Ankara: Sinemis Yayınları.

## Haber Kaynakları

### KM1

*Ria Novosti*, 18.05.2017, <https://ria.ru/20160518/1435571754.html> (Erişim Tarihi: 01.03.2023)

### EM1

*Sputnik*, 19.05.2017, <https://sputniknews.com.tr/20160519/dariya-gubanova-rus-rapunzel-1022856496.html> (Erişim Tarihi: 01.03.2023)

### KM2

*Sputnik Latvia*, 27.12.2017, <https://lv.sputniknews.ru/20171227/Foto-kotorye-rastopjat-led-kalendar-rossijskoj-Zhenskoj-hokejnoj-ligi-6900009.html> (Erişim Tarihi: 01.03.2023)

### EM2

*Sputnik Türkiye*, 27.12.2017, <https://sputniknews.com.tr/20171227/rusya-kadin-hokej-ligi-takvim-1031563576.html> (Erişim Tarihi: 01.03.2023)

### KM3

*Ria Novosti*, 01.03.2018, <https://ria.ru/20180301/1515569427.html> (Erişim Tarihi: 01.03.2023)

### EM3

*Eurotopics*, 01.03.2018, <https://www.eurotopics.net/tr/195448/putin-in-ulusa-seslenisi-savasa-davet-mi> (Erişim Tarihi: 01.03.2023)

### KM4

*Vedomosti*, 11.07.2018, <https://www.vedomosti.ru/opinion/articles/2018/07/10/775150-uroki-spaseniya> (Erişim Tarihi: 01.03.2023)

### EM4

*Eurotopics*, 11.07.2018, <https://www.eurotopics.net/tr/202741/futbolcularin-magaradan-kurtarilmasi-sevinc-yaratti> (Erişim Tarihi: 01.03.2023)

### KM5

*Vedomosti*, 17.03.2019, <https://www.vedomosti.ru/opinion/articles/2019/03/17/796600-sistemnaya-problema-ekstremista-odinochki> (Erişim Tarihi: 01.03.2023)

### EM5

*Eurotopics*, 17.03.2019, <https://www.eurotopics.net/tr/216689/christchurch-teroeruenen-kaynagi-ne> (Erişim Tarihi: 01.03.2023)

### KM6

*Kommersant*, 30.04.2019, [https://www.kommersant.ru/doc/3960619?from=author\\_mir](https://www.kommersant.ru/doc/3960619?from=author_mir) (Erişim Tarihi: 01.03.2023)

### EM6

*Eurotopics*, 30.04.2019, <https://www.eurotopics.net/tr/218872/rusya-ile-ukrayna-arasinda-pasaport-yarisi> (Erişim Tarihi: 01.03.2023)

### KM7

*Kommersant*, 23.05.2019, <https://www.kommersant.ru/doc/3977031> (Erişim Tarihi: 01.03.2023)

### EM7

*Eurotopics*, 23.05.2019, <https://www.eurotopics.net/tr/220047/yekaterinburg-ta-kilise-kavgasi-sona-erdi-mi> (Erişim Tarihi: 01.03.2023)

### KM8

*Vedomosti*, 05.08.2019, <https://www.vedomosti.ru/opinion/articles/2019/08/05/808050-novaya-tema-dlya-protesta> (Erişim Tarihi: 01.03.2023)

### EM8

*Eurotopics*, 05.08.2019, <https://www.eurotopics.net/tr/223613/rusya-da-yerel-secim-oencesi-toplu-goezalti> (Erişim Tarihi: 01.03.2023)

### KM9

*Ria Novosti*, 10.12.2019, <https://ria.ru/20191210/1562193029.html> (Erişim Tarihi: 01.03.2023)

### EM9

*Eurotopics*, 10.12.2019, <https://www.eurotopics.net/tr/231806/ukrayna-zirvesi-ne-getirdi> (Erişim Tarihi: 01.03.2023)

### KM10

*Vedomosti*, 06.04.2020, <https://www.vedomosti.ru/opinion/columns/2020/04/06/827210-mir-posle-covid> (Erişim Tarihi: 01.03.2023)

### EM10

*Eurotopics*, 06.04.2020, <https://www.eurotopics.net/tr/237942/sokaga-cikma-yasagi> (Erişim Tarihi: 01.03.2023)

**KM11**

*Kommersant*, 18.04.2020, <https://www.kommersant.ru/doc/4325890> (Erişim Tarihi: 01.03.2023)

**EM11**

*DHA*, 19.04.2020, <https://www.dha.com.tr/dunya/rusya-ile-belarus-arasina-kovid-19-testi-girdi-1766736> (Erişim Tarihi: 01.03.2023)

**KM12**

*Vedomosti*, 14.07.2020, <https://www.vedomosti.ru/opinion/articles/2020/07/13/834502-reshaetsya-sudba-mozaik-sv-yatoi-sofii> (Erişim Tarihi: 01.03.2023)

**EM12**

*Eurotopics*, 14.07.2020, <https://www.eurotopics.net/tr/243587/ayasofya-duenya-kueltuer-mirasi-mi-ayrılıkcilik-tohumu-mu> (Erişim Tarihi: 01.03.2023)

**KM13**

*Ria Novosti*, 05.02.2021, <https://ria.ru/20210205/vaktsina-1596043875.html> (Erişim Tarihi: 01.03.2023)

**EM13**

*Eurotopics*, 05.02.2021, <https://www.eurotopics.net/tr/255205/asi-diplomasisi-avrupa-harekete-mi-geciyor> (Erişim Tarihi: 01.03.2023)

**KM14**

*Eho Moskvi*, 13.02.2021, [https://echo.msk.ru/blog/leonid\\_gozman/2789834-echo/](https://echo.msk.ru/blog/leonid_gozman/2789834-echo/) (Erişim Tarihi: 01.03.2023)

**EM14**

*Eurotopics*, 13.02.2021, <https://www.eurotopics.net/tr/256259/ab-rusya-iliskiler-kopma-noktasinda-mi> (Erişim Tarihi: 01.03.2023)

**KM15**

*Eurotopics*, 21.04.2021, <https://www.eurotopics.net/ru/260009/послание-путина-федеральному-собранию-о-чём-речи-не-было> (Erişim Tarihi: 01.03.2023)

**EM15**

*Eurotopics*, 21.04.2021, <https://www.eurotopics.net/tr/260009/putin-in-ulusa-seslenisi-neler-soylemedi> (Erişim Tarihi: 01.03.2023)

**KM16**

*Eurotopics*, 31.05.2021, <https://www.eurotopics.net/ru/262043/встреча-путина-и-байдена-каковы-ожидания> (Erişim Tarihi: 01.03.2023)

**EM16**

*Eurotopics*, 31.05.2021, <https://www.eurotopics.net/tr/262043/biden-putin-zirvesi-ne-getirecek> (Erişim Tarihi: 01.03.2023)

**KM17**

*Eho Moskvi*, 05.07.2021, <https://echo.msk.ru/blog/oreh/2866132-echo/> (Erişim Tarihi: 01.03.2023)

**EM17**

*Eurotopics*, 05.07.2021, <https://www.eurotopics.net/ru/264288/россия-превращает-шампанское-в-игристое> (Erişim Tarihi: 01.03.2023)

**KM18**

*Ria Novosti*, 21.09.2021, <https://ria.ru/20210920/rossiya-1750893836.html> (Erişim Tarihi: 01.03.2023)

**EM18**

*Eurotopics*, 21.09.2021, <https://www.eurotopics.net/tr/268273/duma-secimleri-putin-in-partisi-tahmin-edilenden-basarili> (Erişim Tarihi: 01.03.2023)

#### **KM19**

*Novaya Gazeta*, 29.09.2021, [https://www.ng.ru/world/2021-09-29/1\\_8264\\_putin.html](https://www.ng.ru/world/2021-09-29/1_8264_putin.html) (Erişim Tarihi: 01.03.2023)

#### **EM19**

*Yakın Doğu Haber*, 30.09.2021 [https://www.ydh.com.tr/HD16872\\_putin-ve-erdogan-suriye-ve-karabagin-golgesinde-bulustu.html](https://www.ydh.com.tr/HD16872_putin-ve-erdogan-suriye-ve-karabagin-golgesinde-bulustu.html) (Erişim Tarihi: 01.03.2023)

#### **KM20**

*Eurotopics*, 25.10.2021, <https://www.eurotopics.net/ru/270413/почему-так-дорожали-продукты> (Erişim Tarihi: 01.03.2023)

#### **EM20**

*Eurotopics*, 25.10.2021, <https://www.eurotopics.net/tr/270413/gida-neden-bu-kadar-pahalandi> (Erişim Tarihi: 01.03.2023)

#### **KM21**

*Ria Novosti*, 09.12.2021, <https://ria.ru/20211209/energodefisit-1762830557.html> (Erişim Tarihi: 01.03.2023)

#### **EM21**

*Eurotopics*, 09.12.2021, <https://www.eurotopics.net/tr/272990/avrupa-doenuesuem-icin-enerjiyi-nereden-buluyor> (Erişim Tarihi: 01.03.2023)

#### **KM22**

*Novaya Gazeta*, 15.12.2021, <https://novayagazeta.ru/articles/2021/12/14/net-kapusty-pust-ediat-avokado> (Erişim Tarihi: 01.03.2023)

#### **EM22**

*Eurotopics*, 15.12.2021, <https://www.eurotopics.net/tr/273241/avrupalilari-rekor-enflasyondan-kim-kurtaracak> (Erişim Tarihi: 01.03.2023)

#### **KM23**

*Ria Novosti*, 06.01.2022, <https://ria.ru/20220106/kazakhstan-1766736130.html> (Erişim Tarihi: 01.03.2023)

#### **EM23**

*Eurotopics*, 06.01.2022, <https://www.eurotopics.net/tr/274075/kazakistan-moskova-icin-tehlikeli-olan-ne> (Erişim Tarihi: 01.03.2023)

#### **KM24**

*Ria Novosti*, 03.03.2022, <https://ria.ru/20220603/ssha-1792763196.html> (Erişim Tarihi: 01.03.2023)

#### **EM24**

*GazetemRu*, 03.03.2022, <https://www.gazetemru.com/2022/06/03/medvedev-abd-rusyaya-vekaleten-savas-ilan-etmis-durumda/> (Erişim Tarihi: 01.03.2023)

#### **KM25**

*Ria Novosti*, 03.03.2022, <https://ria.ru/20220303/informatsiya-1776301410.html> (Erişim Tarihi: 01.03.2023)

#### **EM25**

*Sputnik*, 03.03.2022, <https://sputniknews.com.tr/20220303/zaharova-rusya-batidan-benzeri-gorulmemis-bir-bilgi-teroruyle-karsi-karsiya-1054404505.html> (Erişim Tarihi: 01.03.2023)

#### **KM26**

*TASS*, 04.04.2022, <https://tass.ru/politika/14273875> (Erişim Tarihi: 01.08.2022)

**EM26**

*Rusya'da Bugün*, 05.04.2022, <https://rbg24.ru/news/putin-dost-olmayan-ulkeler-icin-misilleme-amacli-vize-tedbirlerine-iliskin-kararnameyi-imzaladi-12867.html> (Erişim Tarihi: 01.08.2022)

**KM27**

*Lenta*, 25.04.2022, <https://lenta.ru/news/2022/04/25/nalobpolezli/> (Erişim Tarihi:24.08.2022)

**EM27**

*Rusya'da Bugün*, 25.04.2022, <https://www.rbg24.ru/news/turkiyede-tatil-yapan-rus-turkiyede-ki-fiyatlari-gozlerim-alnima-tirmandi-sozleriyle-acikladi-12917.html>(Erişim Tarihi: 24.08.2022)

**KM28**

*TASS*, 27.04.2022, <https://tass.ru/ekonomika/14487627> (Erişim Tarihi:17.08.2022)

**EM28**

*Rusya'da Bugün*, 27.04.2022 <https://www.rbg24.ru/news/visa-rusyadaki-faaliyetlerini-askiya-almasindan-sonra-60-milyon-dolar-zarara-ugradi-12929.html> (Erişim Tarihi: 17.08.2022)

**KM29**

*Ria Novosti*, 27.04.2022) <https://ria.ru/20220427/brendy-1785645457.html> (Erişim Tarihi:23.08.2022)

**EM29**

*Rusya'da Bugün*, 27.04.2022, <https://www.rbg24.ru/news/rusyaya-ar-ka-kapidan-donecek-marka-sayisi-belli-oldu-12927.html> (Erişim Tarihi:23.08.2022)

**KM30**

*TASS*, 27.04.2022, <https://tass.ru/politika/14495641> (Erişim Tarihi: 01.03.2023)

**EM30**

*İHA*, 27.04.2022, <https://www.iha.com.tr/haber-putin-disaridan-biri-ukraynaya-mudahale-etmeye-calirsay-yanitimiz-yildirim-hizinda-olacaktir-1054318/> (Erişim Tarihi: 01.03.2023)

**KM31**

*Novaya Gazeta*, 15.05.2022, <https://novayagazeta.eu/articles/2022/05/15/serdtse-evropy-otdano-ukraine> (Erişim Tarihi: 01.03.2023)

**EM31**

*Eurotopics*, 15.05.2022, <https://www.eurotopics.net/tr/281592/2022-eurovision-sarki-yarismasi-barisa-verilen-oylar>(Erişim Tarihi: 01.03.2023)

**KM32**

*New Times*, 06.06.2022, <https://newtimes.ru/articles/detail/213490> (Erişim Tarihi: 01.03.2023)

**EM32**

*Eurotopics*, 06.06.2022, <https://www.eurotopics.net/tr/281097/rus-halki-savas-hakkinda-ne-duesuenueyor> (Erişim Tarihi: 01.03.2023)

# A Phenomenological Approach towards Early Literacy Development Practices of Early Childhood Teachers

## *Okul Öncesi Öğretmenlerinin Erken Okuryazarlık Gelişimine Yönelik Uygulamalarına Fenomenolojik Bir Yaklaşım*

Eda DURUK\*



### Abstract

The purpose of this research is to make early childhood teachers acquire an innovative approach towards their early literacy development practices by introducing them the use of three different techniques of creative story-writing and storytelling to be used within their classrooms, making them incorporate these techniques in the implementation sessions by writing and telling their own stories, evaluating the challenges and successes that they faced in the learning-teaching process, and finally, taking a deeper insight into their perceptions towards the use of the techniques within their classroom environment. The qualitative research includes the introduction of three story-writing and storytelling techniques and implementation of them through collaborative group work. The data was comprised of semi-structured interviews, diaries kept by the participants, and observations of the whole workshop program by the researcher which were all video recorded. Content analysis was used to analyze the data. The findings indicated that such new techniques could not only support kindergarten children's early literacy development but also make it fun for the children which could activate them and increase their engagement within the activities. The techniques also yielded some developmental areas for early childhood teachers together with the strengths they offer when used in storytelling and story writing.

**Keywords:** Early literacy development, Storytelling, Story Writing, Language Acquisition, Teaching Language Skills, Phenomenological Research

### Öz

Bu araştırmanın amacı, okul öncesi öğretmenlerine yaratıcı hikâye yazma ve hikâye anlatma konusunda sınıflarında kullanılacak üç farklı tekniği tanıtarak erken okuryazarlık gelişimine yönelik uygulamalarına yenilikçi bir yaklaşım kazandırmak, kendi hikâyelerini yazdıkları ve uyguladıkları derslerle bu teknikleri özümsemek, bu süreçteki zorlukları ve başarılı oldukları anları değerlendirerek sınıflarında kullanabilecekleri bu üç teknikle ilgili derin bir bakış açısı kazanmalarını sağlamaktır. Araştırma nitel araştırma desenlerinden fenomenolojik araştırma olarak tasarlanmıştır. Fenomenolojik araştırma, çalışmada tanıtılacak üç hikâye yazma ve hikâye anlatma tekniğinin kullanımını ve sonrasında işbirlikli grup çalışmasıyla uygulanmasını içermektedir. Veriler, yarı yapılandırılmış görüşmeler, katılımcılar tarafından tutulan günlükler ve tüm çalıştay programının araştırmacı tarafından video kaydına alınmış gözlemlerinden oluşmaktadır. Verilerin analizinde içerik analizi kullanılmıştır. Araştırmacı, erken çocukluk öğretmenlerinin öğrencilerinin erken okuryazarlık gelişimini desteklemek için bu teknikleri nasıl algıladıklarını gösteren temalar sunmuştur. Bulgular, hikâye yazım ve anlatımında yeni tekniklerin sadece anaokulundaki çocukların erken okuryazarlık gelişimlerini desteklemekle kalmayıp, aynı zamanda çocukları eğlendirerek hareket geçirebileceğini ve etkinliklere katılmalarını artırdığını göstermiştir. Teknikler ayrıca hikâye anlatımı ve hikâye yazımında kullanıldıklarında sundukları güçlü yönlerle birlikte okulöncesi öğretmenleri için bazı gelişim alanları da sağlamaktadır. Bulgular doğrultusunda pedagojik öneriler yapılmıştır.

**Anahtar Kelimeler:** Erken Okuryazarlık Gelişimi, Hikâye Anlatımı, Hikâye yazımı, Dil Edinimi, Fenomenolojik Araştırma

\*Doç.Dr. Pamukkale Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, İngiliz Dili Eğitimi Bölümü, Denizli, Türkiye.  
Elmek: easlan@pau.edu.tr,  
orcid.org/0000-0001-8564-2456

Gönderilme Tarihi / Received Date:  
27 Mart 2023

Kabul Tarihi / Accepted Date:  
3 Ağustos 2023

Atıf/Citation: Aral D. - Dalkılıç L. (2023).  
A Phenomenological Approach towards  
Early Literacy Development Practices of  
Early Childhood Teachers  
doi.org/10.30767/diledeara.1271570

Copyright © 2023  
Dil ve Edebiyat Araştırmaları  
tded.org.tr | 2023

## Extended Summary

Early literacy skills are defined as skills, knowledge, and attitudes that can be fostered between the ages of 0–5 and are the success predictors of later reading skills. Although each country has a standardized curriculum in early childhood education, the instructional approaches can differ among preschool teachers. Therefore, innovative approaches towards early literacy development practices can be a milestone in both motivating the children and fostering their language skills.

From this point of view, the present study aims to introduce early childhood teachers the use of three different techniques of creative story-writing and storytelling to be used within their classrooms, making them incorporate these techniques in the implementation sessions by writing and telling their own stories, evaluating the challenges and successes that they faced in the learning-teaching process, and finally, taking a deeper insight into their perceptions towards the use of the techniques within their classroom environment. The study is designed as phenomenological research from qualitative research designs. The phenomenological research includes the use of “3-Ss”- which are three story-writing and storytelling techniques to be introduced in the study, and implementation of them through collaborative group work in the implementation sessions right after the experts’ theoretical introductions and the following applications of the techniques. More specifically, the “3-Ss” to be used in the study are as follows: Firstly, story rope will be used as the first technique to teach how to write and tell stories by drawing out the plot of them and to make remembering permanent. Secondly, story sticks will be the next technique in the study to teach how to write and tell stories by symbolizing the heroes in the story and to make remembering permanent. The last technique of the study will be the six-piece story and it will be used to teach how to write and tell stories by taking out the main body of stories and making remembering permanent.

In the framework of the research, the phenomenological research was applied in a total of 5 days. Practice of the research was carried out with 25 participants who were early childhood teachers and 5 experts from the field as trainers during the implementations. The data was comprised of semi-structured interviews, diaries kept by the participants, and observations of the whole workshop program by the researcher which were all video recorded. Content analysis was used to analyze the data, that is, all data was further categorized as number of participants, frequency, code, sub-theme, and main themes. Codes were grouped according to their meaning similarities and certain patterns and thus sub-themes were gathered. Finally, the “main themes” were reached by considering the meaning contents of the sub-themes. The researcher presented themes which showed how early childhood teachers perceived these techniques to foster their students’ early literacy development. As for the story rope, participants discussed the prominent features of story rope such as its visuality and pattern, entering the story with one’s whole being, story-fact connection, simplifying stories, acting as a summary, and ease of summarizing; expressions about teachers such as improving their competencies, being practical and easy, using it in writing poetry, using it in classroom routines, using in different activities, active participation, and developing storytelling competencies; and finally expressions about children such as memorability, getting into the story, having fun, arousing curiosity, memory and cognitive development, developing self-confidence, making storytelling easier, memorability, and making stories understandable. With respect to story sticks, participants’ perceptions include the prominent features of story sticks such as their appealing to the senses, including art and creativity, improving teachers’ competencies, memorability, being like a game, improving creative thinking, and its being easy to

use; expressions about teachers such as drawing attention, improving teachers' competencies, active participation, and story integration; and finally expressions about children such as allowing internalization, summarizing stories easily, having enthusiasm, making writing new stories easier, improving creative thinking skills, and memorability. For the six-piece story, participants' opinions include the prominent features of the six-piece story such as making story writing easier, using imagination, and providing guidance; expressions about teachers such as guiding how to create a story, giving cornerstones of stories, and not needing preparation; and finally expressions about children such as making stories concrete, giving cause-effect relationship, understanding basic elements, improving self-confidence, moving from the part to the whole, and memorability. The findings indicated that such new techniques to create and tell stories could not only support kindergarten children's early literacy development but also make it fun for the children, which could activate them and increase their engagement within the activities.

## Introduction

Literacy development begins in early childhood with developmentally appropriate reading and writing experiences before formal schooling. Early literacy skills are conceptualized as skills, knowledge, and attitudes that develop between the ages of 0–5 and are the success predictors of later reading skills (Teale & Sulzby, 1986; Whitehurst & Lonigan, 1998). Both reading and writing develop together as young children are exposed to activities which include verbal and written language (Morris, 1981; Sulzby & Teale, 1991). In time, children also understand that print conveys a message (Downing, 1986) and it has various purposes like informing, persuading, etc. Before kindergarten, as Downing (1986) indicates, children begin to construct meaning from print. Through direct contact with books, they also learn more complicated concepts about the structure of languages (Adams, 1990). Because children are ready and eager to learn naturally, early childhood education should provide them with innovative and valuable experiences. However, although every country has a standardized curriculum in early childhood education, the instructional approaches can differ among preschool teachers; and schools from low socioeconomic regions may sometimes feel compelled to find something motivating for their students in their instructional practices (Qi et al., 2012). It is, therefore, essential for these teachers to be equipped with various techniques through which they will contribute to their students' early literacy development. Children focus on meaning; They derive meaning from their daily lives according to what they know and the situation. In this way, once they grasp a situation, they can match words with meanings, and this process is very important in language acquisition. Drama, project work, storytelling and communicative games are the most effective activities that enable children to focus on meaning (Moon, 2000). Activities should be organized in a game-based atmosphere as much as possible. Stories and storytelling techniques offer different benefits to these young learners. Stories can improve cognition, children can develop their listening skills, have better sequencing abilities and increased language appreciation, and perform more thoughtful organization in their writing (Speaker, 2000). Studies also show that vocabulary and syntactic complexity in oral language are more well developed in children who are exposed to stories frequently (Phillips, 2000). The grammar which is introduced in storytelling becomes familiar to the child and is reflected in later reading and writing activities (Cherry-Cruz, 2001). With these in mind, in the study, it is aimed to raise awareness of early childhood teachers, by the implementation program, about the use of three storytelling techniques which can foster the effectiveness of stories for students in instructional practices and explore teachers' opinions about the techniques. These are story sticks, story rope, and six-piece story techniques.



## Theoretical framework

Studies have revealed that young children construct hypotheses about how the literacy system works when being engaged in such kind of activities in the environment (Gillen & Hall, 2003). These studies show that literacy emerges long before young children begin to read and write conventionally in elementary schools. A large number of studies have found that literacy development at such early stages is important because children's emergent literacy, which brings the skills, knowledge, and attitudes that they have about literacy in early childhood altogether, anticipates their future reading success throughout elementary school (Lonigan, et al., 2008; Spira & Fischel, 2005; Davis & Qi, 2020; Cunningham et al., 2020; Cashiola et al., 2020).

While this concept puts more emphasis on early literacy practices, there is another increasing concern about the "academic push down" in preschools (Gallant, 2009). The high academic expectations have given rise to concerns about the literacy instruction practice in kindergartens (Joyce et al., 2003). Furthermore, a growing body of research also claims that most teachers lack disciplinary knowledge and pedagogical skills to foster children's acquisition of basic language skills (Bos, et al., 2001; Cunningham et al., 2004; Moats & Foorman, 2003). In their study, Vellutino, Scanlon, and Jaccard (2003) noted that environment and instruction are the two basic reasons for literacy problems. According to them, while environmental reasons include poor oral language development, the number of books available at home, parental attitudes, and parental models, instructional factors include the lack of a suitable literacy environment in schools, ineffective instructional methods, and the lack of knowledge teachers have about the language and structure. Research has shown that difficulties with language skills mainly result from inefficient and inaccurate language processing (Moats & Foorman, 2003; Rayner, Foorman, Perfetti, Pesetsky, & Seidenberg, 2001); on the other hand, when children are instructed more effectively through various methods, the results have been consistently positive (Blachman, Tangel, Ball, Black, & McGraw, 1999). There has been an increased number of studies in the existing literature pointing out the importance of instructional methods on early literacy development. However, no studies have been carried out to investigate early literacy development practices of preschool teachers, especially on storytelling. Therefore, the aim of the present study is to investigate the perceptions of early childhood teachers about the 3-Ss, the use of story rope, story sticks, and the six-piece story in story-writing and storytelling, during their storytelling processes with kindergarten children. The research questions are: What are the perceptions of early childhood teachers on the use of story rope in the early literacy development of their students?

What are the perceptions of early childhood teachers on the use of story sticks in the early literacy development of their students? What are the perceptions of early childhood teachers on the use of six-piece story in the early literacy development of their students?

## Methodology

### Research Design

The study was designed within a phenomenological framework to understand and describe the phenomenon, which is the use of the 3-Ss in early childhood education, and thus, have a deeper insight into the teachers' experiences with them (Creswell, 2007; Bogdan & Biklen, 2007). The perceptions and experiences of early childhood teachers' practices regarding the use of 3-Ss on early literacy development were examined through in-depth analysis of semi-structured interviews, diaries, and observations.

## Participants

A phenomenological study should include a relatively homogenous group of participants (Creswell 2007) and their selection in such studies should have meaningful experiences of the phenomenon being examined (Creswell 2007; Moustakas 1994). Purposeful sampling and criterion-based selection were used in the study. The criteria were two-fold: firstly, the participants were to be chosen from early childhood teachers working at public schools in various low socioeconomic regions of Turkey considering the widespread effect of the project in the country. Secondly, they were supposed to have a maximum of 10 year-experience in the field for the sake of the manageability of the study and long-lasting learning outcomes for their students, which were all the objectives of the TUBITAK 4005 project. Participants were all given codes and demographic information is provided in Table 1. During the sample selection, through a web address created by the researcher, the aim, focus and program to be implemented in the study were announced. Next, a pre-interview was conducted to select the participants. The questions were developed by the researcher and five experts participating as trainers in the study to focus on the willingness of participants to participate in the study and their readiness to do the activities. The study was conducted with 25 early childhood teachers. There were five male and twenty female participants. Their length of experience in the field ranged from four to ten years. All of them were working at public schools and they all had their graduate degree from the early childhood education department.

Code	Age	Gender	Years of Experience	City of school
P1	24	Male	2	Diyarbakır
P2	24	Female	2	Rize
P3	25	Female	3	Van
P4	25	Female	3	Erzurum
P5	25	Female	3	Trabzon
P6	26	Male	4	Tekirdağ
P7	26	Male	4	Konya
P8	26	Female	4	Ankara
P9	27	Female	5	İstanbul
P10	27	Female	5	Şanlıurfa
P11	27	Female	5	Burdur
P12	27	Female	5	Isparta
P13	27	Male	5	Edirne
P14	28	Female	6	Samsun
P15	28	Female	6	Çanakkale
P16	29	Female	7	Aydın

P17	29	Male	7	Gaziantep
P18	30	Female	8	Denizli
P19	30	Female	8	İzmir
P20	31	Female	9	Kayseri
P21	31	Female	9	Adana
P22	31	Female	9	Sinop
P23	31	Female	9	Elâzığ
P24	31	Female	10	Kırkkale
P25	31	Female	10	Manisa

Table 1. *Demographic information of the early childhood teachers*

They were informed on the project's website that once they applied to the project as a participant, they would be accepted as having confirmed all the process to be conducted in the project on a voluntary basis. Participants had their first experience in writing and telling stories by using the 3-Ss techniques while attending the 5-day implementation. After each implementation, the participants were asked to write and tell their own stories with the application of 3-Ss techniques within the groups. These activities provided meaningful, significant, and unique experiences of the phenomenon for the study.

### Techniques used in the study

As discussed earlier, in the study three techniques are introduced and practiced with the participants, namely story rope, story sticks, and six-piece story (3-Ss). The use of 3-Ss in story-writing and storytelling are among the innovative techniques to be used in storytelling which can contribute to early literacy skills of kindergarten children. Story rope, as the first technique, is used to teach how to write and tell stories by drawing out the plot of them and to make remembering permanent. Figure 1 shows the use of it in a story.

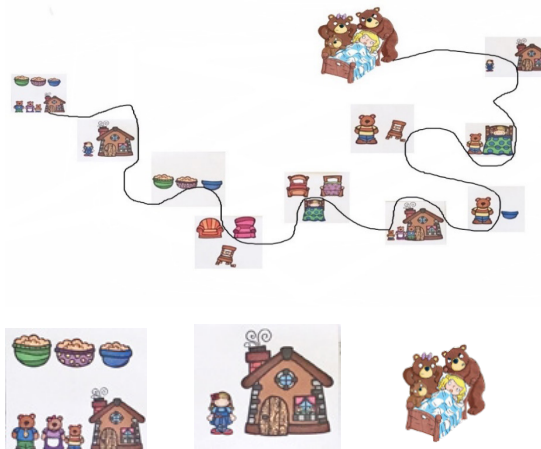


Figure 1. The Use of Story Rope in a Story

It is a method used in existing or original stories. A rope shape is drawn on a blank A4 paper as above. Symbols representing the sequence of events and characters in the fairy tale are drawn on the rope (e.g., the king is symbolized with a crown). Afterwards, the three most important events of the tale are included in the photo frame. The second technique that can be used in storytelling, as shown in Figure 2, is the use of story sticks. It can be used to teach how to write and tell stories by symbolizing the heroes in the story and to make remembering permanent.



Figure 2. The Use of Story Sticks in a Story

It is also a method used in existing or original stories. The sequence of events in the story is determined. Figures representing heroes are symbolically attached to the wooden stick using residual materials. Imaginary heroes turn into original objects with this work, and the rate of recall increases. The last technique to be used in the study is the six-piece story. As given in Figure 3, it can be used to teach how to write and tell stories by taking out the main body of stories and making remembering permanent.

1. Who is the hero? What are his/her characteristics?	2. What is the hero's dream or problem he/she wants to solve?
3. What are the obstacles the hero runs into?	4. Who helps the hero?
5. What does the hero do to solve the problem?	6. What happens at the end of the story? A happy or sad ending?

Figure 3. The Use of Six-piece Story in a Story

It is also a method used in existing or original stories. An A3 size paper is divided into 6 equal parts. A story is created with the answers given by asking the following questions for each frame. Pictures are drawn representing the answers given to each square. Thus, words become images and become permanent. Figure 4 illustrates the use of this technique.



Figure 4. The Use of Six-piece Story in the Giant Story

Each of these techniques was introduced to the participants and they were followed by different activities as discussed in the next section.

### Data Collection and Analysis

The data was comprised of semi-structured interviews, diaries kept by the participants, and observations. First, the participants were told that, during the 5-day implementation program, they were supposed to keep diaries right after each implementation day regarding the use of each story technique of the day. Next, they were informed that observation of the whole implementation program was going to be handled by the researcher which would be all video recorded. Third, a semi-structured interview schedule was prepared by the researcher and five experts from the field to gather data about the perceptions of early childhood teachers about the use of short stories in early literacy development and the techniques they had learned in writing and telling stories to their kindergarten children.

Table 2 presents the schedule of the implementation. As mentioned earlier, the whole 5-day implementation program provided above was video-recorded and at the end of each day, participants were asked to keep a diary of the day giving their comments and opinions about each activity conducted.

Table 2. *The schedule of the implementation program*

Day 1	Day 2	Day 3	Day 4	Day 5
30 minutes	30 minutes	30 minutes	30 minutes	30 minutes
Games that increase Group Dynamics	Games that increase Group Dynamics	Games that increase Group Dynamics	Games that increase Group Dynamics	Games that increase Group Dynamics

2 hours	1 hour	2 hours	2 hours	2 hours
Introduction to Storytelling	Using voice in Storytelling	Using the technique, story rope in storytelling	Using the technique, six-piece story in storytelling	Using the technique, story sticks in storytelling
30 minutes	1 hour	45 minutes	45 minutes	45 minutes
collaborative group work	Use of body in Storytelling	collaborative group work	collaborative group work	collaborative group work
30 minutes	1 hour	2 hours	2 hours	2 hours
Evaluation of the Day	Use of environment in Storytelling	Group presentations about their storytelling with a story rope	Group presentations about their storytelling with six-piece story	Group presentations about their storytelling with story sticks
	Evaluation by semi-structured interviews	Evaluation by semi-structured interviews	Evaluation by semi-structured interviews	Evaluation by semi-structured interviews

All data consisting of video recordings of the whole program and audio recordings of the semi-structured interviews obtained were transferred to the NVivo 10 program. The semi-structured interview data were analyzed via the content analysis method for research purposes. Since descriptive phenomenological data analysis often makes use of the main themes of experiences (Ersoy, 2016), at the end of the content analysis, objective evaluations have been sought to be made about the content; thus, revealing the implied data (Creswell, 2003). In data analysis, the following process was applied; defining the phenomenon, organizing the data collection tools, data collection, interpretation of the data after the analysis, and its reflection in the report (Mayring, 2011; McMillan & Schumacher, 2010). Figure 5 reflects the data analysis process:



Figure 5. Data Analysis

In the analysis of data, coding according to concepts extracted from the data approach is preferred which was suggested by Strauss and Corbin (1998). The reason for the use of this approach is the idea that recourse to the participant's testimony can reveal his or her mind map more effectively. Depending on the content analysis, all data was further categorized as number of participants, frequency, code, sub-theme, and main themes. Codes were grouped according to their meaning similarities and certain patterns and thus sub-themes were obtained. Next, the "main themes" were reached by considering the meaning contents of the sub-themes (Neuman, 2012).

### Validity, Reliability and Ethics

For the sake of the validity of the qualitative study, Guba's criteria were considered, which are credibility, transferability, dependability, and confirmability (Gay, Mills, & Airasian, 2006;

Mills, 2003). First, data from different sources, such as observation, participants' diaries, and semi-structured interviews were obtained and analyzed in the study. Next, for the semi-structured interview questions, expert opinions were received from five experts who also participated in the project as trainers with their experience in the field. For the content list, views of two experts in the Department of Language Education were received. Various data were collected and supported each other; thus, confirmability was enabled. For the reliability of the study, the researcher followed the suggestions outlined in the literature (Gay et al., 2006). In the process of analyzing the semi-structured interviews, (a) four of the audio recordings were randomly selected and listened to by a student having her Ph.D.; ensuring control; (b) a reliability study was conducted with the same student, who has a doctorate ELT and has studies on qualitative research. Four randomly selected interview texts with the theme and subthemes created with the NVivo output were shared with an expert from the field of ELT. The expert was asked to find the themes and subthemes specified in the text by reading these texts. In addition, experts were asked to examine the theme and content compatibility of the interview sections under the theme and subthemes. After these examinations, the researcher and expert came together and made comparisons. There was no disagreement between them. As mentioned earlier the study was conducted based on a project. The call for volunteer participants was announced on the website created for the project. On the website, details about the implementation program, data collection tools, and an article on the project's widespread effect were all provided. It was added that when participants apply for the project and fill in the online questionnaire by clicking on the "I agree" button they would be considered as having confirmed all the process. Before conducting the semi-structured interviews, the participants were informed about the research process and asked for their consent again. Participants' personal information was not included in the study. This research was funded by Grant 218B470 from the Scientific and Technological Research Council of Turkey (TUBITAK).

## Results

The data comprised semi-structured interviews, diaries kept by the participants, and transcribed audios of the recorded sessions of implementations; they were all analyzed, and the results are given in terms of content, codes, subthemes, and main themes.

### The results concerning the use of story rope

The first research question was, "What are the perceptions of early childhood teachers on the use of story rope in the early literacy development of their students". The main reason for the first research question is to have a deeper insight into the early childhood teachers' perceptions about the use of the story rope technique after the 5-day implementation program. When Table 3 is analyzed, participants' views gather around; (1) the prominent features of story rope such as its visuality and pattern, entering the story with one's whole being, story-fact connection, simplifying stories, acting as a summary, and ease of summarizing; (2) expressions about teachers such as improving their competencies, being practical and easy, using it in writing poetry, using it in classroom routines, using in different activities, active participation, and developing storytelling competencies; and finally (3) expressions about children such as memorability, getting into the story, having fun, arousing curiosity, memory and cognitive development, developing self-confidence, making storytelling easier, memorability, and making stories understandable. Table 3 reflects the themes related to participants' perceptions of the use of story rope.

Table 3. *Early childhood teachers' perceptions on the use of story rope*

Content	Code	Subtheme	Main theme
It is a technique that will definitely work very well in storytelling with the visuality and pattern it offers to children. P5	Visuality and pattern		
With this technique, the storyteller enters the story with her whole being. P17	Entering the story with one's whole being		
The rope used in the technique actually symbolizes the story-fact connection. P13	Story-fact connection	Prominent features of story rope	Strengths of the technique
Telling a story using this technique allows us to think about the story once more and tell it by simplifying. P25	Simplifying stories		
The use of pictures containing the main subject of the story in the story rope actually presents the summary of the story. P21	Acting as a summary		
It's much easier to summarize stories with this technique. P9	Ease of summarizing		
It will also be very useful for children to remember a story that has been told before. P8	Memorability		
This technique is very effective in getting children into the story. P14	Getting into the story		
It is a technique that children will have a lot of fun with. P18	Having fun		
It is a technique that will definitely arouse curiosity in children. P23	Arousing curiosity	Expressions about children	Developmental areas it offers for children
This technique will support memory and cognitive development in children. P20	Memory and cognitive development		
Children's storytelling with this technique will also develop their self-confidence. P12	Developing self-confidence		
Children will be able to easily tell the stories they have heard once with this technique. P24	Making storytelling easier		
I found that keeping the story in mind with this technique is not that difficult for children. P2	Memorability		



Stories become much more understandable for children with this technique. P16	Making stories understandable		
This technique is one that early childhood teachers should definitely know. P1	Improving teachers' competencies		
The story rope technique is very practical and easy to apply in the classroom. P9	Being practical and easy		
I will use this technique not only in stories but also in writing poetry. P11	Using it in writing poetry		
I intend to use this technique not only in stories but also in classroom routines. P19	Using it in classroom routines	Expressions about teachers	Developmental areas it offers for teachers
I can also use this technique in many different activities. P5	Using it in different activities		
Thanks to this technique, teachers will be able to have students' active participation in their classes. P22	Active participation		
This technique will make a great contribution to teachers' storytelling competencies. P23	Developing storytelling competencies		

The participants explained their views about the three main themes of the first research question with the following examples from their descriptive statements:

With this technique, the storyteller enters the story with her whole being. P17 The use of pictures containing the main subject of the story in the story rope actually presents the summary of the story. P21 It is a technique that children will have a lot of fun with. P18 It is a technique that will definitely arouse curiosity in children. P23 Thanks to this technique, teachers will be able to have students' active participation in their classes. P22 I can also use this technique in many different activities. P5

The results concerning the use of story sticks The second research question was, "What are the perceptions of early childhood teachers on the use of story sticks in the early literacy development of their students". The second research question serves for the deeper analysis of early childhood teachers' perceptions about the use of the story sticks technique after the 5-day implementation program. As seen in Table 4, participants' opinions are grouped around; (1) the prominent features of the story stick such as its appealing to the senses, including art and creativity, improving teachers' competencies, memorability, being like a game, improving creative thinking, and its being easy to use; (2) expressions about teachers such as drawing attention, improving teachers' competencies, active participation, and story integration; and finally (3) expressions about children such as allowing internalization, summarizing stories easily, having enthusiasm, making writing new stories easier, improving creative thinking skills, and memorability. Table 4 presents the themes related to participants' perceptions of the use of story sticks.

Table 4. *Early childhood teachers' perceptions on the use of story sticks*

Content	Code	Subtheme	Main theme
Turning the stick into a story with the materials they created allows them to internalize the story. P17	Allowing internalization		
While children symbolize the heroes on the story stick, they also summarize the story. P24	Summarizing stories easily		
It is a technique that all children in the classroom will use with enthusiasm. P10	Having enthusiasm		
It will be very useful for students in writing a new story. P9	Making writing new stories easier		
This technique improves students' creative thinking skills. P15	Improving creative thinking skills		
With this technique, children can easily remember stories. P18	Memorability	Expressions about children	Developmental areas it offers for children
Children will never forget the stories they have symbolized with this technique when they tell them again. P20	Memorability		
It is a technique that will increase the motivation of the students. P13	Increasing motivation		
It is a technique that will enable children to develop their storytelling skills and tell them without stress by having fun. P25	Developing storytelling competencies		
It is a technique that teachers can easily draw the entire class into. P1	Drawing attention		
Every early childhood teacher should know this technique. P23	Improving teachers' competencies	Expressions about teachers	Developmental areas it offers for teachers
It enables teachers to integrate the story into the lesson much more effectively. P11	Story integration		
This technique appeals to the senses of children. P2	Appealing to the senses		
It is a technique that children will love very much because it includes art and creativity. P19	Including art and creativity		

It is a technique that develops the competencies of teachers. P7	Improving teachers' competencies	Prominent features of story sticks	Strengths of the technique
Thanks to this technique, the stories are memorable. P24	Memorability		
I liked it because it is like a game. P8	Being like a game		
It is a technique that teaches how to create the essence of the story through creative thinking.	Improving creative thinking		
I never thought of a technique that would be so easy to use and so effective. P21	Easy to use		

The participants gave their opinions about the three main themes of the second research question with the following examples from their descriptive statements:

This technique improves students' creative thinking skills. P15

With this technique, children can easily remember stories. P18

It is a technique that will provide teachers with the active participation of children. P6

It enables teachers to integrate the story into the lesson much more effectively. P11

This technique appeals to the senses of children. P2

It is a technique that children will love very much because it includes art and creativity. P19

The results concerning the use of six-piece story The third research question was, "What are the perceptions of early childhood teachers on the use of six-piece story in the early literacy development of their students". The third and the last research question aimed to have a detailed analysis of the early childhood teachers' perceptions about the use of the six-piece story technique after the 5-day implementation program. When Table 5 is analyzed, participants' comments cluster around; (1) the prominent features of six-piece story such as making story writing easier, using imagination, and providing guidance; (2) expressions about teachers such as guiding how to create a story, giving cornerstones of stories, and not needing preparation; and finally (3) expressions about children such as making stories concrete, giving cause-effect relationship, understanding basic elements, improving self-confidence, moving from the part to the whole, and memorability. Table 5 shows the themes related to participants' perceptions of the use of six-piece story.

Table 5. *Early childhood teachers' perceptions on the use of six-piece story*

Content	Code	Subtheme	Main theme
It helps children tell stories as it concretizes stories. P15	Making stories concrete		
It is a very effective technique for children to understand cause effect relationships in the story. P7	Cause effect relationship		

With this technique, students will understand the basic elements that make up the story. P20	Understanding basic elements	Expressions about children	Developmental areas it offers for children
This technique gives students confidence in storytelling. P11	Improving self confidence		
Thanks to this technique, students will learn going from the part to the whole. P13	Moving from the part to the whole		
Children never forget the main events of the stories told with this technique. P5	Memorability		
It's a very effective technique for even teachers to understand how the story is constructed. P9	Guiding how to create a story		
Since I did not know this technique before, I realized that I missed some things while writing a story. P17	Giving cornerstones of stories		
As a teacher, this technique was the technique I felt closest to because it was both easy and systematic, without requiring any materials. P24	Not needing preparation	Expressions about teachers	Developmental areas it offers for teachers
This technique will help us a lot in providing an effective educational environment. P2	Effective education		
It is now very easy to write a story with the guidance of this technique. P23	Making story writing easier		
This technique is encouraging in writing and telling stories using imagination. P18	Using imagination	Prominent features of six-piece story	Strengths of the technique
This technique guided me very well about the topics that I should not skip while writing the story. P4	Providing guidance		

The participants talked about the three main themes of the third research question with the following examples from their descriptive statements:

It is a very effective technique for children to understand cause effect relationships in the story. P7 With this technique, students will understand the basic elements that make up the story. P20 As a teacher, this technique was the technique I felt closest to because it was both easy and systematic, without requiring any materials. P24 This technique will help us a lot in providing an effective educational environment. P2

This technique is encouraging in writing and telling stories using imagination. P18

This technique guided me very well about the topics that I should not skip while writing the story. P4

When codes and subthemes are examined together in all three research questions, the participants point out the strengths of the techniques and developmental areas they offer for both teachers and children.

### **Discussion and Conclusions**

Based on the results of the study, early childhood teachers' experiences with the educational use of 3-Ss in the 5-day implementation program yielded various benefits. These benefits can be categorized under the themes of different strengths of the techniques introduced and a handful developmental areas they offer for both teachers and children. Thus, early childhood teachers should be aware of the innovative techniques to be implemented within the classroom environment so that they can not only foster children's first language acquisition but also monitor and self-regulate themselves as teachers of upcoming generations.

All kindergarten children deserve effective literacy instructional practices in early literacy development. Providing early childhood teachers with new and innovative practices is important so that the curriculum designed serves the best teaching and learning practices through various techniques. To promote enriched literacy experiences of children, instruction which covers innovative practices in literacy instruction during early childhood education is crucial, which is more promotive than later remediation. Every child is unique, and they display different styles, different identities, and different needs in educational environment. Literacy instructional practices are the milestones in early childhood education in which techniques increasing children's interest, motivation, and active engagement should be planned in the curriculum and utilized efficiently. The use of 3-Ss, namely story rope, story sticks, and six-piece story writing are among these techniques which can enable active participation of children in storytelling and story writing. Children will have persistence and patience in these activities as techniques will seem like a game for them and they will remain in the on-task behavior until the end of the activity. The positive opinions of the participants show that the 3-Ss are innovative and effective techniques in early literacy development as instructional practices. This study suggests guidelines for early childhood teachers on how these techniques can be integrated into the classroom environment and what outcomes they might have in the end. The results of the study might help teachers better understand the gains of using such techniques to promote literacy development in early childhood education. To conclude, early childhood teachers should be knowledgeable about innovative approaches in education, and they should be equipped with a repertoire of effective and motivating teaching techniques to contribute to their students' early literacy development. Using such kind of techniques, they can trigger children's first language acquisition and develop their competencies in the language by means of activities which cater around students' needs and interests.

### **Suggestions**

The study showed that story rope, story sticks, and 6-piece story are three effective techniques in story writing and storytelling. As expected from 21<sup>st</sup> century skills, further studies can be conducted to incorporate these techniques with the use of technology, create digital stories, and enhance digital literacy development in early childhood education. In addition, future studies can compare the effectiveness of the techniques with one control group in an experimental study to examine the early literacy developments and differences in the groups in terms of students' literacy outcomes.

## Acknowledgement

This research was funded by Grant 218B470 from the Scientific and Technological Research Council of Turkey (TUBITAK). The author gives her special gratitude to the project team, Prof. Dr. Recep Şahin Arslan, Dr. Seher İşcan, and teachers of Preschool Education Hürriyet Burhan, Münire Kiriş, Ebru Öztürk, Kezban Zor, and Filiz Kansız.

## References

- Adams, M. J. (1990). *Beginning to read: Thinking and learning about print*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Blachman, B., Tangel, D., Ball, E., Black, R., & McGraw, D. (1999). Developing phonological awareness and word recognition skills: A two-year intervention with low-income, inner-city children. *Reading and Writing: An Interdisciplinary Journal*, 11, 239–273
- Bogdan, R. C., & Biklen, S. K. (2007). *Qualitative research for education: An introduction to theories and methods* (5th ed.). Boston, MA: Pearson Education.
- Bos, C., Mzther, N., Dickson, S. Podhajski, B., & Chard, D. (2001). Perceptions and Knowledge of Preservice and Inservice Educators About Early Reading Instruction. *Annals of Dyslexia*, 51, 97–120.
- Cashiola, E. B., Bulotsky-Shearer, R. J., & Greenfield, D. B. (2020). Bidirectional associations between preschool class room behavior and language and literacy skills. *Topics in Early Childhood Special Education*, 40(3), 143–158. <https://doi.org/10.1177/0271121420948603>
- Cherry-Cruz, Teresa. (2001). Tell me a story! Enhancing literacy through the techniques of storytelling. *ASHA Leader*. 6 (23), 4-7.
- Creswell, J. W. (2003). *Research design: Qualitative, quantitative, and mixed methods approaches*. Sage.
- Creswell, J. W. (2007). *Qualitative inquiry and research design: Choosing among five traditions* (2nd ed.). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Cunningham, A. E., Perry, K. E., Stanovich, K. E., & Stanovich, P. J. (2004). Disciplinary Knowledge Of K-3 Teachers and Their Knowledge Calibration in The Domain of Early Literacy. *Annals of Dyslexia*. 54(1), 139–167.
- Cunningham, J. E., Hemmeter, M. L., & Kaiser, A. P. (2020). The relation between teachers' positive behavior support and language support. *Topics in Early Childhood Special Education*, 40(3), 131–142. <https://doi.org/10.1177/0271121420943653>
- Davis, A. N., & Qi, C. H. (2020). A longitudinal examination of language skills, social skills, and behavior problems of preschool children from low-income families. *Topics in Early Childhood Special Education*, 40(3), 172–186. <https://doi.org/10.1177/0271121420946104>
- Downing, J. (1986). Cognitive clarity: A unifying and cross-cultural theory for language awareness phenomena in reading. In D. B. Yaden, Jr. & S. Templeton (Eds.), *Metalinguistic awareness and beginning literacy* (pp.13-29). Portsmouth, NH: Heinemann.
- Ersoy, A. F. (2016). Fenomenoloji. Ahmet Saban & Ali Ersoy (Eds.), *Eğitimde nitel araştırma desenleri*. Anı.
- Gallant, P. A. (2009). Kindergarten Teachers Speak Out: “Too Much, Too Soon, Too Fast!” *Reading Horizons*, 49(3), 201–220.
- Gay, L. R., Mills, G. E., & Airasan, P. (2006). *Educational research. Competencises for analysis and applications*. Pearson Education Ltd.
- Gillen, J., & Hall, N. (2003). The Emergence of Early Childhood Literacy. In N. Hall, J. Larson, & J. Marsh (Eds.). *Handbook of Early Childhood Literacy*. (pp.1–12). London: Sage Publication.
- Joyce, B., Hrycauk, M., & Calhoun, E. (2003). Learning To Read in Kindergarten: Has Curriculum Development Bypassed the Controversies? *Phi Delta Kappan*, 85(2), 126–132.

- Lonigan, C. J., Schatschneider, C., & Westberg, L. (2008). Identification Of Children's Skills and Abilities Linked to Later Outcomes in Reading, Writing, And Spelling. *Report of the National Early Literacy Panel*. Washington, DC: National Institute for Literacy.
- Mayring, P. (2011). Nitel sosyal araştırmaya giriş. (Adnan Gümüş and M. Sezai Durgun, Trans.). Bilgesu.
- McMillan, J. H., & Schumacher, S. (2006). Research in education evidence-based inquiry. Pearson.
- Mills, G. E. (2003). Action research: A guide for the teacher researcher (2nd ed.). Merrill Prentice Hall.
- Moats, L. C. & Foorman, B. R. (2003). Measuring Teachers' Content Knowledge of Language and Reading. *Annals of Dyslexia*, 53, 23–45.
- Moon, J. (2000). Children Learning English. Oxford: Macmillan Heinemann.
- Morris, D. (1981). Concept of word: A developmental phenomenon in the beginning reading and writing processes. *Language Arts*, 58, 659-668.
- Moustakas, C. 1994. *Phenomenological Research Methods*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Neuman, W. L. (2012). Toplumsal araştırma yöntemleri: Nicel ve nitel yaklaşımlar III. Cilt (5th Ed.). Yayın Odası.
- Phillips, Louise. (2000). The seeds of children's creativity. *Australian Journal of Early Childhood*, 25 (3), 1-6.
- Qi, C.H., Kaiser, A.P., Marley, S.C., & Milan, S. (2012). Performance of African American preschool children from low-income families on expressive language measures. *Topics in Early Childhood Special Education*, 32, 175–184. doi:10.1177/0271121411415426
- Rayner, K., Foorman, B. R., Perfetti, C. A., Pesetsky, D., & Seidenberg, M. S. (2001). How psychological science informs the teaching of reading. *Psychological Science in the Public Interest*, 2, 31–74.
- Speaker, Kathryne. (2000). The art of storytelling: A collegiate connection to professional development schools. *Education*, 121 (1), 184- 187.
- Spira, E. G., & Fischel, J. E. (2005). The Impact of Preschool Inattention, Hyperactivity, and Impulsivity on Social and Academic Development: A Review. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 46, 755–773.
- Strauss, A. L., & Corbin, J. M. (1998). Basics of qualitative research: Techniques and procedures for developing grounded theory. Sage.
- Sulzby, E., & Teak, W. (1991). Emergent literacy. In R. Barr, M. L. Kamil, R. B. Mosenthal, & P. D. Pearson (Eds.), *Handbook of reading research (Vol.2, pp. 727-757)*. New York: Longman.
- Teale, W. H., & Sulzby, E. (1986). *Emergent literacy: Writing and reading. writing research: multidisciplinary inquiries into the nature of writing series*. Ablex Publishing Corporation, 355 Chestnut St., Norwood, NJ 07648.
- Vellutino, F. R., Scanlon, D. M., & Jaccard, J. (2003). Toward distinguishing between cognitive and experiential deficits as primary sources of difficulty in learning to read: A two-year follow-up of difficult to remediate and readily remediated poor readers. In B. R. Foorman (Ed.), *Preventing and remediating reading difficulties: Bringing science to scale (pp. 73–120)*. Baltimore: York.
- Whitehurst, G. J. & Lonigan, J. C. (1998). Child development and emergent literacy. *Child Development*, 69 (3), 848-872.

# Servet-i Fünûn Şairi Cenab Şahabeddin'in Geliştirdiği Mizah Felsefesi

## *The Philosophy of Humor Developed by Cenab Şahabeddin, Poet Of Servet-i Fünûn*

Hasan AKAY\*



### Öz

Modern Türk şiirinin en velut ve gözde şairlerinden olan Cenab Şahabeddin, hemen her türde eser vermiş ve yazdıklarıyla devrinde derin tesir ve izler bırakmıştır. Servet-i Fünûn mensubu şairler, yakın kaynaklardan beslenmiş olmakla birlikte, onun sanata ve şiire bakış tarzını benimsemişlerdir. Bizzat sebep olduğu polemiklerin hararetiyle Servet-i Fünûn mecmuası edebî ve estetik bir seviye kazanmış, ortak hassasiyetle eserlerin verilmesinde önemli rol oynamış, bu sebeple, nesil arkadaşları ve tenkitçiler tarafından devrin en sanatkar ismi olarak tanımlanmıştır. Onun çocuklarına meçhul kalan yönü, bıyık altından gülererek hayatın ve siyasetin yükünü hafifletme taktiğidir. Siyasi görüşleri sebebiyle bir kısım gencin ve yazar grubunun öfkesine muhatap olmuş, tartışmaların neticesi olarak üniversite hocalığından uzaklaştırılmış, şehit oğlu olmasının verdiği psikolojik tahrikle savaş aleyhtarlığı yapmış, Milli Mücadele devrinin bazı kalemlerince bu yüzden eleştirilmiş ve hatasını itiraf ettiği halde söz konusu davranışı dolayısıyla mazur görülmemiş ve bağışlanmamıştır. Buna rağmen, barış yanlısı söyleminden vazgeçmemiş, eleştiriyi ve baskılardan çıkış yolu olarak, mizacının da tabii istikameti şeklinde, mizah ve istihzayı seçmiştir. Kendisiyle alay edelerinin alayını, zekice bir strateji olarak kurduğu mizahıyla kırmaya çalışmıştır. Bu çalışmada amaç, onun, devrindeki sanatçıların hemen hiçbirinde görülmemeyen, kendine özgü mizacının göstergesi olan mizah felsefesini, özgün ifadelerine başvurmak suretiyle tespit ederek değerlendirmeye tabi tutmaktır. Devrin basın ve yayın anlayışının bu ilkelere çerçevesinde yeniden yorumlanması da mümkündür.

**Anahtar kelimeler:** Cenab, Servet-i Fünûn, Edebiyat, Mizah, Felsefe.

### Abstract

Cenab Şahabeddin, one of the most prolific and popular poets of modern Turkish poetry, produced works of almost every genre and left a deep impression and trace on his era with his writings. Although the poets of Servet-i Fünûn were fed from close sources, they adopted his approach to art and poetry. With the heat of the polemics he caused, the Servet-i Fünûn magazine gained a literary and aesthetic level, he played an important role in the production of works with a common sensitivity, and for this reason, he was defined as the most artistic name of the period by his generation friends and critics. The aspect of him that remains unknown to many is his tactic of lightening the burden of life and politics by laughing under his mustache. Because of his political views, he was subjected to the anger of a group of young people and writers, he was dismissed from university professorship as a result of the discussions, he was against the war due to the psychological provocation of being the son of a martyr, he was criticized for this by some pens of the National Struggle era, and he was not excused or forgiven even though he admitted his behavior. Nevertheless, he did not give up his pro-peace rhetoric and chose humor and sarcasm as a way out of criticism and pressure, which was also the natural direction of his temperament. He tried to break the ridicule of those who made fun of him with his humor, which he established as a clever strategy. This study aims to examine his philosophy of humor, which was an indicator of his unique temperament, and which was not seen in almost any of the artists of his time, by referring to his original expressions. It is also possible to reinterpret the press and broadcasting understanding of the period within the framework of these principles.

**Keywords:** Cenab, Servet-i Fünûn, Literature, Humor, Philosophy.

\* Prof. Dr., Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, İstanbul, Türkiye.  
Elmek: hakay@fsm.edu.tr  
orcid.org/0000-0002-4265-7671.

Gönderilme Tarihi / Received Date:

11 Haziran 2023

Kabul Tarihi / Accepted Date:

26 Temmuz 2023

Atıf/Citation: Akay H. (2023). Servet-i Fünûn Şairi Cenab Şahabeddin'in Geliştirdiği Mizah Felsefesi  
doi.org/10.30767/diledeara.1271570

Copyright © 2023

Dil ve Edebiyat Araştırmaları  
tded.org.tr | 2023



## Extended Summary

Cenab Şahabeddin, one of the most prolific and popular poets of modern Turkish poetry, produced works of almost every genre and left a deep impression and trace on his era with his writings. Although the poets of Servet-i Fünûn were fed from close sources, they adopted his approach to art and poetry. With the heat of the polemics he caused, the Servet-i Fünûn magazine gained a literary and aesthetic level, he played an important role in the production of works with a common sensitivity, and for this reason, he was defined as the most artistic name of the period by his generation friends and critics. The aspect of him that remains unknown to many is his tactic of lightening the burden of life and politics by laughing under his mustache. Because of his political views, he was subjected to the anger of a group of young people and writers, he was dismissed from university professorship as a result of the discussions, he was against the war due to the psychological provocation of being the son of a martyr, he was criticized for this by some pens of the National Struggle era, and he was not excused or forgiven even though he admitted his behavior. Nevertheless, he did not give up his pro-peace rhetoric and chose humor and sarcasm as a way out of criticism and pressure, which was also the natural direction of his temperament. He tried to break the ridicule of those who made fun of him with his humor, which he established as a clever strategy. This study aims to examine his philosophy of humor, which was an indicator of his unique temperament, and which was not seen in almost any of the artists of his time, by referring to his original expressions. It is also possible to reinterpret the press and broadcasting understanding of the period within the framework of these principles.

One of the most important qualities of Cenab, who sensitively focuses on literary genres, language of expression, styles, and aesthetic dimensions in the literature of Servet-i Fünûn and publishes articles on very different subjects in nearly fifty different newspapers and magazines, is his ability to construct different artistic identities with different styles. When we look at his literary activity, it is seen that there are “Various Gods” who use different expression techniques; It is seen that one of them is the “playful, sarcastic, humorous Lord”. He saw humor as a necessity of his nature, examined the principles of humor from many aspects, experienced its theoretical and practical aspects, being a useful discipline for a lifestyle that also considers mental health, thus pacifying/softening the melancholy and pessimistic view of life called the disease of the age. He succeeded and showed a pioneering activity of this kind in his period. While the important names of Servet-i Fünûn were only interested in the approaches in Western texts, he benefited from the distinguished literary, philosophical, and critical works of the West and the East and developed a sense of humor suitable for his own culture and civilization. As the artists of the period confessed, he produced original works by the spirit of the period and met the taste of his contemporaries in literature. Cenab, who wrote humorous articles with the pen name Dahhak-i Mazlûm in a clever, elegant, witty, and allusive language, determined principles about the nature, purpose and target of humor and the duties of humor newspapers and formed a humor philosophy suitable for his temperament and nature. Accordingly, the purpose of humor is “to educate and to be a warning”. But humor papers do this not with punches, but with razor-sharp witticisms, with slightly infuriating subtleties. Humor newspapers should target elegance. The humorist will spy on society; He will show the unbalanced movements to the reader with a sensual and cheerful expression and will call them to correct the glitch. The humorist should criticize the weakness of the one who fell, not the strength of the one who fell, because one of the demands of society is “balance”. People want us to be balanced. A smart person is more afraid of the laughter of the people than the chief of police.

Humor teaches good, throwing evil into the arena of mockery and improving morals. No mercy is expected from humor; A little exaggeration of the truth is expected. For the watchful eye, comedy is everywhere: the strangeness of appearances, the strangeness of manners, most of the fashions. Caricature should add spiritual analogy to the photograph; he should take something out of the soul of the model and put the object on it, give existence to a slice of his heart life, and show the inner mainspring of the outer machine.

## Servet-i Fünûn Şairi Cenab Şahabeddin'in Geliştirdiği Mizah Felsefesi

### Giriş

Cenab Şahabeddin, Servet-i Fünûn döneminin sanat, edebiyat, şiir ve eleştiri anlayışının oluşmasında ve seviye kazanmasında büyük rol oynayan isimlerdendir. Yazdıklarıyla devrinde derin izler bırakmıştır. Servet-i Fünûn mensubu şairler, Fransız Yeni Edebiyatçıların eserlerinden yararlanmış olmakla birlikte, onun sanat ve şiiri idrak tarzını benimsemiş ve geliştirmişlerdir. Bir fen bilimleri mecmuası görünümündeki Servet-i Fünûn mecmuası, biraz da onun sebep olduğu polemiklerin hararetiyle, edebî ve estetik bir hüviyet kazanmıştır. Yeni tarzdaki şiir ve makalelerinin uyandırdığı akisler yüzünden dekadanlıkla itham edilmiş (H. Câhid, 1326, 37-45; Emil, 1959, 20-35), eleştirilere karşılık olarak sanat ve estetik bağlamda seri yazılar yayınlamış, bu şekilde Servet-i Fünûn sanat ve şiir anlayışını savunmuş (A. Hikmet, 1898, 40-43; A. İhsan, 1934; Akay, 2007, 47-50), bu bağlamda, *Diyorlar Ki* eserindeki yakın tanıklıkların da gösterdiği üzere (Ruşen Eşref, 1972, 71-84) devrin en sanatkâr ismi olarak tanımlanmıştır. Onun çoklarına meçhul kalan yönü, dönemin “bedbinlik cereyanı”na rağmen bıyık altından tebessüm ederek hayatın ve siyasetin yükünü hafifletme taktiğini tatbik etmesidir (Cenab, 7 Ağ.1337/1921).

Cenab Şahabeddin, 1877-1878 Osmanlı- Rus savaşı sırasında Plevne’de şehit düşen Binbaşı Osman Şahabeddin Bey’in oğludur (Cenab, 14 Ağ. 1335/1919). Bazı siyasi görüşleri ve devrin siyasi atmosferi nedeniyle, bir kısım gençlerin ve yazar topluluğunun öfkesine muhatap olmuştur. Sürüp giden polemiklerin ve dolaylı saldırıların neticesi olarak Dârülfünûn Edebiyat Fakültesi müderrisliğinden uzaklaştırılmış (Sadettin Nüzhet, 1934, 87, 110-112), fakat savaş aleyhtarlığından vazgeçmemiş (Cenab 13 K.E 1336/1920), her hal ve şartta barışı savunanların tarafında yer almış, tepkilerin şiddetlenmesi üzerine “Gazi” yazısını (Cenab, 16-17-18 Mayıs 1933) yayınlamak mecburiyetinde kalmıştır. Ancak bu yazı, milli mücadele devrinin bazı kalemlerince samimi bulunmadığı için, aleyhinde yayımların yapılmasına mani olamamıştır. Buna rağmen Cenab, barış yanlısı söyleminden vazgeçmemiş, aleyhinde oluşan atmosferden çıkış yolu olarak, mizacına uygun bir tarz olarak mizah ve istihzayı seçmiştir. Kendisini eleştirenlerin ve dekadantlığıyla alay edenlerin alayı, mizahıyla kırılmıştır. Ali Canib’in *Cenab Beyle Münakaşalarım* (Ali Canib, 1918) eseri, bunun en dikkate değer kanıtlarından biridir. Halid Ziyâ’nın *Kırk Yıl*’da dediğine göre, devrin hem çok fazla yayın yapan (Tarakçı, 1986, 250-304; Akay, 2020, 58-59) hem de çok yönlü okumalara açık tek ismi olan Cenab, devlet tarafından ihtisas için gönderildiği Paris’te yeni bir sanat ve şiir anlayışıyla mektepten eve dönmüş, yayımladığı yeni şiir ve düzyazılarla büyük heyecan ve zevk rüzgârı getirmiş ve Servet-i Fünûn denilen devir edebiyatının oluşmasına öncülük etmiştir (H.Cahid, 1326, 12-13, 37-45; Kaplan, 1971, 235) İstanbul’da bir müddet hekimlik yaptıktan sonra, Ekvator’a yakın Kamerun adasına, Cidde’ye, Mersin’e, Rodos’a, Hicaz’a gitmiş, muhtelif edebi türlerde yeni yollar açmış, Yahya Kemal tarafından birer ‘şaheser’ olarak takdir ve takdim edilen *Evrâk-ı Eyyâm*’ı yayınlamış bir şairdir. Birinci Dil Kurultayı’na (26 Eylül 1932) dinleyici olarak katılmış, Osmanlı Türkçesi tutkusundan vazgeçmemiştir.

Cenab'ın şiirde gerçekleştirdiği inkılâbın en yakın şahidi Halid Ziya, onun nesirde de “bir latife, bir oyun yapar gibi” önemli yenilik gerçekleştirdiğini söylemektedir (Hâlid Ziyâ, 1934, 299-300). Meşrutiyet'ten sonra doktorluk yapmış ve çeşitli dergi ve gazetelerde (Âşiyân, *Tanin*, *Hürriyet*, *İçtihad*, *Hak*) yazılar yazmış, *Hürriyet gazetesinde* başyazarlık yapmış ve mizahta özel bir yol açmıştır. *Kalem* dergisinde “Dahhâk-ı Mazlûm”, *Tanin*'deki yazılarında “Ahmed Peyman”, *Servet-i Fünûn* ve *İçtihad* (1912) dergileriyle *Hak* gazetesindeki yazılarında ise “Raik Vecdi” müstearını kullanmıştır. (Birinci, 1992, s. 17; Uçman, 1993, 7-9.) Mizahın ilkelerini saptamış; mizah gazetelerinin ahlâk kitaplarından daha fazla ahlâkın güzelleştirilmesine hizmet ettiğini, mizahta her şeyden önce zarafetin hedef seçilmesi gerektiğini ve güldürmek için edep sınırını aşmak gerekmediğini belirtmiştir (Cenab, 1915, 37-44; Akay, 2020, 58). Mizah üslûbuyla ve alaylı ifadelerle İttihatçılara karşı yazılar yayımlamıştır. Bunlar aynı zamanda onun bir mizah felsefesi geliştirmesine vesile olmuştur.

Kendine özgü yöntemle hazırladığı Sözlüğü neşredemeden 13 Şubat 1934 gecesi beyin kanamasından vefat etmiştir. Tabiatın hâl diliyle, kar yağışı suretinde kendisine terennüm ettiği “El-hân-ı Şitâ” altında, Bakırköylü halk şairi Adil Bey'in okuduğu şiiri ve Doktor Mazhar Osman Bey'in hitabetinden sonra Bakırköy Mezarlığı'na defnedilmiştir.

### Cenab Şahabeddin'in Mizah Felsefesinin Mahiyeti

Cenab Şahabeddin, zekice, zarifçe, nükteli, kinâyeli bir dil ve üslûp ile derinlikli yazılar kaleme alan bir üstattır. İlk kitabı *Tâmât* (1887) hakkında “bu defter-i bî-ma'nâ'yı bastırmaktan dolayı pişman olmadığını” ifade etmiş, böylelikle, yenilgiyi pek kabul etmeyen mizacının, nükte ve mizaha meyyal alaycı tavrının sözel bir kanıtını ortaya koymuştur (Cenab, 1334, 114). Ancak, Yakup Kadri ve Ali Canib gibi isimler, bu gençlik mahsulü eserin kusurlarını bir vesileyle tekrar dile getirmekten çekinmemişlerdir. Mustafa Mazhar ve Mehmed Kâzım tarafından çıkartılan *Hürriyet* gazetesinin 20 Ağustos 1324/2 Eylül 1908 tarihli ilk nüshasında “Mesleğimiz” başlıklı bir yazı neşreden Cenab, bu gazetenin ser-muharrirliğini yapmış (Nüzhet, 1934, 54), ilk mizahî yazılarını ise “Dahhâk-ı Mazlûm” takma adı ile *Kalem* dergisinde yayımlamıştır (Birinci, 1991, 16-17; Uçman, 1993, 7-9; Tarakçı, 1986, 250-304) Onun mizah anlayışını tespit eden en dikkate değer makale biri, “Felsefe-i Mizah” başlığını taşımaktadır. Cenab “Felsefe-i Mizah” adlı makalesinde mizah gazetelerinin en mühim vazifesinin ne olduğunu belirtmekte ve tespitlerini art arda sıralamaktadır.

Cenab, mizah gazetelerinin en mühim vazifesinin “te'dîb ve *ikâz*” olduğunu belirtir. Ona göre: “Mizah gazeteleri bu vazifeyi yumrukla değil, ustura gibi keskin nüktelerle, şeytan tozu gibi biraz yakan, biraz kaşındıran, hafifçe öfkelendiren zarâfetlerle yerine getirir.” “Mizah yazarının gözü daima bir tenkit merceğine yapışık, toplumu teftiş edip gözetleyecek; dengesiz hareketleri görüp şuh ve şen bir belîğ ifâde içinde okuyucuya göstererek aksaklığı düzeltmeye davet edecektir. Bazı iş ve hareketlerimize adliye ve kanun karışmaz: Yalan, gurur, riya gibi şeylerin resmî cezası yoktur, ama bunların kötü olduğunu kimse inkâr edemez. İşte mizah gazetesi bu kusurlara karşı kurulmuş bir darağacıdır.” (Cenab, 22 T.E. 1324/ 1908). Cenab'a göre, “Mizah yazarı kalem ve fırçasıyla teşhir eder, umûmun kahrkasası kırbaçlar. Meselâ yalanlayacağınız bir yalancıya karşı tebessüm bir çimdik, gülüş bir tokattır. Düşürenin kuvvetini değil, düşenin za'fını eleştirmeliyiz. Çünkü cemiyetin isteklerinden biri de dengedir.” (Cenab, 1998, 37-38). Cenab, yaptığı tespiti, sosyolojik bir gerçekliğe atıfta bulunarak izah etmeye çalışır. Ona göre, halk bizim ma'nen ve maddeten dengeli olmamızı, az çok kendisine benzememizi ister. Hiç kimseye benzememek de cezayı gerektirir.

“Hepsinin burnu akan bir cemiyet tasavvur ediniz. Şüphe yok ki aralarına giren burnu kuruyu nezle addedeceklerdir.” (Cenab, 1998, 37-40).

Cenab, Şarkın önemli şairlerinden Şeyh Sa’dî’nin tavsiyesiyle kendi görüşlerini birleştirmektedir: “Tavır, söz, kıyafetimizde herkesten bütün bütün ayrılmağa gelmez: Gülerler!. Kakhaha adliye cezalarından daha tesirlidir. Gülünç olmak korkusu ne kadar çirkinlikleri vuku bulmadan engellemiştir! Zekî insan şüphesiz etrafın kakhahasından korktuğu derecede emniyet müdüründen korkmaz. O yüzden şartları hâiz bir mizah gazetesi, ahlâk risâlelerinden ziyade ahlâkı güzelleştirmeye hizmet eder...” (Cenab, 1998, 38-40).

Mizah, Şeyh Sa’dî’nin tavsiyesi gereği, fenalığı tezyîf meydanına atıp iyiliği öğretir. O halde, mizah gazetelerinden merhamet değil, hakikat beklemek gerekir. (Cenab, 1915, 37-38) Mizah yazarı, gizli kusurlara kadar bütün münasebetsizlikleri yakalayarak mercek altına alır, büyültür, matbuat sahasına atar: “Bu fırçayla yapılmış bir karikatürdür. Mizah gazetelerine güldürmek yarışır, fakat ifsat için değil, *ıslâh için güldürmek*, gülerken okuyucu yeleğini gevşetmek değil, redingotunu ilikleme ihtiyacını hissetmeli, kendini toparlamalı, bir kusurunu tashih etmeli”dir. (Cenab, 1998, 40-44) Cenab’a göre, mizah gazeteleri her şeyden önce zarafeti hedef seçmelidir. Edebe aykırı telmihler zarafetten mahrumdur. Biraz dikkatli bir göz için her taraf bir komedi, gülünç şeyler kaynağıdır: Görünüşlerdeki garâbet, tavırlardaki tuhaflık, modaların çoğu. Karikatür fotoğrafın gösterdiğine biraz da rûhî benzetme eklemelidir: Modelin ruhundan bir şey çıkarıp cismi üstüne koymalı, kalbî hayatından bir dilimine görülebilen bir mevcûdiyet vermeli, dış makinenin bâtinî bir zembereğini göstermelidir. (Cenab, 1998, 42-44). İşte Cenab’ın mizah felsefesi budur.

Cenab bütünsel bir kavrayışı ima ve ifade eden “felsefe” kavramını “mizah” dışında başka birçok kavram için de kullanmış ve adeta edebi tefekkür mahsulü bu yazılarla bir “kavram felsefesi” meydana getirmiştir. *Servet-i Fünûn*, *Tasvîr-i Efkâr*, *Sabah*, *Peyâm-Sabah*, *Tanin* ve Güneş mecmualarında çıkan makaleleri bir kitap oluşturacak çaptadır. [“Bedbinlik Felsefesi”, “Felsefe-i Ma’lûmât”, “Tokadzâde’nin Felsefesi”, “Lakırdı’nın Felsefesi”, “Ramazan Felsefesi”, “Bayram Felsefesi”, “Felsefe-i Mizah”, “Zâviye-i Felasife”, “Felsefe-i Evzân” (Raik Vecdi imzasıyla), “Felsefe-i İntikam”, “Servet-i Fünûn Edebiyatı ve Bedbinlik”, “Müteradifler Felsefesi”, “Felsefe-i Musâhabe”, “Felsefe-i Harb”, “Felsefe-i Bolşevizm”, “Felsefe-i Nezâfet”, “Spor Felsefesi”, “Felsefe-i İttihad ve Felsefe-i İhtilâf”, “Felsefe-i Şân ü Şeref”, “Felsefe-i İntikam”, “Adedlerin Felsefesi 1-5”] “Felsefe” kavramını kullanarak yayınladığı bu makaleler, mizah felsefesinde yaptığına benzer bir açılım sergilemektedir:

### **Tamkılıkların İşaret Ettiği Alay Gülümsemesi!**

Cenab Şahabeddin’in tenkit ve polemik yazılarında mizacına uygun bir şekilde geliştirilen dil ve üslûp, zekâsını ve mantığının işleyiş tarzını ortaya koyan bir nitelik arz etmektedir. Gerek nesline mensup sanatçılar ve gerekse devrinden sonra gelen bazı mühim şahsiyetler, bu yönüne dikkat çekmiş ve değerlendirmelerde bulunmuşlardır. Örneğin, Servet-i Fünûn mecmuasını neşreden Ahmed İhsan “Cenab Şahabeddin İçin” başlığını taşıyan dikkate değer yazısında şöyle demektedir:

“Bu büyük zekâ, edebiyatımıza fikir güzelliğini getirmiş, mevzuu etraflı olarak tahlil eden bir mütefekkir olmak itibarıyla daima emsalsiz kalmıştır. Hiçbir mevzu üzerinde onun düşüncesinin takip edemediği, eksik bıraktığı bir nokta olamazdı. O üslûbunu ciddî bir ifadeden mizahî bir ifadeye doğru çevirdiği zaman kalemi elde müthiş bir silah gibi amansız olur, hedefinin bütün gülünç ve küçük taraflarını bulup çıkarırdı.” (A. İhsan, 1934, s. 183).

Yakup Kadri'yi eleştirirken “durum komiği”ni siyasi trajedi örneğine dönüştürmüştür. “Edebiyat ve Siyaset” (Cenab, 3 Mart 1337/1921) başlıklı makalesinde Yakup Kadri'nin “Kalem ve Kılıç” başlığını taşıyan yazısındaki soruları cevaplandırırken kullandığı dil âdeta mizahın üçüncü (ironik) boyutudur. Onun, hastalık bahanesiyle Umûmî Harbin başlangıcında İsviçre'ye giderek insanların elem verici hikâyelerini ecnebî gölleri kenarında lâkayt biçimde dinlemesinin ve mütârekenin yapılacağı gün âfiyet kazanıp vatana dönerek top ve kılıçtan bahsetmesinin yeni bir hamiyet cilvesi olduğunu!” söyler. (Cenab, 3 Mart 1337/1921) Cenab Şahabeddin, Yakup Kadri'ye cevaben yazdığı ironik makalenin dilini daha da keskinleştirerek şöyle der:

“Allah'tan korkmadan ve Peygamber'den hayâ etmeden bütün şair ve ediplerimize, en büyük padişahlarımıza, Türk askerlerine iftira eden böyle bir mütehevvirin (Yakup Kadri'nin) nâtıkasından şüphe etmek elîm bir mecburiyettir. Yakup Kadri, yazısında “Edebiyat tarihinde zelil, korkak olmayan bir edip veya şair göremediğini söylemiş, “Bizi mahveden Yavuz Sultan Selim'in kılıcı ve Fatih Sultan Mehmed'in topudur!” demiş ve “Bizi edebî zillete mahkûm eden, tarihi delik deşik eden Türk askerlerinin mahmuz ve süngüleridir!” ifadelerini kullanmıştır. Yakup Kadri'nin sözünü ecdadı duysa ağzını yırtardı!” (Cenab, 3 Mart 1337/1921)

Cenab, 7 Ağustos 1337/1921'de *Peyam-Sabah*'ta çıkan bir yazısında söz konusu kötümserliğin arka plânını meşru müdafaa niteliğindeki şu cümlelerle ortaya koymuştur: “Ben hayata girerken bedbinlik cereyanı galipti. Bugün görüyorum ki istikâmet-i cereyân nikbinliğe müteveccittir.. Ancak bunların hiçbirinde itidal haddini aşmamak lâzımdır..” (Cenab, 7 Ağ. 1337/1921). Kendi zekâsına güvenerek bütün varlıkları istihfafla karşılayan Cenab, son günlerine kadar “septik bir ruhtan kurtulamamıştır.” (Nüzhet, 1934, 122) Nitekim oğluna gönderdiği mektuplardan birinde, yine “yeni lisan” hareketinin taraftarlarıyla alay etmeden duramamıştır. Oğluna, keramet izhar edercesine bu hareketin müjdesini yine kendine mahsus alaycı bir dille vermektedir. (Cenab, 1915, 269-270). Hayatının hemen her safhasında bu ve benzeri bir anlatım dili kullanan Cenab, aslında bu fırsatları kendisi hazırlamakta; tenkit edilebileceğini, kendisine karşı cephe alınacağını bile bile önceden böyle bir makale veya mektup hazırlamaktadır. Bu durum, mizacının olduğu kadar mizahının ve alaycı tavrının da bir göstergesidir. Cenab, bizzat ifade ettiği üzere, şehâdeti bile gâzilikten sonra isteyen, cennette biraz süngüsünde düşman kanıyla girmek gerekir fikrinde ve mizacında olan bir sanatkârdır (Cenab, 1915, 176).

Celal Nuri Bey'e cevaben yazdığı bir makalesinde, şöyle der: “Meşreb bu ya, bendeniz musâhabede pek somurtkan ciddiyeti sevmem; akvâl-i riyâziyyeyi bile gizli bir tebessümle kesb-i hiffet etmiş görmek isterim. Soğuk, sakîl ve galîz olmayan her fikre nâtıkam gibi nutkum da açıktır” (Cenab, 1915, 137) Aynı yerde, mizahın alaycı küçümsemeye varan boyutunun iç yüzü ironik bir edâ ile ifade edilmektedir. “Diyojen gibi kizbin, rıyanın, isâetin hâcî-i kakhaha-sâzı olmak hoşuma gider; Yalılar'dan da gelse blöfü teşhir ederim; maskeleri gülerik, ıslık çalarak -arslan pençesine lâşe atar gibi- istihkâr-ı umûmî önüne fırlatmak isterim, bir yumrukla hepsini ezmeye gücüm yetmediği için!” Mizaha meybinden hoşnut olduğunu da belirten Cenab, sıkıntılı aşmanın estetik zevk tarafını da ifade ve itiraf etmektedir: “Elimden gelse bütün ducret-i beşeriyeyi bir hande-i gülfâm ile örterdim. Hem de modaya, cereyana karşı gitmek, mûsikî-i i'tirâzâtı dinlemek daha pek tatlı gelir: Zevk bu ya!..” (Cenab, 1915, 165).

Ali Cenab Bey'e hitaben yazılmış bir “açık mektup”ta söz konusu edâ ve üslûp bütün açıklığıyla kendisini göstermektedir: “Eğer bu hafta *Cenab Bey'le Münâkaşalarım* unvanlı kitabımız, kitabımız diyorum, çünkü eserin yarısı benimdir, elime düşmemiş olsa idi kimbilir daha kaç ay

kalemim paslı kalacaktı. Bu cihetle sana mini mini bir “mersi” borçluyum... Fakat, aziz, işinde bir sû-i tefekkür var, evvel-be-evvel onu def etmek isterim: Benim seninle ettiğim “münâkaşa” değil “alay”dı; evet Cânib'im seninle alay etmişim, münâkaşa, münâzara veya mübâhase değil! İnsan ancak akrân ve emsâli ile musâhabe ve mübâhase eder, çoluk çocukla edebileceği olsa olsa mülâ'abe ve mülâtfedir. Ben de seninle **şakalaştım**. İşte bu kadar!.. Ali Cânib Bey, sen dâimâ hoşuma gittin, çünkü seninle her zaman eğlenabiliyorum..”(Cenab, 14 Ağ.1335/1919).

Bu ifadeler, Cenab'ın mizah anlayışına eşlik eden alay anlayışının açık ifadesidir. Edebiyat ve basın dünyasında doğrudan veya dolaylı olarak katıldığı tartışmalarda, akıl ve dil oyunları çerçevesinde nasıl tatlı sert ve müstağni bir eda ve üslûp geliştirdiği hakkında da yeterli fikir verecek nitelik arz etmektedir.

### Mizah ve Alay Düşüncesinin Şiirde Görülmesi

Cenab Şahabeddin, kinâyeli dil ve üslûbu sanat edebiyat ve tenkit yazılarında olduğu gibi günlük yazılarında ve mektuplarında da kullanmaktadır. Bu sahada kaleme aldığı metinlerin de mizah ve alay düşüncesi etrafında şekillenmesi, Cenab'ın ayırt edici bir özelliğidir. İlk kitabı *Tâmât* hakkında “Bu defter-i bî-ma'nâ”yı bastırmaktan dolayı pişman olmadım” demesi, zarif bir nükte ile örtülen mantığının göstergesidir. Cenab Şahabeddin, oğluna yazdığı mektupların birinde, hem mizah ve alay düşüncesi ile mantığının işleyiş esaslarını “Diyojen'e” şiirinde dile getirmektedir. “Sanıyorum ki insan müstehzî bi't-tab'dır, denilse pek azîm bir hata olmayacak. İskelet başlarına bak; kuru çeneler arasında o ne müthiş alay gülmesidir!” (Cenab, 1915, 261-262). “Diyojen'e” şiirinde (Kaplân ve diğerleri, 1984: 241) bahsettiği tavrı, kendisinde de bulunan “kahkaha felsefi”nin âdetâ bir özetidir:

*“Ey kahkahayla eyleyen âfâka i'tirâz,  
Bir hoş fıçıyla oldu tefelsüflerin ecîr;  
Uryânî-i sefâletine ettin ittihâz  
Âyîne-i tehekkümü bir ma'kes-i münîr.*

*Açtın o köhne dîde-i uhkûme-kârını  
Gösterdin âdemiyyete bir deste-i sihâm;  
Ettin dehâ-yı mudhik-i zehr-âbe-dârını  
Pîşânî-i muâşire bir tîg-ı intikâm.*

*Bir gûşmâl-i kahkaha-perverdi felsefen,  
Tezyîf-i humk u hevc-i gurûr oldu maksadın.  
Dîdâr-ı kizb ü cehle tükürmekti sence fen;  
Zannımca fenn ü hikmeti yalnız sen anladın.*

*İşkâta yetti hep nakarât-ı belâheti  
Müdhiş tebessümündeki ma'nâ-yı bî-nazîr:  
Alkışlandın safîr ile lu'b-ı tabîati  
Mîrâsın oldu sahne-i a'sâra bir safîr!”*

Ruşen Eşref'e göre Cenab çok yönlü bir şahsiyettir. "Muhtelif Cenab'lar" vardır; bunlardan biri de "şakacı, müstehzî Cenab"dır... Gündüz ellerini ceplerine sokup da beşeriyetin, medeniye-  
tin tuhaf, müstekreh noktalarını cımbız, neşter gibi nâfiz, müessir gözleriyle tartaklaya tartaklaya  
eğlenen, biraz evvel kapının önünde oğluna yaptığı gibi kahkalarla gülen *Cenab*, gece lambasının  
eşiğinde, kalbiyle karşı karşıya kalınca hüznle mersiye yazan, münâcât okuyan rakîk, lirik *Cenab*  
bana bir görünmez; vapurdan tabiatı dalgın bir meftûniyetle seyrederken mütenevvi', şuh levha-  
ları derin, ciddî bir kudretle boyayan *Cenab*; beride üç dört fırça darbesiyle güverte yolcularının  
karikatürünü çizip çıkarıveren şakacı, müstehzî Cenab'ın aynı değildir. Bu muhtelif Cenab'lar  
arasında râbıta mevcuttur. *Bütün bu muhtelif şahsiyetler de yine Cenab'dır.*" (Rüşen Eşref, 1919,  
39-40). Bir mektubunda oğluna şöyle hitap eder: "Sahtekârlık ve fırsatçılıkla şöhret ve bu neviden  
kâr sağlamak, bu yolları keşfetmek için "fevkalâde zekâ ister, sende onu göremiyorum oğlum!"  
(Cenab, 1915, 270). Dönemi içinde, ilginçtir, mizaha ve mizah düşüncesine eğilimi olan tek sanat-  
çı da odur. Oysa bedbinlik felsefesi dönemin başat -bahanesi ve kavi- düşüncesidir. O acı gerçek-  
lere ya da tasvip etmediği durumlara karşı "bıyık altından gülmesini" bilen şairdir. Bunda, devrin  
önemli ismi Tevfik Fikret'in mizacıyla tamamen ters bir mizaca sahip olmasının rolü vardır. Onun  
tebessüm ettiği yerde -Fikret başta olmak üzere,- dönemin diğer sanatçıları söylem düzeyinde çat-  
lamış, adeta bunalım geçirmişlerdir. Cenab *Şahabeddin'in Servet-i Fünûn* döneminde tutturduğu  
"ıslık", edebiyat dünyasına bir miras olarak kalmıştır.

## Sonuç

Servet-i Fünûn edebiyatında edebî türler ve estetik boyutları üzerinde, kuruluşundan itibaren  
büyük bir hassasiyet gösteren ve -elliye yakın farklı gazete ve dergide, çok değişik mevzular-  
da- makale neşreden sanatkâr, Cenab Şahabeddin'dir. Rüşen Eşref'in de tespit ettiği üzere, edebî  
faaliyeti açısından tezahür eden "Muhtelif Cenab'lar"dan biri de şakacı, müstehzi, mizahçı Ce-  
nab'dır. Yayınladığı şiir ve makalelerinden anlaşıldığı üzere, mizahı fitratının bir gereği olarak  
görmüş ve birçok açıdan esaslarını irdelemiş, kuramsal ve pratik yönünü, ruh sağlığını gözetken bir  
hayat tarzı için yararlı bir disiplin olabirliğini tecrübe etmiş, böylelikle çağ hastalığı denilen mel-  
lankoliyi, bedbin hayat görüşünü teskin etmeyi başarmış ve döneminde neşrettiği örnek ifadelerle  
bu türde de yol açıcı bir faaliyet göstermiştir.

Servet-i Fünûn'un nesrinin önemli isimlerinden Hüseyin Cahid'in, yabancılaşma döneminde,  
aynı nesle mensup bir şair olan Cenab Şahabeddin'in, Batılı metinlerdeki yaklaşımların ithali  
yerine Türk kültür ve medeniyetine uygun bir mizah düşüncesi ortaya koyma gayreti, edebiyat  
ve zihniyet tarihi açısından dikkate değer bir teşebbüstür. Türk eserlerine hiçbir şeyi borçlu ol-  
madıklarını, fıkrî terbiyelerini Fransız edebiyat, tenkit ve felsefe kitaplarından aldıklarını, Fransız  
eserleriyle fazla *ülfetin te'siri yüzünden tek tük millî hikâyeleri, şiirleri bile lezzetle okuyamadık-  
larını, bunları çok yavan bulduklarını, bu metinlerde bir şeyin eksik olduğunu, bunlarda "ruhlarını  
memnun edebilecek eser" bulunmadığını* söyleyen Hüseyin Cahid, Cenab'ın şiirlerini bir istisna  
olarak göstermiştir.

Dahhâk-i Mazlûm mahlasıyla zekice, zarifçe, nükteli, kinâyeli bir anlatım ile mizahî yazılar  
yazan Cenab, mizahın mahiyeti, maksadı ve hedefi ile mizah gazetelerinin vazifeleri hakkında il-  
keler tespit ederek mizaç ve fitratına uygun bir mizah felsefesi oluşturmuştur. Buna göre, mizahta  
en önemli maksat, "te'dîb ve *îkâz*"dır. Fakat mizah gazeteleri bunu yumrukla değil, ustura gibi  
keskin nüktelerle, şeytan tozu gibi biraz yakan, biraz kaşındıran, hafifçe öfkelen diren zarâfetlerle  
yerine getirir. Mizah gazeteleri zarâfeti hedef seçmelidir. Edebe aykırı telmihler zarafetten mah-

rumdur. Mizah yazarının gözü bir tenkit merceğine yapışık, toplumu gözetleyecek; dengesiz hareketleri şuh ve şen bir belîğ ifâde içinde okuyucuya göstererek aksaklığı düzeltmeye davet edecektir.

Mizah yazarı düşürenin kuvvetini değil, düşenin za'fını eleştirmelidir. Çünkü cemiyetin isteklerinden biri de dengedir. Halkın nazarı dengeli olmamızı ister. Zekî insan etrafın kahkahasından korktuğu derecede emniyet müdüründen korkmaz. Mizah, ahlâk risâlelerinden ziyade ahlâkî güzelleştirmeye hizmet eder. Mizah, fenalığı tezyîf meydanına atıp iyiliği öğretir. Mizahtan merhamet değil, hakikat beklenir. Dikkatli bir göz için her taraf komedi kaynağıdır: Görünüşlerdeki garâbet, tavırlardaki tuhafık, modaların çoğu. Karikatür fotoğrafın gösterdiğine biraz rûhî benzetme eklemeli: Modelin ruhundan bir şey çıkarıp cismi üstüne koymalı, kalbî hayatından bir dilimine mevcûdiyet vermeli, dış makinenin bâtinî bir zembereğini göstermelidir. Dönemin edebiyat ve basın dünyasına istikamet gösteren mizah felsefesinin özü budur.

### Kaynakça:

- Ahmed Hikmet. (1314). Eslâfta Dekadanlık ve Şeyh Gâlib. *Servet-i Fünûn*, (393), 10 Eylül 1314 / 22 Eylül 1898.
- Ahmed İhsan. (1934). Cenab Şahabeddin İçin. *Servet-i Fünûn*, (1956-271), 15 Şubat 1934.
- Ahmed İhsan. (1934). Cenab Şahabeddin ve Realist ve Pratik Hayatı. *Servet-i Fünûn*, (1557-272), 22 Şubat 1934.
- Akay, H. (2020). *Servet-i Fünûn Şiir Estetiği*. İstanbul: Şule Yayınları. 2. bs.
- Ali Canib. (1918). *Millî Edebiyat Meselesi ve Cenap Bey'le Münakaşalarım*. İstanbul: Devlet Matbaası.
- Birinci, A. (1991). Müstear Çıkmazında Bir Kitap: Turan. *Dergâh*. S. 11, Ocak 1991.
- Birinci, A. (2017). *Matbuat Âleminde Birkaç Adım*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2. bs, s. 17.
- Cenab Şahabeddin. (1303/1887). *Tâmât*. İstanbul: A. Maviyan Şirket-i Mürettibiyeye Matbaası.
- Cenab Şahabeddin. (1313/1897). Dekadizm Nedir?. *Servet-i Fünûn*, (344), 2 Teşrîn-i Evvel 1313 / 14 Ekim 1897.
- Cenab Şahabeddin. (1331/1915). *Evrâk-ı Eyyâm*. **İstanbul:** Kanaat Matbaası, 1331/1915.
- Cenab Şahabeddin. (1331/1915). Oğluma İkinci Mektup. *Evrâk-ı Eyyâm*. **İstanbul:** Kanaat Matbaası, s. 269-270.
- Cenab Şahabeddin. (1331/1915). Oğluma Mektup. *Evrâk-ı Eyyâm*. **İstanbul:** Kanaat Matbaası, s. 261-262.
- Cenab Şahabeddin. (1331/1915). Oğluma Üçüncü Mektup. *Evrâk-ı Eyyâm*. **İstanbul:** Kanaat Matbaası, s. 278.
- Cenab Şahabeddin. (1334/1918). Açık Mektuplar-2/ Ali Cânib Bey'e. *Nes-i Harp, Nes-i Sulh, Tiryaki Sözleri*, s.114.
- Cenab Şahabeddin. (1337/1921). Edebiyat ve Siyaset. *Peyâm-Sabah*, (807-11237), 3 Mart 1337 / 1921.
- Cenab Şahabeddin. (1919). Açık Mektup -Ali Cânib Bey'e-. *Servet-i Fünûn*, (1422), 14 Ağustos 1335 / 1919.
- Cenab Şahabeddin. (1919). Ali Cânib Bey'e Açık Mektup. *Servet-i Fünûn*, (1422), 14 Ağustos 1335 / 1919.
- Cenab Şahabeddin. (1920). Kurbanlar. *Peyâm-Sabah*, (727-11157), 13 Kânûn-ı Evvel 1336 / 15 Aralık 1920.
- Cenab Şahabeddin. (1921). Bedbinlik ve Nikbinlik. *Peyâm-Sabah*, (923-11393), 7 Ağustos 1337 / 7 Ağustos 1337/1921.
- Cenab Şahabeddin. (1921). Yine Harb. *Peyâm-Sabah*. (832-11262), 28 Mart 1337 / 1921.
- Cenab Şahabeddin. (1933). İnkılâp -1-. *Cumhuriyet*. 16 Mayıs 1933.
- Cenab Şahabeddin. (1933). İnkılâp -2-. *Cumhuriyet*. 17 Mayıs 1933.
- Cenab Şahabeddin. (1933). İnkılâp -2-. *Cumhuriyet*. 18 Mayıs 1933.



- Cenab Şahabeddin. (1998). Felsefe-i Mizâh, *Tanin*, (94), 22 Teşrîn-i Evvel 1324 / 4 Teşrîn-i Sâni 1908.
- Cenab Şahabeddin. (1998). Açık Mektuplar / Ali Cânib Bey'e -1-. *Evrak-ı Eyyâm*. hzl. H. Akay, İstanbul: Timaş Yayınları.
- Cenab Şahabeddin. (1998). *Evrak-ı Eyyâm*, haz. H. Akay, İstanbul: Timaş Yayınları.
- Cenab Şahabeddin'in Bütün Şiirleri*. (1984). hzl. Kaplan, M., Enginün, İ., Emil, B., Birinci, N., Uçman, A. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi.
- Emil, B. (1959). *Servet-i Fünuncular ve Dekadanlık Meselesi*. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Mezuniyet Tezi, İstanbul.
- Gökçek, F. (2009). *Bir Tartışmanın Hikâyesi Dekadanlar*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Hâlid Ziyâ. (1934). Cenab Şahabeddin, *Yolların Sesi*. Cenab Şahabeddin nüshası, (15), 28 Şubat 1934.
- Hüseyin Câhid. (1314/1898). "Hikmet-i Bedâiye Dair- Ondokuzuncu Asrın Temâyülât-ı Rûhiyyesi- Dekadizm Sembolizm". *Servet-i Fünûn*, (377, 21 Mayıs 1314 / 1898, 194-198.
- Hüseyin Câhid. (1314/1898). Hikmet-i Bedâiye Dâir-Hüsn, *Servet-i Fünûn*, nr. 371, 9 Nisan 1314 / 21 Nisan 1898.
- Hüseyin Cahid. (1326/1909). Edebiyât-ı Cedide, Menşe ve Esasları ile Dekadanlık Gürültüsü. *Kavgalarım*. İstanbul, 37-45, 119-180.
- Hüseyin Câhid. (1326/2019). *Kavgalarım*, İstanbul 1326. Yeni harflerle, *Kavgalarım*, hzl. İ. A. Kumsar, 2019, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Kaplan, M. (1971). *Tevfik Fikret Devir Şahsiyet Eser*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Kerman, Z. (1988). Osman Fahri, Hayatı ve Şiirleri. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Kültür Eserleri Dizisi: 111.
- Rûşen Eşref. (1972). Diyorlar Ki. hzl. Ş. Kutlu, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Rûşen Eşref. (1919). Geçmiş Günler. İstanbul: Matbaa-i Osmaniyye.
- Sadettin Nüzhet (1934). Cenab Şahabeddin, Hayatı ve Seçme Şiirleri. İstanbul: Yeni Şark Kütüphanesi, Güneş Matbaası.
- Tarakçı, C. (1986). Cenab Şahabeddin'de Tenkid / Dil, Sanat ve Edebiyat Hakkındaki Görüşleri, Samsun.
- Tevfik Fikret. (1314/1898). Tarık, (4641), 23 Teşrîn-i Sâni 1314/ 5 Aralık 1898, s. 3.
- Uçman, A. (1993). Cenab Şahabeddin'in Ramazan Hasbihalleri. *Dergâh*, (43), Eylül 1993.
- Yahya Kemal. (1971). Şüûnda Bir Şaheser. Edebiyata Dair. İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları.

# Dijitalleşmenin Yerel Medyanın Dönüşümündeki Etki ve Sonuçları

## *The Impact and Results of Digitalization on Local Media*

İbrahim DELİBAŞ\*



### Öz

Bu makalede, dijitalleşmenin yerel medya üzerindeki etkileri incelenmiştir. Yerel medyanın dijitalleşme süreci, dijitalleşmenin hayatın hemen her alanında yaygınlaşması ile paralel bir seyrinde başlamış ve geleneksel medya uygulamalarının internet etkisinde farklılaşması ile devam etmiştir. Ulusal medyada dijitalleşme ekonomik imkânların genişliğine bağlı olarak daha hızlı bir biçimde hayata geçirilirken yerel medya kuruluşlarında bu süreç daha ağır ve daha zorlu ilerlemiştir. Bu bakımdan yerel medyanın dijitalleşmesini bir süreç olarak değerlendirmek mümkün olmaktadır. İlk oluşum sürecinde yerel medya kuruluşları dijitalleşmeye henüz geçiş sürecinde nitelikli personel, finansal kaynaklar ve faaliyet stratejisi gibi süreçlerini oluşturmak zorunda kalmış ve bu aşamada hem okur kitlesinde hem de reklam gelirlerinde ciddi daralmalarla karşı karşıya kalmışlardır. Abonelik ve reklam gelirleri temelinde faaliyet gösteren yerel medya, dijitalleşmeyle birlikte bu gelirlerinde azalma yaşamış ve dolayısıyla dijitalleşme yatırımlarında da ulusal medyaya nazaran daha ağır kalmıştır. İlerleyen zaman, yerel medyanın dijitalleşmesi ve yeni medya düzenine uyum sağlamanı zorlu bir süreç sonrasında mümkün kılmış ve böylelikle yerel medya kuruluşları yeni reklam stratejileri, haber biçimleri, daha güncel haber oluşturma imkânı gibi dijitalleşme avantajlarını yakalamak suretiyle gelirlerini artırma ve faaliyetlerinde sürekliliği tesis edebilme seyrine girebilmişlerdir. Ancak, dijitalleşme imtiyaz sahipleri için yeni gelir kapıları oluştururken mevcut çalışanların bir kısmının da iş kayıpları yaşamalarına neden olmuştur.

**Anahtar kelimeler:** Dijitalleşme, yerel medya, yerel gazetecilik, internet gazeteciliği

Doktor-Araştırmacı Yazar  
Elmek: ibrahimdelibas29@gmail.com  
ORCID: 0000-0002-9068-3903

Gönderilme Tarihi / Received Date:

19 Nisan 2023

Kabul Tarihi / Accepted Date:

3 Ağustos 2023

Atıf/Citation: Delibaş İ. (2023). Dijitalleşmenin Yerel Medyanın Dönüşümündeki Etki ve Sonuçları  
doi.org/10.30767/diledeara.1271570

Copyright © 2023  
Dil ve Edebiyat Araştırmaları  
tded.org.tr | 2023

### Abstract

This article looks at how the rise of digital media has impacted the local press. Local media digitalization emerged with the pervasive use of digital technology across all spheres of society, and it has progressed through the emerging differences in traditional media practices thanks to the impact of the Internet. Although national media was able to more quickly adopt digitalization as a result of rising economic prospects, smaller media companies encountered the procedure as being slower and more challenging. Therefore, it seems reasonable to assess local media digitalization as a continuous process. Initially, local media companies needed to establish initiatives, including employing skilled workers, seeking enough funding, and establishing a well-developed digital strategy; they also faced significant drops in readership and advertising revenues. Local media, which operates based on subscription and advertising revenues, experienced a decrease in these revenues due to digitalization and therefore made slower progress in digital investments compared to national media. After a challenging period of adjustment. These local media organizations have embraced digitization and the 'new media system, thus being capable of growing their revenues and maintaining their operations by capitalizing on digital advantages, including cutting-edge advertising methods, versatile news formats, and actual news reporting opportunities. However, although digitization creates new revenues for the grantees, it has also caused widespread job losses in the sector.

**Keywords:** Digitalization, Local media, Local journalism, Internet journalism.

## **Research Problem**

The purpose of this investigation is to reveal the benefits, necessities, and impacts of the transformation process of local newspapers. In addition, it aims to address the challenges and negative aspects of digital transformation for local newspapers, as well as create stages for the transformation process to enhance the clarity of the process for local newspapers.

## **Research Questions**

The research questions looked at were «What are the challenges faced by local media in their digital transformation processes?» and «What are the positive and negative impacts of the digital transformation of local media organizations (local newspapers)?»

## **Literature Review**

In addition to the national press in Turkey, the digitalization era that spread globally in the 20th century has played an important role in reshaping the local press, which has been deeply affected by this factor, with both positive and negative consequences. The rapid development and widespread use of digital technologies have led to a decrease in newspaper and magazine subscriptions, the digitalization of television and radio broadcasts, increased use of social media, and the rapidly growing use of mobile devices, which has also changed the way local media organizations operate and provide services (Lacey and Walters, 2017; Ahmad and Butt, 2018). Digitalization has accelerated the transformation of the local media sector and has become an important factor in the sustainability of these organizations. The use of digital technologies has changed the way local media organizations operate, allowing for faster and cheaper news production. However, some challenges come with digitalization (Castells, 2010; Picard, 2016).

It is generally accepted that the foundations of digital transformation were laid with the invention of the first computers in the 1950s. However, the point at which digital transformation truly gained momentum was with the computer revolution of the 1980s (Gilder, 1994). During this period, computers became smaller, cheaper, and more suitable for individual use. At the same time, the emergence of the internet and the development of wireless technologies have also tremendously helped to accelerate digitalization. This new form of action that emerged and became widespread with digitalization was called internet journalism and has become an inevitable necessity for digital publication in all media fields to date (Gezgin, 2002). The first studies on the development of media that took shape in new areas on the internet began in the 1990s, and print media shifted toward digital platforms.

The digitalization process of local newspapers differs from the general characteristics of the digitalization process of newspapers. In this process, local newspapers face primarily financial, technical, and personnel-related problems. The limited financial resources of local newspapers make it difficult for them to make the necessary investments for digital transformation. Therefore, the digitalization process of local newspapers may be slower and more painful than that of national newspapers (Hofsetz and Spilker, 2018).

The rise of digital media as a result of technological developments has had significant effects on local media organizations. One of the most significant effects of these impacts is the decrease in the revenues of local media organizations (Friedland, 2010). However, the adverse effects of digitalization on local media organizations are not limited to the financial dimension. The compet-

itive environment caused by digitalization can cause local media organizations to lose the interest of their readers and advertisers (Anderson, 2013). However, adapting to digitalization is not only about making strategic decisions for local media organizations. Local media organizations should develop their abilities to take advantage of the opportunities offered by digitalization and combine traditional publishing with digital publishing (Powers, 2012).

### **Methodology:**

The research utilized examination and interpretation methods. By examining the literature and current practices and interpreting the results of previous studies, an attempt was made to form a conclusion.

### **Results and Discussion:**

Digitalization has been one of the most significant advantages for local media, as traditional media outlets including newspapers, magazines, radio, and television were limited to a certain geographic region or audience, whereas local media organizations, thanks to digitization, have been able to reach a wider audience by crossing borders. Through digitization, local media outlets have the ability to publish news much faster. Publisher organizations have shared news immediately from the moment any event has occurred, creating a more up-to-date and accurate flow of information. First of all, the widespread use of the Internet brought about by digitization has reduced the costs associated with news publishing. This has had an adverse impact on the profitability of local media organizations. Local media outlets primarily generate their revenue from advertising. However, the cost of advertising on the Internet is lower than that of traditional advertising, causing a decline in local media organizations' advertising revenue. Another challenge facing local media organizations is increased competition due to the ease of accessing news online and the growing popularity of social media.

### **Giriş**

Türkiye'de yerel medya, Osmanlı İmparatorluğu'ndan günümüze uzanan bir yapı olarak varlığını sürdürmüş ve Osmanlı'nın modernleşme sürecinde önemli bir rol oynamasının yanı sıra Cumhuriyet'in kuruluş yıllarında özellikle Milli Mücadele döneminde hayati fonksiyonlar üstlenmiştir Osmanlı İmparatorluğu'nda gazete Batı'ya göre daha geç dönemlerde hayata geçmiştir; Osmanlı İmparatorluğu'nda, yerel haberler ve olaylar genellikle sokakta tellalları aracılığı ile bağırarak suretiyle duyurulurken, Avrupa'da gazetecilik toplum hayatına girmiş ve 1800'lerin ikinci çeyreği itibarıyla de Osmanlı'da varlığı görülmüştür (Atay, 2018). Türkiye'de ilk gazete, 1831 yılında, Tanzimat Fermanı'nın ilanından kısa bir süre sonra, İstanbul'da Takvim-i Vekayi adıyla yayınlanmaya başlamıştır. Takvim-i Vekayi, Osmanlı hükümetinin resmi gazetesi olarak yayınlanmış ve bundan sonraki diğer gazeteler de hükümetin duyuru organları niteliğinde bir yayın biçimi sergilemişlerdir (Özdemir, 2003).

Cumhuriyet dönemiyle birlikte, yerel medya için yeni bir dönemin başlangıcı söz konusu olmuştur. Atatürk, basının gelişmesi ve düşünce özgürlüğüne izin verilmesi gerektiğini vurgulayarak, yerel gazetelerin çıkmasını teşvik etmiş ve buna bağlı olarak yerel gazetecilik yaygınlaşmaya başlamıştır. İlk olarak İstanbul, Ankara ve İzmir gibi büyük şehirlerde yaygınlaşan yerel gazeteler (Özdemir, 2003) daha sonra da Anadolu'da yaygınlaştırılmıştır (Şahin, 2014). 1922 Eylül'ünde Büyük Zafer'in kazanılmasıyla, hem Kuva-yı Milliye'ye karşıt Türkçe basın, hem de ayrılıkçı azınlık basını bir anda ortadan kaybolmuş, 1919'da Anadolu'da başlayan tek dilli, tek sesli basın

ortamı, 1922 sonundan itibaren tüm Türkiye’de yaygın bir yayın sürecine hakim olmuştur. 1919 Mayıs’ı ile 1938 yılının sonu arasında, Türkiye topraklarında 582 gazete yayınlandığı, bunlardan 176’sının İstanbul’da, 406’sının ise taşrada çıktığı belirlenmiştir. Taşrada yayınlanan gazetelerin illere göre dağılımı ise İzmir (54), Trabzon (28), Adana (27), Ankara (25), Bursa (24), Samsun (16), Eskişehir (13), Kastamonu (12), Gaziantep (11) şeklinde olup bunlar haricinde 11 ilde birer gazete çıkarılmış, 10 ilde ise hiç gazete yayımlanmamıştır (Güneş, 2007).

1950’li yıllarda, Türkiye’deki yerel medya pek çok değişiklik yaşamış ve bu dönemde, özellikle de Anadolu’daki yerel gazetelerin sayısı artmıştır. Yerel gazeteler, yerel haberleri ve olayları kapsayan yazıları yayınlamaya başlamışlardır. 1960’lı yıllarda, Türkiye’de yaşanan siyasi istikrarsızlık ve buna bağlı olaylar neticesinde birçok yerel gazete kapatılmış ya da kısıtlanmıştır (Özdemir, 2003).

1980’li yıllarda, Türkiye’de gerçekteşen askeri darbeyle birlikte medya üzerindeki hükümet kontrolü daha da artmıştır. Yerel gazeteler de ulusal medya gibi bu gelişmelerden etkilenmiş ve bazıları kapatılırken bazılarına da sansür ve yayın kısıtlaması getirilmiştir. Ancak, 1990’larda Türkiye’de demokratikleşme süreci başlamış ve yerel medya da bu gelişmelerle birlikte yeniden biçimlendirilmiştir. Yerel gazetelerin sayısı artmış ve yayınlanan gazetelerin çoğunluğu bağımsız yayıncılar tarafından çıkarılmaya başlanmıştır. Bu dönemde, yerel gazeteler, hükümetin yanı sıra, sivil toplum kuruluşları, iş dünyası, yerel yönetimler ve diğer yerel paydaşlarla ilgili haberler yayınlamaya başlamışlardır (Atay, 2018).

2000’li yıllarda, Türkiye’deki yerel medya daha da gelişmiş ve çeşitlenmiştir. İnternet ve sosyal medya platformları, yerel medyanın etkisini artırmış ve yerel haberlerin hızlı bir şekilde yayılmasını sağlamışlardır. Bu dönemde, yerel medya kuruluşları, dijital platformlar aracılığıyla yerel haberlere erişimi kolaylaştırdı (Atay, 2018). Yaşanan bu gelişmeler yerel medyanın önemini korumasına da yardımcı olmuştur. Dijitalleşme olarak adlandırılan bu gelişim sürecinin etkileriyle birlikte yerel medya yeni bir dönüşüm seyrine girmiştir.

Görüldüğü üzere Türkiye’de ulusal basının yanı sıra yerel basın da siyasi, ekonomik ve toplumsal gelişmelerle birlikte yeniden şekillenen bir yapı sergilemektedir. Yaşanan olaylar, yerel medyanın yayın biçimlerini, faaliyet esaslarını ve alanlarını şekillendirmekle birlikte yerel medyanın etkinliğini ve etkililiğini de tayin etmektedir. Tüm bunların yanı sıra iç gelişmelerin ötesinde 20’nci yüzyıla birlikte dünyada son derece etkili biçimde yayılan dijitalleşme de yerel medyanın yeniden bir şekle bürünmesinde önemli bir etken olarak kendini göstermiştir.

Dijitalleşme, yerel medya sektörünü derinden etkileyen bir faktör olarak kabul görmüş olup bu etki hem olumlu hem de olumsuz neticeler ortaya çıkarmıştır. Dijital teknolojilerin hızla gelişmesi ve yaygınlaşması, gazete ve dergi aboneliklerinin azalması, televizyon ve radyo yayınlarının dijitalleşmesi, sosyal medya kullanımının artması ve hızla yükselen mobil cihaz kullanımı, yerel medya kuruluşlarının iş yapış biçimlerini ve hizmet sunumlarını da değiştirmiştir (Lacey ve Walters, 2017; Ahmad ve Butt, 2018). Dijitalleşme, yerel medya sektöründeki dönüşümü hızlandırırken, aynı zamanda bu kuruluşların sürdürülebilirliği için de önemli bir faktör haline gelmiştir. Dijital teknolojilerin kullanımı, yerel medya kuruluşlarının iş yapış biçimlerini değiştirerek, daha hızlı ve daha ucuz haber üretimine olanak sağlamıştır. Bununla birlikte, dijitalleşme mali zorluklar başta olmak üzere işleyiş biçimleri, adaptasyon gibi süreçler açasından bir kısım zorlukları da beraberinde getirmiştir (Castells, 2010; Picard, 2016).

Netice itibariyle dijitalleşme yerel medyada bir değişim ve gelişim sürecini de beraberinde getirmiştir. Bu sürecin yerel medya üzerindeki etkileri oluşum ve gelişim aşamaları olarak değerlendirilebilir. Nitekim geleneksel yayıncılık anlayışının bir anda değişmek zorunda kalması aynı zamanda basın yayın araçları ile birlikte faaliyet unsurlarının da (nitelikli personel, bilgi işlem alt yapısı, iletişim unsurları vb.) değişimini zorunlu kılmış ve bu zorunluluk yeni bir oluşum planlamasının yanı sıra ekonomik külfetleri de beraberinde getirmiştir. Öte yandan, erişilebilirliğin artması medya mecralarını yerellikten çıkarış ve bununla birlikte yerel medyanın ulusal hatta uluslararası bir alana da hitap etmelerinin önünü açmıştır. Bu durum da yerel medya kuruluşları açısından bazı avantajlı durumları da ortaya çıkarmıştır.

## 2. DİJİTAL DÖNÜŞÜM

Dijitalleşme, teknolojinin gelişmesi ile birlikte hayatın her alanında önem kazanan bir kavram haline gelmiştir. İş dünyasında, eğitimde, sağlıkta, iletişimde ve diğer birçok alanda büyük bir değişimi tetikleyen önemli bir etken olmanın yanı sıra beraberinde yeni tüketim alışkanlıkları ve yeni işleyiş biçimlerini de oluşturmuştur.

Dijital dönüşümün temellerinin, 1950'li yıllarda ilk bilgisayarların icat edilmesiyle atıldığı genel olarak kabul görmektedir. Ancak, dijital dönüşümün gerçek anlamda hız kazandığı nokta, 1980'lerdeki bilgisayar devrimi ile başlamıştır (Gilder, 1994). Bu dönemde, bilgisayarlar daha küçük ve daha ucuz hale ve bireysel kullanıma uygun hale gelmişlerdir. Aynı zamanda, internetin ortaya çıkması ve kablosuz teknolojilerin gelişmesi de dijitalleşmenin hızlanmasına önemli ölçüde yardımcı olmuştur.

1990'larda, e-ticaret ve e-posta gibi dijital işlemler popüler hale geldi. Bu dönemde, internetin yaygınlaşmasıyla birlikte, birçok şirket dijital iş süreçleri oluşturarak işlerini daha verimli hale getirmeye başladı (Tapscott ve Caston, 1993).

2000'li yıllarda, sosyal medya ve mobil cihazlar gibi yeni teknolojilerin ortaya çıkması dijital dönüşümü daha da hızlandırdı. Bu dönemde, işletmeler dijital pazarlama stratejileri geliştirerek, müşteri ilişkilerini dijital kanallardan yürütmeye başladı (Hanna vd., 2011).

Bugün, dijital teknolojiler hayatımızın vazgeçilmez bir parçası haline geldi. Akıllı cihazlar, giyilebilir teknolojiler, yapay zeka, nesnelerin interneti gibi teknolojiler, dijitalleşmenin yarattığı fırsatları artırdı. Ayrıca, pandemi gibi küresel olaylar, dijital dönüşümü hızlandırdı. Dijitalleşmenin hızı, hızlanarak devam etmektedir (Skeels ve Grudin, 2009). İşletmeler, dijital dönüşüm sayesinde, iş süreçlerini dijitalleştirerek verimliliği artırabilirler. Ayrıca, müşterilerle daha iyi bir ilişki kurabilir ve hızlı bir şekilde yanıt verebilirler. Dijital pazarlama sayesinde, daha fazla müşteriye ulaşmak mümkündür (Chaffey, 2019).

Dijitalleşmenin bir diğer etkisi, çalışma şekillerinin değişmesidir. Uzaktan çalışma ve dijital iletişim, işletmelerin daha esnek ve verimli bir çalışma ortamı yaratmalarına yardımcı olur. Bu, çalışanların iş ve özel yaşamlarını daha iyi dengelemelerine de yardımcı olur (Härtel ve Fujimoto, 2018). Dijitalleşmenin etkileri sadece iş dünyasında değil, eğitim, sağlık ve diğer birçok alanda da görülmektedir. Örneğin, eğitimde, dijitalleşme öğrencilerin öğrenme süreçlerini daha etkili hale getirmelerine yardımcı olurken, sağlıkta tele-medicine gibi dijital teknolojiler sayesinde hasta-doktor ilişkisi geliştirilerek sağlık hizmetleri daha kolay ve hızlı bir şekilde verilebilmektedir (Veletsianos ve Kimmons, 2012; Boulos vd., 2016).

Ancak, dijital dönüşümün olumsuz etkileri de vardır. Teknolojinin hızla gelişmesi, insanların işlerini kaybetme korkusunu artırmıştır (Twenge, 2017). Bu korku günümüz dünyasında kendini gerçekleştirmiş ve teknoloji hakim üretim sistemlerinde işgücüne olan ihtiyaç azalırken yapay zeka kontrolü robotlar, sistemler ve üretim sistemleri insanların yerini almaya başlamıştır. Medya sektöründe de dijitalleşmenin iş kaybı konusundaki etkileri bariz bir biçimde gün geçtikçe belirginleşmektedir. Öte yandan, günümüzde yaşanan yeni gelişmeler habercilik medyasının en belirgin iş dallarının başında gelen haber yazarlığı da artık yapay zeka destekli sistemlerle yazılmaya başlanmış ve bu gelişmeler de gelecekte medya işleyişinin çok yüksek oranlarla dijital sistemler aracılığı ile devam ettirileceğinin sinyallerini vermeye başlamışlardır (Özyılmaz-Misican, 2020).

Tüm bunlarla birlikte dijitalleşmenin bir getirisi olan internet ve bununla birlikte yaygınlaşan interaktif ağlar yeni iletişim biçimleri ve kanalları oluşturmuştur. Bu gelişim birey ve toplum yaşamını yeniden şekillendirmiş ve bu iletişim kanallarının kullanımı da her geçen gün katlanarak artmıştır (Castells, 2005). Böylesine etkin ve hızlı bir değişim süreci içerisinde gazeteciliğın de yeniden şekillenmesi ve bir dönüşüm seyrine girmesi kaçınılmaz bir gereklilik olarak kendini göstermiştir. İletişim literatürünün sayısallaşma olarak ifade ettiğı bu dönüşüm, farklı iletişim platformlarının aynı mecrada benzer türde hizmetleri sunmalarını da ortaya çıkarmış (Yıldırım, 2013) ve sayısallaşma yönündeki artan eğilim, bilgisayar teknolojilerinin hızla gelişmesine bağılı olarak medya endüstrisinde yeni iş biçimlerinin ortaya çıkmasıyla birlikte istihdam yapısını da farklılaştırmaya başlamıştır. Öte yandan değişen haber pratiklerinin yanı sıra online gazetecilik, internet gazeteciliğı, multi-medya gazeteciliğı, veya ağ gezginliğı olarak ifade edilen yeni medya üzerinden hayata geçirilen gazetecilik faaliyetleri (Yıldırım, 2013), aynı zamanda dijitalleşmenin getirdiğı sınırsızlık imkanlarını da kullanarak daha geniş kitlelere ulaşan ve gazete, dergi, radyo ve televizyonun fonksiyonlarını tek bir mecrada birleştirebilen yeni medya uygulamalarının da yolunu açmıştır (Aktaş, 2013).

## 2.1. Dijitalleşmeyle Gelen Yeni Medya:

Gazeteciliğın toplumsal etkileri, kamuoyu oluşturmak, toplumsal bilgi mirasını gelecek nesillere aktarmak ve toplumu gelişmelerden haberdar etmek olarak özetlenebildiğı gibi geleneksel gazetecilik bu fonksiyonlarını öteden beri basılı materyallerle gerçekleştirmekteydi. Bu durum aynı zamanda üstlendiğı fonksiyonların kısıtlı çerçevede gerçekleşmesini mümkün kılıyordu. Ancak dijitalleşmeyle birlikte ortaya çıkan ve yaygınlaşan internet, gazetecilik açısından getirdiğı yenilikler ve imkanlarla bu kısıtlılığı ortadan kaldırmış ve daha geniş kitlelere daha geniş içerikler üretebilmenin yanı sıra bunu geleneksel gazetecilikte olduğu gibi günlük değil anlık yapılabilmek imkanını da doğurmuştur. Bu yeni eylem biçimi internet gazeteciliğı olarak adlandırılmış ve günümüze gelinceye kadar sadece gazetecilik alanında değil tüm medya alanlarında dijital yayın kaçınılmaz bir gereklilik halini almıştır (Gezgin, 2002). Bu gelişmelerle birlikte farklılaşan medya alanı yeni medya olarak anılmaya başlanmış ve bu alanda yeni medya gazeteciliğı online habercilik ve sanal gazetecilik gibi kavramlarla yeniden tanımlanmıştır.

İnternet üzerindeki yeni alanlarda yeniden şekillenen medyanın bu yöndeki gelişimine ilişkin ilk çalışmalar 1990'lı yıllar itibarıyla başlamış ve yazılı basın dijital mecralara kaydırılmıştır. Bu sürecin başlamasında ABD'nin en önemli basın kuruluşları olan The Whashington Post, New York Times gibi gazetelerin yayınlarını internet ortamına aktarmaları son derece etkili olmuştur. Buna karşın Avrupa'da da Daily Mirror ve International Herald Tribune gibi gazeteler internet yayıncılığına başlamışlardır. Türkiye'de ise bu sürece ilk adım atan ve dijitalleşen yayın 1995 yılında aktüel Dergisi olmuş, ardından Milliyet Gazetesi'nde ilk dijitalleşen gazete olarak yayınlarını internet

ortamına taşımıştır (Kalsın, 2016). Böylelikle yeni medyanın ilk adımları atılmış ve devam eden süreçlerde internetin ve teknolojinin getirdiği imkanlar yeni medyanın faaliyetlerini de son derece geniş bir yelpazeye yükseltmiştir.

Castells'a (2010) göre, yeni medya dijital teknolojilerin kullanımıyla ortaya çıkmış bir medya türü olup geleneksel medya (gazete, dergi, televizyon, radyo vb.) ile karşılaştırıldığında daha interaktif, hızlı ve kişiselleştirilebilir bir yapıya sahiptir. Yeni medya türleri arasında internet, sosyal medya platformları, bloglar, podcastler, dijital oyunlar, mobil uygulamalar, çevrimiçi video ve müzik platformları gibi birçok farklı alan yer almaktadır. Bu medya türleri, kullanıcıların istedikleri zaman istedikleri içeriğe erişebilmesini, bu içerikleri paylaşabilmesini, yorumlayabilmesini ve hatta içerik üretebilmesini sağlar.

Jenkins (2006), yeni medyanın geleneksel medyayla çakıştığı bir kültür çatışması yaşandığını belirtirken, Lev Manovich (2001) yeni medyanın dilinin farklı olduğunu ve bu nedenle yeni bir okur-yazarlık gerektirdiğini savunmaktadır.

McLuhan'ın (1964) görüşüne göre, medya insanların davranışlarını ve algılarını değiştirirken, Shirky (2008) yeni medyanın organizasyonları, toplulukları ve sosyal grupları etkili bir şekilde bir araya getirdiğini ifade etmektedir. Yeni medya, geleneksel medyaya kıyasla daha esnek ve ölçeklenebilir bir yapıya sahiptir. Bu nedenle, medya sektöründeki birçok şirket, yeni medya kanallarını kullanarak kitlelere daha kolay bir şekilde ulaşmakta ve yeni iş fırsatları sunmaktadır.

Van Dijck (2013) ise, yeni medyanın sosyal medya gibi belirli alanlarında karşılaşılan sorunlara değinerek, bu sorunların çözümü için öneriler sunmaktadır. O'na göre yeni medya da kendine özgü zorluklarla karşı karşıyadır. Örneğin, internetteki bilgi kirliliği, sahte haberler, siber zorbalık gibi sorunlar, yeni medya kullanıcılarının karşılaştığı en önemli sorunlardan bazıları olarak ifade etmektedir. Ancak bunlar içerisinde gazetecilik anlamında en önemli olanı bilgi kirliliği ve sahte haberler olup toplumun yeni medyaya karşı algısında bu hususlar önemli bir belirleyicilik sergilemektedir. Diğer bir ifadeyle yeni medya organları toplumsal kabul görme noktasında güvenilirlikleri ile ön plana çıktıkları gibi diğer medya kanallarının sunduğu bilgiye erişim imkanları da bu güvenin tesis edilmesi noktasında bir karşılaştırma, mukayese ve doğrulama imkanı sağlamaktadır. Ancak, her halükarda kullanıcıların bilgiyi araştırmadan teyit etme şansları olmadığı gibi hızlı bir güncelleme imkanına sahip olan yeni medya mecraları zaman içerisinde bilginin doğrulanması için kullanılan araçlar olarak da kendini gösterebilmektedir.

Medyanın dijitalleşmesinde en önemli unsur olan internet, içerik oluşumu ve yayın faaliyetlerinin gerçekleştiği mecra halini almış, bu sebeple de toplumsal hayatta önemi buna bağlı olarak da artmıştır. Öte yandan, bilişim teknolojilerinin medya alanına nüfuzunun yanı sıra dijital alan tüm verilerin erişimine de imkan sağladığı için geleneksel gazetecilik mecburiyet ile dijital bir dönüşüm gerçekleştirmiştir. Bunların yanı sıra geleneksel yöntemlere nazaran daha düşük maliyetler ve yüksek verimlilik imkanı sunan dijital medya diğer taraftan gerçek zamanlı olarak anlık güncellenebilirlik, okuyucu ile interaktif etkileşim imkanı, geniş kitlelere erişim olanağı, kişiselleştirilmiş içerik ve hipermetinsellik gibi özellikleri itibariyle de yeni medya olarak hızlı bir biçimde kabul görmüştür.

## İnteraktif Etkileşim

Dijitalleşme, gazeteciliği tekdüze ve tek yönlü işleyen bir yapıdan karşılıklı etkileşimin mümkün olduğu ve daha yoğun enformasyon akışının bulunduğu bir zemine taşımıştır. Geleneksel medya uygulamalarında okuyucunun yayıncı tarafla iletişimi son derece kısıtlı imkanlar daire-



sinde söz konusu olmanın yanı sıra zahmetli bir süreç olarak gerçekleşmekteydi. Gazeteciliğın, monolog yapı düzeninden anında etkileşimli bir yapıya geçişi, enformasyon yoğunluğunu hem paylaşabilme hem de tüketicinin geri bildirimde bulunabilmesine olanak sağlamıştır. Bu etkileşim, kullanıcıların medya içeriklerini tüketmenin ötesinde aktif olarak katılım sağlamalarına ve hatta içerikleri kendilerinin oluşturmasına olanak tanır. Yeni medya araçları, örneğın sosyal medya platformları, bloglar, podcast'ler ve diğeri interaktif uygulamalar, kullanıcılara birbirleriyle ve yayıncı ile iletişim kurma fırsatı vererek topluluklar oluştururlar (Kaplan, ve Haenlein, 2010).

### **Hızlı ve güncel haber oluşturma**

Dijitalleşme sayesinde, yerel medya organları haberleri çok daha hızlı bir şekilde yayınlama imkanına sahip oldular. Yayın kuruluşları, herhangi bir olayın gerçekleştiğı andan itibaren hemen haberi paylaşarak daha güncel ve doğru bir bilgi akışı sağladılar. Bu sayede, haberlerin hızlı bir şekilde yayınlanması, yerel medya organlarının haber akışı konusunda büyük bir avantaj elde etmelerini sağlamıştır (Picard, 2017). Pavlik, (2013) haberin güncellenebilir olma durumunu haberin online ortamda daha dinamik ve akıcı olması ile ilişkilendirmektedir. Ayrıca, izleyicilerin güncel bir habere ilişkin gelişmeleri anlık olarak alabilmesi ve uzun soluklu olaylarda yaşanan gelişmeleri sürekli takip edebilmeleri güncellik ve güncellenebilirlik avantajının getirileri olarak değerlendirilmektedir. Nitekim dijitalleşme öncesi dönemde toplum, olayları en erken bir gün sonrası itibarıyla takip edebilmekteyken dijitalleşmenin getirdiğı olanaklarla bu süre anlık olarak değışmiş ve haberciliğın daha verimli sonuçlar oluşturmasına önemli bir katkı sağlamıştır.

### **Maliyetlerin düşürülmesi ve yüksek verimlilik imkanı:**

Geleneksel medyadan farklı olarak dijital medya yerel gazeteler için özellikle baskı ve kağıt maliyetleri açısından önemli bir tasarruf sağladığı açıktı. Bu doğrultuda bir örnek teşkil edecek olan Hürriyet Gazetesi 2020 faaliyet raporunda, baskı ve baskı sarflarının gazete ham giderlerinin salt %34'ünü oluşturduğu ifade edilmektedir. Ayrıca Kocabaş ve Kuzu (2019) Türkiye'deki yerel gazetelerin dijital dönüşümüne odaklanan araştırmalarında, gazetelerin dijitalleşmesinin, baskı maliyetlerinin azaltılmasına ve gazetelerin üretim sürecindeki verimliliğın artırılmasına katkı sağladığını dile getirmişlerdir.

Bu değışim, geleneksel medya kuruluşlarında da bir yöndeşmeye neden olmuştur. Eskiden haber içeriğı üretmek için sahada, ofiste ve basım sürecinde daha fazla işgücüne ihtiyaç duyulurken, şimdilerde bu işler bilgisayarlar aracılığıyla yapılabilmektedir. Bu da bir kişinin birden fazla işi yapabilmesine olanak tanıyarak, hem üretimin hızlanmasını sağlamakta hem de maliyetleri düşürmektedir. Yeni iletişim teknolojilerinin kullanımı sayesinde medya kuruluşlarında çalışanlar, haber üretimini ve dağıtımını aynı anda gerçekleştirebilmekte ve bu durum maliyetleri düşürerek verimliliğı artırmaktadır (Blackman, 2004).

### **Kişiselleştirilmiş içerikler oluşturabilme:**

Okuyucuların kişiselleştirilmiş haber akışına erişimi, geleneksel gazetecilik anlayışındaki haber seçme ve yayınlama sürecindeki editör ve genel yayın yönetmenlerinin yerini almaktadır. Bu şekilde, okuyucular kendi ilgi alanlarına göre haberleri seçebilir ve yapay gündemlerin etkisi altında kalmadan takip edebilirler (Carlson, 2005). Bu yenilik, geleneksel gazetelerin sayfa sayfa taranması zorunluluğunu ortadan kaldırarak okuyucuların zamandan tasarruf etmelerini sağlar. Ancak, geleneksel gazetecilik pratiklerinde bir okuyucu, ilgilendiğı bir habere ulaşabilmek için sayfa sayfa gazeteyi taramak zorundadır ve bu nedenle ilgi alanlarına girmeyen haberlerin etki-

sine maruz kalabilirler. Althaus ve Tewksbury (2002) tarafından yapılan bir çalışma, geleneksel yöntemlerle yayınlanan gazetelerin okuyucularının, kendi ilgi alanlarına girmeyen haberlerin etkisinde kaldıklarını göstermiştir

### **Çoklu ortam (multimedya) ve hipermetinsellik:**

Multimedya özelliği, haber içeriklerinin daha bütüncül bir yapı içinde sunulmasını sağladığı gibi, internet kullanıcılarının haberleri tüketirken imge, ses ve metin unsurlarından bir ya da birkaçını seçebilme imkanı sunar. Bu da gazetecilere, haberlerini çoklu ortam uygulamaları çerçevesinde şekillendirme şansı verir. Böylece, internet üzerinde bulunan haber içerikleri, okuyucuların kişisel tercihleri doğrultusunda tüketilebilir hale gelir. İnternet kullanıcıları, haber metinlerini okuyabilecekleri gibi, video izleyebilir, grafik ve tablolarla habere ilişkin detayları edinebilirler. Bu kişiselleştirilmiş haber tüketimi olgusu, internetin geleneksel medyadan farklılaşmasını sağlayan önemli bir özelliktir. İnternet kullanıcıları, haberlere ilişkin farklı formatlarda sunulan verileri kendi tercihlerine göre tüketebilirler (Bardoel, 2002). Bu da bireyselleştirilmiş bir tüketim olgusunu işaret eder. Ayrıca, internet kullanıcılarının haber tüketimi, zamana ve mekana bağımlılıktan kurtulur. İnternet kullanıcıları, istedikleri zaman, istedikleri yerden haberlere erişebilmektedirler. Bununla birlikte, multimedya özelliği sadece haber tüketimi açısından değil, gazetecilik mesleği açısından da önemli bir etkiye sahiptir. Gazeteciler, haberlerini çoklu ortam uygulamaları çerçevesinde şekillendirerek, okuyuculara daha kapsamlı bir haber sunumu yapabilirler. Bu da gazetecilik mesleğinin geleneksel yöntemlerinden farklı bir bakış açısı getirir (Taşkıran ve Kırık, 2016).

Multimedyalı belgeler, farklı medya türlerinin bir arada kullanılmasıyla oluşturulan ve “hipermetin” adı verilen linkler aracılığıyla birbirine bağlanan belgelerdir. Hipermetinler, kullanıcıların metin içerisinde belirtilen konularla ilgili daha fazla bilgiye ve farklı kaynaklara ulaşmalarını sağlar. Bu özellik, haber yayıncılığı için de oldukça önemli bir rol oynamaktadır. Geleneksel medyada, haberler kısıtlı bir alan içinde sunulmakta ve bu nedenle ayrıntılı bilgi ve kaynaklara yer verilememektedir. Ancak, internet üzerinde sunulan haberlerde hipermetinler kullanılarak, okuyuculara konuyla ilgili daha fazla bilgiye ve kaynağa erişim imkanı sağlanmaktadır. Ayrıca, hipermetinler haberlerin güvenilirliği açısından da önemlidir. Linkler aracılığıyla sunulan detaylı bilgi ve kaynaklar, haberin doğruluğunu ve gerçekliğini doğrulamak için okuyucular tarafından kullanılabilir (Pavlik, 2013). Bu nedenle, internet üzerinde sunulan haberlerin hipermetinlerle desteklenmesi, okuyucuların habere olan güvenini artırır. Bununla birlikte, hipermetinlerin kullanımı birkaç sorunu da beraberinde getirmektedir. Özellikle, haberlerin doğru ve güvenilir kaynaklardan alınması gerekmektedir. Aksi takdirde, yanlış ve manipüle edilmiş bilgi ve kaynaklara yönlendirme yapılarak, okuyucular yanıltılabilir. Ayrıca, hipermetinlerin kullanımı, haberlerin okunabilirliğini azaltabildiği gibi okuyucuların dikkatlerini de dağıtabilmektedir (Deuze, 1999).

## **2.2. Yerel Gazetelerin Dijitalleşme Entegrasyonları:**

Yerel gazetelerin dijitalleşme süreci, gazetelerin dijitalleşme sürecinin genel özelliklerinden farklılık gösterir. Bu süreçte yerel gazeteler, öncelikle mali, teknik ve personel kaynaklı sorunlarla karşı karşıya kalırlar. Yerel gazetelerin sınırlı maddi kaynakları, dijital dönüşüm için gerekli olan yatırımları yapmalarını zorlaştırır. Bu nedenle, yerel gazetelerin dijitalleşme süreci, ulusal gazetelerin dijitalleşme sürecinden daha yavaş ve sancılı olabilir (Hofsetz ve Spilker, 2018).

Yerel gazetelerin dijitalleşme sürecindeki sorunların en önemlilerinden biri, teknolojik yetersizliktir. Yerel gazetelerin teknolojik altyapısı, dijitalleşme sürecinde gereksinim duyulan yeni teknolojilere uygun değildir. Bu nedenle, yerel gazetelerin dijitalleşme sürecinde öncelikli olarak teknolojik altyapılarının güçlendirilmesi gerekmektedir (Singer ve Ashman, 2018).

Yerel gazetelerin dijitalleşme sürecindeki diğer sorun ise personel yetersizliğidir. Yerel gazetelerin genellikle sınırlı sayıda personeli vardır ve bu personel, dijital gazetecilik için gereken beceri ve deneyime sahip olmayabilir. Bu nedenle, yerel gazetelerin dijitalleşme sürecinde personelin eğitimi ve geliştirilmesi de önemlidir (Hofsetz ve Spilker, 2018).

Yerel gazetelerin dijitalleşme sürecindeki diğer bir sorun, içerik üretme konusundaki sınırlılıklarıdır. Yerel gazetelerin sınırlı personel ve maddi kaynakları, dijital platformlar için yeterli içerik üretmelerini zorlaştırır. Bu nedenle, yerel gazetelerin dijitalleşme sürecinde içerik üretme stratejilerinin de gözden geçirilmesi gerekmektedir (Singer ve Ashman, 2018).

Yerel gazetelerin dijitalleşme süreçleri ulusal gazetelerden farklı olmakla birlikte genel olarak aşağıdaki adımları içermektedir (Elvestad, 2017; Pavlikova ve Zurovac, 2019):

**Dijital Altyapı Oluşturma:** Gazeteler, dijital bir platforma geçmek için öncelikle gerekli teknolojik alt yapıyı oluşturmalıdır. Bu, web sitesi tasarımı, sunucu kurulumu, güvenlik ve veri yedekleme işlemlerini içerir.

**Dijital Haber Üretimi:** Gazeteler, dijital platformda kullanıcıların ilgisini çekecek haberleri üretmek zorundadır. Bu süreçte gazeteler, okuyucuların dijital platformlarda ne tür haberlerden ilgi duyduğunu belirlemek için veri analizleri yapmalıdır.

**Dijital Pazarlama:** Gazeteler, dijital platformda varlıklarını duyurmak için doğru pazarlama stratejileri geliştirmelidir. Bu, dijital reklamcılık, sosyal medya ve e-posta pazarlama gibi araçları kullanmayı içerir.

**Dijital Abonelik Modelleri:** Gazeteler, dijital platformda gelir elde etmek için abonelik modelleri geliştirmelidir. Bu, ücretli abonelikler, dijital içerik mağazaları ve reklamlar gibi farklı gelir kaynaklarına sahip olmayı içerir.

**Veri Analizi:** Gazeteler, dijital platformlardaki kullanıcı etkileşimlerini izleyerek, kullanıcıların davranışlarını anlayabilir ve daha iyi içerikler üretebilirler. Bu, kullanıcılarla etkileşimlerin yanı sıra, web sitesi trafiği, reklam verimliliği ve abonelik satışları gibi ölçümler de içerir.

**Mobil Uyumluluk:** Gazetelerin, dijital platformlarının mobil cihazlarla uyumlu olması da son derece önemlidir. Okuyucuların çoğu artık haberlere mobil cihazlarından erişiyorlar, bu nedenle gazetelerin mobil uyumlu web siteleri ve uygulamaları olması gerekiyor.

**Sosyal Medya Entegrasyonu:** Gazetelerin, dijital platformlarını sosyal medya hesaplarıyla entegre etmesi de önemlidir. Bu, okuyucuların sosyal medya üzerinden haberleri paylaşmalarını kolaylaştırır ve gazetelerin daha geniş bir kitleye ulaşmasını sağlar.

Netice itibariyle yerel gazetelerin dijitalleşmesi bir kaçınılmazlık sergilemenin yanı sıra pek çoğu açıısından bu dönüşüm önemli maliyetleri de beraberinde getirmektedir. Ancak, her geçen gün teknolojik imkanlara erişim gitgide kolaylaşmakta ve bu konuda eğitimli birey sayısı da artmaktadır. Buna bağlı olarak daha kolay erişilebilir imkanlar oluşmakta ve yerel gazeteler daha kolay biçimde bu dönüşüm için gerekli olan ekipmanlara ulaşabilmektedirler. Öte yandan görece

yerel gazeteler için yüksek olan bu yatırımlar uzun vade faaliyetleri gerçekleyebilecek olmanın yanı sıra orta vadede bu yatırımların geri dönüşüm imkanını da yine bu yatırımlar sağlamaktadır. Daha geniş kitlelere ulaşım imkanı edinen yerel gazeteler, diğerlerinden farklılaştıkları oranda okuyucu kitlesini ve bağlı olarak gelirlerini artırabilmek imkanına da kavuşmuşlardır.

### **2.3. Dijitalleşmenin Yerel Medya Kuruluşları Üzerindeki Olumsuz Etkileri:**

Teknolojik gelişmeler sonucunda dijital medyanın yükselişi, yerel medya kuruluşları üzerinde önemli etkilere sahip olmuştur. Bu etkilerin en belirgin olanlarından biri, yerel medya kuruluşlarının gelirlerinde yaşanan azalmadır (Friedland, 2010). Yerel medya kuruluşları, geleneksel medya kanalları yerine dijital medya kanallarına geçiş yapan okuyucular ve reklam verenler tarafından terk edilmektedir.

Bu durumun en önemli nedenlerinden biri, dijital medya platformlarının düşük maliyetleri ve kolay erişim imkanlarıdır (Boczkowski, 2010). Reklamverenler, dijital medya platformlarında yerel medya kuruluşlarına göre daha fazla kitleye daha az maliyetle ulaşabilmektedirler. Bu da yerel medya kuruluşlarının gelirlerinde ciddi bir azalmaya neden olmaktadır (Picard, 2016). Bununla birlikte, yerel medya kuruluşları için dijitalleşmenin olumsuz etkileri sadece mali boyutla sınırlı kalmamaktadır. Dijitalleşmenin neden olduğu rekabet ortamı, yerel medya kuruluşlarının okuyucu ve reklam verenlerinin ilgisini kaybetmesine neden olabilir (Anderson, 2013). Bu durum, yerel medya kuruluşlarının kalitesini ve yayınlarına yaptığı yatırımları düşürmesine neden olabilir. Yerel medya kuruluşlarının dijitalleşmeyle mücadele etmek için birçok stratejisi mevcuttur. Bunlar arasında, çevrimiçi içerik sağlama, mobil uygulamalar geliştirme, dijital pazarlama stratejileri uygulama ve çeşitli platformlarda varlığını sürdürme yer almaktadır (Dizard, 2015). Ancak, yerel medya kuruluşlarının dijitalleşmeye uyum sağlaması, sadece stratejik kararlar almaktan ibaret değildir. Yerel medya kuruluşları, dijitalleşmenin sunduğu fırsatları değerlendirebilecek ve geleneksel yayıncılık ile dijital yayıncılığı birleştirebilecek yetenekleri geliştirmelidir (Powers, 2012). Bu yetenekler arasında, dijital içerik üretimi, veri analizi ve kullanıcı deneyimi tasarımı yer almaktadır.

### **Sonuç**

Günümüzde dijital teknolojinin hızlı bir şekilde yayılması ve internetin evrensel olarak kullanılabilir hale gelmesi, haber medyasının da bu alanda bir dönüşüm geçirmesine sebep oldu. Yeni iletişim teknolojileri sayesinde yerel medyanın da dijital ortama taşınmasının etkileri birçok değişikliğe neden olmuştur.

Yeni iletişim teknolojilerinin yerel medyaya kattığı en önemli değişikliklerden birisi bölgesel hedef kitleye ulaşmaktan ziyade tüm dünyada erişilebilir olmasından kaynaklanmaktadır. Geleneksel medya araçları (gazete, dergi, radyo ve televizyon gibi) belirli bir coğrafi bölgeye veya kitleye hitap ederken, dijitalleşmeyle birlikte yerel medya organları sınırları aşarak daha geniş kitlelere ulaşma imkânına kavuşmuştur. Yerel gazeteler, web siteleri, sosyal medya hesapları ve uygulamalar sayesinde, ürettikleri haberleri dünyanın her yerinden okuyuculara ulaştırma fırsatı bulmuşlardır. Öte yandan dijitalleşme sayesinde basın işletmeleri daha hızlı ve güncel haber yayınlama imkânına ulaşmışlardır. Dijitalleşme sayesinde, yerel medya organları haberleri çok daha hızlı bir şekilde yayınlama imkânına sahip oldular. Yayın kuruluşları, herhangi bir olayın gerçekleştiği andan itibaren hemen haberi paylaşarak daha güncel ve doğru bir bilgi akışı oluşturmuşlardır. Bu sayede, haberlerin hızlı bir şekilde yayınlanması, yerel medya organlarının haber akışı konusunda büyük bir avantaj elde etmelerini sağlamıştır.

Bir diğer olumlu etki ise yerel medyada interaktif etkileşime imkân oluşturmuş olmasıdır. Dijitalleşme, yerel medyanın okuyucuları ile daha etkileşimli bir hale gelmesine de yardımcı olmuştur. Yerel medya organları, web siteleri, sosyal medya hesapları ve uygulamalar üzerinden okuyucuları ile etkileşim halinde olarak, onların görüşlerini, yorumlarını ve geri bildirimlerini alabilmektedirler. Bu sayede, okuyucuların taleplerine daha hızlı ve etkili bir şekilde yanıt verme imkânı bulmuşlardır.

Bir diğer olumlu etkisi olarak yerel medya kuruluşlarının reklam gelirlerine katkı sağlayan yeni reklam modellerinden bahsetmek de mümkün olmaktadır. Dijitalleşme, yerel medya organlarına yeni reklam modelleri sunarak, gelirlerini arttırma imkânı da sağladı. Yerel medya organları, web siteleri, sosyal medya hesapları ve uygulamalar üzerinden reklam olarak daha geniş bir kitleye hitap edebilmektedirler. Ayrıca, reklamların hedeflenmesi, kişiselleştirilmesi ve daha etkili sonuçlar elde edilmesinin de imkân ve olanakları oluşmuştur.

Dijitalleşme ile birlikte gelen teknolojik gelişmeler, haberlere anında erişim sağlanmasını, haberlerin hızlı bir şekilde yayınlanmasını ve paylaşılmasını mümkün kılmıştır. Ancak, bu gelişmeler yerel medya kuruluşları üzerinde olumsuz etkiler de yaratmıştır.

Öncelikle, dijitalleşme ile birlikte gelen internetin yaygınlaşması, haberlerin yayınlanma sürecindeki maliyetleri düşürmüştür. Bu durum yerel medya kuruluşlarının karlılığı üzerinde olumsuz etki yaratmıştır. Yerel medya kuruluşları, gelirlerini öncelikle reklamlardan elde etmektedirler. Ancak, internet üzerinden reklam yapmanın maliyeti yerel medya kuruluşlarının yapabileceği reklamlardan daha düşük olduğu için, yerel medya kuruluşlarının reklam gelirleri azalmaktadır.

Bununla birlikte, yerel medya kuruluşlarının karşı karşıya kaldığı bir diğer zorluk da, internet üzerinden haberlere erişimin kolaylaşması ve sosyal medyanın yaygınlaşması ile birlikte artan rekabettir. Yerel medya kuruluşları, geleneksel olarak sadece yerel haberleri yayınlamaktaydı. Ancak, internet üzerinden herkesin kolayca erişebileceği ulusal ve uluslararası haber kaynakları ile rekabet etmek zorunda kalmaktadırlar. Bu durum, yerel medya kuruluşlarının okuyucu kitlesini kaybetmelerine neden olabilmektedir.

Bunların yanı sıra, internet üzerinden yayın yapan haber sitelerinin sayısının artması da yerel medya kuruluşlarının karşı karşıya kaldığı bir diğer zorluktur. Yerel medya kuruluşları, internet üzerinden yayın yapan haber siteleriyle rekabet etmek zorunda kalmaktadırlar. Ancak, yerel medya kuruluşlarının bu sitelerle rekabet etmekte zorlanmalarının nedeni, internet üzerinden yayın yapan haber sitelerinin çok daha geniş bir kitleye hitap edebilmeleridir. Yerel medya kuruluşları ise, sadece belirli bir bölgeye hitap etmektedirler.

Sonuç olarak, dijitalleşme yerel medya kuruluşları üzerinde olumlu ve olumsuz etkileri birlikte ortaya çıkarmıştır. Olumlu etkiler, düşük maliyetler, daha geniş kitlelere ulaşım, interaktifleşme, daha az personel istihdamı gibi başlıklarla ifade edilebilirken, karlılığın azalması, okuyucu kitlesinin gitgide azalması ve internet üzerinden yayın yapan haber siteleriyle rekabet sorunları “olumsuz etkiler” olarak özetlenebilmektedir. Yerel medya kuruluşlarının bu zorlukların üstesinden gelebilmeleri için, internetin sunduğu olanakları kullanmaları ve geleneksel yayın yöntemlerini yeni teknolojilere adapte ederek daha teknolojik yaklaşımlar sergilemeleri kaçınılmaz bir gereklilik olarak kendini göstermektedir.

## Kaynakça

- Ahmad, N., ve Butt, I. (2018). The impact of digitalization on media and journalism: A review article. *Journal of Creative Communications*, 13(2), 171-183.
- Aktaş, C. (2013). İnternet'in gazeteciliğe getirdiği yenilikler. *Selçuk İletişim*, 5(1), 30-41.
- Albarran, A. B. (2018). *Handbook of media economics*. Routledge
- Atay, A. (2018). Türkiye'de yerel medya ve yerel gazetelerin sorunları. *Journal of Human Sciences*, 15(4), 3839-3854.
- Boczkowski, P. J. (2010). *News at Work: Imitation in an Age of Information Abundance*. University of Chicago Press.
- Boulos, M. N. K., Brewer, A. C., Karimkhani, C., Buller, D. B., ve Dellavalle, R. P. (2016). Mobile medical and health apps: State of the art, concerns, regulatory control and certification. *Online Journal of Public Health Informatics*, 8(2), e229.
- Castells, M. (2005). *Enformasyon çağı I: Ekonomi, kültür ve ağ toplumunun yükselişi*. (E. Kılıç, Çev.), Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Castells, M. (2010). *The Information Age: Economy, Society and Culture*. John Wiley ve Sons.
- Dizard, W. (2015). *The Future of News: An Essay in News Evaluation*. Springer.
- Elvestad, A. (2017). The digital transformation of local news. *Journal of Applied Journalism ve Media Studies*, 6(2), 211-228.
- Friedland, L. A. (2010). Local Journalism in the United States: A Case Study of Massachussets. *Media, Culture ve Society*, 32(4), 615-631.
- Gezgin, S. (2002). Geleneksel basın ve internet gazeteciliği. V. Ersan (Ed.), *İnternet çağında gazetecilik içinde* (s. 29-36), Metis Yayınları.
- Gilder, G. (1994). *The rise of the telecosm: The tangle of wires that will remake human civilization*. Alfred A. Knopf.
- Güneş, G. (2007). Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Aydın'da Basın Yayın Hayatı . *Tarih Araştırmaları Dergisi* , 26 (41) , 21-58.
- Gürcan, H. ve Bayram, F. (2005). Yerel haberlerin internet ortamında görüntüleri Denizli, Eskişehir ve Erzurum örnekleminde bir değerlendirme. *Selçuk İletişim*, 3(4), 53-62.
- Gürcan, H. ve Bekiroğlu, O. (2013). Türkiye'de internet gazeteciliği açısından yerel basının genel görünümü ve bölgeler arası bir değerlendirme. *Selçuk İletişim*, 5(1), 22-29.
- Hanna, S., Rohm, A., ve Crittenden, V. L. (2011). We're all connected: The power of the social media ecosystem. *Business Horizons*, 54(3), 265-273.
- İşık, M. (2001). Globalleşme yerelleşme ve medya. *Selçuk İletişim*, 1(4), 38-43.
- Jenkins, H. (2006). *Convergence culture: Where old and new media collide*. NYU press.
- Kaplan, A. M., ve Haenlein, M. (2010). Users of the world, unite! The challenges and opportunities of Social Media. *Business Horizons*, 53(1), 59-68.
- Kocabaş, İ., ve Kuzu, A. (2019). The Transformation of Local Press in the Digital Era: The Case of Turkey. *Journal of Media Critiques*, 5(19), 22-38.
- Lacey, R., ve Walters, J. (2017). The impact of digital technology on the nature of journalism. In *The SAGE Handbook of Digital Journalism* (pp. 75-89). Sage Publications.
- Lev Manovich (2001). *The Language of New Media*. The MIT Press.
- McLuhan, M. (1964). *Understanding Media: The Extensions of Man*. Routledge.
- Özdemir, Y. (2003). Turkish journalism: A historical overview. *Turkish Studies*, 4(2), 129-147.
- Pavlik, J. V. (2013). The impact of technology on journalism. In *The Handbook of Global Online Journalism* (pp. 145-157). John Wiley ve Sons.

- Pavlikova, T., ve Zurovac, M. (2019). Local Newspaper Digital Transformation: A Multi-Level Analysis of Their Characteristics, Content and Social Media Strategies. *Central European Journal of Communication*, 12(1), 7-26. doi: 10.19195/1899-5101.12.1(22).1
- Picard, R. G. (2016). *Journalism and Society*. Sage Publications.
- Picard, R. G. (2017). Local Journalism in the Digital Age: Quality and Economic Issues. *Journal of Applied Journalism ve Media Studies*, 6(1), 125-144.
- Powers, M. (2012). *The Impact of Digital Technology on Journalism and News Media*. Reuters Institute Fellowship Paper, University of Oxford.
- Shirky, C. (2008). *Here Comes Everybody: The Power of Organizing Without Organizations*. Penguin.
- Skeels, M. M., ve Grudin, J. (2009). When social networks cross boundaries: A case study of workplace use of facebook and linkedin. In *Proceedings of the 2009 international ACM conference on Supporting group work* (pp. 95-104). ACM.
- Şahin, N. (2014). *Türk Basın Tarihi*. Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Şeker, M. (2007). *Yerel gazeteler*. Tablet Yayınları.
- Tapscott, D., ve Caston, A. (1993). *Paradigm shift: The new promise of information technology*. McGraw-Hill.
- Van Dijck, J. (2013). *The Culture of Connectivity: A Critical History of Social Media*. Oxford University Press.
- Veletsianos, G., ve Kimmons, R. (2012). Networked participatory scholarship: Emergent techno-cultural pressures toward open and digital scholarship in online networks. *Computers ve Education*, 58(2), 766-774.
- Yıldırım, B. (2013). Gazeteciliğin dönüşümü: yöndeşen ortam ve yöndeşen gazetecilik. *Selçuk İletişim*, 6(2), 230-253.

# İntiharın Bir Gösterge Olarak Analizi: Nilgün Marmara ve Sadık Hidayet Örnekleri

## *Semiotic Analysis of Suicide: Examples of Nilgün Marmara and Sadık Hidayet*

Serap BOZKURT GÜVENEK\*



### Öz

Dış dünyadaki nesnenin varlığını ego ile sonlandıran ve sosyal bir gerçeklik olan intiharın etiyojisine ilişkin; “bilinçaltı öfkesi”, “kendine, dünyaya karşı negatif bir bakış”, “toplumsal bir olgu”, “stres verici olaylara karşı öğrenilmiş bir tepki” olduğu söylenebilir. İntihar, genellikle, toplumsal sebeplerin tetiklediği bireysel bir eylemdir. Toplumdan bağımsız olarak ele alınmayacak bireyin, eyleminin neticesini de sadece bireysel açıklamak eksik ve anlaşılmaz kılacağından intiharı bireysel bir eylem yönünden ziyade toplumsal yönüyle ve sebebiyle dile getirmek her şeyi daha açıklayıcı hâle getirebilir. Bu sebeple, toplumsal ya da bireysel sebeplerden herhangi biri ya da kesişimleri sonucunda hayatlarına son veren yazar ya da şairlerin eserlerinde yer alan ölüme dair cümleler, onların hayatlarına son vermeden önceki verdikleri tepkinin en büyük sosyal gerçeklik göstergeleridir. Tamamlanmış intihar göstergelerinin inceleneceği bu çalışmada çeşitli etkenler ve sebeplerden dolayı hayatlarına farklı şekillerde son vermiş bulunan Nilgün Marmara ve Sadık Hidayet’in seçilen eserleri örneklem metnini oluşturacak ve bir ipucu olarak sergilenen, ölümlerinin şahitleri olan sözcelerin anlamsal boyutları ele alınıp ölümün onlarda hangi göstergelerle tezahür ettikleri gözler önüne serilecektir ve intiharın göstergeleri olan sözceler üzerinden bir söylem analizi yapılacaktır.

**Anahtar kelimeler:** İntihar, söylem analizi, gösterge, sözcük, Nilgün Marmara, Sadık Hidayet.

### Abstract

Regarding the etiology of suicide, which terminates the existence of the object in the external world with the ego and is a social reality, it can be said that it is a “subconscious anger”, “a negative view of oneself and world”, “a social phenomenon” and “a learned reaction to stressful events”. Suicide is usually an individual act triggered by social reasons. Since it would be incomplete and incomprehensible to explain the outcome of the action of an individual, which cannot be handled independently of society, to explain suicide as a social act rather than an individual act, it may be more explanatory to express the social aspect and cause of suicide. For this reason, the sentences about death in the works of writers or poets who end their lives as a result of any of the social or individual reasons or their intersections are the biggest social reality indicators of their reactions before ending their lives. In this study, in which the indicators of completed suicide will be analyzed, the selected works of Nilgün Marmara and Sadık Hidayet, who ended their lives in different ways due to various factors and reasons, will constitute the sample text and the semantic dimensions of the words that are exhibited as a clue, which are the witnesses of their deaths, will be discussed and the indicators of death will be revealed and a discourse analysis will be made through the words that are the indicators of suicide.

**Keywords:** Suicide, discourse analysis, indicator, statement, Nilgün Marmara, Sadık Hidayet.

Dr. Arş. Gör., Trakya Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Edirne, Türkiye.  
Elmek: serapbozkurtttt@gmail.com,  
ORCID: 0000-0001-9507-7374.

Gönderilme Tarihi / Received Date:

17 Ocak 2023

Kabul Tarihi / Accepted Date:

18 Mayıs 2023

Atıf/Citation: Bozkurt Güvenek S. (2023). İntiharın Bir Gösterge Olarak Analizi: Nilgün Marmara ve Sadık Hidayet Örnekleri doi.org/10.30767/diledeara.1271570

Copyright © 2023

Dil ve Edebiyat Araştırmaları

tded.org.tr | 2023



## Extended Summary

When we look at the historical development of the phenomenon of suicide, its causes, quantitative values, the ways in which it is practiced and the impact it has on society as a result have varied from culture to culture and society to society. It has been observed that people who commit suicide are unable to cope with events regardless of the cause, have extreme pessimism, hopelessness, helplessness and lack the power to evaluate the course of events, and that all these emotional discharges and the only way out of the deadlock is death, that is, the desire to end one's own life, is directly related to the instinct of survival.

In this study, the phenomenon of suicide will be discussed as the reflection of the result of social effects on individual behavior. That is to say, the mental and hereditary world of the individual, who is born in a society and cannot be independent from it no matter how much he/she marginalizes himself/herself, is pressured and shaped by the rules and mental structure of the society. If society exerts a mental pressure on individuals, this leads to "suicidal" consequences for individuals who are more vulnerable or have an instinct for survival.

As long as the individual does not separate or isolate himself/herself from social life, her/his personality will be side by side with the values that she/he has already acquired and her/his essential self will not stand out in society. This will take its place as the only formula for a society not to dissolve and disintegrate, and will be taught to most individuals as an impulse. Whenever the individual begins to question and isolates herself/himself from society and reaches solitude, the struggle to live for self-interest will have begun and she/he will not recognize any rules other than the rules of self-interest. The concept called "selfishness" emerges at this very point. In this study, completed suicide indicators will be analyzed ideologically through discourse analysis. In addition, the forms of suicide will be classified base on Durkheim's classification (selfish suicide, altruistic suicide, suicide without rules and suicide by fate) and the examples will be evaluated in the light of this classification. The suicide dimension of the authors of the texts to be analyzed is generally in this category. From this point of view, the indicators to be uncovered through an ideological discourse analysis in a few selected works of a writer and a poet who found the question "What is the use?" in self-destruction -the semiotic analysis of suicide was carried out through the examples of Nilgün Marmara and Sadık Hidayet- will be evaluated as the witnesses left behind by these individuals before they go to their deaths, and the semantic dimension of the indicators will be tried to be revealed by bringing the deeper meaning to the surface with the subtext reading in those lines. The concept of *death* is a common signifier in both Marmara and Hidayet. The indicators that differ are *pain* and *ease*. While in Marmara death goes hand in hand with pain, in Hidayet death is intertwined with ease. These people have spent their lives waiting for the time when they will disappear. The only witnesses they left behind were their discourses. Their ideological struggles in life were reflected in their discourse in all its dimensions. While society tied their thoughts, when they were freed from all these bonds, they faced death and accepted death willingly. Both of them are highly educated individuals, but they preferred to leave this life, having lived with the full awareness of the weight of consciousness in the reality knowledge. Nilgün Marmara and Sadık Hidayet, the authors of the texts we are dealing with ideological discourse (*Daktiloya Çekilmiş, Şiirler, Defterler, Aylak Köpek, Körbaykuş, Hacı Aga...*); are, first of all, two individuals who have the courage to face pure reality. However, this reality was heavy on their naive, sensitive, romantic and overly human minds, and therefore these two names, who have an

important place in the literature, chose the dream of immortality by not choosing to live. If the examined examples are summarized with a semiotic quadrilateral (reality-ideological structures, imagination-normality) and a conclusion is reached; it can be said that normalization and ideological structures, which are the opposites of reality and imagination, are reflected in the discourse in the contradiction of life and death. The actions, tendencies, passions and changes of the society and the struggle of the individual who does not accept this with the reality in her/his soul are given in the line of this semiotic opposition by obtaining a coherent relation.

## Giriş

Bilme, sorgulama, toplum tarafından yargılanma başlıklarıyla kendi dünyasını şekillendiren, içe kapanıklığını daha da güçlendiren bireyin dünyaya ve çevresinde olanlara yüklediği anlam var oluş çizelgesini de değiştirmektedir. İntihar, insanların dünyaya yüklediği/yükleyemediği, anlamlandırdığı/anlamlandıramadığı olaylar neticesinde bireylerin bu gibi sebeplerin seçimlik sonucunda gerçekleştirdiği eylemdir. İntihar, kültürel ve sosyal farklılıkları açısından gerek görülme sıklığı ve şekli gerekse bu olgunun toplumda oluşturduğu tepki ve yargı açısından büyük değişkenlikler gösteren çok bileşenli, değişkenli bir niteliğe sahip, sosyal etkileri olan fenomendir (Lizardi vd. 2011: 295). Freud, *Ego ve İd*'de (2019: 8-35) cinsel bir nesneden vazgeçerken egonun içinde nesnenin oluşmasının, yani özdeşimin id'in nesneden vazgeçebilmesinin tek koşulu olduğunu söyler. Ayrıca melankolinin bitmemiş bir hüzünlenme süreci olduğunu belirterek melankoliyi egoyu oluşturan özdeşleşmelerin merkezine yerleştirir. Melankolik özdeşleşme, yitip giden nesneyi egonun bir parçası kılar ve böylece dış dünyadaki nesnenin ortadan kalkmasına izin verir. Freud'un da tanımladığı gibi intihar, kişinin kendisine yönelttiği saldırganca bir eylemdir. Ayrıca, intihar için ölüm içgüdüsünün etkinlik kazanarak kişinin kendi üzerine çevrilmesidir de demektir (Gençtan 1984: 110). Tarihî gelişimine bakıldığında intihar olgusunun sebepleri, nicelik değerleri, uygulanış biçimleri ve neticesinde toplumda uyandırdığı etki kültürden kültüre, toplumdaki topluma değişiklik göstermiştir. İntihar eden kişilerin sebep ne olursa olsun olaylarla başa çıkamama, aşırı bir karamsarlık, umutsuzluk, çaresizlik ve gidişi değerlendirecek güçten yoksun olduğu gözlemlenmiş ve tüm bu duygu boşalmalarının ve çıkmazların içinden sıyrılmanın tek çaresi olarak görülen ölüm, yani kişinin kendi hayatına son verme isteği, kurtulma içgüdüğü ile birebir bağlantılıdır. Ünlü toplumbilimci Durkheim (2013: 5) intiharı şu şekilde tanımlar: "Kurbanın kendisi tarafından gerçekleştirilmiş olumlu ya da olumsuz bir edimin doğrudan ya da dolaylı sonucu olan her ölüm olayına intihar denir." İntihar, olumlu ya da olumsuz bir edimin neticesidir. İntiharı tanımlayan birçok isim ve bu konuda yapılan hatırı sayılır çalışmalar oldukça çoktur. Herpertz'e göre (1995: 91); intihar davranışına yol açan en önemli faktör, tolere edilemeyen gerilimden kurtulma isteğidir. Bu gerilimi yaratan etken kişinin diğerlerine yönelik saldırganlığıdır. Kişi bu kimselerden biri ile özdeşleşme içinde bulunduğu zaman saldırganlık duygularını kendine karşı yöneltmektedir. Bir toplum içinde doğan ve kendini ne kadar ötekileştirirse de toplumdan bağımsız olamayan bireyin zihinsel ve kalıtsal dünyasını toplumun kuralları ve zihni yapısı baskılar ve şekillendirir. Bu sebeple, intihar kavramı bu çalışmada Durkheim'in bakış açısı olan toplumsal etkilerin neticesinde bireysel davranış biçimine yansımaları olarak ele alınmıştır. Toplum bireyler üzerinde zihinsel bir baskı yaparsa, bu durum, daha savunmasız ya da kurtulma içgüdüğü taşıyan bireylerde "intiharyapar" neticeler doğurabilir. Netice itibarıyla toplumdan bağımsız olarak ele alınamayacak bireyin eyleminin neticesini de sadece bireysel olarak açıklamak eksik ve anlaşılabilir kılacağından, bu çalışmada, intiharın toplumsal yanını ve sebebini dile getirmenin her şeyi daha aşikâr kılacağı fikri güdülmüştür.

## İntihar Türleri

Durkheim (2013: 23), intihar kavramını iki temel düşünce üzerinden açıklar. Bunlardan ilki bütünlüğe göndermede bulunur. Entegre, yani bütünlüşmiş bir toplum demek, üyeleri arasındaki dayanışma üzerinde örgütlenmiş toplum demektir. Durkheim, bu dayanışmanın çağdaş toplumlarda organik nitelikte olduğunu, yani bireyler arasındaki işlevsel yapının birbirini tamamlama üzerine kurulduğunu gösterir. Tabi ki tersi de olabilir ve yetersiz bir bireyselleşme kişileri kendilerini feda etmeye götürebilir. İkincisi ise, aslında birinciye bağlıdır. Kendini meydana getiren bireylerce kabul edilmiş ve saygı gören kurallar bütünü olmadıkça bir toplum kendini düzene koyamaz. Bununla birlikte gerek kuralların zayıflaması ya da gereğinden hızlı dönüşmeleri, gerek kuralların çok katı olmasının bireyleri boğması durumlarında işleyiş bozuklukları ortaya çıkabilir.

### Durkheim'in intihar tiplerini şu şekilde tablolaştırılabilir:

	Toplumsal bütünlüşme	Düzenleyici kurallar
Yetersiz	1. Bencil intihar	3. Kurlsız intihar
Aşırı	2. Özgeci intihar	4. Yazgısal intihar

Tablo 1: Durkheim'in dört intihar tipi (2013: 23)

Bu dört çeşit intihar ikiye ikiye birbirine karşıt getirilmiştir. Bencil intihar özgeci intihara toplumsal bütünlüşmenin yetersizliği ya da aşırılığına göre karşı çıkmaktadır. Kurlsız olan da yazgısal olana düzenleyici kuralların zayıf ya da çökmekte oluşuna veya fazla baskıcı oluşuna göre karşı çıkmaktadır.

### 1.1. Bencil İntihar:

Topluluğun birey üzerindeki baskısının zayıflamasının, toplumun çözülmesinin bireyde yaratabileceği tinsel şaşkınlığın sonucudur. Burada Durkheim, iki temel toplumsal etki üzerinde durur: ilki din, ikincisi de ailedir. Birey bir toplum tarafından kendisine terk edildiğinde ya da o toplumun kapsayıcı etkisi ortadan kalktığında bireyde görülen yegâne duygu yoksunluktur. Yoksunluk da kadın olsun erkek olsun fark etmez insanoğlunu zayıf ve güvensiz bırakır. Yani, toplumun çözülmesi bireyin isteklerinin ya da onu şekillendiren kuralların güçlü kapsamamasına sebep olacağından birey bir boşluğun içinde bulur kendini. Bu sınıfta, toplumdan şikâyetçi ama gücünü de toplumdan alan bireyin intihar şekli görülür (Durkheim 2013: 136-160).

### 1.2. Özgeci İntihar:

Bu intihar şekli de bencil intiharın tersine birbirine sıkı sıkıya bağlı olan toplumlarda görülür. Bu intihar çeşidinde aslında Durkheim "ilkelin ahlaksal özelliği"nden bahseder. Örnek olarak da asker intiharları – ki bunu aşağı toplumdan kalma bir davranış şekli olarak nitelendirir. – yaşlılığın eşliğine gelmiş, hasta ve bakıma muhtaç erkeğin intiharı, kocasının ölümünden sonra kadının intiharı, başkalarının ölümünden ona bağlı yaşama ya da korunuk konumundaki kişilerin veya hizmetkârların intiharını verir (Durkheim 2013: 212-242).

### 1.3. Kuralsız İntihar:

Bu sınıftaki intiharlar ekonomik, kurumsal krizlerle, toplumu bütünüyle olumsuz etkileyen karışıklıklarla açıklanır. Savaş da bunun en büyük nedenlerinden biridir ki İkinci Dünya Savaşı sonrası intiharlar oldukça artmış, dünya genelinde yaşanan ölüm ve karamsarlık çoğu insanın yaşama isteğini elinden almıştır (Durkheim 2013: 243-285).

### 1.4. Yazgısal İntihar

Düzenlemelerin aşırılığından doğan bir olaydır. Bu intihar şeklini oturttuğu düşünce “esneklikten yoksun kurala karşı elimizden bir şey gelmemesi”dir (Durkheim 2013: 26).

Tasnif olarak bu çalışmada da kullanılacak ve izinden gidilecek bu sınıflandırma görüldüğü üzere toplum ve birey üzerine şekillenmiştir. Keza intihar da ne sadece topluma ne de sadece bireyin eylemliliğine bağlanamaz. İntiharı tetikleyen sebepler aranırken toplum-birey arasındaki kodların doğru çözümlenmesi ve her daim göz önünde bulundurulması gerekmektedir. İntihar bireylerin eylemleri olarak neticelense de aslında toplumsal bir olgudur. İntiharyapar sebepler toplum-birey arasında oluşturulan edimsel davranışların neticesinde nihayetlenir. Toplum ve birey arasındaki bağ sadece edimsel davranışlar değil, aynı zamanda bunların edimsel bir dille ifade edilmesidir. Söylemlerle oluşturulan edimsel dilin anlam alanlarını ideolojiler oluşturmaktadır. Bir grubun üyelerinin inançlarını temsil eden ideolojiler söylemlerde yer alan ve bu düşünceleri temsilleyen anlamları barındırmaktadır. Bu çalışmada intihar göstergesi söylemler aracılığıyla ideolojik bir şekilde ele alınacak ve toplumsal sebeplerin birey üzerindeki neticeleri göstergelerle tanıklanmaya çalışılacaktır.

### Söylem ve İdeoloji

Söylem belli bir verici tarafından belli bir uzamda ve belli bir zamanda söylenmiş, dil ya da dil dışı unsurları kapsayan, vericinin düşüncüsel tutumlarını içerisinde taşıyan, bazen tümceötesi birimler de olabilen dilsel edimlerdir. Söylem üç ögenin birleşimi olarak görülebilir: toplumsal pratik, söylemsel pratik (metin üretimi, dağıtımı ve tüketimi) ve metin (Fairclough 2013: 56-68). İşte bu üç unsurla meydana gelen söylemin incelenmesi ve alt metinde gizli kalmış anlam dünyasını dillendirmek, söylem çözümlemesi olarak tanımlanır. Söylem çözümlemesi, metnin (yazılı söylem) ya da söyleşinin (sözlü söylem) üretim biçimini bağlamsal özelliklerini, dilsel özelliklerini ve sözce öznesinin kişisel tüm tutumlarını bir bütün olarak ele alan ve inceleyen bir metottur.

Van Djik (2015: 8), söylem analizini, toplumsal güç kullanımdan kaynaklı suistimal ve tahakküm süreçleri ile toplumda cereyan eden ve her yeni gün yeniden üretilen toplumsal eşitsizliklere dair -bir yandan toplumsal diğer yandan da siyasal bağlam içerisinde- direnç göstermekte olan metin ve ideolojilerin incelenmesine yönelik bir çözümleme biçimi olarak tanımlamaktadır. Söylem çözümlemesi dil ve dil kullanımına ayrıntılı bir şekilde yaklaşır ve metinde gömülü olan semantik yapıyı metodolojinin uygulanması ile açığa çıkarır.

“İdeoloji” kavramını bir grubun üyelerinin köklü inançlarıdır, diye tanımlamaktadır. Toplumsal gruplar ve hareketlerin fikir sistemleri olarak ideolojiler sadece dünyayı anlamak (o grubun dünya görüşünden) açısından değil, aynı zamanda grup üyelerinin toplumsal pratiklerinin temeli olarak da anlamlıdır (Van Djik 2015: 19). Fairclough (2003: 124), ideolojiyi hem geçmiş olayların bir ürünü ve güncel olayların koşullarını oluşturan yapılarda hem de kendi koşullandırılmış yapılarını yeniden-üreten ve dönüştüren olaylarda konuşturmuştur.

Kavramları belirli bir ruh hâinden çok bir pratikle ilişkilendiren Althusser'e katılmakla birlikte Eagleton ideoloji kavramını üçüncü bir seçenikle değerlendirmiş ve ideolojinin söylemsel ve göstergesel bir fenomen olarak ele alınması gerektiğini savunmuştur. Bu yaklaşım eşzamanlı olarak hem ideolojinin maddiliğini vurgular (çünkü göstergeler maddi şeylerdir) hem de özü gereği anlamlarla ilişkili olduğu yorumunu korur (Eagleton 1991: 269).

İdeolojiler hem hakkında konuşulan eylemleri hem de bu eylemlerin nasıl gerçekleştiğini kapsar. Yani ideolojiler toplumsaldır, fakat aynı zamanda da bilişseldir. Bunun anlamı şudur: İdeolojiler sadece bireyler tarafından edinilmez ve temsil edilmezler, dil ediniminde de olduğu gibi, bir grup insan tarafından toplumsal olarak öğrenilir ve kolektif bir şekilde temsil edilirler (Van Dijk 2015: 40).

Dil ve dili kullanma yetisi ile bir sürece giren birey, maddi dünyayı anlamak, anlamlandırmak ve yeniden şekillendirmek için bir mücadeleye girer ve bu mücadele bireysel değil, toplumsal olarak ilerler. Toplumsal yaşamdaki bu mücadele bir değişim neticesine bağlanır ve bu değişim ile birlikte söylemin de nasıl ve hangi yöne tayin olunacağı belirlenir. Toplumsal bir süreçten geçen söylem, ideoloji ile birleşerek bireyin ister günlük dil kullanımında ister metin üretiminde-dağıtımında-tüketiminde olsun zihinsel bir ilerleyişle yeniden bir kılıcı özne inşa eder. İdeoloji kavramının dildeki göstergesi olan söyleme yansıma şekli, metinlerin üretimi ya da yorumlanmasında kullanılan öğelerin ideolojik yatırımında ve bunların söylemin düzeninde birbirine eklendiği yerde olmaktadır. Dil ve söylemin ideolojik olarak kuşatıldığı kısım "anlam"lardır. Yalnız bu "anlam"lar, sadece kelimenin sözlükteki karşılığı değil; önyarsayımları, tutumları, gönderimleri, metaforları, çağrışımları; yani anlamın tüm yönlerini içerir.

İdeolojiler onları eylemleştiren öznelerle belirir ve özneler için vardır. Dilde her şey nasıl adlandırma ile yerini belirliyorsa bireyin de içine doğduğu toplum ve o toplumun pratikleri bireyin özne olarak adlanmasına kaynaklık eder ve adlanması ile varlık kazanan öznenin bu sistemi anlamlandırabilmesi, ideolojiler sayesinde olmakta ve yorumlama gücünü yaratmaktadır. Bireyin ardılda olan anlamı çözümlemesi ve farkındalık oluşturması böylece toplumla bağ kurması da ideolojiler sayesinde olmaktadır. İdeoloji toplumsal pratikler ile tezini toplumsal üretimlerden kazanmaktadır ve bu üretimleri özneye yansıtmaktadır. Öznenin bir eylemi olan intihar aslında toplumsal pratiklerin tetiklediği bir sonuçtur, aynı zamanda ideolojik de bir göstergedir. Dış dünyadaki nesnenin varlığını ego ile sonlandıran ve sosyal bir gerçeklik olan intiharların etiyojisine ilişkin; psikodinamik olarak "bilinçaltı öfkesi", bilişsel olarak "kendine, dünyaya karşı negatif bir bakış", toplumbilimsel olarak "toplumsal bir olgu", sosyal öğrenmeler açısından da "stres verici olaylara karşı öğrenilmiş bir tepki" oldukları söylenebilir. İşte bu sebeplerden herhangi biri ya da kesişimleri sonucunda hayatlarına son veren yazar ya da şairlerin eserlerinde yer alan ölüme dair cümleler onların hayatlarına son vermeden önceki verdikleri tepkinin büyük göstergeleridir.

İntihar eden birey aslında patolojik bir davranışta bulunmuştur. Kişi, o an ya da daha kapsamlı bir süreç içerisinde başa çıkamadığı gerçeklerden aslında kendi gerçeğinden kaçmak isteği ile intihar eylemini gerçekleştirir. Ölüm bir nevi aslında o kişiler için bir sığınak olarak görülmeye başlanmıştır. İntiharın sebepleri çok çeşitli olmakla beraber, genelleme yapılacak olunursa intihar eden kişilerin çoğu depresif bir ruh hâli içerisindeyler. İntihar, aslında psikologların da ileri sürdüğü gibi kişilik yapısıyla ilgilidir. İntiharı tek bir olguya bağlamak bilimsel bir çalışmadan uzaklaşmak demektir. Çünkü, intihar sosyodemografik değerlerden yaş ve cinsiyete göre bile değişkenlik gösterir.

İntihar örneklerinin altındaki psikolojik sebep incelenecek olursa -ki bu yöneme psikolojik topsi denmektedir<sup>1</sup>- yalnızlık hissi ve kişinin toplumdan ve aslında tüm değerlerden kendini soyutladığı gerçeğinin intihara sebebiyet verdiği söylenebilir. Joiner (2006'dan aktaran; Gürkan ve Dirik 2009: 60), yaptığı araştırmaya göre bir kişinin intihar etmesi için şu üç sebebin gerçekleşmesi gerektiğini savunur: Kendini öldürecek kapasite ve yeterliliğe sahip olması, çevredeki diğer insanlara yük olduğunu hissetmesi ve bir sosyal grup ve ilişki değerlerine sahip olmamasıdır.

Kişinin yaşadığı süreçten, olaydan, insanlardan, yalnızlıktan, öfkesinden, başa çıkamama durumundan “öç alma” girişimidir aslında intihar. Kendini yok ederek tüm bu olanlardan kendini mahrum bırakmak ve eksikliğini yaşatmak ya da en kısa yoldan bunlarla artık uğraşmak zorunda kalmama isteğidir. Aslına bakılırsa, intihardan önce psikolojik bir aşırı uyarılmışlık durumu bulunur. İntihar, aslında insanın kendine uyguladığı en büyük şiddettir ve gerçekleştirilmesi için büyük bir güç sarf edilmesi gerekmektedir. Şu bir gerçektir ki tüm intiharların temelinde, aslında, çok ileri derecede bir çökkünlük yatar (Durkheim 2013: 82).

İntihar, eğitilmiş bireylerde daha sıklıkla görülen, farkındalıkla bir ilgisi olan bir süreçtir. Durkheim (2013: 156) da intiharın bilgi ile arttığını söylemiştir. Yalnız peşinden de bilginin bir suçlu olmadığını, eğitim aldığı için kendini öldürmediğini eklemektedir. Bilim ya da daha genel bir ifadeyle bilgi bir kez edinildi mi ve bu edinilmişliğin neticesi olarak kazanılan farkındalık bir süre sonra -birey bazında - kendi mücadelesini vermeye ve geleneksel duyguların ve edincilerin karşısına dikilebilmektedir. İşte bu mücadele bazı bireyleri fazlaca sıkıştırarak gerçeği sorgulamanın ve bulunması zorunluymuş gibi hissedilen cevapların karşısında savunmasız bırakabilmektedir. Tabii tüm bu sıkışmışlığın ve mücadelenin temelinde inanç yatmaktadır. Neye ve kime olursa olsun, inanç temelinden sarsılmaya başladığında bireyin bulunduğu zemin, yine kişinin kendi elleriyle, oyulmaya başlanır. Şöyle ki yerleşik inançlar yaşanan olgularca sürüklenip gitti mi onları yapay olarak tekrardan yerleştiremeyiz; bundan sonra yaşamı sürdürmemizde bize yardım edecek sadece düşünce kalmıştır. Toplumsal içgüdü körelince tek kılavuzumuz zekâdır ve kendimize yeni bir bilinci, ancak onunla oluşturabiliriz (Durkheim 2013: 156).

Kişinin kendi bilinciyle oluşturduğu yeni soyut ortam “bireysel ben”i oluşturur. “Toplumsal ben”in üzerine çıkan “bireysel ben” ancak ve ancak toplumsal içgüdüden ayrıldığında gerçekleşir. Birey toplumsal yaşamdan ayrılmadıkça ya da kendini soyutlamadıkça kişiliği zaten edimlediği değerlerle yan yana olacak ve öz benliği toplum üzerinde sivirmeyecektir. Bu da bir toplumun çözümlenip parçalanmaması için yegâne formül olarak yerini alacak ve çoğu bireye bir dürtü olarak öğretilenecektir. Birey ne zaman sorgulamaya başlayıp kendini toplumdan soyutlayarak yalnızlığa ulaşırsa orada öz benlik çıkarları için yaşama mücadelesi de başlamış olacaktır ve öz benlik çıkarlarının kurallarından başka kural da tanımaz olacaktır. “Bencillik” denilen kavram işte tam da bu noktada ortaya çıkmaktadır. İşte, ölçsüz bir bireyleşmeden doğan intihar türüne de “bencil intihar” denmektedir. Sağlıklı bir toplumun göstergesi bireyden topluma toplumdaki bireye sağlıklı ve güçlü iletişim bağıdır, yani, karşılıklı duygu ve düşünce aktarımıdır. Birey toplum tarafından sarmalanmayı bıraktığı an yoksunluk mekânının ortasında bulacaktır kendini ve o andan itibaren de toplumun yazgısı onun yazgısı olmayacak, kendi sınırlarını kendi belirleyecek ve o sınırı sonlandırıp devam ettirme hakkını da doğal olarak bencilliğinde bulacaktır. Yalnız, buradan şu sonucu çıkarmak da sağlıklı olmayacaktır: aşırı bencillik, yani ben merkezli düşünce ve duygu

1 Psikolojik topsi yöntemini ilk kez 1959'da St Louis (USA) tarafından geliştirilmiştir (Sayıl, Canat ve Tuğcu, 2000).

yaşanmışlığı, *intiharyapar* sebepleri doğurur ve birey sonunda muhakkak intihar eder, fikri yanlış bir karar ve söylem olacaktır. Aşırı bencillik *intiharyapar* sebeplerden belki de en önemlilerinden biridir demek çok daha bilinçli bir yargıya varmayı sağlayacaktır. Birey bir uzama ve zamana bağlı olduğu için kavramlar ve hayatın düzeni karşısında küçük bir zerre olarak kalabilir. Eğer insan kendisini aşan, kendisini saran bir nesneye ya da bir kavrama sığınmazsa yaşama içgüdüsunü diri tutmakta zorlanabilir.

Sanatın, ekonominin, ahlâkın, dinin ve siyasi inancın ergin uygarda tezahürü toplumdaki ayrılıp birey bazında farklı ilerleyebilir ya da farklı anlamlar ifade edebilir. Böyle erginlerde toplumun sınırları ortadan kalkabilir. Buradan şu sonuç çıkabilir; topluma ne denli bağlı olunursa kaynağı ve yöneldiği nokta toplum olan yaşama da o denli bağlanır. Toplumdan ne kadar ayrı düşülürse yaşam için bağların güçlü bir yanı da o denli koparılmış olur.

İkircikli ve yanılmaya daha müsait olan bu ayrılmışlık bireyde bir süre sonra anlamsızlığı ve “ne gerek var bu denli acıya” fikrine yol açabilmektedir. Her şeyin değeri birey için açıkça bir yük olan bu acıya göre saptanırsa karşılıksız kalır ve anlaşılmaz bir şeye dönüşür. Uzamdan kopan bu gerçeklik kendisini sırt olmaktan öteye taşımak için “*neye yarar?*” sorusundan kaçamaz.

“*Neye yarar?*” sorusunun cevabını kendini yok etmekte bulmuş bir yazar ve bir şairin seçilen birkaç eserinde ideolojik bir söylem analizi ile ortaya çıkarılacak göstergeler, bu bireylerin ölüme gitmeden arkalarında bıraktıkları şahitler olarak değerlendirilecek ve derin yapıdaki anlamı yüzey yapıya taşıyan göstergelerin taşıdığı anlamsal boyut incelenmeye çalışılacaktır.

### Söylem Örnekleri ve İnceleme

Duygular ile oluşturulan metinler güçlerini sözcüklerden alır ve üretilen/tüketilen metinlerde dil, kendini, belli bir durum bağlamında konumlandırır. Dil ve kültür, yaşam dünyası için kurucu öğelerdir. Yaşam dünyası bir birey için iki boyutludur: dış ve iç dünya. Habermas’ın kuramında (2002: 50-210) yaşam dünyası bilişsel, normatif ve estetik davranışların birlikte cereyan ettiği kültür alanıdır. Bu yapıyla yaşam dünyası bir özgürlük alanını da oluşturmaktadır. Bahsi geçen özgürlük alanı iç ve dış dünyanın merkezinde kesişim imkânı bulduğunda bireyin yaşamla olan ahengi de yakalanmış olur. Bireyin en güçlü yetisi us ve düşüncedir. Birey bu sayede özgürlük ve mutluluk arayışını tamamlayabilir. Lakin gelenek ve otoriteden beslenen dış dünyanın etkenleri bireydeki bu arayışların tamamlanmasına ket vurabilen yapılarla olabilir.

*İnsan türünün gerçeklikle a priori (önsel) istemler çerçevesinde karşılaştığı bilinmektedir. Öyle ki burada gerçeklikle özdeş anlamda kullanılan deneyimin örgütlenmesi toplumun kuruluşunun koşullarını da yaratır.* Toplumun kuruluşu ancak uygulamaya dayalı etkinlik ve simgesel etkileşimin birleşmesiyle oluşabilir. Bunlar toplumun kendisini üretme ve yeniden üretme biçimleri olmaktadır (Habermas 2002: 237-250). Dil, doğayı önce taklit eder sonrasında da doğayı simgesel/göstergesel bir düzenle temsil eder. Nesne, nesne olarak varlığını simgesel adlandırma ile kanıtlar. Özne, özne olarak yer aldığı toplum içerisinde varlığını, isteklerini, gereksinimlerini ve dünyasına anlam katma işini adlandırılmış “*şey*”ler ile ifade edebilir. Kişinin iç dünyasındaki düşüncelerin, imgelemlerin görünür olabilmesi için dile muhtaçtır. Derin yapıda oluşan dünya gerçekliği sözel/yazınsal etkinliğin her aşamasında bireyin rengi, dokusu ve anlamlandırma yetisiyle birlikte şekillenir. Toplumun sesinden ayrılan, var olan gerçeği kendi iç dünyasındaki yankısıyla şekillendirmek isteyen bireyin geliştireceği söylem her daim daha canlı, daha görünür ve daha ses çıkaran cinsten olmuştur. Özellikle bu farklılık edebî metinlerde çok daha göze çarpar.

*İnsan doğasını anlama ve hayattan vazgeçme noktasına gelen bireyin iç dünyasını dil unsurlarını inceleyerek ortaya koyma amacıyla seçilen bu konuda bir üretkenlik, entelektüellik, farkındalığın temsilcileri olan sanatçılardan seçilen Nilgün Marmara ve Sadık Hidayet'in edebî eserlerinden yapılan seçkileri üzerine odaklanılacaktır.*

## **Nilgün Marmara**

*Kuğuların ölüm öncesi ezgileri şiirlerim,*

*Yalpalayan hayatımın kara çarşaftı*

*bekçi gizleri.*

*Ne zamandır ertelediğim her acı,*

*Çıt çıkartıyor artık, başlıyor yeni bir ezgi,*

*-bu şiir-*

*Sendelerken yaşamım ve bilinmez yönlerim,*

*Dost kalmak zorunda bana ve sizlere!*

Marmara'nın "Kuğu Ezgisi" (2015: 111-113) adlı şiiriyle başlamak aslında ölüm mektubuyla başlamak değerinde olmuştur. Şairin açıkça verdiği mesaj şiirlerinin satırlarına gizliden saklanmıştır. Dimağındaki tüm ölüm çıplaklığı satırlarına kendince apaçık ama Marmara'nın ruhunda iletilenlerce satır altlarında yakalanabilen bir arzudur. Kendisinin de dediği gibi *sendelerken yaşamım ve bilinmez yönlerim* hayatın aksadığını ve taşımakta zorlandığını yazmak istemiştir ve tam da şiire başladığı satır, şiirlerinin tüm kodunu içermektedir. Mesaj açıktır: şiirler ölüm öncesi ezgilerdir.

Marmara'da ölüm, ezgi ve renklerin varlığında sergilenmiştir. En çok da *mor* ve *sarı* rengini yakıştırmıştır ölüme. Bu yaşamdan herkese küs "söz"e barışık ayrılmıştır.

Marmara'nın şiirleri daha çok varoluşçuluk akımından etkilenmiş; içe kapanık, kendilik, hiçlik konuları üzerinde yoğunlaşmıştır. Şiirleri oldukça kapalı bir dile sahip olmakla beraber yabancılaşma, umutsuzluk-umut çatışması iletişimsizlik, farkındalığın sıkıntısı, yalnızlık ve bunalım şiirlerinde göze çarpan diğer ayrıntılardır. Marmara, 29 yaşındayken intihar ederek hayatına son vermiş ve bu sebeple efsaneleşmiş bir isimdir. Asiltürk onun vefatını "tamamlanmamış bir şiir" olarak değerlendirir (Asiltürk 2013: 67).

Marmara'nın intiharı için Schopenhauer'un (2007: 15) bahsettiği gibi insanın nasıl duyumsadığının yani her bakımdan yatkınlığının türü ve derecesi karşısında yaşamında nelerle karşılaştığının ve başına neler geldiğinin pek önemi yoktur, denilebilir. Bir kimsenin kendi içinde ne olduğu ve kendinde neye sahip olduğu, kısacası onun kişiliği ve değeri, mutluluğunun ve esenliğinin biricik dolaysız nedenidir. Geri kalan her şey dolaylıdır; bu yüzden onların etkisi ortadan kaldırılabilir ama kişiliğin asla. Doğrudan etkili olan kişiliğin karşısında geri kalan her etmen ise dolaylıdır.

Zorlanarak devam ettirdiği bu yaşamdan yaklaşmakta olan vaktini tek tek saymış ve bu yoksunluğu da fazla taşıyamamış, ancak 29 yaşına kadar sabredebilmiştir.1980 darbesini yaşayan toplumun sıkıntılı hâlleri içinde olan ve her daim bunalıma yatkın olan ruhuyla bu yaşamı sürüklemeyen Marmara, şiirlerine de bunu yansıtmıştır. Toplumdaki ideolojik değişimin yansımaları olan bu bölünmüşlük, ideolojinin dile yansıma şekli olan söyleminde de yer almıştır.



Aslında yaşamı boyunca karamsarlığa yenik düşmeyen şairin mutlu olduğu anlar da olacak ki “Savrulan Beden” (2015: 109-110) şiirinde “şendim ben şendim / Kahkahalarım insanları ürktürdü” diyebilmiş, ama bu hâlinin çok kısa sürdüğünü hemen başka satırlarda âdeta bu sözlerle altını çizmiştir: “Zamanı azaldı artık, zorlanmış bedenimin, / Olduğum gibi ölmeliyim, olduğum gibi... / Aşk, bağ ve hiçbir utkuyu düşünmeden, / Kalıvermeliyim öylece kaskatı!” Zora koşulmuş bir bedendir onunki. Bu şiirin tamamında yer alan sözcelerinde kullandığı göstergelerine bakılırsa ölümü; *korkmadan ölüme, beden, yok oluş, doğramak, kesmek, tiksiniç* göstergeleriyle dile getirmiştir. Ölüm hem *doğramak, kesmek, yok oluş, beden* gibi somut kelimelerle daha da belirgin ve acımasız bir eylem hâline getirilmiş hem de *tiksiniç* göstergesiyle birlikte bireyin üzerinde bıraktığı duygu durumlarını soyutluktan somutluğa çeken bir zemin olarak kullanılmış ve hisleri daha duyulur ve görülür yapmıştır.

Doğmuş olmanın eziyeti altında, aslında farkındalığın, insanların birçok şeyi görmeyişinin ya da olduğu gibi kabul edişinden tiksiniş onları aşağılayarak Ece Ayhan’a, Günseli İnal’a, Cezmi Ersöz’e yazdığı mektuplarında açıkça dile getirmiştir: “Tek bir cümle, artık kendisine olan olmuş insana güvence vermeye yeter mi ki? Bu dünyadan olmayan bir güvence gerek. Çünkü başkalarının buna zamanı yok, onlar ülkelerinde oturuyorlar, çalıştıkları, planlar yaptıkları, eyleme giriştikleri ülkelerinde, onlar, yani gerçek anlamda zamanın dışında olanlar; çünkü onlar dilsiz, tüm zamanlarda egemenliklerini sürdürenler, yalnızca dilsiz olanlardır...” (Marmara 2016: 413-414).

Bu satırlardaki göstergelere bakıldığında “dilsiz” ibaresi oldukça bilinçli bir seçimin neticesinde kullanılmıştır. Zamanın şartlarına bir şekilde ayak uydurabilen, düzeni kendi faydalarına çevirebilen ve gerçekliğin dışında kalan insanlar için kullanılan *dilsiz* sözcüğü toplumdaki susmuşluğu vurgularken Marmara’nın satırlarının -tam aksine- tüm gerçekliği olduğu gibi kabul ettiğinin ve susmadığının vurgusudur.

Bu çalışmada sözcüğü özne olarak seçilen Marmara, ölüme değindiği tüm şiirlerinde ya da mektuplarında en çok iki göstergelyi kullanmıştır: ölüm ve *acı*. Oldukça somut veriler olan bu sözcüğü metindeki gizil anlamı yüzeye olabildiğince çıkaran iki dil unsurudur. Metin inceleme yönteminde küçük yapı olarak kabul edilen bağdaşıklık açısından Marmara’nın seçilen metinlerinde de en çok yinelenen kavramlar yine bu iki kavramdır. Bağdaşıklığın büyük yapıya-tutarlılığa yansıtılmış şekli olarak da oluntuların başlama ve bitiş durumunda dönüştürücü öge olarak yinelenen ve intihar sebebinin ana göstergesi hâlini alan *acı* göstergesi sadece metinlerinde yer verdiği ölüm kavramının çağrıştıracısı olmamış gerçek hayattaki ölümünün de belirgin bir izi olmuştur.

“Düşünmemi öngördükleri şeyleri de düşünemilmekten tümüyle acizim, bir tarihi, bir işi, bir randevuyu, sabahın altısında mutsuzluğumun sınırsızlığından daha açık ve seçik algıladığım bir şey yok, çünkü asla kesilmek bilmeyen bir acı hak edilmiş, tüm benliğimi saran bir acı, tüm sinir uçlarına eşit oranda dağıtılmakta, her zaman. Çok yorgunum, evet, size söyleyebilirim, çok yorgunum.” (Marmara 2016: 413).

*Acı* kelimesinin leksik karşılığı “rahatsızlık, ızdırıp, üzüntü, elem, keskin ve şiddetli” şeklindedir. Tutunamayan ya da karın ağrısını kesmek için yutulan ve medet umulan ağrı kesiciler gibi ölümden medet uman ve kurtuluş yolu olarak ölümü seçenler, Marmara, Sadık Hidayet, Cesare Pavese vb. gibi isimler “bencil intihar” çeşidinde tasniflenecek cinsten intihar tezahüründe ölümlerini gerçekleştirmiş ve yoksunluklarını yaşamda hissettikleri boşluğun yerine koymayı yeğlemişlerdir. Toplumun baskısından sıyrılıp öteki safha geçtiklerinden beri duydukları elem ve

ızdırıp sadece zamanın, mekânın, kavramların acısı olmuş, ellerinden dimağlarına kadar her bir zerrelerini bilincin acısı sarmıştır. Katlanmak yerine tepki vermeyi seçmişler, intiharla yaşamın yalın zamansızlığından sıyrılmışlardır.

Kökleri yokmuş gibi sadece şu anlık var olan ideolojiye hizmet etmenin normalliğini savunulara inat “*Dirim çürüyor yanbaşınızda! / Dağılıyor kokusu ölümün, bu bezgin şafaktan. / Sırt dönüşler, yalanlar, aşığılamalarla daha da ıralıyor canı varoluş sevincinin*” (Marmara 2015: 112) Nilgün Marmara’nın bu sözleri “inanma”yı ve “kanma”yı tüm sözleriyle ve tüm benliğiyle reddettiğini ve ölümüne doğru yaklaştığını yansıtır. Nasıl dil ve eylem hem özneyi açık edebilir hem de gizleyebilirse kapalı olan bu söylemin semantik tüm boyutlarında çıkabilecek tek karşılık ‘yaklaşmakta olan gerçek artık yaşanmakta’dır.

Söylemler de bunu pekiştirir niteliktedir. Böylece varoluşçu bir tavra sahip olan Marmara, hiçliğin kıyasına geçerek hesaplanmış kriterlerle, gerçekliği yaşamayanların karşısına çıkar ve gerçekliğin kabulünü normalize eder. Bunu yaparken de aslında toplumdan sıyrılmış olumsuz özgürlüğünü yaşar. Toplumsal tüm pratikler eylemi, özneleri ve öznelerin toplumsal ilişkilerini, kurumları, zaman ve uzamı, bilişsel süreci, değerleri ve söylemi kapsamaktadır. İçerik ve anlam nasıl ideolojinin ifadesinde en açık söylem düzeyiyse, modellerin ve toplumsal temsillerin genel ve özel önermelerin en doğrudan bir şekilde sergilenebilmesi de burada gerçekleşir (Van Djik 2015: 62).

İçerik ve anlamın ideolojik ifadesinde Marmara -şiiirlerinde- sözcük ve sözcüklem öznesi olarak kendisini seçmiştir. Bu sebeple aslında tüm sancıları satırlarına da yansımıştır ve başka bir deyişle tüm ideolojik temeli söyleminde de yer almıştır. “*Dinliyoruz iletilmeyen vücutlarımız: yorgun bir tansıktan artakalan kıvılcımlar sanki... / Çoraklığımızı katlıyoruz hep birlikte, / Uyan-dığımızda yalnızlığın yanbaşımızda uyuduğunu görmek*” (Marmara 2015: 120). Tüm şikâyetlere rağmen topluma bağlı olan gücünü de toplumdan alır, yalnız bir kez toplumun gerçekliğini bıraktığında tüm bağlardan da münezzeh olur. Yalnız bu kez bireyi bekleyen “verimli olmayış” ve “yalnızlık” hissiyatıdır. Bu da kolay kolay başa çıkılabilecek bir durum değildir. Marmara, bunu hemen yukarıda verilen söylem örneğiyle oldukça aşikâr bir şekilde dile getirmiştir. *Çoraklık-verimli olmayış* ve *uyku-yalnızlık* göstergelemiştir. Çoraklığın sözlükteki karşılığına bakıldığında iki kavram üzerinden değerlendirilir: ilki toprak için, ikincisi su içindir.

Toprak için çoraklık verimsizliği vurgularken; su için tuzluluk, acılık olduğunu ve içilme durumunun olmadığını vurgular. Öncesinde kullandığı *vücut* kavramına da artgönderim yaparak toprak için olan çoraklığın, yani verimli olmayış hâlinin, buradaki gösterge değerini daha doğru tamamlayacağı kesindir. Aslında yaşamdan vazgeçmiş, yani o gücü gösterebilmiş tüm cesur bireyler, bu yalnızlığı gitmeden önce ya metinlerinde (yazılı iletişim) ya da söyleşilerinde (sözlü iletişim) illaki bir şekilde dile getirmişlerdir. Onlar için susarak gitmek pek yeğlenen bir yol olmamıştır. Susanlar ayak uydurabilenlerken, onlar susmayarak zamandan ve mekândan münezzeh olmuşlar ve tüm aykırı yanlarını yüksek sesle ifade ederek gitmişlerdir.

### Sadık Hidâyet

Farkındalığın verdiği acıya karşı susmayanlardan biri de Sadık Hidayet’tir. Eserleriyle İran edebiyatına Avrupa modernizmini getiren yazarda Sartre’ın, Kafka’nın etkisi oldukça göze çarpar. Ayrıca Poe ve Zweig’in da etkisi yok değildir. Romanı ve hikâyelerinin konularını yoksul halk kesiminden alan, gerçekleri sosyal-devrimci bir yaklaşımla ve korku yüklü fantastik bir hava içinde de-

ğerlendiren Hidâyet, bir yandan da yalnız adamın varlık nedenlerini araştırır. Eserlerinde en belirgin leitmotifler boşluk duygusu ve ölümdür (Necatigil 1977: 14)<sup>2</sup>.

*Körbaykuş*, *Aylak Köpek*, *Hacı Aga* gibi eserlerinden alınacak göstergeler şunu tanıklar: yazar, aslında, tüm eserlerinde ölümü, yalnızlığı, acıyı, hayatın tekdüze bunalımlarını, karanlık tarafa geçişini, bunalımlarını zaman ve mekân dışı anlatımdan ve bağlardan münezzehe kılmıştır. Hidâyet'teki zaman ve mekân, her zaman için, toplumun zaman ve mekânından apayrı olmuştur. Sıkıntı ve sıkışmışlığını, sanrılarını, anlatılarında yer verirken, alegorik olarak şiirsel bir planda yükseltmiştir. 48 yaşında Paris'teki evinde tüm delikleri kapatıp hava gazını açarak intihar eden yazarın aslında bu kısa yaşamında, hayata karşı duruşu hep sorgulayıcı ve eleştirel olmuştur. Gerçekliğin tüm acı tarafını görmüş ve zamanının büyük bir bölümünü toplumdan kendini soyutlayarak geçirmiştir. Bir kere doğduğu topraklarda barınmamış ve özünden kendini ötekileştirip kaçmakla kendini kurtarabileceği sanısına kapılmıştır, lakin bu sadece bir sanrı ve hayal olarak kalmıştır.

*“Ölümin karşısında mezhebin, imanın, itikadın ne kadar gevşek ve çocukça olduğunu hissediyordum. Sağlığı yerinde ve mutlu olanlar için, eğlencelik şeylerdi bunlar. Ölümin ve çektiklerimin korkunç gerçeği karşısında, kıyamet günü üzerine, ruhun ahiretteki mükaflatları üzerine bana telkin ettikleri şeyler, tatsız bir aldatmaca oluyordu.... Ölüm korkusu yakamı bırakmıyordu. Dert çekmeyenler anlamazlar bu sözleri.... Meşakkatin varlığını, ama hiçbir anlamları olmadığını görüyordum. Aşağılık adamların arasında, bilinmeyen bir soydandım ben, eskiden benim de kendi dünyalarından olduğumu unutmışlardı. Korkunç bir şeydi bu: ne tam diri, ne tam ölü olduğumu hissetmek. Bir canlı cenazeydim artık; ne beni diriler dünyasına bağlayan bir şey vardı ne de ölümdeki unutmadan, huzurdan yararlandığım.”* (Hidâyet 2001: 81).

Tüm bu satırlar ne yaşayabilen ne de ölebilen araftaki bir adamın tamamen ruh sancısının göstergesidir. *Öl-* filinin *ölü*, *ölüm* gibi isimlik hâllerinin kullanıldığı sadece bu paragrafta bile *Körbaykuş* romanında aracı olarak seçtiği afyon etkisinde, doğru yolu aramaya çalışırken yenik düşüp şeytana teslim olan sözceleme öznesi aslında diğer eserler ışığında ve biyografisi ışığında bakıldığında Hidâyet'in ta kendisidir denilebilir.

Başka bir eseri olan *Aylak Köpek*'te şu satırlar ile ölümün bir yokluk olduğunu ve kolay olduğunu vurgulamaktadır: *“ölüm ona göre son derece kolay ve doğal geliyordu bu sırada. Yaşam denilen şey alaycı bir aldatmadan başka bir şey değildi.... Kolay ölüyor, zor yaşıyordu. Tümülle yok olacağı için de derinden derine bir sevince kavuştu. Saatin yelkovanı onu yokluğa götürecek dakikaları sayıyordu.”* (Hidâyet 2000: 38-39).

Şu ana kadar ele alınan söylem örnekleri gösteriyor ki Marmara'da da Hidâyet'te de *ölüm* kavramı ortak göstergedir. Ayrılan göstergeler ise *acı* ve *kolay*dır. Marmara'da ölüm acı ile kol kola gezerken Hidâyet'te ölüm kolaylıkla iç içedir. Bu insanlar dirimlerini saatlere teslim edip yok olacakları vakti bekleyerek geçirmişlerdir. Arkalarından bıraktıkları tek şahit ise söylemleri olmuştur. Yaşamdaki ideolojik kavgaları tüm boyutlarıyla söylemlerine yansımıştır. Toplum ellerini ayaklarını bağlarken tüm bu bağdan sıyrıldıklarında ise ölümlerle karşı karşıya kalmışlar ve ölümü severek kabul etmişlerdir. İkisi de oldukça eğitilmiş bireyler olmakla birlikte bilginin gerçekliğindeki ağırlığı da bilincin tüm farkındalığı ile yaşamışlar bu hayattan ayrılmayı tercih etmişlerdir

2 Behçet Necatigil'in *Düzyazılar 1*'de (YKY, 1999) yer alan bu yazı daha sonra *Körbaykuş* adlı romanında önsöz olarak yerini almıştır. *Körbaykuş* romanını Türk edebiyatına ilk çeviren isim de Necatigil'dir.

Hidâyet, yine *Aylak Köpek* kitabıyla aynı adı taşıyan hikâyesinde, tutunamayan tüm insanları bir köpekle eşleştirmiş, toplumun kendini soyutlamış ve toplumdaki bağı koparmış bireyleri nasıl zayıf olarak gördüğünü, adeta ezilmesi ve yok edilmesi gereken bir mahlûkatmış gibi baktığını alegorik olarak dile getirmiştir: “...acı, ıstırap ve beklenti dolu iki siyah göz. Bunlar sadece aylak bir köpeğin suratında görülebilir. Onun yakarış dolu dertli bakışlarını ne gören oluyordu ne de anlayan. Fırıncının çırağı dükkânın önünde onu dövüyor, kasabınki taş atıyordu. Bir otomobilin gölgesine sığınacak olsa şoförün kabarık ayakkabısıyla attığı tekmelere maruz kalıyordu. Herkes onu hırpalamaktan yorulunca, sütlaç satan çocuk ona işkence etmekten ayrı bir haz duyuyordu... herkes onu Allah rızası için dövüyordu, mezhebin lanetlediği, yedi canlı, pis bir köpeğe eziyet etmek çok doğal geliyordu.” (Hidâyet 2000: 12). Toplumu en alt kesiminde yer edinmiş insanlar bile o toplum çemberinden çıkma cesareti gösteremedikleri yahut bunun bilincinde bile olmadıkları için, kurullarla yaşamın konforu içinde kendilerinden ruhen ve bilgi olarak üstün olanı çekinmeden küçümseyebilir, türlü fikrî işkencelere maruz bırakabilir ve bunu da doğal görebilirler, çünkü toplumdaki kendini soyutlamış ötekidir ve ötekiler tehlikelidir. Toplumun bu eleştirel bakışını “acı, ıstırap ve beklenti dolu iki siyah göz” söyleminde *iki siyah göz* betimlemesiyle göstergelemiş ve beklentilerin karanlık tarafını *siyah* sözcüğü ile altını çizirken, “izleyen/takip eden/yargılayan” kavramlarını *göze* yükleyerek metaforik bir gönderme yapmıştır. Hidâyet’in toplumun beklentileri karşısında çektiği sancı ve kendini ötekileştirmesi o siyah gözlerden (toplumun beklentileri) uzaklaşma isteğinden başkası değildir. Belki taşlanmamıştır gerçek manasıyla, lakin toplumdaki biri hiçbir zaman olamamıştır.

## Sonuç

“Yaşam, onun için sarf edilen yaşamak emeğine değmiyorsa her şey ondan kurtulmamız için bahane oluşturabilir.” diyen Durkheim (2013: 218)’in bu sözleri tercüme edildiğinde; insanoğlunun fiziksel insan olmasının yanında bir de toplumsal insan olma özelliği vardır. Bunun karşı anlamı da o insanın hizmet edeceği, kurallarına uyacağı bir toplumun var olması demektir. Eğer, toplum çözülür ve tüm yaptırımlarını genelde insanın özelde bireyin üzerinden çekerse içimizdeki olanca toplumsallık tüm nesnel varlığını yitirir. Bu da bireyi bir çıkmaza ve bir boşluğa sürükler. Toplumun yok olması demek insanoğlunun edimlediği her şeyin aldattıcı bir imgeye dönüşmesi demektir. Tabi birey özelinde biraz düşünerek de kişi kendini toplumdaki menedebilir. Eder de elinde bu kez de şikâyetlerden daha çok yoksunluk hissiyatı kalır. Çünkü alışlagelmiş öğretiden şundan geçer: toplumsal insan uygar insanın tümüdür. Toplum dışında kalan ve her şeyiyle gerçeğe dayanan yaşam da bireyi ötekileştirdiği için eksikliğin ve tatmin olunmaz bir sorgunun gerçekliğine bırakır. Bireyin çabalarının tutunacağı hiçbir sınır kalmaz. Artık tüm sınırlar sınırını yitirmiş, gerçek, sınırsız olarak ortaya çıkmış demektir. Bu insanoğlunun dayanabileceği ya da katlanabileceği bir uzmanlık alanı değildir. Böyle bir sarsıntıda en ufak cesaret kırıcı nedenin umutsuz kararlara yol açacağı muhakkaktır. En az gerçeğin kendisi kadar kaçınılmaz bir gerçektir.

Bir topluma ait olan ideolojinin en dikkate değer özelliği, bireylerin ideoloji bütünseli altında benimsedikleri inanışların toplumsal eylemlere meşru referans dayanağı oluşturabilmesidir (Memiş-Aydın 2008: 177). Toplum normları ile değişen toplumsal değerleri yadsıyamayan, gerçeği odak noktası seçen ve yazdıklarıyla reddettikleri toplumda göz önünde bulunan intihar etmiş isimlerde tüm bu eğilimlerin dile yansıma şekli olan söylem aracılığı ile analiz yapılmış ve ölümlerinin ardından bıraktıkları tek şahit olan değerlerin yansıması ideolojik eylemler ve söylemleri ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

İncelenen örnekler, gösterebilimsel bir dörtgen (realite X ideolojik yapılar, hayal X normallik) ile özetlenirse; realite ve hayalin karşıtlığı olan normalleştirme ve ideolojik yapılar, ölüm ve yaşam çelişkisi içinde söyleme yansımasıdır. Toplumun edimi, eğilimleri, tutkuları ve değişimleri ve bunu kabul etmeyen bireyin ruhundaki gerçeklik ile olan mücadelesi bu gösterebilimsel karşıtlığın çizgisinde, tutarlı bir bağıntı elde edilerek verilmiştir. İdeolojik söylem ile ele alınan metinlerin (*Daktiloya Çekilmiş Şiirler, Defterler, Aylak Köpek, Körbaykuş*) yazarları olan Nilgün Marmara ve Sadık Hidâyet; her şeyden önce salt gerçeklikle karşı karşıya kalma cesaretini gösterebilmiş iki bireydir. Farklı kültürel kodlarla büyümüş, farklı milletlere mensup olan bu iki sanatçının ortak noktası ölümü kurtuluş olarak görmek, başka bir ifadeyle yaşamdan kurtulma istekleridir. Hidayet gerçek bir sürgün hayatı yaşarken; kendi toplumunda ‘öteki’ diğer ülkelerde de ‘öteki’ olmuş ve sahipsizliğin vermiş olduğu yoksunlukla gerçeği ve ölümü daha sıcak karşılamıştır; Marmara ise sürgün hayatı yaşamamasına karşın toplumunun dilsizliğine katlanamamış ve kendini iç dünyasına sürgün etmiş bir bireydir. Hidayet gibi ölümü ve gerçeği sıcak değil, isyan ve acıyla karşılamıştır. Sonuçta, bu gerçeklik onların naif, duyarlı, romantik ve fazlaca insan olmaya çalışan dimağlarına ağır gelmiştir. Eserleriyle adlarından söz ettiren, alanyazında önemli bir yere sahip olan bu iki isim, yaşamayı tercih etmeyerek ölüm(süzlük)ü seçmişlerdir.

Yukarıda yer verilen açıklamalar bu iki ismin de ölme tercihlerinin nedenlerini açıkça ortaya koymuştur. Toplumsal bütünleşmenin aslında aşırılık gösterirken temelinde yetersizliğinden şikâyet ederek ve buna katlanamayarak intihar eden bu isimlerin ölümleri “bencil intihar” sınıfına örnek teşkil eder. Bu iki sanatçının intiharlarının ve bu yaşama bıraktıkları tüm gerçeklik izleri; söylemleri olmuştur. Bu yaşamın tüm kısıtlayıcı tavrına Marmara 29, Hidâyet 48 yaşına kadar katlanabilmiştir, bundan ötürü toplumdan özgürleşen ölümlülüklerine çok erken yaşlarda kavuşmuşlardır.

## Kaynakça

- Asiltürk, B. (2013). *Türk Şiirinde 1980 Kuşağı*. İstanbul: YKY.
- Durkheim, E. (2013). *İntihar*. çev. Zühre İlkelen. İstanbul: Pozitif Yay.
- Eagleton, T. (1991). *İdeoloji*. çev. Muttalip Özcan. İstanbul: Ayrıntı Yay.
- Fairclough, N. (2013). “Language and Ideology”. *Critical Discourse Analysis: The Critical Study of Language*. Logman, New York.
- Fairclough, N. (2015). “Söylemin Diyalektiği”. *Söylem ve İdeoloji*. hzl. Barış Çoban-Zeynep Özarslan. İstanbul: Su Yay.
- Freud, S. (2019). *Ego ve İd*. İstanbul: Oda Yayınları.
- Gençtan E. (1984). *Çağdaş Yaşam ve Normal dışı Davranışlar*. Ankara: Maya Yayınları.
- Gürkan, B., Dirik, G. (2009). “Üniversite Öğrencilerinde İntihar Düşünce ve Davranışları ile İlişkili Faktörler: Yaşamı Sürdürme Nedenleri ve Baş Etme Yolları”. *Türk Psikoloji Yazıları*. C. 24, S. 12, s. 58-69.
- Habermas, J. (2002). “Öteki” Olmak, “Öteki”yle Yaşamak-Siyaset Kuramı Yazıları. çev. İlnur Aka. İstanbul: YKY.
- Herpertz S. (1995). “Self-injurious behaviour, Psychopathological and nosological characteristics in subtypes of self-injurers”. *Acta Psychiatr Scand*. S. 91, s. 57-68.
- Hidâyet, S. (2000). *Aylak Köpek*. İstanbul: YKY.
- Hidâyet, S. (2001). *Körbaykuş*. İstanbul: YKY.
- Lizardi D., Grunebaum M. F., Burke A., Stanley B., Mann J. J., Harkavy-Friedman J., Oquendo M. (2011). “The effect of social adjustment and attachment style on suicidal behaviour”. *Acta Psychiatr Scand*. S. 124, s. 295-300.
- Marmara, N. (2015). *Daktiloya Çekilmiş Şiirler*. İstanbul: Everest Yay.
- Marmara, N. (2016). *Defterler*. İstanbul: Everest Yay.
- Memiş, P., Aydın, Ş. (2008). “Kurumsal İdeolojiye İlişkin Eleştirel Bir Çözümleme”. *1. Çalışma İlişkileri Kongresi*. Sakarya.
- Necatigil, B. (1999). *Düzyazılar I*. İstanbul: YKY.
- Schopenhauer, A. (2007). *Yaşam Bilgeliği Üzerine Aforizmalar*. çev. Mustafa Tüzel. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Van Dijk, T. (2015). “Söylem ve İdeoloji Çokalanlı Bir Yaklaşım”. *Söylem ve İdeoloji*. hzl. Barış Çoban-Zeynep Özarslan. İstanbul: Su Yay.

# Humour and Sadness in Postcolonial Novel: Emotional Ambivalence in Early Anglo-Indian Novels

## *Sömürgecilik Sonrası Romanda Gülmece ve Hüzün: Erken Dönem Hint-İngiliz Romanlarında Duygusal İkirciklilik*

Mehmet Ali ÇELİKEL\*

### Abstract

The deployment of humour and sadness together in postcolonial literature invites important discussions on ambivalence. These two juxtaposing themes in postcolonial novels reflect not only the cultural clashes effectively, but also the emotional ambivalence of the characters. While the use of humour and sadness turns the anti-colonial novels into sub-historical texts, the traği-comedy created in this context provides an opportunity to view history from an individual perspective and re-interpret it. This can be observed within the early novels of Salman Rushdie, particularly in *Shame*, *Midnight's Children*, and *The Satanic Verses*, Hanif Kureishi and Arundhati Roy. The excerpts taken from these novels indicate that the cultural clashes occurred by the confrontation of Eastern and Western cultures inevitably bring humour and sadness together. Yet, the occurrence of these juxtaposing uses of humour and sadness reveals an emotional ambivalence as well as cultural ambivalence of the main sub-continental characters in these works. This paper, therefore, argues that colonial practices, as represented in Rushdie, Kureishi and Roy's novels in question, function to create a juxtapositional unity of humour and sadness that create the emotional ambivalence of colonial subjects who are not only hybridized culturally but also traumatized individually.

**Keywords:** Rushdie, humour, sadness, history, culture, east, west.

### Öz

Sömürgecilik sonrası yazında gülmece ve hüznün bir arada kullanılması ikirciklilik kavramı üzerine önemli tartışmaları gündeme getirmektedir. Sömürge sonrası romanlarda, birbirine karşı bu iki tema yalnızca kültürel çatışmaları etkileyici bir biçimde yansıtmakla kalmaz, aynı zamanda karakterlerin duygusal ikircikliliklerini de yansıtır. Gülmece ve hüznün birlikteliği sömürgecilik karşıtı romanları alt tarihsel metinlere dönüştürürken, ortaya çıkan traği-komedi tarihin bireysel perspektiflerden görülerek yeniden yorumlanmasını sağlamaktadır. Bu durumun örneklerine Salman Rushdie'nin, özellikle *Utancı*, *Geceyarısı Çocukları*, ve *Şeytan Ayetleri* gibi erken dönem romanlarında, Hanif Kureishi ve Arundhati Roy'da rastlamak mümkündür. Bu romanlardan yapılan alıntılar doğu ve batı kültürlerinin karşılaşmasıyla ortaya çıkan kültürel çatışmaların kaçınılmaz bir biçimde gülmeceyle hüznü bir araya getirdiğini göstermektedir. Ancak, gülmece ve hüznün birbiriyle çatışan bu kullanımı, bu eserlerdeki Hintli karakterlerin kültürel ikircikliğinin yanı sıra, duygusal ikircikliliklerini de gözler önüne sermektedir. Bu çalışmada, bu nedenle, sadece kültürel olarak melezleşmeyen aynı zamanda bireysel olarak travma yaşayan sömürge karakterlerinin duygusal ikircikliliklerini yaratan gülmece ve hüznün birlikteliğine, Rushdie, Kureishi ve Roy'un söz konusu romanlarında görüldüğü biçimiyle, sömürgecilik uygulamalarının sebep olduğunu tartışmaktadır.

**Anahtar Kelimeler:** Rushdie, gülmece, hüznün, tarih, kültür, doğu, batı.

Prof. Dr. Marmara Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü,  
ORCID: 0000-0003-0402-9858

Gönderilme Tarihi / Received Date:

7 Temmuz 2023

Kabul Tarihi / Accepted Date:

3 Ağustos 2023

Atıf/Citation: Çelikel M. A. Humour and Sadness in Postcolonial Novel: Emotional Ambivalence in Early Anglo-Indian Novels

doi.org/10.30767/diledeara.1323991

Copyright © 2023

Dil ve Edebiyat Araştırmaları

tded.org.tr | 2023

## Extended Summary

This article intends to revisit the early novels of Salman Rushdie, Hanif Kureishi and Arundhati Roy to evaluate them in a more contemporary approach to postcolonial studies. It is a natural consequence that the references of major theoretical terms and concepts in postcolonial criticism have changed in the twenty-first century when there have been global migrations of huge populations. Cultural ambiguities and hybridity, as defined in postcolonial theory, are no longer the sole representations of postcolonial migrants since they can be observed in the situations of all migrants. However, these concepts are still valid in the analyses of texts that are conventionally accepted as postcolonial. The binary oppositions of humour and sadness in postcolonial novels cause ambivalences. In this study, the ambivalence, usually admitted as cultural ambivalence in postcolonial studies, is studied from a different perspective. The examples taken from Rushdie, Kureishi and Roy's novels here all display postcolonial characters in despair and anguish. From the perspective of the postcolonial character in the centre, the situation is saddening, but from an outsider's perspective, their pathetic situation seems to be quite humorous as it does not fit the new cultural environment of the postcolonial character.

This study, therefore, presents classical definitions of the term postcolonial and questions whether or not the novels in question here may be categorized under these definitions. Next, this article further questions the use of humour and sadness in these novels by quoting examples from the novels, which are categorized and labelled as "Anglo-Indian" in this study as this term better represents the hybridity of these texts. The Anglo-Indian novel emerged after the collapse of Eurocentric colonisation of the Indian subcontinent and Salman Rushdie, as an Anglo-Indian author, deliberately promotes hybridity, postcolonial ambiguity, anti-imperialism, Anglophilia, religious fanaticism as themes and motifs of their novels, and foreground provincial-marginal characters within contemporary metropolitan centres. This article first deals with *Midnight's Children* in which Rushdie re-writes the history of independent India through his narrator Saleem. Then the article goes on to analyse the cultural contradictions and clashes in *The Satanic Verses* where the author recounts the story of two postcolonial immigrants in London who are metamorphosed there. Hanif Kureishi's *The Black Album* deals with the burning of Rushdie's *The Satanic Verses* in a college yard where Shahid, the protagonist of the novel, studies. *The Black Album* is set in 1989, the same year as the issuing of *fatwa* against Salman Rushdie. The notorious book burning incident in Bradford is fictionalised here. The fanatical group that tries to persuade Shahid to join them organises the protest against the author of *The Satanic Verses*. It is an alternative history and presented as a parody, like in most of Kureishi's texts. Among the crowds at the protest, where two ex-Marxist lecturers are confronted, the events are introduced in a humorous way.

Arundhati Roy's *The God of Small Things* is the story of an Anglophile Indian family living in Kerala. They have not lost their ties with their London connections. The family have twins called Estha and Rahel who are the youngest members of the family, and they are obliged to have an English education. As their mother tongue is not English, they mimic the English language. How the words sound is more important than what they mean in most cases. As their perception of language grows, their play of words becomes more of an uprising against the imposed language.

Their educational process constitutes the humorous side of the story. They cannot take sides with any of the cultures while they still struggle to belong somewhere.

To sum up, this study argues that, in all narratives of migration and multicultural conditions, there are cultural clashes and cultural ambivalences, since characters find themselves in ambiguous and contradictory situations in all those texts. They cannot find a solid standpoint between their cultural roots and their new dwelling places and are forced to find new ways of expressing themselves. They may, therefore, inevitably be required to have new identities which fit neither their original culture nor their new culture. As long as they stay somewhere in the middle, it is unavoidable to fall into hybridity and ambivalence which is not only cultural but also emotional.

## Introduction

The use of humour and sadness together in postcolonial literature invites discussions of binary oppositions in the novels written in English by writers of colonial origin because the utilisation of these two juxtaposing themes in contemporary postcolonial novels functions as an affective reflection of the cultural clashes. The postcolonial condition represented in Salman Rushdie's early novels inevitably juxtaposes humour and sadness to create responsiveness in the reader. This responsiveness makes the reader aware of the individual reactions to the imperial rule. The co-existence of humour and sadness in the post-colonial context turns the post-imperial novels into sub-historical texts. In other words, the tragi-comedy created by the use of humour and sadness in the most unlikely situations provides a re-interpretation of history from the individual perspective.

The difficulty of defining the term postcolonial as a generalising catch-all is always a prevalent problem. Thus, the need to specify exactly which postcolonial to discuss emerges while talking about the texts written in the postcolonial era, particularly when Salman Rushdie's novels are in question, since he represents reactional and protesting anti-colonial identities of postcolonial immigrants after the first generation, labelled as "Windrush generation"<sup>1</sup> that became the core subjects in the novels by especially V. S. Naipaul and Sam Selvon. Rushdie, in particularly *Midnight's Children* and *The Satanic Verses*, became the spokesperson for postcolonial immigrants who raised their voices against the former imperialist practices in the homelands and ongoing racism against the immigrants in their new dwelling places. Therefore, the most traditional definitions of the post-colonial still work to describe where Rushdie's novels stand. Deepika Bahri says "in a very fundamental sense, postcolonial is what has been preceded by colonisation" (1995, p. 51). This definition is minimal, because world history has been full of colonial experience, and there is hardly a land in any part of the world that has not been affected by colonial experience in some way or other. Hence, it is of utmost significance to ascertain the specific postcolonial period under examination, with respect to the colonialism it follows. It is necessary to refer to the nomenclature of "Anglo-Indian Postcolonialism" because this study attempts to read the texts of Salman Rushdie, Arundhati Roy, and Hanif Kureishi, educated in British institutions that generated their cultural formation.

---

1 The ship that brought 492 immigrants to Britain from the Caribbeans in 1948 was called "HMT Empire Windrush". Hence, the immigrants on the ship and their descendants are referred to as "Windrush generation". See: <https://www.haringey.gov.uk/culture/black-history/timeline/windrush> accessed on 16.06.2023.



However, it would be useful here to discuss various critical positions on postcolonialism. As the term has been used since the 1950s, it obviously refers to the era after the end of European colonies. When the term is used in this sense, it foregrounds the mid-twentieth century and the end of the British and French Empires, which is unacceptably Anglocentric and Eurocentric, as Peter Childs and Patrick Williams argue. This would be excluding the end of Spanish and Portuguese control in South America in the early nineteenth-century, or the independence of the United States of America (Childs & Williams al., 1997, p. 1).

Aijaz Ahmad refers to earlier colonialisms experienced by such as the Arabs; the Ottomans and the Chinese well before European colonialism began (1995, p. 9). As well as expanding the term backwards, Ahmad pushes it forward to refer to all sorts of oppressions as part of a colonial experience still going on in the contemporary world (p. 9). As such, the ongoing British rule in the Falklands, Belize, or Hong Kong up to 1997 may be cited as examples. Ahmad also finds the term postcolonialism degrading (1995, p. 9), as it intrinsically refers to colonialism that, in a sense, confirms its ongoing existence. In addition to that, although postcolonial is a nomenclative reference to the era after the end of colonialism; the term is not used to include the writers of the imperial nation who wrote in the same period, but it is used to label only the writers who are genetically the descendants of formerly colonised peoples.

There is, and has always been, more than one type of colonialism and thus more than one type of postcolonialism, which is regarded as dubious by numerous critics. Anne McClintock, for instance, thinks it was coined to soften the term “Third World” (1994, p. 254); and Arif Dirlik argues that the term is too Eurocentric and, thus, promotes the Western-ness of history (1994, p. 329). On the contrary, however, Vijay Mishra and Bob Hodge welcome the use of the term. They refer to two types of postcolonialism. One is spelled with a hyphen between “post” and “colonial”, and it refers to the historically post-colonial period, and the literature written after decolonisation. The second postcolonialism is without a hyphen and refers not only to the period after colonisation, but to the understanding and opposition against colonisation: perhaps the hyphen-less postcolonialism should be expressed as anti-colonialism (Mishra & Hodge, 1991, p. 399).

From Childs and Williams’ perspective, texts “which are anti-colonial, which reject the premises of colonialist intervention (the civilising mission, the rejuvenation of stagnant cultures)” may be called postcolonial. Because of the difficulty of pinning down the term to chronological terms, it is still best understood as a literary or cultural style rather than a historical period (Childs et al., 1997, p. 4). Elleke Boehmer argues that the present historical and cultural condition of the world has been created by colonial practices in the past couple of centuries (2005, p. 1). However, the period mentioned by Boehmer covers the colonial historical time span of the dominance of European colonial powers. This kind of periodization does not include the colonisations in the earlier centuries by non-European imperial powers to which Aijaz Ahmad also refers. It is impossible to deny Boehmer’s categorization of European colonialism as one of the most powerful tools of cultural imperialism that has generated the present hegemonic culture in today’s world, when the dominance of the English language all over the world is taken into consideration.

Stephen Slemon does not think that the term is useful when it is used “synonymously with a post-independence historical period in once-colonised nations”. (1991, p. 3) It is much more useful, as he points out, when it locates “a specifically anti- or *post-colonial discursive* purchase in culture” (Slemon, 1991, p. 3). The Anglo-Indian authors chosen here, then, may be regarded as anticolonial since they bring the colonised in the margins of colonial discourse to the centre of postcolonial discourse. It is impossible to ignore the importance of literature written in the postcolonialist sense reversing the colonial discourse of the nineteenth and early twentieth centuries. It is also impossible to keep out of the frame the large body of postcolonial literature, which comes out of Eurocentric colonialism. For instance, Ben Okri, Samuel Selvon, Anita Desai and the authors considered here are the ones who have come out of the colonial experience but utilized the styles or strategies of the imperial culture.

### **The Use of Humour and Sadness**

This article will analyse the use of humour and tragi-comedy in the Anglo-Indian novel, which emerged after the collapse of the Eurocentric colonisation of the Indian subcontinent. Salman Rushdie deliberately promotes hybridity, postcolonial ambiguity, anti-imperialism, Anglophilia and religious fanaticism as themes and motifs of their novels, and foregrounds provincial-marginal characters within contemporary metropolitan centres.

In *Midnight's Children*, Salman Rushdie re-writes the history of independent India through his narrator Saleem, who telepathically communicates with one thousand and one children born at exactly the midnight hour when independence was declared. Rushdie creates alternative histories where certain historical facts occur on fictional dates rather than real dates. The strong political sense of the novel is in ambiguity, because Rushdie idealises neither the nationalist struggle in India nor imperialism. However, as he presents the hybridity of his colonised characters in a humorous manner, dramatic coincidences eclipse these two subjects. In a sense, humour, sadness, and history are interdependent, as will be suggested below with examples.

In the chapter called ‘Mercurochrome’, Saleem recounts the story of his grandfather Doctor Aziz, who, in April 1919, spends two days in Amritsar. On April 7<sup>th</sup>, people riot in their nationalist struggle, and Doctor Aziz helps the wounded by bandaging and daubing them with

### **Mercurochrome**

Finally, he returns to his hotel room, his clothes soaked with red stains, and Naseem commences a panic. “Let me help, let me help, Allah what a man I’ve married, who goes into gullies to fight goondas!” ... “I don’t know why you can’t be a respectable doctor like ordinary people are just cure important illnesses and all? O God you’ve got blood everywhere! Sit, sit now, let me wash you at least!” (1981, p. 35)

Naseem’s reaction to the red stains is a humorous one in the sense that she feels insecure when her husband is involved with independence struggles. The feeling of insecurity is both because she fears the political outcomes of this struggle and because she fears the results at her home as a traditional housewife who longs for a peaceful and regular life. Her husband, on the other hand, has an active role in a political struggle, which does not fit her expectations for a peaceful household.

She deals with her husband's while she has to face her lack of knowledge about the outside world that surrounds her in a foreign language forming her into alienation. Her postcolonial ambivalence is revealed here as an emotional aspect, as well as being cultural. However, her reaction is juxtaposed with her husband's answer:

"It isn't blood, wife."

"You think I can't see for myself with my own eyes? Why must you make a fool of me even when you're hurt? Must your wife not look after you, even?"

"It's Mercurochrome, Naseem. Red medicine."

... "You do it on purpose," she says, "to make me look stupid. I am not stupid. I have read several books." (1981, p. 35)

Another important point in her reaction is that she denies her ignorance by claiming to have read "*several*" books. By doing so, she tries to disprove the locally established fact that reading books is a male territory. Such a response, she believes, will also enable her to function outside the expected values of the society which renders the female identity as the supporter of husband only rather than producing an intellectual judgement of the male authority.

On April 13<sup>th</sup>, however, Aziz goes to the largest compound called Jallianwala Bagh in Amritsar, where thousands of people gather for a meeting although the meetings are banned. While a peaceful protest is in progress in the compound the entrance to which is through a narrow alleyway between two buildings, Brigadier Dyer, the Martial Law Commander of Amritsar enters the compound with his fifty men with rifles. When he goes back to his hotel room, Aziz has red stains on his shirt again:

"I see you've been spilling the Mercurochrome again, clumsy," she said appeasingly.

"It's blood," he replied, and she fainted. When he brought her round with the help of a little sal volatile, she said, "Are you hurt?"

"No," he said.

"But *where* have you *been*, my God?"

"Nowhere on earth," he said, and began to shake in her arms. (1981, p. 36)

First, Naseem thinks that Mercurochrome stains are the stains of blood. When, afterwards, her husband explains to her that those are Mercurochrome stains, she believes she is being fooled. With the same logic, she thinks the bloodstains are the stains of Mercurochrome. Then a harsh reality comes as a shock: "It is blood". (Rushdie, 1981, p. 36)) The humorous description of an uneducated, traditional woman acting out her traditional role as wife is used to describe the Amritsar massacre. Amusing reactions of a traditional woman coincide with a brutal and serious historical fact which creates in the reader a response of rueful sadness. Thus, her ignorance not only renders her identity as a postcolonial uneducated woman but also causes her to be humiliated and ashamed. The reason Rushdie describes the situations preceding and following the massacre but not the massacre itself is that a naturalistic or documentary account is implicitly unavailable for

the characters. Rushdie also wishes to focus on the subjective experience of the massacre in retrospect, as an aftermath effect. While the novel is presented as a magic realist text where history is re-written and alternative histories are created to escape from reality and from traditional forms of story-telling, a strong political opposition against imperialism is sensed through a disturbed wife's funny image. Rushdie deliberately pushes the reader into sudden disturbing reality while claiming to be "unrealistic" and suggests in *Imaginary Homelands* that *Midnight's Children* should not be read as a reliable history book (1991, p. 2-3). This strategy, according to Brian McHale, is typical of postmodernism, because postmodernism fictionalises history and postmodernists imply that history might be invoked as a kind of fiction (1987, p. 96).

Although not all parts that include humour and sadness can be cited as examples of fictionalised history in *Midnight's Children*, some incidents that are totally local and traditional present another affective way of using these two juxtaposing themes. The death of an Indian woman in a camel-cart accident is a remarkable example:

... My unhappy father, I repeat, thinks bad-temperedly about cash. About his wife, who whee-dles rupees out of him and picks his pockets at night. And his ex-wife (who eventually died in an accident, when she argued with a camel-cart driver and was bitten in the neck by the camel) ... (1981, p. 82-83)

The death of Ahmad Sinai's ex-wife may not be a historical and post-colonial condition. However, when such an incident, which is very unlikely for the western reality, is recounted in the English language to be read by the western reader, the local reality that would never surprise a native Indian appears to be unusually striking. A sad event like death, as the content of the text, gets into a humorous form when written in English. Despite not being intended to serve as a sub-historical context, the representation of a serious local reality, which would otherwise not be humorous, is juxtaposed with western logic. This is inevitably a post-colonial condition, in which the co-existence of sadness and humour in a *comedy-noir* is also unavoidable when the characters of eastern traditional origin are faced with secular and industrialised western reality.

Fictionalised history is observed in Hanif Kureishi's texts as well. In *The Black Album*, the burning of Rushdie's *The Satanic Verses* occurs in a college yard where Shahid, the protagonist of the novel, studies. *The Black Album* is set in 1989, the same year as the issuing of a *fatwa* against Salman Rushdie. The notorious book burning incident in Bradford is fictionalised here. The fanatical group that tries to persuade Shahid to join them organises the protest against the author of *The Satanic Verses*. This is not the real environment of the actual protest, and these are not the real people that burned the book. It is an alternative history and presented as a parody, like in most of Kureishi's texts. Among the crowds at the protest, two ex-Marxist lecturers are confronted. One is Mr Brownlow, who takes sides with the Asians due to his anti-racist views, and the other is his ex-wife Deedee, who has an affair with Shahid who is obliged to help his fanatical friends during the protest:

Fiercely resolute she elbowed through the crowd to Brownlow. She was angry enough to clout him but people were gawping at her, it wouldn't have been a good idea. She berated her ex-husband, who stared at Riaz, who shook his head and stuttered even more, his lips making

futile spastic gestures. She moved around him, trying to locate something she could appeal to, but the students began laughing at them for having ‘a domestic’ at such a time. (1995, p. 223)

Kureishi employs a domestic argument along with a historical incident. Brutal book burning is presented with an ex-wife’s fury at an ex-husband. On the other hand, the protagonist Shahid is in between his fanatical friends and his lover Deedee who wants them to stop the protest. While we are presented with a distorted image of an abandoned husband who stubbornly supports the fanatics in order to be anti-racist, or just to be against his ex-wife, and their funny image among the angry crowd; one of the most violent ways of punishing an author is being occurred. Both the husband and the wife are in this struggle and claim to take sides with the Asian students. Yet, while their activism has its political causes in their oppositional stance to their government’s deeds; they are also involved in it for emotional reasons as Deedee has an affair with Shahid, her Asian student. The emotional ambivalence, this time, does not appear as the postcolonial immigrant’s ambivalence but as the coloniser’s.

In *The Satanic Verses*, Rushdie foregrounds cultural collisions resulting from migration rather than presenting alternative histories. *The Satanic Verses* can be classified as a work of contemporary literature rather than a historical one. Its material is more postcolonial, and it deals more with postcolonial migration than postcolonial independent India. Humour is so satirical that the text becomes tragi-comic in parts. Since it is more about postcolonial migration, the satirical humour is produced by cultural clashes, and in most parts, it is hard to determine whom the satire is directed to.

Salahuddin Chamchawala, the protagonist who changes his name to Saladin Chamcha for practical reasons after migrating to Britain and becoming a voice-over actor, finds out that his father is offering him an English education. The resemblance to the author is unmissable. His mother’s objection to his leaving is a contrast to Saladin’s joy upon this offer and presents her resistance to the coloniser’s culture:

“Don’t go dirty like those English,” she warned him. “They wipe their bee tee ems with paper only. Also, they get into each other’s dirty bathwater.” These vile slanders proved to Salahuddin that his mother was doing her damndest to prevent him from leaving, and in spite of their mutual love he replied, “It is inconceivable, Ammi what you say. England is a great civilisation, what are you talking, bunk.” (1988, p. 39)

Soon after Saladin starts a boarding school in England, he starts experiencing saddening ‘giggles’ from his classmates at his voice, exclusions from their secrets, and suffering from racism for not being like them. The difficulty of conquering England occurs to him when he finds a kipper on his plate for breakfast one morning. None of his fellow-pupils tells him how to eat it. It takes him ninety minutes to eat the fish:

Then the thought occurred to him that he had been taught an important lesson. England was a peculiar-tasting smoked fish full of spikes and bones, and nobody would ever tell him how to eat it. (1988, p. 44)

This bitter and pathetic allusion is a reference to a new migrant's place in England. The difficulties that a newly arrived migrant experiences in England are symbolised by the difficulty of eating smoked fish. It is equally funny and sad because a naive concept like eating smoked kipper can be a saddening experience for a newcomer from an alien culture. The above example is also a satire directed to the English understanding that the country is open to migrants who are welcomed, but also who are not told how to cope with it while expected to integrate. Also, the immigrants' cultural shock and their identity problems lead them into mimicry in which they find themselves in an ambivalent situation - both emotionally and culturally - as to whether they should stick to their cultural roots or imitate the culture of their new home in order to integrate.

In one of its chapters, *The Satanic Verses* presents the story of Mishal who ventures to walk through the Arabian Sea to Mecca with people from a whole village. She believes that the Arabian Sea will part for such a divine purpose allowing them to walk on the bed of the ocean. Her husband Mirza, on the other hand, tries to stop them:

"... When the waters of the ocean part, where will the extra water go? Will it stand up sideways like walls? Mishal? Answer me. Are there miracles? Do you believe in Paradise? Will I be forgiven my sins?" He began to cry, and fell on to his knees, with his forehead still pressed against the wall. His dying wife came up and embraced him from behind. "Go with the pilgrimage, then," he said, dully. "But at least take the Mercedes station wagon. It's got air-conditioning and you can take the icebox full of Cokes." (1988, p. 239)

Rushdie juxtaposes Mirza's secularism with Mishal's mysticism. In other words, the divinity is humourized. Supported by objective truths, his secularism is put forward against his wife's religious belief in such a subjective truth as the parting of the Arabian Sea. Tired of failing to convince his wife, Mirza agrees to let her go on condition that she takes the Mercedes with an icebox full of Cokes. Eastern mysticism is not only satirised but, funnily enough, intervened by a Western capitalist product. It is, as asserted in *The Satanic Verses*, 'the Coca-Colonization of the planet' (406).

The same cultural clashes and conflictual relationships that bring together the concerns of cultures in juxtaposition may also be observed in Arundhati Roy's *The God of Small Things*, which is the story of an Anglophile Indian family with London connections living in Kerala. The twins Estha and Rahel are the youngest members of the family and they are obliged to have an English education. Since their mother tongue is not English, they mimic the English language. How the words sound is more important than what they mean in most cases. As their perception of language grows, their play of words becomes more of an uprising against the imposed language. Their Aunt Baby Kochamma, being an Anglophile, is in charge of their education. Her Australian missionary friend, Miss Mitten, is employed to teach the twins who are offended by her. They start reading everything she shows them backwards. They show Miss Mitten, who is not amused, how it is possible to read both *Malayalam* and *Madam I'm Adam* backwards as well as forwards. Then they realise that she is not aware of the fact that Malayalam is the native language of the people of Kerala: She said she had been under the impression that it was called Keralese. Estha, who had by then taken an active dislike to Miss Mitten, told her that as far as she was concerned it was a Highly Stupid Impression.

....

They were made to write *In future we will not read backwards. In future we will not read backwards*. A hundred times. Forwards.

A few months later Miss Mitten was killed by a milk van in Hobart, across the road from a cricket oval. To the twins there was a hidden justice in the fact that the milk van was *reversing*. (1997, p. 60)

Death is presented with childish humour. The demise of a person presented as revenge for the children brings the co-existence of humour and tragedy into Roy's text. Roy's depiction of Miss Mitten's ignorance reflects western ignorant perception of the reality of the colonised land. What is presented in the above quotation is not only the twins' cultural ambivalence but also Miss Mitten's cultural prejudices. The ambivalence of twins and prejudices of Miss Mitten are all caused by the imperial intervention. However, it turns out that those childhood traumas influence the twins' future life heavily in their later life, because those experiences make them emotionally ambivalent while they also stem from colonial practices. The traumatic memory, then, becomes the outcome of a traumatic postcolonial identity.

It is difficult to include all the similar examples within the scope of a study at this length, but as seen so far, all three authors mentioned here employ humour as well as sadness. Their usage in the same text is always due either to cultural clashes or imperial impacts. Sudden switches from one feeling to another make an already hybrid sub-genre an even more hybrid one. Humorous situations are inevitable for postcolonial hybrid characters, in particular when they are in cross-cultural relations where they are subject to cultural clashes. Postcolonial migrants in Kureishi's novels are; for instance, perfect examples of disconcerted images of postcolonial cross cultural relations. The author's multicultural experience in all of the texts mentioned so far is reflected as a collage in the texts.

## Conclusion

Humour and sadness are inescapable because of the colonial or postcolonial condition. Black humour is an outcome emerging from impoverished conditions. Rushdie, Kureishi and Roy would all rather present their stories in humorous ways, adding a sharp satire, which switches the text from highly comic situations to deeply pathetic or tragic ones. Is it, after all, not possible to argue that as postcolonial authors they take up themes that are both funny and sad because of their ambivalent and indeterminate attitude towards their material? The present study, answering that rhetorical question in the affirmative, claims it is. Even without a critical approach from postcolonial theory, it is still best understood in an analytical light that postcolonial Anglo-Indian novel contributes to the novel genre in a way that it moves the genre from western terms and produces novels that are difficult to name as a comic or a tragic novel in classical sense.

In Elleke Boehmer's words, postcolonial writing has created its own poetics in the postcolonial period and in the same way as in other kinds of literary texts, the fiction produced within the postcolonial condition is inevitably concerned with "questions of form, structure, perception, and reception" (Boehmer, 2018, p. 2). Therefore, it is suggested it owns its insights that on the

way the imperialist attempts work (2018: 2). This is to mean that postcolonial writing creates its own poetics. Postcolonialism presents “its problems of positionality” to share with her disciplines working on “othered” subjects (Boehmer, 2018, p. 23). In a sense, postcolonial criticism is concerned with complex structures of narration concerning many other fields in humanities, as much as other critical theories do.

Since it deals with the individual experiences of postcolonial immigrants, the fiction written by authors from the formerly colonized nations questions the power relations between the coloniser and the colonized while at the same time dealing with the identity problems of postcolonial immigrants. The politics of postcolonial condition in their novels inherently generate a specific poetics that is not unique to postcolonial texts. This poetics may also be observable in the novels dealing with such power relations that occur in multicultural societies in which cultural ambivalences are prevalent. Yet, these cultural ambivalences, as a natural consequence of individual experiences of migration, are also observed as emotional ambivalences whereby the individuals are indecisive whether to laugh, be laughed at or cry out their anguish.

Anglo-Indian novels studied here bear full representations of personal grief that, when seen from the perspective of the coloniser, might sound amusing. The novels in question in this study are full of representations of all the conventional postcolonial characteristics including mimicry, hybridity and, most importantly, ambivalence. As has been argued so far, the ambivalence of the characters as to whether they take sides with the coloniser’s culture or be against it is not necessarily a cultural ambivalence. This kind of love-and-hate relationship renders their emotional state to obscurity. The amusing situations in which they find themselves are quite humorous at the same time. As a result, they are indecisive about whether or not they should be happy surrounded by the coloniser’s culture.

To conclude briefly, in all narratives of migration and multicultural conditions, there are cultural clashes and cultural ambivalences, since in those narratives, characters find themselves in ambiguous and contradictory situations. These contradictions in which they cannot find a solid standpoint between their cultural roots and their new dwelling places force them to find new ways of expressing themselves. By doing so, they may inevitably be required to have new identities which fit neither their original culture nor their new culture. To feel comfortable in the new, they have to transform themselves fully to adapt and leave behind their home culture. As long as they stay somewhere in the middle, it is unavoidable to fall into hybridity and ambivalence which is not only cultural but also emotional.

### Works Cited

- Aijaz, Ahmad. (1995). “The politics of literary postcoloniality”. *Race and class*. 36, 3. 1-20.
- Bahri, Deepika. (1995). “Once more with feeling: What is postcolonialism?” *ARIEL: A review of international English literature*. January, 26:1, 51-82.
- Boehmer, Elleke. (2005). *Colonial and postcolonial literature: Migrant metaphors*. 2nd edition. Oxford: Oxford University Press.
- Boehmer, Elleke. (2018). *Postcolonial poetics: 21st-century critical readings*. London: Palgrave Macmillan.



- Childs, P. & Williams, R. J. P. (1997). *An introduction to post-colonial theory*. London & New York: Prentice Hall.
- Dirlik, Arif. (1994). "The postcolonial aura: third world criticism in the age of global capitalism". *Critical inquiry*. Winter 20. 328-355.
- Kureishi, Hanif. (1995). *The black album*. London: Faber.
- McClintock, Anne. (1994). "The angel of progress: pitfalls or the term 'postcolonialism'", in Barker, F., Hulme, P. & Iversen, M. (ed.) (1994) *Colonial discourse / postcolonial theory*. Manchester & New York: Manchester University Press.
- McHale, Brian. (1987). *Postmodernist fiction*. New York and London: Methuen.
- Mishra, Vijay & Hodge, Bob. (1991). "What is post(-)colonialism?", *Textual practice*. Winter, Vol. 5, No. 3. 399-414.
- Roy, Arundhati. (1997). *The god of small things*. London: Flamingo.
- Rushdie, Salman. (1981). *Midnight's children*. London: Jonathan Cape.
- Rushdie, Salman. (1988). *The satanic verses*. London: Viking.
- Rushdie, Salman. (1991). *Imaginary homelands*. London: Granta.
- Slemon, Stephen. (1991). "Modernism's last post" in Ian Adam & Helen Tiffin (eds.) *Past the last post: Theorising post-colonialism and post-modernism*. Hemel Hempstead: Harvester Wheatsheaf. 1-12.

# Yunus Emre'nin Meşhur ve Meçhul Bir şiiri Üzerine Bazı Mülahazalar

## *Some Thoughts on a Famous and Unknown Poem of Yunus Emre*

Muhammet Sani ADIGÜZEL\*



### Öz

Edebî eserleri okurken eserin temasını bilmek metni anlamak için elzemdir. Bununla birlikte, bazı meşhur eserlere dair farklı okumalar ve anlamlandırmalar da mümkün olabilmektedir. Çalışmada, Yunus Emre'nin "İlim ilim bilmektir" mısraıyla başlayan şiiriyle alakalı bazı mülahazalar bu bağlamda ele alınmaktadır. şiir, çeşitli nüshalarda ve neşirlerde farklı biçimlerde yer almıştır. Bu farklılıklar; yazımda başkalıklar, bazı kelimeler ve mısraların kaynaklar arasında farklılık arz etmesi ve hatta şiirin topyekûn başka bir şiirle karıştırılması şeklinde karşımıza çıkabilmektedir. Birçok yazar tarafından ıktibas edilen, edebî kültürümüzde önemli bir yere sahip şiirin genel anlamına dair okumalar; şiirde hangi ilmin, neyi bilmenin kıymetli olduğunun vurgulandığı noktasını paylaşmaktadır. Diğer taraftan, şiirin ilk mısraı bilhassa tekrarlanan "ilim" kelimesi sebebiyle oldukça farklı yorumların yapılmasına sebep olmuştur. Söz konusu mısraı iki "ilim" kelimesi arasına virgöl koyarak "İlim, ilim bilmektir" şeklinde okuyanlar olduğu gibi, "İlim ilim ilmektir" ve "İlim ilmi bilmektir" şeklinde okuyanlar da vardır. Bu çalışmada, "İlim ilim" ibaresinin bir tekrar grubu, yani bir ifade tarzı olarak anlaşılmasının uygun olacağını ve mısranın "ilim, bilmek demektir" anlamına geldiği öne sürülmektedir.

**Anahtar Kelimeler:** Yunus Emre, şiir, İlim, Bilmek, Tema

\* Doç. Dr. Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, İstanbul, Türkiye  
Elmek: msadiguzel@fms.edu.tr  
orcid.org/0000-0002-4616-7899

Gönderilme Tarihi / Received Date:

10 Temmuz 2023

Kabul Tarihi / Accepted Date:

12 Ağustos 2023

Atıf/Citation: Adıgüzel M. S. (2023). Yunus Emre'nin Meşhur ve Meçhul Bir şiiri Üzerine Bazı Mülahazalar  
doi.org/10.30767/diledeara.1325499

Copyright © 2023

Dil ve Edebiyat Araştırmaları

tded.org.tr | 2023

### Abstract

When reading a literary work, knowing the work's theme is essential to understand the text. However, different readings and interpretations of some famous works may also be possible. In the present study, some thoughts regarding Yunus Emre's poem which begins with the verse: "İlim ilim bilmektir (Knowledge is to know knowledge)" are discussed in this regard. The poem has appeared in different forms in various copies and editions. These differences may appear in the form of differences in writing, changes in some words and verses and even as the confusion of the poem with another poem. Readings on the general meaning of the poem, which is quoted by many authors and has an important place in our literary culture, share the point that the poem emphasizes what kind of knowledge is valuable. However, the first verse of the poem has been interpreted in quite different ways due to the repeated word "ilim (knowledge)". In this study, it is argued that the phrase "ilim ilim" should be understood as a repetition group, that is, as a style of expression, and that the verse means "ilim means to know".

**Keywords:** Yunus Emre, Poem, Science/Knowledge (ilm), To Know, Theme

## Extended Summary

When reading a literary work, knowing the work's theme is essential to understand the text. However, different readings and interpretations of some famous works may also be possible. Hence, obscurity may exist despite the fame. In the present study, some evaluations regarding Yunus Emre's poem are discussed in this regard. The poem, in one version, starts with the following verses:

*“İlim ilim bilmekdür ilim kendün bilmekdür*

*The knowledge means to know, knowledge is to understand who you are*

*Sen kendiüni bilmezsin yâ nice okumakdur*

*If you do not know yourself then why to read-study*

*Okumakdan ma'nâ ne kişi Hakk'ı bilmekdür*

*The purpose of reading-studying is to understand God's truth*

*Çün okıdun bilmezsin ha bir kurt emekdür*

*If you have read and failed to understand, then it is a futile attempt”*

The obscurity of the poem starts with it having multiple versions. The poem has appeared in different forms in various copies and editions. These differences may appear in the form of differences in writing, changes in some words and verses and even as the confusion of the poem with another poem. The study tracks the different versions of the poem put forward by Yunus Emre scholars and provides examples of the differences. The study also attempts to correct two misunderstandings/misreadings in the literature about Yunus Emre's work. One of which is about an omission, most probably by mistake, of a substantial part of a poem, which is related to the poem in question, by Yunus Emre. The other is related to the misinterpretation of some expressions used in that poem.

In this sense, the study also refers to an account of possible reasons for similar kinds of difficulties and intricacies in Yunus Emre's work given by Tatçı such as misreading of the original text, replacements of words/expressions, changes in verses and different methods of recording/numbering employed in different copies.

Yunus Emre's poem is quite well-known, it has been quoted by many writers and thus has a special place in our literary culture. The study provides instances in which the poem is referred to in various works of contemporary writers. Then, it moves on to discuss perspectives on the meaning of the poem by including passages from noteworthy interpretations. Readings regarding its general theme converge on the point that the poem emphasizes which kind of science or, in other words, knowledge of what has real importance. In particular, commentators believe that the poem provides the case for the value of otherworldly knowledge and in accordance with that knowledge, practical guidance about how to behave, and how to approach fellow human beings.

However, the first verse of the poem has been interpreted in quite different ways due to the repeated word “ilim (science/knowledge)”. Some argued that there should be a comma between the two “ilim”s, therefore, it should read as “İlim, ilim bilmektir” which makes it a basic expression of a definition. Others had an issue with the word “bilmek (to know)” and claimed that, by reference to etymological explanations, it should be “ilmek (knot/knitting)”. A third interpretation reads a more complicated meaning into the verse: real knowledge is to know the nature of knowledge.

The study offers a novel but simple perspective to make sense of the verse by arguing that the repeating word is just a manner of expression where repetition can be employed for various purposes as to address, to emphasize and to provide rhythm, examples of such uses can be found in both in Turkish literature and Yunus Emre's other poems. Accordingly, it should be understood as: "ilim" (the word meaning knowledge, originally from Arabic) means "bilmek" (Turkish word meaning "to know").

## Giriş

Şiirin temasını bilmek önemlidir. Teması bilinmeden okunan şiirden beklenen verim alınmaz. Bir edebiyat terimi olarak "Öğretici veya edebî eserde işlenen konu, düşünce, görüş, tem, ana konu" (Türk Dil Kurumu, 2011, 2315) demek olan temanın bilinmesi diğer edebiyat türlerinde için de büyük bir öneme haizdir. Mesela Refik Halit Karay'ın "Eskici" hikâyesinden beklenen verimin alınması için "Yabancı bir ülkede ana dilini konuşan birini bulmak" temasının bilinmesi gerekir. Yahya Kemal'in "Cihan vatandan ibarettir itikadımca" mısraı da, "vatan" yerine "lisan" konularak bu minvalde düşünülebilir (Yahya Kemal, 1961, 80). Akşit Göktürk'ün "Okuma Uğraşı" kitabının başına Yunus Emre'nin, "Yigirmi dokuz hece / Okusan uçtan uca / Sen elif dersin hoca / Mânası ne demektir" dörtlüğünü koyması da bu kabildendir (Akşit, 1997, 6). Yine Rıza Kardeş'in, "Okumuşların Okumamışlığı Hakkında" başlıklı yazısında, aynı şiirden, bu sefer beyit şeklinde yer verdiği, ilk iki beyit de, "İlim ilim bilmektir ilim kendin bilmektir / Sen kendin bilmezsen ya nice okumaktır / Okumaktan ma'ni ne kişi Hakk'ı bilmektir / Çün okudun bilmezsin ha bir kuru ekmektir" beyitleri de aynı saikle okunabilir (Kardeş, 1983, 601).

Tema konusunda bir başka örnek de La Fontaine'in "Ağustos Böceği ve Karınca" adlı fablıdır. Mme Eva Buck adlı pedagog "Ağustos Böceği ve Karınca" fablında, yazarın kişiliği ile çevresine bağlı iki temanın, "sanatçının sorumsuz yaşama ve şakıma isteği" ile "toplumun acımasız katılığı ve çalışmaya zorlayıcılığı" temalarının bilinen bir konuyu nasıl zenginleştirdiğini belirtir (Alptekin, 1982, 20).

Nadir de olsa en bilinen bilinmeyen olabiliyor. Necip Fazıl'ın "Bildim seni ey Rab, bilinmez meşhur!" (Kısakürek, 2018, 20) mısraıyla dile getirdiği bu olsa gerektir. Çile'yi "Biricik meselem, Sonsuza varmak..." (Kısakürek, 2018, 20) diyerek bitiren şairin en bilinene varmak için çok uzun bir yolculuk yaptığı anlaşılıyor. Ancak anlaşılmayan, daha doğrusu kolay anlaşılmayan bir şey var ki, o da, bize şah damarımızdan yakın olan varlığa bizim bir o kadar uzak oluşumuzdur. Aradaki mesafenin kapanması çekilen çileye bağlı olarak değişiyor.

Yunus Emre'nin "İlim ilim bilmektir" diye başlayan şiiri de en bilinenin bilinmeyen olduğu bir özellik taşıyor. Bu çalışmada, hem metin hem de mana bağlamında söz konusu şiir etrafındaki farklı mülâhazalara yer verilecek ve bilhassa ilk mısraının nasıl anlaşılması gerektiğine dair tek-lifimiz arz edilecektir.

## Nüshalar ve Neşirler Arasında

Şiir, Yunus Emre Divanı'nın en eski ve en iyi nüshalarından biri olarak kabul edilen Fatih nüshasında bulunmuyor. Yazma nüshalar arasındaki fark bir tarafa basma nüshalar arasında da fark olabiliyor. Hazırlayanı aynı olan Yunus Emre Divanı'nın Tercüman 1001 Temel Eser baskısı ile Kültür Bakanlığı baskısı arasında bile fark vardır. Mesela Faruk K. Timurtaş'ın; 1. Fatih nüshası, 2. Nuruosmaniye nüshası, 3. Yahya Efendi nüshası, 4. Bursa nüshası, 5. Kitapçı Raif ve Prof. H. Ritter nüshası, nüshalarına dayanarak hazırladığı Yunus Emre Dîvanı'nda, söz konusu ilahi şöyle verilmiştir:

*İlim ilim bilmekdür ilim kendün bilmekdür  
 Sen kendiini bilmezsin yâ nice okumakdur  
 Okumakdan ma'nâ ne kişi Hakk'ı bilmekdür  
 Çün okıdun bilmezsin ha bir kırı emekdür  
 Okıdum bildüm dime çok tâat kıldum dime  
 Eri Hak bilmez isen abes yire yilmekdür  
 Dört kitabun ma'nâsı bellidür bir elifde  
 Sen elifi bilmezsin bu nice okumakdur  
 Yigirmi dokuz hece okısan ucdan uca  
 Sen elif dirsın hoca ma'anâsı ne dimekdür  
 Yûnus Emre dir hoca gerekse var bin hacca  
 Hepisinden eyüce bir gönüle girmekdür (Timurtaş, t.y., 75-76)*

Timurtaş (1980, 51), daha sonra yaptığı Kültür Bakanlığı neşri vesilesiyle bu neşir ve daha önce yaptığı ve “yeni bir metin tesis etmek” usulünü takip ettiği Tercüman gazetesi neşri ve bu iki neşrin ilmî olmadığı gerekçesiyle yapmayı düşündüğü bir üçüncü neşir hakkında açıklamada bulunur. Eldeki eski nüshalara dayanarak yeni bir nüshanın nasıl hazırlandığını gösteren birinci neşir, Tercüman gazetesi neşri; Fatih nüshası esas alınarak hazırlanan ikinci neşir, Kültür Bakanlığı neşri ve “üniversitemiz yayınları arasında yer alacak” dediği üçüncü neşir, İstanbul Üniversitesi neşri ile ilgili bu usul açıklaması şöyledir:

“Metni tespit ederken bütün eski nüshalara ve bâzı sağlam yeni nüshalara dayandık. Tâkip ettiğimiz usul, bütün nüsha farklarını göz önünde tutarak ve birleştirerek yeni metin tesis etmek olmadı. (Daha önce Tercüman yayını olarak çıkan dîvânda bu metodu kullanmıştık). Bu sefer en eski ve en iyi nüsha olan Fâtih nüshasını esas aldık. Ancak âşikâr şekilde yanlış olan yanlış olan yerleri diğer nüshalara bakarak düzelttik ve noksanları tamamladık. Fatih nüshasında bulunmayan şiirlerin tesbitinde de aynı usule uyduk, doğru kabul ettiğimiz nüsha farkına yer verdik, nüsha farklarını karıştırarak yeni bir metin meydana getirmedik. Dîvânı, şiirleri eski harflerin alfabetiğine göre sıralayarak düzenledik. Böylece Yunus Emre'nin bütün şiirlerini içine alan doğru ve eksiksiz bir nüsha meydana gelmiş oldu. Metinlerin tespitinde Eski Anadolu Türkçesinin hususiyetlerine tamamıyla sâdik kaldık. Bu dîvân ilmi bir neşir değildir, fakat ilme dayanmaktadır, geniş halk tabakaları için hazırlanmıştır. Yunus Emre Dîvânı'nın nüsha farklarını da ihtiva eden, tenkidli; notlu, açıklamalı, kelime dizimine de yer veren ilmi neşirini ayrıca hazırlamaktayız. Bu, üniversitemiz yayınları arasında yer alacaktır.” (Timurtaş, 1980, V)

Timurtaş'ın bu açıklamayı yaptığı nüshada söz konusu şiirin sondan bir önceki beyti bulunmamaktadır. Fatih nüshasının esas alındığı ve bundan önceki neşirde olmayan Raif Yelkenci'deki Mecmua ve Bursa nüshasının da kaynaklar arasına eklendiği bu neşirde ilgili şiirin altına parantez içinde Ritter nüshası anlamında (Yalnız Rt.'de) notu düşülmüştür. Bu not Mustafa Tatçı'da da vardır (Tatçı, 2012, 197). Timurtaş bahsettiği ilmî neşri herhalde yapmamıştır. Bu neşri Tatçı yapmıştır. Tatçı'nın neşrinde Timurtaş'ta olan şu beyit yoktur:

*Yigirmi dokuz hece okısan ucdan uca*

*Sen elif dirsın hoca ma'anâsı ne dimekdür (Tatçı 2012: 197)*

Tatçı, Yunus Emre Divanı'nın "Tertibi hakkındaki en eski tarihi Şinasi Tekin'in bir mecmuaya dayanarak verdiği 707 (1307) yılıdır (bk. bibl.). Birçok nüshası içinde en eskilerinin XIV. yüzyıla kadar geriye gittiği tahmin edilmektedir (meselâ Ritter nüshası [XIV. yüzyıl], Raif Yelkenci nüshası [XIV veya XV. yüzyıl], Fâtih nüshası [tahminen XV. yüzyıl], Yahyâ Efendi nüshası [XVI. yüzyıl], Nuruosmaniye nüshası [1540])" bilgisini verdikten sonra başlıca neşirleri şöyle sıralamaktadır: **1.** Burhan Ü. Toprak, Yunus Emre Divanı, **2.** Naci Kasım, Tam ve Tekmil Yûnus Emre Dîvânı, **3.** Cahit Öztelli, Yûnus Emre: Bütün Şiirleri, **4.** Abdülbaki Gölpınarlı, Yunus Emre Divanı, **5.** Faruk Kadri Timurtaş, Yunus Emre Divanı, **6.** Mustafa Tatçı, Yunus Emre Divanı I: İnceleme, Yunus Emre Divanı II: Tenkitli Metin (Tatçı, 2013, 603-604). Tatçı'nın Timurtaş neşirleri konusunda yaptığı bu değerlendirmeye bir katkıda bulunulabilir. Çünkü Tatçı'nın belirttiği gibi Timurtaş'ın neşirleri arasındaki fark sadece bir genişletme farkı değildir. Yukarıda Timurtaş'tan yapılan nakilden de anlaşılacağı üzere Timurtaş'ın neşirleri arasındaki fark nicelikten çok nitelik farkıdır. İlkinde zikredilen nüshalardan hareketle yeni metin oluşturulma usulü takip edilirken ikincisinde bu usul terk edilerek Fatih nüshası esas alınmış ve yeni neşir bu esas üzerine bina edilmiştir. Bu neşirlere, nüsha farklarına işaret etmek açısından, bir de, "İşbu kitab-ı müstetabın derûnında kutbül-ârîfin meşâyih-i azâmdan Mevlânâ Âşık Yûnus Emre hazretlerinin dîvân-ı latîflerile halifesi Âşık Yunus hazretlerinin dîvân-ı kemâlleri ve kezalik meşâyih-i azâmdan Erzincanî Şeyh-i Hayyat Vehbî hazretlerinin Kenzül-miftâh kitabı hâşiyede tab ve temsîn kılınmıştır" ketebe bölümüyle 1327/1909 tarihinde yayımlanan matbu nüsha, *Dîvân-ı Âşık Yûnus Emre* dâhil edilebilir:

*“İlim ilim bilmektir ilim kendin bilmektir  
Sen kendini bilmezsin ya nice okumaktır  
İlim okumaktan murat kişi Hakk'ı bilmektir  
Çün okuyup bilmezsin ya bir kuru emektir  
Okudum bildim deme çok taat kıldım deme  
Eğer Hakk'ı bilmezsen ha bir kuru emektir  
Yigirmi sekiz hece okursan uçtan uca  
Sen elif dersin hoca manası ne demektir  
Yunus Emre der hoca gerekse var yüz hacca  
Cümlesinin yeğreği bir gönüle girmektir”* (Yunus Emre 1327/1909, 75-76)

Timurtaş'ın hazırladığı nüsha ile bu matbu nüshanın karşılaştırması yapılırsa, Timurtaş'ta "Okumaktan ma'nî ne" yerine bu nüshada "İlim okumaktan murat", ifadesinin kullanıldığı görülmektedir. Yine aynı şekilde, bu nüshada; "Çün okudun bilmezsin hâ bir kuru emekdür" yerine "Çün okuyup bilmezsin yâ bir kuru emekdür"; "Eri Hak bilmezisen 'abes yire yilmekdür" yerine "Eger Hakk'ı bilmezsen hâ bir kuru emekdür"; "yigirmi dokuz hece" yerine "yirmi sekiz hece"; "bin hacca" yerine "yüz hacca"; "Hepisinden eyüce" yerine "Cümlesinin yigregi" ifadesi vardır. Yunus Emre'nin bu şiiri, musammat gazel tarzında olduğu için, hem beyit hem de dörtlük olarak yazılmaya müsaittir. Şiirin dörtlük nazım birimiyle yazımı için Turan Karataş'ın Karaman nüshasına dayanarak hazırladığı *Yûnus Divanı* adlı esere bakılabilir. Karataş Karaman nüshasında yer almayan bu şiirle ilgili olarak Gölpınarlı ve Tatçı'yı kaynak gösterir. Şiirin altına da, şiirin bu kaynaklara, Ritter yazmasına göndermede bulunularak alındığı notunu düşer. Ancak bir farkla ki, göndermede bulunduğu kaynaklarda beyit nazım birimiyle kaydedilen şiiri kendisi dörtlük nazım birimiyle kaydeder:

“İlim ilim bilmektir  
 İlim kendin bilmektir  
 Sen kendini bilmezsin  
 Yâ nice okumaktır  
 Okumaktan mana ne  
 Kişi Hakk’ı bilmektir  
 Çün okudun bilmezsin  
 Ha bir kuru emektir  
 Okudum bildim deme  
 Çok tâat kıldım deme  
 Eri Hak bilmez isen  
 Abes yere yelmektir  
 Dört kitabın manası  
 Tamamdır bir elifde  
 Sen elif dersin hoca  
 Manası ne demektir  
 Yûnus Emre der hoca  
 Gerekse var bin hacca  
 Hepisinden eyice  
 Bir gönüle girmektir” (Karataş 2019: 234)

Karataş’ın daha önce yayımlanan *Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü* adlı eserinde de şiire yine dörtlük nazım birimiyle yer verilir. Ancak eserin “ilim” maddesinde yer alan bu şiir ile daha sonra yayımlanan *Yûnus Divanı*’nda yer alan şiir arasında fark vardır. Bu fark da tıpkı Timurtaş’ın iki neşri arasındaki fark gibidir. Sadece ondan önceki neşirde olan ama sonraki neşirde olmayan beytin yerini bunda dörtlük almıştır:

“Yigirmi dokuz hece  
 Okusan ucdan uca  
 Sen elif dersin hoca  
 Mânâsı ne demektir” (Karataş, 201, 206)

Ayrıca Karataş’ın önceki neşirinde olan ama sonraki neşirinde olmayan yukarıdaki dörtlükten başka da her iki neşrin dörtlükleri kısmen farklıdır. Bunlardan biri sonraki neşirde olmayan yukarıdaki dörtlüğün son iki mısraının önceki neşirde başka bir dörtlüğün son iki mısraı olmasıdır:

“Dört kitabın manası  
 Tamamdır bir elifde  
 Sen elif dersin hoca  
 Manası ne demektir” (Karataş, 2019, 234)

Diğeri de, iki dördlük arasındaki kelime farkıdır. Sonraki neşrin ikinci mısraındaki “tamamdır” kelimesinin yerinde önceki neşirde “bellidir” kelimesi vardır:

“Dört kitabın mânâsı  
Bellidir bir elifde  
Sen elifi bilmezsin  
Bu nice okumaktır” (Karataş, 2019, 206)

Yunus Emre’yi “mâverâ humması” olarak niteleyen (Kısakürek, 1993, 166) ve biri “Bizim Yunus” (Kısakürek, 2018, 382) ve diğeri “Yunus Emre” (Kısakürek, 2018, 383) olmak üzere, onunla ilgili iki şiiri bulunan Necip Fazıl Kısakürek, Yunus Emre adlı tiyatro eserinde şiirin nerdeyse tamamına yer verir:

“İlim, ilim bilmektir,  
İlim kendin bilmektir,  
Sen kendini bilmezsin;  
Ya nice okumaktır.  
İlim bilmeden murad,  
Kişi hakkı bilmektir.  
Çün okuyup bilmezsen  
Bu bir kuru emektir.  
Okudum, bildim deme!  
Çok taat kıldım deme!  
Eğer hakkı bilmezsen!  
Ettiğin lâf etmektir.  
Yirmisekizdir hece,  
Okursun ucdan uca...  
Sen elif dersin hoca!  
Ma'nası ne demektir?” (Kısakürek, 1999, 61)

Şiirin birçok başka şeklinin olduğunu göstermek için, diğer örneklere nazaran en bariz farkın “Ettiğin lâf etmektir.” mısraının olduğu bu örneğe, başka birkaç örnek daha eklenebilir:

Recep Bilginer (2001) tiyatro türünde kaleme aldığı *Yunus Emre* eserinde bu şiire de yer verir. Bilginer’in eserinde bu şiirin bazı bölümleri hem beyit hem dördlük tarzında Yunus Emre’nin ağzından verilir:

Beyit olarak:  
“Okumanın manası kişi hakkı bilmektir  
Sen okudun bilmezsin bu nasıl okumaktır” (Bilginer 2001: 88)  
Dördlük olarak:  
“İlim ilim demektir,  
İlim kendini bilmektir.



*Sen kendini bilmezsen,  
Ya nice okumaktır?” (Bilginer 2001: 88)*

...

*“İlim okumaktan gerek  
Kendi özün bilmektir  
Kendi özün bilmezsin  
Bir hayvandan betersin.” (Bilginer 2001: 89)*

Alev Taşkent Belgin (2013: 316) de söz konusu şiiri annesinin ağızından verir:

*İlim ilim demektir,  
İlim kendini bilmektir.  
Sen kendini bilmezsen,  
Bu nice okumaktır?” (Belgin 2013: 316)*

Son iki örnekte “İlim ilim bilmektir” ifadesi yerine “İlim ilim demektir” ifadesinin kullanıldığına dikkat edilmelidir. Bir başka dikkat de, Bilginer’in bu ifadenin yer aldığı dörtlükten hemen sonra verdiği dörtlük için gösterilmelidir. Her ne kadar ilk etapta bu iki dörtlük birbirinin devamı gibi görünse de işin aslı öyle değildir. Bir defa bunlar aynı şiirin değil farklı şiirlerin dörtlükleridir. Bunlardan ilki, “İlim ilim bilmektir” diye başlayan bir şiire; diğerı, “İlim okumaktan gerek” diye başlayanı ise, “Lâ şerike okursın sonra şerik katarsın” diye başlayan başka bir şiire aittir. Her ne kadar şiirlerden birinde “İlim okumaktan murad”, şeklinde geçen ifade diğerinde “İlim okumaktan gerek” şeklinde geçse de bu ikisi arasında aynı değil ayrı şiirlerin ifadeleridir. Çünkü bu ikisi arasında sadece şiir farkı değil, aynı zamandan nüsha farkı vardır. “İlim ilim bilmektir” sadece Ritter nüshasında varken, diğerı için birden fazla nüsha kaynak gösterilebilmektedir. Bunlardan ikisi örnek olarak verilebilir. “İlim ilim bilmektir” diye başlayan şiirin yer almadığı Fatih nüshasında bu şiirle ilgisi kurulan beyit şöyledir:

*“İlm okumaktan gerek kendözünü bilmekdür*

*Kendözünü bilmezsen bir hayvandan betersin” (Yunus Emre, 1991, 150)*

Yine aynı şekilde, “İlim ilim bilmektir” diye başlayan şiirin yer almadığı Karaman nüshasından da, bu şiirle ilgisi kurulan beyit için, okuma farklarını göstermek açısından, birkaç okuma örneği verilebilir:

*‘İlm okumak bilmeklik kendözünü bilemekdür*

*Pes kendözün bilmezsen bir hayvandan betersin (Yıldırım, 2014, 109)*

*‘ilm okumağ bilmeklik kend’özünü bilemekdür*

*pes kend’özün bilmezsen bir hayvandan betersin (Uysal, 2014, 2013)*

*“İlm okumak bilmeklik kendözünü bilmektir*

*Sen kendözün bilmezsen bir hayvandan betersin” (Karataş, 2019, 179)*

Yunus Emre’nin insanla hayvan arasında bilmek açısından yaptığı bu karşılaştırma Mehmet Akif’in bir ayet mealinden ilham alarak yazdığı aşağıdaki mısrayla birlikte okunabilir:

“Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?”

[Zümer Sûresi, âyet 9'dan bir bölüm.]

“Olmaz ya! Tabî... Biri insan, biri hayvan!” (Ersoy, 2013, 544-546)

## İki Tashih

Yusuf Yıldırım, nüshalar arasında en eski nüshanın Karaman nüshası olduğu gerekçesiyle, genel içinde özel bir yer açmaya çalıştığı Karaman nüshası hakkında yazdığı bir yazıda, bu nüshada olmayan “İlim ilim bilmektir” diye başlayan şiirin aslının bu nüshada yer alan “Lâ şerike okursın sonra şerik katarsın” diye başlayan şiir olduğu yönünde bir değerlendirme yapmaktadır:

“Divanı her istinsah eden kendinden bir şeyler katmıştır. Bu duruma verilecek en çarpıcı örnek; İlim ilim bilmektir/İlim kendin bilmektir/ Sen kendini bilmezsen/Bu nice okumaktır” dörtlüğünün aslının “İlm okımak bilmeklik kendözünü bilmekdür/Pes kendözün bilmezsen bir hayvandan betersin” şeklinde olmasıdır. En eski nüshalarda beyit olarak düzenlenmiş bu şiir, daha iyi anlaşılmsı diye hem dörtlüğe çevrilmiş hem de kelimeler değiştirilmiştir.” (Yıldırım, 2020, 60)

Yıldırım'ın farklı nüshalar arasında farklı şiirler için yaptığı değerlendirmeye bir katkıda bulunulabilir. Bu çerçevede ona bir şiirin başıyla diğer şiirin ortası arasında yaptığı bu değerlendirme-yi yayına hazırladığı *Risâletü'n-Nushiyye* için acaba neden yapmadı diye bir soru yöneltilebilir. Çünkü onun üzerinde titizlikle çalıştığı ve “Yunus Emre'nin aziz ruhuna!” ithaf ettiği eserinde, “Risâletü'n-Nushiyye ve Yunus Emre Divanı'nın İçeriği” başlığı altında, nüshadaki sayfa eksikliği fark edilmediği için, şiirle nesir bölümleri birbirinin devamı gibi verilmektedir:

“Risâletü'n-Nushiyye, ilk iki beyitten sonra iki sayfa (2a-2b) nesir olarak devam eder. İlk iki beyit şöyledir:

1.

*Ol b[p]âdişah-ı kadîm dilerdi bir hikmet eyleyidi  
Toprag u od u su u yil ona söyleyidi*

2

*Bismillâh buyurdu getürdüler toprağı  
İkinci teslîm oldu hâzır oldu su dahı*

2a ve 2b sayfalarındaki nesir kısım ise şöyledir:

Üçüncü îmân-ı ilme'l-yakîndür. Biri îmânı ayne'l-yakîndür. Ol îman kim ilme'l-yakîndür gögüsde yirlidür. Ol îman kim ayne'l-yakîndür gönülde yirlidür. Ol îman kim Hakk'a'l-yakîndür cânda yirlidür. -” (Yıldırım, 2014, 33-34)

Burada şiir kısmıyla nesir kısmı birbirinin devamı değildir. Çünkü asıl metinde şiir kısmının bittiği sayfanın sol altında verilen “üçüncü” kelimesi nesir kısmın başladığı sayfanın sağ üst başında bulunmamaktadır. Halbuki eski metinlerde sayfalar arası geçiş için kullanılan önceki sayfanın sol alt köşesine yazılan ilk kelime ile sonraki sayfanın sağ üst başında kelime aynı olmak durumundadır. Aksi hâlde iki sayfa arasında eksik sayfa veya sayfalar var demektir. Böyle durumlarda iki sayfa arasındaki farkı kapatmak için başka nüshalardan yararlanılabilir. Karaman nüshasının ilk iki beytinden sonra gelmesi gereken “Üçüncü” kelimesiyle başlayan beyit ve onu takip eden

beyitler *Dîvân-ı Âşık Yûnus Emre*'de vardır (Yunus Emre 1327/1909). Bu çerçevede Tatçı'nın hazırladığı *Dîvân-ı Yûnus Emre*'nin başına, sadece Karaman nüshasında olduğunu belirttiği bir giriş metni hatırlanabilir (Tatçı, 2012, 123):

“Haza Dîvânu emlâhi’ş-şu’arâ ve afsahi’l-bülegâ, sultâni’l-vâsilîn tâci’l-fukarâ ve’l- mesâkîn ve hırkati’l-gurebâ ve re’isü’l-âşıkîn Hazret-i Yûnus Emre kuddise sırrıhu’l-azîz ve efâde birrehu ve ihsânehu kemâ efâdâ li’l âlemine letfehu ve keremehu ve faydahu” (Tatçı, 2012, 97)

Arapça olan bu giriş metninin altına Türkçe çevirisi dipnot olarak düşülmüştür:

“Bu dîvân, şairlerin en güzeli, belîğ yazarların en fâsihi, Hakk’a ulaştıranların sultâni, fakir ve yoksulların baş tâci, gariplerin gözetleyeni, âşıkların reisi Yûnus Emre'nin dîvânıdır. Allah ruhunu aziz eylesin ve âlemleri onun lütfu ve keremi ve feyziyle müstefîd eylediği gibi, bizi de iyiliği ve ihsanından yararlandırınsın.” (Tatçı, 2012, 97)

Yine hazırladığı *Risaletü'n-Nushiyye*'ye, bu nüshadan, Karaman nüshasından bu giriş cümleleri dışında bir de besmeleyi alan Tatçı, bundan sonraki kısım ve kısımlar Fatih nüshasıyla devam etmiştir (Tatçı, 2012, 123). Bu hatırlatmayı yaptıktan sonra Yıldırım'ın dikkat etmediği şiirle nesir arasındaki fark besmeleyle başlayan bir başka nüsha, matbu bir nüshadan okunabilir:

*“bismillahirrahmanirrahim  
ol pâdişah-ı kadîm dilerdi bir hikmet eyledi  
toprak ve od ve su ve yel ona söyledi  
bismillah buyurdu getirdiler toprağı  
ikinci teslim oldu hazır oldu su dahi  
üçüncü [yel geldi debretti ânu  
ândan oldu âna âdem nişânu  
dördüncü od geldi kızdırdı ânu  
tamam kızaracak uş verdi cânı  
bu dördün yağurdular nebiler oldu  
sûret demek sonra âna ad oldu  
can sûrete gelmekliğe fermân oldu  
pâdişah hikmeti âna dermân oldu  
can sûrete girdi pür nûr oldu  
sûret cânâ sevindi şükür kıldı  
yüz bin benim gibi eylersen sana muhâl  
dedi şükür elhamdülillâh alâ-küllihâl  
toprakla bile geldi terk-i kanaat  
tevekkülü ve sabru ve hulku ve ganimet  
su ile bile geldi dört türlü hâsıl  
safâ ve sehâvet ve nazar ve vâsıl  
yel ile bile geldi dört türlü heves  
riyâ ve yalan ve hevâ ve tezlik ve nefis*

*od ile bile geldi dört türlü âlet  
 tama ile buşu ve kibr ile hased  
 can ile bile geldi dört türlü haslet  
 edeb ve hayâ ve uzlet ve vahdet  
 der beyân-ı vücûd-ı insânî  
 akıl pâdişahın kadîmliği pertevindedir  
 akıl uçdür biri akl-ı maişettir  
 biri akl-ı cüz'î biri akl-ı küllîdir  
 ol kim akl-ı maişettir dünya tertibin bildirir  
 iman pâdişahın hidâyeti pertevindendir  
 hidâyet hod mehabbet pertevindendir]  
 iman üç türlüdür biri ilme'l-yakîndir  
 biri ayne'l-yakîn biri hakke'l-yakîndir  
 ol iman kim ilme'l-yakîndir gönülde yerlidir  
 ol iman kim ayne'l-yakîndir sadırda yerlidir  
 ol iman kim hakka'l-yakîndir cânda yerlidir  
 tuta geldiğin iman can ile geldi can ile gider.” (Yunus Emre1327/1909: 2-3).*

Yıldırım'ın yan yana getirmemesi gerektiği hâlde yan yana getirdiği “üçüncü” ile “iman” kelimeleri arasında olması gereken kısım köşeli parantez [...] içindeki kısım kadardır.

Bu kısım bir başka bir yanlış anlamaya daha dikkat çekilebilir. Hans Joachim Kissling “Yunus Emre Divânı'nın Mukaddime Beyitleri Üzerine Düşünceler” başlıklı bildirisinde; “Yunus Emre Divânı'nın başlangıç beyitlerinde, Tanrı'nın insanı dört elementi birleştirip *Besmele çekerek* yarattığı görülmektedir:

اول پادشاه قديم ديلردى بر حكمت اى لادى  
 طوپراق و صو ويل اكا سويلدى  
 بسم الله بوردى كتورديلر طوپراغى  
 ”ايكنجى تسليم اولدى حاضر اولدى صو دخى”

[ol padişah-ı kadim dilerdi bir hikmet eyledi

toprak ve su ve yel âna söyledi

bismillah buyurdu getirdiler toprağı

ikinci teslim oldu hazır oldu su dahi] (Kissling, 1971, 161-162)

demekte ve daha sonra da bu beyitlere ek olarak vermediği şu beyitleri,

جان صورته كلمكلکه فرمان الدى  
 صورت جانہ سوندى شکر قيلدى  
 يوز بيك بنم کبى ايلرسک محال  
 ديدى شکر الحمد لله على کلى حال

[can sûrete girdi pür nûr oldu  
 sûret cânâ sevindi şükür kıldı  
 yüz bin benim gibi eylersen sana muhâl  
 dedi şükür elhamdülillâh alâ-küllihâl] (Yunus Emre, 1327/1909, 2).

beyitlerini kastederek olsa gerek bir değerlendirmede bulunmaktadır:

“Müslümanların hemen her işe *Besmele* ile başladığını biliyoruz. Fakat bu formül münevver fikirli olanların beyninde eski majik muhteviyatını çoktandır kaybedip te sâde bir hörmet formülü hâlini almış bulunurken, köylünün beyninde eski büyü tesirini elân muhafaza etmektedir. Ona göre, eğer bir işe başlarken *Besmele* çekilmezse, o işin bereketi yoktur. Köylünün zihninde *Besmele*’nin çekilmesi Tanrı’nın bile bundan muaf tutulamayacağı vazgeçilmez bir şarttır. Çünkü yapılan işin bereketi, can noktası, köylünün kanaatınca tam bu formülün edâsına, yâni *Besmele*’nin çekilmesine bağlıdır. Buna göre Tanrı’nın yaratma işini bitirdikten sonra *Elhamdülillah* demesi de, pek tabii şaşılacak bir şey değildir.” (Kissling, 1971, 164)

Gerek Kissling ve gerekse onun vermediği ama verdiği hükümde etkili olduğu düşüncesiyle bu satırların yazarı tarafından verilen beyitlere bakıldığında, Tanrı’nın yaratma işine başlarken, tıpkı insanlar gibi, *Bismillah* demesi ve yaratma işini bitirdikten sonra da *Elhamdülillah* demesinin söz konusu olmadığı görülmektedir. Çünkü bu kelimeler bağlamlarına göre değerlendirilirler. İnsanın yaratıldığı unsurların bir toprak, iki su, üç rüzgâr, dört ateş şeklinde sıralandığı beyitlerde *bismillah* kelimesinin bir, birinci, önce yerine kullanıldığı gayet açıktır. Yine aynı şekilde, yaratma eylemi gerçekleşikten sonra, *elhamdülillah* diyenin de Tanrı değil, Tanrı’nın yarattığı insan olduğu konusunda hiçbir kuşkuya yer yoktur:

“can sûrete girdi pür nûr oldu  
 sûret cânâ sevindi şükür kıldı  
 yüz bin benim gibi eylersen sana muhâl

dedi şükür elhamdülillâh alâ-küllihâl” (Yunus Emre 1327/1909: 2).

“Çok Meşhur Olan Bu Şiir”

Turan Karataş *Yûnus Divanı* adlı eserinde söz konusu şiirin alındığı kaynağı belirtmek amacıyla düştüğü dipnotta “Çok meşhur olan bu şiir” (Karataş, 2019,178) nitelemesinde bulunur. Bu vesileyle, İpekten ve İsen (1997) tarafından hazırlanan *Basılı Divanlar Kataloğu* adlı esere göre, Yunus Emre Divanı’nın 66 baskısı bulunduğu belirttikten sonra, Ş. Teoman Duralı’nın *Felsefe-Bilim Nedir* adlı eserinin başında birkaç başka metinle birlikte şiirin tamamına yer vermesi (Duralı, 2006); Akşit Göktürk *Okuma Uğraşı* adlı eserinin başına aldığı okumayla ilgili şu dörtlük;

Yiğirmi dokuz hece  
 Okusan uçtan uca  
 Sen elif dersin hoca  
 Mânası ne demektir” (Göktürk 1988: 4)

ve Veysel Kılıç’ın *Dilin İşlevleri ve İletişim* adlı eserinin “Önsöz” bölümünün başına aldığı bir başka dörtlük;

“İlim, ilim bilmektir  
İlim kendin bilmektir  
Sen kendini bilmezsin  
Ya nice okumaktır” (Kılıç 2002: IX)

Karataş'ın bu nitelemesine örnek olarak verilebilir.

Aslında noktalama işaretleri olmayan şiirin, dörtlüğün, sadece ilk mısramda, iki ilim arasına virgül koyan Kılıç'a ek olarak, bir de noktalamanın bütün mısralara, dörtlüğe uygulandığı örnek,

“İlim, ilim bilmektir  
İlim, kendin bilmektir.  
Sen kendini bilmezsin,  
Ya nice okumaktır.” (Kabahasanoğlu 1993: 66)  
örneği verilebilir.

Neclâ Pekolcay da, “Yunus Emre'nin İslâmî Türk Edebiyatındaki Yeri” adını verdiği çalışmada, şiirden bir beyit, birinci beyti örnek vererek, şiirin temasını “insanın yaratılışının gayesini bilmesinin lüzümü” olarak belirler:

“İnsanın yaratılışının gayesini bilmesinin lüzümü da Yûnus'un değindiği önemli hususlardan biridir:

İlim ilim bilmekdür ilim kendün bilmekdür  
Sen kendüni bilmezsin ya ince okumakdur” (Pekolcay, 1990, 11).

İrfan Ünver Nasrattinoğlu ise, “Yunus Emre'yi 700 Yıldır Ölümsüz Kılan Nedenler” adını verdiği çalışmada, Yunus Emre'yi ölümsüz kılan nedenlerin başında onun anlaşılır bir dil kullanmasının geldiğini belirtir ve konuyla ilgili olarak da sadece “İlim ilim bilmektir” diye başlayan şiiri örnek olarak verir (Nasrattinoğlu, 1990, 88).

Metin Karadağ'ın “Yunus Emre'nin Erzurumlu Emrah Üzerindeki Etkileri” adını verdiği çalışmada, “İlim ilim bilmektir” diye başlayan şiirden ilk iki beyit Yunus Emre'nin ilim anlayışına örnek olarak gösterilir:

“İlim de Hakk'a ulaşma yolunda insana yardımcı olacak bir vasıta biçiminde, her iki şairimiz tarafından işlenmiştir. Yunus'un çok ünlü mısralarında ilim şöyle yorumlanmıştır:

İlim ilim bilmekdür ilim kendün bilmekdür  
Sen kendini bilmezsin yâ nice okumakdur  
Okumakdan ma'ni ne, kişi Hakk'ı bilmekdür  
Çün okıdun bilmezsin ha bir kırı emekdür” (Karadağ, 1990, 194)

Müjgan Cunbur da, “İlim ilim bilmektir” diye başlayan şiire kütüphaneler açısından yaklaşır ve şiirdeki okumak ve kitapla ilgili beyitler “En basit tarifıyla Yunus ne diyor!” cümlesiyle takdim edilir:

“Kütüphaneler en kısa tarifıyla okumayı mümkün kılıp bu hizmete yardımcı olan yerlerdir. En basit tarifıyla Yunus ne diyor!

*İlim ilim bilmektir, ilim kendin bilmektir  
Sen kendini bilmezsen ya nice okumaktır  
Dört kitabın manası bellidir elifte  
Sen elifi bilmessen bu nice okumaktır*

Demek ki biz bundan sonra yalnız okumak değil; okuduğunu öğrenmeyi sağlamaya çalışacağız.” (Cunbur, 1990, 233)

Bu mülahalalara birkaç yenisi daha eklenebilir:

“İlim ilim bilmektir” diye başlayan şiiri, “Bilim bilim bilmektedir” diye başlatan da vardır: Yunus, bilime değer veren ve tüm insanları bilim öğrenmeye çağıran bir düşünce adamı olmakla beraber, kişinin kendini bilmesinde de ısrarlıdır:

*Bilim bilim bilmektedir / Bilim kendin bilmektir  
Sen kendini bilmezsen / Ya nice okumaktır?  
Bilim okumaktan gerek / Kendi özün bilmektir  
Kendi özün bilmezsen / Bir hayvandan betersin” (Kaleli (1993, 258-259)*

Mustafa Uzun ve Murat Sertoğlu şiiri nesre çevirerek verirler. Bu çevirilerden ilk beyitlere yer verilebilir:

“İlim ilim bilmektir. Gerçek ilim kişinin kendini bilmesidir. Sen kendini bilmedikten sonra bu nasıl okumaktır.” (Uzun, 1981, 50)

“İlim, gerçek ilmi, gerçek bilgiyi öğrenmek ve bilmek demektir. Kendini hakkıyla tanımaktır. Sen kendini bilmedikten sonra okumuşun neye yarar?” (Sertoğlu, t.y., 93)

### **Bazı Şerhler**

Emine Sevim şiiri nesre çevirirken aynı zamanda açıklama da ekler:

“İlim, ilim bilmektir, asıl ilim ise kendini bilmektir. Sen kendini bilmezsen, bütün okumaların boş olmuş demektir. Burada asıl ilmin ne olduğu ve insana neler kattığı anlatılmaktadır. İlim ve bilgi öğrenmek elbette güzeldir, ancak ilim ehli olanın en önemli özelliği insanın kendi sınırlarını bilmesi, Allah’ın sonsuz gücü karşısında acizliğinin farkına varmasıdır. Bu noktada Allah’ın sıfatlarının hatırlanması faydalı olur. Bunun farkına varan kul alçak gönüllü olmayı seçer. Eğer alçak gönüllü olmayı bilmezse, olgun davranmazsa öğrendikleri boşa gitmiş demektir.” (Sevim, 2009, 105)

Yunus Emre ile ilgili yazdığı yazılar onun bir mısraından hareketle “Yunus Bir Haber verir...” adıyla ayrı bir kitap olarak yayımlanan Mehmet Kaplan ise, bu şiire, “Yunus’un Şiir Sanatı” adı altında yer verir. Kaplan’ın zikredilen sayfa numaralarının “Abdülbaki Gölpinarlı, *Yunus Emre Divanı*, İstanbul, 1943” künyeli ederek ait olduğu dipnotunu düştüğü yazısında bu şiirle ilgili bölüm şöyledir:

“Yunus Emre’ye göre ilmin gayesi insanın kendisini ve Tanrı’yı bilmesidir.

*“İlim ilim bilmektir, ilim kendin bilmektir  
Sen kendini bilmezsin yâ nice okumaktır  
Okumaktan ma’ni ne kişi Hakk’ı bilmektir*

Çün okudın bilmezsin ha bir kırı e[k]mekdür [Gölpınarlı, 1943] (s. 308, LIX)

Kendilerini ilme verenler, bu hakikati unuttukları için dünyayı taş ve topraktan ibaret sanırlar. Dikkâtini dış âleme çeviren âlim kendisini ve kendisinde tecelli eden Tanrı'yı unuttur. Bundan dolayı o kâinatı bir cehennemden ibaret görür. Gerçekten de insansız ve Tanrı'sız bir âlemin, sadece maddeden ibaret olan bir dünyanın cehennemden farkı yoktur.

Söz, insanda maddeyi aşan bir varlık olduğunu ifşa eder. Daha önce de belirtildiği gibi söz, ses, dil, diş, dudak ve nefesten ibaret değildir. İnsanın içinde onun maddi varlığını aşan başka bir varlık vardır ve o Tanrı'dır. İnsan pek çok şey bilse ve hatta dindar olarak çok taat kılsa da bu temel gerçeği unutsa, yine kâinatı bir cehennem olarak görmekten kurtulamaz:

*Okudum bildim dime çok tâat kıldım dime*

Eri Hak bilmez isen abes yire yilmekdür [Gölpınarlı, 1943] (s. 308, LIX)

Madde bizi ne insana, ne Tanrı'ya, ne de insanı yücelten ve mesut eden sevgiye götürür. İnsan, ancak Yunus'un yaptığı gibi, kendisine dönmek, kendi içinde konuşan esrarlı varlığın sesini dinlemek suretiyle asıl hakikate ulaşır. O, hakikati bulunca, kendisini, dünyayı ve insanları bambaşka bir gözle görür. Yunus işte bu hakikate ulaşmış bir insandır." (Kaplan, 2015, 281-282)

Mustafa Tatçı, şiirde ilim kelimesinin irfan anlamında kullanıldığını belirtmektedir: "Yunus Emre bir "aşk ahlakçısı" olarak bilgilenebilir veya ledünnî dille söylemek gerekirse, "irfan elde etmeyi" izah ederken "ilm" tabirini kullanarak içe dönük bir ifadeyle şöyle der:

*İlim ilim bilmekdür ilim kendün bilmekdür*

Yunus, tarif edilmek istenen şeyi kendisiyle tarif ediyor. İlim, evvela ilmi bilmektir." (Tatçı, 1991, 330)

Tatçı bu ifadelerin bulunduğu yazısında bu konuya tekrar döner ve şiiri bütünüyle açıklama yoluna gider. Bu açıklamalardan şiirin beytiyle ilgili olan şöyledir:

"Yûnus'un bir değer olarak "bilgi'ye[i] ve bilgi elde etmeyi ele aldığı tipik bir şiiri vardır. Yukarıda birinci mısramı değerlendirmiştik. O, ilim, okumak, manâ gibi kavramlara sade fakat derin anlamlar yüklemiştir.

*İlim ilim bilmekdür ilim kendün bilmekdür*

*Sen kendini bilmezsin yâ nice okumakdur*

Burada Yûnus, ilim kavramını "Ledün, bâtunî bilgi, hakikat, öz" karşılığında kullanmaktadır. Ledün insanın bilinmeyen tarafıyla alakalıdır. Yûnus, ilim kendin bilmektir, derken ilmi, "nefis bilgisi" manâsına derin ve geniş bir kavram olarak ele almıştır." (Tatçı, 1991, 330)

Abdülbâki de, "Kaygusuz Vize'li Alâeddin" adlı eserinin sonuna koyduğu sözlükte, "irfan" kelimesini açıklarken örnek olarak bu şiirin ilk beytine yer verir:

"İrfan. Tevhîd ilmini zevketmek. "İlm-i Ledün, İlm-i Rabbânî" de derler; bu ilim, "şuhûd, zevk ve tahakkuk"tan ibârettir. Tahsîl ile elde edilemez, "Vehbî" dir ve Mürşid'e mütâbaatla elde edilebilir. [...]

*İlim ilim bilmektir*

*İlim nefsin bilmektir*



*Çün nefisini bilmezsin*

*Ya nice oqumaqtır.” (Abdülbâki, 1932, 138)*

Mustafa Özçelik, “Yunus Emre” adlı eserinde, “Öğrenim Durumu” başlığı altında, ilmin tasavvuf anlayışa göre zahir ve batın diye ikiye ayrıldığını belirtir ve “İlim ilim bilmek” diye başlayan şiirden ilk iki beyti tasavvufî ilim anlayışına örnek olarak verir:

*“İlim ilim bilmektir, ilim kendin bilmektir*

*Sen kendini bilmedin ya nice okumaktır*

*Okumaktan mana ne kişi hakkı bilmektir*

*Çün okudun bilmedin ha bir kuru emektir (Özçelik, 1991, 57)*

Özçelik’in ilk iki beytine yer verdiği bu şiire; bâtının, yani tekkenin; zahire, yani medreseye eleştirisi gözüyle bakılabilir.

Yahya Akyüz de, Yunus Emre’nin Türk eğitim tarihindeki yerini açıklarken bu şiirden iki beyte yer verir. Akyüz’ün Yunus Emre’nin eğitim anlayışıyla ilgili olarak şiirin ilk beytini en sonra, son beytini en önce yer verdiği bölüm şöyledir: “Yunus, insan sevgisi ve hoş görü ile ilgili görüşleri ortaya atarken, zaman zaman, medreselerden bazılarının takındıkları bağnazca tutumlara da karşı çıkmıştır. Bir şiirinde der ki:

*Yûnus Emre der hoca, gerekse var bin Hacca,*

*Hepisinden iyice bir gönüle girmektir.*

Ona göre, öğrenim görmekten asıl amaç, insanın kendisini tanıması, olgunlaşmasıdır. Okuyup da bu amaca ulaşamayanlar “kuru bir emek” harcamakla kalmışlardır:

*“İlim ilim bilmektir, ilim kendin bilmektir,*

*Çün kendini bilmedin, bu nice okumaktır?” (Akyüz, 1999, 49-50)*

İlim İlmek midir, İlmi Bilmek midir?

Bir internet sitesinde, “Ünlü Beyitler (Bercesteler)” adlı eserde, Yunus Emre’nin söz konusu şiirinin ilk beyti berceste beyit olarak alınır ve İskender Pala’nın bir gazetede yer alan “Dilimize Yerleşen Hatalı Sözler” başlıklı yazısında geçen;

*“Keza onun,*

*İlim ilim bilmektir*

*İlim kendin bilmektir*

*Sen kendini bilmezsen*

*Bu nice okumaktır*

dörtlüğünde de biz ilk dizenin “İlim ilim ilmektir” olması gerektiğini düşünüyoruz. Çünkü ilim, “ilim ilim ilinerek, yani iğneyle kuyu kazar gibi” elde edilir. Hem zaten Yunus gibi bir şair “bilmektir” kelimesini her iki dizenin sonunda acemice tekrarlayarak şiirini neden kafiyeden yoksun bıraksın ki!?” şeklindeki satırlara göndermede bulunularak şöyle bir değerlendirme yapar:

“İlim, ilmek ilmek (kilim dokur gibi) öğrenilir; ilim (den gaye de kişinin) kendini bilmesidir. (Senin ilmin var ama) kendini bilmiyorsan, bu nasıl okumaktır! Çok zaman, çok şey yaparız ama

ne usülden haberimiz vardır, ne de yaptığımız işin gayesinden. Yol üzerinde karşımıza çıkabilecek yakın ve küçük hedeflere yönelir, uzak olan büyük hedefleri (amaçları, gayeleri) unuturuz. Yunus Emre burada, öğrenmenin (ilmin) usulünden ve gayesinden, amacımızın ne olması gerektiğinden haber vermektedir. Açıklama: “İlmektir,” sözcüğü bazı kaynaklarda “bilmektir” şeklinde geçmektedir. Prof. İskender Pala, kıt’anın ilk dizesinin, “ İlim ilim bilmektir” yerine, “İlim ilim ilmektir” olması gerektiğini söyler ve bunu şöyle açıklar: “Çünkü ilim, ‘ilim ilim ilinerek, yani iğneyle kuyu kazar gibi’ elde edilir. Hem zaten Yunus gibi bir şair ‘bilmektir’ kelimesini her iki dizinin sonunda acemice tekrarlayarak şiirini neden kafiyeden yoksun bıraksın ki!?” (Ünlü Beyitler, 455)

İhsan Fazlıoğlu da, Fuzulî'nin bir beytini şerh ettiği eserinde, beyitte geçen kelimelerden biri olan “ilim” için şöyle bir açıklama yapar:

“İlm, Arapça'nın ortaya çıktığı coğrafyanın doğasına uygun olarak, çölde yolunu bulmak için bedevî'nin koyduğu (aynı kökten gelen alâmetleri birleştirmesidir (akl etmesidir=bağlamasıdır). Türkçemiz için de benzer bir durum söz konusudur: Bilgi, ilmek, ilemek, ilik, ilikleme, ilmik, ilgi gibi sözcüklerin de gösterdiği gibi, Türkçe'nin ortaya çıktığı coğrafyaya uygun olarak, bozkırda konulan işaretlerin (ilmiklerin), “B” harfinin toplayıcılığı imlediği üzere, b-irleştirmesi, b-ir araya getirmesidir. Dikkat edilirse, hem ilm -çünkü tüm alâmetlerin birliğidir- hem de bilgi -çünkü tüm ilmiklerin birliğidir- tümel olmayı da içerir.” (Fazlıoğlu, 2011, 21)

Fazlıoğlu da yaptığı bir konuşmada bu açıklamasına uygun olarak Yunus Emre'nin “bilmek”i-ni tıpkı Pala gibi “ilmek” yapar:

“Daha sonra kürsüye çıkan İhsan Fazlıoğlu, Yunus Emre'nin “Sen kendini bilmez isen” dizesinden hareketle bilmenin ve kendini bilmenin önemine dikkat çekerek marifet, akıl, tefekkür ve ilim kavramlarına değindi. Yunus Emre'nin dönemine göre çok sade bir dil kullandığının her fırsatta dile getirildiğini belirten Fazlıoğlu, ancak bu sade dile rağmen anlamadığını söyledi. Hemen herkesin ezberinde olan dizelerinin bile yanlış hatırladığına dikkat çeken Fazlıoğlu, Yunus'un söz konusu dizesinin “İlim, ilim bilmektir” değil, “İlim, ilim ilmektir” şeklinde olduğunu kaydetti. Fazlıoğlu, ilmi ilmekle kendini bilmek arasında bir ilişki olduğunu ifade etti.” (Fazlıoğlu, 2023)

Dücan Cündioğlu, Pala ve Fazlıoğlu'nun hilafına olarak “bilmek” tarafında kalır. Hatta o kadar ki bilmenin sayısını birken üçe çıkarır. Cündioğlu'nun “Bilmek bilmeyi bilmektir!” başlıklı iki yazısından birincisinden, “Bilmek bilmeyi bilmektir! (I)”den bir bölüm okunabilir:

“İlim bilmek demektir/İlim kendin bilmek demektir. Yani ilk mısırda önce ‘ilim’ kelimesinin Türkçe karşılığı veriliyor ve ardından da “Peki ilim neyi bilmek demektir?” diye sorulan saklı sual ise “İlim insanın kendisini bilmesi demektir” şeklinde cevaplanmış oluyordu.

İbareye gerekli dikkat ve hassasiyet gösterilmeyince, muhatapların kulağında ilk mısırın “Dandini dandini dastânâ...” gibi bir çağrışıma yol açması gayet doğaldı; zira bu kimseler üst üste iki kez zikredilen ‘ilim’ sözcüğünden ikincisini hemen paranteze alıyorlar ve hal böyle olunca da “İlim ilim bilmektir” ifadesi hiç okunmamış gibi sayılarak bu mısırâya sanki “İlim bilmektir” denmiş gibi bir mânâ veriliyor. Oysa cümlenin yüklemi ‘bilmek’ değil, “ilim bilmek”... VE burada ilim kavramı bilmek’le değil, aksine ilim bilmek’le açıklanıyor.

Şimdi yeniden dikkatimizi toplayalım ve adım adım gidelim:

1) Önce küçük bir müdahalede bulunup “... ilim bilmek” ifadesini “... ilmi bilmek” şekline ircâ edelim. (Bu müdahale ifadenin anlamını değiştirmek için değil, bilakis anlama nüfuzu kolay-

laştırmak ve kulak alışkanlığının yol açtığı tekerleme türünden çağrışımları engellemek amacıyla yapılmıştır. Nitekim sözcüğü ‘yalın’ halden ‘i’ haline aktardığımızda gerçek vurgu bir çırpıda kendini gösterir bir biçim kazanmaktadır.)

2) “İlmi bilmek” ifadesinin, ilmin ne idüğünü bilmek, ilmin mahiyetini bilmek mânâlarına geldiğinde bir kuşku var mıdır? Elbette yoktur! O halde “İlim ilim bilmektir” mısramı daha şimdiden ve hem de hiç tereddüt etmeden “İlim, öncelikle ilmin mahiyetini bilmektir” şeklinde anlayabiliriz.

3) Arapça ‘ilim’ masdarının Türkçe’de ‘bilmek’ sözcüğüyle karşılandığı malumdur. O halde kulak alışkanlığını kırmak ve böylelikle muhatabın metinle dolayimsız olarak çarpışmasını (!) sağlamak için bu mısra — yine hiç tereddüt etmeden — şu şekilde Türkçeleştirebiliriz: Bilmek bilmeyi bilmektir!” (Cündioğlu, 2003)

## Sonuç

Fazlıoğlu’nun Fuzulî’nin bir beyti vesilesiyle sorduğu “Fuzulî ne demek istedi?” sorusu, bu konuda yapılan mülâhazalara bakılırsa, Yunus Emre’nin bir beyti, “İlim ilim bilmektir” diye başlayan beyti vesilesiyle de sorulabilir: “Yunus Emre ne demek istedi?” Bu soruya cevap vermeden önce Mustafa Tatçı’nın “Yunus Emre’ye Ait Divanlar – Divan Neşirleri ve Metin Tamiri Mes’esi” adımı verdiği çalışmasında, incelediği yazma ve basma Yunus Emre nüshalarında belirlediği meselelere göz atılabilir:

“1. Okuma hataları

*İfade ve kalıpların yer değiştirmesi*

*Beyit ve mısra değişimleri*

*Birbiriyle karışan şiirler*

*Aynı şiirin değişik nüshalarda farklı beyit sayılarıyla kaydedilmesi*

*Mahlas karışıklıkları*

*Yunus Emre yahut Yunuslar” (Tatçı, 1990, 212)*

Tatçı’nın genel olarak belirlediği bu meselelerin bilhassa neşirler ve şerhler arasında yukarıda arz edilen farklılıklardan hareketle “İlim ilim bilmek” diye başlayan şiir için de büyük ölçüde geçerli olduğu söylenebilir. Bu çerçevede hemen belirtilmelidir ki bazen meseleyi çözmek isterken mesele çıkarıldığı da görülmektedir. Mesela şiirin ilk beytindeki “İlim ilim bilmektir” kısmının “İlim ilim ilmektir” şeklinde olması gerektiği ile yine bu kısmın “İlim ilim, bilmektir” şeklinde değil, “İlim, ilim bilmektir” şeklinde okunması gerektiği meselesi böyledir. Bu iki meseleden birincisine, “İlim ilim ilmektir” şeklindeki kabule, metin bilgisi açısından, bağdaşıklık açısından bakıldığında, “bilmek” yerine “ilmek” getirilmemesi gerektiğine hükmedilebilir. Çünkü bu şiirde, yazının girişinde yaptığımız izahtan hareketle, şiirin temasını belirleyen anahtar kelime, bir başka deyişle, kurucu kelime “bilmek” kelimesidir. Şiirde “bilmek” kelimesinin diğer “bilmek” kelimeleriyle bağdaşık olması için birinci mısradaki geçmesi gerekir. Bir kurgu işlevi gören bu kelimenin şiirdeki yerlerine daha iyi bakabilmek için şiir beyit esasına göre değil dörtlük esasına göre yazılabilir:

*“İlim ilim bilmektir*

*İlim kendin bilmektir*

*Sen kendini bilmezsin  
Ya nice okumaktır  
Okumaktan ma'ni ne  
Kişi Hak'ı bilmektir  
Çün okudun bilmezsin  
Ha bir kuru emektir  
Okudum bildim deme  
Çok tâat kıldum deme  
Eri Hak bilmez isen  
Abes yere yelmektir”*

İkinci meseleye gelince, bu da birinci mesele gibidir. Yani “bilmek” kelimesi esas kabul edilmelidir. Zaten meseleye dil bilgisi, söz dizimi, kelime grupları açısından iki türlü bakılabilir. Birincisi “ilim / ilim bilmek”, ikincisi “ilim ilim / bilmek” şeklindedir. Türkçede “ilim bilmek” ve dolayısıyla “ilmi bilmek” diye bir kullanım söz konusu olmadığına göre geriye kala kala “ilim ilim” şeklindeki tekrar grubu kalmaktadır. Tekrar gruplarında kelimeler arasında virgül konmayacağı için de ilgili mısranın “İlim, ilim bilmektir” şeklinde değil, “İlim ilim bilmektir” şeklinde yazılması gerekir. Böyle yapıldığı takdirde “Yunus Emre ne dedi?” sorusuna “Arapça asıllı “ilim” kelimesine, bir kelime gibi mütalaa edilmesi gereken “ilim ilim” tekrar grubuna, Türkçe “bilmek” karşılığını verdi.” şeklinde bir cevap verilebilir.

“Bursalı İsmail Hakkı'nın Yunus Emre'nin veya takriben ondan bir asır sonra IV. yüzyılın başlarında hayatta olan Bursalı Âşık Yunus'un şathiyevî nev'inden bir şiiriyle ilgili şerhi”nden, daha doğrusu bu şerhten bir bölüm, şiirin ilk beytinin şerhinden bir bölüm de bu bağlamda okunabilir:

*“Adım adım ilerü beş âlemden içerü  
On sekiz bin hicâbı geçdüm bir tağ içinde”*

“Adım adım” didüğü teenniye işaretdür ki isimden isme sefer ve tavırdan sonra tavrı güzerdür. Anuncün dediler ki kemâl-i insânî tedricidür ki çil sâlde hâsıl olur.” (Çelebioğlu, 1990, 99-101)

Keza, Yunus Emre'nin diğer şiirlerinde de özellikle giriş mısralarında tekrarlanan kelimelere rastlanmaktadır. Örneğin; “İy ‘aşıkân iy ‘aşıkân”, “İy pâdişâh iy pâdişâh”, “Ulu ulu günâhlarum”, “Hak Çalab'um Hak Çalab'um”, “İy uslular iy uslular”, “Şükür şükür ol Çalab'a”, “Görün görün bu devleti”. (Tatçı, 2008, 108, 109, 114, 232, 255, 271, 272) Denilebilir ki; hitap, anlamı pekiştirmek ve ahenk/kafiye tesis etmek gibi amaçlarla kullanıldığı anlaşılan söz konusu yinelenen ifadeler, hem genel anlamda Türkçede hem de Türkçenin seçkin şairi Yunus Emre şiirlerinde başvurulan bir ifade tarzıdır. Buna istinaden, “İlim ilim bilmektir” mısrasının anlaşılmasında teklif ettiğimiz okumanın yukarıda aktarılan farklı, kimi zaman zorlama addedilebilecek, yorumlara kıyasla daha makul olduğu düşünülmektedir.

Son olarak, meşhurluğun meçhullüğe mâni olmadığını Yunus Emre'nin bir şiiri üzerinden anladığımız bu yazıyı, söz konusu şiirin temasını tayin eden her okumanın okumak sayılmadığı, her ilmin ilim olarak kabul görmediği hakikatine dair Zeyyad b. Lebid'den (r.a.) rivayet olunan bir hadis-i şerifle bitirmek uygun olacaktır: “Resulullah (s.a.v.) bir şey zikretti ve şöyle dedi:

– İşte bu şey, ilmin ortadan çekilip gitmesi sırasında olacaktır.

Dediler ki:

– Yâ Resûlallah! Biz Kur'an'ı okur ve onu oğullarımıza da okur ve bizim oğullarımız da kendi oğullarına okuyup dururken ilim nasıl ortadan çekilip gider?

Cevaben şöyle dedi:

– Ey Lebîd'in anasının oğlu! Anan sana ağlasın! Tevrat'ı ve İncil'i okuyup duran ve bundan kendilerine bir fayda sağlamayan şu Yahudi ve Hristiyanlar'ın durumu böyle değil midir?" (Tuğ, 1984, 168)

## Kaynakça

- Abdûlbâki (1932). *Kaygusuz Vize'li Alâeddin*. İstanbul: Remzi Kütüphanesi.
- Akyüz, Y. (1999). *Türk Eğitim Tarihi*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Alptekin, T. (1982). *Kompozisyon Bilgisi*. Ankara: Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları.
- Belgin, A. T. (2013). *Annem Derdi ki...* İstanbul: Acar Basım ve Cilt San. Tic. A.Ş.
- Bilginer, R. (2001). *Yunus Emre*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Cündioğlu, D. (2003). "Bilmek Bilmeyi Bilmektir (I)", *Yeni Şafak Gazetesi*, 20.12.2003. <https://www.yenisafak.com/arsiv/2003/aramlik/20/dcundioglu.html> Erişim tarihi:28.04.2023
- Cündioğlu, D. (2003). "Bilmek Bilmeyi Bilmektir (II)", *Yeni Şafak Gazetesi*, 21.12.2003. <https://www.yenisafak.com/arsiv/2003/aramlik/21/dcundioglu.html> Erişim tarihi:28.04.2023.
- Çelebioğlu, A. (1990). "Yunus'un Bir Şiirinin Şerhi", haz. Suzan Güreli, *Yunus Emre Sempozyumu (Bildiriler)*, Ankara: Millî Kütüphane Yayınları.
- Duralı, Ş. T. (2006). *Felsefe-Bilim Nedir*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Ersoy, M. A. (2013). *Safahât*. haz. Abdullah Uçman. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Fazlıoğlu, İ. (20119). "Işk imiş her ne var Âlem'de İlim bir kıl ü kâl imiş ancak Fuzulî ne demek istedi?", İstanbul: Klasik Yayınları.
- Fazlıoğlu, İ. (2023). "Kimlik, Toplumsal Bir İnşadır". <https://ticaret.edu.tr/fazlioglu-kimlik-toplumsal-bir-insadir/Erisim> tarihi: 28.04.2023.
- Gökdemir, S. – Gökdemir, A. (1996). *Yunus Emre Gülteste*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Göktürk, A (1997). *Okuma Uğraşı*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

- Göktürk, A. (1988). *Okuma Uğraşı*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi Yayın Sanayi ve Ticaret A.Ş.
- Gölpınarlı, A. (1943). *Yunus Emre Divanı*. İstanbul.
- İpekten, H. ve İsen M. (1997). *Bastlı Divanlar Kataloğu*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kabahasanoğlu, V. (1993). Yunus Emre'nin Şiirine Çağdaş Bir Yaklaşım. İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayınları.
- Kabaklı, A. (1975). *Yunus Emre*. İstanbul: Toker Yayınları.
- Kaleli, L. (1993). *Alevi – Sünni İnançında Mevlana – Yunus ve Hacı Bektaş Gerçeği*. İstanbul: Alev Yayınları.
- Kaplan, M. (2015). *Yunus Bir Haber Verir*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Karadağ, M. (1990). “Yunus Emre'nin Erzurumlu Emrah Üzerindeki Etkileri”, haz. Suzan Gürelli, *Yunus Emre Sempozyumu (Bildiriler)*, Ankara: Millî Kütüphane Yayınları.
- Karataş, T. (2001). *Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Perşembe Kitapları.
- Karataş, T. (2019) *Yânus Divanı*. Ankara: Hece Yayınları.
- Kardaş, R. (1983). “Okumuşların Okumamışlığı Hakkında”, *Türk Kültürü Dergisi*, Sayı: 245, Yıl:21, Eylül 1983.
- Kılıç, V. (2002). *Dilin İşlevleri ve İletişim*. İstanbul: Papatya Yayıncılık.
- Kısakürek, N. F. (1993). *Tanrı Kulundan Dinlediklerim*. İstanbul: Büyük Doğu Yayınları.
- Kısakürek, N. F. (1999). *Yunus Emre*. İstanbul: Büyük Doğu Yayınları.
- Kısakürek, N. F. (2018). *Çile*. İstanbul: Büyük Doğu Yayınları.
- Kissling, H. J. (1971). “Yunus Emre Divânı'nın Mukaddime Beyitleri Üzerine Düşünceler”. *Uluslararası Yunus Emre Semineri* (İstanbul, 6,7,8 Eylül 1971). Bildiriler. İstanbul: Baha Matbaası.
- Nasrattınoğlu, İ. Ü. (1990), “Yunus Emre'yi 700 Yıldır Ölümsüz Kılan Nedenler”, haz. Suzan Gürelli, *Yunus Emre Sempozyumu (Bildiriler)*, Ankara: Millî Kütüphane Yayınları.
- Özçelik, M. (1991). *Yunus Emre*. İstanbul: Beyan Yayınları.
- Pala, İskender (2023). “Dilimize Yerleşen Hatalı Sözcükler”, [https://www.gelisimveinsan.com/wp-content/uploads/2016/01/hikmet\\_kapisi.pdf](https://www.gelisimveinsan.com/wp-content/uploads/2016/01/hikmet_kapisi.pdf). Erişim tarihi: 01.05.2023.
- Pekolcay, N. (1990). “Yunus Emre'nin İslâmî Türk Edebiyatındaki Yeri”, haz. Suzan Gürelli, *Yunus Emre Sempozyumu (Bildiriler)*, Ankara: Millî Kütüphane Yayınları.
- Sertoğlu, M. (Tarih Yok). *Yânus Emre Divanı*. İstanbul: Sağlam Yayınevi.
- Sevim, E. (2009). *Yunus Emre Divanı'ndan Seçmeler -Açıklamalı-*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayın Dağıtım San. ve Tic. Ltd. Şti.
- Tatçı, M. (1990). “Yunus Emre'ye Ait Divanlar – Divan Neşirleri ve Metin Tamiri Mes'esi”, haz. Suzan Gürelli, *Yunus Emre Sempozyumu (Bildiriler)*, Ankara: Millî Kütüphane Yayınları.
- Tatçı, M. (1991). “Yunus Emre'de Bilgi”. Özbay H. ve Tatçı M. (1991). *Yunus Emre ile İlgili Makalelerden Seçmeler*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Tatçı, M. (2008). Yunus Emre Dîvân ve Risâletü'n-Nushiyye. İstanbul: H Yayınları.
- Tatçı, M. (2012). *Yânus Emre Dîvân-ı İlhîyât*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Tatçı, M. (2013). “Yûnus Emre (ö. 720/1320 [?]) Mutasavvıf Türk şairi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C 43. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Timurtaş, F. K. (1972). *Yunus Emre Dîvanı*. İstanbul: Tercüman 1001 Temel Eser.
- Timurtaş, F. K. (T1980). *Yunus Emre Dîvanı*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Tuğ, S. (1984). *Zuheyr'ubn Harb ve Kitâb'ul – İlm Adlı Eseri*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Türk Dil Kurumu (2011). *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

- Uysal, İ. N. (2014). *Yunus Emre Divanı (Karaman Nüshası)*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Uzun, M. (10981). *Çağrı Yunus'tan Seçme Şiirler*. İstanbul: Marifet Yayınları.
- Yahya Kemal (1961). *Kendi Gök Kubbemiz*. İstanbul: Yahya Kemal Enstitüsü Yayınları.
- Yıldırım, Y. (2014). *Risâletü'n Nushiyye ve Divân-ı Yûnus Emre Karaman Nüshası*. İstanbul: Karaman Belediyesi Yayınları.
- Yıldırım, Y. (2020). "Yunus Emre Divanı Karaman Nüshası'nı Üstün Kılan Özellikleri". *Edebiyat Ortamı Dergisi*, S 73, Yıl: 13, Mart / Nisan 2020.
- Yunus Emre (1327/1909). *Divân-ı Âşık Yûnus Emre*. Kenarda Erzincanlı Hayyat Vehbî'nin Kenzü'l-miftah ile şerh-i kaside-i Yûnus Emre adlı eser vardır.
- Yunus Emre (1991). *Yunus Emre Divânı*. Tıpkıbasım. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

# Klasik Türk Şiiri'nde Vahdet-i Vücûd Felsefesi

## *The Philosophy of the Oneness of Being in Classical Turkish Poetry*

Nihat BIÇAK\*



### Öz

İslamiyet, yapılan fetihler neticesinde 7. yüzyıl ortalarında Yunan felsefesiyle tanışır. Bu felsefe ve başka kültürlerin de etkisiyle gelişen İslam tasavvufu, Tanrı ile varlık ilişkisine yeni bir bakış açısı getirir. 9. yüzyıldan itibaren sistemleşen ve farklı ekoller ortaya koyan İslam tasavvufunda vahdet-i vücûd felsefesinin de temelleri atılır. Özellikle 922'de Bağdat'ta öldürülen Hallac-ı Mansur'un "Ben Tanrırım" anlamındaki Ene'l-Hakk sözü, hem İslam hem de vahdet-i vücûd felsefesi için dönüm noktası olur. Onun bu sözü, yaklaşık 300 yıl sonra Muhyiddin Arabî tarafından "vahdet-i vücûd" adıyla sistemleştirilir ve bu öğretisi hem İslam hem de Anadolu tasavvufunun temel taşlarından biri olur. Vahdet-i vücûd felsefesi, her varlıkta Tanrı'nın bir hikmetinin, kudretinin, güzelliğinin, imzasının bulunduğunu; kâinatın her zerresinin Tanrı ile dolu olduğunu; dolayısıyla varlığın Tanrı'dan ayrı düşünülmeyeceğini iddia eder. Mansur, bu sırrı çözdüğü için "Ben Tanrı'yım" demişti. İnsan da bu sırrı çözdüğü ölçüde ulvî amacı olan Tanrı'ya, ilk "Bir"liğe yaklaşır. Vahdet-i vücûd felsefesinin özeti budur. Bu çalışmada da öncelikle Yeni Eflatunculuğa kısaca değinilecek ve bunun İslamî versiyonu kabul edilen "vahdet-i vücûd" felsefesi ele alınacaktır. Sunulacak şiir örneklerinden bu felsefenin ortaya çıkışından itibaren neredeyse her kesimden şairi etkilediği görülecektir. Böylece bu felsefenin Anadolu aydını tarafından nasıl yorumlandığı anlaşılacaktır.

**Anahtar Kelimeler:** Yeni Eflatunculuk, İslam Felsefesi, Vahdet-i Vücûd, Arabî, Klasik Türk Şiiri

### Abstract

As a result of the conquests, Islam met Greek philosophy in the middle of the 7th century. Islamic mysticism, developing under the influence of this philosophy and other cultures, brings a new perspective to the relationship between God and existence. The foundations of the philosophy of unity of existence are laid in Islamic mysticism, which has been systematized since the 9th century and has revealed different schools. Especially the Ene'l-Hakk word meaning "I am God" by Hallaj-ı Mansur, who was killed in Baghdad in 922, became a turning point for both Islam and the philosophy of the oneness of being. His word was systematized by Muhyiddin Arabi, approximately 300 years later, under the name of "The Oneness of Being" and this teaching became one of the cornerstones of both Islamic and Anatolian Sufism. The philosophy of the oneness of being claims that "there is a wisdom, power, beauty and signature of God in every being; that every particle of the universe is filled with God; therefore, that existence cannot be thought apart from God." Therefore, whoever knows itself, knows God as well. Since Mansur had solved this mystery, he said, "I am God". To the extent that human solves this mystery, he approaches to God, to lofty purpose, to the first "Oneness". This is the summary of the philosophy of the oneness of being. In this study, firstly, Neoplatonism will be briefly mentioned and the philosophy of the oneness of being, which is accepted as the Islamic version of it, will be discussed. From the examples of poetry to be presented, it will be seen that this philosophy has influenced poets from almost all walks of life since its emergence. Thus, it will be understood how this philosophy was interpreted by the Anatolian intellectuals.

**Keywords:** Neoplatonism, Islamic Philosophy, The Oneness of Being, Arabî, Classical Turkish Poetry

\*Dr. Araştırmacı  
Elmek: nihaticak87@gmail.com  
orcid.org/0000-0002-6483-3752

Gönderilme Tarihi / Received Date:  
9 Nisan 2023

Kabul Tarihi / Accepted Date:  
18 Mayıs 2023

Atıf/Citation: Biçak N. (2023). Klasik Türk Şiiri'nde Vahdet-i Vücûd Felsefesi  
doi.org/10.30767/diledeara.1279885

Copyright © 2023  
Dil ve Edebiyat Araştırmaları  
tded.org.tr | 2023



## Extended Summary

The philosophy of the oneness of being is also known as Islamic Neoplatonism. The main reason for this is the similarities between the two philosophies. The idea of “the existence of a universal spirit that sustains the universe” in Neoplatonism is interpreted from an Islamic point of view in the philosophy of the oneness being. But, this idea has been confused with pantheistic thought by some people since its first appearance. Therefore, this idea was sometimes seen as heresy and those who defended it were accused of being irreligious.

The acquaintance of Islam with Greek philosophy and Neoplatonism begins with the conquests in the middle of the 7th century. Subjects such as the concept of a transcendent god in Neoplatonism, the spirit of man and the universe, the mind, and the nafs were adopted by Islamic intellectuals and interpreted from an Islamic point of view. Accordingly, the entire universe is filled with the Creator’s beauty, might, generosity and signature. Therefore, the universe is full of God himself. As stated in the Qur’an, human represents the most perfect form of God, that is, God himself, since he is the “most beautiful creature”. It can be said that this level of representation attributed to Jesus in Christianity has been presented to all humanity with the philosophy of the oneness being. The way to do this is to see the wisdom and truth in things, starting from the person himself. Hallaj-ı Mansur was the first person to see this wisdom and truth in Sufism and announce it to the masses with the phrase “I’m God”. This expression of Mansur, who was killed in Baghdad in 922 because of his thoughts, was systematized by Muhyiddin Arabi in the 13th century in Anatolia as “the oneness of being”. But the person who made this philosophy understandable and spread it was Sadreddin Konevi.

“The Oneness of Being” is considered by many to be the pinnacle of Islamic philosophy. Considering the effect on the Ottoman intellectual, it is possible to say that such a thesis is correct because, since the foundation years of the Ottoman Empire, intellectuals and poets from every disposition have been influenced by this movement. “Dâvûd-ı Kayseri, who was appointed as the professor of the first Ottoman seminary founded in 1336, was a follower of Arabi and a sufi who adhered to the doctrine of the Oneness of Being” (Bayrakdar, 1994: 32-33). Therefore, it is possible to say that this philosophy was dominant in the first education curriculum of the Ottoman Empire. The understanding of “the Oneness of Being”, which influenced the leading figures of classical literature such as Mevlana, Yunus Emre, Nesîmî, Kaygusuz Abdal and Ahmedi since its emergence, spread further in the following centuries. When it comes to the 16th century, there is almost no poet who did not deal with this subject directly or indirectly. Because in this century; Alevi-Bektashi, Hurufism, Bayrami, Kalenderi, Halveti, and Mevlevi literatures are highly developed and all of these groups support the understanding of the oneness of being. In fact, these groups sometimes make extreme comments and display an enthusiastic understanding of the oneness of being. Probably the main reason for the criticism of this philosophy is this over-interpretation that emerged later. Excessive interpretation, which reduces God to the person of any person or places a certain person at the center of the universe, has caused this philosophy to be considered heresy by some quarters. Therefore, instead of these extreme interpretations, which are close to pantheism, examples that directly address this philosophy are included.

In this study, after giving brief information about Neoplatonism, the philosophy of the oneness of being will be discussed. Then, examples of poetry and poets from the 13th-18th centuries and with different understandings will be presented. Thus, it will be understood how this philosophy was responded to and expressed by the Ottoman intellectuals.

## Giriş

Semavî dinlerin yayılma alanı bulduğu bölgelerde yaratılışa dair genel kabul, semavî kitapların ve peygamberlerin bildirdikleridir. Arap Yarımadası, Ortadoğu, Afrika, Asya ve Osmanlılardan itibaren Balkanların önemli bir kısmının yaratılışla ilgili yaygın görüşü, İslamiyetin buralara gelmesinden sonra İslamî çerçevede şekillenmiştir. Farklı inançların, kültürlerin etkileşimi ve bu etkileşimler sonucu gelişen İslam tasavvufu aracılığıyla yaratılışa dair fikirler genişleyip çeşitlilik kazanmış; varlık ile Allah arasında mantıksal bağ kurma ve çelişkileri giderme çabaları ortaya çıkmıştır.

Kur'an'da yaratılışla ilgili birçok ayette insanın çamurdan yaratıldığı anlatılır. Kadının yaratılışı da bildiğinin aksine Âdem'in kaburga kemiğinden olmayıp Âdem ile aynı özdedir. Çünkü Kur'an'da Havva'nın da Âdem'le aynı özden yaratıldığı söylenir. Halk arasında yaygın olarak bilinen “Âdem'in kaburga kemiğinden Havva'nın yaratıldığı ifadesi, Kur'an'da değil Tevrat'ta yer alan bir söylemdir” (Eliacık, 2014: 879).

Kur'an'da anlatılanlar Havva'nın Âdem'le aynı özden yaratıldığıdır ve bu öz de çamur olup ona Rabbinin nefesiyle ruh verilmiştir. Medrese ve tasavvuf ehlinin önemli bir kısmının fikir ayrılığı da yaratıcı ile yaratılanın, yani Allah-varlık ilişkisinden kaynaklanır. “Medrese ehli, varlığı; Allah'ın yarattığı, ama Allah'tan ayrı olarak değerlendirirken tasavvuf ehli de hiçbir şeyi Allah'tan ayrı düşünmediği gibi yaratılan hiçbir varlığı da O'ndan ayrı düşünmez. Çünkü onlara göre Allah'tan başka gerçek varlık yoktur” (Levend, 2017: 19-20) ve kâinatta var olan her şey O'nun bir şekilde yansımasıdır. Tasavvufun geleneksel İslam anlayışından ayrılması ve vahdet-i vücûd felsefesi de tam bu noktada başlar.

İslamî Yeni Eflatunculuk olarak da bilinen vahdet-i vücûd felsefesinin İslam tasavvufuna etkili girişi Hallac-ı Mansur'la başlar. Onun ölümüne neden olan “Ene'l-Hakk” ifadesi, kendisinden üç asır sonra gelen Arabî tarafından “Nefsini bilen, Rabbin bilir” hadisiyle birlikte açıklanır. Arabî, kâinatta canlı-cansız var olan her şeyin Tanrı ile bir bağı olduğunu ve varlığın Tanrı'dan ayrı düşünülemediğini savunur. Aslında onun savunduğu; “Kâinatta var olan her şeyde Allah'ın imzası vardır ve kişi bunu özümseyebildiği ölçüde hakikate yaklaşmıştır” düşüncesidir. Fakat onun bu düşünceleri, bazı kesimlerce İslamî bakış açısından ziyade panteist bir yaklaşımla yorumlanmış; bu öğretiyi, sapkınlık olarak görülmüştür. Oysa Arabî her varlıktaki ilahî kudrete dikkat çeker, ilahî ruha değil. Onun öğretisi, “evreni ayakta tutan küllî bir ruhun varlığı”nı savunan Yeni Eflatunculuğun İslamî yorumudur. Dolayısıyla onu doğrudan panteist olarak değerlendirmek yanlış olur.

13. yüzyılda Anadolu'da ortaya çıkıp yaygınlaşan vahdet-i vücûd, İslam felsefesinin zirve noktalarından kabul edilir. Bu felsefe, Osmanlıda kuruluş yıllarından itibaren yaygınlaşır. “1336'da kurulan ilk Osmanlı medresesi müderrisliğine atanan Dâvûd-ı Kayserî, Arabî'nin takipçisi ve vahdet-i vücûd öğretisine bağlı bir suffiydi” (Bayrakdar, 1994: 32-33). Birçok Osmanlı aydınına etkileyen bu felsefe, Klasik Türk Edebiyatında da genel olarak hemen her meşrepten şair tarafından ele alınmıştır. Bu felsefenin coşkunu hali ise daha çok Şii veya Şiiliğe yakın çevrelerde benimsenmiştir.

Bu çalışmada, vahdet-i vücûd felsefesinin İslam öncesi kökleri dolayısıyla Yeni Eflatunculuğa kısaca değinilecektir. Ardından Muhyiddin Arabî'nin vahdet-i vücûd felsefesi ve bu felsefenin Klasik Türk Şiiri'ne yansıması, şiir örnekleriyle sunulacaktır. Farklı yüzyıl ve şairlerden şiir örneklerinin ardından müstakil eserlerden de örnekler verilecektir.

## Vahdet-i Vücûd Felsefesinin Kökleri

Vahdet-i vücûd felsefesi Anadolu’da olduğu gibi İslam tasavvufunun da en önemli anlayışlarından biridir. Bu anlayışın yaratılışa dair köklü bir geçmişten beslenmesi, entelektüel bir doygunluğa sahip olması ve bunu İslamî çerçevede yorumlaması, onu daha da önemli kılar. Çünkü vahdet-i vücûd felsefesinin temelini Yeni Eflatunculuk nedeniyle Antik Yunan’a, hatta dolaylı olarak Mısır’a, Hermetik kültüre kadar uzanır. “Eski Mısır kültüründe yer ile gayb arasında bağlantıyı sağlayan, ilmin koruyucusu, güneş tanrısı Horus’un oğlu “Thot”, Antik Yunan kültürüne Hermes olarak geçip Pisagorcu sayı gizemciliğine ve Yeni Eflatuncu felsefeye zemin hazırlamıştır. Hermes’le öne çıkan hikmet anlayışı Antik Yunan’da “logos” (İlahî Akıl) fikrine dönüşür. O, dünyanın yaratılış ve düzenlenişinde en önemli unsurun “ilahî akıl” olduğunu düşünür. Başka gnostik anlayışlarda olduğu gibi Allah ile dünya arasındaki kuvvet “bir” kabul edilir. Bu açıdan bakılınca Hristiyanlıkta, İsa’nın ezeli ilahî akıl ile birleştirdiği görülür” (Kansızoğlu, 2003: 13-14 ve 55-61).

Pisagor da buna benzer bir ifadeyi sayılar aracılığıyla dile getirir. “O, bir düzen ve uyum içinde olan sayıların âlemin ilk prensibi olacağını ileri sürmüştür. Pisagorculara göre ilk dört sayı (1,2,3,4) nokta-doğru-yüze-katı ardışıklığıyla cisimlere şekil ile hacim verir ve noktalar doğruyu, doğrular yüzeyi, yüzeyler katıyı, katılar da cisimleri oluşturur” (Ballı, 2013: 26). “Bir, çokluktaki her şeyin tözü olarak her şeyde bulunur. Aynı zamanda töz olmak itibarıyla tektir. Pisagorcuların “Bir”e yükledikleri bu merkezî konum, Yeni Eflatuncuların mutlak “Bir”i ile birlik ve mutlaklık temelinde benzerlik gösterir. Evreni bir bütün olarak açıklayabilmesi için “idea”ların bulunduğunu varsaydığı “idealar dünyası” ile bu dünya arasında bağ kurma zorunluluğu, Eflatun’u iki dünya arasında ölümsüz bir ruhun bulunduğu varsayımına götürmüştür. İnsanı ayakta tutan bir “ruhun varlığı” fikri, onu, evreni de ayakta tutan küllî bir evren ruhu düşüncesine sürüklemiştir” (Şenel, 2012: 11-12). İnsan-evren ilişkisine dayalı bu düşünce sisteminin daha sonra dinî metinlerle beraber ele alıp yorumlanır. “İsa’dan 20 yıl önce doğup Eski Ahit’ten mühlhem fikirlerle Pisagorcu geleneği birleştiren ve ağırlıklı olarak sayı gizemciliğine dayanan İncil yorumlarının temelini atan Philon (Ballı, 2013: 27-28) da Yeni Eflatunculuğun oluşumunda etkili isimlerden biri olarak geçer.

Yeni Eflatunculuk, kısaca anlattığımız fikirlerin etkisiyle ortaya çıkıp gelişen bir akımdır. “Akımın gerçek kurucusu 203-206’da doğan Plotinos kabul edilir. Plotinos için felsefenin nihâî amacı, insanın kendinden geçip Tanrı’yla birliğe ulaşmasıdır. Felsefesinin üzerine oturduğu temel kavram akledilebilir âlem veya Tanrı’dır. İnsan akledilir âlemden duyulur âleme ulaşır ve bu ulaştığı sondan tekrar ilk “Bir”liğe ulaşmaya çalışır. “Bir” olan Tanrı, nesnelere kendisinden meydana getirir. O’ndan taşarak ilk oluşan akıldır. Aklın “Bir”den taşması, doğum sancısı çeken kadının doğumu gerçekleştirmesi gibidir. Akıl, bir şeyin öncesini, sonrasını ayrı bilemez; başını ve sonunu zaman itibarıyla değil, bir sıra düzeniyle bilir. Çünkü akıl önce küllî algılar, sonra cüz’ilere yönelir. Aklın bir şeyi bilmesi için başka şeye intikal etmesi gerekmez. Çünkü akıl, “şey”lerin tamamıdır. Dolayısıyla varlık, kendini aklettiğinde eşyanın tamamını akletmiş, kendi zatını gördüğünde bütün eşyayı görmüş demektir” (Şenel, 2013: 424). İslamî literatürde formülize edilmeden önce Hallac-ı Mansur ile kendini gösteren bu anlayış, daha sonra vahdet-i vücûd adıyla Muhyiddin Arabî tarafından sistemleştirilecektir. Düşüncelerinden dolayı öldürülen Mansur’un varlığı bütün olarak aklettiği ve bu yüzden “Ben Tanrı’yım” dediği Arabî tarafından anlatılacaktır.

Vahdet-i vücûd felsefesiyle Yeni Eflatunculuk arasındaki önemli bir benzerlik de akıl ve nefsin konumlandırmasıdır ki hakikate de esasen bunlar aracılığıyla ulaşılır. “Salt ve aşkın bir Tanrı

kavramına ulaşmaya çalışan Plotinos, Tanrı'yı çokluk ve değişimden ayırmak için aşağı âlemdeki varlıkların oluşum ve düzenini akıl ile nefsin fonksiyonuna bırakmıştır. Akıl yönü yukarıya / Tanrısal âleme yönelikken nefsin yönü ise aşağıya / fizikî âleme dönüktür. Tanrı, akıl vasıtasıyla çokluğu oluşturur. Nihâî amacı tekrar birliğe ulaşmak olan bu çokluğun yukarı dönüş sürecinde nefsin rolü bir asansöre benzer. Zeminde dağılan çokluğun yukarıya bir bütün olarak ulaşmasını sağladığı için nefse ulvî ile suffî âlem arasında ilişki kurma, aracı olma işlevi yüklenmiştir. Nefis, kendisinin bedende olduğunu akıl aracılığıyla bilir ve maddî âleme ilişkin tasavvurunu akıl aracılığıyla yapar. Nefsin, etkilerini kabul eden bu bayağı âleme düşmesinin sebebi, Tanrı'nın gücü ve cömertliği görülsün diyedir” (Şenel, 2013: 424).

Kısaca değindiğimiz Yeni Eflatunculuktaki Tanrı-varlık tasavvuruyla vahdet-i vücûd felsefesinin Tanrı-varlık tasavvurunun büyük benzerliği vardır. Hatta sadece vahdet-i vücûd felsefesi için değil, İslam tasavvufunun önemli bir kısmının bu fikirlerden doğrudan ya da dolaylı etkilendiğini söylemek mümkündür. En basitinden bir örnek verecek olursak Plotinos'un nefisle ilgili söylediklerine bakılınca doğrudan Hz. Muhammed'in “Nefsini (kendini) bilen, Rabbini bilir” hadisi akla gelir ki Arabî'nin “vahdet-i vücûd” felsefesi de esasen bu söz üzerinedir. Ayrıca bu hadis, İslam tasavvufunun da önemle üstünde durduğu bir konu olmuştur. Plotinos'un nefse yüklediği işlevin benzeri, İslam mutasavvıfları tarafından Peygamber'in yukarıdaki hadisi referans alınarak yapılmıştır.

Yeni Eflatunculuğun, İslam dünyasında Muhyiddîn Arabî ile vahdet-i vücûd felsefesine dönüşümüne kadar İslam'ın birçok önemli felsefecisinin de süzgecinden geçtiğini belirtmek gerekir. Çünkü İslam dünyası, Yeni Eflatunculuğu Muhyiddîn Arabî'den yaklaşık 500 yıl önce tanımış ve yorumlamaya başlamıştı. “İslamî Yeni Eflatunculuk, Plotinos ve Aristo'nun doktrin ve öğretilerinin yaygın olduğu bir ortamda gelişti. İslami Yeni Eflatunculuk ve Aristocu felsefesinin çıkış merkezi İskenderiye, Cundişapur (Miladî 3. yy.'da kurulan önemli tıp ve felsefe merkezi) ve Harran'dır. Buralarda gelişen ve daha sonra Bağdat'a sızan felsefe, İslam filozoflarının düşüncesini şekillendirmiştir. İslam felsefesinin babası kabul edilen el-Kindî, Yeni Eflatuncu geleneği yansıtan ilk büyük filozof olup Fârâbî ve İbn Sinâ gibi filozofların düşüncelerine köprü olmuştur” (Deniz, 2004: 351-53). “Semavî dinlerdeki “Evren, Allah'ın mutlak irade ve kudretiyle sonradan ve yoktan yaratıldı” anlayışının bazı mantıkî açmazlara neden olduğu gerekçesiyle Fârâbî ve İbn Sinâ gibi filozoflar, çelişkilerden uzak ve daha anlaşılabilir bir sistemle yaratılışı açıklamak için Plotinos'un “sudur” teorisini benimsemişlerdir. Bu teoriye ulvîden suffîye doğru belirgin bir hiyerarşik düzenin eklenmesi ise ilk defa Fârâbî'yle görülür” (Kaya, 2009: 467). “Bu kavramların varlık metafiziğine entegre edilip geliştirilmesiyle İslamî Yeni Eflatunculuk da zirveye ulaşmıştır ki bunun etkileri Arabî'nin yanı sıra Hamidüddîn Kirmanî, Şihabeddîn Sühreverdi gibi isimlerde de farklı şekillerde görülmüştür. Yeni Eflatunculuğun İslam düşünce ve felsefesine sızmasına reaksiyon ise Gazzâlî ve İslam düşüncesinin en kayda değer Aristocusu kabul edilen İbn Rüşd'ten gelir” (Deniz, 2004: 354). Bu isimlerden sonra gelen Muhyiddîn Arabî de vahdet-i vücûd öğretisini oluştururken bütün bu entelektüel birikimden faydalanmış ve bunları, sahip olduğu İslamî görüşe göre yorumlamıştır. Onun bu öğretisi hem İslam tasavvufunun hem de klasik edebiyatın en önemli ve en çok işlenen konularından biri haline gelmiştir.

### Vahdet-i Vücûd Felsefesi

Kelime olarak “Varlığın Birliği” anlamına gelen vahdet-i vücûd, tasavvufî terim olarak “*Bir bilme, Allah'tan başka varlık olmadığının idrak ve şuuruna sahip olmak*” (Uludağ, 2016: 371) an-

lamındadır. Bu felsefe Muhyiddîn Arabî tarafından sistemli hale getirilmiştir. “1165’te Endülüs’te dünyaya gelen Arabî, devrin önemli isimlerden ilim tahsil etmiş ve yirmi yaşında tasavvuf yoluna girmiştir. Doğu seyahatine çıkan Arabî, Kuzey Afrika, Tunus ve Mısır’a uğrayarak Mekke’ye gitmiş; Bağdat ve Musul’a uğradıktan sonra Anadolu’ya gelmiş, Konya’ya yerleşmiş, burada evlatlığı Sadreddîn Konevî’yi yetiştirmiştir. Malatya’ya uğrayıp daha sonra Şam’a gitmiş ve 1240’ta orada vefat etmiştir” (Kanık, 2021: 4). Konevî, Arabî’nin felsefesini anlaşılır kılan ve Anadolu topraklarında yayan kişi olarak bilinir. “Nitekim 1336’da Orhan Gazi tarafından İznik’teki ilk Osmanlı medresesi müderrisliğine atanan Dâvûd-ı Kayserî, Muhyiddîn Arabî’nin takipçisi ve vahdet-i vücûd öğretisine bağlı bir suffiydi” (Bayrakdar, 1994: 32-33). Bu durumda vahdet-i vücûd öğretisinin de Osmanlı’nın eğitim müfredatının en başından beri yer aldığını söylemek mümkündür. Dolayısıyla vahdet-i vücûd öğretisinin Anadolu tasavvufu ve edebiyatı üzerinde fazlasıyla etkili olmasında, köklü bir geçmiş ve entelektüel doygunluğun yanı sıra devletin izlediği politika da başlıca nedenler arasında sayılabilir. Klasik Türk Şiiri’ni de derinden etkileyen vahdet-i vücûd öğretisinin ne anlama geldiğini Arabî’nin ifadelerinden, onun *Ahadiyet Risâlesi*’nden anlamaya çalışalım.

Arabî, risalesini Hz. Muhammed’in “Nefsini bilen kimse, kuşkusuz Rabbini de bilir” sözü üzere yazdığını belirtip Allah tasavvuru yapar ve sırasıyla O’nun teklîğini, ezeli ve ebedî oluşunu, O’nu tanımanın ne demek olduğunu, O’nun varlıkla olan ilişkisini, nefsin nasıl bilinebileceğini ve O’na kavuşmayı anlatır. Arabî, *Ahadiyet Risâlesi*’ne şöyle başlar: “Allah’ın birliğinden önce, “önce” olmadı; önce ancak O’dur. O’nun teklîğinden sonra da bir “sonra” olmadı; sonra ancak O’dur. Allah vardı, O’nunla beraber ne önce ne sonra vardı; ne alt ne üst, ne yakın ne uzak, ne nasıl ne nerede, ne an, ne zaman, ne mekân, ne oluş vardı. O, nasıl idiye şu an da öyledir. O, birliği olmaksızın “Bir”dir; teklîği olmaksızın “Tek”tir. O, hem isimdir hem isimlendirilendir. Çünkü O’nun ismi de isimlendirilmiş de O’dur, O’ndan başka isim yoktur. O, evvelik olmaksızın “Evvel”dir, ilktir; ahirlik olmaksızın “Ahir”dir, sondur. O, zahirlik olmaksızın “Zahir”dir, görünendir; batınlık olmaksızın “Bâtın”dır, görünmeyendir. O, zahir ve batın harflerin sırrı ve vücududur; bu harflerin O’nun vücudunda bir dolaşımı olmaksızın ve O’nun vücudunun da bu harflerde bir dolaşımı olmaksızın” (Arabî, haz.: Kanık, 2021: 19-20). Arabî, bu son söylediklerinde, kendisini kâfirlikle suçlayanların gözden kaçırdığı noktaya vurgu yapar ve vahdet-i vücûd ile vahdet-i mevcut arasındaki keskin ayrımı ortaya koyar. Onun savunduğu vahdet-i vücûd’ta yaratılmış olan her varlık Allah’ın gücünü, sonsuzluğunu, hikmetini, izini ve imzasını taşır. Oysa vahdet-i mevcut’ta “her şey Allah”tır anlayışı vardır. Arabî bunlardan ilkinin savunurken onu kâfirlikle suçlayanlar muhtemelen onun vahdet-i vücûd öğretisini vahdet-i mevcut olarak anlamış olmalıdır. Çünkü Arabî de bunu öngörmüş olmalı ki sözlerinin devamında; “Allah’ın insan bedeninde tecelli ettiğine inanan Hulûliyye mezhebinin hatasına düşülmemesi konusunda uyarır ve Allah’ın herhangi bir şeyde, herhangi bir şeyin de O’nda olmadığını ifade eder. Arabî’ye göre O’nu ancak O idrak eder, görür, anlar, tanır ve bilir. O’nun perdesi O’nun varlığıdır; O, varlığını kendi “Bir”liğiyle örter, nasıllık olmaksızın” (2021: 20).

“Resul O’dur, Risâlet ve kelâmı O’dur. O, kendinden kendisini kendi ile kendisine gönderdi; O’ndan başka aracı ve sebep yoktur. Yani gönderen, gönderilen ve aracı arasında bir fark yoktur. Haber ve haberciler O’nun harflerinin, yani O’nun vücududur. Çünkü O’ndan başka vücut yoktur. Arabî’ye göre Hz. Muhammed’in “Kendini bilen, kuşkusuz Rabbini bilir” ve “Ben Rabbimi, Rabbimle bildim” hadisleri buna işaret eder. Ona göre bu hadisler; “Sen, sen değilsin; sen O’sun, sen olmaksızın; O, senin içinde ve dışında değildir, sen O’nun içinde ve dışında değilsin. Sen, ne kendi nefsinle ne O’nda ne O’nunla hiç var olmadın ve olmayacaksın. Sen fani de değilsin,

mevcut da değilsin; bağımlılık veya nedensellik olmaksızın sen O'sun, O da sen. Sen, varoluşunu böyle bilip tanıdıysan kuşkusuz Allah'ı da tanımış olursun, yoksa olmazsın (2021: 21). Arabî tam da bu noktada İslam tasavvufunun en yüce mertebelerinden kabul edilen kendini Allah'ta yok olma anlamındaki fena / fenâbillah ve ondan sonraki mertebe olan tekrar Allah'ta var olma anlamındaki bekâ / bekâbillah ağır eleştiriler getirir ve bu düşüncüyü şirke eş tutar. Ona göre Allah'ı tanımak, ne varlığın yokluğuna ne yokluğun yokluğuna ihtiyaç duyar. Çünkü yaratılan şeyin bir varlığı yoktur; olmayan bir şeyin yokluğu da olmaz ve yokluk, ancak varlığın ispatından sonradır. Peygamber, bu yüzden “Kendini / nefsinin yok eden, Rabbini bilir” dememiştir; “Kendini / nefsinin bilen Rabbini bilir” demiştir” (2021: 21-22).

Bu noktaya kadar Allah'ı eşsiz, ortaksız, tek tutan Arabî, bundan sonra Allah'ı tanımanın nasıl mümkün olacağını ve Allah-varlık ilişkisini dile getirerek yine Hz. Muhammed'den referanslar verir. “Kendini ve Allah'ı tanımanın yolu nedir?” diye soranlara cevap olarak “Allah vardı ve O'nunla birlikte hiçbir şey yoktu; O şu anda ne ise hep öyleydi” hadisini gösterir. Çünkü Peygamber, Allah'tan kendisine eşyayı göstermesini ve eşyanın ne olduğunu öğretmesini dilediğinde Allah da kendisinden başka ne varsa (masiva) yine kendisi olarak ona gösterdi ve böylece Muhammed, O'ndan başka ne varsa onların aslında bir varlığının olmadığını gördü. Yani Peygamber, varlığı; “nasıl”sız, “nerede”siz ve “isim”siz bir halde Allah'ın zatı olarak gördü. Buna nefis de dahildir. Dolayısıyla kim varlığı böyle bildiyse eşyayı da bilmıştır, kendini / nefsinin de bilmıştır, Rabbini de bilmıştır. Çünkü senin Allah'tan başka olarak düşündüğün varlık, Allah'tan başka şey değildir; ama sen O'nu bilmezsin; götürsün, ama gördüğünü bilmezsin. Bu sır sana açılınca senin Allah'tan başka bir şey olmadığını, zamansız ve ansız hiç yok olmadığını ve hiç yok olmayacağını bilirsin. O zaman Şüphesiz ki senin zahirin O'nun zahiri, batının O'nun batını; evvelin O'nun evveli, ahirin O'nun ahiridir. Sen O'na dönüşmeksizsin, O da sana dönüşmeksizsin; azalma ve çoğalma olmaksızın” (2021: 24-26). Buraya kadar tıpkı Yeni Eflatunculuktaki gibi aşkın bir Tanrı anlayışı ve tanımları ortaya koyan Arabî, bundan sonraki bölümlerde de daha çok varlığın, dolayısıyla da insanın aşkın olma imkânına, diğer bir deyişle “Eşref-i Mahlukat” olan insanı “İnsan-ı Kâmil” derecesine ulaştırarak yolu belirler ve Mansur'un ölümüne neden olan, kendisinin de formüle ettiği “Ene'l-Hakk” (Ben Allah'ım) sözüne açıklık getirir.

“Allah'ın perdesi, O'nun birliği ve tekligidir diyen Arabî'ye göre bu hakikate erişen kimsenin “Ben Allah'ım” ve “Ben kendimi noksan sıfatlardan tenzih ederim!” demesi caiz olmuştur. Bir kimse, kendi sıfatlarını Allah'ın sıfatları olarak, kendi zatını O'nun zatı olarak gördüğünde O'na ulaşır. Bu durum; o kimsenin sıfatları ve zatı kesinlikle Allah'ta dahil ve Allah'tan hariç, Allah'ın içinde ve dışında olmaksızın böyledir. O kimse, Allah'ta fani ve baki olmaksızın böyledir. Çünkü Allah'ın kendisinden başka bir kendi yoktur. O'nun varlığından başka şey yoktur. Peygamber de “Zamana sövmeyin, çünkü zaman Allah'tır” sözüyle bu hakikate işaret etmiştir” (2021: 27). Daha sonra bu konuya tekrar değinen Arabî; “Bir kimse kalkıp da “Ben Allah'ım” derse sen bu sözü o kişiden değil Allah'tan işit, onu diyen Allah'tır. Ama sen, o arif kulun ulaştığı dereceye ulaşsaydın onun söylediğini anlardın, onun söylediğini söyledin, onun gördüğünü görürdün” (2021: 43) diyerek bu sırta ancak kâmil insanların erişebileceğini söyler ve bu noktada yine “Kendini bilen, Rabbini de bilir” ve “Ölmeden önce ölünüz” hadislerine işaret eder.

Arabî'ye göre Allah'ın varlığı nasıl zorunluysa O'nun dışındakilerin yokluğu da zorunludur. “Kendisini O'ndan başka bir varlık olarak gören kimse aslında O'ndan başkası değildir; çünkü O, başka bir varlık olmaktan münezzehtir. Hatta O'nun dışındaki de O'dur ve bununla sıfatlanan

kimse için sıfatların sınırı ve sonu yoktur. Nitekim bedenen ölen bir kimsenin iyi ve kötü bütün sıfatları kendisinden kesilir, hiçbir sıfatı kalmaz. Aynı şekilde manevî olarak ölen kimsenin de iyi ve kötü hiçbir sıfatı kalmaz. O kimsenin bütün hal ve konumlarında Allah kaim olur; onun sıfatlarının makamına da Allah'ın sıfatları kaim olur. Hz. Peygamber, işte bu nedenle “Ölmeden önce nefislerinizi tanıyın” anlamındaki “Ölmeden önce ölün!” hadisini buyurmuştur. Nefsini manevî olarak öldüren ve böylece nefsinin / kendini bilen kimse, bütün varlığının Allah'ın varlığı olduğunu görür. Öyleyse sen kendi nefsinin tanıdığında kendi ikiliğini de ortadan kaldırmış olursun ve sen, Allah'tan başka biri olmadığını da anlamış olursun” (2021: 29-31). “Senin varlığın da yokluğun da varlık ve yokluk olmaksızın O'nundur; çünkü senin varlığının ve yokluğunun özü O'nun mutlak varlığıdır. Öyleyse sen eşyayı Allah ile beraber ve Allah'ta başka hiçbir şey görmeksizin hepsi “Allah”tır şeklinde görürsen işte o zaman kendini / nefsinin tanıdığı olursun” (2021: 36-37).

Arabî, son olarak da “Allah'a kavuşmanın yolu nasıl olur?” sorusuna yanıt verir. “Ona göre şüphesiz ki hakikatte kavuşmak da yoktur, ayrılmak da yoktur, uzaklık ve yakınlık da yoktur; çünkü kavuşma iki şey arasında olur, teklikte kavuşma olmaz. Ayrılmak da yoktur, çünkü kavuşma iki eşit şeye ihtiyaç duyar ve eğer bu iki şey eşitse özdeştir, aynıdır; eşit değilse birbirine karşıttır. Oysa Allah, kendisine bir zıt ya da eşit şey olma durumundan münezzehtir. Öyleyse kavuşma, kavuşmaktan başka bir şeydedir; yakınlık, yakınlıktan başka bir şeydedir; uzaklık, uzaklıktan başka bir şeydedir. Bu durumda kavuşma olmadan kavuşma olmaktadır; yakınlık olmadan yakınlık olmaktadır; uzaklık olmadan uzaklık olmaktadır (buradaki uzaklık ve yakınlık kavramları da kişinin Allah'ı Allah ile bilme, yani kendini / nefsinin bilmekle ilgilidir). Çünkü kuşkusuz ki bilen ve bilinen “Bir”dir; kavuşan ve kavuşulan “Bir”dir; gören ve görülen “Bir”dir. “Bilen”, O'nun sıfatıdır, “bilinen” ise zatıdır; “kavuşan”, O'nun sıfatıdır, “kavuşulan”, O'nun zatıdır. Oysa sıfat ve o sıfatla sıfatlanan “Bir”dir. “Nefsini bilen kimse, kuşkusuz Rabbini de bilir” sözünün anlamı işte budur” (2021: 37-39).

Vahdet-i vücûd felsefesinin bu düşüncelerinden hareketle vahdet ehline göre vücut, yani varlık “Bir”dir; ziyade değildir. O da Allah'ın vücududur. O'ndan başka vücut yoktur, olması da mümkün değildir. “Bazılarına göreyse her ne kadar vücut “Bir”den fazla değilse de o vücudun zahiri (dışı) ve batını (içi) vardır. Batını bir nurdur ki âlemin ruhudur, sınırı ve sonu yoktur; âlem bu nurla doludur. Hayat, ilim, irade, kudret bu nurla varlığını sürdürür. Eşyanın görmesi, işitmesi, sevilmesi, hareketi, tasarrufu bu nurun sayesinde. Belki her şey bu nurdan ibarettir. Eşyanın tabiatı, özellikleri, fiilleri bu nurdadır; fakat bu nur “Bir”dir, ziyade değildir. Varlıkların her biri ise o nurun zuhur yeridir. Bu nur kendi olgunluğunu, isimlerini ve sıfatlarını zuhur ettiği varlıkta müşahade ettiği için onlara âşıktır. Bu nedenle insanî ruh da kendi cisminin âşıktır. Çünkü insanî cisim, insanî ruhun sıfatlarına mazhurdur. Ruh; kendi cismini, kendi cismindeki isimlerini, sıfatlarını görür. Böylece kendisini bilen, Rabbini bilmiş olur” (Kam, 2003: 66-67).

Arabî'nin felsefesini destekleyen önemli bir argüman da Tanrı-harf ilişkisidir. Aslında İslam'da harf-sayı gizemliliği ondan çok daha önce vardı. Örneğin; “Arabî'den beş asır önce yaşayan Said b. Muğîre (ö.737) İslam'da harf-sayı gizemliliğini sistemleştirmenin öncülerinden sayılır” (Avcu, 2020: 317). “Yine Mansur, Divan'ının birçok yerinde harflere sayı değeri verdiği gibi *Ahbâru'l-Hallac*'da da harflere dair bilgiler vermiş ve hatta Hurûflik'te önemli bir yere sahip olan “Hatt-ı İstivâ”dan bahsetmiştir” (Gölpınarlı, 1973: 16-17). Arabî ise Tanrı-harf ilişkisini kendi felsefesine oldukça uygun şekilde uyarlar. Hatta Arabî; harflerin feleği, mertebeleri, gayb silsilesi vs. bilgi verdiği el-Fütühâtü'l-Mekkiyye adlı bir eser yazıp harfler hakkında bilgi ver-

miştir. “Arabî’ye göre harfler de insanlar gibi bir âlem, bir toplum olup sorumlu ve muhataptır. Onların da peygamberleri, kendine göre isimleri vardır ve bunu sadece keşif ehli bilebilir. Ona göre harflerin insanla olan ilişkisi ile Tanrı’nın âlemi yaratma arasında benzerlik vardır. Harfler nasıl ki insanın nefesi sayesinde var oluyorsa varlıkların öz maddesi de Rahman’ın nefesi sayılır ve her şey o nefes sayesinde meydana gelmiştir. İnsan nasıl ki nefes alıp verdiğiğinde rahatlıyorsa Rahman da bu amaçla nefesinden âlemi ve varlığı yaratmıştır. Çünkü Rahman, gizliliği sona erdirip tüm isim ve özellikleriyle bilinmek istemiştir. Bunun tek yolu da âlemi yaratmaktır. Arabî’ye göre eğer âlem olmasaydı Tanrı’nın isimleri işlevsiz kalır ve Tanrı bilinmezdi. O, zaten zatında var olan nefesi vererek âlemi yaratır ve rahatlar” (Demirli, 2009: 228-30). Bu yaratma anında Allah’ın sadece “Kün” (ol) demesi yeterlidir (Nahl Sûresi, 16/40). “Burada Allah’ın konuştuğu “şeyler”, “yokluk” tadırlar; yani Allah’ın ilmindedirler ve kendi başlarına varlıkları yoktur. Her şey “Kün” emriyle O’nun nefesinden söze gelmiş ve varlıkların varlığı o nefese aittir. Mahlukat, Allah’ın açığa çıkardığı kelimelerdir ve insanın eşyaya dair bilgisi de ilahî bilgiden başka bir şey değildir. Arabî, bu konuda şöyle der; *“Varlık dairesinin varoluşunun kökü “Kelâm” sıfatından gelir. Çünkü varlık dairesi O’nun kelimelerinden, yani duyduklarından gayri Allah’a dair bir şey bilmemektedir”*” (Chittik, 2021: 77). Arabî’nin bu düşünceleri göz önüne alındığında varlığın Tanrı-harf ilişkisindeki konumu, yukarıda anlattığımız vahdet-i vücûd anlayışıyla bire bir örtüşür. Diğer bir deyişle Arabî, harflerin de aracılığıyla kendi felsefesine hem mantıksal bir bağ hem entelektüel bir zemin hem de dinî bir kabul kazandırmış olacak ki onun etkisi asırlar boyunca meşrep olarak birçok farklı çevrede görülür.

13. yüzyılda Anadolu topraklarında ortaya çıkan vahdet-i vücûd, Mevlânâ ve Yûnus gibi Anadolu’da tasavvuf ve edebiyatın öncü isimlerinden başlayarak geleneğin son büyük şairi kabul edilen Şeyh Galib’e kadar canlılığını korumuştur. “Mevlevîlik ve Osmanlı’nın önemli tarikatlarından Halvetîlik ve kolları, özellikle de Dede Ömer Ruşenî ile İbrahim Gülşenî gibi isimler; Arabî, Mevlânâ ve İbn Fârız’ın etkisiyle vahdet-i vücûd anlayışını savunmuşlardır” (Konur, 1998: 147).

Sünnî kabul edilen bu kesimlerin yanı sıra Bektaşî, Bayramî ve Kalenderî gibi Şii’ye yakın çevreler de bu anlayışı benimsemiştir. Merkeze Hz. Ali’yi koyan Şii literatürü ile merkeze Fazlullah’ı koyan Hurûflük literatüründe vahdet-i vücûdun çok daha yoğun ve coşkun görülmesinin nedeni ise bu anlayışın bu inanışlara oldukça uygun olmasıdır. Bu durum da bizlere vahdet-i vücûd felsefesinin Anadolu’da, ilk ortaya çıkışından itibaren tasavvuf ve edebiyatı nasıl derinden etkilediğini gösterir. Osmanlı’da, kuruluş yıllarından itibaren etkin bir şekilde varlığını sürdüren bu anlayışı, heterodoks İslamî çevrelerde olduğu gibi Sünnî çevreleri de etkilemeyi başarmış ve bu etki yüzyıllar boyunca birçok farklı isim üzerinde ve en başlıca eserlerde yer almıştır.

### **Klasik Türk Şiiri’nde Vahdet-i Vücûd**

Vahdet-i vücûd felsefesi, Klasik Türk Edebiyatında çoğu şairin doğrudan ya da dolaylı olarak ele aldığı bir konudur. Tabiatın her zerresinde ilahî kudretin, güzelliğin imzasının bulunduğu düşünülen şairler, bu düşüncelerini şiirlerine de yansıtılmıştır. İlahî güzelliğin en fazla bir araya toplandığı ve görünür olduğu varlık sevgilidir. Âşığı da sevgiliye kavuşturacak yol ise aşktır.

Geleneksel dinî anlayışta ilahî aşk ulvî, beşerî aşk da suffî olarak tanımlanır. Tasavvufta ise beşerî; hakikati anlamak için bir mecaz, ona ulaşmak bir köprü görevindedir. Çünkü bu anlayışa göre insanın aklı, Allah’ı doğrudan idrak edebilecek düzeyde değildir. İnsan, O’nu ancak mecaz yoluyla algılayabilir; tıpkı Mecnûn’un Leylâ, Aşk’ın da Hüsn aracılığıyla Allah’a ulaşması gibi.



İşte bu anlayışta olan şair tabiatı, güzelliği, sevgiliyi Allah'ın eşsiz bir imzası, O'nun bir yansıması olarak kabul eder. Örneğin, aşağıdaki beyitte; “Ey zahit! Her ne kadar görünürde kaş, göz seyrinde olsak da özünde Hakk'ın en yüce katındayız” diyen âşık için tabiattaki her güzellik Allah'ın imzası, dolayısıyla kendisidir:

Sûretâ gerçi ki biz kaş göz temâşâsındayuz

*Zâhidâ ma'nîde Hakkun 'arş-ı a'lâsındayuz* (Hayreti Divanı, haz.: Çavuşoğlu ve Tanyeri, k.5-1)

Tanrı'nın yarattığı bu güzelliklere aşğın kayıtsız kalması mümkün değildir; zira bu güzelliği yaratmanın kendisi de buna kayıtsız kalmamıştır. Çünkü Allah'ın da dediği gibi “İnsan yaratılanların en güzeldir”. Tanrı'nın kendisi de en güzeli olduğu için Tanrı, insan sureti üzere algılanmıştır. Âşık da bu hakikati bildiği için sevgilide Allah'ın güzellik imzasını, dolayısıyla Allah'ın kendisini bulmaktadır.

Klasik şiirde sevgilinin güzellik unsurları da sembolik anlamda vahdet felsefesini anlatmak için kullanılır. Örneğin; sevgilinin küçük gonca ağzı vahdettir, içi sırlarla dolu bir hazinedir. O sırlara ermek için sevgilinin muhabbetini kazanmak gerekir ki sevgili güldüğü zaman o hazine, o inciler âşığa aşıkâr olsun. Şair de aşağıdaki beyitinde; “Ey gonca (ağızlı sevgili)! Meğer o ağız, bilinmez âlemin anahtarıdır; sır mücevherlerinin kapısını açar” ifadeleriyle bu duruma vurgu yapar:

*Gencîne-i cevâhir-i esrârı feth ider*

*Miftâh-ı gaybdur meger ey gonca ol dehân* (N. Atâyî Divanı, haz.: Karaköse, g.173-2)

Sevgilinin vahdeti temsil eden ağzına, yanaklarına karşılık onun saçı da kesrettir, çokluktur. Saç, yanağa dökülüp yüzü kapattığı için kavuşmaya, vahdete engeldir. Dolayısıyla saç dünya bağını temsil eder. Bu ve benzeri örnekleri, şairlerin çoğunda görmek mümkündür. Ama sadece bu ifadelerden hareketle onlara vahdet-i vücûdca demek doğru olmaz. Bunlar daha çok aşkı, sevgiliyi yücelten sanatsal ifadelerdir. Bu çalışmada ise bu örneklerden ziyade doğrudan vahdet-i vücûd felsefesini konu alan şiir parçaları sunulacaktır.

Şiir örneklerine Anadolu irfanının öncü seslerinden ve Türkçenin güçlü nefeslerinden olan büyük mutasavvıf ve şair Yûnus Emre'den birkaç örnekle başlayalım. Yûnus'un birçok şiirinde “vahdet” anlayışını görmek mümkündür. Onun, cennet ve hurileri reddederek “Bana seni gerek seni” demesi, aslında onun gerçek sevgiliyle kavuşma, vahdet dileğini gösterir. Çünkü “Bir”liğin sırrını kavrayan Yûnus için cennet ve huri kavramı anlamsız gelir. “Ete kemiğe büründüm, Yûnus diye göründüm” diyen Yûnus, “Mutlak Varlık” ve “Vahdet” anlayışını oldukça sade bir dil, ama coşkun ruhla dile getirir:

*“Kaalû belâ” söylenmeden tertip düzen eylenmeden*

*Hak'tan ayrı değil idim ol ulu dîvanda idim (...)*

*Yere bünyâd urulmadan Âdem dünyaya gelmeden*

Öküz balık evlenmeden ben ezeli anda idim (haz.: Gölpınarlı, 2018: 212)

Yûnus, yukarıdaki beyitlerde “Kaalû belâ söylenmeden” ifadesiyle elest bezmine, yani yaratılışın ilk anına işaret eder. Orada “Ben sizin Rabbiniz değil miyim?” sorusuna “belâ” (evet) diyerek kulluğu kabul ettik, Rabb'in nefesinden bedene ruh üflenmiştir. O nefes, insana ruh vermeden önce Rahman'ın zatındaydı, Rahman'ın kendisiydi. Yûnus'un “insan yaratılmadan önce de ben hep O'ndaydım” demesinin nedeni budur. Bu yönüyle değerlendirildiğinde Yûnus'un ifadelerinin

yukarıda anlattığımız Yeni Eflatunculuk veya vahdet-i vücudla büyük paralellik içinde olduğu anlaşılır. Aşağıdaki beyitlerde, Yûnus'un yine aynı düşüncede olduğu ve ete kemiğe bürünüp Yûnus diye görünmeden evvel kendisinin Hakk'ın kendisinde olduğuna vurgu yapar:

*Bu cihâna gelmeden mâ'suk ile bir idim*

*"Kul huvallah" sıfatlı bir bî nişan nûr idim*

(Gölpınarlı, 2018: 214)

*Yere bünyâd urulmadan yer gök halâyık dolmadan*

*Levh ü kalem çalınmadan mülkü yaratanda idim (...)*

*Ben bu sûretten ileri adım Yunus değil iken*

*Ben ol idim ol ben idim bu aşkı sunanda idim* (Gölpınarlı, 2018: 215)

Yûnus bazen daha ileri giderek varlığın öz olarak tek olduğunu ve yaratılan her şeyde Allah'ın güzelliğinin, kudretinin imzasını göremeyeni fitne ve inkârla suçlar:

*"Lâ şerik"ten okursun sonra şerik katarsın*

*Bire iki dimegil fitne kimden tutarsın* (Gölpınarlı, 2018: 281)

Yûnus'tan verdiğimiz birkaç örneğin bu çalışmanın başından itibaren anlatılanları özetler nitelikte olması, aslında vahdet-i vücûd felsefesi ile Yeni Eflatunculuk arasındaki büyük benzerliği gösterir. Yûnus'tan yaklaşık olarak otuz yıl önce doğan Mevlânâ'nın düşüncesinin adeta özü olan "ölüm gecesi kavuşma gecesidir" anlayışı da Yûnus'un ifade ettiklerinden farklı değildir. Çünkü Mevlânâ'ya göre ruh için bu dünya gurbettir. Onun ruhu tıpkı Yûnus'un gibi dünyadayken sevgiliden uzaktadır. Her ikisi de gerçek sevgiliye gerçek sevgiyi ispatlamakla mükelleftir ve kavuşma da ancak ispatla mümkündür. Vahdet halindeyken sevgiliden ayrı düşen Mevlânâ ve Yûnus'un derdi, çabası işte bu kavuşmadır. Bu iki isimden sonra aynı dert ve çabayla ortaya çıkan, etki bakımından Türk edebiyatı ve tasavvufunun diğer önemli ismi 1417'de Halep'te öldürülen Nesîmî'dir.

Hurûfî şair Seyyid Nesîmî, Klasik Türk Edebiyatında birçok ismi etkileyen ve aynı zamanda coşkun bir "vahdet-i vücûd"çu olan bir şairdir. Onda, hem vahdet-i vücûd hem de vahdet-i mevcut fikrinin adeta zirve noktası görülür dense yeridir. Onun varlığı ele alış şekli, her varlıkta Allah'ın imzasını görmesi itibariyle varlığın birliği, yani "vahdet" üzereyken canı pahasına savunduğu Hurûfîlik öğretisine bağlı olarak da şeyhi Fazlullah'ı Allah'ın en yüce zatı olarak kabul etmesi bakımından da vahdet-i mevcûdu kuvvetle temsil eder. Onun "vücûd" düşüncesinin temelinde Tanrı-varlık birliği ilişkisi varken "mevcûd" düşüncesinin merkezinde de Fazlullah ve Hurûfîlik vardır. *Nesîmî Divanı*'nın hemen ilk şiirinde onun coşkun vahdet düşüncesi karşımıza çıkar ve birçok şiirinde de bunu devam ettirir:

*Küllî yer ü gök Hak oldu mutlak*

*Söyler der ü çeng ü ney Ene'l-Hak* (Nesîmî Divanı, haz: Ayan, 2002: m.1-7)

"Bütün yer ve gök "Mutlak Hak" oldu; der, çeng ve ney "Hakk benim" diyor."

*Ma'sûk ile âşık oldu bir zât*

*Mahv oldu vücûd-ı nefy ü isbât* (Nesîmî Divanı, m.1-8)

"Âşık ile sevgili özünde bir oldu; varlığı inkâr ve ispat yok oldu."

*Mescûd ile sâcid oldu vâhid*

*Mescûd-ı hakîkî oldu sâcid* (Nesîmî Divanı, m.1-11)

“Secde edilen ile secde eden (Allah ile kul) “Bir” oldu; gerçek secde edilen (Allah), secde eden oldu.”

Îmân ile küfr bir şey oldu

*Tatlu ile acı bir mey oldu* (Nesîmî Divanı, m.1-12)

“İman ile küfür aynı şey oldu; acı ile tatlı aynı şarap oldu.”

Şirket aradan götürdü vahdet

*Vahdetden açıldı bâb-ı rahmet* (Nesîmî Divanı, m.1-13)

“Rahmet kapısı “Bir”likten açıldı; “Bir”lik, ikiliği aradan kaldırdı.”

Beyitlerden anlaşıldığı gibi Nesîmî’ye göre yaratılanların hepsi özünde birdir, çokluk yoktur. Ardından gelen “varlığı inkâr ve ispat yok oldu”, “secde edilen ile eden bir oldu”, “iman ile küfür aynı oldu” ifadeleri, Arabî’nin “Senin, Allah’tan başka olarak düşündüğün varlık, Allah’tan başka şey değildir. Senin varlığın da yokluğun da varlık ve yokluk olmaksızın O’nundur; çünkü senin varlığının ve yokluğunun özü O’nun mutlak varlığıdır. Bu sır sana açılınca senin Allah’tan başka bir şey olmadığını, zamansız ve ansız hiç yok olmadığını ve hiç yok olmayacağını bilirsin” ifadeleriyle büyük benzerlik gösterir. *Nesîmî Divanı*’nın büyük bir bölümünde benzer ifadelere rastlamak mümkündür. Dolayısıyla Yûnus’ta olduğu gibi onun için de sıkı bir “vahdet-i vücûd” temsilcisi denilebilir. Fakat Nesîmî’nin Hurûfî öğretisine bağlı olarak piri Fazlullah’ı Allah olarak konumlandırması (İlahlık İddiaları bölümünde örnek verilecektir), onun inkârla suçlanıp ölümüne neden olmuştur.

14 ve 15. yüzyıllarda yaşamış olan ve Anadolu’da Alevî-Bektaşî edebiyatının kurucusu kabul edilen Kaygusuz Abdal’ın şiirlerinde de vahdet-i vücûd felsefesi görülür. Aşağıdaki beyitlerde; “Gizli ve apaçık olan her şeyin tamamı Sen’sin. Yerde, gökte, canlı, cansız (her şey) yine Sen’sin. Sen’den ayrı varlığın canı (varlığı) yok; en mükemmelinin, kudretinin eksigi yok” ifadelerini kullanan şair, açıkça vahdetçi bir anlayış ortaya koyar:

*Küllî sensin âşikâre vü nihân*

*Yirde gökde yine sensin cism u cân*

*Senden ayru nesnenün cânı yok*

*Ber-kemâlsin kudretün noksâmı yok* (K. Abdal Divanı, haz.: Güzel, k.1-5,6)

Kaygusuz ve Nesîmî’de olduğu gibi daha sonra gelen Şii veya Şiiliğe meyilli gruplarda da vahdet-i vücûd anlayışı görülür. Şii veya Şiiliğe meyilli bu gruplarca, biraz da panteist bir yaklaşımla bu anlayışın daha baskın şekilde savunulduğunu söylemek mümkündür. Fakat benzer ifadeleri, her meşrepten şairde görmek mümkündür. Örneğin, 14. yüzyılın en önemli şairlerinden kabul edilen Ahmedî’nin şiirlerinde de vahdet anlayışı karşımıza çıkar. Şair, aşağıdaki beyitte; “Bütün zaman ve mekân bile “Allah’tan başka ilah yoktur” (ifadesiyle) dolduğu için vahdete (başka) kanıt gerekir mi?” diyerek adeta Yeni Eflatunculuktaki “evreni ayakta tutan küllî bir ruhun varlığı” anlayışını vahdet-i vücûd çerçevesinde değerlendirir:

*Gerek mi vahdete hüccet dahı çü tolmuşdur*

*Kamu zemîn ü zemân lâ ilâhe illallah* (Ahmedî Divanı, haz.: Akdoğan, k.1-13)

Birçok şiirinde bu konuya değinen şair, aşağıdaki beyitte; “Neticede arada (Allah’tan) başka var demek, olanaksız bir canlandırmadır. Çünkü evvel ve ahir de görünen ve görünmeyen de Sen’sin” ifadesiyle de adeta Arabî’nin; “Allah, evveli olmaksızın evvel, ezeli olmaksızın ezeldir. Zahirlik olmaksızın zahir (görünen), batınlık olmaksızın batındır” ifadelerine göndermede bulunur:

*Evvel ü âhir çü sensin zâhir ü bâtın dahı*

*Pes arada gayr var dimek tasavvurdur muhâl* (Ahmedî Divanı, k.2-10)

Ahmedî’den sonra gelen ve Klasik Türk Edebiyatında orjinal kimliğini ortaya koyan ilk sanatçılardan kabul edilen Şeyhî’nin; “Gökyüzü, yeryüzü ve varlık âlemi, “Allah’tan başka ilah yoktur”un bilgisi doludur. Evren ve insanın (Âdem’in) ortaya çıkışı, “Allah’tan başka ilah yoktur”un ortaya çıkışından, vücut bulmasından başka bir şey değildir” anlamına gelen aşağıdaki beyitleri, yine aynı anlayışı ortaya koyar:

*Toludur ‘arş u ferş ü kevn ü mekân*

*Haber-i lâ-ilâhe illa’llâh*

*‘Âlem ü Âdemüñ zuhûrı nedür*

*Mazhar-ı lâ-ilâhe illa’llâh* (Şeyhî Divanı, haz.: Biltekin, k.1-4,5)

15 ve 16. yüzyıl tasavvufunun önemli isimlerinden olan İbrahim Gülşenî’de de bu anlayışın canlı şekilde savunulduğu görülür. Aşağıdaki beyitlerde; “Sen’in yüzün, hangi yüzle kavuşma dilerse yaratıcı şanın görünüşe anlam vererek (onu) ortaya çıkarır. Birlik zamanında, gizli hazine olan yüzünü örtüsüz olarak Sana gösteren Sen’sin” diyen şair, tıpkı Arabî gibi her şeyin özünde ve evvelde “Bir” olduğunu vurgular:

*Sûrete mâ’ni senüñ vechüñ virüp zâhir kılur*

*Her ne vechile dilerse şân-ı halkından likâ*

*Genc-i mahfî vechüñi ‘ayn-ı muhabbetden seviüp*

*Gösteren sensin saña vahdet deminde bî-gutâ* (İ. G. Divanı, haz.: Akay, k.1-8,9)

Başka bir şiirinde bu düşünceyi daha coşkun savunan şair; “En başından sonuna (ezelî ve ebedî) kadar, baştan sona her ne varsa tamamı Sen’in yüzünmüş. Ey Vedûd (ismiyle çok seven Allah)! Sevme, sevilme, biz ve incir yok iken Hakk, Sen’in yüzünü sevmiştî” diyerek Tîn Sûresi’nin ilk beş ayetini hatırlatarak yine “Bir”liğe vurgu yapar:

*Vechüñ imiş matla’ u makta’ tamâm*

*Her neyise mebde’ ile müntehâ*

*Sevmişidi vechüñi Hak iy vedûd*

*Sevme sevilme yoğiken tîn u mâ* (İ. G. Divanı, k.3-2,3)

Örneklerden anlaşıldığı gibi Anadolu kültür, edebiyat ve tasavvufunun öncü isimlerinin tamamında bu felsefe bir şekilde dile getirilmiş ya da savunulmuştur. İslamî öğretilerle beraber İslamî çerçevede yorumlanan bu entelektüel birikim, Osmanlı aydınını etkilemiş olacak ki başından itibaren her kesimden insan tarafından savunulmuş ve sonraki yüzyıllarda da devam etmiştir. Özellikle 16. yüzyıl, birçok alanda olduğu gibi bu konuda da bol malzeme sunar. Çünkü edebiyat, bu yüzyılda nitelik ve nicelik olarak zirve noktadadır denilebilir. Ayrıca Hurûfî, Alevî-Bektaşî, Melâmî, Kalenderî, Halvetî gibi bu düşünceyi savunan çevrelerin bu yüzyılda kendi literatürünü

oturtmuş olması da yüzyılı malzeme açısından zengin kılan önemli etkilerdir. 16. yüzyılın kalender-meşrep ve isyankâr şairi Hayretî de aşağıdaki beyitinde; “Şeytan yaratılışlı sofinin isyankârıyız, vahdet ehliyiz, Allah yolunda canlarız” ifadeleriyle önceki örneklerde olduğu gibi vahdeti savunurken bunu inkâr eden kişinin de şeytanın işini savunduğunu belirtir. Şairin burada vurguladığı, aslında medrese ile tasavvuf ehli arasındaki temel farktır ve bu fark vahdet anlayışıdır. Çünkü daha önce belirttiğimiz gibi tasavvuf ehlinin kâinatı, varlığı Allah’tan ayrı düşünmediğini ve her şeyin özünde bir olduğunu savunmasına karşı medrese ehline göre ise Allah ve O’nun yarattıkları birbirinden ayrıdır.

Sôfî-i şeytân-siriştün ‘akkıyuz

*Ehl-i tevhîdüz Hudâyî cânlaruz* (Hayretî Divanı, k.6-2)

Klasik edebiyatın belki de en sık tarikat değiştiren ve künyesinde Bektaşılık, Melâmîlik ve Mevlevîlik bulunduran (Uzun, 2011: 23) kalender-meşrep şair Üsküdarlı ‘Aşkî, vahdet-i vücûd anlayışını sıklıkla kullanır. Çünkü şairin mensubu olduğu söz konusu hareketlerin hepsinde vahdet düşüncesi yaygındır. Şair de bu düşünceye bağlı olarak aşağıdaki beyitte; “Varlık âlemi, “Lâ-ilâhe illa’llâh”ın mazharı olmasaydı (âlem) var olmazdı” ifadesini kullanır:

*Olmasa olmaz idi kevn ü mekân*

*Mazhar-ı Lâ-ilâhe illa’llâh* (Ü. ‘Aşkî Divanı, haz.: Uzun, k.4-9)

Şair, başka bir beyitinde de “Çokluk dalgaları, vahdet denizinden türedi; ama coşkun dalgaların taşan hâlâ denizin kendisidir” diyerek varlığın özünde “Bir” olduğunu vurgular:

*Eyledi emvâc-ı kesret bahr-i vahdetden zühûr*

*Yine pür-mevc ile cûş iden o deryâdur henüz* (Ü. ‘Aşkî Divanı, g.158-5)

Vahdet-i vücûd anlayışı, Melâmîler tarafından da coşkun şekilde savunulur. Hatta bu coşkunluk halinin (muhalif tutumlarının da etkisiyle) başlarına bela olduğu da bilinir. Çünkü Osmanlıda bu dönemlerden itibaren yoğunlaşan Şiilik propagandası, artan ekonomik, politik, toplumsal sıkıntılarının isyanlara müsait zemin hazırlaması, belli bir kişiyi ilahlaştırabilecek veya siyasî bir vahdet-i vücudculuk devlet tarafından tehlikeli görülmüş ve önlemler alınmıştır. Bayramî Melâmîliği şeyhi İsmâil Mâşûkî’ye yöneltilen suçlamalar ve onun idamı da bu çerçevede değerlendirilebilir. “Maşukî’nin İstanbul’a gelişi, önceki yüzyıllardan süregelen isyanların devamı olan Kalender Çelebi İsyanı’nın (1526-1527?) başladığı ve devletin buna karşılık sert önlemler aldığı dönemlere denk gelmiştir. Şiilik tehlikesine karşı Osmanlıda İslam’ın adeta mollaizm eğiliminde olduğu ve Yunus Emre, Şeyh Bedrettin gibi isimlerin bile zındıklıkla suçlandığı bu dönemlerde, babası ve halifelerinin uyarılarını dikkate almayan Maşukî, gördüğü yanlışları şiddetle eleştirmekten kaçınmamıştır. Bu genç şeyhin özellikle Ayasofya ve Bayezit camilerinde verdiği vaazlar çok ilgi çekmiş, çevresinde toplanan kalabalıklar Osmanlı yönetimini rahatsız etmiştir. O, azınlık bir grubun aksine halkın mutluluğunu amaçladığı için sultan, âlim ve amirlerin karşısında yer almıştır. Fakat bazı fikirlerinin halk arasında yanlış anlaşılıp karışıklığa sebep olduğu gerekçesiyle zındıklık, dinsizlik gibi suçlamalarla yargılanıp 12 müridiyle birlikte idam edilmiştir” (Alşan, 2021: 202-206). Onun, bu suçlamalara maruz kalmasında tıpkı Hallâc-ı Mansur gibi coşkun bir vahdet-i vücûd anlayışının bazı kesimlerce hulul olarak algılanması gerekçe gösterilmiştir. Çünkü Maşukî de tıpkı Yûnus ve Nesîmî gibi coşkun bir vahdet anlayışı taşır ve bunu açıkça dile getirir; “Kalbin Allah (arşı) olduğu için suretin Rahmân’dır; ey ay (sevgili), Mükevvin (yaratan) ismin, âlemlerin

yaratıcısıdır. Bütün eşya, varlık görünüşte farklı görünür; ama o mana (vahdet) nedeniyle hepsi “Bir”dir”:

*Kalbin Allah olduğu için sûretin Rahmândır  
Kim Mükevvîn ismin ey meh hâlik-i ekvândır  
Sûrete nispet mugâyir görünür eşyâ kamu  
Lâkin ol ma'ni yüzünden cümlesi bir cândır* (Gölpınarlı, 2017: 53)

Daha sonra “*Hak ile Hak olagör gel vehmi ko şeytândır*” (Gölpınarlı, 2017: 53) diyen Mâşûkî, tıpkı Arabî gibi “Kendini ve Allah’ı Allah ile bilmek” ilkesine vurgu yapar ve ikilik şeytan işidir, der.

Yüzyılın diğer Melâmî şairi Sârbân Ahmed de aşağıdaki beyitlerde; “Her dinin türlü halleri var, hangi yana baksan Hakk olan; Hakk’tan başka ilah ve arada farklılık olmayan. Feleğin dönüşünü gör, O’nun (düzenini / kendisini) seyredişini gör. (Yani) yerde, gökte Allah’tan başka ilah olmadığını gör” ifadesini kullanarak yine coşkun bir vahdet-i vücûd anlayışı ortaya koyar:

*Her dinün ahvâli çok her yaña bakduñsa Hak  
Arada hiç gayri yok lâ ilâhe illâ'l-lah  
Gerdîş-i gerdâni gör andağı seyrânı gör  
Yerde gökde anı gör lâ ilâhe illâ'l-lah* (S. Ahmed Divanı, haz.: Kayabaşı, k.1-4,5)

Buraya kadar şiir örnekleri sunulan şairler, daha çok tasavvufî yönü ağır basan, ya da herhangi bir tasavvufî akıma bağlı isimlerdi. Fakat daha önce belirtildiği gibi Osmanlı’nın ilk dönemlerinden itibaren etkili olan ve her meşrepten şairi etkileyen bu felsefe, dinî konularda eser vermeyen şairlerde de yer yer karşımıza çıkar. Herhangi bir dinî kimliği ön plana çıkmayan Zâtî, aşağıdaki beyitte; “Alt ile üst, sağ ile sol, ön ile arka, her taraf... Göz açıp hangi yandan baksam Sen’den dolu” ifadesiyle kâinattaki her varlıkta O’nun imzasının bulunduğunu ve âlemin yaratıcı ile dolu olduğunu söyleyerek vahdet anlayışını ortaya koyar:

*Göz açıp her ne cihetden gözleşem senden tolu  
Fevk u taht u sağ u sol u pîş ü pes cümle cihât* (Zâtî Divanı, haz.: Kurtoğlu, k.1-5)

Düz yazılarının aksine şiirlerinde dinî konulara yer vermeyen Bâkî de aşağıdaki beyitte; “Ey Bâkî! Aşkın dili baştan başa vahdet sırrıdır. Bütün dünyayı dile getirsen hepsinin dileği tektir ( o da vahdete ulaşmak)” ifadesiyle her güzelliğin kaynağının tek olduğunu vurgular:

*Kelâm-ı ‘aşk ey Bâkî ser-â-ser sırr-ı vahdetdür  
Murâdı cümleñün birdür bütün dünyâyı söyletseñ* (Bâkî Divanı, haz.: Küçük, g.264-7)

Buraya kadar örnek verilen beyitlerle şairlerin vahdet-i vücûd felsefesini nasıl ele alıp işlendiği görüldü. Şimdi de özünde vahdet-i vücûdu anlatan müstakil eserlerden bu felsefeyle ilgili örnekler sunulacaktır. Örneğin; Klasik Türk Edebiyatının en bilinen hikâyelerinden olan Fuzûlî’nin *Leylâ vü Mecnûn* ve bu edebi geleneğin son büyük şairi kabul edilen ve aynı zamanda bir Mevlevî olan Şeyh Galib’in *Hüsün ü Aşk* mesnevilerine bakıldığında eserlerin temelinde vahdet-i vücûd fikrinin olduğu sunacağımız örneklerle görülecektir. Arabî’nin fikirleri ile bu şairlerin söz konusu eserlerde işlediği konunun da yine paralellik içinde olduğu görülecektir. *Leylâ vü Mecnûn* hikâyesinde, beşerî bir aşktan ilahî bir aşka uzanan yolculuk karşımıza çıkar. *Leylâ*’ya olan aşkı sayesinde Mecnûn’un günden güne akli başından gittikçe gönül gözü ve hakikat kapısı açılır. İlahî kudrete

doğrudan akıl erdiremeyen insana “aşk” aracılığıyla hakikatin kapısı açılmıştır. Çöllere düşüp derbeder ve perişan olan Mecnûn’un aşkı onu öyle bir noktaya getirmiştir ki o artık Leylâ’nın ve hatta kendisinin bile farkında değildir ya da diğer bir deyişle o, hakikati öğrenmiş ve ikilik perdesini kaldırarak “Vahdet”e ulaşmıştır. Nefsini / kendini bildikten sonra Leylâ ile karşılaşan Mecnûn, şunları dile getirir; “Uzun zamandır canım gitti, bedenimde başka can var şimdi. Bedenimdeki canım, gözde nurum, ciğerde kanım sensin şimdi. Sen, beni benden uzaklaştırdın; ben seni kime şikâyet edeyim? Bende açıkça olan sensin, ben yokum aslında; var olan sensin. Sürekli bende tecelli ediyorsun, başkalarıyla ilişkimi kestim. Ey sevgili! Eğer ben, ben isem sen nesin ve eğer sen, sen isen (bu) perişan ben neyim? Çünkü ben seninle doldum; senin izini dışarda aramak, mekânını başka bir mekân olarak bilmek... (Haşa!) “Bir”liğe giden yolda bu durum hoş değil”:

*Cânum gedeli besât zamandır  
Cismümdeki şimdi özge cândur  
Sensen hâlâ tenümde cânum  
Gözde nûrum ciğerde kanum  
Menden berât eyledün meni sen  
Arza kime eyleyem seni men  
Mende olan aşikâr sensen  
Men hod yohem ol ki var sensen  
Dâim sana mendedür tecellî  
Men gayrden olmuşam tesellî  
Ger men men isem nesen sen ey yâr  
V’er sen sen isen neyem men-i zâr  
Çün men olubem seniñle memlû  
Vahdet revîşinde hoş değül bu  
Kim daşrada isteyem nişânun  
Bir özge mekân bilem mekânun (Doğan, ty: b. 2701-2708; Kanar, 2017: 286-87)*

Beyitlerden anlaşıldığı gibi mecazî aşk aracılığıyla hakikate erişen Mecnûn’a çokluk perdesi aradan kalkmış, “Bir”liğin sırrı açılmıştır. O, nefisini ve Allah’ı Allah ile bilerek bunu başarmıştır. Çünkü Mecnûn’da kavuşma olmadan kavuşma olmaktadır; yakınlık olmadan yakınlık olmaktadır; uzaklık olmadan uzaklık olmaktadır. Mesnevinin daha sonraki bölümünde, âşık, bu durumu gazel aracılığıyla da dile getirir ve aşağıdaki beyitte; “Gönlüm, hayal ile avunur kavuşmaya meyletmez; âşık, gönülden dışarı bir yar olduğunu hayal etmez” ifadelerini kullanır:

*Hayâl ile tesellîdür gönül meyl-i visâl etmez  
Gönülden daşra bir yâr olduğın âşık hayâl etmez (b.2728)*

Mecnûn’un adeta “seyr ü sülûk” yolculuğu olan bu hikâyenin sonunda baskın olan tema, görüldüğü gibi “Vahdet / Birlik” anlayışıdır. Fuzûlî, şiirlerinin yanı sıra *Rind u Zâhid* adlı nazım-nesir karışık eserinin sonunda da kendisinin gönül sesi olan Rind’in ağzından benzer şekilde “Bir”-liğe vurgu yapar:

“Ey Zâhid, kâinatın hallerini, görünüşünü batıl bilmek, “Hakk”ı beyan etmektir! Allah’tan başkasını yok bilmek, “Mutlak Vücûdu” ispat etmektir” (Ayan, 2018: 92) diyen Rind, konuyla ilgili bir de rubai söyler:

*Ben ve sen, varlık mülkünde buldukça  
Aramızda söz açılıp kavga ile “hak” ve “bâtıl” olacaktır  
Bâtıl aradan kalksın diye biz onu kaldıralım  
O zaman söylenen de işitilen de “Hakk”ın ta kendisi olur (Ayan, 2018: 92)*

Yeni Eflatunculukta gördüğümüz “Nefis, Tanrı’ya ulaşmada bir asansör görevi görür” ve vahdet-i vücûd’taki “Nefsini bilen, şüphesiz Rabbini de bilir” ifadelerini en iyi yansıtan hikâyelerden biri Şeyh Galib’in *Hüsn ü Aşk* mesnevisidir. Aşk, doğduklarında evlendirilmelerine karar verilen Hüsn’ü Sevgioğulları kabilesinden istemeye gider. Kabileliler “Kim istediğini sözle elde etmiş?” diyerek Aşk’la dalga geçer. Hüsn’e kavuşmak isteyen Aşk’tan çok para, binlerce yıllık sürecek ve binlerce tehlikeyle dolu bir yolculuk neticesinde Kalb ülkesine ulaşmasını ve oradaki suyu içip kimyayı elde etmesini isterler (b.1272-1338). Burada anlatılanların hepsi sembolik olarak insanın bu suffî âlemden ulvî âleme geçmesi için önündeki engelleri temsil eder. Nitekim Kalb ülkesine doğru yola çıkan Aşk, yolda türlü belalar, eziyetler ve nefsiyle mücadele etmesi gereken olaylarla karşılaşır. Bin başlı ejderhayı, mumdan gemilerle ateş okyanusunu vs. zorlukları aşarak kendinden geçmiş, bitkin halde Kalb ülkesine ulaşan Aşk, gördükleri karşısında hayrete düşer. Çünkü Kalb ülkesinin sultanı da Hüsn’dür, yolda karşılaştıkları da Hüsn’dür, Aşk’ın kendisi de aslında Hüsn’dür. Mesnevinin sonunda yer alan şu ifadeler de çalışmanın başından itibaren anlatmaya çalıştığımız vahdet-i vücûd felsefesini özetler; “Hem o bülbül, o konuşan papağan (hem de) o gönül alıcı sülün bendim. O temiz yaratılışlı yaşlı hekim de sana yol gösteren de bendim. Şimdi yine “kavuşma daveti”ne geldim, (bunun) ne anlama geldiğini anla. Yanlış bir bakış, söz konusu şeylerin (ikiliğin) oluşmasına neden oldu. Çünkü Aşk, Hüsn’dür, Hüsn de Aşk’ın ta kendisi. Sen ise yanlış bir yol tutmuşsun. Bu dedikodu “Bir”likte” yoktur, o sanıda olmayacak şey yoktur. Şimdi git o melek yüzlüyü gör; bütün gizli (sırlar) açılın ve önceden açılan sırlar gizlensin”:

*O bülbül o tûtf-i suhan-gu  
Hem ben idim ol tezerv-i dil-cû  
Ol pîr-i tabîb-i pâk tıynet  
Bendim sana eyledim delâlet  
Geldim yine da’vet-i visâle  
Vâkıf olağör meâl-i hale  
Bulmâga zuhûr bû mebâhis  
Bir geç-nazar olmuş îdi bâis  
Kim Aşk Hüsn’dir ayn-i Hüsn Aşk  
Sen râh-ı gâletde eyledin maşk  
Birlikte bu kıyl u kal yokdur  
Ol farzda hiç muhal yokdur  
Var imdi gör ol melek-likâyı*



*Seyreyle ki Hüsn-i bî-behâyı* (haz: Gölpinarlı, 2016: b. 2055-62)

Beyitlerden anlaşıldığı üzere “seyr ü sülûk” macerasında, Aşk, kemale erdiği zaman tıpkı Me-cnûn gibi benlik perdesi aradan kalkmış, “Bir”liğin sırrı kendisine aşıkâr olmuştur. Eserin tamamı göz önüne alınınca tıpkı Yeni Eflatunculuktaki temel ilkelerin öne çıktığı görülür. Akıl önceliklidir. Nefis, beden ile ruh ilişkisinde belirleyicidir. Amaç da ilk “Bir”liğe ulaşmaktır. Yine dikkat edilirse 18. yüzyılda şeyh Gâlib’in burada dile getirdiği ifadelerin benzerleri Yûnus, Nesîmî, Kaygusuz gibi isimler tarafından da kullanılmıştır. Diğer bir deyişle bu anlayış, kendi geleneklerinin ve bu edebî geleneğin öncü isimlerinden son büyük klasik şaire kadar etkisini ve canlılığını korumuştur.

## Sonuç

Türk tasavvufu ve Klasik Türk Edebiyatını büyük ölçekte etkileyen vahdet-i vücûd felsefesini, büyük oranda benzerlik gösterdiği Yeni Eflatunculunun temel ilkeleriyle birlikte değerlendirilip bunların edebiyata yansımaları ele alındı. Birçok araştırmacı tarafından İslam felsefesinin zirve noktasını temsil eden “vahdet-i vücûd”un edebiyata da etkisi çok büyük olmasına rağmen bu konuyla ilgili yapılan çalışmalar daha çok felsefe ve tasavvuf alanındadır. Sunduğumuz şair ve eser örneklerinden de anlaşıldığı gibi bu anlayışı savunanlar, Türk edebiyat tarihi açasından oldukça önemli isimlerdir. Fakat yine de edebî alanda “vahdet-i vücûd” ile ilgili yapılan çalışmaların parmak sayısını geçmediği görülmuştur.

Temsilci isimlerinden de anlaşıldığı gibi hem Sünnî hem de heterodoks veya şii kabul edilen çevrelerde karşılık bulan bu anlayışın Anadolu’da Mevlevî, Bektaşî, Kalenderî, Halvetî, Bayramî, Hurûfî çevrelerce savunulduğu göz önüne alınınca etki alanı da daha iyi anlaşılmış olur. Sünnî çevrelerce daha çok Allah’ın “Mutlak Varlık” oluşuyla birlikte ele alınan “vahdet-i vücûd”, heterodoks İslam çevrelerinde ise değişkenlik gösterir denilebilir. Çünkü heterodoks çevrelerde, bazen Sünnî anlayışa yakın bir “vahdet-i vücûd” anlayışı görülürken bazen coşkunluğa, hatta ilahlık iddialarına varan ifadeler karşımıza çıkar. Yine heterodoks çevrelerin ehli-sünnetten farklı olarak bazen Ali, diğer imamlar ya da Fazlullah gibi bir kişiyi merkeze koyduğu görülebilir. Dolayısıyla “vahdet-i vücûd” anlayışını savunan şairler de sahip olduğu meşrebe göre bu konuyu birçok farklı şekilde ele alıp “Bir”liğin amaçlandığı “seyr ü sülûk” macerasını kendince yorumlamıştır.

Sonuç olarak biraz göz ardı edildiğini düşündüğümüz İslam’daki varlık felsefesi ve ilahlık iddiaları, dönemin aydınları kabul edilen şairler ve dönemin en etkili propaganda araçlarından olan şiirler aracılığıyla sunuldu. şiir örnekleri verilen isimler göz önüne alınınca bu felsefenin her meşrepten insanları etkilediğini söylemek mümkündür. Bu durum da çalışmanın başlarında belirttiğimiz gibi “vahdet-i vücûd felsefesi, ortaya çıkışından itibaren Anadolu’da hem edebiyat hem de tasavvufu çok derinden etkileyen bir akımdır” realitesini ortaya koyar.

## Kaynakça

Akay, M. (1996). İbrahim Gülşenî’nin Dîvânı / Metin-Dil Hususiyetleri-Sözlük, Doktora Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Akdoğan, Y. (ty). *Ahmedî – Dîvân*, Erişim Adresi: <https://ekitap.ktb.gov.tr>, (Erişim Tarihi: 17. 02. 2020).

Aşan, M. H. (2021). *Melâmet Hırkası*, İstanbul: Önsöz Yay.

- Arabî, M. (2019). *Ahadiyet Risalesi*, çev: Mahmut Kanık, İstanbul: İnsan Yay.
- Avcu, A. (2020). *İslam'ın İlk Marjinelleri - Gulât-ı Şia*, Ankara: Fecr Yay.
- Ayan, H. (2002). *Nesîmî Hayatı, Edebi Kişiliği, Eserleri ve Türkçe Divanının Tenkitli Metni I*, Ankara: TTK Basım Evi.
- Ayan, H. (2018). *Fuzûlî - Rind ile Zâhid*, İstanbul: Büyüyen Ay Yay.
- Ballı, H. H. (2013). *Hurûfliğin Doğuşu ve Fazlullah Hurûfî*, İstanbul: Hikmetevi Yay.
- Bayraktar, M. (1994). “Dâvûd-i Kayserî” mad., *DİA C.9*, 32-35.
- Biltekin, H. (2018). Şeyhî Dîvânı, Erişim Adresi: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/61044,seyhi-divanipdf.pdf?0> (Erişim Tarihi: 13.01.2022).
- Chittick, W. (2008). *Tasavvuf: Kısa Bir Giriş*, çev: Turan Koç, İstanbul: İz Yay.
- Çavuşoğlu, M. ve Tanyeri, M. A. (1981). *Hayretî – Dîvân (Tenkidli Basım)*.
- Demirli, E. (2009). “Normatif Geleneğe Karşı Sembolik Anlatım: İbnü'l-‘Arabî’de Harf Sembolizmi”, İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı-17, 223-36.
- Deniz, G. (2004). “İslâm Felsefesinde Yeni Eflâtunculuk”, *Dinî Araştırmalar Dergisi*, C-7 Sayı-19, 351-55.
- Doğan, M. N. (ty). *Fuzûlî – Leylâ ve Mecnun*, Erişim Adresi: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/10680,metinpdf.pdf?0> (Erişim Tarihi:07.01.2023).
- Eliyaçık, R. İ. (2014). *Yaşayan Kur'an Türkçe Meal/Tefsir*, İstanbul: İnşa Yay.
- Gölpınarlı, A. (1973). *Hurûflik Metinleri Kataloğu*, Erişim Adresi: <http://library.lol/main/E224580871E7EBF3E1528AF13BE67318> (Erişim Tarihi: 10.01.2021).
- Gölpınarlı, A. (2016). *Şeyh Galib Hüsn ü Aşk*, İstanbul: İş Bankası Kültür Yay.
- Gölpınarlı, A. (2017). *Melâmîlik ve Melâmîler*, İstanbul: Kapı Yay.
- Gölpınarlı, A. (2018). *Yunus Emre – Hayatı ve Bütün Şiirleri*, İstanbul: İş Bankası Kültür Yay.
- Güzel, A. (2021). *Kaygusuz Abdal Külliyyatı - Şehzâde Alaâddin Gaybî*, Ankara: TDK Yay.
- Kam, Ö. F. (2003). *Vahdet-i Vücûd* (sad.: Ethem Cebecioğlu), Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yay.
- Kanar, M. (2011). *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, İstanbul: Ses Yay.
- Kanar, M. (2017). *Leyla ile Mecnun*, İstanbul: Tekin Yayınevi.
- Kansızoğlu, Yakup (2003). *Hurûflik Tasavvuru ve Kur'an Yorumuna Olan Etkileri*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Karaköse, S. (2017). *Nev'î-zâde Atâyî Dîvânı*, Erişim Adresi: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55734,nevi-zade-atayi-divanipdf.pdf?0>
- Karaman, H. vd. (2007). *Kur'an-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli*, İstanbul: TDV Yay.
- Kaya, M. (2009). “Sudûr” mad., *DİA C.37*, 467-68.

- Kayabaşı, A. (1995). *Sârbân Ahmed Dîvânı (İnceleme-Metin)*, Yüksek Lisans Tezi, Malatya: İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Konur, H. (1998). *İbrahim Gülşenî (Hayatı, Eserler, Görüşleri)*, Doktora Tezi, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kurtoğlu, O. (2017). *Zâtî Dîvânı (Gazel Dışındaki Şiirler)*, Erişim Adresi: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56164.zati-divanipdf.pdf?0> (Erişim Tarihi: 18.01.2020).
- Küçük, S. (ty). *Bâkî Divanı*, Erişim Adresi: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/10596> (Erişim Tarihi: 18.01.2020).
- Levend, A. S. (2017). *Divan Edebiyatı Kelimeler ve Remizler - Mazmunlar ve Mefhumlar*, İstanbul: Dergâh Yay.
- Şenel, C. (2012). *Yeni Eflatunculuğun İslâm Felsefesine Yansımaları*, Doktora Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Uludağ, S. (2016). *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Kabalcı Yay.
- Uzun, S. (2011). Üsküdarlı 'Aşkî Divanı – Tenkitli Metin, Nesre Çeviri ve 16. yy. Osmanlı Hayatının Divandaki Yansımaları, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

# Osmanlı Mizahında Kayzer Wilhelm İmajı\*

## *The Image Of Kaiser Wilhelm In Ottoman Humor*

Nida KİRÖMEROĞLU\*



### Öz

Savaş gibi herkesi ilgilendiren önemli olaylarda propaganda hayatı bir rol oynar. Gazeteler, dergiler, kitle iletişim araçları sadece cephede savaşan askerlere yönelik değil, cephe gerisinde yaşayan bütün toplumu tek bir düşünce etrafında toplamak için propaganda içerikli yayın yaparlar. Amaç, bir bütün olarak toplumu savaş karşısında yekvücut haline getirmek, halkın moral seviyesini en üst seviyede tutmaktır. Birinci Dünya Savaşı yıllarında İstanbul'da çıkan gazete ve dergiler de propagandaya yönelik yayınlar yapmışlardır. Bununla birlikte görsel malzemenin kullanıldığı mizah gazeteleri diğerlerine nazaran propaganda konusunda daha öne çıkmaktadır. Birinci Dünya Savaşı yıllarında çıkarılan mizah gazeteleri üzerinden yaptığımız taramalarda bir ismin, Alman İmparatoru Kayzer Wilhelm'in öne çıkarıldığı görülmektedir. Osmanlı devletinin içinde bulunduğu ittifakın lideri olmasının elbette bunda rolü büyüktür.

Bu makalede, dönemin en önemli mizah gazetesi olan Karagöz'den seçtiğimiz görsellerden hareketle, Osmanlı kamuoyunda Alman İmparatoru Kayzer Wilhelm'in ne şekilde değerlendirildiği, hangi nitelikler etrafında resmedildiği, nihayetinde bu kişinin nasıl bir imaja sahip olduğu tespit edilecektir. Bununla birlikte Almanya cepheye başarılı ve başarısızken gazetenin Wilhelm'e yaklaşımı, ona yüklediği imaj karşılaştıracak ve gösterilecektir.

**Anahtar Kelimeler:** Birinci Dünya Savaşı, Osmanlı Devleti, Kayzer Wilhelm, Karagöz, propaganda, mizah

\* Bu çalışma Prof. Dr. Ali Şükrü ÇORUK danışmanlığında hazırladığımız "Mizah Penceresinden Birinci Dünya Savaşı (1914-1918), İÜ SBE Türkiyat Araştırmaları Ana Bilim Dalı, İstanbul 2022" adlı doktora tezimizden faydalanılarak kaleme alınmıştır.

\*\* Dr. Öğretim Görevlisi, İstanbul Üniversitesi, Dil Merkezi, İstanbul, Türkiye.  
Elmek: nidakiromeroglu@gmail.com  
orcid.org/0000-0001-8252-979X

Gönderilme Tarihi / Received Date:  
7 Nisan 2023

Kabul Tarihi / Accepted Date:  
5 Haziran 2023

Atıf/Citation: Kırömeroğlu N.(2023).  
Osmanlı Mizahında Kayzer  
Wilhelm İmajı  
doi.org/10.30767/diledeara.1278756

Copyright © 2023  
Dil ve Edebiyat Araştırmaları  
tded.org.tr | 2023

### Abstract

Propaganda plays a significant role in major events that concern everyone, such as war. Newspapers, magazines and mass media broadcast propaganda not only for the soldiers who fought on the front, but also to collect the whole society living behind the front around a single thought. The target is to keep the morale of the people at the highest level and also to bring society as a whole against the war. During the World War One, plenty of newspapers and magazines published in Istanbul also made publications for propaganda. At the same time, humor newspapers using visual materials are more prominent in terms of propaganda than others. It is observed that one name in the scans we conducted through humor newspapers was that of the German Emperor Kaiser Wilhelm. The role of his being the leader of the alliance is of great importance within the Ottoman Empire.

In this paper, it will be determined how the German Emperor Kaiser Wilhelm was evaluated in the Ottoman public opinion, what qualities are depicted around him, and finally, what kind of image this person has, based on the images we selected from Karagöz, the most important humor newspaper of the period. In addition, while Germany was successful and unsuccessful at the front, the newspaper's approach to Wilhelm and the image it attributed to him will be compared and shown.

**Keywords:** First World War, Ottoman State, Kaiser Wilhelm, Karagöz, propaganda, humor

## Extended Summary

*Karagöz* is the only humor newspaper that was published uninterruptedly during the World War One. The newspaper, which continued its publication life by claiming to be neutral in the face of the war, gained a propagandist identity after the Ottoman State participated in the war due to the state's censorship policy. The belief that Germany would win the war was the most influential factor contributing to the Turks' decision to participate in the Allied Powers. *Karagöz* also adopted a publishing policy in favor of Germany at the time he claimed to be impartial. Because Germany persecuted Muslims in the Balkan Wars, Serbia, Montenegro and their supporter Russia, who killed and expelled them from their lands, were at the front. According to the newspaper, Allah was getting his revenge through Germany of the Balkan Wars from these countries. Besides, the Ottoman Empire's relations with Germany had been in very good condition since the reign of Sultan Abdulhamid II. Sultan's warm relationship with Germany had shown itself with Wilhelm II's visit to holy and historical places such as Istanbul, Damascus, and Jerusalem.

The general purpose of this article is to reveal the image the humor newspaper drew for the leader of Germany, the great partner of a warring party. While writing the article, *Karagöz* newspaper's six hundred and forty to eight hundred thirty-two issues were obtained from the İBB Atatürk Library, and the remaining issues up to one thousand one hundred and twenty were obtained from the National Library. All the cartoons in the newspapers were scanned, and the cartoons featuring Kaiser Wilhelm were reserved. After the dialogues of these cartoons were translated into contemporary Turkish, the ones that were relevant to our subject were selected and presented in our article. While giving the historical background and flow of the war, we have used the works of writers and experts who have a say in the field. While using the sources, the historical flow has been tried to be given objectively, not taking into the personal comments account. Thus, on a neutral battle scene, a subjective image of Kaiser Wilhelm has been revealed.

Studies on the heads of the warring states to date have generally been on their heroism, leadership, administration, and attitude toward war. These studies are mostly made by many historians, and political writers. The most important difference of our works from the other studies is that this study evaluates a leader through the eyes of a humor newspaper. While other studies mostly contain close to general content, in this study Kaiser Wilhelm has been studied in terms of image from a single point of view. As you know, almost all history studies are based on observations and examinations made after the events. From this point of view, another distinctive feature of our study emerges and it is evaluated in a newspaper published at the same time as the war. During the war, *Karagöz* did not publish negative situations due to propaganda in his cartoons. For this reason, it was never featured in the newspaper the Caucasus, the canal fronts lost, losing historical and holy regions such as Hejaz, Jerusalem, Baghdad, Damascus... This attitude is normal in extraordinary situations such as war. On the front, it is only the administrators' duty to keep the morale of the soldiers, and the people behind, and make them believe in victory. For a long time, visual and auditory tools such as newspapers, movies, and posters have also been used for this purpose as part of the task. It's called war propaganda. Therefore, the image of Wilhelm that *Karagöz* reflected in his cartoons was given as always positive until the end of the war.

As a result, *Karagöz*'s approach to Wilhelm became apparent across three distinct time periods. Claiming that he was neutral at the beginning of the war, *Karagöz* favored Wilhelm as a king who avenged the Muslims who had been oppressed for two centuries in Europe. After the Turks

joined the war, while he hardened his style against his enemies, he also glorified Wilhelm exaggeratedly. During this period, Kaiser was shown as athletically built, large-bodied, sharp-eyed, and handsome in cartoons. He is always a dominant character against his enemies, whereas his enemies are depicted as shabby, weak, and feeble. The Kaiser is sometimes a boxer, sometimes an animal trainer, and sometimes an impenetrable rock. When we look at the hostile states, the Russians are usually depicted as bears, the British as monkeys, the French as dogs, the Greeks as donkeys, and the Serbs as flies. In these illustrations, Wilhelm is sometimes portrayed as disciplining the bear, taming the monkey, and chasing the dog. At the end of the war, Germany finds itself on the losing side, and *Karagöz*'s view of Wilhelm has also changed. After the defeat, Wilhelm was caricatured as weak, incapable, and puny. There is a portrait of Wilhelm who begs for help even from Montenegro, Europe's smallest warring state.

## Giriş

Çıkar çatışmaları/ilişkileri, geleceği teminat altına alma gayretleri, siyasi ve ekonomik rekabet, düşmanlara karşı güvenlik endişesi, devletler arasında bazen kısa bazen uzun antlaşmalar ve ittifaklar yapılmasını kaçınılmaz kılmıştır. On dokuzuncu asırda yaşanan siyasi krizlerle aynı devletler birbirleriyle sık sık güvenlik anlaşması yapmışlar, kısa bir süre sonra da karşı karşıya gelmişlerdir. Bu anlaşmaların tarafları Birinci Dünya Savaşı'na doğru safları iyice sıklaştırmıştır. Modern Almanya'nın ilk büyük devlet adamlarından Bismarck, özellikle Fransa'yı güçsüz bir durumda tutmak için Avusturya ve İtalya'yı yanına çekmiştir. Böylelikle sömürgecilik yarışından kaynaklanan İngiltere ve Fransa arasındaki bloklaşmaya karşı yeni bir blok oluşturmuştur. 1908'de Birinci Dünya Savaşının provası olarak görülen Bosna-Hersek Bunalımı'nda (Sander, 2003, s. 320; Hart, 2014, s. 17) Avusturya'nın Bosna-Hersek vilayetlerini ilhak etmesi İtalya ve Sırbistan'ı rahatsız etmiştir. Birkaç yıl sonra gerçekleşen Balkan Savaşları neticesinde Sırbistan'ın hanesine Adriyatik'e kıyısı olan kuzey Arnavutluk düşmüştür. Bu da Avusturya'nın kabul edebileceği bir şey değildir. Rusya'nın yıllardır Balkanlar'daki Pan-İslavizm politikası ise daima Almanya ve Avusturya aleyhine işleyen bir politika olmuştur (Shaw, 2014, s. 481-491). Bu çekişmelere sınır ihlalleri, karada ve denizde yapılan askerî gövde gösterileri, bürokratların tehditkâr demeçleri eklenince Avrupa'da bir savaşın çıkması muhtemel görülmüştür ve bu savaşın fişeceği Saraybosna'da patlamıştır. Avusturya-Macaristan İmparatorluğu Veliahdı, başka bir deyişle Habsburg Hanedanlığı'nın tek varisi Franz Ferdinand'ın altı yıl önce ilhak ettikleri toprakları ziyareti sırasında Bosna Hersek vilayetlerinin işgalini kabul etmeyen Sırp milliyetçisi Princip bir suikastla, 28 Haziran 1914'te veliaht ve eşini öldürmüştür. Bu suikast Avusturya'da infiale sebep olmuştur ve Avusturya, Almanya'dan aldığı güvenceyle Sırbistan'a hemen bir nota vermiştir. Ağır şartlara sahip notaya Sırbistan'ın cevabı tabii olumsuz olmuştur. Veliahdın öldürülmesinden tam bir ay sonra 28 Temmuz'da Avusturya, Belgrat'ı bombalamaya başlamıştır. Böylece tüm dünyayı ve dünya tarihini etkileyecek olan Birinci Dünya Savaşı başlamıştır.

Hayatın her alanında olduğu gibi cephede askerinin, cephe gerisinde halkın moralini en üst seviyede tutmak zaferin en önemli anahtarındır. Dünyanın en güçlü ordularına, silahlarına sahip olsanız da bu gücü yönetecek moral ve motivasyona sahip değilseniz, başarılı olmanız mümkün değildir. Bu sebeple size yetecek kadar maddi ve manevi lojistiğe sahip olmanız gerekir. Muharebe meydanının dışında savaşın en güçlü silahı propagandadır. Başlangıçta yanlış bilgilendirme, hedef sapıtırma, düşünceye müdahale ve sansürle birlikte anılan propaganda sonraları düşmanın manevi-yatına yönelik bir harp aracı olarak görülmüş ve psikolojik harp sanatı adını da almıştır. Bu yönüyle

iki büyük dünya savaşında etkin bir şekilde kullanılmıştır. Nitekim Birinci Dünya Savaşı Clark'ın (2004, s. 138) da belirttiği gibi küçük ölçekli gerçekleşen XIX. Yüzyıl savaşlarından farklıdır ve tüm nüfusu harekete geçiren “ilk topyekûn savaştır.” Çeşitli savaş görevlerinde yer almalarını sağlayabilmek için görsel, işitsel ve yazınsal araçlarla yapılan lehte ve aleyhte propagandalar hem askerlerin üzerinde hem de cephe gerisindeki halkın üzerinde bugüne kadar birebir etkili olmuştur. Günümüzde de etkin bir şekilde kullanılan bu psikolojik savaşın, o dönemde gazete, radyo gibi işitsel, gazete ve kartpostallar gibi görsel yayınların yanı sıra, Çanakkale’de rastladığımız gibi düşman uçaklarından askerlerimizin bulunduğu siperlere atılan pusulalar, halifelik adına savaşacaksınız diye kandırılıp İngilizler adına silahlaltına alınan Hintli, Sudanlı, Senegalli Müslüman askerler, propaganda faaliyetlerinin ne boyutlarda kullanıldığını bize göstermiştir. Savaş öncesinde ve savaş sırasında savaşan devletlerin birbirleri aleyhine propaganda faaliyetleri hep devam etmiştir (Çoruk, 2008, s. VIII; Köroğlu, 2010, s. 39). Bundaki amaç toplumu savaş karşısında yekvücut hâline getirmek, halkın moralini en üst seviyede tutmaktır.

Propaganda faaliyetlerinde en etkili ve yaygın kullanılan araçlardan biri sanattır. Propaganda için sanattan faydalanmanın köklü bir geçmişi vardır. “Tarihte şehir devletleri, krallıklar ve imparatorlukların hükümdarları sanatı anlatsal olarak iktidarlarının altını çizmek, zaferlerini yüceltmek ya da düşmana gözdağı vermek, kara çalmak amacıyla kullanmıştır.” (Clark, 2004, s. 14) Sanat ve propaganda ilişkisi tarih boyunca gelişmiş özellikle Birinci Dünya Savaşı ile öne çıkmıştır.

Birinci Dünya Savaşı sırasında İstanbul’da çıkan gazete ve dergiler de propagandaya yönelik yayınlar yapmışlardır. Bu gazetelerden biri olan *Karagöz* mizah gazetesi, savaş boyunca dört sayfalık hacmiyle kesintisiz olarak yayımlanmış hatta haftada iki sayı çıkarken üç sayı çıkmış, kâğıt sıkıntısı baş gösterdiği zamanlarda bile iki sayfa olarak yayımlanmaya devam etmiştir. Savaş süresince cephelerdeki ve cephe gerisindeki duruma şahitlik eden gazete, hâliyle propagandist tavrıyla mizahi yönünü ortaya koymuş, savaşı değerlendirirken dönemin maddî manevî, toplumsal yönünü de tümüyle gözler önüne sermiştir. Bu makalede savaşın en önemli isimlerinden birisi olan Alman İmparatoru Kayzer II. Wilhelm’i, yine *Karagöz* penceresinden spesifik bir yönüyle, imaj bakımından ele aldık. İncelememizde, İmparator II. Wilhelm imajı ile ilgili manzum ve mensur metinler yerine bu konuda öne çıkan görsel metinleri kullanmayı tercih ettik.

### ***Karagöz’ün Kayzer Wilhelm İmajı Ve Savaşa İlk Tepkisi:***

Birinci Dünya Savaşı sırasında çıkan gazete ve dergiler yukarıda sözünü ettiğimiz propagandaya yönelik yayınlar yapmışlardır. Bu neşriyatın içinde en önemli propaganda aracı görsel malzemenin de kullanıldığı mizah gazeteleri olmuştur. Zira savaş zamanlarında düşmanın gülünç, aciz, zayıf gösterilmesi veya müttefiklerinin güçlü, mağrur ve abartılı bir kahraman olarak karikatürize edilmesi öncelikle zihinlerde savaşın kazanıldığı izlenimini sağlar. Genel harp döneminde Osmanlı’da, özelde İstanbul’da savaş boyunca ve devamlı çıkan tek gazete *Karagöz* mizah gazetesidir. *Karagöz*’de yayımlanan karikatürlerde yaptığımız taramalarda savaşan liderler arasında öne çıkan isimlerden biri de Alman İmparatoru II. Wilhelm’in olduğu görülmektedir. Bunda Osmanlı’nın içinde bulunduğu ittifakın en güçlü lideri olmasının payı büyüktür. Ayrıca Kayzer Wilhelm’in 1898’de Şam’da “300 milyon Müslümanın koruyuculuğunu üstlendiğini” belirten ünlü nutku da Müslümanlar tarafından kendisine bir sempati doğurmuştur (Ortaylı, 2012, s. 97). *Karagöz* dört sayfalık hacmiyle istisnalar bir yana birinci ve dördüncü sayfalarında karikatür kullanmayı tercih etmiştir. Gazete, Kayzer Wilhelm’i savaşın başından sonuna kadar ekseriyetle birinci sayfasında konu edinmiştir. 28 Temmuz 1914’te Avusturya’nın Belgrat’ı bombalamasıyla başlayan savaşta

gerek karikatürlere gerekse Karagöz ve Hacivat'ın muhaverelerine baktığımızda gazetenin bu olayı Avrupa'nın bir iç meselesi olarak görme eğilimi vardır. İlk zamanlarda tarafsızlığını korumaya çalışan *Karagöz*, kısa bir süre sonra Almanya lehine tavır sergilemiştir. Daha sonra Osmanlı'nın da resmî olarak İttifak devletlerine katılmasıyla *Karagöz*, kati suretle Almanya taraftarı olarak boy göstermiştir. Bu nedenle Kayzer Wilhelm ile ilgili karikatürler genelde kudretli, kahraman ve muzaffer bir şekilde mübalağalı bir imajla okura sunulmuştur.

Avrupa'da savaşın fiilen başlamasıyla *Karagöz* de gündemin en ön sırasına bu sıcak olayı koymuştur. İttifak ve İtilaf devletlerinin güçlü unsurları resmî olarak henüz birbirine savaş ilan etmemişken *Karagöz*'ün 1 Ağustos 1914 tarihli birinci sayfasındaki karikatürde ülkeler liderlerinin temsili ile yer almıştır. Karikatürde, üzerinde Avrupa yazılı bir top arabası ve hercümerç yazılı bir top vardır. Topun hemen başında o üç gün önce Sırbistan'ı bombalayan Avusturya-Macaristan İmparatoru Franz Josef vardır. Topun arkasında ise ellerinde ateşlerle İngiliz, Fransız liderler, daha geride ise Rus çarı, İtalyan kralı ile Alman kralı Wilhelm resmedilmiştir. Avusturya-Macaristan İmparatoru Franz Josef bu devlet başkanlarına fitili yerleştirdiğini belirtep, neden tereddüt ettiklerini sorarak top bombasını ateşlemek için onları davet eder. *Karagöz* Franz Josef'in bu tavrına tepki gösterip onu yaptığı kışkırtıcı hareketten dolayı uyarmaya çalışır ve pek de savaş yanlısı olmadığını gösterir. Karikatürde F. Josef'in bu tepkisine İngiltere ve Fransa çok istekli, Rus ve İtalya ise daha geride temkinli karşılık verir. Tüm ülke liderlerinin aksine Kayzer Wilhelm'in yüzü ise top arabasına dönük değildir, o dehşet içindedir ve savaş yanlısı olarak gösterilmemiştir:

“F. Jozef – Efendiler! Neye tereddüt ediyorsunuz, ben fitili yerleştirdim. Ateş etsenize!

Karagöz – Aman dur! Yahu, ne yapıyorsun? Böyle kışkırtmak olur mu? Sonra âlem ne olur bilir misiniz?”<sup>1</sup>



### Büyük Devletlerin Ve Karadağ'ın Savaş İlanı:

1914 Ağustos'unun ilk günlerinde İngiltere büyük bir savaşın önüne geçmek için yoğun bir arabuluculuk yapmıştır; ancak özellikle Almanya bundan kaçınmıştır. Hatta İngiltere'nin talebine karşılık Almanya Belçika'yı işgal etmeyeceğine dair teminat vermemiştir. 31 Temmuz'da seferberlik ilan eden Rusya'yı, aynı gün Fransa izlemiştir. Ardından Almanya 1 Ağustos'ta Rusya'ya, 3 Ağustos'ta Fransa'ya savaş ilan etmiştir (Armaoğlu, 2017, s. 99). Savaşın başında Almanya bir anda kendisine iki cephe birden açmıştır. Yaptıkları plana göre Fransa'ya karşı çabuk bir zafer

<sup>1</sup> *Karagöz*, nr. 642, 19 Temmuz 1330 [1 Ağustos 1914], s. 1.



kazanıp Rusya'nın hakkından gelmesi gerekmektedir. Fransa'ya girmenin en kolay yolu Belçika'dan geçmektedir. Bu sebeple 2 Ağustos'ta Belçika'dan izin istemiştir. İngiltere'ye danışan Belçika, Almanya'ya ret cevabı vermiştir. Bunun üzerine Almanya, 4 Ağustos'ta Belçika'ya savaş açmıştır. Almanya, 4 Ağustos'ta Belçika'ya girince İngiltere gece yarısı Almanya'ya karşı savaş ilan etmiştir. Böylece Avrupalıların kullandığı tabirle Büyük Savaş başlamıştır.

Büyük devletler ortaklıklarını ve birliklerini böylece ilan ederken küçük devletlerden Karadağ, Avusturya'nın Belgrat'a saldırmasıyla beraber Sırbistan'ın yanında yer almıştır. 1860'tan 1918'e kadar Karadağ hükümdarı olan Prens I. Nikola, oldukça hırslı bir kişiliğe sahiptir ve eski Sırp İmparatorluğu'nu yeniden kurmak ve Karadağ ile Sırbistan'ı birleştirmek arzusunda (Özkan, 2016, s. 735-748). Bu hayalini gerçekleştirmek için kızını Sırp kralı I. Petar Karageorgevich ile evlendirmiştir fakat kızının erken ölümü hayallerini suya düşürmüştür. Slav bağı ve gelecek hayalleri I. Nikola'yı İtilaf safları içine itmiştir. *Karagöz*, İtilaf devletleri içinde yüzölçümü bakımından en küçüğü olan Karadağ'ın güçlü Almanya'ya karşı böyle bir cürette bulunmasını, ilan-ı harp etmesini birkaç sayısında diline dolamıştır. 5 Ağustos 1914 tarihli *Karagöz*'ün son sayısında büyük karikatürün altında şöyle küçük bir karikatür vardır. Kayzer Wilhelm devasa bir şekilde resmedilmişken Karadağ Kralı I. Nikola da cüce gibi çizilmiştir. Öyle ki I. Nikola ilan-ı harbi Wilhelm'e bildirmek için merdiven kullanmak zorunda gösterilmiştir. Karadağ kralı merdivenle dahi alçakta kalmıştır. I. Nikola ilan-ı harp ederken söze "Belirteceğim görüş benim bilgimin, kabiliyetimin ötesinde olabilir, yani haddime değildir, siz benden daha iyi bilirsiniz." anlamında Arapça "mingayri haddin velâ liyakatin" diyerek başlamıştır. Ardından Kayzer Wilhelm'in yüce şahsiyetine ilan-ı harp bulunur:

"Karadağ – Mingayri haddin velâ liyakatin bendeniz de zat-ı haşmetanelerine ilan-ı harp eyliyorum."<sup>2</sup>



2 *Karagöz*, nr. 644, 23 Temmuz 1330 [5 Ağustos 1914], s. 4.

## Almanya'nın Belçika'yı İstilas:

Almanya'nın 4 Ağustos gecesi Belçika'ya girdiğine yukarıda değinmiştik. Asıl hedef Fransa'dır ancak Almanya'nın Fransa ile olan 240 kilometrelik sınırı tabii ve sunî engellerle doludur. Almanya bu yüzden 1890 ve 1905 yılları arasında Alman Genelkurmay Başkanı olan Graf Schlieffen'in hazırladığı Fransa'yı işgal planına ait güzergâhı kullanmıştır. Çünkü Alman Genelkurmayı, doğuda beklenen Rus saldırısını karşılayıp yenilgiye uğratabilecek gücün gönderilebilmesi için Fransız ordusunun altı hafta içerisinde yenilgiye uğratılması gerektiğini hesaplamıştır. Bu da Schlieffen'in Belçika üzerinden ve Fransa'nın kuzeyinden yapılacak geniş bir manevra harekâtı planı ile mümkün görülmüştür. Schlieffen'in halefi Moltke'nin bu plandaki stratejik, lojistik bazı değişiklikleriyle beraber Alman orduları Belçika sınırına büyük bir yığınak yapmıştır. Belçika, Alman istilasına Liyej'de büyük istihkâmlar inşa ederek hazırlanmıştır ancak Alman orduları obüslerle büyük toplar dökerek bu istihkâmları yerle bir etmiş ve 5 Ağustos'ta Liyej'i işgale başlamıştır



(Howard, 2014, s. 53-54). Almanlar 17 Ağustos'ta Liyej'i tamamen zapt etmiştir.

Belçika, İngilizler ve Fransızlardan beklediği destek gelmeyince ordularını Antwerp'e geri çekmiştir. Almanlar, Liyej'den sonra 20 Ağustos'ta Brüksel'e girmişler ve aynı gün Fransa'ya doğru yürüyüşlerine devam etmişlerdir. Önlerinde bir başka engel olan Namur Kalesi'ne ulaşmışlardır. Almanların Namur'a kadar ilerleyişi Belçika'nın direnişine rağmen programlı, hatta birkaç gün ileride gitmiştir. Almanların bu hızlı ilerleyişi *Karagöz*'ün dikkatinden kaçmamıştır. 26 Ağustos 1914 tarihli *Karagöz*'ün birinci sayfasındaki karikatürde Kayzer Wilhelm bir ayağı Liyej'de diğeri Namur'da uygun adım ilerlemektedir ve yakın hedefte Eyfel Kulesi ile Paris vardır. *Karagöz* ve Hacivat şaşkınlıkla bu hadiseyi izlemektedir. Çünkü *Karagöz*'ün yirmi sene önce kendi dönemindeki askerlik taliminde bir adımın uzunluğu seksen santimetre iken Kayzer Wilhelm'in bir adımının uzunluğu en az seksen kilometreyi bulmaktadır. *Karagöz*, yirmi sene zarfındaki bu değişiklikle Kayzer Wilhelm'in Liyej ve Namur'u bir adımda hızla geçip çok yakında Paris'e gireceğine olan inancını gösterir:

“*Karagöz* – *Hacivat*! Dikkat ediyor musun? Bizim zamanımız talim-i askerisinde bir adımın tülü seksen santimetre idi. Yirmi sene zarfında ne çabuk değişmiş. Bak yeni Alman talimi mucibince bir adımın boyu lâakal seksen kilometre tutuyor...”<sup>3</sup>

### Cihan Pehlivanı Wilhelm

Birinci Dünya Savaşı'nın başladığı yer, Avrupa'nın en geri kalmış köşesi Balkanlardır. Balkanların doğurduğu sorunlar, Almanya'nın değil, Avusturya-Macaristan'ın sorunlarıydı. Avustur-

3 *Karagöz*, nr. 653, 13 Ağustos 1330 [26 Ağustos 1914], s. 1.

ya başlattığı savaşta hızla Belgrat'ı ele geçirmiştir. Ardından doğuda Ruslara karşı cephe açmak zorunda kalmıştır. Ancak Eylül ayına gelindiğinde ise hem Sırp cephesinde hem doğu cephesinde fazla ilerleyememiştir. Öte yandan Almanlar, batıda Belçika üzerinden Paris'e doğru yürürken Fransız başkomutanlığı doğu cephesinde hızla saldırıya geçilmesi konusunda Ruslara baskı yapmıştır. Rusların saldırısıyla Almanların batı cephesindeki bir kısım kuvvetlerini doğuya kaydıracağı düşünülmüştür. Ruslar bu çağrıya uyarak Almanların doğu kanadına yüklenmiştir. Buna rağmen Almanlar hem batı hem doğu cephesinde 6 Eylül 1914'e kadar ilerleyişini sürdürmüştür. *Bu tarihten itibaren İtilaf devletleri geri çekilişlerini sona erdirmiş ve saldırıya geçmişlerdir* (Strachan, 2014, s. 83). Almanya'nın ilerleyişinin durmasının sebeplerinden biri de Avusturya'dan yeterli desteği görememesi ve özellikle doğu cephesinde Avusturya'nın da yardımına koşmak zorunda kalmasıydı. Almanya'nın hem kendi müttefikine yardıma koşması hem düşmanlarına karşı kazandığı başarıları 7 Eylül 1914 tarihli *Karagöz*'de yine Kayzer Wilhelm üzerinden konu edinmiştir. Dördüncü sayfadaki karikatürde Avrupa'daki savaş, bir güreş meydanı olarak gösterilmiştir. Bu meydanda 1914 cihan pehlivanlığı müsabakası icra olunmaktadır. Alman İmparatoru Wilhelm ve Avusturya-Macaristan İmparatoru Joseph güreş kıyafetleriyle birer pehlivan olarak, Rus Nikolay ve Fransız Poincare askeri kıyafetleriyle resmedilmiştir. Wilhelm, güçlü kollarıyla bir elinde Rus Çarı II. Nikolay'ı, diğer elinde Fransa Cumhurbaşkanı Poincare'yi havaya kaldırmış vaziyettedir. Karikatürün ilginç yanı Wilhelm'in omuzlarında ise müttefiki Avusturyalı Franz Joseph vardır ve o da hasbelkader Nikolay ve Poincare'yi ellerinden tutmuş, kaldırmaktadır. *Karagöz*, Kayzer Wilhelm'in bir taraftan İtilaf devletleri ile savaşırken diğer taraftan Avusturya'nın başarı-sızlıklarını da kapatmaya çalışmasını okuyucusuna böyle duyurmuştur:

“Karagöz – Buyurun! Buyurun! Avrupa idman talimhanesinde meşhur Profesör Fon Der Alman cenaplarının 1914 senesi cihan pehlivanlığı müsabakası icra olunuyor. Buyurun! Seyri be-dava!”<sup>4</sup>

### Almanya'nın Savunmaya Çekilişi

Savaşın başından beri kademeli bir şekilde ilerlemesini sürdüren Almanya adına ilk geri çekilme harekâtı Paris sınırına ulaşıldığında gerçekleşmiştir. Tarihler Eylül ayını gösterdiğinde Alman generali von Kluck'a Fransız ordularını kuşatıp imhasını tamamlaması için Paris'in batı ve güneyinde hızla ilerlemesi emri verilmiştir. Kluck, bu emri uygulamak yerine Fransız karşı saldırılarıyla yavaşlatılmış olan silah arkadaşı General von Bülow'un ordusu ile teması korumayı tercih etmiş ve Alman Genelkurmay Başkanı Moltke'nin emriyle ilerleme hattını Paris'in güney-doğusuna çekmiştir. Bu arada Fransız General Joffre, 4 Eylül'de ana güçlerinin geri çekilişini durdurmuş ve ordusunu Kluck'ın üzerine salmıştır. Bu saldırıya karşılık veren Kluck, Bülow ile arasında boşluk vermiştir. Bunu değerlendirmek isteyen Fransa ve Britanya kuvvetleri bu boşluğa sızmayı başarmıştır. Almanların iki ordusunda meydana gelen zafiyet, kargaşaya yol açmış ve tüm Alman hattı Aisne hattına geri çekilmiştir. Burada, Almanlar, önlerindeki dört yıl boyunca başarıyla savunacakları mevzilerine yerleşmişlerdir (Howard, 2014, s. 56-57). Alman ordusunun bu ilk geri çekilme harekâtı 19 Eylül 1914 tarihli *Karagöz*'ün birinci sayfasındaki karikatürde de bahis konusu olmuştur. Fakat *Karagöz*, bu çekilmeyi Alman taraftarı olması gereği kazanım olarak görmüştür. Karikatürde Fransız askerleri bir keçi sürüsü, Alman İmparatoru Wilhelm de bu sürünün çobanı olarak verilmiştir. İki Alman askeri arkalarında Kayzer Wilhelm olduğu hâlde

4 “*Karagöz*, nr. 658, 25 Ağustos 1330 [7 Eylül 1914], s. 4.”

önlerindeki ağıla doğru koşmaktadır, Kayzer'in peşi sıra da Fransız keçi sürüsü seyirtmektedir. Karagöz, bu görüntüye aldanarak dostu Kayzer Wilhelm'e böyle mi olacaktı, neden kaçırıyorsun, diye sorar. Alman imparatoru Karagöz'e merak etmemesini, kaçmadığını, arkadan gelen sürüler için ağılların kapısını açmaya gittiğini söyler. Karagöz önemli bir şey olmadığını öğrenince Wilhelm'den keçilerden sağacağı süten kendisine de bir pay ister:

“Karagöz – Yahu, Fonder dostum! Böyle mi olacaktı neye kaçırıyorsun?

Fonder Dost – Merak etme Karagöz, kaçmıyorum. Arkadan sürüler geliyor. Ağılların kapılarını açmak için hızlı hızlı gidiyorum.

Karagöz – Ben de bir şey var zannettim. Öyle ise sağacağın süten bana da bir maşrapa ver.”<sup>5</sup>

Almanya, başta yüz yüze çarpışmalar olmak üzere, Fransızlara ağır kayıplar vererek her yerde düşmanı geri püskürtmüştür. Bunun üzerine Fransız ordusunu desteklemek için Britanya ordusundan yüz bin asker Almanları vurmak için Ardennes'e saldırmıştır. Sarp ve ormanlık alanlarda bir dizi kanlı çarpışmalar olmuştur. Bu cephe savaşlarında Fransız, Alman ve Britanyalı askerlerin çoğu modern ateş gücüyle ilk kez karşılaşmıştır. Doğu cephesinde ise Tannenberg'de Ruslar Almanlar tarafından ağır bir yenilgiye uğratılmıştır. Tannenberg'deki çarpışmalar Birinci Dünya Savaşı'nın ilk imha savaşı olmuştur. Almanlar 6 Eylül'e kadar küçük geri çekilmeler yaşasalar da tüm cephe hatlarını yarıp geçmişlerdir. 6 Eylül ve 9 Eylül 1914 arasında gerçekleşen kanlı Marne çarpışması, Alman ilerlemesini denetim altına almıştır (Falkenhayn, 2012, s. 36). Almanlar bu tarihe kadar doğu ve batı cephesinde Fransız, İngiliz ve Rus ordularına ağır kayıplar verdirmiştir. *Karagöz*, Almanya'nın artık savunma savaşına döndüğü tarihlerde, 21 Eylül 1914 tarihli *Karagöz* gazetesinde olduğu gibi, ağustos ayındaki ve eylül başındaki zaferlerini kutlamaya devam etmiştir. İngiliz Edward Grey, Fransız Raymond Poincare ve Rus Çarı Nikola yanlarında milli içecekleri viski, Bordo şarabı ve votka şişeleriyle, pejmürde kıyafetlerle, perişan, bitkin ve ezik bir vaziyette yan yana dizilmiştir. Alman İmparatoru Kayzer Wilhelm yine gürbüz, asil ve mağrur bir şekilde, düzgün askeri kıyafeti ile bu üç devletin temsilcilerini, benimle uğraşmanız neye yaradı, bu bir oldu, ikinci yenilgiyi tatmamanız için pılınızı pırtınızı toplayıp yollanın, diye tehdit eder. Olayı Hacivat ile kenardan izleyen Karagöz, dostuna Wilhelm'in düşmanlarına karşı ne insanîyetli, lütufkâr ve merhametli olduğunu söyleyerek Kayzer'e dua eder:

“Fonder Alaman – Benimle uğraşmak nenize gerek idi. Gördünüz mü bu daha bir... İkincisine uğramamak için haydi! Şişelerinizi, pılınızı, pırtınızı toplayıp yollanın bakayım.

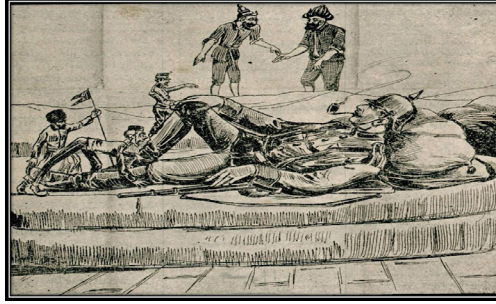
Karagöz – Hacivat! Dikkat ediyor musun? Ne insanîyet! Ne lütuf ve merhamet! Allah ondan razı olsun.”<sup>6</sup>

23 Eylül 1914 tarihli *Karagöz*, 665. sayısında da Almanların savunma hattına geri çekilmesini işlemeye devam etmiştir. Almanya bu savaşı kaybettiğinde savaşı da kaybetmişti, denilen Marne çarpışmasından sonra Aisne hattına geri çekilen Almanları, Britanya ve Fransa askerleri ihtiyatla takip etmiştir. *Karagöz*, Kayzer Wilhelm'i Aisne mevzilerinde silahını yanına koymuş, purosunu yakmış tütürürken, boylu boyunca uzanmış bir hâlde çizmiştir. Kayzer yatmış dinlenirken hepsi cüce denebilecek bir şekilde çizilmiş İngiliz, Fransız ve Rus liderleri, dev cüsseli Wilhelm'in üzerine tırmanmaya çalışmaktadır. İmparator Wilhelm, oralı bile değildir. Bu manzarayı izleyen

5 “*Karagöz*, nr. 663, 6 Eylül 1330 [19 Eylül 1914], s. 1.”

6 “*Karagöz*, nr. 664, 8 Eylül 1330 [21 Eylül 1914], s. 1.”

Hacivat endişeli bir şekilde Karagöz'e Wilhelm'in uyuduğunu, ötekilerin de nasıl saldırdığını söyler. Karagöz rahat ve kendinden emindir. Kayzer'in uyumadığını dinlendiğini, piposunu çekip bir nefes aldıktan sonra bir tekmede hepsini yere sereceğini söyler:



“Hacivat – Aman Karagöz! Bak bu uyuyor. Hâlbuki ötekiler hücum için nasıl saldırıyorlar. Karagöz – Merak etme oğlum! O uyumuyor, bilakis dinleniyor. Hele bir piposunu çekip bir nefes alsın. Sonra Yaradana sığınıp bir tekme atınca sen o zaman gümbürtüyü seyret!”<sup>7</sup>

### Hayvan Terbiyecisi Wilhelm

Savaş ilerleyip belirsiz bir hâl almaya doğru gittikçe *Karagöz*'ün Wilhelm hayranlığı ile Almanların galip geleceğine olan inancı da o derece artmıştır. Gazete, Almanların batı ve doğu cephelelerinde Fransa, Belçika, İngiltere ve Rusya'ya karşı kazandığı zaferleri konu edinmeye devam etmiştir. İtilaf'ın kayıpları mübalağalı bir şekilde verilirken temsilcileri de farklı hayvan figürleriyle karikatürize edilmiştir. Batı cephelelerinde İtilaf unsurları, Almanya baskısında zor durumdayken Rusların doğudan saldırıya geçerek Almanların gücünü ve dikkatini dağıtmalarını istediğine değinmiştik. İlk saldırılarında başarı elde eden Ruslar, daha sonra Almanların bu cephelere ordu desteği vermesiyle Tannenberg'de, Mazurya göllerinde çok ağır yenilgilere uğramış, binlerce kayıp ve esir vermiştir. Bu sebeple *Karagöz*'ün “Ayı” olarak resmettiği karikatürlerde Rusya en perişan düşman olarak gösterilmiştir. 6 Şubat 1915 tarihli *Karagöz*'de dördüncü sayfadaki karikatürde Kayzer Wilhelm bir hayvan terbiyecisidir. Kayzer yine atletik yapısı, güçlü fiziği, savaşçı kişiliği ve dominant bir figür olarak karşımızdadır (Çoruk 2016: 81). Elinde kırbacı ile keçiyi (Fransa), köpeği (İngiltere) ve ayıyı (Rusya) terbiye etmektedir. *Karagöz* İtalya'yı da maymun olarak zincirlenmiş hâlde kenardan bu hadiseyi izlerken resmetmiştir. İtalya, bu dönemde tarafsızlığını korumakla birlikte her iki tarafla çıkarları doğrultusunda pazarlıklar yapmaya devam etmiştir. Gidişata göre tavrını ortaya koymuştur. İşte Karagöz bu manzarayı gözler önüne sererek Hacivat'a kahraman hayvan terbiyecisinin ayıyı nasıl sıçrattığını, keçi ile köpeğin yediği darbelerden susta vaziyette durduğunu söyler. Bir de köşede duran maymunun ne yaptığını sorar. Hacivat, maymunun keyfinden güldüğünü, fırsat buldukça avucunun içine doldurduğu fındıkları kırıp yediğini anlatır:

“Karagöz - Bu kahraman üstat, ayıyı ne sıçrattıyor! Keçi ile köpek yedikleri kamçılardan acısından susta duruyorlar. Ya o köşedeki maymun ne yapıyor? Hacivat - Ne yapacak? Keyfinden gülüyor. Avucunun içine fındık doldurmuş, fırsat buldukça kırıp yiyor.”<sup>8</sup>

<sup>7</sup> “*Karagöz*, nr. 665, 10 Eylül 1330 [23 Eylül 1914], s. 1.”

<sup>8</sup> “*Karagöz*, nr. 722, 24 Kânunusani 1330 [6 Şubat 1915], s. 4.”



### Zafer Tanrıçası, Wilhelm'i Tercih Ediyor:

Savaş başlayalı bir seneyi geçmiştir. Osmanlı Devleti (14 Kasım 1914) ve İtalya (23 Mayıs 1915) bu süreçte savaşa dâhil olmuştur. Osmanlı'nın savaşa girmesiyle savaş Hicaz'a, Kafkaslara, Kuzey Afrika'ya ve Ön Asya'ya yayılmıştır. 1915'in bahar aylarında Çanakkale'den İstanbul'a girip Rusya'yı sıcak denizlere ulaştırmak isteyen müttefik donanmaları Gelibolu'da Osmanlı ordusunun destansı savunması ile tarihi bir yenilgiye uğramıştır. İtalya'nın İtilaf'a katılması İttifak devletleri ahalisince şâyân-ı hayrettir ve pek gönülsüzce karşılanmıştır. O kadar ki daha sonra Romanya'nın iltihakı daha fazla ilgi görmüştür hâlbuki 28 Ağustos 1916'da savaşa katılan Romanya İtalya'dan her durumda daha tehlikeli konumdaydı. Yine 1915 Nisanında ilk kez bir savaşta, Ypres'te Almanlar tarafından gaz kullanılmıştır. Artık savaşın kısa süreceği söylentileri şöyle olsun, savaş daha fazla acımasız bir hâl almaya başlamıştır. İşlerin bu kadar karışık bir hâl almaya başladığı bu zamanlarda *Karagöz*, Almanya'nın zaferine olan inancını pekiştiren karikatürlerle çıkmaya devam etmiştir. Gazete, 18 Eylül 1915 tarihli gazetede antik Yunan'da zafer tanrıçası olarak adlandırılan Nike'yi (Erhat 2007, s. 217) merkeze alan bir karikatürle okuyucunun karşısına çıkmıştır. Zafer tanrıçası Nike, eteklerinde galibiyet yazılı elbisesi ve elinde zeytin dalı olduğu hâlde çizilmiştir ve İngiliz, Fransız, Rus ve İtalyan liderler yerine Kayzer Wilhelm'i tercih etmiştir. Nike, Wilhelm'in koluna girmiş salına salına yürürken İtilaf temsilcileri şaşkınlık ve üzüntü içindedir. Arka planda Hacivat'ın, üzerinde muzafferiyet yazılı bir topla oyun oynadığı manzarada bu şaşkınları teskin etmek *Karagöz*'e düşer. Onlara ahmak ahmak bakmamalarını, Nike'yi kastederek onun arayıp tarayıp layık olduğu bulan bir gelin olduğunu söyler:

“*Karagöz* – Neye öyle ahmak ahmak bakıyorsunuz. Bu öyle bir gelindir ki arar, tarar, böyle layık olduğu erkeği bulur bulmaz koluna girer.”<sup>9</sup>

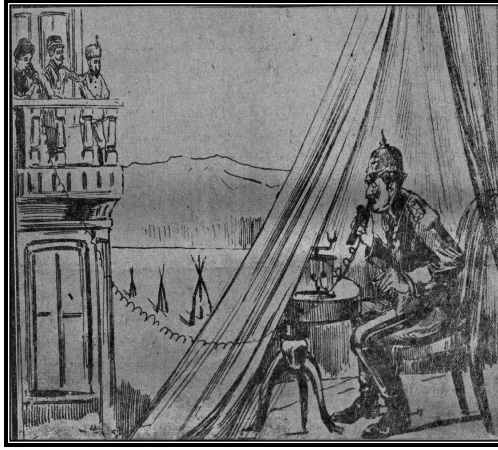
### Kayzer Wilhelm'in Direniş

20 Ekim 1917 tarihli *Karagöz*'de İngiliz, Fransız ve İtalyan temsilcileri Almanya İmparatoru Wilhelm'i boynundan zincirle yakalamış ve yere sermek istemektedirler. Wilhelm gayet dirayetle ve sağlam bir şekilde mukavemet göstermektedir, yıkılmaya, yere serilmeye niyetli değildir. Bu karikatür Almanya'nın artık İtilaf devletleri tarafından zorlandığına dair *Karagöz*'ce de ilk defa tescildir. *Karagöz*, buna rağmen Almanya'ya olan inancını sürdürmeye devam etmektedir ve İtilaf kuvvetlerini Çarlık Rusya'sının düştüğü durum ile tehdit eder. Rusya'da halkın yıllardır

<sup>9</sup>“*Karagöz*”, nr. 798, 5 Eylül 1331 [18 Eylül 1915], s. 1.”

içine düştüğü açlık, yokluk ve sefalet had safhaya varmıştır. Halkın barış istemesine rağmen Rus yönetimi savaşa devam etmiştir. 4 Temmuz 1917’de Bolşevikler halkın desteğini alarak Rusya’da iç savaş çıkarmıştır. İçerideki bu karışıklık 25 Ekim 1917’de Çar’ın devriliş Bolşeviklerin iktidara gelmesiyle sonuçlanmıştır. Bolşevik Rusya’sı daha sonra ittifak devletleri ile yaptığı antlaşmalarla savaştan çekilmiştir. İşte bu Rusya karikatürde Wilhelm’i yıkmaya çalışan İtilaf temsilcilerinin ayakları altına serilmiştir ve *Karagöz*, ne kadar sıkı asılırsanız asılın, bir kere de ayağımızın altına bakın, er geç uğrayacağınız akıbet budur, dikkat edin, diye İngiliz, Fransız ve İtalyanları uyarır:

“*Karagöz* – Ne kadar sıkı asılırsanız asılın, fakat bir kere de ayağımızın altına bakın, er ve geç uğrayacağınız akıbet başka türlü değildir, dikkat edin!”<sup>10</sup>



### Savaşın Kaybedeni Kayzer Wilhelm

1918 sonları ittifak devletleri için artık yolun sonudur. *Karagöz*’ün savaşın başından itibaren Almanya’nın zaferine olan inancı nihayete ermiştir. Bulgarlar 30 Eylül’de mütareke imzalamak zorunda kalmıştır. Ardından Avusturya ve Osmanlı Devleti mütareke istemiştir. Almanya ve Wilhelm tüm cephelerden gelen olumsuz haberler sonrası kaderine razı barışı beklemek zorunda kalmıştır. Kayzer artık çaresiz, imdat bekleyen bir şekilde çizilmektedir karikatürlerde. Yolun sonunda ve tahtı bırakmaya hazırdır. *Karagöz* de Wilhelm’in savaş sonrası durumunu düşünmektedir.

Yunanistan’da 1913’te tahta çıkan I. Konstantin, Yunan Başbakan Venizelos’a karşı çıkarak ülkesinin Birinci Dünya Savaşı’na girmesine karşı çıkmıştır. İtilaf devletleri I. Konstantin’e savaşa girmesi için baskı uygulamıştır. Konstantin ayak direyinca Fransa, Yunanistan’a müdahale etmiş ve kral 1917’de tahtı bırakmak zorunda kalmıştır. 1920’de tekrar tahta geçene kadar eşi Kraliçe Sofya ile sakin bir hayat geçirmiştir. Kraliçe Sofya aynı zamanda Kayzer Wilhelm’in kız kardeşidir. 23 Ekim 1918 tarihli gazetede yayınlanan karikatürde akıbetini düşünen Kayzer Wilhelm’e bir telefon gelir. Telefonu açan Wilhelm, karşıdakinin kim olduğunu ve ne istediğini sorar. Karşıdaki ses, Wilhelm’in kız kardeşi, eski Yunan kralının refikası Kraliçe Sofya’dır. Sofya, Wilhelm’e, kendi eşi ve Bulgar kralı gibi tahtı ve tacı bırakmak istiyormuşsunuz, onlar da burada, size de yanımızda güzel bir daire hazırlayım mı, diye sorar:

10 “*Karagöz*, nr. 1008, 20 Teşrinievvel 1333[20 Ekim 1917], s. 1.”

“İmparator Wilhelm – Alo! Kimsiniz? Ne istiyorsunuz? Kraliçe Sofya – Benim kardeşim. Hemşireniz, eski Yunan kralının refikası! Zevcim gibi, Bulgar kralı gibi terk-i tac u taht etmek istiyormuşsunuz. Onlar da burada! Size de yanımızda güzel bir daire hazırlatayım mı?”<sup>11</sup>



### Gün Gelir Hesap Döner

13 Kasım 1918 tarihli *Karagöz*, 5 Ağustos 1914 tarihli 644. sayıda savaşın henüz başlarında çizilen bir karikatürün benzeri olarak yayınlanır. Karikatürdeki kahramanlar aynıdır fakat dört senenin sonunda roller değişmiştir. O tarihlerde Almanya’ya ilan-ı harp eden Avrupa’nın en küçük devletlerinden Karadağ’ın bu hareketini had bilmezlik gören *Karagöz*, haşmetli bir abide gibi çizdiği Kayzer Wilhelm’in karşısında I. Nikola’yı merdivende ona maruzatını anlatmaya çalışan aşağılayıcı ve aciz bir şekilde resmetmiştir. Dört yıl sonra savaş Amerika’nın da İtilaf saflarına dâhil olmasıyla İttifak’ın aleyhine dönmüş ve savaş kaybedilmiştir. Savaşın başından beri abartılı bir şekilde Alman taraftarlığı yapan *Karagöz*, bu sonuca razı olarak 1118. sayıda aynı karikatürü çizmiş, bu kez Karadağ Kralı I. Nikola’yı dev gibi Wilhelm’i de ona ancak merdivenle yetişmeye çalışan zavalı, küçük bir asker olarak karşımıza çıkarmıştır. Gün gelip hesap dönmüştür ve bu kez maruzatı olan Wilhelm’dir. Sığıncı bir makam olarak gördüğü I. Nikola’ya kılıcını ve istifanamesini merhamet ve yardım dileyerek arz eder:

“Mahut – Haşmetpenah! İşbu kılıcım ile istifanamemi hakipay-i haşmetanelerine arz ve takdim eyliyorum, lütfen ve merhameten ve inayeten ve mürüvveten kabulünü istirham eylerim.”<sup>12</sup>

### Sonuç

Kayzer Wilhelm, Almanya İmparatoru olduktan sonra ülkesinin gücüne güç katmak için büyük çaba göstermiştir. Avrupa’daki rakiplerine karşı Müslüman coğrafyayı yanına çekme çabası da bunlardan biridir. Sultan II. Abdülhamit ile olan yakın dostluğu, Osmanlı Devleti ile yaptığı ticari anlaşmaları, yine Osmanlı coğrafyasına ziyaretleri bu çabanın göstergesidir. II. Abdülhamit’ten genel harbe kadar bu iyi ilişkiler devam etmiştir. Osmanlı için bu yeni gücün yanında

11 “*Karagöz*, nr. 1112, 23 Teşrinievvel 1334 [23 Ekim 1918], s. 1.”

12 “*Karagöz*, nr. 1118, 13 Teşrinisani 1334 [13 Kasım 1918], s. 4.”



olması bulunduğu şartlar açısından çok önemlidir. Birinci Dünya Savaşı başladığında *Karagöz*'ün Almanya tarafında yer alması bu manada şartırtıcı değildi.

*Karagöz*, genel harbin adeta bir parçası olmuştur. Aralıksız olarak basılan mizah gazetesi, propagandist tavrıyla siyasi bir gazete hüviyetine bürünmüş, merkezi devletlerin bir propaganda aracı görevini üstlenmiştir. Osmanlı sultanının karikatürünün çizilmesinin uygun görülmediği şartlar içinde *Karagöz*, İttifak'ın liderleri arasında propaganda aracı olarak daha çok II. Wilhelm'i öne çıkarmıştır. Savaş boyunca çıkan sayılarda Kayzer Wilhelm ile ilgili makalemizde yer verdiğimiz karikatürlerin haricinde farklı karikatürler de çizilmiştir. Buna ek olarak *Karagöz*'ün "Muhavere, Hasbihâl, Dahilî" gibi önemli bölümlerinde, farklı sütunlarında belirli aralıklarla yayınlanan makale, şiir ve söyleşilerinde de Kayzer Wilhelm baş kahramandır. Alman imparatoru hepsinde mağrur, güçlü, hâkim kişiliği ile göz önüne getirilmiştir. Dolayısıyla yayınlanan tüm görsel ve yazılı materyallerde Kayzer Wilhelm hiçbir zaman olumsuz bir imajla okuyucu karşısına çıkarılmamıştır. *Karagöz*, savaşın başından sonuna kadar çıkan yayınlarında II. Wilhelm'in temsilinde Almanya'nın savaşın galibi olacağına inancını hep sürdürmüştür. Ta ki Amerika'nın savaşa girmesiyle dengelelerin değişmesine ve barış antlaşmalarının kesinleşmesine kadar... Amerika'nın İtilaf'a katılmasıyla itilaf kuvvetleri her cephede yenilmiş, kazandıkları topraklardan geri çekilmek zorunda kalmıştır. Savaşın son zamanlarında *Karagöz* artık mağlubiyeti kabul etmiştir ve Kayzer Wilhelm karikatürlerinde tahtı bırakmak zorunda kalan, ülkesinden kovulan mağlup bir lider olarak çizilmiştir.

## Kaynakça

- Armaoğlu, F. (2007). *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi*. İstanbul: Alkım Yayınevi.
- Armaoğlu, F. (2017). *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Clark, T. (2004). *Sanat ve Propaganda: Kütle Kültür Çağında Politik İmge*. (E. Hoşsucu, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Çoruk, A. Ş. (2008). *Mizah Penceresinden Milli Mücadele*. Kitabevi.
- Çoruk, A. Ş. (2016). *Osmanlı'nın Son Yıllar*. Kitabevi.
- Erhat, A. (2007). *Mitoloji Sözlüğü*. Remzi Kitabevi.
- Falkenhayn, E. V. (2012). *Birinci Dünya Savaşı'nda Almanya*. (F. Yılmaz, Haz.) İz Yayıncılık.
- Hart, B. L. (2014). *Birinci Dünya Savaşı Tarihi*. (K. Bağrıaçık, Çev.) Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Howard, M. (2014). *Yüzüncü Yıldönümünde Birinci Dünya Savaşı*. (S. Gül, Çev.) Dost Kitabevi.
- Karal, E. Z. (2011). *Osmanlı Tarihi IX. Cilt*. Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Kissinger, H. (2000). *Diplomasi*. (İbrahim H. Kurt, Çev.) Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Köroğlu, E. (2010). *Türk Edebiyatı ve Birinci Dünya Savaşı*. İletişim Yayınları.
- Ortaylı, İ. (2012). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu*. Timaş Yayınları.
- Özkan, A. (2016). Karadağ Prensi Nikola ve Damadı Prens Petar Karacorçeviç'in Sırp Tahtında Hak İddiaları. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, IX/42, 735-748.
- Sander, O. (2003). *Siyasi Tarih*. İmge Kitabevi.
- Shaw, S. J. (2014). *Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı İmparatorluğu Savaşa Giriş*. (B. S. Aydaş, Çev.) Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Strachan, H. (2014). *Birinci Dünya Savaşı*. (Ü. H. Yolsal, Çev.) Say Yayınları.
- Yılmaz, E. A. (2015). I. Dünya Savaşı Süresince İtilaf Devletleri Tarafından Uygulanan Propaganda Yöntemleri. *SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 35, 65-74.

# Exploring Translation Criticism: A Comparative Analysis of the Translation of the Novella *The Strange Case of Dr. Jekyll and Mr. Hyde* (1985) as *Dr. Jekyll ve Mr. Hyde* (2009) in Turkish *Çeviri Eleştirisi Üzerine: The Strange Case of Dr. Jekyll and Mr. Hyde* (1985) ve *Türkçe Çevirisi Dr. Jekyll ve Mr. Hyde* (2009)'ın Karşılaştırımlı Analizi

Sema ÜSTÜN KÜLÜNK\*

## Abstract

Translation is a complex process that is influenced by various factors. It involves the conversion of texts from one language to another, and evaluating the resulting translated texts falls under the domain of "translation criticism." This field employs different criteria to assess the quality and effectiveness of translations. In this study, I specifically examine the translation of Öznur Ayman's version of "Dr. Jekyll and Mr. Hyde" (2009) and compare it to Robert Louis Stevenson's original text, "Strange Case of Dr. Jekyll and Mr. Hyde" (1885). The latter work has been widely translated into Turkish, resulting in multiple versions and retranslations. In this study, I aim to comprehensively analyze the translated version (target text) with the original (source text) to question the deeds and needs of evaluation criteria. In this vein, I adopt Katherina Reiss' postulate (2000) as a framework to guide the analysis. I focus on the text type within the literary category and consider various linguistic elements, such as semantics, vocabulary, grammar, and style. Additionally, pragmatic aspects are evaluated, including the immediate situation, subject matter, time, place, audience, and speaker characteristics. Besides examining the black box of the translation process, the translators are incorporated into the scheme of translation criticism. Through this case study, the research explores the possibilities and limitations of translation criticism. By doing so, I hope to contribute to the existing literature in translation studies, particularly in the often overlooked area of "translation criticism."

**Keywords:** translation criticism, objectivity, subjectivity, functional translation, Dr. Jekyll ve Mr. Hyde, Strange Case of Dr. Jekyll and Mr. Hyde, Öznur Ayman

## Öz

Çeviri, çeşitli faktörlerden etkilenen karmaşık bir süreçtir. Kısaca, bir metnin bir dilden başka bir dile çevrilmesi olarak tanımlanacak çeviri sonrası ortaya çıkan metinlerin değerlendirilmesi "çeviri eleştirisi" alanına girer. Bu alanda, çevirilerin nitelik ve niceliksel özelliklerini değerlendirmek için farklı kriterler kullanılmaktadır. Bu çalışmada Öznur Ayman'ın "Dr. Jekyll ve Mr. Hyde" (2009) başlıklı çevirisi, Robert Louis Stevenson'ın orijinal metni "Strange Case of Dr. Jekyll and Mr. Hyde" (1885) ile karşılaştırılmaktadır. Orijinal metnin yeniden basım, yeniden çeviri ve farklı versiyonlar şeklinde çok sayıda Türkçe çevirisi mevcuttur. Bu çalışmada, çeviri (hedef metin) orijinal metinle (kaynak metin) karşılaştırımlı bir şekilde analiz edilerek, değerlendirme kriterlerinin uygunluğu ve etkinliği sorgulanmaktadır. Bu bağlamda, analize rehberlik edecek bir çerçeve olarak Katherina Reiss'in (2000) sunduğu inceleme kriterleri benimsenmiştir. Metin türü özelinde başlayan inceleme anlamabilim, sözcük dağarcığı, gramer ve üslup gibi çeşitli dilsel öğeleri dikkate almaktadır. Ek olarak, mevcut durum, konu, zaman, yer, dinleyici ve konuşmacı özellikleri dahil olmak üzere pragmatik özellikler değerlendirilmektedir. Çeviri sürecinin kara kutusu olan çevirmenler de çeviri eleştirisi şemasına dahil edilmiştir. Bu vaka çalışmasının amacı bir örnek çalışma üzerinden çeviri eleştirisinin olanaklarını ve sınırlamalarını keşfetmektir. Çalışma ile Çeviribilim alanındaki literatüre, özellikle de genellikle gözden kaçan "çeviri eleştirisi" alanına katkıda bulunmak amaçlanmaktadır.

**Anahtar Kelimeler:** çeviri eleştirisi, nesnellik, öznellik, işlevsel çeviri, Dr. Jekyll ve Mr. Hyde, Strange Case of Dr. Jekyll ve Mr. Hyde, Öznur Ayman



\*Dr. Öğretim Üyesi, Doğuş Üniversitesi,  
Mütercim Tercümanlık Bölümü,  
semaustunsema@gmail.com

Gönderilme Tarihi / Received Date:

24 Mart 2023

Kabul Tarihi / Accepted Date:

5 Haziran 2023

Atıf/Citation: Üstün Külünk S. (2023).  
Exploring Translation Criticism: A Comparative  
Analysis of the Translation of the  
Novella *The Strange Case of Dr. Jekyll  
and Mr. Hyde* (1985) as *Dr. Jekyll ve Mr.  
Hyde* (2009) in Turkish  
doi.org/10.30767/diledeara.1223773

Copyright © 2023

Dil ve Edebiyat Araştırmaları  
tded.org.tr | 2023

## Extended Summary

In this study, the focus is placed on understanding the complex and multifaceted nature of the translation process. Specifically, the translation of Öznur Ayman's version of "*Dr. Jekyll ve Mr. Hyde*" (2009) is comprehensively analyzed and compared to Robert Louis Stevenson's original text from 1885. The novella *Strange Case of Dr. Jekyll and Mr. Hyde* by Robert Louis Stevenson serves as this study's literary work under investigation. It is a Gothic piece that delves into themes of duality and morality. As the story has been widely translated into Turkish, resulting in various versions and retranslations, the focus is on Öznur Ayman's translation. The quality and effectiveness of this translation are scrutinized through a detailed comparison with the source text. The linguistic elements analyzed include semantics, vocabulary, grammar, and style, while the pragmatic aspects cover the immediate situation, subject matter, time, place, audience, and speaker characteristics. Additionally, the study recognizes the translator's subjective interpretation as an integral part of translation criticism.

The methodology employed in this study draws upon Katherina Reiss' functionalist postulate (2000) as a framework for exploring the linguistic and pragmatic elements of the translated text. This model emphasizes the importance of text typology and pragmatics in evaluating translations. The effectiveness of a translation is assessed based on its alignment with specific criteria derived from the relevant text typology.

The analysis proceeds in a step-by-step manner, focusing on different categories. The evaluation of lexical elements involves assessing the appropriateness of word choices about the text's context, register, and temporality. Ayman, the translator, adopts a strategy of domestication to create a more natural and authentic reading experience in Turkish. Additionally, the analysis highlights instances where cultural-specific elements are omitted or explained through footnotes. The study discusses the importance of comparing the source and target texts to understand intentional adaptations and deviations from the original stylistic features. While the translated text maintains fluency, there are cases of over-explanation and loss of symbolic elements due to translation constraints. In the pragmatic category, non-linguistic factors play a role in the translation process of both the original and translated texts. These factors include the immediate situation, subject matter, time, place, audience, speaker, and affective implications. The translator's ability to mentally recreate the scenes and perspectives of the original text, capturing the same impact as the author, is crucial. Specialized terminology and cultural references are accurately translated, with footnotes providing additional explanations. The temporal aspects of both texts are considered, including the perception of language and word choices in different periods. The translation of implied meanings, culture-specific terms, and spatial characteristics are evaluated with the place factor in mind. Adapting the translation to cater to the needs and cultural background of the target audience is emphasized. The features and perspectives of the original speaker or author are considered in the translation process. Finally, the affective implications refer to the ability to capture the emotional impact of the source text, such as humor, sarcasm, and excitement, in the translated version.

By utilizing this methodology, the study highlights the importance of textual analysis in translation criticism. It aims to shift the focus towards text-oriented approaches, which should be highly valued. Thoroughly examining the text and considering its typology and pragmatic features enhances our understanding of the translation process. This approach facilitates a detailed and comprehensive analysis of the translated text, shedding light on how well it adheres to the char-

acteristics and requirements of its specific text typology. Consequently, it contributes to the advancement of translation criticism by providing a solid foundation for assessing the quality and effectiveness of translations.

The research also explores the historical and cultural contexts that have influenced the various translations of the novel. It discusses the challenges and complexities of translation criticism, including subjective evaluations, linguistic and cultural differences, and medium specificity. However, the merits of translation criticism in providing insights to improve translations and bridge the gap between theory and practice are acknowledged. By conducting a comparative analysis between the original text and its translation, this study recognizes the need for objective criteria while acknowledging the subjective nature of translation. Ultimately, the research aims to illuminate the possibilities and limitations of translation criticism, particularly in literary translations. Its ultimate goal is to enhance our understanding of translation as a complex process and its role within the broader field of translation studies.

## 1. Introduction

*The Strange Case of Dr. Jekyll and Mr. Hyde* is a Gothic novella by Robert Louis Stevenson, published in 1886. It tells the story of a respected London lawyer named Gabriel John Utterson, who investigates the mysterious connection between his friend, Dr. Henry Jekyll, and the sinister Mr. Edward Hyde. The novella explores themes of duality, morality, and the dark side that exists within all individuals. The novel captivates readers with its psychological depth and suspenseful narrative (Galens, 2002). Being one of the most famous works of Victorian literature, it has had a significant impact on popular culture and has sparked numerous adaptations in various forms of media. Over the years, the work has been translated into numerous languages. Among these translations, the Turkish versions have also reached a considerable number, drawing attention as a rich research site in the field of translation. The first Turkish translation, titled *İki Yüzlü Adam*, was done by Hamdi Varoğlu in 1942. Since then, the translation of this book has been utilized for various purposes. A closer look at the forewords of these Turkish retranslations reveals that they have been reproduced to contribute to the body of classical literature, English language training, and even as works of children's literature.

Moreover, the reservoir of these retranslations has been influenced by the language reform undertaken by the Turkish language as part of a nationalistic political agenda. Interestingly, the book was retranslated just two years after the initial translation. The 1944 translation by Zarife Laçınler was presented with a preface written by the Minister of Education, emphasizing the official intent to enhance Turkish literature and enrich Turkish intellectual life. Curiously, this translation was later republished in 1998 by Cumhuriyet Kitap with the same preface, claiming to offer a purified, Turkified, and simplified version. The story's popularity also led to several film adaptations, with one notable version directed by Victor Fleming in 1941.

The corpus of the study is the translation titled "*Dr. Jekyll ve Mr. Hyde*" by Öznur Ayman, published in 2009. This particular translation stands out among numerous retranslations for several reasons. Firstly, it differs from translations intended for genres like cartoons or children's literature, as seen in the 2010 and 2011 versions. Secondly, it claims to be based on the original English text. This may initially seem surprising, but it is a vital consideration for works with multiple translations, as there have been instances of plagiarized translations, where the Turkish transla-

tions were made from existing Turkish versions rather than the original English source. Thirdly, the publishing house *Antik Dünya Klasikleri* [Ancient World Classics] is an intriguing agency that specializes in translating classic literature. They have established an ideology-oriented approach that prioritizes selecting thought-provoking works, specifically those centered around Darwinism.

The analysis methodology revolves around the foundational principles of the functionalist model introduced by Katharina Reiss (2000). The main aim of her model is to establish reliable criteria for systematically examining a translation. For this purpose, Reiss (2000) initially emphasizes text typology and relies on the pragmatics of text analysis (p. xii). Her approach, which is focused on the function and (preliminarily) the source text, is later expanded with a hermeneutic perspective toward the translator. This perspective is crucial in translation criticism as it helps avoid biased and arbitrary evaluations and respects the translator's inevitable subjective interpretation (Hermans, 2009). Translation criticism evaluates a translation's accuracy, fidelity, cultural appropriateness, readability, and overall quality. It can help translators identify improvement areas and produce more accurate, faithful, and culturally appropriate translations.

To ensure eligibility, details of Reiss' assessment entail first identifying the type of the text. This is followed by examining language and pragmatic categories, which encompass linguistic and extra-linguistic factors. In this vein, Reiss emphasizes the role of text type in determining the appropriate translation strategy. According to her, a translation's effectiveness should be evaluated based on how well it aligns with the criteria specific to the relevant text typology. Reiss states the following in this regard:

[...] In a content-focused text, it is whether the primary concern has been shown for the accuracy of data; in a form-focused text, whether special attention beyond the general concern for the accuracy of the information has been paid so that rhetorical structures will achieve a comparable aesthetic effect; in an appeal-focused text, whether it achieves the purpose intended by the original [...] (Reiss, 2000, p. 47). The primary objective of this study is to serve as a reminder of the initial theories on translation that rely on textual analysis. Additionally, it seeks to shed light on translation criticism, which needs to be addressed more within the field. I recognize the valuable contributions of various studies exploring translators' roles, cultural aspects, post-colonialism, the digital age, and translation memes. These theories have greatly enriched the field of translation studies. However, through this analysis, I aim to re-focus attention on the often-overlooked text-oriented approaches to translation criticism, highlighting the potential offered by functional categories. To this end, the paper begins by analyzing literary categories. It then delves into the language and pragmatic aspects, considering both micro and macro elements of the translational text production process. Finally, it wraps up with a thoughtful dialogue on the possibilities of this model for future research on cases of translation criticism.

## 2. Literary Category

Reiss (2000) outlines that the initial stage of translation criticism involves determining the specific text classification (p. 47). This paper aims to provide a comparative meticulous analysis of the literary work *The Strange Case of Dr. Jekyll and Mr. Hyde* and one of its translations into Turkish. This text serves as a substantive case study as a form-focused text that prioritizes expressive features dealing with the construction of the literary composition. The analysis incorporates investigating the aesthetic and stylistic elements that govern how they are communicated. As a

result, the fundamental queries of “How is it told?” and “What is told?” retain their pivotal status in the process of producing this particular text.

## 2.1 Form-Focused (Expressive) Texts

Literary works, by their very essence, prioritize examining the methods and techniques employed to convey the various aspects of their subject matter. This characteristic emphasis on form and expression makes such texts inherently focused on the exploration of artistic craft. This broad classification is applicable across a vast expanse of literature comprising numerous subcategories within its extensive repository. Within this context, one prominent example is the renowned novel “*The Strange Case of Dr. Jekyll and Mr. Hyde*,” authored by Robert Louis Stevenson. Widely regarded as a world classic, this literary masterpiece garners acclaim for the author’s skillful manipulation of language and literary devices, its profound and thought-provoking theme, and its evocative and meticulously constructed setting. The examination of text type in Reiss’s (2000) work is a central focus, stemming from the belief that text type plays a crucial role in the entire translation process (p. 48). As a result, all decisions, assessments, and critiques related to a translation should be made by the text type. By identifying the text type, the translation critic can anticipate what to expect from the translation and determine how to approach relevant translation criticism. To address pragmatic considerations and provide a comprehensive translation criticism, this study deliberately shifts the methodology’s orientation from the source text to the target text.

The target text of this comparative analysis is the translation produced in 2009. It was published as a part of the series known as “World Classics.” The presentation of the translation under this specific title holds significant importance in comprehending its positioning and necessitates further elucidation. Firstly, the decision to associate the translation with the canon of classical literary works might have been driven more by promotional considerations rather than solely by aesthetic motivations. Secondly, this presentation strategy can be perceived as an endeavor to manipulate readers’ perception of the translation by bolstering its image. Nevertheless, it is vital to recognize the potential risks essential to excessively emphasizing the pivotal status of the original text, as this may undermine the translator’s linguistic and artistic creativity. By excessively focusing on the significance of the original, the translator’s own creative choices and expressions might be disregarded or devalued. Thus, it is essential to strike a balanced approach that acknowledges the original work’s importance and the translator’s unique contributions.

## 3. Language Category

In order to properly assess and analyze the translation under study, it is crucial to determine its literary features. This determination helps guide the field of translation criticism toward a comparative analysis between the source text and the target text. To achieve this, I comprehensively examine the language employed in both the original and the translated versions. This analysis encompasses various categories such as semantics, vocabulary, grammar, and stylistic features. By thoroughly exploring these elements, valuable insights into the quality and effectiveness of the translation are illustrated.

### 3.1 Semantic Elements

A thorough examination of the semantic elements primarily highlights how meaning is preserved in the translation. Analyzing at the sentence level, it becomes apparent that specific contextual frameworks possess unique characteristics that necessitate further explanation. The per-

spective presented by Steiner (1975) regarding the fundamental nature of translation as an act of interpretation posits that a sentence can never possess a singular meaning (p. 142). This approach to translation expands the range of possibilities by allowing for different interpretations. When it comes to translation criticism, this viewpoint necessitates that critics consider potential variations of a given sentence and approach translation from a broader perspective before drawing any conclusions. Reiss (2000) also emphasizes that comprehensive evaluations sometimes require an analysis of both macro and micro contexts (p. 53). For instance, the translation of the following sentence may appear accurate when taken out of context, but upon closer examination of the entire picture, it might prove otherwise.

*i.e.* [...] laying out the surplus of their gains in coquetry.

[...] *parası bol birinin rahatlığıyla cilveli cilveli şakalaşıyorlardı.* (p. 7)<sup>1</sup>

In this passage, we witness two close friends relishing their successes in a captivating manner. However, the translation conveys visually captivating feminine elements and hints at sexual implications. As commonly understood, the Turkish term “*cilve*” [coquetry] would not typically be the primary choice to depict a light-hearted interaction between two men. Instead, it carries connotations suggesting a connection with homoerotic undertones between the characters. As this is not the intended meaning in the original text, one could argue that the introduction of such an interpreted reading reflects a distortion arising from a deliberate choice made by the translator. Readers who perceive this visualization with homosexual references may either appreciate this alteration or feel unsettled by it. This point leads us to discuss the need to explore the multi-layered and hybrid nature of literary readers because, as Fish (1988) suggests, “it is the structure of the reader’s experience rather than any structures available on the page that should be the object of description.” (p. 291). In the same vein, Wolfgang Iser (2000) highlights the complexity of the reading experience and argues that the act of reading goes beyond a simple exchange of words on a page. It encompasses a multitude of factors, such as the reader’s preconceptions, cultural background, and personal experiences, all of which shape the interpretation of a text:

The activity of reading can be characterized as a kaleidoscope of perspectives, preintentions, and recollections. Every sentence contains a preview of the next. It forms a kind of viewfinder for what is to come, and this in turn, changes the ‘preview’ and so becomes a ‘viewfinder’ for which the whole process represents the fulfillment of the potential, unexpressed reality of the text. Still, it is to be seen only as a framework for a great variety of means by which the virtual dimension may be brought into being. (Iser, 2000, p. 189)

For translators, this complexity adds to their already arduous task. They not only have to convey a text’s literal meaning accurately but also capture its nuances and subtleties, which contribute to its overall impact. The reading experience, as expounded by Iser (2000), is a dynamic process where the reader actively participates in creating meaning. Consequently, the translator’s task is not merely to transport words from one language to another but to recreate the reading experience for a different audience, acknowledging their unique perspectives and expectations.

In addition to recognizing the various layers of meaning within a sentence, an elaboration of semantic elements also ensures the overall coherence of the sentences within a text. When trans-

<sup>1</sup> The quotes in Italics are excerpts from Turkish translation and are provided with the corresponding parts of the English original.

lating text to maintain the original meaning, there may be instances where a sentence becomes incomprehensible. This can occur due to erroneous lexical choices, improper sentence structures, or misuse of words. The following excerpt illustrates how a seemingly insignificant word choice can impede a clear understanding of a sentence:

*i.e., Çevreye bakındım boş yere [...], odaya baktım boş yere, yatak başına baktım boş yere [...]* [p. 96]  
*It was in vain I looked about me; in vain I saw the decent furniture [...]* [p. 77]

The portrayal of a sad individual in the original text is altered by the utilization of the term “*boş yere*” as a counterpart to “in vain,” thus creating ambiguity in the intended message of the sentence. These examples highlight the intricate characteristics of semantic components and emphasize the significance of considering the context when analyzing any given unit to prevent potential misinterpretations.

### 3.2 The Lexical Elements

Reiss (2000) emphasizes the importance of adequacy as the standard for evaluating lexical components (p. 57). This approach allows for a comprehensive analysis, starting with larger linguistic units and gradually focusing on smaller ones. The evaluation of the word choices involves various factors. The appropriateness to the context, register, and temporality are among the crucial points to consider. In his regard, examining the lexical elements primarily revolves around the register of both the source and target texts. Besides, temporality becomes particularly relevant when there is a significant time gap between the source text and the translation, which is the case for the corpus of the present study. The original *Strange Case of Dr. Jekyll and Mr. Hyde* was written in the late 19th century, while the chosen translation for analysis was produced in the early 21st century. In order to prevent anachronism, the translation critic is to consider the dynamic nature of language and its temporal context, among other factors.

The analysis of linguistic components, encompassing expressions, idiomatic usage, and word choices, sheds light on the translator’s overall approach to lexis. In this regard, Ayman’s translation achieves a high level of fluency, devoid of any foreign nuances. In essence, the target text reads smoothly, resembling a work of the native culture and exemplifying the strategy of domestication in rendering the text. The following excerpts serve as descriptive evidence supporting this assertion:

*i.e.: varsın öyle olsun kardeşim* (p.6) [I let my brother...]

*Kabil’in sapkınlığı* (p.6) [Cain’s heresy]

*kulak kesilir* (p.8) [a man listens and listens...]

*hali vakti yerinde* (p:8) [seemed doing well...]

*dişe dokunur bir şey* (p.12)

*Bir dediğini iki etmemek* (p.25)

*akıl karı bir açıklama* (p.64)

*Boşa koysan olmuyor, doluya koysan almıyor* (p. 64)

*Azizim* (several times)

*zaptu-rapta girmek* (p. 102)

*bedbaht Jekyll* (p. 111) [poor Jekyll]



These phrases are commonly encountered in various indigenous Turkish texts. The translator's inclination towards domestication does not imply completely removing foreign elements. Rather, the emphasis lies in effectively expressing the original linguistic expressions using target language elements, creating a more authentic and naturally flowing pattern.

Moreover, the translator has employed distinct approaches when dealing with culture-specific elements. For instance, in the first excerpt mentioned, she chooses to exclude the term in the translated text, whereas, for the second excerpt, she includes a lengthy footnote to expound upon its meaning.

*i.e., Juggernaut [lanetli bir put gibiydi. (p.9)]*

*According to the Sawbones [doktorun dediğine göre (p. 9)]*

Instead of maintaining the foreign elements within her translation, the translator appears to adopt an explanatory approach, wherein culture-specific words and wordplays are omitted, and the overall meaning is translated in the following manner.

*i.e., If he be Mr. Hyde, I shall be Mr. Seek*

*[Bu işin peşini bırakmayacağı (p.68)]*

To offer a comprehensive critique, it is crucial to present a range of examples encompassing the discussed concerns and their interrelation. The analysis of lexical elements has shed light on the various translatorial choices made by Ayman. The translation critique aims to interrogate these shifting patterns observed throughout the translation, evaluating the overall approach in terms of coherence and the consistent application of translational strategies. From this point of view, it appears that Ayman has embraced a shifting pattern in her translation. On the one hand, there are instances of omitting foreign elements; on the other hand, we observe occasions where foreign elements are excessively explained. For example, certain words such as “*Pythias*” (p. 18), “*Dr. Fell*” (p. 24), “*Phillippi’s prisoners*” (p. 93), and “*Babylon*” (p. 97) were kept in their original form in the translation, accompanied by explanatory footnotes. These decisions may have been made to help readers understand the connections implied in the original text. However, in one particular case, the translator took a different approach. The phrase “*pede claudo*” (p. 26) was left out of the translation and replaced with “*Bedeli ödenecek, ceza yavaş yavaş da olsa çekilecek*” [The price will be paid, and the punishment will be endured, slowly but surely]. The in-text explanation was also supported with a footnote to clarify this specific term further. Using over-explanation as a translation technique (both within the main text and in the accompanying footnote) could potentially disrupt the fluidity of the translation and place a heavy burden on the reader. Nevertheless, the translator deserves credit for explicitly acknowledging this omission in the footnote, as it is an essential element of translation ethics that pertains to discerning and justifying translational choices. Moreover, analyzing individual words requires considering the use of contextual frameworks and sources of lexicology. Sometimes, choosing appropriate words may involve considering religious beliefs, ideological perspectives, cultural values, and other factors. The repeated use of words like “*meleke, vakur, mahşer, tövbe, tövbeler, kudretli*” in the translation raises questions regarding various translation principles. The decision to translate “*Bible*” as “*kutsal kitap*” (p. 69) [religious book] instead of “*İncil*” [Bible] may also indicate a similar approach. These preferences could originate from the translator's standpoint or might be influenced by whoever commissioned or sponsored the translation process, like the publishing agency.

In this context, it is important to emphasize that a translation critic is expected to go beyond mere assumptions. The previously mentioned speculative elements should only guide the critic in reaching straightforward conclusions, specifically in situations where proper comparisons are made. Instances involving the translation of exclamations can be particularly misleading. In the translated text, phrases such as “*Hay Allah!*” (p. 11) (p. 26), “*Bak sen!*” (p. 38), “*Tanrı Aşkına!*” (p. 52), “*Hah!*” (p. 67), “*Aman Tanrım!*” (repeatedly), “*Hah işte!*”, and “*Aa!*” have been used as equivalents for expressions like [“*Io!*”; “*Good God!*”; “*Ah!*”; “*O, God!*” found in the original text. Finding appropriate corresponding equivalents for exclamatory words is always a challenge for the translator due to the cultural context. In these instances, the translator finds themselves at a crossroads between preserving the original expression and ensuring the translation sounds natural in Turkish, a factor the critic must consider during their analysis. The following excerpt emphasizes the importance of conducting source-target comparisons to avoid drawing misleading conclusions before determining whether these differences in translation reflect intentional adaptation examples or simply a natural rendition of the original text, as in this case:

*i.e.: İnşallah ciddi bir mesele değildir*

*- Amin, Poole” diye karşılık verdi avukat. (p. 61)*

*[God grant there nothing wrong. - Amen, Poole, said the lawyer]*

In comparative analysis, title words such as Mr., Mrs., Miss, etc., are also considered for translation. Translating these titles in Turkish can vary, and the translator is expected to provide a consistent approach in these cases. In this particular case study, the translator consistently chooses not to use the term “Mr. Hyde” and instead translates it as either “*Bay Hyde*” or “*Avukat Bey.*” However, this intentional avoidance of the title “Mr.” contradicts the decision to translate the book title as “Mr. Hyde ve, Dr. Jekyll.” The title could also be translated differently by the translator or adjusted by other translation agents, possibly reflecting editorial decisions. Furthermore, Ayman’s deliberate choice to preserve the noun “Sir” as a title word while omitting “Mr.” as a foreign title word in the Turkish translation is worth noting in terms of lexical elements.

### 3.3 The Grammatical Elements

The domain of morphology and syntax plays a significant role in analyzing grammatical elements in translation. Reiss (2000) suggests that considering accuracy/correctness as a somewhat imprecise yet practical criterion contributes to evaluating translations (p. 58). In this context, translation critics focus on studying translational decisions related to word formation and sentence structures.

No significant verbal errors that could disrupt the eligibility are found when examining the target text in terms of word order. However, the examination of semantic elements brings up certain issues for discussion. Specifically, the translation relies heavily on inverted sentence structures, interrupting the natural flow of Turkish translation.

Analyzing the examples below, one can conclude that the structural patterns influenced the translator in the original text. These preferences can be interpreted as intentional translation choices made to maintain the author’s style and convey a sense of foreignness in the translations. Alternatively, they could be regarded as a reflection of incorrect grammatical usage, which may vary and be justified based on the viewpoint of the translation critic.

*i.e.: Söyleyemem efendim, dedi Poole.*

[I cannot tell, sir, said, Poole.]

*Bu ziyaretin sebebi nedir diye sordu adama.*

["What brings you here?" he cried.]

*Böyle bir şey beklediğim yok" diye karşılık verdi doktor , yalvarır gibi. (p.32)*

[I do not ask that," pleaded Jekyll.....

*Gerçekten mi" dedi avukat ses tonunda hafif bir değişmeyle (p.8)*

*Samimi duygulara dayanıyordu bu yakınlık (p.17)*

*[...]kafalarını toplamayı severlerdi genellikle (p.25)*

*dedi avukat... dedi Hyde.... dedi Utterson.... diye cevapladı Kahya.*

*Kimse hayal kırıklığına uğratmamıştır bu hayatta (p.30)*

*Bir mahkum gibi otururken gördü Jekyll'ı Utterson. (p. 67)*

*.... diye karşılık verdi medeni denilebilecek bir tonda. (p. 83)*

*Oturduğu yerden alaşağı etmişim bile onu. (p.105)*

### 3.4 The Stylistic Elements

The discussion of the translation's lexical, grammatical, and semantic aspects is followed by the comparative assessment of the style in the translation vis-à-vis the original. In this context, ensuring correspondence becomes the main focus when evaluating the stylistic elements of the source and target texts. For this purpose, the translation critic examines whether the translation maintains the stylistic elements of the source text in terms of standard, individual, and contemporary language usage. Additionally, the critic must identify any deviations from the author's stylistic features, creative expressions, etc., if present. This section, therefore, necessitates preliminary research on the author of the source text to offer a thorough analysis of the artistic skill portrayed in the translation.

The original author, Robert Louis Stevenson, is well known for his skillful use of symbolism. Stephen Gwynn (1939) describes the novel as "a fable that is closer to poetry than to ordinary prose fiction" (p. 189). Similarly, Vladimir Nabokov (1980) claims that Stevenson had to rely on a specific style to effectively accomplish two main challenges: (1) making the fictional drug seem plausible by using ingredients from a chemist and (2) making Jekyll's evil side, both before and after the transformation, believable (p. 190). The original work demonstrates a harmonious blend of allegorical language, creating an intriguing melody that can be easily appreciated when reading the text aloud. However, the same cannot be said for the translation. A quick glance over the translated version reveals the poetic elements, vocal plays, and expressive nature present in the original text are quite hard to find in the translation.

Furthermore, one significant aspect of Stevenson's writing style is his use of symbolism as a storytelling technique (Galens, 2002, p. 73). Due to the reliance of symbolic elements on the particularities of languages, some of these symbols inevitably become lost in translation. In this vein, an exemplifying instance can be found in the main characters' names, infused with underlying meanings. The protagonist "Hyde" originates from the Danish term "hide," which signifies "a safe place," while "Jekyll" comes from the Danish name "Jokulle," meaning "an icy formation." Both

of these names provide valuable insights into the characters. However, in the translated version, these connotations are no longer present. The translation fails to include any reference to “hide” [*saklanmak* in Turkish] and “icicle” [*buz* in Turkish]. The translator’s decision to keep the proper names as they appear in the original can be seen as an appropriate choice, where sacrificing stylistic elements is preferred over distorting the essence of the original work.

Additionally, the repeated use of certain words in the original text is considered a deliberate stylistic decision. However, the recurring phrases found in the original text are only sometimes expressed in the translation. There are instances where different translations are used for the same phrase in different parts of the translated text, as shown in the following excerpts: “after street... street after street [*sokaklar boyunca*]”; “listens and listens [*kulak kesilir*]”; “older and older [*yaşlandıkça*]”; and “again and again [*tekrar tekrar, defalarca*].”

In conclusion, another noteworthy aspect to consider when analyzing the stylistic elements is the use of inverted sentence structures in the original. Despite some inconsistencies in Ayman’s translation choices, she seems to have tried to preserve this characteristic in her translation, as shown in the previous section.

#### **4. Pragmatic Category**

The pragmatic category explores the non-linguistic factors that exist within the original and translated texts and affect the process of translation. Therefore, these factors play a significant role in evaluating any decision made by a translator within a contextual framework. As Mounin (1967) asserts, it is not enough to grasp the words; understanding the underlying meaning is crucial (p. 107). This section includes the assessment of the immediate situation, topic, time, location, audience, and speaker-related factors, respectively.

##### **4.1 The Immediate Situation**

The concept of the immediate situation relates to how the translator mentally approaches both the original and translated text production. Reiss (2000) suggests that the translator should strive to replicate the author’s mental process while translating (p. 68). This means that the translator should mentally recreate and visualize the scenes described in the original text as closely as possible to how the author did and fully immerse themselves in the characters’ perspectives. The translator’s skill in conveying the same impact as the author lies in their ability to effectively convey implied or subtle meanings that capture the essence of the original scenes.

This particular category poses a challenge for translation critics because it is difficult to identify the elements of the immediate situation that are embedded within the narrative of the original text compared to the target text. By drawing on the concepts of the hermeneutic approach, this category requires psycho-translational experiments in order to fully understand the thought processes of both the author and the translator. However, conducting such experiments is outside the capabilities of translation critics and falls outside the scope of this study. Therefore, the analysis of this category will only focus on evaluating the translator’s ability to vividly convey the story’s dilemmas, climaxes, and the tension between good and evil.

##### **4.2 The Subject Matter**

This category focuses on the translator’s understanding and intellectual ability regarding the subject matter of the original text. It involves comparing and analyzing the translation of special-

ized terminology and historical, scientific, and cultural references. In the case study, the main concern is accurately translating chemical terms. The translator demonstrates careful observation and provides suitable equivalents in the translation. The translator also portrays a vivid performance regarding the translation of the references to mythology, history, and literature in the source text. In this regard, Ayman adds footnotes to explain relevant topics further and educate the intended audience about connotations associated with terms like “Babel, Philipp’s prisoners, Dr. Fell, Pythias,” and others.

The use of footnotes in the translation provides a multifaceted analysis site for translation criticism. This is first because footnotes can impact the translator’s visibility and challenge the perception of the author’s authority. In Turkish translations, the abbreviation “ç. n.” (translator’s note) is utilized to remind the reader of the translator’s presence. Additionally, it is crucial for translation critics to consider the involvement of other decision-making parties in the translation process. In this regard, it is possible for a translational decision to be influenced by the publishing agency’s editorial preferences or to reflect the translator’s personal choice, and each case would yield different evaluative conclusions considering the translation.

### 4.3 The Time Factor

The focus of this section pertains to the temporal aspects involved in the production of both original and translated texts. The original text was published in 1885, while the translation being analyzed in this case study was published in 2009. Consequently, the two have a time gap of one hundred years.

The time element is crucial to the texts’ creation and reception. It directly influences how words, concepts, and other narrative elements are understood in different time periods. For example, in the 2009 translation being examined, the term “carrier” is translated as “*arabacı*” (carriage driver). This may seem simple at first, but its appropriateness becomes more evident compared to the 1944 translation of the same text. In the earlier translation, the word “carrier” is translated as “*sürücü*” (driver), suggesting that there is an automobile driver in the scene described in the original text. This comparison of seemingly insignificant word choices highlights the importance of considering time-related features during translation to preserve the original text’s imagery.

The effect of time goes beyond just the content of the texts and also impacts the language used. Language is a dynamic entity and changes over time. Therefore, texts from different centuries can be perceived differently by readers. In this case study, the original text, written in the late 19th century, has a more old-fashioned quality with word choices suitable for a contemporary reader. On the other hand, the 21st-century translation includes modern colloquial expressions, deviating from the relatively formal and old-fashioned language used in the original text, which is a matter that could change the perspective of the translation critique.

### 4.4 The Place Factor

This section examines the translation of the implied meanings of places, terms tied to a specific culture, and borrowed words found in the original. The importance of the location factor lies in its connection to spatial elements that exist in both the original and translated texts. This aspect holds significance for the translation critique due to the close relationship between space and culture. As a translation strategy, translators often provide explanations in footnotes for culture-specific terms related to location. However, there is a need for greater attention to accurately represent the

spatial aspects present in the original text, as shown by the absence of any footnotes regarding the story's setting.

In the original work, the preference for London as the setting goes beyond simply being a place's name. In Stevenson's writing, the setting plays a crucial role in stylistic matters, with the place itself assuming a determining role. The gloomy, cold, and gray weather associated with London also carries symbolic meaning. As a well-known capital city, Turkish readers may have the ability to imagine these tragic scenes set in London. However, the same may not hold true for the settings in Soho. The target audience's lack of familiarity with the spatial characteristics of Soho may result in the translation's loss of specific symbolic references. This issue could easily be resolved by including additional footnotes, which Ayman does not seem to have opted for.

#### 4.5 The Audience Factor

The audience factor refers to considering a translation's intended readers or audience. Reiss (2000) emphasizes the importance of adapting the translation to suit the target audience's needs, expectations, and cultural background (p. 78). The audience recognizes that translations should convey the original meaning accurately and be accessible and easily understandable to the readership for whom the translation is intended. Reiss (2000) asserts that a translation should effectively communicate the text to the target audience regarding their linguistic and cultural context (p. 79).

The original text is categorized among World classics, targeting international readers with symbolic and intellectual value. Additionally, versions of the book are adapted for different purposes, such as cartoons, children's literature, and language training. In the Turkish repertoire, various original retranslations are also available. The translation studied in this research was published under the title of "*Ancient Western Classics*," which bears repercussions for the intended audience of the original. However, including cartoon-like colorful images and the low price on the cover raise doubts about the book's serious tone. This leaves one questioning the different contexts in which they are received, despite the presentation as a canonized classical literary work in both cultural inventories.

#### 4.6 The Speaker Factor

The "speaker factor" refers to the consideration of the characteristics and perspectives of the original speaker or author in the process of translation. Reiss argues that translators should consider not only the linguistic aspects of the text but also the intentions, cultural background, and individual traits of the speaker. By considering the speaker factor, translators aim to capture not just the words but also the original source's intended meaning and voice, ensuring a faithful and accurate representation of the speaker's message in the translated text. Within the scope of this study, the attention on the author as the speaker is geared towards the translator to provide more space for her visibility in this criticism process.

A brief investigation of the translator, Öznur Ayman, reveals that she has a degree in English Language Teaching (EE.L.T. from Bogazici University. Currently, she works as a teacher of translation training at London City University. Ayman has lived in London since 1991 and has extensive experience as a professional translator. Her notable translations include Kemal Karpat's *Elites and Religion* (2009) from Turkish to English and Philip Gourevitch's *Yazarın Odası* (2009) from English to Turkish. Her personal capital illustrates her competence as a translator and strengthens her image as a credible conveyor of the original.

## 4.7 Affective Implications

This category refers to the emotional and subjective aspects that play a role in the translation process. Reiss (2000) emphasizes that translation is about transferring the literal meanings of words or sentences and conveying the intended emotions, tones, and effects present in the original text (p. 83). Translators need to consider the affective implications to accurately capture the source text's mood, style, and expressive nuances while maintaining fidelity and ensuring that the emotional impact on the target audience is similar to that experienced by the original readers. This section delves into how humor, sarcasm, irony, and excitement all play important roles in the text. When taking a source-oriented approach to translational analysis, the translation critic is to evaluate how these emotions are conveyed in the translated text.

The original text primarily elicits a feeling of tension. Stevenson skillfully portrays the protagonist's dilemma and anxiety using precise wording and sentence structure. From this viewpoint, the translated version exhibits a disrupted flow of tension, likely due to straying from natural language conventions, which results from excessive adaptation and a preference for adhering to the structure of the source text

## 5. Conclusion

The case study on the translation of one of the Victorian literary masterpieces, *The Strange Case of Dr. Jekyll and Mr. Hyde*, has proven to be an insightful site for translation criticism. The analysis conducted on the translation done by Öznur Ayman has revealed the potentials and limitations of the model proposed by Katherina Reiss (2000) from different perspectives. Starting with the text typology, the paper has comprehensively investigated the linguistic and extra-linguistic factors that govern the production of both the source and target texts. Besides the black box of the translation process, the translator has also been examined to understand the translational decisions under study better.

The study's findings illustrate the subjective and judgmental nature of translation criticism, no matter how hard one tries to avoid it. The stylistic elements have revealed several areas where the translation fell short in maintaining the poetic and expressive nature of the original text. Additionally, the translation sometimes deviated from the recurring phrases and inverted sentence structures found in the original, resulting in a loss of the deliberate stylistic decisions made by the author. The pragmatic category has demonstrated another challenge for the critique because of the difficulty in identifying the immediate situation embedded within the narrative. But as for the subject matter, the translator demonstrated careful observation and provided suitable equivalents for chemical terms and footnotes to explain references to mythology, history, and literature.

The study has shown that it is important to justify translation evaluations to avoid arbitrary and biased conclusions. This is done by detecting changing patterns in the translation and by detecting the existence of coherence in the translatorial decisions. The study provides as many examples as possible to support these findings and warns against the potential for bias in any single example.

The criteria presented by Reiss are based on ambiguous concepts that need further elaboration and justification with concrete data in translation criticism. For example, the concept of "correctness" is open to interpretation, as there is no single definition of what constitutes a "correct" translation. Additionally, "adequacy" and "correspondence" are subjective terms, depending on the critic's individual values and preferences as well as the context. Other limitations of translation

criticism include subjectivity, linguistic and cultural differences, and medium specificity. Translation criticism is inherently subjective, as it involves the personal opinions and interpretations of the critic. This means that two critics may have different opinions on the same translation, even using the same criteria.

Linguistic and cultural differences can also pose challenges for translation criticism. Certain words, expressions, or concepts may not have direct equivalents in the target language, making it difficult to accurately convey the source text's meaning. Additionally, the postulate by Reiss (2000) mainly focuses on written translations. This means that the principles outlined in the postulate may only apply to some mediums, such as audiovisual translations or oral interpreting, which have unique challenges.

Still, translation criticism merits credit for a variety of reasons. First, translation criticism provides valuable insights to evaluate a translation's quality and improve the translator's craft. By doing so, areas that require improvement can be detected, the delivery of cultural nuances can be checked, and further discussions on the issue can be stimulated. This critical look over translations with concrete findings can also advance the link between theory and practice by providing data for broader theoretical issues.

Building on these remarks, this study aims to contribute to the advancement of translation criticism by engaging with the complexities and nuances of the translation process. To this end, it recognizes the importance of objective criteria while acknowledging the subjective dimension inherent in translation as a multifaceted and complex text production practice.

## References

- Fish, S. (1988). Interpreting the Variorum. In D. Lodge (Ed.), *Modern Criticism and Theory* (pp. 287-306). London: Longman.
- Galens, D. (2002). *Study Guide on Dr. Jekyll and Mr. Hyde*. Novels for Students. Retrieved from [www.enotes.com/dr-jekyll-mr-hyde/copyright](http://www.enotes.com/dr-jekyll-mr-hyde/copyright)
- Gourevitch, P. (2009). *Yazarın Odası*. (Ö. Ayman, Trans.). İstanbul: Timaş Yayınları.
- Gwynn, S. (1939). *Robert Louis Stevenson*. London: Macmillan.
- Hermans, T. (2009). Hermeneutics. In M. Baker (Ed.), *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*. London & New York: Routledge.
- Iser, W. (2000). The Reading Process: A phenomenological approach. In D. Lodge & N. Wood (Eds.), *Modern Criticism and Theory*. U.K. Pearson Education.
- Karpat, K. (2010). *Elites and Religion*. (Ö. Ayman, Trans.). İstanbul: Timaş Yayınları.



Mounin, G. (1967). *Die Übersetzung. Geschichte, Theorie, Anwendung*. München: Nymphenburger.

Nabokov, V. (1980). *Lectures on Literature*. New York: Harcourt Brace Jovanovich.

Reiss, K. (2000). *Translation Criticism: The Potentials and Limitations*. U.K. St. Jerome Publishing.

Steiner, G. (1975). The Hermeneutic Motion. In L. Venuti (Ed.), *Translation Studies Reader*. London: Routledge.

Stevenson, R. L. (1994). *Dr. Jekyll and Mr. Hyde*. England: Penguin Books.

Stevenson, R. L. (2009). *Dr. Jekyll ve Mr. Hyde*. (Ö. Ayman, Trans.). İstanbul: Antik Dünya Klasikleri.

## **Appendix – List Of Turkish Translations Published**

### **(1942-2010)**

1942 *İki Yüzlü Adam* Ahmet Halit Kitabevi-Hamdi Varoğlu

1944 *Dr. Jekyll ile Mr. Hyde* Maarif Vekaleti Basımevi-Zarife Laçınler

1963 *İki Yüzlü Adam* Varlık Yayınları-Bedriye Şanda

1998 *Dr. Jekyll ve Mr. Hyde* Cumhuriyet Gazetesi-Zarife Laçınler

2000 *Dr. Jekyll ve Mr. Hyde* Bordo Siyah Yayınları- Osman Çakmakçı

2001 *Dr. Jekyll ve Mr. Hyde* Soyut Yayınları-Arzu Yazıcıoğlu

2002 *Dr. Jekyll ve Mr. Hyde* Bilge Kültür Sanat-Hazırlayan:Yasemin Erdin

2002 *Dr. Jekyll ve Mr. Hyde* İthaki Yayınları-Ebru Kılıç

2002 *Dr. Jekyll ve Mr. Hyde* Arion Yayınevi-Gülümser Ağırer Çuhadar

2003 *Dr. Jekyll ve Mr. Hyde* Bordo Siyah Yayınları-Arzu Yazıcıoğlu

2004 *Dr. Jekyll ve Mr. Hyde* Tramvay Yayıncılık- Children Book Series

2004 *Dr. Jekyll ve Mr. Hyde* Oğlak Yayıncılık- Esen Türay

2004 *Dr. Jekyll ve Mr Hyde* Sosyal Yayınlar-Deniz Canefe

2005 *Dr. Jekyll ve Mr Hyde* Oğlak Yayınları-Esen Türay

2006 *Dr. Jekyll ve Bay Hyde* İletişim Yayınları- Kaya Genç

2009 *Dr. Jekyll ve Mr. Hyde* Arion Yayınevi-Gülümser Ağırer Çuhadar

**2009 *Dr. Jekyll ve Mr Hyde* Antik Dünya Klasikleri Öznur Ayman**

2010 *Dr. Jekyll ve Bay. Hyde* NTV Yayınları-Cartoon-Kutlukhan Kutlu

# XVIII. Yüzyılın Bilinmeyen Şairlerinden Nâdî ve Şiirleri

## *Nâdî and Her Poems from Unknown Poets of the 18th Century*

Fırat SEVİNÇ\*



### Öz

Osmanlı dönemi mecmua mürettepleri, ilk örnekleri XV. yüzyıldan itibaren görülen şiir mecmuaları sayesinde farklı şairlerin aynı ya da farklı türdeki şiirlerini bir araya getirme imkânı bulmuş ve genelde mecmûa-i eş'âr olarak isimlendirilen eserler ortaya koymuşlardır. Son yıllarda bahsedilen eserlerle ilgili birçok çalışma yapılmış ve bu sayede yeni şairler ve şiirler ile bazı şairlere ait mevcut şiirlerin farklı şekilleri tespit edilmiştir. Bununla birlikte mecmuaların klasik metinlerin daha sağlıklı bir şekilde neşredilebilmesine imkân sağladığı da ortaya çıkmıştır. Bu çalışmada Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesinde bulunan Mecmûa-i Eş'âr isimli eserde yer alan Nâdî mahlaslı bir şair ve ona ait 8 adet şiir ele alınmıştır. XVIII. yüzyıl şairlerinden olan Nâdî ile ilgili bilgiler sınırlıdır. Kaynaklarda Nâdî mahlaslı iki şair mevcut olmasına rağmen çalışmadaki Nâdî'nin farklı bir şair olduğu üzerinde durulmuştur. Nâdî'ye ait şiirlerin 7'si gazel, bir tanesi de kıta nazım şekliyle yazılmıştır. Gazellerden biri nazire, bir tanesi de naat türündedir. Şiirlerinin tamamında dinî-tasavvufî konulara yer veren Nâdî, şiirlerini didaktik bir üslupla kaleme almıştır. Aruzun sadece belli bir kalıbını kullanmış ancak kafiye ve redifte çeşitliliği sağlamıştır. Nâdî, şiirlerinde Arapça ve Farsça kelimeleri birlikte kullanarak tamlamalar oluşturmuş ve bazı ayet iktibaslarına yer vermiştir. Nâdî'nin şiirleri onun tasavvufî bir yaşantısı olduğuna dair emarelere sahiptir.

**Anahtar Kelimeler:** Nâdî, Mecmûa-i Eş'âr, Klasik Türk edebiyatı, Tasavvuf, Didaktik, Gazel.

### Abstract

Ottoman period mecmua writers have given provincial examples of this genre since the 15th century. They had the opportunity to bring together the same or different types of poems of different poets, and they produced works that are generally called mecmûa-i eş'âr. In recent years, many studies have been carried out on these poetry mecmuas, new poets and poems and different forms of existing poems belonging to some poets have been determined. However, it has been revealed that journals allow for the publication of classical texts in a healthier way. In this study, a poet with the pseudonym Nâdî and 8 poems belonging to him in the work called Mecmûa-i Eş'âr in the Library of the Presidency of Religious Affairs are discussed. Information about Nâdî, who is one of the poets of the 18th century, is limited. Although there are two poets with the pseudonym Nâdî in the sources, it is emphasized that Nâdî in the study is a different poet. 7 of Nâdî's poems were written in ghazal form and one of them was written in verse. One of the gazelles is nazire and the other is naat. Nâdî, who includes religious-mystical subjects in all of his poems, wrote his poems in a didactic style. He used only a certain pattern of prosody, but provided diversity in rhyme and redif. Nâdî used Arabic and Persian words together to form phrases in his poems and included some verse quotations. Nâdî's poems have indications that he had a mystical life.

**Keywords:** Nâdî, Mecmûa-i Eş'âr, Classical Turkish literature, Mysticism, Didactic, Ghazal.

Dr. Öğr. Üyesi, Gaziantep İslam Bilim ve Teknoloji Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü, Türk İslam Edebiyatı Anabilim Dalı, Gaziantep, Türkiye.  
Elmek: firatsevinc13@gmail.com  
orcid.org/0000-0003-3618-5169

Gönderilme Tarihi / Received Date:

25 Aralık 2022

Kabul Tarihi / Accepted Date:

5 Haziran 2023

Atıf/Citation: Sevinç F. (2023).

XVIII. Yüzyılın Bilinmeyen Bir Şairi Ve Bazı Şiirleri: Nâdî Ve Şiirleri  
doi.org/10.30767/diledeara.1224227

Copyright © 2023

Dil ve Edebiyat Araştırmaları  
tded.org.tr | 2023

## Extended Summary

The word mecmua is derived from the word “cem”, which is used to bring together scattered things. As a literary term, it means compilation works in which the same or different types of poems of one or more poets are brought together. Today, a serious trend towards journals has emerged due to the examination of most of the divan and masnavis, which are the basic works of classical Turkish literature. In the light of the studies, it has been determined that the journals make serious contributions to classical Turkish literature. The discovery of new poets and poems, the discovery of different forms of known poems by known poets, the convenience it provides in the publication of classical works are some of the important results of the studies in the field of journals. One of the new poets identified as a result of the studies in journals is Nâdî, who is the subject of this study. The name of the journal in which the poet is located is mecmûa-i eṣ'âr. This work is registered in the Library of Manuscripts of the Presidency of Religious Affairs. *Mecmûa-i Eṣ'âr* mostly included poems belonging to Mevlevi poets. There are also poems written on different subjects because the work has changed hands too much. There are 8 poems belonging to Nâdî in *Mecmûa-i Eṣ'âr*. 7 of these poems are ghazals and one is a stanza. One of the ghazals is a nazire written in a ghazal of the famous poet Nedim, and the other is a naat.

In this study, it is aimed to introduce Nâdî and his poems. In order to determine who Nâdî is, first of all, biographies and other sources were examined. As a result of the examination, two poets with the pseudonym Nâdî were identified, but it was seen that Nâdî and other poets in this study had different characteristics. The fact that the subjects covered in the poems of the poets are completely different has led to this conclusion. Nâdî, who is understood to be one of the poets of the 18th century from the nazire he wrote to Nedîm, completely dealt with religious-mystical subjects in his poems and did this in a didactic manner. The way he handles sufism and the advice he gives about sufism show that he has reached a certain level in sufism. Some of the religious-mystical works in which he deals with being content with what he has, believing in the existence and oneness of Allah, acting wholeheartedly, being contented, striving to know the truth of things, surrendering to Allah, being free from worldly affairs and self-deceptions, and always feeling that he is in need of Allah are the subjects.

Another subject discussed in this study about Nâdî is his poems in *Mecmûa-i Eṣ'âr*. Its in verse consists of two couplets. The number of couplets in his ghazals is between 5 and 9. While applying the aruz meter to his poems, he applied to some aruz dispositions. He used only “fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilün” in his poems. He is successful in the use of rhyme and redif and has diversity in this regard. Another remarkable feature is that it can use combinations created according to Arabic and Persian grammatical rules. Since all of his poems are about sufism, he has given extensive space to sufi vocabulary. His mastery of language and the morphological features of poetry makes it possible to write a divan. However, there is no divan identified so far. Nâdî's poems in *Mecmûa-i Eṣ'âr* reveal that he was a good poet. In addition, the contribution of the studies in the field of journals to classical Turkish poetry is revealed once again.

## Giriş

Dağınık olan şeyleri bir araya getirmek, toplamak anlamındaki Arapça “cem” kökünden türeyen (Uzun 2003: 265) mecmua; nazire mecmuaları, antoloji niteliğindeki seçme şiir mecmuaları, türlü konularda risalelerin bir araya getirilmesiyle oluşan mecmualar, aynı konudaki eserleri içine

alan mecmualar ve tanınmış kişilerce hazırlanmış yararlı bilgileri, fıkraları ve mektupları içeren mecmualar şeklinde tasnif edilmiştir (Levend 1998: 166-167). Mecmua, edebiyat terimi olarak toplumun çeşitli kesimlerine mensup şiir severlerin beğendikleri şairleri ve şiirlerini içeren, bugünkü antolojilere karşılık gelen şiir defterleri (Aydemir 2001: 148) anlamında kullanılmıştır.

Divan ve mesnevi türündeki eserlerin çoğunun ele alınmasından dolayı son yıllarda klasik Türk edebiyatıyla ilgili çalışmalar farklı alanlara kaymıştır. Bu alanlardan biri de “farklı kişilere ait metinlerin/metin parçalarının bir araya getirildiği eserler bütünü” (Köksal 2012: 83) olan mecmualardır. Klasik Türk edebiyatı araştırmaları arasında mecmualarla ilgili geniş çaplı bir çalışma olarak Şiir Mecmuaları Sistematik Tasnifi Projesi (MESTAP) dikkat çekicidir. Bununla birlikte birçok araştırmacı Türkiye dışındaki kütüphaneler ile Türkiye’deki yazma eser kütüphanelerinde bulunan şiir mecmualarının edebiyat tarihimize ve diğer edebî bilgilerimize neler katabileceğiyle ilgili çalışmalarını yürütmeye devam etmektedir. Fetihten sonra İstanbul’un şairler için toplanma merkezi hâline gelmesi ve şiirin konu yelpazesinin genişlemesiyle birlikte mürettepler, muhtelif şiirleri bir araya getirerek şiir mecmualarını oluşturmaya başlamışlardır. Mecmua müretteplerinin bu ameliyesi, ismi bilinen bir şairin bilinmeyen şiirlerinin ya da bilinen şiirlerinin farklı şekillerinin, bilinmeyen bir şairin ve onun şiirlerinin (Köksal 2011) kaybolmasının önüne geçmiştir. Ayrıca şiir mecmuaları oluşturulduğu devrin edebî zevkini, sanat anlayışını, edebiyat zeminini, ruhi ihtiyaçlarını ve hayat telakkisini yansıtan eserler (Tarlan 1946: 122-123) olmaları bakımından klasik Türk edebiyatı için önemli bir kaynaktır.

Mehmet Çavuşoğlu, Amrî ile ilgili yaptığı bir çalışmada bazı şairlerin divanında yer almayan şiirlerine mecmualarda rastladığını ifade edip “... Acaba o şiirler bizzat şair tarafından mı, yoksa müstensihler tarafından mı dîvân dışında bırakılmışlardır? Yoksa şair, dîvânına almamış mıdır? Bu durum başlı başına bir inceleme konusudur.” (1979: 2) şeklinde bir değerlendirme yaparak bu konunun müstakil bir şekilde ele alınması gerektiğini vurgulamıştır. Bu minvalde son yıllarda mecmualarla ilgili önemli çalışmalara imza atılmış (Aynur-Çakır vd.: 2012; Gürbüz 2013a; Tanyıldız: 2012; Gıynaş 2011; Aydemir 2007, Aydemir 2001, Süngü 2020), mecmua merkezli bu çalışmalarda klasik metinlerin daha sıhhatli bir şekilde neşredilebileceği ve metinlerdeki bazı sorunlu kısımların kolayca çözülebileceği (Yılmaz 2008: 280) noktasında mecmuaların önemi ortaya çıkmıştır. Ayrıca mecmualarda şairlerin eserlerinden örnekler sunma amacı bulunduğu tespit edilmiş (Gürbüz 2011: 2) ve tezkire yazarlarının, şiir örnekleri için mecmualara müracaat ettiği (Gürbüz 2013b: 71) belirlenmiştir. Hangi şairin hangi çevrelerde ve dönemlerde daha çok beğenildiğini, hangi şair/şairler üzerinde etkili olduğunu gösteren önemli bir belge niteliğindeki mecmualarda, tezkirelerde adı geçmeyen birçok şaire ve şiire rastlamak mümkündür (Karabey 1996: 67). Bunlardan biri de Nâdî mahlaslı bir şair ve onun şiirleridir. Bu çalışmada Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesinde 006631 demirbaş numarasıyla kayıtlı olan *Mecmûa-i Eş’âr*’da yer alan Nâdî mahlaslı şair ve şiirleri konu alınmıştır. İçindeki manzumelerin çoğu dinî-tasavvufi konularla ilgili olan *Mecmûa-i Eş’âr*’da Nâdî’nin 8 adet şiirine yer verilmiştir. Yapılan araştırmalar neticesinde Nâdî mahlaslı bazı şairlerin bulunduğu ancak mecmuadaki şiirlerin daha önce ele alınmadığı tespit edilmiştir. Bu çalışmanın amacı mecmuada yer alan Nâdî hakkında bilgiler verip şiirlerinin şekil ve muhteva açısından incelemesini yapmaktır.

### 1. Nâdî’nin Şiirlerinin Yer Aldığı *Mecmûa-i Eş’âr*

*Mecmûa-i Eş’âr*, deffeli dört köşe kabartma şemseli ve sırtı kahverengi renkte deri kaplı mukavva bir cilde sahip olup 220x150 mm ebatındadır. Eserde krem renkte filigranlı kâğıt kullanılır.

miştir. *Mecmûa*'da kullanılan mürekkep rengi siyahtır. Ancak şiiirlerin başında yazılan mahlasların bir kısmında, bazı beyitlerin yazımında ve beyitlerde mahlasların yerini göstermek için mahlasın üstüne çizilen çizgilerde kırmızı mürekkep tercih edilmiştir. Harekesiz nestalik yazının kullanıldığı yazmanın cilt kısmı yıpranmış, şirazesi dağılmış olmasına rağmen kâğıt kısmı sağlamdır. Ancak kâğıtta nemlenmeden dolayı meydana gelen lekelenmeler ve mürekkep akmaları mevcuttur. Rakabe kaydı bulunmayan yazmanın başında iki, sonunda ise üç adet vikâye varağı bulunmaktadır. Baş taraftaki vikâye varaklarından ilkinde bazı beyitler ile “saâdetlü, mükerremetlü, mürüvvetlü karındaş eazz Ekrem Efendi” yazısı; ikincisinde ise Yûnus Emre, Niyâzî-i Mısırî, Eşrefzâde, Nakşî ve Üftâde Efendi'nin isimlerinin geçtiğı bir fihrist ile 23 Cemaziyelahir 1870 (20 Eylül 1870) tarihinde Çelebizâde Muhammed Alî adına düzenlenmiş bir temellük kaydı mevcuttur. Ayrıca *Mecmûa*'nın son kısımdaki vikaye varaklarından önce “sâhib-i *Mecmûa* Alî Efendi” şeklinde Hicri 1171 (1757/58) tarihli bir temellük kaydı daha vardır. Yazmanın sonundaki vikâye varaklarından birincisinde “büyük imamın ahir ömründe talebelerine tavsiyeleri içeren vasiyet kitabı” ( کتاب الوصية للإمام أعظم الذي أوصى في ختام عمره إلى طلاب ) anlamına gelen Arapça bir cümleye; son iki varakta ise bu vasiyetle ilgili Arapça yazılmış tavsiyelere yer verilmiştir. *Mecmûa-i Eş'âr* Türkçe numaralandırma sistemine göre toplamda 126 varaktır. Yazmada düzenli bir Arapça varak numaralandırması yoktur. Ciltten sonraki ilk iki varak Arapça 2 (٢) rakamıyla, sonraki iki varak 3 (٣) rakamıyla numaralandırılmıştır. Buralarda ayrıca Türkçe rakamlar da mevcuttur. Daha sonraki varaklarda sıralı bir numaralandırmanın olmaması bazı varakların eksik olduğunu göstermektedir. 62 (٦٢) numaralı varaktan sonraki varaklarda Arapça varak numarası kullanılmamıştır. *Mecmûa*'daki şiiirler bir sayfada çift sütun oluşturacak şekilde yerleştirilmiş olup sütunlar düzensizdir. Birçok varakta derkenarlarda beyit ya da şiiirlerin olduğu görülmektedir. Satır sayılarında bir düzen mevcut değildir. Gazel, kaside, kıta, ilahi, nutuk, terci-i bend ve müfred nazım şekillerinin kullanıldığı *Mecmûa*'da herhangi bir bölümlenme olmayıp düzensiz bir görünüm söz konusudur.

*Mecmûa-i Eş'âr*, Nedîm'in ünlü “-in için” redifli gazelinin

*Âfet-i cân dediler gamze-i cellâdın için*

*Nahl-ı gül söylediler kâmet-i şimşâdın için (Macit 2017: 246)*

beyti ile başlamakta; XVIII. yüzyıl mecmualarından biri olan Elîfzâde Feyzî'nin mecmuasında da yer alan (Yılmaz 2013: 857),

*Bîd âba dimiş kim lütfundan*

*Dem-be-dem reşha-i zülâl içeriz*

*Âb bîde dimiş biz de senin*

*Sâye-i devletinde hoş geçeriz*

şeklindeki kıtaıyla sona ermektedir. Ancak kıtanın ardından sonradan eklendiğı belli olan bazı beyitler mevcuttur. *Mecmûa*'da Nâdî, Nedîm, Rûhî-i Bağdâdî, Lütfî, Latîfî, Hâkim, Vahdetî, Vehbî, Nakşî, Ulvî, Senâyî, Ahmed, Gaybî, Zühdî, Hayrânî, Kemalpaşazâde, Yûnus Emre, Niyâzî-i Mısırî, Nûrî, Sezâyî Efendi, Şeyh Hamid Efendi, Azîz Mahmud Hüdâyî, Bâkî, Eşrefzâde Rûmî, Dede Ömer Rûşenî, Sinânî, Ragıb Paşa, Hafîzzâde, Samî, Hüdâyî, Seyyid Nizamoglu, Tahir, Cemâlî, Nefî, Seyfullah, Neşîmî, Musallî Efendi, Oğlanlar Şeyhi İbrahim Efendi, Hayretî, Seyyid Kasım Gubârî, Sehvî, Emirî, Adlî, Nâbî, Abdülganî ve Sefâyî Efendi'ye ait beyit ve şiiirler bulunmaktadır. *Mecmûa*'daki şiiirlerin çoğunun nazım şekli gazeldir. Gazellerden sonra en çok cami ve çeşmelerin yaptırılması ile tamir edilmesi gibi imara dair tarih düşürülen kıtalarla dinî-tasavvufî

konuları işleyen kıtalara yer verilmiştir. Aynı şaire ait şiirlerin, *Mecmûa*'da farklı varaklarda yer alması şairlere göre bir tasnifin yapılmadığını göstermektedir. *Mecmûa-i Eş'âr*'da yer alan isimlere ve şiirlerin genel içeriğine bakıldığında *Mecmûa*'ya alınan "şiirlerin konularına göre oluşturulan (tematik) şiir mecmuları" (Gürbüz 2012: 109) şeklinde düzenlendiği görülmektedir. Tarih düşürülen kıtalarla birkaç şiirin haricinde *Mecmûa*'daki bütün şiirlerde dinî-tasavvufi konular işlenmiştir. *Mecmûa*'da sâkînâme, irşâdiyye, lügaz, naat ve tarih türünde şiirler ile matla ve güfte başlıklı manzumeler mevcuttur. Güfte başlıklı şiirler şairin ismiyle tamlama oluşturacak şekilde verilmiştir (güfte-i Yûnus Emre, güfte-i Niyâzî-i Mısırî, güfte-i Üftâde Efendi).

## 2. Nâdî Mahlaslı Şairler ve *Mecmûa-i Eş'âr*'daki Nâdî

Tezkirelerde Nâdî mahlaslı iki şair mevcuttur. Bunlardan birisi Ahmed Nâdî Efendi'dir (ö. 1718/19). *Tuhfe-i Hattâfîn*'de Urfalı, diğer kaynaklarda ise Kastamonulu olduğu belirtilmiştir. Mevcut bilgilere göre Sultan II. Mustafa döneminin vezirlerinden Arabacı Ali Paşa'nın tezkirecisi olmuş, daha sonra sırasıyla Şam defterdarlığı ve Mısır'da bazı valiliklerde divan efendiliği görevlerini yürütmüştür. Sultan III. Ahmet döneminde Mehmet Paşa'nın baş tezkirecisi olmuş, bir süre sonra Basra valisi Ahmet Paşa'nın kethüdâlığına atanmıştır. Hicri 1131 yılında Basra'da vefat etmiştir. Kaynaklar Ahmed Nâdî Efendi'nin eğitimli, şiirde marifet sahibi ve sözlerinin letafetli olduğunu yazmıştır (Altuner 1989: 937-940; İnce 2018: 425-426; Ekinci 2017: 202; Şener 2013: 89; Müstakîm-zâde 1928: 101; İpekten-İsen vd. 1988: 311-312). İki adet naatı olan Ahmed Nâdî Efendi, Farsça ve Türkçe gazellerinde beşerî sevgiliye duyulan aşkı ve sevgilinin güzelliklerini dile getirmiştir. Şiirlerinde edebî sanatlarla hâkim olup ikili ve üçlü terkipleri sıkça kullanmıştır.

Nâdî mahlaslı bir diğer şair de Muhammed Efendi'dir (ö. 1776/77). Günümüzde Erbil sınırları içerisinde bulunan Köysancak'tandır. Bağdatlı Molla Ömer Efendi'nin oğlu olan Muhammed Efendi, Bağdat'a yerleşmiştir. İyi bir eğitim alan şair, sarf ve nahiv ilimlerini öğrenmiştir. Hicri 1190 tarihinde Diyarbakır'da vefat eden (Akkuş 2008: 346-348) Muhammed Efendi mevcut şiirlerinde içinde bulunduğu durumu dile getirmiş ve talihten şikâyetlerini belirtmiştir. Bu çalışmada şiirlerine yer verilen Nâdî'nin, yukarıda hakkında bilgi verilen Nâdî mahlaslı şairlerden farklı bir kişi olması kuvvetle muhtemeldir. *Mecmûa-i Eş'âr*'daki Nâdî'yle ilgili bilgiler şiirlerinden hareketle elde edilmiştir. Buna göre mevcut bilgiler Nedîm'in (ö. 1730) bir şiirini tanzir ettiği ve gazellerinde tamamen tasavvufi konulara yer verdiği'dir. *Mecmûa-i Eş'âr*'daki Nâdî, Nedîm'in çağdaşı olan bir şairdir. Çünkü naziresinin,

Nâdî ne revâ ki nazîr add idesin bu nazmı

Ol nükte-i nazm-ı Nedîm nev-îcâdın için

şeklindeki son beytinde Nedîm'in gazeli için "nev-îcâd" ifadesini kullanmıştır. "Yeni icat edilmiş ya da ortaya çıkmış" anlamlarına gelen "nev-îcâd", bu beyitte şiirle ilintili olarak kullanılan bir kelimedir. Aynı kullanım Enderunlu Vâsîf'ta (ö. 1824) da vardır. Enderunlu Vâsîf "nazm-ı nev-îcâd" ifadesini hem şiir kelimesinin yerine kullanmış (Mutlu 2020: 139) hem de "*Benden öğrensın çeşîd-i nazm-ı nev-îcâdı halk / Benden alsın kâle-i 'irfân alan şimden geri*" (Gürel 2019: 220) diyerek yeni icat edilmiş şiir anlamını vurgulamıştır. Bu münasebetle çalışmada ele alınan Nâdî'nin, Nedîm'in çağdaşı olduğu söylenebilir. Yukarıda hakkında bilgi verilen Nâdî mahlaslı diğer şairler de Nedîm'le çağdaştır. Ancak mevcut şiirlerinde sadece beşerî konulara yer vermişlerdir. Bu çalışmadaki Nâdî ise şiirlerinde kanaat, mürşit, vahdet, sâlik, irfan, fakr ve tevhit gibi tasavvufi kavramları sıkça kullanmış ve şiirlerinde bütünüyle tasavvufi konuları işlemiştir.

*Mecmûa-i Eş'âr*'da yer alan şairlerin birçoğunun ismi Mevlevilikle ilgili yapılmış çalışmalarda mevcuttur (Önkaş 2016; Horata 1999; Üstüner 2007a; Koroğlu 2021). Bu durum Nâdî'nin de Mevlevi bir şair olduğunu akla getirmektedir. Ancak mevcut bilgilerle böyle bir hüküm vermek şimdilik mümkün değildir. Nâdî'nin, şiirlerinde tasavvufi kavram ve konuları ele alış şekli ile tasavvufi aşamalar konusundaki bilgisi onun tasavvufi bir geçmişe sahip olduğunu göstermektedir. Şiirlerinde müstağni bir tavır sergileyen Nâdî, tasavvufi konuları işlerken didaktik bir şekilde hareket etmektedir. Şiirlerinde yer vermiş olduğu ayet iktibasları onun dinî bir eğitim aldığını muhtemel kılmaktadır. Şiirlerinde soyut konulara yer veren Nâdî'nin, kıta nazım şekliyle yazdığı şiirinde vezne uymadığı ve diğer şiirlerinde de bazı aruz tasarruflarına başvurduğu görülmektedir. Ancak bu durumun *Mecmûa-i Eş'âr*'ın müstensihinden kaynaklanmış olabileceği ihtimalini göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Nâdî, şiirlerinde kafiye ve redifin kullanımı bakımından başarılı olup çeşitliliğe sahiptir.

### 3. Nâdî'nin *Mecmûa-i Eş'âr*'daki Şiirleri

*Mecmûa-i Eş'âr*'da Nâdî'ye ait toplamda 8 adet şiir bulunmaktadır. Bunlardan 7'si gazel, 1 tanesi de kıtadır. Nâdî'nin şiirlerinin bulunduğu varakların köşeleri yıpranmış vaziyettedir. Bundan dolayı orijinal varak numaraları mevcut değildir. Sonradan yapılan numaralandırmalarda Latin rakamlarının kullanılması söz konusudur. Bundan dolayı şiirlerin varak numarası gösterilirken Latin rakamları kullanılmıştır. *Mecmûa*'da gazel-1 (naat) 115b, kıta 3b, gazel-2 (nazire) 2b, gazel-3 109b, gazel-4 110a, gazel-5 112a, gazel-6 ile gazel-7 ise 116a numaralı varaklarda yer almaktadır.

#### 3.1. Gazel-1 (Naat)

Nâdî, naatını *Na't-ı Nebî Nâdî Fermâyet* şeklinde başlıklandırmıştır. Gazel nazım şekliyle yazılan naatın beyit sayısı 8'dir. Redifin bulunmadığı naatta kafiye-i müreddefe kullanılmıştır (âcizîn / عاجزين – müznibîn / مذبذبين). Naatın aruz kalıbı remel bahrinin “fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilün” kalıbıdır. Bu vezin kıta hariç diğer şiirlerin hepsinde uygulanmıştır. Naatta aruzun imâle-i maksûre, imâle-i memdûde (med/temdîd) ve tenkisle ilgili tasarruflarına yer verilmiştir. Arapça ya da Farsça bazı kelimelerin vezin gereği bir uzun, bir kısa olacak şekilde iki hece değerinde okunması anlamına gelen imâle-i memdûde, birinci beytin ilk mısraındaki “dest” (كلمة دست) kelimesinde yapılmıştır. Dördüncü beytin ikinci mısraındaki “şer'at” (شريعة) kelimesi vezne uygunluğun sağlanması için harf eksiltme yoluyla “şer'at” (شرعت) şeklinde ifade edilerek tenkîs yapılmıştır.

Şair, Hz. Peygamber'i anlattığı naat konulu gazelinde “Resûl-i fahr-i âlem, şefâat, şeffû'l-müznibîn, nübüvvet, rahmeten li'l-âlemîn, seyyid, sâhib-i mühr-i nübüvvet, sâdiku'l-vadu'l-emîn, maden-i gâyat-ı hikmet, mahzen-i ilmü'd-dîn, gevher-i aslu'l-hakâyık ve server-i ehl-i yakîn” şeklindeki kelime ve terkipleri kullanmıştır. Bazı beyitlerde Arapça ve Farsça terkipler bir aradadır. İkinci beyitte geçen “olıcak” kelimesindeki “-ıcak” eki, “-ınca/-ince” anlamında kullanılan ve Eski Anadolu Türkçesine ait olan bir zarf-fiil ekidir. Arkaik bir kelime olan dördüncü beyitteki “kamu” kelimesi ile son beyitteki “yüzü kara olmak” deyimini dille ilgili göze çarpan diğer hususiyetlerdir. Hz. Peygamber bu manzûmede ümmete şefa'at etmesi, peygamberlerin şahı olması, acizlerin elinden tutması, dünyaya gelişiyle bütün dinlerin hükümünün ortadan kalkması, bütün varlığın onu dayanak sayması ile hikmet ve ilimde erişilmezliği bakımından övülmüştür. Naatta bazı mısralarda iktibas sanatı yapılmıştır. Bunlardan birincisi Hz. Peygamber'in âlemlere rahmet olarak gönderildiğini belirten “Kur'an 21/107) şeklindeki ayet iktibasıdır. İkincisi ise birkaç ayetin birleştirilmesinden oluşan “burası adn cennetidir, haydi ebedî olarak buraya girin” (كردن ادخاله اول خداف ن دع تان حه هه) ifadesidir (Kur'an 35/33; 39/73).

*Na't-ı Nebî Nâdî Fermāyet*

fā'ilātün / fā'ilātün / fā'ilātün / fā'ilün

Ey resül-i fahr-ı 'âlem dest-gır-i 'âcizİN  
Kıl şefâ'at ümmetine ey şefî'ü'l-müznibİN

Sen nübüvvet mülkünün şâhı olıcağ didiler  
Muştafâ mâ cāe illā rahmeten li'l-'âlemİN

Ravza-i pâkiñde taırır eylemiş şun'-ı ezel  
Hazihi cennâtü 'adnin fedhulühâ hâlidİN

Kevne teşrîfîñ kamu edyânı nesh itdi seniñ  
Şer'atıñ oldı şehâ cümle şerâ'itden metİN

Zât-ı pâkiñ fehm iden bildi 'ulüvv-i şāniñı  
Saña ümmet oldılar cümle buniye'l-mürselİN

Mümkinâtüñ mesnedisin kâ'inatüñ seyyidi  
Şāhib-i mühr-i nübüvvet şādiķu'l-va'du'l-emİN

Ma'den-i ğāyāt-ı hikmet maħzen-i 'ilmü'd-dİN  
Gevher-i aşlu'l-ħakāyık server-i ehl-i yakİN

Bāb-ı lutfuñdan şefâ'at ilticā eyler seniñ  
Bir yüzi ğara ğulundur Nâdî-i zār-ı ğazİN

**3.2. Kıta**

Bu şiir *Mecmûa*'da "Nâdî" başlığı altında verilmiştir. İki beyitten oluşan kıtada kafiye-i müreddefe ve kelime olarak redif kullanılmıştır (ğarîb+itme / غريب ایتمه - tabîb+ itme / طبيب ایتمه). Kıtada bütün mısraların uyduğu ortak bir aruz kalıbı mevcut değildir. Beyitlerdeki terkipler Farsça dil bilgisi kurallarına göre oluşturulmuştur. "Künc-i kanâat ve maraz-ı fakr" terkipleri tasavvufa dair söz varlıklarıdır. Şair, kıtanın ilk mısraında tasavvufi kavramlardan biri olan kanaati ele almaktadır. "Beni kanaat köşesinde gonca eyle" diyerek dünyanın maddi tutkularından sıyrılmak istemekte, ruhi ve ahlaki anlamdaki manevi zenginliği talep etmektedir. Nâdî, "insanın zorunlu ihtiyaçlarını karşılayacak imkânlardan yoksun olması veya kendisini her zaman Allah'a muhtaç bilmesi anlamında" (Uludağ 1995: 132) kullanılan "fakr"ı zikrederken fakir düşmekten çekinmekte ve fakirliği bir hastalık olarak görmektedir. Fakirlikten dolayı yakınma ve şikâyet etme gibi Allah'ın hoşuna gitmeyecek davranışların meydana gelebileceğini düşünerek bu durumdan uzak kalmak için Allah'a yalvarmaktadır. Allah'ın lütfü şair için en iyi ilaçtır. Şaire göre Allah'ın lütfundan uzak kalmak bir tabibe muhtaç olmak gibidir.

Künc-i ğanā'atde ğonce eyle beni  
İlahî maraz-ı fakr ile ğarîb itme  
Şerbet-i lutfuñ ile eyle devā  
Yā Rab beni muħtāc-ı tabîb itme



### 3.3. Gazel-2 (Nazire)

Nâdî'nin bu gazeli, Nedîm'in ünlü “*Âfet-i cân dediler gamze-i cellâdın için / Nahl-i gül söylediler kâmet-i şimşâdın için*” matlalı gazeline yazılmış 5 beyitlik bir naziredir. Nazire ile Nedîm'in gazeli *Mecmûa*'da yan yana verilmiş olup Nedîm'in aslında 6 beyitten oluşan bu gazeli, hüsn-i makta beyti verilmeyip 5 beyit olarak gösterilmiştir. Nazirede kafiye-i müreddefe ile ek ve kelime olarak redif yapısı kullanılmıştır (cellâd+ın için / جلاذك ايجون – şimşâd+ın için / شمشاذك ايجون). Bazı mısraların vezne uydurulmasında imâle-i maksûre ve zihafa başvurulmuştur. Gazelin son beytindeki “**nazmı** ve **nükte**” kelimelerinin koyu olarak belirtilen hecelerinde zihaf yapılmıştır. Hece eksikliğinden dolayı üçüncü beytin birinci mısraının vezne uymadığı tespit edilmiş ve metin tamiri (metin tayini) yapılmıştır. Ayrıca ikinci ve dördüncü beyitlerin birinci mısralarında veznin son tef'ilesinin “fa'lün” şeklinde okunması söz konusudur. Beyitler Farsça dil bilgisi kurallarına göre oluşturulan terkiplerle zenginleştirilmiş ve beyitlerde “imdat etmek, destan olmak, canını feda etmek” deyimleri kullanılmıştır. Nâdî, naziresinde tasavvufi konuları ele almaktadır. Şair, Allah'ın nazarına mazhar olmak istemektedir. Bu nazar her ne kadar şairin ruh hâlinde bir karışıklık meydana getirecekse de şair bu karışıklıktan sonra vahdete ereceğinin farkındadır. Mürşidinin kendisi için Allah'tan isteyeceği yardıma Allah'ın kayıtsız kalmayacağını düşünmektedir. Şair, gönlünün sabah akşam bir tellal gibi feryat ettiği için âdetâ âleme nam saldıgını ve Allah'ın aşkı için canını verenlerin Allah'a kavuşacaklarını belirtmektedir. Son beyitte şair, Nedîm'in gazelini tanzir etme konusunda alçakgönüllü bir tavır sergilemektedir.

#### *Nazîre-i Nâdî*

fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilün

Fitne vü âşüb diler dîde-i cellâdın için  
Serve kebş eylediler kıdd-i şimşâdın için

Hâl-i dîger-günuma lutf-la imdâd itseñ  
Hak seniñ lutfuñı efzün ider imdâdın için

Bülbül gibi ey dil 'âleme [çü] destân olduñ  
Daşar-ı şâm u seher zâr ile feryâdın için

Mürde-i 'ıškuñ olan buldı behişt-i vaşlın  
Cân fedâ eylediler saña eyü adın için

Nâdî ne revâ ki nazır 'add idesin bu nazmı  
Ol nükte-i nazm-ı Nedîm nev-İcâdın için

### 3.4. Gazel-3

Bu gazel 5 beyitten oluşmaktadır. Gazelde kafiye-i mücerrede ile ek ve kelime olarak redif yapısı kullanılmıştır (mevlâ+da bulun / مولاده بولون – me'vâ+da bulun / مأوده بولون). Bazı hecelerde mısraın vezne uyumunu sağlamak için imâle-i maksûre, dördüncü beyitteki “ev ednâ” ifadesinde ise vasl yapılmıştır. “Tevhîd, Mevlâ, irfân, ârif, ilm-i esmâ, mürşid, cemâl, beyt-i ulyâ, ruh-ı kuds, kâb-ı kavseyn, ev ednâ, zikr, Hak ve fesemmâ” kelime ile terkipleri tasavvufa yönelik söz varlığıdır. Deyim olarak sadece “gönlüne girmek” ifadesinin kullanıldığı gazelde terkipler Farsça dil bilgisi kurallarına göre oluşturulmuştur.

Nâdî bu gazelde bir sâlikin tasavvuf yolunda sahip olması gereken bazı özellikleri didaktik bir dille anlatmaktadır. Şair, hakikatin farkında olmayan zahidi “Allah’ın zatında, sıfatlarında ve fiillerinde birleme, tek ve eşsiz olduğuna inanma, ona hiçbir şeyi şirk koşmadan ibadeti yalnızca Allah için yapma” (Serinsu 2009: 365) anlamlarına gelen tevhide davet etmekte ve saplanmış olduğu taassup cehenneminden kurtulmasının ancak tevhide girmekle mümkün olduğunu belirtmektedir. İrfan sahibi ârifler, hakiki varlık olarak sadece Allah’ı gördükleri için onlardan ders almak gerekmektedir. Onlar ilm-i esmâ dersini vererek Allah’ın bilinmesini sağlamaktadırlar. Varlıkların vücuda gelişi ve zuhuru bu isimlerle mümkün olmakta, âlemdaki bütün varlıklar Allah’ın isimlerine mazhar olup bu varlıkların içerisinde Allah’ın tüm isimleri sadece insanda tecelli etmektedir (Kılıç 2012: 32). Tasavvufun vazgeçilmez unsurlarından biri de mürşittir. Tasavvufa göre mürşit/şeyh “bir tarikata intisap ederek seyrüsülûkünü tamamlayan ve şeriat, tarikat, hakikat ilimlerinde yüksek dereceye ulaşan kimsedir” (Öngören 2010: 50). Şair, “*Gönlüne gir mürşidin eyle cemâlini tavâf / Sa’yi ikdâm it şafâya beyt-i ulyâda bulun*” diyerek Allah’ın mürşidin gönlüne tecelli ettiğini, mürşidin mürşidin gönlündeki tecelliye ulaşmak için çaba sarf etmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Tasavvufu Allah’ın insanın gönlünde olduğu anlayışı Yunus Emre’nin “*Gönül Çalab’un tahtı gönüle Çalab bahdı / İki cihân bed-bahtı kim gönül ykarısa*” (Tatcı 2008: 231) mısralarında da görülmektedir. Beytin ikinci mısraını tevriyeli bir şekilde kullanan şair, Safa ve Merve tepeleri arasındaki “say” ibadetine işaret etmektedir. Rûhulkudûs olarak bilinen Cebrail’e aklın karargâh yapılmaması gerektiğini vurgulayan şair, aklın Allah’ı bilme ve anlama bağlamında belli bir sınırının olduğunu belirtmekte, *Kur’an-ı Kerim*’deki “فَكَانَ قَابَ قَوْسَيْنِ أَوْ أَدْنَىٰ” (Kur’an 53/9) ayetiyle ifade edilen Allah’a yakın olmanın ancak aşkla gerçekleşebileceğini ifade etmektedir. Şair, kendine seslenerek nefsini ancak Allah’ın isimlerinin zikredilmesiyle dizginleyebileceğini ve “فَإِنَّمَا تُولُو قُتْمَ وَجْهِ اللَّهِ” (Kur’an 2/115) ayetinde belirtildiği şekilde baktığı her yerde Allah’ı görebileceğini dile getirmektedir.

fâ’ilâtün / fâ’ilâtün / fâ’ilâtün / fâ’ilün

Kaçma zâhid gel bertü tevhiİd-i Mevlâda bulun

Çık ta’aşşub duzeğinden şahn-ı me’vâda bulun

Mekteb-i ‘irfâna girgil sen ‘arİfden al sebak

Bilesin Mevlâyı tâ kim ‘ilm-i esmâda bulun

Gönlüne gir mürşidiñ eyle cemâlini tavâf

Sa’yi ikdâm it şafâya beyt-i ‘ulyâda bulun

Rûh-ı kıdusa sidre-i ‘aklı qarârgâh eyleme

Qâb-ı kavseyne iriş sırr-ı ev ednâda bulun

Zıkr-i Hağ-la ol mücâhid nefsi qahr it Nâdiyâ

Vird idüp esmâ-yı Hağkı tâ *fesemmâda* bulun

### 3.5. Gazel-4

Gazel 8 beyitten oluşmaktadır. Gazelin kafiye ve redif yapısı, kafiye-i müreddefe ve kelime olarak redif şeklindedir (dermân+olur / درمان اولور - handân+olur / خندان اولور). *Mecmûa-i Eş’âr*’da bu gazelin sadece birinci beytinin ilk mısrasında redif kullanılmış, diğer beyitlerin ikinci mısralarında redif belirtilmemiştir. Bu anlamda redif kullanılması okuyucuya bırakılmıştır. Vezin gereği “ışk,

handân, terk, irfân, gûş, sübhân, zevk, vicdân, kahr, sultân, halk, isyân, gurûr, yeksân, sâlikân, ummân” hece ve kelimelerinden imâle-i memdûde, “cennet” kelimesinde ise zihaf yapılmıştır. “Ehl-i ışk, kemâl ehli, sâhib-i irfân, mürşid, zikr-i Hak, fakr, terk, vahdet ve sâlikân” ifadeleri tasavvufa yönelik ifadelerdir. Gazelde kullanılan deyimler “derde düşmek ve elini tutmak” kelime gruplarıdır. Şair, gazelde didaktik bir üslup kullanarak tasavvufa dair tavsiyelerde bulunmaktadır. Bu şiirde bazı tasavvufi aşamalar ifade edilmekte, tasavvuf yolundaki kişilerin neler yapması gerektiği ve ulaşacakları sonuçlar belirtilmektedir. “Aşk ehli derde düştüğünde dermanı da ortaya çıkar. Dermana ulaşan âşık cennete ulaşmış gibi sevinir. Kemal ehlini dinleyip cahillikten vazgeçmek gerekir. Cahilliği terk eden kişi irfan sahibi olur. Mürşidin elini tutup onun dediklerini dinleyenler Allah’a kavuşur. Allah’ın zikrini kendine uğraş edininip tefekkür edenler iyiyi ve kötüyü birbirinden ayırabilecek bir vicdana sahip olur. Fakirliğiyle övünüp nefisini kahreden, kendi cismindeki âlemin sultanı konumuna yükselir. Allah ile bir olup (vahdet) halktan uzaklaşmak gerekir. Çünkü halk ile ülfet isyana yol açar. Tövbe etmeyen kişi, gençliğine güvense bile sonunda toprağa karışır. Tasavvufu ilerleyen sâlik, bir katre gibi iken bir anda denize girer ve oradan ummana erişir.”

fâ’ilâtün / fâ’ilâtün / fâ’ilâtün / fâ’ilün

Derde düşen ehl-i ‘ışk hâşıl-ı dermân olur

Cennet vaşlı-y-ıla ol şādī-i handân olur

Diñle kemâl ehlini terk idesin cehlını

Cehlını terk eyleyen şâhib-i ‘irfân olur

Tut elini mürşidin her ne ki der gûş iden

Mürşidin elin tutan vâsıl-ı Sübhân olur

Zikr-i Hakkı pîşe kıl her işi endîşe kıl

Zikr-ile endîşeden zevk-le vicdân olur

Fakr-ile fahr eyleyen nefisini qahr eyleyen

Mesken-i cism içre ol ‘âleme sultân olur

Hakk-ile it vahdeti halk ile kes ülfeti

Halk-ile ülfet saña mebnî’-i ‘isyân olur

Tevbe idüp cürmüne olma gurûr’ömrüne

‘Ömrüne mağrûr olan hâk-ile yeksân olur

Qatre iken sâlikân bahre irer ña-gehân

Bahre iren Nâdiyâ vâsıl-ı ‘ummân olur

### 3.6. Gazel-5

Nâdî’nin 9 beyitten oluşan bu gazelinde kafiye-i müreddefe ile ek ve kelime şeklindeki redif yapısı kullanılmıştır. (insân+1 gör / انسانی كور - Kur’ân+1 gör / قرآنی كور). Gazelde “ârî ve tahallüm” kelimelerinde zihaf, “Nûh” kelimesinde imâle-i memdûde ve “rahat ol” ifadesinde vasl yapılmıştır. Ayrıca bazı mısralarda imâle-i maksûre de mevcuttur. Gazelde “sûret-i insân, şerîat, hakikat, inzivâ, fakr, hakikat ehli, Hak, çâh-ı ten ve marifet” ifadeleri tasavvufa dair söz varlığı olarak;

“yüksekten bakmak (kendüyi unvan idüp), elini çekmek, inkâr etmek, göz yummak, rahat olmak ve imkân vermek (imkânı gör)” kalıpları deyim olarak; “dir-” (toplamak) kelimesi de arkaik bir kelime olarak yer almıştır. Ayrıca yedinci beyitteki “olısar” kelimesindeki “-ısar” eki Eski Anadolu Türkçesi dönemine ait eklerden biri olup kelimeye gelecek zaman anlamı katmıştır.

“Yüz, tasavvufî sembol olarak zât, zât-ı İlâhî, vahdet, cemâl, tecellî-i cemâl, hakîki sevgilinin görünmesidir” (Üstüner 2007b: 321). Nâdî, cennet bahçesini görmek isteyen birinin insanın yüzüne bakmasının yeterli olduğunu ve insanın yüzünde *Kur’an*’ın ayetlerinin gizlendiğini ifade eder. Bu ifadede harflerin kutsal sayılarak harflere çeşitli anlamların yüklendiği Hurufilik anlayışının izleri görülür. Nâdî’ye göre bir sâlik dünyanın kötü arzularından ve geçiciliğinden arınarak manevi zenginlikleri zevk etmelidir. “*Yap şerî’at küncini hıfz it hakikat gevherin*” mısramında “halk içinde Hak’la beraber olmak” anlayışını dile getiren şair, yumuşak huyluluğun bir ihsan olduğunu ifade eder. “Vaizin, unvanına güvenerek kendini yüksekte görmesi boşunadır. Çünkü inzivada sadece Allah’a muhtaç olmakla övünen sultanlar bulunabilir. Dünyanın maddi zenginlikleri için üzülme-ye değmez. Geçmiş ve gelecek bir tarafa bırakılmalı, sadece yaşanan an değerlendirilmelidir. Zahit hakikat ehlinin söylediklerini inkâr eder, ancak ölüm zamanı meydana gelecek ayrılık anında her şeyi görebilir.” Şair, Hz. Yusuf’a telmihte bulunarak onun, sonunda Mısır’a aziz olduğunu belirtir. Hz. Yusuf’un atıldığı kuyuyla “çâh-ı ten” arasında istiare kurarak insan ruhunun beden kuyusunda hapsedildiğini dile getirir. Hz. Yusuf nasıl ki atıldığı kuyudan kurtulmak için sesler çıkarmış ise insan ruhu da hapsedildiği bedende inler. Hakikat denizine girerek marifet gevherlerinin toplanması gerektiğini belirten şair, âşğın Allah ve O’nun sıfatları, isimleri ve tecellileri hakkında ancak manevi tecrübelerle doğrudan elde edebileceği bilgiler anlamına gelen (Uludağ 2003: 54) marifet aşamasına geçmesi gerektiğine işaret eder. İnsan bu aşamada Allah’ın marifeti karşısındaki acizliğini gördüğünde gönlü Allah’ın tecellisiyle Nuh tufanı gibi coşar. Nâdî, hakikat yolunda rahat edebilmek için dünya işleriyle meşgul olunmaması ve insanın bu şekilde Allah’a layık olmak için kendine imkân tanınması ya da kendindeki imkânı görmesi lüzumunu ifade eder.

fâ’ilâtün / fâ’ilâtün / fâ’ilâtün / fâ’ilün

Ravza-i cennet dilersen şüret-i insânî gör  
Şafha-i vechinde mestür âyet-i Qur’ânî gör

Ğılluğışından cihânîñ nefsini pāk eyleyüp  
‘Âriyetden ‘ârı ol gel zevk ile vicdânî gör

Yap şer’at küncini hıfz it hakikat gevherin  
İste cüd-ı taħallümü devlet-i ihsânî gör

Vâ’izâ bālâda görme kendüyi ‘unvân idüp  
İnzivâda fakr ile faħr eyleyen sultânî gör

Vüs’at-i dünyâ için zâr-ı te’essüf eyleme  
Zır ü bālâdan elin çek dem budur devrânî gör

Zâhidâ inkâr idersin sen hakikat ehlini  
Hâlet-i nez’inde aħir berzah-ı hicrânî gör

‘İzzet-i Mısrına Hakkın şâh olısar ‘âkıbet  
Câh-ı tende mişl-i Yûsuf bu dil-i nâlânı gör

Gir hakkıkt bahrine dir ma’rifet gevherleriñ  
Geşte-i zilletde ey dil Nuh-veş tûfânı gör

Şeş cihetden göz yumup Nâdî muqîm-i rahat ol  
Hakkı lâyık olmağ-ıçün kendüye imkânı gör

### 3.7. Gazel-6

7 beyitten oluşan bu gazelde kafiye-i müreddefe kullanılmış olup redif bulunmamaktadır (bî-sebât / بی ثبات - âb-ı hayât / آب حیات). İmâle-i maksûre ve “sırrın ayân” ifadesinde yapılan vasl, bu gazeldeki aruz tasarruflarıdır. “Sebât, zikr-i Hak, teşne-i ışk, âb-ı hayât, gönül, mürşid, mâsivâ, ölmeden evvel ölmek, Mevlâ, ve men aref” ifadeleri tasavvufa ilgili söz varlığıdır. “Tıraş etmek, haberi olmak (haberdâr ol), oyun kurmak (kurduğu mansûbedir) ve mat olmak” kalıpları bu gazelde kullanılan deyimlerdir. Gazelin hemen başında İskender’in ab-ı hayatı aramasına telmihte bulunulmakta, aşka susayanlar için Allah’ın zikrinin ab-ı hayat olduğu belirtilmektedir. Tasavvuf yolunda bir mürşide bağlılığın ifade edildiği ikinci beyitte bu bağlılığın candan olması gerektiği ve mürşidin lütfuyla, müridin birçok zorluğun üstesinden geldiği dile getirilmektedir. Şair, gönülde Allah’tan başka hiçbir şey olmaması gerektiği düşüncesini somut bir şekilde örneklemektedir. Nasıl ki Allah’ın evi olarak bilinen Kâbe’nin içinde Lât ve Menât isimli putların bulunması uygun değilse müridin gönlünde de dünya namına bir şeyin bulunmaması gerekmektedir. Nâdî, müridin günahlarından arınarak kendini keşfetmesi sonucunda ulaştığı fenafillah mertebesini “ölmeden önce ölmek” şeklinde ifade etmekte ve buradaki aşamanın elde edilmesi hâlinde baki hayata kavuşulacağını vurgulamaktadır. Eğer bunun için bir delil gerekirse mürşitten gelecek olan işaretlerin takip edilmesini belirtmektedir. Hadis olup olmadığı tartışmalı olan ancak bazı mutasavvıfların keşif yoluyla hadis olarak kabul ettikleri (Yılmaz 1992: 122-123) “Kendini bilen Rabb’ini bilir.” (من عرف نفسه فقد عرف ربه) hadisini işleyen şair, Allah’ı arayan kişinin O’nu gönlünde bulacağını ifade etmektedir. Kalp ancak Allah’ın zikriyle ayna gibi temiz olduktan sonra Allah o kalbe yerleşmektedir. Nâdî bu ruhi yolculuğun tehlikelerle dolu olduğunu belirtirken satranç oyunu örneğini kullanmaktadır. Nefisle olan mücadeleyi satranç oyununa benzeterek nefsin devamlı oyunlar tertip ettiğini söylemekte, şah diye tanıttığı ruhun mat olmaması için nefsin kurduğu oyunlara dikkat edilmesi gerektiğini ifade etmektedir.

fâ’ilâtün / fâ’ilâtün / fâ’ilâtün / fâ’ilün

Sü-be-sü gezme Sikender-veş cihânda bî-sebât

Zikr-i Hakkıdır teşne-i ‘ışk olana âb-ı hayât

Gönlünü bir mürşide bend eyle cāndan bende ol

Anlarıñ bir luftu hâll eyler nice biñ müşkilât

Mâsivâ efkârını dilden tıraş it sa’y idüp

Kim sezâ mı beyt-i Hakkı içre ola Lât u Menât

Ölmeden evvel ölen irdi hayât-ı bâkiye

Remz-i mürşidden haberdâr ol gerekse beyyinât

Ṭâlib-i Ḥaḳ kendü gönülünde bulur Mevlâsını  
Men ‘aref sırrın ‘ayân itdi resül-i kâ’inât

Zıkr-i Ḥaḳ-la ḳalbiñi âyine-veş şâf eyle kim  
Bilesin Mevlâyı tâ kim keşf ola zât-ı şifât

Nâdiyâ satranc-ı nefsiñ ḳurduḡu manşübedir  
Şâh-ı rûhuñ ki şaḳın bir la’b ile olmaya mât

### 3.8. Gazel-7

Nâdî’nin bu gazeli 7 beyitten oluşmaktadır. Gazelde kafiye-i mücerrede ile birden fazla kelimeyle oluşturulan redif yapısı kullanılmıştır (sıdk+ile tevḥide gir / صدق ايله توحيدِه كير - zevk+ile tevḥide gir / ذوق ايله توحيدِه كير). Gazeldeki aruz tasarrufları imâle-i maksure ile “gaflet itme ve olmak istersen” ifadelerinde yapılan vasıldır. Deyim olarak “gaflet etmek, içi dışı bir olmak ve yanıp yakılmak” ifadeleri mevcuttur. Dördüncü beyitte dış anlamına gelen “taş” kelimesi arkaik bir kelimedir. Bu gazelin genelinde tevhide ulaşmanın önemi vurgulanmaktadır. Şair birinci beyitte gönlüne seslenerek gönlünü samimi bir şekilde tevhide girmeye davet etmektedir. Gönül bu şekilde içinde bulunduğu karışıklıktan kurtularak manevi huzura kavuşacaktır. Tevhit makamı ilahi hakikatlerin barınağıdır. Eğer bu hakikatlere varılmak isteniyorsa samimi bir şekilde Allah’ı zikrederek tevhide girmek gerekmektedir. Üçüncü beyitte insanın eşref-i mahlukat olduğu vurgulanmakta, kâinattaki bütün varlıkların insana hizmet ettiği belirtilmektedir. Yedi felek, insan için dönerken insanın da çaba göstererek tevhide varması gerekmektedir. Tevhide ulaşmak isteyen için içi dışı bir olmalıdır. Allah’ın ilmi (ilm-i hâl) insanda tezahür etmektedir. Allah’ın aşkına tevhit makamında varılabildiği için aşk meydanında yanıp yakılmak lazımdır. Şair son beyitte redd-i matla yaparak gönlün samimi bir şekilde tevhide girmesi gerektiği anlamındaki mısraın şifa niteliğinde olduğunu bildirmektedir.

fâ’ilâtün / fâ’ilâtün / fâ’ilâtün / fâ’ilün

Ġaflet itme ey gönül gel sıdk ile tevḥide gir  
Olmaya dilde küdüret zevk ile tevḥide gir

Muttâli’ olmak dilersen ger ḥaḳıḳat sırrına  
Cân u dilden zıkr ü fikr-i Ḥaḳ ile tevḥide gir

Yedi eflâk başına döner seniñ âdem deyü  
Ol devir-le sen de devr it ’ışk ile tevḥide gir

İçi taşı bir gerekdir ehl-i tevḥidiñ velî  
Fark ola tâ ’ilmi Ḥaḳkıñ fark ile tevḥide gir

Ḥaḳka ’âşık olmak isterseñ cülüs-ı ḳalb ile  
Yan yaḳıl meydân-ı ’ışkda şevk ile tevḥide gir

Ḥaḳka tevḥid ile irmişdir nice ehl-i kemâl  
Sen de cehd it bî-riyâ bî-zerk ile tevḥide gir

Nâdiyâ budur yine hem mısra’-ı şâfî-cevâb  
Ġaflet itme ey gönül gel sıdk ile tevḥide gir

## Sonuç

Mecmualar son yıllarda klasik Türk edebiyatının önemli çalışma alanlarından biri hâline gelmiştir. Mecmua alanında yapılan çalışmalar birçok yeni şair ve şiirin gün yüzüne çıkmasına imkân sağlamıştır. Bu şairlerden bir tanesi de bu çalışmaya konu olan Nâdî'dir. Kaynaklarda Nâdî mahlasını kullanan iki şair mevcuttur. Bunlar Ahmed Nâdî Efendi ve Muhammed Efendi'dir. Ancak bu şairler ile *Mecmûa-i Eş'âr*'daki Nâdî, şiirde ele aldıkları konular, dil ve üslup bakımından birbirlerinden farklıdılar. Nedîm'in bir gazeline yazdığı nazirenin mahlas beytinden XVIII. yüzyıl şairlerinden olduğu anlaşılan Nâdî'nin, *Mecmûa-i Eş'âr*'da gün yüzüne çıkmamış 8 şiiri mevcuttur. Bunlardan 7'si gazel, bir tanesi de kıtadır. Gazellerinden biri nazire, biri de naattır. Kıta hariç şiirlerinin hepsinde aynı aruz kalıbını kullanan Nâdî, mısraları aruza uygularken bazı aruz tasarruflarına başvurmuştur. Şiirin ahenk unsurlarından biri olan kafiye ve redif konusunda çeşitliliğe sahiptir. Nâdî, şiirlerinde tamamen tasavvufi konulara yer vermiştir. Şiirlerinde tasavvufi kelime, kavram ve konulara olan hâkimiyeti ile didaktik üslubu onun tasavvufi bir yaşantıya sahip olduğunu ve tasavvufta nasihat verecek bir mertebeye ulaştığını göstermektedir. Şiirlerindeki ayet iktibasları ile Farsça ve Arapça terkipleri (sidre-i akl, çâh-ı ten, gevher-i aslu'l-hakâyık, ilmü'd-dîn) kullanabilme kabiliyeti onun belli bir eğitimden geçmiş olduğunu muhtemel kılmaktadır. *Mecmûa*'da ağırlıklı olarak Mevlevî şairlere yer verildiği görülmekte ancak Nâdî'nin Mevlevî olup olmadığı konusu belli değildir. *Mecmûa-i Eş'âr*'da yer alan Nâdî'ye ait şiirler, mecmuaların keşfedilmeyi bekleyen şair ve şiirler için bir kırkambar olduğunu bir kez daha gözler önüne sermektedir.

## Kaynakça

- Akkuş, M. (2008). *Hatîbî, Tezkîre-i Şu'arâ-yı Bağdâd*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- Altuner, N. Ü. (1989). *Safaî ve Tezkiresi, İnceleme-Tenkitledir. Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul*.
- Aydemir, Y. (2007). "Metin Neşrinde Mecmuaların Rolü ve Karşılaşılan Problemler". *Turkish Studies*, 2(3), 122-137.
- Aydemir, Y. (2001). "Şiir Mecmuaları ve Metin Teşkilinde Mecmuaların Rolü". *Bilig*, 19, 147-156.
- Aynur, H., Çakır, M., Koncu, H., Kuru, S. S., Özyıldırım, A. E. (2012). *Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları VII, Mecmua: Osmanlı Edebiyatının Kırk Ambarı*. İstanbul: Turkuaz Yayınları.
- Çavuşoğlu, M. (1979). *Amrî Dîvânı Tenkidli Basım*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Ekinci, R. (2017). *Vefeyât-ı Ayvansarâyî*. 15 Kasım 2022 tarihinde, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55730,vefeyat-i-ayvansarayipdf.pdf?0> adresinden erişildi.
- Gıynaş, K. A. (2011). "Şiir Mecmuaları Hakkında Yapılan Çalışmalar Bibliyografyası". *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 25, 245-260.
- Gürbüz, M. (2011). *Biyografik Değer Bakımından Şiir Mecmuaları, Prof. Dr. Mustafa İsen Adına Uluslararası Klasik Türk Edebiyatında Biyografi Sempozyumu Bildirileri Kitabı*. Ankara: Grafiker Yayınları.

Gürbüz, M. (2012). Şiir Mecmuaları Üzerine Bir Tasnif Denemesi. hzl. H. Aynur, M. Çakır, H. Koncu, S. S. Kuru, A. E. Özyıldırım. *Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları VII, Mecmua: Osmanlı Edebiyatının Kırk Ambarı* içinde (ss. 99-113). İstanbul: Turkuaz Yayınları.

Gürbüz, M. (2013a). “Osmanlı Şiirinin Hazinesi: Mecmualar ve Cönkler Çalıştayı”. *Turkish Studies*, 8(1), 2947-2949.

Gürbüz, M. (2013b). “Mecmuaların Tüketim Biçimlerine Göre Kimi Tespitler”. *Gazi Türkiyat*, 12, 67-74.

Gürel, R. (2019). *Derviş-nihâd Bir Saray Adamı Enderunlu Osman Vâsıf Bey ve Dîvânı Dîvân-ı Gülşen-i Efşkâr-ı Vâsıf-ı Enderûnî*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.

Horata, O. (1999). “Mevlâna ve Divan Şairleri”. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 16, 43-56.

İnce, A. (2018). *Tezkiretü’ş-şuarâ*. 20 Kasım 2022 tarihinde, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklen-ti/57124,mirza-zade-mehmed-salim-tezkiretu39s-su39rapdf.pdf?0> adresinden erişildi.

İpekten, H., İsen, M., Toparlı, R., Okçu, N., Karabey, T. (1988). *Tezkireler Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Karabey, T. (1996). “Mecmuatü’n-Nezair’in Yeni Bir Nüshasına Dair”. *AÜTAED*, 6, 67-73.

Kılıç, M. E. (2012). *Tasavvufa Giriş*. İstanbul: Sufi Kitap.

Köksal, M. F. (2012). *Eski Türk Edebiyatında Tenkit ve Teori*, İstanbul: Kesit Yayınları.

Köksal, M. F. (2011). *Şiir Mecmualarının Önemi ve Mecmuaların Sistematik Tasnifi Projesi (Mestap)*. 11 Kasım 2022 tarihinde, <https://mestap.com/mestap/> adresinden erişildi.

Köroğlu, A. H. (2021). “Esrar Dede Tezkiresindeki İstitrâdlardan Hareketle Mevlvî Şairlerde Mahlas Alma Geleneği”. *Littera Turca*, 7(4), 1403-1415.

Kur’an-ı Kerim (2022). 10 Kasım 2022 tarihinde, <https://kuran.diyaret.gov.tr/mushaf/kuran-meal-2/fatiha-suresi-1/ayet-1/diyaret-isleri-baskanligi-meali-1> adresinden erişildi.

Levend, A. S. (1998). *Türk Edebiyatı Tarihi -Giriş-*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Macit, M. (2017). *Nedim Dîvânı*. 13 Mart 2023 tarihinde, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklen-ti/56214,nedim-divanipdf.pdf?0> adresinden erişildi.

Mutlu, M. (2020). “Enderunlu Vâsıf’ın Kendi Şiirlerine İlişkin Değerlendirmeleri”. *SUTAD*, 48, 137-154.

Müstakîm-zâde Süleyman Sâdeddin Efendi (1928). *Tuhfe-i Hattâtîn*. İstanbul: İstanbul Devlet Matbaası.

Öngören, R. (2010). Şeyh. *İslâm Ansiklopedisi*. (Cilt. 39, ss. 50-52). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Önkaş, N. A. (2016). *Klasik Türk Edebiyatında Mevlevilik Kültürü ve Mevlevî Şiirler*. Ankara: Gece Kitaplığı.

Serinsu, A. N. (2009). *Dinî Terimler Sözlüğü*. Ankara: MEB Yayınları.



Süngü, Z. (2020). “Şiir Mecmuaları Hakkında Yapılan Yeni Çalışmalar Bibliyografyası ve MESTAP”. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 25, 917-1056.

Şener, O. Z. (2013). *Tuhfe-i Nâilî Metin ve Muhtevâ II. Cilt S. 1000-1263*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi, Sivas.

Tanyıldız, A. (2012). “Şiir Mecmûalarının Neşri Hakkında”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(1), 224-239.

Tarlan, A. N. (1946). “Eski Mecmualar Arasında”. *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 1(1), 122-137.

Tatcı, M. (2008). *Yûnus Emre Dîvânı*. 14 Mart 2023 tarihinde, <https://archive.org/details/YunusEmreDivanTurkish/page/n239/mode/2up?q=g%C3%B6n%C3%BC1+%C3%A7al> adresinden erişildi.

Uludağ, S. (1995). Fakr. *İslâm Ansiklopedisi*. (Cilt. 12, ss. 132-134). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Uludağ, S. (2003). Marifet. *İslâm Ansiklopedisi*. (Cilt. 28, ss. 54-56). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Uzun, M. İ. (2003). Mecmua. *İslâm Ansiklopedisi*. (Cilt. 28, ss. 265-268). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Üstüner, K. (2007a). “Klasik Türk Şiirinde Mevlevilik ve Mevlevilik Etkisi (14. ve 15. yy. Divanlarına Göre)”. *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 18, 141-152.

Üstüner, K. (2007b). *Divan Şiirinde Tasavvuf (14. - 15. Yüzyıllar)*. Yayımlanmış Doktora Tezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>.

Yılmaz, F. B. (2013). “On Sekizinci Yüzyıldan Bir Kırkambar: Elifîzâde Feyzî Mecmuası”. *Turkish Studies*, 8(9), 833-877.

Yılmaz, M. (1992). *Edebiyatımızda İslâmî Kaynaklı Sözcükler (Ansiklopedik Sözlük)*. İstanbul : Enderun Kitabevi.

Yılmaz, O. (2008). “Metin Te’sisinde Şiir Mecmualarının Katkısına Bir Örnek: Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi Koleksiyonu 5214 Numaralı Mecmua ve Muhtevası”. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 1, 255-280.

EK:

نعت نبی باری ذی جلال  
 ای رسول فری عالم دستگیری عاجزین  
 دل شفاعت اغنیه اجناسی المذنبین  
 سن نبوت ملکک شاهی الوبحی دبدیلر  
 مصطفایا اجاء الأرحمة للعالمین  
 روضه باکله بحر المین وضع ازل  
 هده جنان عدن فدخلوهاها الدین  
 کونه شرفک قوادیا فی نسخ یندیک  
 شرفک اولدی شهاجله شایعین متین  
 ذات پاکه فهو این بلای علی خانی  
 ساکله امت اولدی جمله بی المصلین  
 میکانان سنیدی من کاتبانک سیدی  
 صاحب البریوت صادق الود الومین  
 معدنی غایان کنت محرفی علم لدن  
 کوهی اصل الحقایق سرور اهل بقاین  
 باب لطفک ان شفاعت التجا الیر  
 بر یوزی قاره فولد ناددی زار خربین

115b Gazel-1 (Naat)

نادک  
 کینج قاعده غنی الیه سنج  
 الیه مرض فقر الیه غریب الیه  
 شرفی لطفک الیه ودا  
 برب نبی محتاج طبیب الیه

3b Kıta

نظر نادک  
 قنر انوب دیر دیدیه جلاوک ایچون  
 سه و کت ایلدیر قنر شمشادک ایچون  
 حال دیکر کونمه لطفه اعداوتک  
 حق سنک لطفک ایقون ایدر اعداوتک ایچون  
 بلبل کبی ای اول عالمه دستار اولدک  
 حضرت ام عمر زار الیه فریادک ایچون  
 مروت غنک اولدیر بولدی نشت و صدک  
 جان فدا ایلدیر سکا ایوادک ایچون  
 نادک نه در کتم نظر عدایده سن بویوک  
 اول نلله نظم ندیم نو ایجادک ایچون  
 مرم مرم مرم مرم مرم مرم مرم مرم

3b Kıta

**ناجی**

او صحت دیدن صورت انسانی کور  
 صفوحه چنده مسطور آیت قرآنی کور  
 عقل غیشدن جهانک نفسی کور ایوب  
 عاریدن عاری اول کله زوق ایله دجانی کور  
 آیت شریف کتب خطی حقیقت کوهو کور  
 آیه جویدی دولت احسانی کور  
 واعطای آاده کورمه کندوی عنوان ایوب  
 از زواده قورایه فخر ایمن سلطانی کور  
 سفت دنیا کون زار شف ایله  
 بر بالادن الین جگدم بود دروانی کور  
 و اهدا انکار ابرسن سن حقیقت اهلنی  
 حالت تر عنده اضربون مجرانی کور  
 قمری مصرنه حقیقت شاه ولیست عاقبت  
 چاهنده مثل یوسف بودن لالی کور  
 ندر حقیقت کعبه دی معرفت کوهو کور  
 شمشیر دلنده ای دل نوح و ش طرفانی کور  
 پیش جهنم کوز یورب ناوی مقیم اول  
 صقه لاین ارفنجون کندور امکانی کور

112a Gazel-5

**ناجی**

سوسه کورمه سکندروس جهانده خبیات  
 ذکر حضرت نشانی عشق اولنه آب حیوان  
 کلمنی بر مشده بند ایله جاننده اول  
 انارک بر نطفی حل ایله نتیجه یک مشکلات  
 ماسو افکارنی دلدن تر اش آیت سنجی ایوب  
 کم سزای بیت حق اجمع اوله لات منان  
 اولدن اول اولن ابروی حیاتی یاقه  
 رمز نمودن خبره اول کور کسه بیجان  
 طالب حق کندو کولنده بود مولود کسینی  
 من عرف سترن عیان ایندی سولی کائنات  
 ذکر حقله قلبکی آینه و ش صاف ایله کیم  
 بیله سن مولایی ناسم کشف اوله زان صفات  
 ناد یا سطح نفسک خودی غمضه در  
 شاه روح کجی صافن بر لعب ایله اولیه ان

116a Gazel-6

# Yeniden Doğum, Kleşa ve Nirvāna Hakkında Bazı Eski Uygurca Fragmanlar

## *Some Old Uyghur Fragments on Rebirth, Kleşa, and Nirvāna*

Uğur UZUNKAYA\*



### Öz

Eski Uygurca, farklı dinī muhitlerde yazılan muhtelif konu ve türdeki eserlerin tercümesine dayanır. Bu dinī muhitler içerisinde Budizm, Manihaizm ve Nasturi Hristiyanlık yanında önemli bir yere sahiptir. Esasen Sanskritçe Budist külliyata ilişkin eserlerin tercümesi temelinde oluşan Budist Uygur edebiyatında bütünlüklü olarak korunan birçok eserin külliyattaki yeri tespit edilebilmiştir. Bunun yanında kimi yazmaların kısmen hasarlı olması bunların külliyatla ilişkilendirilmesini engellemektedir. Bu çalışmada da bugün hangi Eski Uygurca metnin parçası olduğu belirlenmeyen ancak başta Budizm'deki yeniden doğum, kleşa "ihtiras" ve nirvāna "kurtuluş, huzur" konularını ele alan daha evvel yayımlanmamış Eski Uygurca metin parçalarının filolojik neşrine odaklanılmıştır. Çalışmaya dāhil edilen yedi fragman bugün Berlin Turfan Koleksiyonu'nda korunmaktadır ve sırasıyla şu arşiv numaralarına sahiptir: U 2139 (o. F.), U 2213 (T I 217), U 2268 (T I 642), U 2269 (T I 648), U 2286 (T I α 512; T I α), U 2321 (T I D 513; T I D) ve U 5383 (T I α). Bu yazıda bahsi geçen fragmanların yazı çevirimleri ve harf çevirileri, Türkiye Türkçesine aktarmaları, metne ilişkin açıklamaları ve analitik dizini de ihtiva eden sözlüğü sunulacaktır.

**Anahtar Kelimeler:** Budizm, Eski Uygurca, metin neşi, yeniden doğum, kleşa, nirvāna.

\* Doç. Dr., Erzurum Teknik Üniversitesi,  
Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı  
Bölümü, Erzurum, Türkiye.  
Elmek: uguruzunkaya@gmail.com  
orcid.org/0000-0003-4534-9305  
Bu yazı, TÜBA-GEBİP programı tarafından  
desteklenmiştir.

Gönderilme Tarihi / Received Date:

20 Mart 2023

Kabul Tarihi / Accepted Date:

12 Ağustos 2023

Atıf/Citation: Uzunkaya U. (2023).  
Yeniden Doğum, Kleşa ve Nirvāna Hak-  
kında Bazı Eski Uygurca Fragmanlar  
doi.org/10.30767/diledeara.1267818

Copyright © 2023  
Dil ve Edebiyat Araştırmaları  
tded.org.tr | 2023

### Abstract

Old Uyghur is based on the translation of works on various subjects and genres written in different religious circles. Buddhism in these religious circles has an important place in addition to Manichaeism and Nestorian Christianity. In the Buddhist Uyghur literature, which is essentially based on the translation of the works related to the Sanskrit Buddhist canon, the place of many complete works in the corpus has been identified. In addition, some of the manuscripts are partially damaged, preventing them from being associated with the canon. In this study, the focus is on the philological edition of unpublished Old Uyghur fragments, which are not identified which Old Uyghur text is part of today, but which deal primarily with the subjects of rebirth, kleşa "passion" and nirvāna "extinction, liberation, peace" in Buddhism. The seven fragments included in this work are preserved today in the Berlin Turfan Collection and have the following archival numbers: U 2139 (o. F.), U 2213 (T I 217), U 2268 (T I 642), U 2269 (T I 648), U 2286 (T I α 512; T I α), U 2321 (T I D 513; T I D), and U 5383 (T I α). This paper presents the transcription and transliteration of the aforementioned Old Uyghur fragments, translations into Turkish, notes, and glossary with an analytical index.

**Keywords:** Buddhism, Old Uyghur, text edition, rebirth, kleşa, nirvāna.

## Extended Summary

Old Uyghur is a historical Turkish dialect containing verse and prose texts of various genres and subjects from different religious circles. Most of these texts have a translation-based view. However, the existence of non-religious texts is also known in Old Uyghur literature. The religious environments in which the Uyghurs live differ according to centuries, the geographies they live in, and the societies they interact with. But in any case, it can be said that Buddhism is dominantly at the forefront here. In this context, this paper deals with the edition of seven unpublished Old Uyghur fragments relating to Buddhism. The article consists of six parts: (1) Introduction (2) Transcription and Transliteration of Old Uyghur Text, (3) Translation of Old Uyghur Text, (4) Remarks on Old Uyghur Text, (5) Index-Glossary, finally (6) Closing Remarks. In this extended summary, the study will be introduced in general terms. In the chapter entitled *Introduction*, the aim is to introduce Old Uyghur fragments and mention the study's framework and method. Seven unpublished Old Uyghur fragments are included in this study. These are preserved today in the Turfan Collection in Berlin Brandenburg Sciences and Humanities. Their archive numbers are as follows: U 2139 (o. F.), U 2213 (T I 217), U 2268 (T I 642), U 2269 (T I 648), U 2286 (T I α 512; T I α), U 2321 (T I D 513; T I D), U 5383 (T I α). In the framework of this paper, the transcription and transliteration of the aforementioned Old Uyghur fragments, translations into Turkish, notes, and glossary with an analytical index are presented. In the chapter called *Transcription and Transliteration of Old Uyghur Text*, the method related to the transcription and transliteration in *Uigurisches Wörterbuch* [Uyghur Dictionary] is followed (Röhrborn 1977-1998: 9-10 and 13-14; Röhrborn 2010: XXXIII-XXXV). In the chapter entitled *Translation of Old Uyghur Text*, while the Old Uyghur text is translated into Turkish, it is tried to adhere to the original text as much as possible. The transcribed text of this study consists of 81 lines, but there are textual damages on some lines. For this reason, some damaged lines cannot be translated in the translation of the text into Turkish, and on the other hand, line-by-line translation is preferred because the context cannot always be followed precisely in the lines that are relatively well preserved. In the chapter titled *Remarks on Old Uyghur Text*, mostly Buddhist terms, the reasons for text restorations, and some hesitations in the fiction of the text are included. The *Index-Glossary* of this article has been prepared alphabetically and in context. In the *Index-Glossary* part, all the words in the text are included with their origin information. In addition, while preparing the entries, all the spellings and restored versions of each item in the text are included.

The results of this study can be listed as follows: (1) In this article, the 81-line Old Uyghur text relating to Buddhism has been presented as data for Turkish language studies. (2) In the transcribed and transliterated text of the paper, 7 lines were heavily damaged. (3) In the vocabulary of the paper, 112 noun stems and verb stems are determined. (4) Of the 112 words that make up the vocabulary of the text, 30 (26.78%) are verb stems, while 82 (73.21%) are noun stems. (5) 6 (7.31%) of noun stems identified in the text are borrowed words. (6) Of these borrowed words, 2 (33.33%) are words borrowed from Sanskrit through Tocharian or Sogdian. (7) On the other hand, 3 (50%) of the borrowed words are directly quoted from Sogdian. (8) A Sanskrit word (16.66%) quoted through Tocharian is identified. This article has made a small contribution to Old Uyghur studies through the text edition.

## Giriş

Budizm, ticaret yolları sayesinde doğduğu toprakların çok daha ötesine Güney ve Güneydoğu Asya, Doğu Asya ve Orta Asya gibi bölgelere taşınmış çoğu zaman buradaki yerel inanışların da

etkisiyle farklı yorumlarla bezeli ekolleri ışığında yazınsal kaynaklarını ve sanatsal emtialarını üretmiştir. Böylelikle temelde Budist inanış sistemlerine bağlı olsa da bölgesel bağlamda kendi felsefesini, filozoflarını, taraftarlarını, ideal şahsiyetlerini, Tanrı ve ruhlarını, dinî figürlerini ve efsanevi kahramanlarını vücuda getirmiş birçok Budist ekol ortaya çıkmıştır. Bu ekoller özellikle felsefi kabulleri noktasında birbirlerinden ayrılrsa da kimi Budist düşüncelere farklı yorumlar getirmesi neticesinde de farklılaşan Budist akımların doğmasına sebep olmuştur. Budizm'in evrensel ahlaki kabuller çerçevesinde böylesine dinamik ve canlı bir görünüme sahip olması, bilhassa içe bakışı öğütleyen ritüele ilişkin uygulama boyutları sayesinde geniş bir yayılım alanında kendine yer bulmasını sağlamıştır. Bunun yanında Budist yazılı kaynakların Sanskritçeden kimi zaman doğrudan kimi zaman ara diller ve versiyonlar vasıtasıyla Çinceye, Tibetçeye, Moğolcaya, Soğdcaya, Hoten Sakacasına ve Eski Uygurcaya yapılan tercümeleri muhtelif dillere ilişkin geniş bir dinî külliyyatı meydana getirmiştir. Budizm, Orta Asya coğrafyasında özellikle Turfan Uygurları arasında kendisine güçlü bir yer bulsa da kaynaklar Türklerin Budizm ile olan tanışıklığını çok daha eskiye, I. Doğu Türk Kağanlığı'na kadar götürmektedir (krş. Tezcan 1978: 288-289). Bu ilk temas her ne kadar Çin kaynakları ve Bugut yazıtı üzerinden tarihsel ve yazınsal boyutta kanıtlanmaya çalışılsa da (krş. Gabain 1954: 163-166) en iyi bilinen gerçek özellikle 840'ta bozkırdaki devletlerinin ortadan kaldırılmasını müteakip Uygurların Doğu Türkistan'ın Tarım bölgesine, Turfan ve Dunhuang'a göç etmesi ve burada farklı dinî çevrelerle irtibatının artması yönündedir. Bunun neticesinde Turfan Uygurlarının kurduğu Hoço Uygur Hanlığı [850-1250], siyasi ve askeri yönlerinden ziyade kültürel sahada gerçekleştirdiği ilerlemelerle ön plana çıkmış ve yoğun bir tercüme faaliyeti çerçevesinde Budist Uygur edebiyatının oluşumuna ve gelişimine katkı sağlamıştır. Bilhassa Türk alfabesi ile kaleme alınan yazıtların ve yazmaların dilinin çözülmesi 19. yüzyılın sonunda Türklük bilimine olan ilginin artmasına ve neticesinde de Doğu Türkistan'a keşif gezilerinin gerçekleştirilmesine yol açmıştır. Keşif gezilerinin semeresi olarak bölgeden elde edilen yazma ve basma eserler Uygur edebiyatının oluşumuna katkı sağlamıştır. Bu bölgeden derlenen birçok yazılı kaynak muhtelif filolojik incelemelerin konusunu oluşturmuştur; ancak bununla birlikte hâlâ neşredilmeyi bekleyen yazma eserler ve metin parçaları mevcuttur. Bu yazı da bu maksatla şimdiye kadar neşredilmemiş olan, temelde yeniden doğum, *kleśa* "ihtiras" (Monier-Williams 1899: 324a; Edgerton 1953: 198a) ve *nirvāna* "kurtuluş, huzur" (Monier-Williams 1899: 557c) gibi Budizm'e ilişkin konuları ihtiva eden yedi Eski Uygurca fragmanın filolojik neşrine odaklanmıştır. Bu çalışmaya dâhil edilen yedi fragman bugün Berlin Turfan Koleksiyonu'nda korunmaktadır ve sırasıyla şu arşiv numaralarına sahiptir: U 2139 (o. F.), U 2213 (T I 217), U 2268 (T I 642), U 2269 (T I 648), U 2286 (T I α 512; T I α), U 2321 (T I D 513; T I D), U 5383 (T I α).

Bu yazının konusunu oluşturan ilk fragman U 2139 arşiv numarasını taşımaktadır; bununla birlikte bir buluntu işaretine sahip değildir. U 2139 fragmanı, her iki yüzünde de 5 satır olmak üzere toplam 10 satırdan oluşmaktadır. Fragmanın A sayfasının ilk satırı ve B sayfasının da ilk ve son satırı yoğun bir hasara maruz kalmıştır. Bu kısımlarda belli belirsiz birkaç harf kalıntısı bulunmaktadır. Bununla birlikte fragmanın A sayfası satır sonundan, B sayfası ise satır başından hasarlıdır. U 2139 fragmanında bir sayfa numaralandırması mevcut değildir. Bu fragmanın fiziksel özelliklerini ihtiva eden katalog bilgileri Raschmann (URL-1) tarafından hazırlanmıştır. Raschmann'ın da haklı olarak belirttiği üzere, oldukça kısıtlı bir bağlama sahip olan bu fragmanda, insanlar âlemi (EUyg. [yal]nok aźunta) söz konusu edilmiştir. Bu fragman, yazının 01-10. satırlarını oluşturmaktadır.

Bu çalışmadaki ikinci fragman U 2213 arşiv numarasına ve T I 217 buluntu işaretine sahiptir. U 2213 fragmanı; her iki yüzünde de 6 satır olmak üzere toplam 12 satırdan oluşmaktadır. Bu

fragmanın A sayfasının ilk satırı oldukça hasarlıdır. Bu satırda yalnızca birkaç harf kalıntısı göze çarpmaktadır. Bunun yanında fragmanın A ve B sayfasının satır başından hasarlı olduğunu belirtmek gerekir. Fragmanın fiziksel özelliklerini ihtiva eden katalog bilgileri Raschmann (URL-2) tarafından hazırlanmıştır. Raschmann, fragmanın Budist bir anlatı metnine ait olduğunu belirtir. Metinde büyük hükümdar (EUyg. ulug elig) ifadesinin yinelenerek kullanıldığı ve fevkalade yasa (EUyg. tañlançig mujadınçig törö) ibaresinin yer aldığı belirtilmelidir. Bu fragman, yazının 11-22. satırlarını oluşturmaktadır.

Yazıda yer verilen üçüncü fragmanın arşiv numarası U 2268 ve buluntu işareti T I 642'dir. Fragmanın A yüzünde 4, B yüzünde ise 5 satır korunabilmiştir. Bu fragmanın B sayfasının ilk satırında bütünlüklü bir hasar söz konusudur. Diğer taraftan fragmanın her iki yüzü de satır başından ve sonundan metinsel hasar ihtiva etmektedir. Fragmanın katalog bilgileri Raschmann tarafından (URL-3) hazırlanmıştır. Raschmann, fragmandaki konunun tıpkı bu yazıya dâhil edilen ikinci fragman gibi Budist Uygur edebiyatına ait bir anlatı metni olduğunu belirtir. Fragmanın bugün hangi EUyg. metnin parçası olduğu belirlenemese de bir anlatı metni olduğunu çağrıştıracak komşu evi (EUyg. konşı ävi), anne (EUyg. ana), evine sokmak (EUyg. äviņa kirgür-) gibi ifadelerin yer aldığı söylenebilir. Bu fragman, yazının 23-31. satırlarını oluşturmaktadır.

Yazıdaki dördüncü fragman U 2269 arşiv numarasını ve T I 648 buluntu işaretini taşımaktadır. Fragmanın A yüzünde 9, B yüzünde 8 satır bulunmaktadır. Bu şekilde fragman 17 satırdan oluşmaktadır. Fragmanın A yüzünün ilk satırı ve B yüzünün de son satırı yoğun bir hasara maruz kalmıştır. Bunun yanında her iki satır da az da olsa satır başından ve sonundan hasarlıdır. Söz konusu fragmanın fiziksel özelliklerini ihtiva eden katalog bilgileri Raschmann (URL-4) tarafından hazırlanmıştır. Fragmanın bugün hangi metnin parçası olduğu tespit edilemese de sekiz türlü hakikate (EUyg. säkiz törlüg köni), kurtuluş sevincine (EUyg. nirvan mäñisi), ihtirasa (EUyg. nizvani), sekiz türlü ihtirasa (EUyg. säkiz törlüg nizvanılıg), seksen bin Tanrıya (EUyg. säkiz tümän t(ä)ñri) değindiği belirtilmelidir. Bu fragman, yazının 32-48. satırlarını oluşturmaktadır.

Çalışmaya dâhil edilen beşinci fragman U 2286 arşiv numarasına ve T I α 512 ile T I α buluntu işaretlerine sahiptir. Fragmanın A sayfasında 5, B sayfasında ise 4 satır korunabilmiştir. Fragmanın A sayfasının son satırı ve B sayfasının da ilk satırı epeyi hasar görmüştür. Diğer satırlar görece daha iyi korunmuş olsa da her iki satır da satır sonundan belli oranda hasarlıdır. Fragmanın fiziksel özelliklerine yer veren katalog bilgileri Raschmann (URL-5) tarafından sunulmuştur. Raschmann, bu Budist metin parçasının bir tür aliterasyonlu manzumeleri içerdiği fikrini dile getirir. Bu fragmanda konu, Skt.de *kleša*, EUyg.da *nizvani* olarak bilinen ihtirasların ortadan kaldırılmasıdır. Bunun yanında fragmanda zındık (EUyg. tirte) ve şeytandan (EUyg. asur) da söz edilmektedir. Bu fragman, yazının 49-57. satırlarını oluşturmaktadır.

Çalışma yer alan altıncı fragmanın arşiv numarası U 2321, buluntu işaretleri ise T I D 513 ve T I D'dir. Bu fragmanın her iki yüzünde de 7 satır bulunmaktadır; dolayısıyla fragmanın 14 satırdan oluştuğu belirtilmelidir. Fragmanın her iki yüzü de satır başından ve sonundan hasarlı görünmektedir. Raschmann (URL-6), fragmanın fiziksel özelliklerine değinen katalog bilgisini hazırlamıştır. Raschmann'ın da belirttiği üzere, fragmanda günahlardan (EUyg. ayıg kılınc), cehennemde yeniden doğuştan (EUyg. tamularta tug-) ve zehir zihniyetinden (EUyg. agu köñül) bahsedilir. Fragmanın bugün hangi EUyg. metnin parçası olduğu belirsizdir. Bu fragman, yazının 58-71. satırlarını oluşturmaktadır.

Bu yazıya dâhil edilen yedinci ve sonuncu fragman U 5383 arşiv numarasını ve TI  $\alpha$  buluntu işaretini taşımaktadır. Fragmanın ön ve arka yüzünde 5 satır bulunmaktadır ve böylece toplamda 10 satırdan oluştuğu söylenebilir. Fragmanın arka yüzünde sayfa numaralandırmasını çağrıştıracak Skt. *p(a)t(a)r* “yaprak” sözcüğü yer almaktadır. Yazmanın arka yüzünün son satırı büyük oranda hasarlıdır. Fragmanın ön yüzü satır sonundan, arka yüzü ise satır başından kısmen hasarlıdır. Fragmanın katalog bilgileri Raschmann (URL-7) tarafından hazırlanmıştır. Kısıtlı bir bağlama sahip olsa da bu fragmanda, Raschmann’ın da belirttiği gibi, muhtemelen bir varoluş biçimi (EUyg. azun tut-) tanımlanmaktadır. Bu fragman, yazının 72-81. satırlarını oluşturmaktadır.

Bu yazı yukarıda tanıtılan fragmanların çeviri yazısını, harf çevirisini, Türkiye Türkçesine aktarımını, metne ilişkin açıklamalarını ve sözlük/dizinini sunmaktadır. Metnin çeviri yazısında *Uigurisches Wörterbuch*’da belirlenen yöntem takip edilmiştir (krş. Röhrborn 1977-1998: 9-10 ve 13-14; Röhrborn 2010: XXXIII-XXXV). Bu çalışmanın çeviri yazılı metin kısmı 81 satırdan oluşmaktadır; ancak yukarıda her bir fragmanda ayrı ayrı belirtildiği üzere, kimi satırlarda metin hasarları mevcuttur. Bu durum metnin Türkiye Türkçesine aktarımında bazı hasarlı satırların aktarılamamasına ve diğer yandan nispeten daha iyi korunan satırlarda da bağlam her zaman kesin olarak izlenemediğinden satır satır aktarım yolunun tercih edilmesine sebep olmuştur. Çalışmanın açıklamalar bölümünde çoğunlukla Budist terimlere, metin restorasyonlarının sebeplerine, metnin kurgusundaki kimi tereddütlere yer verilmiştir. Bu yazının sözlük/dizin bölümü alfabetik ve bağlamlı olarak hazırlanmıştır. Sözlük/dizin bölümüne, metinde bütünlüklü olarak yer alan bütün sözler köken bilgileriyle dâhil edilmiştir. Buna ilaveten madde başları hazırlanırken, her bir madde başının metindeki bütün yazım biçimlerine ve restore edilmiş biçimlerine de yer verilmiştir.

### Eski Uygurca Metnin Yazı Çevirimi ve Harf Çevirisi

		U 2139 (o. F.)
		<b>A sayfası</b>
(01)	01	... .. .../ ... ..
(02)	02	sav sözlä... .. s'v swyz l'/// ... ..
(03)	03	yok tep ... .. ywq' typ tydy//... ..
(04)	04	larıg körd[i]... .. l'ryq kwyrd/... ..
(05)	05	kı/ınc̣ ... .. q'y/ınc̣ ... ..
		<b>B sayfası</b>
(06)	01	... .. ... .. / ... ..



(07)	02	... .. inçä ... ..m//l/y 'ynç'
(08)	03	... .. [yal]ɣok ažunta ... .. ///kwq: "ž. wnt'
(09)	04	... .. ärdim(i)z ,, ... ..y 'rdymz ,,
(10)	05	... .. ... .. /w...
<b>U 2213 (T I 217)</b>		
<b>A sayfası</b>		
(11)	01	... .. ... ..yk .../ l' r r
(12)	02	... .. mäñi ... .. sävinç ... .. m'nky ///...y s'vynç
(13)	03	... .. tañlançığ muñadinç[ı]g törö ... /m// t'nkl'nçyq mwnk'dynç/q twyrw
(14)	04	... ..m(i)z tep sakınu täginür ... ..k/s// mz typ s'q'ynw t'kynwr
(15)	05	... .. ,, ulug elig ... .. / ,, 'wlwq 'ylyk
(16)	06	... .. täginälim ,, ... ..yn sy/.../ t'kyn'lym ,,
<b>B sayfası</b>		
(17)	01	... .. t(ä)ɣrilär ärdi kim ... .. / tñkry l' r 'rdy kym
(18)	02	... .. kılguçı tep tedi ,, ... .. q'ylqwçy typ tydy ,,
(19)	03	... .. ,, ulug elig ... .. nty //y ,, 'wlwq 'ylyk
(20)	04	... .. köñlümdä tañlag[u] ... .. kd/ kwñklwm d' t'nkl'q/ w
(21)	05	... .. ärsär ,, ... .. /y/ twym.../r 'rs'r ,,
(22)	06	... .. täginip ... l/r 'w/... .. / ... .. t'kynyp p

		<b>U 2268 (T I 642)</b>
		A sayfası
(23)	01	... .. konşı ävi... .. ... ..sy qwnşy 'vy... ..
(24)	02	... .. koştı ,, ol [ogu]lk(i)ya ... ..t' q'wşty ,, 'l ///l q'y'
(25)	03	... .. ,, anamka agu mu berti ... .. ,, 'n'm q'' 'q'w mw pyrty
(26)	04	... .. ,, m(ä)n nägü kılurm(ä)n ,, kim ... ..y ,, mn n'kw q'ylwr mn ,, kym
		<b>B sayfası</b>
(27)	01	... .. ... .. /... ..// /... ..
(28)	02	... .. bardı ,, ikinti kün ol ... ..p p'rđy ,, 'ykynty kwyn 'wl
(29)	03	... .. ätin yoğup ol ogul ... ..p 'tyn ywtwp 'wl 'wqwl
(30)	04	... .. bardı ,, ol ... .. ... ..ryp p'rđy ,, 'wl ...q'' ny
(31)	05	... .. äviñä kigür... .. ... .. 'vynk' kykwr... ..
		<b>U 2269 (T I 648)</b>
		A sayfası
(32)	01	... .. ... ..// ... ..
(33)	02	... .. [ä]töz ... .. bo ärü[r] ... ... .. /t'wyz //m/... pw 'rw/ ...
(34)	03	... .. säkiz törlüg köni ... .. ... .. s'kyz twyrlwk kwyny ... ..
(35)	04	... .. köñüli biligi yaru... .. ... .. kwnkwly pylyky y'rw... ..
(36)	05	... .. umak ütläyü tavrāt[u] ... .. ... .. /wm'q 'wyt'l'yw t'vr't/ ... ..

(37)	06	... ..miz k(ä)rgäk bo nirvan m[äñisi] ... .. ... ..myz krk'k pw nyrv'n m///// ... ..
(38)	07	... .. bo tört törlüg! <sup>1</sup> ... .. ... .. / pw twyrt twyrlwk /... ..
(39)	08	... .. bo nizvani m(ä)n ... .. ... .. pw nyz v'ny mn 'wyç///d... ..
(40)	09	... .. burhan kântü ö[zi] ... .. ... .. pwrq'n k'ntw `w// / ... ..
		<b>B sayfası</b>
(41)	01	... .. ,, körmädüküg... .. ... .. /dy ,, kwyrn'dwkwk... ..
(42)	02	... .. [sä]kiz törlüg nizvanil[ıg] ... .. ... .. //kyz twyrlwk nyz v'nyl// ... ..
(43)	03	... .. [s]äkiz tümän t(ä)ñri ... .. ... .. /kyz twym'n tkry yw/... ..
(44)	04	... .. yertinçüdä kılmış ... .. ... .. yyrtynçwd' qylmyş d/... ..
(45)	05	... .. y(a)pş(ı)ndurtı ... .. ... .. /t/z ty ypşndwrty t... ..
(46)	06	... .. tãgdilär ol ... .. ... .. /// t'kdy l'r `wl `w/...
(47)	07	... .. [t]etir ,, kum sanınça ... .. ... .. /ytyr ,, qwm s'nynç' /... ..
(48)	08	... .. ... .. 'r `wyd/ ... ..
		<b>U 2286 (T I α 512; T I α)</b>
		<b>A sayfası</b>
(49)	01	uladı ,, tört orontakı ädgü kılınç alku ... .. 'wl'ty ,, twyrt `wrwnt'q'y `dkw q'ylyñç "lqw t... ..
(50)	02	yügrökün yügürürçä tınmatın sönmätin ... .. ywkrwkwn ywkrwr ç' tynm'tyn swynm'tyn ... ..
(51)	03	tirte asur nizvani öçürgäli barır ,, an[ı] ... tyrty `swr nyz v'ny /wyçwrk'ly p'ryr ,, "n/ ...

1 Sözcüğün üstü karalanmıştır.

(52)	04	ymä inçä tep y(a)rl[ika]yur bo ... .. ym' 'ynç' typ yrl///ywr pw ''//... ..
(53)	05	... .. ...//...k ... ..
		<b>B sayfası</b>
(54)	01	... .. k/l/.../ // ... ..
(55)	02	ot ı ıgaç örtänürçä ... .. 'wt 'y 'yq'ç 'wyr't'nwrç' p/////... ..
(56)	03	ot yalınıntakı tulı täginmäduk ärür ,, ... 'wt y'lynyn t'q'y twly t'kynm'dwk 'rwr ,, ...
(57)	04	bolmuş üçün ışıyur oron tetir ,, ... .. pwlmyş 'wyçwn 'yşyywr 'wrwn tytyr ,, ... ..
		<b>U 2321 (T I D 513; T I D)</b>
		<b>A sayfası</b>
(58)	01	... .. [tamu]l[a]rta tugar ... .. ... .. ///l/rt' twq'r ... ..
(59)	02	... .. ötrü ol ... .. ... .. //ytrw 'wl l/w... ..
(60)	03	... .. k(a)ltı ... .. ... .. / q'ltı / ... ..
(61)	04	... .. ylıkı ... .. ... .. // yylq'y (P) ... ..
(62)	05	... .. aşnukı ... .. ... .. l'r ''şnwq'y (P) ... ..
(63)	06	... .. üçün inçä ... .. ... .. 'wyçwn 'ynç' //... ..
(64)	07	... .. tuga[r] ... .. ... .. kwq dyn twq' / ... ..
		<b>B sayfası</b>
(65)	01	... .. kert[ü]s[i] ... .. ... .. ynk kyrt/s/ ... ..
(66)	02	... .. ,, ötrü ol ... .. ... .. / l'r ,, 'wytrw 'wl / ... ..

(67)	03	... .. [aŋç]ulayu bo üçäğü ... .. ... .. ///wl'yw pw 'wyç'kw ... ..
(68)	04	... .. törlüg ... .. ... .. twyrlwk ... ..
(69)	05	... .. agu köñü[ı] ... .. ... .. /'qw kwnkw/ ... ..
(70)	06	... .. içintä tug[ar] ... .. ... .. /yçynt' twq// ... ..
(71)	07	... .. ayıg kılı[nç] ... .. ... .. y''yyq qyly// ... ..
		<b>U 5383 (T I α)</b>
		<b>ön</b>
(72)	01	ölrüşmäkin ... .. 'wylrwşm'kyn ''m/... ..
(73)	02	atl(ı)g küçlüg elig ... .. ''tlq kwyçlwkw 'ylyk ... ..
(74)	03	tınl(ı)glarıg ... .. tynlq l'ryq ... ..
(75)	04	alğadturt[ı] ... .. ''Ink'tdwr/ ... ..
(76)	05	ärđi ... .. 'rdy ... ..
		arka
		... .. p(a)t(a)r ... ..myş ptr
(77)	01	... .. [a]žun tutdı ,, bolar ... .. /ž_wn twtdy ,, pwl'r
(78)	02	... .. [ö]ñđin sıñar erig ... .. ///ktyn synk'r 'yryk
(79)	03	... .. ,, kayuda ... .. .d... ,, q''yw d'
(80)	04	... .. tınl(ı)g ... .. /rs'r tynlq
(81)	05	... .. ... .. /swn

## Eski Uygurca Metnin Aktarması

### U 2139 (o. F.) (A ve B sayfası)

(01) ... .. (02) söz söyle-... .. (03) yok diyerek ... .. (04) -ları görd[ü]. ... .. (05) amel  
... .. (06) ... .. (07) ... .. bu şekilde (08) ... .. [in]san bir varlık şeklinde (09) ... .. idik.  
(10) ... ..

### U 2213 (T I 217) (A ve B sayfası)

(11) ... .. (12) ... sevinç ... neşe (13) ... fevkalade<sub>2</sub> yasa (14) ... diye düşünmeyi (saygı  
ile) gerçekleştirir. (15) ... .. büyük hükümdar (16) ... .. (saygı ile) gerçekleştiririm. (17) ... ..  
Tanrılar idi. Öyle ki (18) ... .. yapan diye söyledi. (19) ... .. büyük hükümdar (20) ... .. gön-  
lümde şaşırtıcı bir şey (21) ... .. ise (22) ... .. (saygı ile) gerçekleştirip

### U 2268 (T I 642) (A ve B sayfası)

(23) ... .. komşu evi ... .. (24) ... .. bağladı. O [çocu]kcağız (25) ... .. anneme zehir mi  
verdi? (26) ... .. ben ne yaparım? Öyle ki (27) ... .. (28) ... .. gitti. İkinci gün o (29) ... .. etini  
silip o oğul (30) ... .. gitti. O ... (31) ... .. evine yerleştirmek ... ..

### U 2269 (T I 648) (A ve B sayfası)

(32) ... .. (33) ... [b]eden ... budu[r]. ... (34) ... sekiz türlü doğru ... (35) ... .. bilinci<sub>2</sub>  
parla-... (36) ... .. uyararak ve gayrete getir[erek] ... (37) ... .. gerek. Bu *nirvāna* s[evinci] ...  
(38) ... .. bu dört türlü ... (39) ... .. bu ihtiras (Skt. *kleśa*) ben ... (40) ... .. Buddha kendisi<sub>2</sub>  
(41) ... .. görmediği ... (42) ... .. [se]kiz türlü ihtiras[lı] (Skt. *kleśa*) ... (43) ... .. [s]eksen bin Tanrı  
... (44) ... .. yeryüzünde yapmış ... (45) ... .. yapıştırdı. ... (46) ... .. ulaştılar. O ... (47) ... ..dır.  
Kum sayısınca ... (48) ... ..

### U 2286 (T I α 512; T I α) (A ve B sayfası)

(49) ve dört yerdeki iyi amel *bütüin* ... (50) hızlıca koşarcasına dinlenmeden ve yatışmadan ...  
(51) sapkın (Skt. *tīrthika*), şeytan (Skt. *asura*), ihtiras (Skt. *kleśa*) sönmektedir. On[u] ... (52) dahi  
böylece söyleyerek buy[ur]ur. Bu ... (53) ... .. (54) ... .. (55) ot, bitki (ve) ağaç yandıği  
gibi ... .. (56) ateşindeki<sub>2</sub> (alevler) dışarı erişmeyecektir. ... (57) olduğundan aydınlanan yerdir.

### U 2321 (T I D 513; T I D) (A ve B sayfası)

(58) ... .. [cehennem][e]rde doğar. ... .. (59) ... .. sonra o ... .. (60) ... .. şöyle ki ... ..  
(61) ... .. yük hayvanı ... .. (62) ... .. önceki ... .. (63) ... .. için böylece ... .. (64) ... ..  
doğa[r]. ... .. (65) ... .. hakikat[i] ... .. (66) ... .. sonra o ... .. (67) ... .. [bu] şekilde bu üçü  
birlikte ... .. (68) ... .. türlü ... .. (69) ... .. zehir zihniyeti ... .. (70) ... .. içinde doğ[ar].  
... .. (71) ... .. kötü ame[l] ... ..

### U 5383 (T I α) (ön ve arka)

(72) karşılıklı birbirlerini öldürmesini ... .. (73) adlı güçlü hükümdar ... .. (74) canlıları ...  
... (75) galip geld[i]. ... .. (76) idi. ... .. <... yaprak> (77) ... .. bir varlık şekli yakaladı. Bunlar  
(78) ... .. doğu tarafı sert (79) ... .. nerede (80) ... .. canlı (81) ... ..

### Eski Uygurca Metne Ait Açıklamalar

(12) **māñi** ... .. **sävinq**: Bu satırda muhtemelen *utlı* “teşekkür, şükran” (Clauson 1972: 54b;

Wilkens 2021: 806b) ifadesi beklenirdi; ancak fragmandaki boşluk sözcük için büyük bir alan olarak görünmektedir.

**(13) tañlançig muñadınç[ı]g:** Bu EUyg. ikileme “olağanüstü<sub>2</sub>, fevkalade<sub>2</sub>” (krş. Şen 2002: 265; Ölmez 2017: 288; Wilkens 2021: 673a; Karaman 2022: 305) anlamlarındadır.

**(20) tañlag[u]:** Bu sözcük bir sonraki satırla birlikte *tañlag[uluk]* olarak restore edilebilirdi; ancak sonraki satırda bu restorasyonu destekleyecek bir harf kalıntısı mevcut değildir.

**(24) koş-ñ:** Bu EUyg. ifadenin okuması kesin olsa da anlamlandırması bağlam belirgin olmadığından kesin değildir. EUyg.da *koş-* fiili iki anlamda tespit edilmiştir: *koş-* (I) “koşmak” (Wilkens 2016: 996a; Wilkens 2021: 396b) ve *koş-* (II) “bağlamak, eklemek, birleştirmek; tertip etmek, düzenlemek” (Wilkens 2016: 996a; Tokyürek 2018: 884b; Wilkens 2021: 396b). EUyg. metinlerdeki yaygın kullanımı dolayısıyla burada ikinci anlam tercih edilmiştir.

**(29) ätin yoğup:** Bu çalışmada anlamlandırması güç bir diğer ifade ise budur. Fragmanda sözcüğün yazımı şu şekildedir: <’tyn ywtwp>. Dolayısıyla bu harf çevirisi mezkûr ifadeyi (1) *ätin yutup*, (2) *ätin yotup* ve (3) *ätin yoğup* gibi biçimlerde okumayı mümkün kılmaktadır. Bu EUyg. ifadede evvela ilk sözcüğe odaklanılmalıdır. EUyg. metinde geçen *ätin* yalın hâlde (1) “ses, gürültü; kükreme” (Clauson 1972: 60b; Röhrborn 1996: 74<sub>745</sub>; Zieme 2000: 156b; Kasai 2011: 185b; Wilkens 2016: 935a; Wilkens 2021: 126b) veya (2) *ät* “et, beden” sözcüğünün iyelik ekini ve belirtme durumu ekini almış şekliyle “etini, bedenini” anlamıyla iki biçimde anlaşılabilir. Bu ifadenin ikinci unsuru ise sırasıyla şöyle değerlendirilebilir: EUyg.da “yutmak, içine çekmek” anlamıyla *yut-* fiili geçmez. Clauson’un (1972: 885b) verdiği bilgiye göre, *yut-* sözcüğü DLT’de Oğuzca/Kıpçakça bir unsur olarak kaydedilmiştir. Dolayısıyla burada söz konusu ifadeyi *yut-* “yutmak” olarak okumak ve anlamak mümkün görünmemektedir. Bir diğer ihtimal *yot-* biçimidir; ancak bu da ETü. metinlerde rastlanan bir sözcük değildir. Son ihtimal ise <ywtwp> yazımını olası bir diş seslerinin karışıklığı (*Dentalkonfusion*) durumundan ötürü *yoğup* şeklinde okumaktır. Bu ihtimalde de anlaşılacağı üzere *yođ-* fiili öne çıkar ve “silme, temizlemek; yok etmek” (krş. Clauson 1972: 885b; Wilkens 2021: 908a) anlamındadır. Bütün bunlardan sonra her ne kadar bağlam çok kesin olmasa da söz konusu ifade tarafımızca *ätin yoğup* “etini/bedenini silip/temizleyip” şeklinde anlaşılmalı ve yorumlanmıştır.

**(34) säkiz törlüg köni ...:** Bu ifade, metin hasarı sebebiyle tespit edilememiş Budist bir ıstılahtır.

**(35) yaru...:** Bu ifadenin *yaruk* “ışık, parlıtı” (Clauson 1972: 962b; Wilkens 2021: 871b) ismi mi yoksa *yaru-* “parlamak, aydınlanmak” (Clauson 1972: 956b; Wilkens 2021: 871b) fiili mi olduğu metin hasarı sebebiyle kesin görünmemektedir.

**(36) ütlä-yü tavrät-[u]:** Bu EUyg. ifade için krş. *ütlä-t(a)vrat-kat(ı)glantur-* “ihtar etmek ve teşvik etmek<sub>2</sub>” (Wilkens 2021: 831a).

**(37) nirvan:** EUyg. bu ifade Skt. *nirvāna*’ya (Monier-Williams 1899: 557c) dayanmaktadır, ayrıca sözcük Soğd.da *nyrβ’n* “nirvana” (Gharib 1995: 252a, #6286), Toharcanın A diyalektinde *nervān* “nirvāna” (Poucha 1955: 155) ve Toharcanın B diyalektinde *nervām* “nirvana, yok olma” (Adams 2013: 364) biçimlerinde tanıklanmıştır.

**(37) m[äñisi]:** Bu restorasyon için krş. *buzulmaz artamaz nirvan mäñisin* (Arat 1965: 94<sub>10/180</sub>).

**(40) nizvani:** EUyg. *nizvani*, esasen Soğd. *nyzβ’ny(y) / nyzβ’n’k* “tutku, hırs” sözcüğüne dayanır (Gharib 1995: 255b, #6371) ve Skt. *kleśa*’ya “hırs, tutku” (Monier-Williams 1899: 324a; Edgerton 1953: 198a) denk gelir.

(42) [sä]kiz törlüg nizvanil[ıg] ...: Bu ifade, metin hasarı sebebiyle tespit edilememiş Budist bir ıstılahtır.

(45) ...lt/z ty: Fragmanda yer alan ilgili kısım harf çevirimi itibarıyla EUyg.da mevcut olan *altz-* “çaldırmak” (Erdal 1991: 706; Röhrborn 1977-1998: 112a; Röhrborn 2010: 54; Wilkens 2021: 39b) fiilini akla getirmektedir; bu hâliyle [a]lt[ı]ztı “çaldırdı” şeklinde yazı çevirimi yapılabilecek sözcük yine de kesinlik arz etmez.

(46) **yügrök+ün**: ETü. *yüگیر*- “koşmak” fiilinden türeyen bu sözcüğün yapısı için krş. Clason 1972: 914a; Erdal 1991: 258; Wilkens 2021: 923b; ayrıca krş. *yügrük bolmak* Zieme-Kara 1978: 150<sup>894</sup>.

(50) **tın-matın sön-mätin**: Bu EUyg. bu ifade “dinlenmek<sub>2</sub>, yatışmak<sub>2</sub>” (krş. Şen 2002: 280; Wilkens 2021: 714a; Karaman 2022: 572) anlamlarındadır.

(51) **tirte**: EUyg. bu sözcük Skt. *tīrthika / tīrthya*’ya “sapkın, zındık” (Monier-Williams 1899: 449b; Edgerton 1953: 254b) dayanmaktadır ve Toharcanın B diyalektinde *tīrthe ~ tīrthe* “sapkın” (Adams 2013: 316) olarak tespit edilmiştir.

(51) **asur**: EUyg. bu sözcük **kökene bakımından Skt. asura**’ya “kötü bir ruh, iblis, hayalet, tanrıların muhalifi” (Monier-Williams 1899: 121a; Rhys Davids-Stede 1921-25: 89) dayanmaktadır, ayrıca sözcük Soğd.da ”s’wr “Asur” (Gharib 1995: 10b, #259) ve Toharcanın A diyalektinde *asur* “daemon” (Poucha 1955: 13) biçimlerinde tanıklanmıştır.

## Sözlük ve Dizin

### A

**agu** “zehir” *a. köñü[l]* 69; *a. mu berti* 25

**alku** “bütün” *a.* 49

**alḡađtur-** “yenmek, galip gelmek” *a.t[ı]* 75

**ana** “anne” *a.+mka agu mu berti* 25

[**anç**]ulayu “bu şekilde” [*a.*] 67

**an[ı]** “onu” *a.* 51

**asur** < Toh. A *asur*, Soğd. ”s’wr < Skt. *asura* “şeytan” *a. nizvani* 51

**aşnuki** “önceki” *a.* 62

**atl(ı)g** “adlı” *a. küçlüg elig* 73

**ayıg** “kötü” *a. kılı[nç]* 71

**ažun, [a]žun** < Soğd. ”žwn ~ žw’n(h) “(Budizm’de) varlık şekli, varlık biçimi, canlıların içinde buldukları varlık şekli” (Röhrborn 2017: 122) (~ Skt. *gati*) [*a.*] *tutdı* 77; [*yal*]ḡok *a.+ta* 08

### B

**bar-** “varmak, gitmek” *b.-dı* 28, 30; *öçürgäli b.-ır* 51

**ber-** “vermek” *anamka agu mu b.-ti* 25



**bilig** “bilgi, bilinç” *köñülü b.+i* 35

**bo** “bu” *b.* 33, 37, 38, 39, 52, 67

**bol-** “olmak” *b.-muş üçün* 57

**bolar** “bunlar” *b.* 77

**burhan** “Buddha” *b.* 40

**Ä**

**ädgü** “iyi” *tört orontakı ä. kılınç* 49

**är-** “yardımcı eylem, -dır” *ä.-di* 17, 76; *ä.-dim(i)z* 09; *ä.-sär* 21; *ä.-ü[r]* 33; *täginmädik ä.-ür* 56

**ät** “et” *ä.+in yoğup* 29

**[ä]töz** “beden” *[ä]*. 33

**äv** “ev” *ä.+iñä kigür* 31; *konşı ä.+i* 23

**E**

**elig, elig** “hükümdar” *küçlüg elig* 73; *ulug e.* 15, 19

**erig** “sert” *e.* 78

**I**

**ı** “bitki” *ot t. ıgaç* 55

**ıgaç** “ağaç” *ot t t.* 55

**ışı-** “aydınlanmak” *t.-yur* 57

**İ**

**iç** “iç” *i.+intä* 70

**ikinti** “ikinci” *i.* 28

**inçä** “bu şekilde, böylece” *i.* 07, 63; *i. tep y(a)rl[ıka]yur* 52

**K**

**k(a)ltı** “şöyle ki” *k.* 60

**kayu** “hangi” *k.+da* 79

**käntü** “kendii” *k.* 40

**k(ä)rgäk** “gerek” *k.* 37

**kerf[ü]** “hakikat” *k.+s[i]* 65

**kıl-** “yapmak, etmek” *k.-guçı* 18; *m(ä)n nägü k.-urm(ä)n* 26; *yertinçüdä k.-muş* 44

**kılınç, kılınç, kılınç** “amel” *k.* 05; *ayıg k.* 71; *tört orontakı ädgü k.* 49

**kigür-** “yerleştirmek” *äviñä k.* 31

**kim** “öyle ki” *k.* 17, 26

**konşı** “komşu” *k. ävi* 23

**koş-** “bağlamak” *k.-tı* 24

**köni** “doğru” *säkiz törlüg k.* 34

**köñül, köñül, köñü[I]** “gönül; zihniyet, bilinç” *k.+i biligi* 35; *k.+ümdä* 20; *agu k.* 69

**kör-** “görmek” *k.-d[i]* 04; *k.-mädüküg* 41

**kum** “kum” *k. sanınça* 47

**küçlüg** “güçlü” *k. elig* 73

**kün** “gün” *ikinti k. ol* 28

## M

**mäñi, m[äñi]** “sevinç, neşe” *m.* 12, *bo nirvan m.+[si]* 37

**m(ä)n** “ben” *m.* 39; *m. nägü kılurm(ä)n* 26

**mu** “soru edati” *anamka agu m. berti* 25

**muñadınç[ıg]** “fevkalade” *tañlançıg m. törö* 13

## N

**nägü** “ne” *m(ä)n n. kılurm(ä)n* 26

**nirvan** < Soğd. *nyrb'n*, Toh. A ve Toh. B *nervāṇ* < Skt. *nirvāṇa* “kurtuluş” *n. m[äñisi]* 37

**nizvani** < Soğd. *nyzβ'nyy* ~ *nyzβ'n'k* “ihtiras” (~ Skt. *kleśa*) *n.* 39, *n. öçürgäli barır* 51

**nizvanil[ıg]** “ihtiraslı” [*sä*]kiz törlüg *n.* 42

## O

**ogul** “oğul” *ol o.* 29

**[ogu]lk(t)ya** “çocukcağız” [*o*]. 24

**ol, ol** “o, işaret sıfatı” *o.* 24, 28, 29, 30, 46, 59, 66

**oron** “yer” *ışıyur o. tetir* 57; *tört o.+takı ädgü kılınç* 49

**ot (I)** “ot” *o. ı ıgaç* 55

**ot (II)** “alev” *o. yalınmtakı* 56

## Ö

**öçür-** “sönmek” *nizvani ö.-gäli barır* 51

**ölrüşmäk** “karşılıklı birbirlerini öldürme” *ö.+in* 72

**[ö]ñdin** “doğu” [*ö*]. *sıñar* 78

**örtän-** “yanmak” *ot ı ıgaç ö.-ürçä* 55

**ötrü, ötrü** “sonra” *ö.* 59, 66

**ö[z]** “kendi” *käntü ö.+[i]* 40

## S

**sakın-** “düşünmek” *s.-u teginür* 14

**san** “sayı” *kum s.+ınça* 47

**sav** “söz” *s. sözlä... 02*

**säkiz, [s]äkiz, [sä]kiz** “sekiz” *s. törlüg köni* 34; *[s]. törlüg nizvanil[ıg]* 42; *[s]. tümän t(ä)ñri* 43

**sävinq** “sevinç” *s.* 12

**sıñar** “taraf, civar” *[ö]ñdin s.* 78

**sön-** “yatışmak” *tinmatın s.-mätin* 50

**sözlä-** “söylemek” *sav s.* 02

## T

**[tamu]** < Soğd. *tm-* “cehennem” *[t].+l[a]rta tugar* 58

**tañlag[u]** “şaşırtıcı bir şey” *köñlümdä t.* 20

**tañlançığ** “fevkalade” *t. muñadınç[ı]g törö* 13

**tavrat-** “gayrete getirmek” *ütläyü t.-[u]* 36

**täg-** “ulaşmak” *t.-dilär ol* 46

**tägin-** “(saygı ile) gerçekleştirmek” *t.-älim* 16; *t.-ip* 22; *sakını t.-ür* 14; *tulı t.-mädiük äriür* 56

**t(ä)ñri, t(ä)ñri** “Tanrı” *t.+lär ärdi* 17; *[s]äkiz tümän t.* 43

**te-, te-** “demek, söylemek” *t.-di* 18; *t.-p* 03, 14, 18, 52

**tet-, [t]et-** “(-Ir ekiyle beraber) *tetir* {-Dİr} bildirme, kopula” *[t].-ir* 47; *ıñıyur oron t.-ir* 57

**tin-** “dinlenmek” *t.-matın sönmätin* 50

**tinl(ı)g** “canlı” *t.* 80; *t.+larıg* 74

**tirte** < Toh. B *tırthe ~ tırthe* < Skt. *tīrthika / tīrthya* “sapkın, zındık” *t.* 51

**törlüg** “türlü” *t.* 68; *bo tört t.* 38; *säkiz t. köni* 34; *[sä]kiz t. nizvanil[ıg]* 42

**törö** “yasa, töre” *tañlançığ muñadınç[ı]g t.* 13

**tört** “dört” *t. orontakı ädgü kılınç* 49; *bo t. törlüg* 38

**tümän** “on bin” *[s]äkiz t. t(ä)ñri* 43

**tug-** “doğmak” *t.-a[r]* 64; *t.-[ar]* 70; *[tamu][a]rta t.-ar* 58

**tul-** “(alevler) dışarı vurmak” *ot yalınuntakı t.-i teginmädiük* 56

**tut-** “yakalamak” *[a]ñun t.-dı* 77

**U****uladı** “ve” *u.* 49**ulug** “büyük” *u. elig* 15, 19**Ü****üçägü** “üçü birlikte” *ü.* 67**üçün** “için” *ü.* 57, 63**ütlä-** “uyarmak, salık vermek” *ü.-yü tavrāt[u]* 36**Y****yalın** “ateş, alev” *ot y.+ımtakı* 56**[yal]jok** “insan” [*y*]. *ažunta* 08**y(a)pş(ı)ndur-** “yapıştırmak” *y.-tı* 45**y(a)rl[ıka]-** “buyurmak” *inçä tep y.-yur* 52**yaru-** “parlamak” *könjüli biligi y.* 35**yertinçü** “dünya” *y.+dä kılmuş* 44**yılkı** “yük hayvanı” *y.* 61**ymä** “yine, dahi” *y.* 52**yod-** “silmek” *ätin y.-up* 29**yok** “yok” *y. tep* 03**yügrök** “hızlı” *y.+ün* 50**yügür-** “koşmak” *yügrökün y.-ürçä* 50**Sonuç**

Temelde yeniden doğum, *kleśa* ve *nirvāṇa* olmak üzere Budizm’e ilişkin muhtelif konulardan oluşan Eski Uygurca belgelerin filolojik neşirlerinin yapıldığı bu çalışmada şimdiye kadar neşri gerçekleştirilmemiş yedi fragman söz konusu edilmiştir. Bu çalışmanın sonuçları şöyle sıralanabilir: (1) Bu yazıda 81 satır hacmindeki Eski Uygurca metin, Türk dili araştırmalarına veri olarak sunulmuştur. (2) Çalışmada ele alınan metinde 7 satır yoğun hasara maruz kalmıştır. (3) Çalışmanın söz varlığında 112 isim ve fiil kök ve gövdeleri tespit edilmiştir. (4) Metnin söz varlığını oluşturan 112 sözcüğün 30’u (% 26.78) fiil kök ve gövdesiyken 82’si (% 73.21) isim kök ve gövdesidir. (5) Metinde tespit edilen isim kök ve gövdelerinin 6’sı (% 7.31) alıntı sözcükler oluşturmaktadır. (6) Bu alıntı sözcüklerin ise 2’si (% 33.33) Toharca veya Soğdca yoluyla Sanskritçeden alıntılanan (*asur* ve *nirvan*) sözcüklerdir. (7) Diğer yandan alıntı sözcüklerin 3’ü (% 50) doğrudan Soğdcadan (*ažun*, *nizvani* ve *tamu*) alıntılanmıştır. (8) Yine Toharca yoluyla alıntılanan Sanskritçe bir sözcük (% 16.66) (*tirte*) tespit edilmiştir. Bu yazıyla Eski Uygurca araştırmalarına metin neşri yoluyla küçük bir katkı sunulmuştur.

## İşaretler ve Kısaltmalar

#	madde başı
(P)	pothī deliği
... <sub>2</sub>	ikileme
... ..	Metnin hasarlı kısımlarını gösterir.
AF	Asiatische Forschungen
AKDYYK	Atatürk Kùltür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu
bk.	bakınız
BOH	Bibliotheca Orientalis Hungarica
BT	Berliner Turfantexte
ETü.	Eski Türkçe
EUyg.	Eski Uygurca
krş.	karşılaştırınız
o. F.	ohne Fundsigle [= Fragmanın bulunduğu yeri gösterir işaret mevcut değil]
Skt.	Sanskritçe
Soğd.	Soğdca
TDK	Türk Dil Kurumu
Toh. A	Toharcanın A diyalekti
Toh. B	Toharcanın B diyalekti
VdSUA	Veröffentlichungen der Societas Uralo-Altaica
Yay.	Yayınları

## Kaynakça

Adams, D. Q. (2013). *A Dictionary of Tocharian B. Revised and Greatly Enlarged. Vol. 1-2.* Amsterdam & New York: Rodopi. (Leiden Studies in Indo-European. 10.)

Arat, R. R. (1965). *Eski Türk Şiiri.* Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Clauson, S. G. (1972). *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish.* Oxford: Oxford at the Clarendon Press.

Edgerton, F. (1953). *Buddhist Hybrid Sanskrit Grammar and Dictionary. Vol. II: Dictionary.* New Haven: Yale University Press.

Erdal, M. (1991). *Old Turkic Word Formation. A Functional Approach to the Lexicon. Vol. I-II.* Wiesbaden: Harrassowitz. (Turcologica 7.)

Gabain, A. v. (1954). "Buddhistische Türkenmission". *Asiatica: Festschrift Friedrich Weller: zum 65. Geburtstag gewidmet von seinen Freunden, Kollegen und Schülern.* Ed. J. Schubert, F. Weller ve U. Schneider. Leipzig: Harrassowitz, s. 161-173.

- Gharib, B. (1995). *Sogdian Dictionary: Sogdian-Persian-English*. Tehran: Farhangan.
- Karaman, A. (2022). *Eski Türkçede İkişmeler*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları. (AKDITYK. TDK Yay. 1493)
- Kasai, Y. (2011). *Der alttürkische Kommentar zum Vimalakīrtinirdeśa-sūtra*. Turnhout: Brepols. (BT. 29.)
- Monier-Williams, M. (1899). *A Sanskrit-English Dictionary*. Oxford: Oxford University Press.
- Ölmez, M. (2017). “Eski Uygurca İkişmeler Üzerine”. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı – Belleten*. C. 65, S. 2, s. 243-311.
- Poucha, P. (1955). *Institutiones Linguae Tocharicae. Pars I: Thesaurus Linguae Tocharicae Dialecti A*. Praha: Statní Pedagogické Nakladatelství. (Monografie Archivu Orientalního. XV.)
- Rhys Davids, T. W. – Stede, W. (1921-1925). *The Pali Text Society's Pali-English Dictionary*. Oxford: Pali Text Society.
- Röhrborn, K. (1977-1998). *Uigurisches Wörterbuch. Sprachmaterial der vorislamischen türkischen Texte aus Zentralasien 1-6*. Wiesbaden: Steiner.
- Röhrborn, K. (1996). *Die alttürkische Xuanzang-Biographie VIII. Nach der Handschrift von Paris, Peking und St. Petersburg sowie nach dem Transkript von Annemarie von Gabain hrsg., übersetzt und kommentiert*. Wiesbaden: Harrassowitz. (Xuanzangs Leben und Werk 5. VdSUA 34.)
- Röhrborn, K. (2010). *Uigurisches Wörterbuch. Sprachmaterial der vorislamischen türkischen Texte aus Zentralasien, Neubearbeitung, I. Verben. Band 1: ab- -üzüglä-, [Uygurca Sözlük. İslam Öncesi Orta Asya Türkçe Metinlerinin Dil Malzemesi, Yeniden düzenlenmiş baskı. I. Fiiller. 1. Cilt: ab- -üzüglä-]*. Stuttgart: Steiner.
- Röhrborn, K. (2017). *Uigurisches Wörterbuch. Sprachmaterial der vorislamischen türkischen Texte aus Zentralasien, Neubearbeitung, II. Nomina-Pronomina-Partikel. Band 2: aš-üzük, [Uygurca Sözlük. İslam Öncesi Orta Asya Türkçe Metinlerinin Dil Malzemesi, Yeniden düzenlenmiş baskı. II. İsimler-Zamirler-Edatlar. 2. Cilt: aš-üzük]*. Stuttgart: Steiner.
- Şen, S. (2002). *Eski Uygur Türkçesinde İkişmeler*. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Tezcan, S. (1978). “En Eski Türk Dili ve Yazını”. *Bilim, Kültür ve Öğretim Dili Olarak Türkçe*. Ed. A. Sayılı. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, s. 271-323.
- Tokyürek, H. (2018). *Altun Yaruk Sudur IV. Tegziñç (Karşılaştırmalı Metin Yayını)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları. (AKDITYK. TDK Yay. 1268. Eski Uygurca Kütüphanesi 8.)
- Wilkens, J. (2016). *Buddhistische Erzählungen aus dem alten Zentralasien: Edition der altuigurischen Daśakarmapathāvadānamālā 1-3*. Turnhout: Brepols. (BT. 37.)
- Wilkens, J. (2021). *Handwörterbuch des Altuigurischen: Altuigurisch – Deutsch – Türkisch / Eski Uygurcanın El Sözlüğü: Eski Uygurca – Almanca – Türkçe*. Göttingen: Universitätsverlag Göttingen.
- Zieme, P. (2000). *Vimalakīrtinirdeśasūtra: Edition alttürkischer Übersetzungen nach Handschriftfragmenten von Berlin und Kyoto*. Turnhout: Brepols. (BT. 20.)
- Zieme, P. – Kara, G. (1979). *Ein uigurisches Totenbuch: Nāropas Lehre in uigurischer Übersetzung von vier tibetischen Traktaten nach der Sammelhandschrift aus Dunhuang, British Museum Or. 8212 (109)*. Budapest. (BOH 22.) & Wiesbaden. (AF. 63.)

## Elektronik Kaynakça

Berlin-Brandenburgische Akademie der Wissenschaften Turfanforschung: Digitales Turfan-Archiv, U 2139 (o. F.) A sayfası: <https://turfan.bbaw.de/dta/u/images/u2139seite1.jpg> B Sayfası: <https://turfan.bbaw.de/dta/u/images/u2139seite2.jpg> (Erişim tarihi: 09.03.2023)

Berlin-Brandenburgische Akademie der Wissenschaften Turfanforschung: Digitales Turfan-Archiv, U 2213 (T I 217) A sayfası: <https://turfan.bbaw.de/dta/u/images/u2213seite1.jpg> B Sayfası: <https://turfan.bbaw.de/dta/u/images/u2213seite2.jpg> (Erişim tarihi: 09.03.2023)

Berlin-Brandenburgische Akademie der Wissenschaften Turfanforschung: Digitales Turfan-Archiv, U 2268 (T I 642) A sayfası: <https://turfan.bbaw.de/dta/u/images/u2268seite1.jpg> B Sayfası: <https://turfan.bbaw.de/dta/u/images/u2268seite2.jpg> (Erişim tarihi: 09.03.2023)

Berlin-Brandenburgische Akademie der Wissenschaften Turfanforschung: Digitales Turfan-Archiv, U 2269 (T I 648) A sayfası: <https://turfan.bbaw.de/dta/u/images/u2269seite1.jpg> B Sayfası: <https://turfan.bbaw.de/dta/u/images/u2269seite2.jpg> (Erişim tarihi: 09.03.2023)

Berlin-Brandenburgische Akademie der Wissenschaften Turfanforschung: Digitales Turfan-Archiv, U 2286 (T I  $\alpha$  512; T I  $\alpha$ ) A sayfası: <https://turfan.bbaw.de/dta/u/images/u2286seite1.jpg> B Sayfası: <https://turfan.bbaw.de/dta/u/images/u2286seite2.jpg> (Erişim tarihi: 09.03.2023)

Berlin-Brandenburgische Akademie der Wissenschaften Turfanforschung: Digitales Turfan-Archiv, U 2321 (T I D 513; T I D) A sayfası: <https://turfan.bbaw.de/dta/u/images/u2321seite1.jpg> B Sayfası: <https://turfan.bbaw.de/dta/u/images/u2321seite2.jpg> (Erişim tarihi: 09.03.2023)

Berlin-Brandenburgische Akademie der Wissenschaften Turfanforschung: Digitales Turfan-Archiv, U 5383 (T I  $\alpha$ ) recto: <https://turfan.bbaw.de/dta/u/images/u5383seite1.jpg> verso: <https://turfan.bbaw.de/dta/u/images/u5383seite2.jpg> (Erişim tarihi: 09.03.2023)

URL-1: KOHD (Katalogisierung der Orientalischen Handschriften in Deutschland), [https://orient-mss.kohd.adw-goe.de/receive/KOHDOldUygurMSBook\\_manuscript\\_00001602](https://orient-mss.kohd.adw-goe.de/receive/KOHDOldUygurMSBook_manuscript_00001602) (Erişim tarihi: 09.03.2023)

URL-2: KOHD (Katalogisierung der Orientalischen Handschriften in Deutschland), [https://orient-mss.kohd.adw-goe.de/receive/KOHDOldUygurMSBook\\_manuscript\\_00001682](https://orient-mss.kohd.adw-goe.de/receive/KOHDOldUygurMSBook_manuscript_00001682) (Erişim tarihi: 09.03.2023)

URL-3: KOHD (Katalogisierung der Orientalischen Handschriften in Deutschland), [https://orient-mss.kohd.adw-goe.de/receive/KOHDOldUygurMSBook\\_manuscript\\_00001733](https://orient-mss.kohd.adw-goe.de/receive/KOHDOldUygurMSBook_manuscript_00001733) (Erişim tarihi: 09.03.2023)

URL-4: KOHD (Katalogisierung der Orientalischen Handschriften in Deutschland), [https://orient-mss.kohd.adw-goe.de/receive/KOHDOldUygurMSBook\\_manuscript\\_00001734](https://orient-mss.kohd.adw-goe.de/receive/KOHDOldUygurMSBook_manuscript_00001734) (Erişim tarihi: 09.03.2023)

URL-5: KOHD (Katalogisierung der Orientalischen Handschriften in Deutschland), [https://orient-mss.kohd.adw-goe.de/receive/KOHDOldUygurMSBook\\_manuscript\\_00001760](https://orient-mss.kohd.adw-goe.de/receive/KOHDOldUygurMSBook_manuscript_00001760) (Erişim tarihi: 09.03.2023)

URL-6: KOHD (Katalogisierung der Orientalischen Handschriften in Deutschland), [https://orient-mss.kohd.adw-goe.de/receive/KOHDOldUygurMSBook\\_manuscript\\_00001818](https://orient-mss.kohd.adw-goe.de/receive/KOHDOldUygurMSBook_manuscript_00001818) (Erişim tarihi: 09.03.2023)

URL-7: KOHD (Katalogisierung der Orientalischen Handschriften in Deutschland), [https://orient-mss.kohd.adw-goe.de/receive/KOHDOldUygurMSBook\\_manuscript\\_00000918](https://orient-mss.kohd.adw-goe.de/receive/KOHDOldUygurMSBook_manuscript_00000918) (Erişim tarihi: 09.03.2023)

# Bulgaristan'da Ana Dili Türkçe ve Resmi Dil Bulgarcanın Öğretilmesinde Türk Çocuklarının Yaşadıkları Sıkıntılar

## *The Difficulties Faced By Turkish Children In Teaching Turkish As Their Mother Tongue And Bulgarian As An Official Language In Bulgaria*

Abidin KARASU\*



### Öz

Bugün Bulgaristan'da bir milyona yakın Türk yaşamaktadır. Türkçenin Batı ve Doğu Rume- li Ağızlarını konuşan Bulgaristan Türkleri, aynı zamanda ana dilini kurallara göre kullanma ve yazma mücadelesi vermektedir. Uzun yıllar Totaliter rejimin baskısı altında yaşayan Bul- garistan Türkleri, ana dilini hakkıyla öğrenme faaliyetlerinden mahrum bırakılmışlardır. Bu uzun ve acılı dönemde, ana dili bilinci önemli ölçüde zayıflamıştır. Ana dilini aile ortamında öğrenen Türk çocukları, eğitim sisteminin ilk basamaklarından itibaren Bulgarcanın tesiri altında yetişmektedir. Anaokulu eğitiminden üniversite eğitimine kadar Bulgarcanın baskın ve belirgin izlerini ana dilinden atamamaktadır. İki dillğin sonucu olan bu gelişme, Bulga- ristan Türk gençlerinin en önemli sorunlarından biridir. Türkçenin okullarda seçmeli ders olarak okutulması, internet ortamında Türkçe kaynaklara erişim kolaylığı, aile içindeki yön- lendirmeler sıkıntılarının giderilmesinde yardımcı olamamaktadır. Bu olumsuz gelişme yavaş yavaş Türk gençlerini kendi öz kültüründen uzaklaştırmakta, ana dilin sıcak ve kucaklayıcı yapısından soğutmaktadır. Son yıllarda Bulgaristan Türklerinin büyük kentlerde yaşamaya başlaması, aile ortamından başka Türkçenin konuşulduğu mekânların bulunmaması bu soru- nu bir kat daha arttırmıştır. Hiç şüphesiz bunun birçok sebebi vardır. Ancak burada iki dilli- ğin ve baskın olan Bulgarcanın tesiri son derece fazladır. Bulgaristan'da yapılan araştırmalar ana diline yeterince hâkim olamayan ve kurallara göre kullanamayan gençlerin Bulgarca gördükleri derslerden de başarısız oldukları tespit edilmiştir. Birden fazla dilin kullanımı bir zenginlik olarak kabul edilirken, yanlış uygulamalar genç nesiller üzerinde olumsuz tesir- ler yaratarak ana dilinden soğumalarına ve uzaklaşmalarına sebebiyet vermektedir. Ana dili eğitimindeki sıkıntılar devletin resmi dili Bulgarcanın öğretiminde sorunlara yol açmakta- dır. Sağlam bir ana dili temeli üzerinde inşa edilmeyen ikinci bir dil hiç kuşkusuz sağlıklı olmayacaktır. Çalışmada 2012 yılında Bulgaristan'da yapılmış bir saha araştırmasından elde edilen veriler iki dilin - ana dili Türkçe ve resmi dili Bulgarca - öğretilmesinde yaşanan sıkın- tıları farklı çevrelerin (öğrenci, veli, öğretmen, uzman vb.) görüşleri alınarak derlenmiştir. Araştırmada elde edilen veriler incelenerek anadili Türkçe ve resmi devlet dili Bulgarcanın öğretilmesinde yaşanan sıkıntılar ve çözüm önerileri paylaşılacaktır.

**Anahtar Kelimeler:** Türkçe, İki dillilik, Bulgaristan Türkleri, Ana dili, Bulgarca, Ana Dil Olarak Türkçe Öğretimi

### Abstract

Today, nearly one million Turks live in Bulgaria. Bulgarian Turks who speak the West and East Rumelia dialects of the Turkish language also struggle to use and write their moth- er tongue according to the rules. Turkish children, who learn their mother tongue in a family environment, are brought up under the influence of Bulgarian from the first steps of the educational system. From kindergarten education to university education, the domi- nant and distinct features of the Bulgarian language cannot be removed from their mother tongue. This development, which is the result of bilingualism, is one of the most important problems of the Bulgarian-Turkish youth. Teaching Turkish as an elective in schools, easy access to Turkish resources on the Internet, and family guidance do not help to overcome the problems. This negative development gradually alienates the Turkish youth from their own culture and alienates them from their mother tongue. Studies conducted in Bulgaria have established that young people who do not have sufficient knowledge of their mother tongue and cannot use it according to the rules are also unsuccessful in Bulgarian language courses. Problems in mother tongue education create problems in education in Bulgarian, the official language of the state. A second language that is not built on a solid foundation of the mother tongue will certainly not be healthy. In our study, the data obtained from a field study conducted in Bulgaria in 2012 were collected by taking opinions from different cir- cles (students, parents, teachers, experts, etc.) about the difficulties experienced in teaching mother tongue Turkish and the official language is Bulgarian. By sharing the data obtained in the research, the problems and proposals for a solution in the teaching of mother tongue Turkish and the official state language Bulgarian will be shared.

**Keywords:** Turkish, Bilingualism, Bulgarian Turks, Mother Tongue, Bulgarian, Teaching Turkish as a Mother Tongue

\* Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, abidinkarasu@hotmail.com, 0000-0002-2324-111X,

Gönderilme Tarihi / Received Date:

27 Ağustos 2023

Kabul Tarihi / Accepted Date:

14 Eylül 2023

Atf/Citation: Karasu A. (2023).

Bulgaristan'da Ana Dili Türkçe ve Resmi Dil Bulgarcanın Öğretilmesinde Türk Çocuklarının Yaşadıkları Sıkıntılar  
doi.org/10.30767/diledeara.1350926



## Extended Summary

Today, nearly one million Turks live in Bulgaria. Bulgarian Turks who speak the West and East Rumelia dialects of the Turkish language also struggle to use and write their mother tongue according to the rules. The Bulgarian Turks, who lived for many years under the pressure of the totalitarian regime, were deprived of the right to study their mother tongue during this period. In this long and painful period, the consciousness of the native language weakened significantly. Turkish children, who learn their mother tongue in a family environment, are brought up under the influence of Bulgarian from the first steps of the educational system. From kindergarten education to university education, the dominant and distinct features of the Bulgarian language cannot be removed from their mother tongue. This development, which is the result of bilingualism, is one of the most important problems of the Bulgarian-Turkish youth. Young people who do not have sufficient knowledge of their mother tongue face many difficulties. Teaching Turkish as an elective in schools, easy access to Turkish resources on the Internet, and family guidance do not help to overcome the problems. This negative development gradually alienates the Turkish youth from their own culture and alienates them from their mother tongue. In recent years, Bulgarian Turks have started to live in big cities. This situation had a negative impact on the native Turkish language. There are undoubtedly many reasons for this. Here, however, the influence of bilingualism and the dominant Bulgarian is extremely large. Studies conducted in Bulgaria have established that young people who do not have sufficient knowledge of their mother tongue and cannot use it according to the rules are also unsuccessful in Bulgarian language courses. While the use of more than one language is considered an asset, wrong practices have a negative impact on the younger generations, making them alienate and distance themselves from their mother tongue. Problems in mother tongue education create problems in education in Bulgarian, the official language of the state. A second language that is not built on a solid foundation of the mother tongue will certainly not be healthy. In our study, the data obtained from a field study conducted in Bulgaria in 2012 were collected by taking opinions from different circles (students, parents, teachers, experts, etc.) about the difficulties experienced in teaching mother tongue Turkish and the official language is Bulgarian. The purpose of the study is to determine the educational problems of Turkish children in the Bulgarian school. The occasion was the upcoming adoption of the new law on preschool and school education, as well as preliminary scientific hypotheses accumulated over the years about the existence of problems with the educational integration of minority children. The research focuses on the following topics: 1. Learning the official Bulgarian language. 2. The study of mother tongue Turkish and the existing textbooks and study aids. The hypothesis was that there were serious problems on both subjects. The problems that prevent the adequate progress of the learning process, the qualitative absorption of the material and the achievement of the educational goals. The topics are related to the need for integration of minority people. Acquiring both the official and the mother tongue requires a very good organization of the learning process, taking into account the many factors influencing learning. The legal regulation, state policies for its application, its implementation in different schools, the personal attitudes and opinions of those involved in education - experts, principals, teachers, parents, students are the main factors. The difficulties experienced by Turkish children in teaching their mother tongue Turkish is also reflected in other lessons. Turkish children who do not receive a good education in their mother tongue fail in other subjects as well. Experts must decide which native language - Turkish and Bulgarian - should be chosen and which should be mandatory. It should be known that politicians' fear of votes, pressure

on school administrations and forced application of quotas will harm Turkish mother tongue education the most. The Bulgarian Ministry of Public Education should prepare the textbooks, taking into account bilingualism in areas where Turks live intensively. Turkish youth living in Bulgaria and their families should know that the Turkish they speak at home and in their surroundings will disappear if it is not used as a literary and written language. The materials for the Turkish course must be prepared in accordance with international norms. Native language training should not be confused with foreign language training, one should not be preferred over the other. It should not be forgotten that a foreign language is a tool, and the mother tongue is the basis of existence. The inspectorate system that oversees mother-tongue Turkish education must be restored.

## Giriş

2012 yılında Bulgaristan'ın Sofya şehrinde bulunan Uluslararası Azınlıkların Kültürel İlişkilerini Araştırma Merkezi (İMİR)<sup>1</sup> çatısı altında araştırmacılar Antonina Zhelyazkova, Orlin Avramov, Maya Kosseva, Lubomir Petkashev Bulgaristan'daki Türk öğrencilerin ana dilleri Türkçeyi öğrenirken yaşadıkları sıkıntıları ve devletin resmî dili olan Bulgarca derslerinde karşılaştıkları sorunları, yaptıkları saha araştırmaları sonucunda öğrenciler, veliler, aileler, öğretmenler, uzmanlarla görüşmüş ve bu konudaki uygulamaları birinci ağızdan toplamışlardır. Ayrıca 2012 yılında Bulgaristan'da kabul edilen yeni eğitim-öğretim yasasındaki yenilikleri de bu çalışmada ele alıp incelemişlerdir. Araştırmada 1. Resmi Bulgar dili öğretimi 2. Ana dili olarak Türkçenin öğretilmesi ve mevcut ders kitapları ve yardımcı materyallerinin incelenmesi 3. Azınlıkların Bulgar tarih kitaplarında ele alınması ve anlatımı konularını ele almışlardır.

Araştırma ekibinde yer alan uzmanlar, disiplinler arası çalışmalar alanlarından gelmektedirler. Proje yürütücüsü, acil durum antropolojisi uzmanı olup aynı zamanda Güneydoğu Avrupa ve Osmanlı tarihçisidir. Ekipte karşılaştırmalı anayasa hukuku ve insan hakları üzerine çalışan bir hukukçu; Bulgaristan'daki azınlıkların kültürel özellikleri konusunda çalışmalar yürüten iki etnolog ve uzman; Avrupa Çalışmaları alanında uzman bir tarihçi; Türk filolojisi uzmanı dilbilimci görev almıştır. Araştırmada Türklerin yoğun yaşadığı iki büyük şehir; Türk, Pomak ve Romanların yaşadığı iki küçük şehir; biri tamamen Türklerden oluşan, üçü Türk, Bulgar ve Romanlardan oluşan toplam dört köyden veriler toplanmıştır. İlkokul, ortaokul, meslek lisesi ve öğrenci yurdu olmak üzere 19 okulda, bir üniversitede ve 2 STK'da görüşmeler yapılmıştır. Ankete toplam 72 kişi katılmış olup isimleri gizli tutulmuştur. Anketleri yanıtlayanlar arasında: Müdürler ve müdür yardımcıları – 14; öğretmenler – 31; uzmanlar – 8; ebeveynler – 8; öğrenciler – 11. Ankete katılanların etnik durumu şu şekildedir: Bulgarlar – 33, Türkler – 32, Pomak – 5; Müslüman Romanlar – 2. Öğretmenler ve müdürlerin yanı sıra üniversite profesörleriyle (sırasıyla 4 ila 9 katılımcı) dört odak grup çalışması yapılmıştır. Toplamda 35 saatlik görüşme kaydedilmiş ve yazıya aktarılmıştır. Araştırma sonucunda uzmanlar, Modern Bulgar ve Avrupa toplumunda rekabetçi, iyi hazırlanmış, eşit ve aktif vatandaşların katılımını sağlamak için eğitim sürecinin sorunsuz ilerlemesinde, uygun ders materyallerinin hazırlanmasında ve eğitim hedeflerine ulaşmasını engelleyen ciddi sorunların olduğunu tespit etmişlerdir. Bu durum özellikleri Türk topluluğunun uyumu için son derece önem arz etmektedir. Hem resmi dilin hem de ana dilin edinilmesi, öğrenmeyi etkileyen birçok faktör göz önüne alındığında, öğrenme sürecinin çok iyi bir şekilde düzenlenmesini gerektiği ortaya çıkmaktadır. Yasal düzenlemeler, uygulanan devlet politikaları, okullardaki uygulamalar, eğitimle

1 www.imir-bg-org

ilgili kişilerin kişisel tutum ve görüşleri, uzmanlar, müdürler, öğretmenler, veliler, öğrenciler vb. pek çok çevrenin bu konuyla yakından ilişkisi söz konusudur. Çalışmada, Türk öğrencilerin resmi dil Bulgarca ve ana dili Türkçe derslerinde yaşadıkları sıkıntılar öğrenciler, veliler, öğretmenler, idareciler ve uzmanlar ile yapılan görüşmeler ve anketler neticesinde tespit edilmiştir. Yukarıda saydığımız çevrelerden derlenen sorunlar I. Bulgaristan'daki Türk Öğrencilerin Bulgarca Derslerinde Yaşadıkları Sıkıntılar ve II. Bulgaristan'daki Türk öğrencilerin Ana Dili olarak Türkçe Öğretiminde Yaşadıkları Sıkıntılar başlıkları altında öğrenci, veli, öğretmen, idareci ve uzmanların görüşlerine yer verilerek incelenmiştir. Birinci ağızdan derlenen veriler, Bulgaristan'da yaşayan Türklerin, Türkçenin ana dili olarak öğretilmesinde yaşadıkları sıkıntıların tespiti ve çözüm önerilerinin geliştirilmesi için son derece önemli bir yere sahiptir.

### 1. Ana Dili ve Kimlik Gelişimi

Dil, bir toplumun hafızası olup aynı zamanda nesillere yeni bilgileri aktarma işlevini de yerine getirmektedir. Bu aktarma esnasında düşünceleri yeniden yapılandırma ve tamamlama işlevini yerine getirmektedir. İşte, bütün bunlar ana dili ile gerçekleşebilmektedir. Çünkü toplumlar bu bağı ancak ana dilleriyle kurarlar. Ana dilin zengin şekilde kullanılması kişinin algılama, düşünme, öğrenme, yargılama, gerçeği arama gibi yetileriyle yakından ilişkilidir. Dilin en önemli görevi olan vasıta özelliği, asırlarca insanlığın bilgi birikimini, tecrübelerini kuşaktan kuşağa aktarmıştır. Dilin bu özel görevi her toplumda farklıdır. Türkçe, Türk toplumunun asırlar içindeki kültür birikimini aktarıırken; Rusça, Rus toplumunun binlerce yılın tecrübe ve birikimlerini taşımıştır. Dil toplumdan kopuk bir yapı olmamakla birlikte o toplumun tarih sahnesine ilk çıktığı andan itibaren özelliklerini içinde taşır. Toplumlar tarihsel süreç içinde geçtikleri coğrafyanın bitki örtüsü, hayvan varlığı, tabiat şartları gibi özellikleri dilin söz hazinesine dâhil etmişlerdir. Türklerin at ile ilgili onlarca terimi mevcutken Araplar deveyle ilgili onlarca terim üretmişlerdir. Böylelikle insanlık, ait olduğu dilde tarih içinde yaşadığı bütün ayrıntıları yapıp ettikleri hadiseleri kaydederek yaşamına devam etmiştir (Yıldız 2012:1). Dil, tarihin yoğun ve zor süzgecinden geçerek nesiller arasındaki farklılığıyla günümüze ulaşmıştır. Dilin asırlar içinde oluşturduğu bu zemin, anne babalarımızın, dedelerimizi beslendiği bir kaynak olmuş, günümüzde bizler bu zemin ve mecrada yaşamaya devam etmekteyiz. Milletlerin asırlar içinde oluşturduğu bu birikim, onları ayakta tutan en önemli unsurdur ve bu hiç kuşkusuz dil denilen yapıyla muhafaza edilmektedir. Dil sadece harflerden ve seslerden oluşmuş bir yapı olmayıp toplumun bilinci, kimliği, hissidir. Bu yüzden insanın en rahat anlayıp kendini ifade ettiği dilde, ana dilinde konuşulması son derece önemlidir. Çocuklarla iletişim kurarken en iyi bilinen dille, ana diliyle iletişim kurulmalıdır. Çocuklarımızın gelişiminin sağlıklı olması, yaratıcılık ve yeteneklerinin açığa çıkabilmesi için ana dilleri bütün imkânlarıyla öğretilmesi gerekmektedir (Ertek vd. 2020: 183-207). Tarih, inanç, soy; dil, kültür gibi unsurların insanın toplum denilen yapının kurulmasında son derece önemli etkileri mevcut olup aralarında büyük bir etkileşim bağı bulunmaktadır. Toplumların kültürlerinde yaşadıkları değişiklikler dile, dildeki değişiklikler de kültüre yansır. Ayrıca toplumları var eden, bireylerin bir arada olmasını sağlayan en önemli unsur dildir. Dilin bu vasfı, toplumların milli bilincinin temelini oluşturmaktadır. Türk toplumunun asırlarca kuşaktan kuşağa aktardığı yaşayış biçimi, kültür, töre, inanç gibi değerler Türkçe vasıtasıyla taşınmaktadır. Bugün sınırlarımız dışında kalan ülkelerde yaşamaya devam eden milyonlarca Türkün ana dilde eğitimi bu yüzden son derece önemlidir.<sup>2</sup>

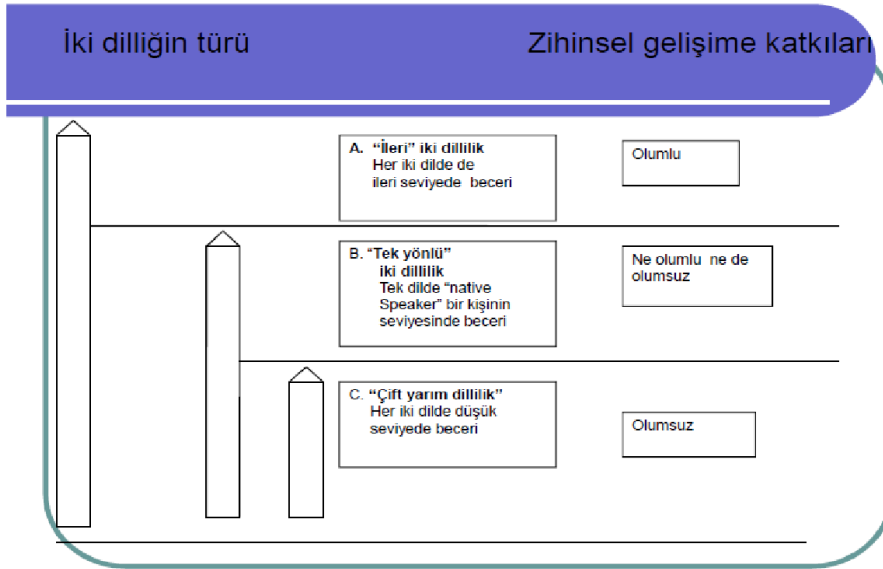
2 Bulgaristanın komünist dönemindeki dil politikaları ile ilgili daha fazla bilgi için bkz.: S. Hacı, "Ot vmeşatelstvoto v turskiya knijoven ezik kim pılna zabrana (ezikovata politika na komunističeska Bılgariya)", Ezikov Svyat , Tom 20 Kn. 2, Blagoebrad, 2022, s. 206-215.

İnsan, çevresini algılamaya başladığı ilk günden itibaren bunu diliyle ifade etmeye çalışır. Çocukluk çağında farklı kültür ve dillerin yaşanıp konuşulduğu ortamlarda yetişen çocuklar, ana dilini kullanırken çeşitli sıkıntılar yaşayabilmektedir. Ülkenin resmi dilinin baskısı ana dilini sınırlandırabilmektedir. Bu aşamada ana dilinde yaşanacak sıkıntı ve ailelerin ihmali çocukta büyük kayıplara yol açacaktır. Kimliğin oluşumunda vazgeçilmez olan ana dili ihmal edilirse ilk çocukluk çağından başlayarak bireyin kültüründen uzak yetişmesinin zemini de hazırlanacaktır (Yıldız 2012:2) .

## 2. İki Dilliliğin Okul Başarısına Etkisi

İki dilliliğin doğru yönetilmesi ve geliştirilmesi neticesinde okul başarısına olumsuz yönde etkileri söz konusu değildir. İleri seviyedeki iki dillilik, zihinsel gelişimi olumlu yönde desteklediği için bu bireylerin okul faaliyetleri de olumlu yönde etkilenmektedir. İki dilli öğrenci, şayet iki dili de aynı oranda veya dengeli şekilde geliştirirse bilgi dağarcığını birinci dilin imkânlarının yanında ikinci dilin potansiyeliyle de zenginleştirebilir. Eşik düzeyi varsayımına göre iki dilliliğin çocuklardaki zihinsel gelişimine olumlu yönde katkı sağlayabilmesi için önce birinci dilin zenginleştirilmesi gerekmektedir. Yine bu varsayımına göre, birinci ve ikinci dile olan hâkimiyet çocukların okul başarılarını olumlu yönde etkilemektedir. Bunun tam tersi yönünde bir gelişme olduğu takdirde yani iki dilde de sadece kısıtlı beceri ve sözcüklere sahip olunursa, öğrenciler olumsuz yönde etkilenmekte, çevresindeki algılayıcı ve üreticilerle iletişim eksikliği yaşamaktadır. Aşağıda gösterilen eşik düzeyi varsayımında, aşağı eşik düzeyine ulaşılması durumunda çocukların olumsuz etkileneceği, yukarı eşik düzeyine ulaşılması durumunda ise zihinsel gelişiminin artacağı görülmektedir (Yıldız 2012:10).

**Tablo 1:** Eşik düzeyi yaklaşımı



**Aşağı eşik düzeyi:** Şemada görüldüğü gibi eğer aşağı eşik düzeye ulaşamazsa yarım dillilik ya da çift yarım dillilik durumuyla karşı karşıya kalınacaktır.

**Yukarı eşik düzeyi:** Aşağı eşik düzeyinin aksine yukarı eşik düzeyinin varlığı tartışmalıdır. Ancak yapılan araştırma iki dilliliğin zekâ gelişimini olumlu yönde etkilediğini göstermektedir. Ayrıca biręok araştırmanın sonuçları göstermiştir ki, öğrenim sırasında göçmen çocuklarının ana dillerinin desteklenmesi onların okul başarılarını artırmaktadır (Yıldız 2012:10) .

### 3. İki Dillilik ve Toplum

İki dillilik, yaşanılan şartlardan dolayı bir zorunluluk olarak ortaya çıkabilmektedir. Ana dilinin resmi dil statüsünde olmadığı ve yaşamak zorunda kalınan devletin dilini bilme mecburiyeti bazen bir tercih olarak iki dilliliğe yol açmaktadır. Bu durumda, iki kullanım alanı kendini hissettirmektedir. Resmi konuşma ve resmi olmayan konuşma alanı. Resmi alanda, ülkenin resmi dilini kullanmanız gerekir. Resmi olmayan ortamlarda kişi ana dilini özgürce kullanabilir (Günay 2015: 73).

Günümüz Avrupa toplumunda çok dillilik üzerinde durulsa da aslında uygulamalara bakıldığında çok dilliliğe izin verilmediği Türkçe, Arapça, Urduca ve başka dillerin kamusal alanda kullanılmadığı görülecektir. Avrupa'da buna benzer uygulamalar egemen dillerin ağırlılığını ortaya çıkarmaktadır. Ülkenin resmi dili, kamusal alanda ve yazı dilinde tek kullanılan dil olduğu için diğer dillerin kullanımı ve değeri azalır. Bu durum diğer dilleri etkiler. Ülkenin egemen dili statü, işlevsellik ve yasal gücünden dolayı diğer diller üzerinde ağırlılığını hissettirecektir. Yazılı olarak kullanılmayan dil, zamanla kendi gücünü kaybedecek ve zayıflamaya yüz tutacaktır.

Ülkenin resmi dilinin yanında diğer diller de hukuki zemin hazırlandığı takdirde uygun bir denge içinde işlevselliğini artırılabilir. Kamusal alanda kullanım ve dilin yazılı imkânlarının genişletilmesi ilgili dili yaşatmada önemli rol oynayacaktır. Ancak Avrupa ülkelerinde bu durumun henüz önyargılar yüzünden bir aşama kat ettiğini söylemek mümkün değildir (Günay 2015: 73).

### 4. İki Dillilik ve Eğitim

İki dilliliğin, okul çağındaki çocuklara en büyük katkısı zihinsel ve bilişsel olarak sunduğu artırlardır. İki dilli çocuklarda erken yaşlarda oluşan dil farkındalığı, daha fazla hoşgörüyeye sahip olmaları ve olumlu düşünmeleri gibi özelliklerin varlığı, yapılan çalışmalar neticesinde ortaya konulmuştur (Günay 2015: 74). Fakat iki dilliliğinden dolayı dışlanan ve ayrımcılığa tabii tutularak kendi dillerini geliştirme ve kullanma hakkı verilmezse bu ters etki de yapabilir. Bu psikolojiyle yaşayan çocuklarda özgüven yetersizliği, derslerde başarısızlık, toplumdaki uzaklaşma, içe kapanma gözlenmektedir. İlgili durum günümüzde Avrupa ülkelerinde olduğu gibi Bulgaristan'da yaşayan Türkler arasında da en sık karşılaşılan sorunların başında gelmektedir. Bunun önüne geçilebilir için, erken dil edinimi döneminde, çocuğun ana dilinin geliştirilmesi ve desteklenmesi şarttır. İki dili de aynı seviyede zenginleşen çocuklar, okul hayatında daha başarılı olmaktadır. Bunun önüne geçilebilmesi için iki dilli eğitimin belli bir standart ve kalitede sürdürülmesi elzemdir. Örnek alınacak modelde, eğitim sadece dil eğitimiyle sınırlı kalmayıp, derslerin yarısının ana dilinde, diğer yarısının ise resmi devlet dilinde verilmesi amaçlanmaktadır. Amaç dengeli iki dilli okuyazarlar yetiştirmektir. Dünyadaki örneklere bakıldığı zaman, Kanada bu konuda başarılı bir uygulama sergilemektedir (Günay 2015: 75).

### 4. Bulgaristan'daki Türk Öğrencilerin Bulgarca Derslerinde Yaşadıkları Sıkıntılar

Ana dili Türkçe bağlamında Bulgaristan'daki Türk öğrencilerinin Bulgarca derslerinden yaşadıkları sıkıntılar öğrenci, veli, öğretmen ve uzmanlar gözünden değerlendirilmiştir.

#### 4.1. ÖĞRENCİLER

##### A. Aile Baskısı

Küçük yaşlardan itibaren Türk televizyonlarının izlenmesinin yasaklanması bunun yanında Bulgar televizyonlarının izletilmesi

Aile ortamında sadece Bulgarca konuşmak

##### B. Çevreye Göre Uyum

Kalabalık öğrenci grupları arasında Bulgarca; Türk öğrencilerle bir araya geldiklerinde ise Türkçeyi tercih etme.

##### C. Ana Dili Bilincinin Zayıf Olması

Hayatında Bulgarca olmadan yapamayacağını bildirmektedir.

Aile ortamında Bulgarca konuşarak Bulgarca'nı geliştirmek.

Öğrencilerle yapılan görüşmeler sonucunda “aile baskısı”, “çevrenin etkisi” ve “ana dili bilincinin zayıf olması” başlıkları adı altında farklı sorunlar tespit edilmiştir. “Annem küçük yaşlardan itibaren Türk televizyonlarını izlememi yasakladı. Bunun yerine sadece Bulgar televizyonlarını izledim. Bulgarca'yı küçük yaşlardan itibaren güzel ve doğru öğrenebilmek için ailemin tutumu bu şekilde olmuştur. Kız öğrenciye göre bu davranış biçimi doğrudur. “Hayatımda onsuz (Bulgarca) yapamayacağım” dile getirmektedir.” Aynı lisede okuyan ve Bulgarca'yı iyi konuşan başka bir erkek öğrenciyle yapılan görüşmede kendisine de küçük yaşlardan itibaren Türkçe televizyon programlarının izletilmediğini söylemiştir. Aile ortamında sadece Bulgarca konuşmuşlardır. Görüşmenin yapıldığı iki öğrenci de Türklerin aile ortamında Bulgarca konuşmaları durumunda Bulgarca'nın daha iyi olacağını söylemişlerdir. Öğrenciler kalabalık öğrenci grupları arasında Bulgarca konuştuklarını; okulda az sayıdaki Türk öğrencilerle bir araya geldiklerinde ise Türkçeyi tercih ettiklerini belirtmişlerdir. Görüşme yapılan öğrenciler okulda okuyan bazı Türk öğrencilerin Bulgarca'yı iyi okuyup yazamadığını ve Bulgarcayla ilgili sıkıntılar yaşadıklarını aktarmışlardır. Onlara göre bu sorunun kaynağı aile ortamında Türkçe konuşmalarıdır. Bu tespit, öğrencilerin dil kullanımı hakkında bilinçli olduklarını da göstermiştir. Bulgarca'yı iyi öğrenemedikleri zaman iş hayatında karşılaşacakları sıkıntılarının farkında olduklarını göstermektedir (Zhelyaskova vd 2012: 29).

## 4.2. VELİLER

### A. İş ve Gelecek Kaygısı

Üniversite mezunu anne ve babalar çocuklarının geleceği için iyi seviyede Bulgarca öğrenmeleri gerektiğini dile getirmişlerdir.

Bazı anne babalar çocuklarının iş bulabilmesi için önce Bulgarcalarının iyi olması gerektiğini, Türkçenin ikinci planda kalması gerektiğini belirtmişlerdir.

### B. Ailelerin Ana Diline Karşı Önyargıları ve Yanlış Tutumları

Türk kökenli bayan Tarih öğretmeni : “Evimizde Bulgarca konuşuyoruz. Bulgarca konuşmak bizim için Türkçeden daha kolay. Çocuklarım Türkçeyi yeni öğrendi. Kızım üniversite oğlum ise lise öğrencisidir. İlk önce Bulgarca öğrenmelerini istedim”.

Veliler çocuklarının Türkçeyi bildiğini düşünmektedir.

Türkçe yerine yabancı dillerini geliştirmeleri gerekmektedir.

Türkçe için harcanana zaman diğer derslere harcanabilir.

### C. Eğitim -Öğretim Sıkıntıları

Görüşmeye katılan bayan, seçmeli derslerin zorunlu seçmeli olmaktan çıkarılması gerektiğini ve gönüllü seçmeli esasının getirilmesini talep etmektedir. Ancak bu şekilde Bulgarcaları düzelecektir.

“Bulgarca eğitimi sıkıntısı anaokulda başlamaktadır. Türk öğretmenler Türk öğrenciler anlamadıkları Bulgarca cümleleri Türkçe açıklamaktadır.” Görüşme yapılan bayan, çocuklarının Bulgarca’yı iyi öğrenebilmesi için büyük şehirlerde eğitim almasını istemektedir. “Şayet büyük şehirlerde okurlarsa Bulgarcaları daha iyi olacaktır.”

### D. Çevrenin Etkisi

Yaşadıkları apartmanın tamamen Bulgarlardan oluşması çocuklarının Bulgarcasına olumlu yönde etki etmiştir.

Tamamen Türklerden oluşan köyde yaşayan anne, çocuklarının Bulgarcasının çok kötü olduğunu aktarmıştır. Bu durumun çocuğunun ilerideki eğitim hayatında olumsuz etkilere yol açacağı endişelerinin paylaşmıştır.

Görüşme yapılan aileler, Bulgarcanın iyi öğrenilmesi çocuklarının geleceği için son derece önemli olduğunu belirtmişlerdir. Özellikle üniversite mezunu anne ve babaların düşünceleri bu şekildedir. Büyük şehirde yaşayan Türk baba, kızı için en önemli şeyin iyi seviyede öğrenilmiş bir Bulgarca olduğunu söylemektedir. Kızının Türkçeyi iyi bilmediğini buna karşılık Bulgarcasının son derece iyi olduğunu belirtmektedir. Baba, Bulgaristan şartlarında kızının iş bulabilmesi için öncelikle Bulgarca’yı iyi seviyede öğrenmesi, ikinci aşamada Türkçe ve bir yabancı dile hâkim olmasının şart olduğunu söylemektedir. Bulgaristan’ın büyük şehirlerinden birinde görüşme yapılan bayan Tarih öğretmeni : “Evimizde Bulgarca konuşuyoruz. Bulgarca konuşmak bizim için Türkçeden daha kolay. Çocuklarım Türkçeyi yeni öğrendi. Kızım üniversite, oğlum ise lise öğrencisidir. İlk önce Bulgarca öğrenmelerini istedim”. Küçük bir şehirde soruların yönlendirildiği bayan öğretmen buna benzer cevaplar vermiştir. Çocuklarının Türkçeyi, Türkçe yayın yapan tele-

vizyonlardan öğrendiklerini aktarmıştır. Büyük şehirde yaşayan Türk anne, 7 yaşındaki oğlunun Bulgarcayla sıkıntısının olmadığını söylemiştir. Bunun sebebini yaşadıkları apartmanın tamamen Bulgarlardan oluşmasına ve evde Bulgarca konuşmalarına bağlamaktadır (Zhelyaskova vd 2012: 30). Bulgaristan'da nüfusun tamamen Türklerden oluştuğu köylerde yapılan görüşmelerde durum çok farklı olduğu ortaya çıkmıştır. Beşinci sınıfta okuyan bir öğrencinin annesi köydeki çocukların Bulgarcası hakkında şunları söylemiştir: “Bulgarcaları çok kötüdür” Oğlunun Bulgarcayı sınırlı sayıdaki kelimelerle “evet... hayır... nasılsın? iyiyim..” vb. kelimelerle konuştuğunu söylemiştir. Oğluna bir şeyler sorulduğu zaman utandığını söylemektedir. Kendisine “Bu dili öğrenmen gerekiyor ileride sana gerekecek. Bulgarcayı daha iyi konuşabilmen için evde okuma çalışmaları yapman gerekiyor” Çocuk: “Cevap veremiyorum çünkü yanlış bir şey söylemekten korkuyorum” yanıtı vermiştir. Anne: “ Bulgarcayı bu seviyede konuşan Türk öğrencilerin Türkçeyi seçmeli ders olarak okumalarının doğru bulmuyorum.” Veli toplantısında durumu anlatan anne, Türkçe yerine zorunlu seçmeli ders olarak İngilizce veya Bulgarcanın konulmasını istemiştir. Şunu söylüyorum: “ Türkçe hakkında olumsuz bir görüşe sahip değilim. Ancak çocuklarının Türkçeyi yeterince bildiklerini düşünüyorum. Dilin bütün inceliklerini vakıf değililer hiç kuşkusuz. Zayıf ve yetersiz oldukları dersleri seçmelidirler. Köydeki ailelerin çoğu Türkçenin seçmeli ders olarak okutulmasına karşılar.” Görüşmeye katılan bayan, seçmeli derslerin zorunlu seçmeli olmaktan çıkarılması gerektiğini ve gönüllü seçmeli esasının getirilmesini talep etmektedir. Ancak bu şekilde Bulgarcaları düzelecektir. “Bulgarca eğitimi sıkıntısı anaokulda başlamaktadır. Türk öğretmenler, Türk öğrenciler, anlamadıkları Bulgarca cümleleri Türkçe açıklamaktadır.” Görüşme yapılan bayan, çocuklarının Bulgarcayı iyi öğrenebilmesi için büyük şehirlerde eğitim almasını istemektedir. “Şayet büyük şehirlerde okurlarsa Bulgarcaları daha iyi olacaktır.” Yapılan görüşmelerde Türk ailelerin Bulgarca konusunda bilinçli olduklarını göstermektedir. Onlar çocuklarının Bulgarcayı yeterli seviyede öğrenmedikleri takdirde geleceklerinin aydınlık olamayacağını bilmektedir. Ancak ana dili Türkçe konusunda bu duyarlılık olmadıklarını belirtmemiz gerekir. Kırsal kesimde yaşayan ve eğitim seviyesi düşük olan Türklerin, çocuklarının ilk başta Bulgarcayı öğrenmeleri, ilerleyen zaman diliminde Türkçelerini geliştirmelerini istemektedirler. Oysa şehirde yaşayan üniversite mezunu Türk aileler çocuklarının Bulgarcayla birlikte Türkçelerini de eş zamanlı geliştirmeleri gerektiğini söylemişlerdir (Zhelyaskova vd 2012: 32).



### 4.3. ÖĞRETMENLER

#### A) Ana Dilin Baskın Etkisi

Türk öğrencilerin, Bulgarcanın “c -s” ve “i\ -ts” seslerini seslendirirken zorluklar yaşamaktadır. Okulun müdürü: “Uyarıda bulunmamıza rağmen aralarında Türkçe konuşmaya devam ediyorlar. Bulgarca’yı sadece okulda ve ders esnasında kullanıyorlar.”

#### B) Eğitim-Öğretim Faaliyetleri

Öğrenciler birçok Bulgarca kelimeyi bilmiyor. Bulgarca dersini veren Türk kökenli öğretmenler açıklamaları Türkçe yapmaktadır.

Anaokulu eğitimi almış Türk çocuklarının Bulgarcaları daha iyi olduğu tespit edilmiştir.

Görüşme yapılan bir diğer bayan öğretmen: “Eğitim hayatını yarıda kesen birçok öğrencinin yeterince Bulgarca bilmediğini söylemektedir.”

Görüşmeye katılan bayan, seçmeli derslerin zorunlu seçmeli olmaktan çıkarılması gerektiğini ve gönüllü seçmeli esasının getirilmesini talep etmektedir. Ancak bu şekilde Bulgarcaları düzelecektir.

Bulgar ve Türklerin bir arada eğitim gördüğü okullarda Türk kökenli öğrencilerin başarı oranının daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Bu okullarda okuyan Türk kökenli öğrencilerin Bulgarca hâkimiyetleri de son derece iyidir.

Türk ve Bulgar öğrencilerin birlikte okudukları okullarda okul yönetimleri, Türk öğrencilerin Bulgarcalarını geliştirmeleri için zorunlu seçmeli veya seçmeli ders olarak Bulgarca’yı müfredat programına koymuşlardır. Uzmanlar, bu sıkıntıların yaşandığı bölgelerde Bulgarcanın zorunlu seçmeli ders olarak okutulması gerektiğini savunmaktadır.

Türklerin yoğun yaşadığı bölgedeki bir okul müdürü, okul pedagoji komisyonunun aldığı kararlarla öğrencilerin Bulgarcalarını geliştirmeleri ve notlarını yükselmeleri için Bulgarca’yı seçmeli ders olarak aldıklarını belirtmiştir.

Öğretmenler, ana dili Bulgarca olmayan Türk kökenli öğrenciler için Bulgarca yazılmış ders kitaplarının dilinin ağır olduğunu ifade etmişlerdir. Ayrıca ders kitaplarındaki ağır dil, Bulgar öğrencileri de zorlamaktadır. Türklerin ağırlıkta yaşamakta olduğu bölgelerde okutulacak eğitim materyallerinin bu hususlar göz önünde bulundurularak hazırlanması gerekmektedir

#### C) Çevre

Yaşadıkları apartmanın tamamen Bulgarlardan oluşması çocuklarının Bulgarcasına olumlu yönde etki etmiştir.

Nüfusun tamamen Türklerden oluştuğu köyde yaşayan anne, çocuklarının Bulgarcasının çok kötü olduğunu aktarmıştır. Bu durumun çocuğunun ilerideki eğitim hayatında olumsuz etkilere yol açacağı endişelerini paylaşmıştır.

“Köylerden gelen Türk öğrenciler Bulgarca’yı tam olarak bilmemektedir. Bu eksiklik diğer derslerine de yansımaktadır. Eğitim hayatlarının tamamına yayılan bir tesiri mevcuttur.”

Öğrenciler Bulgar televizyonlarını seyretmiyorlar.

Öğretmenler, Türk öğrencilerin Bulgarca'yı öğrenirken “c -s” ve “\l -ts” seslerini telaffuz ederken sıkıntı yaşadıklarını söylemişlerdir. Öğrenciler birçok Bulgarca kelimeyi bilmiyor. Bulgarca dersini veren Türk kökenli öğretmenler açıklamaları Türkçe yapmaktadır (Zhelyaskova vd 2012: 33). Köylerde yaşayan Türk öğrenciler, okulların kapanmasıyla birlikte Bulgarcadan uzaklaştıkları yaz aylarında neredeyse hiçbir Bulgarca kelime işitmemektedirler. Şehirdeki bir okulda görüşme yapılan öğretmen “Köylerden şehre gelerek okuyan Türk öğrenciler Bulgarca'yı tam olarak bilmemektedir. Bu eksiklik diğer derslerine de yansımaktadır. Eğitim hayatlarının tamamına yayılan bir tesiri mevcuttur.” Anaokulu eğitimi almış Türk çocuklarının Bulgarcaları daha iyi olduğu da tespit edilmiştir. Bu aşamadan geçen Türk çocuklarının derslerinde daha başarılı oldukları görülmüştür. Küçük bir köy okulunda görüşme yapılan bayan öğretmen: “Beşinci sınıftaki öğrencilerden bazıları Bulgarca okuyamıyor. Hatta bazı sınıflarda adını yazamayan öğrenciler bile mevcuttur. Bunun sebebi Bulgarca söz işitmemeleridir. Onlar Bulgarca'yı sadece okulda kullanmaktadır.” Bu okullarda başarı oranları çok düşüktür. İyi öğrenciler belli bir aşamadan sonra okul hayatlarını büyük şehirlerde devam ettirmektedir. Okulun müdürü: “Onlara ne kadar uyarıda bulunursak bulunalım aralarında Türkçe konuşmaya devam ediyorlar. Bulgarca'yı sadece okulda ve ders esnasında işitmektedirler. Küçük bir kasabada öğretmenle yapılan görüşmede: “Öğrenciler ders kitaplarını okumakta fakat anlamamaktadır. Çünkü onlar sürekli Türkçe konuşmaktadırlar.” Yine aynı öğretmene göre öğrenciler Bulgar televizyonlarını seyretmiyorlar. Türk kökenli okul müdürü ise ailelerin çocukları üzerindeki ilgisizliğinden yakınmaktadır. Öğrencilerin Bulgarca ve diğer derslerinin başarısızlığından aile bireylerini sorumlu tutmaktadır (Zhelyaskova vd 2012: 34). Küçük bir şehirdeki okul müdür yardımcısıyla yapılan görüşmede: “Türk öğrencilerin Bulgarcaları gün geçtikçe daha da kötüye gitmektedir. Avrupa'ya işçi olarak giden aile bireyleri çocukları yaşlı anneanne ve babaannelere bırakmaktadır. Bulgarcaya yeterince hâkim olamayan bu aile bireyleri çocuklara Türkçe açıklamalarda bulunmaktadırlar. “ Görüşme yapılan bir diğer bayan öğretmen: “Eğitim hayatını yarıda kesen birçok öğrencinin yeterince Bulgarca bilmediğini söylemektedir.” Bulgar ve Türklerin bir arada eğitim gördüğü okullarda, Türk kökenli öğrencilerin başarı oranının daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Bu okullarda okuyan Türk kökenli öğrencilerin Bulgarca hâkimiyetleri de son derece iyidir. Türk ve Bulgar öğrencilerin birlikte okudukları okullarda okul yönetimleri, Türk öğrencilerin Bulgarcalarını geliştirmeleri için zorunlu seçmeli veya seçmeli ders olarak Bulgarca'yı müfredat programına koymuşlardır. Uzmanlar, bu sıkıntılarının yaşandığı bölgelerde Bulgarcanın zorunlu seçmeli ders olarak okutulması gerektiğini savunmaktadır. Öğretmenlere göre bu okullarda okuyan öğrenciler Bulgarca'yı zorunlu seçmeli olarak almaları ailenin üzerindeki baskılarından ve not kaygısından dolayıdır. Türklerin yaşadığı bölgedeki bir okul müdürü okul pedagoji komisyonunun aldığı kararla öğrencilerin Bulgarcalarını geliştirmeleri ve notlarını yükselmeleri için Bulgarca'yı seçmeli ders olarak aldıklarını belirtmiştir. Öğretmenler ana dili Bulgarca olmayan Türk kökenli öğrenciler için Bulgarca yazılmış ders kitaplarının dilinin ağır olduğunu belirtmişlerdir. Ayrıca ders kitaplarındaki ağır dil, Bulgar öğrencileri de zorlamaktadır. Türklerin ağırlıkta yaşamakta olduğu bölgelerde okutulacak eğitim materyallerinin bu hususlar göz önünde bulundurularak hazırlanması gerekmektedir (Zhelyaskova vd 2012: 34).

#### 4.4. UZMANLAR

##### A) Eğitim- Öğretim

Uzmanlar, ana diline vakıf öğrencilerin Bulgarcada ve diğer derslerde de başarılı olduklarını tespit etmişlerdir.

Görüşme yapılan öğretmenlerden bir kısmı, Bulgaristan'da günümüzde okutulan Türkçe derslerin öğrencilerin gelişimini engellediği kanaatini taşımaktadır.

Türkçe derslerin içeriği ve metodu üniversiteler tarafından yeniden düzenlenmesi gerekmektedir. Ana dil öğretimi, o ülkenin resmî dili ve eğitim müfredatına engel olmamalıdır. Bulgaristan'daki deneyimler bugüne kadar olumlu sonuçlar vermemiştir. Ana dili olarak Türkçe öğretimi müfredatında değişikliklere gidilmelidir

Uzmanlar, Türklerin yoğun olarak yaşadıkları bölgelerde Türkçenin dikkate alınarak Bulgarcanın öğretilmesinde daha hassas davranılması gerektiğini belirtmişlerdir. Açılacak ek derslerle Bulgarcanın pekiştirileceği ortamların oluşturulması gerektiği vurgulanmıştır.

##### B) Çevre

Büyük şehirlerde Bulgarlarla birlikte yaşayan ve eğitim gören Türk çocuklarının genellikle Bulgarcalarının iyi olduğunu tespit edilmiştir. Köylerde nüfusun tamamen Türklerden olduğu ortamlarda ise Bulgarcayla alakalı büyük sıkıntılarla karşılaşıldığı görülmektedir.

##### C) Aile

Eğitim seviyesi yüksek ve bilinçli aile bireyleri, ana dili ve resmi dildeki sıkıntıların farkında oldukları gözlemlenmiştir. Çocuklarının Bulgarcasını geliştirmenin yolunu ararken bir yandan Edebi Türkçenin dil materyallerini ve uzaktan eğitim imkânlarını takip ederek çocuklarına destek olmaya çalışmaktadır. Bu ailelerin ana dilinin doğru öğretilmesinin farkına varmış oldukları gözlenmektedir.

Uzmanlar, Bulgaristan'daki Türk öğrencilerin Bulgarca derslerinde yaşadıkları sıkıntıları ele alırken soruna öğrenci, yerleşim yeri, ailelerin eğitim seviyesi, öğretmenlerin tutumları, akademik çevrenin yaklaşımlarını dikkate alarak tespitlerde bulunmuşlardır. Uzmanlar, ana diline vakıf öğrencilerin Bulgarcada ve diğer derslerde de başarılı olduklarını tespit etmişlerdir. Ancak ana dilinin eksik öğretilmesi, Bulgaristan sınırları içinde konuşulan Türk ağızlarının<sup>3</sup> kısıtlı sözcük dağarçığı, zengin edebi dilden uzak olunması öğrencilerin ana dillerini bütün zenginliğiyle kullanmaktan alıkoymaktadır. Bulgaristan'daki Türklerin ana dillerini ağız seviyesinde sürdürmeleri Bulgarca eğitimde "cinslik", "sentaks" vb. pek çok gramatikal sorunla yüzleşmelerini sağlamaktadır. Büyük şehirlerde Bulgarlarla birlikte yaşayan ve eğitim gören Türk çocuklarının genellikle Bulgarcalarının iyi olduğunu yönünde tespitler mevcuttur. Köylerde nüfusun tamamen Türklerden olduğu ortamlarda ise Bulgarcayla alakalı büyük sıkıntılarla karşılaşıldığı görülmektedir. Araştırmaya katılan bütün uzmanlar ortaokulu köyde ve tamamen Türklerin yaşadığı ortamlarda bitiren Türk öğrencilerin, Bulgarcaya hâkim olamadıklarını beyan etmişlerdir. Bu durum eğitim hayatlarının tamamına yansımaktadır. Uzmanlar, Türklerin yoğun olarak yaşadıkları bölgelerde Bulgarcanın öğretilmesinde daha hassas davranılması gerektiğini belirtmişlerdir. Açılacak ek derslerle Bul-

<sup>3</sup> Bulgaristan sınırları içinde Rumeli Ağızlarının doğu ve batı kolu konuşulmakta olup artan iletişim araçlarının yoğunluğu ağızları, Türkiye Türkçesine doğru şekillendirmeye başlamıştır.

garcanın pekiştirileceği ortamların oluşturulması gerektiği vurgulanmıştır (Zhelyaskova vd 2012: 37). Eğitim seviyesi yüksek ve bilinçli aile bireyleri, bu eksikliğin farkında oldukları gözlemlenmiştir. Çocuklarının Bulgarcasını geliştirmenin yolunu ararken bir yandan edebi Türkçenin dil materyallerini ve uzaktan eğitim imkânlarını takip ederek çocuklarına destek olmaya çalışmaktadır. Bu ailelerin ana dilinin doğru öğretilmesinin farkına varmış oldukları gözlenmektedir. Öğretmenlerden bir kısmı Türkçe derslerin öğrencilerin gelişimini engellediğini dile getirmiştir. Ancak bu yaklaşımın farklı ön yargıları barındırdığı kanaatini taşımaktayız. İyi planlanan ana dili müfredatı ve diğer yabancı diller hiçbir zaman resmî dilin öğrenilmesine engel olmamalıdır. Uzun yıllar güncellenmeyen ders materyalleri öğrencileri Türkçeden soğutmakta öğretmenlerin dersleri sağlıklı işlemlerini engellemektedir. Türkçe ders kitapları 27 yıl aradan sonra 2019 tarihinde yeniden güncellenerek basılmıştır. 1992 yılında basılan ve 2019 yılına kadar kullanılan ders kitapları güncelliğini yitirdiği gibi günümüz modern öğretim tekniklerinden uzak kalmıştır. 2019 yılında basılan Türkçe ders kitapları da maalesef eğitim-öğretim yeterlilikleri açısından zayıf yönleri sahiptir (Doğan vd. 2020:809-825). Bu durum Türkçeyi öğrenmek isteyen öğrencileri üzerinde olumsuz etkiler bırakmaktadır. Türkçe derslerin içeriği ve metodu üniversiteler tarafından yeniden düzenlenmesi gerektiği söylenmiştir. Ana dili öğretimi, o ülkenin resmî dili ve eğitim müfredatına engel olmamalıdır. Bulgaristan'daki deneyimler bugüne kadar olumlu sonuçlar vermemiştir. Ana dili olarak Türkçe öğretimi müfredatında değişikliklere gidilmelidir (Zhelyaskova vd 2012: 40).

## 5. Bulgaristan'daki Türk Öğrencilerin Ana Dili Olarak Türkçe Öğretiminde Yaşadıkları Sıkıntılar

Ana dili Türkçe bağlamında Bulgaristan'daki Türk öğrencilerinin Türkçe derslerinden yaşadıkları sıkıntılar öğrenci, aileler, öğretmenler, idareciler ve uzmanlar gözünden değerlendirilmiştir.

### 5.1. ÖĞRENCİLER

#### A) Aile

Türkçenin seçmeli ders olarak tercih edilmesinde, ailevi faktörler ön plana çıkmaktadır. Görüşme yapılan öğrencilerin tamamı liseden sonra eğitimlerine devam etmek istediklerini belirtmişlerdir. Öğrencilerin meslek seçimleriyle birlikte hangi şehirlerde okuyacakları, ailelerin ekonomik ve eğitim seviyeleriyle yakından ilgilidir. Ekonomik durumu iyi olanlar özellikle Batı Avrupa'da veya Plovdiv, Sofya gibi büyük şehirlerde okumak istemektedir. (Zhelyaskova, Avramov, Kosseva, Petkashev, 2012:s.43 )

#### B) Çevrenin Etkisi

Ortaöğretimi köyde bitiren Türk öğrenciler ana dili Türkçeyi genellikle zorunlu ders olarak seçmektedir. Şehirlerde ise Türkçe sadece seçmeli ders olarak okutulmaktadır.

#### C) Ana dilinin Tam Olarak Bilindiği Ön Yargısı

Öğrencilere, ana diliniz Türkçeyi daha iyi öğrenmek için niye daha fazla gayret etmiyorsunuz? diye bir soru yönlendirdiğimiz zaman genellikle şu cevapla karşılaşırız, öğrenciler büyük bir özgüvenle: “ Biz ana dilimizi iyi biliyoruz ” diye cevap vermektedir.

8 sınıf öğrencisi : “ Ben Türkçeyi ailemden öğrendim ayrıca alfabe Latin harflerinden oluşmaktadır biz onları biliyoruz” demiştir.

**D) Ana Dilin Ağız Seviyesinde Kullanılması**

Öğretmenler gözlemedikleri Türk öğrenciler hakkında şunları söylemişlerdi: “Öğrenciler sınırlı sayıdaki Türkçe sözcükle konuşmaktadır. Konuştukları Türkçe ağızlarının hususiyetlerini içermektedir. Yazı alışkanlıkları zayıftır.”

**E) Ekonomik ve Gelecek Kaygısı**

Türk öğrenciler geleceklerini Batı Avrupa’da ve Bulgaristan’ın büyük şehirlerinde şekillendirmek istemleri ana dilleri olan Türkçeye karşı tutumlarını da etkilemektedir.

Öğrencilerin kendilerini geliştirmeleri ve daha edebi bir dil konuşma istekleri belirleyici olmaktadır.

Türk öğrenciler ana dilleri Türkçeyi geliştirmektense yabancı dillerini geliştirmeyi tercih etmektedirler.

Bulgaristan’daki iş hayatları için Bulgarcalarını zenginleştirmek istediklerini belirtmişlerdir.

Bulgaristan’ın prestijli okullarında okuyan Türk gençleriyle yapılan görüşmede ana dilleri Türkçenin kendilerince yeterli olduğunu ve iletişim kurmada gerekli işlevde olduğunu belirtmişlerdir. Onlar fizik, kimya, matematik, biyoloji gibi derslerini geliştirmeleri eğitim hayatları bakımından daha mantıklı bir seçim olduğuna inanmaktadır. (Zhelyazkova, Avramov, Kosseva, Petkashev, 2012:s.45 )

Türkçenin seçmeli ders olarak tercih edilmesinde, ailevi faktörler ön plana çıkarken öğrencilerin kendilerini geliştirmeleri ve daha edebi bir dil konuşma istekleri belirleyici olmaktadır. Ortaöğretimi köyde bitiren Türk öğrenciler ana dili Türkçeyi genellikle zorunlu ders olarak seçmektedir. Şehirlerde ise Türkçe sadece seçmeli ders olarak okutulmaktadır. Öğrencilere, ana diliniz Türkçeyi öğrenmek için niye daha fazla gayret etmiyorsunuz? diye bir soru yönlendirdiğimiz zaman genellikle şu cevapla karşılaşırız, öğrenciler büyük bir özgüvenle: “ Biz ana dilimizi iyi biliyoruz ” diye cevap vermektedir. 8 sınıf öğrencisi : “ Ben Türkçeyi ailemden öğrendim ayrıca alfabe Latin harflerinden oluşmaktadır biz onları biliyoruz” demiştir. Öğretmenler gözlemedikleri Türk öğrenciler hakkında şunları söylemişlerdi: “Öğrenciler sınırlı sayıdaki Türkçe sözcükle konuşmaktadır. Konuştukları Türkçe ağızlarının hususiyetlerini içermektedir. Yazı alışkanlıkları ve kabiliyetleri zayıftır.” Görüşme yapılan öğrencilerin tamamı liseden sonra eğitimlerine devam etmek istediklerini belirtmişlerdir. Öğrencilerin meslek seçimleriyle birlikte hangi şehirlerde okuyacakları ailelerin ekonomik ve eğitim seviyeleriyle yakından ilgilidir. Ekonomik durumu iyi olanlar özellikle Batı Avrupa’da veya Plovdiv, Sofya gibi büyük şehirlerde okumak istemektedir (Zhelyazkova vd 2012: 43). Türk öğrencilerin geleceklerini Batı Avrupa’da ve Bulgaristan’ın büyük şehirlerinde şekillendirmek istemleri ana dilleri olan Türkçeye karşı tutumlarını da etkilemektedir. Türk öğrenciler ana dilleri Türkçeyi geliştirmektense yabancı dillerini geliştirmeyi tercih etmektedirler. Hatta Bulgaristan’daki iş hayatları için Bulgarcalarını zenginleştirmek istediklerini de aktarmışlardır. Bulgaristan’ın prestijli okullarında okuyan Türk gençleriyle yapılan görüşmede ana dilleri Türkçenin kendilerince yeterli olduğunu ve iletişim kurmada gerekli işlevde olduğunu belirtmişlerdir. Onlar fizik, kimya, matematik, biyoloji gibi derslerini geliştirmeleri eğitim hayatları bakımından daha mantıklı bir seçim olduğuna inanmaktadır (Zhelyazkova vd 2012: 45).

## 5.2. AİLELER VE VELİLER

### A) Aile

Türk öğrencilerin ana dili olarak Türkçeyi seçmelerinde ebeveynlerin baskın rolü vardır.

Anne ve baba genellikle öğrencinin Türkçeyi seçmeli veya zorunlu ders olarak almasında karar verici konumdadır.

Ailelerin ana dili ile ilgili kararları onların hayata bakışları ve çocuklarının gelecekleriyle ilgili planlarıyla alakalıdır.

### B) Ana Dili Bilinci

Ailelerin sosyal statüsü, eğitimi, iş gücü belirleyici olmaktadır. Köylerde yaşayan Türkler için ana dili vazgeçilmezdir. Köyde yaşayan Türkler : “ Ana dilini unutmamak gerekir” bakışına sahiptirler.

Aileler konuştukları Rumeli ağızı ve Türkiye Türkçesinin arasındaki farkları bilmektedir. (Zhelyazkova, Avramov, Kosseva, Petkashev, 2012:s.45)

### C) İletişim Araçları ve Ana Dili

Ailelerin bilinçli olması, çocuklarının ana dillerini doğru ve edebi dilin özelliklerine göre öğrenmelerini sağlamıştır.

Görüşme yapılan ailelerin bir kısmı Türkçe yayın yapan televizyonların ana dilinin öğrenilmesinde önemli katkıları olduğu aktarmışlardır.

Bunun yanında bazı aileler Türkçe programları çocuklarının daha doğru bir Bulgarca konuşabilmesi için yasakladıklarını söylemişlerdir.

Diğer bir grup aile ise Türkçe kanalların çocuklarının dillerini geliştirmekte ve kendilerinin konuşmakta zorluk çektikleri Türkiye Türkçesine yaklaştırdığını vurgulamışlardır.

### D) Ekonomi ve Gelecek Kaygısının Ana Dili Öğrenimine Yansımaları

1998 yılından itibaren Bulgaristan Türklerinin hayatında yaşanan değişiklikler Türkiye'ye yapılan göçlerin yerine istikametini batıya doğru değişmesi, ailelerin çocukları üzerindeki dil öğrenimi seçiminde de etkili olmuştur.

Türk ailelerin batılı ülkelerde iş araması ve bu ülkelere yerleşme isteği çocuklarının zorunlu seçmeli ders olarak Türkçenin yerine İngilizce, Almanca, Fransızca gibi dersleri seçmeleriyle sonuçlanmıştır.

Bulgaristan Türk ailelerinden büyük çoğunluğu Batılı ülkelerde çalışmakta bu yaşam tarzı çocuklarının eğitim ve dil stratejilerini de belirlemektedir. (Zhelyazkova, Avramov, Kosseva, Petkashev, 2012:s.46 )

Türk öğrencilerin ana dili olarak Türkçeyi öğrenmelerinde ebeveynlerin baskın rolü olduğu kuşkusuzdur. Anne ve baba genellikle öğrencinin Türkçeyi seçmeli veya zorunlu ders olarak almasında karar verici konumdadır. Ailelerin bu yöndeki kararları onları hayat bakışları ve çocuklarının gelecekleriyle ilgili planlarıyla alakalıdır. Bütün bunlar ailenin sosyal statüsü, eğitimi, iş

gücüyü de bağlantılıdır. Köylerde yaşayan Türkler için ana dilin öğrenilmesi kesinlikle gerekmektedir. Görüşmede: “ Ana dilini unutmamak gerekir” şeklinde fikirlerini beyan etmişlerdir. Aileler konuştıkları Rumeli ağızı ve Türkiye Türkçesinin arasındaki farkları bilmektedir.<sup>4</sup> Bunun farkında olmaları çocuklarının ana dillerini doğru ve edebi dilin özelliklerine göre öğrenmelerini sağlamıştır. Ailelerin ortak görüşü Türkçe yayın yapan televizyonların ana dilinin öğrenilmesinde önemli katkıları olduğu yönündedir. Bunun yanında bazı aileler, Türkçe programları çocuklarının daha doğru bir Bulgarca konuşabilmesi için yasakladıklarını söylemişlerdir. Diğer bir aile ise Türkçe kanalların çocuklarının dillerini geliştirmekte ve kendilerinin konuşmakta zorluk çektikleri Türkiye Türkçesine yaklaştırdığını vurgulamışlardır. 1998 yılından itibaren Bulgaristan Türklerinin hayatında yaşanan değişiklikler Türkiye’ye yapılan göçlerin yerine istikametini batıya doğru değişmesi, ailelerin çocukları üzerindeki dil öğrenimi seçiminde de etkili olmuştur. Türk ailelerin batılı ülkelerde iş araması ve bu ülkelere yerleşme isteği çocuklarının zorunlu seçmeli ders olarak Türkçenin yerine İngilizce, Almanca, Fransızca gibi dersleri seçmeleriyle sonuçlanmıştır. Bulgaristan Türk ailelerinden büyük çoğunluğu Batılı ülkelerde çalışmakta bu yaşam tarzı çocuklarının eğitim ve dil stratejilerini de belirlemektedir (Zhelyazkova vd. 2012: 46).

### 5.3. ÖĞRETMENLER - İDARECİLER

#### A) Ana Dili ve Resmi Dilin Öğretilme Metodu

Öğretmenler Türkçe ve Bulgarca’yı öğretirken kendilerine uygun bazı metotlar geliştirmişlerdir.

Öğretmenler, ana dili Türkçenin ve Bulgarcanın aynı paralellikte öğretilmesinin gerektiğini düşünmektedir.

#### B) Siyasi Dayatmaların Ana Dili Üzerindeki Etkisi

Siyasi baskı neticesinde öğrenci kontenjanlarını doldurulması.

Köy öğretmenleri ve müdürlerin siyasilerin psikolojik baskısı altında kalması.

Kırsal kesimde siyasilerin Türk toplumu üzerinde baskı

#### C) Ana Dili ve Resmi Dile Karşı Tutumlar

Bulgar öğretmenlerle yapılan görüşmelerde, Türkçenin ana dil olarak okutulması hakkındaki fikirleri sorulmuş ve şu cevaplar alınmıştır: “Ana dili kesinlikle öğretilmelidir. Fakat öğrencilere bu konuda yeterli zaman ayrılması gerekiyor.”

Bulgar olan bir diğer okul müdürü de : “ Her dil birer zenginliktir. Öğrencilerin Türkçeyi öğrenmeleri diğer derslerinde de onlara yardımcı olacaktır. Ayrıca ilerdeki meslek yaşamlarında farklı iş sektörlerinin kapılarının aralanmasında Türkçe önemli bir araç olacaktır.”

**D) Ana Dili ve Resmi Dile Eşit Yaklaşımlar**

Ana dili Türkçenin öğretilmesi sırasında karşılaşılan önemli sorunlardan biri de öğrencilerin diğer derslerine yeterince zaman ayıramamasıdır. Görüşmeye katılan bir öğretmen: “Ana dili Türkçenin öğretilmesine 4 saat; fizik, kimya, tarih gibi önemli derslerin öğretilmesine 1.5 saat ayrılması sizce normal mi?” Öğretmenler ders saat dilimlerinin öğrencileri yormayacak ve diğer dersleri aksatmayacak şekilde öğretilmesini istemektedir.

**E) Eğitim- Öğretim Planlamasında Eksiklikler, Sıkıntılar**

Bir grup öğretmen, ana dili Türkçenin eğitim öğretim aşamasında seçmeli ders olarak okutulmaması, bunun yerine iyi derecede Bulgarca öğretilmesi ve diğer derslere (kimya, fizik, matematik) önem gösterilmesini istemişlerdir.

Öğretmenler seçmeli ders vb.) harcarken onlar bildiklerini farz ettikleri ana dillerine harcamaları psikolojik olarak bir olumsuzluğa yol açmaktadır.”

Bazı okulların başarısının çok düşük olması ana dili Türkçenin zorunlu seçmeli dersten çıkartılıp seçmeli derse dönüştürülmesini sağlamıştır. Bu şekilde Bulgarcaları geliştirilecek ve kalan zaman dilimi diğer temel derslere dağıtılacaktır.

Seçmeli ve zorunlu seçmeli dersler okul müdürünün koordinatörlüğünde yürütülmektedir. Öğretmenler tarafından değerlendirilen bu dersler okul pedagoji komitesi tarafından oylanmaktadır. Köylerde görev yapan öğretmenler daha izole bir ortamda görev yaptıklarından müdür ve müdür yardımcılarının yönlendirmeleriyle hareket etmektedir.

Yapılan araştırmalarda okul müdürlerinin çoğunun ana dili Türkçenin öğretilmesi konusunda yeterli bilince ve stratejiye sahip olmadıkları yönündedir.

**F) Ekonomik ve Gelecek Kaygısı**

Hayat şartları, ailelerin ekonomik ve kültürel hayatları çocukların üzerindeki yabancı dil öğrenme baskısını da artırmaktadır. Bu durumda ana dili ikinci plana düşmektedir.

**G) Ders Materyallerinin Eksikliği**

Güncel olmayan ders materyalleri öğrencilerin ana dillerini öğrenmelerini olumsuz yönde etkilemektedir.

Türkçe öğretmenleri imkânları ölçüsünde farklı metotlar ve yaklaşımlar arayarak Türkçeyi öğretmeye çalışmaktadır.

**H) Ana Dili ve Resmi Dile Eşit Yaklaşma**

Ana dil Türkçenin ve resmi dil Bulgarcanın öğrenilme isteğinin paralel yürüdüğü tespit edilmiştir.

Ana dili olarak Türkçenin öğretilmesinin yanında Bulgarcanın da sevdirilmesine çalışılmaktadır.



**I) Aile**

Türk öğretmenle yapılan görüşmede ailelerin çocuklarını ana dili Türkçeyi öğrenmeye teşvik etmelerinin sebeplerinden biri de Bulgarcalarını iyileştirmeleridir. Aileler çocuklarının ana dilini tanıdıķa Bulgarcalarını da daha iyi kavrayacaklarını düşünmektedir.

**J) Ana Dilin Başarıya Katkısı**

Türkçenin Ana dili olarak öğretilmesi öğrencilerin okul ortamına ısınmasına ve Bulgarcalarını geliştirmelerine imkân vermektedir.

Bu donanıma sahip öğretmenler iki dilli Türk öğrencilere dersleri aktarmada daha başarılı oldukları gözlemlenmiştir.

şehirdeki bir okulda görev yapan bayan öğretmen yapılan görüşmede şunları söylemiştir: “Seçmeli ders olarak verdiğim Türkçe dersinde Bulgarca gramerden de örnekler vererek dersi işliyorum. Bulgarca gramerdeki bazı kuralları Türkçeyle kıyaslayarak anlatıyorum”

Aynı yöntemlerin köy okullarında da kullanıldığı görülmektedir. Köy okullarından birinde okul müdürüyle yapılan görüşmede: “ Ana dili Türkçenin öğretilmesi öğrencileri Bulgarca ve İngilizce derslerindeki başarılarını da olumlu yönde etkilemektedir”

Eğitim öğretim sistemini artı ve eksileriyle en iyi bilen öğretmenlerdir. Okuldaki sıkıntılar, öğrencilerin sorunlarını, ailelerin davranışlarını gözleyenler onlardır. Bu yüzden ana dili olarak Türkçenin öğretilmesinde öğretmenlerin gözlemleri ve tavsiyeleri önemli yer tutmaktadır. Öğrencilerin başarı ve başarısızlıklarını birçok boyutta ele alıp değerlendiren öğretmenler bu sorunların veya başarıların altında yatan etmenleri diğer meslektaşlarıyla paylaşmakta ve yeni uygulama metotları aramaktadır. Öğretmenler, ana dili Türkçenin yanında Bulgar dilini de nasıl öğretecekleri konusunda kafa yormaktadır. İki dilin de önemli olduğunu kavrayan öğretmenler bu konuda kendilerince bazı metotlar geliştirmişlerdir (Zhelyazkova vd. 2012: 46). Öğretmenler, ana dili Türkçenin ve Bulgarcanın aynı paralellikte öğretilmesinin gerekliliğini bilmektedirler. Ancak köyden gelen öğrencilerin önemli sorunları olması öğretmenleri zorlamaktadır. Sorunlardan biri de siyasiydir. Ana dilin öğretimini ısrarla dayatan bazı siyasi çevreler ve okul müdürleri Türkçe öğretmen kontenjanlarını doldurmak için zorlama yöntemlere başvurmakta bu da gerek öğrencileri gerekse aileleri ana dili eğitiminden soğutmakta ve uzaklaştırmaktadır. Bulgar öğretmenlerle yapılan görüşmelerde, Türkçenin ana dil olarak okutulması hakkındaki fikirleri sorulmuş ve şu cevaplar alınmıştır: “Ana dili kesinlikle öğretilmelidir. Fakat öğrencilere bu konuda yeterli zaman ayrılması gerekiyor.” Bulgar olan bir diğer okul müdürü de : “ Her dil birer zenginliktir. Öğrencilerin Türkçeyi öğrenmeleri diğer derslerinde de onlara yardımcı olacaktır. Ayrıca ilerdeki meslek yaşamlarında farklı iş sektörlerin kapılarının aralanmasında Türkçe önemli bir araç olacaktır.” Görüldüğü üzere Bulgar öğretmenlerin olumsuz görüşleri bulunmamaktadır. Ana dili Türkçenin öğretilmesi sırasında karşılaşılan önemli sorunlardan biri de öğrencilerin diğer derslerine yeterince zaman ayırmamasıdır. Görüşmeye katılan bir öğretmen: “Ana dili Türkçenin öğretilmesine 4 saat; fizik, kimya, tarih gibi önemli derslerin öğretilmesine 1.5 saat ayrılması sizce normal mi? ” Öğretmenler ders saat dilimlerinin öğrencileri yormayacak ve diğer dersleri aksatmayacak şekilde öğretilmesini istemektedir (Zhelyazkova vd. 2012: 47). Bir grup öğretmen, ana dili Türkçenin eği-

tim öğretim aşamasında seçmeli ders olarak okutulmaması gerektiğini bunun yerine iyi derecede Bulgarca öğretilmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Ayrıca diğer derslere (kimya, fizik, matematik) önem gösterilmesini istemiştir. “Öğretmenler seçmeli ders olarak ana dili Türkçenin okutulmasındaki sıkıntılara da değinmişlerdir. Türkçe ders saatleri diğer zorunlu derslerin yanında ek bir yük olarak öğrencilere sunulmaktadır. İlk ve ortaokul yaşındaki öğrencileri göz önünde bulunduracak olursak, çok az sayıdaki öğrenci boş kalan zamanlarını oyun ve arkadaşlarıyla geçirmek yerine seçmeli derse harcamak ister. Diğer arkadaşları bu saatlerini yabancı bir dil öğrenmeye (İngilizce, Almanca vb.) harcarken onlar bildiklerini farz ettikleri ana dillerine harcamaları psikolojik olarak bir olumsuzluğa yol açmaktadır.” (Zhelyazkova vd. 2012: 48) .

Okulların başarı seviyesinin çok düşük olması ana dili Türkçenin zorunlu seçimlik dersten çıkartılıp seçmeli derse dönüştürülmesini sağlamıştır. Bu şekilde Bulgarcaları geliştirilecek ve kalan zaman dilimi diğer temel derslere dağıtılacaktır. Seçmeli ve zorunlu seçmeli dersler okul müdürünün koordinatörlüğünde yürütülmektedir. Öğretmenler tarafından değerlendirilen bu dersler okul pedagoji komitesi tarafından onaylanmaktadır. Köylerde görev yapan öğretmenler daha izole bir ortamda görev yaptıklarından müdür ve müdür yardımcılarının yönlendirmeleriyle hareket etmektedir. Yapılan araştırmalarda okul müdürlerinin çoğunun ana dili Türkçenin öğretilmesi konusunda yeterli bilince ve stratejiye sahip olmadıkları yönündedir. Ayrıca hayat şartları, ailelerin ekonomik ve kültürel hayatları çocukların üzerindeki yabancı dil öğrenme baskısını da arttırmaktadır. Bu durumda ana dili ikinci plana düşmektedir. Bir diğer büyük sıkıntı ders kitaplarıyla alakalıdır. Bulgaristan okullarında okutulan ders kitapları çağdaş yöntem ve metotları uygulamaktan uzaktır. Kitapların bu durumu öğrencilerin ana dillerini öğrenmelerini olumsuz yönde etkilemiştir. Bunun yanında Türkçe öğretmenleri imkânları ölçüsünde farklı metotlar ve yaklaşımlar arayarak Türkçeyi öğretmeye çalışmaktadır. Ancak bu metotlar her zaman başarılı değildir (Zhelyazkova vd. 2012: 49). Ana dili Türkçenin öğrenme isteği, Bulgarca öğrenme isteği ile paralel yürüdüğü tespit edilmiştir. Bir grup eğitimci Bulgarca ders saatlerinin artırılmasını istemiştir. Bazı öğrenciler en temel dil yapılarından bile haberdar değildir. Ana dili olarak Türkçenin öğretilmesi yöntemiyle Bulgarcanın da sevdirmesi metodu üzerinde durulmaktadır. Türk öğretmenle yapılan görüşmede ailelerin çocuklarını ana dili Türkçeyi öğrenmeye teşvik etmelerinin sebeplerinden biri de Bulgarcalarını iyileştirmeleridir. Aileler çocuklarının ana dilini tanıdıka Bulgarcalarını da daha iyi kavrayacaklarını düşünmektedir. Ana dili olarak Türkçenin öğretilmesi öğrencinin okul ortamına ısınmasına ve Bulgarcasını geliştirmesine de imkân vermektedir. “Ben Türkçe ve Bulgarcaı çok iyi biliyorum. İki dilin özelliklerini de rahatlıkla izah edebilirim. Bu donanım öğrencilere bazı konuları açıklamamda işe yaramaktadır. Öğrencilerime de bunu söylüyorum. İki dili de iyi bilerseniz bazı şeyleri kıyaslayarak daha iyi öğrenebilirsiniz. ” Bu donanıma sahip öğretmenler iki dilli Türk öğrencilere dersleri anlatmada daha başarılı oldukları gözlemlenmiştir. Şehirdeki bir okulda görev yapan bayan öğretmen yapılan görüşmede şunları söylemiştir: “Seçmeli ders olarak verdiğim Türkçe dersinde Bulgarca gramerden de örnekler vererek dersi işliyorum. Bulgarca gramerdeki bazı kuralları Türkçeyle kıyaslayarak anlatıyorum” Aynı yöntemlerin köy okullarında da kullanıldığı görülmektedir. Köy okullarından birinde okul müdürüyle yapılan görüşmede: “ Ana dili Türkçenin öğretilmesi öğrencileri Bulgarca ve İngilizce derslerindeki başarılarını da olumlu yönde etkilemektedir” (Zhelyazkova vd. 2012: 50).

#### 5.4. UZMANLAR - AKADEMİSYENLER

##### A) Denetim Mekanizmasının Yetersizliği

2010 yılından itibaren Türkçe derslerin denetimini sağlayan müfettişlerin önemli bir kısmının görevine son verilmesi ana dili olarak Türkçenin öğretilmesi ve denetimini önemli ölçüde aksatmıştır.

##### B) Eğitim-Öğretim Materyallerinin Güncel Olmaması

Uzmanlara göre 1992-1993 eğitim öğretim dönemi için hazırlanan Türkçe kitapların güncelliği 3 yıl olacak şekilde planlanmıştır.

Kitapların seviyesi ortaöğretim seviyesi için uygun değildir.

Kitapların seviyesi üniversite seviyesindedir.

##### C) Ana Dil ve Resmî Dilin Aynı Nitelikte Yürütülmesi

Uzmanlar, ana dili olarak Türkçenin öğretilmesi resmî dil Bulgarcanın öğrenilmesinde engel teşkil etmeyeceği kanaatindedir. “ Bu kitapları hazırlarken ana dili olarak Türkçe öğrenecek Türk çocuklarının ilk önce ana dillerinin temel kavramlarını öğrenmelerini amaçladık. Bu temel üzerinde Bulgarcadaki gramer hususiyetlerini sağlam bir zemine oturtmalarını amaçladık.”

Amaç, sağlam bir ana dil altyapısından sağlam bir resmî dil öğretmektir.

Öğrenci ana dilindeki bir yapıyı iyi kavarsa bunu Bulgarca, İngilizce ve farklı bir dilde de anlayabilir.

##### D) Öğrencilerin Edebi Eserleri Takip Etmemesi

Uzmanlara göre Türk öğrenciler, Bulgar ve Türk edebi eserlerini takip etmemektedir.

##### E) Eğitim-Öğretimdeki Planlamalar

Uzmanlar: “Öğrenciler Bulgarcadaki gramer yapılarını anlayabilmeleri için haftada iki defa Türkçe dersi verilmelidir. Ana dilinin gramer ve dil sorunlarını çözen öğrenci aynı şekilde Bulgarcada da başarılı olmaktadır.” Bazı öğretmenler bu yöntemleri müfredatta olmamasına rağmen uyguladıkları ve başarılı sonuçlar aldıklarını söylemişlerdir.

Uzmanlara göre Türkçeyi ana dil olarak aile ortamında öğrenen çocukların Bulgarcayı öğrenirken özellikle iki dilin söz diziminin farklı olmasından kaynaklanan sıkıntılar yaşadıklarını belirtmişlerdir.

Bulgaristan Türkçenin anadili olarak öğretilmesinde gerek okul öncesi dönem gerekse ortaöğretim aşamasında ders verecek altyapı ve insan gücüne sahiptir. Önemli olan devletin kurumlarının birlikte ve organize hareket ederek öğrenci ve velileri bilinçlendirmeleridir. Bu sorun git gide Türk topluluğunun en önemli konularından biri haline gelmiş bulunmaktadır. Bulgaristan Türkleri bu konuyu yakından takip etmektedir.

##### F) Ana Dili Hakkında Eksik Bilgiye Sahip Olma

Ailelerin bir kısmı, çocuklarının Türkçeyi konuşacak seviyede bildiğini, ayrıntılı gramer ve edebiyat bilgisine ihtiyaç duymadıklarını düşünmektedir. Türkçe televizyonlar ve internet ortamının dillerini geliştirmek için yeterli olduğunun kanaatindedirler.

2010 yılından itibaren Türkçe derslerin denetimini sağlayan müfettişlerin önemli bir kısmının görevine son verilmesi ana dili olarak Türkçenin öğretilmesi ve denetimini önemli ölçüde aksatmıştır. Uzmanlara göre 1992-1993 eğitim öğretim dönemi için hazırlanan Türkçe kitapların güncelliği 3 yıl olacak şekilde planlanmıştır. Kitapların seviyesi ortaöğretim seviyesi için uygun değildir. Kitapların seviyesi üniversite seviyesindedir. Ancak aradan geçen 25 yıl içinde kitaplar yenilenmemiştir. Uzmanlar, ana dili olarak Türkçenin öğretilmesi resmî dil Bulgarcanın öğrenilmesinde engel teşkil etmeyeceği kanaatindedir. “ Bu kitapları hazırlarken ana dili olarak Türkçe öğrenecek Türk çocuklarının ilk önce ana dillerinin temel kavramlarını öğrenmelerini amaçladık. Bu temel üzerinde Bulgarcadaki gramer hususiyetlerini sağlam bir zemine oturtmalarını amaçladık.” Yani amaç, sağlam bir ana dil altyapısından sağlam bir resmî dil öğretmektir. Öğrenci ana dilindeki bir yapıyı iyi kavrsa bunu Bulgarca, İngilizce ve farklı bir dilde de anlayabilir (Zhelyazkova vd. 2012: 50). Uzmanlara göre Türk öğrenciler, Bulgar ve Türk edebi eserlerini takip etmemektedir. Uzmanlardan biri: “Öğrenciler Bulgarcadaki gramer yapılarını anlayabilmeleri için haftada iki defa Türkçe dersleri verilmelidir. Ana dilinin gramer ve dil sorunlarını çözen öğrenci aynı şekilde Bulgarcada da başarılı olmaktadır.” Bazı öğretmenler bu yöntemleri müfredatta olmamasına rağmen uyguladıkları ve başarılı sonuçlar aldıklarını söylemişlerdir. Uzmanlara göre Türkçeyi ana dil olarak evinde öğrenen çocukların Bulgarca'yı öğrenirken özellikle iki dilin söz diziminin farklı olmasından kaynaklanan sıkıntılar yaşadıklarını belirtmişlerdir. Bir dili öğrenmek için o sözcükleri öğrenmek yetmemektedir. Aileler, çocukların Bulgarca konusunda yetersiz kaldıklarının bilincindedir. Fakat aşırı ders yükü ve temel derslere yeterince zaman ayrılmaması onları olumsuz yönde etkilemektedir. Ailelerin bir kısmı, çocuklarının Türkçeyi konuştuklarını ayrıntılı şekilde gramer bilgisine ve edebiyat bilgisine ihtiyaç duymadıklarını düşünmektedir. Türkçe yayın yapan televizyon programlarının ve internet ortamlarının dillerini geliştirmede yeterli olduğunun kanaatindedirler (Zhelyazkova vd. 2012: 50). Bulgaristan, ana dili olarak Türkçenin öğretilmesinde gerek okul öncesi dönem gerekse ortaöğretim aşamasında ders verecek alt yapı ve insan gücüne sahiptir. Önemli olan devletin kurumlarının birlikte ve organize hareket ederek öğrenci ve velileri bilinçlendirmeleridir. Bu konu git gide Türk toplumunun en önemli sorunlarından biri haline gelmiş bulunmaktadır. Türk toplumunun her sınıftan bireyleri bu konuya yakın ilgi ve alaka duyduklarını söylememiz gerekir (Zhelyazkova vd. 2012: 53).

## 6. Sonuç

Türk çocuklarının ana dili Türkçe eğitiminde yaşadıkları sıkıntılar etkisini diğer derslerde de göstermektedir. İyi bir ana dili eğitimi almayan Türk çocukları diğer derslerde de başarısız olmaktadır. Ana dili Türkçe ve resmi dil Bulgarcanın hangisinin seçmeli, hangisinin zorunlu olarak alınması gerektiğini uzmanlar karar vermeli, işin ehli olmayan okul idarecilerine ve ailelere bu iş bırakılmamalıdır. Siyasilerin oy kaygısı ve okul idarelerine yaptıkları baskılar ve zoraki kontenjan uygulamaları bilinmelidir ki en çok ana dili Türkçe eğitimine zarar verecektir. Bulgaristan Milli Eğitim Bakanlığı, Türklerin yoğun olarak yaşadığı bölgelerde iki dillilik durumunu göz önünde bulundurarak ders kitaplarını hazırlaması gerekmektedir. Bulgaristan'da yaşayan Türk gençleri ve aileler ev ortamında ve çevrelerinde konuştukları Türkçenin edebi ve yazı dili olarak kullanılmadığı müddetçe yok olmaya yüz tutacağını bilmelidir. Türkçe ders materyalleri uluslararası normlar gözetilerek belirli standartlarda hazırlanmalıdır. Ana dili eğitimi yabancı dil eğitimi ile karıştırılmamalı, biri diğerine tercih edilmemelidir. Yabancı dilin bir araç, ana dilini ise var olma dayanağı olduğu unutulmamalıdır. Ana dili Türkçe eğitim öğretimi denetleyen müfettişlik sistemi yeniden hayata geçirilmelidir.

## Kaynakça

Doğan, Levent; Gülvodına, Gonca (2022), “Bulgaristan’da Türkçe Eğitim ve İlköğretim İkinci Kademe Türkçe Ders Kitaplarının (1992-2019 Yılları) Karşılaştırılması”, *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22.2: 809-825.

Ertek, Betül; Süverdem, F. Büşra (2020), “İki dillilik ve iki kültürlülük: göç, kimlik ve aidiyet”, *The Journal of International Lingual Social and Educational Sciences*, 6.2: 183-207.

Günay, Doğan (2015), İki Ya da Çok Dillilik ve Avrupa Toplumu, II. Avrupalı Türkler Anadili Eğitimi Çalıştay İkidilli ve Çokdilli Eğitim veren Öğretmenlerin Yeterlikleri, (24 Nisan 2015, Ghent) Yayına hazırlayanlar: İsmail Güleç, Bekir İnce s. 72

Yıldız, Cemal (2012) “Alman Okullarında sunulan Türkçe derslerinin değerlendirilmesi ve iki dillilik”, [http://anadilim.eu/wpcontent/uploads/2012/04/Prof.Dr.CemalYildiz\\_KonferansMetni.pdf](http://anadilim.eu/wpcontent/uploads/2012/04/Prof.Dr.CemalYildiz_KonferansMetni.pdf). (Erişim tarihi: 2023.08.23)

Zhelyaskova A. ,Avramov A.L., Koseva O., Petkashev L. (2012), *Obrazovatelnite problemi na turskite detsa v bilgaskoto uçilište*, Mejdunaroden tsentr za izsledvane na maltsinstvata i kulturni vzaimodeystviya (IMIR), Sofya.

Хаджъ, С. (2022), “От вмешателство в турския книжовен език към пълна забрана (Езиковата политика на комунистическа България)”, *Езиков Свят*, Том 20, Кн. 2, Благоевград, 206-225.

# Gazellerdeki Düşünce Dilini Dil Çalışmalarına Katkı Bakımından Okumak\*

## Reading the Language of Thought in Gazelles in Terms of Contribution to Language Studies

Nazire ERBAY\*\*



### Öz

Dünya dilleriyle ilgili değişen uygulama ve çalışmalar yeni eğilimlerin, yaklaşımların oluşmasına imkân sağlar. Dil üzerinden geliştirilen metinler, zamansal referansları beraberinde taşır. Bugünün hızla değişen algı dünyasının yönetiminde ön safta olan dil yönelimlerinde incelemelelerde, kadimin katkısından faydalanmak gereklidir. Medeniyetlerin inşasında dile dayalı sanat dallarından şiir; rafine, ayrıntılı ve çok boyutluluğuyla bütün zamanların dışında kalır. Şiir, yüzyıllarca halkın dil ve düşüncesinin dönüşmesine, evrilmesine katkı sağlamıştır. Şiir, kadim olandan itibaren bağlı bulunduğu kültürle iç içe geçerek öngörülerin, anlam doğurularının gönderimine de katkı sağlar. Bireyselin üzerinden toplumsallığıyla Osmanlı kültür ve medeniyetinin kuruluşundan gelişimine kadar temel değer konumundaki klâsik Türk şiir geleneği değişkenliklerinin yanında, kalıplaşan katmanlı dil varlığıyla farklı bildirişimlerde tesirli olmuştur. Klâsik Türk şiirinin dil dizgesindeki alt ve üst tabaka anlatım genişliği, Osmanlı Devleti'ni "imparatorluk" yapan tetikleyici düşünceleri ortaya koymuştur. Geleneğe bağlı, muhayyilesi özgün sanatçılar, dil bilimselliğine öncülük eden eserleriyle medeniyet inşasına katkı sağlamışlardır. Klâsik Türk şiir evrenini hayal-gerçeklik karşıtlığıyla sınırlamak, yargılamak ve tanımlamak hatalıdır. Gazelin doğal dil iletişiminden başlayarak kurale bağlı sonuçlara doğru, şeyleri ve düşünceleri anlatma gücü dikkat çeker. Yapılan tarama çalışmasıyla gazelin dilinin taklit, tekrar, gibi kısır döngüden ziyade, bireysel ve toplumsal fikir üretimleriyle birçok bilimsel düşünceyi yansıttığı açıkça görülür. Gazel duyu üstü konulara estetik anlatımıyla insan, dünya, âlem, ontolojik varlık tabakaları hususunda fikir beyan eder. Şairler başta felsefe, tasavvuf, din, ahlak, tarih, sosyoloji gibi bilim alanlarında tespit ve analizler yaparlar. Bu çalışmada; dönemde toplumu yönetip medeniyet kuran şiirin, özelde gazelin yazılma amacı ve içeriğiyle bağlantılı olarak kullanılan dilin kültüre, insan eğitimine katkısı ispatlanmaktadır. Gazelin sadece estetik değerler değil, bilgi ve düşünce üretmek nesiller arası aktarımda bulunduğu dikkatlere sunulmaktadır. Ayrıca gazelin dilinin, dil içi çeviri sorunlarının çözümüne ve kültürel değer üretimine katkısı değerlendirilmektedir. Nihayet, Osmanlı Türkçesi'nin anlatım alanı ve şairlerin başarısı dikkate alınarak gazelin ifade gücünün yeni dil çalışmalarında değeri ortaya konulmaktadır.

**Anahtar Kelimeler:** Klâsik Türk Şiiri, Gazel, Şiir Dili, Bilim, Düşünce

### Abstract

Existing practices and studies on languages in the world allow for the formation of new trends and approaches. Texts developed through language carry temporal references. It is necessary to benefit from the contribution of the ancients in the studies of language orientations that are at the forefront of the management of today's rapidly changing world of perception. In the construction of civilisations, poetry as one of the branches of art based on language stays out of all time by being refined, detailed, and multidimensional. Poetry has contributed to the transformation and evolution of the language and thought of the people for centuries. Poetry also contributes to the conveyance of foresights and meanings by intertwining with the culture to which it is connected since the ancient times. With its sociality over the individual, the tradition of classical Turkish poetry, which is the basic value from the foundation of the Ottoman culture and civilization to their development, has been effective in different communication with the existence of stereotyped layered language as well as the variability. The width of expression from the lower and upper layers in the language system of classical Turkish poetry revealed the triggering thoughts that made the Ottoman Empire an "empire". Traditional and imaginative original artists contributed to the construction of civilization with their works that pioneered linguistics. It is wrong to limit, judge, and define the classical Turkish poetry with the imagination-reality opposition. Ode draws attention with its power to tell things and thoughts, starting from natural language communication to rule-based conclusions. With the scanning study, it is clearly seen that the ode language reflects many scientific thoughts with individual and social idea production, rather than imitation, repetition, and vicious circle. Ode expresses its ideas about existence, human, world, universe, and ontological existence layers with its aesthetic expression on meta-emotional subjects. Poets make determinations and analyses in scientific fields such as philosophy, mysticism, religion, morality, history, and sociology. In this study, the contribution of the language used in connection with the purpose and content of writing the

\* Doç. Dr. Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, nazire.erbay@atauni.edu.tr  
orcid.org/0000-0001-6905-0178

\*\* Bu çalışma, 28-29.04.2023 tarihinde gerçekleşen 'Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi Uluslararası Dil Çalışmalarında Yeni Yönelimler Sempozyumu'nda bildiri olarak sunulmuştur.

Gönderilme Tarihi / Received Date:

24 Temmuz 2023

Kabul Tarihi / Accepted Date:

13 Eylül 2023

Atıf/Citation: Erbay N. (2023).

Gazellerdeki Düşünce Dilini Dil Çalışmalarına Katkı Bakımından Okumak  
doi.org/10.30767/diledeara.1332009

Copyright © 2023

Dil ve Edebiyat Araştırmaları  
tded.org.tr | 2023

poem, especially the ode, to culture and human education, is proved. It is presented that ode does not only have aesthetic values, but also produces knowledge and thought, and transfers it between generations. In addition, the contribution of the ode's language to the solution of language problems and the production of cultural values is evaluated. Finally, the contribution of the expressional power of the ode to the new language studies is revealed by taking into account the expressions of Ottoman Turkish and the success of the poets.

**Keywords:** Classical Turkish Poetry, Gazel, Poetry Language, Science, Consideration

## **Extended Summary**

It is known that literary works in different periods of human history did not emerge with purely artistic and aesthetic concerns. It can be seen in the follow-up of historical language processes that literary works contribute to individual development and social order with the use of language, which is the most important element of its cultural value. The languages of the world have undergone changes and transformations for various reasons such as geographical, political and social since their existence. As a different perspective, changes and transformations bring along new practices and studies in terms of recognizing and understanding languages. The formation of new changes, trends and approaches in world languages is important for the development of the language. Poetry, which is present in almost all world civilizations, is a multidimensional ancient genre, unlike other literary texts. The language of poetry also gives information about the culture in which it is revealed in all details, from the voice it contains to the word. In all civilization histories, the richness of language in poetry has laid the groundwork for the diversification, change and evolution of language and thought, as well as the subject and expression aspect. In time, poetry contributes to the emergence of rich meanings by interacting with both its own and different cultures. From the foundation of the Ottoman culture and civilization to its development, the changes in the language of poetry are periodically rich. Classical Turkish poetry, beyond being an individual poem, also points to sociality with the language used. Classical Turkish poetry tradition, besides its variability, has been effective in different communications with its stereotypical layered language. The poets of this period were influenced by Arabic and Persian literature, and drew attention with their works worth examining in terms of linguistics, as well as their traditional stance.

The ghazal, which has an important place in classical Turkish poetry, draws attention to its power of telling things and thoughts, starting from natural language communication and towards conclusions based on rules. It is seen by divan scans that the expression language of the ghazal does not consist of vicious circles such as imitation and repetition. There are individual and social idea productions in the Gazelle language. There are individual and social idea productions in the Gazelle language. The versatility of the poetic language in the ghazal, rich ideas, supra-emotional subjects, along with aesthetic expression, have been instrumental in statements about human, world, universe, ontological existence layers. With its richness of expression, gazelles have become a genre in which the changes and transformations in the language can be best followed over the centuries. Gazel also proves its cultural value with its linguistic feature as a form of verse that appeals to the society and thus contributes to the establishment of civilization.

In this study, it is presented to the attention that the ghazal does not only produce aesthetic values with its different language combinations, but also transmits linguistically between generations by producing knowledge and thought. In addition, the contribution of the ghazal language to the solution of intralingual translation problems is evaluated and its contribution to the production of cultural value is revealed. In addition, in the study, attention was drawn to the breadth of the expression area of Ottoman Turkish. Considering the success of classical Turkish poets in using the language, the value of the expression power of the ghazal in the new language studies is revealed semiotically with couplets.

## Giriş

Dil, yüzyıllarca içinde besleyip büyüttüğü unsurlarla kadim değerlerden yaşanan zamana, sayısız kültürel unsur taşır. Çünkü dil, içindeki söz varlığının gücü ile hayat, insan, eğitim, tabiat ayırt etmeden kültürün taşıyıcılık yönünü her seferinde yenileyerek ortaya koyar. Dille beraber kültürel unsurların aktarımı toplumsal kimliğin anlamlandırılmasına katkı sağlar. Kültürleri birbirinden ayıran en önemli, hatta yegâne unsur olan dil, çok yönlü, gelişmiş ya da en yalın sistemler bütünü şeklinde tanımlanan bir anlaşma etkinliğinin yanında, kimlik kodlarının detaylarının temel belirleyicisi de konumundadır. Uygulama alanının genişliğindeki tesiri ile ortaya çıkan toplumsal kültürlenme sürecinin tarihî seyrinde gelişen dilsel unsurlar, iletişim pratikleri de dâhil edilerek aidiyeti işaret eden ‘bellek’ oluşmasına katkı sağlar. Kültür odağındaki dil, değerlerin açığa çıkarılmasına katkı sağlaması yanında değişim, dönüşüm, yenilenmeye yönelik yeni inşa çalışmalarını da gündeme getirir. Dil bu kadar önemliyken şu bir hakikattir ki, yüzyılların ve teknolojilerin kültürler arasındaki tesiriyle kendi varlıklarını ispat etmeden doğduğu gibi sömürülen, ölen dünya dillerinin sayısı da az değildir. Bunun yanında çok kültürlülüğe, globalleşmeye, ekonomiye, savaşlara veya sosyal refahı artırma maksatlı göçlere dayalı dil iletişim dizgelerinde sapmalar, yozlaşmalar da değişen ve dönüşen dünya konjonktüründe azımsanamayacak orandadır. Bu tespitle dil oluşum ve etkileşimlerinin daha öncesinde, büyük medeniyetler inşa eden toplumların kadime ait söze veya manaya değer katan bilimsel dil anlayış ve tasavvurlarını dikkate alması gereklidir.

Kültürel oluşumlarda geleneksel unsurlar, içeriden dışarıya bir temsiliyetle genişleyen evrendir. Tarihî okumalarla dil, başlangıcından an’a kadar, kadimden gelen tecrübeler ve birikimlerin katkısıyla gelenekle beraber biçime girer. “Gelenek, ustası olmayı öğrendiğimiz bir süreç değil, tersine, içinde yaşadığımız dildir. Geleneğin oluş tarzı, gayet tabii, duyulara hitabeden varlığa has bir tarz değildir. O dildir ve onu metinleri yorumlayarak anlayan işitme hakikatini bu dünyadaki kendi linguistik davranışına katılmaya sürükler. Şimdi ile gelenekler arasındaki linguistik iletişim, gösterdiğimiz gibi, bütün bir anlamada yörüngesinin dışına çıkan oluşturmaz” (Arslan, 2002, s.227). Yüzyılların eğrisinde soyutlamadan anlamsal olarak dillerin değişim ve dönüşümü akla, bilgiye, duyguya dair etkinliklerin toplumsal ‘öz’e dair özel alanlarla ilgili yataydan ziyade, dikey bir seyir izlediği görülebilir.

Şairler varlık, nesne ve hadiselerle başkalarından farklı bakabilen, hafızalarında biriktirdiklerini, dil ile ifadeye doğruyu kullanma yeteneğine sahip sanatçılardır. Sezi, içsel deneyim ve kadimden taşıdıklarıyla özgün olana yüz çevirdiklerinde ilk başta tekil düzlemde varlık gösterirler. Geniş anlamda ise, şairler söz söyleme kabiliyetlerine özgün yeteneklerini, dil ve dilin zamana taşıdıklarını kullanma yetilerini de geliştirerek bireyden diğerine, tekilden tümel düzleme nüfuz etme imkânı bulabilirler. Şiir dilinde gelenek ve yeni öğrenilenler anlatımda kendilik olgusunu ortadan kaldırmaz. Bunun yanında şiir yaratımlarında geleneği ötelemeyen tercihler, kelimelerdeki anlam doğurumları veya katmanlı ifadeler, ötekini anlamaya veya ötekini anlatmaya yönelik ifadeye de katkı sağlayabilir. Şiir dilinde tercih edilen bu anlam katmanı söyleyiş şekilleri, alt ve üst tabakadan sözü yöneltme genişliği tekilleşmeyi bir tarafa bırakarak eseri her okuyanın anlama, yorumlama, esere tabi olma olgunluğunu hatta şiirden elde edilecek zevki de genişletebilir.

Buradan hareketle dilin toplumların düşünce sistemlerinde, felsefî bakışlarında, sosyal ve siyasal yapılarının teşekkülünde tesiri olduğu gibi, edebî metinler üzerinden de ‘dilin dili’ olmaklığı göz ardı edilemez. “Dil, aslında ifadesi olduğu, düşüncüyü önceler ya da şöyle de söyleyebiliriz, düşünce bu doğurganlık içinde kendi kendisini önceler. Dil ancak kendine gönderimde bulunur, kendini ancak dilde açar” (Hadot, 2000, s.70). Bir edebî dil, şiir dili de şairin tekelinde sun’i bir



etkinlik olmaktan ziyade bireysel ve toplumsal görme, duyma, hissetme, algılama, düşünme ve iletişmeye katkı sağlar. Sözün tesirli varlığı bütün zaman dilimlerinde, duyan veya dinleyenlerde somut üretimli verilerle geri dönüş yapar. “Söz, somut bir dinleyici kitlesine hitap eder. Sözün kendi zamanı vardır. Ve eski filozofların yazdıkları söze has bu zaman yakın kalırlar. Bunlar genelde bir derse tekabül eden uzunluktadırlar” (Hadot, 2000, s.93). Tek enstrümanı dil olan şairin şiir dilini kullanmadaki becerisi kendi öznelliğini aşmasına ve her bir söyleminde de zevkin yanında ders niteliğindeki ifadelerin dışavurumuna aracı olur. Şiir söylemede teknik işaretler aracılığıyla iç gerçekliğe ait mana değerinin ihmal edilmemesi gerekir. Kadim şiirsel ifadelerden yola çıkarak şiirin ‘uçarı’ dilini anlamsal yitime uğratmadan duyulanmanın yanında, din olgusu başta olmak üzere öğrenme ve öğretmeye yönelik bilgi aktarımının varlığını da görmek gerekir.

### **Gazellerdeki Düşünce Dilini Dil Çalışmalarına Katkı Bakımından Okumak**

Şiir dili iletişmeye katkısının yanında yapılandırmaya yönelik etkileşimini beraber var ederek medeniyet inşasına katkı sağlar. Bu nitelik, dilin birleştirici yönüdür. Dilin her niteliği nasıl insanı, toplumu ilgilendirirse şiirde anlatılanların hemen hepsi bireyden topluma hayal ve gerçeklik bağlamında herkesi ilgilendirir. “Dil göstergelerini kullanan (konuşan, yazan) insan dil dışı dünyada yaşar, deneyim kazanır; yaşam deneyimini dille ifade eder. Bu nedenle sözcelerinin dış dünyaya uygunluğu, kabul edilebilirliği, inanılabilirliği, ancak göndergelerle (ve göndergelere etiket olan göstergelerle) sağlanabilir. Ama alıcı ve vericinin uygun, kabul edilebilir, inanılabilir bir anlatımda buluşabilmeleri yalnız göndergelerle gerçekleşmez. Yoksa dil, yalnızca bir kavramlar listesine dönüşürdü” (Kıran, 1994, s. 237). Osmanlı şiir dili de dil göstergelerini kullanarak kendi içinde iletişimsel, üstü açık ya da örtülü soyut veya somut anlatım fark etmeden eyleme dayalı yetiye sahip bir dildir. “Eylem sınırlıysa dil de öyledir; eylem için gereksinmemiz olan dile sahibiz; çünkü dil insan bilincinin bütünü gibi işlevseldir” (Kocaman, 1996, s.22). Bu üstünlüğü işaret eden görme, sezme, analiz, yorumlama ve çıkarsama yoluyla medeniyet inşa eden Osmanlı şiir dilinin oluşumundaki ilkeler ve kurallar bugünün iletişimsel diline uygunlukta söz-eylemlere yansıtılabilir. İnsan geçmişten kopup geleceğe adapte olurken arketipsel kodlamalarını bırakamayacağı gibi, ‘bu zaman’a da taşınır. Dil yönelimlerdeki arayış ve yenilenmelerde, kökler güncellenir ve zamana da tesir eder. Öyle ki, klâsik Türk şiirinin yapısındaki manzum eser oluşturma ve aruz düzenindeki logaritma, belli bir yazılım barındırır dence yeridir.

Ezber edilenlerin tersine Osmanlı medeniyet inşasına katkısı açık olan klâsik Türk şiirinin şiir evrenini hayal-gerçeklik karşıtlığıyla sınırlamak, yargılamak ve tanımlamak hatalıdır. Osmanlı şairlerinin geleneğe bağlı olması tutucu, yobaz ve baskıcı bir uygulamanın içinde olmaları manasına gelmez. Şairler gelenekle ilgili prensiplerini ortaya koyarken şiir dilinin en seçici duruşunda yer alan kullanımlarıyla dıştan verili, içsel deneyimleri, insana ve topluma müdahil tavırlarla sergiledikleri görülebilir. Buradan hareketle Osmanlı edebiyatında şiir, sadece bir sanat etkinliği yahut şairin hanedanlıktan hamilik elde etme uğraşısı değildir. Osmanlı şiiri ile bilgi, hikmet, davranış, estetik değerler üretme; iletişim kurma ve kuvvetlendirme; dil ve söyleyiş becerisi geliştirme, keşfetme, yorumlama gibi bir topluma medeniyet kurduran eserler ortaya konulmuştur. Kısacası dil içi göndergeler, dil dışı göndergelerle ifade edilmiştir.

Klâsik Türk şairleri mazmun ve imgeye dayalı şiir dilinin özel bütünlüğü; zihinsel, duygusal ve görsel kodları dinî, ahlakî, insanî değerlerle estetize ederek göz-kulak iletişimini gündemden düşürmeden eserlerinde yüzyıllarca göstermişlerdir. Osmanlı şairleri tekilden başlayarak iç dünyalarını zenginleştirmelerinin, eğitmelerinin yanında, bahsi geçen, tümele açılımı da

sağlarlar. Kurulan medeniyet, şiirle biçimlendirilen toplumsallığın güçlü unsurları farklı nazım şekillerinde ve türlerindeki her bir söz dizgesinde kendini gösterir. Öyle ki, bir kültür devletinde sanatçıların dahası şairlerin çokluğu, duygunun, zekânın yanında şuurun ve eyleme yönelik duruşun da geliştiğinin göstergesidir. Şiirle kadim değerlerden taşınanlar toplumu, özelde sanatçının zihinsel, duygusal ve bilinçsel açıdan toparlanmasına, gelişmesine katkı sağlar.

Klâsik Türk şairinin bir şiir kitabı yani divan oluşturabilmesinin en önemli şartı gazelin, Osmanlı Türkçesi alfabesine göre redif veya kafiye örgüsünü dikkate alarak revî harflerine göre yazılma mecburiyetidir. Bu mecburiyet tesadüfi değildir. Neredeyse gelenekle var olan Osmanlı şairi gazelle kişisel sanat anlayışlarını ve tercihlerini de ortaya koyabilmektedir. Konusu her ne olursa olsun gazeller sayesinde, toplumsal etkileşimin yanında öğrenme, keşfetme ve yorumlamaya dair zengin kültürel etkinlikler ortaya çıkmaktadır. Gazel doğal dil iletişiminden kurala bağlı sonuçlarla, şeyleri ve düşünceleri kavramada dikkat çeken bir nazım şeklidir. Yapılan tarama çalışmaları gazel dilinin taklit, tekrar, kısır döngüden ziyade, bireysel ve toplumsal fikir üretimleri, birçok bilimsel düşünceyi yansıttığını açıkça gösterir. Gazel şairleri, duygu üstü konulara estetik anlatımıyla insan, dünya, âlem, ontolojik varlık tabakaları hususunda fikir beyan eder. Şairler başta felsefe, tasavvuf, din, ahlak, tarih, sosyoloji gibi bilim alanlarında tespit ve analizler ortaya koyarlar.

Klâsik Türk edebiyatında ismi kurucu olarak nitelendirilenlerden başlamak üzere, şairler, geleneği takiple, şiirde kendilerine ait yetkinliklerini ve özgül duruşlarını yakalamışlardır. Geleneğin şiirsel anlatımla bütünleştiği eserlerde hayalin göstergesi soyutluk; sezi veya duygunun işareti derunî hisler veya aşkın değerde olanların yanında toplumsal hedef kitledeki kimsenin yadırgamayacağı anlatımlar, şiir diline ait zengin dil birlikleriyle tümelleşerek gerçekleştiği görülebilir. Osmanlı şairi tevhit ve hikmet merkezli anlatımlarında her ne kadar soyuta dayalı ifadeler yer alsada da kültürel ve toplumsal etkenlerle dil, gerçekliğini göstermedeki ısrarından vazgeçmez. Dolayısıyla şiir sadece bireyin etkinliği değil, hanedandan toplumun her kesimine kadar üretilen, türetilen, saklanan bir değerler bütünü olmuştur.

Bunlara ilaveten Osmanlı şairi nesne veya varlık üzerinde kullandıkları dille, nesneyi simgeleştirmenin ötesinde şiire çok yönlü işlevler yüklerler. Onlar için dil nasıl hayatın bir parçası ise şiir dili de Osmanlı şairi için varlığın örgütlenmesinden başka bir şey değildir. “Dil, deneyimimizin bir parçası, deneyimimizin belirli başka bir parçasının yerine geçirdiğimiz, onu imlediğimiz bir etkinliktir ve bu tür bir etkinliğin sonucu ise, dünyadır. Yani dille bağıntı içinde yorumlanıncaya kadar deneyimimiz dünya değildir. Dünyaya ilişkin tüm deneyimimiz ve bilgimiz, sözcüğün bu geniş anlamında dil aracılığıyla” (Utku, 2009, s.116). Bunun yanında sestene manaya uzanan seçici anlatımlarda zekâ oyunlarının önemine şiirde dikkat çekilmelidir. Osmanlı şairleri bunun için dil oyunları yapmaktan geri durmaz. Şairler çoklu dil kullanımlarıyla anlatıma zenginlik katar, hatta vezin gereği kelimelerin yapılarını bozmak ve mısralardaki söz dizimlerini değiştirmek onlar için güçlü bir zekâ göstergesidir. Şairanelik edasını her daim hissettiren Osmanlı şairleri eserlerindeki tasvir, açıklama, temsile dayalı her bir sözle dünyaya ve ukbaya sürekli bir atf anlayışı içine girerler. Bu sayede şairler, şiir yoluyla neyi nasıl söylediklerine dikkat etmenin yanında, neyi ifade etmek zorunda olduklarını da hep öne çıkarırlar.

Konu ile bağlantılı olarak kadim şiir kültürünü anlama ve bugüne aktarmada dil içi çevirilerin önemi gündemdedir. Gazelde dil içi çeviri yapmak zor ve risklidir. Bu handikap, eşdeğer anlamı yakalama açısından. Fakat eserlerdeki bilgi ve anlam kaybının ortadan kalkması için kelimelerin beytin mana değerine kattığı kullanım ve işlevsel değerinin ortaya konulması, metin

ile çeviri arasında örtüşmenin yakalanması gerekir. Gazellerdeki dil çeşitliliğiyle ortaya çıkan çok anlamlılık, dil içi çeviriyi zorlaştırmaktadır. Diğer taraftan kalıplaşan mecazlar ve mazmunlar dil içi çeviride gazeli anlamada ve yorumlamada kolaylık sağlar.

Klâsik Türk şiiri metinleri, Türk kültür ve medeniyetine özgü farklı dönemlere ait yazılı eserlerdir. Bu eserler başlangıç ve bitiş itibarıyla geçirdiği tarihsel dönemlerde gelenek, bir odak bağ olarak takip edilse de, zengin içerikleriyle sürekli gelişen, özgün maksatlara hizmet eder niteliktedir. Bu metinlerin güncellenmesi ve sadeleştirilmesi dil içi çevirilerle anlam aktarmaları şeklinde mümkün gözükmemektedir. Bunun yanında bahsedilen Türkçe, Arapça ve Farsçanın oluşturduğu Osmanlı Türkçesi'nin ağırlıklı olarak kullanıldığı gazel metinlerinin dil içi çevirisi, örnek metinler ve sözlükler, dil anlam ve anlatım dünyasına özgü mana açılımlarıyla sağlanabilmektedir. Şiir diline özel anlam kaymaları, kopmaları veya kayıpları olsa da kadim metinlerde dil içi çeviri önem arz etmektedir. Gazellerdeki dil içi çevirilerdeki çeşitlilik standart biçimsel bir görme ve okumaya yardım etmeyebilir, fakat bu koşullarda anlamsal eşdeğerlik mutlaka sağlanmalıdır.

Bu dikkatlerle, dil içi çeviri yaparken şiirdeki kalıplaşmış, yerleşik fil çekimleri kelime kullanımlarında beklenmeyen değişiklikler yapılmamalıdır. Bu dikkatsizlik ve özensizlik beytin yapısal ve anlamsal bozulmasına sebep olur. Dil içi çeviriyle beyitlerdeki vezin, kafiye, redif, ahenk ve ritim gibi şiire özgü nitelikleri yakalamak mümkün değildir. Bu da dil içi çevirinin farklı dil çevirilerinde yakalanamayan ahenkli söyleyişle benzer olmasını akla getirir. Gazeldeki kelimeleri dil içi çeviri yoluyla canlı tutarak yerli yerine oturtmalıdır, bu sayede mısralarda hiçbir kelimeyi ölü tutmamalıdır. Bu dikkat de ses ve söz birimlerinin birebir korunmasını gerektirir. Aynı bir dikkat olarak dil içi çevirisi yapılan metnin şekilsel ve anlamsal eşdeğerliğinin korunması metni anlama açısından kolaylık sağlar.

Ana metindeki anlam birliklerinin, dil içi çevirilerle, dünden bugüne pratik ve uygulamalarla yerli yerine oturması için metindeki kültürel karmaşık gönderimleri görme, algılama ve analiz etmek gerekmektedir. Bunun için gerekli şartlardan biri şüphesiz klâsik Türk şiir diline ait yapı farklılığını dil içi çeviriye aktarabilmede çevirende veya şerh yapanda metin analiz ve bağlam bilincinin gelişmiş olmasıdır. Çünkü şiirde görülen anlam ve biçime ait özel şartlar bütünlüğünde ortaya çıkan kelimeler, kavramlar ve olgular ancak algıyı kolaylaştırır. Fakat, “Metnin, metinlerin anlamı olmadığı aksine metinleri oluştururken kişilerin anlamı kastettiği ve belirttiği bulunur. Bu nedenle bir metne ancak yorum yoluyla bir bakış açısı getirilebilir” (Köktürk ve Öztürk, 2011, s.96). Bunun da edimbilimsel yaklaşımla karşılığı bulunabilir. Edimbilim göstergebilimin bir parçası olup işaretleri ve bu işaretleri kullananlar arasındaki ilişkiyi inceler. “Edimbilim, söylemsel, iletişimsel ve toplumsal bir olgu olarak dil sahasına girmiştir. Cîlâl Dilâş, edimbilimi ‘İnsanların konuşma ve söylemleri esnasında dil öğelerini nasıl kullandıklarını ve söylem ve sözleri nasıl yorumladıklarını inceleyen dil uzmanlığı alanıdır, şeklinde tarifini yaptıktan sonra şöyle ekler: ‘Edimbilim, söylem dilbilimi veya ifade etme kabiliyetinin dilbilimidir’ der. Çünkü edimbilim, dili kullanım esnasında incelerken aynı zamanda söylem ve konuşma öğeleriyle de ilgilenirken konuşanın amacını ve niyetini, dinleyen durumunu ve şartlarını da gözetir” (Lehvimel, 2013, s.234-235). Sadece iki yabancı dil arasında değil, kadimden bugüne gelen metinleri dilbilgisi boyut, içerik, biçim ve eserin yazıldığı dönemin dinamiklerini dikkate alarak çözümlemek, analiz etmek veya şerh etmek edimbilim ile alakalıdır. “Edimbilim, çözümlendiği bilişsel süreçlerle alımlama ve yorumlamaya katkı sağlayarak yazar ve çevirmen için öznel iç dinamikleri merceğe altına alırken, kültür, bağlam ve kişilerarası ilişkileri göz önüne alarak ‘uygun’ dil davranışları sergileme, bu uygun davranış

biçimlerinin belirleyicilerini sosyokültürel ve dilbilimsel temelde irdeleme, bağlamsal bilgiyi dilbilimsel yapı ile ilişkilendirme temelinde çeviri bilim ile kesişmektedir” (Yetkiner, 2009, s.58). Bu bağlamda klâsik Türk şiiri metinleri üzerinde bilimsel olarak çalışmak, zamana uyarlama yapmak ve problemleri hallederek faydaya sunmak bilgi birikimi tam, alan uzmanları için iyi niyetli kültürel bir misyon olmalıdır.

Soyuttan somuta veya somuttan soyuta anlamsal dizgelerle beyitlerin göstergelerinin çözümlemesi klâsik Türk şairlerinin insanlar, nesnelere ve varlıklar arasında kurdukları bağla şiir dilindeki başarılarını açığa çıkartabilirler. Zaten, dil bilim tarihinde sembollerin kavramlaşmasının toplumsal bakışa etkisi açıkça görülür. Bu bağlamda Saussure’un dili iki taraflı anlama dayalı bir göstergeler sistemi olarak tanımlaması dilbilim açısından önem arz eder. Bunlar, gösterilen (signifie; gösterilen şey) ile gösterendir (signifiant; gösteren şey). Kavram ve simgeye önem veren dil bilimci içerik ve anlamı sonraki öneri olarak dikkate alır. “Saussure’un kavram ve simgesi kendisinin önerdiği seçeneklerden biridir; ‘içerik’ ile ‘anlatım’ ise sonraki bir önerisidir. Anlamın eşit etkide olduğunu iki özellik arasındaki ilişki olduğunu direyerek savunmuştur. Saussure, gösterilenle gösteren arasındaki bu ilişkiye dilsel gösterge (sign) adını verir. Gösterge iletişimin temel birimidir. Topluluğun dili içinde bir birim. Bir ilişki, dilinde bir parçası olduğu için, ussal bir yaratıdır” (David, 1971, s.158-167). Bütün bu sayılanlar Saussure için dil içindeki göstergeler insanın, toplumsallığın, gerçeğin kendisidir. “Göstergebilim hem ‘dünyanın insan için’, hem de ‘insanın insan için’ taşıdığı anlamı araştırır, insan bilimlerinin bakış açılarını yenilemek, dilbilimle mantıktan yararlanarak yöntemsel önerilerde bulunmak, yorumlama örnekleri sunmak amacını benimser, bir üst bilim niteliği taşır. Onun için de, somut gerçekliklere değil, soyut içeriklere, tüm oluşlara yön veren temel düzeneğe çevirmelidir bakışlarını. Her türlü anlamsal bütün ancak böyle kavranabilir, her türlü çözümleme ve birleşim ancak bu koşulla anlam kazanabilir. Bu nedenle, soyut içeriği ortaya koyabilecek, dizgeleştirebilecek, tümü kapsayıcı özel bir dil, bir üst dil oluşturmak gerekir” (Barthes, 1979, s.16). Osmanlı şairi üst dil yetisine dil edimindeki konu genişliğini katarak dilsel araçları geniş çaplı kullanmayı yüzyıllarca başarmıştır. Bunda da geleneğin rolü yine gündeme gelmelidir. “Etkisi ortadan kalkmış bulunan geleneklerde bile işler durumda olan şey, basitçe, öngörme gücünü yitirmiş ve kendi kendisini kötü körtüne ortaya koyan bir otorite değildir. Her gelenek uygulamaya imkân sağlayacak, yani değişen duruma göre öngörülü/basiretli değişmeye imkân sağlayacak ölçüde geniş bir kumaşla örülmüş olmalıdır” (Arslan, 2002, s.224). Osmanlı şairlerinin en çok kullandığı nazım şekli olan gazelle, yazılma amacı ve içeriğiyle bağlantılı olarak şiir dili ile kültüre, insan eğitimine katkısı beyitlerdeki sözcükler ve bunlardan çıkan yorumların gerçek dünya ile ilgisi ile ispat edilebilir. Hiçbir edebî türde kesinlik, doğruluk meselesinin düz bir zemine oturması mümkün değilken şiirde herkesçe görülmesi olası bir, çok boyutluluk ve çok anlamlılık söz konusu olur. Dilsel üretimler soyut değerlerle ölçülemez. Kültürel işlevselliği çok yönlü olan gazelle beyitlerinin dil içi çevirileri en önemlisi şerhleri, klâsik Türk şiirindeki bahsi geçen soyutluğu, tek anlamlılığı kırılıp aşmasına yarayacaktır. Kalıplaşmış gazelle nazım şekli çerçevesinde farklı yüzyıllarda farklı konu ve anlam birlikleri kendi zamanında ve sonraki yüzyıllara hitap eden bir şiir diline sahiptir. Osmanlı Türkçesi’nin çok katmanlı anlatımındaki güç, gazelle dilinin anlamsal boyutunda kendini gösterir. Şiirdeki olasılıklar, sebepler, sonuçlar somut veya soyut anlamsal değerleri uygulamalı olarak dil izlencelerinin özenli akışında görülebilir.

Edebî metinler tekil veya tümel öznesi, soyut ya da somut anlatımlarıyla dilbilimcinin olduğu kadar toplumun da bir parçasıdır. Çünkü edebî metindeki her bir söz, kelime gramatikal dil özelliği yansıtmanın ötesinde ölçme, öğretme, sınama, yapma, yapılandırma işlevlerini de yüklenmiş

olur. Dilin hemen her alanında ifade etme aracı olan göstergeler duygu, bilgi, fikir aktarımında insanlar arasında paylaşıma, iletişime katkı sağlar. Şiir dilindeki anlam katmalı söyleyişlerle kendini gösteren sesler, mecazlar, imgeler, mazmunlar göstergeler şeklinde mısralarda yer alırlar. Bu çalışmada klâsik Türk şiirinin en önemli nazım şekli gazel esas alınmıştır. Gazel dilinin incelikli göstergelerinin çokluğu yine kendine özel göndergesel anlamlı söyleyişlerin varlığı, yüzyıllara göre seçili beyitler üzerinden uygulamalarla ifade edilmiştir. Zaten klâsik Türk şiir dilinin göstergelerinin çokluğu, ayrıca zengin iletiler barındırmaktadır. Burada dil içi çevirilerle “göstergelerin tek bir gösterilene olmadığı” ilkesinden yola çıkılarak beyitlerdeki zengin anlam ve kavram alanına dikkat çekilmiştir. Gazel beyitlerindeki iletiye yönelik çoklu anlamsal göstergelerden biri çalışmada tablolaştırılmıştır.

Osmanlı şairleri az sözle şiirlerinin çatısını kurarlar ve sözden ziyade manaya önem verirler. Hoca Dehhânî gazelinde dinî, felsefi ve ahlaki yön dolayısıyla sosyal birliğin etkileşim boyutlarının ilk örneklerini verir. Şair, gazel nazım şekli üzerinden sadece estetik değerler değil, bilgi ve düşünce üreterek nesiller arası aktarımda bulunması dikkatlerden kaçmaz. Gazel dilinin kurucu şairi Hoca Dehhânî ile klâsikleşmeye başlayan eserler; yüzyıllarca biçim, öz bakımından aynı kalır. Gazelle anlatılanlar incelikli dil kullanımı ve kültürel değer üretimine katkısı bakımdan dikkate değer.

Akl-ı kül kim ol bilür her cüz ü kül keyfiyyetin

Mâh dir yüziüne vü isbât ider mâhiyyetin (Hoca Dehhânî, G. 80/1)

“Akl-ı kül olan parça ve bütün nedir bilir, yüziüne ay der [dediğinde] onun niteliklerini de ispat eder.”

**Gösterge:** akıl

**Göndergesel Anlam:** Beyitte dilin temel mesajı akıldır. Şiirde söylenenleri seçen alıcı, akıl çeşitlerinden biri insana işaret ederek akl-ı kül’ü görür. Bu akıl, peygamberlerde ve onların mirasçıları velilerde var olduğu söylenirken tekâmüle ermiş olanları, insan olarak yaratılma gayelerini idrak edenleri de işaret eder. İnsan cüzdür, fakat Hazreti Peygamber ilk nur ve ilk akıldır. Alıcılar, şiirde geçen mesajın tamamı olan akl-ı kül göstergesinin yanında Allah’ın isminin mazharı akl-ı evvel’i de dilsel ögenin bir parçası olarak alt metinde görebilir.

1.peygamber

akl-ı kül

2.akl-ı evvel

3.yüce

Osmanlı şairinin insan ve varlığa ait konularla şiirin göndergelerini tümelleştirmeyi başardığı beyit çok sayıdadır. Anlama, anlatma ve yorumlama yetisi ile ‘insandaki insanı’, ‘her insandaki diğer’ veya ‘insandaki mutlak olan’ı beyitler üzerinden keşfedilebilir. Şair inancı, eğitimi, kendi iç deneyimleri ile söz ve dolayısıyla şiir evrenindeki özneliği üzerinden genele hitap ederek yeniden üretmeyi süreklileştirir.

Varlığın varlık degüldür sâyedür

Bir bir ahvâlün diyeyüm saya dur (Kadı Burhaneddin, G. 1222/1)

“Varlığın varlık değil, gölgedir. Tek tek durumunu (hâlini) anlatayım, sana sayayım (Sen de saymaya çalış.)”

**Gösterge:** varlık

**Göndergesel Anlam:** Bazı beyitlerdeki kodlar, bireyseli işaretle bütün insan nesline hitap eder. Şiir, insan nesli üzerinden yapılan varlık sorgulamasıyla anlamlı bir bütün ve göstergeler oluşturur. Gösterge varlık, insanı anlamlandırma sorunsalını kendi dışındaki gölge metaforu ile anlamlandırılır. Beyitten yola çıkarak insan ben'inin varlığı hakkındaki anlamsal bilgi Tanrı'nın varlığının mana değerini diğer insanlara aktarımındaki idrak ile belirlenmektedir.

	1.gölge
	2.insan
varlık	3. Tanrı
	4. bilgi

Seyyid Nesîmî, Hurûfî inancının göstergelerini şiirlerinde yansıtır. Şairin öznelliğinin arkasında dinî referansları işaret ettiği, insanın yaratılması ile ilgili içsel gerçeklikler beyitlerdeki seçili kelimelerle ifade edilir. Nesîmî'nin inancı, ilgisi, toplumsal derecesi değişkendir. Fakat şair tekil duruşu, dıştan verili kaynaklarla insanın iç gerçekliğini yakalayarak aynı inanç sistemindekileri hatta evrensel uzanan bir paralellikte, aracasız kelimelerle okurla arasındaki bağı her dönem kurar.

Men ki dervîşem fakîrem pâdişâh-ı âlemem

Rûh-ı bî-rengem egerçi renge girdüm âdemem (Seyyid Nesîmî, G. 287/1)

“Ben, dervişim, fakirim, âlemin padişahıyım; renksiz (bir ruhum) canlıyım, eğer renge girersem (girdiğimde) insanım.”

**Gösterge:** ben (insan)

**Göndergesel Anlam:** İsim olarak varlık kavramsal bir göstergedir. Beyitte düşsel bir gösterge yoktur. Varlığın anlamlandırmasına yönelik, insanın yerini tutan göstergeler hem doğrudan hem de sezdirilerek ifade edilir. Seyyid Nesîmî, kendi inanç sistemi Hurûfîlik paralelinde kendisinin ya da insanın âdem olmağına, mana değeri katarak ifade eder. İnsanı insana anlatma, tanıtmaya maksatlı gösterge beyitte, geniş göndergesel anlam birliklerine sahiptir.

	1.âdem
ben (insan)	2.kul
	3.eşref-i mahlûkat

Bâkî'nin döneminin sosyal ve siyasal ortamına dair çok sayıda gönderge kullandığı beytinde ilk dikkat çeken husus, mahlasını beytin ruhuna sindirerek başarıyla uygulamasıdır. Şair işini bilen, liyakat sahibi insanlara 'sonsuz kadar' kıymet verilmediğini belirtirken alt metinde kendini de kasteder. Anlayış olarak kemal ehli; ilim, ahlak, güzel amel sahibi olanlara verilen sıfat, beyitte öne çıkar. Şairin şikâyet dilini kullanması esasında dönemine özgü değildir. İnsan şehirleştikçe, geliştikçe veya nüfus arttıkça çelişkiler de söz konusu olabilmektedir. İşin ehli olmayana iltifat edilmesi, cahil ama iş bilirlerin kıymet görüp belli makamlara layık olması neredeyse bütün toplumların meselesidir.

Câhil ü nâ-dân ola gör ister isen mertebe

Kim kemâl ehline Bâkî şimdi rağbet kalmadı (Bâkî, G. 542/5)

“Bâkî, kemal ehline şimdi rağbet kalmadı. Bir mertebe istersen cahil, haddini bilmez ol, o zaman rağbet görürsün.”

**Gösterge:** cahillik

**Göndergesel Anlam:** Beyitte toplumsal gösterge vardır. Bâkî'nin beytinde hatta adı geçen 'kalmadı' redifli gazelde gösterge, 'bir' varlıktan çok insan veya kültürel açıdan gelişen insan topluluklarıyla alakalıdır. Şair, ironik bir yaklaşımla ters anlamlılığı öne çıkarır. Bâkî, eleştirel yaklaşımıyla kurumsallaşan topluluklarda sorumlu, çalışan insan tipine işaret ederken umutsuz, şikâyetçi ama adalet isteyen haykırışlarını da alt metinden hissettirir. Şair, hayali bir duruş sergilemeden göndergesel işaretlerini hayatın gerçekleri üzerinden sıralar. Beyitte, işaret edilen anlamsallığın aksine ehl-i kemal toplumsal düzlemde yüce vasfı ile nitelendirilir. Şairin göndergelerinde cahillik de ironik bir değere işaret eder.

cahil

1.iş bilmez

2.mevki

3.değer

Gelibolulu Âli, geniş kültürel değerlerdeki eserlerinin yanında, şiir sanatıyla ilgili kendini belli edecek kadar geleneksel ve parlak fikirli beyitler ortaya koyar. Şair yaşadığı zaman diliminde şiir sanatının kapısına kilit vurulma seviyesine gelindiğini ima eder. Âli, şiirin toplumsal etkisinin yanında büyük bir büyüleme gücüne sahip estetik değerler bütünü olduğunu beyitlerinde yansıtır, ama zamanında şiirin başına gelen tehlikeyi fark ederek kelimenin, şiirde anlamsızlığa kayan boyutunu analiz ederek hem tedirgin hem de çözümcü bakışla ortaya koymayı bilmiştir.

Genc-i ma'âni yire mi geçdi zemîn mi yok

Ya bahr-ı nazm batdı mı dürr-i semîn mi yok (Gelibolulu Âli, G. 689/1)

“Mana hazinesi yere mi geçti, zemin mi yok oldu; ya, nazım denizi yitip gitti de kıymetli inci mi yok oldu?”

**Gösterge:** mana (ma'âni)

**Göndergesel Anlam:** Beyitte maddi bir gösterge yoktur. Şiirdeki gösterge bir varlıktan çok, klâsik Türk şiir geleneğine dair göndergesel soyut anlamları çağrıştıranlar dikkat çeker. Şiirde 'yok', olumsuzluk ifade eden bir kelimedir, ama 'var' olması gerekenlere işaret eder. Şair, şiir türünde şekil ve muhteva olarak olması gerekenleri sıralar. Bu tutum, olumsuzluğun içindeki inşa edici tavır olarak algılanmalıdır. Beyitteki gösterge mana ve gösterilenler arasındaki ilişki nedensiz değildir. Beyitteki temel mesaj mana, şiirde yapılar arasındaki ilgiyi kurmaktan öte, klâsik Türk şairi için akli ya da hayali ayırt etmeden şiire dair hakikati işaret etmede göndergesel değerler manzumesi olma özelliğini yansıtır.

mana

1.şiir

2.inci

3.şair

4.hazine

Dil varlık sebebi olarak çok yönlü kullanıma müsaittir. Şiir dili de işlevsel zenginliğiyle tasvir ve resmetme anlam ve kavrayışını en çok göstermeye müsait bir türdür. “Dilin resimsel bir işlevi vardır; dile olanak veren şey, onun dünyayla bağıntısını kuran resimsel doğasıdır. Yani dil, dünyayı, dilsel, resimler aracılığıyla resimler, Tıpkı resimler gibi, dilin de temsili bir karakteri vardır ve bu yüzden izdüşümsel bağıntı içinde dünyayla birlikte ele alınması gerekir” (Utku, 2009, s.139). Osmanlı şairleri dildeki resmetme imkânını soyut anlatımlarla en çok kullanan şairlerdendir. Geleniğin biriktirdikleriyle mutlak, zihinsel ve duygusal sürecin ortaya koyduklarıyla doğrudan ve aracısız olan Osmanlı şiirindeki mazmun ve imge kullanımı şairlerin iç deneyimlerine de işaret eder. Şairler mecazları, imgeleri ve mazmunlarıyla kendilik olgusunu sergilemeler de yüzyıllık süreçlerle tekillikten açığa çıkanlarla her seferinde yeniden üretmeyle tümelliği de imlemiş olurlar.

Oldu eşkim gülşen ârâ-yı heves cûlar gibi

Aktı gönlüm bir nihâl-i işveye sular gibi (Nâîf, G. 369/1)

“Gönlüm, bir işve/naz fidanına su gibi aktı. Gözyaşım, gül bahçesini süslemeye hevesli nehirler gibi aktı.”

**Gösterge:** gönül

**Göndergesel Anlam:** Gönül, soyut ve düşsel bir gösterge olarak kullanılır. Gönül kelimesinin derin yapıdaki mesajı sevgiliye yöneliktir. Âşık gönlü dolayısıyla harekete geçer, böylece bütün göndergesel anlamlar sıvıya işaret eder nitelikte kullanılır. Âşık olma göstergesi başka bir gönle doğrudur. Şiirdeki kelimelerin en küçük anlamlı birimlerinden başlamak üzere gösterge gönül, su, gözyaşı ve nehir gibi gösterilenlere işaret eder.

gönül

1.su

2.sevgili

3.gözyaşı

4.nehir

Celîf’ nin beytindeki ‘ey hace’ seslenişi mühimdir. “Sâmânîler döneminden (819-1005) itibaren sıkça rastlanan ve zamanla isim olarak ‘ev reisi, kethüdâ, şeyh, pîr, hükümdar, başbuğ, tâcir, kadın, gönül’ ve sıfat olarak ‘zengin, büyük, yüce’ gibi değişik anlamlar kazanır” (TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/hoca>). Bu seslenişte belli bir misyonu üstlenmiş, söz sahibi ve hürmet edilecekler akla gelir. Hace tek başına, bağımsız ve sorumsuz bir duruşu olmadığını ispatı ona yönelik seslenişin itibarındadır. Buna rağmen hâceye hem bir sesleniş hem de uyarı yapılması da söz konusudur.

Ey h’âce nice bâr-ı girân kûh-ı belâdur

Arkan virüben cübbe vü destâra tayanma (Celîf, G. 364/1)

“Ey hoca, bela dağının sıkıntı veren ağırlığı nasıl bir şeydir? Sırtını cübbe ve sarığa dayama.”

**Gösterge:** hoca (ha’ce)

**Göndergesel Anlam:** Beyitteki sesleniş doğrudan alıcıya yapılır. Toplumda yer edinen belli bir statüye seslenişin yanında esasında bu sesleniş, biçimsel olarak cübbe ve sarık sahibi zahit



tipini temsil eder. Şair şekle gönderme yapar, şekil hiçbir şeydir. Gösterge cisimsel olarak genele hitap etmesine rağmen biçimsel yönü söz konusudur. Göndergedeki sayılan kıyafetlerden ikisi de ne âlimliğin ne de uhrevi kurtuluşun göstergesidir. Gösterge, kavramsal olarak “yücelik”i merkeze alan anlamsal değerle insanın yalnızlığına ve ölüme işaret eder.

	1.yüce
	2.insan
ha’ce	3.yalnızlık
	4.ölüm

Klâsik Türk şiirinde perdeyi aralamak hatta açmak mutasavvıfın hakikate vasıl olmada belli bir güzergâha girişinin göstergesidir. Şiirde esas olan mananın perdesini aralamaktır.

Verâ-yı perdeden yarıp ne söyler işbu mahcûbun

Lisân-ı arzı maktû’dur bilesin abd-i ma’yûbun (Şemseddin Sivâsî, G. 39/1)

“Mevcut duruma göre, örtü altındaki perdeden âlemi araladığında/kaldırdığında [sana] ne söyler? Kusurlu kulun, kendini anlatacak/sunacak dili kesilmiştir, bilesin.”

**Gösterge:** perde

**Göndergesel Anlam:** Beyitte gösterge perde, örtüdür. Kavramsal olarak gösterge örtü veya engel, aynı zamanda insanın kendi ile yüzleşmesi, kendini bilmesi ile alakalıdır. Şaire göre, hakikat perdesinin ardındakileri idrak etmeye her aklın, nefsin veya gönlün gücü yetmez. Görüntüsel gösterge olan perde, Mutlak Hakikat’i tanımak için engelleri aşma manasında işaret eder. Gösteren perde kelimesi, beyitte nedensiz gösterge değildir. Bir mecaz olarak perde veya perdeyi yırtmak en başta nefisle mücadele ve karşılaşılabilecek engeller için hazırlıklı olmayı göstergesel olarak ifade eder.

	1.Tanrı
	2.kul
perde	3.örtü
	4.tecelli

Tasavvufi düşüncede neş’e veya huzur; bela, dert, çile ve hüznle ilgilidir. Sıkıntısı, belası, hüznü, acısı olmayan “âh” edip inlemez. Nâbî de beytinde sorular yönelterek salikin yola çıkması veya yolda olmasında huzuru yakalayacağı unsurlar hakkında bilgi verir. İrfan sahibi için nefs-i emmareden kurtulmak için nefsin menzillerine uğramak gerekir. Bu da kolay değildir.

Zevk-i gam dilde midür dâgda mı tende midür

Neşve bülbülde midür gülde mi gülşende midür (Nâbî, G. 213/1)

“Hüznün zevki gönülde mi, yarada mı, bedende midir? Neş’e bülbülde mi, gülde mi, gül bahçesinde midir?”

**Gösterge:** gam (hüzün)

**Göndergesel Anlam:** Beyitte etkili iki gösterge vardır. Zevke ve neşeye ait gösterge hüzün, klâsik Türk şiir evrenine dair göndergesel anlamları ifade eder. Hüzün bir gösterge olarak şair için acı, yara, hastalık da olsa âşığın gönlü hep zevke ve neş'e dair göndergesel anlamlar içerir. Hüzünün göstergesi hep gönle veya tene doğru yol almaktadır.

hüzün

1.zevk

2.yara

3.neş'e

4.gönül

Şeyh Gâlib, yaratılmışlar içinde insanın bir farklılığı ya da itibarı varsa, Allah'ın ona lütfettiği ihسانlardan dolayı olduğunu söyler. Allah, insanı diğer yaratılmışlardan farklı ve en yüce olarak halk edendir. Şair, “varsa” ifadesinde murad edilen, kulun “hiç” mesabesinde olduğudur. Aynı zamanda “varsa” ile bir şeyin varlığının yegâne sebebini ısrarla işaret etmek de düşünülebilir.

Benim feyz-i hayâtım hâsılı rûh-ı revânımsın

Eğer sermâye-i ömrümde kârım varsa sendendir (Şeyh Gâlib, G. 65/2)

“Benim hayatımın bereketi, akıp giden ruhumun ortaya çıkarana sensin. Eğer ömrümün tamamında bir kazancım varsa senin sayendedir.”

**Gösterge:** sen

**Göndergesel Anlam:** Beyitte gösterge görünen anlam dışında anlama sahiptir. Gösterge bireyin haricinde insan nesline, topluma göndermeler yaparak insan, toplum-bilimsel işlevler de yüklenir. Beyitte geçen sen ile şair, gerçek bir göndergeye imza atar. Sen ‘Yüce’dir ve şaire ihسان eder. Sen, şairin ruhunun manasını ortaya çıkarması dolayısıyla ona feyiz ve rahmet verir. Şaire sundukları ile ömrüne değer ve mana katar.

sen

1.yaratan

2.yüce

3.insan

Koca Ragıp Paşa ise bir devlet adamı sorumluluğu hatta yükü ile beyitlerini oluşturur. Şair, devlet kurumlarındaki tamiri zor sıkıntılara şahit olmuş biri olarak bozulan sistemden şikâyetçidir. Şair; içtimai, ahlaki, siyasi konularda baş etme güçlüğünü nasihat, hicve varan eleştirel bir üslupla dile getirir. Ragıp Paşa'ya göre devlet kurumlarında büyük görevler alma hırsı, mutluluktan ziyade huzursuzluk, sıkıntı ve zahmeti beraberinde getirmektedir. Ragıp Paşa, bireysel düzlemde toplumsala uzanan göndergelerinde mutluluğun tek kaynağı olarak eldeki mevcut ile yetinmeye işaret eder.

Esîr-i renc ü 'anâ ehl-i câh u devlet imiş

O kadr-i devleti kim bilmedik kanâ'at imiş (Koca Ragıp Paşa, G. 93/1)

“Makam ve mevki (devlet) ehli sıkıntı ve zahmetin esiriymiş, (ne yazık ki) bilemedik en büyük nimet, mutluluk kanaatmiş.”

**Gösterge:** makam/mevki

**Göndergesel Anlam:** Koca Ragıb Paşa'nın bu beytinde toplumsal veya devlete yönelik göndermelerinde çift yönlülük söz konusudur. şair evvela, sorumluluk duygusuyla devlet yöneticisi veya belli mevkilere sahip olmanı mutluluktan ziyade huzursuzluk yaşatacağına gönderme yapar. Diğer gönderge ise mal-mülk hırsı gözetmeden yaşayan, kanaat sahiplerinin daha huzurlu olduklarına yönelik söylemdir. Göndergeler, devlet adamı tecrübesi olan şairde her bir kelimeyi arka yapıyla okumayı zorunlu kılar. şair belirlenmiş hadiseleri, varlıkları, objeleri ifade etmeden insana ve topluma yönelik karakter tabakalarını da tayin etmiş olur.

2.sıkıntı

1.sorumluluk

2. makam/mevki

3.zahmet

**Sonuç:**

Konuşma dilinin yanında edebî eserlerdeki sanat dili bünyesinde dilsel olgu birimleri taşıır. Bir anlama ve anlaşma biçimi dilin doğal kullanımında ve edebî eserlerdeki dilsel gösterge katmanları değişen ve yenilenen düzeyde hep vardır. Bir üst dil olarak adlandırılan bilim ve sanat dilindeki göstergelerin bildirişim dizgelerini görmezlikten gelmek mümkün değildir. Esasında bu üst dil, dil içi dünya ile dünya gerçekliği arasındaki bağı kurar. “Dil dışı göndergeler, bu zenginliğiyle konuşan insanın dış dünyayla bilgi alışverişini, bu dünyayı değerlendirmesini, dil içinde yeniden oluşturmasını sağlar. Böylece metin dışı göndergeler, metin içi göndergelerle yorumlanır, metin düzeyinde işlev kazanırlar. Örneğin, gerçek dünyayı hareket noktası alan metinlerde dil dışı göndergeler neredeyse bir üst dil işlevi kazanırlar” (Kıran, 1994, s. 238). şiir yüzyıllardır sosyal ve etkileşimsel bir alanda boy gösteren edebî bir türdür. Birçok medeniyetin inşasında şiirden ve şiirsel dilden söz edilebilir. Söz eylemin varlığına tesir ettiği için şairlerin söz ve mana ile kültürel dokuya doğrudan veya dolaylı olarak tesir ettiği açıktır. Sözcelerin tekilden tümele gücü, nesilden nesile aktardığı göstergelerin değerini de açığa çıkarır. “Gösterge bir kez oluştuktan sonra, toplum onu yeniden pekâlâ işlevselleştirebilir, bir kullanım nesnesi olarak söz edebilir ondan. Var olabilmek için ikinci bir dil gerektiren bu ikinci işlevselleşme, ilk işlevselleşmenin hiç de aynı değerildir; kaldı ki salt ülküsel niteliklidir birinci işlevselleşme. Yeniden sunulan işlev yan anlam düzlemine bağlanan örtük bir ikinci anlamsal eylemden kaynaklanır. Demek ki, büyük bir olasılıkla gösterge-işlevin insan bilimsel bir değerı vardır, çünkü doğrudan doğruya uygulamısal olguyla gösteren arasındaki bağıntılıların kurulduğu birimdir bu” (Barthes, 1979, s.34).

Klâsik Türk şiirinde gelenekten gelen biçim ve içerik özellikleri yüzyıllarca ayrışmaları ortadan kaldırmış, ülküsel anlamda toplumsal bütünlenmeye vesile olmuştur. şiir dilinin şekil ve içerik yönünden belli bir zemine oturması anlamsal sorunları yok ederek kültürel dokudaki içerik ve öz birlikteliğini en ileri seviyeye taşımıştır. Klâsik Türk şiirinin kuruluş döneminden itibaren şiir dilinin çok fazla değerismemesi, zamana ve mekâna uyarlanan söyleyiş özellikleri yenilenen, bütünlenen iletişim dizgesini de oluşturmuştur. Klâsik Türk şairleri dilin alıcı işlevini gazel üzerinden başarı ile uygularlar. Görülür ki, gazelin tekilden tümele giden dilsel işlevi yapılan dil içi çevirilerle Osmanlı şiirinin yapısal varlığındaki çoklu anlamı açığa çıkaracaktır. Sözen zıya-

de manaya önem veren şairler, Osmanlı Türkçesi'ni şiir diline zengin anlatım unsurlarıyla etkin olarak bireysel, bilimsel ve toplumsal işlev üstlenir. Bu durumun bugünün sosyolojik medeniyet anlayışına tesir edeceği de açıktır.

## Kaynakça

- Arslan, H. (2002). *Hermeneutik ve Hümaniter Disiplinler*. İstanbul: Paradigma.
- Barthes, R. (1979). *Göstergebilim İlkeleri*. Çev. Berke Vardar-Mehmet Rifat. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- David, C. (1971). *Linguistics*. Pelikan Books. (s.158-167), çev: Veysel Kılıç, Dil Bilim Seçkisi (yay. haz. Doğan Aksan). Türk Dil Kurumu Yayınları. Ankara:1982, s.21
- Hadot, P. (2000). *Wittgenstein ve Dilin Sınırları*. çev: Murat Erşen. Ankara: *Doğu Batı Yayınları*.
- Kansu-Yetkiner, N. (2009). *Çeviribilim Edimbilim İlişkisi Üzerine*. İzmir Ekonomi Üniversitesi.
- Kıran (Eziler) A. (1994). *Göndergenin Gücü ve Gerçeklik*. Dilbilim Araştırmaları Dergisi. c.5.
- Kocaman, A. (1996). *Edimbilim Üzerine*. Dilbilim Araştırmaları Dergisi. 7, 11-36.
- Köktürk, Ş., & Öztürk, E. (2011) *Çeviribilim Ve Edimbilim: Çeviribilim ve Edimbilim İlişkisini Çeviri Stratejisi Açısından İnceleme*.
- Lehvîmel, B., & K  
aplan, A. *Arap Belagatı ve Edimbilim*. Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2 (4), 229-254.
- Utku, A. (2009). Ludwig Wittgenstein: *Erken Döneminde Dilin Sınırları ve Felsefe*. Doğubatı Yayınları.
- DİA, "Hoca". TDV İslâm Ansiklopedisi. <https://islamansiklopedisi.org.tr/hoca> (20.06.2022)

## Divanlar

Aksoyak, İ.Hakkı (hızl.) (2018). *Gelibolulu Mustafa Âlî Dîvânı*. Ankara. Ankara Kütüphaneler ve Yayınları.

Ayan, Hüseyin (hızl.) (1990). *Seyyid Nesîmî Divanı*. Ankara. Akçağ Yayınları.

Ersoy, Ersen & Ay, Ümran (hızl.) (2017). *Hoca Dehhani Dîvânı*. Ankara. TÜBA

Ergin, Muharrem (hızl.) (1980). *Kadı Burhaneddin Dîvânı*. İstanbul. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

Bilkan, Ali Fuad (hızl.) (2011). *Nâbî Dîvânı*. Ankara. Akçağ Yayınları, c.2.

İpekten, Haluk (hızl.) (1990). *Nâilî Dîvânı*. Ankara. Akçağ.

Kalkışım, Muhsin (hızl.) (2013). *Şeyh Gâlib Dîvânı*. Ankara. Akçağ.

Küçük, Sabahattin (hızl.) (2011). *Bâkî Dîvânı*. Ankara. Türk Dil Kurumu Yayınları.

Nas, Şevkiye (hızl.) (2018). *Celîlî Dîvânı*. Ankara. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. [https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/59375\\_celili-divanipdf.pdf?0](https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/59375_celili-divanipdf.pdf?0)

Toparlı, Recep (hızl.) (1984). *Şemseddin Sîvâsî Dîvânı*. Sivas. Gurbet Yayınları.

Yorulmaz, Hüseyin (hızl.) (1989). *Koca Râgıp Paşa Dîvânı*. İstanbul. İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Eski Türk Edebiyatı Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.

# Onat Kutlar'ın “Kediler” İsimli Hikâyesinde Gerçekliğin Farklı Boyutları Üzerine Bir İnceleme\*

## An Examination on the Different Aspects of the Reality in “Kediler” by Onat Kutlar

Ayşe Nur ÖZDEMİR\*\*

Öz



Türk edebiyatında 1950'lerdeki modernist kırılmanın yanı sıra yaşanan siyasal ve kültürel dönüşümle ve Batılı akımların/yazarların etkisiyle yeni tarzda hikâyeler yazan bir kuşak oluşur. Özellikle basmakalıp söylemleri reddeden, hem klasik gerçekçiliğe hem de toplumu gerçekçi edebiyat geleneklerine karşı çıkan, önceki kuşaklardan farklı bir sanat ve gerçeklik anlayışını temsil eden ve bireyin içsel yönünü merkeze alan hikâyeler kaleme alan kuşağın yazarları, biçim ve anlatım olanakları açısından da yeni teknikler kullanır. 1950 kuşağı hikâyecileri arasında müstesna bir yeri olan Onat Kutlar'ın 1959 yılında kaleme aldığı ilk hikâye kitabı olan İshak, 1960'ta Türk Dil Kurumu hikâye ödülü ile taltif edilmiştir. Henüz küçük yaşlarda bu vadiye denemeler yapmaya başlayan yazarın yirmi üç yaşında ortaya koyduğu, dokuz hikâyeden oluşan bu eseri, büyük övgülere mazhar olmuş ve kimi araştırmacılar tarafından Türk edebiyatında büyütlü gerçekçiliğın izlerini taşıyan ilk örnek olarak değerlendirilmiştir. İlk ve orta öğrenimini Gaziantep'te tamamlayan Kutlar'ın hayatından, çocukluğunu ve ilk gençlik yıllarını geçirdiği Gaziantep'ten izler taşıyan bu eserin Batılı kimi modernist tekniklerle de münasebeti vardır. Gerçekliğin farklı katmanlar ya da varlık düzeyleri şeklinde çoğullaştığı bu eserde fantastik motifler de gözlemlenmektedir. Dolayısıyla modernist tekniklerle kaynaşmış yerli bir temel üzerine inşa edilen bu hikâyelerde yazarın gerçekliğin farklı katmanlarında dolaştığı ve özgül bir kurmaca mantığının işlediği görülür. Hikâyelerden özellikle “Kediler”de gerçekliğin doğası klasik realizm akımının oldukça dışındadır. Çalışmamızda, “Kediler” isimli hikâyede gerçekliğin farklı tabakaları üzerine bir inceleme yapararak Onat Kutlar ile ilgili bugüne kadar yapılan çalışmalara katkı sağlamak amaçlanmıştır.

**Anahtar Kelimeler:** Edebiyat ve Gerçeklik, Büyütlü Gerçekçilik, Türk Edebiyatı, Onat Kutlar, İshak, “Kediler”.

\* Bu çalışma, 15-16 Haziran 2023 tarihlerinde Mardin Artuklu Üniversitesi tarafından düzenlenen I. Uluslararası Dilbilim ve Karşılaştırmalı Edebiyat Kongresi'nde sunulmuştur.

\*\* Ar. Gör. Dr. Trakya Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Edirne, Türkiye.  
Elmek: aysenurozdemir@trakya.edu.tr,  
ORCID: 000-003-1555-7824

## Abstract

In Turkish literature, with the modernist break in the 1950s, the political and cultural transformation experienced, and the influence of Western movements/authors, a generation is formed that writes stories in a new manner. In particular, the writers of this generation who reject stereotypical discourses and oppose both classical realism and socialist realist literature conventions, represent a different understanding of art and reality than the previous generations and produce stories that center on the inner aspect of the individual, also utilize new techniques in terms of form and expression. İshak, the first story book of Onat Kutlar, who has an exceptional place among the authors of the 1950 generation, was awarded with the story prize of the Türk Dil Kurumu in 1960. This work written by the author at a young age, 23, consisting of nine stories, took a great credit and was evaluated by some researchers as the first example of magical realism in Turkish literature. The aforesaid work, which bears traces from the life of Kutlar, who finished his primary and secondary education in Gaziantep and where he spent his childhood and the first flush of youth, also utilizes some Western modernist techniques. Fantastic motifs are also available in this work, in which reality is multiplied as the form of different layers or levels of existence. Therefore, in these stories, which are built on a local basis fused with modernist techniques, the author wanders through different layers of reality, and a specific logic of fiction works. The nature of reality in these stories, particularly in “Kediler (Cats)”, is quite far from the classical realism. In this study, it is aimed to contribute to the studies on Onat Kutlar by making an examination on the different layers of reality in the story called “Kediler (Cats)”.

**Keywords:** Literature and Reality, Magical Realism, Turkish Literature, Onat Kutlar, İshak, “Cats”.

Gönderilme Tarihi / Received Date:

25 Haziran 2023

Kabul Tarihi / Accepted Date:

23 Ağustos 2023

Atıf/Citation: Özdemir A. (2023).

Onat Kutlar'ın “Kediler” İsimli Hikâyesinde Gerçekliğin Farklı Boyutları Üzerine Bir İnceleme  
doi.org/10.30767/diledeara.1319832

Copyright © 2023

Dil ve Edebiyat Araştırmaları  
tded.org.tr | 2023

## Extended Summary

In the Turkish literature of 1950s, both the developments in social and cultural life and the transformation in political life had an impact on writers. In addition to this, the comprehension of Western literary movements enables the manifestations of existential, surrealist and modernist tendencies in new stories. In the aforesaid period, a new generation brings up who rejects the stereotypical discourses and opposes both the classical realism and the socialist realist literature conventions. The writers of this generation, particularly influenced by Western movements/writers, represent a different understanding of art and reality than the previous generations and produce stories that center on the inner aspect of the individual, also utilize new techniques in terms of form and expression.

*İshak*, the first story book of Onat Kutlar, who has an exceptional place among the writers of the 1950 generation, was awarded with the story prize of the Türk Dil Kurumu in 1960. This work written by the author at a young age, consisting of nine stories, took a great credit and was evaluated by some researchers as the first example of magical realism in Turkish literature. The aforesaid work, which bears traces from the life of Kutlar, who finished his primary and secondary schools in Gaziantep and where he spent his childhood and the first flush of youth, also utilizes some Western modernist techniques. Fantastic motifs are also available in this work, in which reality is multiplied as the form of different layers or levels of existence. So, in these stories, which are built on a local basis fused with modernist techniques, the author wanders through different layers of reality, and a specific logic of fiction operates.

Magical realism, which has a strong historical and cultural background and spread all over the world from Latin America, transforms the fictional character, place and time elements of realistic works, which are dominated by a direct mimetic perspective. In magical realist works, real and imaginary realms are fictionalized in a new way and they come together in a holistic atmosphere. The most distinctive aspect of the magical realist works is that both the narrators and the fictional characters perceive the extraordinary layers of reality as if it were a very natural situation. In the works produced under the influence of the magical realism, a harmonious integrity is observed between the natural and supernatural/magical levels of reality.

“Kediler (Cats)”, one of the stories in the Kutlar’s *İshak*, have many features of magical realism, containing the ordinary and the extraordinary in a harmonic way which neutralizes the unusual in the narrative. In the Turkish literature, there are very few textual analyzes that examine the magical realism of the stories in *İshak*. For instance, some of the analyzes on this subject focus on extraordinary elements in the stories such as “Horozlar” and “Hadi”. Besides, the nature of reality in “Kediler (Cats)”, separated from the classical realism conventions in a similar way. In magical realism, a mode of reality against the laws of the external world or the human perception is normalized and embraced without any question. Thus, the ordinary and the extraordinary elements merge, different ontologies and layers of reality intertwine. There is more than one level of reality (ontological layer) in magical realism; actions, time, place and fictional characters are primarily in the real world. However, there are secondary reality fields where their magical counterparts or equivalents exist. These levels of reality, which can be multiplied two or more layers, reconcile the extraordinary and the real. When the different layers of reality intertwine, the hierarchy between them disappears. Thus, the extraordinary motifs become a normal part of life. Likewise, in the “Kediler”, the magical beings and objects place in different ontological layers in this way.

In this study, it is aimed to contribute to the studies on Onat Kutlar by making an examination on the different layers of reality in the story called "Kediler (Cats)".

## Giriş

Edebiyata şiir türündeki denemelerle başlayan Onat Kutlar, *Hisar*, *Küçük Dergi* ve *İlke* gibi dönemin muhtelif dergilerinde şiirlerini; ayrıca 1955'te *Seçilmiş Hikâyeler* dergisinde "Volan Kayışı" isimli ilk hikâyesini yayımlar. Sonraki yıllarda kaleme aldığı hikâyeleri ve yazıları ise *Meydan*, *Yeni a*, *Yeni Ortam*, *Yürüyüş*, *Yeni Düşün*, *Milliyet Sanat* ve *Gösteri* dergileri ile *Cumhuriyet* gazetesinde yer bulur. Mektup, deneme, çeviri türlerinde de eserleri olan Kutlar'ın, öne çıkan bir diğer faaliyet alanı da sinema üzerine yazıları ve sinema filmlerine yazdığı senaryolardır (Yalçın 2010: 664-665).

Edebiyata ilgisi şiirle başlamış olmasına rağmen onun adından sıkça söz ettirecek olan ve edebiyat mahfillerinde ilgiyle karşılanan ilk eseri *İshak* isimli hikâye kitabıdır. 1959 yılında yani henüz 23 yaşındayken kaleme aldığı, 9 hikâyeden oluşan bu küçük eser, onun çocukluğunu ve ilk gençlik yıllarını geçirdiği Gaziantep'ten izler taşır. Yazar, eserin 1977 yılında yapılan ikinci baskısı için yazdığı ön sözde *İshak*'ın kaynağının yerliliğinin altını çizer:

"*İshak*'ı yirmi yaşlarındayken yazdım. Büyük kente yeni gelmiş bir taşralıydım o sırada. *Bere*'den ve *kaşe kumaşlardan hoşlanır*, *Faulkner*'i Fransızcadan, *Hafız*'ı Farsçadan sökmeye çalışır, *Goldberg çeşitlemelerini severdim*. Ama *Kadırga Yurdu*'nun '*Sibirya Koşuşu*'nda, *Fatih*'te *Arabın kahvesinde gürlüğü ve soğukta yazdığım öyküler hep çocukluğumun kentiyle ilgiliydi*: *Antep*." (Kutlar 2022: 7-8)

Ön sözün devamında *İshak*'ı değerlendiren kimi isimlerin hikâyelerin Kafka'nın, Camus'nun, Mansfield'in eserlerinden izler taşıdığı yönündeki saptamasını doğru bulmaz. Antep'in o yıllardaki tasvirini yapan ve "karanlık" tarafına dikkat çeken Kutlar, o "karanlık"tan kurtulmak istemenin, "utangaç ve bilinçsiz başkaldırış"ın *İshak*'ta izlerini sürmenin mümkün oluşundan bahseder:

"*İshak*, bir Anadolu kentindeki gerçeklerin ne yorumudur ne de sorunlarının çözümü. Küçük, alçakgönüllü kesitlerdir bu öyküler. O kenti tanımaya çalıştım yıllar önce. Mevsimlerine, yapı taşlarının çeşitlerine, toprağın kokusuna ve tüm sokaklarına, insanlarına, çocuklarına dikkat ettim. Avcının iyisi uçarı vurur. İyi öykücü, akıp giden zamanın ritmine onu durdurmadan kalemini uydurandır. Bir süre birlikte döner o çarkla. Ve ölü bir noktayı geçince bırakır. Öyle gördük ustalarımızdan. Adımız da *Hıdır*." (Kutlar 2022: 8)

*İshak*'ın beslendiği kaynaklardan başlıcaları yazarın içinde yetiştiği şehir ve kültür olsa da Batılı kimi modernist tekniklerin de bu eserde izleri görülür. *İshak* üzerine bugüne kadar pek çok önemli isim değerlendirmede bulunmuştur. Söz konusu değerlendirmeler incelendiğinde eserin "yeniliği"nin, "öncülüğü"nün, "özgünlüğü"nün, "gerçek dışılığı"nın, "masalsı ve gizemli havası"nın, "sihirli ve şiirli" atmosferinin vurgulandığı görülür. Örneğin Fethi Naci, "Horozlar" hikâyesinin büyümlü gerçekçiliğinin ilk örneği olduğunu dile getirir (1995: 40). Semih Gümüş de bu eserin Türk edebiyatının çok daha sonraki yıllarda keşfettiği büyümlü gerçekçiliğinin "ta kendisinin ürünü" olduğunu söyler (Gümüş 2006: 106). Benzer bir görüş de Konur Ertop tarafından ifade edilir. Ertop, eserdeki hikâyelerde dönemin öncü Batı yapıtlarında görülen "olağanüstü" öğelere



çok sık rastlanıldığına dikkat çeker (1997: 285).<sup>1</sup> Hikâyelerde imge örgüsünün ve kurgu ustalığının sağladığı derinliğe ve bu derinliğin okuru metinde alt anlamlar aramaya ittiğine, tüm bunların hikâyelerde büyü, masalsı, gizemli bir hava yarattığına işaret edilir. Bununla birlikte eserin bu yeni ve farklı tarafı hem yadırganır hem de eser birtakım eleştirilere uğrar. Özellikle hikâye kişilerin ruh durumlarına dikkat çekilerek anormal olup olmadıklarının saptanması gerektiği üzerinde durulur; yazarın “hayal gücünün sınırlılığı”na değinilir; horoz, büyükanne, kedi gibi alegorik öğelerin hikâyelerde sürekli tekrarlandığı belirtilir.<sup>2</sup>

Onat Kutlar, eser üzerine yapılan eleştirilerden yola çıkarak hikâyelerinin bir geri plan ya da yüzeyin altına inen bazı yönleri olduğu sanısı uyandırmasının sebebinin “üçlü bir akış” içinde şekillenmelerinden ileri geldiğini belirtir. Bu üçlü akışa göre a: Yazarın kendisi; b: Hikâyelerin dile getirdiği olaylar; c: Bu olayları dile getiren özel anlatım bağıntısı yani hikâye sanatı söz konusudur. Hikâyeler bu üç nokta arasında organik, somut ve sürekli bir sonuç oluşturmaktadır. Yazara göre gerçeğin aslında ne olduğunu bilebilmek mümkün değildir. Bu nedenle gerçeğe bağlılığın anlamı da bulanır (Menemencioğlu 1960: 152-153). Aslında Kutlar’ın “bulanma” dediği şey gerçekliğin farklı katmanları arasında bir gezintidir. Biz de çalışmamızda *İshak*’ın dikkat çekici hikâyelerinden biri olan, gerçekliğin doğasının ters yüz edildiği “Kediler”i merkeze alarak bu katmanlar arası gezintinin niteliğini ortaya koymaya çalışacağız.

### Büyü Gerçekçilik

Romantizm akımına tepki olarak doğan ve gelişen realizm akımı I. Dünya Savaşı’ndan sonra geniş çevrelerce sorgulanır ve her şeyi bir mantık çerçevesinde ifade etme ısrarının hayal gücünü sınırladığı iddia edilir. Bu bağlamda estetik verimlerinin bir mantığa dayandırılmaması ve hayal gücünün serbest bırakılması talebiyle 1924 yılında Andre Breton tarafından sürrealizmin/gerçeküstücülüğün manifestosu yayımlanır. Sürrealizme göre sanatın insanı, dünyayı ve hayatı birebir yansıtmaktan vazgeçmesi ve mimetik ve baskıcı olduğuna işaret edilen akılcı söylemin terk edilmesi gerektiği fikri, yeni anlatım tarzı ya da söylem arayışlarını da ortaya çıkarır; klasik gerçekliğin reddiyle sonuçlanacak bu durum, büyü, gizem, metafizik gibi farklı gerçeklik düzeylerini

1 Bu hikâyeleri, fantastik ya da gerçeküstücü edebiyatla bağdaştırılan değerlendirmeler olduğu da görülür. Bununla birlikte biz de Fethi Naci’nin belirttiği gibi hikâyelerin büyü gerçekçiliğinin örneği olduğu görüşündeyiz. Fantastik edebiyatta bilinen ya da bambaşka bir gerçeklik alanı arasındaki kararsızlık anı/kararsızlık hâli fantastiğin durduğu yerdir. Metin-dekiler bir illüzyon mu, duyu aldatmacası mı, hayal ürünü mü gibi sorular fantastiği belirler. Mühim olan ise kararsızlık duygusu, tereddüt anıdır. Büyü gerçekçilikte kurmaca kişi, anlatıcı ve okur için kararsızlık yoktur; büyü olan doğal dünyanın parçası olmuştur. Kutlar’ın hikâyelerinde de büyü olanın normalleştirildiği görülür. Ayrıca fantastikte yazar, okuru için akılcı bir çözüm bularak metnini tamamlar; büyü gerçekçi metinde ise olağanüstülükler açıklanmaz, herhangi bir hüküm verilmez çünkü aksi takdirde gerçek büyüden arınır ya da gündelik olana bu tür bir gerçeklik düzeyinin katılması imkânsızlaşır. Böyle bir tavır, imkân alanlarının dışındaki ile gerçeğin kaynaştırılmasını kesintiye uğratır (Todorov 2012: 30-46).

2 Eserin a Dergisi yayınlarından çıkmasının ardından yine bu dergide Ece Ayhan, Erdal Öz, Demir Özlü, Önay Sözer, Doğan Hızlan, Konur Ertop’un katılımıyla düzenlenen oturum için bk. Ertem, E. vd. (2006). “İshak-Onat Kutlar’ın Hikâyeleri İçin Bir Oturum”. Onat Kutlar Kitabı. hzl. Turgut Çeviker. İstanbul: Türksak, s. 71-79. Eserle ilgili diğer çalışmalar için bk. Dizdaroğlu, H. (1960). “Mine ile İshak”. Türk Dili. C. X S. 110, Kasım, s. 98-102; Özyalçiner, A. (2006). “Yaşamın Kendisi Olan Öyküler”. Onat Kutlar Kitabı. hzl. Turgut Çeviker. İstanbul: Türksak, s. 99; Günyol, V. (2006). “Şiirli, Büyü”. Onat Kutlar Kitabı. hzl. Turgut Çeviker. İstanbul: Türksak, s. 80-81; Fethi Naci (1995). “Onat Kutlar’ın Hikâyeleri”. Adam Öykü. S. 1, Kasım-Aralık, s. 37-49; Anday, M. C. (2006). “‘İshak’ Üstüne”. Onat Kutlar Kitabı. hzl. Turgut Çeviker. İstanbul: Türksak, s. 43; Ertop, K. (1997). “Onat Kutlar’ın Öyküleri: Hem Öncü Hem Yerel”. Pir Sultan Abdal’dan Onat Kutlar’a. İstanbul: Çağdaş Yayınları, s. 283-288; Akatlı, F. (1998). “Onat Kutlar’ın ‘İshak’ı”. Öykülerde Dünyalar. İstanbul: Boyut Kitapları, s. 111-113; Gümüş, S. (2006). “Ulaşılmaz Güç Bir Özgünlük”. Onat Kutlar Kitabı. hzl. Turgut Çeviker. İstanbul: Türksak, s. 106-107.

edebiyatın alanına yeniden taşır. Bu yönelimden de kısmen etkilenen büyütlü gerçekçilik ise klasik gerçeklik anlayışı ile onun ötesindeki gerçeklik düzeylerini buluşturur ve ikisini yadırgatmadan iç içe geçirir. Sürrealizm nesnel olanı ve aklın sınırlamalarını reddederken dış dünyasına, rüyalara, bilinç dışına geçitler kurar; ancak büyütlü gerçekçilik bu tür unsurları gerçekliğin içine sıradanlığın kisvesiyle yerleştirir. Modernist sanat da büyütlü gerçekçiliği, yabancılaşma güzergâhına giren bireyin dünya karşısındaki konumunu, sorunlarını farklı anlatım araçlarıyla sunma arayışları bakımından etkilemiştir. Yani sürrealizm, avangart edebiyat gibi modernist akımlar da doğrudan olmasa bile akıl ve mantığa muhalefetleri ve hayal gücünün zincirlerinden kurtarılması kararlılıkları ile bu akıma dolaylı katkılar sunarlar. Klasik gerçekçiliğin "ayna" benzetmesiyle aktardığı dış dünya ve nedensellik yasalarınınca yönelimleri belirlenen insan, büyütlü gerçekçilik konu olduğunda farklılaşır. Yeni bir gerçekçilik katmanına ya da düzeyine geçilir. Büyütlü gerçekçiliğin anlattığı olay ya da durumlar, fiziki bir dünyada, dış gerçekliğin yasalarının işlediği bir ortamda geçer. Bu yönüyle bu edebî anlayış, gerçeküstücülük ve fantastik çizgisinden ayrılır; mantık ve fizik yasalarına, akıl ya da deneyle sınanmaya direnen olay ve durumları gündelik hayata yerleştirir ve onunla bütünleştirir.

Genel kabule göre büyütlü gerçekçilik, Latin Amerika kaynaklı bir anlatım tekniği ya da akımdır. Bununla birlikte menşei Avrupa olan avangart, sürrealist ve modernist hareketlerin de bu akıma katkı sunduğu varsayılır. Bu akımın Latin Amerika'daki temsilcileri, Paris'te ilgili edebî akımların popüler olduğu dönemde bulunmuşlar ve onlardan etkilenmişlerdir. Özellikle 1950-1960'lardaki Latin Amerikalı yazarların, bu yönelimi örnekleyen romanları bir anlatım tekniği olarak büyütlü gerçekçiliğin bu topraklarla özdeşleştirilmesine yol açar. 1960'larda Latin Amerika'dan diğer kıtalara da yayılmaya başlayan büyütlü gerçekçilik, söz konusu coğrafyadaki modernite ve gelenek arasındaki özgül bir çatışmadan doğmuştur; bu tür bir çatışma daha gerilere götürülebilirse de 1950'lerin Türkiye'si için de söz konusudur. Bununla birlikte bu akımın Türkiye'deki çoğu örneğinin 1980 sonrasına rastladığı görülür.<sup>3</sup> Kutlar'ın yirmili yaşlar verimi olan, ilk yayımlanışı üzerinden altmış dört yıl geçen kitabı *İshak*, Türk edebiyatında 'büyütlü gerçekçilik' akımının özelliklerinin tespit edilebildiği öncü örneklerden biri olarak kabul edilir. Ancak bu eserdeki hikâyelerden en çok "Kediler" in söz konusu akımın özelliklerini sergilediği görülmektedir.<sup>4</sup>

### Gerçeğin Bulamklığı: "Kediler"

*İshak*'ın beşinci hikâyesi olan "Kediler"de anlatıcı aynı zamanda metnin de kahramanıdır. Anlatıcı bir gün arkadaşından gizemli bir mektup alır. Arkadaşı, metnin anlatıcısını hiçbir yerde bulamamaktan yakınmaktadır ve garip bir adamın da onu aradığını haber vermektedir. Mektubun

3 Büyütlü gerçekçilik ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Öktemgil Turgut, C. (2003). Latife Tekin'in Yapıtlarında Büyütlü Gerçekçilik. Ankara: Bilkent Üniversitesi Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü: (Yüksek Lisans Tezi); Toyman, Y. Ö. (2006). Nazlı Eray'ın Roman Dünyasında Düşü ve Büyütlü Gerçekliğin Kurgusu ile Fantastik Unsurlar. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: (Yüksek Lisans Tezi); Okuyucu, E. D. (2019). Büyütlü Gerçekçilik ve İhsan Oktay Anar'ın Romanlarındaki İzleri. İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: (Yüksek Lisans Tezi).

4 Aytül Özüm "Onat Kutlar'ın *İshak* ve Bilge Karasu'nun Göçmüş Kediler Bahçesi'ndeki Büyütlü Gerçekçi Ögeler" başlıklı makalesinde bu hikâyeye değinmiştir. Bununla birlikte bu çalışmanın merkezinde *İshak* ve *İshak*'ın Bilge Karasu'nun Göçmüş Kediler Bahçesi eseriyle karşılaştırılması söz konusu olduğu için "Kediler" detaylı şekilde ele alınmamıştır. Ayrıntılı bilgi için bk. Özüm, A. (2013). "Onat Kutlar'ın *İshak* ve Bilge Karasu'nun Göçmüş Kediler Bahçesi'ndeki Büyütlü Gerçekçi Ögeler". Bilig. S. 66, Yaz, s. 179-204. Tematik ve estetik tutumlar bakımından benzerliklere yoğunlaşan bir diğer karşılaştırmalı çalışma için bk. Uygur, S. (2018). "Büyütlü Gerçekçilik İzleriyle Onat Kutlar'ın 'Kediler' ve Julio Cortazar'ın 'Paris'teki Genç Bir Hanımefendiye Mektup' Öykülerinin Karşılaştırılması". IV. Uluslararası Filoloji Sempozyumu Tam Metin Kitabı. İstanbul: Asos Yayınevi, s. 172-181.

içeriğinde tekin olmadığı ima edilen bu adamın, işkenceyle öldürülen bir dostu adına ondan hesap soracağından bahsedilmektedir. Bununla birlikte anlatıcının bu mektubu gönderen arkadaşı, istasyonun yanındaki kır kahvesinde onunla buluşmak isteyen bu gizemli adam konusunda tedbirli olması için de onu uyarır. Bu teknik çerçeveleme sonrasında ise geriye dönüş tekniği kullanılarak anlatıcının yaşadıkları hikâye edilir. Dokuz yıldır memur olarak çalışan anlatıcı, bir gün işe gitmek istemez ve bilincinin derinliklerinden süzülüp gelen bir itki onu eski bir dostunun evine sürükler. Anlatıcının bu dostu, utlarla, kemanlarla ve sürüyle kırçıl kediyile yalnız yaşayan, evden çıkmayan biridir. Anlatıcı bu evde geçirdiği ilk günlerde son derece huzurludur. Ancak o, içinde duyduğu sevinç kaybolduğunda kendisinin “eski bir odada, acayip bir adam ve bir yığın bencil kediyile bir arada” olduğunu fark eder ve geldiğinin ikinci günü ilk hadiseyi yaşar (Kutlar, 2022: 41). Nitekim bahçeden bir gül alıp göğsüne takmak istediği esnada kedilerden birinin saldırısına uğrar. Bu olaydan sonra ise anlatıcı ile kediler arasında büyük bir düşmanlık başlar. Uçan, dokununca dağılan, sonra tekrar şekil alan bu tuhaf kediler, ilerleyen günlerde daha korkunç şeyler yapar. Bunun üzerine anlatıcı, arkadaşından öğrendiği bilgi ile kedileri ortadan kaldırma planına girer. Bir kedinin daha fazla beslenmesini ve kuvvetlenmesini sağlayarak yavaş yavaş kedilerin birbirlerini öldürmesine neden olur. Kedilerin ölümü ise arkadaşını yatağa düşürür. Son kedi de öldüğünde, arkadaşına hastalığının ölü kedilerle yaşamaktan arttığını, kedilerin insana umutsuzluk verdiğini söyler ve ölü kedileri bırakarak oradan ayrılmayı teklif eder. Ancak arkadaşı bunu kabul etmez. Anlatıcı bunun üzerine evden ayrılır. Bir otobüse binerek başka bir şehre gider ve altı gün boyunca burada gezer. İşte metni çerçeveleyen mektubu da bu altıncı günün sonunda alır. Böylece hikâye başa döner. Anlatıcı bu mektupta bahsedilen adamla buluşmak üzere tekrar kasabasına döner ve kır kahvesinde günlerce kendisinden hesap sormak isteyen adamı bekler, bir türlü kalkıp gidemez.

### “Kediler”de Büyülü Gerçekçi İzler

Büyülü gerçekçilikte birden fazla gerçeklik düzeyi (ontolojik katman) vardır; olay, zaman, mekân ve kişiler öncelikle gerçek dünyadadır, bununla birlikte bunların büyülü mukabilleri ya da muadillerinin de işlediği ikincil gerçeklik alanları söz konusudur. İki ya da daha da çoğaltılabilecek olan bu gerçeklik düzeyleri olağanüstü ve gerçeği bağdaştırır. Böylece canlılar ve ölümler, gerçeklik ve kurmaca, fizik ve metafizik, mistik ve akla özgü vb. kaynaştırılabilir. Onat Kutlar’ın iki gerçeklik düzeyinin gözlemlendiği bu hikâyesinde de olayların, kişilerin, zaman ve mekânın bu dünyada oldukları, bununla birlikte olağan dünyanın içinde bazı büyülü varlık ve nesnelere yer aldığı görülür. Bu bağlamda Onat Kutlar, 24 Nisan 1988’de Zeynep Avcı’ya gönderdiği bir mektubunda Boris de Schloeser isimli önemli bir denemeci-yazarın Gogol’ün *Recits de Petersburg*’una yazdığı ön sözde bahsettiği “olağanüstülük”ten söz eder:

*“Nedir ‘olağanüstülük?’ Yaşamın çirkinlikleri ve bayağılıkları dışında ne var elimizde? ‘Ama’ diyor De Schloeser, Gogol’le birlikte ‘önemli olan, bu sıradanlıkların içinden olağanüstü olanı çekip çıkarabilmek, gerçeğe ihanet etmeksizin olağanüstü olanı yaratabilmektir.’ İnanıyorlar ki, sanat da budur. ‘Sanat, yaşamla yeniden barışmadır.’ Böyle diyor Gogol, 1848’de Şair Joukovskiy’e yazdığı mektupta.”* (hzl. Çeviker 2006: 384)

İşte Onat Kutlar *İshak*’ta gerçeğe “ihamet etmeden” olağanüstüyle barışık bir evren yaratmıştır.

### “Kediler”de Büyülü Öğeler

Gerçek ve hayalî katmanların bir araya getirildiği kaynaşmış bir gerçeklik düzeyinin söz konusu olduğu büyülü metinlerde esasında hiç de olağan olmayan olay, olgu, durum, varlık, nesne vb.

çok normal karşılanır. "Kediler"de bu durumun en açık örneği, olağan fiziğin ve dünyanın yasalarını ihlal etmeleriyle "gerçek dışı" bir görünüme bürünmüş olan kedilerdir. İshak'ın bu hikâyesindeki bu kırçıl kediler, örneğin uzun çizgiler gibi tavanı keserek uçmaktadır (Kutlar 2022: 39). Aslında kediler, pek o kadar kediye de benzememektedir: Uçan, havada asılı kalan, dokununca dağılan, kaybolan ve yeniden şekillenen varlıklardır. Uzun bir süredir anlatıcının arkadaşı tarafından beslenen bu kedilerin her şey ayaklarına gelmektedir. Gözlerini dünyaya açtıkları andan itibaren aydınlık yüzü görmemiş olan, sayıları epeyce kalabalık olan bu kediler, "güneş görmemiş, nemli mahzenlerde sapsarı yeşermiş cılız buğdaylar gibi soluk, kişiliksiz ve bencil"dirler (Kutlar 2022: 40). Anlatıcının oldukça ayrıksı özelliklere sahip arkadaşı, kedilerini gözlerden irak tutmaktadır, çünkü kediler insanların bakışıyla dağılmakta, ölmektedir. Ancak zamanla büyüdüklerinde durum değişmiştir. Artık kedilerin bakışları insanlara korku vermekte, bakışlarıyla insanlar dağılmakta ve kaybolmaktadır. Hikâyede realist ayrıntılar çerçevesinde anlatılan ya da betimlenen kedilerin ve parçası oldukları kaynaşmış atmosferin kimi yönlerden olağanüstü/doğüstü, fizik kurallarına aykırı yapısının eserde normalleştirildiği ve doğallaştırıldığı görülür. Örneğin kedilerin sahibi, onları nasıl beslediğinden bahsederken anlatıcı ilgi ile dinler, kedilerle karşılaştığı ilk sahnede havada uçuşmalarını yadırgamadan izler.

Anlatıcı kedilerden rahatsız olmaya başladığında ve onları öldürmeye karar verdiğinde bunun ne kadar güç olduğunu fark eder; çünkü kediler dokununca dağılıp sonra yeniden eski biçimlerini bulmaktadır. Anlatıcı o nedenle bu işi "suya çizgi çizmeye" benzetir (Kutlar 2022: 43). Kedilerin uçması, dokununca dağılması, kaybolup tekrar eski biçimlerini bulmaları ya da havada donarak durmaları bildiğimiz dünyanın yasalarıyla açıklanamaz. Bununla birlikte kedilerin tüm bu bilinen fizik kurallarına göre açıklanması mümkün olmayan "kaygan" varlıkları, klasik anlamda gerçeklik prensibiyle açıklanamazsa da gündelik hayatın parçası olarak hikâyede normalleştirilir.

Dolayısıyla kedilerin hayat ile ölüm arasındaki gizli geçitleri, onları farklı gerçeklik alanlarında devindirir. Büyülü gerçekçilikte dış dünyanın yasaları, duyuların nesnesi olan varlık ve durumlara aykırı öğeler içerecek şekilde örgütlenen gündelik hayat, olağanlaştırılır ve sorgulanmaksızın kabullenilir. Yani olağan ve olağan dışı kaynaşır; farklı ontolojiler ve gerçeklik katmanları iç içe geçer. Bu hikâyede de doğüstü, günlük hayatın olağan akışının bileşenine dönüşür.

Ev sahibinin ölen kedileri gömdüğü göğüsleri sedef oymalarıyla kaplı olan utlar da hikâyedeki büyülü nesnelere dir. Ev sahibi bozuk, sadece bir iki teli kalan bir udu çaldığında çıkan ilkel sese soluk kedi tüyleri dökülerek eşlik eder. Böylece büyülü nesnelere hikâyedeki büyülü varlığa bağlanır. İşte bu varlık ve nesnelere, gündelik gerçeklik içinde yeni bir gerçeklik alanı/düzeyi açar. Farklı ontolojik düzlemleri ima etseler de gündelik gerçekle kaynaşırlar. Nihayetinde farklı gerçeklik düzeyleri, aralarında bir hiyerarşi olmadan yan yana getirilir. Doğüstü olan da hayatın olağan bir parçasıdır. Bununla birlikte dünyanın kimi yönlerden "deforme" edilmiş gibi sunulması, aslında gerçekliğin çoğul yapısıyla, bilincin farklı katmanlarının işleyişiyle ve de rüyalarla benzerdir.

## Zaman ve Mekân

Kutlar'ın hikâyesinin kuruluş biçimi, yerleşik zaman, mekân ve kurmaca kişi kategorilerini sorguladır. Öncelikle metnin zamanı kronolojik ilerlemek yerine bir çevrimsellik içindedir. Olaylar, anlatıcıya gelen mektupla başlar ve geri dönüş tekniği kullanılarak verilir. Hikâyeyi aktaran kurmaca kişi, geriye dönüşlerle "şimdiki" durumun gelişim aşamalarını aydınlatır. Dolayısıyla geçmiş, şimdi ve gelecek, zaman kurgusunun çevrimselliğinde kaynaşır ve iç içe geçer. Metindeki

zaman kategorilerinin iç içe geçmesi, ölümlerle dirileri buluşturur, olanaksızı mümkün kılar. Metindeki kedilerin de ölüp dirilmesi bir döngü ya da çevrimdir. Zamanın aynı güzergâhı tekrar tekrar katetmesini sağlayan bu döngüsellik, kedileri de diriltir. Mektupla başlayan metnin geri dönüş tekniğiyle dâhil olduğu çevrimin işleyiş mekanizması da budur. “Büyülü” bir ögenin metindeki varlık koşullarından biri de bu metindeki gibi zamanın akışkan yapısıdır.

Hikâyede olayların büyük kısmı anlatıcının arkadaşının evinde vuku bulur. Mekânlar büyütlü gerçekçilikte olduğu gibi somut dünyadadır yani somut ve fiziki dünyanın kuralları yürürlükte-dir. Bununla birlikte Kutlar, *İshak*’ın ikinci baskısına yazdığı ön sözde, hikâyelerin “çocukluğunun kenti Antep” ile ilgili olduğunu belirtir ve hikâyeleri bir Anadolu kentinden “küçük, alçakgönüllü kesitler” olarak niteler. Ancak bu hikâyelerde Antep âdeta yeniden yaratılmıştır ve “küçük, alçakgönüllü kesitler” gizemli bir dünyadan kesitlere dönüştürülmüştür (Fethi Naci 1995: 42). Dolayısıyla “Kediler”de mekân bu somut dünyaya ait olmakla birlikte onun gerçek dışı bir boyutu da söz konusudur. Utlarla, kemanlarla, kedilerle karakterize olan bu gerçek dışı mekân da metni büyütlü gerçekçi çizgiye taşır.

### Anlatıcı

Hikâyede anlatıcı aynı zamanda hikâyenin kahramanıdır. Anlatıcı da diğer kurmaca kişiler gibi doğüstü/olağanüstü olanı doğal bir şey olarak görmekte ya da aktarmaktadır. Anlatıcı hikâyedeki gündelik gerçekliğin sınırlarına aykırı öğelerle ilgili bir sorgulama, açıklama yapmadığı gibi kedilerin uçmasını, havada donmasını ve bir süre o şekilde kalmasını, dokunulduğunda dağılmalarını tuhaf da karşılamaz. Dolayısıyla anlatıcının, bu olağanüstülükleri sorgulamadığı, açıklamaya çalışmadığı, bir neden sonuç ilişkisi kalıbına sokmaya uğraşmadığı görülür; çünkü metindeki büyütlü temel anlatıcının bu tutumuna, bu mesafe ya da kayıtsızlık hâline göre şekillenir. Bu tür bir ketumluk ya da kayıtsızlık, okura metindeki doğüstünün gerçek olduğunu düşündürmek içindir. Metindeki anlatıcının hem büyütlü olanla hem de gerçekle mesafesi aynıdır yani bir dengeleme durumu söz konusudur. Aykırı olan her şey, gündelik hayatın, normalin bir parçasıdır. Okur için ise gerçek ve gerçek olmayan konusunda bir muamma durumu oluşur, bu metnin içsel mantığında herhangi bir gedik oluşturmamakla birlikte kurmaca kişiler tarafından da bir tuhaflık gibi algılanmaz; her şey olabildiği kadar sıradan ve kaynaşmıştır. Zira sorgulamanın başladığı yerde “büyü” bozulur. Bundan dolayı ne anlatıcı ne de hikâye kişileri, kurgulanan bu dünyada bir tuhaflık olduğunu okura ima eder.

### Dil ve Üslup

*İshak*’ta kullanılan dil ve anlatım biçimi kapalı, içe dönük, girift ve imgesel olduğu gereksiyile kimi eleştirilenler tarafından yerilir ve “taklit” olarak etiketlenir. Diğer taraftan metnin yerli olandan beslenmesi de içeriğinin kapalılığına yöneltilen eleştirileri önleyememiştir. Onat Kutlar’ın bu hikâyedeki dili ve üslubu son derece kendine özgü, şiirsel ve imgeseldir. Kullanmış olduğu şiirsel ifadelerin hikâyedeki büyütlü atmosferi desteklediği görülür:

*“Hafifçe irkildim. Bir sevgiye konu olacak yaratıklar değildi bunlar. Gözlerimi dostumdan ayırmadan havaya baktım. Kedilerden biri, bir yarım çember çizerek gözlerimle ampulün arasından hızla geçiyordu. Baktığımı görünce birden durdu. Havada, donmuş bir taş gibi durdu. Kuyruğunu kıvrıp bana baktı. Göz bebekleri üst üste kapanmış bir parantez gibiydi. Ona dik-katle baktım. Gözleri gözlerime bakıyordu. Yabansı, soluk anlaşılmaz. Bu öylesine bir kumardı ki şansımı denemeyi sonraya bırakmak zorunda kaldım. Kedi kaydı. Çemberini tamamlayıp hasırın kıvrımlarında kayboldu.”* (Kutlar 2022: 41)

Eserde Batılı kimi modernist tekniklerin açık yankıları vardır. Ayrıca anlatıcı olarak birinci tekil kişinin tercih edildiği bu hikâyede olayların ya da durumların, klasik realizm ve natüralizm gibi akımların dil özelliklerine taban tabana zıt bir üslup tercihiyle; bilhassa iç monolog, bilinç akışı gibi modernist tekniklerden yararlanılarak aktarıldığı da görülür.

## Sonuç

Latin Amerika coğrafyasının bir akımı olduğu varsayılan, güçlü bir tarihî ve kültürel altyapıya sahip olan ve buradan tüm dünyaya yayılan büyümlü gerçekçilik, birebir yansıtmacı bir anlayışın egemen olduğu gerçekçi eserlerin kişi, yer, zaman kipleriyle bağdaşmayan bir estetik tercihi temsil eder. Dolayısıyla gerçek ile hayalî dünyaları, kurulan yeni bir atmosferde bir araya getirir. Bu akımın en belirgin yönü, anlatıcıların da kurmaca kişilerin de doğüstünü/olağanüstünü oldukça doğal bir durummuş gibi karşılamalarıdır. Büyümlü gerçekçi akımın etkisinde verilen eserlerde gerçekliğin gerçekçi ve doğüstü/büyümlü düzeyleri arasında uyumlu bir bütünlük görülür.

Türk edebiyatında tam anlamıyla büyümlü gerçekçi olarak nitelendirilebilecek eserler 1980'li yıllarda görülmeye başlanır. Bununla birlikte Onat Kutlar'ın 1959 yılında kaleme aldığı *İshak*, bu bağlamda "öncü örnek" olarak kabul edilir. Bu eserdeki hikâyelerden biri olan "Kediler", büyümlü gerçekçiliğin birçok özelliğini taşır; olağan ve sıradan olan ile olağanüstü ve sıra dışı olanı anlatı içinde yadırganmayacak şekilde bir uyum içinde sunar. Bu hikâyede olağana aykırı olan olay ve durumlar, günlük hayatın bir parçasıymış gibi yansıtılmış ve zaman, mekân, kişi kategorileri de bununla uyumlu şekilde düzenlenmiştir. Nihayetinde bu metinde biri oldukça gizemli olan iki farklı ontolojik düzeyin iç içe geçmesi, yadırgatıcı olması bekleneni aksine normalleştirir; "büyümlü" olanın gündelik hayatın içine olağanlaştırılmak suretiyle entegre edilmesiyle üretilen ve sorunsuz işleyen ontolojik düzlemler ya da varlık alanları bu hikâyeyi klasik gerçekçi çizgiden ayırır.

## Kaynakça

- Akatlı, F. (1998). "Onat Kutlar'ın 'İshak'ı". *Öykülerde Dünyalar*. İstanbul: Boyut Kitapları, s. 111-113.
- Anday, M. C. (2006). "'İshak' Üstüne". *Onat Kutlar Kitabı*. hzl. Turgut Çeviker. İstanbul: Türksak, s. 43.
- Dizdaroğlu, H. (1960). "Mine ile İshak". *Türk Dili*. C. X, S. 110, Kasım, s. 98-102.
- Ertem, E. vd. (2006). "İshak-Onat Kutlar'ın Hikâyeleri İçin Bir Oturum". *Onat Kutlar Kitabı*. hzl. Turgut Çeviker. İstanbul: Türksak, s. 71-79.
- Ertop, K. (1997). "Onat Kutlar'ın Öyküleri: Hem Öncü Hem Yerel". *Pir Sultan Abdal'dan Onat Kutlar'a*. İstanbul: Çağdaş Yayınları, s. 283-288.
- Fethi Naci (1995). "Onat Kutlar'ın Hikâyeleri". *Adam Öykü*. S. 1, Kasım-Aralık, s. 37-49.
- Gümüş, S. (2006). "Ulaşılmaz Güç Bir Özgünlük". *Onat Kutlar Kitabı*. hzl. Turgut Çeviker. İstanbul: Türksak, s. 106-107.

Günyol, V. (2006). “Şiirli, Büyülü”. *Onat Kutlar Kitabı*. hzl. Turgut Çeviker. İstanbul: Türksak, s. 80-81.

Kutlar, O. (2006). “Onat Kutlar’dan Zeynep Avcı’ya”. *Onat Kutlar Kitabı*. hzl. Turgut Çeviker. İstanbul: Türksak, s. 380-390.

Kutlar, O. (2022). *İshak*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Menemencioğlu, M. (1960). “Onat Kutlar Anlatıyor”. *Türk Dili*. C. X, S. 111, Aralık, s. 152-155.

Okuyucu, E. D. (2019). Büyülü Gerçekçilik ve İhsan Oktay Anar’ın Romanlarındaki İzleri. İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: (Yüksek Lisans Tezi).

Öktemgil Turgut, C. (2003). Latife Tekin’in Yapıtlarında Büyülü Gerçekçilik. Ankara: Bilkent Üniversitesi Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü: (Yüksek Lisans Tezi).

Özüm, A. (2013). “Onat Kutlar’ın *İshak* ve Bilge Karasu’nun *Göçmüş Kediler Bahçesi*’ndeki Büyülü Gerçekçi Öğeler”. *Bilig*. S. 66, Yaz, s. 179-204.

Özyalçın, A. (2006). “Yaşamın Kendisi Olan Öyküler”. *Onat Kutlar Kitabı*. hzl. Turgut Çeviker. İstanbul: Türksak, s. 99-100.

Todorov, T. (2012). *Fantastik*. çev. Nedret Öztokat. İstanbul: Metis Yayınları.

Toyman, Y. Ö. (2006). Nazlı Eray’ın Roman Dünyasında Düşü ve Büyülü Gerçekliğin Kurgusu ile Fantastik Unsurlar. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: (Yüksek Lisans Tezi).

Uygur, S. (2018). “Büyülü Gerçekçilik İzleriyle Onat Kutlar’ın ‘Kediler’ ve Julio Cortazar’ın ‘Paris’teki Genç Bir Hanımefendiye Mektup’ Öykülerinin Karşılaştırılması”. *IV. Uluslararası Filoloji Sempozyumu Tam Metin Kitabı*. İstanbul: Asos Yayınevi, s. 172-181.

Yalçın, M. (2010). *Tanzimat’tan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi Cilt II*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

# Objects of Oppression: An Ecofeminist Reading of Tar Baby by Toni Morrison

*Baskı Objeleri: Toni Morrison'ın Katran Bebek Adlı Romanının Ekofeminist Bir Okuması*

Pınar SÜT GÜNGÖR\*



## Abstract

Formulated in the twentieth century, ecofeminism is a body of literature that seeks to identify the relationship between the oppression of nature and women. In this context, the traditional roles of nature and women have been examined in various social fields, such as literature, philosophy, sociology, and psychology. Although its historical roots go back to the 1970s, this approach gained wider recognition in the 1990s, with current developments in different fields. As the theoretical background of this study, ecofeminism clarifies the conceptual links, especially in patriarchal societies, between nature and women, in terms of domination, oppression, colonialism, sexism, and racism. This study attempts to analyze Toni Morrison's novel Tar Baby (1981) by applying principles and considerations of ecofeminism through male/female and human/non-human dichotomies. As a writer who is concerned with all varieties of domination, Morrison, in Tar Baby, foregrounds the exploitation of nature to raise ecological awareness and wisdom, and to mark the fragmentation, displacement, and assimilation of women in a male-dominated world. This study confirms that there is a strong link between the oppression of nature and the oppression of women in male-dominated societies.

**Keywords:** Ecocriticism, Ecofeminism, Oppression, Toni Morrison, Tar Baby.

\* Assist. Prof. Dr., Muş Alparslan University,  
Faculty of Science and Letters, English Language and Literature Department  
E-mail: p.sut@alparslan.edu.tr  
Orcid: 0000-0003-2324-2929

Gönderilme Tarihi / Received Date:  
18 Mayıs 2023  
Kabul Tarihi / Accepted Date:  
21 Eylül 2023

Atıf/Citation: Süt Güngör P. (2023).  
Objects of Oppression: An Ecofeminist  
Reading of Tar Baby by Toni Morrison  
doi.org/10.30767/diledeara.1298921

Copyright © 2023  
Dil ve Edebiyat Araştırmaları  
tded.org.tr | 2023

## Öz

Yirminci yüzyılda formüle edilen ekofeminizm, doğanın ve kadınların ezilmesi arasındaki ilişkiyi tanımlamaya çalışan bir literatür bütünüdür. Bu bağlamda, doğanın ve kadının geleneksel rolleri edebiyat, felsefe, sosyoloji ve psikoloji gibi farklı sosyal alanlarda incelenmiştir. Tarihsel kökleri 1970'lere kadar uzansa da bu yaklaşım 1990'larda farklı alanlardaki güncel gelişmelerle birlikte geniş bir tanınırlık kazanmıştır. Bu çalışmanın kuramsal arka planını oluşturan ekofeminizm, özellikle ataerkillik toplumlarda doğa ve kadın arasındaki tahakküm, sömürgecilik, cinsiyetçilik ve ırkçılık gibi kavramsal bağlara açıklık getirmektedir. Bu çalışma, Toni Morrison'ın Katran Bebek (1981) romanını, ekofeminizmin ilke ve düşüncelerini erkek/kadın ve insan/insan olmayan dikotomilerine bağlı olarak analiz etmeye çalışmaktadır. Tüm tahakküm biçimlerini ele alan bir yazar olan Morrison, Katran Bebek'te ekolojik farkındalık ve bilgeliliği artırmak için doğanın sömürüldüğünü ilan ederken, erkek egemen bir dünyada kadınların parçalanması, yerinden edilmesi ve asimilasyonuna da işaret etmektedir. Bu çalışma, erkek egemen toplumlarda doğanın sömürülmesi ile kadınların ezilmesi arasında güçlü bir bağ olduğunu doğrulamaktadır.

**Anahtar Kelimeler:** Ekoeleştiri, Ekofeminizm, Baskı, Toni Morrison, Katran Bebek.



## Extended Summary

Since the 1950s, the worsening ecological crisis has been one of the most debated issues in the modern world. Climate change, pollution, global warming, and deforestation are some of the main causes of this continuous deterioration, which alerted activists, environmentalists, and ecocritics to take precautions to help rebuild ecosystems in the late sixties and the early seventies. Ecocentric consciousness flourished in the twentieth century as people became aware of the interconnectedness of the human and non-human worlds. This critical position of the ecosystem attracted the attention of writers who sought to highlight the anthropocentric attitude embedded in humanism towards nature. Ecocriticism, in this sense, “has one foot in literature and the other on land; as a theoretical discourse, it negotiates between the human and the nonhuman” (Glotfelty, 1996: xix). Glotfelty’s definition underlines the interdisciplinary aspect of ecocriticism, which requires interconnected knowledge of literature and other wide array of social and natural sciences.

In the 1970s, ecofeminism emerged as a “body of literature whose theme is the link between the domination of the women and the domination of nature” (Plumwood, 1986: 120). This movement, in which gender-based discrimination and environmental exploitation are intertwined and rooted in patriarchal systems of power and control, was supported by writers and found meaningful in the representation of oppressed groups in literary works. The manipulation of nature and women through the development in science and technology has become the subject of literary works to illustrate the environmental degradation and gender inequality, as both are by products of a profit-driven economy that exploits both nature and marginalized communities. Thus, ecofeminism places great importance on interconnectedness, highlighting that all humans are an integral part of the natural world, an idea closely tied to spirituality. Within this framework, for most ecofeminists, nature is not merely a source of sustenance but also a spiritual force, with women sharing a unique connection to this spirituality. Toni Morrison, among others, champions this belief in the spiritual essence of nature and the profound bond between women and the environment. In a similar vein, Plumwood underscores how the subjugation of both women and nature represents a central theme in ecofeminist discourse, serving as a comprehensive framework for the oppression of various marginalized groups, including slaves, people of color, laborers, and indigenous populations (Plumwood, 1993). In parallel with Plumwood’s remarks, Morrison attempts to signify the marginalization of black women and nature in white male-dominated societies, emphasizing their resilience in seeking sustenance from the natural world despite the oppressive forces they confront. The aim of this paper, therefore, is to examine Toni Morrison’s novel *Tar Baby* from an ecofeminist perspective in order to recognize and confront the intertwined issues of gender oppression and environmental degradation, leading to more profound injustices for marginalized groups, especially women of color. In the novel, Morrison weaves together themes of cultural heritage, racial tensions, exploitation of nature, creating a narrative that challenges societal norms in a deeply divided world. The author, who perceives alienation from nature as a departure from one’s cultural roots, portrays the yearning of white male-dominated societies to exert control over both, with the ensuing repercussions illustrated through the main character, Jadine.

One can argue that the convergence of a nature-oriented approach and interdisciplinary studies, named as ecocriticism, serves as a means to express wisdom and ecological awareness. Through these studies, this article recovers the overlooked connection between the self and the environment in literary discourse. Thus, in the first part of this study, theoretical considerations,

ecocriticism and ecofeminism are presented to clarify the research method. Within the emerging capitalist world order, marked by the dominance of white males, the intrinsic value of women and nature is commodified, and the transformation of these formerly sacred concepts into instruments of oppression becomes a focal point in the novel. Hence, the section focusing on “Ecofeminism in *Tar Baby*” delves into the exploration of the connection between the concerns of ecofeminism and the novel by analyzing the characters within it.

In conclusion, this paper confirms that the parallel domination of women and nature in Morrison’s novel *Tar Baby* leads to consequences such as isolation, distancing from cultural roots, and the search for the self.

### **Ecocriticism**

First coined by William Rueckert in 1978, ecocriticism reveals the connection between nature and literature from an earth-centered perspective. In her article, “Ecocriticism: Natural World in the Literary Viewfinder,” Oppermann states that “ecocriticism actually launches a call to literature to connect to the issues of today’s environmental crisis” (1999: 30). As Oppermann reiterates, the ecocritical approach is not just a scientific inquiry, but a demand and a manifestation to highlight the importance of the ecosystem.

In the twentieth century, literary critics such as Cheryll Glotfelty, Harold Fromm, William Rueckert, William Howarth, Neil Evernden wrote essays to enrich ecocritical consciousness, and these selected essays were collected in a book entitled *The Ecocriticism Reader: Landmarks in Literary Ecology* (1996). This anthology offers a “holistic approach as against men’s anthropocentric arrogance in the twentieth century” (Dash, 2019: 160). All human-induced changes, mostly negative and destructive to nature, have changed the historical direction of the human-nature relationship. In his essay, “The Historical Roots of Our Ecologic Crisis,” White explains this drastic change: “Formerly man had been part of nature; now he was the exploiter of nature” (1996: 8). This exploitative attitude, White argues, has led to the loss of spiritual beliefs and long-standing traditions of human substitution for nature. In this sense, the oppression of nature and women in male-dominated societies marks a different and more visionary perspective that expands the boundaries of ecocriticism.

### **2. Ecofeminism**

Val Plumwood, one of the leading figures of ecofeminism, marks the emergence of ecofeminism as “the last decade has seen the appearance of a body of literature whose theme is the link between the domination of women and the domination of nature. This has been labeled ‘ecofeminism’” (1986: 120). Critics have examined the parallels between nature and women in the context of their representation in literary works. On this basis, ecofeminism explores the link between women and nature by offering the historical and cultural roots of these two categories. Plumwood points out this link: “The traditional role of both women and nature has been conceived as an instrumental one. Both have been valued either entirely or mainly in terms of their usefulness to others who are taken as valuable in and for themselves” (1986: 120). Sherry Ortner, an American anthropologist, exposes this sameness: “Every culture has identified women with a symbol that demeans or undervalues them. There is only one symbol that fits this description, and that is ‘nature’ in general” (1974:72) to indicate that nature, like women, is *other*. These oppressions and devaluations have their origins in the materialistic worldview, which can be traced through the

Enlightenment to the present. The negative valuation of women and nature, by disregarding their spirituality, intensifies the relationship between women and nature. Apart from the hostility of patriarchy towards women and nature, there is another parallel between these two disadvantaged groups. The connection between women and nature is most visibly seen in their capacity for reproduction. This capacity, which held been sacred and attached with utmost value in the past, has now become the source of their inferiority in the Western thought, which prioritizes the superiority of the intellect and spirit over bodily functions. The reproductive cycle of women and nature could be seen as a denial of the spirit and a focus on their physical existence. In ecofeminist discourse, these polarities are critically foregrounded as the underlying structures of oppression. As Jackson puts it: “For ecofeminists, life is an interconnected web, not a hierarchy. Thus human life has no greater value than non-human life and forms of nature are not of differential value” (1993: 397). As Jackson claims, ecofeminist theory has grown out of an awareness that conceptualizes the possible problems of oppressed groups, such as women and the non-human world, and evaluates the link between the anthropocentric view of humanism and the traditional values of societies.

Historically, cultural parameters, combined with time, influence the perception and representation of women and nature in patriarchal societies. The appearance of nature in male-dominated societies, usually as an exploitable resource for human consumption, is closer to the representation of women being exploited by the hegemonic masculinity. Greta Gaard uncovers the reason for this as “the feminized status of women, animals, nature, and feminized others have been conceived of as separate and inferior in order to legitimate their subordination under an elite and often violent and militarized male-dominant social order” (2011: 28). Reclaiming common concerns of the ecofeminist approach in these lines, Gaard echoes the historical and social evidence supporting the assertion that “the domination of women and of nature has shared roots” (2011: 28). However, as Jackson explains in the quote below, ecofeminist literature challenges and subverts this representation: “The superiority of the feminine is an explicit theme in ecofeminist literature, with women seen as spiritual and intuitive in opposition to patriarchal and rational men” (1993: 397). In ecofeminist discourse, therefore, women’s spirituality is prioritized, and this quality is placed above men’s rationality.

To foreground the marginalization of nature and women, ecocritics and many theorists reframe the lines of ecofeminism through the lens of interdisciplinary studies and cross-cultural approaches. To advance this praxis, it is proposed to interrogate the link between the capitalist, anthropocentric New World and the alienation of humans from nature. Simon Estok observes that the “commodification of nature and of sexual minorities means othering difference and space” (2009: 214). However, as Gaard echoes, “ecofeminists strive to evolve structures that respect difference without universalizing” (2010: 656). Estok and Gaard’s views share a commitment prioritizing an earth-based spirituality over materialistic tendencies, making it a central focus of ecofeminist approaches to reconceptualize the connection between women and nature in literary works. This, in turn, enables an examination of the anthropocentric treatment prevalent in male-dominated societies.

### **3. Ecofeminism in *Tar Baby***

The ecological degradation during the twentieth century has garnered significant attention and concern within academic literary discourse. Numerous authors have drawn inspiration from ecological themes to create their literary works. Toni Morrison is among these writers, addressing not only environmental degradation but also the marginalization of nonwhite racial groups while en-

deavoring to delineate the division between the human and non-human realms. It is difficult to label Morrison's works as overtly ecofeminist or even ecocritically conceived since "she rejects any -ism, feeling that it diminishes her work or even dismisses it" (Kouassi, 2018: 5207). Nonetheless, one could plausibly contend that her novels implicitly engage with environmental concerns, encompassing topics such as the subjugation of nature, deforestation, and human dominance over the natural world. Hailed as a powerful African American writer of the 21<sup>st</sup> century, Morrison has "insights into the complexity, anxiety, and angst of the black community is intertwined to environmental consciousness, environmental racism, and the questions of race, identity, home, memory, and black culture" (Dash, 2019: 160-161). As Dash contends, her repertoire in terms of themes is vast and comprehensive, and, in doing so, she demonstrates the interrelationship between social forces and nature. Dash also refers to "her belief in the interconnectedness of nature, religion, and African American identity," (2019:161) which qualifies her as a prominent figure in ecocritical studies. Her endeavor to portray the oppression of nature aims to raise ecological consciousness that can influence readers' lives significantly. In essence, this study's primary objective is to illuminate Morrison's pursuit of ecological wisdom in her fiction, wherein she not only explores socio-historical dimensions but also attempts to highlight the exploitation of the natural world.

Written in 1981, *Tar Baby* is set in the Caribbean that diverges from the typical social settings found in Morrison's other novels. The novel explores the opulence and affluence of the upper class, displaying their impulsive greed and the consequential destruction of the natural world in their relentless pursuit of personal desires. Valerian Street, a white landowner, owns L'Arbe de la Croix, an estate that is a symbol of Valerian's wealth. In this narrative, he symbolizes the dominance of white man over the wild nature and his relationship with the environment on Isle des Chevaliers serves as a commentary on the broader themes of power, control, and exploitation. His arrogant domination begins with his desire to build a summer house in the Caribbean in order to live an isolated life after retirement. It is at this point that his hegemonic attitude towards the island's ecosystem emerges, and from this point on, there are various scenes of natural destruction attesting to his greed and hegemony. Valerian and his wife Margaret live with Sydney and Ondine Childs, African-American slaves who have long served the Streets. They have no biological children, but their niece Jadine is being raised and educated with the financial support of Valerian Street. Initially, their relationship seems to transcend the conventional roles of master and servant. Jadine, the central character in this narrative, is nurtured and educated with a lifestyle akin to that of a white girl, courtesy of the Street family whose avarice and power contributing to the degradation of the island's natural habitat. Thus, Valerian, as a white male, establishes his domination over both nature and women and causes the natural balance to deteriorate. To indicate this suppression of nature, Morrison defines the state of the river at the beginning of the novel as evidence of man's domination:

The men had already folded the earth where there had been no fold and hollowed her where they had been no hollow, which explains what happened to the river. It crested, then lost its course, and finally its head. Evicted from the place where it had lived, and forced into unknown turf, it could not form its pools or waterfalls, and ran every which way (Morrison, 1981: 9).<sup>1</sup>

This distortion of the river, as in the quote, both literally and metaphorically symbolizes the hegemonic treatment of the environment by the island's new inhabitants. Another quotation within

---

<sup>1</sup> From now on, only page numbers will be given for the citations from *Tar Baby* (1981).

the narrative, demonstrating the disruption of the natural equilibrium by the white man to align with his own desires, can be found in the following passage: “When laborers imported from Haiti came to clear the land, clouds and fish were convinced that the world was over, that the sea-green green of the sea and the sky-blue blue of the sky were no longer permanent” (9). This expression mirrors the historical and contemporary pattern of exploitation of land and natural resources by those holding positions of privilege and authority, as exemplified in Valerian’s case. Therefore, Valerian’s mansion, which causes the exploitation of nature, also serves as a microcosm of the larger world, where the characters grapple with the identities and the complex dynamics of race and power. The mansion itself is described in lavish detail, with its grand architecture, exquisite furnishing, and vast collection of art and artifacts from around the world. Valerian’s obsession with collecting and preserving these objects reflects his desire to exert control over his environment and to create a façade of sophistication and refinement. To assert the interconnectedness of all elements in nature and emphasize that any harm inflicted upon nature will result in subsequent adverse repercussions, Morrison writes, “Then the rain changed and was no longer equal. Now it rained not just for an hour every day at the same time, but in seasons, abusing the river even more” (10). Valerian’s alteration of the natural landscape during the construction of his residence, including the greenhouse inside the garden and his endeavor to cultivate plants ill-suited for the island’s climate, can be interpreted as a deliberate attempt to reshape his environment in accordance with his personal desires. Notably, the discussion among the Childs concerning the greenhouse is of particular significance: “He grows hydrangeas in there. And dahlias.” “If he wants hydrangeas he should go back home. He hauls everybody down to the equator to grow Northern flowers?” (13). Valerian’s opulent lifestyle, as in this quote, which includes importing goods, maintaining a large staff, and destructive relationship with nature contribute to ecological disruption and degradation on the island. Furthermore, aside from the ecological harm inflicted, the compulsion of black employees and Jadine to relocate to this land can be construed as indicative of the white man’s exertion of authority and domination.

As the American ecofeminist Rosemary Ruether observes, “Women need to realize that there is no salvation for them or a solution to the ecological crisis in a society based on a single domination” (1975: 204) as a warning to both for women and nature. For Ruether, in societies based on single sovereignty, all other groups labeled as *others* are under threat, and the relocation of the river, maintaining a large black staff, and growing plants that are not suitable for the climate of the island in the narrative support this notion. In similar vein, this control is not only over nature or plants but also over women. As noted above, Jadine’s story is a clear example that humans have the power to alter both nature and lives of humans under their control. Jadine is an African American orphan, but she adopts European manners and behaves like a European. This attitude of Jadine represents the displacement of her historical and cultural roots, as she does not value nature and its inhabitants as a typical African girl. Her position within the mansion reflects the tension between her pursuit of success in the white world and her racial identity. The mansion’s opulence and the privileges it affords her create a sense of conflict within Jadine as she grapples with the expectations and desires that come with her role. Tiffin asserts that “attitudes to the landscape are intimately connected to social values and mores” (2005: 201) to suggest the importance of culture in the perception of nature. This is particularly apt: Jadine disinherits black people’s belief in the sacredness of nature without realizing that her self-alienating treatment by Valerian and other whites is similar to how she is taught to treat nature. In this context, Morrison equates Jadine with nature, both of whom are controlled, dominated, displaced, and othered by male intrusion.

As another important character, Son, who first entered L'Arbe de la Croix as a thief and later became Jadine's lover, is described as someone who, unlike Jadine, has not broken off his roots and his nature. In one scene, when the car runs out of petrol, Son sets off to find petrol, leaving Jadine in the car, where she begins to have sexual fantasies about him. When she walks into the forest, immediately after these dreams, she enters a swamp without realizing it, and as she hugs a tree to get out of the swamp, she hears the sound: "Just count. Don't sweat or you'll lose your partner, the tree. Cleave together like lovers. Press together like men and wife. Cling to your partner, hang on to him and never let him go" (182). Throughout this scene, Jadine is slowly consumed by the swamp, which is associated with sexual desire and erratic thought. Despite her struggle to sink into the deserted land, she finds a solution in nature by embracing a tree. Gaard claims that Western culture identifies emotions related to eroticism and sexuality with women and nature because they have the ability to reproduce, and associates actions that require rationality with men and culture (2001). The swamp is metaphorically connected to Jadine's sexuality and her tar covered body: From the perspective of white patriarchy, both are dirty, murky and dangerous. In fact, the swamp in this scene symbolizes Jadine's unconscious, hiding her newfound love and sexual desire for Son, who is also associated with dangerous sexuality throughout the narrative. Wardi marks off this scene, "Jadine's insistence on reading the tree as a male partner establishes the sexuality of the swamps" (2011: 7). In an ecocritical reading, the metaphorical status of the swamp and Jadine's femininity is furthered by the presence of a tree that is both an image of salvation and a sexualized male partner. However, it is posited that natural elements such as swamps, tar, mud, and trees are objects of oppression for individuals adhering to an androcentric ideology, which asserts the prerogative to exploit both women and the natural environment.

After a big fight in L'Arbe de la Croix between the Streets and the Childs, Son and Jadine decide to flee separately so as not to be seen as lovers. They go to New York and start a new life, which is full of challenges for Son, who prefers to live according to his own rules and ambitions, which cause conflicts between them. After a while, Son persuades Jadine to visit Eloë, Son's hometown, which involves a psychological journey that leads them to reckon with the mistakes of the past and, at the same time, to discover their true connection with their own roots. Jadine, who is assimilated by the whites who forced her to change her beliefs, attitudes, and cultural artifacts in order to adapt to white culture, displays another persona that shows how far away she is from her true self. In more detail, Karen Warren asserts that ecofeminism is not only a field centered on nature and women, but also covers universal issues such as the politics of war, racism and class discrimination (1996). Morrison looks at this situation from the axis of the universal issues of racism and assimilation of black people and critically exposes the domination of modern Western culture. She critiques Jadine's assimilation by portraying how in Eloë she reacts to her own people and historical roots: "Blacker and bleaker than Isle des Chevaliers, and loud. Loud, with the presence of plants and field life. If she was wanting air, there wasn't any. It's not possible, she thought, for anything to be this black" (251). This comparison between Isle des Chevaliers and Eloë is really about the preference for the modern and assimilated over the primitive and independent one. The independent nature and people of Eloë are unfamiliar to Jadine, who is oppressed by the anthropocentric and chauvinistic attempts of a male-dominated society. To illustrate her mental state in Eloë, Morrison reflects on her feelings:

She might as well have been in a cave, a grave, the dark womb of the earth, suffocating with the sound of plant life moving, but deprived of its sight. She could see nothing and could not remember what she had seen when it was daylight. (252)

The above description is literally about the roots of plants, which exist under the ground, a territory unknown, associated often with dirt and decay — just like how black people are perceived, but without it life is not possible. Therefore, the unfamiliarity between Jadine and Eloë represents her alienation from her true self and cultural roots that truly brings the oppressed nature/women so close to the discovery of their broken alliance. As Wu puts black women's alienation, "According to traditional Western culture, women are universalized as passive, fragile, and inferior to men. Then, the black women are in the poorer condition that are stripped of all the rights and hence lose their individuality" (2019: 966). These indictments by Wu focus on the exploited nature of black women under the hegemony of white men. For the most part, Jadine thinks and acts in ways that show her ignoring her cultural heritage in order to escape the inferiority of being a black woman. Hence, it goes without saying that Jadine, like any Western modern woman, equates her existence with metropolises rather than nature. Upon Jadine's return from Eloë, she experiences a heightened sense of comfort within the urbanized and cultivated landscape of New York:

After two months of stingless bees, butterflies and avocado trees, the smart thin trees on Fifty-Third Street refreshed her. They were to scale, human-seized, and the buildings did not threaten her like the hills of the island had, for these were full of people whose joints were oiled just like hers. This is home, she thought with an orphan's delight. (221-222)

Jadine finds herself estranged from the symbiotic relationship between nature and women, a fundamental strategy for survival, or, at the very least, a means to liberate herself from racial marginalization. Not coincidentally, Jadine's adherence to the white norms prevents her from forming intimate relationships with anyone in the narrative. Her individualistic self-perception sets her apart from the black community where women are typically perceived as passive participants. It would be appropriate to note that what Jadine feels and aspires to do is shaped by the marginalization of women and black people. Morgan, who defines male domination as the most primitive form of sovereignty and characterizes all other forms of exploitation as extensions of male domination, argues that these oppressions affect every aspect of women's lives (1970). Hence, Jadine's endeavors and accomplishments, characterized by the experience of being perceived as different or *other*, enable her to form a distinct and elevated cultural background that distinguishes her from the stereotypical African woman. However, upon falling in love with Son, she is compelled to reconnect with her cultural heritage and recollects the traditional roles of womanhood within the black community. Given the novel's overt concern, the continued exploitation of nature and women takes on added significance at this point, as Jadine idealizes a future akin to that of the modern white woman, while Son views embracing such a future as acquiescence to the assimilation objectives of the white population. Jadine's attempt may be interpreted as her rejection of her identity as the exploited, as defined by the cultural inconsistencies imposed upon her by oppressors, as outlined by Plumwood (1993). In conjunction with Plumwood's arguments, Son criticizes Jadine as a commodity deemed valuable within the framework of Western culture, yet devoid of authenticity in her black heritage essence. To explain this, he holds the charge that "she has prostituted herself to a system of white privilege, to a fashion industry that exploits women, for the wealth, status, and privileges produced by capitalism" (Lutz, 2013: 64). Rejecting the FRO-American heritage idealized by Son, Jadine leaves him behind to protect her sense of freedom and self-realization. Paradoxically, while initially perceiving nature as both primitive and inferior, Jadine, contrary to Son's allegations of her mimicking white modernity, draws a distinct analogy between nature and her way of life as she boards a plane bound for Paris to commence on a new chapter:

Bearing, hunting, eating, fighting, burying. No time for dreaming, although sometimes, late in life, somewhere between the thirtieth and fortieth generation she might get wind of summer storm one day. [...] But soldier ants do not have time for dreaming. They are women and have much to do. Still it would be hard. (292)

The final conflict between Jadine and Son is a culmination of their differing views on identity, culture, and their roles in society. This argument, which is about staying on the island or returning to New York, actually, reflects the broader concerns of the novel such as cultural assimilation, the tension between tradition and modernity, and irreconcilable differences between man and woman. Consequently, it is contended that following her ultimate dispute with Son, the appearance of soldier ants, all of them females, accompanies Jadine's transformation to find her inner spiritual strength. In addition to gender resemblance shared by Jadine and the soldier ants that invade the greenhouse at L'Arbe de la Croix, the social structure of these ants implies a communal lifestyle that contrasts with Jadine's individualistic way of life. With these strong associations in mind, she is on her way to begin a new life in Paris again, but as Everson aptly puts it, "Although Jadine flies off alone to Paris, the image of the colony suggests that she remains identified with a community, albeit a female one" (1989: 75). In refusing to be a symbol of black identity, she is not betraying her black heritage; she is attempting to free herself from all other stereotypes. In essence, she wants to be seen as an individual, recognized for her unique qualities, rather than being confined to a particular racial or cultural stereotype. In one part of the narrative, she expresses her desire, "I want to get out of my skin, and be only the person inside—not American—not black—just me" (40). This extract does not suggest that she is rejecting her ethnic background, but that she wants to be free. In this sense, Everson claims that "rejecting the traditional identification of women with body and nature, she has, nevertheless, learned to draw power from these sources" (1989: 77). In particular, her sense of individualism has undergone a profound change through her journeys to New York, Paris, L'Arbe de la Croix, and Eloë, collectively nurturing to Jadine's spiritual maturation.

Within the broader ecofeminist structure of the narrative, the predominantly implicit exploitation of both nature and women symbolizes the brutality and commodification inherent in society. Jadine perceives herself as an educated, independent, and bourgeois woman, unaware of the racial imagery imposed upon her by society. Ironically, she remains oblivious to the victimization she has endured at the hands of both whites and men throughout her life. Her favorite seal skin coat is a central example of this unawareness. A gift from her boyfriend, Ryk, "the coat is a product of massive slaughter and disregard for life informed by the exploitation of nature" (Lutz, 2013: 59). While Lutz agrees with this slaughter, Jadine confesses in the narrative that she knows of ninety baby seals slaughtered for this seductive black coat, which is a manifestation of the brutality of the capitalist world. Jadine's erotic characterization of this coat could be seen as evidence of her genuine intimacy with this commodity. In fact, unbeknownst to herself, Jadine herself has become no more than a commodity: "As a fashion model who wears clothes for a living, Jadine too is a commodity whose subjective identity is subordinate to what she signifies as an article for exchange" (Lutz, 2013: 59). As Lutz aptly summarizes, Jadine is unaware of her image as an exploited commodity. This shared fate between Jadine and the coat and the animals that were slaughtered for it, actually points to the microcosmic picture of the capitalist society. Therefore, it can be asserted that all the relationships depicted in the novel indicate a high degree of sophistication in terms of exploitation.



As well as being oppressed by the exploitative nature of capitalist society, Jadine is seen as a sexual object by Son, who makes explicit reference to the commodification of her body by her lover. Driven by the impulse to dominate, Son is largely unaware of his unconscious attempt to exploit Jadine sexually and economically when she supports him with the money she earns from modeling. It is entirely fitting that Son's emotional, racial, and social entanglements drive him to critique Jadine for what he perceives as her exploitation by white society. Paradoxically, he remains unaware that his own attitudes reflect a form of colonization rooted in traditional male hegemony and Wyatt explains this intricacy: "Jadine, tormented by the sense that she must choose between adherence to capitalist values and race loyalty" (2014: 44). By highlighting Jadine's inner struggle, Wyatt points out that all these turmoil makes her emotionally vulnerable to exploitation.

Jadine, as Mills reminds us, "is cut off from her African-American roots at a young age and bereft of a homeland" (2001: 1), she is culturally displaced, and her assimilated lifestyle does not align with Son's dominant perspective. Ultimately, he forces Jadine to reaffirm her identity as a black woman by renouncing the possibilities offered by the white capitalist world. To sum up, if the narrative subtly alludes to the oppression of both nature and women, a more precise assertion would be that women and the nature within the novel are jointly exploited by a male-dominated society.

## Conclusion

Ecofeminism clarifies the conceptual links between nature and women in terms of domination, oppression, colonialism, sexism, and racism. The literary works that involve the manipulation of nature and women made possible by the advances in science and technology demonstrate the interwoven hierarchical connections among the degradation of nature and sexism, racism, colonialism, and other forms of oppression. Especially the oldest two of these negatively valued agents, nature and women, play pivotal roles in fostering a literary movement centered on nature and women, serving as symbols to highlight the subjugation of both women and the non-human world. In conjunction with theoretical frameworks, a comprehensive examination of literary works is essential for the reevaluation and reshaping of the discourse surrounding the interconnected themes of nature and women. In this vein, it is possible to state that this approach aligns seamlessly with any literary endeavor that seeks to amplify the voices and narratives of women and the non-human world.

Toni Morrison, one of the most influential African-American writers, is reputed as a writer who gives priority to black women who have been the victims of a male-dominated system. In addition to works with a focus on race, her work links the oppression of nature and women, making it possible to read it from an ecofeminist perspective. Morrison portrays the interconnectedness between nature and women, illustrating the mental and physical exploitation endured by those historically relegated to inferior positions relative to men. In this context, one can assert that nearly all of her literary works, including *A Mercy*, *Beloved*, and *Paradise*, offer depictions of the oppression of women, the degradation of the natural world, and the prevailing anthropocentric perspectives that underpin the exploitation of these thematic elements. Influenced by her ecofeminist attitude towards these objects of oppression, *Tar Baby* is chosen as the primary concept of this study, which attempts to clarify the relationship between male/female and the human/non-human dichotomies. From the analysis above, it is clear that Morrison's use of *Tar Baby* is in fact a conflation of the two, implying a patriarchal attack on these two disadvantaged groups. In the novel, Valerian, the symbol of white male domination, oppresses nature for the sake of the insatiable demands of his ego and implicitly assimilates Jadine by supporting her financially to enable her to

be educated in schools dominated by white students. While the narrative remains silent on whether this action was motivated by evil intent, it is evident that it led to Jadine's estrangement from her native culture and subsequent assimilation. It symbolizes the masculine ideology of the Western capitalist world, reinforcing his role as an exploitative and destructive figure. More specifically, from an ecofeminist perspective, his male supremacy is seen as the primary cause of ecological destruction and disharmony on the island.

As an additional character symbolizing male oppression within the novel, Son, unlike Valerian, appears to have an intimate connection with both nature and women. This connection is exemplified by his ability to nurture the flourishing of flowers within the greenhouse and is perceived by Valerian as a symbol of productivity. However, his implicit dominance over Jadine also, in a sense, confirms his supremacy as a male in the black yet patriarchal society. It should be noted that Morrison prompts readers to contemplate his hypocrisy of perceiving Jadine as a commodity of capitalism, even as the character simultaneously relies on her financial support. Son's chauvinistic attitude towards white assimilation contradicts with his exploitation of Jadine's body. It is suggested that he values Jadine as a sex object rather than as an equal partner. In a word, he is kind to nature, unlike Valerian, yet compels Jadine to conform to conventional expectations of a black girl within the community of Eloë, conforming to the prescribed gender roles associated with black heritage.

Replete with complexities and intricacies, *Tar Baby* affirms the interrelation between the exploitation of women and nature within a patriarchal capitalist milieu. Oppressed by wealthy white men and a black thief, nature and Jadine concurrently evoke interconnected concerns within the framework of ecofeminism. With this novel, Morrison has confirmed that women and nature are two objects of oppression according to the materialist view of the new modern world.

### Works Cited

- Dash, B. C. (2019). Toni Morrison's *Tar Baby*: A Study in Ecocritical Perspective. *Literary Endeavour*, 10 (3), 160-163.
- Estok, S. (2009). Theorizing in a Space of Ambivalent Openness: Ecocriticism and Ecophobia. *Interdisciplinary Studies in Literature and Environment*, 16 (2), 203-225.
- Everson, S. C. (1989). Toni Morrison's *Tar Baby*: A Resource for Feminist Theology. *Journal of Feminist Studies in Religion*, 5 (2), 65-78.
- Gaard, G. (2001). Women, Water, Energy: An Ecofeminist Approach. *Organization & Environment*, 14 (2), 157-172.
- Gaard, G. (2010). New Directions for Ecofeminism: Toward a more Feminist Ecocriticism. *Interdisciplinary Studies in Literature and Environment*, 17 (4), 643-665.
- Gaard, G. (2011). Ecofeminism Revisited: Rejecting Essentialism and Re-Placing Species in a Material Feminist Environmentalism. *Feminist Formations*, 23 (2), 26-53.
- Glotfelty, C. (1996). "Literary Studies in an Age of Environmental Crisis". Glotfelty and

- Fromm, Eds. In *The Ecocriticism Reader: Landmarks on Literary Ecology*. The University of Georgia Press: Athens.
- Jackson, C. (1993). Women/Nature or Gender/History? A Critique of Ecofeminist 'Development'. *The Journal of Peasant Studies*, 20 (3), 389-418.
- Kouassi, S. M. (2018). "They could defecate over a whole people [...] and defecate some more by tearing up the land": Ecological (Un)consciousness and Resistance in Toni Morrison's Selected Novels. *The International Journal of Social Sciences and Humanities Invention*, 5(12), 5207-5213.
- Lutz, J. (2013). Sealskins and Original Dimes: Exploitation, Class, and Commodity Fetishism in Toni Morrison's *Tar Baby*. *Critique: Studies in Contemporary Fiction*, 54 (1), 56-69.
- Mills, F. (2001). Diasporic Displacement and the Search for Black Female Identity in Toni Morrison's *Tar Baby* and Nadine Gordimer's *None to Accompany Me*. *The Journal of South African and American Studies*, 2(4), 1-8.
- Morgan, R. (1970). *Sisterhood is Powerful: An Anthology of Writings from the Women's Liberation Movement*. New York: Vintage.
- Morrison, T. (1993). *Tar Baby*. New York: Random House.
- Oppermann, S. (1999). Ecocriticism: Natural World in the Literary Viewfinder. *Hacettepe University Literature Faculty Journal*, 16 (2), 29-46.
- Ortner, S. B. (1974). "Is Female to Male as Nature Is to Culture?" Michelle Zimbalist, Ed. In *Woman, Culture, and Society*. Stanford: Stanford UP.
- Plumwood, V. (1986). Ecofeminism: An Overview and Discussion of Positions and Arguments. *Australasian Journal of Philosophy*, 64 (1), 120-138.
- Plumwood, V. (1993). *Feminism and the Mastery of Nature*. London: Routledge.
- Ruether, R. R. (1975). *New Woman, New Earth: Sexist Ideologies and Human Liberation*. Boston: Beacon.
- Wardi, A. (2011). "Loud with the Presence of plants and field life": The Ecology of Resistance in Toni Morrison's *Tar Baby*. *The Journal of Ecocriticism*, 3 (1), 1-16.
- Warren, K. (1996). *Ecological Feminist Philosophies*. Bloomington: Indiana UP.
- White, L. (1996). "The Historical Roots of Our Ecologic Crisis". Glotfelty and Fromm, Eds. In *The Ecocriticism Reader: Landmarks on Literary Ecology*. The University of Georgia Press: Athens.
- Wu, L. (2019). Reading *The Color Purple* from the Perspective of Ecofeminism. *Theory and Practice in Language Studies*, 9 (8), 965-972.
- Wyatt, J. (2014). The Economic Grotesque and the Critique of Capitalism in Toni Morrison's *Tar Baby*. *MELUS*, 39 (1), 30-56.
- Tiffin, H. (2005). "Man Fitting the Landscape: Nature, Culture and Colonialism".
- DeLoughrey, Gosson, and Handley, Eds. In *Caribbean Literature and the Environment: Between Nature and Culture*. Charlottesville: University of Virginia Press.

# Çeviride Eşdeğerlik ve Kelimelerdeki Anlam Değişmelerinin Bağlamı Belirlemesi: Türkçe ve Arapça Örneği

## Context Determination of Equivalence and Meaning Changes in Words in Translation: Turkish and Arabic Example

Muhammet ABAZOĞLU\*

Öz



İnsanoğlu tarih boyunca diğer toplumlarla etkileşim içinde olmuştur. Bu da yegâne iletişim aracı olan dil sayesinde sağlanmıştır. Ancak her toplumun farklı bir dile sahip olması iletişim kurma açısından büyük zorluklar oluşturmuştur. İnsanlar böyle bir engeli aşmak için birbirinin dilini öğrenmeye çalışıp kültür ve düşüncelerini kavramak için de çeviri işlemlerine gerek duymuşlardır. Ancak çeviri konusu insanlar arasında bağlantı köprüsünü oluşturan eski bir uygulama olsa da pek de kolay bir konu değildir. Bu alanla iştigal eden araştırmacılar geçmişte olduğu gibi günümüzde de çeviriyle ilgili konulara değinmiş ve sorunlarını tespit etmeye çalışmışlardır. Bu bağlamda kaynak dilden hedef dile aktarılan yazıların bazen düşünce ve ifade güzelliğini çeviriyle kaybettiğini ifade etmişlerdir. Bu eksikliğin Türkçe ve Arapça gibi farklı dil ailelerinden olan diller arasındaki çevirilerde daha da arttığı vurgulanmıştır. Bu durumda kelimelerin dil içinde ifade ettikleri anlamların yanı sıra sosyal ve kültürel olmak üzere dil dışı etkenler de dikkate alınmalıdır. Türkçe ve Arapça arasında yapılan çevirilerde bazen sözcüğün ya da cümlenin tam karşılığı bulunamayabilir yani motamot çeviri mümkün olmayabilir. Aynı zamanda iki dil arasında lafızca ortak olup anlamları değişmiş sözcükler de olabilmektedir. Bu karışıklığın giderilmesi ve anlamın doğru şekilde aktarılması için dilsel olgulara daha iyi bir şekilde hâkim olunması gerekir. Bu çalışmada Türkçeden Arapçaya ya da Arapçadan Türkçeye çeviride anlam-bilim-çeviri ilişkisine değinilmektedir. Özellikle deyim ve şiir çevirilerinde temel anlam ve yan anlam bakımından kaynak dil ile hedef dil arasında anlam eşdeğerliği, biçim eşdeğerliği ve ifade estetiğinin de sağlanmasına dikkat çekilmektedir. Ayrıca hedef dilden alınmış ancak anlamları değişmiş kelimelerin çeviri işleminde yaratmış oldukları anlam değişikliğine de ışık tutulmaktadır.

**Anahtar Kelimeler:** Dilbilim, Çeviri, Eşdeğerlik, Anlam Değişimi, Türkçe, Arapça.

\* Dr. Öğr. Üyesi, Kilis 7 Aralık Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Arap Dili ve Edebiyatı Bölümü, Kilis, Türkiye. Elmek: muhammet.abazoglu@kilis.edu.tr orcid.org/0000-0003-2153-3909.

## Abstract

Human beings have interacted with other societies throughout history. This is achieved through language, which is the only means of communication. However, the fact that each society has a different language has created great difficulties in terms of communication. In order to overcome such an obstacle, people tried to learn each other's language and needed translation processes to understand their culture and thoughts. However, although the subject of translation is an old practice that creates a connection bridge between people, it is not an easy subject. Researchers dealing with this field have touched on translation-related issues and tried to identify their problems today, as in the past. In this context, they stated that the texts transferred from the source language to the target language sometimes lose their beauty of thought and expression with translation. It has been emphasized that this deficiency is further increased in translations between languages from different language families such as Turkish and Arabic. In this case, besides the meanings of the words in the language, non-linguistic factors such as social and cultural should also be taken into account. In translations between Turkish and Arabic, sometimes the exact letter of the word or sentence may not be found, so a literal translation may not be possible. At the same time, there may be words that have a common wording between the two languages and their meanings have changed. In order to eliminate this confusion and convey the meaning correctly, linguistic facts should be better mastered. In this study, the relationship between semantics and translation in translation from Turkish to Arabic or from Arabic to Turkish is mentioned. Especially in the translation of idioms and poems, attention is drawn to ensuring meaningful equivalence, form equivalence and expression aesthetics between the source language and the target language in terms of basic meaning and connotation. In addition, it sheds light on the meaning change created by the words taken from the opposite language but whose meanings have changed in the translation process.

**Keywords:** Linguistics, Translation, Equivalence, Change of Meaning, Turkish, Arabic.

Gönderilme Tarihi / Received Date:

28 Aralık 2022

Kabul Tarihi / Accepted Date:

25 Haziran 2023

Atıf/Citation: Abazoğlu M. (2023).

Çeviride Eşdeğerlik ve Kelimelerdeki Anlam Değişmelerinin Bağlamı Belirlemesi: Türkçe ve Arapça Örneği  
doi.org/10.30767/diledeara.1224438

Copyright © 2023

Dil ve Edebiyat Araştırmaları

tded.org.tr | 2023

## Extended Summary

Turks and Arabs, who have lived in the same geographies for centuries, have been in close relationship and interaction with each other. This interaction has occurred in almost every aspect of their lives. In addition to cultural and social interaction, a great linguistic interaction was experienced between these two nations. Turks, who adopted the religion of Islam, took care to learn Arabic, which constitutes the language of Islam, especially at that time. Just as the Turks began to learn Arabic, the Arabs also took great interest in Turkish. Thus, as a result of this interaction between both languages, a large number of words were exchanged. While there is a substantial amount of word transfer between the two languages, it cannot be said that these words remain in the same meaning. Some of these words have gained new meanings in the other language they entered as a result of different events.

In the research, when translating between these two languages, the issue of perfection for a correct translation is mentioned. These differences are observed especially in the translations of idioms and poems. In addition to these, these words used by the other language, in short, pose a problem that can create a serious problem in the translation process. The study is aimed to shed light on the words that have equivalence and semantic changes that cause problems in the translation process. In the research, only one-sided word analysis was not performed. In addition, the mutual meanings of words and the change of meaning between the source language and the target language are not discussed. Here answers were sought to the questions of how the meaning changes of the words from Turkish to Arabic or from Arabic to Turkish cause problems in translation, and how the context of these words in the sentence changed.

The sources used in this study are two-sided and they are both Turkish and Arabic sources. In accordance with the subject of the study, both dictionary books, poetry works and sources written in the field of translation were used. In this field, important works such as “*Lisânu’l-Arab*” and “*DîvânuLugati’t-Turk*” from classical sources were consulted. In addition to these, linguistic and semantic works written in Arabic and Turkish in the modern period were also examined. The difference of this study from similar studies is that it is not only satisfied with equivalence in translation, but also reveals how the words that make an interlingual transition affect the context.

In this study, the document analysis method, one of the qualitative research designs, was used. In the first of these, and idiom translations were examined from various sources poem on semantic equivalence, and semantic and formal differences were revealed by making a comparison between them. As a result, in this study, it was concluded that the form should be conveyed as well as the meanings in the translations of poems and idioms. As a matter of fact, when the meaning is conveyed and its form is neglected, it is as if its annotation has been translated, not the idiom or the poem itself. This takes away the poetic pleasure and beauty of expression. The analysis process, on the other hand, examined the words in the mentioned Turkish and Arabic works and did not identify any themes. In the reporting area, the gaps between the original meaning of the words whose meanings were found to differ and the meaning in the language to which they were transferred were shown with a table and explained. Finally, some suggestions can be made to prevent these issues. It is necessary to have a good command of the features of both languages, especially in the translation of words whose meanings have changed. The subject mentioned here should be considered not only the theoretical aspect of the language found in the books, but also its use in society and its social dimension.

## Giriş

İnsanoğlunun dile yönelik derin düşüncesi onu sürekli dili araştırmaya ve tüm yönleriyle incelemeye sürüklemiştir. Bu araştırmalar, dilin özünde bir milletin kimliğini ve kültürünü yansıtan en büyük iletişim aracı olduğu inancını uyandırmış ve dili; “her milletin kendisiyle duygularını ve düşüncelerini ifade ettikleri seslerdir” (İbn Cinnî 1952:1/33) şeklinde tanımlanmasına yol açmıştır. Tarih boyunca bütün medeniyetlerin birbirleriyle iletişim kurmaları zorunlu bir hal aldığı için her alanda yegâne iletişim aracı olan dili kullanmaktan başka çareleri olmamıştır. İnsanlık tarihinin bir parçası olan dilin insanlar arasında bağlantı kurma özelliği, toplum içindeki milleti bir arada tutmuş ve dahi aralarındaki sıkı ilişkiyi korumuştur (Enîs t.y.:8). Üstelik bir milletin dilinin o milletin varoluşunun bizzat kendisi olduğunu söylemek mümkündür. Bunun farkına varan insanoğlu kimliğini muhafaza etme ve kültürüne sahip çıkma yolunda diline büyük önem vermişken; önemsemeyip medeniyetler çatışmasında dilini koruyamayan milletlerin sonu ise izmihlal olmuştur (Eker, 2016, s. 10). Zamanın ilerlemesiyle insanla birlikte dili de sürekli gelişim içinde olmuş ve daha geniş alanlara yayılmıştır. Bu gelişimle birlikte, yaşayan canlı bir mekanizma olan dil, olumlu ve olumsuz değişimlere maruz kalmıştır. Bu değişimler karşısında insanın kendi dilini koruma isteği artmış ve çok geçmeden bununla ilgili çalışmalar yapmaya başlamıştır. Birçok dilde yapılan dil çalışmaları en başta kutsal kitapları korumak için yapılmıştır. Arapçada ise bütün Müslümanların kutsal kitabı olan Kur’ân-ı Kerim’i yanlış okumanın getireceği hataların önüne geçmek, bunun yanı sıra Arapçayı da koruma altına almak için dil çalışmaları başlatılmıştır (Dayf 1968: 13). Bu bağlamda Araplar kendi dillerinin orijinalliğini muhafaza etmek için Arapçayı toplayıp kaide haline getirmişlerdir. Bu işlem yapılırken dildeki her temanın da cümledeki rolü belirlenmiştir (Mehmetali, 2020, s. III). Diğer taraftan medeniyetler çatışmasına bağlı olarak diller arasında da etkileşim yaşanmıştır. Bu olayda en büyük payı alan diller birbirini etkilemiş ve coğrafi yakınlıktan dolayı kelime alışverişi yapılmıştır. Bu etkileşim ve kelime alışverişi günümüzde yaşayan bütün diller arasında gerçekleşmiştir. Bu etkileşimden nasibini alamayan diller ise diğer medeniyetlerden uzak kalmış, yeryüzünün uzak köşelerinde izole olmuş ilkel dillerdir (Enîs 1966:105). Bu konuda Kaşgarlı Mahmud ilk tespitte bulunanlardan birisi olmuş ve o zamanki Türk lehçelerini anlatırken; tek bir dil bilen, Farslarla karışmayan ve başka ülkelere gidip gelmeyen kimselerin dilini en yalın dil olarak nitelemiştir (Kaşgarlı 1914:1/29). Uluslararası diller arasında dilsel etkileşim konusuna en iyi örnek olarak Arapça ve Türkçeyi göstermek mümkündür. Bu iki dil, tarihsel ve coğrafi açıdan uzun yıllar birbirleriyle temas halinde olmuşlardır. Bunun yanı sıra diğer bazı dini, siyasi, sosyal ve kültürel etkenler de bu etkileşim sürecinde rol oynamıştır. Asırlarca iç içe yaşamış bu iki dil Müslüman milletlerin dili olmakla birlikte İslam medeniyetini temsil eden Türk ve Arap devletlerin resmi dilleri olarak da kullanılmışlardır (Abazoğlu 2021a:11-16). Bütün bu etkenlerden dolayı iki dil birbirine azımsanamayacak kadar kelime ödünç vermiştir. Türklerin İslam’la buluşmasıyla birlikte başlayan ödünçleme, Türklerin Arap coğrafyasına hüküm sürmeleriyle artışı geçmiş ve Türkçenin dil varlığında Arapça kelimeler gittikçe artmaya başlamıştır.

Arapçadan Türkçeye geçen kelimelerin tamamının Arapçadaki kullanımıyla aynı kaldığı söylenemez. Bunlardan bazıları Türkçeye geçiş sonrası farklı anlamlar ifade etmiş ve bazı dilsel, tarihi ve sosyal nedenlerin etkisiyle yeni anlamsal kavramlara bürünmüştür (İşler 1997:Giriş). Anlam değişmesine uğrayan kelimeler iki dil arasında hem yazılı hem sözlü olarak anlamsal çelişki yaratmasının yanı sıra aynı kelimelerin iki farklı dilde birbirinden bağımsız anlamsal ifadeleri de beraberinde getirmesi anlaşılabilir problemlere neden olmuştur. Çeviri işleminde ise bu

durum, sadece yanlış tabirlere yol açmayacağı gibi, kaynak dilden hedef dile geçerken kelimelerin tamamen bir anlam kaybına uğramasına neden olabilir.

Çalışmada öncelikle dilbilim-anlabilim ilişkisi ele alınmış, sonrasında anlambilimin çeviriye etkisi açıklanmıştır. Ardından çeviride temel anlam ile şiir ve deyimlerde karşılaşılan yan anlamlar arasında eşdeğerlik konusu incelenmiştir. Devamında bu çalışmada dilbilimsel olarak anlambilim ve çeviri ilişkisi ele alınıp buna bağlı olarak lafız-anlam ilişkisi, çeviride etkili olan anlam çeşitlerinden sese dayalı anlam (phonetical meaning), sosyal anlam (Social Meaning)<sup>1</sup> ve Türkçe Arapça arasında geçiş sağlamış farklı anlam arz eden kelimelerin çevirideki etkisi incelenmiştir. Öte yandan bu çalışmanın önemi; Arapça ve Türkçe alanında şiir ve deyim çevirilerinde anlamsal eşdeğerliğin yanında biçimsel eşdeğerliğin de sağlanmasına, dolayısıyla kelime/ifadelerin doğru anlamlarının açıklanmasına kaynaklık etmesidir. Ayrıca anlam değişmelerine uğramış kelimelerin çevirideki etkisi gösterilip, hem çeviride hem de eğitim sürecinde gerekliliğine vurgu yapılarak bu konudan istifade edilebileceği gösterilmeye çalışılmıştır. Bu çalışmanın temel amacı tarihsel süreç içerisinde Arapçadan Türkçeye ve Türkçeden Arapçaya geçen kelimelerin orijinal anlamından farklı bir anlamda kullanılan kelimeler ve ifadelerin orijinal dildeki anlamlarının belirlenmesidir. Böylelikle farklı dile geçen kelime ve ifadelerin orijinal anlamlarının tespit edilerek edebî, çeviri ve konuşma dilinde meydana gelen karmaşıklığın önlenmesi amaçlanmıştır. Bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi kullanılmıştır. Doküman analizi, yazılı kaynakların içeriğini titiz ve sistematik biçimde analiz etmek için kullanılan nitel araştırma yöntemidir (Kıral 2020:174). Belgesel tarama olarak da bilinen doküman analizinde, var olan kayıt ve belgeler incelenerek veri elde edilmektedir. Doküman analizi, belli bir amaca dönük olarak kaynakları bulma, okuma, not alma ve değerlendirme işlemlerini kapsamaktadır (Karataş 2015:72) Çalışmada öncelikle Türkçe Arapça arasında karşılıklı geçiş sağlamış kelimeler Türk Dil Kurumu “Türkçe Sözlük” ile “Lisânu'l-‘Arab” ve “el-Mu‘cemu'l-Vasîf” gibi Arapça sözlükler üzerinden sorgulanmıştır. Kelimelerin, adı geçen sözlükler üzerinden karşılaştırılarak anlam değişimleri ve farklılıkları tespit edilmiştir. Bu tür kelimeler kayıt altına alınmaya çalışılmış ve bu alanda yazılı kaynaklar incelenerek çevirideki etkileri örnek olarak sunulmuştur. Bu türden olan Arapçadan Türkçeye geçmiş ama farklı anlam taşımış kelimeler için Emrullah İşler’in yazdığı “*Türkçede Anlam Kaymasına Uğrayan Arapça Keli‘me ve Keli‘me Grupları*” adlı eser incelenmiştir. Türkçeden Arapçaya geçen kelimeler için ise Bedrettin Aytaç’ın yazdığı “*Arap lehçelerindeki Türkçe kelimeler*” adlı eseri incelenmiştir.

Analiz sürecinde ise adı geçen Türkçe ve Arapça eserlerde yer alan kelimeler incelenmiş ayrıca herhangi bir tema belirlenmemiştir. Raporlama kısmında ise anlamlarının farklılaştığı tespit edilen kelimelerin orijinal anlamı ile geçiş yaptığı dildeki anlamı arasındaki farklılıklar tablo ile gösterilerek açıklamalar yapılmıştır.

### **Dilbilim Çerçevesinde Anlambilim ve Çeviribilim İlişkileri**

XX. yüzyılın başında yükselişe geçen dilbilim, dili tüm detaylarıyla ve yönleriyle ele almış ve diğer bütün bilim alanlarıyla da sıkı ilişki içinde olmuştur. Günümüzde dilbilimsel açıdan ciddi bir şekilde ele alınan ve incelenen çeviribilim, uygulamalı dilbilimin alt dallarından birisi olarak sayılmış ve bu alanla birlikte yeni kavramlar ve varsayımlar ortaya atılmıştır (Vardar 1978:60).

1 Bazı ses olguları olan (vurgu ve ton) olaylarında olduğu gibi, örneğin: *ordú* (asker) ile *Órdu* (bölge adı) sözcüklerinde olduğu gibi. Sosyal anlam ise sözlük anlamının yanı sıra bireylerin üzerinde anlaştığı ve söz bağlamı dışında ele alınan ortak anlam ya da anlamlardır.

Dilbilim, doğuşuyla birlikte getirmiş olduğu yeni metot ve düşüncelerle dili salt bir olgu olmaktan ziyade canlı bir varlık gibi göstermiş ve ona göre ele almıştır. Buna göre dil varlıkta bulunan hemen hemen her şeyden etkilenmiş ve genel hatları ona göre belirlenmiştir. Buna bağlı olarak dil, milletlerin kültüründen inancına, örf adetlerinden geleneklerine, medeniyetlerden coğrafi ve diğer dillerin etkisine kadar kendisini kuşatan her etkenle uyum sağlamıştır. Bütün bu etkenler sonucunda diller de doğal olarak gelişim göstermiş ve yeni anlamlar kazanmıştır. (Vâfi 1983:13).

Dildeki anlamı belirleyen bu etkenler normal olarak çeviri konusuna da yansımıştır. Diller arası bağlantı köprüsünü kuran çeviri işlemi, kaynak dil ile hedef dil arasında sözcük transferinden ziyade, hem anlamı hem de kullanım biçimini iletme aracı kabul edilir. Nitekim ana amacı bir dilden bir dile anlamı iletme olan çevirinin, anlamın yanı sıra kaynak dildeki dilbilgisi ifadelerini, dizimsel ve biçimsel mutabakatla birlikte kaynak dil ile hedef dil arasında kültürel ve sosyal eşdeğerliliği de taşıması gerekir (Boztaş 1993:56-57). Bu nedenle dil içi ve dil dışı etkenlerin bir arada iletilmesiyle eşdeğerlilik sağlanmalıdır. Ayrıca bu değer, bağlam içinde kaynak dil ile hedef dil arasında anlamsal ve biçimsel olarak korunup, bilgi yitimine uğramadan aktarırsa, ileti amacına ulaşmış olur ve çeviri başarılı sayılır (Vardar 1978:61). Bu konuda dillerin birbirine yakınlığı ve uzaklığı da çeviri işleminde anlambilimsel yapıya bağlı olarak etkili olur. Köken itibariyle akraba olmayan diller arasında eşdeğerliliği sağlamak daha zor iken akraba diller arasında çevirebilirliğin daha kolay olduğu görülmektedir(Göktürk 2019:138). Türkçe ve Arapça arasındaki çeviride meydana gelen zorluklardan birisi de bu konuya dayanmaktadır. Köken itibariyle Ural-Altay dil ailesine mensup Türkçe ile Hami-Sami dil ailesine mensup Arapça arasında bir akrabalık bulunmadığı gibi özellikleri de birbirinden farklıdır. Ayrıca Türkçe sonradan eklemeli bir dil iken Arapça ise çekimli diller grubundandır. Bu da iki dilin birbirinden yapı bakımından da farklı olduklarını göstermektedir(Vâfi 2004:195-96). Bu farklılıklarla birlikte her iki dilin getirdiği ifade ve tabir zenginliğinden dolayı çeviri işleminde geniş çaplı bir dilsel bilgiye ve tecrübeye ihtiyaç duyulmaktadır. Zira Arapça ve Türkçe arasındaki çeviride isimler, fiiller ve bunların kullanışları; istiare, kinaye, cinas, mecaz ve eşanlamlı gibi olgulara dikkat edilmesi gerekmektedir. Doğal olarak bu durum, zorluk derecesi farklı çevirilerde değişkenlik gösterebilir. Günlük yaşamı yansıtan bir düz yazı daha kolay çevrilirken, bir klasik edebi metin ya da şiir gibi sanatsal yazılarda çeviri daha da zorlaşır (Göktürk 2019:129). Dolayısıyla edebi metin veya şiir çevirilerinde karşılaşılan cümle yapısının ve edebi sanatı yansıtan lafzın güzelliğinin korunması da önemli konuların başında gelmektedir. En zor çeviri türlerinden olan edebi metin çevirisinin, anlamın iletilmesinin yanı sıra, temel dilde aktardığı o psikolojiyi, heyecanı, duygusallığı ve estetiği hedef dile de aktarması gerekir, yoksa bir edebi sanattan ziyade normal bir metin çevirisine dönüşür (Enîs 2010:135).

Dilin sosyal bir olgu olma niteliğine bakılırsa, her dilin kendi toplumu içinde bir boyutu ve sınırlarının olduğu anlaşılır. Buradan hareketle çeviride bu boyutun önemine varılmalı ve incelikleri göz önünde bulundurulmalıdır. Bazen kelimeler toplum içinde bazı sosyal olaylara ve tecrübelerle dayalı olarak sözlük anlamı dışında yeni anlamlar da taşır. Bu anlamlar insanların aklında o olaylara bağlı olarak yerleşir ve kelimelerin anlam alanı genişlemiş olur. Buradaki yeni anlamlar o toplum içindeki insanların kendi hayat tecrübelerinin bir meyvesi olarak meydana gelir. Ancak bu kelimeler çeviri yoluyla toplumsal sınırlarını aşmış başka çevrelere geçtiğinde yabancılaşır ve bağlam içinde cümle dizimine anlam açısından aykırı düşer. O sırada çevirmen hasbelkader anlamı hedef dile uydurabilmek için büyük çaba sarf eder ve kaynak dildeki anlamına yakın ifadeler kullanmaya çalışır (Enîs 2010:135).



## Dilsel Bağlamda Göstergenin Toplum ve Çeviri İlişkisi

Yaşayan canlı bir varlık olan ve zamanın gelişimine paralel olarak sürekli gelişim gösteren dil, ses, anlam ve biçimin birleşmesinden meydana gelen bir mekanizmadır. Ses, anlam ve biçimin uyumu sayesinde dil, bir sistem ya da dizge olma özelliğini kazanır (Onan 2012:234). Bu görüş aslında İsviçreli dilci Ferdinand de Saussure tarafından ortaya atılan ve yapısal dilbilimin temellerini oluşturan bir kuram olmuştur (Aksan 2015:1/17). F. Saussure bu yeni kuramıyla dili geleneksel filoloji ve dilbilgisi yöntem ve amaçları için soyut bir araç olarak değil, insanı yansıtan ve bir sosyal olgu olarak çalışılmasına, dili modern dilbilim çerçevesinde incelemeye dikkat çekmiştir (De Saussure, 1985, s. 19). Birbirine sımsıkı bağlı olan bu üçlü, dilin gerçeğini ve varoluş sebebini yansıtır. Bu üçlü bir arada olmazsa ya da birisinden yoksun olursa, dil salt bir isim listesine dönüşür (Kıran ve Eziler Kıran 2018:522).

Bu yeni düşünce F. Saussure sayesinde dilbilime anlam üçgeni olarak kazandırılmıştır. Onun dili: “Kavramları belirten bir göstergeler dizgesidir” şeklinde tanımlaması (De Saussure 1998:108), ardından gelenler için yeni ufuklar açmış ve onun bu kuramı birçok dilbilimci için *Göstergebilim* alanını tasarlamıştır (Guiraud 2016:8). Birbirine sıkıca bağlı olan göstergeler dizgesi kuramına göre; Gösterilen, zihnimizde oluşan kavramı ifade ederken, Gösteren iştirim imgesinin karşılığı olarak kullanılmaktadır. Gösterge ise bunları bir bütün olarak belirtmek için kullanılmaktadır (Abazoğlu, 2021b, s. 43). Diğer taraftan F. Saussure’in dilin tanımında ele aldığı “göstergeler dizgesi” ifadesi kelimelerin bağlam içinde birbiriyle ilişkilerine dikkat çekmektedir. Bu kelimeler tek başlarına değil, ancak cümle içinde bir bütün olarak diğer öğelerle bir dizge oluşturduğunda anlam ifade eder. Bu durumda anlam bütünlüğünün sağlanması için bir göstergeyi tek başına değil de, onu ait olduğu dizgeye yerleştirmek gerekir (Kıran ve Eziler Kıran 2018:523). Anlambilim çalışmalarında önemli konulardan sayılan, (Context of Situation) durum bağlamı ve (Contextual Approach) bağlamsal yaklaşım gibi bağlamla ilgili teorileri F. Saussure’den sonra birçok dilbilimci benimsemiştir. Bu alanda J.R. Firth ve J. Vendryes gibi dilbilimciler ön plana çıkmış, bağlam dışında kelimelerin anlamsal açıdan bir şey ifade etmediklerini ve göstergelerin ancak söz akışı içinde diğer öğelerle ilişki kurduklarında değer kazandıklarını ifade etmişlerdir (Abazoğlu 2021b:45).

Firth’in dil toplum ilişkisi çerçevesinde çizmiş olduğu düşünceye göre dil diğer toplumsal olgulardan soyut değildir ve her insan kendi yaşadığı toplumda dili yansıtan bir bireydir (Bişir 2005:144-45). Firth’in bu kuramına göre dil akıl, ruh ve beden ortak bir ürünü olarak meydana gelir. Ayrıca sosyal bir olgu olarak karşımıza çıkan dilde; ses, lafız ve bağlamın yanı sıra sosyal etkilerin işleyişi ve bunların birbiriyle etkileşimi sonucunda bir anlam olgusuna ulaşılır. Buna göre dil ile onu kullanan toplum arasında bir eşdeğerlilik söz konusudur. Nitekim topluma kullandığı dil açısından bakılırsa, her dilin kendisini kullanan toplumun izlerini taşıdığı ve dil ile toplum arasında karşılıklı bir ilişkinin olduğu görülür (Vardar 2001:114).

Bütün diller için geçerli olan dilin sosyal ve toplumsal yönü, dilden dile çeviride de göz önünde bulundurulmalıdır. Farklı toplumsal nedenlerden dolayı değişime maruz kalmış bir göstergenin eski versiyonu, çeviri esnasında dile getirildiğinde çevirmen de buna vakıf değilse muhakkak zihninde bir belirsizlik oluşacaktır. Onun için bu göstergelerin gelişiminin takibi gibi toplum içinde kullanım biçimlerinin öğrenilmesi de büyük önem arz etmektedir. Nitekim toplum içinde dilin kullanımını açısından farklı yer ve zamanlarda anlamlar farklılaşabilmektedir. İnsan anadilini edinme sürecinde toplumun kendisine sunduğu hazır göstergeleri kullanır ve herhangi başka bir kavrama ihtiyaç duymaz. Diğer taraftan bu göstergeler, dilin sürekli gelişim ve değişim içinde olmasından

dolayı değişim gösterebilir. Dilin tarihi süreci içinde belli bir zaman diliminde kullanılan bir gösterge, ileri bir zamanda farklılaşabilir veya değişebilir. Buna, Türkçede eskiden kullanılan “muallim” kelimesiyle günümüzde kullanılan “öğretmen” kelimesi örnek olarak gösterilebilir (Aksan 2017:45). Yine örnek olarak; klasik dönemde yazılmış bir şiirde geçen ifadelerle günümüz modern çağda yazılmış şiirlerdeki ifadeler arasında farklılığı ya da elli yıl önce yazılmış bir gazete yazısında bulunan farklılıkları herhangi bir kişi gözetebilir (Köktürk ve Eyri 2013:134).

Bütün dillerde var olan değişebilirlik, zamana bağlı olarak toplumda kullanılan dilin gelişimi sonucunda gerçekleşir. Bu gelişim süreci içinde farklı alanlarda dilsel evrimler meydana gelir ve genellikle eski göstergeler kullanımdan kalkar ve sadece sözlüklerdeki yerini korur. Değişmezlik konusu ise bazı özel isimler ve kutsal kitaplar gibi alanlarda söz konusudur. Onun dışında hemen hemen her alanda değişebilirlik gerçekleşir.

Göstergelerde yaşanan bu anlam değişimleri çeviride de mutlaka etkisini gösterir. Buna bağlı olarak çevirmenin, dildeki temel kavramları ve bunların kullanımını bilmemesi durumunda bir takım problemlerle karşılaşması kaçınılmazdır. Onun için sözlüklerde bulunan ama kullanımdan kalkmış kelimelerin incelenmesi gerektiği gibi, dilin toplum içindeki kullanımı ve ses değişimleri gibi anlamda farklılık yaratabilecek konulara da değinilmesi gerekir.

### **Çeviride Temel Anlam ve Yan Anlam Eşdeğerliği**

Bir toplumda eğitim ve kültür seviyesi ne kadar değişirse değişsin tek iletişim bağlantısı dildir. Toplum tarafından kullanılan dildeki bazı kelimelerin anlamlarını öğrenmek için sözlüklere başvurmak yeterli olabilir. Ancak kelimeler, bu sözlüksel anlamlar dışında sözlük dışı başka anlamlar da taşıyabilmektedir. Bu yüzden anlambilimciler lafızlarda bulunan anlamları tek yönlü olarak görmeyerek onları çeşitlendirmişlerdir. Ses, bağlam ve toplumsal değerlerin etkisiyle lafızlarda yatan düz anlamın yanı sıra yan anlamlar da bu çeşitlendendir (Guiraud 1984:57). Dilsel iletişimde temel etken tarafı oluşturanlar temel anlam; dildeki düşünce ve kavramları taşıyanlar ana anlam; lafızlarda bulunan bu kavramsal anlamın yanı sıra ek ve ikincil anlamlar ise yan anlamdır. Bu ikincil yan anlamlar, düz anlamlar gibi kapsamlı ve kalıcı olmamakla birlikte, zamanın ve kişilerin kültür ve tecrübelerine bağlı olarak değişkenlik göstermektedirler (Omer 1998:36-37). Temel anlam bir diğer deyişle dilbilimsel olarak kelimelerin sözlükte bulunan, herkes tarafından ortak algılanan ve ilk akla gelen karşılıklarıdır. Yan anlam ise kişilerin sosyal, kültürel, ideolojik, duygu, düşünce ve tecrübelerine göre değişen ve temel anlamı destekleyerek onu zenginleştiren anlamlardır (Barut ve Odacıoğlu 2018:932-33)(Özdoğan 2018:258). Örneğin “ağaç” kelimesi toplumun her kesimi tarafından aynı şekilde algılanır ve aynı anlamı ifade eder. Yan anlamda ise “silah” kelimesini düşünürsek, A kişisi için çocukluğunda bir oyuncak silahı olduğunu ve onunla nasıl oynayıp eğlendiğini hatırlar ve iyimser düşündür. B kişisi için ise silah kelimesi babasının bir silahla öldürülmesi gibi elim bir hadiseyi zihninde canlandırıyorrsa kötümser düşündür. Böylece temel anlamın herkes için aynı ve birleştirici, yan anlamın ise kişiden kişiye farklı ve ayrıştırıcı olduğu anlaşılmaktadır (Enîs 2010:82).

Çeviride anlamsal eşdeğerliğin gözetilmesinde düz ve yan anlam bakımından farklılık ve zorluk söz konusudur. Kaynak dil ile hedef dil arasında iletide yan anlamsal kavramların çevirisi düz anlamdan daha çok çaba gerektirmektedir. Burada özellikle yan anlama daha yakın olan kalıplaşmış deyimlerin düz anlamsal çevirisinde bire bir karşılık yapılmasından dolayı anlamsal değeri düzgün bir ileti olmayabilir. Dolayısıyla içeriğin yanı sıra iletişimsel aktarım ve mümkün derecede biçimsel eşdeğerlik de gözetilmelidir (Göktürk 2022:62). Bu bağlamda deyim ve atasözleri çeviri-

rilerinde anlamsal iletinin yanı sıra deyimsel eşdeğerliğin sağlanması da iletinin kulağa daha hoş gelmesiyle birlikte çevirmenin üstün yeteneğini ve başarısını gösterdiğini söylemek mümkündür. Buna şu deyim ve atasözleri örnek verilebilir: (Şinî, vd., 1992, ss. 20-92-108), (Mustafa 2021:211-229-370), (Tülek 2007:130-262).

Tablo 1: *Deyimlerin Biçimsel ve Deyimsel Karşılığı*

Arapça Deyim	Türkçe Biçimsel Karşılığı	Türkçe Deyimsel Karşılığı
كالمستجير من الرمضاء بالنار	Sıcak kumdan ateşe sığınan biri gibi.	Yağmurdan kaçarken doluya tutulmak.
اللبیب من الإشارة يفهم	Akıllı işaretten anlar.	Leb demeden leblebiyi anlamak.
لكل جواد كبوة ولكل عالم هفوة	Her atın bir sürçmesi var, her âlimin bir hatası.	İnsan beşer, bazen şaşar.
القشّة التي قصمت ظهّر البعير	Devenin belini kıran son saman çöpü	Bardağı taşıran son damla.

Deyimlerin yanı sıra bazı argo tabirlerde de karşımıza anlamsal eşdeğerlik sorunu çıkmaktadır. Bu tabirlerin bire bir çevirilerinde kaynak dildeki anlama yakın bir anlam çıkabilir fakat hedef dilde kullanılmayan bir ifade olduğu için dinleyici / okuyucu, anlamlı bir karşılık bulamayabilir ve bu ifadenin kaynak dilin etkisi altında aktarıldığı anlaşılır. Arapçada kullanılan bu tabirlerden:

(دخن سيجارة واملأ رأسك) “*Bir sigara iç ve kafanı doldur.*” Bunun Türkçe anlamsal karşılığı ise “*bir sigara iç ciğerlerin bayram etsin*” şeklindedir. Burada Arapçadaki gibi aktarıldığında yanlış bir aktarım ortaya çıkmakta ve çevirmenin Arapçanın etkisinden sıyrılmadığı anlaşılmaktadır.

Diğer taraftan roman ve şiir çevirilerinde biçimsel eşdeğerlik için sadece düz anlamlarla yetinilmemelidir. Zira düz anlamların yanı sıra, kavramların işlevlerin yan anlamlarıyla birlikte aktarılmalıdır (Göktürk 2022:69). “Biçimsel uyuşma” olarak da adlandırılan biçimsel eşdeğerlik aslında şiir, cümle ve kavramları hem anlam hem yapı biçimini koruyarak aktarmaya çalışır. Bir başka deyişle şiirin şiirselliğini koruyarak kaynak dilden hedef dile aktarmaktır (Suçin 2013:36)”publisher”.”Say Yayınları”,”publisher-place”.”Ankara”,”title”.”Öteki Dilde Var Olmak - Arapça Çeviride Eşdeğerlik”,”author”:[{“family”.”Suçin”,”given”.”Mehmet Hakkı”}],”issued”:[{“date-parts”:[{“2013”}]}],”locator”.”36”,”label”.”page”}],”schema”.”https://github.com/citation-style-language/schema/raw/master/csl-citation.json”} . Biçimsel uyuşmanın gözetilmesi yan anlamların gözetilmesiyle meydana geldiği ve kişiden kişiye tecrübe ve düşüncelerine göre değiştiği için çeviriye bunun yansımaları doğaldır. Özellikle Arap şiirinde Cahiliye döneminde yazılmış bir şiirde, sanatsal ve estetik yönlerin etkisiyle farklı ifade biçimleri karşımıza çıkmaktadır. **Örneğin;** Cahiliye dönemi şairlerinden **İmruu’l-Kays** muallakasından bir beyitte şöyle demektedir:(İmruu’l-Kays 2009:13)(ez-Zevzenî 2017:13)

أَغْرَكَ مِنِّي أَنْ حُبِّكَ قَاتِلِي وَأَنْكَ مَهْمًا تَأْمُرِي الْقَلْبَ يَفْعَلِ

*Senin aşkının uğruna ölmem ve ne emredersen yüreğimin onu yerine getirmesi seni böyle şaşırttı, değil mi?* (Demirayak 2009:187).

Aşkın katilim diye mi bu kadar eziyetin

Bu kalp emrettiğin her şeyi yapmadı mı?(Suçin, 2020, s. 37).

Bir başka örnekte yine Cahiliye dönemi şairlerinden ‘Amr b. Kulsûm muallakasında şöyle demektedir:(‘Amr b. Kulsûm 1991:71 ve 90); (ez-Zevzenî 2017:177 ve 193)

بِأَنَّوَرِدُ الرَايَاتِ بِيضًا      وَنُصَدِرُهُنَّ حُمْرًا قَد رَوِينَا  
وَنَشْرَبُ إِِنْ وَرَدْنَا الْمَاءَ صَفْوًا      وَيَشْرَبُ غَيْرَنَا كَدِرًا وَطِينًا

*Anlatalım, savaşa bayraklarımızı bembeyaz götürüp –kahramanların kanına bulanmış olarak kıpkırmızı çıkardığımızı*

*Su başına varınca, başkaları suyun bulanık ve çamurlusunu içerken, biz onun en temiz ve ber- rağını içeriz (Demirayak 2009:215 ve 217).*

Beyaz bayraklarımızla gireriz cenge

Döneriz kırmızı bayraklarımızla kana doymuş bir halde

Saf ve berraktır bulduğumuz su

*Başkalarının bulunduğu bulanık ve çamurlu (Suçin 2020:135 ve 147).*

Bu beyitlerin Türkçe çevirisinde iki farklı eserde farklı ifadeler görülmektedir. Yan anlamların etkisiyle Türkçede bu iki çeviri biçimsel olarak birbirinden farklı bir şekilde iletilmiştir. Her iki çevirinin anlamı da doğrudur. Fakat ilkinde sadece anlamsal bütünlük gözetilip şiirsel biçim ve üslup ikinci planda bırakılmış ve çeviri kaynak dil odaklı olduğu için sanki beytin çevirisinden ziyade şerhi verilmiştir. İkincide anlamsal bütünlüğün yanı sıra biçimsel uyuma da gözetilmiş, hedef dil odaklı anlam ve dilin yanı sıra biçim ve şiirsel üslup da gözetilmiştir.

Bu çevirilerde dilsel anlam olgusunun dil içi ve dil dışı farklı etkenlerden meydana geldiği görülmüştür. Düz anlamın, bu dilsel anlam olgusunun sadece bir yüzünü oluşturduğu açıktır. Kelimelerde bulunan yan anlamlar ise daha geniş yönleri oluşturmaktadır. Bu yönler de bağlamlara göre farklı anlamlar taşımaktadır. Çeviri işleminde ise bağlama göre kullanılan yan anlam yönünün tespit edilmesi çevirinin daha kolay iletilmesini sağlar. Yan anlam da kendi içinde belli çeşitlere ayrılır ve bunlar bağlama göre tespit edilerek çeviride etkisini gösterir. Bu türlerden bazıları yerine göre eşanlamlık, duygusalılık, kültürel çağırışım, anıştırmalı ve eşdizimsel anlamlar olarak karşımıza çıkmaktadır (Suçin 2013:100-106). Bu yüzden özellikle şiir çevirilerinde çevirmen, şiirin o edebi estetiğini yansıtabilmesi için kusursuz bir performans göstermelidir. Bu konuda bazı edebiyatçı ve eleştirmenler, kaynak dil ile hedef dil arasında bir etkileşim söz konusu olduğundan dolayı çevirmenin bildiği her iki dili de çok iyi derecede ve aynı seviyede bilmesi gerektiği gibi her iki dilin inceliklerine de hâkim olması gerektiğine vurgu yapmışlardır (el-Câhız 1998:1/76).

### **Çeviride Anlam Değişmeleri Arz Eden Kelimeler**

Yeryüzünde yaşayan her dilde değişik yönlü gelişmelerin görüldüğü bir gerçektir. Dil göster-gelerindeki anlamların değişimi de bu gelişme yönlerinden biridir. Genel çerçevede bu göstergelerin birden çok anlam taşıdığı bilinmektedir. Fakat bu farklı anlamlar bir anda ortaya çıkmadığı gibi farklı zaman ve bağlamlara dayalı olarak ihtiyaç durumuna göre ortaya çıkmaktadır. Anlamda yaşanan bu değişimler kelimelerin zamanla toplumsal, kültürel, tarihsel ve dilbilimsel gibi etkenler yoluyla gelişmektedir (Kıran ve Eziler Kıran 2018:355). Gelişimin nasıl gerçekleştiği konusunda

ise karşımıza iki faktör çıkmaktadır. Birincisi anlamların gayri ihtiyari bir şekilde dilin kullanımı etkeni sayesinde gelişmesidir. İkincisi ise bilinçli bir şekilde dil kurulları ve bilimsel kurumlar gibi uzman merciler tarafından göstergelere yüklenen yeni anlamlar verilmesiyle gerçekleşmesidir. İkinci faktörde ihtiyaç faktörü ön plana çıkmaktadır (Enîs 2010:103). Bu gelişim sürecinde bazı kelimeler yok olur ve bazıları da yeni doğar. Diğer taraftan bu kelimelerin anlamları da bazen genişleyerek, bazen daralarak, bazen genelleşerek, bazen özelleşerek, bazen de tamamen başka bir anlama geçmesi (kayması) yönünde gelişim göstermektedir (Enîs 2010:117).

Farklı kültürlerin kaynaşmasının getirilerinden biri olan dilsel ödünçleme olayı bu kaynaşmayı pekiştiren en önemli araçlardan biri olmuştur. Diller arası etkileşimden doğan ve yabancı dilden alınan kelimeleri dilin söz varlığına katarak zenginleştiren bu olgu aslında bir kelime alışverişidir. Dilin tarihsel gelişiminde hemen hemen bütün komşu diller arasında sıkça görülen bu eylem, dile zarar vermenin aksine dilin gelişimi ve zenginliği açısından dilde kolaylık ve canlılık göstermektedir. Dünyanın küreselleşmesi, teknolojinin ilerlemesi ve milletler arası iletişimin daha kolay hale gelmesiyle dilde bir zorunluluk ve ihtiyaç haline dönüşen ödünçleme olgusu diller arası transferde daha kolay bir şekilde uygulanmıştır. Diğer taraftan ödünç alınan kelimeler kaynak dil ile hedef dil arasında normal olarak farklılık göstermektedir. Yeni dile giren bir kelime artık bu dilin yapısına ve ses biçimine uygun olarak kullanılır ve hatta yeni anlamlar da taşıyabilir (Abduttevvâb 1999:358).

Ancak dilsel ödünçleme yoluyla öteki dile giren ve o dile uygun olarak yeni biçime bürünmüş bu kelimeler cümle bağlamını belirleyici olmuştur. Bu kelimelerin sözlük anlamının yanı sıra kullanım esnasında, bağlam içindeki yerine göre oluşturduğu anlamları vardır. Bu kelimelerin bağlam içindeki yerleri büyük önem arz eder ve diğer öğelerle bir bütün oluşturur. Bazı dilbilimcilere göre bu kelimeler bağlamları dışında kendi başlarına bir anlam ifade etmemektedirler. Bunun için de “bağlamsal anlam” kavramını kullanmışlardır (Guiraud 1984:29). Dilde bağlama göre anlam ifade eden bu kelimeler çeviri işleminde öteki dile aktarılınca aynı bağlamsal anlamı iletmelidir.

### Anlam Değişmelerine Uğramış Kelimelerden Örnekler

Anlam değişimlerine etki eden bütün faktörler dilin kendi içinde belli bir seviyeye sahip olmasının yanı sıra, diller arası ilişkilerde de etkili olmuştur. Bir dilden diğerine geçen bir kelime bazen aynı anlamda sabit kalmayıp farklı anlamlara kayabilmektedir. Türkçe ve Arapçada bulunan bazı ortak kelimelerin bunun en güzel örneklerinden olduğu ifade edilebilir. Bilindiği üzere her iki dil arasında çok fazla ortak kelime bulunmaktadır. Ancak bunların bir kısmı hedef dile geçtiğinde farklı bir anlam taşımış ve kaynak dilde taşıdığı anlamından uzaklaşmıştır. Diller arası ödünçlemede anlamları farklılaşan sözcükler, dilbilim terminolojisinde *Yalancı Eşdeğerler / Friends False* olarak bilinmektedir (Abdul Qader, 2020, s. 846). Bu türden olan kelimeler küçümsenmeyecek kadar önem arz etmektedir. Bu kelimeler tespit edilip sözlüklerde yerini almasına rağmen yine de çeviri işleminde zorluğa neden olabilmektedir. Bu durum zihin karışıklığına yol açmasıyla beraber anlamın iletilmesinde de bir çelişki doğurabilmektedir. Bu türden bazı kelime örnekleri şu şekildedir:

Tablo 2: *Türkçe ve Arapçadaki Farklı Anlamlar Taşıyan Kelimeler*

Kelime	Türkçe Anlamı	Arapça Anlamı
أبطال / Aptal	Türkçede zekâsı pek gelişmiş, zekâ yoksunu.	Arapçada çoğul olup (tekili <i>batal</i> ), yiğit, cesur ve kahraman anlamına gelir

ضربة / Darbe	Vuruş, çarpış. Bir ülkede zor kullanarak yönetimi devirme işi. (Akalin-Toparlı vd. 2011a:595)	Vuruş, itiş, çarpışma. (İbn Manzûr 2010a:1/547)
تُحَف / Tuhaf	Alışılmamış, yabancı, şaşılacak garip, anlaşılmaz.(Akalin-Toparlı vd. 2011a:2384)	Arapçada çoğul olup(tekili <i>tuhfe</i> ), sanat eseri, armağan, mücevher ve değerli bir şey anlamlarına gelir. (İbn Manzûr 2010a:4/17)
جزاء / Ceza	Suç işleyen bir kimseye verilen karşılık. Türkçede sadece kötü işler için kullanılır. (Akalin-Toparlı vd. 2011a:459)	Hem ödül ve mükâfat hem de ceza ve cezalandırma için kullanılır. (İbn Manzûr 2010a:14/138)
خالة / Hala	Babanın kız kardeşi, hala.(Akalin-Toparlı vd. 2011a:1031)	Annenin kız kardeşi, teyze.(İbn Manzûr 2010a:11/224)
آفة / Afet	Doğa olaylarının getirdiği yıkım. Ayrıca mecazen çok güzel kadın. (Akalin, Toparlı, ve vd. 2011b:33)	Hastalık, bir yeri vuran salgın, kıran ve felaket. (İbn Manzûr 2010b:9/16)(Mustafa, ez-Zeyyât, ve vd. 1972a:46)
كُشْك / Köşk	Bir bahçe içinde yapılmış, büyükçe ve süslü ev. (Akalin-Toparlı vd. 2011a:1507)	Kulübe, küçük baraka, kaldırım üzerine kurulmuş gazete, su vb. satış büfesi.(Mustafa-ez-Zeyyât vd. 1972:840)
/ Pehlivan بيلوان	Güçlü kimse, güreşçi. (Akalin-Toparlı vd. 2011a:1906)	Cambaz, akrobat. (Mustafa vd. 1972b:107)
طابور / Tabur	Dört bölükten oluşan askeri birlik. (Akalin vd. 2011a:2239)	Sıra, kuyruk, öğrencilerin okulda sabah milli marşı okumaları. (Mustafa vd. 1972b:591)
إدمان / <b>İdman</b>	Alıştırma, antrenman yapmak ve bir şey üzerinde düzenli çalışmak. (Akalin vd. 2011a:1152)	Bağımlılık, bir kötü alışkanlığa bağımlı olmak, içki bağımlısı gibi. (Mustafa vd. 1972b:340)

/ Hayran حيران	<b>Çok beğenen, hayranlık duyan, birine hayranlık duymak; onu çok beğenmek.</b> (Akalın vd. 2011a:1072)	Tereddüt, şaşkınlık, yolunu yitirmiş ve ne yapacağını bilmeyen kimse. (İbn Manzûr 2010a:4/222)
مجال / Mecal	Güç, kuvvet, dinçlik, derman ve takat. (Akalın vd. 2011a:1641)	Alan, boşluk, saha, uygunluk durumu ve müsaitlik. (Mustafa vd. 1972b:141)
/ Mühimmat مهجمات	Savaş gereçleri, cephane ve savaş malzemesi. (Akalın- Toparlı vd. 2011a:1723)	Arapçada çoğul olup (tekili <i>mühim</i> ), genel bir kavram olup önemli olan her şey <b>için kullanılır.</b> (İbn Manzûr 2010a:12/565)(Mustafa vd. 1972b:1053)

Anlam değişmelerine maruz kalan bu tür kelimeler; görüldüğü gibi genişleme, daralma ya da yükselme ve çöküş yönünde değişim gösterebilmektedir. Örneğin “ceza” kelimesi Arapçada, olumlu veya olumsuz nitelikteki bir harekete, uygun düşün karşılığın verilmesi anlamına gelir. Bu durum Arapçada cümle içindeki bağlama göre değişmektedir. Türkçede ise sadece suç işleyen kimselere karşın, acı ve sıkıntı veren bir karşılık verilmesi anlamındadır. Neticede bu kelime Türkçeye geçişinde anlam daralmasına uğramış bir kelimedir (Pak 2004:95).

Kur’an-ı Kerim’de (هل جزاء الإحسان إلا الإحسان) (Rahman Sûresi, 60) “*İyiliğin karşılığı iyilikten başka bir şey olabilir mi?*”.

Her iki dilde de farklı anlamlar sunan bu kelime bağlama göre değişen ve amacı belli olan bir kelimedir.

Köşk / كمش kelimesi de Türkçeden Arapçaya geçmiş ve anlam değişimlerine uğramış kelimelerden biridir. Bu kelime hedef dile geçişinde anlamda çöküşe uğramıştır. Türkçede güzel, süslü, görkemli ve haşmetli bir ev için kullanılırken (Akalın vd. 2011b:1507), Arapçada anlamı düşüşe geçerek küçük, sade ve yol üzerine kurulmuş, satış için kullanılan kulübe anlamını taşımıştır (Omer, 2008, s. 1939). Çeviride bu kelimenin geçtiği bir cümle düşünülürse;

(هل تشتري لي جريدة وزجاجة ماء من الكشك؟) “*Bana köşkten bir gazete ve bir şişe su alır mısın?*”

Bu durum cümle bağlamını etkileyen bir durumdur. Çeviride Türkçeye bu şekilde çevrilirse bir anormallik ve çelişkiye yol açacağı kesindir. Bu yüzden çevirmen buradaki anlam değişimini sezip “köşk” yerine “büfe” şeklinde müdahalede bulunarak doğru anlamı iletmelidir. Pehlivan / ناولهپ kelimesi ise yine Türkçeden Arapçaya geçişinde anlam değişimine uğrayarak Türkçedeki anlamından farklı bir anlam ifade etmiştir. Türkçede “Pehlivan”, güreş ile uğraşan boylu, iri ve güçlü sporculara verilen isimdir (Akalın vd. 2011b:1907). Arapçada ise ip üzerinde yürüyen, akrobatik hareketler yapan vücudu esnek ve kıvrak cambaz kimselere verilen isimdir (Omer, 2008, s. 256).

(انظر إلى هذا البهلوان الذي يرقص على الحبل) “*İp üzerinde oynayan şu pehlivana bak !*”

Bu cümle Türkçede alışık olmadığımız bir cümledir, zira Türkçede ip üstünde “pehlivan” oynamaz, ip üstünde oynayan cambazdır. Bu da çevirmenin karşılaşılabileceği anlam değişmesi durumlarından biridir. Bağlamı etkileyen ve içindeki öğeleri değiştiren bir durumdur.

kelimesi Arapçadan Türkçeye geçmiş bir kelimedir. Türkçede anlamı modern çağda ضربة / Darbe uluslararası ilişkiler ve devletlerle ilgili bazı olaylarla duyulan bir kelimedir. Arapçadaki “vurmak, çarpmak” anlamının yanı sıra Türkçeye geçişte anlamı genişleyerek “bir ülkede yönetime .(zorla el koymak” anlamını da taşımıştır (Akalin vd. 2011b:595)(Omer 2008:1352

Ülkede askeri darbe oldu ve asker yönetime el koydu” **cümlesinin doğru anlamsal karşılığı**” şeklindedir. Bu kelime olduğu gibi çevrilir ve aynı biçim- (حصل انقلاب عسكري في البلاد وسيطر الجيش على الحكم) *askeri vuruş / saldırı oldu*” şeklinde bir anlam ortaya çıkar, bu da” (حصلت ضربة عسكرية) de iletilirse .bağlamı büyük oranda etkiler ve çeviride farklı bir anlam ortaya çıkarır

**İdman** / إدمان Arapçadan Türkçeye geçmiş bir kelimedir. Bu kelime Arapçada geniş bir anlam yelpazesine sahip olup herhangi bir şeyde bağımlılık ve yüksek derece alışkanlık durumunu ifade eder. Türkçeye geçişinde bu kelime bir anlam kaymasına uğramış ve antrenman ve spor alıştırmaları için özelleştirilmiştir.

Hayran / حيران Arapçadan Türkçeye geçmiş bir kelimedir. Arapçada; şaşkınlık, ne yapacağını bilmeyen ya da tereddüt içinde olan bir kimse anlamına gelir. Türkçede ise farklı anlam kazanmış ve bir şeyi ya da bir kimseyi çok beğenmek anlamı taşımıştır.

Tabloda yer alan “mecal ve mühimmat” kelimelerinde de aynı durum söz konusu olduğu için burada öncesindeki örneklerin açıklamalarıyla yetinilmiştir.

Sözcüklerin aynı dizim içerisinde sıkça birlikte oldukları eşdizimli sözcüklerin öğrenilmesi de dilin en doğru biçimde kullanılmasını destekleyen önemli faktörlerden biridir. Dolayısıyla dil öğreniminde kelimelerin birbiriyle kurduğu ilişkiler, bu ilişkiler neticesinde kazandığı anlamlar, bir kelimenin başka bir kelimeyle yer değiştirip değiştiremeyeceği gibi hususların öğrenilmesi oldukça önemlidir (Özel ve Çiftçi 2022:195). Bu ortak ama her iki dilde de farklı anlamlar taşıyan kelimeler arasındaki anlam farklılıkları gözetilmediğinde iletide girift bir durum oluşabilir. Üstelik çeviri esnasında zorluk oluşturabileceği için çevirmeni bir ikilem içerisine de düşürebilir. Yukarıda verdiğimiz şiir çevirilerinde belirtildiği üzere bu gibi çeviri hatalarının ve anlam bozulmalarının önüne her iki dilin de ana dili seviyesinde bilinmesiyle geçilebilir.Öte yandan bu gibi problemler, yazılı çeviriden ziyade eşzamanlı sözlü çeviride meydana gelmektedir. Yazılı çeviride çevirmen sözlükten yararlanabildiği gibi daha rahat bir zamana sahip olabilir. Eşzamanlı çeviride ise zamanın kısıtlı olmasından dolayı daha hızlı refleks göstermek zorundadır. Bunun yanı sıra anlam değişikliğine uğramış kelimelerle karşılaşmak, bir dili diğerinden az bilen iki kişi arasında geçen diyaloglarda da sık görülen bir konudur. Karşılıklı diyaloglarda telaffuzu aynı ama farklı anlam taşıyan kelimeler arasında çelişkilere maruz kalan örnekler daha sık görülür.Bu örneklerden yola çıkarak kullanılan kelimelerin iki dilde de farklı anlam taşıdığı görülmektedir. Buradaki farkı ayırt etmek, çevirmenin yeteneğine kalan bir husustur. Çevirmenin, her iki dilin yapısına ve özelliklerine hâkim olmanın yanında hangi dilde konuşuyorsa o dilin yapısına ve tüm özelliklerine uygun düşünmesi gerekir. Bu sayede kaynak dilin etkisinden sıyrılıp o dilin ifade biçimine yaklaşabilir.

## Sonuç

Bir toplumun yaşam biçimini yansıtan kültür, çeviri aracılığıyla diğer kültürlerle aktarılır. Bu aktarımda her iki dilin karşılıklı kültürlerle vakıf olunmasının yanı sıra iletinin dilsel yaklaşımlarını ve temsil ettiği uygarlık boyutlarını da iyi anlamak gerekir. Sadece sözlüksel anlamlar üzerinden



değil; kelimelerin taşıdığı düşünce ve kültürel etkilerini, toplumun tarihsel ve sosyal özelliklerini bilmek de bağlamın anlaşılmasını ve amacın iletilmesini kolaylaştırır. Bu yaklaşım anlambilim ile çeviri arasında bir ilişkinin olduğunu, sosyal ve kültürel etkinliklerin anlamı belirlemede nasıl bir rol oynadığını da göstermektedir. Ancak bütün bunların yanında çevirmenin anlambilim alanında uzman olması zorunlu değildir. Buradaki amaç, çevirmenin sosyal ve kültürel faaliyetlerin getirdiği zorlukları aşması için sahip olması gereken kriterlere ışık tutmaktır. Bu kriterler başta kaynak dil ile hedef dilin inceliklerini iyi bilmenin yanı sıra, çevirmenin her iki kültürü de kavraması ve aralarındaki o dilsel köprüyü iyi bir biçimde sağlaması gerekmektedir. Zira çeviri işlemi bir kelime transferinden ibaret olmayıp; iletilmesi istenen kültürel etkileşimi yeni bir düşünce biçiminde aktarmaktır.

Uygulamalı dilbilimin dallarından olan çevirinin sanatsal ve yaratıcı bir işlem olması onu özel bir dile sahip kılmaktadır. Çevirmen de bu özel dile ulaşabilmesi için dil içi ve dil dışı etkenleri birleştirerek iki dil arasında kapsamlı eşdeğerliği sağlamakla yükümlüdür. Öte yandan sürekli gelişim içinde olan dile uyum sağlamalı ve vakıf olduğu diller arası çeviride bu gelişimi yansıtmalı, iletilmesi istenen anlamın tüm boyutlarını aktarmalıdır. Türkçe ve Arapça çeviride anlamın doğru bir şekilde iletilmesi, her şeyden önce anlamın kaynak dilde doğru bir şekilde anlaşılmasıyla mümkündür.

Ayrıca yukarıda verilen çeviri örneklerinde görülen sorunların çözümü için çevirmenin bazı yeteneklere sahip olması gerektiği anlaşılmaktadır. Bunlardan; hızlı düşünüp doğru karşılığı aktarma refleksini üst düzeyde tutmak, her iki dili aynı seviyede bilmek, dillerin tarihi sürecinden ve gelişiminden haberdar olmak ve dilde bulunan kelimelerin sözlüksel anlamları yanı sıra toplum içindeki anlambilimsel gelişimini takip etmek gibi yetenekler söylenebilir. Bu örneklerin çevirisine bakıldığında kelime anlamı olarak bir hata görülmesi de, bağlam içinde bir çelişki görülebilir. Burada çevirmenin kelimeleri bire bir iletmesi için dilleri bilmediği anlamına gelmez. Ancak kaynak dilin etkisinde kaldığı ve kelimenin hedef dilde anlam değişimine uğradığını fark edemediği için bu sorunu yaşamaktadır. Bununla beraber kaynak dilin etkisi altında kaldığı ve düşüncesini de ona göre kurguladığı için bu sorunu aşamamaktadır. Özellikle şiir çevirilerinde içerikle birlikte şiirsel biçimin de gözetilmesi gerekiyor. Burada şiir şerhinin çevirisinden ziyade az kelimeyle beytin özüne ve şiirsel estetiğine de riayet edilmelidir. Aynı şekilde deyim çevirilerinde de kaynak dil ile hedef dil arasında anlamsal olarak aynı olan deyimlerde birebir çevirmeye gerek yoktur ve orada birebir çevirinin yerine deyimsel iletinin sunulması daha doğrudur. Bunun için çevirmenin hangi dilde konuşuyorsa o dilce düşünmesi gerekmektedir. Bu durumun örnekleri, anlam değişimi geçirmiş bağlamı etkileyen ve anlam değişimine yol açan deyim ve argo cümlelerde geçen kelimelerde de görülmüştür.

## Kaynakça

- Abazoğlu, M. (2021a). Arapça ve Türkçede Bulunan Lafızca Müşterek, Anlamca Farklı Kelimeler (الكلمات المشتركة بين العربية). 1. الوترية المتفقة في اللفظ والمختلفة في المعنى). bs. İstanbul: Kitâbî Yayinevi.
- Abazoğlu, M. (2021b). "İbrahi'm Enis ve Çağdaş Arap Di'ibi'li'mi' Çalışmalarındaki 'Yeri' ve Önemi". Doktora Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi.
- Abdul Qader, M. H. (2020). Silsiletu'l-Lisân Kitabında Geçen Arapça Kelimelede Anlam Değişmesi. *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 824-851.
- Abduttevvâb, R. (1999). Fusûl fî Fıkhi'l-'Arabiyye. 6. bs. Kahire: Mektebetu'l-Hâncî.
- Akalın, Ş. H., Recep T., vd. (2011). Türkçe Sözlük. 11. bs. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Aksan, D. (2015). Her Yönüyle Dil, Ana Çizgileriyle Dilbilim. C. 3. 6. bs. Ankara: Tdk yayınları.

- Aksan, D. (2017). Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi. 2. bs. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Barut, E. ve Mehmet C. O. (2018). "Anlambilim Teorilerindeki Temel ve Yan Anlam Kavramları ve Anlambilim-Çeviribilim İlişkisi". Tarih Okulu Dergisi (XXXIII):927-43.
- Bişr, K. (2005). et-Tefkîru'l-Lugavî Beyne'l-Kadîm ve'l-Hadîs. Kahire: Dâr Garîb.
- Boztaş, İ. (1993). "Çevi'ri, Çevi'rmen, Di'lbî'lim İli'skisi", Çevi'ri'de Eşdeğerlik ve Kayıplar". Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi 10(2):55-65.
- el-Câhîz, A. b. B. (1998). Kitâbu'l-Hayevân. C. 1. 7. bs. Kahire: Mektebetu'l-Hâncî.
- Dayf, Ş. (1968). el-Medârisu'n-Nahviyye. 7. bs. Kahire: Dâru'l-Ma'ârif.
- De Saussure, F. (1985). 'İlmu'l-Lugati'l-'Âm. 3. bs. Bağdat: Dâr Âfâk Arabiyye.
- De Saussure, F. (1998). Genel Dilbilim Dersleri. İstanbul: Multilingual.
- Demirayak, Kenan. (2009). Arap Edebiyatı Tarihi - I (Cahiliye Dönemi). 1. bs. Ankara: Fenomen Yayınları.
- Enîs, İ. (1966). Min Esrâri'l-Luga. 3. bs. Kahire: Mektebetu'l-Enclo el-Mısıriyye.
- Enîs, İ. (2010). Delâletu'l-Elfâz. 6. bs. Kahire: Mektebetu'l-Enclo el-Mısıriyye.
- Enîs, İ. (t.y). el-Luga Beyne'l-Kavmiyye ve'l-'Âlemiyye. 1. bs. Kahire: Dâru'l-Ma'ârif.
- Göktürk, A. (2019). Sözü'n Ötesi. 6. bs. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Göktürk, A. (2022). Çeviri: Dillerin Dili. 15. bs. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Guiraud, P. (1984). Anlambilim. 1. bs. Ankara: Kuzey Yayınları.
- Guiraud, P. (2016). Göstergebilim. 3. bs. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- 'Amr b. Kulsûm. (1991). Divânu 'Amr b. Kulsûm. 1. bs. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabi.
- İbn Cinnî, O. b. C. (1952). el-Hasâis. C. 1. 2. bs. Kahire: Dâru'l-Kutubi'l-Mısıriyye.
- İbn Manzûr, C. b. M. (2010). Lisânu'l-'Arab. 1. bs. Beyrut: Dâr Sâdir.
- İmruu'l-Kays. (2009). Divânu İmruu'l-Kays. 5. bs. Kahire: Dâru'l-Maârif.
- İşler, E. (1997). Türkçede Anlam Kaymasına Uğrayan Arapça Keli'me ve Keli'me Grupları. İstanbul: Türk Dünyası araştırmaları Vakfı.
- Karataş, Z. (2015). "Sosyal Bi'li'mlerde Ni'tel Araştırma Yöntemleri". Manevi Temelli Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi 1(1):62-80.
- Kaşgarlı, M. (1914). Divânu Lugati't-Türk. C. 1. 1. bs. İstanbul: Matbaa-i Âmire.
- Kıral, B. (2020). "Ni'tel Bi'r Veri' Anali'zi' Yöntemi' Olarak Doküman Anali'zi'". Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (15):170-89.
- Kıran, Z. ve Kıran, A. E. (2018). Dilbilime Giriş. 5. bs. Ankara: Seçkin Akademik ve Mesleki Yayınlar.
- Köktürk, Ş. ve Eyri, S. (2013). "Di'lbî'li'm ve Göstergebi'li'm: Ferdinand De Saussure ve Göstergebi'li'mi' Anlamak". Sakarya Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi dergisi (II):123-36.
- Mehmetalî, B. (2020). Vazîfetu'l-'Anâsiri'n-Nahviyye. Ankara: İlahiyât Yayınları.
- Mustafa, İ., ez-Zeyyât, A. H. vd. (1972). el-Mu'cemu'l-Vasît. 2. bs. Kahire: Dâru'd-Da'va.
- Mustafa, M. E. (2021). Üç Dilde Altın Sözcükler, Türkçe-Arapça-Türkmençe Özlü Sözcükler. 1. bs. Gaziantep: Serencam Akademi Yayınevi.
- Omer, A. M. (1998). 'İlmu'd-Delâle. 5. bs. Kahire: 'Âlemu'l-Kutub.

- Omer, A. M. (2008). Mu‘cemu’l-Lugati’l-‘Arabiyyeti’l-Mu‘âsira. 1. bs. Kahire: ‘Âlemu’l-Kutub.
- Onan, B. (2012). “Di’l Eği’ti’ mi’ ni’ n Di’l Bi’li’ msel Temelleri : Ferdi’ nand De Saussure’ ün Genel Di’lbi’ li’ m Kuramında Di’l Eği’ti’ mi’ yle İlgili’ Bulgular”. Mustafa Kemal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi 9(17):219-43.
- Özdoğan, M. A. (2018). Arap Dili ve Belagatıbdı Lafız ve Anlam. İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Özel, H. ve Çiftçi, F. (2022). “El-Arabi’yye Li’l-Hayât İsi’ mli’ Ki’ tapta Yer Alan Eşdi’ zi’ m Uygulamalarının Arapça Öğreti’ mi’ ne Katkısı”. Şarkiyat 1(14):184-98.
- Pak, Z. (2004). “Kur’an’daki Kelimelerin Türkçe’ye Geçiş Sürecinde Uğradıkları Anlam Değişmeleri”. KSÜ. İlahiyat Fakültesi Dergisi (3):91-111.
- Şinî, M., Abdulaziz, N. ve Suleymân, M. (1992). Mu‘cemu’l-Emsâli’l-‘Arabiyye. 1. bs. Beyrut: Mektebetu Lubnân.
- Suçın, M. H. (2013). Öteki Dilde Var Olmak - Arapça Çeviride Eşdeğerlik. 2. bs. Ankara: Say Yayınları.
- Suçın, M. H. (2020). Yedi Askı Şiirleri (Muallakalar). 1. bs. İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınevi.
- Tülek, A. (2007). Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü. 6. bs. Ankara: Akçağ.
- Vâfi, A. A. (1983). el-Luga ve’l-Muctema’. 4. bs. Riyad: Mektebetu Ukâz li’ n-Neşr.
- Vâfi, A. A. (2004). ‘İlmu’l-Luga. 9. bs. Kahire: Nahdatu Mısır.
- Vardar, B. (1978). “Dilbilim Açısından Çeviri”. TDK Yay. Türk Dili Aylık Dil ve Yazın Dergisi (322):61-71.
- Vardar, B. (2001). Dilbilim Yazıları. İstanbul: Multilingual Yayınları.
- ez-Zevzenî, H. b. A. (2017). Şerhu’l-Mu‘allakâti’s-Seb’. Beyrut: el-Mektebetu’l-‘Asriyye.

# Ölmeye Yatmak ve Saatler’de Toplumsal Cinsiyet Rollerini Bağlamında İntihar Düşüncesinin Mekânla İlişkisi\*

## *The Relationship Between Suicidal Thoughts and Space in Lying Down to Die and The Hours*

Şeyma KARACA KÜÇÜK\*

Öz



İntihar, nedenleri itibarıyla bireysel ve toplumsal bakımdan bazı çatışmalar sonucunda gerçekleşebilir. Bu çatışma sosyolojik ya da psikolojik yönü itibarıyla değerlendirildiğinde, bireyin intihar düşüncesi hakkında fikir verir. Örneğin toplumsal kadınlık rolleriyle ilgili problem yaşayan bir kadının intihar düşüncesi, birey-toplum arasında yaşanan bir çatışmaya işaret eder ve sosyolojik bakımdan intihar düşüncesindeki motivasyonu anlamaya yardımcı olur. Bunun yanı sıra mekân da, intihar düşüncesi taşıyan bireyin ölümü düşlediği yer olması itibarıyla psikolojik bakımdan onun iç dünyasını yansıtır. Bu açıdan yaklaşıldığında kurgusal yapının en önemli unsurlarından olan mekâna yüklenen anlam, karakterin iç dünyasını ve ruh halini aydınlatması bakımından önem taşır. Bu bağlamda Adalet Ağaoğlu’nun Ölmeye Yatmak (1973) ve Michael Cunningham’ın Saatler (1998) adlı romanlarında, kadın karakterlerin kendilerinden beklenen roller çerçevesinde topluma çatışma yaşadıkları ve bu çatışmayı da intihar düşüncesine taşıdıkları görülmüştür. Söz konusu çatışmaya, intiharın düşlendiği mekân üzerinden bakmak ise kadın karakterlerin intihar düşüncelerinin nedenlerini, iç dünyalarını aydınlatarak incelemeye yardımcı olur. Bu anlamda her iki romanda da otel odasının intihar düşüncesinin kurgulandığı yer olması, kadın karakterlerin toplumsal rollerine paralel olarak iç dünyalarında yaşadıkları sorunları belirgin kılar. Bu çalışmanın amacı, Ölmeye Yatmak’ta Aysel ve Saatler’de Mrs. Brown adlı kadın karakterlerin içinde buldukları toplumlarda üstlendikleri toplumsal rollerin, intihar düşüncelerindeki etkisini karşılaştırmak ve intihar etmeyi düşündükleri mekânın, intihar motivasyonlarıyla ve iç dünyalarıyla ilişkisini incelemektir. Böylece ölümün düşlendiği ortak bir mekân olarak otel odasının, toplumsal cinsiyet rollerine paralel biçimde onların iç dünyasını yansıttığını ortaya koymaktır.

**Anahtar kelimeler:** intihar, toplum, cinsiyet, kadın, mekân, otel.

\* Bu makale 2019 yılında tamamlanan Türk ve İngiliz Romanlarında İntihar başlıklı doktora tezi esas alınarak hazırlanmıştır. (Türk ve İngiliz Romanlarında İntihar, Ardahan Üniversitesi, Ardahan, 2019).

\*\* Dr. Öğr. Ü. Hitit Üniversitesi Yabancı Diller Yüksek Okulu, Yabancı Diller Bölümü, Çorum, Türkiye.  
Elmek: seymakaracakucuk@hitit.edu.tr  
ID: 0000-0002-0134-7001

Gönderilme Tarihi / Received Date:  
24 Ağustos 2023  
Kabul Tarihi / Accepted Date:  
30 Eylül 2023

Atıf/Citation: Karaca Küçük Ş. (2023). Ölmeye Yatmak ve Saatler’de Toplumsal Cinsiyet Rollerini Bağlamında İntihar Düşüncesinin Mekânla İlişkisi  
doi.org/10.30767/diledeara.1224438

Copyright © 2023  
Dil ve Edebiyat Araştırmaları  
tded.org.tr | 2023

## Abstract

Suicide involves certain conflicts in terms of both individual and social reasons. When this conflict is evaluated in terms of sociological or psychological aspects, it gives an idea about the individual’s suicidal thoughts. In this respect, for example, a woman’s suicide that develops in the axis of gender roles or her suicidal thoughts points to a conflict between the individual and society, and helps to understand the motivation of suicidal thoughts in sociological terms. In addition, the space reflects the inner world of an individual who has suicidal thoughts as it is the place where the individual dreams of death. Therefore, the meaning attributed to the place, which is one of the most important elements of the fictional structure, is important in terms of illuminating the inner world of the character. In this context, it is seen that female characters in Adalet Ağaoğlu’s *Lying Down to Die* (1973) and Michael Cunningham’s *The Hours* (1998) have conflicts with the society within the framework of the roles expected from them, and they bring this conflict to suicidal thoughts. Looking at the conflict in question through the place helps to look at the causes of suicidal thoughts of female characters by illuminating their inner worlds. In this sense, the hotel room is directly related to the social roles of the female characters and their inner worlds as it is the space where suicidal ideation is fictionalized in both novels. The aim of this study is to compare the effects of the social roles that female characters assume in their societies on suicidal thoughts and to reveal the relationship of the places where they think to commit suicide and their inner worlds. Thus, it is suggested that the hotel room, as a common space, reflects their inner world in parallel with their problems stemming from social gender roles.

**Keywords:** suicide, society, gender, woman, space, hotel

## Extended Summary

Suicide should be evaluated not only from the individual but also from the social aspect. When the individual conflicts with the values of the society or his/her ties with the society weaken, he/she may have suicidal thoughts. Emile Durkheim's study titled *Suicide* (2013), which deals with suicide based on excessive increase or decrease in ties with the society, shows that a possible conflict of values that may occur between the individual and the society can be effective on suicide. In this respect, social gender also can play a role in committing suicide because it refers to the relationship between the individual and the society within the framework of the roles acquired in the society. This relationship is discussed within the framework of the concept of social gender roles.

This concept, which is based on the fact that the distribution of roles between men and women occurs as a result of a social and cultural construction, reveals the existence of views that match women with passive, domestic roles in environments where patriarchal thought is dominant in general. The woman is referred to by "chaos," "disorder," "irrationality" and "brutality" (Marcos, 2005, s.68). This perception also problematizes the place of women in society.

The aspect of this problem in Turkey and in the West, in terms of our analysis, is different as it undergoes social processes of its own, but ultimately similar role discussions are evident.

For example, Elif Ekin Akşit's work titled *Silence of Girls* (2012) (*Kızların Sessizliği*) mentions that women were subjected to social control by the masculine power from the Tanzimat to the Republic and the 20th century. While Turkish society goes through the modernization process, it adapts to certain identity policies of the state. These are to be the responsible daughter of the newly established Turkish Republic for women, to be an ideal wife in an orderly and tidy house.

In the West, roles are assigned to women within the framework of similar roles. An androcentric discourse determines domestic roles. In the organization of the house, the woman is expected to be an ideal housewife. They are prevented from doing creative work outside the home and an androcentric discourse permeates every aspect of life. All of these show that there are common views in both Turkish and Western societies that women are perceived as the Other.

This can be observed in Adalet Ağaoğlu's *Lying Down to Die* and Michael Cunningham's *The Hours*. Suicidal thoughts of Aysel in *Lying Down to Die* and Mrs Brown in *The Hours* develop around their social roles. Being honest, chaste, hardworking, or in addition to these, Mrs. Brown's identification with domestic roles indicates masculine-centred pressure on female characters. This situation also causes them to conflict with the society because both characters want to live their individuality and dreams freely while trying to meet social expectations. In this sense, Aysel's suicidal thoughts develop in the axis of an identity policy directed by the masculine power and point to the chaos experienced in the social sense. Therefore, social chaos also plays an important role in suicidal ideation. The project of Turkish modernization around the ideal of Westernization shows the tension created by the inability to meet the social roles underlying Aysel's suicidal ideation. In *Hours*, Mrs. Brown's crisis is not accompanied by a social crisis that develops depending on a historical process. However, it is seen that she is also asked to be chaste and hardworking, and her roles are designed accordingly. In this sense, it can be said that both societies assign common roles to women. While these roles taken by the female characters lead them to suicide, they imagine themselves in a space where there are no social rules. The place where they set up these dreams becomes the hotel in which conflict between the individual and society becomes more evident.

This study, which compares the effect of social roles of female characters in their societies on suicidal thoughts, reveals the relationship between the places where they think to commit suicide and their motivation. Thus, it shows that the hotel room, as a common space, reflects their inner world in parallel with their problems stemming from social gender roles.

## Giriş

İntihar, nedenleri itibariyle çeşitlilik gösterdiğinden sadece bireysel yönüyle değil toplumsal yönüyle de değerlendirilmelidir. Birey, toplumun değerleriyle çatıştığı ya da toplumla olan bağları zayıfladığı zaman intihar düşüncesine kapılabilir. Emile Durkheim'in toplumla bağların aşırı artması ya da azalmasına dayalı olarak intiharı ele aldığı İntihar (2013) adlı çalışması, birey ve toplum arasında yaşanabilecek olası bir değerler çatışmasının, intihar üzerinde etkili olabileceğini gösterir. Dolayısıyla bireyden beklenen toplumsal roller de, birey ve toplum arasındaki bağların azalmasına ve çatışmaya neden olabilmektedir. Bu itibarla kadınların "intihar davranışlarıyla," toplumsal normlar tarafından belirlenen "cinsiyet rolleri" arasında ilişki olabileceği ve intihar davranışı sergileyen kadınların, kadınlık rolleriyle ilgili toplum tarafından baskıya maruz kaldığı düşünülmektedir (Pinhas, vd., 2002, s.475). Toplumsal cinsiyet rolleri kavramı da toplumsal beklentilerle örülen bu rolleri açıklamaktadır.

"Connell'e göre genel anlamıyla toplumsal cinsiyet, kadın ve erkek arasındaki biyolojik farklılıklara bağlı olarak kadın ve erkeğin kültürel farklılıklarıdır" (akt: Reis ve Özüm 2017, s.1). Kadın ve erkek arasındaki rol dağılımlarının toplumsal ve kültürel bir inşa neticesinde gerçekleştiğine dayanan bu kavram, genel anlamda ataerkil düşüncenin baskın olduğu ortamlarda kadını pasif, ev içi rollerle eşleştiren görüşlerin varlığını ortaya koyar. Kadını; "kaosla," "düzensizlikle," "akılsızlık" ve "vahşilikle" (McHale, 2005, s.68) anılır. Bunlar, toplumun ürettiği roller olarak kadını ötekileştiren tavrı da belirgin kılar. Söz konusu ötekileştirmenin Türkiye'deki ve Batı'daki görünümü de kendine ait toplumsal süreçler geçirmesi itibariyle farklı, fakat nihayetinde benzer rol tartışmalarını belirgin kılar. Örneğin, Elif Ekin Akşit *Kızların Sessizliği* (2012) adlı çalışmasında, Tanzimat'tan Cumhuriyet'e ve 20. yüzyıla uzanan sürece dek kadınların eril iktidar tarafından toplumsal denetime tabi tutulduklarından bahseder. Genel anlamda roller çeşitli şekillerde değişse de, modernleşme ve Batılılaşma projesiyle "Cumhuriyet'in sorumlu kızları," kurmaları beklenen "ideal bir evin" içinden dünyaya bakar. Bu anlamda kadınlardan çalışkan, tertipli, düzenli, iyi bir eş ve anne rolü beklenir.

Bu bakış açısı sadece Türk toplumundaki kadınlarla sınırlı değildir. Türk kadınlarından sergilemesi beklenen bu roller, Bolat'ın (2023) da belirttiği gibi, Batılı feministler tarafından reddedilen; kadının sadece ev işleriyle sorumlu olması gerektiğini savunan, bununla beraber uysal ve itaatkâr olması gerektiği fikrini sezdiren idealize edilmiş 'evdeki melek' kadın profilini (s. 268) tanımlar. Bu açıdan bakıldığında Batı'da da kendi tarihsel ve kültürel çerçevesinde kadına belirli roller atıldığı görülür. Örneğin Gilman'a göre, toplumun ev içi örgütlenişi erkek merkezliliği yansıtır" (akt: Donovan, 2016, s. 100). "Aile ilişkilerine ilişkin her kanun ve gelenek, eril bakış açısından düzenlenir" (Donovan, 2016, s. 101). Yine Gilman, kadının eve bağlandığından ve dolayısıyla yaratıcı ve bilgi gerektiren işlerden genellikle engellendiğinden bahseder. (akt: Donovan, 2016, s. 98). Ona göre erkek merkezli dil, hayatın her cephesine nüfuz etmiştir. Edebiyat da buna dâhildir. "Erkek merkezli kültür içinde roman, kadın yaşamının gerçek bir resmini vermez" (akt: Donovan, 2016, s. 100). Tüm bunlar gerek Türk gerekse de Batı toplumunda, kadının ortak stereotipik rollerle algılandığını gösterir.

Adalet Ağaoglu'nun Ölmeye Yatmak ve Michael Cunningham'ın *Saatler* romanını dikkat çekiçi kılan da, her iki romanda kadınların toplumsal kadınlık rolleriyle ilgili sorunlar yaşamasıdır. Ölmeye Yatmak'ta Aysel ve *Saatler*'de Mrs. Brown, bir kadın olarak toplumsal beklentilerle örülen kadın rolleriyle uyumsuzluk içindedir. Bu uyumsuzluk aynı zamanda Aysel ve Mrs. Brown'ın intiharı düşünmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Bu anlamda romanlarda her iki karakterin, kadın olarak rollerine ve özgürlük sorunlarına vurgu yapılmakta; toplumsal kadınlık rolleri yönünden yaşadıkları sorunlar ile intihar düşünceleri arasında ilişki kurulmaktadır.

Ölmeye Yatmak ve *Saatler* adlı romanların en önemli ortak özelliklerinden diğeri de karakterlerin intihar etmeyi düşündükleri mekânın, söz konusu ilişkiyi değerlendirmek bakımından verimli bir zemin oluşturmasıdır. Nitekim John Mann *Anlatıbilim* (2015) adlı çalışmasında, kurmaca bir eserde “mekânsal özelliklerin, karakterleri ve olayları önemli ölçüde etkileyebileceğini” (s.109) ifade eder. Bu itibarla romanda mekânsal tasvirlerin, olay örgüsüyle ve karakterlerle yakından bir ilişkisi vardır. Benzer bir görüş, Jeremy Hawthorn'ın (2014) *Roman Analizi* adlı çalışmasında karşımıza çıkar. O da romanda “mekân” ve “ruh hali” arasında bir etkileşim olduğuna, “mekânın bir eserin ruh haline katkı sağladığına” (Hawthorn, 2014, 221) dikkat çeker. Bu ilişki, özellikle “algısal mekânlar” aracılığıyla ortaya konmaktadır. Korkmaz, (2017) “Romanda Mekânın Poetiğı” adlı çalışmasında “algısal mekânların” işlevini ele alır ve bu mekânları “kişi-yer ilişkisini sorunsal açıdan yansıtan (...) yalnızca topografik bir yer değil, anlam üreten (...), kişinin iç dünyasını yansıtan bir değer” (s.13) şeklinde açıklar. Algısal mekânları “labirentleşen dünya ya da kapalı ve dar mekânlar” ve “sınırları sonsuza açılan mekânlar, açık ve geniş mekânlar” şeklinde iki ana kısma ayıran Korkmaz, ilk olarak andığı algısal “mekânın darlığının, fiziksel anlamda küçüklüğünden değil; karakterin imkânsızlığından ve kendisini orada sıkıştırılmış duyumsamasından kaynaklandığını” (Korkmaz, 2017, s.14) belirtir. Bu tür mekânlarda kişinin kendini konumlayamadığını, tanımlayamadığını ve içinden sıyrılıp çıkamadığını” ifade eden Korkmaz; “mekânın bu tarzdaki işlevsel tanımının, üzerinde yaşayan karakterlerin ruhsal durumları ve anlatının izleksel birikimi hakkında bilgi verdiğini” (s.14) vurgular. Benzer şekilde “sınırları sonsuza açılan mekânlar” da fiziksel yönü itibarıyla açık bir mekân değil, “uyumun ve huzurun mekânlarıdır (...) burada önemli olan mekânın, içinde yaşayanları koruması ve geçirgen niteliğıyle farklı yer ve zamanlara açabilmesidir” (Korkmaz, 2017, s.21). Bu mekânın diğeri özelliğı ise, “anlatı kişinin kendini güvende hissettiğı” (Korkmaz, 2017, s.22) bir yer olmasıdır. Dolayısıyla romanda, karakterin psikolojisi ve onun mekân algısı arasında güçlü bir bağ vardır. Kişinin yaşadığı çalkantılar, ruhi zelzeleler, çatışmalar mekân algısına da yansır. Bu anlamda ölümü düşleyen birinin iç dünyası, bulunduğu mekâna sirayet eder ve mekân, onun intihar düşüncesinin süretine bürünebilir. Dolayısıyla intihar gibi insanı ölüm düşüncesiyle kuşatan bir fikrin, ölümün düşlendiğı mekânla ilişkisi göz önünde bulundurulmalıdır. Bu itibarla Bachelard'ın *Mekânın Poetikası* adlı çalışması kişinin düşlediklerini muhayyilenin dinamikleri çerçevesinde ele alarak, insan-mekân özdeşliğini ortaya koyar. Bachelard'a (2013) göre “insan pisışesinde anlamsız hiçbir şey yoktur” (s. 170). Dolayısıyla iç mekânın yayılmasını takip edebilmek için, “nesnelere poetik mekânını kazandırmak gerekir” (s.244). Ölümü içselleştiren bireyin düşleri bu doğrultuda okunduğunda intihar düşüncesi, mekâna poetik değerini kazandırır. Böylece mekân, ölümü düşleyeninin iç dünyasını aydınlattığı kadar ona ölümü düşlerken aradıklarının kapısını da aralar.

Mekâna ilişkin psikoloji, karakterin ölüm düşüyle birlikte irdelendiğinde görüldüğünden daha derin bir anlam örüntüsü ortaya çıkarabilir. Nitekim Cemal Sakallı'nın da belirttiğı gibi “edebiyatta kurgulanan mekânın yapısı sadece olayın, hikâyenin bir dekorasyonu değil, aksine bir dildir”

(Sakallı, 2021, s. 101). Bu dille birlikte yaratılan anlam örüntüsü sembolik bir değer taşır. Dolayısıyla romanda mekân tasvirleri derinlikli bir biçimde oluşturulduğunda, kurgusal yapıdaki diğer tüm unsurlarla birlikte iç içe geçer ve özellikle karakterlerin ruh haline ayna tutar.

Toplum içinde kadınlara atanan rollere dair sorunları ele alan *Ölmeye Yatmak* ve *Saatler* adlı romanlarda, bu sorunlarla birlikte kadınların ölümü düşlerken hangi mekânda oldukları ve bunun da ötesinde intihar etmeyi düşündükleri mekânların algısal yönüyle nasıl ele alındığı sorusu önem arz eder. Bu itibarla Adalet Ağaoğlu’nun *Ölmeye Yatmak*<sup>1</sup> (1973) ve Michael Cunningham’ın *Saatler*<sup>2</sup> (1998) adlı romanları karşılaştırıldığında intihar düşüncesinin ortak bir mekânda yani otelde kurgulandığı görülmekte; bu mekânın da toplumsal kadınlık rolleri açısından sorunlar yaşayan kadın karakterlerin intihar nedenlerine ışık tuttuğu gözlemlenmektedir. Algısal bir mekân olarak otel, söz konusu romanlarda karakterlerin çatışmalarını da vurgulayacak biçimde hem ‘kapalı’ ve ‘dar bir mekân,’ hem de ‘sınırları sonsuza açılan, geniş ve açık’ mekân şeklinde deneyimlenir. Başka bir deyişle kadın karakterlerin içinde buldukları çatışma, otel odasının algısal bakımdan farklı tezahürlerini ortaya koyar. Bu açıdan çalışmamızda öncelikle, söz konusu romanlarda kadınların toplumsal rolleri bağlamında toplumla olan çatışmalarına yer verilmekte, sonrasında ise toplumsal beklentilerin oluşturduğu bu intihar düşüncesinin, ortak ‘algısal mekânla’ yani otel odasıyla ilişkisi karşılaştırılmaktadır.

### **Ölmeye Yatmak ve Saatler’de Toplumsal Cinsiyet Rollerini Bağlamında İntihar Düşüncesi**

*Ölmeye Yatmak*’ta Aysel ve *Saatler*’de Mrs. Brown’in yaşadığı çatışma, birey ve toplum ekseninde kendilerine atanan sosyal roller çerçevesinde gerçekleşir. Bu anlamda Aysel’in ve Mrs. Brown’in toplumdaki statüleri, onlara atanan rolleri görmek ve intihara giden süreçlerini aydınlatmak bakımından önem taşır.

Aysel, üniversitede doçent olarak görev yapan bir kadındır. Aynı zamanda evli olan Aysel’in eşi de akademisyendir. Bir aydın olarak Aysel’in çocukluğundan yetişkinliğine uzanan hikâyesinin izlendiği romanda, Cumhuriyet’in kurulmasıyla birlikte kadına tayin edilen rollerin yarattığı çatışma ortamı, Aysel’in iç dünyasında yaşadığı sorunlar aracılığıyla belirginleşir. Hilmi Yavuz “Ölmeye Yatmak” ve Kadın Özgürlüğü” başlıklı makalesinde, bu çatışma ortamının “aile” ve “eğitim” kurumları üzerinde temellendirildiğine ve “kadın özgürlüğü sorununun,” “aile ve eğitim kurumları arasındaki çatışmada somutlandığına” (1977, s. 156) dikkat çeker. Zira yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti, kadınları “ırfan ordusu” (Ağaoğlu, 2014, s. 45) olarak görür. Cumhuriyet’le birlikte sosyal ve kültürel sahalarda gerçekleşen kıyafet, harf inkılabı gibi uygulamaların yanı sıra kadına tanınan hak ve hürriyetlerde de değişiklikler meydana gelmiştir. Deniz Kandiyoti, kadın açısından yaşanan bu değişimleri ele almakta ve “bu kültürel seferberlik” ortamında yeni bir kadın tipinin ortaya çıktığından bahsetmektedir. Ona göre, “Türkiye Cumhuriyeti’nin “yeni kadını” rejimin simgeleştirilmesinde ön planda bir rol almıştır].Törenlerde şortla gösteri yap[mıştır]; okul ya da asker üniformasıyla bayrak taşı[mıştır] ya da balolarda Batı modasına uygun gece elbiseleriyle dans et[mıştır]” (Kandiyoti, 2015, s. 192). Cumhuriyet’ten önce, bu tür bir

1- Adalet Ağaoğlu’nun *Ölmeye Yatmak* adlı romanı 1973 yılında yayımlanmıştır. Bu roman, *Dar Zamanlar* üçlemesinin ilkidir.

2 Michael Cunningham’ın *Saatler* romanı, 1998 yılında yayımlanmıştır. Roman, Virginia Woolf’un hayatı ve onun Mrs. Dalloway adlı romanından kesitlerle örülmüştür.



yaşam tarzına alışık olmayan bir kadın için yeni hayata uyum sağlaması da sancılı olmuştur. Bu durum Aysel'in çocukken okulda gerçekleştireceği bir piyes sahnesi ortamıyla net biçimde ortaya konur. Bazı mesleki rollerle sahneye çıkması beklenen çocuklar arasındaki kaos, sahne perdesinde yaşanan sorunlar, çocukların üstlerine giydikleri elbiselerin bolluğu gibi problemler, Türkiye'nin Cumhuriyet'e geçiş sürecindeki sorunlarının bir parodisi gibidir. Bu sorunlar arasında erkek ve kız öğrenciler arasındaki uyumsuzluk da göze çarpar. Öğrencilerden beklenenin aksine nasıl hareket ettikleri, romanda şu şekilde ifade edilir: "Kız ve erkek öğrenciler birbirlerine değeceklerdi. Ama onca provaya karşın değemiyorlardı" (Ağaoğlu, 2014, s.20). Bunun yanı sıra erkek ve kızların adımları da birbirine karışır. Tüm bunlar Türk modernleşmesi sırasında kadın ve erkek için belirlenen rollerin "Batılılaşma" ekseninde kurgulandığına ve Türk toplumunun buna hazır olmadığına da işaret eder. Nitekim romanda da okulda gerçekleşen bu etkinlik öncesinde ailelerden bazıları çocuklarını okuldan almak ister. Ancak "merkezden gelen emirde Batı'ya pencere açılmak istenmektedir" (Ağaoğlu, 2014, s. 22). Cumhuriyet'e geçiş sürecinde Türk toplumunun beden algısı, Batılılaşmanın bir gereği olarak kız ve erkek yakınlaşmasını kabul etmez. Romanda kültürel bakımdan kız ve erkek arasındaki ilişkiye dair kültürel kodların varlığına işaret edilir. Örneğin Aysel, erkek arkadaşıyla karşılaştığında yüzü kıpkırmızı kesilir. Diğer yandan eril iktidar belli şartlarda kadından tam bir Batılı olmasını bekler. Zira "tam bir Batılı olmadıktan sonra Türkiye'mizi muasır medeniyet seviyesine çıkarmak çok güçtür" (Ağaoğlu, 2014, s.85). Bir yandan kültürel yapının kız ve erkekleri bir arada görmeyen beden algısı, diğer yandan Batılılaşmayla birlikte gelişen yeni kültürel çevre, tam bir rol karmaşası yaratır. Aysel katıldığı bir "gardenparti" sırasında, erkek ve kızların birbirlerine sarılışını ve dönüşlerini izlerken bu manzarayı çok 'uygar' bulduğunu söyler. Ancak dans etmek için yanına bir erkek geldiğinde ona eşlik edecek -daha doğrusu kendi deyişiyile- uygar bir seviyeye erişecek cesareti gösteremez. Ondaki temel kültürel kod şu gerçek üzerine kuruludur: "Biz Türk erkeklerine hep kardeşimiz gözüyle bakarız ve bakmalıyız" (Ağaoğlu, 2014, s.80). Bir yandan cinsellikle ilgili kültürel kodlar diğer yandan bir kadın olarak kendisine dayatılan idealler arasında sıkışıp kalan Aysel, bu çatışmayı dış görünüşü itibarıyla de yaşar. Örneğin Tarih öğretmeni hakkında: "Benim çok çirkin giyindiğimi söylüyor. Saçlarımı Garplı bir kız gibi kestirmemi, alagaron yaptırmamı istiyor" (Ağaoğlu, 2014, s. 109-110) der. Aysel, öğretmenin telkinlerini dinler. "Uyanık ve medeni" olma ülküsüyle toplumun lideri Ata'nın da sözünü dinleyen Aysel, başkent Ankara'ya eğitim almak için gittiğinde de sorumluluklarını beraberinde götürür. Burada da sorumlulukların yine beden üzerinde algılandığı; taşrada açık, şehirde kapalı gezmenin ayıplandığı görülür.

Aysel'in sorumlulukları, Türkiye Cumhuriyeti'nin kızı olmak bağlamında "başkentte bayrağı taşımak, yeni kurulan devletin ideallerini "Türk, Öğün, Çalış, Güven" ilkesiyle benimsemektir" (Ağaoğlu, 2014, s.111). Aysel de kendiyile övüneceği günleri beklemiş ve bu sorumluluk duygusuyla bir Türk aydını olmuştur. Ancak otel odasında intihar etmeye karar verdiğinde bu sorumluluklar hakkında tekrar düşünen Aysel, ironik biçimde "Ey Türk Gençliği! Birinci vazifen..." İlk görev. Nedir bu ilk görev? Size verilen, sizin de gücünüzü ölçmeden yüklediğiniz bir sorumluluk" (Ağaoğlu, 2014, s. 29) der. Aysel'in hem yeni kurulan Türk Cumhuriyeti'nin bir vatandaşı ve aydını, hem de kadın olarak üstlendiği bu roller, onun rüyalarında da bir kaos görüntüsü oluşturur; Aysel topallaya topallaya bir şey arar. Koşmak ister, ancak ilerleyemez. Doçentlikten Profesörlüğe geçeceği bir sınava koşan Aysel: "Atatürk beni alnımdan öpecek" der. Diğer yandan yazılı tezini kaybeder. Onu bulduğu sıradaysa eline Edith Piaf'ın bir plağı geçer. Bu plağın seslerine, Hafız Burhan'ın sesi karışır. Ayrıca "Tanrı Uludur, Tanrı Uludur" sesleri de rüyasına dâhil olur. Tüm bu

karmaşa, yaşanan kültürel krizin bir göstergesidir. Jale Parla da bu durum hakkında: “Çocuksu, çocuklaştırılmış, korkak, kendine güvenle kaygı arasında gidip gelen Aysel’in bu rüyasında bütün bir ulusun bilinçaltı gizlidir” (Parla, 2013, s.313) der. Dolayısıyla yeni bir ulusun inşasında kadın olmak, “geleneksel ideoloji ile batıcı cumhuriyet ideolojisi arasındaki tümel çelişkiye”(Yavuz, 1977, s.10) işaret etmekte; görev bilinciyle yüklenilmiş misyonlar bakımından kişiyi kaygı, endişe ve korku içinde bırakarak bu tehlike karşısında kendine yönelik bir saldırıyı ve ölüm düşüncesini mümkün kılmaktadır.

Ölmeye *Yatmak*’ta kadına yüklenen toplumsal beklentiler, *Saatler* romanında da karşımıza çıkar. Bir ev hanımı olan Mrs. Brown, ev içi rolleriyle özdeşleşmiş bir karakter olarak yer alır. Eşi Dan’ın doğum günü için hazırlanan Mrs. Brown, üç yaşındaki oğluyla vakit geçirmektedir ve ikinci bebeğine hamiledir. Bir yandan doğum günü için mükemmel bir pasta yapmayı arzulayan Mrs. Brown, yine kültürel kodlar bakımından belli rollerin kaydı altındadır. Bu roller iyi bir eş, ev hanımı olmaktır. Kültürel kodlanmaların erkek merkezci bir nitelik arz ettiği ortam ise romanda işaret edildiği üzere, kadının bireysel arzuları ile ev içi rolleri arasında uyumsuzluk yaşamasına sebep olur. Bu bakımdan Mrs. Brown’ın romandaki temel sorunu, mutfak işleriyle ve çocuk bakımıyla zaman geçirilen bir evde kendine ait bir zamanının olmayışıdır. Mrs. Brown kendine zaman ayırdığında en çok kitap okumak ister. Zira “kitap kurdu” lakabıyla bilinmektedir. Gençliğinde kitaplara olan tutkusu ise “yalnızlığının” da (Cunningham, 2017, s. 75) nedeni olmuştur. Bir yandan mükemmel bir pasta hazırlamak isteyen Mrs. Brown, bu pastayı eve sağlanan “rahatlık” ve “güvenlik” hissi olarak görürken diğer yandan bu evde huzursuzdur. Çünkü kendilik algısını, kendinden talep edilenler üzerine kurmuştur ve ondan istenen de iyi bir ev hanımı olmasıdır. Ancak Mrs. Brown sadece kendisiyle kalarak ve kitap okuyarak beklenen rollerden “bağımsız,” özgür ve sorumsuz olmayı da hayal eder. Bir yandan toplumsal beklenti diğer yandan kendi arzuları arasında sıkışıp kalarak o da Aysel gibi intihar etmeye karar verir.

Ölmeye *Yatmak*’ta Aysel, üniversiteden öğrencisi Engin’le ilişki yaşar ve bu ilişki neticesinde bir otel odasına giderek intihar etmeye karar verir. Bir tür kendisiyle hesaplaşma içinde olduğu görülen Aysel hakkında Selim İleri, şunları söyler: “Bu ‘ölmeye yatmak’ somut bir intihar girişimi olarak da alınabilir, bir aydının duruk bir zaman diliminde kendini sorguya çekmesi olarak da. Aysel, kimliğini, yaşantısını, inanç ve ülkülerini, sonuçtaki başarısızlığını bir otel odasında, yalnız ve içten, kaçamaklara başvurmaksızın irdeler” (İleri, 2015, 563). Adalet Ağaoğlu da Feridun Andaç’la yaptığı söyleşisinde, romanla ilgili olarak: “Cumhuriyet’in bir ameliyat masasına yatırılışı var burada, bir çeşit ölüme yatmak” (2005, s.66) der. Yine Ağaoğlu günlüklerinde, yazmakta olduğu roman hakkında: “Doçent bir kadının zamanla ve kendisiyle hesaplaşması” (s.2004, s.87) şeklindeki ifadeye başvurur. Dolayısıyla romanda, bireysel ve toplumsal tarih aynı anda sorgulanır; bir diğer deyişle masaya ‘yatırılır.’ Bu sorgulama ise bir başkaldırıyı da beraberinde getirir. Nitekim Aysel, kendisinden beklenen toplumsal beklentilere ve tüm kültürel kodlara bir “başkaldırı” olarak intihar nedeni hakkında: “Öğrencimle hangi neden altında yatmışsam o yüzden...” (Ağaoğlu, 2014, s.114) der. Öğrencisi Engin’le yatan ve yine bu sebeple intihar etmeye karar veren Aysel, böylece “görevsizlik kararı” (Ağaoğlu, 2014, s. 393) aldığını ilan eder.

*Saatler*’de Mrs. Brown ise kadın olarak ev içi rollerinde başarılı olamadığını düşündüğü bir anda evden ayrılır. Onun bir türlü yapamadığı pasta ve buna karşı duyduğu kızgınlık, kendisinden beklenen başarılı ve güzel ev hanımı olamamanın yarattığı eksiklik hissiyle birleşir. Bu noktada Mrs. Brown hakkında şunlar söylenir: “Mrs. Brown’ın en çok pişmanlık duyduğu, gerçekten kız-

dığı şey, pasta. Utanç verici bir şey, ama itiraf etmek zorunda. Yalnızca şeker, un ve yumurta; bir pastayı sevimli kılan şeylerden biri de onun kaçınılmaz kusurlarıdır. Bunu biliyor Laura; elbette biliyor. Kendi pastasının yüzeyi düzgün, yazısı ortalanmış olsa da, bundan çok daha güzel, çok daha görkemli bir şey yaratmayı dilemişti. Gerçek bir pastaya dönüşmüş bir düğ pastası olsaydı, diyor (bunu itiraf ediyor kendine); insanı adamakıllı rahatlatırsa, bolluk duygusu verseydi...” (Cunningham, 2017, s.135).

Mrs. Brown da Aysel gibi hem toplumsal beklentileri karşılayamamanın suçluluğunu hem de kendi ideallerini gerçekleştirememenin yarattığı içsel çatışmayı deneyimlemektedir. Bu anlamda Aysel, toplumun ona dayattığı sorumluluklara başkaldırmak, Mrs. Brown ise toplumsal beklentilerle örülen ev yaşamından kaçmak suretiyle otel odasında intihar etmeyi düşünür.

### **Aysel ve Mrs. Brown’ın Ölümü Düşlediği Mekân Olarak Otel**

Antropolog Marc Auge, süper modernite olarak tanımladığı olgu ile insanların ilişkisel bakımdan hiçbir kökleri bulunmayan yerleri “yok-yer” (akt: Bauman, 2017, s.157) şeklinde adlandırır. Auge’ye göre “oteller” de (2021, 91) bu kategoride bulunur. Zygmunt Bauman *Akışkan Modernite* (2012) adlı çalışmasında, bu mekânların “yerleşiklik” düşüncesine izin vermediğini vurgular ve “yolcularının kendilerine özgü özelliklerini törpülemek, hizaya sokmak veya hepten geçersiz kılmak için her şeyi yaptığını” (2017, s.157) ekler. Bunun yanı sıra otel, ‘yerleşiklik’ düşüncesine izin vermeyerek aynı zamanda ölümle özdeşleşen ve intihar psikolojisiyle arasında bağ kurulan da bir mekândır. Zira Enis Batur da otel odalarıyla ilgili izlenimlerini aktarırken onu “asri zamanların topografik bir simgesi” olarak tanımlamakta ve şunları söylemektedir: “Otel bana var olma sıkıntısının, varoluş koşulunun amansızca gelip çarpışının en tipik mekânı olarak göründü hep: Mezarlıklar ne kadar kesin, tartışmasız bir son yer imgesi taşıyorsa, otel de, benim gözümde, geçiciliğimizin o ölçüde kesin bir ara yer imgesini taşıdı ve dayattı: İnsan bir otelde yaşayamaz gibi geldi bana, her ne kadar otelde yaşamayı seçenler, yeğleyenler olduğunu bilsem de, Otel’e ancak ağır ya da acil bir intihar duygusu içinde gelinilir ve yerleşilir düşüncesi içinde yenilmez bir tanım kazanalı yıllar olmuştur” (akt: Baştürk, 2015, s.131-132).

Bu açıdan yaklaşıldığında otel, hem kimliksiz ve köksüzlükle özdeşleşen bir ‘yok-yer,’ hem de varoluş bunalımının; geçiciliğin ve ölümün deneyimlendiği mekân niteliği taşır. Dolayısıyla otel, Aysel ve Mrs. Brown’ın içsel çatışmalarına, intihar düşüncelerine sözcülük etmektedir. Kendi özgün, otantik varoluşlarını yaşayamayan kadın karakterler için otel, Lodovic Janver’in tabiriyle “insanı ezen mekân tarzında”(akt: Korkmaz, s.14) karşımıza çıkmaktadır.

Bu bakımdan *Ölmeye Yatmak*’ta Aysel, otel odasında beyaz bir çarşafın serili olduğu yataкта uzanırken tüm geçmişinin yükünü hisseder ve kendini otel odasında derin bir hesaplaşma içinde bulur. Geçmiş ise onda, yaşadığı kent ve bu kentte yer alan otel hakkında şunları düşündürmektedir: “Hangi otel bu? İçinde uzun yıllar yaşadığım bir kentin, nerdeyse birlikte büyüüp, nerdeyse kimliksizliğiyle özdeşleştiğim bir kentin bilmediğim bir noktasına asılmışım duygusu içindeyim” (Ağaoğlu, 2014, s.122). Aysel mekâna ilişkin düşüyle, kendini kentle özdeşleştirirken aslında kimliksizliğini de ortaya koyar. Bu bakımdan o adeta bir ‘yok-yer’ hükmündedir. Zira kendini otel odasında ‘kimliksiz’ olarak hissetmektedir. Bu yönüyle ‘dar, kapalı bir mekân’ haline dönüşen otel odasında Aysel, kendini konumlandıramamakta ve tanımlayamamaktadır. Otel odası aynı zamanda onun için bir tabuttan farksız hale gelir. Özellikle odaya dair tasvirleri oda ile tabut arasındaki bu benzerliği sezdirir. “Yeşil perdeleri” (Ağaoğlu, 2014, s. 165) olan otel odasında Aysel’in beyaz,

temiz bir çarşaf üzerinde ölmeye yattığı süre kefenlenmiş bir beden imajını karşımıza çıkarır. Bu anlamda otel odası, onun âdeta mezarına döndürür. Böylece intihar düşüncesinin, mekândaki izleri de belirginleşir. Otel, bir kadın olarak ona yüklenen rollerin ve bundan kaynaklanan çatışmanın göstergesi durumuna gelmiştir. “Böyle durumlarda mekân, insanı ezmek için üzerine yürüten karşı güçlerin simgesel bir göstergesidir.” (Korkmaz, 2017, s.14). Bu karşı güçler ise romanda bir kadın olarak ondan beklenen toplumsal beklentilere işaret eder.

Ölmeye yattığı otel odasında bir yandan ölümü düşlerken diğer yandan “bir saksıyı çatlatıp ağır ağır toprağa yayıldığını” (Ağaoğlu, 2014, s.393) hisseden Aysel’in intihar düşüncesi, kendisini kuşatan toplumsal normlardan kurtulma isteğini ve başkaldırısını ortaya koyar. Bu anlamda Semih Gümüş (2008) *Başkaldırı ve Roman* adlı çalışmasında, Aysel’in başkaldırısının ve özgürleşme arzusunun onu toplum içinde “uyumsuz” ve aynı zamanda “umutsuz” (s.57) bir karakter kıldığından ve kısır bir döngü içine soktuğundan bahseder. Tüm bunlar ölümün düşünüldüğü mekânın, Aysel’in toplumla olan çatışmasına ve onun başkaldırısına da sözcülük ettiğini gösterir.

Aysel’in içinde bulunduğu toplumsal normlar aynı zamanda otele ilişkin tutumu da belirgin kılar. Nitekim Aysel, toplumun onaylamadığı rollerdeki kadınlarla birlikte otelde vakit geçirdiğini düşününce kendisini “fahişe” (Ağaoğlu, 2014, s.238) gibi hisseder. Bu açıdan yaklaşıldığında mekânın kültürle olan ilişkisi ön plana çıkar. Albert Cook “Space and Culture” adlı makalesinde algısal mekânı belirleyici kılanın, insan bedeni olduğunu vurgular ve mekânın bedenle birlikte algılanmasıyla “fiziksel, zihinsel, doğal ve kültürel” (1998, s.552) bakımdan anlamlar yüklediğinden bahseder. Bu itibarla otel, kültürel normlarca kadınları ötekileştirici kılan bir algının ürünü olarak yer alır. Ancak Aysel, romanda otelin o ana kadar yüklediği tüm anlamları ters yüz etmek istercesine saksıyı çatlatıp ağır ağır toprağa yayıldığını hissettiğinde toplumsal kaideleri geride bırakarak özgür biçimde “uçsuz bucaksızlığa” yol alır. Böylece Aysel’in bedeni, âdeta başına göğe yükselten ve ‘başkaldıran’ bir filizi andırır. “Uçsuz bucaksızlık üstüne kurulan düşün çizdiği bu yolda, gerçek ürün büyüme bilincidir” (Bachelard, 2013, s.224). Bu anlamda saksıdaki filiz imgesi; kaidelerle örülü, darlaşan bir mekânda içsel mekânın yayılımını izlemek anlamına gelir. Böylece intihar düşüncesi, Aysel’i bir yandan kapalı bir mezarın yani otelin içine iterken, diğer yandan ona özgürlüğünü hissettirir. Bu noktadan itibaren otel ‘kapalı, dar mekân’ işlevinden sıyrılarak ‘sınırları sonsuza açılan, açık ve geniş’ bir algısal mekâna döndürür. Tüm geçmişini bir otel odasında sorguya yatıran Aysel’in, intiharı düşünürken düşlediği toprağa yayılma ve başını göğe uzatma arzusu bu noktadan itibaren onu daha önce hissettiği ‘dünyaya fırlatılmışlıktan’ da kurtarabilecek bir özellik arz eder. Nitekim mekânın uçsuz bucaksızlığıyla, dünyaya fırlatılmışlık hissini ortadan kalkacağına yönelik Bachelard’ın şu sözleri dikkat çekicidir: “Yaşadığımız bu tefekkürde artık “dünyaya fırlatılmış” değilizdir, çünkü bir bakıma dünyanın öyle görünen, biz düş kurmaya başlamadan önceki halinin aşılmasında açarız dünyayı (...) böylece uçsuz bucaksızlık yaratan varlığımızın doğal bir etkinliğine kavuşuruz” (Bachelard, 2013, s.224). Aysel büyüme bilinci gösterdiği bu mekânda, intihar etmekten de vazgeçer. Bu vazgeçiş dünyayı, fırlatıldığı bir mekân olmaktan çıkarır ve onu açtığı, genişlettiği böylece kendisinin de özgürlüğünü hissettiği bir mekâna dönüştürür. Bu itibarla otel, -verili bir algının ürünü olarak- ölümle özdeşleşmesine ve Aysel’i adeta ölüme dâvet etmesine rağmen, onun kendisiyle ve ‘tarihiyle’ hesaplaştığı sırada değişip dönüşmesini ve ‘yok-yer’ hükmünden kurtulmasını da sağlar.

*Saatler* romanında Mrs. Brown’ın yapmakta olduğu pastayı bir anda bırakarak bir otel odasına sığınması da Aysel’ininki gibi belli toplumsal kaidelerden kaçışın göstergesidir. Bu toplumsal kai-

deler, onu bir kadın olarak sadece ev içi rollere hapseden anlayışın ürünüdür. Benzer bir anlayış onun intihar düşüncesine kapıldığı otel odası için de geçerlidir. Zira Mrs. Brown, otel odasına geldiği vakit kendisini “fahişe” (Cunningham, 2017, s.141) gibi hisseder. Bu noktada Aysel ve Mrs. Brown’ın otele dair aynı hisleri yaşamaları mekâna yüklenen ortak bir algıyı görmeyi mümkün kılar. Otel, belirli kültürel kodlarla inşa edilmiş algısal bir mekân işlevi yüklenmektedir.

Buna ek olarak Mrs Brown’ın terk ettiği ev de, üzerindeki toplumsal baskının adresidir. Yaşadığı evde kendisini nasıl hissettiğine dair: “Dünya ansızın ürkmüş, büzülmüş bir dünya gibi gelir ona” şeklindeki cümle kendi içine büzüldüğünün, yalnızlaştığının bir ifadesidir. “Evine ve kadınlık rollerine hapsolmuş bir kadın” (Soy, 2018, s.175) olarak Mrs. Brown’ın asıl arzusu, dünyasını genişletmektir. Bu arzusu, onun intihar düşüncesine de yansır. İntiharını “özgürce” ve rahatlatıcı” bulan Mrs. Brown, otel odasına geldiğinde “kurtulma duygusu” (Cunningham, 2017, s. 141) yaşar. Bu açıdan yaklaşıldığında otelin Ölmeye *Yatmak*’taki gibi algısal bakımdan ‘açık ve geniş bir mekân’ niteliği taşıdığı görülür. Mrs. Brown, otel odasında kitapların dünyasına kaçma fırsatı bularak hem toplumsal baskıya direnir hem de kendi dünyasını genişletir. Ancak Bibring’in de belirttiği gibi depresif ruh halinin bir göstergesi olarak “idealler ile gerçekler arasındaki gerilimi” (akt: Geçtan, 2015, s.151) onu intihara sürükler. Kendini, idealleştirdiği bir dünyanın içine kaçarak bulması onda eksik kalan ve kendini tamamlamak üzere arda sıra gittiği bir özdeşleştirme içinde olduğuna da işaret etmektedir. Özdeşleştiği kişi ise Virginia Woolf’tur. Otel odasına Virginia Woolf’un *Mrs. Dalloway* adlı kitabını yanına alarak giden Mrs. Brown, intihar eden Woolf’un kitabı üzerine yoğunlaşır ve cebinde taşlarla ırmağa giden görüntüsünü hayalinde canlandırarak onunla özdeşlik kurar. Woolf’un dehasından etkilenen Mrs. Brown, otel odasında onun intiharını ve *Mrs. Dalloway* romanındaki Clarissa karakterini düşünürken “kendi dünyasından çıkar” ve Woolf’un kitabının “sınırları içine girmiş gibi hisseder” (Cunningham, 2017, s.141). “Kendi hayatındansa Woolf’un dünyasında yaşamayı tercih eden” (Erickson, 2001, s.717) Mrs. Brown, toplumsal kaidelerle örülü hayatından kaçmayı ve bireyselliğini yaşamak üzere kitapların dünyasına sığınmayı arzular. Bu açıdan ‘açık ve geniş mekânların’ başka yer ve zamanlara açılabilme işlevini görmek mümkündür. Mrs. Brown, kendini özdeşleştirdiği yazarın romanının içine girer ve intihar izleğinin Clarissa ve Septimus adlı karakterler aracılığıyla ortaya çıktığı bu eserde, Clarissa ile de özdeşlik kurmaya başlar. Nitekim Mrs. Brown, Virginia Woolf’un romanını yazma sürecinde Clarissa’nın intihar düşüncesinin zeminini nasıl tasarladığına dair şu yorumda bulunur: “Clarissa Dalloway, diye düşünüyor Virginia, kendini yüzeysel olarak bakıldığında önemsiz görünen bir şey yüzünden öldürecek. Ya verdiği parti başarısızlığa uğrayacak ya da kocası onun kendisi ya da evleri için yapmış olduğu bir şeyi fark etmemekte direnecek. İşin püf noktası, Clarissa’nın küçük çaplı ama tam anlamıyla gerçek olan umursamazlığının boyutuna dokunmamak; generalerin yitirdiği savaşlar ne anlama geliyorsa, Clarissa içinde evdeki yenilgilerin aynı ölçüde yıkıcı olduğuna okuru ikna etmek”(Cunningham, 2017, s.81).

Mrs. Brown bir yandan Clarissa’nın intihar düşüncesinin nedenini sorgularken kendi muhtemel intiharı üzerinde insanların ne düşüneceği hakkında ise şunları söyler: “Onlar birbirine ve soran herkese, biz onun bir şeyi olmadığını sanıyorduk diyecekler, acılarının sıradan acılar olduğunu sanıyorduk. Nereden bilebilirdik” (Cunningham, 2017, s.143). Mrs. Brown, intiharının düşünüyü kurduğu sırada ise ölümüyle birlikte “atmosferde bir delik açılacağını, kendisinin yaratmış olduğu her şey[in]-düzenli günler, ışıklı pencereler, akşam sofrası- emilip gideceğini” (Cunningham, 2017, s.143) hayal eder. Bu noktadan itibaren artık otel, Mrs Brown’u yutan ve kurduğu ev düzenini yok eden bir mekâna dönüşür. Böylece otel ‘kapalı, dar bir mekân’ olarak algılanır. Mrs.

Brown mekâna dair bu algısıyla birlikte, hayatı sevdiğini ve ölürse arkasında bırakmak zorunda kalacağı eşini, oğlunu ve karnındaki bebeği düşünür. Günün sonunda her ne kadar kendisine yüklenmiş belli rolleri yerine getirmek zorunda kalmanın acısıyla yüzleşse de hayattan kopamayacağını fark ederek otel odasını terk eder. Bu anlamda otel hem arzuladığı bir dünyanın kapılarının açıldığı özgürleştirici ve genişleyen bir mekân, hem de onu ele geçiren ölüm düşüncesi gibi yutucu bir işlev üstlenir.

Tüm bunlar her iki romanda da kadın karakterlerin intiharı düşündükleri otel odasının, intihar nedenleriyle paralel biçimde kurgulandığını ve intihar motivasyonlarıyla birlikte iç dünyalarını da belirgin kıldığını gösterir. Bu anlamda karakterlerin intihar düşüncelerinin, ölümün düşlendiği mekândan bağımsız olmadığı; bu mekânın da onların psikolojisine ışık tuttuğu dikkat çeker.

Nihayetinde hem Aysel hem de Mrs Brown için otel odası, bir dönüşümün de mekânıdır. Her iki karakter otel odasında kendileriyle yüzleşerek özgürlüklerini, bağımsızlıklarını ve bireyselliklerini yaşama fırsatı bulur. Bu anlamda otelden ayrılırken, otel odasının onlara yaşattığı 'ölüm deneyimi' ile ölüme değil, yaşama doğru açılırlar.

### Sonuç

Ölmeye Yatmak'ta Aysel ve Saatler'de Mrs. Brown'ın intihar düşünceleri, toplumsal rolleri ile kendi içsellikleri arasında cereyan eden çatışmalar etrafında gelişir. Namuslu, iffetli, çalışkan ya da bunlara ek olarak Saatler'de Mrs Brown'un anlayışlı, uyumlu, becerikli gibi ev içi rollerle özdeşleşmesi kadın karakterler üzerindeki eril merkezli baskıya işaret eder. Bu durum aynı zamanda onların toplumla çatışmalarına da neden olur. Her iki karakter de toplumsal beklentileri karşılamaya çalışırken, kendi bireyselliklerini ve düşlerini özgürce yaşamak ister.

Farklı coğrafyada ve kültürlerde yaşamaları itibarıyla Aysel ve Mrs. Brown'ın intihar düşüncelerinin toplumsal düzlemi, farklı şekilde ele alınmıştır. Bu anlamda Aysel'in intihar düşüncesi eril iktidarın yön verdiği bir kimlik politikası ekseninde gelişerek toplumsal anlamda yaşanan kaosa da işaret eder. Batılılaşma ideali etrafında örülen Türk modernleşmesi, Aysel'in intihar düşüncesinin altında yatan toplumsal rolleri karşılayamamanın yarattığı gerilimle birlikte ele alınır.

Saatler'de ise Mrs. Brown'ın yaşadığı kriz, tarihsel bir sürece bağlı olarak gelişen toplumsal bir bunalım eşliğinde yer almaz. Ancak Mrs. Brown'dan da iffetli, çalışkan olmasının istendiği ve rollerinin de bu doğrultuda kurgulandığı görülür. Bu anlamda her iki toplumun kadına dair ortak roller atadığı söylenebilir. Kadın karakterlerin üstlendikleri bu roller onları intihara sürüklerken, onlar ise kendilerini toplumsal kaidelerin olmadığı bir mekân içinde düşlerler. Bu düşleri kurdukları yer ise aynı zamanda intiharı da düşündükleri oteldir.

Otel, her iki romanda da toplumun kadına dair algısını belirgin kılar. Otel odasında tek başına kalmak isteyen Aysel ve Mrs. Brown, kendilerini toplumun onaylamadığı bir rolde yani 'fahişe' gibi hissettiklerinde tedirginlik ve korku duyar. Bu durum, toplumun mekânlara dair de belli tutumları olduğunu gösterir. Böylece romanda birey ve toplum arasındaki çatışma daha da belirginleşir Aysel ve Mrs. Brown'ın toplumla olan çatışmalarına sözcülük eden otel, onların içsellik mekânlarına, başka bir deyişle iç dünyalarına ışık tutar. Genişleme, sınırları aşma, özgürce hareket edebilme düşünü otelde kuran bu karakterler oteli 'açık ve geniş bir mekân' olarak algılar ancak; ölümün baskılayıcı, yutucu yönünün de deneyimlendiği otel odası, kimliksizlik ve yerleşiklik düşüncesine eklenerek 'kapalı ve dar bir mekân' haline dönüşür. Bu açıdan yaklaşıldığında bu oldukları çevrenin gerçekleriyle yüzleşen karakterler açısından otel, aynı zamanda kendileriyle

de yüzleştikleri bir mekândır. Bu yüzleşme sonucunda, Aysel ve Mrs. Brown intihar etmekten vazgeçer. Aysel, büyüme bilinciyle otelden ayrılırken Mrs. Brown ise ölümün yıkıcı ve yutucu gücünü deneyimleyerek ve ondan kurtulmak isteyerek otel odasından ayrılır.

Bu anlamda onların toplumsal rollerinden kaynaklanan intihar düşüncesi, ölümü düşledikleri algısal mekânın, bir başka deyişle iç dünyalarının geçirdiği dönüşümle birlikte ölümden hayata doğru atılan bir adım olur.

## Kaynakça

- Ağaoğlu, A.(2004). *Damla Damla Günler*. İstanbul: Alkım Yayınları.
- Ağaoğlu, A. (2014).*Ölmeye Yatmak*. İstanbul: Everest Yayınları.
- Akşit, E.E. (2012).*Kızların Sessizliği Kız Enstitülerinin Uzun Tarihi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Andaç, F.(2005). *Adalet Ağaoğlu Kitabı "Sen Türkiye'nin En Güzel Kazasıdır."* İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Auge, M. (2021). *Yer Değiller: Bir Üst Modernite Antropolojisine Giriş*. (çev. Ö.K. Buhari). İstanbul: İnsan Yayınları.
- Bachelard, G. (2013). *Mekânın Poetikası*. (çev. A.Tümertekin). İstanbul: İthaki Yayınları.
- Baştürk, M. (2015). "Anayurt Otel" ve Dünya Ağrısı"nda Otel (S)imgesi, *Folklor Edebiyat*, 21(84), 131-144.
- Bauman, Z. (2017). *Akışkan Modernite*. (çev. S.O. Çavuş). İstanbul, Can Yayınları.
- Bolat, E. (2023). Feminizm Tüm Kadınlar İçin mi? Gölgede Kalan Kadınlar. *Akdeniz Kadın Çalışmaları ve Toplumsal Cinsiyet Dergisi*, 6 (1) , 263-281. DOI: 10.33708/ktc.1227811
- Cook, A. (1998). "Space and Culture." *New Literary History*, 29 (3), 551–572. <http://www.jstor.org/stable/20057495>
- Cunningham, M.(2017). *Saatler*. (çev. İ. Özdemir). İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınları.
- Donovan, J. (2016). *Feminist Teori*. çev. M.A. Gevrek, B. Aksu, F. Sayılan, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Durkheim, E. (2013). *İntihar*. (çev. Z. İlkelen). İstanbul: Pozitif Yayınları.
- Erickson, D. E. (2001). "The Upholstery of the Soul": Michael Cunningham's "The Hours." *Christianity and Literature*, 50(4), 715–722. <http://www.jstor.org/stable/44313027>
- Geçtan, E.(2015). *Psikodinamik Psikiyatri ve Normaldışı Davranışlar*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Gümüş, S. (2008). *Başkaldırı ve Roman*. İstanbul: Can Yayınları.
- Hawthorn, J. (2014). *Roman Analizi*. (çev. U. Köse, Ö. Gümüş, Ö. Bayrak). İstanbul: Kesit Yayınları.
- K. Ramazan. (2017). "Romanda Mekânın Poetiği." R. Korkmaz, & V. Şahin, (Ed.), *Romanda Mekân* içinde. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kandiyoti, D. (2015). *Cariyeler, Bacılar, Yurttaşlar*. İstanbul: Metis Yayınları.
- MacHale, C. (2005). "Çiçek Açmış Açlık: Lakota Dilbiliminde ve Huaroni Ritüel Bilgi Kuramlarında Simgesel Doygunluk," (çev. B. Şafak). *Bedenler Dinler ve Toplumsal Cinsiyet* içinde. Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Manfred, J. (2015). *Anlatıbilim*. (çev. B. Dervişcemaloğlu). İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Özüm, A; Reis, H. (2017). "İngiliz Edebiyatında Toplumsal Cinsiyet." H. Reis & A. Özüm (Ed.), *İngiliz Edebiyatında Toplumsal Cinsiyet* içinde. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınevi.
- Pinhas L, Weaver H, Bryden P, Ghabbour N, Toner B. (2002). Gender-Role Conflict And Suicidal Behaviour in Adolescent Girls. *Can J Psychiatry*. 47(5):473-476.
- Sakallı, C. (2021). "Tema Araştırmasına Bir Katkı Olarak Edebiyatda Mekân ve Edebi Mekân." *KARE*. 95-114.
- Soy, E.(2018). "Hermenötik Yaklaşımın Michael Cunningham'ın Saatler Romanından Virginia Woolf'un Mrs. Dalloway Romanına Uzanan Çizgide: Okurun Anladığı." *Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi*. 3(1), 154-181.

# Making of Scapegoats: The Complicity of Church, State and Society in Claire Keegan’s Small Things Like These

*Günah keileri Yaratmak: Claire Keegan’ın Bunlar Gibi Küçük Şeyler adlı Romanında Kilise, Devlet ve Toplumun Su Ortaklığı*

Mümin HAKKIOĞLU\* | Mustafa GÜNEŞ\*\*

## Abstract



Claire Keegan’s novel *Small Things Like These* (2021) brings such notions as purity, impurity and scapegoating into discussion within the context of the convent laundries in Ireland. The novel critiques the reduction of morality and immorality to a sexist category and focuses on the “fallen women” as both victims and saviours of society. It also portrays the harsh socio-economic environment of New Ross, Ireland where capitalism and inequality prevail, and the characters are victims of the capitalist system. Drawing a sketch of the Magdalen Laundries, which served as institutions instrumental in creating ideal women for the Irish nation and protecting the public from the “fallen” women until 1996, Keegan points at the complicity between religious and capitalist influences. She emphasises the relationship between Christianity and capitalism by implying out that capitalism prioritises private ownership, profit and competition, and that Christianity propagates the core tenets of the system. The narrative underscores how capitalism’s pursuit of profit can lead to the exploitation and marginalization of vulnerable groups, perpetuating a system of scapegoating to protect the interests of the rich and the powerful. Hence, the primary objective of this study is to analyse the phenomenon of scapegoating as exemplified, particularly by the girls at the convent who have been marginalized and confined within a convent in Keegan’s literary work, *Small Things Like These*, drawing upon the theories related to “mimetic desire,” “violence,” and “scapegoating mechanism.” It also aims to show how these girls, ostracised and accused of subverting national ideals, function as a mirror to the truth and reveal the unfeasibility of achieving true communal purification within the intricate interplay of church, state, and society—all of which are manipulated by the forces of capitalism.

**Keywords:** Irish literature, Claire Keegan, Scapegoat, Capitalism, Magdalen Laundries.

\*Asst. Prof. Dr; Gümüşhane University.  
Elmek: muminhakkioğlu@gumushane.edu.tr;  
Orcid: 0000-0003-3071-2028

\*\*Asst. Prof. Dr; Gümüşhane University.  
Elmek: mustafagunes@gumushane.edu.tr;  
Orcid: 0000-0002-0826-9472

Gönderilme Tarihi / Received Date:  
25 Ağustos 2023  
Kabul Tarihi / Accepted Date:  
8 Ekim 2023

Atıf/Citation: Hakkioğlu M. Güneş M. (2023). Making of Scapegoats: The Complicity of Church, State and Society in Claire Keegan’s *Small Things Like These*  
doi.org/10.30767/diledeara.1350013

Copyright © 2023  
Dil ve Edebiyat Araştırmaları  
tded.org.tr | 2023

## Öz

Claire Keegan’ın *Small Things Like These* (2021) adlı romanı, İrlanda’daki Magdalen Çamaşrhaneleri bağlamında saflık, kirlilik ve günah keçisi ilan etme gibi kavramları tartışmaya açmaktadır. Roman, ahlak ve ahlaksızlığın cinsiyetçi bir kategoriye indirgenmesini eleştirmekte ve toplumun hem kurbanları hem de kurtarıcıları olarak “düşmüş kadınlara” odaklanmaktadır. Roman aynı zamanda kapitalizm ve eşitsizliğin hüküm sürdüğü İrlanda’daki New Ross kasabasının sert sosyo-ekonomik ortamını ve kapitalist sistemin kurbanları olan karakterleri de tasvir etmektedir. Keegan, 1996 yılına kadar İrlanda ulusu için ideal kadınların yaratılmasında ve halkın “düşmüş” kadınlardan korunmasında etkili olan Magdalen Çamaşrhaneleri’nin bir taslağını çizerek, dini ve kapitalist etkiler arasındaki suç ortaklığına işaret eder. Kapitalizmin özel mülkiyeti, kârı ve rekabeti öncelediğini ve Hıristiyanlığın sistemin temel ilkelerini yaydığını anıştırarak Hıristiyanlık ve kapitalizm arasındaki ilişkiye vurgu yapar. Anlatı, kapitalizmin kâr arayışının savunmasız grupların sömürülmesine ve marjinalleştirilmesine nasıl yol açabileceğinin, zenginlerin ve güçlülerin çıkarlarını korumak için bir günah keçisi ilan etme sistemini nasıl sürdürdüğünün altını çizmektedir. Dolayısıyla, bu çalışmanın temel amacı, Keegan’ın *Small Things Like These* adlı eserinde özellikle ötekileştirilen ve manastıra kapatılan kızlar ve diğer karakterler üzerinden örneklenen günah keçisi olgusunu, “mimetik arzu,” “şiddet” ve “günah keçisi mekanizması” ile iliğli teorilerden yararlanarak incelemektir. Çalışma ayrıca, dışlanan ve ulusal ideallere zarar vermekle suçlanan bu kızların hakikate ilişkin nasıl bir ayna işlevi gördüğünü göstermeyi ve hepsi kapitalizmin güçleri tarafından manipüle edilen kilise, devlet ve toplumun karmaşık etkileşimi içinde gerçek bir toplumsal arınmaya ulaşmanın imkansızlığını ortaya koymayı hedeflemektedir.

**Anahtar kelimeler:** İrlanda Edebiyatı, Claire Keegan, Günah keisi, Kapitalizm, Magdalen Çamaşrhaneleri.



## Extended Abstract

René Girard, one of the most influential theoreticians studying scapegoating and its mechanisms in various contexts, points at the significance of the practice as a part of social dynamics and claims every community that suffers violence or a major catastrophe blindly goes on a scapegoat hunt and individuals refer to a violent solution, that is putting all the troubles they go through on a scapegoat, that is someone that can be disposed of, someone weaker or already spared for such causes. Girard defines scapegoating as a collective violence that has been applied as a remedy for the rising tension or the need for violence because of the mimetic desire, which simply purports a theory that motivations for human are based on imitative desire mechanisms and rivalries and conflicts are all results of the elimination of differences among the members of the society. As per Girard, in various narratives including literature, traces of scapegoating mechanism might be observed albeit being a primitive ritual in essence. Revolving around the protagonist, Bill Furlong, a coal merchant, and young girls employed in a fictional convent laundry, Claire Keegan's novel, *Small Things Like These* (2021), not only provides a lens through which the author critiques the oversimplification of morality and immorality based on gender, but also portrays the enactment of a primitive ritual of scapegoating in a twentieth-century society via the collusion of religion and patriarchy.

The dominant discourse in Ireland during the early twentieth century emphasized purity, chastity, and virtue, confining and restricting women to traditional roles. The Magdalen Asylums were used to create ideal women for the Irish nation and protect the public from "fallen" women. The institutions isolated women from society and subjected them to various interventions, including changing their names, and the laundries eventually became centres of income-generating labour forces. The novel portrays these women as both victims and saviours of society, serving as modern scapegoats in Irish society. Their plight, to cleanse the society of perceived impurities and to purify themselves through their sacrifices, parallels the context of the early twentieth century in Ireland, which underscores the pressure on women to conform to traditional roles of maintaining chastity, family honour, and domestic virtue. Nevertheless, it entrapped women within rigid norms, pigeonholing them as embodiments of both virtue and vice, stifling their agency and independence. The narrative unfolds within a network where religion, business, and politics intersect, shedding light on the complex dynamics of a society grappling with its identity. Keegan highlights the cyclical nature of scapegoating, a means of restoring harmony in times of chaos, while simultaneously perpetuating the silencing and isolation of those targeted.

Girls in the laundry together with Bill Furlong and Furlong's daughter Kathleen, are portrayed as scapegoats of the capitalist system in the novel. The sinful acts of the community are connived into a form in which the real perpetrators are acquitted and cleansed of all charges or burdens since they are rich and powerful whereas a surrogate victim is blamed and penalized as s/he is expendable or weak. This sheds light on the relationship among capitalism, religion and scapegoating, emphasizing how scapegoating is embedded in economic practices and behaviours. It challenges the notion that economic value is solely determined by objective factors and underscores the role of subjective experiences and sacrifices in shaping economic systems. It is a manifestation of Girardian mimetic desire where shared desires intensify competition and, ultimately, lead to violence and scapegoating. The convent laundry in the novel uses its religious influence to normalize intensified violence and blameworthy, functioning as an agent of discipline which generates income for itself in the meantime while society remains silent against the abuse, not only to find internal

peace by attributing its crimes and sins on to chosen victims, but also to use this scapegoating mechanism to shape an ideal society through the idealized role of women.

Thereby, the major purpose of the study is to explore *Small Things Like These* written by the Irish author, Claire Keegan, to claim that the church, symbolizing Jesus, the state with its concealed yet potent affiliations, and the patriarchal society all find themselves ensnared within the intricate web of the capitalist framework, entangled in deeply flawed practices. The individuals cast into the role of scapegoats to veil these imperfections are marginalized young women and disavowed fallen women, forsaken by their families, marginalized by society, and confined within the walls of a convent either through coercion or personal choice, with the promise of redemption. However, their expulsion does not alleviate the underlying issue; instead, it appeases the societal indignation directed towards the problem's exposure.

## Introduction

Since antiquity, scapegoating has been practised almost everywhere in the world, retaining its core logic, although its form, actors and reasons have changed. In ritual period, the scapegoats were banished from the community or sacrificed to put an end to disasters such as contagious diseases, floods or droughts. Undoubtedly, similar dispositions did not stop the calamities for which they were blamed. Since such crises naturally affected interpersonal relations, scapegoats were the key to solving internal rather than external problems. In a sense, their role was not to prevent disasters, but to release the accumulated internal anger by bearing all the blame and negative attitudes that the members of the community directed towards each other in times of crisis, and thus to restore peace. This basic framework of scapegoating has remained the same despite the passage of time. Campbell argues that there are two types of scapegoats in the modern or post-ritual period: The first is created unconsciously as an expression of our anger and intolerance in a communal structure where everyone believes that the others are guilty, and the second is created by those who want to take the blame off themselves as a conscious act (2011, p. 27). In both cases, the scapegoats serve as useful vehicles to be resorted to in the most problematic moments.

Scapegoats are both vulnerable entities, unable to resist what has been inflicted upon them, and the possessor of a great potential that even they themselves are not aware of. They are victims as well as saviours. Considered dirty due to their inadaptability to the established standards, they are still important to the society because they can be easily sacrificed when necessary. What facilitates their sacrifice or exile is their accessibility and expendability. In this respect, they are often treated as worthless nothing, but when the time comes, “to be nothing is to be nothing in particular, and thus to be potentially everything” (Eagleton, 2018, p. 177). It is possible to see the traces of such a context in *Small Things Like These* (2021) by the Irish writer Claire Keegan. The novel deals with the Magdalen laundries, which created one of the most shocking facts in the history of Ireland and focuses on a multidimensional complicity in a patriarchal society through the little girls employed in the convent laundry. In a network of intricate relations in which religion, business and politics are intertwined, she criticises the perspective that reduces morality and immorality to a sexist discourse and opens the issue of “fallen women” to discussion. The potential threats of the established order in the novel are almost exiled from society; they atone for their sins and the crimes they are accused of by carrying out an income-generating role. Their segregation and incarceration will supposedly have a double function, both to save the society by purifying it from the pests like them and to ensure their own rebirth by cleansing themselves.

Highlighting all these points, this study aims to discuss the practice of scapegoating through the girls stigmatised and incarcerated in a convent in Keegan's novel *Small Things Like These* and to expose how these girls, as the outcasts accused of undermining national ideals, serve as a mirror showing the impossibility of a genuine collective purification in a triangle of church, state and society, all of which are instrumentalised by capitalism. In doing so, it first draws the theoretical framework of the discussion by revealing the sources of the scapegoating practice, then tells how the Magdalen asylums corrupted and turned into scapegoat centres, and finally reveals the traces of the given theoretical and historical framework in the novel.

### **Sacrifice, Scapegoats and Capitalism**

The practice of "sacrifice" has emerged from the human need to embrace the belief in a higher creator, establishing a profound connection between their existence and a superior entity responsible for empowering and safeguarding all living creatures. In ancient cultures, extending from the Aztecs to the Chinese, various forms of sacrifice held great significance and were employed for different purposes. For instance, in the Hittite civilization, "sacrifice basically occurs in every ritual context we can think of: purification, exorcism, or any other curative ritual context, but also cultic contexts such as state festivals," and animals not older than one year or the earliest ripened fruit were preferred as sacrificial offerings to the gods, and there were strict rules, regulations, and roles for those participating in the practice (Mouton, 2017, p. 240). Among ancient Greeks, it was highly common to offer ceremonial sacrifices of animals or even human *pharmakos* to maintain good relations with divine powers, and some parts of the sacrificed animal were burnt or feasted in banquets by all attending the ritual (Detienne & Vernant, 1989, p. 25; Girard, 1989, p. 9). In Chinese tradition, sacrificial meat was presented to ancestors, both deceased and living. Apart from sacrifice ceremonies like *fengshan* where slaves or other human beings are often decapitated, there was the ceremonial immolation of servants after the monarch's death since it was believed they would continue to serve the ruler in the afterlife (Bokenkamp, 2002, p. 387). Similarly, in ancient Egypt, servants were buried alongside Pharaohs to serve their masters even in the afterworld (Shimazono & Kitts, 2013, p. 2). In ancient Japan, sacrifice played a crucial role as a means of communication between the sacred and the profane, and the Japanese offered essential life sources as sacrifices to the creators. In ancient India, it was considered a necessary requirement for the salvation of the spirits of the departed, and the best parts of certain food or animals were immolated and burned in temples to appease the gods (Upanishad, para 7). For ancient Turks, sacrifice often served as an act of celebration and gratitude towards the gods. They would sacrifice specific animals during events such as births, weddings, festivals, rainy seasons, before wars, and after droughts, diseases, or deaths (Akgün, 2007, pp. 143-144).

Whether it involves repudiation, extermination, or annihilation of something possessed, for the purpose of appeasing a greater being (often a creator), is closely linked to the concept of a "scapegoat." The ritual of sacrifice always involves an exchange of roles or positions during execution, where the valuable possession, person, or state of being aimed to be protected by the act of sacrifice is replaced by another possession that is less valuable or can be repudiated more easily. As a result, the sacrificed victim acts as a 'surrogate' for the saved possession. This ritual, facilitated by an act of immolation, originates from the belief system, or "the religion" in which people situate themselves, and it serves as a medium of communication between the sacred and the profane (Hubert & Mauss, 1981, p. 55). Although René Girard is known to be the doyen of

scapegoating critique, the early twentieth century anthropologist James George Frazer has been one of the earliest theoreticians for the understanding of these concepts. His influential work, *The Golden Bough: A Study in Magic and Religion*, explores the rituals and rites of the act of sacrificing, not only animals or food, but also humans around various cultures extensively. Analysing the cultural and psychological implications of sacrificial practices, Frazer highlights the broader significance of scapegoating across human history. He concludes that it is carried out because primitive cultures believed that they could influence natural and social phenomena by imitating or symbolically enacting certain rituals (Frazer, 1922, p. 345).

Frazer cites examples from numerous cultures and compares these to make an analysis of recurrent patterns of sacrificial rituals, enlightening the process of selecting scapegoats. He claims that such rites in primitive communities involve the identification and expulsion of an individual, that is usually a human being or an animal on which all the sins of the community are transferred, hence that being is held responsible for societal troubles and disruptions (Frazer, 1922, p. 706). Therefore, with the sacrifice of that scapegoat, those primitive communities believed to achieve the restoration of societal harmony, appeasing supernatural forces and, hence cleansing themselves of impurities. For Frazer, such ceremonies, that is the selection of a scapegoat and the sacrifice of that being through either expulsion or murder, are not only a primitive ritual that used to occur in bygone eras, but throughout centuries, the sacrificial act of scapegoating has also served as a mechanism for social cohesion, resolving tensions and reinforcing shared beliefs and values even in contemporary religious, societal, cultural practices (Frazer, 1922, p. 798).

Following Frazer, Girard has contributed immensely to our understanding of the scapegoating mechanism in literature thanks to his eminently known books, *Deceit, Desire, and the Novel*, *Violence and the Sacred*, *Things Hidden Since the Foundation of the World*, and *The Scapegoat*. In Girard's books, the dynamics of human desire, rivalry, violence, and the sacrificial rituals that serve to restore social equilibrium are explored within the context of literature. In *The Scapegoat*, he introduces his theory of "mimetic desire" and alleges that human desires are imitative and prone to conflicts and rivalries (Girard, 1986, p. 144). He argues that societies, in order to alleviate this inherent tension, engage in the selection of a scapegoat, a sacrificial figure onto whom blame and hostility are collectively projected. This sacrificial act serves as a means of "purging" societal tensions and reaffirming communal bonds (Girard, 1986, p. 16). Girard delves into the profound underpinnings of civilization, positing a distinct form of violence or sacrifice known as "generative violence" as its foundation, and he contends that "the generative violence constitutes at least the indirect origin of all those things that men hold most dear and that they strive most ardently to preserve" (1989, p. 93). He argues that the path towards violence begins with the gradual elimination of differences among individuals, driven by a cycle of mimetic desire that operates behind human actions and behaviours. He suggests that at the core of every act of human violence lies a fundamental desire, and beneath each human desire lies the concept of mimesis. People imitate the actions of a model and desire the same things because the model desires them. Through this process, the imitator not only mimics the model's behaviour but also internalizes the model's desires as their own. As the cycle of imitation persists endlessly, a point is reached where the imitator's sole remaining desire becomes the replacement of the model itself (Girard, 1986, p. 130). In essence, the imitator perceives the model as the only obstacle to fulfilling their desire and achieving self-realization, thereby transforming rivalry into a manifestation of violence.

For Girard, the distinctions within a community are eroded gradually through various processes of mimetic desire, and collective tension arises among its members. This tension can only be assuaged through an act of violence, mirroring the original sacrificial act. Eventually, one individual within the group becomes the scapegoat. Girard introduces the concept of “the elimination of differences,” encompassing not only the eradication of distinctions among community members through mimetic desire but also the various forms of violence that emerge (1989, p. 49). According to Girard, this process leads to a state of “sacrificial crisis” that can only be resolved through re-enacting a surrogate murder, which echoes the original generative violence that Girard views as a form of murder (1989, p. 49). Thus, a surrogate ritual takes place, wherein a substitute victim, serving as a scapegoat for the original victim, is sacrificed. This act releases the pent-up tension and resolves the sacrificial crisis. Girard asserts that throughout history, this recurring pattern has unfolded in similar ways, serving to ensure the well-being of civilizations and maintain social order, transcending primitive tribes. Emphasizing the relationship with the sacred in *Violence and the Sacred*, he exemplifies the primitive rituals of sacrifice in various cultural and religious contexts and emphasizes the role of violence as a mechanism for social order and cohesion. He states that the scapegoating mechanism and the sacrificial rites allow societies to externalize their internal conflicts and maintain stability, albeit at the cost of an innocent victim or victims. Although Girard’s arguments explain the motivations and consequences of scapegoating and violence in communities, there is an undeniably inherent paradox in his theories. While scapegoating resolves conflicts and relieves the tension rising because of mimesis in societies, this is a temporary resolution and as it is based on the perpetuation of cycles of violence, it hence leads to the perpetual reinforcement of oppressive social structures.

Despite the influences of secularization and modernization, the notions of sacrifice and scapegoating continue to exist in modern times, and while various forms of sacrifice and self-sacrifice remain connected to religion and spirituality, even subtler manifestations have emerged in secular contexts (Alonso & Rodríguez, 2021, p. 127). Sacrifice continues to hold significance within the realm of modern capitalist economy, where principles of exchange are just as crucial as they are in religious practices. In both religion and modern capitalist systems, sacrifice is appropriated as a significant tool to appease or please a higher power, and it is believed to be crucial to bring about blessings or spiritual growth in religion and career development or financial progress in money, hard work, and success-oriented capitalism. In the pursuit of success or growth, individuals engage in acts of sacrifice which may even include self-sacrifice, and they might sacrifice their time, energy, or personal desires to advance their economic career or spiritual growth. In this context, sacrifice is closely linked with the capitalist principles of exchange and value since individuals feel the need to repudiate something they have with the hope of acquiring something else which would be more valuable or meaningful for them.

The affiliation of religion with the contemporary economic system of capitalism, reinforces the prevalence and significance of the sacrifices and scapegoats made for individual or communal gain within such a system. In his book, *The Philosophy of Money*, Georg Simmel emphasizes the significance of sacrifice in the economic system (2011, p. 79). He argues that the subjective condition of economic value does not arise from the pleasure of possessing an object, but rather from the desire derived from its nonpossession and the sacrifices that individuals need to endure in order to obtain such objects (Alonso & Rodríguez, 2021, p. 2). He suggests that economic practices are not solely based on “objective economic conditions (such as scarcity of resources)”, but also

on “subjective conditions for the exchange of objects of value” (Ossewaarde & Reijers, 2017, p. 613). Simmel’s perspective on sacrifice in the economic system aligns with his broader analysis of the role of sacrifice in society. He argues that sacrifice is not limited to religious or spiritual contexts but is also embedded in economic practices and behaviours (Alonso & Rodríguez, 2021, p. 2). For him, the origins of money and currency can be traced back to the mechanism of ritual sacrifice. This perspective suggests that sacrifice is not only a consequence of economic exchange but also a foundational element in the development of monetary systems. This perspective challenges the notion that economic value is solely determined by objective factors and highlights the role of subjective experiences and sacrifices in shaping economic systems.

Terry Eagleton also draws attention to the complex relationship between sacrifice, scapegoating, ideology, capitalism and power in his *Radical Sacrifice*, interrogating the sacrificial logic deeply ingrained in societal narratives. He asserts, “if sacrifice involves yielding something up, it is in order to possess it more deeply,” and posits that sacrifice is often employed in order to uphold existing power structures, reinforcing dominant ideologies, and maintaining social order (2018, p. 8). Considering the sacrificial ideologies deeply embedded within society, Eagleton unveils the underlying ideological mechanisms of scapegoating. He explores the ways in which individuals or groups are chosen as sacrificial victims, often marginalized and stigmatized by dominant cultural, political, or religious systems. Eagleton’s critique of sacrificial logic extends beyond its manifestation in traditional religious practices, encompassing political, economic, and social domains. Scapegoating in capitalist societies serves to maintain social order and solidarity among the dominant groups. It provides a means to justify and rationalize social inequalities by attributing them to the alleged deficiencies or actions of marginalized groups. By directing blame towards weaker members of society, a sense of cohesion and unity is fostered among those who benefit from the existing power and economic structures. Scapegoats become symbols of the “other,” reinforcing a sense of superiority and entitlement among the privileged. In capitalist societies, religious ideologies intertwine with economic interests, further perpetuating the scapegoating and sacrifice of marginalized groups. As a result, religious rhetoric often reinforces and justifies existing power dynamics by portraying wealth and success as indicators of divine favour while stigmatizing poverty or failure as moral shortcomings.

One such example in history, where the discourse of religious faith colludes in the ideology of the powerful and the fortunate, is the Magdalen Laundries where women are scapegoated and sacrificed for the sake of perpetuating the existing economic system and hierarchies. The collective violence addressed to the “fallen women” who might also be tagged as disadvantaged delinquents of the society, led to the scapegoating of these women in Ireland with the help of a religious institution, Magdalen Laundries, as a means to excuse the sins of men, viz., the privileged and the more powerful. Hence, in Irish history, the victimization and scapegoating of individuals with the collaboration of religion and capitalism can be explored drawing upon the theories about the role of sacrifice, scapegoating, and capitalism in societal dynamics.

### **Incarceration of Scapegoats in the Magdalen Laundries**

The dominant discourse in Ireland in the early twentieth century urged women to act in accordance with their nature, to protect their chastity and family honour, to be faithful wives and devoted mothers, in short, to stay within their traditional roles. Especially after the independence, the Irish embraced the Catholic ideals of “purity, chastity, and virtue” to distance themselves from the

British, and identified their foes with “impurity, licentiousness, and vice” (Fischer, 2016, p. 822). While Ireland’s desire to create a new identity against the colonial imposition is understandable, its obsessive focus on “moral purity” pushed women into a problematic area. Aiming to build the newly established state on solid foundations, this policy not only confined and restricted women but also idealised them. In other words, they became the embodiment of both morality and immorality at the same time. Broadly speaking, such an approach is based on the idea of purifying the woman so that society can be purified. The Irish identity to be created would thus be superior to that of the English, at least theoretically. But woman, as the symbol of moral purity, was seen also as the utmost threat to the national ideal, given her potential to transgress the social boundaries and violate the established norms.

To avoid undermining the national ideal, all related parties formed alliances and developed strategies to counter the threats. Gray and Ryan note that the church and the state were united in their desire to create a new imagined and purely homogeneous community free from internal conflicts and contradictions and closed to the corruption of the outside world (1998, pp. 126-127). Emphasising that the results of the strategic partnership between the two were most evident on the outcasts who did not fit into the model, Conrad writes that they were excluded, silenced, or punished, and all of them, including those seemingly empowered and authorised within the system, were held captive by that model (2004, pp. 3-4).

The women who transgressed the social norms were judged to have lost their purity and sometimes considered to be “fallen” in the new society built on that model. The rather old term “fallen woman” was used in the nineteenth and twentieth centuries to denote to prostitutes, unwed mothers, women and girls who went beyond the accepted behaviour codes, victims of sexual abuse and even those who engaged in consensual extramarital relationships. It is defined in the *Oxford English Dictionary* (n.d) as “a woman who has lost her chastity, honour, or standing, or who has become morally degenerate; (sometimes) a prostitute”. Religiously, it refers to Eve, the protagonist of the expulsion from paradise in Christianity, and Mary Magdalen, the archetype of the penitent woman. The role of the former as the scapegoat responsible for the Fall directly influenced the development of the figure of Mary Magdalen as the second Eve (Haskins, 1993, p. 67). As a biblical character, she has culturally, historically and theologically evolved into a symbol of the fallen who subsequently have achieved redemption through devotion. Thus, the term associated with her evokes both Eve, whom the traditional narrative blames for the Fall, and adulterous women who transgress the established mores and fail to maintain their chastity.

From the mid-nineteenth century onwards, there were various organisations in Ireland and Britain, albeit with different names and management systems, based on religious principles and dedicated to the salvation and rehabilitation of the fallen women (McCormick, 2005, pp. 373-374). The best known of such organisations on the Catholic side were those that emphasised the redemption of Mary Magdalen and concerned with the women who suffered a similar fate. According to Smith, in a society where even the slightest whiff of scandal threatened the dignity of an exemplary Irish family, “the Magdalen asylum existed as a place to contain and punish the threatening embodiment of instability” (2007, p. xiv). These institutions created highly disciplined organisations to leave no room for the instability that Smith highlights. The women there were isolated from society and subjected to various interventions, down to their identities. Giving them new names, mostly from the Bible, was one way of having absolute control over them. It was part

of a strategy to move women from a past of shame, sin and deviance into a new world that required commitment. The act of renaming was a declaration of the death of the former self and “the initial step in establishing the tenets of magdalenism” (Wecker, 2015, p. 265). Therefore, in that context, magdalenism is “the process of identity inversion for the sake of controlling a class of women in the name of moral righteousness and power” (McCarthy, 2010, p. 4).

In the last two hundred years, thousands of Irish women washed the dirty laundry of society, supposedly purifying themselves of their sins, worshiped day and night and gave up their individual identities to achieve spiritual renewal (Smith, 2007, p. 431). However, the service which started as a mission of salvation in the name of Christianity was transformed into a source of income-generating labour force after they realised the untapped potential of penitents. Although the apparent perpetrator was the church, the organisation continued its activities for many years with the support of the state and society. Therefore, the laundries were essentially the product of the alliance of a triple mechanism, and the corruption of such a structure based on a relationship of mutual interest was inevitable. Rumours and testimonies about the scandals and brutalities that took place behind the doors of the convents led to some protest waves. As a result, it became imperative to clarify the never-ending allegations about the Magdalen asylums, which had played an important role in the project of building national identity but had turned into commercial enterprises in the course of time. A committee of inquiry was set up to investigate the matter, which concluded its work with the publication of “The Report of the Inter-departmental Committee to Establish the Facts of State Involvement with the Magdalen Laundries”, shortly known as “The McAleese Report”, in February 2013. The report confirms many of the allegations and underlines the state involvement in what happened in the laundries, disproving the dominant discourse according to which church-run organisations were managed without state intervention and involvement (2013, p. xi). It also writes that about 10,000 women and girls entered the Magdalen Laundries between 1922 and 1996 (2013, p. 150-1), and approximately 27% of all known referrals were made by the state or through the channels opened by it (2013, p. 163). These included women from courts, prisons, detention centres, probation centres and those sent from psychiatric hospitals and state-run institutions with referrals from the departments of health and social services (2013, p. 152).

Lentin argues that the exposure of the incarceration of unwed pregnant women in institutions like the Magdalen laundries, the last of which was closed in 1996, and the child abuse in Irish industrial schools shocked Irish society. For her, this shock implied a denial which “represented a disavowal of something Irish people had been aware of and were repressing all along” (2016, p. 24). In other words, their denial was an acknowledgement of facts that were known but unspoken, seen but ignored. The apology made by the Irish Prime Minister, Enda Kenny, on 19 February, 2013 to these women, who had been treated as victims and scapegoats for years, is in some ways an indicative of this:

I, as Taoiseach, on behalf of the State, the Government and our citizens deeply regret and apologise unreservedly to all those women for the hurt that was done to them, and for any stigma they suffered, as a result of the time they spent in a Magdalen Laundry. [...] What we discuss today is your story. What we address today is how you took this country's terrible 'secret' and made it your own. Burying it, carrying it in your hearts here at home, or with you to England and to Canada, America and Australia on behalf of Ireland and the Irish people [...] But from this moment on you need carry it



no more. Because today we take it back. Today... we acknowledge the role of the State in your ordeal. (Kenny, 2013)

Although the Magdalen laundries denoted to a big socio-political problem, the issue was discussed on a moral ground concerning women. The laundry women, in effect, were the invisible objects of deviances such as incest, rape, paedophilia and male sexual desire in a patriarchal society. They were victims and scapegoats of collective judgement and the vehicles of purification, thus being the saviours of society. In a sense, they served “to inoculate against future misery and failure by evicting the presumed cause of misfortune” (Perera, 1986, p. 9). The girls in *Small Things Like These*, incarcerated in the convent and obliged to work in the laundry, are fictional examples of such an inoculation.

### **Modern Scapegoats of the Established Order in *Small Things Like These***

The laundry in Keegan’s novel, like many of its real-life counterparts, serves a wide network of customers ranging from restaurants to guesthouses, from nursing homes to hospitals, from clergymen to the wealthy, on the shoulders of the training schoolgirls, as they were known. In fact, they are the scapegoats of society and the child labourers of the capitalist order. The townspeople are full of rumours that they are not “students of anything, but girls of low character who spent their days being reformed, doing penance by washing stains out of the dirty linen” (Keegan, 2021), that they work under harsh conditions from dawn till night often with nothing but only a slice of bread in their stomachs, and that their babies born out of wedlock are sent to America and Australia by the nuns in exchange for money (Keegan, 2021). There are several direct or indirect references in the novel to such rumours based on historical facts, which are discredited by the dominant discourse of the church.

*Small Things Like These* takes place just before the Christmas of 1985 in New Ross, Ireland. There is a great economic depression, and young people in particular, seeking to escape the misery, leave the small market of their small town for London, Boston and New York, the centres of capitalism. Bill Furlong, the protagonist of the novel, is a thirty-nine-year-old coal merchant, born to a mother who was ostracised by her family when she fell pregnant at the age of sixteen, probably as a result of rape. They survived thanks to Mrs Wilson, a rich Protestant widow; she gave Furlong generous financial and moral support until her death. Furlong works hard day and night to lead a comfortable life with his wife Eileen and their five daughters raised obedient to the social and political norms. Thus, he is able to send them to St Margaret’s, the only good Catholic school for girls in the town and offer them opportunities that most of their peers do not have access to. His sole aim is to forget his past and preserve his present. Making his living from wood and coal, he owes his comfort to the cold weather; the warmth of his home depends on the problems of others. On a symbolic level, he carries fuel to the fire of the capitalist order, and he does it wholeheartedly:

Even while he’d been creaming the butter and sugar, his mind was not so much upon the here and now and on this Sunday nearing Christmas with his wife and daughters so much as on tomorrow and who owed what, and how and when he’d deliver what was ordered and what man he’d leave to which task, and how and where he’d collect what was owed – and before tomorrow was coming to an end, he knew his mind would already be working in much the same way, yet again, over the day that was to follow. (Keegan, 2021)

Furlong's trauma of being an illegitimate child has never healed. He cannot stop thinking about what his fate would have been if Mrs Wilson had not lent a helping hand to his mother in time. He is neither someone who would desire to be a part of the class of his mother nor a person who would embrace the middle class he has worked his way up to. He is a suffering individual suspended between the past and present. Furlong's spiritual and mental divisions deepen after he meets the poor girls polishing the floor of the convent where he goes to deliver coal. Apart from them, what really shakes him is the little Sarah Redmond, whom he finds locked in the coal shed. She claims to have a fourteen-month-old son taken away from her by the nuns. Called Enda by her new identity in the convent, Sarah is obviously named after the wife of Abraham who gave life to Isaac in her old age. On the other hand, Sarah is also the name of Furlong's mother. This context, like many others created throughout the novel, connects Sarah and Furlong and the Biblical characters to each other, and makes them the intersecting clusters of similar fates.

In fact, Sarah is a nobody from nowhere. Her expulsion to the convent is for the communal purification and integrity. Unable to punish the perpetrators of child abuse, the authorities preferred to put the blame and sin on the weakest. According to Girard, every community that suffers violence or a major catastrophe blindly goes on a scapegoat hunt and "its members instinctively seek an immediate and violent cure for the onslaught of unbearable violence and strive desperately to convince themselves that all their ills are the fault of a lone individual who can be easily disposed of" (1989, pp. 79-80). When violence begins to threaten the community, those who were previously at odds with each other league together and exert violence against the scapegoat, which is a kind of "expel[ing] violence by violence" (Girard, 1989, p. 191) or the "taming of terror" (Becker, 1975, p. 145). Thus, the death or expulsion of the scapegoat would restore peace within the community and reorganise interpersonal relations. In other words, when it is not possible to prevent violence in moments of crisis, the only solution is to find someone "vulnerable and close at hand" (Girard, 1989, p. 2) and transfer violence to that victim. Here, the chosen person is guilty because the community believes him or her to be so; it is this perspective that makes Sarah a scapegoat.

The scapegoat to bear the crimes and sins of the society should not be an ordinary person, but a special one with a capacity to convince the others that he or she is the real source of the crisis. The functionality of contemporary scapegoats depends especially on a similar demeanour. Sarah and many other girls, who became mothers at a very young age, with their illegitimate babies are very good examples for this framework. Further, Bill Furlong's mother and even Furlong himself, who avoided such a misfortune with Mrs Wilson's support, are also victims of that context. Then, the girls stigmatised as unchaste and immoral and their babies as the offspring of the fallen represent the sick side of society.

Having been born out of wedlock, Furlong is subjected to some insulting behaviours at school that can be considered peer bullying. The culture of scapegoat is so deep and influential on the society that the violence of adults has taken over even children: "As a schoolboy, Furlong had been jeered and called some ugly names; once, he'd come home with the back of his coat covered in spit" (Keegan, 2021). The spit of his peers evokes the anger and desire that society directs towards the victim in order to purify and relieve itself in moments of crisis. This is precisely what Girard calls "mimetic desire". For him, violence is the result of the desire that arises from the human capacity to resemble and imitate other people. When everyone desires the same object, each person hinders the realisation of the others' desire, and that hindrance strengthens their mimetic

desire. After a while, instead of desiring the same object, they become obsessed with each other and such an obsession has the potential to turn into a physical or psychological violence (1989, p. 81). Girard thinks that “when mimetic violence permeates an entire group and reaches a climactic intensity, it generates a form of collective victimage that tends towards unanimity precisely because of the participants heightened mimetic susceptibility” (1987a, p. 125). If the tension of unsatisfied mimetic desire climbs to a threshold, then the mob phenomenon begins to take shape and “the logic of the mob is at one with the logic of nonconscious scapegoating in its most brutal form” (Girard, 1987b, p. 85). Scapegoating behaviour, then, is a revival of mob violence which is a deeply rooted social fact.

The fact that Furlong’s father is unknown makes him illegitimate and his mother the victim of an extramarital affair. Furlong’s presence reminds the others that the man who is the perpetrator of that affair and those who turn a blind eye to that crime continue to live among them. He is a mirror showing the truth and an Oedipus who is believed to bring a ruin to his society. Therefore, the disappearance of him means the salvation of national identity, the family and ultimately the country. Like Furlong, Oedipus is not a criminal in the modern sense, but he is responsible for everything that have befallen his kingdom. The role he plays is literally that of the human scapegoat (Girard, 1989, p. 77). Just as the plague that struck Thebes is attributed to Oedipus, Furlong and his ilk are blamed for the moral corruption in the town of New Ross. In this case, they become instruments of condemnation and distraction, giving the rest a sense of purification. Frazer’s account of the mythical origins of scapegoating fits well within this framework:

The main object of the ceremony is simply to effect a total clearance of all the ills that have been infesting a people. For here, on the one hand, the evils are invisible and intangible; and, on the other hand, there is a visible and tangible vehicle to convey them away. And a scapegoat is nothing more than such a vehicle. (1922, p. 753)

Assessing Keegan’s fiction, which presents fragments of real life, from the perspective of the mythical world, it can be said that the girls in the convent are precisely instrumentalised in this way. The basic idea has remained unchanged from the self-protective rituals of ancient communities to the institutionalised practices of contemporary Ireland.

The girls are treated as “impure” because they do not conform to standards of the society, and they threaten the idealised female typology. Therefore, their incarceration will ostensibly save the society from the danger of “impurity”, which denotes, in effect, the scapegoat’s traditional exile to the wilderness. However, there is an important difference between the Biblical scapegoat and those of the novel; while the former is given a wide range of movement in the wilderness, the latter is confined within the walls of the convent. They are blamed, polarised and silenced, thus constrained from expressing themselves. The authorities deprive them of the opportunity to talk about what happened to them.

Keegan’s girls are a reminder to the townspeople of what they should not be. As scapegoats, they keep the society at a certain level of consciousness. To underline this point, the author juxtaposes them with Furlong’s wife, Eileen. For Eileen, it does not matter who does what as long as they pay their debts and thus contribute to their comfort. She limits her responsibilities to her own daughters and worries only about her family. She seems to have found the formula for success: “If you want to get on in life, there’s things you have to ignore, so you can keep on” (Keegan, 2021).

Eileen's point of view represents the treatment that feeds the practice of sacrifice. What she says to her husband makes it clearer:

But if we just mind what we have here and stay on the right side of people and soldier on, none of ours will ever have to endure the likes of what them girls go through. Those were put in there because they hadn't a soul in this world to care for them. All their people did was leave them wild and then, when they got into trouble, they turned their backs. It's only people with no children that can afford to be careless. (Keegan, 2021)

Eileen probably, on a symbolic level, fears that if she empathises with the fallen girls, their dirt will contaminate her family. Accordingly, she turns her back on the problems around and concentrates on the requirements of her individual world. With her superficial piety and insensitivity, she represents the average of the townspeople. As understood, she knows the mechanism that creates scapegoats very well. Standing in the wrong place, transgressing the social norms, being abandoned by families and forced to live in the edges of life are some of the points that feed this mechanism in *New Ross*. Such points justify why it is very easy to choose and banish the scapegoats who already live on the peripheries of society. Since they are vulnerable, they can be marginalised and demonised when necessary. These victims, whose deaths or exiles will not cause any problems but unite the community, end the cycle of mimetic violence, and thus restore the social order.

The scene in which Furlong is invited in when he takes Sarah from the coal shed to the convent is quite meaningful. The nuns who pretend to be the epitome of compassion and mercy show their true colours when they learn that Furlong does not approve of the patriarchal views and practices, and does not find it right to distinguish between sons and daughters as a man still bearing his mother's surname. His objections to the dominant discourse end with the abbess implicitly threatening him with the future of her daughters. Thereon Mrs Kehoe, a friendly publican, warns and advises him to be careful when talking about the convent and the nuns: “[B]ut you’ve worked hard, the same as myself, to get to where you are now. You’ve reared a fine family of girls – and you know there’s nothing only a wall separating that place from St Margaret’s” (Keegan, 2021). This society needs a silence breaker, and that is Furlong, who believes that there is no point in living without helping others, and the authorities are “only as strong as we give them strength” (Keegan, 2021).

*Small Things Like These* continues with Furlong's giving Sarah a helping hand and ends with his walking home with her, fearful of what will happen to him, but with a clear conscience of having done the right thing. In a way, he sacrifices himself to touch the life of a girl by taking on a Jesus-like role. This sacrifice carries a great danger because it is quite likely that the wrath of the church and the forces it can mobilise will be directed not only against him but also his family. In a sense, Furlong, who was born as a scapegoat to a scapegoat and managed to forget his past by working hard and earning a lot of money, has now chosen to become a scapegoat of his own free will.

Christian theology reads the scapegoat as a type of Jesus. According to it, Jesus was not a sinner but “the innocent victim whose death was restorative for the sins of humankind (or, at least, Christendom)” (Edell, 2022, p. 51). Since he increased the number of his followers every day, the leaders of the community, fearing that they would incur the wrath of the Romans, decided that “one man should die for the people, and that the whole nation perish not” (John: 11: 50). Girard finds a manifestation of political reason here and writes that to limit violence as much as possible

and prevent a greater one, it is preferable for a person, especially the one who brings the danger closer to die for all others (1986, p. 113). In Keegan's novel, it is Bill Furlong who refuses to keep his head down and plays with the boundaries and structure of the established order. As a self-sacrificing scapegoat, it is obvious that a bright future does not await him.

### **Sacrificing the Vulnerable or the Victims of Capitalism**

Apart from the sociological and religious level, there are many examples of sacrifice in the novel, including that of Furlong, which must be interpreted within the framework of capitalism. As known sacrifice holds significance within the realm of modern capitalist economy, where principles of exchange are just as central as they are in religious practices. In both religion and modern capitalist systems, it is appropriated as a significant tool to appease or please a higher power and is believed to be crucial to bring about blessings or spiritual growth in religion and career development or financial progress in money, hard work, and success-oriented capitalism. In the pursuit of success or growth, individuals engage in acts of sacrifice which may even include self-sacrifice, and they might sacrifice their time, energy, or personal desires to advance their economic career or spiritual growth. In this context, sacrifice is closely linked with the capitalist principles of exchange and value since individuals feel the need to repudiate something they have with the hope of acquiring something else which would be more valuable or meaningful for them.

Furlong sacrificed himself to the capitalist order for his family, partly by choice and partly by circumstances. He escaped his life of deprivation and social abuse by becoming a merchant. Although Furlong is the Catholic son of a Catholic mother, he seems to have absorbed something of the tradition and worldview of the Protestant Mrs Wilson: "He'd a head for business, was known for getting along, and could be relied upon, as he had developed good, Protestant habits; was given to rising early and had no taste for drink" (Keegan, 2021). These habits undoubtedly have deep historical roots. In his work, *The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism*, Weber notably points at parallel associations between different Christian denominations and the business structure during the sixteenth and seventeenth centuries when, he claims, specific religious ethics and mindsets developed within the emerging secular and profit-driven society have ultimately transformed into practices and behaviours that laid the foundation for the capitalist worldview. This perspective, or the "spirit of capitalism" (Weber, 2012, p. 13) in Weber's parlance is the Protestant ethic of the Puritan sects of the age, who forcefully placed work and material success in the middle of their lives; little else seemed to matter greatly to them, not even family, friendship, leisure, or hobbies (Kalberg, 2012, p. xi). As a result of the religious and cultural emphasis on a strong work ethic, personal responsibility and individual accountability during the sixteenth and seventeenth centuries, a belief emerged in certain religious circles, particularly among the Protestant sects, that poverty was a result of personal laziness and avoidance of work. Salvation was possible through methodical work and wealth and profit were signs of one's salvation (Kalberg, 2012, p. xxxv). Engaging in hard work and worldly pursuits was a means of serving God fulfilling one's calling. The accumulation of wealth through honest labour was seen as a sign of God's favour and indication of a person's election for salvation. As per Weber, the belief in the moral superiority of hard work and financial success became deeply ingrained in the cultural and economic mindset of many societies, influencing attitudes towards poverty and prosperity, and "puritanism gave birth to a Protestant ethic" (Kalberg, 2012, p. xxxi). Given that Furlong is a workaholic and has acquired all his wealth by working hard, it can be said that he is heavily influenced by that ethics and sense

of commerce. Moreover, he raises his eldest daughter, Kathleen, with the same tendencies. She works in her father's office on Saturdays preparing deliveries and keeping financial accounts and earns her allowance. In other words, a new individual who will turn the wheel of capitalism is grown up. Kathleen herself wants to get into this wheel, primarily to have the brands on display in the shop windows.

On the other hand, her name evokes Kathleen ni Houlihan, the old woman commonly used in literature as a mythical symbol of Irish nationalism, who calls the Irish youth to fight for her against British colonialism and become martyrs. In W. B. Yeats's play of the same name (1902), she is transformed into a beautiful woman rejuvenated by the blood of the young people who respond to her call. The youth who are invited to die for their homeland in Yeats's play are directed to integrate into the capitalist system to create capital accumulation that will sustain the country economically in Keegan's novel. In this case, Kathleen is a victim sacrificed for the market by her family. Although she appears to be a free girl, she lives in a symbolic convent surrounded by the overprotective and stereotypical attitudes of her mother. She is the ideal daughter of the ideal woman and will remain so as long as she is fortunate and has no conflict with the established norms.

Furlong has worked hard to achieve a secure status and a comfortable life. He is one of the lucky guys in New Ross, which is in the throes of an economic crisis. He is aware of the good fortune he has, but also knows that everything can change suddenly. He has met many people in difficult situations and witnessed many tragic scenes. The dole queues that grow longer every day, people who cannot pay their ESB bills and sleep in their overcoats in freezing houses, hungry women lining up the post office on the first Friday of every month with shopping bags in their hands to receive their children's allowances, schoolboys drinking the milk out of the bowls of cats behind the priest's house (Keegan, 2021) are only some of them. They are all, in fact, the dark pictures of the capitalist system. It is known that capitalism is mainly characterised by private ownership of resources, profit-driven production, and market competition. At the core of this system, there is the inherent problem of accumulation of wealth, resources, opportunities, and thus, the power, in the hands of a limited number of people or institutions. Such a fact leads to the exploitation and marginalisation of certain weaker groups within the society. As the pursuit of the maximum profit and the accumulation of the maximum capital are the core tenets of this system, an environment where competition and self-interest often take precedence over considerations of social welfare and equality is formed. Therefore, in such a system, power imbalances, marginalisation of certain segments of society, and the privilege bestowed upon those who hold economic and social power become inevitable.

Among the many scenes in the novel to be evaluated within the context of capitalism, two of them stand out in particular. In the first one, the crows roam the dark skies of the town in flocks, descend on the carcasses along the roads, dive thuggishly on everything, and perch on the huge trees around the convent at night. The second one is about Furlong's coming across "a black cat eating from the carcass of a crow, licking her lips" (Keegan, 2021) on his way to take Sarah out of the convent. These scenes give a good summary of the capitalist order in New Ross miniature, where everyone feeds on each other. The black colour of the crows and the cat blends into the darkness of the night and symbolically becomes one with the darkness of the convent. This darkness is balanced with the glittering preparations for Christmas, but they also correspond to the darkness of capitalism, which offers no alternative at all other than accepting the established order.

The Santa Claus as a means of commerce, the shop windows where the appetite for consumption is whetted, and the uncontrollable shopping desire show how the celebration of the birth of Jesus is intertwined with capitalism.

In *Small Things Like These*, the church which represents Jesus, the state which has invisible but strong ties with it, and the patriarchal society adhere to both are caught in the web of the capitalist system and in the grip of largely flawed practices. From this point of view, they move in a sphere that does not conform to approved religious goals, national ideals and moral norms. The scapegoats who are pushed to the stage in order not to expose the flaws are outcast girls and fallen women abandoned by their families, stigmatised and driven to the peripheries of the society, and incarcerated in the convent by force or by choice with the promise of purification. They represent the sick sides of the society. Their expulsion does not eliminate the existing problem, but the anger of the society that problematises that problem.

### Conclusion

In *Small Things Like These*, the child-mothers, who are incarcerated in the convent and made to believe that everything they do there is necessary for the purification of their souls and the discipline of their minds, are the denotative of the true face of the dominant order. By their very presence, they pose the greatest threat to the society, but at the same time function as very useful instruments for it. They remind the townspeople how to live and show them what will happen if they go beyond the borders, thus keeping them at a certain level of consciousness. Therefore, they have parallels with the rituals, theories and practices in the range of meanings emphasised by the concept of the scapegoat. With their dual functions, they are, like their ancient counterparts, both victims and saviours of the society.

In the novel, besides the girls in the convent, Bill Furlong's mother and himself are also scapegoats. They are victims of state ideology, the church and the patriarchal society. Keegan shows how these three are intertwined with capitalism, instrumentalised and transformed by it, and how the service of God and national ideals are eviscerated in their complicity. In fact, in the town of New Ross, the religious sphere (the convent) and the secular sphere (the civil world) met on the axis of capitalism. This indicates, above all, the secularisation of the church and the metamorphosis of morality as the ground of commerce.

The decision Bill Furlong fictionally made in 1985, risking his family and comfortable life, led to the closure of the last Magdalen laundry in reality in the Republic of Ireland in 1996. In 2013, thanks to the struggle of people like Furlong, the inner face of those institutions was revealed in the report of the commission set up to investigate the rumours. Their connections, external partners and business relations were mapped out, and the abuse of penitents in the name of religion and the living conditions they were subjected to were exposed in all their nakedness. In the end, the brutal realities experienced in these places were accepted by the state, and an official apology was made to the laundry women who had been carrying the burden of all nation for many years as scapegoats. Although it is stated at the very beginning that the novel is a "work of fiction" and that the characters, organisations and events in it are the product of the author's imagination, *Small Things Like These* offers the reader a fictional reality in which fiction and reality are intertwined.

## References

- Alonso, L. & Rodríguez, C. (2021). "Debt and Sacrifice: The Role of Scapegoats in The Economic Crises". *Religions*, 2(12), 128.
- Akgün, E. (2007). Şamani' st Türk Halklarında Kurban Sungusu ve Kendi' si' ne Kurban Sunulan Varlıklar. *Journal of Social Sciences*, 1(2). 139-153.
- Becker, E. (1975). *Escape from Evil*. New York: Free Press Paperbacks.
- Bokenkamp, S. (2002). Record of the Feng and Shan Sacrifices. In D. S. Lopez (Ed.), *Religions of Asia in Practice an Anthology* (pp. 386-395). Princeton: Princeton University Press.
- Campbell, C. (2011). *Scapegoat: A History of Blaming Other People*. London: Duckworth Books.
- Conrad, K. A. (2004). *Locked in the Family Cell: Gender, Sexuality, and Political Agency in Irish National Discourse*. Madison: University of Wisconsin Press.
- Detienne, M. & Vernant J. P. (1989). *The Cuisine of Sacrifice among the Greeks*. P. Wissing (Trans.), Chicago-London: The University of Chicago Press.
- Eagleton, T. (2018). *Radical Sacrifice*. New Haven-London: Yale University Press.
- Edell, C. (2022). *Guilt, Blame, and Oppression: A Feminist Philosophy of Scapegoating*. [Unpublished PhD Thesis]. Montréal: Department of Philosophy McGill University.
- Fischer, C. (2016). "Gender, Nation, and the Politics of Shame: Magdalen Laundries and the Institutionalisation of Feminine Transgression in Modern Ireland". *Signs*, (41)4, 821-843.
- Frazer, J. G. (1922). *The Golden Bough: A Study in Magic and Religion*. London: Macmillan Press.
- Girard, R. (1989). *Violence and the Sacred*. P. Gregory (Trans.). 6<sup>th</sup> Print, Baltimore and London: The Johns Hopkins University Press.
- Girard, R. (1987a). Discussion. R. G. Hamerton-Kelly (Eds.), *Violent Origins: Walter Burkert, Rene Girard, and Jonathan Z. Smith on Ritual Killing and Cultural Formation* (pp. 106-145). Stanford, California: Stanford University Press.
- Girard, R. (1987b). Generative Scapegoating. R. G. Hamerton-Kelly (Eds.), *Violent Origins: Walter Burkert, Rene Girard, and Jonathan Z. Smith on Ritual Killing and Cultural Formation*. (pp. 73-105). Stanford, California: Stanford University Press.
- Girard, R. (1986). *The Scapegoat*. Y. Freccero (Trans.), Baltimore: The Johns Hopkins University Press.
- Gray, B. & Ryan, L. (1998). The Politics of Irish Identity and the Interconnections between Feminism, Nationhood, and Colonialism. R. R. Pierson & N. Chaudhuri (Eds.), *Nation, Empire, Colony: Historicising Gender and Race* (pp. 121-38), Bloomington: Indiana University Press.
- Haskins, S. (1993). *Mary Magdalen: Myth and Metaphor*. New York: Riverhead Books.
- Hubert, H. & Mauss, M. (1981). *Sacrifice: Its Nature and Function*. W. D. Halls (Trans). USA: The University of Chicago Press.
- Kalberg, S. (2012). Introduction to The Protestant Ethic. In *The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism*. New York and London: Routledge.
- Keegan, C. (2021). *Small Things Like These*. London: Faber and Faber. Retrieved from <https://www.kobo.com/ww/en/ebook/small-things-like-these>
- Kenny, E. (2013, February 19). Full text of Enda Kenny's apology to the Magdalene laundries survivors. Irish Examiner. <https://www.irishexaminer.com/news/arid-30585372.html>
- King James Bible Online (n.d). *John, 11:50*, In <https://www.kingjamesbibleonline.org>. Retrieved in 12 August, 2023 from <https://www.kingjamesbibleonline.org/John-11-50/>
- Lentin, R. (2016). "Asylum Seekers, Ireland, and the Return of the Repressed". *Irish Studies Review*, 24 (1), 21-34, DOI: 10.1080/09670882.2015.1113009



- McAleese, M. (2013). *Report of the Inter-departmental Committee to Establish the Facts of State Involvement with the Magdalen Laundries*. Dublin: Department of Justice.
- McCarthy, R. (2010). *Origins of the Magdalene Laundries: An Analytical History*. Jefferson, NC: McFarland.
- McCormick, L. (2005). "Sinister Sisters? The Portrayal of Ireland's Magdalene Asylums in Popular Culture". *Cultural and Social History*, 2(3), 373-379, DOI: 10.1191/1478003805cs051ra
- Mouton, A. (2017). Animal Sacrifice in Hittite Anatolia. S. Hitch & I. Rutherford (Eds.), *Animal Sacrifice in the Ancient Greek World* (pp. 239-252). UK: Cambridge University Press.
- Ossewaarde, M. & Reijers, W. (2017). "The Illusion of the Digital Commons: 'False Consciousness' in Online Alternative Economies". *Organization*, 5(24), 609-628.
- Oxford English Dictionary. (n.d). *Fallen woman*. In <https://www.oed.com>. Retrieved August 4, 2023, from <https://www.oed.com/search/dictionary/?scope=Entries&q=fallen+woman>
- Perera, S. B. (1986). *The Scapegoat Complex: Toward a Mythology of Shadow and Guilt*. Toronto: Inner City Books.
- Shimazono, S. & Kitts, M. (2013). Rituals of Death and Remembrance. In *The Oxford Handbook of Religion and Violence*, M. Juergensmeyer, M. Kitts & M. Jerryson (Eds.). (pp. 45-350), New York: Oxford University Press.
- Simmel, G. (2011). *The Philosophy of Money*. London and New York: Routledge.
- Smith, J. (2007). *Ireland's Magdalen Laundries and the Nation's Architecture of Containment*. Notre Dame: University of Notre Dame Press.
- Upanishad, I. Life of Sacrifice. *Heart of Hinduism*. (n.d.) Retrieved on 15 July, 2023 from [https://iskconeducational-services.org/HoH/extras-further-reading/hinduism-and\\_ecology/9-life-of\\_sacrifice/#:~:text=Some%20pious%20Hindus%20perform%20a,the%20cow%20and%20the%20land](https://iskconeducational-services.org/HoH/extras-further-reading/hinduism-and_ecology/9-life-of_sacrifice/#:~:text=Some%20pious%20Hindus%20perform%20a,the%20cow%20and%20the%20land).
- Weber, M. (2012). *The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism*. New York and London: Routledge.
- Wecker, E. C. (2015). "Reclaiming Magdalenism or Washing away Sin: Magdalen Laundries and the Rhetorics of Feminine Silence". *Women's Studies*, 4, 164-279, DOI: 10.1080/00497878.2015.988513

# The Analysis of Illustrated Story Books for Children Aged 3-6 in Terms of Protection Rights

## 3-6 Yaş Çocuklarına Yönelik Resimli Hikâye Kitaplarının Korunma Haklarına Göre Analizi

Duygu YALMAN POLATLAR\* | Muhammet Ü. ÖZTABAK\*

### Abstract

This study aims to analyze illustrated story books for children aged 3-6 in terms of the protection right found in the Convention on the Rights of the Child. One of the qualitative research methods, document analysis was used, and the data were decoded through descriptive analysis method. The data set of the research was determined using criteria sampling method out of the best-selling illustrated story books of the publishing houses that participated in Istanbul Book Fair. Upon contacting 30 publishing houses, 102 books were included in the data set. In order to find the messages given directly or indirectly in the illustrated story books, the sentences and pictures were analyzed. "Protection rights" was based on as the main category in this analysis. The most supported rights found in the books were "The best interests of the child", "Getting informed and protected against harmful publications", and "Physical protection", while the most violated rights were "The best interests of the child", "Getting treated equally and protected against discrimination", and "Child's right of being a child", respectively. Therefore, illustrated story books act as a guide to children in this critical period they are in.

**Keywords:** illustrated story book, children's literature, children's rights, protection rights, best interests of the child



\*Dr. Öğr. Üyesi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Temel Eğitim Bölümü, Okul Öncesi Öğretmenliği A.B.D.  
duyguyalman@gmail.com,  
Orcid: 0000-0002-9030-5814

\*\* Doç. Dr., Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık A.B.D.  
muhammetoztabak@gmail.com,  
Orcid: 0000-0003-4923-2163

Gönderilme Tarihi / Received Date:

18 Ağustos 2023

Kabul Tarihi / Accepted Date:

9 Ekim 2023

Atıf/Citation: Yalman Polatlar D. Öztapak M. (2023). The Analysis of Illustrated Story Books for Children Aged 3-6 in Terms of Protection Rights  
doi.org/10.30767/diledeara.1346091

Copyright © 2023

Dil ve Edebiyat Araştırmaları  
tded.org.tr | 2023

### Öz

Bu çalışmada, 3-6 yaş çocuklarına yönelik resimli hikâye kitaplarının Çocuk Hakları Sözleşmesinde yer alan korunma hakkına göre analizi amaçlanmıştır. Nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelenmesi kullanılmış ve veriler betimsel analiz yöntemi ile çözümlenmiştir. Araştırmanın veri seti, İstanbul Kitap Fuarına katılan yayınevlerinin, en çok satan resimli hikâye kitapları arasından ölçüt örnekleme yöntemiyle belirlenmiştir. Belirlenen 30 yayınevi ile görüşülerek 102 kitap veri setine dahil edilmiştir. Resimli hikâye kitaplarında doğrudan veya dolaylı olarak verilen mesajları bulmak amacıyla kitapta yer alan cümleler ve resimler çözümlenmiştir. Verilerin çözümlenmesinde "korunma hakları" ana kategori olarak esas alınmıştır. İncelenen kitaplarda en fazla desteklenen haklar sırasıyla "Çocuğun yüksek yararı", "Bilgi edinme ve zararlı yayınlara karşı korunma" ve "Fiziksel koruma"; en fazla ihlal edilen haklar sırasıyla "Çocuğun yüksek yararı", "Eşit muamele görme ve ayrımcılıktan korunma" ve "Çocuğun çocuk olma hakkı" olarak tespit edilmiştir. Çocukların bu kritik döneminde, resimli hikâye kitaplarının çocuklara rehberlik etme özelliği bulunmaktadır. Bu sebeple çocuk kitaplarında yer alan resimler, metnin konusu ve kurgusu, metni anlatma şekli ve verdiği alt mesajlarla korunma haklarına vurgu yapılması büyük önem taşımaktadır.

**Anahtar Kelimeler:** resimli hikâye kitabı, çocuk edebiyatı, çocuk hakları, korunma hakları, çocuğun yüksek yararı

## Extended Summary

Illustrated children's books include many features that might directly or indirectly affect and shape children's life, which can be both positive and negative for them. From a positive perspective, heroes in tales written considering children's rights and according to the principle of suitability for children can make the child become aware of his own rights (Turan, 2011). Children are certainly aware of the concept of right, they know their rights, and they can interpret literature that aims to empower them (Deszcz-Tryhubczak, 2016). As children's literature plays a strong role in envisioning childhood, it is a vital task to analyze the childish and child-centered features of texts. Making such analysis looking from the perspective of children's rights provides a conceptual framework (Superle, 2016). This research aims to analyze the inclusion of protection rights in illustrated story books in Türkiye for children aged 3-6. Within this scope, the analysis focused on the extent to which negligence, abuse, and exploitation aspects of protection rights are included in the books.

What are the expressions about supporting protection rights in illustrated story books?

What are the expressions about violating protection rights in illustrated story books?

What are the comparison results of the expressions about supporting and violating protection rights in illustrated story books?

The Convention on the Rights of the Child (CRC) aims to determine universal values for children's protection and to protect them from any kind of negligence, abuse, and bad treatment. One other goal of the convention is to form a framework for programs that will help children improve their potential and skills (Akyüz, 2000). CRC regards the child as separate from adulthood because of being particularly vulnerable, thus deserving special protection, and at the same time similar but inferior to adulthood in terms of capacity for agency and entitlement to autonomy, subjecthood, and voice (Deszcz-Tryhubczak, 2016). Children's books are important tools that activate children's imagination, helping them gain mental flexibility, and making them feel good. Thanks to these works, children can observe other people's lives, experiences, and various ethical conflicts, and in this way, they can learn to see things from others' perspectives (Koc & Buzzelli, 2004; Mendoza & Reese, 2001). The method used in this research is "document analysis", which is one of the qualitative research methods. During the process of choosing the books, the publishing houses selling children's books in İstanbul Book Fair were asked which story books were preferred the most, and the suggested ones were included in the data set. Criteria sampling method was used in forming the data set. According to the criteria determined for the chosen books, the books had to be illustrated story books written for children aged 3-6, and they had to be on the best-seller list of the publishing houses. "Document analysis" was used in analyzing the data. The most supported rights in the 102 story books analyzed are "The best interests of the child" (20), "Getting informed and protected against harmful publications" (14) and "Physical protection" (6), whereas the most violated rights are "The best interests of the child" (11), "Getting equal treatment and protection against discrimination" (5) and "Child's right to be child" (4), respectively.

Protection rights include rights closely related to the child's safety. In the most preferred books, the rate of protection rights was found to be 66%. This result shows that the field of pre-school children's literature has become more conscious in recent years in terms of the importance of child's protection. In order for this situation to improve, employees

working in the field of Children's Literature have major responsibilities. In Dağlıoğlu and Çakmak's (2009) research, where they analyzed 174 books, 52 (29,8%) translated books are included. In this research, out of the total 102 books in the data set, 28 (27,4%) of them are translated books. Despite the time period between both studies, the rate of translated books is close to each other. This shows that the percentage of translated books among illustrated children's stories is still too high to ignore. When related research is analyzed, it is found that the frequency of protection rights in the books is less than other rights and that the most included ones are vital and developmental rights. The suggestion of the books not suitable for the age range shows that the publishing houses that publish books for this age period need expert support related to children's literature. For this reason, it can be suggested that some in-service training be organized for the employees working in publishing houses. A qualitative study can be conducted with publishing house editors; their viewpoints, attitudes, basic information etc. on children's literature can be learned, and enlightening trainings can be offered.

## Introduction

Children's literature is the type of literature that narrates children and their world, their interests, feelings and opinions. It is impossible to ignore that the works of children's literature have a vital effect on children. The key to becoming a part of the fictional world is to identify with the character (Karataş, 2014). It is in early childhood period that one forms an emotional bond and attachment with books (Deretarla Gül, 2013). When the child reads or is read a written work, the heroes, their points of view towards things that happen, the given messages there becomes an element of identification for the child (Sever, 2002).

Since they are born, children have equal personality rights with adults. Thus, the term "everyone" used in declarations, conventions and constitutions includes children, as well (Akyüz, 2016). Children's rights can be classified in the CRC as follows (Akyüz, 2000):

**Living Rights:** They are the rights of children to live, to have suitable living standards, to meet their basic needs, such as medical care, food, shelter.

**Development Rights:** They are the rights of children to get education, which is necessary to realize themselves at the maximum level, to play and rest, to get informed, to have the freedom of religion, conscious and opinion.

**Protection Rights:** They are the rights of children to be protected against any kind of negligence, abuse and exploitation. These rights help protect children in the judicial system, in armed conflict, and in matters such as child labor, physical, emotional and sexual abuse, drug addiction, and special care for refugee children.

**Participation Rights:** They are the rights that aim to help children gain an active role in the family and in the society. These are the rights of children to state their opinions, to participate in the decisions that affect them, to set up an association and get together peacefully.

CRC aims to determine universal values for children's protection and to protect them from any kind of negligence, abuse, and bad treatment. One other goal of the convention is to form a framework for programs that will help children improve their potential and skills (Akyüz, 2000). From birth to adolescence, the child might come across negligence, abuse, exploitation and

many harmful factors. Therefore, in the related regulations, the principle of the best interests of the child has been taken into consideration in order to make sure the child is safe and sound, his best interests are provided, and he is aware of his own rights as he gains personality.

In the third article of the CRC is the expression “the best interests of the child”. According to this article, the best interests of the child, in other words, his safety is the basic concern in all the child-related activities conducted by judicial bodies or administrative authorities, courts, public or private charity organizations (Akyüz, 1991). Children’s books are important tools that activate children’s imagination, helping them gain mental flexibility, and making them feel good. Thanks to these works, children can observe other people’s lives, experiences, and various ethical conflicts, and in this way, they can learn to see things from others’ perspectives (Koc & Buzzelli, 2004; Mendoza & Reese, 2001). Besides their positive effects, children’s books have negative effects, as well. It is important to follow the policy of protecting children so as to minimize these negative factors. The protection rights found in the CRC include these policies. There are seven articles where the word protection appears. These articles are; protection from kidnapping (article 11), protection of privacy (article 16), protection from violence (article 19), harmful work (article 32), harmful from drugs (article 33), protection from exploitation (article 36), protection in war (article 38). Protection rights are the rights that make sure the child is protected from any kind of negligence, abuse, and exploitation. These rights help protect children in the judicial system, in armed conflict, in work life, and in matters such as physical, emotional and sexual abuse, drug addiction, and special care for refugee children (Türkyılmaz & Kuş, 2014). In brief, the rights that include protecting the child from any kind of harmful factors are analyzed within this scope.

CRC regards the child as separate from adulthood because of being particularly vulnerable, thus deserving special protection, and at the same time similar but inferior to adulthood in terms of capacity for agency and entitlement to autonomy, subjecthood, and voice (Deszcz-Tryhubczak, 2016). Illustrated children’s books include many features that might directly or indirectly affect and shape children’s life, which can be both positive and negative for them. From a positive perspective, heroes in tales written considering children’s rights and according to the principle of suitability for children can make the child become aware of his own rights (Turan, 2011). Children are certainly aware of the concept of right, they know their rights, and they can interpret literature that aims to empower them (Deszcz-Tryhubczak, 2016). From a negative perspective, however, books are materials with a feature of being educational tools for children, and they can carry within themselves the potential to leave negative marks on children’s lives. As children’s literature plays a strong role in envisioning childhood, it is a vital task to analyze the childish and child-centered features of texts. Making such analysis looking from the perspective of children’s rights provides a conceptual framework (Superle, 2016). Therefore, in order to protect the child from any negativity that could affect him, illustrated children’s books must be based on the principle of the best interests of the child, which is one of the basic principles of the CRC. This research aims to analyze the inclusion of protection rights in illustrated story books in Türkiye for children aged 3-6. Within this scope, the analysis focused on the extent to which negligence, abuse, and exploitation aspects of protection rights are included in the books.

What are the expressions about supporting protection rights in illustrated story books?

What are the expressions about violating protection rights in illustrated story books?

What are the comparison results of the expressions about supporting and violating protection rights in illustrated story books?

## Method

**Research Model:** The method used in this research is “document analysis”, which is one of the qualitative research methods. Document analysis is a systematic procedure for reviewing or evaluating documents both printed and electronic (computer-based and internet-transmitted) material. Like other analytical methods in qualitative research, document analysis requires that data be examined and interpreted in order to elicit meaning, gain understanding, and develop empirical knowledge (Corbin & Strauss, 2008). Atkinson and Coffey (1997) refer to documents as ‘social facts’, which are produced, shared, and used in socially organised ways. Since this research focuses on illustrated story books, document analysis method was chosen.

Merriam (2009) states the phases of document analysis as follows: (1) Finding the suitable documents, (2) checking the originality of the documents, (3) creating a system about coding and cataloguing and (4) carrying out data analysis.

**Data Set:** During the process of choosing the books, the publishing houses selling children’s books in İstanbul Book Fair were asked which story books were preferred the most, and the suggested ones were included in the data set. Criteria sampling method was used in forming the data set. According to the criteria determined for the chosen books, the books had to be illustrated story books written for children aged 3-6, and they had to be on the best-seller list of the publishing houses. In total, 111 illustrated story books were included in the data set. However, 13 books (11,3%) that came from the publishing houses were taken out of the list. The research was conducted with 102 books. Book titles are coded as K1, K2, K3, etc.

**Data Analysis:** “Document analysis” was used in analyzing the data. Document analysis is a type of qualitative data analysis that includes summarizing and interpreting of the data obtained through various data collecting techniques. This summary and interpretation is carried out according to the themes determined beforehand (Yıldırım & Şimşek, 2013).

Two researchers separately analyzed the 102 books by coding them according to the protection rights category found in the CRC. For reliability, the coding of the researchers were calculated using the following formula:  $(\text{Consensus} / (\text{Consensus} + \text{Dissensus})) \times 100$  (Miles & Huberman, 1994). According to this calculation, the reliability of the research is 87%.

In qualitative research, some concepts are suggested instead of others, such as; “credibility” for “internal validity”, “transferability” for “external validity”, “dependability” for “internal reliability”, “confirmability” for “external reliability” (Yıldırım & Şimşek, 2013; Lincoln & Guba, 1985). It is important in terms of external validity that the obtained data be recorded in detail and the results be divided into categories and subcategories so that the reader can understand them (Elo & Kyngas, 2008). In order to make sure there is external validity, the data obtained in this research were divided into categories and subcategories. External validity was supported in this research with the help of direct quotes from the texts.

According to Kirk and Miller (1986), internal validity in qualitative research means the researcher observing the researched topic as objectively as possible. Thus, in order to make sure there is internal validity, the researchers coded the same texts twice at different times. In this way,

the effect of the researchers' subjective perception on the data was diminished.

## Findings

This part of the research includes positive examples and violations about protection rights in the story books, and the comparison of these examples and violations.

Table 1. *Positive Findings About Protection Rights*

Protection Rights	Book Code	f
Getting informed and protected against harmful publications	K3, K11, K12, K38, K42, K45, K51, K67, K72, K77, K84, K92, K93, K112	14
Getting equal treatment and protection against discrimination	K77, K84, K102, K113	4
Private life and protection of communication	K56, K62, K84, K85	4
Game, resting and spending free time	K34, K56, K69, K85	4
Child's right to be a child	K4, K57, K71	4
Physical protection	K29, K48, K71, K84, K90	6
The best interests of the child	K16, K42, K44, K45, K46, K55, K58, K59, K60, K62, K71, K77, K83, K94, K101, K111	20
Expression of opinion	K3, K31, K109	3
Living in a healthy and balanced environment	K4, K21, K90, K111	4
Child's right to be raised by his parents	K6, K19, K76, K84	4

Table 2 shows that the most common positive examples about protection rights in the books are "The best interests of the child" (20), "Getting informed and protected against harmful publications" (14), and "Physical protection" (6), respectively.

It can be seen in the books that the common points among the positive expressions related to the best interests of the child are the warnings and advice about the protection of children against various dangers. The positive expressions in the books about the principle of The Best Interests of the Child, found in the article 3/1 of the CRC, are as follows:

"To the comet:

- Can't we just get a little closer to Venus?, he asked.
- Nope... No! It is still too hot; getting close to it is dangerous." (K42)

"You have come to the wrong address Little Red Riding Hood, said Mr. Rabbit. Your grandma has moved. But come in immediately! You shouldn't be wandering around the forest. The wolf has come back." (K46)

“Then she suddenly remembered the advice she had given to the children: Wasn’t it she, herself, that told them not to open the door to anyone?... And there they were, doing what she said and not opening.” (K60) “For once, try watching the storm through the window, with your ears closed. When you are able to watch the storm without fear, you will understand what a wonderful thing it is.” (K71) Dogs love biscuit. But unfortunately, sweet foods are harmful to them. That’s why, if you meet Pöti one day, don’t give him sweet biscuit, ok?” (K77) “Be careful! Don’t get eaten by big fish and seagulls, warned their mum.” (K83) “His mum said, ‘If you want, you can also go where your friends are. But provided that you won’t get out of the garden...’” (K101)

**It can be seen in the books that the common points among the positive expressions related to the right of getting informed and protected against harmful publications are the things that children are curious about, such as games and toys, nature and living things around us, and health. The positive expressions in the books about the Child’s Right of Getting Informed and Protected Against Harmful Publications, found in article 17 of the CRC, are as follows:**

“St. Bernard is a huge dog. He is especially very good at in emergency rescue operations in the mountains. With his extraordinary intuition, he can even find people trapped under avalanche.” (K11). With their fascinating manes, male lions are watching around carefully. Meanwhile, female lions are taking care of their cubs. Lions are carnivorous animals. Especially female lions go hunting.” (K12) “His dad told what happened in the sky. The white object he thought of as a ball was the Moon. It revolved around the Earth, without falling at all in the Space. It didn’t always look like a circle.” (K51) “I was a kind of air before. As I rose in the sky, the cold weather turned me into a water drop first, and then into a soft snowflake...” ,

(K72) “Wise Germ said boastingly: ‘I was at Ayşe’s hand. I got into her mouth while she was eating cookies with her dirty hand. When I reached the stomach, I entered the blood.’” (K112)

**It can be seen in the books that the common points among the positive expressions related to the right of physical protection are the warnings about protecting their health and themselves against vital dangers. The positive expressions in the books about the Child’s Right of Physical Protection, found in the CRC, are as follows:**

“His mum put protective sun cream on Kerem’s body and face. ‘Put on your hat. Otherwise, you will get sunstroke.’ she warned him.” (K29) “But Deniz was scared to get into this huge, deep water. Yet, he was wearing his arm floats; there was nothing to be scared of; his mum was beside him, after all.” (K48) “Be careful, there might be a poisonous spider in the hole.” (K71)

“Be careful”, his mum warned Little Polar Bear. ‘It’s dangerous here. The ice is thin, and it might be hard for us to get back out or swim if we fall into the water.’” (K90)

**In addition, some examples of positive messages about the other rights in Table 2 can be found below. The positive expressions in the books about the Right of Getting Equal Treatment and Protection Against Discrimination, found in article 2 of the CRC, are as follows:**

“There are people who find her a little weird because her eyes are different in color. But that’s nonsense because being different is nice!” (K77) “You have very good friends, and they love you so much. Friends don’t care about each other’s appearance. That you have spots



instead of stripes does not make you loved less. Look at yourself; how beautiful you are, said her mum” (K113)

**The positive expressions in the books about the Right of Private Life and Protection of Communication, found in article 16/1 of the CRC, are as follows:**

“Then he started reading his book. At that moment, the balloon said to him: “I want to play.” He cat didn’t hear what the balloon said.” (K62)“And nobody listened to her as usual... Her parents were laughing so much that they didn’t even see the purple rhino that was passing near them... They hadn’t listened to her again... Still, she didn’t say anything to them. As if they would listen even if she said... Her parents carefully listened, listened, and listened to Begüm until her last words.” (K84)

**The positive expressions in the books about the Child’s Right of Game, Resting and Spending Free Time, found in article 31 of the CRC, are as follows:**

“Seeing the two friends having fun, other children wanted to join this game. All the class started drawing together.” (K56)“When Rüya finished her breakfast, her mum took her to the park. She rode on the swings. She played with children on the sand.” (K69)

**The positive expressions in the books about the Child’s Right to Be a Child, one of the basic principles of the CRC, are as follows:**

“Çiçek said ‘Teacher, you were right.’ I will never tickle the tigers anymore. But then... she thought: What harm is there in poking the polar bear a little?’” (K57)“There is no harm in feeling scared of some things.” (K71)

**The positive expressions in the books about the Child’s Right of Living in a Healthy and Balanced Environment, found in article 24 of the CRC, are as follows:**

“In a very short time, the city got back to its old, noisy life. But the city dwellers weren’t happy with this, at all... ‘You taught us what it means to live in silence’, they said.” (K21) “Our world is changing; that’s why we have to do our best to survive” (mother polar bear is talking to her child about global warming) (K90)

**The positive expressions in the books about the Child’s Right of Getting Raised by His Parents, found in article 5 of the CRC, are as follows:**

“Mıkır was wandering among walnut trees to find food; when she found a walnut among the dry branches, she was joyfully taking it to her child Tıkır.” (K76) “No, said his dad... She needs to go near her family, not to the zoo.” (K84)

**The positive expressions in the books about the Child’s Right of Expressing His Opinion, found in article 13/1 of the CRC, are as follows:**

“Little hands rose in the air to reply. The teacher let each of them speak. She listened to each of them carefully.” (K31)“Finally, they sat under the tree and thought how they could pluck the apple; they talked and discussed for hours.” (K109)

Table 2. *Negative Findings About the Negligence, Abuse, and Exploitation Sub-Themes of Protection Rights*

Protection Rights	Book Code	f
Getting informed and protected against harmful publications	K54, K113	2
Getting equal treatment and protection against discrimination	K1, K2, K17, K22, K100	5
Private life and protection of communication	K10, K17	2
Game, resting and spending free time	K79	1
Child's right to be a child	K1, K2, K35, K75	4
	K48, K84	2
The best interests of the child	K1, K2, K19, K38, K40, K53, K63, K71, K80, K108, K114	11
Torture and humiliating behavior	K23, K67	2

Table 3 shows that the most common violations about protection rights in the books are “The best interests of the child” (11), “Getting equal treatment and protection against discrimination” (5), and “Child’s right to be a child” (4), respectively.

It can be seen in the books that the common points among the negative expressions related to the best interests of the child are the abstract expressions that children will have difficulty understanding, the expressions that will lead children to do dangerous things, and the disharmony between the text and the visuals, which will prevent the message to be clearly understood by children. The negative expressions in the books about the principle of The Best Interests of the Child, found in the article 3/1 of the CRC, are as follows:

There is text-visual disharmony on the page where the sentence is “However, he gained everyone’s admiration with his success in gravity-free zone training”, while in the visual, the child puts his teddy bear into the washing machine (K19)

The child got out of bed, went down the stairs by the window. Wearing his pyjamas, his torch and panda in his hand, started walking in the streets (K40)

“I won’t eat!, I shouted. Dad said, ‘Leave the table and go to your room.’ I didn’t understand a thing!” (K53)

“My heart also waters all of my organs with water of life” (use of abstract concepts) (K1, K2)

It can be seen in the books that the common points among the negative expressions related to getting equal treatment and protection against discrimination are cases of discrimination due to gender, job, and appearance. The negative expressions in the books about the Child’s Right of Getting Equal Treatment and Protection Against Discrimination, found in article 2 of the CRC, are as follows:

“Children who became men” (The cover of the book includes gender discrimination in favor of males) (K1, K2)

“But she found herself too ugly and rude to be friends with these elegant birds. All of a sudden, she saw her reflection in the water. Oh my! She noticed that she had turned into a beautiful swan. She joined the flock of swans and lived happily ever after.” (K17)

“Even a turtle makes a lifeguard. Croak... And look at me. I fly lazily. And once in a while, I croak.” (K1, K2)

It can be seen in the books that the common points among the negative expressions related to the child’s right to be a child are the inclusion of phenomena that are not suitable for the child’s age and life. The negative expressions in the books about the Child’s Right to Be a Child, one of the most basic principles of the CRC, are as follows:

“In fact, mum has told me that I grew up, I can choose the food I’ll eat, and they will let me only eat what I want.” (K35)

“She put on the blue ribbon, too and started waiting in her nest, number 18, for the crow that would be her spouse. (K75)

In addition, some examples of negative messages about the other rights in Table 3 can be found below. The negative expressions in the books about the Child’s Right of Getting Informed and Protected Against Harmful Publications, found in article 17 of the CRC, are as follows:

“Nowadays, there is something wrong with mum; her belly is getting bigger and bigger. As if she is hiding a huge ball inside!... Your brother will be born in 2 months, and he will be with us.” (No information is given to the child of the mother who is in the 7<sup>th</sup> month of her pregnancy) (K54)

The addition of two pages of advertisement at the end of the story book (K113)

The negative expressions in the books about the Right of Private Life and Protection of Communication, found in article 16/1 of the CRC are as follows:

“The parrots, who are not separated from each other even a single minute, got into a deep conversation.

- I can’t stand those canaries!

- Never mind darling, we will talk louder than them.” (K10)

The negative expressions in the books about the Child’s Right of Protection Against Torture, Humiliation, and Deprivation of Freedom, found in article 37 of the CRC, are as follows:

“When it was the day the witch would eat Hansel, she put the boiler where she would cook Hansel on the fire, but Gretel took advantage of the momentary distraction of the witch and pushed the witch into the boiler.” (The negative visualization of the underlined words) (K23)

“While the wolf was getting down the chimney, the water in the boiler had already boiled a lot. The wolf slid down the chimney and found himself in the boiler full of boiling water.” (All these negative actions are displayed in the visuals) (K67)

The negative expressions in the books about the Child’s Right of Game, Resting, and Spending Free Time, found in article 31 of the CRC, are as follows:

“Duru watched TV more comfortably. She went online more.” (K79)

Some of the books analyzed include both positive and negative expressions at the same time. In Table 4, the results obtained through the findings were sorted out, and a comparison was made.

Table 3. *The Comparison Between Expressions About Violating and Supporting Protection Rights*

	Translated Books		Turkish Books		Total	
	f	%	f	%	f	%
The ones with positive expressions only	16	15,68	51	50	67	65,68
The ones with negative expressions only	7	6,87	22	21,56	29	28,44
The ones with both positive and negative expressions	5	4,90	1	0,98	6	5,88
Total	28	27,46	74	72,54	102	100

Table 4 shows that positive expressions (65,68%) in the books are more than negative ones (28,44%), and both positive (50%) and negative (21,56%) expressions are seen in Turkish books more when compared to translated books.

## Results and Discussion

In literary texts, there is not one single and absolute truth offered for the reader to believe. Similarly, in children's literature, "the approach of the writer which would lead his text, and as a result, his reader to one single understanding with the guidance of the writer himself spoils the quality and aesthetic integrity of the text. Such books have single meaning, and they are superficial and authoritarian since they force the reader to come up with one single thought" (Dilidüzgün, 2000, p. 256). According to Karaman Kepenekçi (2000, p. 29), this suggestion, which is important in terms of human rights, is about abolishing expressions that injects hostility, aggression, and discrimination into the books." From this perspective, it can be understood that story books must be prepared taking these sensitivities into consideration.

Families take book suggestions seriously assuming that employees in the publishing houses are more knowledgeable. However, books not suitable for the age range (11,3%) were suggested according to the feedback taken from publishing houses, which might indicate that the employees in the publishing houses do not have enough knowledge about the developmental periods of children. Considering that the data set in this research were formed after asking the bookstores about the best-selling works, it creates doubts as to what the book buyers (families, children, or families together with their children) primarily search for in the books. Briefly, reflecting children's rights into the stories from an integrative perspective will be more effective in that children can form in their minds schemas related to their own rights. The most supported rights in the 102 story books analyzed are "The best interests of the child" (20), "Getting informed and protected against harmful publications" (14) and "Physical protection" (6), whereas the most violated rights are "The best interests of the child" (11), "Getting equal treatment and protection against discrimination" (5) and "Child's right to be child" (4), respectively.

Protection rights include rights closely related to the child's safety. In the most preferred books, the rate of protection rights was found to be 66%. This result shows that the field of pre-

school children's literature has become more conscious in recent years in terms of the importance of child's protection. In order for this situation to improve, employees working in the field of Children's Literature have major responsibilities.

In Dağlıoğlu and Çakmak's (2009) research, where they analyzed 174 books, 52 (29,8%) translated books are included. In this research, out of the total 102 books in the data set, 28 (27,4%) of them are translated books. Despite the time period between both studies, the rate of translated books is close to each other. This shows that the percentage of translated books among illustrated children's stories is still too high to ignore.

The Principle of the Best Interests of the Child is found in the CRC both as a general principle and as an umbrella right valid for the whole convention. With the complete application of this principle, a significant improvement will take place in the status of children. This principle must be a guide for decision makers in situations related to or affecting children. An effective stimulant in the formation of personality structure, children's books are thought to have a major responsibility in applying the provisions of the CRC.

The second most encountered right in the findings is Child's Right of Getting Informed and Protected Against Harmful Publications (Article 17 of CRC). As for this right, 14 positive and 2 negative expressions were found in the books. Among all the rights in the CRC, the right that can be most easily conveyed to children is the Child's Right of Getting Informed. This might be the reason for the fact that Child's Right of Getting Informed was found to be the most supported right in the analyzed books after the Principle of the Best Interests of the Child. However, children in pre-school period might easily get distracted due to the information-oriented approach in some illustrated story books.

For this reason, taking children's developmental features into consideration, writers of children's books should produce works that will help children perceive the given messages indirectly, intuitively, with feelings of enjoyment and love. Thanks to this, children in pre-school period might develop a more positive approach towards books.

Children's literature is an aesthetic tool that tells children about human nature, that makes them sense it, and that helps them know about life. This tool is supposed to contribute to children's developmental processes and their internalization of democratic culture. Thus, works of literature must create sensitivity in children to attitudes, behavior, and actions which are against human nature. They must also train children's feelings and opinions with cases-examples suitable for children. For this to happen, it is important that literature actively use its functions, such as making readers feel and sense (Sever, 2002).

Among the analyzed books, 6 of them were found to include the right of physical protection. These expressions are about adults protecting children against dangerous animals in the immediate environment and warning them to take measures so as not to have accidents.

In Bağçeli Kahraman et al. (2020) study, where they analyzed children's rights in the best-selling children's books, the least included right was found to be the protection right. Similar studies reveal that protection right of the child is not included enough (Büyükalın & Harmankaya, 2019; Karaman Kepenekçi & Aslan, 2011). Unlike other research results, positive expressions about protection right are included more in this research. It is pointed out that adult writers should give more time and opportunity for children to express themselves when constructing their stories. Af-

ter all, it is stated in the body of literature that children's rights can be conveyed to children more effectively through stories, visuals, and games (Hassi et al., 2015).

CRC aims to make sure children's rights of living, development, protection, and participation are applied. It also aims to determine universal measures and principles for the protection of children and protect them against any kind of negligence, abuse, and mistreatment (Akyüz, 2016). It can be said that in the background of the stories adult write for children, there are various sources, such as past, future, and imaginary worlds. As Hunt (1994) also emphasizes, writers might transfer the negative approach, behavior, and atmosphere they went through in their childhood. While most of the encountered positive expressions belong to "the best interests of the child", the negative expressions found the most are again about this principle, which reminds us to think about the starting points of the writers once again. All fiction could be discounted, but what needs to be emphasized is that children's literature, and that such power cannot be neutral or innocent, or trivial. This is especially true because the books are written by, and made available to children by, adults. Equally obviously, the primary audience is children, who are less experienced and less educated into their culture and adults. This does not mean that the texts are "less experienced" as well; on the contrary, it means that they are part of a complex power-relationship (Hunt, 1994, p. 3).

Findings of the research reveal that there are more negative expressions (28%) than positive ones (66%) in the books analyzed. All of these negative expressions are under the aspect of "negligence and harmful factors". That there are no positive expressions under the aspect of "abuse and exploitation" has raised question marks. Nevertheless, in a study carried out about child abuse, the results show that 95% of the time children are abused by their parents (Kara et al., 2004). Whether deliberate or not, these mistakes increase more the possibility of children in our country being abused. In Türkiye, emotional abuse ranks first (78%) (Yarar & Yarış, 2011). The task of educationalists taking part in studies related to pre-school period is to be able to convey both to families and to children what is right and what is wrong about abuse and exploitation. From this perspective, illustrated books written for pre-school period must especially inform children about these topics, which is something to be taken into consideration within the scope of "the best interests of the child". According to Akyüz (2000, p. 25), CRC is a legal text that regulates children's rights with an integrative understanding. All the rights generally connected to human rights are granted to children in this contract. However, the standards, generally applicable to all people, are increased when children are considered. In her study, Özyer (2003) divided the violence in the books into two groups as 'children's books where violence is shown as something positive without awareness' and 'children's books where violence is shown as something positive deliberately'. Özyer's (2003) categorization of 'children's books where violence is shown as something positive without awareness' is parallel to the aspect of "negligence and harmful factors" in this research. In addition, the aspect of "abuse and exploitation" matches Özyer's (2003) category of 'children's books where violence is shown as something positive deliberately'. In the research where Güzelyurt (2020) analyzed illustrated children's books about protection against sexual abuse and about education, she concludes that education and protection against sexual abuse is included in the books without first introducing the body, adding that the books are not at the desired level as there is no step-by-step introduction. That no expressions about the protection right are included can prevent the child from getting the right information in the right way.

Considering research analyzing how and to what extent protection rights are included in illustrated story books, it is found that four main categories of children's rights are generally analyzed.

It should be noted that the extent to which positive expressions about the protection right are included is ranked considering the frequency of other rights being mentioned. The difference of this research is the deep analysis of protection rights by dividing them into their sub-dimensions.

Alpay and Tuna (2012) analyzed 95 story books chosen by administrators, teachers and parents in independent kindergartens in terms of children's rights. The results reveal that the most common rights included in the books are developmental rights, vital rights, and protection rights, respectively. Karaman Kepenekçi (2010) aimed to determine how and to what extent children's rights are included in the stories in 100 Basic Works, recommended by the Ministry of National Education for primary school children. The results show that the most common rights included in the books are developmental rights, vital rights, protection rights, and participation rights, respectively. Türkyılmaz and Kuş (2014) found that vital rights, developmental rights, protection rights, and participation rights are included respectively in the most read 10 books out of 100 Basic Works. Sarı (2009) analyzed 200 books registered into a children's library for 3 months in terms of children's rights. In this analysis, findings reveal that children's rights are not included in 92 books; 108 books include developmental rights, vital rights, protection rights, and participation rights, respectively. Turan (2011) analyzed the suitability of the book titled "A Tale for Each Day" to children's rights and concluded that there are mostly positive expressions about children's rights, but at the same time some examples violating children's rights also appear in the book. In the positive expressions, developmental rights, protection rights, vital rights, and participation rights are included, respectively. In another study, Karaman Kepenekçi and Aslan (2011) analyzed works of pre-school children's literature in terms of their presentation level of children's rights. The results show that the most included topics are about developmental and vital rights, whereas the least included ones are about participation and protection rights. Büyükalan and Harmanakaya (2019) analyzed children's rights in the data obtained through the visuals and texts in illustrated children's books that received various awards between 1963 and 2018. Similarly, it is found that these books also include vital and developmental rights the most, while the least included ones are protection and participation rights. Kahraman et al. (2020) analyzed children's rights in 64 illustrated children's books of the most preferred publishing houses in the category of illustrated children's books on book sale websites in Türkiye, in 2019. The findings reveal that more expressions are included about children's participation rights and vital rights, whereas fewer expressions are included about developmental rights and protection rights. When related research is analyzed, it is found that the frequency of protection rights in the books is less than other rights and that the most included ones are vital and developmental rights. In today's world, where the concept of child and childhood has increasing value, the sensitivity focus in the expressions about rights reflected in books seems to be on the child getting a place in the world and developing. The fact that these mentioned rights are inclusive does not mean that the sub-aspect of protection is less important. Thus, people preparing books for children must consider children integratively as they put the focus on them.

Rights are invisible and inter-dependent. Human rights—for that is what children's rights include the whole range of civil, political, social, economic and cultural rights. Denying certain rights undermines other rights (Freeman, 2007). Todres and Higinbotham (2016, p. 20) "the imaginative and creative space of children's literature is a critical and dynamic domain to preserve for children". It appears unquestionable that recognizing children's rights means committing to safeguarding the well-being of children. Yet children's rights remains a highly contested subject. One primary reason for this is that the concepts of "childhood" and "the child" are themselves

the subject of much debate. Defining and scrutinizing children's rights is not simply about understanding children's needs and privileges; it also requires us to confront our understanding of what it means to be a child (Saguisag & Prickett, 2016).

## Suggestions

### The following suggestions can be made in the light of the findings:

The suggestion of the books not suitable for the age range shows that the publishing houses that publish books for this age period need expert support related to children's literature. For this reason, it can be suggested to establish various training centers to meet these needs of publishing houses. If writers of children's literature cooperate with child development experts, pedagogues, or pre-school education experts, it will lead to the production of books with more quality. The most recurrent expressions in the research that are both positive and negative belong to the principle of the best interests of the child. More emphasis can be put on the less recurrent expressions in the book, such as expression of opinion, getting equal treatment and protection against discrimination, private life, and protection of communication. The most negative expressions in the books are about the categories of the right of getting equal treatment and protection against discrimination, and the right to be a child. Experts in the field must be informed about this situation, and necessary studies about raising awareness must be carried out.

## References

- Akyüz, E. (1991). In the light of the principle of child safety: Children in need of protection. *Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences*, 24(2), 709-734.
- Akyüz, E. (2000). *Protection of the rights and safety of the child in national and international law*. National Education Publishing House.
- Akyüz, E. (2016). *Child law*. Pegem Pub.
- Alpay, B., & Tuna, C. (2021). Investigating preschool story books in terms of children's rights. *Adnan Menderes University Faculty of Education Journal of Education Sciences*, 12(1), 1-14.
- Atkinson, P. A., & Coffey, A. (1997). Analysing documentary realities. D. Silverman (Ed.) In *Qualitative Research: Theory, Method and Practice* (pp. 45-62). Sage Pub.
- Bağçeli Kahraman, P. B., Kartal, T., & Yıldız, S. (2020). Child rights in illustrated children's books. *Journal of Children's, Literature & Language Education*, 3(2), 138-163.
- Büyükalın, F. S., & Harmankaya, T. (2019). In awarded children's picture study books examination of child rights. *National Education Journal*, 48(1), 769-791.
- Corbin, J., & Strauss, A. (2008). *Basics of qualitative research: Techniques and procedures for developing grounded theory* (3rd ed.). CA: Sage.
- Dağhoğlu, E. H., & Çakmak Ç. Ö. (2009). Examination of story books produced towards preschool children regarding elements of violence and horror. *Turkish Librarianship*, 23(3), 510-534.
- Deretarla Gül, E. (2013). Gaining reading habits in pre-school children. M. Gönen (Ed.). In *Children's Literature* (pp. 305-314). Eğiten Kitap Pub.
- Deszcz-Tryhubczak, J. (2016). Using literary criticism for children's rights: Toward a participatory research model of children's literature studies. *The Lion and the Unicorn*, 40(2), 215-231.
- Dilidüzgün, S. (2000). Literary quality in children's books. S. Sever (Ed.) In *I. National Children's Books Symposium: Problems and Solutions*. Ankara University Faculty of Educational Sciences and TÖMER Language Teaching Center Publication.
- Elo, S., & Kyngas, H. (2008). The qualitative content analysis process. *Journal of Advanced Nursing*, 62(1), 107-115.



- Freeman, M. (2007). *Law in society: Reflections on children, family, culture and philosophy: Essays in honour of Michael Freeman*. Alison Diduck, Noam Peleg, Helen Reece (Eds.). Brill Nijhoff Pub.
- Güzelyurt, T. (2020). Sexual education and prevention of sexual abuse in pre-school period: An examination of illustrated children's books. *International Journal of Children's Literature and Education Researches (CHEDAR)*, 4(1), 54-69.
- Hassi, M. L., Niemelä, H., Paloniemi, A., Piekkari, J., & Wolde, K. (2015). Drama in child rights education - Developing a pedagogical model. *The European Journal of Social & Behavioural Sciences*, 14(3), 291-307.
- Hunt, P. (1994). *An introduction to children's literature*. Oxford University Press.
- Kahraman, P. B., Kartal, T., & Yıldız, S. (2020). Child rights in illustrated children's books. *Journal of Children's, Literature & Language Education*, 1(1), 138-163.
- Karataş, E. (2014). The concept of "character" in children's literature. *Muğla Sıtkı Koçman University Journal of Social Sciences and Humanities Researches*, 33, 60-79.
- Karaman Kepenekçi, Y. (2000). *Human rights education*. Anı Pub.
- Karaman Kepenekçi, Y. (2010). An analysis on children's rights in stories recommended for children in Turkey. *Journal of Peace Education*, 7(1), 65-83.
- Karaman Kepenekçi, Y., & Aslan, C. (2011). *Children's rights in books addressing the preschool period*. Ankara University Printing House.
- Kirk, J., & Miller, M. L. (1986). *Reliability and validity in qualitative research*. CA: Sage.
- Koc, K., & Buzzelli, C. A. (2004). The moral of the story is...: Using children's literature in moral education. *Young Children*, 59(1), 92-97.
- Lincoln Y. S., & Guba E. G. (1985). *Naturalistic inquiry*. Sage Publications.
- Mendoza, J., & Reese, D. (2001). Examining multicultural picture books for the early childhood classroom: Possibilities and pitfalls. *Early Childhood Research & Practice*, 3(2), 1-33. <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED458040.pdf>
- Merriam, S. B. (2009). *Qualitative research: A guide to design and implementation*. Jossey-Bass.
- Miles, M. B., & Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis: An expanded sourcebook* (2nd ed). CA: Sage.
- Özyer, N. (2003). Violence affirmed in children's books. S. Sever (Ed.). In *Violence Reflected on Children's Literature and Pediatrics Symposium* (pp. 112-120). Osmangazi University Press.
- Saguisag, L. & Prickett, M. B. (2016). Introduction: Children's rights and children's literature. *The Lion and the Unicorn*, 40(2), 5-7.
- Sarı, T. (2019). Investigation of children's books in children's libraries in terms of children's rights: The case of Ankara [Unpublished Master Thesis]. Aydın Adnan Menderes University.
- Sever, S. (2002). Violence reflected in children's books. *Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences*, 35(1-2), 25-37.
- Superle, M. (2016). The United Nations Convention on the Rights of the Child: At the core of a child-centered critical approach to children's literature. *The Lion and the Unicorn*, 40(2), 144-162.
- Şirin, M. R. (2000). Children's literature in 99 questions. Çocuk Vakfı Pub.
- Todres, J., & Higinbotham, S. (2016). *Human rights in children's literature: Imagination and the narrative of law*. Oxford University Press.
- Turan, S. (2011). Analysis of children's rights in the context of fairy tales: Everyday a Fairy Tale a study on named book [Unpublished Master Thesis]. Ankara University.
- Türkyılmaz, M., & Kuş, Z. (2014). Analysis of children's rights in 100 basic literary books. *International Journal of Eurasia Social Sciences*, 5(15), 39-63.
- Yarar, F., & Yarış, F. (2011). Primary care approach in child abuse and neglect. *Turkish Journal of Family Practice*, 15(4), 178-183.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2013). *Qualitative research methods in the social sciences* (9th Ed.). Seçkin Pub.

# Turgut Uyar'ın Őir Karakteristiği ve "Hiçsizliğe" Şiiri

## Turgut Uyar's Poetry Characteristics and Poetry "Hiçsizliğe"

Murat TURNA\*



### Öz

İkinci Yeni, Türk Şiirinin ses getiren son büyük tecrübelerindendir. Turgut Uyar da kendi özğün Şiiriyle bu harekete zenginlik katan bir Şairdir. O; temleri, dili ve kullandığı formlar bakımından İkinci Yeni karakteristiğinin oluşmasında pay sahibidir. Bu makalede, sanatçının Şiirinin genel özelliklerine ana hatları ile değinilecek ve belirtilenler çerçevesinde, "Hiçsizliğe" başlıklı Şiiri incelenecektir. "Hiçsizliğe", Turgut Uyar'ın iç dünyasının anlaşılmasına yardımcı olacak nitelikte bir Şiirdir. Şimdiye dek ayrı bir makale konusu olmamış bu Şiirin din, inanç, Tanrı kavramları etrafında Uyar'ın duygu ve düşüncelerini ihtiva ettiği kaydedilmelidir. Bu çerçevede sanatçının gayet bireysel bir algılayışı olduğu, inanç temelinde soyutla kurduğu bağın iç yüzü anlaşılır. O, yaşadığı çağın özellikleriyle ilgili olan ve döneminden, İkinci Yeni'nin kültürel florasından pek de uzak düşmeyen bir metafizik konumlanış sergiler. Daha önce söz konusu harekete ve Şaire yönelik muhtelif değerdirmeler yapılmıştır. Makale İkinci Yeni'ye ve sanatçıya dair bu değerdirmelerde tespit edilen bazı hataları tashih etmektedir. Ayrıca söz konusu Şiir hakkında dile getirilmiş birtakım hususların da Uyar'ın Şiir karakteristiği dâhilinde tekrar ele alınması faydalı olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Turgut Uyar, İkinci Yeni, Şiir, İnanç, Gelenek.

\* Dr. Öğretim Üyesi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakóltesi, Türkçe Eğitim Bölümü, Konya, Türkiye,  
Elmek: mturna@erbakan.edu.tr.  
Orcid ID: 0000-0002-1413-6246.

### Abstract

İkinci Yeni is one of the last great experiences of Turkish poetry. Turgut Uyar is also a poet who enriches this movement with his original poem. He has a share in the formation of the İkinci Yeni characteristic in terms of its themes, language and forms. In this article, the general features of the artist's poetry will be discussed in general and his poem titled «Hiçsizliğe» will be examined within the framework of what has been stated. "Hiçsizliğe" is a poem that will help to understand Turgut Uyar's inner world. It should be noted that this poem, which has not been the subject of a separate article until now, contains Uyar's feelings and thoughts around the concepts of religion, belief and God. In this framework, it is understood that the artist has a very individual perception and the inner side of the bond he establishes with the abstract on the basis of belief. He exhibits a metaphysical positioning that is related to the characteristics of the era in which he lived and that is not far from his period and the cultural flora of the İkinci Yeni. Various evaluations have been made about the movement and the poet before. The article corrects some of the errors identified in these evaluations of the İkinci Yeni and the artist. In addition, it would be useful to reconsider some of the issues mentioned about the poem in question within the poetic characteristics of Uyar.

Keywords: Turgut Uyar, İkinci Yeni, Poetry, Belief, Tradition.

Gönderilme Tarihi / Received Date:

19 Mayıs 2023

Kabul Tarihi / Accepted Date:

8 Ekim 2023

Atıf/Citation: Turna M. (2023). Turgut Uyar'ın Őir Karakteristiği ve "Hiçsizliğe" Şiiri  
doi.org/10.30767/diledeara.1299320

Copyright © 2023

Dil ve Edebiyat Araştırmaları  
tded.org.tr | 2023

## Extended Summary

İkinci Yeni is an important breakthrough in Turkish poetry. This literary breakthrough has caused many issues in Turkish poetry to be questioned, discussed and changed. The modern age has not only changed many aspects of the individuals and problems in it, but also closely affected the rules, approaches and perceptions in literature. In this context, the change that the İkinci Yeni Movement brought about in Turkish poetry is noteworthy. Turgut Uyar, an important figure of the movement, entered the poetry valley in the late 40s. In this article, all of Turgut Uyar's poems have been accepted as the research universe and the general characteristics of his poems have been revealed by starting from this point. The poem in question, on the other hand, was especially preferred because it is a text suitable for understanding the poetic characteristics of Uyar. The results of the artist's poetry with the text analysis method are as follows.

## Results

His poetry should be studied in two phases, before and after the İkinci Yeni. His first two poetry books predate his involvement in this movement. During this period, he wrote poems in plain language that are easy to understand. It is obvious that he benefited from folk culture. After the third book of poetry, he is now accepted as a member of the İkinci Yeni. Considering that he has a total of nine poetry books, the majority of his art consists of the works he wrote in this movement. The influence of Anatolia in the first period of his poetry and the metropolitan life in the second period is obvious. Social problems, the realization of individuality, as it moves to metropolises, makes him think. Living in Ankara and Istanbul has been effective in reflecting the problems of modernism and some handicaps caused by urbanization in his poetry. Turgut Uyar's introversion, worldview, cultural environment and existentialism, which made itself felt in Turkish literature in the 50s, are important factors in the poetic characteristics of Turgut Uyar. Each of them has reflections in his poetry. It is possible to detect the reflections in question in the poem "Hiçsizliğe". The poet's unhappiness, his closeness to the socialist ideology and his relationship with his surroundings are factors that cannot be ignored in shaping his art. Not being able to get what they want, thinking that they are wronged, considering social and religious acceptances as barriers, as well as the dissatisfaction felt with the general situation, transforms the artist into a person who wishes to reckon with. And this sheds light on the reasons for his defiant and sometimes cynical attitude in his poems. Individual demands towards society or God are also a part of Uyar's poetry. It prefers not to recognize the hegemonic operation that does not approve of its intentions and actions. This is an open conflict and is related to the problematic of Uyar's poetry. The individual and the paradigm he is against creates a tense dynamism. The starting point or source of inspiration in his reactionary poems is often knotted conflicts. The poet expresses his objection in cases that are incompatible with his own views. The state of being unsatisfied has to do with norms. In his poems, where he turns his face to God, he expresses his displeasure and encounters on earth. The language and style in these poems is unusual. When the subject of belief is concentrated in Uyar's poems, the existence of a kind of cultural belief rather than the known religious and practical belief becomes evident. The belief codes of the society in which one lives were taken as a culture without much examination. This is the reason why tradition is pure material in his poetry.

## İkinci Yeni Şiiri Çevresinde Bazı Dikkatler

İkinci Yeni denildiğinde, müşterek bir çıkış ve aynı şiir anlayışını savunan bir şair topluluğu anlaşılrsa da üzerinde konuşulup uzlaşılmış, hemfikir olunmuş planlı bir çıkış söz konusu değil-

dir ve topluluk içinde olduğu düşünülen sanatçıların şiir anlayışları farklılık arz eder. Kuşkusuz bazı ortak noktalar bulunmaktadır fakat Alaattin Karaca (2019, s. 90-91) *İkinci Yeni Poetikası* adlı kitabında, mahut kadronun ne belli bir dergide kümelenerek ne de bir bildiri yayımlayarak birleştiğini tespit ederek, onların "birbirlerinden habersiz" hareket ettiklerinin altını çizer. O yüzden başlangıçta, ortak bir hareket değildiler. Bu isimler, şiir hatlarının belirginleşmesiyle zaman içerisinde bir doğrultuda buluşurlar. Ayrıca şiir bahis mevzu olduğunda; gelenek, akıl, dil, estetik, soyutlama, imgelem gibi çok temel hususlarda aynı görüşleri paylaşmadıkları dikkati çeker. Gerek şairlerin beyanları gerekse konu özelinde yapılan çalışmalar bu hükmü teyit eder niteliktedir. Karaca, bir mutabakat olmaksızın kendiliğinden meydana gelen bir yakınlaşma görüldüğünden, İkinci Yeni'nin müşterek bir poetika da oluşturamadığını kaydeder (Karaca, 2019, s. 487 – 489).

Murat Devrim Dirlikyapan, " 'İkinci Yeni' Dışında Bir Şair: Edip Cansever" başlıklı tezinde, İkinci Yeni'nin dönem mi, grup mu yoksa akım mı olarak anlaşılması gerektiği üstünde durur. Evvela, şairler ve şiirler arasındaki farklar gözlemlenmeden yapılmış bir adlandırma olduğuna dikkat çeker. Bu doğrultuda değerlendirmelerin toptancılığa vardığına hükmeder. Hatta "İkinci Yeni Bir 'Eleştirmen Akımı' mı?" diye sorarak, adlandırmanın âdeta eleştirmenlerin yaftalaması olduğunu ima eder (Dirlikyapan, 2003).

Edebiyatımızda, İkinci Yeni meselesi üzerinde epey durulmuş ve kanıtlanabilir, nesnel tespitlerle oluşumun mensubu sayılan sanatçıların benzemez yanları, yine şairlerin kuşatıcı adlandırmaya olan kendi mantıklı itirazları ortaya konmuştur. Bu edebî yakınlığa veya birlikteliğe akım denmesinin mahzurları ise İnci Enginün'den Turan Karataş'a, Asım Bezirci'den Attila İlhan'a pek çok akademisyen, araştırmacı ve sanatçının yazdıklarında ifade edilmiştir. Kısacası literatürü tayin eden yeterli bilimsel, fikrî ve edebî birikim mevcuttur. Tüm bunların haricinde, akımın ulusal hudutları aştığı akla gelirse, akım denmekle hatalı bir niteleme yapıldığı yine kolayca anlaşılacaktır. Dile getirilenlere rağmen hâlen İkinci Yeni'yi akım olarak niteleyenlere rastlanmaktadır. Üniversitelerde hazırlanan bazı tezlerde İkinci Yeni üzerine "Çünkü akımın en aktif ve zirve dönemini yaşadığı kabaca 1950-1965 yılları ile 1965 sonrasındaki görüşler incelendiğinde" veya "...ortaya çıkmalarından daha sonra akım özelliği kazanan ve birer kent şairleri olan İkinci Yeni şairleri..." tarzında hükümler verildiği tespit edilir (Sancak, 2020, s. 131; Kıracı, 2019, s. III). Yazılan tezlerin bir kısmında Garip Hareketi için de akım nitelemesi yapılır. Söz konusu çalışmalar yalnızca edebiyat bölümlerine ait değildir. Ne var ki Türk edebiyatına odaklanma ve yetkinlik iddiası taşıyan ve doğrudan Yeni Türk Edebiyatı sahasında çalışanlarca hazırlanmış bazı tezlerde terminoloji hataları vardır.<sup>1</sup>

1 Terminolojiyi hatalı kullananlara örnek olarak aşağıdaki tezler sıralanabilir:

Lüleci, G. (2009). *İkinci Yeni Şiir Akımında Karşıtlıklar*, Sakarya: Sakarya Üniversitesi (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

Hüküm, M. (2012). *İkinci Yeni Şiirinde Ölüm Düşüncesi*, Elazığ: Fırat Üniversitesi (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

Patak, H. (2021). *İki 'Yeni': İkinci Yeni Şiirinde ve Yeni Dalga Filmlerinde Sivillik, Güzellik Ve Yenilik İmgesi*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

Turgut, A. (2016). *Gecikmiş Bir İkinci Yeni Şairi, Sosyolog Prof. Dr. Mehmet Rami Ayas'ın Hayatı, Eserleri, Türkçe Duyarlılığı ve Şiirleri Üzerine Bir İnceleme*, Denizli: Pamukkale Üniversitesi (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

Yeşil, D. (2017). *Sokaktaki Şiir Ows Şiiri ve Turgut Uyar'ın Dizeleri Üzerine*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

Kıracı, T. (2019). *İkinci Yeni Şiirinde Kent Algısı*, İstanbul: Marmara Üniversitesi (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

Kılıç, N. (2020). *Turgut Uyar'ın Şiirinde Kent Algısı*, Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

Seher, G. (2022). *Turgut Uyar Şiirinde Cinselliğin Politikası*, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

Bununla beraber, İkinci Yeni'nin “şiiirde bir bireyselleşme atağı” olduğu fikri vurgulanır. Şiir dilini başka bir yere taşımaları, verili dili bozmaları, algılama biçimini değiştirmeleri itibarıyla benzerlikler sergilerler. Alaattin Karaca (2019), İkinci Yeni kadrosunun; şiiirde söz ve ritim düzenini bozan atonal müzikle, duyuş ve düşünüşü etkileyen gerçeküstücülükle ilgisinin bulunduğunu örneklerle izah eder. Ellili yıllarda revaç bulan atonal müzik tesiriyle şiiirdeki sentaks kırılır ve armoni dağılır. Bu, aynı zamanda şiiir içi hâkim unsur olan “ses”in büyük bir değişime uğramasıdır. Yerleşik “mevzun ve mukaffa kelimeler”in anlayışı artık alt üst olmuştur. “Gerçeküstücülerin etkisiyle, verili gerçeğin dışında, akıl dışı, bilinç dışı, ancak sezgiyle kavranabilecek bir gerçeklik anlayışı”na gidilmesi ise İkinci Yeni şairlerinin duyuş ve düşünüş tarzına etki eden diğer bir sebep olarak değerlendirilir (Karaca, 2019, s. 500). Şiiirde bireyselleşmeye gidilmesi, ses unsuruna yaklaşımın değişmesi; dil tasarruflarında görülen aykırılıklar ve yeni, alışılmadık algılama ve ifade biçimlerine yöneliş hemen ilk etapta İkinci Yeni'nin karakteristiğini veren özelliklerdir. Belirtilenler, bu kadronun eserlerindeki göreceli müşterek tematiği ve şekil benzerliklerini açıklar. Dile getirilenler, önemli bir yargıya varmayı sağlar. İkinci Yeni, Türk şiiirinde kurallaşmış pek çok hususu değiştiren, kaideleri yerinden oynatan bir hamle olmuştur. Dilin işleyiş mantığından imgeleme, biçimden anlama dek şiiir problematiğini en temel ilkelerinden itibaren yeniden düşündürmüştür. Şiiir sahasını sarsmış ve belli alanlarda tahripkâr olmuştur. Bir dönüşüm meydana getirdiği ise açıktır. Yerleşik kaideleri yıkması, bilinen tarzların dışına çıkması, reaksiyoner cephesi dolayısıyla İkinci Yeni'nin şiiirimizde ilk defa etraflıca her çeşit otoriteye karşıt ve meydan okuyan bir damar geliştirdiği ileri sürülebilir. Bu bakımdan Türk şiiirinde yeni bir tecrübedir.

### Turgut Uyar'ın Şiiiri

Hareketin mühim bir siması olan Turgut Uyar ise 40'ların sonlarında şiiir vadisine girmiştir. İlk şiiiri 1947'de *Yedigün* dergisinde çıkar. 1948'de jüri üyelerinin Nurullah Ataç, Ahmet Muhip Dranas ve Kenan Akyüz olduğu bir şiiir yarışmasında *Arz-ı Hal* ile ikinciliği elde eder (Şenderin, 2012, s. 157). 1950'den itibaren şiiir kitapları yayımlanır. Edebiyat çevrelerinde etkisi yüksek olan Nurullah Ataç'ın ondan bahsetmesiyle Uyar'ın adı iyice duyulur. 1959'da yayımlanan *Dünyanın En Güzel Arabistanı* ile şöhreti perçinlenir. Bu kitapla beraber, İkinci Yeni şairleri arasında gösterilmeye başlanır. Sonrasında da İkinci Yeni çizgisinde şiiirler yazmaya devam ederek, bu genel eğilimini pek bozamaz. Şiiir kitapları kronolojik olarak *Arz-ı Hal* (1950), *Türkiyem* (1952), *Dünyanın En Güzel Arabistanı* (1959), *Tütünler Islak* (1962), *Her Pazartesi* (1968), *Divan* (1970), *Toplandılar* (1974), *Kayayı Delen İncir* (1982) şeklinde sıralanır. Bunların dışında, 1981'de tüm şiiirleri toplu basılır. 1984'te ise *Büyük Saat* başlığıyla şairin dergilerde unutulmuş ve kendisinin seçime tabii tutarak kitaplarına almadığı bazı şiiirleri, diğerleriyle bir araya getirilir ve son kez toplu hâlde sunulur. Şiiir kitaplarının dışında, yine şiiir üzerine düşüncelerini içeren çok sayıda yazısı mevcuttur. Bunlar muhtelif dergilerde yayımlanmıştır. Yazıları arasında, *Papirüs*'de “Bir Şiiirden” başlığıyla çıkmış olan incelemeleri derlenmiş ve 1983'te, aynı isimle okur karşısına çıkmıştır. Kitapta Abdülhak Hamit'ten Orhan Veli'ye, Yahya Kemal'den Metin Eloğlu'na yirmi bir şairin şiiiri ele alınır. Belli bir sistem taşımaya bile bir şairin gözünden, Türk şiiirinin önde gelen kimi isimlerine yönelik bu değerlendirmeler kayda değerdir. Sanatçının açık oturum konuşmaları,

Lisans Tezi).

Sancak, A. İ. (2020). *İkinci Yeni Şiiirinde Folklor*. İstanbul: İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

Geçgel, H. (2002). *İkinci Yeni Şiiirinin Çevresinde Ece Ayhan*, Edirne: Trakya Üniversitesi (Yayımlanmamış Doktora Tezi).

Polat, A. (2016). *İkinci Yeni Şiiirinin Felsefi Kaynakları*, Ardahan: Ardahan Üniversitesi (Yayımlanmamış Doktora Tezi).

kendisiyle yapılan söyleşi ve soruşturmalar, *Bir Şiirden* kitabı da içine alınarak bütün düz yazılarının tek ciltte toplanmasıyla *Korkulu Uсталık* adı verilerek 2009'da yayımlanmıştır. Bu son kitapla Turgut Uyar'ın külliyatı tamamlanır.

Uyar'ın şiir serüveni üstüne çeşitli çalışmalar bulunur. Saptadığımız kadarıyla bu çalışmalarda hep, *Dünyanın En Güzel Arabistanı*, bir kırılma ve geçiş kitabı kabul edilegelmiştir. Buna göre *Arz-ı Hal* ile *Türkiyem* söz konusu serüvenin 1950-1959 arasındaki ilk aşamasıdır. Üçüncü kitabıyla İkinci Yeni Hareketi'ne katılır. Bundan sonrası daima aynı hareketin içinde ancak şiirini biçim ve tema yönünden zenginleştirme çabaları ile geçer ve çok büyük bir değişim gözlenmez. *Dünyanın En Güzel Arabistanı*'nın edebiyat sahnesine çıktığı dönemde, şairin asker kökenli bir memurken Seka'ya geçişi, DP iktidarını idrak edişi, tasvip etmediği siyasal ve sosyal ortam, metropolü tanınması, dünya görüşünün değişmesi oldukça mühim hususlardır ve bu hususlar Uyar'ın şiirinde kendini belli eder. Üçüncü kitabındaki büyük dönüşümün sebebi sanatçının biyografisinde aranmalıdır. Sonraki eserlerinden olan *Tütünler Islak*'ta anlamın muğlaklaştığı, *Her Pazartesi*'de yer yer şiirsel notlar şeklinde yazdığı ve üçüncü eserinde görülen mukaddes kitaplardan esinlenişin *Her Pazartesi*'de tekrar ettiği görülür. Şairin eşi olan Tomris Uyar'ın, onun Tevrat'ı çok okuduğunu bildirmesi, şiirlerindeki bu esinin kaynağını aydınlatır. *Divan* polemiklere kapı aralamış, hâlen dahi üzerinde tartışılan bir kitaptır. Uyar, bu eserinde klasik edebiyat formlarını bir alet olarak kullandığını, tematik açıdan bu şiirden uzak olduğunu; sadece geçmişte mutlu azınlığın kullandığı bir aracı, halk için; bozuk düzeni anlatmak maksadıyla ele aldığını bildirir. Meselenin gelenekle ilgisinin kurulmasını istemez. Hatta divanı bugüne taşımının çağdışı ve gülünç olacağını söyler. Bu kitabında kullandığı form, ona göre yalnızca bir anlatım olanağıdır. Bundan fazlasını şiirinde bulmaya çalışanların önünü alacak cümleler sarf eder: "Divan şiirinden yararlanılabilmesi, bugün için olanaksızdır, gereksizdir. Böyle bir kaynağa dönmeyi hiç düşünmedim. Divan şiirinden, onun kendi değerlerinden yararlanılarak bir yere varılabileceğine inanmıyorum." (Uyar, 2021a, s. 504 – 505)

Kitabın ortaya çıkışının ardından kimileri divan şiirini diriltmenin lüzumsuzluğundan dem vurmuş ama Kemal Tahir gibi bir isim ise Uyar'ın bu tecrübesinden sitayişle bahsetmiştir. Sanatçı ise yanlış anlaşıldığı kanısındadır. Olumlu, olumsuz bu görüşleri zaman zaman içerlediği anlaşılmaktadır. Kemal Tahir, gelenekle bağını kopartan aydınlara mukabil divan şiirinin bir kaynak olarak nasıl kullanılacağını gösterdiğinden ötürü Turgut Uyar'ın iyi bir örnek olduğu ve takdir edilecek bir iş yaptığı fikrindedir. Ondan övgüyle bahseder (Tahir, 1999, s. 35 – 39). Hâlbuki Uyar, Kemal Tahir'in bu değerlendirmesine katılmaz: "Yorumu yanlıştı. Beni Osmanlıya dönüş özlemi içinde gösterdi. Aslında kitabın adını 'Halk Divanı' diye düşünmüştüm. Ama o günlerde 'halk' sözcüğünün nasıl sömürüldüğünü düşününce vazgeçtim. Kitaptaki 'Naat'ta da, öbürlerinde de, 'Münacaat'ta da seslenen özne halktır. O tarzı seçmemin nedeni, söyleyeceklerimi başka türlü söyleyemememdi. Slogancı şiire uymak istemiyordum. Aruzu özellikle kullanmadım." (Uyar, 2021a, s. 560). Bu bağlamda hâlen bazı edebiyat ders kitaplarında gözlemlenen, Uyar'ın gelenekle bağına yönelik olumlu yorumların gözden geçirilmesi gerekir. *Toplandılar*, sanatçının İkinci Yeni şiir karakteristiğini sergilediği bir diğer eseridir. *Kayı Delen İncir*'de ise ilk döneminin diline yakınlaşır. Daha yalın ve anlaşılabilirliği daha fazla olan şiirler kaleme alır. Biçimsel açıdan da yenilik arayışları sonlanmış gibidir. *Dünyanın En Güzel Arabistanı*'ndan itibaren görülen biçim deneyleri artık bırakılmıştır. *Kayı Delen İncir*'in ardından geçen iki yıllık süreçte yazdıkları, *Dün Yok Mu* başlığıyla bütün şiirlerinin yer aldığı *Büyük Saat*'e dâhil edilir. Bunlarda da aynı yalınlığı, açıklığı tespit etmek mümkündür. Buradan yola çıkarak Uyar'ın şiir serüveninin kabaca

iki aşamalı olduğu söylenebilir. İki yukarıda zikrettiğimiz üzere 1950 – 1959 arasındır. Üçüncü kitabıyla 1959’da başlayan ve 1984’te *Büyük Saat*’le noktalanın dönemse, bu serüvenin ikinci etabıdır ve bu süre zarfında Turgut Uyar, İkinci Yeni doğrultusundan sapmaz. Mamafih Cemal Süreya’nın yorumlarını göz önünde bulundurarak Uyar’ın şiirini üç döneme ayıran bir bakış açısına göre, *Toplandılar* kitabının basıldığı yıl olan 1974’ten itibaren sanatçının yeni bir evreye geçtiği tezi öne sürülür (Şenderin, 2012, s. 153).<sup>2</sup> Bu tez, 1974 -1984 arasını yani şairin son üç şiir kitabını ayrı bir merhale olarak takdim etse de esasen İkinci Yeni içinde dil değişimi gözlemlendiğini söylemekten ileri gitmez. Dolayısıyla Uyar’ın şiirini, ana hatlarıyla İkinci Yeni öncesi ve sonrası şeklinde iki dönemde ele almak isabetsiz olmayacaktır.

İlk dönem şiirlerinde memuriyeti dolayısıyla yurdun farklı bölgelerinde çalıştığından Anadolu, şiirinde mekân, konu, malzeme olarak belirgindir. Uyar’ın birinci dönem şiirlerinde söyleyiş de anlam da çok daha açıktır. Ankara’ya gelişi, metropol hayatıyla tanışma ve Demokrat Parti dönemi sanatçıda iz bırakır ve bu tesirler, şiirinin ikinci döneminin başlamasında rol oynar. Kent yaşantısı, yabancılaşma, cinsi arzular şairin yeni temleri olur. Egzistansiyalizmin Türk hikâyesine ve şiirine nüfuzuyla bireyin ön plana çıkışı, Uyar’ın şiir problematiğinde kendine yer bulur. Özne olarak insan, onun deneyimleri, itirazları zaten İkinci Yeni’nin ilgi alanındadır. O yüzden şairin modern zamanları yadırgayan, kendi kıymet ve ihtiyaçlarına cevap vermeyen durumlara karşı çıkan şiirler yazdığı gözlemlenir. “Geyikli Gece”, “Kaçak Yaşama Yergisi”, “Büyük Ev Ablukada”, “Kankentleri”, “Çok Üşümek”, “Öndeyiş”, “Bağlı Kalmanın Yeri”, “Kim Çağırıyor Maviyi”, “Acının Coğrafyası”, “Açlık Çoğunlukta” 1959 sonrasında başlayan ikinci döneminde, muhtelif kitaplarında yer alan modernizm karşıtı şiirlerdir.

Kısıtlanmışlık hissi, insanlığın doğası, denge kurma çabası, hayata anlam yükleme isteği, gündelik yaşantının çoğullaştırılması İkinci Yeni mensuplarının eserlerinde emareleri derhâl görülebilecek hususlardır. Turgut Uyar’ın şiiri de bu tematik havzadan beslenir. Kısıtlanmaya, resmî ve sosyal kayıtlarla baskı altına alınmaya direniş yalnızca şiirlerinin mihveri değildir; düz yazılarında da bu konulara değinir. Sanatçının tüm metinlerinde baskı odağı olarak düşündüğü, formel sınırlandırıcılar, başkaldırının hedefidir. Hatta özel hayatında dahi kurulu düzene yönelik olumlu fikirler taşımadığı nakledilenlerle sabittir. Orhan Koçak’ın *Bahisleri Yükseltmek* kitabında, sanatçıya dair oldukça çarpıcı bir hatıra yer alır. Bahsedilene göre Uyar; sosyalizm, devrim, ihtilal gibi kavramlara çok duyarlıdır. Zaten dünya görüşü de sosyalizmden ayrı değildir. Evindeki bir görüşmede, bu konular çevresinde söz açıldığında, heyecanlanır; yerinden kalkıp odaya gider ve geri döndüğünde tabancasını muhatabına gösterir. Bir banka soyulacaksa, kendi silahıyla işe dâhil olacağını bildirir. (Koçak, 2011, s. 199 – 200). Asker kökenli Uyar’ın, beylik tabancasının böyle işlerde dikkat çekmeyeceğini söylemesi, sansasyonel bir anekdot olduğu kadar onun aykırılığına; muhalif, muteriz cephesine işaret eder.

*Dünyanın En Güzel Arabistanı* kitabında, kahramanının Akçaburgazlı Yekta olduğu şiirler, Uyar’ın yukarıda zikredilen yanını açıklar niteliktedir. Bahsi geçen şiirlerde kurulu düzene gösterilen direnç kayda değerdir. Ayrı başlıklar hâlinde ortaya konmuş fakat aynı ya da yakın temaların

2 Uyar’ın şiirlerini dönemlere ayıran bir başka isimse Tuncer Uçarol olduğunu Uyar üzerine hazırladığı doktora tezinde Fırat Caner dile getirir. Buna göre Uçarol, önce tıpkı yukarıdaki gibi bu şiiri, üç farklı dönemde ele almış; ancak sonradan Divan kitabını tek başına üçüncü dönem ürünü olarak gördüğünü belirterek, 1974 ve sonrasında sanatçının kaleme aldıklarını, dördüncü dönem ürünleri olarak nitelemiştir. Onun bu tasnifi de esasen şairin İkinci Yeni dışına çıkmadığını; sadece dil tasarrufundaki değişikliğin vurgulanmasından ibarettir.

işlendiği bu şiirler âdeta bir nehir şiir gibidir. Hepsı birbirinin devamı niteliğinde sürüp gider. Esasen yedi ayrı şiir söz konusudur ancak bunlar birbirini tamamlar. Kitapta, “Akçaburgazlı Yekta'nın Mahkeme Kararını Aldığında Söylediği Mezmurdur” şiiri ile başlayıp “Akçaburgazlı Yekta'nın Yalnızlığına Kara Taştan Tapınak Kurduğunda Söylediği Mezmurdur” şiiri ile noktalanmış kısım, yaklaşık kırk sayfalık, uzunca şiirsel bir hikâyeyi andırır. Batı literatüründe “symphonic poem” denilen tarzı akla getiren ve bir bütünü teşkil eden bu yedi ayrı şiirde, toplum ve devlet gibi iki sınırlandırıcı kavrama karşı konan tavır müşahede ederiz. Şiirlerde sözün emanet edildiği Yekta, gayrimeşru bir ilişki yaşar. Kanun karşısına çıkartılır. Yekta ve onunla beraber olarak eşini aldatan Gülbeyaz suçlu bulunarak cezalandırılır. Yasak aşkı evliliğin önüne geçiren Yekta, kendilerini mahkûm eden ne varsa hepsini kusurlu bulur. Toplum, aşkı değil, aileyi önemsemektedir; oysa duygular; arzu ve mutluluk, Yekta tarafından köhnediği sezdirilen gelenekten daha mühim görülür. Devlet de evlilik dışı birlikteliği yasaklamıştır. Yekta, kanunların kişilerinin mutluluğuna, isteklerine ket olmaması gerektiği fikrindeydi. Bireyle toplumun, şahsi görüşlerle yerleşik düzen çatıştığı gerilimli vaziyette, Uyar'ın tercihini bireyden yana koyduğu anlaşılmaktadır. Bunun altında, yukarıda kısmen değinilen varoluşçuluk, sanatçının mizacı, temayülleri, sosyalist dünya görüşü ve kültür çevresi gibi faktörler yatar. Günlüğüne düştüğü şu cümlelerin, konuyu aydınlatıcı olduğu fikrindeyiz: “Galiba bütün sorun, alelade, çok yaygın ve geçerli yargıların, insan hayatına egemen olduğunu varsaymakla başlıyor. Birtakım duyguları, olağan duyguları kendimiz birer ‘cehennem’ hâline dönüştürüyoruz.” (Uyar, 2021a, s. 584).

Söz konusu şiirlerde sanatçı, geniş bir ret cephesi açar. Sosyal ahlakı, dinî, geleneği ve resmî müeyyideleri insanların saadetine mâni unsurlarmış gibi resmeder. Uyar'ın bireysel mutluluğa karşı gördüğü yerleşik kaideler, ilke ve kaygıların oluşumunda köklü bir nedendir. Toplumun kabullendiği değerlere itiraz ve başkaldırılarının, ihtiyaçlarının giderilmemesiyle ya da hedefe yönelmiş davranışlarının engellenmesiyle ilgisi bulunur. Bu engellenme hâli, Uyar'ın bazı şiirlerindeki coşku ve hiddetin kaynağıdır. Bazen de tepkisi, önemsenen kavramlara lakaytlık şeklinde tezahür eder. Bu hususa eğilen bir çalışmada söylenenler, tespitlerimizi teyit etmektedir: “Şairin şiirlerinde başkaldırı; şiir öznesi “ben”in kendine başkaldırması, toplumsal normlara başkaldırması ve Tanrı'ya başkaldırması şeklindedir... Nitekim başkaldırı, ayaklanma, isyan, devrim, ihtilal, protesto ve sivil itaatsizlik gibi değerlerle ilintilidir. Bu olgular bireyin kendini içinde yaşadığı dünyaya “öteki” hissettiği durumlarda ortaya çıkar ve başkaldırının eylemsel boyutunu oluşturur.” (Şahin, 2018, s. 200) Sanatçıdaki itirazın veya başkaldırının, normlara ve dine yönelik olduğunun altı tekrar çizilmelidir. Uyar'ın esasen tek bir şiirmiş gibi düşünülebilecek, yedi bölümden müteşekkil “Akçaburgazlı Yekta şiirleri”, İkinci Yeni serüveni içinde ciddi bir itiraz şiiri olmasıyla dikkatimizi çekmektedir. Konuya odaklanan Veysel Şahin de Uyar'daki bu itirazın dinî niteliğine değinir. Şahin, yaptığı bir alıntının ardından şu değerlendirmede bulunur:

Kendim girip tek başıma tapınıyorum. Yaralarımı sarıyorum.

Birden bir yerden o ışık. Bir yerden o ses.

Artık sana attığım temeller tutmuyor.

Çünkü sen hiç yoksun. Hiç olmadın’

Şiirde “özne ben” Yekta'nın, Tanrı'ya attığı temellerin tutmaması, inançsal açıdan bir boşluk içinde olma durumunu açıklar. Bu yüzden şiir öznesi Yekta, Tanrı'yı hiçleştirerek kutsalın anlamını ve değerini yıkar.” (Şahin, 2018, s. 216) Ne var ki bu değerlendirmeye bir ihtiyat kaydı



düşülmelidir. Tapınmak, ilah olarak tanınan bir varlığa karşı inanç ve bağılılık göstermek anlamına gelir. Şair tapındığını söylediğinde, bu aynı zamanda, ulvi bir gücü ilah olarak kabulünün ve sadakatle ona yönelişinin ikrarıdır. Üstelik bu eylem ona ruhen şifa vermektedir. Yaralarını sarmakta olduğunu söylemesi, tapınmanın verdiği teskin ve huzurla ilgilidir. Son iki mısranın, bu nehir şiirin önceki bölüm ve kahramanlarıyla da anlam bağı içerebileceği ihtimali hatırdadır tutulabilir.

Mukaddesata yönelik duygular bağlamında Uyar'ın şiirleri ilgi çeken bir mahiyettedir. Kutsal üzerine olan düşüncelerini ihtiva eden şiirleri, onun inanç bağlamında konumlanışı meselesini de beraberinde getirir. Belirtilenler çerçevesinde “Hiçsizliğe” şiirini incelemek yararlı olacaktır fikrindeyiz; zira bu şiir, Uyar'ın sanatını anlamaya katkı sağladığı gibi mensubu olduğu hareketin özelliklerini de belirli yönlerden yansıtabilme imkân ve kabiliyetini haizdir.

“Hiçsizliğe” Şiirinin İncelenmesi

“HIÇSİZLİĞE

Tanrı sen ne kadar güzelsin  
bir hiç olarak  
ormansın belki bilmiyorum  
belki ormanda bir ağaçsın şuncacık  
bir pazartesi günüsün  
insanları dupduru edemeyen  
bütün karayollarında ve demiryollarında  
gider gelirim bütün dünyada  
ama biliyorum Kırşehir’de mezarsın  
bir kilisesin Kapadokya’da  
sözgelimi yumurtada zarsın  
ustasın sabahları yapmada  
en katı yoklukları koyarak insanın içine  
akşamüstlerinde biraz gaddarsın

sular ve zamanlar kararırken

ne yapalım

bari bağışlayalım birbirimizi” (Uyar, 2021b, 602)

“Hiçsizliğe”, henüz başlığından itibaren farklı oluşu, sıra dışılığı ile dikkat uyandıran bir şiirdir. Şiirde hem Turgut Uyar'ın hem de kendisinin içine dâhil edildiği İkinci Yeni şiirinin karakteristik özellikleri tespit edilebilmektedir. En başta, şiirdeki seslenişe dikkat çekilmelidir. Uyar'ın “Tanrım” demek yerine, “Tanrı” hitabını kullanması mühimdir. Tek bir harften ibaret olan iyelik ekinin kullanılmaması, şiirde kendiliğinden bir atmosferin doğmasını sağlar. Kendisiyle mesafe gözetilen bir varlık söz konusudur. Şairin tercihi bilinçlidir. Bu, kudret ve azamet sahibi bir “Mutlak”tan çok, seslenen ancak yakarılmayan bir varlıktır. Klasik kültürün ve alışılmış inanç düzleminin dışına çıkan bir tavır sezilmektedir. Mamafih şair, onun güzelliğinden etkilendiğini

belirtmeden duramaz. Ne var ki hemen ikinci mısırda anlam yoğunlaşır ve noktalama işaretlerinin şiirde yer almayışı dolayısıyla ne denilmek istendiği yoruma açık hâle gelir.

İkinci mısrayı, ilk mısranın devam eden kısmı gibi okuduğumuzda, Tanrı'nın hiç mesabesine düşürüldüğü anlamı çıkar; şayet ikinci mısra, üçüncü mısra ile ilintili kılınırsa, buradaki "hiç" kelimesinin, ontolojik/metafizik açıdan başka bir açılımı olduğu, derin bir duyusu simgelediği düşünülebilir. İkinci bağdaştırmaya göre Tanrı, altta zikredilmiş orman, gün, mezar gibi bütünü, zamanı ve bilinmeyen hissettiren mahiyette bir varlıktır. Burada söz konusu edilen o zaman hiçlik değil, kozmik bir duyusun şairdeki sembolizmidir. "Bir hiç olarak" deyişi de ormanla, günle, mezarla imgelenen olası bir duyusun, herhangi bir algılayışın ifadesidir ancak öyle olsa dahi şairde Tanrı'nın yeri farklıdır. Kutsal ve yüce Tanrı inancının sınırları içinde kalmayan, bireyin imgeleştirdiği ve anlam verdiği değişik bir Tanrı imajı ortaya çıkar. Kısacası nihilist olmayan, Tanrı'nın varlığını kabullenmiş ancak onu Kadir-i Mutlak olarak görmeyen bir bakış açısı vardır.

"Hiçsizliğe" için yapılan bir değerlendirmede, "Tanrı sen ne kadar güzelsin / bir hiç olarak" mısralarının nihilizm içerdiği dile getirilir. Hatta bu şiiri dışında, sanatçının eserlerinde "nihilist bir eğilim" saptanmadığı kaydı düşülür. Bu da yukarıda görüşü aktarılan Veysel Şahin'in değerlendirmesini nakzeder. Diğer yandan, "Bu iki dize 'Tanrı'nın duyularla algılanamayışından dolayı bir hiç olduğu' düşüncesine yakın durur." denilerek önceki hükümle bağdaşmayan bir ihtiyat payı sunulur (Yıldırım, 2007, s. 120).

İkircikli değerlendirmenin nedeni, şairin yaklaşımından ya da hükmünden emin olunamayıştır. Oysa Uyar'ın burada, bir yaratıcı olduğunu kabul ettiği açıktır. Mamafih Uyar, gönülden iman edilen bir yaratıcıdan çok, kavram bazında kendisinden söz edilen bir yaratıcıyı şiirine konu edinir. Zaten alaycı dilinin nedeni de budur. Bu hususu ve şiirin genelini tam olarak anlamak için konuyu daha fazla açmak gerekir. Öncelikle tespit ve yorumları bir zemine oturtmak için şiirdeki görüşlerin yoğunlaştığı alanı iyi tayin etmek gerekir. Sanatçının duyarlılığı büyük ölçüde inanç ve şahsi duyuya odaklıdır. Buradan yola çıkarak, şairin kültür – inanç düzlemi ve metnin bağlamı çerçevesinde bir dinî odak seçilecekse, bunun İslam dini olacağı öngörülebilir. Bu varsayım ile ilerlemek, aşağıdaki fikirlere gelebilecek itirazları önleyecek en güçlü alternatif olduğundan, makul görülmüştür.

İzaha teknik açıdan dinî terminoloji ile başlamak uygun olacaktır. Müslümanların amentüsünde Allah'a inanmak, imanın ilk şartıdır. İslam'ın tevhid akidesine göre mabud, bir ve tektir. Eşi ve benzeri yoktur. Bu husus tartışılmaz. Kâinatı yaratıp yöneten odur. Kulluk da yalnız onadır. İtikadın kalben ve zihnen bu doğrultuda olması imanı verir. İmanın zıddı ise inkârdır. Uyar'ın şiirinde ise net bir inkâr bulunmaz. Üstelik şiirde bir yaratıcı tasavvuru olduğu su götürmez bir gerçektir. Şu da var ki iman, kalbi tasdik dışında söz ve eylemde de tezahür eden tavrıdır. Mutlak varlığın zatı ve sıfatları, ona has içkinlik arz ettiğinden, yaratıcıdan bahsedilirken saygılı ve ölçülü kelimeler kullanılması yine İslam'ın prensiplerindedir. O yüzden ilahi nitelikler beşeriyete, eşyaya nispet edilemez. Rabbin hususiyetleri, nesnelere kutsiyet olarak aktarılamaz. Oysa şiirde Tanrısal aşkınlık zamana ve nesnelere indirgenir:

"...

bir pazartesi günüsün

İnsanları dupduru edemeyen

...

ama biliyorum Kırşehir’de mezarsın  
bir kilisesin Kapadokya’da  
sözgelimi yumurtada zarsın”

Varlığı kabul edilmiş bir Tanrı’nın yumurta zarına koşut zikredilmesi, dinin tevhid ilkesindeki, Tanrı’nın “cisim ve arazlardan teşekkül etmediği”, “denginin olmadığı”, “kendisiyle diğer varlıklara arasında benzerlikten söz edilemeyeceği” görüşleri açısından mahzurludur (Özler, 2012, s. 22 – 24). En azından dinî literatürle uyuşmayan ve tenkide açık bir söyleyiş gözlemlenir. Şiirin devamında gelen,

“ustasın sabahları yapmada  
en katı yoklukları koyarak insanın içine  
akşamüstlerinde biraz gaddarsın”

ifadeleri, yine kudreti zihnen onaylanan fakat kendisiyle azade biçimde konuşulan bir muhatap olarak aşkın bir varlığın içselleştirildiği yargısına götürür. Yukarıda kısaca değinilen literatür göz önünde bulundurulursa, şiirin nihayetindeki,

“ne yapalım  
bari bağışlayalım birbirimizi”

mısralarının oldukça cüretkâr olduğu söylenmelidir. Kendini kutsalın seviyesine çıkaran, inanç ve duyuş itibarıyla kayıtları zorlayan, İlahi olanla denkmış gibi söyleşen üst bir kişilik ortaya çıkmaktadır. Mısralara gerçek anlamıyla yaklaşıldığında, fani bir kulun uluhiyeti paylaşma fikri güttüğu anlaşılmakta iken varoluşçuluk gibi felsefi görüşler ve şiir sanatı bakımından konuya yaklaşıldığında, kendince estetik bir itiraz yükselten bireyi, hususi hissiyatını dışa vuran sanatçıyı görürüz. Hangi açıdan yaklaşılsa yaklaşılsın şiirde alaycı bir havanın, muteriz bir tavrın olmadığı söylenilemez. Uyar’ın inanç zemininde müşahede edilen serbest üslubu, bu şiire özgü değildir. O henüz ilk şiirlerinden itibaren böyle rahat ve teklifsiz konuşmakta beis görmez. İlk kitabına da isim olmuş “Arz-ı Hal”de, şunları söyler:

“Yazdıklarına sakın darılma Allahım!..  
Meleklerin sana bunları söylemezler.  
Artık, pek yarattığın gibi değil dünya  
İnsanlar hem sabuna karıştı hem suya:  
Ne olursun hoşuna gitmediyse eğer,  
Yazdıklarına sakın darılma Allahım!..

Sana bir şey soracağım Allahım!..  
Beş vakit kızlar doluyor camilerine,  
Beyaz yaşmaklı, beyaz tenli, masum kızlar...  
Benim bir defa görüşte yüreğim sızlar;  
Sen tutulmadın mı içlerinden birine?  
Sana bir şey soracağım affet, Allahım!..” (Uyar, 2021b, 18)

Bu müstehzi üslubun aşırıya kaçtığı düşünürden farklı örnekler de mevcuttur. *Dünyanın En Güzel Arabistanı*'nda geçen "Üçyüzbin" şiirinde, sevgiliye seslenirken,

"Bir serin renk alıyorum aydınlık gözlerinden sorma

Sen zenginsin alırım tükenmezsün

Allah gelene kadar sen olursun şiirlerimde bu bir" (Uyar, 2021b, 130)

denir. Sanatçının meşhur şiirlerinden biri olan "Göğe Bakma Durağı"nda, alaycı ve kutsalı tahfif eden mısralar yer alır:

"Bu karanlık böyle iyi afferin Tanrıya

Herkes uyusun iyi oluyor hoşlanıyorum" (Uyar, 2021b, 135)

Örneklerden anlaşılacağı üzere ondaki lakayt, başına buyruk, manevi hiyerarşiyi ve toplumsal kabulleri umursamaz hava barizdir. Çeşitli akademik yazılarda bunun üzerinde durulur. Kanter (2011, s. 38), Uyar'ın kendi tercihi olan özgürlüğün ve kendi namına tükettiği yaşamı inşa etmesinin başkaldırıyla olan ilgisine değinir. Bu açıdan başkaldırı, benliğin ikrarı, şahsiyetin kutsiyet kazanmasıdır. Aşırılığı önleyen, değer ve normlarla uyuşmayan tutumların önüne geçen genel paradigma, sanatçıya göre bireyi sınırladığından çatışma kaçınılmazdır. Çatışma, varoluşun ve özgürlüğün kazanılması için âdeta bir koşuldur. Sadece Turgut Uyar özelinde değil, tüm İkinci Yeni şiirinde bu çatışmayı tespit mümkündür. Bunun egzistansiyalizmle, sanatçıların dünya görüşleriyle ve algılayışlarıyla ilgisi bulunur. Kuşkusuz konjonktürü belirleyen modern çağı en genel ve kuşatıcı sebep olarak düşünebiliriz.

Mamafih gelenekten beslenen Sezai Karakoç'u dışarıda tutmak kaydıyla, İkinci Yeni şairleri din, Tanrı, kutsallık kavramlarına kararsız, kuşkulu, karikatürize eder tarzda yaklaşır. Güçlü bir inancın yerini son derece şahsi tasavvurlar almıştır. Bununla beraber Turgut Uyar ile hareketin diğer sanatçıları olan İlhan Berk, Ece Ayhan, Cemal Süreya ve Edip Cansever arasında nüanslar göze çarpar.

Sözgelimi İlhan Berk, şiirlerinde Allah'ı insan gibi tasvir eder. Ondan kravat takan, sağına oturan, not alan biri imiş gibi bahsedilir. Yaratıcıyı kişileştirir ve onu konu ettiğinde, gayriciddi bir tondan konuşur. Ece Ayhan, din kavramını bir palavra gibi gördüğünü sezdiren mısralar yazar:

"İşte ancak o zaman belki

Bir palavrayla avunmak istediğim için

'Cehennem!' diye fırlama fırlama sabuklardım" (Ayhan, 2004, s. 254)

Cennetle cehennemden birleşmesinden uydurduğu "cehennem" kelimesini şiirlerinde kullanır. Peygamberlerin dinî, tarihî hüviyetlerini silikleştirir. Onlara şiirlerinde soda içirtir, kasket giydirir, kumar oynatır, kısacası kutsal dairesinde olan nebileri, sıradan beşerler derekesine düşürür. Cemal Süreya ise içlerinde en alaycı olanıdır. "Üvercinka"da, "Sayın Tanrıya kalırsa seninle yatmak günah, daha neler" derken yerleşik kaideleri reddeden, kutsalı ironi malzemesine dönüştüren şair; "Biliyorum tanrım. / Ama, ayrıca, aldığım şu hayat / Fena değildir. / Üstü kalsın.." derken de sanki hesap pusulası tutan garsona konuşuyormuş gibidir. "Herkesin kendi tanrısı var / Sen ölünce ölüyor o da" diyen Süreya (2007, s. 38, 212, 302), mizahtan başlayarak inkara yeltenen bir çizgide Tanrı kavramını işler. Edip Cansever'de ise Tanrı ilk bakışta bir vehimdir. Muhayyel ve musav-

verdir. Dahası, Tanrı fikri, insanlığın icadı imiş gibi takdim edilir:

“Gecenin içinde olduğundan da büyük kimi zaman  
Sanırım böyle böyle yaratmışlar tanrıyı da  
Bir gün bir ateşin başında doğurmuşlar onu  
Bir kişi doğurmuştur bana kalırsa  
Sonra birlikte beslemişlerdir el ele verip  
Büyüyünceye dek” (Cansever, 2022, s. 512)

Kendisi de bu hareketin içinde sayılan Karakoç, Cansever’in şiiri için epey sert hükümler vermiştir. “Cansever, Tanrıdan hiç, hatta inkâr için bile söz açmaz” diyerek bu şiirin katı bir inanç reddi içerdiğini öne sürer. “Yerçekimli Karanfil”i söz konusu ederek, genel olarak Cansever’in şiirinin ne denli materyalist ve inanç karşıtı olduğundan dem vurur (Cansever, 1997, s. 128). Cansever’in şiirlerinden olan “Seniha’nın Günlüğünden VI”da geçen mısralar Tanrı ile anlam bağı kurmakta zorlanan güvensiz, inanç arayışı içinde olan bir psikolojiden izler taşır. Şiirin son mısraı ise gayet çarpıcıdır. İnanç buhranı, söz ve anlam boyutlarıyla tezat ve trajedi yüklü bir icaz içerir.

“- Kapının arkasında ne var  
Hiç!, hiçliğin adı  
Kapının arkasında ne var  
Kapının arkasında mı? tanrı  
Kapının arkasında ne var, kapının  
Bilmem ki ne var arkasında kapının

...

İşığımı söndürdüm beyaz karanlık” (Cansever, 2018, s. 308, 311)

Değerlere ve ahlaka duyulan kuşku nihilizmi doğurmuştur. Nihilizm, köktenci bir reddediştir. Nihayetinde umutsuzluk, duyarsızlaşma, keder yaşanır. Cansever’in şiirlerinde bunu yakalamak zor değildir; fakat yukarıda belirtildiği üzere Uyar’ın şiirleri, diğer İkinci Yeni mensuplarından cüzi farklar içerir. Öncelikle Uyar’ın sağlığında iken basılan şiirlerine yönelik olarak tartışılmayacak derecede kesin, net bir nihilizm iddiasında bulunmak güçtür. Sanatçı kutsiyet dairesinde olan metafizik alanla temas halindedir. Bu temas çatışma içerse de şiirlerinde bir kabulleniş mevcuttur. Yazdıklarından saptanılacağı üzere Tanrı, onun muhatabı; inanç ve din ise konusu olmaktadır ancak tüm bunlar onda bir çeşit kültüre de dönüşmüştür. İçinde yaşadığı toplumun inançları ve değerleri sanatçının amentüsü olmaktan çok, kültürel platformu gibidir. İnanç, onda hem bir mesele hem de bir çeşit kültürdür. İnanç hesaplaştığı bir alandır. Baskıya uğradığını düşündüğünde Tanrı’nın adaletine serzenişte bulunur. Dine yönelik duyguları, pozitif bir metafizik içermez ama inanç, Uyar’da görmezden gelinmeyen bir konudur.

İnancın şairde bir kültür alanı olarak değerlendirildiğini kanıtlamak zor değildir. Uyar’ın şiirlerinde kutsal kitaplar, onların bapları, peygamber adları yer alır. Semavi dinlerin bahsettiği helak edilişler, aflar şiirlerinde geçer. Şairin eşi olan Tomris Uyar, onun özellikle Tevrat’ı sıkça okuduğunu söyler. Kısacası, başka dinlerin unsurlarıyla da şiirini zenginleştirmiştir. Zebur, Ahd-i Atik, İncil, mezmur, tesniye, tekvin, Süleyman Peygamber, Davut, İsa, İslam tarihindeki Kerbela, günahkârlıklar, büyük yok oluşlar, toplu başışlanmalar, hamdler hep inanç yahut din sahasından

şiiirine taşıdığı motiflerdir. Sadece bir örnek vermek için Süleyman Çelebi'nin *Mevlîr*'inden kendi şiirine âdeta tek mısra hâlinde montajladığı "İstanbullu Şiir"ini sunabiliriz:

"Allah adın zikrediyoruz evvelâ

Mihrimah Sultan katmerli bir karanfil kokuyor" (Uyar, 2021b, s. 692)

Şair özelinde dile getirdiğimiz bu değerlendirmeleri İkinci Yeni'ye teşmil eden Murat Koska (2020, s. 105), dinin İkinci Yeni'de bir nevi kültürel dekor gibi malzeme bazında kullanıldığını ifade eder. Toplumsal kabul ve inançlar İkinci Yeni'de kültür, folklor, edebî ve estetik malzeme işlevleriyle ön plandadır. Turgut Uyar için de bu tespit geçerli olmakla birlikte, inancın yadsınmadığının altı çizilmelidir.

Genel itibarıyla Uyar'da bir Tanrı fikri mevcuttur fakat bu kendisine sığınılan, bir dayanak noktası olarak görülen Tanrı'dan çok, Uyar'ın kendince algıladığı ve otoritesi ile yüz yüze gelinen bir varlıktır. İncelediğimiz şiirde, Uyar'ın panteistçe algılayışa benzer biçimde Tanrı'dan söz ettiği fark edilir. Panteistler her nesnede Tanrı'yı görürler. Her nesne ondan bir parçadır ve yaratıcı her nesneyi içkindir. O hem tabiatta hem eşyada hem de insandadır. Bu perspektiften o; kavramları, ruhu kapsar ve kuşatır. Şair de şiirinde onu bir orman, bir gün, sabahları yaratan bir usta olarak algılar. Eşyaya ve zamana nüfuz eden Tanrı algılayışı, Uyar'ı panteistlere yaklaştırır. Ayrıca bu öyle bir Tanrı'dır ki Kırşehir'de mezar iken Kapadokya'da kilisedir. Dinleri, insanları, yeryüzü çeşitliliğini; yani şairin zihninde, inanç ve kültür farklılıklarını kapsayan büyük bir kavramdır. Mamafih kendisiyle söyleşilen, sitem edilen ve yerleşik nizamın merkezinde yer aldığından her daim karşı karşıya gelinmekten kurtulamadığını düşündüğü bir varlıktır. Bir algılayışın olduğu kadar zihni bir arayışın da sonucudur. Nitekim ilk şiirlerinden olan "Yad"da,

"Ufacık korumuzda dolaşrdım korkuyla,

Ve Allah'ı arardım serçe yuvalarında,

Bulamayınca dua yollardım akan suyla" (Uyar, 2021, s. 17)

diyen Uyar, Tanrı'yı, açık bir inanma arzusu ile beraber bir fikir olarak da aramaktadır. Dolayısıyla "Hiçsizliğe" şiirinde nihilizm bulunduğunu iddia eden bazı değerlendirmelere katılamıyoruz. Uyar'ın Tanrı'yı kendince algılayışını anlatan mısraları sadece literal manada alan bazı araştırmalar, onu doğrudan ve ihtiyatsızca nihilistlikle ilişkilendirmişlerdir. "Hiçsizliğe" şiirinde fikir ve üslup bakımından sakinimsiz, aldırmağlığın eşliğinde bir şairle karşılaşılması, Veysel Şahin'e (2018, s. 217) "Tanrı ve değerlerini hiç olarak gören" bir şair portresi çıkarttırmış; hatta "Şiirde, Tanrı'nın insan bilinci ve yaşantısında olmayışı, Tanrı'yı 'hiçlik' hâline sokar." hükmünü vermeye dek götürmüştür. Bir başka değerlendirmede ise Uyar'ın "Tanrı karşısındaki tavırları yok sayıcı (nihilist) bir tavrıdır." denerek toptancı fakat isabeti tartışılacak bir hüküm sunulur (Soysal, 2016, s. 436). Oysa Uyar'ın Tanrı algılayışı gayet şahsidir. Belirtildiği üzere o; gelenekle, dinî kurallarla tercihleri çatıştığında, yasaklayan buyurganlığı sorgulamaya başlar. Tanrı ile münasebeti de kendince bir hesaplaşmaya dönüşür fakat bu aykırılık, nihilist bir inkâr addedilmelidir. Karşısında denetleyen, emreden aşkın bir yetke olduğunu müdriktir. Onunla alışılmamış bir üslupla konuşur. Ölümlü bir beşerin ölümsüz bir Mutlak'a yönelik sınırları iyice zorlayan söylemi elbette yadırgatıcıdır. Gelip geçicilik, isteklerin engellenmesi sanatçıya katlanılması güç bir durum görünür. Bu yüzden itirazlarını; denetleyen, baskı odağı olarak gördüğü Mutlak'a, kutsalın çizdiği disiplinle telifi kolay görünmeyen bir tarzda yöneltir ama karşısında azametli bir sulta, bir yaratıcı olduğunu yok saymaz. Zaten "Hiçsizliğe"de, Mutlak'ın her yerde olduğu, güzel ancak otoriter bir güç

olduğu onaylanır. Yaratıcının üstün kuvvetine mukavemet edilemediği sezdirilir. Bununla beraber kabullenilemeyen fanilik, kısıtlılık; aşırıya kaçan bir dile ve ölçüsüzlüğe yol açar. Kanter (2011, s. 38) yalnızlık ve sonsuzluk özlemi çeken şairin bu yüzden bazen içe çekildiğini bazen de meydan okur tarzda hareket ettiğini bildirerek, bahsettiğimiz bu ölçüsüzlüğün nedenlerini başka bir açıdan yorumlar.

Şiir özelindeki yorum ve değerlendirmelerimizi burada noktalsak da Uyar'ın son derece şahsi bir algılama tarzı ve inanç biçimi olduğu hususunda biraz daha durmak isteriz. Onun ilk şiirlerinde dua ve temennilerini yönelttiği bir Tanrı olduğu aşikardır. Nitekim 1949 tarihli “Ölüme Dair Konuşmalar”da, Tanrı'dan güzel bir ölüm talep eder:

“Ölüm insanlar içindir,  
Uzak, yakın, er geç olacak.  
Bari bir Mayıs sabahı olsa Tanrım;  
Erikler içindeyken kucak kucak..” (Uyar, 2021b, s. 647)

Aynı şiirde ebediyet kavramı da söz konusu edilir. “Bir ömür boyu ızdırap çektik / Ebediyet boyu çürüyeceğiz” deyiş i, içinde Tanrı'nın olduğu ancak ebediyetin değiş ik biçimde hayal edildiği bir tasavvuru akla getirir. Konuyu en uç noktaya taşıyacak nitelikteki şiiri ise “Adın” baş lığını taş ır. Bu şiir Uyar'ın son yazdıklarından olup, inanç meselesini iş ler. Sanatçı yine vazgeçemediği bir kavram olarak Tanrı'ya döner ancak adını hiç zikretmeden yaratıcıyı konu edinir.

“adın  
sonu gelmez bir tartış ma  
herkesin  
bildiğinde direndiği bir yanılma  
kutsal bir yanılma  
ki çözü mü dünyanın son gecesinde  
ş imdilik kimsenin bilmediği” (Uyar, 2021b, s. 638)

Şairin Tanrı'yı “sonu gelmez tartış ma” olarak nitelemesi, onun bilinemez oluş una bir gönderme olarak düşünülse dahi sonradan, yaratan fikrinin, “kutsal bir yanılma” sözleriyle ifade ediliş i kayda değerdir. Uyar'a göre inanç, metafizik sahalarına ait bu kavramın mahiyeti ancak “dünyanın son gecesinde” anlaş ilabilecektir. Oysa şiirin nihayetinde, “sonsuzluğun acısını çekmeyen” bir fert olarak bir taraftan Tanrı kavramını iç ten iç e çözmeye ve anlamaya çalış tığını sez diren, diğer taraftan da sanki bununla pek ilgilenmezmiş intibasını veren sözler yer alır. “Adın”, Uyar'ın Tanrı'yı kavramsal bazda ele aldığını, zihni bir meş guliyet olarak soyutu kurcalayan yanını ortaya koyar. Uyar'daki merakla lakaydi arasında gidip gelen bu tavra ve karşı koyar çıkış larına - eskilerin deyiş iyle - ceffalkalem bir hüküm bildirmek pek de kolay değildir ve üzerinde dikkatle konuşulması gereken bir nezaket gerektirir.

Son olarak belirtilmesi gereken, Uyar'daki baş kaldıran, koz paylaşmak isteyen bıçkın hâl ve üslubun ciddi ve derin bir ontolojik mahiyet arz etmediğidir. Bütün bu hırçınlığının makul ve dünyevi sebepleri vardır. Uyar genel olarak mutsuz bir kimsedir. Parasızlıktan yatılı okullarda okumuştur. Asker olmak istemez ama hayat onu bu mesleğe sevk eder. Başından başarısız bir evlilik geçer. 60 darbesi, 71 muhtırası, ömrünün sonunda tekrar yaş adığı 80 darbesi ve sosyal kaygıların

artışı onu olumsuz etkiler. Ankara'ya gelişi ile fark ettikleri, metropol hayatının dejenere hâli yine ruhen aldığı olumsuz tesirlerdendir. Üstelik o, psikolojide introvert denilen içe dönük bir mizaca sahiptir. Karamsarlığa kapılmaya meyyaldır. Günlüklerine yazdıkları, hüzne ve ıstıraba olan doğal eğilimine delildir:

“21 Ekim, 964

Asıl olan mutsuzluktur. İnsanın mutsuzluğunu söylemeyen bütün şairleri, bütün yazarları silmeli... Başlangıçta mutsuzluk vardı. Hep öyle olacak. Hep cehennem, hep anlamsızlık, hep cezanma.” (Uyar, 2021a, s. 576)

Mutsuzluğun evrensel olduğunu ve dalga dalga yayıldığını yazar. Bu konuda kati hükümler verir. Günlüğüne yazdıklarına kronolojik olarak bakıldığında, görüşlerini değiştirmedığı sonucuna varırız:

“Mayıs, 980

Bir tek şunu ayırt ettim:

Herkes için geçerli, kadın, erkek, çocuk, yaşlı;

Mutluluk duygusu tam bir budalalıktır...Bence mutluluk bir ortaçağ duygulanmasıdır. Bütün geçmişini ve geleceğini bütün umutsuzluğuyla içinde taşır.” (Uyar, 2021a, s. 582)

“Ağustos, 983

Çevremdeki herkes mutsuz. Kendi çevremdeki ben dahil...Çok özel nedenlerle bir dostuma, ‘Bir cehennem yaşıyorum bugünlerde,’ dedim. ‘Ben de,’ diye yanıt verdi.” (Uyar, 2021a, s. 584)

Tüm bu sıralananlar, sanatçının bazı şiirlerinde gözlemlenen huzursuz, gergin, direnen tavrının kökenleri hakkında fikir vermektedir.

## Sonuç

Turgut Uyar'ın şiiri, ana hatlarıyla İkinci Yeni öncesi ve sonrası olmak üzere iki evrede incelenmelidir. İlk iki şiir kitabı bu harekete mensubiyetinden öncedir. Bu dönemde yalın dille kolay anlaşılır şiirler kaleme almıştır. Halk kültüründen yararlandığı belli olur. Üçüncü şiir kitabından sonra artık İkinci Yeni'ye mensup bir sanatçı kabul edilir. Toplam dokuz şiir kitabı olduğu düşünülürse, sanatının büyük kısmını bu hareketin içinde verdiği eserler oluşturur. Yaklaşık her on yılda bir sanatında bir değişim sezilir. 1950'de basılan ilk kitabı *Arz-ı Hâl*'den dokuz yıl sonra çıkan *Dünyanın En Güzel Arabistanı*; imgelem, ifade biçimi ve çevreyi algılayış tarzı itibarıyla şiirinde ciddi bir değişimin olduğunu kanıtlar. Zaten bu eser sonrasında hareketin bir üyesi sayılmaya başlanır. 1970 tarihli *Divan*'ı ise polemiklere neden olduğu gibi sanatı üstüne ilgiyi artırır. *Divan* özellikle şekil bakımından farklılık arz etmesiyle dikkat çeker. Şairin eskiye rücu ettiği yorumları yapılır; tenkitlerle övgüler birbirine karışır. 1982 sonrasında ise daha sade ve anlaşılır şiirler kaleme alır; âdeta ilk dönemlerindeki havayı arar gibidir. Onun yeni bir hamle içinde olduğu ileri sürülse de sanatının son döneminde İkinci Yeni çizgisinden ayrılmadan şiirinde bazı tasarruflarda bulunmuştur. Yaklaşık on yıllık periyotlarla tazelenen fakat esasen iki bölümden müteşekkil bir şiir serüveni vardır.

Şiirinin ilk döneminde Anadolu, ikinci döneminde metropol hayatı tesiri barizdir. Metropolere taşınmasıyla sosyal problemler, bireyselliğin idraki onu düşündürür. Ankara ve İstanbul'da yaşaması, modernizmin sorunlarını ve kentleşmenin doğurduğu birtakım handikapları şiirine



aksettirmede etkili olmuştur. Uyar'ın şiirde etkili olduğu yıllarda, İkinci Yeni Hareketi de her türlü otoriteye itaatsizlikle temayüz eder. Sezai Karakoç dışarıda tutulduğu takdirde, İkinci Yeni şiirinde Tanrı; sığınılan, yakarılan, medet umulan külli güç; din de metafizik alan olmaktan çıkmıştır. Hareket içerisinde yer alan Uyar, Tanrı'yı gayet şahsi biçimde algılar. şiirleri cılız bir inanç damarıyla beslense bile, Cemal Süreya gibi istekli biçimde Tanrı'yı mizah malzemesine dönüştürmemesi, Ece Ayhan gibi Tanrı kavramını reddetmemesi, İlhan Berk gibi inanç sahasını sıgıca karikatürize etmeyişi ve Edip Cansever gibi açık bir nihilizmi gütmeyişiyle onlardan ayrılır.

Turgut Uyar'ın şiir karakteristiğinde onun içine kapanıklığı, dünya görüşü, kültür çevresi ve 50'li yıllarda Türk edebiyatında kendini hissettiren egzistansiyalizm etkili olan önemli hususlardır. Her birinin şiirine yansımaları bulunur. "Hiçsizliğe" şiirinde de söz konusu yansımaları tespit mümkündür. şairin mutsuzluğu, sosyalist ideolojiye yakınlığı ve etraflıyla münasebeti sanatını şekillendirmede göz ardı edilemeyecek faktörlerdir. Arzuladıklarını elde edememek, haksızlığa uğradığını düşünmek, sosyal ve dini kabulleri engelleyici bariyerler olarak telakki etmek, bunun yanında genel durumdan hissedilen memnuniyetsizlik sayılan faktörlerin etkisiyle sanatçıyı muhalif ve hesaplaşmayı dileyen biri hâline dönüştürür. Bu da şiirlerindeki meydan okur ve yer yer alaycı tavrının nedenlerine ışık tutar.

Onun şiirinde etkili olan faktörlerden biri de 50'li yılların kültürel ve felsefi vasatıdır. Özellikle belirtilmesi gereken ise egzistansiyalizmdir. İkinci Yeni şiirinin doğduğu dönemde varoluşçuluk aktüel bir akımdır. Böylece bireyin idraki, anlam arayışı merkezi konular olur. Türk şiirinde de insanın yaşadığı uyumsuzluklara ve aykırılık hâline doğan acılara dair tematik yöneliş gözlemlenir. Öncelik, bireyin varoluğu ve talepleridir. Bunların kabulü, onay almasıdır. Varlık-benlik ve özgürlük kavramları, kendini kabul ettirmek deneyimiyle doğrudan ilişkilidir. Gerek Turgut Uyar'da gerekse diğer İkinci Yeni şairlerinde bu hususu tespit etmek mümkündür. Dönemin sanatçıları varoluş kavramı ile doğrudan ya da dolaylı olarak ilgilenir, dürtüden maruzata dek bireysel istekler ön plana çıkar. Topluma ya da Tanrı'ya yönelik bireysel talepler Uyar'ın şiirinin de bir parçasıdır. O, niyet ve eylemlerini onaylamayan hegemonik işleyişi tanınamayı yeğler. Bu, açık bir çatışmadır ve Uyar'ın şiirinin problematiğiyle alakalıdır. Birey ve karşısında olduğu paradigma gerilimli bir dinamizm meydana getirir. Tepki içeren şiirlerinde hareket noktası ya da esin kaynağı çoğu kez düğümlenmiş uzlaşmazlıklardır. şair, kendi görüşleriyle bağdaşmaz durumlarda itirazını belli eder. Gayrimemnun vaziyetinin normlarla ilgisi vardır. Yüzünü Tanrı'ya döndüğu şiirlerinde yeryüzünde karşılaştıklarını, hoşnutsuzluğunu dile getirir. Bu şiirlerdeki dil ve üslup ise alişilmadık biçimdedir. şiirlerindeki muzip tavır, eski zamanların şathiyeleriyle kıyaslanamaz. Bu şiirlerde ne tasavvufi bir öz ne de derin anlamlı mecazi iğnelemeler bulunur. Kendini ve isteklerini tasdik ettirmeye uğraşan birey ve onun buhranı vardır. 19. yüzyıldan İkinci Yeni şiirine uzanan çizgide, inanç ve kabuller dünyası değişmiştir. Sözü edilen anlayışın artık eski şairlerin şiirlerinden farklı ifade biçimleri içerdiği ve bambaşka bir paradigmayı dile getirdiği ortadadır. Ziya Paşa'nın,

“Sübhane men tahayyere fi-sun'ihî'l ukûl

Sübhane men bi kudretihi ya'cüzü'l fuhûl”

mırsalarındaki yaratıcı tasavvurundan fersah fersah uzaklaşılmıştır. Alimleri acz içinde bırakan Tanrı'dan “ormanda bir ağaçsın şuncacık” diyerek tahfif edilen bir kutsala geçiş söz konusudur. Açıktır ki Uyar; inanç, dil ve düşünce bakımından 19. asır edipleri ile yan yana konması güç bir şairdir. Bunda şahsi inancı ya da metafizik konumu kadar çağın ve İkinci Yeni'nin özellikleri de etkilidir. Uyar'ın şiirlerinde inanç mevzusuna yoğunlaşıldığında, bilinen dinî ve amelî itikattan çok

bir çeşit kültürel itikadın varlığı kendini belli eder. İçinde yaşanılan toplumun inanç kodları pek de irdelenmeden bir kültür hâlinde alınmıştır. Bu durum şiirinde de geleneğin salt malzeme oluşunun sebebidir. Eski edebiyatımızda tevhid, Allah'ı takdis eden manzum ve mensur bir edebî türün adı olmuşken, şairde tevhid başka bir amaca matuftur. *Divan*'ında naat bulunur ama burada peygamber övgüsü yoktur. Peygamberi sena, Uyar'da halk övgüsüne dönüşmüştür. Mamafih dinî manasıyla tevhidin zıddı şirk, imanın zıddı küfürdür. Bu anlamda şairin ret ve inkâr kutbunda yer aldığı iddiası ise lüzumu olmayan ve ispatı külfetli bir meseledir. Konuya dair hatırı sayılır bir müktesebat vardır fakat hüküm bildirirken sınırlı bir parça üstünden gidilmesi ve sanatçıdaki genel uyumsuzluk hâlinde gelir endişesine, devrimci muhalif siyasi tutumdan İkinci Yeni'deki varoluşçuluk tesirine kadar şiirine nüfuz eden türlü dinamiklerin yalıtılması hatalı kanaatler doğurmuştur. Makalenin bu tarz hükümleri izale edeceği ümidindeyiz. Tüm bunların dışında, şiir sanatı çerçevesinde Turgut Uyar'ın duygularını ve inancını içten ve başarılı biçimde dile getirdiği kaydedilmelidir.

## Kaynakça

- Ayhan, E. (2004). *Bütün Yort Savul'lar!*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Caner, F. (2006). *Turgut Uyar'ın Huzursuzluğu*, Ankara: Bilkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi).
- Cansever, E. (1997). *Gül Dönüyor Avucumda*, İstanbul: Adam Yayınları.
- Cansever, E. (2018). *Sonrası Kalır II*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Cansever, E. (2022). *Sonrası Kalır I*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Dirlikyapan, M. D. (2003) '*İkinci Yeni*' Dışında Bir Şair: *Edip Cansever*, Ankara: Bilkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Geçgel, H. (2002). *İkinci Yeni Şiirinin Çevresinde Ece Ayhan*, Edirne: Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi).
- Kanter, B. (2011). "Turgut Uyar'ın Şiirlerinde Modern İnsanın Yalnızlığı ve Sonsuzluk Özlemi", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21/2, s. 26-38.
- Karaca, A. (2019). *İkinci Yeni Poetikası*, Ankara: Hece Yayınları.
- Kıraç, T. (2019). *İkinci Yeni Şiirinde Kent Algısı*, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Koçak, O. (2011). *Bahisleri Yükseltmek Turgut Uyar Şiirinde Kendini Yaratma Deneyimi*, İstanbul: Metis Yayınevi.
- Koska, Murat (2020). *İkinci Yeni Şiiri ve Varoluşçuluk*, Manisa: Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi).
- Lüleci, G. (2009). *İkinci Yeni Şiir Akımında Karşıtlıklar*, Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Özler, M. (2012). "Tevhid", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV Yayınları, C. 41, s. 22 – 24.
- Polat, A. (2016). *İkinci Yeni Şiirinin Felsefi Kaynakları*, Ardahan: Ardahan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi).
- Sancak, A. İ. (2020). *İkinci Yeni Şiirinde Folklor*, İstanbul: İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Süreya, C. (2007). *Sevda Sözleri*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

- şahin, V. (2018). “Turgut Uyar’ın şiirlerinde “Ben” ve “Öteki”nin Başkaldırısı”, *International Journal of Language Academy*, 6/1, s. 199-219.
- Soysal, S. (2016). *İkinci Yeni şiirinde Din ve Medeniyet Algısı*, Batman: Batman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- şenderin, Z. (2012). “Turgut Uyar, Sanat Hayatı ve Eserleri”, *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 2, S. 1, s. 143- 162.
- Tahir, K. (1999). “ “Turgut Uyar’ın Kitabı Dolayısıyla Tarih ve şiirimiz””. *şiirde dün yok mu*, İstanbul: Can Yayınları.
- Uyar, T. (2021a). *Korkulu Uсталık*, (Haz. : Karaca, A.) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Uyar, T. (2021b). *Büyük Saat*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Yıldırım, F. (2007). *Turgut Uyar’ın şiirlerinin Yapı ve Tema Bakımından İncelenmesi*, Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

# Beyond Binary: Rethinking Orthographic Depth Through the Lens of Turkish Orthography

## İkiliğin Ötesinde: Türkçenin Merceğinden Bir İmla Derinliğı Muhakemesi

Halil İSKENDER\*



### Abstract

Orthographic systems have traditionally been categorized as either shallow or deep. However, the validity of this dichotomy has been increasingly questioned. Turkish orthography, characterized by its clear-cut grapheme-phoneme correspondence, is often labeled as 'shallow' in current literature. This research re-evaluates this characterization by investigating distinct factors, such as the irregular representation of vowel length and the multifaceted phonemic roles of certain letters. By comprehensively analyzing these aspects and charting the fluid interplay between orthography and phonology, this paper aims to assess the true extent of the orthographic depth of modern standard Turkish. Findings suggest an 'intermediate' position for Turkish on the orthographic depth continuum, prompting a rethinking of the prevailing pedagogical approaches. This study underscores the need for a more detailed classification system to account for orthographic depth variations across languages. Additionally, recommendations are provided to enrich the understanding of orthographic systems and emphasize the significance of orthography in language instruction and literacy development.

**Keywords:** Orthographic Depth Hypothesis, Turkish Orthography, Grapheme-Phoneme Correspondence, Phonemic Vowel Length, Intermediate Orthography.

\* Dr. Öğr. Üyesi, Kırklareli Üniversitesi,  
Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı  
Bölümü, Kırklareli, Türkiye.  
Elmek: hiiskender@gmail.com  
orcid.org/0000-0001-6974-6538

Gönderilme Tarihi / Received Date:  
25 Ağustos 2023  
Kabul Tarihi / Accepted Date:  
10 Ekim 2023

Atıf/Citation: İskender H. (2023). Beyond Binary: Rethinking Orthographic Depth Through the Lens of Turkish Orthography doi.org/10.30767/diledeara.1349832

Copyright © 2023  
Dil ve Edebiyat Araştırmaları  
tded.org.tr | 2023

### Öz

İmla dizgeleri geleneksel olarak sığ ve derin diye tasnif edilmektedir. Ancak bu ikiliğin geçerliliğı giderek daha fazla sorgulanmaktadır. Türkçenin, mevcut alanyazında umumiyetle 'sığ' diye nitelenen imlası ve sorunsuz görünen yazıbirim-sesbirim uyumu, bu araştırmada ünlü uzunluğunun düzensiz gösterimi ve muayyen harflerin çift sesbirime tekabül ediyor olması gibi mümeyyiz vasıfların tahlil edilmesi suretiyle yeniden değerlendirilmektedir. Makalede, bu yönere odaklanan kapsamlı bir tetkik sunularak ve imla ile ses bilimi arasındaki akışkan etkileşimin haritası çıkarılarak, çağdaş ölçünlü Türkçenin imla derinliğinin doğru seviyesinin tespit edilmesi hedeflenmektedir. Bulgular, Türkçeyi imla derinliği cetvelinde 'ara' bir noktada konumlandırmakta ve dolayısıyla mevcut eğitim bilimsel yaklaşımların gözden geçirilmesinin gerekliliğini imlemektedir. Bu çalışma, diller arasındaki imla derinliği farklılıklarını gözetecek daha ayrıntılı bir sınıflandırma dizgesine duyulan ihtiyacı ortaya koymakta, ayrıca, imla dizgeleri anlayışımızı zenginleştirmeye ve imlannın dil öğretimi ile okuryazarlık gelişimindeki önemini vurgulamaya yönelik teklifler sunmaktadır.

**Anahtar Kelimeler:** İmla Derinliğı Varsayımı, Türkçenin İmlası, Yazıbirim-Sesbirim Örtüşmesi, Sesbirimsel Ünlü Uzunluğu, Ara İmla.

## Introduction

The intricate dynamics of language acquisition and literacy development continue to occupy center stage by etching a compelling narrative at the crossroads of linguistics and education (Caravolas, 2004, p. 9; Share, 2008, p. 593). Among the myriad factors that influence these processes, phonology and orthography play pivotal roles.

Phonology, the systematic organization of sound patterns in languages (Kenstowicz, 1994, pp. 65-66), extends beyond the mere inventory of phonemes, encompassing the rules and patterns that dictate permissible combinations of sounds and syllables (Treiman, 1991, p. 159). A key component of phonological awareness is phonemic awareness, an individual's sensitivity to the phonemic structure of their language. The development of phonemic awareness is often catalyzed by learning to read an alphabetic writing system, and it is recognized as a significant predictor of reading proficiency and a crucial factor in successful language learning (Adams, 1990, p. 58; Goswami & Bryant, 1990, p. 4).

Orthography, the conventions that govern the written representation of languages (Venezky, 1970, p. 10), as the bridge between spoken and written language, provides a visual representation of linguistic sounds. However, orthographic systems display substantial variability in their depth, referring to the consistency of their grapheme-phoneme correspondence. While the traditional categorization of orthographies as either shallow or deep has contributed significantly to our understanding of language acquisition and literacy development, it can oversimplify the complex and multifaceted nature of orthographic systems.

This paper introduces a perspective by examining the orthography of the Turkish language, frequently classified as shallow in academic discourse. However, factors such as inconsistent representation of phonemic vowel length and imprecise phoneme-grapheme correspondence in Turkish invite a reconsideration of its position within the orthographic spectrum. The paper posits that Turkish resides at an intermediate orthographic depth, neither as shallow as Finnish, contrary to common belief, nor as deeply orthographic as English.

Investigating Turkish orthography through the lens of the Orthographic Depth Hypothesis (Katz & Frost, 1992) may elucidate novel aspects concerning the ways in which orthographic systems impact phonological awareness, influence literacy development, and regulate pronunciation competencies. The implications of these findings have the potential to enrich language pedagogy and highlight the need for teaching methodologies to adapt to the specificities of a given orthographic system (Perfetti & Helder, 2022, p. 24).

The paper is organized as follows: Section 1 explores the theoretical background of the Orthographic Depth Hypothesis. Section 2 presents a literature review. Section 3 examines Turkish orthography as a case study, introducing a novel perspective on its orthographic depth. Section 4 analyzes the impact of intermediate orthography on phonological representation and language learning, with a particular focus on Turkish. Section 5 discusses the pedagogical implications arising from the reevaluation of Turkish orthography. Finally, some concluding remarks are presented.

### 1. Theoretical Background: Expanding the Orthographic Depth Hypothesis

The Orthographic Depth Hypothesis (ODH), a theoretical compass of sorts, illuminates the complex interplay between orthographic systems and phonological representation. This hypoth-

esis advances the proposition that the ‘depth’ of a language’s orthography, the degree to which its grapheme-phoneme correspondence maintains a constant relationship, informs the cognitive operations deployed in reading (Frost et al., 1987, p. 112).

Traditionally, orthographies have been pigeonholed into either shallow categories, characterized by a remarkably consistent grapheme-phoneme relationship, or deep ones, marked by an unpredictable correlation. Finnish and Italian exemplify languages bearing the hallmarks of shallow orthographies, where a given letter, or a fusion of letters unswervingly evokes a specific phonemic entity. This high consistency simplifies the decoding process, encouraging a ‘bottom-up’ approach to reading that primarily relies on phonetic decoding<sup>1</sup> (Ziegler et al., 2010, p. 552).

Conversely, languages with deep orthographies, such as English and Danish, exhibit significant irregularity in their grapheme-phoneme relationships. Given this irregularity, the decoding process becomes more complex, often necessitating a ‘top-down’ reading strategy. Readers must rely on their existing linguistic knowledge and contextual cues to deduce the pronunciation and meaning of words (Seymour et al., 2003, p. 168).

Despite the insightful distinctions provided by the ODH, it traditionally operates within a dichotomous framework, shallow versus deep orthographies. However, this binary perspective may not sufficiently encompass the varied orthographic characteristics across languages. For instance, Turkish presents an interesting case that challenges this dichotomy. Unlike Finnish, Turkish does not consistently demonstrate a one-to-one grapheme-phoneme correspondence, yet its orthographic properties are not as complex as those in English, making it hard to classify strictly as shallow or deep. This indicates the potential existence of an intermediate category in the orthographic spectrum, as we will further explore in Section 3.

In light of these considerations, an expanded interpretation of the ODH may be necessary to more accurately encompass the orthographic depth spectrum (Ziegler et al., 2010, p. 553). This expansion could introduce an ‘intermediate’ orthography category, thus bridging the gap between shallow and deep classifications. The recognition of an intermediate category, represented by languages like Turkish, could provide new perspectives on the influence of orthographic depth on literacy acquisition and phonological awareness. By focusing on Turkish orthography, the study seeks to elucidate potential ramifications of this novel viewpoint for instructional approaches and forthcoming linguistic research.

## **2. Literature Review: Beyond the Dichotomy of Shallow and Deep Orthographies**

### **2.1. Exploring Shallow Orthographies: The Case Studies of Finnish and Italian**

Languages possessing shallow orthographies, exemplified by Finnish and Italian, have been the subject of extensive academic scrutiny. These languages are characterized by consistent grapheme-phoneme correspondences, which facilitate phonetic decoding and, consequently, promote the advancement of phonological awareness (Cossu et al., 1988, p. 10). This consistency in their

---

<sup>1</sup> In the grand theater of reading, a top-down strategy is the reader’s self-scripted play. The reader is not merely an audience to the text but its co-creator, infusing it with personal knowledge and expectation. It begins with a panoramic view which is the overarching context or the whole text and gradually sharpens focus towards the granular details such as the words and sentences. Every word read, and every sentence deciphered either fortifies or alters the reader’s initial conjectures. Contrast this with the bottom-up approach, where words and sentences are the building blocks of comprehension, methodically assembled to understand the text in its entirety (Stanovich, 1980, pp. 34-35).

orthographic representation inherently simplifies the reading process, thereby contributing to the early development of robust phonemic skills among learners.

In an influential study, Landerl et al. (1997) examined the development of phonemic awareness among German-speaking dyslexic children, another language that features a shallow orthography. Their research findings confirmed the facilitating role of orthographic transparency in reading acquisition. Similarly, Aro and Wimmer (2003) investigated the impact of orthographic depth in English, Finnish and five more languages and found a strong correlation between orthographic transparency and the early development of phonemic skills. This robust development was attributed to the almost one-to-one correspondence between graphemes and phonemes in Finnish (Aro & Wimmer, 2003, p. 631).

## **2.2 Navigating Deep Orthographies: The Challenges of English and Arabic**

These studies provide critical insights into shallow orthographies' cognitive and pedagogical implications. In contrast, the scenario changes dramatically when considering languages characterized by deep orthographies. For instance, English and Arabic present considerably less consistency in their grapheme-phoneme correspondences, leading to additional cognitive challenges (Abu-Rabia, 2001, pp. 40-41). Patel et al. demonstrated this complexity in their research on English-speaking children, observing a more gradual development of phonological awareness compared to children learning languages with shallow orthographies. The complexity of grapheme-phoneme relationships in English necessitates a cognitive strategy that includes phonetic decoding, whole-word recognition, and contextual cues (Patel et al., 2004, p. 793). The intricacies of Arabic orthography, with its deep letter-sound correspondences and additional complexities, such as positional letter shape changes, add further layers to the comprehension of phonological representation in deep orthographies (Saiegh-Haddad, 2003, pp. 438-439). This deeper understanding of how orthographic depth interacts with phonological development underscores the necessity for more flexible cognitive strategies and tailored pedagogical approaches.

## **2.3 Addressing the Gap: The Orthographic Continuum and Beyond**

While these insights indeed hold significant value, they present a dichotomous view of orthographic systems that may need to capture their true complexity fully. The binary model of shallow versus deep orthographies has been critiqued as inadequate to encapsulate the rich diversity of orthographic systems, with a continuum approach being advocated instead (Carvolas, 2022, p. 330; Ziegler et al., 2010, p. 552).

It is in this continuum, a language like Turkish might find its place with its unique orthographic and phonological properties. Vowel length emerges as a significant property in this context. While vowel length is phonemically significant in languages like Finnish and Turkish, their orthographic systems handle this feature differently. Finnish orthography transparently indicates vowel length distinctions (Torppa et al., 2017, p. 54); Turkish, on the other hand, does not consistently provide explicit orthographic markers (İskender, 2015, pp. 69-73, 94-95). This discrepancy suggests the need for further exploration of the role of vowel length in orthographic systems of varying depths.

The review of the literature underlines the need for a more refined investigation into orthographic depth, one that transcends the binary concept of shallow versus deep and instead contemplates the full range of orthographic complexities. The following section suggests a detailed study of Turkish, positioning it as representative of an intermediate orthography.

### 3. Redefining Orthographic Depth: The Case of Turkish

Orthographic depth, traditionally defined by the consistency of grapheme-phoneme correspondence (Katz & Frost, 1992, p. 70), has been the foundation of classification of languages into shallow and deep orthographies. The prevailing understanding places languages such as Finnish and Italian, with predictable grapheme-phoneme correspondences, on the shallow end of the spectrum, while English and Danish, characterized by a greater degree of inconsistency, occupy the deep end (Seymour et al., 2003, p. 145). Often placed towards the shallow end, Turkish is generally considered to have consistent grapheme-phoneme correspondences (Atasoy, 2023, p. 345; Demiriz & Okur, 2019, p. 43).

Recent scholarly developments, however, have begun to contest the dichotomous framework for categorizing orthographic depth, illuminating its insufficiencies in capturing the full continuum of orthographic depth and the intricate nature of orthographic systems (Caravolas, 2022, p. 330; Ziegler et al., 2010, p. 552). The case of Turkish is especially instructive in this context, as, despite its largely regular grapheme-phoneme correspondences, it displays specific attributes that problematize its designation as a shallow orthographic system.

Firstly, Turkish orthography diverges from the characteristic one-to-one correspondence between phonemes and graphemes typically found in shallow languages like Finnish (Ziegler et al., 2010, p. 552). A phoneme is the smallest unit in a language's structure that can change a word's meaning (Ladefoged & Johnson, 2015, p. 317). The Turkish script encompasses twenty-nine letters, twenty-eight of which are allocated to specific phonemes, and the twenty-ninth, 'ğ', also known as the soft-g, serves to signify compensatory vowel length and certain morphological peculiarities. Nonetheless, the phonemic structure of Turkish includes thirty-one phonemes, spelled out by a mere twenty-eight letters. (Özsoy, 2004, p. 13). As a consequence, three letters must account for six distinct phonemes. The letter 'k' encodes both the voiceless velar stop and the voiceless palatal stop sounds, the letter 'g' represents the voiced velar stop as well as the voiced palatal stop, and the letter 'l' denotes both the voiceless velar fricative sound and the voiceless dental lateral sound. See the following minimal pairs for clarity:

- |        |                              |  |
|--------|------------------------------|--|
| (1) a. | <i>kar</i> → /kar/ (velar)   | ‘snow’                                 |
|        | <i>kâr</i> → /car/ (palatal) | ‘profit’                               |
| b.     | <i>sol</i> → /soʎ/ (velar)   | ‘left’                                 |
|        | <i>sol</i> → /sol/ (palatal) | ‘sol in music’ (İskender, 2021, p. 86) |

The orthographic methodology used to differentiate between the dual phonemic functions of these three letters, ‘k’, ‘g’, and ‘l’ employs a diacritic for adjacent back vowels in the non-velar variants. Interestingly, only those letters for back vowels adjacent to ‘k’ and ‘g’ can be used with a diacritic, not those adjacent to ‘l’, as stipulated by the Spelling Guide<sup>2</sup>. As such, accurate pronunciation of the phonetically non-identical words in (1b) cannot be inferred directly from the or-

<sup>2</sup> Interestingly, the regulation of diacritic usage within place names containing non-velar ‘l’ by the Turkish Language Institute introduces a supplementary layer of complexity to Turkish orthography. Turkish, with its sophisticated semantic features (Turgay, 2020, p. 176), invites a potential complication to its orthographic landscape, particularly if such rules persist. This gives rise to new challenges. These semantic nuances do more than just accentuate the multifaceted nature of Turkish orthography, challenging traditional assumptions. They also stress the necessity for a more nuanced examination of orthographic depth and, in addition, highlight the pivotal role of semantic knowledge in reading comprehension.



thography, creating the first issue in this discussion. Additionally, the same diacritic's employment to denote vowel length, as will be explored further, does not mitigate the ambiguity in reading. This dual functionality of the diacritic within the Turkish orthographic system thus presents an enduring obstacle for readers.

Secondly, the Orthographic Depth Hypothesis (ODH) often under-emphasizes the orthographic representation of phonemic distinctions, such as the difference between short and long vowels. This contrast is evident when one examines Finnish, a paragon of shallow orthography, which explicitly represents long vowels in their written form (Torppa et al., 2017, p. 54). Conversely, although vowel length plays a phonemically distinctive role in Turkish, it is not given explicit representation in the orthography. This orthographic feature, or rather its absence, introduces a degree of unpredictability in phoneme-grapheme mapping. The Turkish language contains three distinct species of long vowels:

- (2) i. Compensatorily lengthened vowels
- ii. Identical vowels positioned adjacently
- iii. Regular long vowels

It can be observed that the initial pair of categories, vowels lengthened by compensation and identical vowels are both adequately represented within the written orthography. The vowel sounds that are extended through compensation are denoted by the phonetically null letter 'ğ', a unique feature of the Turkish language. Simultaneously, the adjacent identical vowels are each recorded in the written text, thus making their length perceivable in the orthography. Hence, from a superficial examination, one might contend that no particular issues are associated with this system of notation.

However, complications emerge upon consideration of the third category. The challenge resides not in the phonetic domains of compensatorily lengthened or identical vowels, but rather in the nuances associated with regular long vowels, the precise delineation of which is conspicuously absent from the orthographic representation. This absence constitutes a significant area of concern requiring further scholarly investigation and discourse.

- |     |    |               |                                      |
|-----|----|---------------|--------------------------------------|
| (3) | a. | <i>a:lem</i>  | “world”                              |
|     |    | <i>alem</i>   | “metal crescent on top of a minaret” |
| b.  |    | <i>ra:kım</i> | “altitude”                           |
|     |    | <i>rakım</i>  | “my raki (an alcoholic beverage)”    |

Consider the lexical pair in (3a), *a:lem*, meaning “world”, and *alem*, denoting a “metal crescent on top of a minaret”. The single discernable variation between these two words lies in the duration of the initial vowel. This subtle phonemic differentiation gives rise to two disparate words. Turkish orthography accommodates this distinction through the utilization of diacritics, particularly in instances where variations in vowel length culminate in distinct semantic outcomes in the root forms of words. Thus, the appropriate spelling for the term “world” would be *âlem*, with the diacritic serving as a cue for an elongated initial vowel pronunciation.

The Turkish Language Institute's Spelling Guide stipulates that the incorporation of a diacritic to indicate vowel length is permissible solely in instances of minimal pairs, which could

otherwise lead to misinterpretation if devoid of the diacritic (Türk Dil Kurumu, 2021). As an exemplification, consider the pair in (3b), *ra:kım*, meaning “altitude”, and *rakım*, denoting “my raki (an alcoholic beverage)”. Despite the variation resting solely in the length of the initial vowel, both words ought to be orthographically identical, that is, *rakım*. Any usage of a diacritic in the first word would be erroneous, as *\*râkım*, as there exists no second root form with a shortened ‘a’ sound, and the second word in (3b) does not constitute a root. A noteworthy conundrum arises due to the absence of diacritics in words with extended vowels in Turkish orthography. This results in considerable reading obstacles, as evidenced by the hundreds of words whose phonemic length is not marked by diacritics. The lack of consistent representation for vowel length presents a considerable hurdle in language acquisition and impacts both reading proficiency and phonemic awareness. Young Turkish language learners frequently struggle with accurate reading of words featuring long vowels, a difficulty analogous to those encountered in languages with more opaque orthographies (Kaya, 2004, pp. 92-93). This implies that despite the generally predictable grapheme-phoneme correspondences in Turkish, the orthography may still introduce complexities that could potentially hinder the development of literacy skills and pronunciation proficiency<sup>3</sup>.

By acknowledging such intricacies in orthographic systems, we might gain a more comprehensive understanding of the impact of orthography on phonological awareness and literacy acquisition. This expanded perspective also bears significant implications for pedagogical strategies in language teaching. Tailored teaching methods that address these specific challenges might be more effective for languages like Turkish, where orthographic inconsistencies are less pervasive than deep orthographies but still present a learning hurdle. For instance, language educators could explicitly highlight vowel length discrepancies in reading instruction, which would help learners to anticipate and navigate these irregularities.

#### 4. Impact of Intermediate Orthography on Phonological Representation and Language Learning

Orthographic systems play a fundamental role in shaping phonological awareness and the trajectory of language acquisition. Classifying Turkish as an intermediate orthography provides an intriguing viewpoint on this interaction, given its amalgamation of transparent and opaque linguistic attributes. In the domain of phonemic awareness and literacy development, the learning trajectory of children learning Turkish exhibits a peculiar pattern. Empirical evidence suggests that these learners initially employ a phonetic decoding strategy akin to those learning languages with shallow orthographies (Öney & Durgunoğlu, 1997, p. 3). However, as their linguistic proficiency matures, their methodological approach evolves to accommodate the nuanced phonological elements that are absent in the orthography, thereby mirroring the holistic strategies characteristic of learners of deep orthographies.

3 Another point of particular prominence centers on the orthographic treatment of neologisms originating from Western languages. Since Turkish is traditionally classified as a typical shallow language, this attribution would ostensibly necessitate primarily phonetic adaptations of incorporated lexemes. Contradicting this supposition, the Turkish Language Institute has exhibited non-compliance with such straightforward phonological assimilation in its codification procedures (Atasoy, 2023, pp. 352-353). Exemplar loanwords such as *profesör* “professor”, *şarj* “battery charge”, and *şoför* “chauffeur” exhibit marked deviations from indigenous Turkish phonological patterns. Such lexemes present formidable challenges to native speakers lacking specialized education in the source languages, as none of the cited loanwords adhere to phonological renderings congruent with their orthographic representations (İskender, 2008, pp. 92-95). Due to the limited scope of the current manuscript, a thorough critique of this orthographic disparity remains beyond the ambit of this discussion. For an in-depth exploration of this subject matter, readers are directed to consult the comprehensive analysis by Atasoy (2023).

During the early stages of literacy development, Turkish children demonstrate robust phonemic awareness as a result of the fairly transparent correspondence between letters and sounds, comparable to the scenarios observed in Finnish or Italian (Öney & Durgunoğlu, 1997, pp. 5-8). Nevertheless, phonological attributes that are not explicitly represented, such as vowel length, compel a strategic shift in reading and comprehension. Children are required to incorporate their linguistic knowledge, contextual understanding, and past experiences to correctly identify, pronounce, and comprehend words where these features are critical (Altun, 2010, pp. 172-175).

The intermediate orthography of Turkish also wields influence on the development of pronunciation skills. While the reasonably robust grapheme-phoneme correspondence facilitates accurate pronunciation of most words, the unmarked phonological elements introduce a degree of unpredictability. Consequently, learners must rely on linguistic context and the recall of previously encountered words for accurate sound production.

In conclusion, the hybrid characteristics of Turkish orthography introduce a unique dynamic into the development of phonemic awareness, literacy acquisition, and pronunciation skills. This delicate equilibrium between transparency and complexity provides unprecedented insights into the multifaceted impact of orthographic systems on language learning. This underscores the interdependent relationship between orthography and phonology and signals the need for a more comprehensive understanding of literacy development processes.

## 5. Pedagogical Considerations

As seen in Section 3, vowel length holds phonemic significance in Turkish. However, the Turkish educational system falls short in efficiently instructing words with long vowels (Altun, 2010, p. 172). The current pedagogical approach presupposes Turkish to be a prototypical shallow language, largely expecting students to acquire words with long vowels through listening rather than reading. This proves especially problematic for obscure or rarely used words. Even university graduates can have difficulty pronouncing some words, such as *rakım*, correctly.

The complex interplay between the intermediate depth of Turkish orthography and phonological representation has substantial implications for language education strategies. A more effective approach to teaching Turkish could incorporate techniques suitable for shallow and deep orthographies, paving the way for optimal learning outcomes.

A phonics-based approach similar to those used for languages with shallow orthographies, such as Finnish and Italian, could be valuable at the outset of literacy instruction. This methodology emphasizes the correlation between sound and letter, capitalizing on the relatively clear link between graphemes and phonemes in Turkish (Öney & Durgunoğlu, 1997, pp. 7-10). By decoding words phonetically, learners can cultivate a robust phonemic awareness, a crucial determinant of reading proficiency. For example, the word *kedi* “cat” can be broken down into its constituent sounds, ‘k’, ‘e’, ‘d’, and ‘i’ to aid learning.

However, as learners grapple with the nuances embedded within the Turkish orthographic system, particularly the unmarked phonological elements, instructional methodologies must exhibit corresponding adaptability. Therefore, akin to the pedagogical techniques applied to deep orthographies like English, the phonics-based approach should be complemented with strategies focusing on whole-word recognition and the exploitation of contextual cues for deciphering words (Ehri, 2005, p. 140). By encouraging learners to utilize linguistic context and morphological

knowledge, educators can ensure that their students are equipped to tackle complex phonological patterns not readily discernible from the written form.

Incorporating auditory discrimination activities into the curriculum could be an effective way to improve learners' perception and production of variations in vowel length and unrepresented phonemes. These activities could be listening exercises where learners discern between similar-sounding words or tasks that involve identifying words based on vowel length.

Regarding vowel length, diacritics are a teaching tool despite potential resistance from language purists. Although the standardized spellings generally exclude diacritics, their use in a classroom setting, for example, spelling *rakım* as *râkım*, could help students better comprehend vowel length in Turkish orthography. By doing so, learners could visually associate the diacritic with a long vowel, thereby improving their pronunciation and understanding of such words. This alteration should not pose substantial difficulties, considering that most individuals neglect diacritics even when appropriate.

Moreover, fostering metalinguistic awareness can significantly benefit Turkish language learners. Activities that involve consciously reflecting on the structure of the language and its cognitive processes, such as discussing the rules and exceptions in Turkish orthography, or analyzing the different strategies used to understand a text, could enhance learners' capacity to navigate the intricacies of Turkish orthography.

To facilitate the development of a robust mental lexicon, it is important to expose learners to a diverse range of vocabulary in varying contexts. For example, texts from different genres and interactive activities with varying lexical items can stimulate learners' ability to correctly pronounce and understand words, even when phonological elements are not explicitly represented in Turkish orthography.

In summation, pedagogical strategies for teaching Turkish should ideally be a dynamic blend that integrates elements from both ends of the orthographic depth spectrum. This begins with a strong foundation in phonics-based instruction that gradually transitions to a more holistic approach, accommodating the complex linguistic structures in Turkish. By doing so, educators can effectively address the unique challenges and opportunities presented by an intermediate orthography like Turkish.

## Conclusion

This paper has examined the complex interplay of orthography and phonology in language learning, specifically focusing on the Turkish language. Contrary to the traditional view of Turkish as a shallow orthographic language, we have hypothesized that Turkish occupies an intermediate position in the orthographic spectrum. This new vantage point illuminates how orthographic depth informs phonological representation, language acquisition, and the evolution of literacy.

Our scrutiny of Turkish orthography unveils that, while it generally mirrors traits typically associated with shallow orthographies such as a steadfast grapheme-phoneme correspondence, it harbors elements that invite a reevaluation of its orthographic depth. Elements such as irregularities in the portrayal of phonemic vowel length and subtly nuanced phoneme-grapheme interactions suggest that orthographic depth should be viewed more as a spectrum than a stark binary dichotomy. Turkish emerges as a paragon of this intermediate orthographic category.

The ripple effects of this intermediate orthography on phonological representation and language learning are remarkable. It engenders a dexterity in cognitive strategies amongst learners, allowing them to pivot between phonetic decoding and holistic word recognition. This unique oscillation in the acquisition of literacy and the honing of pronunciation skills magnifies the intricate, symbiotic dance between orthography and phonology.

Comprehending these dynamics packs a potent punch for pedagogical practice. A fusion of instructional strategies, drawing from techniques relevant to both shallow and deep orthographies, could prove a potent force for Turkish language instruction. Early stages of literacy teaching can leverage phonics-focused methods, while later phases can swivel towards tactics that foster whole-word recognition and the mining of contextual hints to decode words. This approach might also include the incorporation of auditory discrimination activities and the strategic use of diacritics to enhance students' perception and production of phonological variations not typically represented in Turkish orthography. Furthermore, the cultivation of metalinguistic awareness could enable learners to navigate the unique blend of transparent and opaque linguistic features inherent in Turkish.

In conclusion, this paper underscores the need for a more comprehensive and nuanced understanding of orthographic systems in shaping phonological awareness, literacy acquisition, and language learning. Future research can explore the broader applicability of the insights gained from this analysis of Turkish orthography, potentially informing and enriching language education in a variety of linguistic contexts. As language educators and researchers, it is incumbent upon us to continue questioning established norms, remain open to new perspectives, and continually refine our teaching methodologies in response to our growing understanding of the multifaceted nature of language.

## References

- Abu-Rabia, S. (2001). The role of vowels in reading Semitic scripts: Data from Arabic and Hebrew. *Reading and Writing: An Interdisciplinary Journal*, 14(1-2), 39-59.
- Adams, M. J. (1990). *Beginning to read: Thinking and learning about print*. MIT Press.
- Altun, H. O. (2010). Düzeltme işareti ve Türkçede yazıldığı gibi okunmayan kelimeler. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 17(43), 167-179.
- Aro, M., & Wimmer, H. (2003). Learning to read: English in comparison to six more regular orthographies. *Applied Psycholinguistics*, 24(4), 621-635.
- Atasoy, F. O. (2023). Türkçede yabancı kelime, ıstılah ve özel isimlerin imlası. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (32), 343-357.
- Caravolas, M. (2004). Spelling development in alphabetic writing systems: A cross-linguistic perspective. *European Psychologist*, 9(1), 3-14.
- Caravolas, M. (2022). Reading and reading disorders in alphabetic orthographies. In M. J. Snowling, C. Hulme, & K. Nation (Eds.), *The science of reading: A handbook* (pp. 327-353). Blackwell.

- Cossu, G., Shankweiler, D., Liberman, I. Y., Katz, L., & Tola, G. (1988). Awareness of phonological segments and reading ability in Italian children. *Applied Psycholinguistics*, 9(1), 1-16.
- Demiriz, H. N., & Okur, A. (2019). Orthographic depth and orthographic depth of Turkish language. *Modern Journal of Language Teaching Methods*, 9(1), 42-51.
- Durgunoğlu, A. Y., & Öney, B. (1999). A cross-linguistic comparison of phonological awareness and word recognition. *Reading and Writing*, 11, 281-299.
- Ehri, L. C. (2005). Development of sight word reading: Phases and findings. In M. J. Snowling & C. Hulme (Eds.), *The science of reading: A handbook* (pp. 135-154). Blackwell.
- Frost, R., Katz, L., & Bentin, S. (1987). Strategies for visual word recognition and orthographical depth: A multilingual comparison. *Journal of Experimental Psychology: Human Perception and Performance*, 13(1), 104-115.
- Goswami, U., & Bryant, P. (1990). *Phonological skills and learning to read*. Psychology Press.
- İskender, H. (2008). *Vowel-zero alternation in Turkish* [Unpublished master's thesis]. Boğaziçi University.
- İskender, H. (2015). *The phonology of Arabic loanwords in Turkish: The case of t-palatalisation* [Unpublished doctoral dissertation]. SOAS, University of London.
- İskender, H. (2021). A case of absolute neutralization in Turkish: T-Palatalization and its predictability. *Zemin*, (2), 78-111.
- Katz, L., & Frost, R. (1992). The reading process is different for different orthographies: The orthographic depth hypothesis. In R. Frost & L. Katz (Eds.), *Orthography, phonology, morphology, and meaning* (pp. 67-84). Elsevier.
- Kaya, M. (2004). Üniversite öğrencilerinin Türkçede yanlış ünlü sesletimleri. *HAYEF Journal of Education*, 1(1), 89-97.
- Kenstowicz, M. (1994). *Phonology in generative grammar*. Blackwell.
- Ladefoged, P., & Johnson, K. (2015). *A course in phonetics* (7th ed.). Cengage Learning.
- Landerl, K., Wimmer, H., & Frith, U. (1997). The impact of orthographic consistency on dyslexia: A German-English comparison. *Cognition*, 63(3), 315-334.
- Öney, B., & Durgunoğlu, A. Y. (1997). Beginning to read in Turkish: A phonologically transparent orthography. *Applied Psycholinguistics*, 18(1), 1-15.
- Özsoy, A. S. (2004). *Türkçenin yapısı I: Sesbilim*. Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Patel, T. K., Snowling, M. J., & de Jong, P. F. (2004). A cross-linguistic comparison of children learning to read in English and Dutch. *Journal of Educational Psychology*, 96(4), 785-97.
- Perfetti, C., & Helder, A. (2022). Progress in reading science: Word identification, comprehension, and universal perspectives. In M. J. Snowling, C. Hulme, & K. Nation (Eds.), *The science of reading: A handbook* (pp. 5-35). Blackwell.
- Saiegh-Haddad, E. (2003). Linguistic distance and initial reading acquisition: The case of Arabic diglossia. *Applied Psycholinguistics*, 24(3), 431-51.
- Seymour, P. H. K., Aro, M., & Erskine, J. M. (2003). Foundation literacy acquisition in European orthographies. *British Journal of Psychology*, 94(2), 143-174.
- Share, D. L. (2008). On the Anglocentricities of current reading research and practice: The perils of overreliance on an 'outlier' orthography. *Psychological Bulletin*, 134(4), 584-615.
- Stanovich, K. E. (1980). Toward an interactive-compensatory model of individual differences in the

development of reading fluency. *Reading Research Quarterly*, 15(1), 32-71.

Torppa, M., Georgiou, G. K., Niemi, P., Lerkkanen, M.-K., & Poikkeus, A.-M. (2017). The precursors of double dissociation between reading and spelling in a transparent orthography. *Annals of Dyslexia*, 67, 42-62.

Treiman, R. (1991). Phonological awareness and its roles in learning to read and spell. In D. J. Sawyer & B. J. Fox (Eds.), *Phonological awareness and reading: The evolution of current perspectives* (pp. 159-189). Springer Verlag.

Turgay, T. (2020). *Classifier constructions of Turkish* [Unpublished doctoral dissertation]. Boğaziçi University.

Türk Dil Kurumu. (2021). *Yazım kılavuzu*. Türk Dil Kurumu Yayınları.

Venezky, R. L. (1970). *The structure of English orthography*. De Gruyter Mouton.

Ziegler, J. C., Bertrand, D., Tóth, D., Csépe, V., Reis, A., Faísca, L., Saine, N., Lyytinen, H., Vaessen, A., & Blomert, L. (2010). Orthographic depth and its impact on universal predictors of reading: A cross-language investigation. *Psychological Science*, 21(4), 551-559.

# Old Age and Greed in řā'ib Tabrīzī's Ghazals

## řāib-i Tebrīzī'nin Gazellerinde Yaşlılık ve Hırs

Güneş Muhip ÖZYURT\*



### Abstract

řā'ib Tabrīzī is one of the most well-known figures of 17th century Persian poetry. His poems are considered typical examples of Indian Style, a poetry movement that was marked with the use of imagery that deviated from established norms of the past centuries. The purpose of this paper is to analyze řā'ib's imagery and show its differences and similarities with traditional imagery of classical Persian poetry. To this end, řā'ib's ghazal couplets that focus a particular subject, that is, greed in old age, are scrutinized. Elderliness was one of the recurring themes in Persian poetry even before řā'ib so this topic is suitable for comparing his imagery with that of his predecessors. The review of řā'ib's couplets show that novel and surprising ideas do permeate his poetry and are a distinguishing feature of his style but in most cases his ideas are not entirely original. His innovation is based on taking metaphors from tradition and giving those metaphors new meanings that is not entirely detached from its former meaning. řā'ib also uses unique imagery that is not seen in the works of any other poets but this happens very rarely. Hence, řā'ib Tabrīzī's poetry retains its connection with tradition and achieves freshness through this connection rather than representing a style that is completely cut off from past.

**Keywords:** Saeb Tabrizi, Indian Style, Sabk-e Hindi, Persian poetry, metaphors, imagery, old age, greed.

\* Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü.  
E-posta: gmozyurt@aybu.edu.tr  
Orcid.org/0000-0001-9636-9424

Gönderilme Tarihi / Received Date:  
20 Kasım 2022  
Kabul Tarihi / Accepted Date:  
2 Ekim 2023

Atıf/Citation: Özyurt G. M. (2023). Old Age and Greed in řā'ib Tabrīzī's Ghazals  
doi.org/10.30767/diledeara.1207093

Copyright © 2023  
Dil ve Edebiyat Araştırmaları  
tded.org.tr | 2023

### Öz

řāib-i Tebrīzī, 17. yüzyıl İnan şiiirinin en tanınmış isimlerinden biri olup şiiirleri geçmiş yüzyılların yerleşik normlarından farklı teşbihlere önem veren bir edebiyat hareketi olan Hint üslubunun tipik örneği olarak kabul edilmektedir. Bu makalenin amacı, řāib'in kullandığı teşbih ve istiareleri tahlil etmek suretiyle bunların klasik Fars şiiirinin kalıplaşmış teşbih ve istiareleri ile farklılıklarını ve benzerliklerini göstermektir. Bu amaçla řāib'in belli bir konuyu, yani yaşlılıkta hırsı ele alan gazel beyitleri incelenmiştir. Yaşlılık, řāib'den önce de Fars şiiirinde yinelenen temalardan birisi olmuştur. Bu yüzden söz konusu beyitler, Tebrīzī'nin şiiirinin önceki devirlerde yaşamış şiiirlerin şiiiriyle mukayesesi için uygun bir numune teşkil etmektedir. řāib'in beyitlerinin tablili neticesinde yeni ve şarıtıcı fikirlerin onun şiiirine yaygınlığı ve üslubunun ayırt edici bir yönü olduğu görülmüştür. Ancak şiiir fikirlerinin tamamen orijinal olmadığını söylemek mümkündür. Onun yenilik anlayışı Fars şiiirinin kalıplaşmış fikirlerine eski anlamından tamamen kopuk olmayan yeni anlamlar yüklemeye dayanmaktadır. řāib'in başka hiçbir şiiirin eserlerinde görülmeyen fikirlerle şiiirlerinde yer verdiği de olmuştur ama bu çok nadir gerçekteleşmiş bir durumdur. Dolayısıyla řāib-i Tebrīzī'nin şiiiri, geçmişten tamamen kopmak bir yana, gelenekle bağı sayesinde yeniliği elde eden bir üslubu temsil etmektedir.

**Anahtar Kelimeler:** Saib-i Tebrizi, Hint Üslubu, Sebki Hindi, Fars şiiiri, istiare, teşbih, yaşlılık, hırs. Örtüşmesi, Sesbirimsel Ünlü Uzunluğu, Ara İmla.



## Introduction

Mīrzā Muḥammad Alī, better known by his nom de plume Ṣā'ib Tabrīzī, was a major poet of 17th century Iran. Sources give dates ranging from 1591 to 1608 for his birth and from 1669 to 1678 for his death (Ṣafā, 1392, p. 1272, 1275; Rahman, 1995, p. 851; Losensky, 2003). He stayed in India for a period of seven years during his youth and spent the rest of his life in Isfahan, the capital of Safavid dynasty. Ṣā'ib enjoyed great popularity during his lifetime and was appointed as poet-laurate by Shah Abbās II. He was apparently one of the most productive poets in the history of Persian literature. Ḳahramān's edition of his diwan contains over 70,000 couplets, the vast majority of which consists of ghazals. Yet, the most noteworthy aspect of his work is the innovative elements it features rather than its quantity. Ṣā'ib is widely recognized as the leading figure of what came to be called the "Indian Style", a poetry school often associated with the use of unconventional and convoluted imagery (Bausani, 1958; De Brujin, 1995). His own penchant for novelty is reflected in his references to *ma'nā-i bīgāna* (unfamiliar meaning) several times in his diwan (Losensky, 2003). This should not, however, be taken to mean his similes and metaphors are totally detached from the age-old tradition of Persian poetry. Indeed, in their pursuit to achieve originality, Indian Style poets sometimes refashioned old imagery with a new approach in addition to coming up with entirely new ideas (Yarshater, 1974, pp. 230-231; 2006, p. 986; Yakut, 2020). This trend is all the more visible in **Ṣā'ib Tabrīzī's ghazals. Ṣā'ib relies on the established metaphors of Persian poetry but bends and twists these elements to create fresh and subtle meaning, while occasionally introducing objects or concepts into his poems that were rarely -if at all- mentioned by his predecessors. The result is an unprecedented expansion of the semantic boundaries of Persian ghazal without losing touch with the literary tradition cultivated over the centuries.**

The way Ṣā'ib Tabrīzī integrates old and new poetic ideas to form uniquely powerful imagery would be best illustrated by analysing an appropriate sample of his poetry. In this regard, the present paper aims to investigate Ṣā'ib's ghazal couplets that deal with a certain moral issue: greed in old age. This particular sample of Ṣā'ib's couplets are especially suitable for shedding light on his style for a number of reasons. First, the poets who predated the Indian Style produced a rich set of similes and symbols about later life so there is sufficient material for comparison. Secondly, Ṣā'ib composed dozens of couplets on this topic and most of them feature diverse metaphors, furnishing a multitude of examples on how he combines tradition with novelty. In other words, as far as the metaphors are concerned, Ṣā'ib Tabrīzī's couplets on greed and old age can be regarded a microcosm of his corpus of some eight thousand ghazals. Finally, the content of these couplets allows for a focused analysis of the metaphors unhampered by intricacies of what the poet means because Ṣā'ib's message is precise and consistent: he believes that greed inevitably soars as the man ages owing to a longer immersion in the materialistic ways of life. This paper consists of three parts in addition to an introduction and a conclusion. In the first part following this introduction, an account of the imagery used to describe elderliness by the poets who came before Ṣā'ib Tabrīzī will be given as a background for the discussion in the next parts. In the second part, Ṣā'ib's application of traditional ideas in new ways in his couplets on greed in old age will be tackled to demonstrate the varying levels of originality he injects into his poetry. In the third part, the Ṣā'ib's introduction of concepts that were not seen in earlier centuries of Persian poetry will be discussed. Finally, in the conclusion, remarks will be made on what Ṣā'ib's metaphors tell us about the way his style compares to that of his predecessors.

## Imagery about Old Age in Classical Persian Poetry prior to Şā'ib Tabrīzī

One can hardly begin to understand Şā'ib Tabrīzī's poetry without a proper knowledge of clichés and norms that dominated the Persian poetry for ages, let alone attempt an analysis of Şā'ib's metaphors. Therefore, a brief review of the concept of elderliness in the works of poets who precede Şā'ib is necessary before proceeding to a scrutiny of how he metaphorized on the connection between greed and aging.

Lamenting old age is one of the minor but persistent themes of classical Persian poetry. The set of similes and metaphors used to describe this particular period of human life remained more or less the same over the centuries. The below couplets, which are widely attributed to Rūdākī (d. 941) but could equally have been composed by Kesāī (d. 1001?) show that some key features in this regard were already present in the earliest specimens of Persian verse:

تا باز نو جوان شوم و نو کنم گناه	من موی خویش را نه از آن می کنم سیاه
من موی از مصیبت پیری کنم سیاه	چون جامه‌ها به وقت مصیبت سیاه کنند
<p>(Nafīsī, 1341, p. 452)  <i>I dye my hair not for          Becoming young again and repeating (my) sins.          As garments are made black in time of disaster;          I make (my) hair black because of the disaster of          old age</i></p>	

Though the word “white” is not mentioned in the above couplets, it is obvious that the poet is presenting hair color change as a key sign of aging. Indeed, white hair is one of the most common symbols of old age in classical Persian poetry. Neẓāmī Ganjavī (d. 1209) offers a further example:

موی سپید آیت نومیدیت	دولت اگر دولت جمشیدیت
<p>(Ganjavī, 1335, p. 64)  <i>(Even) if (your) fortune is (like)          Jamshīd's fortune</i>  <i>White hair portends despair</i></p>	

The association of white hair with elderliness provides the basis for a number of metaphors that poets use to refer to the later years of life. Two of the best established such metaphors are snow and white camphor, the latter one often being contrasted to black musk, which stands for the dark hair of the young:

مشک ترا رنگ چو کافور کرد	آتش طبع تو چو کافور خورد
<p>برف سپید آورد ابر سیاه          چونکه هوا سرد شود یکدو ماه</p>	

(Ganjavī, 1335, p. 64)	
<i>The fire of your temperament was smothered by camphor</i>	
<i>It made the color of your musk like camphor</i>	
<i>As the weather turns cold in a few months</i>	
<i>The black cloud will bring in white snow</i>	

کافور شد بپیری مشک سیاه من	موی سیاه من بجوانی چو مشک بود
(Mu'izzī, 1318, p. 795)	
<i>My black hair used to be like musk in youth</i>	
<i>In old age, my musk became camphor</i>	

همچنان طبعم جوانی می کند	برف پیری می نشیند بر سرم
(Sa'dī, 1385, p. 669)	
<i>The snow of old age has fallen on my head</i>	
<i>Yet, my temperament feigns youth</i>	

Night and morning constitute another color-based metaphor pair used by poets to refer to youth and elderliness. Again, night is a reference to black hair as morning is to white. This particular metaphor pair is uniquely suited for conveying moral points because night implies sleep and unawareness in addition to drunkenness and revelry, while morning connotes a time of awakening:

روز شد اینک سحر آمد مخسب	عهد جوانی به سر آمد مخسب
(Ganjavī, 1335, p. 64)	
<i>The time of youth ended, do not slumber!</i>	
<i>It is day. For the end of the night came, do not slumber!</i>	

ما شب شد و روز آمد و بیدار نگشتیم	پیری و جوانی پی هم چون شب و روزند
(Sa'dī, 1385, p. 810)	
<i>Youth and old age are like night and day, one after the other,</i>	
<i>Night ended and morning came and we did not awaken,</i>	

شبم را صبح صادق در سر آمد	شب عیش و جوانی بر سر آمد
---------------------------	--------------------------

(Sāvajī, 1348, pp. 175)

*The night of pleasure and youth ended**Dawn has risen over my night*

In Persian poetry, white hair is also compared to cotton. It is an item associated with not listening to advice as seen in the idiom “panba dar gūsh” i.e., cotton in the ear, which makes it an apt metaphor for poets willing to deliver moral rebuke to those who will not leave behind the ways of youth despite their age:

که موی خویش همچون پنبه دیدی

مگر پنبه ز گوشت برکشیدی

(Aṭṭār, 1388, p. 330)

*If you removed the cotton from your ear**You would see your hair (is) like cotton*

هنوز این پنبه بیرون ناری از گوش

ز پنبه شد بناگوش کفن پوش

(Ganjavī, 1335, p. 377)

*Your temple (on the side of the head) has donned a death shroud of cotton**Still, you do not take this cotton out of your ear*

The couplets presented so far concentrate on white hair as the primary manifestation of old age. Yet, another physical attribute that classical poets associate with the elderly is the bent back, which is sometimes likened to a bow as in a couplet by Aṭṭār:

که چون تیر از گناهت سرگران شد

ازان پشتت به پیری چون کمان شد

(Aṭṭār, 1388, p. 330)

*Your back became like a bow in old age**Because it was embittered like an arrow by your sin.*

Amīr Khusraw Dehlavī does not directly say that the hunch on the back is like a bow but suggests that surrendering oneself to desires in old age is equivalent to handing over a bow to a bloodthirsty foe:

زانکه کمان کس نداد دشمن کین تو را

بیر شدی گوژ پشت دل بکش از دست نفس

(Dehlavī, 1361, p. 14)

*You have become old and humpbacked, snatch (your) heart from ego's hand**For none gives a bow to a vengeful enemy,*

The excerpts discussed above reveal that certain clichés persisted in the representation of elderliness in pre-17th century Persian poetry. The most mentioned sign of old age was the white hair, which the poets compared to snow, camphor, cotton and morning time. Sometimes, the poets also likened the bent back of the old person to a bow.

#### Old Age and Greed in Şā'ib Tabrīzī's Ghazals: Recasting Conventional Imagery

Şā'ib Tabrīzī is a poet known primarily for introducing new elements into Persian poetry and his ghazal couplets do show his ingenuity and eagerness for innovation. That said, Şā'ib's poems also incorporate numerous traditional similes and metaphors and thus do not represent a total break with the past. Indeed, as will be seen below, Şā'ib's originality for the most part depends on a clever blending of old with the new, which he achieves by recasting established imagery in inventive ways.

A scrutiny of Şā'ib Tabrīzī's couplets on greed in old age reveals that the degree to which the poet's imagination wanders out of the accepted norms of Persian poetry varies. Sometimes, his link with tradition is highly elusive and almost undetectable. At other times, the innovative aspects are so minimal that his style becomes almost indistinguishable from that of the poets of the past ages. The following couplets of Şā'ib, for example, conspicuously lack any metaphors, let alone any unusual or novel ones that would indicate them as specimens of Indian Style poetry:

برون ز طبع کهنسال، حرص را نبرد	اگر چه شیب، سیاهی ز مو تواند شست
(Tabrīzī, 1365, p. 878)	
<i>Elderliness failed to remove greed from the nature of old man,</i>	
<i>Although it did wash blackness off the hair,</i>	

دل ضعیف و مغز پوچ و خُلق تنگ و فهم کُند	اشتها کم، حرص افزون، معده نافرمان شده است
(Tabrīzī, 1365, p. 578)	
<i>Heart weakened, mind drained, body sickened and judgment dimmed,</i>	
<i>Appetite scanty, greed heightened and stomach has become unruly,</i>	

ز حسن عاقبت آن روز ناامید شدم	که حرص پیر ز قَدّ دوتا دوبا لا شد
(Tabrīzī, 1367, p. 1847)	
<i>I lost all hope of a good outcome for that day (of reckoning),</i>	
<i>For the old man's greed twice doubled in extent,</i>	

In the below couplets, too, the inventive character of Şā'ib's poetry is only slightly visible, although this time the poet does employ imagery:

در توبه اینقدر ز چه تأخیر می کنی؟	مویت سفید و نامه اعمال شد سیاه
	تو ساده لوح فکر طباشیر می کنی کافور مرگ آتش حرص ترا، کم است
تو این زمان تهیه شبگیر می کنی؟	طی شد شب جوانی و خندید صبح شیب
(Tabrīzī, 1370, p. 3389) <i>Your hair has become white and your book of deeds black, Why do you delay repentance for so long? Camphor of death is no match for your greed's fever, You, the simple-minded, are considering tabasheer, The night of youth is over, the morning of elderliness smiles, Would you prepare for the morning journey at this time?</i>	

The first couplet in the above excerpt combines the overworked concept of white hair with the blackness of deeds, which is a new idea but the novelty in it is so trivial that it would look completely natural in a ghazal composed centuries before Şā'ib Tabrīzī's time. In the second couplet, camphor is a clichéd expression but it is reinforced by tabasheer, which is another white substance and a somewhat original metaphor for elderliness. The reference to the antipyretic uses of camphor and tabasheer is not new either, although the conception of greed as a fever that will not abate with aging adds a fresh context. As for the third couplet, the meagre novelty of the concept of morning journey is smothered by the banality of the night-morning metaphor. All in all, the excerpt at hand exemplifies how Şā'ib sometimes keeps the freshness of ideas at a very subtle level.

White hair imagined as tabasheer that fails to soothe the fever of greed is also seen in the below couplet of Şā'ib:

این تویی نیست که ساکن به طباشیر شود	حرص از طینت پیران نبرد موی سفید
(Tabrīzī, 1367, p. 1734) <i>White hair did not remove greed from old men's essence, This is not a fever that lulls with tabasheer,</i>	

The next couplet features the well-known morning metaphor, again with only a mild sense of novelty. The time of dawn stands for old age in accordance with tradition and Şā'ib enhances the meaning with a warning against succumbing to desires at a time when one should be opening his eyes:

خواب در وقت سحرگاه گران می گردد	آدمی پیر چو شد حرص جوان می گردد
---------------------------------	---------------------------------

(Tabrīzī, 1367, p. 1591)

*When a man becomes old, greed becomes young,*

*Sleep becomes heavy at the time of dawn,*

In Şā'ib's above couplet, the concept of becoming young can also be considered a metaphor and merits some discussion. Its meaning is clear: the resurgence of greed. The poet creates an antithesis by juxtaposing old age with youth, which significantly boosts the expressive merit of the couplet. The idea looks original but in fact, Şā'ib is not its inventor. Instead, it is a reference to Prophet Muhammad's words as transmitted by Abū Hurayra:

لا يزال قلبُ الكبير شاباً في اثنتين: في حُبِّ الدُّنيا وطولِ الأملِ

(Bukhārī, Reqāq, Chpt. 5)

*The heart of the elderly (man) retains its youth in two (ways): In love of the world and in long-term expectation.*

The contrast between the oldness of the person and youngness of aspirations is clear in the above hadith, leaving little doubt about what ultimately inspired Şā'ib Tabrīzī's powerful couplet. That said, Şā'ib is not the first poet to make a direct reference to the hadith in question and was probably influenced by Naẓīrī Nīshābūrī's (d. 1612) below couplet:

هوس و حرص جوان گشت اگر پیر شدیم

آخر عمر به سودای نوی افتادیم

(Naẓīrī, 1379, p. 245)

*At the end of life, I got trapped in fresh passion,*

*Desire and greed became young though we became old,*

The hadith presented above contains a particular phrase: “tūl al-amal” or long-term expectation, which eventually became a topic discussed by Islamic ethicists. Al-G\_h\_ azālī treats long-term expectation as a commitment to distant worldly goals caused by the failure to see that death can come at any moment (Al-G\_h\_ azālī, 1356, pp. 2843-2859). Şā'ib Tabrīzī mentions “long-term expectation” (tūl-e amal) in a number of his couplets dealing with greed in old age, using this term interchangeably and almost synonymously with “greed” (ḥeṣ). His comparison of “long-term expectation” to a spider's web is a especially impressive simile as both entangle the unwitting and have a semantic association with the property of being long:

عنكبوت رشته طول امل شد دل مرا

وای بر من کز کهنسالی درین محنت سرا

(Tabrīzī, 1364, p. 83)

*Shame on me for in old age, in this land of trial,*

*My heart became a spider on the web of long-term expectations,*

The spider is mentioned in Qur'an as the creature that builds the weakest of houses and as a representation of those who seek protectors other than Allah (29:41). Inspired by Qur'an, classical Persian poets often compared the worldly-minded to spiders. In the above couplet, Şā'ib only slightly alters this metaphor by associating the spider with the worldly-minded man's heart and

the spider web with long-term expectation. The resulting couplet is rich in imagery but can still be mistaken for pre-Indian-Style poetry, should the presence of long-term expectation be overlooked, which was an extremely rare phrase in the earlier centuries of Persian verse.

Another idea Şā'ib Tabrīzī takes from the tradition is comparing the bent posture of the old person to a bow. Like in Aṭṭār's couplet presented in the previous part of this paper, Şā'ib also refers to an arrow and the context is not entirely different, either. Aṭṭār likens the depraved old man to an arrow and in Şā'ib's couplets, arrow stands for the greed:

گفتم کشم به پیری پا چون هدف به دامن	از قَدّ چون کمان حرص چون تیر پر برآورد
(Tabrīzī, 1367, p. 2146)	
<i>I said, I shall pull my foot under the dress in old age as if taking aim,</i>	
<i>From my bow-like posture, greed bolted off like an arrow,</i>	

حرص در آخر پیری کمر ما را بست	با قد همچو کمان همسفر تیر شدیم
(Tabrīzī, 1368, p. 2749)	
<i>Greed set us in motion at the end of old age,</i>	
<i>With our bow-like posture, we followed the arrow,</i>	

In another example, Şā'ib creates a harmony of images by juxtaposing the bow with other concepts related to weaponry and combat, namely sword, iron and blood:

حرص ظلم آهنین دل از کهنسالی فرزد	مانع از خون نیست قَدّ چون کمان شمشیر را
(Tabrīzī, 1364, p. 37)	
<i>The greed of heart's iron cruelty grew with old age,</i>	
<i>The bow-like posture will not deny blood to sword,</i>	

The beloved having a heart of stone and wielding a sword to spill the lover's blood are among the stock themes of ghazal poetry. In his above couplet, the poet tweaks and reorganizes these familiar elements to come up with an out of the ordinary idea. First, he refers to the heart as made of iron instead of stone. Next, he implies that the iron heart is actually a sword craving blood. Finally, he uses all of these metaphors to describe the cruelty of the greedy person rather than the beloved. The message conveyed is also more bitter when compared to Şā'ib's other couplets on the same topic. The poet suggests that in addition to boosting greed, aging can make people so merciless that even their weakened physique will not stop them from doing whatever is necessary to achieve their ends.

Şā'ib further experiments with the idea of the bent back, comparing it to a number of other curved objects, namely a fish hook, a lasso and a whip. In regular ghazal poetry, all of these items are metaphors for the beloved's merciless grip on the lover. In qasidas, the lasso and the whip can also represent the might and influence of the poet's patron. In short, they are symbols of subjugation and control. Şā'ib presents these objects as manifestations of greed's tightening grasp, thus building a connection between old age and aggravated lust for wealth:



از کهنسالی امید سیر چشمی داشتم	قامت خم شد ز حرص طعمه قلاب دگر
(Tabrīzī, 1368, p. 2232)	
<i>I had hopes of satiety at old age,</i>	
<i>Bent posture became another hook with greed as bait,</i>	

گفتم از پیری شود کوتاه، دست رغبتم	قامت خم شد کمند حرص را چین دگر
(Tabrīzī, 1368, p. 2235)	
<i>I said that old age would curb the hand of my yearning,</i>	
<i>My bent posture became another knot in greed's lasso,</i>	

گفتیم وقت پیری در گوشه ای نشینیم	شد تازیانہ حرص قد خمیده ما
(Tabrīzī, 1364, p. 407)	
<i>We said that we should sit in a corner in old age,</i>	
<i>Our bent posture turned out to be the greed's whip,</i>	

The comparison of white hair to cotton is another clichéd idea that Şā'ib refurbishes with new elements. The poet reinforces the existing association of cotton with stupor by imagining it as a pillow:

گفتم از خواب گران پیری برانگیزد مرا	موی همچون پنبه ام گردید بالین دگر
(Tabrīzī, 1368, p. 2235)	
<i>I said that old age would awaken me from my heavy sleep,</i>	
<i>My cotton-like hair became another pillow,</i>	

Persian poets mentioned the pillow in their verses for many different purposes even before the advent of the Indian Style. However, the notion of a pillow made of cotton and its use as a metaphor based on its white color are original ideas. Şā'ib likens aging to a pillow that fosters sleep i.e., the heedlessness of the greedy person. Thus, he builds a chain of ideas that portrays old age as the cause of increased greed.

Love and greed are similar in the way that both can be considered obsessions. Not surprisingly, there are many instances where Şā'ib Tabrīzī resorts to traditional metaphors for love in his search for new ways to describe greed:

آرزوها در کهنسالی دو بالا می شود	نعل حرص پیر از قد دو تا در آتش است
(Tabrīzī, 1365, p. 512)	
<i>Aspirations double in old age,</i>	
<i>Old man's horseshoe of greed has sit in fire for twice the time,</i>	

Above, the poet makes a reference to the folk belief that inscribing two people's names on a horseshoe and then throwing it in fire will make those people fall in love with one another. This superstition is repeatedly mentioned in the lyrical ghazal of earlier centuries but always strictly in reference to the affair between the lover and the beloved. Şā'ib, however, turns the burning horseshoe into a symbol of love for earthly wealth. According to the poet, the longer a man lives the hotter the horseshoe becomes and the fierier the greed.

Masters of classical Persian poetry sometimes compared frantic love to a fever residing in bones, which Şā'ib reinterprets as a metaphor for greed:

از پیر، حرص زر به مداوا نمی رود	این تب به مرگ می رود از استخوان برون
(Tabrīzī, 1370, p. 3112)	
<i>Old man's greed for gold will not go away with any remedy,</i>	
<i>This fever leaves the bones only in death,</i>	

The polo game played on horseback with a mallet and a ball remained one of the recurring themes in Persian poetry for centuries. The mallet represents domination and is compared to the beloved in ghazals, while the powerless ball is the lover or his head. In panegyric poetry, the mallet belongs to the praised patron and the world is the ball. Şā'ib Tabrīzī alters virtually every aspect of this long-established metaphor by focusing on the competitive character of the game, which fuels the player's ambitions:

پیر را حرص دوبالا شود از رفتن عمر	بیشتر گرم کند جستن گو، چوگان را
(Tabrīzī, 1364, p. 268)	
<i>Old man's greed doubles with the passing of life,</i>	
<i>The pursuit of the ball heats up the mallet further,</i>	

Below is another instance of Şā'ib's use of the polo game metaphor. This time, the poet imagines the ball as an old man's head and embellishes the imagery by comparing the old man's curved back to a mallet:

در کهنسالی مرا کرده است صید خویش حرص	جسم من در زندگانی طعمه موران شده است
قامت خم گشته ام هر چند چون چوگان شده است گوی سر در فکر رفتن نیست از میدان خاک	
(Tabrīzī, 1365, p. 578)	
<i>Greed made me its prey in old age,</i>	
<i>My body turned into crumbs for ants while still alive,</i>	
<i>My head is a ball with no intention to leave the field of earth,</i>	
<i>Although my bent frame now resembles a mallet,</i>	

The ruins metaphor presents an example of how Şā'ib inverts the idea behind a traditional poetic concept while outwardly keeping its meaning intact. In Persian poetry, when “ruins” represent the heart, the connotation is always positive. The remnants of an ancient building may look unsightly and desolate but hidden inside are the treasures of long-gone kings just as the heart is believed to be the seat of divine secrets in Sufism. In Şā'ib's below couplet, too, the ruins stand for the heart but this time it is the heart of an old, greedy man and instead of treasures, it is crawling with ugly pests:

در طبع پیر حرص و تمناست بیشتر	ویرانه های کهنه بود جای مور و مار
(Tabrīzī, 1368, p. 2281) <i>Decrepit ruins are home to ants and snakes, Greed and desire are found more in old man's nature,</i>	

In another couplet, Şā'ib resorts to exactly the same metaphor though he does not explicitly mention the word “ruins”:

حرص و امل به طینت پیران فزونترست	در خانه های کهنه بود مور و مار بیش
(Tabrīzī, 1365, p. 925) <i>Ants and snakes are plenty in decrepit houses, Greed and expectation are greater in old people's character</i>	

The myth surrounding the formation of pearls inside an oyster was one of the favorite themes of classical Persian poets. According to this myth, the oyster crawls onto the beach on April and opens up its shell to catch droplets of springtime rain. After the critter returns to the sea, the raindrops inside it are slowly covered with mineral, eventually becoming a pearl. The poets referred to oyster story for various allegorical purposes but one specific couplet from Rūmī's Mathnawī is singularly relevant for understanding the way Şā'ib, at times, completely upsets the ideas of past poets:

تا صدف قانع نشد پُر دُر نشد	کوزه چشم حریصان پُر نشد
(Mevlânâ Celâleddîn Muhammed, 2007, p. 21) <i>The jug of the eye of the greedy did not fill up, Till the oyster was satisfied, it did not brim with pearls,</i>	

In Rūmī's couplet, the pearl symbolizes material and spiritual well-being, achieved only after the oyster gives up its greed for raindrops and closes its shell. Şā'ib uses exactly the same metaphor but reverses the message. He claims it is actually greed that turns the raindrop into a pearl, which he imagines as a tooth, essentially a symbol of further craving. In other words, Şā'ib suggests that as years wear on, greed only leads to more greed:

قطره در کام صدف از حرص دندان می شود	تشنه چشمان را ز پیری نیست سیری از جهان
(Tabrīzī, 1366, p. 1322)	
<i>Avaricious men are not satiated of the world with old age, Droplet turns to a tooth in oyster's mouth because of greed,</i>	

The next couplet is a further example of how Şā'ib twists a hackneyed expression to convey the exact opposite of its former meaning:

حرص در ایام پیری می فزاید بیشتر	آرزو را صبح بیداری بود موی سفید
(Tabrīzī, 1368, p. 2224)	
<i>White hair is the morning of awakening for desire, Greed expands further on days of elderliness,</i>	

Referring to the elderly person's white hair as morning is an antiquated idea but in the above couplet, it has been stripped of the connotation that old age should be a time of spiritual awakening. Instead, the poet associates the morning with the awakening of material aspirations. The couplet is expressive enough on its own but its true subversive character is only visible to those who know what the previous poets had to say about elderliness.

Şā'ib Tabrīzī's flair for looking at well-established metaphors from a different angle is also seen in the way he treats the concept of the beggar. In pre-17th century Persian poetry, the beggar is almost exclusively associated with humility and abstinence and often contrasted to the king, who is deemed the incarnation of conceit and worldly affluence. Şā'ib, on the other hand, presents the beggar as a symbol of greed in the below couplets, obviously because of his ceaseless and brazen pursuit of money:

از رخت کهنه حرص گدا تازه می شود	نفس خسیس گشت ز پیری خسیس تر
(Tabrīzī, 1367, p. 2063)	
<i>The miser's ego became even more miserly with old age, Run-down garments rejuvenate the beggar's greed,</i>	

حرص گدا شود طرف شام بیشتر	پیران تلاش رزق فزون از جوان کنند
(Tabrīzī, 1368, p. 2282)	
<i>The old strive for sustenance more than the young, The beggar's greed increases towards evening,</i>	

گدا را کاسهٔ درپوزه از کوری مثنی شد	زیبیری حرص دنیا نفس طامع را دو بالا شد
-------------------------------------	--

(Tabrīzī, 1366, p. 1488)

*The coveting ego's worldly greed doubled with old age,  
Beggar's cup became two because of blindness,*

The first two couplets above are straightforward in meaning but the metaphors used in reference to old age still require a word. The shabby clothing as a metaphor for old age is completely new and unique. As for the evening, it could be considered another example of Şā'ib's recast imagery as words related to night are traditionally used to refer to youth in classical Persian poetry. The third couplet is slightly more opaque since it is based on the rare metaphor of cross-eyed man who sees things double. The use of the word "blindness" rather than another word more reminiscent of "crossed eyes" obscures the meaning so Şā'ib's style is not exactly at its best here. The poet associates sight impairment with aging and implies that as the beggar i.e., the greedy person gets older, enfeeblement of the mind and senses is likely to give way to a greater captivation by greed.

The mirage is yet another stock simile of classical Persian poetry and has often been used to describe "jahān" i.e., the material world and all the fleeting desires connected to it. Şā'ib Tabrīzī builds on this age-old idea by likening the desires in old age to a mirage and claiming that this mirage is actually more enticing than the real thing:

موج دارد در سراب خشک جولان بیشتر

می شود طول امل در موسم پیری زیاد

(Tabrīzī, 1368, p. 2225)

*Long-term expectation becomes more in the season of elderliness,  
Wave shows more motion in a dry mirage,*

In some cases, it is possible to mistake Şā'ib's reworked metaphors as being purely his own creations whereas in fact they are based on extremely uncommon ideas the poet dug out from the depths of Persian poetry. For instance, in the below couplets **Şā'ib builds on two rare themes about the ant: the belief that it grows wings near the end of its lifespan and its association with greed:**

بال و پر پیدا کند چون مور ماند بیشتر

حرص در هنگام پیری از غلاف آید برون

(Tabrīzī, 1368, p. 2223)

*Greed gets out of the scabbard during old age,  
When the ant lives long, it grows wings,*

بال و پر وقت رحیل از مور می آید برون

حرص مردم در کهنسالی دو بالا می شود

(Tabrīzī, 1370, p. 2982)

*Men's greed doubles in old age,  
Wings shoot out from the ant when death time comes*

The references to the belief that ants get wings soon before they die are sparse in Persian poetry, though enough to regard it a persisting motif. In a qasida couplet, for instance, Farrukhī

Sīstānī (d. c. 1040), advises his patron's enemy not to be arrogant about his fleeting superiority, reminding that the wings portend the ant's demise (Sīstānī, 1335, p. 28). Two centuries later, Sa'dī, in one of his ghazals, implies that his overwhelming desire for the beloved will kill him just like the wings bring about disaster for the ant (Sa'dī, 1385, p. 740). In both cases, the ant's wings are linked to strong but negative feelings that precede downfall so the comparison with the old person's heightened greed in the above couplets is fitting. Yet, there is another traditional poetic theme Şā'ib includes in his couplets, which makes the analogy even stronger. Persian poets also considered the ant as a symbol of greed due to its incessant endeavor to hoard sustenance. Mas'ūd Sa'd Salmān (d. 1121) even likens the surge of greed to the growth of an ant's wings (Mas'ūd Sa'd , 1364, p. 358). Therefore, none of Şā'ib's metaphors in the above couplets can be considered truly original. What makes his couplets unique is the way he bundles together all of this material into a bridge of reasoning that links greed to aging. The poet suggests that intense greed is an inevitable consequence of old age in humans similar to the way that the growth of wings is the natural outcome of old age in ants.

Below is a somewhat obscure version of Şā'ib Tabrīzī's ant wing metaphor. Since he makes no mention of an old human being, the meaning of the couplet is almost impenetrable without a knowledge of Şā'ib's imagery and themes. As for the first part, the mole raising a hand signifies begging i.e., greed, while the musky fresh beard is the symbol of aging in the sense that it grows when the person matures:

حرمش شود دوبالا موری که پر برآورد	خالت ز خط مشکین دست دگر برآورد
(Tabrīzī, 1367, p. 2146)	
<i>Your mole raises another hand because of musky fresh beard,</i>	
<i>When ant grows wings, its greed doubles,</i>	

Thorn getting stuck on a dress is another uncommon idea in traditional Persian poetry and never mentioned in reference to greed of any kind. Şā'ib Tabrīzī gives it a new meaning based on the Persian idiom "dāman gereftan" (holding onto skirt) which means soliciting support or protection from a patron. The poet equates the thorn with a greedy man and states that getting dry will make it more likely to hold onto a dress i.e., seek material gains:

تا نگرود خشک، دست خار دامنگیر نیست	در کهتسالی شود حرص خسیسان بیشتر
(Tabrīzī, 1365, p. 640)	
<i>Greed of misers becomes more in old age,</i>	
<i>Thorn does not hold onto dress before it dries,</i>	

The walking cane is an extremely rare concept in Persian poetry. Some poets fancied the beloved's tall stature as a cane for the old lover (see for instance Jāmī, 1378, p. 97) thus equating the cane with rejuvenation. In Şā'ib's below couplet, the cane is a metaphor that links physical aging with the rejuvenation of greed. The poet also considers the wooden cane as a possible barrier for greed but it turns out to be ineffective. Instead, it ends up as a support for the old man's soliciting hand:

پیش راه حرص، پیری چوب نتواند گذاشت	بیشتر دست طمعکار از عصا گردد بلند
(Tabrīzī, 1366, p. 1265)	
<i>Elderliness cannot put lumber in greed's way,</i>	
<i>The covetous man's hand will rise higher with a cane,</i>	

The last metaphor that will be discussed in this part is the burning of the plane tree. Some pre-Indian-Style poets did make references to the ease with which this certain type of tree catches fire (see for instance Anvarī, 1340, p. 714) but they did not establish a particular, recurring context for it. Šā'ib Tabrīzī readily bends this malleable idea to serve his purpose by comparing the flames eating a hollow plane tree to the fiery greed of an old man:

حرص پیران را به جمع مال سازد گرمتر	آتشی کز دست خالی در چنار افتاده است
(Tabrīzī, 1365, p. 567)	
The fire that erupts inside the plane tree because of empty-handedness	
Stokes the old men's greed for hoarding wealth,	

Šā'ib Tabrīzī's couplets analyzed up to this point provide rich and interconnected examples of the way a master poet of the Indian Style takes ancient metaphors of Persian poetry and builds new contexts for them. This is one of the two major tactics Indian Style poets employed in their attempts to create fresh imagery that would surprise and captivate their audience. That said, some of Šā'ib's couplets on greed in later life feature previously unseen concepts, which will be discussed in the next part.

### Use of New Imagery

In addition to remolding existing imagery, Indian Style poets at times mentioned new items or concepts that had not been traditionally used in metaphors. Instances of this second method of innovation are also found in Šā'ib Tabrīzī's couplets dealing with greed in old age but they are markedly limited in number and variety.

Some of Šā'ib Tabrīzī's metaphors are not totally his own inventions but they can be best categorized as new ideas because they had only recently been introduced into poetry in Šā'ib's time. For instance, the root of the date palm, though mentioned in Persian poetry in 16th century (Kāshānī, 1380, s. 964), was still a rare, uncharted concept when Šā'ib decided to include it in his poems. It ended up one of Šā'ib's most compelling analogies about greed in old age as it points out how a lifelong exposure to earthly tastes and materialistic values darkens the soul and entrenches the aspirations:

ریشه نخل کهنسال از جوان افزونترست	بیشتر دلبستگی باشد به دنیا پیر را
(Tabrīzī, 1364, p. 35)	
<i>The root of the aged date palm is more extensive than the young one,</i>	
<i>The old man has more attachment to the world,</i>	

ریشه نخل کهنسال فزون می باشد	حرص با طول امل لازمه پیران است
(Tabrīzī, 1365, p. 740)	
<i>The root of the aged date palm is extensive,</i>	
<i>Greed with long-term expectation is a must for the old,</i>	

در پیر هست طول امل از جوان زیاد	ازنخلهاست نخل کهن ریشه دارتر
(Tabrīzī, 1368, p. 2281)	
<i>Long-term expectation is more in old man than young,</i>	
<i>Of the date palms, the old palm is the more rooted,</i>	

In one of his couplets, Şā'ib adds a second aspect by likening the trunk of the palm tree to the stooping body of an elderly man:

ریشه طول امل هر روز می گردد زیاد	از خزان هر چند نخل قامتم لرزان شده است
(Tabrīzī, 1365, p. 578)	
<i>The root of long-term expectation grows further every day,</i>	
<i>Although the date palm of my frame is shaking in the fall,</i>	

The below couplet also features the root metaphor but this time, the tree is apparently dead. The trunk representing the man's life has withered away but the root is intact as a symbol of unrelenting greed:

چون ریشه درخت که ماند به جای خویش	شد زندگی و طول امل برقرار ماند
(Şā'ib, 1381, p. 137)	
<i>Like a tree root that remains in its place,</i>	
<i>The life passed and long-term expectation stayed firm,</i>	

The next example yet again shows Şā'ib's fondness for experimenting with poetic ideas. In this case, he reverses the meaning of his own tree root metaphor. The root now stands for the old person's ego enticed by greed. Instead of becoming firmer with time, it is torn off the ground because the soil i.e., the aging mind is no longer able to keep hold of it:

پیر را طول امل بیش از جوان پیچید به هم	می کند مطلق عنان خاکِ ملایم ریشه را
(Tabrīzī, 1364, p. 110)	
<i>Long-term expectation twists the old more than the young,</i>	
<i>Soft soil makes the root wayward,</i>	

By far the most original idea Şā'ib Tabrīzī comes up with concerning greed in later life is his reference to the popular belief that people can grow new teeth once they turn one hundred. The resulting metaphor is highly cogent as the tooth is an obvious symbol of greed and its regeneration



at the end of life illustrates mankind's unending devotion to material riches. It is also extremely unique for no other Persian poet is known to have mentioned this particular belief:

به صد سالگی حرص دندان برآرد	ز پیری جوانتر شود آرزوها
(Tabrīzī, 1367, p. 2167)	
<i>Desires get younger with old age, Greed's teeth erupt at the age of hundred,</i>	

حرص در صدسالگی دندان برون می آورد	شاخ و برگ آرزوها می شود موی سفید
(Tabrīzī, 1366, p. 1178)	
<i>White hair becomes branch and leaf for desires, Greed's teeth emerge at the age of one hundred.</i>	

Finally, the below example is curious in the way that it almost defies categorization regarding its degree of originality. The analogy between the upper crust man losing his fortune and physical decline that comes with aging is a new idea. However, the couplet is devoid of strong imagery typical of Ṣā'ib Tabrīzī's poetry, which dims its novel nature:

حرص نان بیش است پیری را که بی دندانترست	از تهیدستی شود امید صاحب دستگاه
(Tabrīzī, 1365, p. 497)	
<i>Pennilessness fuels the magnate's expectations, Greed for bread is much in the old man who is toothless,</i>	

The search for novel imagery in Ṣā'ib Tabrīzī's couplets on greed and elderliness reveals an important and to some degree unexpected point about his poetry: Completely original and unique metaphors are very scarce in Ṣā'ib's poems. Even some of the examples reviewed in this part of the paper are not exactly new. Indeed, the regeneration of teeth after one hundred years of age appears to be the only absolutely unique idea Ṣā'ib comes up with concerning ambitions in old people.

### Conclusion

Ṣā'ib Tabrīzī's unique talent for originality combined with his solid footing in tradition, allowed him to experiment with and expand the meaning of poetic imagery without compromising the connection to the heritage of past masters. The distinct character of his poetry is visible in the metaphors he uses in his ghazal couplets dealing with greediness and old age, which were discussed in detail in this paper. The scrutiny of these couplets indicates that Ṣā'ib's main method for achieving originality was to draw ideas from the vast inventory of Persian poetry and refurbish them with new contexts and connotations, sometimes even reversing the meaning. Like in the rest of classical Persian poetry, intertextuality plays a key role in Ṣā'ib Tabrīzī's ghazals. What Ṣā'ib means by a certain word or phrase bears a connection to what his predecessors meant by it, so a familiarity with major works of Persian poetry is crucial for fully comprehending his poetry. In short, this paper verifies that innovative imagery is a key component of Ṣā'ib's style but his poetry should not be taken to signify an abrupt break with the past or a total rejection of tradition.

## Kaynakça / Reference

- Al-Bukhārī, M. I. (1997). *The Translation of the Meanings of Sahīh Al- Bukhāri* (Vol. 8) (M. M. Khan, Trans.). Riyadh: Darussalam.
- Al-G\_h\_ azālī, A. (1356). *Ihyā' Ulūm al-Dīn*. Cairo: Nashr al-Thakāfat.
- Anvarī (1340). *Dīvān-i Anvarī*, (M. T. M. Raḍavī Ed., Vol. 2: Muqatta'āt-Ghazaliyyāt-Rubā'īyyāt). Bungāh-i Tarjuma va Nashr-i Ketāb.
- Aṭṭār (1388). *Elāh-nāma* (M. R. Sh. Kadkanī, Ed., 5nd Ed.). Tehran: Intishārāt-i Soḥan.
- Bausani, A. (1958). Contributo a una Definizione dello Stile Indiano della Poesia Persiana. *Annali dell'Istituto Universitario Orientale di Napoli Nuova Serie*, 7, 167-178.
- De Brujin, J.T.P. (1995). SABK-I HINDĪ. In C. E. Bosworth et al. (Eds.), *The Encyclopedia of Islam New Edition* (Vol. VIII, pp. 683-685). Leiden: Brill.
- Dehlavī, A. Kh. (1361). *Dīvān-i Kāmil-i Amīr Khusraw Dehlavī* (S. Nafīsī, Ed., 2nd Ed.). Tehran: Sāz-mān-i Intis\_h\_ārāt-i Jāvīdān.
- Ganjavī N. (1335). *Kulliyāt-i Dīvān-i Ḥakīm Niẓāmī Ganjavī* (V. Dastgardī, Ed.). Tehran: Amīr Kabīr.
- Jāmī, N. 'A. (1378). *Dīvān-i Jāmī* (A. Afşahzād, Ed., Vol. 2: Vāsiyat al-'Aqd, Khātimat al-Ḥayāt). Tehran: Markaz-i Muṭāla'āt-i Īrānī.
- Kāshānī, K. M. (1380). *Haft Dīvān-i Muḥtasham Kāshānī* (A. Navāyī & M. Şadrī, Eds., Vol. 2), Mīrāth-i Maktūb.
- Losensky P.E. (2003). ŞĀ'EB TABRIZI. In *Encyclopædia Iranica online edition*, retrieved on 6 July 2020 from [iranicaonline.org/articles/saeb-tabrizi](http://iranicaonline.org/articles/saeb-tabrizi) .
- Mas'ūd Sa'd, (1364). *Dīvān-i Mas'ūd Sa'd* (M. Nūriyān, Ed., Vol. 1). İsfahān: Ketābfurūshī-i Kemāl.
- Mevlānā Celāleddīn Muhammed. (2007). *Mesnevī-i Mānevī* (A. Karaismailoğlu & D. Örs, Eds., Vol. 1-2). Ankara: Akçağ.
- Mu'izzī, (1318). *Dīvān-i Amīr al-Shu'arā Muḥammad b. Abd al-Malek Nīshābūrī Mutakhallaş ba Mu'izzī* (A. Eqbāl, Ed.). Tehran: Ketābfurūshī-i Islāmīyya.
- Nafīsī, S. (1341). *Muḥīṭ-i Zindegī va Ahvāl va Ash'ār-i Rūdakī*. Tehran: Intishārāt-i Ketābkhāna-i Ibn Sīnā.
- Naẓārī, M. H. (1379). *Dīvān-i Naẓārī Nīshābūrī*, (M. R. Ṭāhirī, Ed.). Tehran: Negāh.
- Rahman M. (1995). ŞĀ'IB. In C. E. Bosworth et al. (Eds.), *The Encyclopedia of Islam New Edition* (Vol. VIII, pp. 851-852). Leiden: Brill.
- Sa'dī M. A. (1385). *Kulliyāt-i Sa'dī* (M. A. Furūghī, Ed.). Tehran: Intis\_h\_ārāt-i Hermes.
- Şafā D\_h. (1392). *Tārīk\_h\_-i Adabiyyāt Dar Īrān* (12nd Ed., Vol. 5/2). Tehran: Intishārāt-i Firdaws.
- Şā'ib, M. A. (1381). *Ghazaliyyāt va Abyāt-i Barguzīda-i Mavlānā Şā'ib Tabrīzī* (M. Kahramān, Ed.). İsfahan: Intishārāt-i Shāhnāma Pezhūhī.
- Sāvajī S. (1348). *Jamshīd ū Khūrshīd* (J. P. Asmussen & F. Vahman, Eds.). Tehran: Bungāh-i Tarjuma va Nashr-i Ketāb.
- Sīstānī F. (1335). *Dīvān-i Ḥakīm Farrukhī Sīstānī* (M. Dabīrseyāqī, Ed.). Tehran: Eqbāl.

- Tabrīzī, M. A. Ş (1364). *Dīvān-i Şā'ib Tabrīzī* (M. Kāhramān, Ed., Vol. 1). Tehran: Sherkat-i Intishārāt-i Elmī va Farhangī.
- Tabrīzī, M. A. Ş (1365). *Dīvān-i Şā'ib Tabrīzī* (M. Kāhramān, Ed., Vol. 2). Tehran: Sherkat-i Intishārāt-i Elmī va Farhangī.
- Tabrīzī, M. A. Ş (1366). *Dīvān-i Şā'ib Tabrīzī* (M. Kāhramān, Ed., Vol. 3). Tehran: Sherkat-i Intishārāt-i Elmī va Farhangī.
- Tabrīzī, M. A. Ş (1367). *Dīvān-i Şā'ib Tabrīzī* (M. Kāhramān, Ed., Vol. 4). Tehran: Sherkat-i Intishārāt-i Elmī va Farhangī.
- Tabrīzī, M. A. Ş (1368). *Dīvān-i Şā'ib Tabrīzī* (M. Kāhramān, Ed., Vol. 5). Tehran: Sherkat-i Intishārāt-i Elmī va Farhangī.
- Tabrīzī, M. A. Ş (1370). *Dīvān-i Şā'ib Tabrīzī* (M. Kāhramān, Ed., Vol. 6). Tehran: Sherkat-i Intishārāt-i Elmī va Farhangī.
- The Holy Qur'ān and Its Meaning* (2018). (A. Y. Ali Trans.). Ankara: Publications of the Presidency of Religious Affairs.
- Yakut, E. (2020). Hint Üslubu Şairlerinin Yeni Mazmun İcadında Gelenekten İstifadesi. In M. Yılmaz & A. Aksu (Eds.), *Cemal Aksu Armağanı*. (pp. 347-385). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Yarshater, E. (1974). Safavid Literature: Progress or Decline. *Iranian Studies*, 7 (1/2), 217-270.
- Yarshater, E. (2006). Persian Poetry in the Timurid and Safavid Periods. In P. Jackson & L. Lockhart (Eds.), *The Cambridge History of Iran* (Vol. 6: The Timurid and Safavid Periods) (pp. 965-994). Cambridge: Cambridge University Press.

# Sezai Karakoç'ta Okuma Kùltürü ve Okuma Biçimleri

## Sezai Karakoç's Reading Culture and Reading Styles

Yunus Emre ÖZSARAY\*



### Öz

Bu makalede okuma kùltürünün oluşumu ve bu süreçteki okumaların kişinin okuma biçimine etkileri Sezai Karakoç örneği üzerinden incelenmektedir. Farklı okuma evrelerinde yapılan okumalar, okuma kùltürünün oluşmasına ve okuma biçimlerine farklı şekillerde etki etmektedir. Okumanın fikirleri yeniden yapılandırma ve bir dünya görüşü oluşturma yönündeki etkileri göz önüne alındığında, bir fikir adamı olarak Sezai Karakoç'un dünya görüşünün oluşmasına etki eden okumalar Hatıralarından izlenebilen okuma evreleri etrafında belirlenmeye çalışılacaktır. Erken çocukluk dönemlerinden itibaren sözlü kùltür ortamlarında dinleyici olarak bulunmasından, üniversite yıllarındaki kùtùphanede okuma kùltürünün oluşmasına kadarki seyir ortaya konmaya çalışılacaktır. Böylece hem eserlerindeki düşünme biçimi belirlenmeye çalışılacak hem de Jean S. Chall'ın okuma gelişimi evreleri Sezai Karakoç örneği üzerinden gösterilmeye çalışılacaktır. Aynı zamanda, Sezai Karakoç'un okumalarını, eleştirel okur kimliğiyle, sorular etrafında gerçekleştirdiği bulgusuyla, eserlerini ve fikirlerini oluşturunca nasıl bir düşünme biçimine sahip olduğu da belirlenmeye çalışılacaktır. Kitaba yüklediği anlam, onun eserinin ve fikrinin oluşmasındaki bir diğer izlettir. Bu anlam üzerinden, Sezai Karakoç'un; kitap, okuma, ilham üçlüsü arasında kurduğu ilişki de belirlenmeye çalışılacaktır.

**Anahtar Kelimeler:** Sezai Karakoç, okuma kùltürü, okuma gelişimi, kitap, ilham, eleştirel okuma

\* Dr. Öğretim Üyesi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Türkçe Eğitimi Bölümü, İstanbul, Türkiye.  
Elmek: yunusemre.ozsaray@medeniyet.edu.tr  
orcid.org/0000-0002-0830-5373

Gönderilme Tarihi / Received Date:  
15 Ağustos 2023  
Kabul Tarihi / Accepted Date:  
29 Eylül 2023

Atıf/Citation: Özsaray Y. E. (2023).  
Sezai Karakoç'ta Okuma Kùltürü ve  
Okuma Biçimleri  
doi.org/10.30767/diledeara.1343100

Copyright © 2023  
Dil ve Edebiyat Araştırmaları  
tded.org.tr | 2023

### Abstract

Using Sezai Karakoç as an example, this article analyses the formation of the process of acquiring reading culture and the effects of the readings in this process on one's reading style. Reading levels have a variety of effects on reading culture and reading style. Considering the effects of reading on restructuring ideas and forming a world view, the readings that affect the formation of Sezai Karakoç's world view as a man of ideas will be tried to be determined around the reading phases that can be traced from his memoirs. An attempt will be made to show the course from his early childhood as a listener in an environment of oral culture to the formation of a culture of reading in the library during his university years. Thus, both the way of thinking in his works will be tried to be determined and the stages of Jean Chall's reading development will be shown through the example of Sezai Karakoç. At the same time, with the finding that Sezai Karakoç does his reading around questions with his critical reader identity, an attempt will also be made to determine what kind of thinking he has in the creation of his works and ideas. The meaning he gives to the book is another trace in the formation of his works and ideas. Through this meaning, we will also try to determine Sezai Karakoç's relationship between the triad of book, reading and inspiration.

**Keywords:** Sezai Karakoç, reading culture, reading development, book, inspiration, critical reading.

## Extended Summary:

We are witnesses to the fact that the names that have left an indelible mark on our intellectual world had a great interest in reading from the time of their childhood. Through their extensive reading in later years, these names reinterpret the accumulated knowledge they have appropriated in the language of the age and present it to the readers of the day, leaving a new trace of cultural heritage behind them. Through the way in which they reinterpret knowledge, the knowledge whose traces they follow is embodied in their personalities and sheds light on their times. We can learn about his reading culture by looking at how he evaluates and interprets knowledge in his work, and what work he reads from basic reading level to critical reading level.

The framework of the author's entire reading culture can be determined by answering the questions of which books have interested the author since childhood, how he has appropriated the knowledge accumulated in these books and how he has transformed it into new knowledge with what kind of interpretation. In this way, a roadmap can be drawn of how the author acquired the identity of a critical reader. This is one of the essentials of intellectuality. If we assume that intellectual accumulation requires critical thinking and being a critical reader, the author's acquisition of the qualification of being a critical reader is to follow his journey from the process of information acquisition at the basic reading level to the stages of comprehension, application, analysis, synthesis and evaluation, which are the steps of being a critical reader.

Sezai Karakoç acquired a culture of listening from an early age in an oral culture. This culture laid the foundation for him to acquire the habit of reading. After acquiring the habit of reading, he read with great curiosity to learn what was new during his secondary school years, which coincided with the age of 9-13. When he reached his early adolescence, this interest in reading began to change the course of his literacy towards universal literacy. During this period, which coincided with his high school years, the Turkish and Islamic classics that had been the focus of his reading during his primary and secondary school years began to be replaced by Western classics. This period was also the time when his identity as a critical reader began to emerge. After the age of 18, which is described by those who study reading culture as the restructuring and construction of a view of the world, his view of civilisation became clearer through his reading in the period that coincided with his university years. Afterwards, he would continue to read to strengthen his idea of civilisation and at the age of 27, he would publish the *Diriliş Magazine*, in which he expressed his world view in a compiled form.

Sezai Karakoç's world view, which was formed as a result of his reading, had a direct impact on the way he interpreted what he read. Sezai Karakoç evaluated ideas with his critical reader identity and transformed his readings into works with hermeneutic interpretation. Sezai Karakoç's relationship between the triad of book, work and inspiration will therefore be analysed under a separate heading. In this triadic relationship, we see a Sezai Karakoç who approaches the views of Friedrich Ast, who is mentioned as a forerunner of Schleiermacher, on hermeneutic interpretation. The relationship he establishes between inspiration (hads) and the book is also important in determining the intellectual foundations of his works and his poetic view. On the other hand, Sezai Karakoç's father's harmonious recitation of verse ghazavatnamas in his early childhood can be counted among the early effects of the formation of the relationship between the book and the sacred. In his later years, Karakoç read widely on contemporary world literature and intellectualism. In the periods when his readings were transformed into works, we see that he adapted the symbols

and narratives of Islamic culture, which he took from classical and popular literature, to contemporary situations, especially to the comparison of civilisations in Yitik Cennet.

Considering the determination of the process of transforming reading into ideas and ideas into works, determining Karakoç's reading interests will also mean revealing the point of view of a man of ideas in the process of interpreting and creating works. In this context, the article will first talk about Sezai Karakoç's reading interests from the early periods, take into consideration the periods and places where he reads, and finally try to reveal his critical reader identity and the identity of reading culture. From a broader framework, Jean S. Chall's scheme of reading development stages will be taken into consideration and the effects of the course of reading at different stages on gaining the identity of a man of ideas will be tried to be revealed through the example of Sezai Karakoç.

## Giriş

Dinleme becerisi kazanmak okuma alışkanlığı edinmenin ilk basamağıdır. Çocuklar, sohbet ortamlarında anlatılanları ve kendilerine sesli şekilde okunan kitapları, sesli okumanın gerekleri yerine getirildiğinde büyülenmiş gibi dinlerler. Böylece çocuğun okumaya karşı ilk ilgisi ortaya çıkmış olur. İnsanlığın sözlü kültürden yazılı kültüre geçiş sürecinde okumak, Marshall McLuhan'ın da vurguladığı üzere yüksek sesle büyüülü sözler söylemek anlamına gelmiştir. (McLuhan: 2020, 122 ) Bu gerçeklik üzerinden hareket ettiğimizde sözlü kültür ortamlarında klasik anlatıların iyi bir dinleyicisi olarak bulunan çocuk için okumak; âdeta büyüülü sözlere şahitlik etmek anlamına gelecek, çocuk ilerleyen dönemde bu büyüye erişmek, hâkim olmak arzusu taşıyacaktır. Dolayısıyla dinlemenin, okuma kültürü kazanmadaki etkisine okumanın ve dinlemenin tarihsel süreciyle benzeşimler kurarak da kanıtlar sunulabilir. Benzer bir anolojiyi Kieran Egan da kurmuş, çocukların tekerlemeleri, ilahileri ve sözlü kültürün diğer örneklerini dinlemelerinin şairler ve hikâye anlatıcıları tarafından sözlü kültürlerde kullanılan yöntemlere benzer olduğunu gözlemlemiştir. Ona göre, sözlü kültürlerde gözlemlenen ezberden okunan metinlerin ahengi ve şiirselliği çocukların sözlü kültüründe de belirgindir. ( Egan: 1988, 116 Aktaran, Collins: 2006, 78)

Konu üzerine yapılan kimi çalışmaları, ebeveynlerin çocuklarını sözlü kültür anlatılarına maruz bıraktığı durumlarda çocukların hem dil, kavram gelişimi, hem de anlama becerilerinin geliştiğini göstermektedir. “Maguire'ın (1985) çalışmasına göre, hikâye anlatımı, küçük çocuğun sembolik ve metaforik düşünme yeteneğini geliştirmenin yanı sıra kelime dağarcığını ve konsantrasyonu artırmak gibi birçok amaca hizmet eder. Ellis (1997, 21-23), hikâye anlatımının dinleme becerilerini geliştirmenin en etkili yolu olduğunu öne sürer. Colon-Vila (1997, 58-59), hikâye anlatımının çocuklara dinlemeyi öğretmeye yardımcı olduğunu kabul eder. Hikâye anlatımının önemli teorik ve pratik çıkarımlara sahip olduğu giderek daha fazla kabul görmektedir (Kim: 1999, 175-191.). Collins (1999: 77-108), hikâye anlatımının ilkökul çocuklarının eğitiminde birçok kullanımının olduğunu belirlemiş, hikâyelerin, çocukların deneyimleri bir bütün hâlinde şekillendirmelerine izin veren, düşünme için kavramsal bir çerçeve sağladığı sonucuna varmıştır.” ( Aktaran: Isbell, Sobol, Lindauer: 2014, 4-5)

Kişinin okuma kültürü edinme süreci aşamalı olarak gerçekleşir bu aşamalar birbirini bütünlükten becerilerin kazanılmasını gerektirir. Süreç “dinleme alışkanlığı” edinmekle başlamakta, ardından, “okuma yazma becerisi” kazanılmakta, okuma yazmayı, “okuma alışkanlığı becerisi”, “eleştirel okuma becerisi” ve “evrensel okur-yazarlık becerisi” izlemektedir. ( Sever: 2015'ten

Aktaran, Göksel: 2022, 143) Jean S. Chall, okumanın farklı evrelerinde farklı çıktıkların söz konusu olduğunu ortaya koymuştur. Chall, çocukların 9-13 yaşları arasında büyük bir merakla “yeni olanı öğrenmek için okuma” yaptığını belirtir. Yeni fikirler ve değerler, referans eserler, ticari kitaplar, gazeteler ve dergilerin okunması ve çalışılması; kelimelerin sistematik olarak incelenmesi ve tartışma, soruları yanıtlama, yazma vb. yollarla metne tepki verilmesi ve giderek daha karmaşık metinlerin okunması bu dönemde başlar. Dönemin başlangıcında dinlemek okumaktan daha etkili olabilir. Sonuna gelindiğindeyse okuma ve dinleme eşit bir etki oluşturur, iyi bir okuma alışkanlığı kazanıldığında okuma dinlemeden daha etkili olur. 15-17 yaş arasındaki dönem ise metinlerin farklı bakış açılarıyla ele alındığı “çoklu bakış” evresi olarak adlandırılmıştır. Hem açıklayıcı hem de öyküleyici, çeşitli bakış açılarına sahip çok çeşitli karmaşık materyalleri geniş bir yelpazede okuma gerçekleşir. 18 yaş ve sonrasında ise “yeniden yapılandırma-bir dünya görüşü” oluşturma basamağıyla eleştirel okumanın da dâhil olduğu akademik okuma becerisine ulaşılır Okuma, kişinin kendi ihtiyaçları ve amaçları (mesleki ve kişisel) için kullanılır; okuma, kişinin bilgisini başkalarınınkiyle bütünleştirmeye, sentezlemeye ve yeni bilgi yaratmaya hizmet eder. (Chall: 1983) Sezai Karakoç’un hatıralarında 9-10 yaşlarından başlayarak farklı evrelerdeki okuma ilgisine dair paylaştıkları da bu tespitlerle uyumludur. Karakoç ortaokul yıllarındaki okuma sevgisi için okumanın kendisi için büyük bir zevke dönüştüğünü, oyun oynamak veya gezmek yerine okumaktan keyif aldığını söyler. (Karakoç: 1989a, 12) İleride daha geniş şekilde ele alınacağı üzere Karakoç’un ortaokul yıllarını kapsayan 9-13 yaş arası evre, “yeni olanı öğrenmek için okuma” ile uyumludur. Bu yıllara dair hatıralarında Namık Kemal’den Ziya Paşa’ya, popüler polisiye romanlardan dergilere kadar pek çok kaynağı derin bir ilgi ve merakla okuduğunu öğreniriz. Lise yıllarına geldiğindeyse okumalarını ders geçmek için yapmadığını, derslerde yeter düzeyde başarılı olduktan sonra farklı bakış açılarıyla metinleri okuduğunu aktarır. (Karakoç: 1989b, 9) Üniversite yıllarına geldiğindeyse bütün okuduklarının bir çıktısı olarak, estetik bakışını, şiir görüşünü, medeniyet fikrini ve genel ifadesiyle dünya görüşünü yapılandırmıştır.

### **Sezai Karakoç’ta dinleme kültürü ve kitap-kutsal ilişkisinin biyografik izleri:**

Karakoç, çocukluk evresinde dinleyici olarak katıldığı sözlü kültür ortamların bilgisini hatıralarında aktarır. Babasının, «Şah İsmail ile Arabı Zengi» adlı halk hikâyesini zaman zaman anlattığını, bazı manileri tekrarladığını, divan edebiyatının ilk kadın şairi olarak bilinen Zeynünnisa Zeynep Hatun’a ait olan;

“Benim gönlüm kızıl gül koncası ve dopdolu kandır açılmaz bin bahar olsa  
Sanasın sure-i Yusuf cemalinden bir ayaştır  
Senin hüsnün, benim aşkı, senin cevrin benim sabrım,  
Demadem artar eksilmez, tükenmez bînihayettir.”

beytini söylediğini aktarır. Divan edebiyatı dışında Ergani folklorundan dörtlükler ve deyişler babasından duydukları arasındadır. ( Karakoç: 1988, 8) İlk çocukluk evresinde kış gecelerinde babasının çoğunlukla manzum gazavatnameleri, Siyer-i Nebi, Muhammediye, Ahmediyye gibi kitapları sesli ve ahenkli bir şekilde okuduğundan, kendisinin de heyecanla dinlediğinden bahseder. Bu kitaplar yaşadıkları mahallede sadece birkaç evde sınırlı sayıda bulunan ve babası tarafından sesli bir şekilde okunduktan sonra iade edilen kitaplardır. (Karakoç: 1989a, 11 ) Kitaplar babası tarafından okunduğu için Karakoç’un okuma kültürünün oluşmasında babanın etkisi göz önünde bulundurulmalıdır. İlk anlatıları babasından dinlediği gibi ilk okuduğu kitaplarla da babası vası-

tasıyla tanışacaktır. Babasının Piran'daki tuhafiye dükkanında satılmayıp kendisine kalanlar ilk okuduğu kitaplardır. O kitaplar pahalı olduğu için halkın almasının mümkün olmadığını söyleyen Karakoç, dükkandaki bütün kitapları kendisinin okuduğunu, hatırladıkları arasında da Billur Köşk ve Pinokyo olduğunu aktarır. (Sezai Karakoç: 1988b, 11) Karakoç'un, bilhassa İslam klasikleriyle ilk karşılaşmaları babasının anlatıları/okumaları üzerinden gerçekleşmiştir. Sezai Karakoç'un "Çocukluğumuz" şiirinde merkeze aldığı bu dönemde, babanın nakledici olması üzerinden oluşan kitaba dair düşünce, onun; kitap, kutsal, gelenek fikrinin de temellerini oluşturmuş olmalıdır. Sezai Karakoç babasının okumalarının kendi üzerindeki etkisini "Çocukluğumuz" şiirine şöyle yansıtır: (Karakoç: 2012, 97)

Çocuklarla oynarken paylaşamazdık Ali rolünü  
 Ali güneşin doğduğu yerden battığı yere kadar kahraman  
 Ali olmaktan bir sedef her çocukta  
 Babam lambanın ışığında okurdu  
 Kaleler kuşatırdık, bir mümin ölse ağlardık  
 Fetihlerde bayram yapardık  
 İslam bir sevinçti kapları içimizi

Sezai Karakoç, muhtelif yazılarında kitabı doğrudan kutsalla ilişkilendirir ve tüm diğer kitapların kutsal gelenekle irtibatlı olması hâlinde anlam kazanacağını söyler. Karakoç, "Kitaplar ve Kitabeler" isimli yazısında, "Kitap Nedir?" sorusuna "ruhülkuddüsle yüklü olandır." cevabını vermiştir. (Karakoç:2012,197) Ruhülkuddüs'ün ilham ile ilişkisini göz önüne aldığımızda, Karakoç, kitabın ilham verici nitelikte olması gerektiğini düşünür. Ona göre gerçek aydın, zamanın Kitap'la rabitasını göz önüne alarak, ilham verici kitapların peşinde olmalıdır. "Kur'an, vahyin mucizesi, bize yeniden ilham kaynağı olmalı ve insanlığa onun sesini duyurucu yeni insanı biz yağdırmalıyız" (Karakoç: 2009, 39) diyen Karakoç, toplumun düşünme biçimini geleneksel kodların oluşturduğunu, bin yıllık geleneğin süzgecinden geçmiş sağlam ilkelerle yerine oturmuş toplumun, Tanzimat'la birlikte Batı mağduru, (ilhamı kesik) aydınlar eliyle; düzeltilme, huzura kavuşturulma gibi arzularla huzurdan mahrum edildiğini söyler. ( Sezai Karakoç: 2011a, 20)

Medeniyetin yükselmesini ilham verici olan kitabın yeniden yorumlanmasına ve başka kitaplardaki yansımalarını yoğun şekilde hissettirmesine bağlayan Karakoç, (Karakoç: 1975, 261) "tarihte yükselme çağlarının, zamanın kitapla, insanın da zamanla dolduğu, yoğunlaştığı çağlar" olduğunu söyler. Ona göre kutsal kitapla zaman, birbirinden uzaklaşırsa dağılma ve çözülme dönemleri başlayacaktır. Kitap nedir, sorusuna onun ilham verici özelliğinden dolayı ruhülkuddüsle yüklü olandır cevabını veren Karakoç, bu soruya ikinci defa "Kitap tektir ve o Kur'an-ı Kerimdir." cevabını vermiştir. Mehmet Âkif'in Kur'an'dan alıp ilhamı, asrın idrakine söyletmeliyiz İslam'ı dizelerine yaklaşarak, vakti Kitapla konuşurmanın lüzumundan bahseder. Kitabı konuşurmayı ise şu şekilde tarif eder: (Karakoç: 1975, 261) "Kitaba bağlı kitapları konuşturarak, Kitaba başkaldıran kitapları susturarak, vakti Kitab'ın rahlesinde sabırla bir çocuk gibi yetiştirerek, insan ruhuna Kitab'ın ruhunu geçirerek, inanmış adam, Kitabı konuşurmuş olacaktır. Kitap, vakit ve insan arasındaki ilgi kurulunca, ondan fışkıracak düzen yeni bir dirilişin ve canlanışın düzeni olacaktır. Yüzlerimizi Kitaba ve Kitaba bağlı kitaplara çevirelim. İnsanın yüzünü Kitaba çevirelim. Vaktin yüzünü Kitaba çevirelim." Kitaba bağlı kitapları ve vakti kitapla konuşurmak ifadesinden anlaşılması gereken, onun Kitab'ı hermenötik yaklaşımla yeniden yorumlama deneyimidir, Kita-



b'a başkaldırın kitapları susturmak ifadesinde de eleştirel okur tavrı öne çıkar. Sezai Karakoç'un yeniden yorumlama konusundaki tutumu onun eserlerine de yansımış, klasik kaynakları farklı usullerle eserlerinde çağın idrakine uyarlamıştır. Yitik Cennet başta olmak üzere pek çok eserinde İslam'ın temel kaynaklarındaki anlatıları mümaseletle düşünerek günün olaylarına uyarlaması, hermönetik yorumculuğunun göstergesi olmuştur. Yitik Cennet'te Batı'nın tekniğı ve medeniyeti ile karşılaşmadan önce yaşanan hayatı, Adem ile Havva kıssasından yola çıkarak yorumlaması, Şeytanın aldaticılığını Batı'dan gelen fikirler üzerinden değerlendirmesi ve kıssa ile realitenin, tarihsel bir yorumlamayla iç içe geçmiş şekilde ele alınması, buradaki düşünme biçimine bir örnek olarak karşımızda durur. Medeniyetlerin karşılaşmasını kıssadaki buğday örneği üzerinden değerlendiren Karakoç, tıpkı Adem'in buğday ile karşılaşmasında olduğu gibi medeniyetin de başka medeniyetlerle karşılaşmasını tarihsel zorunluluk olarak ele alır ve medeniyetlerin bu realite sınavını verdikten sonra varoluşunu gerçekteştireceğini iddia eder. ( Karakoç: 2011b, 23) Karakoç, Yitik Cennet'teki yorumlama biçiminden piyeslerinde de istifade etmiştir. Ertelenen Düğün isimli piyese bu yorumlama biçimi, şu ifadelerle yansır: (Karakoç: 2016, s. 10) " Sen, Cennet'ten çıkan atamız Âdem'e benziyorsun. Burası, kutsal kitaplardaki en çok, Cennet tasvirine uyan bir yer. Sen onu, Âdem gibi bırakıp gidiyorsun." Karakoç'un bu eserlerdeki yaklaşımları, kutsalın güne uyarlanması esasına dayanan hermönetik bir okuma biçimidir.

Sezai Karakoç, bilmeyi müslümanın birinci görevi olarak ele alır ve İslam'ın bir aydınlar dini olduğunu söyler. "Oku" diye başlayan Kur'andan başlayarak bütün İslam klasiklerini ve kaynaklarını okumayı önerir. Klasiklere doğru bir yöneliş "karanlığa gömülmüş olanları ışığa, gün yüzüne çıkarmak, yarı kalmış düşünceleri geliştirmek" esasına dayanacaktır. Okumaları aşama aşama derinleştirerek tohum hâlinde olan düşünce ve bilgileri geliştirmek gerektiğini söyler. "İmam-ı Rabbaniler, Muhyiddini Arabiler, Celâleddin-i Rumiler, İmam-i Gazalilerle, kitap sayfalarında olsun, akşamlamak ve sabahlamak. Sonra kitap sayfalarından gelen ve ruhun bilme susuzluğunu, her türlü derdini gideren bu âb-ı hayat bâd-ı sabâsını ruha geçirmek" cümleleriyle bu derinleşmeyi ifade eden Karakoç, ( Karakoç: 1999, 399) bu gayreti ilhamı doğuracak bir çile olarak nitelendirir.

Molla Câmî'nin Mevlâna için söylediği "Peygamber değildir, fakat kitap sahibidir." sözünü merkeze alarak Mesnevî'nin Kutsal kitabın saf, canlı ve yeni bir yorumu olduğunu dile getirir ve ona göre bu türden kitaplar Kitap'la ilişkisinden dolayı gerçekte kitap olma niteliği kazanmaktadır. Bütün gerçekte kitapların Kitap'tan ışık aldığını, bu yüzden de böyleleri kitapların Diriliş için umut olduğunu, hakikatte kitabın bir tane olduğunu, ona bağlı olarak hayat özü taşıyanların da o tek bir Kitap'a hürmetten kitap adını aldıklarını düşünmektedir. ( Karakoç, 2012b, 197) Karakoç, kutsal olan ile diğer kitapların arasında olması gereken ilişki hususunda şu ifadeleri kullanır: (Karakoç, 2012b, 198) " Kitaptan kitaba bir ruh miras kalır: Gelenektir bu.../...Kitap Musa'nın asasıdır. Kitapsırsa büyücü değnekleri. Bu değnekleri zaman sınavında Musa'nın asası yutacaktır. İnsanlığı kitaba döndürmek: sorun budur. Kitabın ruhuna döndürmek. Vahye bakıp ilhama kavuşmak. Yeni kitapların doğumu buna bağlı".

Karakoç'un kutsalla ilişkili kitapları okurken yaklaşımı sembollerini realitelerini esas olarak yorumlamak esasına dayanmaktadır. Halk sanatında absürdite ve sembolizmin yüzeyde olduğunu, tarihî ve sosyolojik realiteler göz ardı edilmeden masalların, menkıbelerin zarı delinirse alttan akıl ve gerçeklerin çıkacağını söyler. Bu açıdan da sembollerin doğrudan değil, işaret ettikleri realite dikkate alınarak değerlendirilmesi gerektiğini düşünür. Böyle bir okuma biçimiyle sembolik olan aktüel olanla ilişkisi kurulmuş olacaktır. Karakoç, bu yaklaşımını söz gelimi Yûnus Emre'nin

menkıbeyle karışık hayatını yorumlarken kullandığı görülür. Onun Hacı Bektaş-ı Velî dergahına gidip buğday talep etmesini, ilim talebi olarak değerlendirir ve buğdayı ilmin sembolü olarak ele alır. Yine aynı menkıbede dağ alıcını ise sanatkârlığın sembolü olarak yorumlar. (Karakoç: 2011c, 30) Karakoç'un sembolleri yorumlamadaki yaklaşımı, soyut olanın ardındaki realiteyi aramak esası üzerinden gerçekleşir. Ağlayan Ayva, Gülen Nar isimli denemesinde de masallardaki sembolleri, millet ülküsü etrafındaki realitelerle ilişkilendirmiştir. "Masallarımızdaki, padişahın hasbahçesindeki yarı kızarmış elma, ülkü sembolümüz olan, kızılelmanın bir çocuğa sunulduğundan başka bir şey midir?" (Karakoç: 1999, 40) diyerek, sembol-hakikat ilişkisini kurar.

### **Karakoç'un Okuma alışkanlığı kazanma sürecindeki okumaları:**

Sezai Karakoç'un, ortaokul yıllarında ilk okuduğu eserler de tıpkı babasından dinledikleri gibi, kitabın kitapla konuşması ve kitabın vakitle konuşması şeklindeki tanımının zeminini oluşturacak şekilde İslam klasikleri olmuştur. Bu eserler daha çok kendi harçlıklarıyla aldıklarıdır. Karakoç, bu dönemde Attar'ın Pendnâmesini okuduğu bilgisini paylaşır. Yine bir arkadaşının, evlerinde çok eski kitaplar olduğunu söylemesi üzerine onunla birlikte evlerine gittiğini, oradan bir Mesnevî şerhi, bir de Farsça öğreten birkaç kitap aldığını anlatır. Mesnevî şerhinde hem metin, hem lügatler, hem anlam, hem de açıklama olması sebebiyle dikkatle okuduğunu Mesnevî'yi anlamaya başladığını kayıt düşer. (Karakoç: 1989c,12) Karakoç'un bu dönemde klasiklerden okuduğu bir eser de Hüsn-ü Aşk'tır. (Karakoç: 1989p, 9) Dürr-i Yektâ isimli ehli sünnet itikadının ve Hanefî fikhının anlatıldığı kitaplar da ilk okudukları arasındadır. İlkokul yıllarında kitap okuma tutkusuna dair bir diğer anekdotu şöyle nakleder: (Karakoç: 1989d, 11) "Bir gün de babamla, avukat mı, arzuhalci mi olduğunu şimdi hatırlayamadığım bir ahbabının yazıhanesine gitmiştik. Onlar konuşurken ben orda gördüğüm bir kitabı dikkatle okumaya başladım. Bu bir ilmihâl kitabıydı. Fiyatına da hemen bakmıştım. Hiç unutmuyorum: 7,5 kuruştı. Beğendiğimi anlamışlardı kitabı. Çıkarken bana armağan etti o zât. Ben babamın kitabın bedelini ödemesini istedim. Fakat kabul etmeyip hediye olduğunda ısrar etti babamın ahbabı. Kitabı okudum. Ve ilk namaz surelerini de sanırım o kitaptan ezberledim." Bu ilk okumalar, onun milli şuur, milli kültür, İslam ahlakı edinmesine katkı sunacak mahiyettedir.

Babasının şiire duyduğu ilgi, Karakoç'un şiir sevgisinin de ilk nüvelerini oluşturmuş olmalıdır. Karakoç hatıralarında Namık Kemal şiirlerinin revaçta olduğunu ve babasının da şiiri sevdiğini söyler. Namık Kemal, Karakoç'un ilk çocukluk dönemlerinden itibaren okuduğu şairlerden olacaktır. Karakoç, ilkokula başladığı dönemde her ne kadar latin alfabesi ile öğrenim gören ilk kuşak şair/yazarlar arasında sayılsa da kendi gayretleriyle Osmanlı Türkçesi okumayı öğrenecek ve Tanzimat sonrası pek çok yazarı okuyacaktır. Onun yazarlık serüveninde gelenekle kurduğu sıkı ilişkide bu erken dönem Osmanlı Türkçesi okumalarının da belli oradan etkisi olduğu düşünülebilir: (Karakoç: 1989a,11) "...yeni harfler kabul edildiği zaman çıkmış bir kıraat kitabı buldum. Bu kitapta hem kendi yazımızla, hem de yeni kabul edilmiş latin harfleriyle olan alfabe ve kelimeler resimli olarak yer alıyordu. Ben on-on beş gün çalışarak ondan kendi yazımızı öğrendim. Bir roman buldum. Tarihî bir romandı bu. Abbasiler devrine ait, Horasan'da geçen bir olayın hikâyesi. Heyecanla okudum. Bir iki kitap daha okuduktan sonra o zamanın antolojileri gibi (güzel yazılar cinsinden) seçmeler olan bir kitaptan Namık Kemal'in, Abdülhak Hâmid'in, Ziya Paşa'nın, Mehmed Akif'in, Tevfik Fikret'in, Ziya Gökalp'in, Süleyman Nazif'in yazılarını, şiirlerini okudum. Sonra bir İslâm tarihinin 2 cildini okudum."

Karakoç'un bu ilk okumaları onun hem okumayı ilerletmesine hem de kültürlenmesine katkı sunacaktır. Okumanın kendisi için büyük bir zevke dönüştüğünü, oyun oynamak veya gezmek ye-

rine okumaktan keyif aldığını anlatır. ( Karakoç: 1989a, 12) Ortaokul yılları da benzer okumalarla devam etmiştir. Bilhassa Ziya Gökalp konusunda ortaokul ikinci sınıfta farklı okumalar yaptığını bilgisini verir. İsmail Habip Sevik, Mehmet Akif Ersoy, Arif Nihat Asya da bu dönemde okuduğu isimler arasındadır. Thomas Carlyl'ın Kahramanlar isimli kitabını da yine bu erken dönemde okumuştur. (Karakoç: 1989c, 12) Ortaokul yılları o dönem çıkmaya başlayan İslamî içerikli dergilere de ilgisinin uyandığı bir dönemdir. Bu dönemde çıkmaya başlayan Hakka Doğru, Tanrı Kulu, İslâmiyet, Sebilürreşad gibi dergilerin farkındalığındadır. Aynı şekilde Orhon'dan Sesler, Altınışik, Kızılelma gibi milliyetçi dergilerin çıkışının bilincindedir. Yine burada babasının rolü önem arz etmektedir. Bir yaz tatilinde babasının, Orhon'dan Sesler'i getirdiğini, Nihal Atsız'ın başvekil mektubunu buradan okuyup etkilendiğini söyler. O dönemde divan şiirine de ilgi duyduğunu, Necmettin Halil Onan antolojisinden bir hayli şiir ezberlediğini belirtir. Yine kendisinden bir sınıf üstte bulunan bir öğrencinin şiir defterinden halk şiirleri ve yine onun defterinden Cahit Sıtkı'yı okuduğunu söyler. Namık Kemal, Ziya Paşa, Ziya Gökalp okumalarıyla klasik kültürün engin ufuklarına açıldığını aktaran Sezai Karakoç, bu yıllarda okulda Namık Kemal'e dair konferans verebilecek ve Hürriyet Kasidesini ezberden okuyabilecek bir niteliğe kavuşmuştur. ( Karakoç: 1989e, 8) Karakoç, Namık Kemal'in Ziya Gökalp'in yazılarında İslam'a dokundukları yerleri aradığını, eski metinlerden bilhassa İslam'la ilgili olanlarını okuduğunu, Mehmet Akif'i bu yönüyle büyük bir dikkatle ele aldığını ve ilk kez yeni yeni çıkan dergilerde İslam düşüncesinin izlerini sürdüğünü aktarır. (1989c, 12-13)

Sezai Karakoç'un zihin dünyasında ve sonraları oluşacak fikri külliyyatının temellerinde oldukça önemli bir yeri olacak Büyükdoğu Dergisi ile tanışması da yine bu yıllarda olur. Henüz bir ortaokul öğrencisiyken Büyük Doğu'nun «Bir nar-ı beyza» gibi çıkacağını müjdeleyen afiş Karakoç'u oldukça etkilemiş ve bu dönemden sonra sıkı bir Büyükdoğu takipçisi olmuştur. Yine o dönem Serdengeçti'yi okuduğunu da aktarır. Bu dergileri takip ediyor olması sebebiyle, okuldaki öğretmenlerle de arasının bozulduğunu, kendisi başarılı bir öğrenci olmasına rağmen tabiri caizse sakinçalılar arasında isminin yazıldığı söyler. (Karakoç: 1989e,8)

Ortaokulun kütüphanesinin fakir bir kütüphane olmamasına rağmen genellikle kapalı olduğunu söylemesi, kimsenin, «kütüphaneden kitap alın, okuyun» demediğini, yine aynı şekilde oradan kitap almaya da cesaret edemediklerini belirtmesi, kitaba ulaşmanın güçlüğünü yansıtmaya açısından önemlidir. Bu sebepten olsa gerek, Ortaokul yılları Sezai Karakoç'un ulaşabildiği fikri eserler yanında eline geçen popüler sayılabilecek kitapları da okuduğu bir dönemdir. Arsen Lüpen kitapları, Peyami Safa'nın Server Bedi imzasıyla yazdığı Cingöz Recailer, Şerlok Holmes, Nat Pin, Kerton vb. polisiye kitaplar, yatakhane gizlice okudukları arasındadır. (Karakoç: 1989f, 6) Karakoç'un bu yoğun okuma ilgisinin olduğu ortaokul yılları okumanın çok da teşvik edildiği veya her türden fikre karşı açık görüşlülükle yaklaşıldığı bir dönem değildir. Büyükdoğu okumasına kaygıyla yaklaşılması bunun göstergelerindedir. Lise yıllarında da okul pansiyonunda gizlice kitap okuduğunu, yatış saati olan 21.30 sonrasında okumanın yasak olması sebebiyle o kış soğuklarında çatı aralığında veya merdivende okuduğunu aynı şekilde dolaphanede, duvara dayanarak, bazan da yatakta, dışarıda yanan lambadan yararlanmak suretiyle son derece kötü bir ışıktaki kitap okumaya çalıştığını anlatır. (Karakoç: 1989g,9)

### **Çoklu bakış evresi ve eleştirel okuma kültürünün gelişmesi:**

Lise yıllarına geldiğinde okuma ilgisi ve sevgisi çeşitlenmiştir. Lise son sınıfta, ilgi alanı çok genişlendiğinden ders geçmekle yetindiğini ve her dersten yüksek almak gibi bir tutkusunun kal-

madığını okumak, yazmak ve düşünmekle meşgul olduğunu söyler. Bu dönem onun eleştirel okur tavrının gelişmeye başladığı bir dönemdir, daha seçici olmaya başladığından bahseder, kişiliğinin oluşması ve açılımının, kimi yerde ilgilerini kısıtığını, kimi yerde genişlettiğini anlatır. ( Karakoç: 1989g, 9) Öyle ki 1

Bu dönemde okuma ilgilerine yeni isimler, yeni edebiyat dergileri eklenmiştir. Ali Nihat Tarlan'ın hazırladığı Fuzuli Divanı okuduğu eserler arasındadır. Bu yıllarda yine İslam'a dayanan ve herkesin bağlanması gereken yeni bir ideolojinin organı olarak gördüğü Büyükdoğu dergisini takip etmeye devam etmiş aynı zamanda Büyük Doğu'yu okumalarını diğer arkadaşlarına da telkin etmeye başlamıştır. Bir arkadaşından Büyük Doğu'nun o zamana kadar çıkmış tüm sayılarını almış, böylece, tanıdığı dönemden önceki dergileri de okumuştur. Hastalık sebebiyle revirde yatdığı bir dönemde günlerce dergi okuduğunu söyler. Okulda yarı açık depo gibi bir yerde bir oda dolusu dergi keşfettiğini, o yılların ve daha önceki yılların edebiyat ve kültür dergilerinden olan Ülkü, İnsan, Oluş, Varlık, İstanbul vb. dergileri okuduğunun bilgisini paylaşır. Ortaokuldayken de eski Sebillürreşat'ları gözden geçirmiştir. (Karakoç: 1989h,7) Şekspir'in bütün piyeslerini, Duhamel'in bazı eserlerini, Andre Gide'in Dünya Nimetlerini, Verter'i ve daha birçok klasığı lise 1'den itibaren hızla okumaya başladığının bilgisini paylaşır. Lise yıllarındaki okumalarında da tıpkı ortaokulda olduğu gibi kütüphanelere dair paylaştığı anektod, kütüphanenin davetkâr, talep edene kapılarını sonuna kadar açan bir mahiyet taşımadığı şeklindedir. Bahsi geçen kitapları kütüphaneden aldığını söylese de kütüphaneden kitap istemeye çekindiğini, kütüphanenin genellikle kapalı olduğunu ve kaçamak kitap alıyor gibi bir psikoloji içinde kaldığını paylaşır. ( 1989h, 6-7) Hem ortaokul hem de lise düzeyinde öğrenci ve kütüphane iletişimi/ilişkisi noktasında aktardığı hatıralar, okul kütüphanelerinin öğrencilerin istifade etmesi anlamında yeterli kolaylığı sağlamadığını gözler önüne serer.

Liseyi okuduğu dönemlerde kısa süreli uygulamaya alınan bir usul üzere lise 2. Sınıf yaz tatilinde askerî kampa alınırlar. Kampta fırsat buldukça istirahat vakitlerinde kitap okuduğunu, Stendhal'ın Kırmızı ve Siyah'ını, Proust'un Kaybolmuş Zamanın Peşinde eserinin Yakup Kadri Karaosmanoğlu tarafından çevrilmiş olan 1. cildi Svanların Semtinden'i, Choderlos de Laclos'un Tehlikeli Alakalar'ını da okuduğunu söyler. Dostoyevski'den Karamazov Kardeşler, ( 1989r,8) J.J.Rousseau'nun Emile eseri yanında Ahlakın Ahlaksızlığı, İnsan gibi felsefi eserler, bu dönemde okudukları arasındadır. (1989s, 11) Lise yılları okuma ilgisinin ve Fransızcasının gelişmesi sebebiyle evrensel okur yazarlık olarak adlandırılan niteliğe de kavuşmaya başladığı yıllardır. Fransızca hocası olan Orhan Gürsel aracılığıyla farklı okumalara kapı aralamıştır. Victor Hugo'nun «La Retraite de Russie» isimli eserini bu yıllarda tercüme etmiş, bu tercümesi hocası Z. Beloğlu tarafından başka sınıflarda da örnek metin olarak okutulmuştur. Z. Beloğlu vasıtasıyla daha sonra geniş okumalar yapacağı Fransızca'dan gazetelere de yine bu dönemde ilgisi uyanmıştır, hocası bu gazetelerden bir dizi makaleyi gözden geçirmesini istemiş, yanı sıra Nobel Edebiyat Ödülünü almış olan Steinbeck'in yazılarını da incelemiştir. (Karakoç: 1989i,11) Ergani'de Dicle Köy Enstitüsü'nde bir iş bulup çalışmaya başladığı zamanlarda kütüphanenin düzenlenmesi, kitap listesinin çıkarılması işiyle görevlendirildiğinden o zamana kadar görmediği pek çok kitabı ve çağdaş şairleri de orada okumak imkânını bulmuştur.

### **Evrensel okur-yazarlık evresi ve fikirleri yeniden yapılandırma:**

Karakoç'un üniversite yılları daha sistematik okumaların gerçekleştiği bir dönemdir. Bu dönemde ortaokul ve lise yıllarının kütüphane konusundaki kısıtlı imkânlarının yerini geniş bir kül-

tür havzasına terk ettiğini görürüz. Üniversitede farklı bilim disiplinlerine dair gerek Türkçeden gerekse Fransızcadan okumalar yapmaya, Fransız edebiyatının simbolist, sürrealist yazarlarını okumaya başlamıştır. Bu dönemde şiir tutkusu somutlaşmış, Mülkiye Dergisi'nde şiirlerini yayınlamaya başlamış, Mülkiyeden arkadaşı Cemal Süreya ile birlikte edebiyat muhitlerinde yer almaya başlamış, farklı edebiyatçılarla tanışıklıklar oluşturmuştur. Bu yıllarda Sezai Karakoç'un eleştirel düşünme ve okuma biçiminin gelişimine etkisi olduğunu düşündüğümüz önemli isimlerden birisi sosyoloji hocası Sadun Aren olsa gerektir. Karakoç onun Sokrat'ın da Eflatun'un da eleştirilmesi gerektiğini söylediğiyle ilgili bir anekdot paylaşmış, propagandadan bir ilim olarak bahsettiğini söylemiştir. Sadun Aren'den Vaziyet Alışlar Psikolojisi isimli dersi alırken Muzaffer Şerif Başoğlu'nun aynı konuda yazdığı bir kitabı kendisine götürüp okuyup okumama konusunda danıştığı bilgisini hatıralarında aktarır. Muzaffer Şerif Başoğlu'nun «Muasır Psikoloji Cereyanları» adlı bir çevirisi yararlandığını söylediği bir diğer kaynaktır.(Karakoç: 1989j, 11) Üniversite yılları lisede temellerini attığı Fransızca konusunda derinleşmeye başladığı bir dönemdir. Okumalarını çoğunlukla kütüphanede yapmakta, orada bilhassa Grand Larousse du Ving Piemen Siecle, (Yirminci Yüzyılın Larousse'u) Dictionaire de L'Academie Franceise gibi Fransızca ansiklopedi ve sözlüklerin yardımı ile Fransızcasını ilerlettiğini söylemektedir. (Karakoç:1989k,5) Okul kütüphanesinden sonra ilerleyen zamanlarda Milli Kütüphaneden ve Fransız Kültür Merkezi'nden yararlanmaya başlamıştır. Bu dönemde araştırmacı, sakin, yalnızlığı seçmiş bir kişilik oluşumuyla, kütüphane-ders-kitap, dergi okuma ile vaktini değerlendirmeye çalıştığını söyler. Verlaine ve Mallarme, bu dönemde dikkatle okudukları arasındadır. (Karakoç: 1989l,8)

Milli Kütüphane'ye devam ettiği sürede Dostoyevski ve Tolstoy'dan o zamana kadar okuduğu eserleri okumuştur. Nietzsche'nin «Zerdüş dedi ki» adıyla Sadi Irmak tarafından çevrilmiş olan eserinin tercümesini Fransızca ile karşılaştırarak okuduğunu aktarır. Kütüphane çalışmaları Fransızcasının ilerlemesine sebep olmuştur.(Karakoç: LVI) Fransız Kültür Merkezi, Millî Kütüphaneden sonra sıkça uğradığı mekandır. Fransızca kültür ve edebiyat dergilerini burada daha sıkı takip edebilmiştir. Le Monde, Figaro gibi gazeteler ilgiyle okudukları arasındadır. Çağdaş Fransız yazarlarına ait eserleri de Fransız Kültür Merkezi Kütüphanesinde okumuştur. Saint-John Perse, Claudel, Apollinaire, Max Jacob, Jean Cocteau, Henri Michaux vb. şair ve yazarın eserlerini orada okuduğunu söyler. Yine burada Fransız sürrealistlerinden hayli okuma yaptığı bilgisini aktarır. (Karakoç: 1989m,10) Bu okumalar onun tam anlamıyla evrensel okur kimliğine dönüşümünü sağlayacak, okumalarıyla Doğu ve Batı edebiyatının, fikriyatının havzalarına açılacaktır. Karakoç bu dönemde okumayı pratik bir kazanç değil ruhî bir ihtiyaç olarak görmektedir. Üniversite yıllarında sosyoloji, felsefe, psikoloji, tarih konularına eğilmiş, bunları bir ders olarak değil, bilgiye susuzluğu, düşünce ihtiyacının giderilmesi gerekçesiyle okumuş, edebi eserleri okumasının duyarlılığının ve muhayyilesinin tabii beslenişi için olduğunu söylemiştir. (Karakoç: 1989n, 8) Okumakla murad ettiği Türkiye'de toplumsal değişimi gerçekleştirecek bir kadronun şekillenmesidir. Bunu şu ifadelerle aktarır: (Karakoç: 1989o, 8) “Tanzimat'tan, hatta biraz daha öncesinden yanlış, eksik ve sathî olarak ele alınan toplum gidişinin yeni baştan ve temelden gözden geçirilmesini, bu yeniden oluşu gerçekleştirecek idealistler kadrosunun doğmasını kendimi bildim bileli bir kurtuluş çaresi gibi benimsemiştim. Disiplin düzen âşıkıydım. Peşin hükümlere karşıydım. Din, başkalarının öyle görmesine karşın, bende peşin hüküm gibi değil, varlığın temel kaynağı, varoluş sebebi, dünya görüşü ve metafizik bir sistemdi. Tarihimiz de onun dışı vurumuydu bende. Ona karşı gösterilen horgörü beni ta yürekte yaralamıştı çocukluğumdan beri. Bu yüzdendir ki, hüznün, psikolojimin ayrılmaz çehresi ve çerçevesi gibiydi.”

Karakoç, İstanbul'a atanıp çalışmaya başladığında Beyazıt Kütüphanesi'ne devam ettiğini burada hem meslekî konuları gözden geçirdiğini, hem de kitaplara göz attığını söyler. Bu dönemden sonraysa kütüphanelere gitme imkân ve psikolojisinin kalmadığını belirtir. Piyasadan ve sahalardan aldığı kitaplarla, dergilerle ve kendi kütüphanesiyle iktifa etmeye başlamıştır. Kütüphanelerle ilgisi kesilmiş olmasına rağmen Taksim'deki Fransız Konsolosluk Kütüphanesi'ne yine de gitmeye devam etmiş, orada Fransızca dergiler ve kitaplardan 1965 yılına kadar istifade etmiştir. (Karakoç: 1990,7)

Sezai Karakoç'un okumaları elbette bunlarla sınırlı değildir, denemelerinde eleştirel olarak değerlendirdiği, temellük ettiği veya edebi eserlerinde istifade ettiği; Alman romantiklerinden Fransız simbolistlerine, sürrealistlere, varoluşçu filozoflardan Sorokin, Toynbee gibi medeniyet yorumcularına, İbnü'l Arabî, Gazzâlî, İbn Haldûn gibi klasik İslam düşüncesinin önemli isimlerinden 20. yy İslam düşüncesinin Seyyid Kutup, Mevdûdî, Said Nursî gibi öne çıkanlarına varana kadar -geniş bir okuma ilgisine sahip olduğunu düşündürecek- yüzlerce farklı isimden bahisler açtığını görürüz. İleride yapılacak çalışmalarda, bu isimlerin her birinin ondaki yansımalarının izini sürme yönünde gösterilecek gayretler onun okur kimliğinin netleştirilmesine elbette katkılar sunacaktır. Okuma ilgisinin genel hatlarını ortaya koymaya çalıştığımız bu bölümde, aynı zamanda okumanın dinleme alışkanlığı kazanmaktan başlayıp evrensel okur yazarlığa uzanan seyrinin Sezai Karakoç'taki izdüşümlerini netleştirmeye çalıştık. Bütün bu okumalarının neticesinin Sezai Karakoç'un okuma biçimlerinde okunana karşı hermönetik yorumlama ve eleştirel okurluk gibi iki tavrı öne çıkardığını söylemiştik. Karakoç'un okurluğunun genel hatlarının belirlenmesinde bu iki tavrın da netleştirilmesi elzemedir. Onun İslam klasiklerindeki anlatıları, güncel durumlara uyarlayarak yeniden yorumladığını, eleştirel bir okur tavrıyla eserleri değerlendirdiğini görürüz. Bunun hangi fikrî zemin üzerinden gerçekleştiğini belirlemek, onun okuma biçimindeki usûlü de ortaya koymak anlamına gelecektir.

### **Sezai Karakoç'ta eleştirel okuma ve hermönetik yorumlama:**

Eleştirel okuma en genel tabiriyle metin karşısında sorular sorarak okumaktır. Eleştirel okur niteliğini kazanan kişi dikkatli bir okumayla metinlere kuvvetli bir şüphe ile yaklaşır, okunanları eleştirel bir düşünme biçimiyle yorumlar. Elbette eleştirel okur niteliğinin kazanılması ve bunun bir okuma biçimi olarak yerleşmesi için geniş bir okuma kültürüne sahip olmak gerekmektedir. Bu sebepten henüz ilk okuma evrelerinde başlayan okuma yolculuğu farklı evrelerde gelişerek eleştirel okumaya evrilir. Eleştirel okur olmanın gerektirdiği nitelikleri dikkate aldığımızda semantik hakimiyet, metnin yazarını, metnin yazıldığı dönemi, propaganda tekniklerini tanımaya varana kadar bir dizi nitelikten bahsedilebilir. (Çifci: 2006, 63-74) Bütün bunlar metne karşı eleştirel bir yaklaşım sergilemeden önce anlama vukûfiyet, hatalı, aşırı yorumdan kaçınmak için zorunluluklardır. Elbette böylesi niteliklerin kazanılabilmesi için uzunca bir okuma serüvenine sahip olmak gereklidir. Bu nitelikleri kazandığında kişi, bir meleke hâlinde sorular sorarak okumalar yapar ve metinler karşısında kendi hükümlerini verebilir hâle gelir.

Sezai Karakoç, eleştirel okur olmanın niteliklerine geniş bir okuma ilgisi sonucunda ulaşmıştır. O, okunanlar karşısında mutlak dogmatik klişelere yaslanmadan, sorular sorarak ve kuvvetli bir şüphe duymayı önerir. Karakoç, düşünmenin soru sormayı öğrenmek olduğunu söylemektedir. (Karakoç: 1999, 206) Kişinin düşünmesinin önündeki en büyük engel Karakoç'a göre klişelerdir, bu yüzden de soruların dahi ezberletilmiş sorulara dönüşebileceğini düşünmektedir. Ezberletilmiş sorulardan, soru sorarak düşünmeye, bunun bir süre sonra da sormadan cevap almak anlamı-

na gelen ilhama kapı aralayacağını söylemektedir. Karakoç'un buradaki yaklaşımını daha önce bahsi geçen kitap nedir sorusuna verdiği "Ruhul Kudüsle yüklü olandır" cevabıyla birlikte düşündüğümüzde, ilhamdan kastının eleştirel düşünme ve eleştirel okumayla açılacak hermönetik yorumlama kabiliyetinin gelişmesi olduğu düşünülebilir. Karakoç özellikle soru sorarak düşünme ve sormadan cevap almak ifadelerini bir arada kullanırken, metinler ve fikirler karşısında aktif bir yorumcu olmanın gerekliliğine vurgu yapar. Böylesi bir okur meşgalesi süreç içerisinde sezgisel bilginin kapısını aralayacaktır. Dolayısıyla eleştirel bir okuma, bilinenler karşısındaki tabuların yıkılmasını sağlayacak, böyle bir yaklaşımla eleştirel düşünmenin önündeki engeller kaldırıldığında Kutsal olanın günle bağlantısını kuracak düşünme biçimi gelişecektir. Karakoç, Kitaba bağlı kitapları konuşurmak ile Kitaba başkaldıran kitapları susturmak, ifadesini bir arada kullanır ki kitaba başkaldıran kitapları susturmak eleştirel bir okuma yapmaya, Kitab'a bağlı kitapları konuşurmak ise Kitap'tan ilhamla vakti kitabın mesajıyla yenilemeye tekabül etmektedir. Karakoç'a göre Kitap, vakit ve insan arasındaki ilgi kurulunca, ondan fıskıracak düzen yeni bir dirilişin ve canlanışın düzeni olacaktır.

Karakoç'un düşünme biçiminde eleştirel düşünmeyle hermönetik yorumlamanın birlikte ele alındığı, birbirini ikmal ettiği görülür. Ona göre eleştirel bir okur niteliğiyle sorular sorarak metinle münasebet kuran kişide bu sorular, uzun çabalar sonucunda bir esere dönüşecektir. Eser de bir sorudur ve yazar, sorular üzerine düşündüren adamdır. (Karakoç: 1999, 207) Onun oluşturduğu eserle sorduğu sorunun cevabını gelecek zamanın insanı verecektir. Karakoç, Schleirmacher'in öncüsü olan Friedrich Ast'ın hermönetik yorumlama yaklaşımına benzer bir ifadeyle (Karakoç: 1999, 207) "İnsan vardır, geçtiği yere düşünce izi bırakır. Alınlarda derin düşünce izleri bırakır gider. Çok sonra fark edilir bıraktığı iz." diyecektir. Karakoç'a göre vaktini sorular sorarak okumaya ayıran kişi bu okumasının neticesinde öyle bir noktaya ulaşır ki burada artık cevaplara ilham ile ulaşılır hâle gelir. Ona göre ilham, düşünce ve ruh çilesi çeke çeke sorusuz cevap almaya hak kazanmış insanın hak ettiği bir ilâhi bağıştır ve bütün soru sorma gayreti, sonucunda ilhamın oluşması içindir. Bu durumu şu ifadelerle aktarır: (Karakoç:1999, 207) "Döktüğümüz soru terleri o ilham vakitleri içindir. Analara, ilham vaktinin çocukları için bir ilham gelsin diyedir. Kafamızı çarptığımız cehennem yapılı amansız sorulara katlanmamız o ilham vaktinin hatırı içindir. Çekilen çile, ne dünya için, ne bir yudumluk hayat için; geleceklerin ufkunda ilâhi siteyi canlandıracak ilhamlı düşünceler için. Soru düşünceye çıkar, düşünce ilhamın önünde boyun eğer. Nasıl ki ilham da vahyin önünde boyun eğmiştir. İlhamın vahye boyun eğdiği gibi, düşünceler gelen ilhama, sorular da ilhamlanmış düşüncelere boyun eğerse, değerler hiyerarşisi böylece kurulursa, insan ve toplum, kalb sağlığı içinde, zaman ve tarih içinde, var olmanın alanına ayağını basmış demektir."

Karakoç'un burada ilhamdan kastı İslam filozoflarının "hads" olarak ifade ettikleri sezgi olsa gerektir. Hads, İslam düşünürleri tarafından aklî öncüllerden sonuçlara süratle intikal, basit bir müşahade ile sonuca ulaşmak yahut öncülle sonucun aynı anda zihne geliş olarak tanımlanmıştır. (Hökelekli: 1997, 68) Karakoç'un kitabı tanımlarken "Ruhul Kudüsle yüklü olandır" cevabı da kitabın ilhamla ilişkisine yaptığı vurguya delalettir. Bilginin kalıcı hâle gelmesi ve sezgi yoluyla edinilmesi hususunda Karakoç, mezkûr teoriye yaklaşır. "Bu teoriye göre "zihinde tasarlanan bir konunun kalıcı bir bilgi hâline gelmesi, nefsin faal akılla ilişki (ittisâl) kurmasına ve onun kendindeki akledilir sûretleri nefse aktarmasına bağlıdır. Böylece insan nefislerinin ilâhî âlemle çeşitli ölçülerde bağlantı sağlayarak oradan vahiy ve ilham alması mümkündür. Gazzâlî eserlerinin çoğunda, aralarında bir ayırım yapmaksızın hads ve ilham kelimelerini birlikte kullanır. Zekâdaki parlaklığın artması bir noktaya ulaştığında insan birçok bu durumda öğrenme ve düşünmeye bile

ihtiyaç duymaz. Çünkü bu durumda o kimsede hem bilgiler hem de vasıta ve deliller bir defada meydana gelir. Ancak bu istisnaî kişilere has bir özelliktir.” ( Hökeleki, 1997, 68-69) Karakoç da Gazzâlî'nin düşüncesine yakın bir yerden konuşarak ( Karakoç: 1999, 207) “ilham, düşünce ve ruh çilesi çeke çeke sorusuz cevap almağa hak kazanmış üstün insanın hakkettiği bir bağıştır, ilâhi bir bağıştır.” diyecektir. İbn Sînâ ve Gazzâlî de, bu en yüksek hads gücünü nübüvvetin bir özelliği olarak değerlendirirler. (Hökeleki: 1997,69) Karakoç'un okumaların sorular etrafında gerçekleşmesi, bu soruların cevaplarını arama yolculuğunun çile olarak nitelendirilmesi ve soruların bir esere dönüşmesi, hads olarak adlandırılan sezginin gerçekleştiikten sonra hermönetik yorumlamayla yeni eserler ortaya çıkması olarak da değerlendirilebilir. Karakoç'un ilham yoluyla anlamaya yaptığı vurgu aynı zamanda anlamı açıklamayı zorunlu kılar ki burada (Karakoç: 1999, 207) “soru, bir esere dönüşen soru, büyük bir emekle hakedilir. Hakedilmeyen soruların cevabından korkulur. Eser de bir sorudur.” ifadesi üzerinden eseri, ilham yoluyla gelen bir cevap olarak da nitelendirmiş olur. İlham ile eser arasında kurduğu ilgi üzerinden, onun eseri ilham yoluyla oluşan hermönetik açıklamayla ilişkilendirdiğini söyleyebiliriz. Schleiermacher'in öncüleri Friedrich Ast ve Friedrich Wolf'un hermönetiğe dair görüşlerinde, ilham ile hermönetik yorumlama arasında bir ilginin kurulduğu görülür. Sezai Karakoç'un esere dönüşen soru ifadesinin maksadı bu ilgi dikkate alınarak çözümlenebilir. Friedrich Ast, anlama sürecini yaratıcı bir sürecin tekrarı olarak görmektedir. (Palmer: 2002, 116) Anlamaya dair bu bakış açısı temelde Schlegel, Schleiermacher ve daha sonraları Dilthey'in görüşleri ile benzerlik arz eder. Anlama, sanatsal yaratıcılık sürecini tekrarladığından dolayı hermönetik, sanatsal yaratıcılık teorisiyle bağlantılı olan anlama süreci açısından değerlendirilmiştir. (Palmer: 2002, 116) Ast'a göre hermönetikte temel maksat, edebî miras tarzında açığa konmuş olan antik dönemin ruhunu elde etmektir. Hermönetik, metnin geistige (ruhsal) mânâsını açığa çıkarma teorisidir. Bir kişi antik dönemin bütünleşmiş ruhunu ancak o dönemin bireysel eserlerine işlenmiş ilhamları elde etmek suretiyle kavrar. Hermönetiğin amacı, bir eseri, kendi içsel mânâsındaki gelişmeler, içsel unsurların birbiri ile ve o çağın daha kapsamlı ruhu ile olan ilişkileri yoluyla açıklamaktır. (Palmer: 2002, 112) Anlamanın bir de açıklama boyutu vardır ki Ast açıklamayı, anlamanın tarihsel, gramer ve geistige (ruhsal) seviyelerine paralel olarak yine üç seviyeye ayırır: Harf hermönetiği, sezgi hermönetiği ve ruh hermönetiği. Sezai Karakoç vasıtasıyla üzerinde hususen durduğumuz sezgi veya anlam hermönetiği, yazarın ve çağının ruhunu keşfetmeye yönelir. Bir pasajın mânâsını doğru olarak elde edebilmek için edebiyat tarihi, kullanılan muayyen eserin tarihi ve yazarın hayatıyla diğer eserleri hakkında bilgi sahibi olmak zorunludur. (Palmer: 2002, 115) Wolf'a göre ise yorum diyalogik bir süreçtir ve yorumcu başkalarına açıklayabilmek için konuyu anlamaya zihinsel olarak hazır olmalıdır. O hâlde hermönetiğin iki yönünün bulunması kaçınılmazdır: Anlama ve açıklama. (Palmer: 2002, 118) Schleiermacher'e göre de anlama ortamı diyalog ilişkisinin bir parçasıdır. Diyaloga giren kişi birtakım kelimeleri alır ve gizemli bir sürecin sonunda onların anlamı kendisine ilham edilir. Bu gizemli ve hatta ilahi süreç, hermönetiksel bir süreçtir.(Palmer: 2002, 123)

Bütün bunları göz önüne aldığımızda eleştirel okuma süreciyle hermönetik yorumlama arasında birbirini ikmal eden bir tavrın Sezai Karakoç'un okumaya verdiği anlam üzerinden meczedildiği söylenebilir ki burada anahtar kavram ilhamdır. Karakoç'un ilhamı, sürekli soru sorma faaliyeti sonucunda kendiliğinden gelen cevaplar olarak nitelendirilmesi, eleştirel okur tavrının hermönetikle kurduğu ilişkiyi vurgular. “Eser de bir sorudur. Gelecek zamanın insanı verecektir bu sorunun cevabını. Yazar, düşündüren adamdır. Düşünene, soru sormasında, yardımcı olandır. İnsan vardır, geçtiği yere düşünce izi bırakır. Alınlarda derin düşünce izleri bırakır gider.” Karakoç, salt bir



eleştirel okur tavrının hafakan doğuracağını ve bu hafakanı bir izin takibinde olmakla kendiliğinden gelecek cevap olarak tavsif ettiği ilham üzerinden açmayı teklif etmektedir, dolayısıyla kutsal göz ardı eden bir eleştirel okur tavrını da eleştirir. Batının okuma biçimi üzerine şu yorumlarda bulunur: ( Karakoç: 1999, 208) “Batı sorudur. Soru, batıda hafakan hâline varmıştır çağımızda. Çağımızda batının buhranı biraz da ilhamdan uzak olmanın hafakanıdır. şimdi bu hafakan bütün dünyayı sarmıştır. İlhama yatkın doğu toprakları da şimdi aynı sorularla sarsılıyor. Ama, bu soruların cevabı gelecek. Batılıya gelen cevaplar gibi değil, değişik cevaplar olarak gelecek. Batıda soru düşünceye dönüşmekte, düşünceler de ufukta bir çizgi olarak kendi içine kıvrılmaktadır. Doğuda ufuk açıktır. Sorular kimi zaman düşüncelere, kimi zaman da düşünceleri de atlayarak ilhama çıkar. Doğü, bilerek bilmeyerek cevabını ilhamdan ister. Ve sorular biter, düşünce yorulur, ilham ne biter ne yorulur.”

Karakoç’a göre sorgulayıcı şüpheyile metinlerin okunması esere dönüşen soruyu ortaya çıkaracak ve bu eser, geçmişteki izlere eklenmiş bir iz olarak gelecekteki yorumcularını bekliyor olacaktır. Karakoç’un tam da burada kutsal olan ile diğer kitapların arasında olması gereken ilişki hususunda söylediklerini bir daha tekrar etmek yerinde olacaktır: (Karakoç, 2012b, 198) “ Kitaptan kitaba bir ruh miras kalır: Gelenektir bu.../...Kitap Musa’nın esasıdır. Kitapsılsa büyücü değnekleri. Bu değnekleri zaman sınavında Musa’nın esası yutacaktır. İnsanlığı kitaba döndürmek: sorun budur. Kitabın ruhuna döndürmek. Vahye bakıp ilhama kavuşmak. Yeni kitapların doğumu buna bağlı”. Kitapların Kitap’tan ışık aldığıını, bu yüzden de böylesi kitapların diriliş için umut olduğunu, hakikatte kitabın bir tane olduğunu, ona bağlı olarak hayat özü taşıyanların da o tek bir Kitap’a hürmetten kitap adını aldıklarını düşüncesi de izleri yorumlamak ve yeni izler bırakmak suretiyle Karakoç’un okumaya atfettiği anlamdaki hermönetik döngüyü işaret etmektedir denebilir.

### **Sonuç:**

Sezai Karakoç’un okuma kültürünü belirlenmeye çalıştığımız bu çalışmada, Karakoç’un Hatıralar’ındaki örnekleri göz önüne aldığımızda erken yaşlarda sözlü kültür ortamlarına dinleyici olarak katılımın, ileriye dönük okuma kültürünün gelişimine oldukça önemli katkılar sunduğunu söyleyebiliriz. Karakoç’un okuma kültürünün oluşmasında en temel etki aile içi okuma ortamını düzenleyen baba figürü olmuştur. Karakoç’un babasının sesli olarak okuduğu kitaplar sayesinde okumaya ilgisinin oluştuğu, bu kitaplara maruziyetle onda kitap okuma alışkanlığının belirdiği ve hatta gelenekle kurduğu ilişkinin psikolojik boyutunun şekillendiği söylenebilir. Öyle ki Karakoç’a göre kitap esas olarak bir geleneğin devam ettiricisi olandır ki bu gelenek kaynağını vahiyden alır. Dolayısıyla kitaba bağlı kitapları konuşturmak ve kitaba başkaldıran kitapları susturmak ifadesi Kutsal kitabın otoritesine vurgu yapar ki bu otoritenin belirginleşmesi, babasının okuyup kendisinin dinlediği gelenekle ilişkili kitaplar sayesinde olmuştur denebilir.

Karakoç’un okuma kültürünün şekillenmesinde öne çıkan bir diğer husus kütüphanelerle kurduğu ilişkidir. Ortaokul ve lise yıllarında kütüphaneler her ne kadar bütünüyle istifadeye açık olmasa da Karakoç bir biçimde buralardan faydalanmaya çalışmış ve fakat konulan kısıtlar sebebiyle kütüphane ilgisi daha çok üniversite yıllarında ve sonrasında belirginleşmiştir. Ortaokul ve lise yıllarında hem kütüphaneye hem de Büyükdöğü dergilerine erişim noktasında yaşadığı engellemeler onun okuma sevgisini kamçulamış olsa gerektir. Üniversite yıllarında Millet Kütüphanesi, İstanbul yıllarında Beyazıt Kütüphanesi adetâ ikinci evi olmuştur. Fransız konsolosluğu kütüphanesi de istifade ettiği bir kütüphanedir ki Batı düşüncesini Fransızca üzerinden burada okumuştur. Bu bağlamda dün olduğu gibi bugün de değişmeyen bir realite olarak okul kütüpha-

nelerinde öğrencilerin kitaba ulaşmada yaşadığı kısıtlılıklar sebebiyle okullarda yeterli düzeyde okuma ilgisinin oluşmadığı söylenebilir. Karakoç, kütüphane konusunda yaşadıkları sebebiyle bu hususa ayrı bir önem vermiş, okullarda kütüphanelerin, dershanelerden daha ön planda olması ve sınıfların, kütüphanesmesi gerektiğini söylemiştir.

Karakoç'un okuma biçiminde iki unsurun öne çıktığı söylenebilir. Bunlardan birincisi eleştirel bir okur olarak Sezai Karakoç, diğeri okudukları karşısında hermönetik yorumcu olarak Sezai Karakoç. Eleştirel bir okur kimliğinin gelişmesi için okumaları tetkik edebilecek bir çoklu bakışa gerek vardır ki bu çoklu bakışın gerçekleşebilmesi de uzun soluklu okumalarla ortaya çıkar. Karakoç'un ortaokul ve lise yıllarında Türk ve Dünya edebiyatının önemli eserlerini okuduğunu, bunu aynı zamanda felsefi ve sosyolojik fikriyatla beslediğini ve daha sonra üniversite yıllarında modern Batı düşüncesinin ana kaynaklarını Fransızcadan okuduğunu göz önüne aldığımızda onda çoklu bakış açısının oluşmasını sağlayacak bütün alt yapının teşekkül ettiği iddia edilebilir. Bütün bu okumalar, Batı edebiyatı ve fikriyatına tetkikçi bir nazarla yaklaşmasının yolunu açmıştır ki bu tetkikçi nazarın oluşmasını sağlayan da İslam fikriyatının temel eserlerini içselleştirmiş olmasıdır. Bu bağlamda Batı okumalarında, Batı'nın sanat ve fikriyatının İslam düşüncesiyle mezcedilebilecek yanlarını keşfetmiş, Batı düşüncesinin önemli isimlerinin fikriyatlarını onlardan bütünüyle etkilenerek değil, bilinçli bir eklektik yaklaşımla tevیل etmiştir. Bu sayede onda Batı edebiyatının, fikriyatının önemli isimlerinin izlerini görsek de bütünüyle gölgeleri altında kaldığını söyleyemeyiz. Okuyup içselleştirdiği eserleri kendinceleştirerek yeniden yorumlamış ve ele almıştır. Diğer taraftan İslam düşüncesinin temel fikriyatının izlerini de hermönetik bir yorumcu olarak güncelleme gayretinde olduğunu söyleyebiliriz. Bu eserleri günün dilini ve algısına taşıyarak yeniden yorumlamış, bu sayede onda okuma, hermönetikçilerin yaklaşımına uygun şekilde esere dönüşen bir nitelik kazanmıştır. Dolayısıyla okumalarının sorular etrafında gerçekleştiğini, soruların bir süre sonra onda fikrî meleke hâline geldiğini ve sezgi yoluyla okunanlardan farklı çıkarımlar yapabildiğini ve nihayetinde bu çıkarımların onun fikrî eserlerinin muhtevasını, edebî eserlerininse felsefi arka planını oluşturduğunu söyleyebiliriz.

#### Kaynakça:

Chall, J.S ( 1983) *Stages of Reading Development*. N.Y. McGraw-Hill Book Company.

Collins, F. (1999) “*The Use of Traditional Storytelling in Education to the Learning of Literacy Skills*” *Early Child Development and Care*, 1999, Vol. 152, pp. 77-108

Çifçi, M.(2006).*Eleştirel Okuma*.Türk Dili Araştırmaları Yıllığı - Belleten,54 (2006/1) ,55-80.

Göksel, A. (2022). *Okumanın Unsurları ve Gelişim Evreleri*. Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi , (9) , 132-147.

Hökekleli, H. (1997) *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul. Türkiye Diyanet Vakfı

Karakoç, S. (1989d) “Hatıralar-XXIV”, *Diriliş*, S.24, s.10-12, 02 Ocak 1989.

Karakoç, S. (1989a). “Hatıralar-XXVI” *Diriliş*, S. 26. s.12, 16 Ocak 1989.

Karakoç, S. (1989b) “Hâtıralar-XL”, *Diriliş*, S.40, s.9 21 Nisan 1989.

Karakoç, S. (1989c) “Hâtıralar-XXIX”, *Diriliş*, S.29, s.12 6 Şubat 1989.

Karakoç, S. (1988a) “Hatıralar-XIX”, *Diriliş*, S.19, s.8, 28 Kasım 1988.

Karakoç, S. (1988b) “Hatıralar-XXIII”, *Diriliş*, S.23, s.11, 25 Aralık 1988.

- Karakoç, S. (1988c) “Hâtıralar-XXVIII”, *Diriliş*, S.28, s.10-12, 30 Ocak 1989.
- Karakoç, S. (1989e) “Hâtıralar-XXX”, *Diriliş*, S.30, s.8-10, 13 Şubat 1989.
- Karakoç, S. (1989f) “Hâtıralar-XXXII”, *Diriliş*, S.32, s.6, 27 Şubat 1989.
- Karakoç, S. (1989g) “Hâtıralar-XL”, *Diriliş*, S.49, s.6, 21 Nisan 1989.
- Karakoç, S. (1989h) “Hâtıralar-XXXIV”, *Diriliş*, S.34, s.7, 13 Mart 1989.
- Karakoç, S. (1989i) “Hâtıralar-XXXIX”, *Diriliş*, S.39, s.11, 14 Nisan 1989.
- Karakoç, S. (1989j) “Hâtıralar-XL”, *Diriliş*, S.42, s.9, 5 Mayıs 1989.
- Karakoç, S. (1989k) “Hâtıralar-XLIV”, *Diriliş*, S.44, s.8, 19 Mayıs 1989.
- Karakoç, S. (1989l) “Hâtıralar-XLVIII”, *Diriliş*, S.48, s.8, 16 Haziran 1989.
- Karakoç, S. (1989m) “Hâtıralar-LVII”, *Diriliş*, S.57, s.10, 18 Ağustos 1989.
- Karakoç, S. (1989n) “Hâtıralar-XLII”, *Diriliş*, S.42, s.10, 5 Mayıs 1989.
- Karakoç, S. (1989o) “Hâtıralar-XLV”, *Diriliş*, S.45, s.8, 5 Mayıs 1989.
- Karakoç, S. (1989p) “Hâtıralar-XXXVII”, *Diriliş*, S.37, s.9, 3 Nisan 1989.
- Karakoç, S. (1989r) “Hâtıralar-XXXV”, *Diriliş*, S.35, s.9, 20 Mart 1989.
- Karakoç, S. (1989s) “Hâtıralar-XXXVI”, *Diriliş*, S.36, s.9, 27 Mart 1989.
- Karakoç, S. (1990) “Hâtıralar-LXXX”, *Diriliş*, S.80, s.7, 26 Ocak 1990.
- Karakoç, S. (2012a) *Çağ ve İlham 4*. İstanbul. Diriliş Yayınları.
- Karakoç, S. (2012b) *Çağ ve İlham 2*. İstanbul. Diriliş Yayınları.
- Karakoç, S. (2009) *Çağ ve İlham 1*. İstanbul. Diriliş Yayınları.
- Karakoç, S. (1975) *Sütun 1*. 2. Baskı. İstanbul. Diriliş Yayınları.
- Karakoç, S. (1999) *Sütun*. 5. Baskı. İstanbul. Diriliş Yayınları.
- Karakoç, S. (2011a) *Düşünceler II. Kurumlar*. İstanbul. Diriliş Yayınları.
- Karakoç, S. (2011b) *Yitik Cennet*. 12. Baskı. İstanbul. Diriliş Yayınları.
- Karakoç, S. (2011c) *Yunus Emre*. 12. Baskı. İstanbul. Diriliş Yayınları.
- Karakoç, S. (2012) *Gün Doğmadan*. İstanbul. Diriliş Yayınları.
- Karakoç, S. (2016) *Piyesler I*. İstanbul. Diriliş Yayınları.
- Isbell, R., Sobol, J., Lindauer, L. et al. (2004) *The Effects of Storytelling and Story Reading on the Oral Language Complexity and Story Comprehension of Young Children*. *Early Childhood Education Journal* 32, 157–163
- McLuhan, M. (2020) *Gutenberg Galaksisi*. İstanbul. Yapı Kredi Yayınları.
- Palmer, E. R. ( 2002) *Hermönetik*. Çev. Yrd. Doç. İbrahim Görener. İstanbul. Anka Yayınları.
- SAMUR, A. (2017). *Okuma Kültürü Edinme Sürecinde “İlkokul Dönemi (6-10Yaş)”*. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 50(1), 209 - 230.

# Madame Bovary'nin Türk Edebiyatına Yansımalarından Biri: Bugünün Saraylısı'ndaki Aşşen

*A Reflection of Madame Bovary in Turkish Literature: Aşşen in Bugünün Saraylısı*

Ferudun AY\*



## Öz

Gustave Flaubert'in Madame Bovary adlı romanı hem anlatım tekniği hem de başkişinin özellikleri bakımından Realizm'in öncü eserlerindedir. Romanın başkişisi Emma Bovary hem romanın kaleme alındığı yıllarda hem de sonraki dönemlerde, kadının konumu ve toplumsal davranış değerlerinin dışına çıkış bakımından çok tartışılmış bir tiptir. Emma tipinin Türk romanında Aşk-ı Memnu'dan itibaren izlerini görmek mümkündür. Refik Halit Karay'ın Bugünün Saraylısı romanındaki Aşşen'in mutsuzluğu, hayal kırıklıkları, yetişme tarzı ile yaşadığı hayat arasındaki farklılıklar bakımından Emma Bovary ile benzerlikler gösterir. İki kahramanın hayalleri, lüks hayat ve barındırdıkları gösterişli yaşama tarzı bakımından birbirine yakındır. Emma Bovary'nin Paris hayranlığına karşın Aşşen'in İstanbul Beyoğlu'na özlemi bulunmaktadır. Her iki romanın başkişileri aşk karşısındaki tavırları, yetişme tarzları, hayata karşı tutumları ve sonradan elde ettikleri yaşantıları arasında benzerlikleri ile ilgi çekicidir. Başka yönlerden de pek çok ortak noktaları olan bu romanlar ikili bir okumaya uygundur. Bu makalede Emma ile Aşşen arasındaki benzerlik ve farklılıklar ile bunların nedenleri üzerinde durulacaktır.

**Anahtar Kelimeler:** Türk Edebiyatı, Türk Romanı, Refik Halit Karay, Gustave Flaubert, Bugünün Saraylısı, Madame Bovary, Aşşen, Emma

Dr. Öğr. Üyesi, Bandırma Onyediy Eylül  
Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri  
Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü,  
Email: fay@bandirma.edu.tr  
Orcid 0000-0001-7341-8983

Gönderilme Tarihi / Received Date:  
3 Ağustos 2023  
Kabul Tarihi / Accepted Date:  
29 Eylül 2023

Atıf/Citation: Ay F. (2023).  
Madame Bovary'nin Türk Edebiyatına  
Yansımalarından Biri: Bugünün  
Saraylısı'ndaki Aşşen  
doi.org/10.30767/diledeara.1337504

Copyright © 2023  
Dil ve Edebiyat Araştırmaları  
tded.org.tr | 2023

## Abstract

Realism. The protagonist of this novel, Emma Bovary, has been a subject of intense discussion both during the time of its writing and in later periods. The traces of the Emma character can also be observed in Turkish literature starting from Aşk-ı Memnu onwards. In Refik Halit Karay's novel Bugünün Saraylısı, the character Aşşen shares similarities with Emma Bovary in terms of unhappiness, disappointments, and the disparity between the way she was raised and the life she lives. The settings surrounding the dreams of both characters also show similarities in their inclination towards luxurious living. While Emma Bovary admires Paris, Bugünün Saraylısı Aşşen longs for İstanbul's Beyoğlu district. The main characters of both novels are interesting with their similarities in their attitudes towards love, their upbringing, their attitudes towards life and the experiences they acquired later on. These novels, which have much in common in other aspects, are suitable for a dual reading. This article will focus on the similarities and differences between Emma and Aşşen.

**Keywords:** Turkish Literature, Turkish Novel, Refik Halit Karay, Gustave Flaubert, Bugünün Saraylısı, Madame Bovary, Aşşen, Emma Gustave Flaubert's novel Madame Bovary is considered a pioneering work of

## Extended Summary

Gustave Flaubert challenged the assumptions upon which traditional romantic fiction is based in his novel *Madame Bovary*. In this sense, the author expressed his views and personality in his work, going against the expectations of the time. He drew attention in his work to the intellectual weakness of the era by utilizing topics and individuals he considered foolish, and by mocking the classes that portrayed the contradictions in issues and people that he regarded as absurd. Despite the conservatism of the time, his story revolving around extramarital relationships shed light on the reality that was meant to be concealed. Gustave Flaubert, through the concept of the construction of reality in *Madame Bovary*, has also been observed to have addressed the influence of the society's environment, which will be defined as Bovarism in Turkish literature, on the character in the novel, as he portrayed it. In the novel "*Bugünün Saraylısı*", by Refik Halit Karay, Ayşen's character exhibits similarities to Emma Bovary in terms of her unhappiness, disappointments, upbringing, and the disparity between the life she lives. The two heroines share similarities in their dreams, luxurious lifestyles, and the showy manner in which they live. In both "*Madame Bovary*" and "*Bugünün Saraylısı*" the initial formation of the characters marriages prioritizes wealth and morality. In "*Bugünün Saraylısı*" the novel narrates Ayşen's struggles within the context of the upbringing of a merchant's daughter from Anatolia, her desires, her aspiration to enter a different way of life, and her struggles resulting from these dreams and desires. Similar to Emma, she longs for life in the big city. Both Emma Bovary and Ayşen initially build their emotions on materialistic desires. Both characters, instead of being a part of real life, see life as mere movies. Just like Emma, Ayşen's incorrect decisions lead her to an ultimately unhappy life.

In the novel "*Bugünün Saraylısı*", the developments are presented to the reader in an organized manner, interspersed with disruptions. Ayşen's arrival in Istanbul and her desire to enter high society are depicted, similar to the change of location in "*Madame Bovary*" highlighting the gap between Emma's dreams and real life, as well as depicting a social change. Furthermore, the narrative integrates characters and events with the setting. Refik Halit Karay, in "*Bugünün Saraylısı*", presents the change brought about by location, just like Gustave Flaubert did in "*Madame Bovary*." In many respects, Emma Bovary from "*Madame Bovary*" and Ayşen from "*Bugünün Saraylısı*" resemble each other. The similarities and differences between Emma and Ayşen, as well as the reasons behind them, have been widely discussed, drawing attention to the position of women and their departure from societal behavioral norms, in terms of narrative technique and the characteristics of the main characters. As in Gustave Flaubert's "*Madame Bovary*", Refik Halit Karay's "*Bugünün Saraylısı*" has found its place in our literature as a novel that portrays reality through fiction during the period of transition from the Ottoman Empire to the Republic of Turkey. Alongside the beneficial effects of this rapid change, the issue of corruption has also emerged. Both authors have documented characters in their novels who, from the start of the modernization process, become estranged from themselves and are unable to fully embrace the values of the societies they do not truly belong to. Disconnected from reality, Ayşen in "*Bugünün Saraylısı*" and Emma in "*Madame Bovary*" see life not as it is but as they are influenced by movies or the characters they read about in novels.

In "*Madame Bovary*" Emma, determines her behavior, guided by the opportunities offered by her new life, location, and means, while Ayşen, in "*Bugünün Saraylısı*", emerges as an instructive character who exemplifies the changes brought about by the revolution and a person's ability to

transform themselves. Specifically, both authors emphasize the alignment of events with the environment and locations in their narratives. The desires of Emma and Aşşen are part of a series of events that develop in conjunction with their surroundings. The reader is presented with a sequence of events that unfolds in an organized manner, including places, dreams, desires, disruptions, and unhappiness. Just as Gustave Flaubert did in “*Madame Bovary*”, Refik Halit Karay also depicts the changes brought about by location. Both authors provide examples of how people can change based on the opportunities presented by their surroundings.

In the comparison of Aşşen from “*Bugünün Saraylısı*” and Emma from “*Madame Bovary*”, the position of the narrator in the novel and the sequences of events presented in the narrative are also important. In “*Madame Bovary*” Emma’s thoughts are meticulously presented down to the finest details, whereas in “*Bugünün Saraylısı*”, Aşşen is portrayed more through the appearance of Ata Efendi and his surroundings. As a result, the reader is often left to interpret Aşşen to some extent based on their own intuition.

## Giriş

Milletler, siyasal, sosyal ve kültürel yapılarını kendi içinde veya başka medeniyetlerin tesiriyle gelişen olaylardan etkilenecek değişim ve gelişimlerini gerçekleştirirler. Benzer durum Avrupa’da Rönesans ve *Hümanizm*’in edebî akımlarının oluşmasında büyük rol oynamıştır. Beraberinde XIX. yüzyıl ilk yarısında ortaya çıkan *Romantizm* akımı, *Klasisizm* akımına bir tepki olarak doğmuştur. Dolayısıyla sanatın, devrin içinde gelişen düşüncenin ve akımların bir öncekine tepki olarak şekillenerek oluşmuştur. Fransa’da doğup Avrupa’yı saran *Klasisizm* gibi düşüncenin eserler üzerinde tesiriyle yeni mahiyetlerin doğuşu ve oluşmasında büyük tefekkürlerin genişlemesinde ilk ortaya çıkışından itibaren tesir etmiştir (Yetkin, 1941, s. 7-8). Türk Edebiyatında ise Batı ile temas kurulmaya başlandığı ve yoğun ilişkilerin geliştiğı bir süreçte Tanzimat dönemine ait ilk tercüme ve telif eserlerle *Romantizm* akımı edebiyatımıza girmiştir. Bunlardan başlıcaları Lamartine, J. J. Rousseau, Victor Hugo, Bernardin de Saint Pierre, Alexandre Dumas Pere, Daniel Defoe’nin eserleri Türkçe’ye çevrilmiş ve bu kişiler Tanzimat dönemi sanatçıları tarafından örnek alınmıştır. XVIII. yüzyıl edebî akımların geliştiğı dönemde *Realizm*, *Romantizm* akımına karşı Auguste Comt’un ve Hippolyte Taine’in de yer aldığı *Pozitivizm*’den beslenerek gelişmiştir. *Romantizm*, *Santimentalizm* ve hayalciliğini reddeden *Realizm* edebiyatta gerçekliğı salt akıl ile önemseyerek tarafsız bir bakış açısıyla olayları ortaya koymayı amaçlamıştır. Gustave Flaubert de *Pozitivizm*’in ve *Realizm*’in ilk gerçek örneğini *Madam Bovary* adlı romanıyla hayattan alınan gerçekleri kurgulayarak yazmıştır. “*Realizm, aynı itiyatları, aynı görüşleri taşıyan, aynı hayatı zaruretlere tâbi olan insanların müşterek ruhunu tasvire ehemmiyet verir*” (Yetkin, 1941, s. 132). Bu minvalde değerlendirilen Gustave Flaubert’in *Madame Bovary* romanı dünya edebiyatının *Romantizm*’den *Realizm*’e geçişinde önemli aşamalardan birisi olarak kabul edilir. *Madam Bovary* romanında, Emma Bovary tipinin iyi veya kötü kadın tipi tanımlamalarının dışında yetişme tarzı ile yaşadığı hayat ve kararları arasında mantıklı denilebilecek ölçütler kurulabilen bir roman kahramanı olmasının büyük tesiri bulunmaktadır. Yaşadığı duyguların ve ihanetlerinin bulunduğu hayatla ilgisi onu kesin çizgilerle iyi veya kötü olarak değerlendirmenin dışına çıkarmış ve grileştirmiştir. Bu bakımdan *Realizm*’in ölçütü sayılabilecek insan eylemlerinin yaşamak durumunda kaldığı hayatla mantıksal bağlantısı bulunur teoremi gerçekleşmiştir.

Gustave Flaubert, *Madame Bovary* romanında geleneksel romantik kurmacanın dayandığı varsayımları da zorlamıştır. Bu anlamda yazar eserinde görüşlerini ve kişiliğini yansıtmasına

dair dönemin beklentisine de aykırı davranır. Gustave Flaubert'in devrinde büyüyen çelişkilerin gölgesinde kalmıştır. XIX. yüzyılın Avrupa'sında ilerleme ve eğitim gibi geleneklere topyekûn saldırması, sivri dili ve üstün zekâsını sergilemek için eserlerini bahane eden biri gibi görünse de gerçekte okurlarıyla olan ilişkisinin temelinde bir muğlaklık bulunmaktadır. Gustave Flaubert, aptallık olarak gördüğü konu ve davranışlarla dalga geçtiğı sınıflardan malzeme edinen ve metnin kendisinde bildiğini idrak edebileceğine dair bir yetenek olduğı varsayılarak *Madam Bovary*'deki entelektüel bilgisi zayıflığı, yapmış oldukları zıt olan bir muğlaklık eserinde dikkati çekmektedir (Flaubert, 2013, s. 26). “*Ama bu teşvik edilen muğlaklığın yanında kitap, okurun yargılayarak veya duygusal tatmin amacıyla okumasına da olanak veren yanlı, dogmacı okumalara da müsaite yanlıtıcı bir içtenlikle de yazılmıştır.*” (Flaubert, 2013, s. 41).

Türk Edebiyatında ilk realist eserler Tanzimatla başladığı dönemde Batı edebî akımı çerçevesindeki gelişmelerden etkilenecek Samipaşazade Sezai'nin *Sergüzeşt*, Nabizâde Nâzım'ın *Karabibik* ve Recaizade Mahmut Ekrem'in *Araba Sevdası* adlı romanları bu eserlerin başında gelmektedir. Bu eserler başta olmak üzere *Realizm*'in ilkelerini tam anlamıyla yansıtmaları bakımından realist tasvirler içeriyor olmaları yönüyle dikkate değer bir yere sahip olurlar. Cervantes'in yazdığı ilk edebî roman kabul edilen *Don Kişot* adlı romanı da tespitlerimizi destekler örnekler içeren yazıldığı dönem öncesine okuru götürerek Orta Çağ şövalye hikâyelerini eleştirmekten ileriye giderek yeni bir edebî tür yaratmak için harekete geçtiğini görmekteyiz. Böylelikle Cervantes, romanında eleştiri ve parodiyi kullanarak *Don Kişot*'ta hem yeni bir edebî tür hem de yeni bir edebî akım yaratmıştır. *Romantizm* eleştirisinin aynısını *Araba Sevdası* ve *Madam Bovary* romanlarında da görmekteyiz (Noyan, 2016, s. 1852).

Gustave Flaubert, Türk Edebiyatına da tesir etmiş akımların içindeki gerçekçilik akım yazarların birçok eserini beğenmez. Ressamın gerçekçi katı ifadesine itiraz eder. Ancak *Madam Bovary* eseri tıpkı *Champfleury* ile *Duranty*'nin manifestoları ve kurmaca eserleri ve *Courbet*'nin resimleriyle çağdaşlarından olduğı için yeni gerçekçilik akımının örneklerinden kabul edilmiştir (Flaubert, 2013, s. 29- 30). Berna Moran, Türk romanında derinliğı olmayan, karmaşık çok yönlü karakterlerin yaratılmamasından yakınıldığı bir dönemde XIX. yüzyıl romanında Dostoyevski, Tolstoy, Gustave Flaubert benzeri yazarların bireyin kişiliğini yakalamak için onların kendine özgü iç dünyasına yöneldiklerini ve sahnelerken çok çeşitli yönlerinin derinliğini karmaşık tipleri yaratarak vurgulamıştır (Moran, 2008, s. 200). Türk Edebiyatı *Realizm*'e geçiş yaptığı Servet-i Fünun edebî dönemindeki romanlarda Emma Bovary benzerliğinde tipler ortaya çıkmaya başlamıştır.

*Realizm*'e geçişin örneklerini gösteren *Aşk-ı Memnu*'dan önceki Türk romanında karakterler ve olaylar arasındaki bağı pek görülmez. Gerçekçilerden öğrendiğı karakterlerin kişilikleriyle olaylar arasındaki nedensellik bağıının kurulmasını Halit Ziya Uşaklıgil'in, Balzac, Zola ve Flaubert gibi oluşturduğunu görmekteyiz. Roman içinde aranan olayın gelişiminde tiplerin kişiliklerine bağılılık olayların tipler üzerinde oluşturduğı etkiye göre değışmiştir (Moran, 2008, s. 59). Berna Moran, *Aşk-ı Memnu* romanında Bihter'in, Nihal'in bakış açısından hareketle kötü karakter olarak gösterilmesine bağılamıştır. Berna Moran, Nihal'in bakış açısıyla başlayan olaylar, kocasını yeğeniyle aldatmasının ötesinde ağır kusuru olmayan Bihter'in evde alınan pek çok kararların kendisinin eve gelmeden verilmiş olmasına dikkati çeker ve suçlamayı çok mantıklı bulmaz. Bu yönüyle Bihter'i *Madame Bovary*'ye benzeter. Bihter gibi Emma da kocası Charles Bovary'ye karşı hiçbir şey hissetmez. Hissiz ilişki onu yasak ilişkiye iter. Üç farklı erkekle evlilik dışı ilişki yaşayan ve sonunda intihar eden Emma'nın roman olayları boyunca onu kötü sona iten ve hazır-

layan bir olay verilir (Moran, 2008, s. 58-60). Bu açıdan bakıldığında Bihter'in roman boyunca sebepler dairesinde yaşadıkları ve Emma'nın kötü sona gidişine iten hikâyesinin önemli bir paralellikler içerdiğini görmekteyiz. Bu anlamıyla Halid Ziya Uşaklıgil'in *Aşk-ı Memnu* romanındaki Bihter, birçok bakımdan Emma'yı hatırlatan özellikler gösterir.

Oğuz Atay, *Aşk-ı Memnu* romanındaki Bihter karakteri ile *Kırık Hayatlar* ve *Mai ve Siyah* romanındaki tipler arasında tutunamayan kişiler olarak duygu benzerliği kurar. Ahmet Cemil karakterinde olduğu gibi büyük hayallerin küçük hesaplarla söntüp giden tip benzerliklerine dikkati çeker. Çünkü Ahmet Cemil'in bu gidişi bilinçsizce olmamaktadır. Zayıf iradeleri ve önleyemedikleri kaderlerinin sonucuna yenik düşmüşlerdir. Asıl gerçeklik ve bilinçsizce olan kaderlerine kapılıp gitmekten ziyade sorumlu olduklarını hissederek hareket etmiş olmalarıdır.

Halit Ziya Uşaklıgil'in, Batıya yönelen bilinçli bir aydın olarak eserlerindeki kahramanlar yönelişinde bir temsilci olan Ahmet Cemil, Divan edebiyatının biçim ve ifade anlayışına karşı çıkar ve şiirleriyle değiştirmek istemektedir. Nihal sadece klasik parçalar çalar ve özellikle düğün sahnesinde çalan müzik ile geleneksel hayat içindeki insanların dışında kalır. Melih Bey de geleneksel ahlak anlayışı dışında kalır. Firdevs ve Bihter ise henüz tam Avrupai olamamıştır. Örneğin, yine katıldıkları bir düğünde eğlencelere eşlik eden Bihter ud çalar. Halit Ziya Uşaklıgil, tiplerin karakteristik özelliklerini realist tavır içinde vererek bu bakımdan Türkiye tarihinde de Batı'ya açılış olarak görülen bir dönüm noktasında, devrinin insan karakterini vermekle günümüz ve gelecek Türkiye'sini bu hususta aydınlatmanın yanında 1900'lü yıllarda Türk insanının ruhsal ve düşünce yapısının nasıl ve neler hissettiğini ulusal duyarlılık içinde vermiştir. Ancak karakterlerin duyarlılıkları belirgin değildir. Batı'ya yöneldiğimiz ve bütün kurumlarımızla Batılı olmaya çalıştığımız bir süreçte ıleri sürdüklerimizi de işin içine katarak kahramanları daha iyi tanımlamak gerekmektedir. Fakat, bu anlamda Halid Ziya Uşaklıgil niyetlerini savunmuştur. Günümüze devrini anlatmak için yaptıklarının temelinde iyi niyetli ve samimi biçimde Batılı olmaya çalıştıklarını ve bunu yaparken yapmış olduklarının iyi olanı yapmak olduğunu anlatmıştır. Ancak muktedir olamamışlarsa da suçlusunun niyetleri olmadığı da böylelikle vurgulamıştır. Bu açıklamasını sanat adamında olması gerektiğini düşündüğü alçak gönüllülük ve endişenin tıpkı kahramanlarındaki özelliklerin dahi var olduğunu ifade etmiştir (Atay, 2021, s. 186-190).

Halit Ziya Uşaklıgil'in roman tiplerinin gösterdikleri tepkilerden anlaşılacağı üzere bizim insanımızın yapısındaki isyankâr olmamakla birlikte kendilerini cezalandıran tepkilerini de vermiştir. *Madam Bovary* romanın başkahramanı Emma da aşırı derecede lüks, gösteriş düşkünlüğü, hayalperest, güzel, ihtiraslı, duygularıyla hareket eden, bencil, sorumsuz bir kadın tipi çizilirken *Aşk-ı Memnu* romanında da şöhret, aşk, zenginlik ve büyük hayaller kuran kahramanlar her zaman sevgileri nedeniyle hayal kırıklığı yaşayacakları hissi ile hareket eden ve tepki veren tiplerden oluşturulmuştur. Kadının yaşam içindeki yerini, yaşayış biçimindeki değişimi, Bihter ve Behlül tiplerinin yaşamış oldukları yasak aşk üzerinden verilmiştir. Bihter karakterinin gerçeklerle yüzleşmek zorunda kaldığı, Batılı yaşayışın özentisi ve yasaklı meyveden yiyerek gelişen ve geline sonda duygusal ve psikolojik gerçeklik ortaya konmuştur. Ruh dünyaları çatışan *Aşk-ı Memnu* romanda en trajik unsur ise Nihal'dir.

*Aşk-ı Memnu* romanında Halit Ziya Uşaklıgil'in tıpkı Wagner çalışmasıyla *Chopin* gibi olaylar içinde tipleri sembolize etmeye çalıştığını da görmekteyiz. Bihter alaturka-alafranga karışık müzik dinlerken Behlül operet sever. Ama bütün bu farklılıklara rağmen ikisi arasındaki aşkın kapısı açılır. Çünkü duygusal ve psikolojik gerçeklik olayları bu noktaya getirmeye mahkûm etmek-



tedir. Adnan Bey Batılıdır ama alaturka-alafranga Bihter’i çok beğenir. Romanda gidilen ortam ve gezilen çarşı Batı özentisi mekanlar, mağaza eğlence yerlerinin de adlarıyla sembolize edildiğini görmekteyiz. Batılı olan Pygmalion, BazarAllemand, Konkordiya, Odeon, Lüksemburg, Patriano, Gambrius<sup>1</sup> olaylar geçmektedir. Dolayısıyla Halit Ziya Uşaklıgil, Nihal’i gerçek anlamıyla Batılı kadın tipini göstermektedir. Bihter ise doğunun gerçeklerine dönüktür. (Atay, 2021, s. 190-194).

Yakup Kadri Karaosmanoğlu’nun romanlarında da Emma’nın çeşitli yansımaları görülmektedir. *Ankara*’da Selma, *Kiralık Konak*’ta Seniha, *Nur Baba*’da Nigâr, *Sodom ve Gomore*’de Seniha hatta *Hüküm Gecesi*’nde Saniye birçok bakımdan Emma ile benzerlik gösterir. Necdet Bingöl, Yakup Kadri Karaosmanoğlu’nun romanı *Kiralık Konak* ve *Madame Bovary* arasındaki ilişkiyi Türk romanına *Realizm*’in esasını kuran bir tarz bulundurmasına bağlamaktadır. Çünkü, *Kiralık Konak*’taki Seniha ile *Madame Bovary*’deki Emma arasında kuvvetli bir tip özelliği kaynaklı benzerlik vardır. Emma ve Seniha’nın bariz yanlarından olan ruhen tembel ve boş hülyalarının olmasının yanında buna kabiliyetli tiplerdir. İkisinin de bilmedikleri uzak şehirlere ve yerlere gitmek gibi romantik hayalleri vardır. Aynı ruh hali içinde olan Emma ve Seniha “*Bovarysme*” tutulmuş yanlış yollara sapmaya meyilli, kendi hayatlarını hayalleriyle alt üst eden kadınlardır (Bingöl, 1944, s. 12-13). Modernleşmenin vitrini olarak şehrin içinde gündelik yaşam içine kadar giren Modern Türk insanının yaratmak amacının neticesi olarak görmek yanlış olmasa gerek. Devlet daireleriyle başlayan değişim romanlara konu olacak hadiselerle Batı standartlarında yaşayış ve kişileri beraberinde oluşturmuştur (Deren, 2022, s. 386-387).

Osmanlı Devleti’nden Türkiye Cumhuriyeti’ne geçiş sürecinin getirdiği hızlı değişimin faydalı etkilerinin yanında oluşan yozlaşma meselesi, Tanzimat’tan bugüne garp ile şark arasında sıkışmış insanımız içindeki tipleri Refik Halit Karay gözlemleriyle romanlarında tanıklık edecek karakter olarak kayda almıştır. Roman karakterleri yenileşme sürecinden başlayarak kendisi olana yabancılaşan ve hiç ait olmadığı toplumların değerlerini de tam olarak benimseyemeyen farklı tiplerden oluşmaktadır. Refik Halit Karay’ın *Bugünün Saraylısı* romanında Ata Efendi ve Ayşen ile tipleriyle tam da bu noktaları okuyucuya anlatılır. Aslında anlatılan ne Ata Efendi’nin gizli aşkıdır ne de sürekli duyguları değişen Ayşen’dir. Roman, II. Meşrutiyet sonrasında değişen insan ve yaşama tarzı değişimidir. Refik Halit Karay bunu, Emma Bovary ile benzerlik gösteren bir genç kız Ayşen’i de kurguya dâhil ederek yansıtmaya gayret etmiştir.

Tanzimat edebiyatından bugüne bahsettiğimiz konu ve tipler üzerine örnek verilecek roman ve konularla bu sayıyı çoğaltmak mümkündür. Değişim, ne istediğine karar verememe, yetişme tarzı ile arzu ve istekleri arasında bocalama; ilk örneklerini Tanzimatla veren, Servet-i Fünun ile tam anlamıyla ele alınıp II. Meşrutiyet dönemi ile devam eden Türk romanındaki kadın tiplerinde çok etkili olmuştur. Bu özellikler, Dünya edebiyatında ilk olarak Gustave Flaubert’in *Madam Bovary* romanındaki Emma Bovary tipi ile okuyucunun karşısına çıkar.

### Hayaller ve Hayatın Gerçekleri Arasındaki Emma ve Ayşen

Batı edebiyatının ilk realist romanı olarak kabul edilen *Madam Bovary*, romantik kitaplar okuyarak duygu ve hayal dünyasını besleyen bir genç kız olan Emma Bovary karakterinin gerçeklikten kopuk yaşamında bütün hayatının alt üst olmasını konu edinmiştir. Gustave Flaubert, roman kişisi Emma Bovary’in romanlarda okudukları üzerine hayal kurup hayatını kurgulaması

<sup>1</sup> İstanbul Beyoğlu’nda çeşitli lokanta, otel, lokal ve mağazalar.

ile gelişen olaylar üzerinden romantik edebiyatın eleştirisini yapmaktadır. Taşra burjuva yaşam biçiminin de eleştirildiği Emma Bovary tipi, okuduğu kitaplar üzerine adım adım yıkıma sürüklenirken öyküsünde kurduğu hayaller ve sonrasında uğradığı hayal kırıklıkları açısından romantik edebiyatın eleştirisinin yanında geniş anlamda değerlendirmelerin de yapıldığı görülmektedir. Gustave Flaubert, Emma Bovary roman karakterine maddi nesnelere dünyasının hikâyesini de anlatır. Roman olaylarıyla “gerçeği”, bilindik bayağılıklarıyla kabul eder görünse de insanların daha hakikatli somut olduğuna kanaat edilecek benzersiz bir deneyim yaşatır. *Madame Bovary*, yalnızca Gustave Flaubert'in “gerçekçiliği” yaşadığı akım içinde gelişimini böylece okuyucuya göstermiştir (Flaubert, 2013, s. 40). *Madame Bovary*, romanı tam olarak içinde yaşadığı toplumsal çevreyi de yansıtacak biçimde amacına uygun gerçeklik dersi alan Emma karakterini böylelikle yaratmıştır (Çıkla, 2002, s. 120). *Madame Bovary*'deki gerçeklik tesirinin Türk Edebiyatında *Bovarizm* (*Bovarizm*) olarak adlandırılan benzer tiplerin tanımlanmasıyla oluştuğunu görmekteyiz. Yakup Kadri, Gustave Flaubert roman kişisi Emma Bovary'nin karakteri olarak tanımlanan *Bovarizm*'in Türk Edebiyatına tesirini Gustave Flaubert'in *Madame Bovary* romanındaki Emma tipinde ne aradığını bilmeden değişik yansımalarla dolu bir kahramanda gönlünden geçenlerin içinde bocalayan kadın tipini işlediği görüşündedir. Bu nedenle *Bovarizm* yakalanmış olan Emma veya başka bir kadının hiçbir zaman mutlu olamayan ve sürekli her şeyden kaçmak isteyen tip olarak tanımlanmıştır (Çelik Y. , 2019, s. 255-256).

*Madame Bovary* karakteri Emma Bovary ve *Bugünün Saraylısı* roman karakteri Aşşen'in ilk başta evliliklerinin oluşma sürecinde para ve ahlak ön planda tutulmuştur. Emma'nın babasının evlendireceği erkek hakkındaki söyledikleri bunun ilk örneği oluşturur. Rouault Baba için, Charles fiziki anlamda umduğu damat değildir. Ancak yetişme tarzı ve huyunu beğenmektedir ve para tutup elinde her zaman varlığı olabilecek bir damat adayını olarak görür. Bunun yanında Rouault Baba'nın ekonomik durumu da ilk olayları tetikleyici bir diğer sebeplerdendir. Malının yirmi dört acre<sup>2</sup> meblağa satılığa çıkarmış ve çiftlikteki ihtiyaçlardan kaynaklı para ihtiyacı bulunmaktadır. Bu süreçte kendisine masraf çıkarmayıp para da alabileceği en ideal damat olarak gördüğü Charles'a kızını isterse vereceğini söyler (Flaubert, 1941, s. 34). Rouault'un, Emma'nın evliliğini çıkar ilişkisine dönüştürmesi, kızı Emma'nın yetişmesi için zaman ayıramayacağını düşünerek on üç yaşında rahibeler okuluna yazdırmış olması yaşamının yanlış şekillenmesindeki ilk sebeplerden birisidir. Rouault, kızının dini eğitim alarak yetişmesini istese de temelde ilgi vermeyeceği yatar. Emma gittiği dini okulda gizli gizli romantik romanlar okumaktadır. Bir süre sonra okuldaki rahibelere yakalanır ve çiftliğe geri dönmek zorunda kalır. Eve dönüş, Charles Bovary'le tanışması ve evliliğe giden süreci başlatır.

Rouault'un çiftliğine sık sık giden Charles Bovary, Emma'dan hoşlanmaktadır. Ancak eşi ölene kadar bunu açıkça ifade edemez. Emma'nın anneannesi ve babası Charles'ın ilgisini fark etmiştir. Charles Bovary, Emma tarafından aldatılmasının tam benzeri olmasa da gönlünü eşinden bir başka kadına kaptırarak ilk günahı işleyen olur. Charles Bovary, eşi vefat ettikten bir süre sonra çiftliği sıklıkla ziyaret etmeye başlar ve bir ziyaretinde evlilik fikrini Rouault'a açar. Ata Efendi'nin kendinden yaşça küçük Aşşen'e duyduğu hisler de aynılık göstermektedir. Hatta kendinden yaşça küçük bir kızın onunla evlenebilme ihtimaline psikolojik açıklamalar getirmek ister. Bir tarafta Yaşar Bey'in Aşşen'e cömertliği, bir diğer tarafta Emma Bovary'in babası Rouault'un kızını parasızlık ve borç nedeniyle zengin bir kocaya verme gayretidir. Emma Bovary ile Charles

2 Para değeri veya birimi

arasındaki yaş ve hayata bakış tıpkı bir uçurum gibidir. Bu uçurumlar babası tarafından dikkate alınmaz ve hiç dile getirilmez. Bu konuda Emma da masum değildir. Charles Bovary’le aralarındaki farklılıkları görmezden gelir. Charles Bovary onun için çiftlikten kaçış bilettir. Yaşadığı ortamdan kurtulup şehrin ışıklı ve canlı ortamına gitmek istemektedir. Romanlarda ve dergilerde okuduğu şehirlerin aksine yaşadığı kasaba ve çiftliği kasvetli ve monoton görür. Hayal ettiği gibi hayatında hareketin bol olduğu, ışıklı şehir hayatına özlem duymaktadır. Rahibe okuluna gittiği dönemde okuduğu romantik romanların tesiriyle kurduğu hayallerin aksine aşk evliliği değil maddi ve heveslerini gerçekleştirecek mekân için evlilik düşünür. Charles ile evlilik fikrinden önce sohbetlerinde şehir hayatının hayalleri ve köy hayatını sevmediğinden hareketle evlilik fikri aklında en mantıklı fikir olur.

*Bugünün Saraylısı*’nda, Anadolu tüccarının kızının yetişme tarzı, hevesleri ve farklı bir yaşam içerisinde giriş yapmak istemesi ve bu hayalleri, arzuları nedeniyle düşmüş olduğu hâller içinde bocalaması anlatılır. Tıpkı Emma gibi büyük şehirde yaşama özlemi içindedir. Düzce gibi küçük şehir hayatından çıkıp İstanbul’a gelmek isteyen Ayşen, hayalini kurduğu hayatı yaşamak ve lüks yaşam sunan şehirde yüksek sosyeteye geçiş yapmanın tek adresi büyük şehir yani İstanbul’dur. Kendinden yaşça çok büyük erkeler ile evlenmeyi bile göze alarak hayalindekileri yaşam için gözü hiçbir şeyi görmez. İstanbul ve Beyoğlu’nda yaşama hayaliyle babasının kendisini emanet ettiği Ata Efendi’ye yaklaşımı Ayşen’in kendi yaşında birini sevip sevmeyeceği şüphesine düşürerek duygusal bağa iter. Refik Halit Karay, bu olay örgüsü içinde Ayşen’in düşüncesine uygun bir senaryo ile yaş farkını hem anlatılanlarla hem de Ata Efendi’nin gözüyle normalleştirmiştir. Sevgi, şöhret, mevki, güç ve para yaş farkı gibi engeli kaldırır (Karay, 2014, s. 119). Ata Efendi’nin, akraba kızı Ayşen’in bakımını üstlenmesi bundan dolayı paranın gelmesiyle ve gelişen olaylar hayatlarının değiştirmiştir. Karşılıklı isteklerin ve ihtiyaçların birbirine sağladığı adı konmamış çıkar ilişkisi örülür. Ayşen, babasının güvendiği Ata Efendi sayesinde İstanbul’a kavuşurken Ata Efendi ekonomik rahatlığa ermiş olur. Ancak, Ayşen İstanbul’a yerleştikten sonra hevesleriyle hareket edip giyim-kuşam ve eğlenceye olan düşkünlüğü, zenginleşen çevresi ve sosyeteye girmesi, her geçen gün ününü artırması hem Ata Efendi hem de tabii olarak sevdalılarını artırmıştır. Modern ve eğlence hayatı içinde süs, gösteriş ve sadece maddi niteliklerle var olan Ayşen, ruhsal ve karakter olarak yozlaşır. Roman, özünden kopmuş bir kişilik olan Ayşen’i yavaş yavaş çöküşe doğru iten “*Düzce’den Gelen Kız*”, “*Pavyona Giden Kız*”, “*Modern Hayat Saraylısı*” ve “*Beklenen Kadın*” dört bölümden oluşmaktadır.

Ayşen, İstanbul’daki akrabalarının yanında İstanbul ile ilgili içinde büyüttüğü hayallerinin tesiriyle yıllardır bu şehirde yaşayan eğlence müdavimleri gibi çeşitli etkinliklere katılmaya iter. Sosyal hayatını değiştirmek istemesinde hayallerinin yanında Yaşar Bey’in kızına verdiği maddi desteğin bunda en büyük sebep olduğu şüphesizdir. Ancak, bu durum Ayşen’i daha çok maddiyat ve güç temelinde bir duygu içinde hayat kurmaya, yaşadığı hayattan daha çoğunu istemeye ve istekli hâle dönüştürür.

Ata Efendi’nin evine yerleştikten bir süre sonra Ayşen’in, babasının bir apartman dairesi kiralaması olayların seyrini hızlandıran ilk büyük adım olur. Ayşen, Ata Efendi ve Üftade Hanım ile birlikte apartman dairesine yerleşir. İstanbul sosyetesine karışırlar. Şatafatlı bir hayat içinde gösteriş, giyim kuşam ve lüks merakı içinde eğlence mekanlarında hayatlarını sürerken Ayşen’in yasak aşk serüvenleri başlar. Elçilik görevi bekleyen ve Ata Efendi gibi kendisinden yirmi yaş büyük olan Faruk Bey, Amerikan büyükelçiliğinde memur olan Mister Tomas, Ata Efendi’nin patronu-

nun oğlu Rüştü, Aysen'e âşık olmuştur. Faruk Senai Bey ve Amerikan büyükelçiliğinde memur olan Mister Tomas, Aysen'le evlenmek isteklerini söylerler. Aysen'in bu durumu Ata Efendi ve Üftade Hanım'la konuşması sonrası olay başka bir yönde değişir. Ata Efendi, Aysen'i başkasına kaptırmamak için evlilik teklifinde bulunur. Teklifinin reddedilmesi ve sonrasında romanda Aysen'in baş döndüren aşk trafiği daha da artar. Aysen etrafında onu arzulayan her erkeğe bir evlilik umudu vermektedir. Gün geçtikçe ünü yayılıp artan Aysen, hepsine evlenme vaadi veya umudunda bulursa da hiçbiri ile evlenmek istememektedir. Hepsini bir şekilde oyalar ve idare eder. Aşıklarına umut ve vaat konusunda mahir olan Aysen, nihayet Ruveyha Paşa'dan etkilenir ve onunla evlenmeye karar verir. Evlendikten sonra Mısır'a yerleşir. Evliliği tam hayal ettiği gibi bir saraylı yaşamıdır. Ancak bu kimlik ve yaşamdan sıkılmaya başlamıştır. İstanbul'u özler. Evli olmasına rağmen Rüştü'yle yazdığı mektuplarda geri dönmeyi hatta evlilik planı yapar. Artık şatafatlı hayat, lüks, arzulanmak, beğenilmek, kimlik kazanmak ve güç mutluluk vermez. Hayalini kurduğu Mısır, her imkânı sunmasına rağmen hapisane veya sürgün yeri gibi gelir. Geçici mutluluklar duygusal boşluğunu doldurmaz. İstanbul'da yaşamayı, Ata Efendi ve Rüştü'nün koruyuculuğunda ve keyifle yaşadığı eski günlerine duyduğu özlem Mısır'da onu yok edici bir çark içinde sokar. Aysen, Mısır'da bir kadının bütün heveslerin karşısında tüm aile bireylerinden ayrı ve kendisini seven insanlardan uzak diyarlarda yaşayınca ait olduğunu hissettiği kimlikten yoksun, duygusunu kaybeden bir kadının derin bir ruhsal çöküş örneğini yaşamaktadır.

İstanbul'a döneceğini bildiren mektuplar yazar. Aysen'den gelen mektupları aldıktan sonra Rüştü ve Ata Efendi'nin umutları kısa sürer. Aysen'in Ruveyha Paşa ile yurt dışına seyahate çıktığı ve bu mektupları kullandığı morfinin etkisiyle yazdığı öğrenilir. Mısır'dan dönen Faiz Bey ile görüşen Ata Efendi, Aysen'in madde bağımlısı olduğu için tedavi gördüğü gerçeği öğrenir. Ruveyha Paşa, Aysen'i tedavi ettirmek için yurt dışına götürmüştür. Aysen'in başına gelenlerden derin üzüntü duyan Ata Efendi algı yetisini kaybeder ve bir arabanın çarpması sonucu ölür (Karay, 2014). Refik Halit Karay, ilk andan çıkar ilişkisi ile başlayan Ata Efendi ve Aysen üzerinden para için yapılan evliliklerin sonunun büyük bir hüsrarla bittiğini ibretlik ders olarak vermektedir.

Emma Bovary, Aysen gibi yaşama dair ve içindeki hayallerini gerçekleştirmek için madde temelinde bir duygu inşa etmiştir. Emma Bovary, hayalinde kurduğu Paris ve lüks yaşam arzusu nedeniyle bir kasaba doktoru olan Charles ile evlenmiştir. Ancak, Emma, Charles'ın doktorluk unvanından gelen saygınlık ve güven beklentisinin karşısında, köylülüğü ve kasabaya özgü yaşama tarzı onda hayal kırıklığına dönüşmüştür. Romanda asıl kahramanın yaşadığı ilk ve temel trajedi de buradan kaynaklanmaktadır. Bu bakımdan, Raşel Rakella Asal, Emma'yı romantik romanların tesirinden çıkmayan bir tip olarak görür. Romanlarda okudukları üzerine kişi ve olayları hayal ederek yaşayandır. Sosyete, aristokrasiye ve soylulara duyduğu yakın olma arzusu da buradan gelmektedir. Ancak, burjuva sınıfının nasıl yaşadığını bilmemektedir. Ama bu kesimle yaşamayı hayata karışmak olarak düşlemektedir. Bu düşlerle kendi yaşamı ve günlük hayatını düşler ve hayalleri için de buna umut bağlamaktadır. Emma, dolambaçlı ve olağanüstülüğü seçmiştir (Asal, 2017).

Emma, ömrünü köyde değil, renkli bir yaşama tarzı ve eğlencenin var olduğu büyük şehirde yaşamayı arzulamaktadır. Hayallerindeki büyük şehirlerde istediği hayatı verecek ve o yaşama tarzını sürdüren erkeklerle birlikte olmak istemektedir. Bu hedefleri doğrultusunda kurduğu ilişkilerde kendi kişiliğinden ve birey olmaktan uzaklaşmaktadır. Gösterişin özlem duyulan yaşam tarzının peşinde giden Emma, hayallerinin gerçekleştirip mutlu olmanın aksine esiri olmaya doğru hayal kırıklıklarını peşinden sürükleyecektir sona adım adım ilerlemektedir. Emma böyle

bir trajediye okuduğu eserlerin etkisiyle gelmiştir. Tıpkı okuduğu şövalye romanlarının etkisiyle maceraya sürüklenen Don Kişot gibi, Emma da *Paul et Virginie*'yi okuduktan sonra dalmış olduğu hülyalarıyla sürüklenişine benzemektedir (Flubert, 1941, s. 42). Emma okuduğu kitapların etkisinden kalan ve uzun süre kendisini onun tesirinden kurtaramayan bir yaratılışa sahiptir. Okuduğu kiralık romanlardaki aşkları, yaşamları, insanları ve daha nice peşinden koştuğu kurguları yaşamak istediği hayaline dönüştürerek arzuların peşinden koşmaktadır. Saygın hisler beslediği roman hayatını özlemle bekleyen bir karaktere evrilir (Flubert, 1941, s. 43). Bu durum evlilik ve Paris'e taşındıktan sonraki hayatında da devam eder. Aşk romanlarındaki erkeği ve kocayı arayan Emma'yı kocası Charles'dan adım adım uzaklaştırır. Önce Leon'a daha sonra Rodolph'a gönlünü kaptırır. Her iki yasak aşk hem parasını hem hayal ettiği aşkı kaybettirir. İntihara sürüklenir. Hayalleri ve arzularının esiri olmasında manastırda baskı altında yetişmesinin de psikolojik bir alt yapı oluşturduğu düşünülebilir. Çünkü baskı altında okuduğu süreçte ışıltılı hayat ve genç bir kıza nefes aldırın romanların içindeki kurgu dünyası olur. Gerçek dünyadan kaçarak, kurgu dünyasına sığınan ve oradaki hayatların varlığını yaşamında gerçekleştirme peşinde koşmasının bir diğer etkenidir.

Ayşen tipi Meşrutiyet öncesi İstanbul'u, köşk ve konak hayatı çevresindeki karakterlere benzerliğiyle dikkatleri çeker. "Düzce'den gelen kız" olarak Ata Efendi ve ailesinin hayatına giren Ayşen ile toplumun değişen yeni yüzü olur. *Bugünün Saraylısı*, Tanzimat edebiyatı romanıyla başlayan köşk ve konak hayatı hayali içindeki gençlerin hayal ve arzularını Ayşen ile tekrar dikkatlere sunmuş olur. Yozlaşan ve şatafatlı hayat peşinde koşan Cumhuriyet öncesi gençliğinin bir benzerini yetişme tarzından uzaklaşmış, gösterişli bir hayatın ortasına doğru ilerlemekte olan Ayşen'de görmekteyiz. Bu bakımdan *Madame Bovary* romanındaki Emma Bovary ile *Bugünün Saraylısı* romanının kahramanı Ayşen arasında da pek çok benzerlikler bulunmaktadır. Emma'nın romantik eserler okuyarak hayallerinde yarattığı hayal dünyası Ayşen'de izlediği filmlerle oluşur.

*Bugünün Saraylısı* Ayşen, gerçek hayatın içerisinde bulunmak yerine hayatı filmlerden ibaret görür. Hayatını bu doğrultudaki istek ve arzularıyla doldurduğunu göstermektedir. Bu bakımdan ilişkilerinde ve aşk karşısındaki duruşunda da bu tavır, onu da Emma gibi yanlış kararlara ve sonunda mutsuz olacağı bir hayata sürüklemiştir. Bu tespitin ilk örneği Ayşen'i Haydarpaşa'ya karşılamaya giden Ata Efendi'nin taşralı genç bir kız karşısında yaşadığı şaşkınlıkla ortaya çıkar. Ata Efendi ve ailesi, Ayşen'in İstanbul'u ilk görünce şaşıracağı anı bekliyorken Ayşen'in her şeyi gayet sakin karşıladığını görürler.

"Ata Efendi bu latif manzaranın Ayşen üzerinde yaptığı tesiri merak etti, baktı, hayrete düştü; gayet tabiiye alıyor, küçüklüğünden beri İstanbul denizlerinde gezip dolaşmış biri gibi şaşmadan seyrediyordu. Halbuki ömründe ne vapur ne de projektör görmüştü. Kızarcı gibi oldu: "Güzel, değil mi? Beğendin mi?" diye sordu. Kız cevap verdi:

"Filmlerde görüyorduk bunları... Onlara benziyor."

*Sahi, sinema yapılabiliyor şaşılacak ne kalmıştı?"* (Karay, 2014, s. 23).

Ayşen, hayatında ilk defa Düzce'den çıkmış birisi olarak bindiği vapuru ve boğazı sıklıkla günlük yaşamında kullanıyormuş gibi tabii karşılaması Ata Efendi'yi şaşırtır. Filmlerde gördüğüyle hareket ederek tıpkı yaşamışçasına İstanbul manzarasını deneyimlemiş ve hayatında tabii günlük rutinedir. Yazar, Ayşen'in yaşam ve hissiyatlarında sinemanın ne denli etkili olduğunun örneği üzerinden toplumda insanların gidip görmedikleri yerleri tabii görmesine bir örnek oluştur-

maktadır (Karay, 2014, s. 23-24). Florya'ya indiklerinde sanki yıllarca oraları gezmişşesine aşına bir biçimde gezmesi, filmlerde gördüğü gibi olduğunu söylemesi (Karay, 2014, s. 50); gazinoya gittiklerinde kar yağarsa eğer kürkle karda gezinti isteğı ve *Vivien Leigh*'in filmini örnek vererek kürk çıkarma sahnelerini aktarması genç kızın hayallerindeki film etkisini göstermektedir (Karay, 2014, s. 87). Aşşen, taşradan gelen bir genç kız olarak sosyete hayatına filmlerden gördüklerinden kaynaklı özendiğı ortaya çıkar. Onun kürklere, mücevherlere olan ilgisi, şatafatlı ve eğlenceli yaşam isteğı; restoran, pastane, büyük otel ve gazino gibi gösteriş mekanlara olan tutkusunun temelinde bu yatmaktadır (Karay, 2014, s. 88). Filmlerde gördüğü gibi sinemaya gitmeyi bir mekân olmanın ötesinde arzuladığı bir sınıf içinde olmak ve şatafatlı hayatını sergilediğı gösteriş olarak görmektedir. Ayrıcalıklı olduğunu gösteren bir alışkanlık olarak da bunu sunar. "*Hele Üftade ile Çetin'le birlikte Aşşen'in sinemaya gittiğı geceler ... Melek sinemasında program değıştığı akşam locaları önceden kapatılıyordu; rivayetlerine göre o gece "gala" gecesi imiş; kadınlar takıp takıştırıp, elmaslar içinde pür tuvalet geliyorlarmış.*" (Karay, 2014, s. 157-158). Romanın daha sonraki bölümlerinde de benzer şekilde Aşşen'in izlediğı filmlerin etkisinde kaldığı benzer örnekler görülmektedir.

Ata Efendi ile Florya sahilinde plaja girdiğı gün çırılçıplak kumsala uzanması sonrası daha çok arzu ettiğı hayat açlığı olan bir Aşşen karşımıza çıkar. Ancak, Ata Efendi gibi eskiye bağılı biri için bu kabul edilir değıldir. Ona cevaben nesil farkı ve dünya nimetlerinden nefsinin mahrum edilmemesi gerekliliğine vurgu yapmıştır (Karay, 2014, s. 50). Gelinek noktada insan psikolojisi gerçeğinin bir örneğı heveslenen şeyin aslında mükafatı olmaktan çok kötülüğü olacağıdır.

İnkılâbın getirdikleri ve insanın kendini değıştirebilme örneğini Aşşen ve Ata Efendi'nin plaj olayı ile okuyucuya vermeye çalışan yazar, Aşşen'i taşradan gelen bir genç kız olarak her ne kadar heves, hayal, gösteriş ve şatafat peşinde olsa da aynı zamanda Avrupalı olma hevesinin de olduğuna vurgu yapar. Aşşen, İstanbullu gibi olmak ve onlara benzemek için plaj gibi bir mekânı tecrübe etmiştir. İstanbullu gibi olma arzusunun sebeplerinden birisi de annesinden duyduklarıdır.

İstanbullu olma isteğinin altında yatan amaç mevki sahibi olmak ve zengin bir eş bulmaktır. Erkeklerle çok rahat iletişim kurar ve genç kızlığın heveslerinin baskınlığı ile sergilediğı davranışlar sonucunda birçok erkeğın aşk veya evlilik için pervane olduğu kişi konumuna gelir. Davranışlarıyla rekabet sayılacak kıskandırmaları sevmektedir. Sungur Paşazade, Faruk Senai, Rüştü Bey, Aşşen'e mektuplar yazarlar. Bu durum hoşuna gitmekle birlikte karşısındaki erkeğe rakiplerinin yazdıklarını okutmak veya ona ilgisini hissettirmek suretiyle zevk ve mutluluk duyduğu görülmektedir (Karay, 2014, s. 2008-2014). Aşşen, mektup yazan ve aşklarını ilan etmeye devam eden aşıklarının mektuplarını hiç okumadan çekmeceye atar. Ona mektup yazan erkeklerin mektuplarına arada bir cevap verir. Verdiğı cevaplar, mektup sahiplerine zaman ve değıer veren türden değıldir. Bir iki cümleyi geçmez. Ata Efendi de mektuplardan haberdardır. Hatta, Aşşen hastalandığı dönemde mektupları ona okumak üzere çekmecesinden alır ve okur. Neler yazdıklarına birlikte bakarlar. Ata Efendi mektup okumaları sonrası Karacaoğlan'ın şu dizelerini okur:

"Kasvetli gönlümiün gamın eriten

Karanlık kalbimin çırası kızlar" (Karay, 2014, s. 219).

Refik Halit Karay, Ata Efendi'nin Aşşen'e yazılan mektuplardan haberdar olduğu olay örgüsüne onun hakkında oynaş hâlini ve erkeklerle oynamak istemesinin temelinde yatan isteğın dışı vurumunu şöyle aktarır:

“Ayşen delikanlıyı göğsüne çekerek öpsün ha? [...] Aynı çamurdan bu yığın! Aynı maya, aynı hamur, aynı harç! Bütün kızlar ve kadınlardan ayrısı, gayrısı yokmuş Ayşen’in de meğerse ... Lafmı azameti, kendisini ağır satması, el sürülmez tesiri yapması! Hatta bildiğim kızlardan da bile cüretkâr: Rüştü’ye saldıran o. Hem de hasbaya bakındı! Oğlani, ağlama taklidi yaparak göğsüne çekiyor, öpüyor! Bildiğimiz şey, ayrıca, yoğurdu fazla! Seni gidi aşifte seni! Aşifte saraylı!” (Karay, 2014, s. 212).

Emma karakteri, aşıkları ve yasak ilişkilerinde hayalinin arayışı vardır. Ayşen, erkeklerle oynamayı filmlerde gördüğü sosyetik kız refleksi olarak görmektedir. Emma, hüsrarla biten, yarı yolda bırakılan erkekler ile etrafı örülüken; Ayşen, aksine yarı yolda bıraktığı, terk ettiği erkeklerle etrafı örülüdür. Her ikisinin erkeklerden beklentisi güç, şatafat, makam ve hayalleridir. Yasak aşklarla dolu ilişkidir.

Refik Halit Karay, Ayşen karakteri ile bir insan psikolojisi gerçeğine de dikkatleri çeker. Ayşen, Mısır’a gittikten bir süre sonra çok sevdiği ve heves ettiği sosyete camiası ve yaşantısından sıkılmıştır. Rüştü’ye yazdığı mektupta hayalini kurduğu şatafatlı ve lüks hayatı sele benzettiğini görmekteyiz. Yaşadığı hayatın içinde tıpkı selde boğulan insan gibidir. Boğulduğunu bilmekle birlikte ve gücünün yetmediği artık engel olamayıp sürüklenmektedir (Karay, 2014, s. 285-28).

### Hayallerin Mekânı: Paris – Beyoğlu

Vladimir Nabokov *Edebiyat Dersleri* adlı eserinde *Madam Bovary* roman değerlendirmesinde insan oğluna biçim veren unsurları kalıtım, çevre ve bilinmeyen ‘X’ faktör olarak üçe ayırır. *Madam Bovary*’deki Emma karakterinin içinde yaşadığı toplumsal çevre ve kişiye tesirini birbirini takip eden toplumsal koşullandırmaları temelinde gelişen aritmetiğin değil yazgısını konu edinmektedir. Çevre ve mekân ortamının sundukları ile gelişen olaylardır. Paris veya başka bir şehirde bunu sunabilecek yazgılarla doludur. (Nabokov, 2020, s. 191-195) *Bugünün Saraylısı* romanında yazgıların gerçekleştiği mekânların başında da İstanbul gelir. Beyoğlu, Bakırköy, Florya, Dolmabahçe Sarayı, Sirkeci, Arnavutköy, Haydarpaşa Garı, Boğaziçi, Büyükdere, Ortaköy, Gedikpaşa, Cağaloğlu, Ayşen’in Rüveyha Paşa ile evlenmek amacıyla gittiği Mısır; sosyal mekân olarak adlandırılan trikotaj atölyesi, Üstün Palas’taki apartman dairesi, havuzlu gazino, Ata Efendi’nin işyeri ve Gedikpaşa’daki evi, İsmail Bey’in köşkü, Park Otel’in ve Taksim Pavyonu, Düzduman Palas gibi gösteriş ve sosyete mekanlarıdır.

Romancının metinlerindeki anlatımında hadiselerin çevre ve mekânlarla olan uyumu olayların sahnelendiği yer olarak verilir. Olay ve mekân arasında sıkı bir münasebet ve çağrışımlar ilişkisi kurulmuştur (Aktaş, 2005, s. 127-128). Bu düşünceden hareketle Paris Emma’nın, İstanbul-Beyoğlu da Ayşen’in yaşamayı arzuladığı mekânlardır. Emma Paris’e Ayşen Beyoğlu’na bayılmaktadır.

Ayşen, İstanbul’a ilk geldiği gün Ata Efendi’nin kızı Feride’ye Beyoğlu’nun nerede olduğunu sorar. Neden Beyoğlu’nun nerde olduğunu merak etmesine verdiği cevap Ayşen’in lüks hayat merakı ortaya çıkarmakla kalmaz. Yaşar Bey zenginliği, Ayşen’in İstanbul ve Beyoğlu’nu sormasının altında yatan neden hakkında da bilgi verir. Öncelikle Beyoğlu’nu tercih etmesinin başında güzel apartmanların orada olması ve kibar zenginlerin orada yaşamasıdır (Karay, 2014, s. 37-38). Beyoğlu, taşradan gelen Ayşen için güzel kıyafetli kadınlar, çeşit çeşit kürkçü dükkânları, elbise ve ayakkabı vitrinler, yüksek yüksek binalar ile Taksim Meydanı hayranlıkla hayalini kurduğu mekanlardır. Refik Halit Karay, Türk toplumunun şehirde yaşama isteğini ve lüks olarak görülen

apartmanda ikamet etmeye bakışı Aysen'in Üstün Palas Apartmanı'na taşınma arzusundan hareketle romanda ele almıştır. (Karay, 2014, s. 86) Aysen gibi düşünen ve apartman dairesinde yaşamayı modernleşmenin veya sınıfsal olarak üstün olmanın göstergesi olarak görülmesine değinir. *"İmkân nispetinde bunu tadı göstermeye gayret ediyor, göz ucuyla da kocasına bakıyor. Çetin bile işi anlamış, yeni gelen Aysen Abla'nın Beyoğlu'nda apartmanı olacak; apartman olunca otomobil de alır; spor otomobil alsın. Beraber gezerler, şoförlük de öğrenirler."* (Karay, 2014, s. 36).

Beyoğlu ayrıca Aysen gibi harp neticesinde zenginliği yakalamış, Anadolu'nun farklı şehirlerinden gelen zengin aile gençleriyle doludur. İzmir, Mersin, Adana gibi çoğunluğu harp tüccarlarının çocuklarından oluşan zengin kız ve erkekler caddelerde boy göstermektedir. Çantalarında sınırsız parayla şımarık bir hayat sürdükleri aktarılır (Karay, 2014, s. 126-127). Aysen karakteri üzerinden devrin Anadolu'dan gelmiş varlıklı aile çocuğu olan gençlerin İstanbul ve Beyoğlu yaşamını da günümüze taşımıştır.

Aysen'in İstanbul'a gelmeden önceki arzuları ve şehir özlemi Emma'da da vardır. Yaşadığı çiftlikten ve monoton kasaba hayatından sıkılmaktadır. Charles'la evlenmeden önce nasıl bir yerde yaşamak istediğine dair bol ışıklı şehir hayatının özlemine çekmekte ve hayal kurarak ondan bahsetmektedir. Emma'nın yıllardır okuduğu kitapların etkisiyle oluşan Paris'te yaşama hayalidir (Flubert, 1941, s. 57). Ancak, Emma ve Aysen'in hayallerini süsleyen şehre geldiklerindeki tepkileri aynı olmaz. Emma hayranı olduğu ve yaşamak istediği şehri ilk gördüğünde çok heyecanlanır. Emma, romanlarda okuduğu şehri, mekanları hayal ederken; Aysen, izlemiş olduğu filmlerdeki İstanbul ve Beyoğlu'nu film kamerasının yerine geçerek gezmiş ve görmüş gibi doğal davranır. Filmlerin ve kitapların insan üzerinde oluşturduğu etki ve çağrışımın farkı ortaya çıkmaktadır. Emma'nın Paris hakkındaki hayali şehri gezerek tanımak oluşu Aysen'e göre daha sanatsal durmaktadır. Çünkü Emma, şehrin haritasını incelerken kurduğu hayallerinde cadde, sokak ve evlerini parmaklarını üzerinde durdurarak merakla gezdirmektedir (Flubert, 1941, s. 57). Aysen, İstanbul ve Beyoğlu'nu filmlerde görmüş ve biran evvel oraları canlı görüp yaşama heyecanı içindedir. İlk gördüğündeki heyecan yaşamak istediği hayatın içinde olmaktadır.

Emma, Paris konusu açıldığında şehrin fiziki tanımlamasını yaparken okyanustan büyük görek düşüncesinde verdiği öneminin büyüklüğünü sergiler. O okyanusa girdiğinde etrafını gümüş ve altınların saracağı beklentisi ile yaşamaktadır (Flubert, 1941, s. 57). Emma'nın Paris için yüksek ihtirasları varken; Aysen'in Beyoğlu'ndan beklentisini yazar Feride karakterinin gözünden anlatmıştır. Aysen için Beyoğlu hayranlık duyduğu, süsü ve şatafatı yaşayacağı imkanları sunan yerdir. İzlemiş olduğu filmlerdeki Beyoğlu'nu hayal edip biran evvel gördüklerini yaşama arzusu vardır (Karay, 2014, s. 42).

Aysen'in İstanbul ve sosyete hayatına hızlıca alışmasında filmlerin ve okuduğu kitapların yanında İstanbul terbiyesi ve yaşamıyla yetişmiş annesinin büyük etkisi vardır. Bu nedenle İstanbul hayatı ve sosyete ile münasebete geçen Aysen değişikliklere hemen uyum sağlar. Aysen'in İstanbul ve Beyoğlu beklentisi sosyete yaşantısı ve lüks harcamadır. Aysen ve Emma'nın lüks yaşama isteği aynı olmakla birlikte sevdikleri şehirden beklentileri farklıdır. Aysen, İstanbul ve Beyoğlu sosyetesinde zengin ve konumu iyi olan bir erkek ararken; Emma yaşayıp ve ölmek istediği Paris'te imkânı verecek bir erkeğin bu şehirde olması öne çıkar (Flubert, 1941, s. 58).

*Bugünün Saraylısı* romanında gelişmeler okuyucuya bir düzen içerisinde aktarılırken kırılmalar içinde serpiştirilmiştir. Aysen'in İstanbul'a gelişi ve sosyete hayatına geçişi istediği sınıfsal de-



ğışimi verir ama aynı zamanda mekân ile beraber macerasında mutsuzluğu da beraberinde getirir (Çelik M. , 2013, s. 79). *Madame Bovary*'de de mekân değişimi Emma'nın hayalleri ve arzuladığı şehir ile gerçek hayat arasında oluşan uçurumu dikkatlere sunar. Kasaba ile şehir arasındaki fayton yolculukları hayallerindeki değişimin bir örneği olur. Yonville kasabası ve Rouen şehri arasında gidiş gelişleri sembolik olarak Emma'nın aşk ve ölüm arasındaki gelgitleridir. Gerçekleşmeyen mutlulukların hayali bu seyahatlerde oluşur ve anlam kazanır. Flaubert, gerçek ile hayal mekân arasındaki bağı kurarak, seyahat eden ve mekânlar arasında Emma'nın ruh halini çözümler (Asal, 2017). Emma, arzuladığı mekâna ulaşmayı daha çok hayal boyutunda yaşar. Sadece maddi güçle elde edebileceğini düşündüğü Paris sosyetesini özentisiyle yaşar. Moda dergilerinde gördükleri ve romanlarda okudukları üzerinden hayalinde bir Paris kurgulayan Emma, bütün bunları gerçekleştirmenin yolu yine Paris'te yaşayan yüksek sosyete ve paralı erkeklerle mümkün olacağı düşüncesindedir. Bu anlamda Ayşen'in, İstanbul hayali babasından gelen zenginlik ve imkanlarla gerçek olurken erkek arayışındaki tutumu doyumsuzluklarla doludur. Ayşen'in oturmak istediği yer Beyoğlu'dur. Beyoğlu'nu çok merak etmekte ve ona göre İstanbul'un her şeyi bu semttedir. Burada kendini gerçek İstanbullu gibi hisseder. İstanbul'u yaşamak için Beyoğlu'nda hayattan zevk almak demektir. Bu hayalini baba parasıyla da gerçekleştirebilmiştir. Emma, Paris'te tutunmak isterken; Ayşen, sevdiği şehrin çeşitli zevklerini, yaşamak istediği apartman dairesinin şekline kadar plan yapacak imkâna sahiptir (Karay, 2014, s. 37). Emma, kocası Charles'da bulamadığını da Paris içinde aramaktadır. Paris onun için hayallerini kurduğu her şeyi bünyesinde barındıran mucizelerle doludur. Ayşen için İstanbul ve Beyoğlu vazgeçilmez değildir. Mısır'a gittikten ve şatafatlı hayattan sıkıldıktan sonra İstanbul ve Beyoğlu özlemi tekrar başlar. Bu özlem, İstanbul ve Beyoğlu'ndaki eski mutlu günlerdir.

Refik Halit Karay, mekân ile gelen değişimi de verir. İnsanın mekânın sunduğu imkanlarla ne denli değiştiiğine örnek olaylar sunar. Beyoğlu'nun sunduğu hayat içinde imkanlarını düşünncesizce kullanan Ayşen'in, bol eğlence ve harcama sonucunda yüksek ödeme yaparak hızlı bir değişime sokmuştur. Romanda değişim sadece Ayşen'le sınırlı kalmaz. Karşılıklı bir değişim hem insanda hem de İstanbul'da görülür. Romancı bu değişimi sadece İstanbul değil insanlar içinde geçerli olacak kapsamda ele alırken birlikte verir. Refik Halit Karay Ayşen, İstanbul ve Beyoğlu ile ilgili olumsuz değişimi Ata Bey'in ağzından okuyucu verir. Ata Efendi'ye göre Beyoğlu kapalı ve buhranlı havanın hâkim olduğu bir yerdir. İstanbul'un eski hâlini bilen Ata Efendi, bu değişimin başında da Beyoğlu gelmekte olduğunu aktarır. Ona göre Beyoğlu ve insan değişmiş ve kirlenmiştir (Karay, 2014, s. 43).

Beyoğlu eğlencenin ve sosyetenin yaşam merkezidir. Ayşen'i buraya çeken etkenlerin başında da bu özelliği öne çıkmaktadır. Ayrıca Ayşen sarışınılığı ile dikkatleri çekmiş Beyoğlu'nda bir üne kavuşturan şehirdir. "*Beyoğlu'nda Ayşen'e bir lakap taktıklarını söylemişti; kendisinden bahsederken "Sarı Kız" diyorlarmış. Öyle süks yapıyor, kadın, erkek herkes kızını öyle beğeniyormuş ki!*" (Karay, 2014, s. 87). "Sarı kız" olarak sosyete ve işyerleri sahiplerince bilinir. Ayrıca araba sefası ve aşıklarla gezinti yeri olarak Taksim, Ortaköy, Şişli, Maslak, Tarabya'da gazinosu otomobil seyahatiyle birlikte verilir. Lüks otomobil, yüksek sosyete ve tercih edilen gözde mekanlar genç ve zenginlerin vazgeçilmezleri olarak aktarılır (Karay, 2014, s. 228-230).

*Bugünün Saraylısı* romanında mekanlarda Ayşen'in ruh hâline uygun seçilmiştir. Mekanlarında sembolize edildiği görülmektedir. Sosyeteye hizmet eden sembolize mekanlar Beyoğlu ve civarındaki mekanlardan oluşur. Taksim Gazinosu sınıf atlamak ve sadece yüksek zümreye girmiş

olanların gitmiş olduğu yerdir. Bu mekanlar gidenlere kendisini farklı da hissettirmektedir (Karay, 2014, s. 93). Aşşen'in sıklıkla gittiği Park Pastanesidir. Adeta bu pastanenin müdavimi olur (Karay, 2014, s. 306). Bu mekanlar Aşşen ve neslini özel hissettiren ve belli bir sınıftan olduklarını gösteren kimliğin tamamlayıcısıdır.

Emma'nın Paris'i ve Aşşen'in İstanbul'u gibi büyük kentler genç kız veya erkelerin hayalindeki yaşamı sunmakla kalmayan yerlerdir. Bu iki şehir, karakterlerin taşradaki değerlerinin üzerini kapatabileceği imkanları sunar, düşlediklerini verir ve modernite hayatın cazibesi içine çeken olarak karşımıza çıkmaktadır. Emma ve Aşşen karakterleri yaşamak istedikleri ve hayallerini gerçekleştirecekleri şehrin canlı birer tasviri olurlar. Her iki şehir bazen kitap, bazen film veya farklı iletişim imkânlarıyla heves ve hayallerinin peşinden gidecek yozlaşmış gençliğe zemin olur.

### **Aşşek Eksenin İki Kadını: Emma Bovary ve Aşşen**

*Bugünün Saraylısı* ve *Madame Bovary* romanlarındaki Aşşen ve Emma karşılaştırmasında romandaki anlatıcının konumu ve kurguda sunduğu olay dizileri de önemlidir. *Madame Bovary*'da Emma'nın düşünceleri en ince ayrıntılarına kadar dikkatlere sunulurken; *Bugünün Saraylısı*'nda Aşşen, daha çok Ata Efendi ve çevresindeki görünümüyle anlatılır. Bu bakımdan Aşşen hakkında okuyucu biraz da sezgileriyle onu yorumlamak durumunda kalır. Her iki kahramanın aşşk karşısındaki duruşlarını ne istediğini bilmeden sürekli değişen hevesler ve hayatlarındaki erkekler ile tayin ederler. Emma, roman boyunca sürekli aşşk arayışındadır. Doktor olduğu için ve kasabadan uzaklaşabilmek amacıyla evlendiği Charles Bovary'in yaşam tarzı, görgü ve toplumsal seviye bakımından kendini geliştirememiş olması arayışın bir başka sebebi olur. Emma'nın hayalindeki erkek beklentisi karşısında silik karakter özelliklerini taşır. Bu bakımdan Emma'nın beklentilerinin çok uzağında yer alması yasak aşşkların bir başka sebebi olarak verilir. Emma Bovary, okuduğu romanların da etkisiyle aşşkı, kendi yuvasının dışında arar. Bütün bunlar onu yasak ilişkiye, yalancı olmaya, toplumun davranış değerlerine uymayan bir karaktere dönüştürmüştür. Anthony Giddens'in *Modernliğin Sonuçları* adlı eserinde *Güvenlik ve Kişisel Kimlik Modern* başlığıyla verdiği tanımlama Aşşen ve Emma karakterinin aşşk ve güç arayışının altındaki psikolojik nedenlere açıklık getirmektedir. Hayatın getirisi soyut bir sistemin her iki karaktere kişilik dışı ilkeler ve biraz tanıdıkları veya hiç tanımadıkları insanlara duydukları güvenle toplumsal bir varoluş çabasının temelde yatan sebep olduğu ayrıca irdelenecek husus olarak karşımıza çıkmaktadır. Emma ve Aşşen karakterleri güvenilecek birini bulmaya birden çok kişiyi deneyimlemeye itmesinin altında da psikolojik gereksinimin olduğu görülmektedir (Giddens, 2021, s. 119-123).

Aşşen, sürekli değişim ve ruhsal tatminsizlik bakımından Emma ile benzerlik göstermesine karşın kader bakımından ondan ayrılır. Aşşen'in çevresinde zengin olan Rüştü, Faruk Bey ve Ruveyha Paşa vardır. Ona aşşıktırlar ve çok istemektedirler. Aşşen ise hiçbirine gerçek anlamda âşık olmaz. Daha çok onlardan nasıl faydalanabileceği hesapları içerisinde gelişen çıkar ve beklentisine aşşk demiştir. Tıpkı Emma Bovary'nin Charles ile evlenme nedeninde olduğu gibi kendisine daha iyi bir hayat sunacağını düşündüğu Mısırlı Ruveyha Paşa ile evlenmeye karar vermiştir. Gerçekte hayal ettiği ve beklentisinin mutlu bir evlilik olmadığı maceraya atılmıştır. Aşşen kendi itiraf etmemesine karşın bunu Ata Efendi'nin anlatımlarından okuyucuya çıkarımlar verilir. Ata Efendi, Aşşen'in zevk sefa düşkünlüğüünün kendi seçimi olduğunu ifade eder. Aşşen'in, koca ideali geliri normal olsun ve eşine düşkün olmasını adın tipinin tam zıttı bir karakterdir. Modern yaşam ve parasal imkanlar büyük şehre gelen bir kızın hayallerini gerçekleştirirken ideal bir kadın olmak gibi düşünceden uzaklaştırmıştır. Ahlaksızlığa iten temel etken olarak modern büyük şehir-

lerin imkanlarını arzulayan ve hayal etmeye sebep olan etmenler de sorumlu gösterilir. Emma da benzer duygular içindedir. Lüks yaşam, elbiseler, takılar içinde büyük bir şehirde hayatın tadını çıkarmak ister. Romanları okuduktan sonra ilk kurduğu hayallerinde sevdiği adam ile evlenerek yapmak istediklerini sıralayan Emma'nın hayattan ve Paris'ten beklentilerinde görmekteyiz. “Güneş batarken koylar kenarında limon ağaçlarının rayihası koklanır; sonra akşam, villaların taraçalarında, kadın erkek baş başa, birinin parmakları ötekinin parmaklarına dolaşmış, yıldızlara bakarak, gelecek günler için hülyalar kurulur!” (Flubert, 1941, s. 46). Emma'nın Paris şehri, balolarıyla meşhurdur. Gitmiş olduğu baloda romanlardaki hayallerini kurduğu Vicomte benze-yen erkekle dans etme ve onunla aşk yaşama umudu taşımaktadır. Ayşen, hangi şehirde olduğu fark etmeksizin mevki ve güç sahibi olan erkek seçimi yapar. Her iki karakterin ortak noktası, aşk yaşadıkları erkeklerde yaşamak istedikleri şehir yaşamı içinden gelen erkek tipidir. Bir diğer fark aradıkları erkeklerin fikrini Emma, okumuş olduğu romanlardaki erkeklerde ararken; Ayşen, filmler ve Zonguldak'ta bulunduğu süreçte anne ve bakıcısından aldığı öğütlerin doğrultusunda erkek seçimi yapar.

Emma, Ayşen'e göre romantik olmasından dolayı kendi dünyasındaki eğlence ve zevkleri duygulu olarak öne çıkartılır. Ancak her iki karakterde erkeklerin kendilerine duyulan ilginin temelinde güzellikleri ile sınırlı olduğunu anlayamazlar. Onlara olan bakışı göremezler. Çünkü, girdikleri ortamda ilgi görmeleri erkeklerin bakışlarındaki gerçekçi yaklaşım ve tepkileri görmeyi engellemektedir. “Sana bir şey söyleyeyim mi? İstanbul'da biraz kalsın, milyoner koca bulur bu Ayşen! Sokakta, sinemada, otobüste bakmayan kalmadı. Nasıl koruyacağımı bilemedim. Taksim Meydanı'ndaki heykelin önünde şöyle, kırk beşlik kibar bir adama rastladık; peşimiz sıra döndü, dolaştı.” (Karay, 2014, s. 45). Her iki karakterde başlarda bu durmadan gayet memnundur. Ancak, bu körlük gerçekler ortaya çıktıkça geri dönülmez bir sona doğru itmiştir.

Emma iffetli olmayı, Paris'te yaşamak için gösterdiği çabaları fedakârlık olarak görür. Bu fedakarlığın bedeli olarak yasak aşkı yaşar. Ayşen, fedakârlık edecek imkansızlıklar içinde değildir. Onun kötü duruma düşme nedenini Refik Halit Karay, yanlış Batılılaşmanın getirdiği olumsuzluklar ve sosyete ortamında tanımış olduğu kişilerin sebep olmasına bağlamaktadır. Yeni tanıştığı veya yabancı erkekleri iyi tanımadan onlar ile iletişime geçerek morfin gibi kötü alışkanlıklara tutulmasının nedenlerinden birisidir. Bu olay bizlere Hüseyin Rahmi Gürpınar ve yaşadığı dönem içinde Avrupalı kadın ve erkekleri batı medeniyetini temsil eden eğitimli olarak görüp hepsini iyi huylu, akıllı insanlar olarak kabul etme yanlışlığımıza dikkatleri çektiği romanındaki olaylara benzemektedir. Benzer örneğini *Madame Bovary*'de de Leon'un kurgulu olarak Emma'nın romantik hayallerini paylaşarak üzerinde olumlu intiba bırakması ve Rodolphe'in centilmen görünümünün ardında iradesiz, bencil, şehvani ve onunla heveskâr olmaktan öteye geçmeyen zaman geçirme isteği olan ama eğitimli tiplerle karşılaşması sonrası yaşadıklarıyla düşmüş olduğu durumu Gustave Flaubert'in de işlediğini görmekteyiz.

Her iki karakter Emma ve Ayşen soylu, sosyete yaşantı meralısidir. Emma'nın, Marki ile dans etmesinde veya diğer bir soylu Vikont'un onu dansa kaldırdığı zamanki hislerinin altında yatan sebep de budur. Ayşen'in de makamlı ve sosyeteden Amerikalı Mister Thomas, Ata Efendi'nin patronunun oğlu Rüştü Bey ve yaşlı elçi Faruk Senai Bey gibi öne çıkan roman isimleriyle sık sık görüşmesinin altındaki sebep budur. Her iki kadında erkelerle kimlik elde etmeye çalışır. Ancak Emma'yı Rodolphe ve Leon'un yarı yolda bırakması gibi Ayşen'e ilgi duyan Thomas ve Faruk Senai Bey de yurt dışına giderler.

Aysen, Mısırlı Ruveyha Paşa ile tanışır. Ruveyha Paşa'nın makamı ve maddi gücü Aysen'i, Rüştü Bey ile nişan hazırlıkları yaptığı bir sırada Ruveyha Paşa'yla kaçarak evlenmeye giden sürece iter. Aysen, Ruveyha Paşa'yla Mısır'da sosyete hayatına atılır. Emma'nın da Charles ile evlenme isteğinin nedeni Paris'te hayallerini ve ihtiraslarını gerçekleştirme imkânını onunla gerçekleştireceğine inanıp umut bağlamasıdır.

Emma ve Aysen'in ününü artıran ortak yönlerinden biri de sevdalıları olmuştur. İki karakterin en belirgin farkı erkekler hakkındaki romantik hayalleridir. Aysen, hayallerinde aradığı kişideki romantik erkek olmaktan çok makam ve güçtür. Emma, her dönem yapmış olduklarının da sebebi olarak sığındığı romantik hayallerinin peşinden gitmesi olarak görür. Her iki karakterin de ihtiraslar vardır. Aysen ve Emma'nın duygu ve ihtirasları hayatlarında onlarla özdeşleşmiştir. Artık yaşam amacı hâline gelmiş olan romantiklerin roman anlayışındaki amaç karakterlerin de belirgin özelliği olur. Çünkü *Romantizm* de amaç tecrübe gibi görülenin aslında kendisidir. İnsan ne kadar kabul etmese de duygu ve ihtiraslarını da bir tecrübe ile kazanır (Çetişli, 1999, s. 61).

Emma hayallerini, arzularını ve Paris'te yaşamak istediği yaşamı Charles'ın gerçekleştiremeyeceğine karar verir ve romanlarda okuduğu, yıllarca kurduğu hayaline kavuşturacak yeni fırsat olarak gördüğü soylu erkeklere yönelir. Aysen gibi gerçekleştiren hayali yeni hayallere yönelik ile tamamlamak istemektedir. Aysen'den farklı olarak etrafındaki mutlu kadınlara bakarak yeni hedefini belirlemiştir. Bir sonraki hedefi gözlemlemiş olduğu kadın gibi mutlu olmaktır. Her iki karakterdeki bir diğer ortak yan daima bir tatminsizlik duygusudur. Aysen'in tatminsizliği Rüştü Bey'i nişanlıyken terk edip Mısırlı Ruveyha Paşa ile evlenip bağımlı hâle geldiği bir son ile yalnız kalır. Çok istediği ve onun uğruna Mısır' gitti sosyete ve lüks yaşam arzusu onu artık yormaktadır.

Aysen ve Emma, yasak aşk ve başka arzulara yelken açmayı onları seven erkeklerin hayalleri olanı vermemesi olarak görmektedir. Emma, Charles'ı hayallerini gerçekleştiremeyeceğini düşündüğü için, çiftlik sahibi Mösyö Rodolphe0 Boulanger ile aldatır. Hatta bundan dolayı bu aldatılmayı Charles'ın hak ettiğine inanır. Yasak aşkından bahanesine dayanarak zevk aldığını görmekteyiz. Aysen'in de Ata Efendi'yi kışkırtması, Rüştü Bey'i aldatması temelinde hep bir gerekçe vardır. Aysen, âşıklarından gelen mektupları dikkate almazken, Emma, âşığına mektuplarında romantik aşk hikâyelerini taklit ederek yazar. Her ikisi de âşıklarına değer vermez ciddiye almaz veya içten değildir. Emma ve Aysen için bir sevgiliye sahip olmak veya sevmek kelimeleri arasında fark görmezler.

Ancak iki kahramanın sonları da birbirinden farklıdır. Arzuladığı hayat tarzına ulaşmadıkları için sürekli borçlanan, böylece ruhsal çöküntü ve borç batağına giren Emma intihara sürüklenirken, Aysen mutlu olamadığı bir hayatı yaşar. Her iki yazar, yasak aşkın geçici ihtiras ve heyecanının bağımlılığına ve özentili yanına da dikkatleri çeker. Emma'nın Rodolphe ile birlikte kaçma planları ve hayatındaki bu üçüncü hayal kırıklığı ile biten sonun temelinde de bu yatmaktadır. Emma ve Aysen, yaşadıkları olumsuzluklar ve her şeye rağmen eski sevgilileriyle biriktirdiği hatıralara karşı değer vermeyen ve tepkileri duygusuzdur. Her iki karakter de ihanet ettikleri ve kandırdıkları konuda acı çekmiştir. Melankolik ve kötümser ruh hâli Emma'da intihar etme düşüncesini getirirken; Aysen'de arkasında bıraktığı âşıklarına bulunduğu mutsuzlukları ve ruh hâlini anlatarak rahatlama olarak görülür. Bulunmak istedikleri şehir ve ortamda da huzur bulmamışlardır.

Emma ve Aysen'e yaşadıkları şehir ve çevrelerinde dedikoduları çıkartılmış veya isim takılmıştır. Aysen, "Sarı Kız" adı ile anılırken aynı zamanda eğlence düşkünlü ve sevdiği erkeği daha

güçlü ve zengin birine terk edebilen kadın konumundadır. Emma, bu konuda daha kötü durumdadır. Yonville’de ahlaki çöküntü durumunda kadın olarak dedikodusu çıkar. “*Daha o akşam Yonville’de bunu duymayan kalmamıştı; belediye reisinin karısı Madam Tuvache, hizmetçisine, “Madam Bovary’nin kendini lekelemekte olduğunu” söyledi*” (Flubert, 1941, s. 82). Aysen ve Emma’nın para ve hayata karşı istekleri, doyumsuz yaşamı ve açgözlülükleri herkesçe bilindir olmuştur. Aysen’in Mısırlı Ruveyha Paşa ile olan ilişkisi ve “*Emma’nın aç gözlülüğünü ve doyumsuzluğunu körükleyen Lheureux, kredili alışveriş ve yapay isteklerin öne çıkmasıyla, XX. yüzyılın tüketim toplumunun habercisidir adeta.*” (Ozanam; 1989:99) (Kaba, 2013, s. 64). Ancak her iki kahramanın da bu duygu ve isteklerini körükleyen ve suçlusu her zaman erkekler olarak görürler.

Emma ve Aysen’in hazin sona giderken yaşamış olduğu pişmanlıklar yine yasak aşkları ile telafi ve tedavi etmeye çalıştığını görmekteyiz. Örneğin, Emma, Leon’un ilgisine karşılık vermezken Leon’un kasabadan ayrıldıktan sonra yasak aşkını kaybetmenin pişmanlığını duyar. Bu pişmanlığını eşinin hastası uşağın efendisi olan soylu ve zengin Radolphe’a hemen gönlünü kaptırır. Tıpkı Aysen’in, Ata Efendi, Rüştü Bey ve yabancı aşığı arasındaki ilişkinin benzer yanı Emma’da görülür.

Aysen ve Emma, yasak aşklarının özellikleri de birbirine çok benzer. Güvenilmez, gönül eğlendiren, gördüğü gibi olmayan ve ilk fırsatta başka heveslere kapılacak yapıda olmalarıdır. Emma’nın geniş arazilere sahip, muhteşem bir şatoda yaşayan Radolphe bağlılığını ifade ettikten bir süre sonra kendini teslim eder ve kaçmaya karar verirler. Ancak bir süre sonra Radolphe bunu yapamayacağını ve Emma’ya bakışını gösteren gerçekleri ortaya koyan bir mektupla yüzüne dahi söyleyemediklerini sıralar. Anelik duygusunu hiçe sayarak geride bıraktıklarını değersiz hissettirecek bırakıp girmeye kalktığı adam onu yarı yolda bırakmıştır. Emma üzüntüsünden yataklara düşer. Karısını her şeyden çok seven Charles, onu iyileştirmek için her yolu dener. Ata Efendi’nin Aysen’i düştüğü durumdan kurtarmak için yollara düşmesi ve bu uğurda kahırlar çekmesiyle aynı fedakârlık durumu ortaya çıkar.

Emma, yasak aşklarını yine başka bir yasak aşkla tedavi ederken Aysen, durulma evresine doğru yol almıştır. Aysen’i madde bağımlısı yapan hevesi ve arzuları, Emma’yı yataktan kalkar kalmaz yasak aşk serüvenindeki yeni aşkı Leon ile sona doğru yol aldırır. Tuhaflik yanlış ve yasak olanı Emma da daha önceki pişmanlığının farkında olmasına rağmen yasak ilişkiye arzulamaktadır. Leon’un karakteri de buna zemin hazırlamıştır. Kadın ruhundan anlayan sanatçı ruhlu bir erkektir. Leon ile rahat görüşebilmek için otel odalarında devam eden yasak aşk ve tüm zevkler onu borç batağına iter. Borçlarını ödeyemedikçe yeni senetlerle uzatılır. Emma Bovary sadık ve seven kocasını, çocuğunu ihanetin pençesinde kendisiyle beraber uçuruma itmektedir. Aysen benzer bir durumda sosyete partileri, aşkları ve madde bağımlılığının pençesinde kıvrınır. Emma, daha önce onu yarı yolda bırakan yasak aşkı Radolphe’a para istemek için gider ama hayır cevabını alır. Emma, bu durumunun ortaya çıkacağı korkusuyla arsenik ile intihar ederek ölür. Aysen de madde bağımlılığı ve parasal olarak düştüğü durumlar karşısında tıpkı Emma gibi eski âşıklarına başvurur. Ancak sonları acılı ve kahredici olmakla birlikte aynı bitmez. Aysen kendi sonunu yaşayarak öderken Emma canıyla ödemiştir. Emma, eşini aldatarak, âşık olduğu erkeklere güvenmekle yapmış olduğu yanlış yaşamına mâl olan bir sonla cezalandırılır.

Aysen, Rüştü’ye yazdığı mektuplarda İstanbul’a dönmeyi istediğinden bahseder. Bir süre sonra Aysen’in Rüştü’yle evlenme planından bahsettiği bu mektuplarını uyuşturucunun etkisiyle yazdığı, kocası tarafından istirahat etmesi ve sağlığına tekrar kavuşması için uzun bir seyahate

çkarıldığı anlaşılır. Bu durum Ata Efendi ve Rüşti'de büyük bir yıkıma neden olur. Bu yıkım Ayşen'in yaptıklarını yaşayacağı yalnızlık son olarak geri döner. Ayşen'in cezasını bir nevi Ata Efendi çeker ve ölümüne sebep olur.

*Madam Bovary* ve *Bugünün Saraylısı* romanlarında romantik hayaller, arzular ve hevesleriyle hareket eden bir kadının nasıl bir felakete sürüklendiğini görmekteyiz. Ayşen'in yozlaşan karakteri, bireysel arzuları, çıkarıcı bakış açısı ve heveskâr hayalleri büyük bir sorunun bütünü olur. Fransız diline Emma'nın karakteri ile gelen *Bovarizme* tipi kadının yaşayışı Ayşen karakteri ile Türk Edebiyatında psikolojik, sosyal ve ekonomik olarak gençliğin üzerinde oluşan benzer bir tanımın olayları anlatılır. Beşer aptallıklar olarak görülen her iki genç kızın kendilerini sürükledikleri son her iki tipin yaşadıkları bütün tecessüsü ortaya koyarak yozlaşmanın kişiler üzerinde deneyler yaparak aktarılmıştır. Ayşen ve Emma'nın babalarının ortak noktası para düşkünlüğü madde/meta düşkünlüğünün evlatlarına bırakmış olduğu mirasın başka yönlerine dikkati çekmektedir. Bütün bunlar Emma ve Ayşen'in farklı ülke ve milletten olmalarına rağmen aynı arzuları paylaşmış olmasına iten sebepler-sonuçlardır. Emma, Paris'te; Ayşen, İstanbul'da yaşama isteğinde olduğu gibi her iki karakter de realist teferruatıyla olayları tam olarak tip üzerinden ele alınmış, istihzayı tam anlamıyla göstermiştir. Emma ve Ayşen'in arzu edilme ve kendini beğendirme amacının çevresinde oluşan hevesler illüzyonist bir esarete doğru evrilen örgüsüyle karakter bozulması muhteşem biçimde verilmiştir.

## Sonuç

*Madame Bovary* romanındaki Emma Bovary ile *Bugünün Saraylısı*'ndaki Ayşen birçok bakımından birbirine benzemektedir. Aşk karşısındaki tavırları, yetiştirme tarzları ile sonradan elde ettikleri hayat arasındaki bocalamaları ve etkisi altında kaldıkları romanlar – filmler bakımından yakın trajedileri yaşarlar. Roman boyunca Emma Bovary Paris'in, Ayşen ise İstanbul – Beyoğlu rüyası görürler. Emma Bovary evli bir kadın olarak toplumsal davranış değerlerinin dışına çıkarak kocasına ihanet ederken; Ayşen bekâr bir genç kızın yaşadığı ikilemler, bocalamalar ve karsızlıklar arasındadır. İki kahraman da gösterişli bir yaşam tarzının özentisi içerisindedir. Birisi bunu babasından kalan zenginlikle ve daha uygun damat adayıyla elde edebilirken diğeri acıya mahkûm olmuş, intihara sürüklenmiştir. İkisi de yaşadıkları ülkenin en gösterişli mekânlarında yaşama arzularını dile getirmişlerdir. Ancak, bağımlılıkları ve arzularının peşinden gitmeleri yine çok istediklerinin onlara sunduğu ile olmuştur.

Ayşen ve Emma taşralıdır ve arzuladıkları hayatı yaşama noktasında romantik ilhamlar peşinde koşmaktadırlar. Hayatından mütemadiyen şikâyet eden Emma; hayatta daima yaşadığının bir üstünü isteyen Ayşen. Her iki karakterlerinden hareketle sosyolojik olarak da dönemin mevcut şartlarında iki genç kız tipinin panoraması değişen dünyanın yeni hayat algısı ve aşırılıkları içinde sosyal, ekonomik ve kültürel açıdan nasıl bir sona doğru götürdüğü gözler önüne serilir. Ahlaki değerlere yabancı, yozlaşmış ve sadece madde dünyasına bağlı kişilerin Savaşın yarattığı ortamın etkisiyle gerek başkışı farklı seviyelerde ve farklı milli kültüre, kimliğe, gelenek, görenekler sahip olanların tezine dair romanda ayrıntılar verilmiştir. Her iki yazarın romanında dönemin sosyal durumunu günümüz okuyucusuna Ayşen ve Emma karakterleri etrafında dönen olay örgüsünde algılama biçimi somutlaştırılarak verilmiştir.

Ayşen ve Emma, kendi adlarına bir kimlik oluşturma çabası dramatik bir hayat deneyimleriyle son bulur. Her iki karakter kadının tercihleri, bireysel ve toplumsal olarak kimliklerinin tek

çıkış noktası olan hazin son ile bitişe iter. Emma için ne yazık ki, ölümün dışında bir çıkış yolu bulunmazken; Ayşen, eğlence hayatında boy gösterme, kendisine erkekleri âşık etmesi ve ısrarla evlenmek isteyenleri oyalaması, onlarla küçük oyunlar oynaması, ümit verip ortada bırakması yine madde bağımlısı olarak muhataplarına reva gördüğü yalnızlıkla kendisi cezalandırılmıştır.

## Kaynakça

- Aktaş, Ş. (2005). *Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş* (7. b.). Ankara: Akçağ.
- Asal, R. R. (2017, Ekim 18). *Düşlerindeki İnsanları Kendine Daha Yakın Hisseden Bir Roman Kahramanı: Emma Bovary*. 2023 tarihinde Oggito: <https://oggito.com/icerikler/duslerindeki-insanlari-kendine-daha-yakin-hisseden-bir-roman-kahramani-emma-bovary/45888> adresinden alındı
- Atay, O. (2021). *Oğuz Atay Bütün Eserleri 6 Günlük* (28. b.). İstanbul: İletişim.
- Bingöl, N. (1944). *Yakup Kadri'nin Beş Romanında Fransız Realist ve Naturalistlerinin Tesirleri*. Türk Tarih Kurumu Basımevi, III(1), s. 9-2.
- Çelik, M. (2013, 12 18). *Farklı Yaşama Tarzlarının Bovarizmde Buluşturduğu İki Roman Kahramanı Ankara'daki Selma ile Bugünün Saraylısı'ndaki Ayşen*. FSM İlimi Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi(2), s. 77-84.
- Çelik, Y. (2019). *1920 – 1960 Türk Romanı. Türk Edebiyatı Tarihi* (3. b., Cilt IV, s. 246-326). içinde İzmir: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Çetişli, İ. (1999). *Batı Edebiyatında Edebi Akımlar* (3. b.). Isparta: Kardelen Kitabevi.
- Çıkla, S. (2002, Mayıs/Haziran/Temmuz). *Romanda Kurmaca ve Gerçeklik*. Hece Aylık Edebiyat Dergisi(65,66,67), s. 111-129.
- Deren, S. (2022). *Kültürel Batılılaşma*. T. Bora, & M. Gültekingil (Dü) içinde, *Modernleşme Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 3 "Modernleşme ve Batıcılık"* (9. b., Cilt III, s. 382-388). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Flaubert, G. (2013). *Madam Bovary Taşra Töreleri* (1. b.). (S. Tiyakioğlu, & E. Serdan, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Flubert, G. (1941). *Madame Bovary* (1. b.). (N. Ataç, & S. E. Siyavuşgil, Çev.) İstanbul: İş Bankası Yayınları.
- Giddens, A. (2021). *Modernliğin Sonuçları* (10. b.). (E. Kuşdil, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Kaba, F. (2013). *Madame Bovary'deki Burjuva Karakterler Üzerine Bir İnceleme*. Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (15), s. 59-66.
- Karay, R. H. (2014). *Bugünün Saraylısı*. İstanbul: İnkilap Yayınları. 2014 tarihinde alındı
- Moran, B. (2008). *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış 1* (20. b., Cilt I). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Nabokov, V. (2020). *Edebiyat Dersleri* (5. b.). (A. L. Batur, & F. Özgüven, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Noyan, S. (2016). *Madam Bovary ve Araba Sevdası Romanlarında Romantik Edebiyatın Eleştirisi*. İdil Dergisi, V(7), s. 1849-1970.
- Yetkin, S. K. (1941). *Edebi Meslekler Tarihi* (1. b.). Ankara: İdeal Matbaa. Ocak 2019 tarihinde alındı

# Gülün Adı Filminin Göstergebilimsel Çözümlemesi

## A Semiotic Analysis of the Movie *The Name of the Rose*

Arzu KALAFAT ÇAT\* | Sema NOYAN\*\*

### Öz

*Gülün Adı* (1986) filmi, İtalyan yazar, akademisyen, edebiyat kuramcısı, Orta Çağ uzmanı Umberto Eco'nun (1932-2016) 1980 tarihli aynı adlı romanından uyarlanmıştır. *Gülün Adı* filmi, Orta Çağda imparatorluklar ve Hristiyan toplumu üzerinde büyük bir hâkimiyet elde eden Papalığın baskı ve şiddet içerikli uygulamalarını İtalya'da 1327'de bir manastırda işlenen cinayetler izleği üzerinden yansıtmaktadır. Çalışmada *Gülün Adı* filminin anlamlandırma sürecine katkıda bulunmak amacıyla Ferdinand de Saussure'un gösteren ve gösterilen ilişkisine dayalı göstergebilim yönteminden, Charles Sanders Peirce'un gösterge türlerinden, Roland Barthes'in anlamlandırma yönteminden ve Algirdas Julien Greimas'in karşıtlıklar dörtgeninden yararlanılmıştır. Bu kapsamda filmde, Kilisenin dogmatik zihniyetini ve toplum üzerindeki hâkimiyetini yansıtan; "manastır", "kapı", "yoksul halk", "rahip", "kitap", "yangın", "kütüphane", "*Regula (Kural)*", "kan", "gülme", "Kör Rahip", "ölüm", "mercek", "salgın", "zenginlik ve fakirlik", "kadın", "engizisyon", "taş" göstergelerinin yüzey ve derin anlamları gösteren-gösterilen (düz anlam ve yan anlam) biçiminde ortaya konulmuştur. Göstergelerin derin anlamları ortaya çıkarıldığında, Kilisenin Hristiyanlık öğretilerine dayalı dogmatik ideolojisinin yol açtığı ötekileştirme, halk üzerinde baskı ve korkuya dayalı bir tahakküm oluşturma, bilgiyi ve hakikati kendine mal ederek halktan gizleme ve şiddete başvurma gibi sonuçların eleştirel bir bakış açısıyla ele alındığı görülmektedir. Netice olarak *Gülün Adı* filmi metonimi yoluyla Orta Çağda Papalığın menfaatlerini koruma amacıyla benimsediği dogmatik inanç ve ideolojisini yansıtmaktadır. Anek filmi yangın sahnesiyle bitmesi grotesk anlamda Rönesans'ın getireceği uyanış, aydınlanma ve bilimi işaret etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Umberto Eco, *Gülün Adı*, Orta Çağ, Kilise, Göstergebilim, Sinema.

### Abstract

The movie "*The Name of the Rose*" (1986) was adapted from the 1980 novel with the same title by the Italian author, academician, literary theoretician, and the Middle Ages expert Umberto Eco (1932-2016). *The Name of the Rose* (1986) represents the pressure and violent practices of the Papacy, which established a strong hegemony on the empires and the Christian society in the Medieval Times, over the theme of murders committed in an abbey in Italy in 1327. In the study, in order to contribute to the interpretation process of *The Name of the Rose*, Ferdinand de Saussure's semiotics method based on the relationship between the signifier and the signified, the sign types of Charles Sanders Peirce, the signification method of Roland Barthes and the quadrilateral of oppositions of Algirdas Julien Greimas were used. In this context, the superficial and deep meaning of the signs that reflect the Church's dogmatic mentality and its domination over the society such as "abbey", "door", "poor people", "friar", "book", "fire", "library", "Regula (Rule)", "blood", "laughter", "Blind Friar", "death", "lens", epidemic", "richness and poverty", "woman", "inquisition", and "stone" were put forth in the form of signifier-signified (reference and connotation). When the deep meanings of the signs are revealed, it is seen that the outcomes such as otherization caused by the dogmatic ideology of the Church based on Christianity doctrine, establishing a dominance on people based on pressure and fear, appropriate the knowledge and truth and hide them from people, and resorting to violence are dealt with a critical perspective. In conclusion, through metonymy, the movie "*The Name of the Rose*" reflects the Papacy's dogmatic belief and ideology which it adopted in the Middle Ages in order to protect its interests. On the other hand, the ending of the movie with the fire scene points, in a grotesque sense, to the awakening, enlightenment, and science that will be brought along by the Renaissance.

**Keywords:** Umberto Eco, *The Name of the Rose*, the Middle Ages, Church, Semiotics, Cinema.

\*Doç. Dr., Karabük Üniversitesi, Türkler İnanış İletişim Fakültesi, Yeni Medya ve İletişim Bölümü, Karabük, Türkiye. Elmek: arzukalafatcat@karabuk.edu.tr https://orcid.org/0000-0003-2960-0790

\*\*Doç. Dr., Karabük Üniversitesi, Türkler İnanış İletişim Fakültesi, Gazetecilik Bölümü, Karabük, Türkiye. Elmek: semanoyan@karabuk.edu.tr orcid.org/0000-0002-8245-4318

Gönderilme Tarihi / Received Date:  
27 Temmuz 2022

Kabul Tarihi / Accepted Date:  
29 Eylül 2023

Atıf/Citation: Ay F. (2023).  
Madame Bovary'nin Türk Edebiyatına  
Yansımalarından Biri: Bugünün  
Saraylısı'ndaki Aışen  
doi.org/10.30767/Diledeara.1149906

Copyright © 2023  
Dil ve Edebiyat Araştırmaları  
tded.org.tr | 2023



## Extended Abstract

The movie *Gülün Adı* (1986) was based on 1980 novel of the same name by Umberto Eco (1932-2016) who was an Italian writer, academician, literary theorist and medievalist. *Gülün Adı* (1986) reflected the pressure and violent execution of the Holy See, which gained great dominance over empires and Christian society in the Middle Ages, through the murders committed in a monastery in Italy in 1327. In this study, Ferdinand de Saussure's semiotic method based on the relationship between the signifier and the signified was used to contribute to the interpretation of *Gülün Adı*.

Even though semiotics is used in many disciplines to reveal implicit meanings, the semiotic method is very important for communication studies. Semiotics, which systematically deals with how meanings are formed in verbal and nonverbal communication, formulates the meaning-carrying connection with signifiers, signifieds and signs. This formulation is significant in that it focuses on "meaning" rather than linear processes in communication. In other words, in semiotics, while every fundamental like text, movie, advertisement, fashion, behaviors etc. is considered as a sign system, the realization and completion of the work, text and media types depends on the analysis of the signs or sign systems, that is, signification.

The modern semiotics were founded in the 20th century by the work of the Swiss linguist Ferdinand de Saussure and the American philosopher, logician and mathematician Charles Sanders Peirce. One of the most important representatives of post-1960 semiotics in Europe is the Italian Umberto Eco, whom we include in our study. Eco has been influenced by the semiotic theories of Saussure and Peirce, but is more widely regarded as a successor of Saussure. Eco uses the signifier/signified relationship as a narrative/content relationship; accepts the interaction of these two as a semiotic function; and states that semiotics deals with content.

In this respect, the indicators in *Gülün Adı*, which was based on 1980 novel of the same name by Umberto Eco also a semiotician, were investigated. In the movie, reflecting the dogmatic mentality of the Church and its dominance over society; The superficial and deep meanings of "monastery", "gate", "poor community", "priest", "book", "fire", "library", "Regula (Rule)", "blood", "laugh", "Blind Priest", "death", "lens", "epidemic", "wealth and poverty", "woman", "inquisition", "stone" indicators were presented in the form of the signifier-signified (denotation and connotation). As the profound meanings of the signs were revealed, it was seen that the negative consequences such as the otherization caused by the dogmatic ideology of the Church based on the Christian doctrine, the domination of the people based on oppression and fear, the concealment of knowledge and truth from the public by appropriating them, and resorting to violence, were discussed in a critical point of view. The labyrinth myth, Muslim Ibn Hazm, Aristotle's thoughts and his work called Poetics were referred to through intertextuality in the movie as in Eco's novel.

Finally, *Gülün Adı* reflected the dogmatic belief and ideology of the Holy See in the Middle Ages to protect its own interests through metonymy. The movie often referred to the strict and violent domination of the Holy See and the Church in 1327, when the effects of the Renaissance period were felt, with indicators representing the so-called "dark" aspects of the Middle Ages. Thus, Eco also interpreted the Middle Ages as an object of criticism. On the other hand, the movie did not have a desperate ending, on the contrary, the destruction of the Monastery by fire also pointed to the enlightenment, rationality, science and truth identified by European historians with

the Renaissance. In this respect, in addition to the signs symbolizing the Middle Ages, a contrast relationship was established with the signs implicating the Renaissance. In the grotesque sense, the darkness of the Middle Ages allowed the new, the New Age.

## Giriş

### 1.Yöntem

Umberto Eco'nun (1932-2016) *Gülün Adı* (1980) romanından uyarlanan *Gülün Adı* (1986) filmi, Orta Çağda İtalya'da bir manastırda işlenen cinayetleri konu alır. Fikrî arka planda, Orta Çağda Kilisenin benimsediği skolastik zihniyetin ve İmparatorlukla girdiği güç ve hâkimiyet yarışının eleştirisine yer verilir. Romanda ve filmde Hristiyanlığın en büyük ve en eski kütüphanelerinden biri olan ve labirent bir biçimde tasarlanan Aedificium, önemli göstergelerden biridir. Labirent kütüphanenin bir yangın sonucu yok olması, tarihî anlamda Orta Çağın bitip Yeni Çağın başlangıcını temsil eder. Çalışmada *Gülün Adı* filminden belirli sekanslar seçilerek söz konusu fikrî arka planı yansıtan göstergeler çözümlenecek, böylece filmin yapısı ortaya çıkarılacaktır. Çözümlemede Ferdinand de Saussure, Charles Sanders Peirce ve Roland Barthes'in göstergibilim kuramlarından ve Algirdas Julien Greimas'ın karşıtlıklar dörtgeninden faydalanılacaktır. Çalışmanın amacı, gösterilenin yani içeriğin Orta Çağ kültürü ile olan ilişkisini göstergibilimsel çözümleme aracılığı ile ortaya koymaktır. Çünkü sinemada yaygın olarak kullanılan çok anlamlı göstergelerin çözümlenebilmesi için göstergibilim yöntemine ihtiyaç vardır.

XX. yüzyıldan itibaren birçok alanda kullanılan göstergibilim, göstergelerin farklı yöntemlerle çözümlenmesine dayanır. Kendisinden başka bir şeyin yerini tutan her şey gösterge olarak tanımlanmaktadır. Göstergibilim, “dilleri, düzgüleri, belirtgeler vb. gibi gösterge dizgelerini inceleyen bir bilimdir.” (Guiraud, 2016, s.17). Bir anlamlandırma süreci olan göstergibilim, anlamın nasıl yaratıldığını ortaya koymayı amaçlar. Bu bağlamda “anlam göstergelerden ve göstergeler arası ilişkilerden ortaya çıkar.” (Parsa-Parsa, 2004, s.7). Göstergibilim, insana yaşadığı dünyayı ve diğer insanları daha iyi anlama imkânı sunar, gündelik hayatta anlamın hangi vasıtalarla yaratıldığını ve metafor, sembol, metonimi gibi unsurların nasıl yorumlandığını gösterir. Anlatılarda var olan derin yapının ortaya çıkarılmasında rehberlik eder. “Yapılan çözümlemeler öznel bir okuyuştan yola çıksa da kültürel kodların çözümleniyor olması sebebiyle aynı zamanda objektiflik taşımaktadır.” (Civelek ve Türkay, 2020, s.774). Disiplinler arası bir yöntem olan göstergibilim; dilbilim, anlambilim, hermeneutik (yorumbilim) ile yakından ilişkilidir. Göstergibilimin kurucuları, İsviçreli dilbilimci Ferdinand de Saussure (1857-1913) ile Amerikalı felsefeci Charles Sanders Peirce'dür (1839-1914). İki kuramcı birbirinden habersiz olarak göstergibilim ile ilgilenir ve göstergibilimin XX. yüzyıla kadar gelmesine vesile olurlar. Bu nedenle XX. yüzyıldan itibaren göstergibilimle ilgilenen kuramcılarının geneli Saussure ve Peirce'den etkilenmişlerdir. Saussure'ün, *Dilbilim Dersleri* adıyla yayımlanan ders notları göstergibilimin ilk kaynaklarındandır. Peirce ise göstergelerin mantıkla ilişkisi üzerinde çalışmıştır.

Ferdinand de Saussure'e göre dil, göstergelerden oluşmuş bir dizgedir. Dilbilim alanının ve yapısalcılık kuramının oluşmasına çalışmalarıyla büyük katkı sağlayan Saussure, göstergenin gösteren ve gösterilenden oluştuğunu ifade eder. Gösteren düzlemi anlatım düzlemine, gösterilen düzlemiyse içerik düzlemine oluşturur. Roland Barthes'ın anlamlandırma yöntemine göre düz anlam ve yan anlam olmak üzere iki düzey vardır. Düz anlam, kavramın değişmeyen, ilk akla gelen ve zihinde canlanan anlamıdır. Yan anlam ise göstergelerin anlamasında ikinci düzey olan

mit, metafor, metonimi, imge, mecaz gibi türlerle de ifade edilen, kültürel kodlara ve farklılıklara göre yorumlanabilen anlamıdır. “Sinemada bu anlamlandırma biçimi, düz anlam olarak perdeye yansıtılan görüntünün dışında, izleyicinin içinde bulunduğu toplumsal ve kültürel değerleriyle birleşerek, farklı anlamlandırma ve yorumlama biçimine dönüşür.” (Agocuk, 2014, s.8). Mitler üzerinde çalışmaları olan Barthes’a göre “toplumsal gerçeklerin dilsel olarak dönüştürülmesi” ile oluşan mitler, ideolojik anlamları da bünyesinde barındırmaktadır (Bircan, 2015, s.27-28). Barthes, bu bağlamda “Giysi, moda, yemek vb. gösterge sistemlerinin başka bir adlandırma sistemi olan mit tarafından yönetildiğini belirtir. Çünkü mitler pek çok yananlamı içinde barındırır.” (Bircan, 2015, s.28).

Metafor (eğretileme), iki şey arasında benzerlik ilişkisidir. Dolayısıyla benzetme de bir çeşit metafordur. Bilinmeyen bir şeyin anlatımında bilinen bir şeyin özellikleri kullanılarak metafor yapılır. Dolayısıyla metafor, çağrışım gücünden yararlanır ve imgelemseldir. Metonimi (düz değişmece), gerçekliğin bir parçasının bütünü temsil etmek amacıyla kullanılmasıdır. Metafora göre gerçekliğin temsildir.

Charles Sanders Peirce, evrenin göstergelerle dolu olduğunu, insanın da göstergeler yoluyla iletişim kurduğunu ve insanları, dünyayı anladığını savunur. Dolayısıyla Peirce’ün göstergebilimi gündelik hayatın içinde âdeta zorunludur. Peirce, göstergeyi, yorum/yorumlayıcı, gösteren ve nesne olarak üçlü bir yapı olarak değerlendirmiştir. Gösteren, gösterenin biçimini; yorum, gösterenin anlamına dâir yorumu, nesne ise gösterenin göndergesini belirtmektedir. “Nesne ile göstergesi tam olarak örtüşmez, gösterge o nesneyle ilgili, o nesneyi çağrıştıran bir kavramı temsil eder.” (Akerson, 2016, s.102). Peirce, göstergeleri sınıflandırarak göstergebilimin dilbilim alanından başka alanlara da uyarlanabilmesine olanak sağlar. “Peirce, göstergeleri somut biçimleri ve kapsamlarıyla, gönderme yaptıkları nesnelere ve yorumlayıcılarıyla kurdukları ilişkiler açısından üç temel öbeğe ayırır, daha sonra bunları yeniden üçe ayırır, daha sonra bu kalemleri birbirine çatarak 66 türe ulaştır.” (Akerson, 2016, s.104). Birinci öbek, nitel, tikel ve kavramsal gösterge türlerini kapsar. İkinci öbek ise görüntüsel gösterge, belirti ve simge olarak ayrılır. Üçüncü öbek, ilk gösterge ile yorumlayıcı arasında kurulan ilişkiye bağlı olarak terim, önerme ve sav türlerine ayrılır (Akerson, 2016, s.104).

Görüntüsel gösterge temsil ettiği şeye benzemektedir (Akerson, 2016, s.106). “Görüntüsel gösterge (ikon), belirttiği nesne var olmasa bile kendisini anlamlı kılan özelliği taşıyacak bir göstergedir.” (Rifat, 1998, s.212). Belirti; “Göstergesi ortadan kalktığında kendisini gösterge yapan özelliği hemen yitirecek olan ama yorumlayan bulunmadığında bu özelliği yitirmeyecek bir göstergedir.” (Rifat, 1998, s.212). “Peirce’e göre: ‘Belirtinin, nesnesiyle görünmez bir zorunluluk aracılığıyla doğrudan bir ilişkisi vardır; bu zorunluluk da yorumlayanla gösterge arasındadır.’ (Yıldız, 2021, s.14). Gösterileniyle, göstereni arasında belli oranda nedenlilik ilişkisi kuran simge, Peirce’e göre; “yorumlayan olmazsa kendini gösterge yapan özelliği yitirecek olan göstergelerdir.” (Yıldız, 2021, s.14). “Simge, insanlar arasında bir uzlaşmaya dayalı birer simgedir; çünkü bir sözcük belirttiği şeyi yalnızca bu anlama geldiğini anlamamız sayesinde belirtmiş olur.” (Rifat, 1992, s.22).

Göstergebilimde metin, film, reklam, moda, davranışlar vb. her yapı önce bir göstergeler dizgesi olarak kabul edilir. Dolayısıyla söz konusu yapıtın, metnin, medya türlerinin kendini gerçekleştirme ve tamamlanabilmesi göstergelerin ya da gösterge dizgelerinin çözümlenmesine yani anlamlamaya bağlıdır. Mehmet Rifat’a göre göstergebilimsel çözümleme, bir anlamsal bütünün düzenini ayırıştırıp yeniden kurmak, yeniden üretmek demektir ve yüzeyden derine olmak üzere

üç düzeyde gerçekleşir: Söylemsel düzey, anlatsal düzey, mantıksal-anlamsal düzey. Söz konusu çözümlemenin gerçekleşmesi, dikkatli ve yöntemli, var olan yapıyı bozarak yeniden yapılandırılmaya varan okumaya bağlıdır (1993, s.26-27, 36).

Göstergebilimin XX. yüzyılda birçok alanda başvurulan modern bir yöntem olarak gelişmesinde Louis Hjelmslev, Algirdas Julien Greimas, Roman Jakobson, Julia Kristeva, C. W. Morris, Thomas A. Sebeok, Roland Barthes, Roman Jakobson, Christian Metz, Umberto Eco gibi kuramcılarının her birinin büyük katkıları olmuştur. (Parsa-Parsa, 2004, s.2-7).

A.J. Greimas, anlatıda Gönderici, Alıcı, Nesne, Özne, Yardım Edici, Engelleyici'den oluşan eyleyenler şeması oluşturmuştur. Ayrıca, "A. J. Greimas derin düzeyde, bir anlatının temel mantığını şema şeklinde gösteren bir kare, göstergebilimsel bir dörtgen sunar." (Uçan, 2016, s.124). Greimas'ın göstergebilimsel dörtgeni "yaşamda var olan karşıtlıkları ve edebiyatın bunlarla hesaplaşmasını" esas alır. Bu dörtgenin en derin yapısında, "iki ucunda iki karşıt terim olan S ekseninin var olduğunu düşünüyor. Bu eksen, doğrudan doğruya edebiyatla ilgili olmayan, var oluşa değin bir karşıtlık eksenidir." (Akerson, 2016, s.137).

1960 sonrası göstergebilimin Avrupa'daki önemli temsilcilerinden biri olan yazar Umberto Eco, Saussure ve Peirce'ün göstergebilim kuramlarından etkilendiği halde daha çok Saussure'ün devamı olarak kabul edilmektedir. Eco, göstergenin, gösteren/gösterilen ilişkisini anlatım/içerik ilişkisi şeklinde kullanır, bu ikisinin etkileşimini ise göstergesel işlev olarak kabul eder. Eco, göstergebilimin içerikle ilgilendiğini dile getirir. İçerik ise kültürle yakından ilişkilidir (Rifat, 1998, s.147-149).

Göstergebilim yönteminin uygulandığı alanlardan biri olan sinema, göze, kulağa, duygulara hitap edebilen bir anlatı sanatıdır. Sinema, dil dışı göstergelerin meydana getirdiği iletişim dizgesi olarak metin yerine görsel kullanarak anlamın oluşmasını sağlamaktadır (Çiçek, 2016, s.27). Sinema, kendine özgü dile sahip, güçlü bir anlatım aracı olarak tanımlanmaktadır. Sinemanın sahip olduğu dil, eklemli ve doğal dil olan dilsel (Linguistique) göstergelerden oluşan dilden farklı biçimde dil yetisi şeklindedir. Bir diğer ifade ile sinematografik dil, hareketli görseller vasıtasıyla öykü aktarımı sağlayan anlatı dilidir. Görüntü ve diyalogların ardı sıra aktarımı ile oluşan sinematografik anlatı "iletişim dizgesi" ve "göstergeler dizgesi" oluşturmaktadır (Küçükcan, 2005, s.9). Sinema göstergebilimi sinema dilindeki göstergelerin neler olduğu ve sinemada anlam oluşturma sürecinde hangi yöntemlerin kullanıldığını çözümlemeyi amaçlamaktadır (Bağder, 1999, s.144). "Sinemada göstergeler ile oluşturulan kodlar aracılığıyla, izleyicinin anlam üretmesi sağlanır ve gerçek ile gerçek olmayan arasında bir bağ kurulur." (Agocuk, 2014, s. 8).

Sinema göstergebilimi konusunda ilk çalışma 1964 yılında Christian Metz tarafından gerçekleştirilmiştir. Metz, sinema dilinin doğal dilden farklı olduğunu ve sinemada organik dilden ziyade dil yetisinden bahsetmenin yerinde olacağını ifade etmiştir. Çünkü doğal dilin en küçük birimi olan sözcük, ses birimlerinden oluşurken, sinemanın en küçük birimi olan çekim ses birimlerinden yoksundur. Ancak bu yoksunluk onun anlam üretmesine engel değildir. Doğal dillerde kullanılan ses birimleri sınırlı sayıda iken sinemada kullanılan görüntüler sınırsızdır (Bağder, 1999, s.144). Dolayısıyla sinema yalnızca doğal dili kullanarak anlam üretmemekte, özgün anlatı yapısı ile de kendi dilini oluşturmaktadır (Monaco, 2021, s.174). Sinemada gösteren gösterilen ayrımının net olmaması sinemanın anlatı gücünü artırmaktadır. Örneğin bir film karesi filmin en küçük birimi iken anlam bakımından çok zengin olabilmektedir. Dolayısıyla film, anlam birimlerinden değil anlam sürekliliğinden oluşan dinamik bir yapıya sahiptir (Monaco, 2021, s.176).

Sinema filminde izleyicinin filmi anlamlandırma sürecinde faydalandığı düzgülerin yanı sıra yönetmen de anlam aktarımını sağlamak amacıyla dizisel ve dizimsel düzenlemelerden faydalanmaktadır. Sinemada çekim ölçüleri, kamera açıları gibi unsurlar dizisel kategoride değerlendirilirken, dizisel unsurların ne şekilde sunulacağı, kurgu, olay örgüsü gibi unsurlar dizimsel kategoride değerlendirilmektedir (Girgin, 2017, s.316). Dizimsel eksen, sinemada görüntülerin yan yana getirilmesinden ziyade yan yana getirilen görüntülerin birlikte oluşturdukları anlamdır ve sinema göstergebilimi açısından dizimsel düzenlemeler oldukça önemlidir.

Çalışmada *Gülün Adı* filmindeki göstergeler, toplumsal, kültürel, tarihsel ve psikolojik bağlamlarından koparılmadan bütünsel bir yaklaşımla çözümlenecektir.

### **Filmin Konu Alındığı Orta Çağda Hristiyanlık ve Dinî İktidar**

*Gülün Adı* filmi, Orta Çağda bir manastırda gerçekleşen cinayetleri konu aldığı için göstergebilimsel çözümlemeye geçmeden önce Orta Çağ ve Hristiyanlık hakkında kısaca bilgi vermek faydalı olacaktır. Bilindiği üzere “Sinema filmleri, bir anlatı türü olarak, içerisinde bulunduğu ya da temsil ettiği dönemin siyasal, ekonomik, kültürel ve sosyal yaşantısından beslendiği ve etkilendiği gibi o dönemde yaşananları da izleyiciye aktaran önemli bir araçtır.” (Yıldız, 2021, s.10). Bu bakımdan *Gülün Adı* filmi, Orta Çağda Kilisenin hâkimiyeti altındaki Hristiyanlık dinine ve skolastik zihniyete dâir önemli veriler sunmaktadır.

Avrupa tarihi genel olarak Antik Çağ, Orta Çağ ve Modern Çağ şeklinde dönemlere ayrılmaktadır. Avrupa tarihinin Rönesans tarihçileri ve düşünürleri tarafından olumsuzlanması ve Aydınlanma tarihçilerinin de bu olumsuzlamayı devam ettirmesi ile birlikte, “Orta Çağ tarihi, Antik Çağın görkemli günlerinin ardından Avrupa tarihinin karanlık ve barbar bir dönemi” olarak kabul edilir. Örneğin Erasmus için Orta Çağ, antik bilgeliliğin kaybedildiği bir dönemdir ve klasik Yunan ve Latin metinlerinin incelenmesi ve yeniden yorumlanması, esaslı bir eğitim reformunun gerçekleştirilmesi için birinci derecede öneme sahiptir.” (Durgun, 2021, s.16-21).

Umberto Eco, Orta Çağın bir yüzyıl dizisinden oluşmadığını vurgular ve yaygın bir inanışa göre Orta Çağın Roma İmparatorluğu’nun çöküşü (476) ile başladığını ve Amerika’nın keşfi (1492) ile bittiğini ifade eder (2014, s.11). Bu kapsamda Orta Çağ, karanlıklar dönemi değildir (2014, s.13). İzzet Çıvıgın, “Avrupa’nın aslında bütünüyle kendi içine döndüğü ve düşünsel yaşamın önderliğini Kiliseye bıraktığı dönemlerde bile, yapısal bir dönüşüm için gerekli olan koşulları adım adım hazırladığını” dile getirir (2008, s.225).

Orta Çağ, yaygın olarak dünyevi ve ruhani iki gücün yani İmparatorluk ile Kilisenin egemenliği ve kontrolü altında yaşanan bir dönemi ifade eder. Başlangıçta Roma İmparatorluğunun reddi ve takibatıyla karşılaşan Hristiyanlık, M.S. IV. yüzyılda İmparator I. Theodosius tarafından Roma İmparatorluğu’nun resmi dini haline geldikten sonra zamanla Kilise, hiyerarşik biçimde örgütlenmiş bir devlet kurumuna dönüşür. Hristiyanlık ise, IV. yüzyılda tüm Hristiyanlarca kabul gören ve Tanrı Baba-Oğul Rab İsa ve Kutsal Ruh’tan oluşan teslis (üçleme) inancıyla tevhit inancından uzaklaşır (Akyol, 2016, s.394-417). I. Theodosius’un ölümü sonrası Roma İmparatorluğunun M.S. 395’te Doğu ve Batı İmparatorluğu olarak ikiye ayrılmasıyla birlikte Hristiyan cemaati de Doğu ve Batı Hristiyanlığı adıyla ikiye bölünür. Batı Roma İmparatorluğunun M.S. 476’da yıkılmasından sonra Doğu Roma (Bizans İmparatorluğu), İslâm Medeniyeti ve Batı Avrupa meydana gelir.

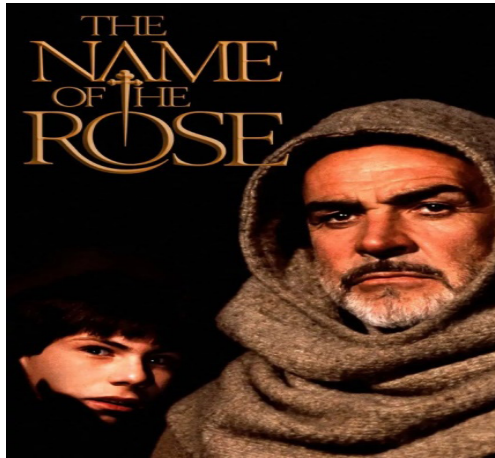
Bir süre sonra Doğu Roma İmparatorluğundan kopan Roma Kilisesi, büyük bir iktidar odağına dönüşerek siyasal otorite üzerinde bizzat pay sahibi olur. Roma Patriği (Papa), V.- VII. yüzyıllar

arasında adım adım İmparator'dan bağımsızlaşır, farklı bir iktidar odağına dönüştürerek kendisiyle İstanbul Kilisesi arasındaki bağları da koparır. Böylece Doğu (Ortodoks) ve Batı (Katolik) Hristiyanlığı adı altında kültürel ve dinsel bir bölünmeye de yol açar. Roma Patriği kendi kurumsal örgütlenmesini yapılandırma sırasında İstanbul'daki Bizans İmparatoruna danışma zorunluluğu duymaz. Böylece Roma Patriği (Papa) zamanla Batı Hristiyanlığının ruhani önderine dönüşür. Ruhban hiyerarşisi de Papalık temelinde biçimlenmeye başlar. Buna göre Papa'ya bağlı olan din adamları kardinal, başpiskopos, piskopos, manastır yöneticisi vaiz ve alt rütbeli rahiplerden oluşur. Kilisenin en küçük rütbeli din adamına ise rahip adı verilir (Çıvgın, 2008, s.71).

Orta Çağ'da iyice görünür olan Kilisenin maddi gücü, 728'de Sutri Şatosu'nun Kutsal Petrus ve Paulus'a yani Kiliseye bağışlanmasıyla oluşur. Böylece hem Papalık devletinin ilk çekirdeği hem de papaların dünyevi gücünün somut temeli atılır (Raiola, 2014, s. 154). IX. yüzyılın başlarında İmparator, Papaya göre daha üstün bir konumda olarak piskoposların atamasından sorumludur. Papanın görevi ise İmparatorluğa ilâhî açıdan koruma sağlamaktır. Ancak Şarlman'dan (742-814) itibaren imparatorlar, piskoposlar ve başkeşişlerle iş birliği içerisinde olmayı kendi üstünlüklerini korumada bir fırsat olarak görmüş, onlara idari görevler vererek dokunulmazlık sunmuşlardır (Girolo, 2014, s.27-28). XII. yüzyılda Papa, İsa'nın vekili kabul edilir ve yeni azizlerin belirlenmesinde rol sahibi olur. XIII-XIV. yüzyıllarda Papalık vergi sistemindeki gelişmelerle Kiliseyi krallığa dönüştürür (Goff, 2017, s.295). Hristiyanlık dogmalarını yayan ve öğreten Kiliselerin zenginliği, halktan günah çıkartma, cennete gönderme ve din uğruna cihat için aldıkları bağışlar ve senyörler tarafından belirlenen vergilerle giderek artar. Ayrıca kendilerine bağışlanan topraklarda çok sayıda serf (köylü) çalıştırırlar (Gül, 2009, s.106-107).

Özetle maddi, siyasi ve dinî olarak büyük bir güce ulaşan Papalık ve Kilisenin siyasi otorite ile mücadelesi, Orta Çağın temel konularından biridir. Özellikle 1122-1356 arası "Kilisenin siyasi irade üzerindeki üstünlüğünü kabul ettir"diği bir dönemdir (Çıvgın, 2008, s.200-201).

### 3.Gülün Adı Filminin Göstergibilimsel Çözümlemesi



*Gülün Adı* (1986) filmi, Umberto Eco'nun *Gülün Adı* (1980) romanından aynı adla bir uyarlamadır. Dram ve gerilim türünde olan filmin orijinal ismi: *The Name of The Rose*. Yönetmen: Jean- Jacques Annaud. Vizyon tarihi: 24 Eylül 1986. Süre: 130 dakikadır. Umberto Eco, *Gülün*

*Adı* romanını sinemaya uyarlamak isteyen ilk yönetmen olan Marco Ferreri'nin kendisine "Kitabınız özellikle film senaryosu olmaya uygun biçimde kaleme alınmış, çünkü diyaloglar tam istenen uzunlukta." dediğini belirtir. Eco, bunun sebebinin, eserini yazmaya başlamadan önce yüzlerce labirent ve manastır şeması çizerek iki kişinin bir yerden bir yere konuşarak ne kadar zamanda gideceklerini hesaplaması sayesinde mümkün olduğunu dile getirir. Bu vesileyle eserin dil olayından daha çok bir evren kurma niteliğine sahip olduğunu ifade eder (Eco, 2011, s.17).

1327'de Papalığın merkezi olan İtalya'daki bir manastırda yedi günde meydana gelen yedi ölümün arkasındaki gerçeği konu alan filmde, Orta Çağın Hristiyanlık, Kilise, bilim, Yunan-Latin klasikleri ve Arapça kitaplar olmak üzere çeşitli dillerdeki kitaplar ve çeviri konularındaki zihniyetine dâir pek çok göstergesel gönderme dikkat çekmektedir. Filmde manastırda işlenen cinayetler, Fransisken Tarikatı üyelerinden Baskerville'li Rahip William ve Papaz adayı Melkli Dom Adso tarafından araştırılır. Filmde, Benedikten ve Fransisken tarikatları arasında yaşanan Hz. İsa'nın mal varlığının olup olmadığına dâir tartışma, Kiliseyle ilgili pek çok ideolojik meseleyi de gündeme taşımaktadır. Fransiskenler, Roma Kilisesi'nin zenginleşmesini ve iktidar mücadeleleri içinde olmasını saf Hristiyanlık inancına aykırı bulurlar, bu nedenle de mülkiyet sahibi olmayı reddederler. Papa temsilcileri ise Kilisenin zenginleşmesine karşı çıkanları yargılayarak hâkimiyetlerini sağlamlaştırmayı tercih ederler (Karaman, 2016, s.270-271). Filmdeki olayların yaşandığı XIV. yüzyıl, pek çok meselesi ve büyük olayları ile Avrupa tarihi için bir dönüm noktası niteliğinde iken Yeni Çağın başlangıcı olabilecek dönüşümleri de beraberinde getirir. Orta Çağ tarihine dâir kitaplarda kabul edildiği şekliyle Geç Orta Çağ olarak adlandırılan XIV.-XV. yüzyıllar bir yandan gerilemeyi, çöküşü, skolastik zihniyeti temsil ederken bir yandan da yeni olana imkân tanır. Dolayısıyla filmde olayların 1327'de geçmesi hem Geç Orta Çağı hem de Rönesansın başlangıcını temsil etmesi yönüyle dikkate değerdir (Durgun, 2021, s.61-62). Bu yönden filmde yer alan Orta Çağ ve Rönesans zihniyetlerine dâir karşıtlıkların, göstergesel çözümleme ile yorumlanabilir olduğunu söyleyebiliriz.

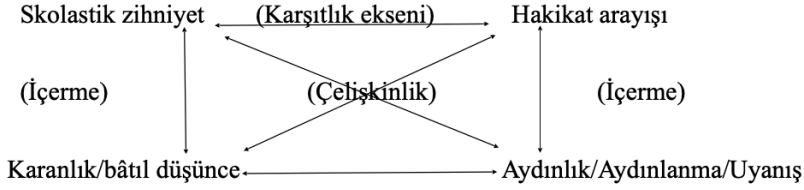


## 1. Manastıra Gidiş

Gösterge: Manastıra gidiş. Gösteren: İssız dağlar ortasında manastıra doğru at üzerinde yol alan iki din adamı. Gösterilen: İssızlığın ortasında kendi içine kapanmış, kendi hakikatini oluşturmuş bir manastır ve Hristiyanlık öğretisi.

*Gülün Adı* filmi genel çekimle ıssız dağların, vadilerin görüntüsüyle açılır. Filmde psikolojik, sosyolojik ve politik anlamlar içeren karşıtlıklar vurgulanmaktadır. Filmdeki merkezi karşıtlık, skolastik zihniyet ve hakikat arayışıdır. *Manastıra Gidiş*'teki sekansta Manastırın Rahip William ve Adso ikilisiyle karşı karşıya gösterilmesi, karanlık/bâtil düşünce ve aydınlanma/uyanış karşıt-

lığını yansıtmaktadır. Manastır, uzakta ve karanlık içinde zirvededir, bu yönüyle ıssızlığı, tekliği, hâkimiyeti ve karanlığı temsil eder. Rahip William ve Adso ise yakın çekimle daha görüntür ve daha aydınlıktır. Dolayısıyla aydınlanmayı, uyanışı ve hakikati temsil ederler. Filmin başındaki ıssız dağlar, filmin son sahnesinde tekrarlanır, ancak manastır her şeyiyle yanmış ve yağmalanmıştır. Manastırdan ayrılan Rahip William ile Adso sahnedir. Bu görüntü, Orta Çağın kapanışının göstergesidir. Yeni bir dönemin başlangıcı ise Rahip William'ı örnek alan genç rahip Adso ile müjdelendir.



## 2. Kapı

Gösterge: Kapı. Gösteren: Büyük ahşap kapı ve mazgallı siper. Gösterilen: Uzlet, halktan uzaklık ve çile. Otorite, halktan kopukluk, saklanma, bilginin ve maddi gücün hâkimiyeti.



Dogmatik zihniyetin ürünü olan Kilise ve manastır, kat kat kapılarla örtülmüş, temsil ettiği değerlerin hâkimiyetini sadece kendisine saklamıştır. Ayrıca zenginliğin merkezi olduğu için de fakir halk ile arasında korunaklı kapılar vardır. Filmde cinayetlerin gizemini çözmeye çalışan Rahip William ile Adso'nun hakikati kütüphanenin şifreli ve engellenmiş kapılarının arkasında aramaları da skolastik zihniyetin korunaklı ve katı yapısını yansıtmaları açısından önemli bir göstergedir. Bu nedenle Kütüphaneci Malachi, hakikati arayanlarının kütüphaneye girme isteklerinin "sıra dışı bir şey" olduğunu itiraf eder. Rahip Jorge ise bilginin değişmeyeceğini bu nedenle de



korunması gerektiğini vurgular. Dolayısıyla Orta Çağın en büyük skolastik göstergesi, bilgiyi saklama yetkisinin Kilisenin elinde olması

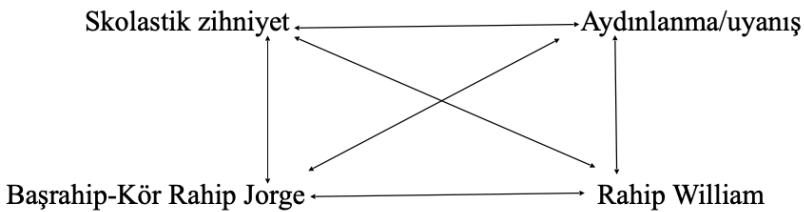
### 3. Yoksul Halk

Gösterge: Yoksul halk. Gösteren: Kilisenin artıklarını toplayan yoksul halk. Gösterilen: Kilisenin halkın yoksulluğuna sebep olması. Filmde Kilisenin zengin olması ve yoksullara yardım etmesi gerektiğini savunan Benedikten Tarikatı'na rağmen *Yoksul Halk* adlı sekansta görüldüğü üzere halk, Kiliseden aşağıya atılan çürük ve atık niteliğindeki sebze ve meyveleri kapmaya çalışmakta, çöp sayılabilecek gıda artıkları için birbirleriyle mücadele etmektedirler. Oysa önceleri "Kilise batıda yardım işleriyle ilgilenen tek kurum olarak anılmaktadır. *Regula*'da "İsa'yı temsil ettikleri için yoksullarla hacıların barındırılmasına özen gösterilmesi gerektiği söylen"mektedir (Boccamo, 2014, s.308). Dolayısıyla Kilise, kendi zenginlik isteğinin arkasındaki sebep ile çelişerek halkı umursamıyor görünmektedir. Halkın Kiliseye bağışları ise sürmekte, bağış yapan halk, "Yeryüzünde ne verirsen, cennette yüz katını alacaksın" sözleriyle güdülenmekte, daha doğrusu aldatılmaktadır. Çünkü bu bağışlar ile Kilise üyelerinin refah ve konfor seviyesi giderek görünür hale gelmektedir.



### 4. Rahipler

Gösterge: Rahipler. Gösteren: İlk sırada toprak rengi cüppeli bir rahip, yanında siyah cüppeli iki rahip. Ortadaki rahip, gösterişli bir altın haç takmıştır. Sondaki rahip ise yaşlı ve gözleri görmemektedir. Gösterilen: Orta Çağda Kilise ve din adamı miti. Benedikten mensuplarından siyah cüppeli altın haç kolyeli olan Başrahip, Kilisenin karanlığını ve zenginliğe yönelişini, kör Rahip Jorge, siyah cüppesi ile Kilisenin dogmatik yapısını, körlüğüyle Kilisenin hakikatlere körlüğünü ve hakikatleri örtme yoluyla elinde tutma gücünü temsil etmektedir. Fransisken Tarikatı üyesi Rahip William, temiz yüzü ve sade, açık renkli cüppesiyle güvenilirliği, samimi Hristiyanlık inancını, bilgiyi ve aydınlanmayı temsil eder. Aristoteles'i, Yunanlı filozofları sever, aklına ve mantığına güvenir, cinayetleri bâtil inanışlara göre değil, akılcı delillere dayanarak çözer. Netice olarak rahipler arasında aydınlanma/uyanış ve skolastik zihniyet karşıtlıkları vardır.



## 5. Manastır yemek sofrası

Gösterge: Manastır yemek sofrası. Gösteren: Yemek sofrasında belli bir düzenle dizilmiş rahipler. Gösterilen: Kilise miti olan otorite ve gizliliğe dayanan katı kurallar. Yemek masasının biçimi ve rahiplerin oturma düzeni, metinlerarasılık/ göstergelerarasılık yoluyla Leonardo da Vinci'nin "Son Akşam Yemeği"ne (Yıldız, 2021, s.87) gönderme yapmaktadır. Gösterge: Regula (*Kural* Kitabı). Gösteren: Yemek sırasında Rahiplere okunan kitap Regula (*Kural*). Gösterilen: Manastırın kendi dogmatik kurallarına göre rahip adayları yetiştirmesi. Kitaptan seçilen metinlerin tercümesi şöyledir: "Bir keşiş sessiz kalmalı, sorgulanana kadar düşüncelerini söylememeli, bir keşiş gülmemeli, çünkü kahkahalarla sesini yükselten yalnızca aptaldır." Batıda VI.-VII. yüzyıllar arasında Tanrı'ya kendini adama amacıyla dünyevi değerlerden uzak çileci yaşam tarzı yaygınlaşır. Bu dönemde Aziz Benedictus'un (480-547), Babalar'ın modeli ile kişisel deneyimlerinin bir ürünü olan *Regula (Kural)* adlı eseri, bu yaşam tarzının kurallarını içermektedir (Benvenuti, 2014, s.234-240). *Regula*, zamanla çileci yaşamın ve uzletin en önemli kaynağı haline gelir. Kutsal metin, manastır yaşamının temeli olarak, keşişlere kendi varlıklarının sahihliğini, ilham alınacak örnekleri, erişilecek hedefi sunmaktadır (Canteralla, 2014, s.383).



## 6. Kan

Gösterge: Kan. Gösteren: Fıçıda biriktirilen domuz kanı. Gösterilen: Şiddet, korku, ölüm. Filmin en korkutucu ve ürpertici sahnelerinden biri domuzların kesilip kanlarının fıçıya boşaldığı sahnedir. *Kan* adlı sekansta, genç rahip Adso, uzak çekim ile aydınlıkta gösterilirken kan fıçısı yakın çekim ile karanlıkta kalır. Kamera açısı kanın kırmızılığını gün ışığı ile belirginleştirir. Dolayısıyla gösterenin derin anlamı; karanlıkla özdeşleşen manastırdaki gizli olayların ve yasakların, kanın çok fazla akmasına sebep olacağıdır. Domuzların kanı metonimi yoluyla manastırdaki cinayetlere gönderme yapmaktadır. Adso'nun bu sahneye korku ve şaşkınlık ile uzaktan bakması, genç rahip adayının bu karanlığa ve şiddete mesafeli olduğunu sezdirmektedir. Adso'nun, güneş ışığında, aydınlıkta ve kan fıçısından uzakta yer alması, aydınlanmayı ve Rönesans zihniyetini temsil etmesi şeklinde yorumlanabilir.

Karanlık ←————→ Aydınlık

Kan/Ölüm ←————→ Özgürlük/Yaşam

Skolastik zihniyet/Orta Çağ ←————→ Aydınlanma/Rönesans/Yeni Ç



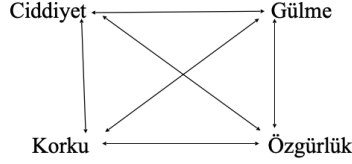
## 7. Gülme

Gösterge: Gülme. Gösteren: Gülen bir rahip (Yunanlı tercüman Venantius). Gösterilen: Orta Çağa ait gülme miti. Orta Çağda Kilise zihniyeti gülmeyi yasaklamasına karşın, manastır üyeleri tarafından gülmeye dâir eserler merak edilmekte ve gizlice okunmaktadır. Yakın çekim ile Venantius'u gülmesine odaklanılan sekansta, kör Rahip Jorge tarafından yasaklı kitap olarak özel bir bölümde saklanan Aristoteles'in *Poetika* adlı eserinin komedi hakkındaki ikinci cildinin okunduğu anlaşılmaktadır.

Birçok insan, *Poetika*'nın ikinci cildinin uzun zamandır kaybolduğuna inandırılmıştır. Bu kitabın Rahip Jorge tarafından saklanması, filmdeki temel gizemdir. Kitabın yıllarca özenle tüm dünyadan saklanması'nın nedeni, Aristoteles'in gülmeyi olumsuzlamasıdır. Aristoteles'e göre, "Tüm canlı yaratıklar arasında yalnızca insana bahşedilmiştir gülme." Gülme, diğer yaratıkların sahip olmadığı, ulaşamadığı, insanın en yüksek tinsel ayrıcalığıdır. Aristoteles'e göre bir bebek kırkinci gündün sonra gülmeye başlar ve o andan itibaren insan olur (Bakhtin, 2001, s.88-90). Gülme, insanı gerçekler karşısında özgürleştirir.<sup>1</sup> Oysa Orta Çağın dinî iktidarı olan Papalık ve Kilise, güçlerini Hristiyanlık öğretisi aracılığıyla inşa ettikleri korku ve baskıdan edindikleri için gülmenin korkuyu alt etmesinden, kuşkuyu kıskırtmasından çekinmektedir. Bu nedenle gülme, tüm resmî alanlarda ve ideolojide yasaklanmış, bu tavır, halkta korkuyla karışık dinsel saygının ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Yine bu dönemde şaka ve gülmenin şeytana ait olduğuna dâir görüşler de ortaya atılmıştır. Bu doğrultuda din adamlarına göre bir Hristiyan, daima ciddiyet ve nedamet halinde olmalıdır. Ancak bu resmî, zorunlu ciddiyet, gülmenin zaman içinde pazar meydanlarında, bayramlarda ve karnavalesk eğlence edebiyatında kısıtlı olarak serbestleşmesine neden olur. Bu bağlamda gülme, Rönesansta "olumlu, hayat verici, yaratıcı" anlamıyla var olur (Bakhtin, 2001, s.91-95). Dolayısıyla dinî iktidarın dayattığı tüm baskı ve korkulardan özgürleşmenin yolu gülme olarak kabul edilir. Gülmeyi normalleştirmek, Kilise zihniyetini temsil eden tüm din adamları için kendi otorite ve güçlerinin sonu demektir. Bu nedenle Rahip Jorge, komik bir şeye gülen rahipleri azarladıktan sonra kahkahanın insan yüzünün hatlarını bozan ve insanı maymun gibi gösteren şeytani bir rüzgâr olduğunu söyler. Rahip William ise Aristoteles'e gönderme yoluyla kahkahanın insana özgü olmasından ve Aristoteles'in ikinci şiir kitabını komedinin gerçeğinin aracı olmasına adanmasından söz eder. Filmde Rahip Jorge, gülmeye dâir hakikati sonsuza kadar gizlemek uğruna Aristoteles'in komedi hakkındaki kitabının hiç yazılmadığını iddia eder. Kitaba ulaşılmasını engellemek amacıyla kitabın sayfalarını zehre bulayarak onu bulan ve okuyan rahiplerin ölümünü bilginin saklanması uğruna göze almaktan çekinmez. Filmin sonunda Rahip William ile yüzleştiği sırada kitap sayfalarını büyük bir hırsıyla yemeye başlar, böylece kitabı okuyan son kişi olarak hem kendini öldürmeyi arzular hem de kitabı sonsuza kadar yok etmeyi. Rahip William ve Adso ile mücadelesi sırasında kütüphanede büyük bir yangının çıkmasına neden olur. Böylece yasaklı kitabı ve diğer eski kitapları sonsuza kadar saklama ve kontrol etme hırsı uğruna dev kütüphaneyi küle çevirir. Son sözleri, Kilisenin kahkahadan neden korktuğunun bir açıklaması niteliğindedir: "Kahkaha korkuyu öldürür ve korku olmasa inanç da olmaz, çünkü şeytan korkusu olmadan Tanrıya ihtiyaç kalmaz. Kahkaha sıradan insanların yarattığı olarak kalacak ama ya bu kitap yüzünden

1 Bu konuda *Gülün Adı* romanında Rahip William tarafından şu sözler dile getirilir: "(Rahip) Jorge, Aristoteles'in ikinci kitabından korkuyordu, çünkü o kitap, belki de gerçekten, kölesi olmayalım diye tüm gerçeklerin yüzünü nasıl değiştirebileceğimizi öğretiyordu. Belki de insanları sevenlerin görevi, onları gerçeklere güldürmektir; gerçeği güldürmektir; çünkü biricik gerçek, gerçeğe duyulan çılgınca tutkudan kendimizi kurtarmayı öğrenmektir." (Eco, 1987, s. 679).

eğitilmiş insanlar her şeye gülmenin normal olmasına inanırsa? Tanrıya gülebilir miyiz? Bütün dünya karmaşaya bürünür, işte bu yüzden söylenmemesi gerekenleri içimdeki mezara gömüyorum.” Filmde diğer bir karşıtlık da Rahip Jorge’nin ciddiyeti ve engellemeleri karşısında Venantius’un ve diğer rahiplerin gülmesidir.



### 8. Kör Rahip Borgoslu Jorge

Gösterge: Kör Rahip Borgoslu Jorge. Gösteren: Toz bulutu içinden çıkarak gülme sesini susturan Rahip Jorge şöyle der: “Bir keşiş gülmemeli, sadece aptal kıkırdama sesini yükseltir.” Gösterilen: Korku ve baskı yoluyla hakikatlerin örtülmesi, özgürlüğün, gülmenin ve merakın kötü özellikler olarak gösterilmesi, rahipler üzerinde yönlendirici gücü kaybetme korkusu ve kaygısı.

Korku/Baskı ←————→ Özgürlük

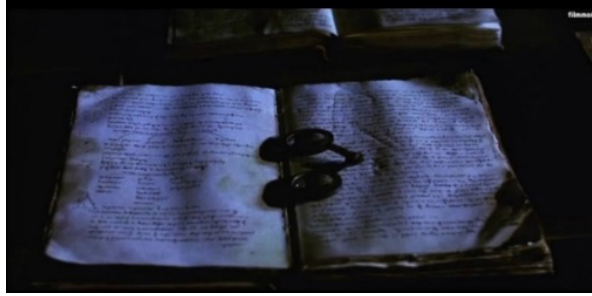
Borgoslu Jorge, kütüphanedeki bütün kitapları okuduğu için gözlerini kaybetmiştir. Bilge olmasına rağmen hakikati örtmekten yanadır. Bilgiyi, istediği ölçüde, istediği zaman istediği kişilere sunmayı kendinde hak olarak görür. Bu yönüyle Orta Çağın dogmatik zihniyetinin tecessümüdür. Rahibin gözlerinin görmemesi metonimi yoluyla kalbinin de hakikatlere kapalı olduğunu gösterir. Ayrıca “Rahibin gözleri kilisenin körlüğünün göstergesidir.” (Yıldız, 2021, s.89).



## 9. Ölüm

Gösterge: Ölüm. Gösteren: Kan fıçısı içine baş aşağı atılmış bir rahip cesedi. Gösterilen: Kilise, bilgiyi saklamak uğruna insanların ölümüne göz yummaktadır. Manastırda ikinci ölüm, Yunanlı tercüman Venantius'un öldürülmesidir. Film, romandaki kurgunun benzeri olarak yedi günlük zaman diliminde yedi kişinin ölümüyle sonuçlanıyor.

Filmde Aristoteles'in *Poetika* adlı eserinin komedi hakkındaki ikinci cildini merak edip okuyanlar ya da okumak isteyenler öldürülmektedir. Yukarıda da bahsedildiği üzere ilgili kitabın sayfaları Rahip Jorge tarafından zehre bulanmıştır. Kilise, yasakları dinlemeyenleri her şekilde cezalandırarak kendi statüsünü korumayı "yasa" olarak benimser. Ancak tüm baskılara rağmen manastırda merak duygusu ve özgürleşme isteğinin peşinden gidip hayatını kaybedenler oldukça fazladır. Dolayısıyla Kilisenin çizdiği yoldan sapanların varlığı, yanlış ve sapkın bilgilerle hükmetme ve cezalandırma mekanizmasının sonunun yaklaştığının da işaretidir. Bu bağlamda Kilisede yaşam, Greimas dörtgenine göre yasak ve korkuları içermekte, hakikati merak saikiyle aramak ise özgürlüğü içermektedir.<sup>2</sup> Ayrıca "ölüm" göstergesi, Yeni Ahit'in son kitabında ikinci borazanın kehanetlerine de metinlerarasılık yoluyla gönderme yapmaktadır. Buna göre filmdeki yedi gün ile Yeni Ahit'in son kitabındaki kehanetlere gönderme yapılmaktadır.



## 10. Mercek

Gösterge: Mercek. Gösteren: Yasaklı kitap üzerindeki mercekler. Gösterilen: Yasaklı kitabın açığa çıkması, bilim, hakikatin ifşası.

Yeni Çağın ve Rönesans döneminin başlamasında Antik Yunan-Latin eserlerinin rolü büyüktür. *Mercek* adlı sekansta, Aristoteles'in *Poetika*'sının komedi cildi, metonimi yoluyla kadim Yunan-Latin eserlerini temsil eder. Kütüphanede Yunan-Latin dönemine dâir çok sayıda eser vardır ve rahipler izin verilen eserlerin çeviri ve kopya işlemlerinden sorumludur. Kütüphane görevlileri Malachi ve Berengar, istenilen kitapları almakla ve rahiplere dağıtmakla görevlidir. Nitekim "Yunan bilimleri, VI. yüzyıldan itibaren baskın Hıristiyan kültürünün öğretilerine bağlı olarak kültürel açıdan birtakım bağımsızlıklara sahip teolojik tefekkür merkezleri olan manastırların bazılarında elden geldiği kadar incelenir ve sonraki nesillere aktarılır." (Strano, 2014, s.411-412). Aristoteles'in eseri üzerindeki mercek, metonimi yoluyla hakikate ulaşmanın yolunu işaret eder. Mercek, gaffet ve baskıdan uyanışta sembolik bir araç olarak kadim eserlere yeniden dönüşü ve bilimi temsil eder. Nitekim merceklerin sahibi olan Rahip William, Yunan ve Latin çağı filozoflarına ve eserlerine bağlı olduğu için Rönesans zihniyetinin tecessüm etmiş örneğidir.

<sup>2</sup> *Gülün Adı* romanında Eco, Rahip William'a şu sözleri söyler: "Gerçek bizi özgür kılar." (Eco, 1987, s.501).



## 11. Yakma

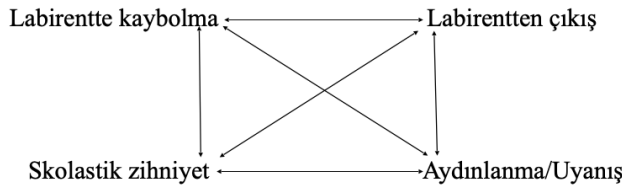
Gösterge: Yakma. Gösteren 1: Başrahip, bir kâğıdı yakmaktadır. Gösteren 2: Aristoteles'in *Poetika* adlı eserinin ikinci cildi yakılmaktadır. Gösterilen 1: Hakikati gizleme. Rahip William, manastırdaki cinayetlere dâir bulduğu şifreli nottan Başrahibe söz eder. Ancak manastırda eşcinsel ilişkilerin ve yasaklı kitaba gizlice ulaşma isteğinin sebep olduğu cinayetlerin Papalık ve Kilise tarafından bilinmesini istemeyen Başrahip, hakikate götüreceği ipucunu yakma yoluyla yok etmek ister. Görüldüğü üzere Kilise, bilginin ve hakikatlerin gizlenmesinde mühim bir rol oynamaktadır. Gösterilen 2: Kilisenin kendi ideolojisine aykırı Antik Yunan-Latin kaynaklarının yasaklı kitap haline getirilmesi ve ortadan kaldırılması.

Eco, "Orta çağda kitap yakma[nın] kimi zaman yanlış ve tehlikeli bilgilerden dolayı kimi zaman da cahillikten, hırstan ve gafletten dolayı oldukça yaygın rastlanan bir olay" olduğundan söz eder (Eco, 2016, s.133). *Yakma* adlı iki sekansta da görüldüğü üzere, Kilisenin büyük bir güç haline gelmesi, Hristiyanlık öğretisini kendi çıkarına yönelik oluşturma sürecinde istediği bilgiyi gizleme ve uydurulmuş olanı hakikat olarak sunmada kendisine büyük imkânlar sunmuştur. Dolayısıyla hakikati/bilgiyi/geleneği "yakma", Kilisenin, hırs, şirk ve güç zehirlenmesinden doğan ve skolastik temellere dayanan iktidarını sonsuza kadar devam ettirme isteğinin göstergesidir. Eco, Orta Çağın, klasik Antikçağın tüm bilimsel keşiflerini, kutsal metinlerle çelişki yaratmaması için görmezden geldiğini kabul eder (Eco, 2014, s.21). Nihayetinde, Kilisenin dayattığı din öğretisinin kabul edilmediği durumlarda ceza ve baskıların artması, "dogmatik tahtın yıkılma tehlikesi"ne karşı Kilisenin şiddete dayalı bir çözümü olarak özetlenebilir.



### 13. Labirent Kütüphane

Gösterge: Kütüphane. Gösteren: Belli bir sistematığe göre düzenlenmiş, dünyanın en büyük manastır kütüphanelerinden biri. Gösterilen: Labirent metaforu. Yunan Mitolojisindeki labirint-hos'a, labirente hapsedilen ve insan etiyle beslenen yarı insan yarı boğa görünümlü canavar Minotauros'a ve labirente girdiği kapıya ip bağlayarak dönüş yolunu bulan ve kendisiyle birlikte on dört genci Minotauros'tan kurtaran Theseus'a gönderme yapılmaktadır (Hamilton, 1964, s. 97, 106). Adso, kütüphaneden çıkmak için klasik eserlerden öğrendiği yöntemi kullanır ve kıyafetinden söktüğü bir ipi bulunduğu yere bağlar, bu ip sayesinde Rahip William ile çıkış yolunu bulurlar. Netice olarak labirente saklanan bilgiye ulaşmanın ve labirentin tuzaklarına düşmeden çıkmanın yolu Antik Yunan-Latin klasiklerine dönüş olarak yorumlanabilir.



Labirent, çıkışı zorlaştırmak için kullanılmıştır. Rahip Jorge, Kilisenin Hristiyanlık öğretisine aykırı bulduğu birçok eserle birlikte yalan, sapkın ve Hristiyanlık inancı üzerinde şüphe uyandıracak kadim kitapları, girişi yasak, çıkışı zor olan labirent tarzı bir kütüphanede saklamaktadır. Rahip Jorge, çok eski olan kütüphanenin labirent planını bilen tek kişidir. Kendi dogmatik kurallarına göre yaşadığı için gözleri görmemesine rağmen yolunu bulabilmektedir. Burada körlük, kendi yanlış anlayış ve düşüncelerinin esiri olmasının metaforudur. Kör olmasına rağmen bütün kitapları ezbere bilmesi, Arjantinli yazar/şair, Jorge Luis Borges'e metonimi yoluyla bir göndermedir. Eco, *Gülü'n Adı*'nı yazarken kütüphaneyi oluşturma aşamasında Borges'ten etkilendiğini itiraf eder. Bilindiği üzere Borges, bir kütüphanede görev yapmıştır ve kitapların yerini ezberlemiştir. Borges'in gözleri görmeyen bir yazar/şair olarak kütüphanede görev yapması nedeniyle Eco, kütüphaneciyi kör olarak kurgular ve Borges'i çağrıştıracak şekilde, ona da Jorge de Burgos adını verir (2016, s.153). Ayrıca, Borges de eserlerinde içinden çıkılamayan bir kütüphane imgesinden söz etmiş ve onu da içinden çıkılamayan evrene benzetmiştir. Bu kütüphanenin bir diğer özelliği "sınırsız ve belli zaman aralıklarla yinelenen bir dizilim üzerinde yer alan odalarda muhafaza ettiği sonsuz ciltlere sahip olmasıdır." (Eco, 2016, s.133).

Labirent kütüphanenin çok sayıdaki odasında bulunan kitaplar, Borges'in *Babil Kitaplığı* adlı öyküsünde yer alan altıgen planlı dehlizleri olan kütüphaneye ve bu kütüphanenin sayısız odalarındaki sayısız kitap raflarına metaforik bir göndermedir. Borges, bu hikâyesinde birbirini sonsuz tekrar eden kütüphane yapısını evrene benzetmektedir (Yatağan, 2007, s.34). Eco'ya göre kütüphane, eserin kişilerinden birisidir ve Tanrı'yı temsil etmektedir. Eco, bir söyleşide kütüphaneyi Tanrı'nın bir vekili, insanlığın belleği olarak da yorumladığını dile getirir. Tanrı her şeyi bildiği için bir çeşit büyük kütüphanedir. Borges'in evren tasavvuruna karşılık kütüphanenin Tanrı olduğunu ifade eden Eco, kütüphane yangınının derin anlamını şöyle dile getirir: Modern bir insan için büyük bir kütüphanenin dehlizlerinde dolaşmak, onun Tanrı'nın 'her şeyi bilme' özelliği konusunda edinebileceği tek somut gizli görüntüdür. Buradan da düşman Tanrıyı yok etmekten oluşan bir kütüphane yangını düşüncesi doğar. Eğer ben bunu, kitabı yok edersem, senin de artık gerçeğin

kalmaz. Teolojin kalmaz (1991, s.63-65). Filmdeki kütüphane yangını, Eco'nun Tanrı ve gerçek benzetmesi ışığında yorumlanacak olursa, kütüphanenin, derin yapıda Orta Çağın bozulmuş din ve hakikat anlayışını<sup>3</sup> temsil ettiğini, yeniden doğuşun gerçekleşmesi için grotesk anlamda eski düzenin/eski din anlayışının yıkılması gerektiği söylenebilir.<sup>4</sup>



#### 14. Örümcek Ağı

Belirtisel Gösterge: Örümcek ağı. Gösteren: Kütüphaneci Malachi'nin başına yapışmış bir örümcek ağı. Gösterilen: Malachi'nin de yasaklı kitabın saklandığı özel odaya girmesi ve kitabı okuması, sıradaki ölünün kendisi olması. Manastır kütüphanesi, uzun yıllar labirent bir yapı olarak kapalı kapılar arkasında bırakıldığı için örümcek ağları ile kaplanmıştır. Malachi'nin âyine geç geldiği gün, kamera açısı başının üzerindeki örümcek ağına odaklanır. Bu durum, Malachi'nin kütüphanenin pek ziyaret edilmeyen gizli bölmelerine girdiğinin belirtisel göstergesidir.



#### 15. Salgın

Belirtisel Gösterge: Salgın. Gösteren: Kütüphaneci Malachi'nin dilinde ve işaret parmağında görülen siyah leke. Gösterilen: Manastırda veba kadar tehlikeli bir salgının varlığı. Bilgi üze-

3 *Gülün Adı* kitabında kütüphanenin hakikatle ilişkisi bağlamında şöyle bir diyaloga yer verilir: "Öyleyse bir kitaplık gerçeği dağıtma aracı değil, onun ortaya çıkmasını geciktirme aracı mıdır? diye sordum, hayretten donakalmış. "Her zaman ille de öyle olması gerekmez. İçinde bulunduğumuz durumda öyle." (Eco, 1987, s.405).

4 *Gülün Adı* romanında manastır, dünyanın küçük bir örneğine benzetilir.



rinde kontrol ve hâkimiyet kurma salgını, halkın zihnini kontrol etme hırsı ve karşısında bilgiye ulaşmak için ölümü göze alan rahipler. Bu durumda bilginin belli kişilerce saklanması ve bilgiye ulaşma merakı karşıtlık ilişkisi içindedir. Zehre bulanmış yasaklı kitabın sayfalarını parmaklarını ıslatarak çevirdikleri için ölen rahiplerin parmak ve dillerinde görülen siyah leke, metonimi yoluyla dönemin ölümcül salgınlarından biri olan vebaya gönderme yapmaktadır. Ayrıca manastırın kütüphanesinde ve çevresinde dikkat çeken fareler de belirtisel gösterge olarak salgın tehlikesini işaret etmektedir.



### 16. Zenginlik ve Fakirlik Tartışması

Gösterge: Zenginlik ve yoksulluk karşıtlığı. Gösteren: Kilise mensuplarının yoksulluğunu savunan Fransiskenler ve Kilisenin gücünü koruması, halka yardım etmesi için zengin olması gerektiğini savunan Papalık üyeleri ile Benedikten tarikatı mensupları karşı karşıya oturmaktadır.

Gösterilen: Kilisedeki yoksulluk ve zenginlik taraftarı iki ayrı tarikatın karşı karşıya gelişi, Kilisedeki çatışmaların varlığını işaret etmektedir. Fransiskenler, Hz. İsa'nın yolundan giderek fakirliği savunurlar ve belirtisel gösterge olan sade kıyafetleriyle yoksulluğu temsil ederler. Papalık üyeleri ise güçlerini korumak ve imanı yaymak adına zenginlikten yana olduklarını dile getirirler. Belirtisel gösterge olan gösterişli kıyafetleri, zenginlik isteklerini yansıtmaktadır.



### 17. Kadın

Gösterge: Kadın. Gösteren: Engizitörün askerleri tarafından suç üstü yakalanmış bir kadın. Gösterilen: Orta Çağın kadın miti, kadını olumsuzlayan, "cadı" nitelemesiyle ötekileştiren zihniyet.

Filmde genç kadın, geceleri gizlice manastıra alınır. Engizisyon Mahkemesi<sup>5</sup> yargıcı tarafından yakalandığında ise “cadı” olarak büyü yaptığı ve şeytanla iş birliği içerisinde olduğu iddiasıyla engizisyon üyelerince yargılanmak ve yakılmak üzere tutuklanır. Oysa gerçek bambaşkadır, yoksul kadın, geceleri yiyecek bulma ümidiyle manastıra girmekte, karşılığında rahiplerle cinsel ilişkiye zorlanmaktadır. Ancak Kiliseye göre kadın suçludur, çünkü şeytanla iş birliği içindedir. Bu anlayışın sebebi Orta Çağda kadına dâir bazı olumsuz düşüncelerin Kilisenin çıkarları doğrultusunda yaşatılmasıdır. Orta Çağda kadının zayıf karakterli ve baştan çıkarılmaya meyilli olduğuna inanılmakta, şeytan tarafından aldatılarak şeytanın kölesi haline geldiğine inanılmaktadır. Şeytanın bu yolla insanların Tanrı’yı ve Hristiyanlık inancını reddederek, kendisine bağlanmalarını sağladığı düşünülür. Dolayısıyla Kilise için şeytan ve onun köleleri Hristiyanlık için büyük tehlike olarak kabul edilmektedir. Cadılık ise, şeytanın emrine girerek diğer insanlara ve hayvanlara zarar verecek büyüleri şeytandan öğrenme ve kötülük yapmaktan zevk almaktır. Cadı avı, bu tür kadınları yakalayıp yargılama ve şeytan hakkında bilgi alma amacıyla yaygınlaşır (Akın, 2001, s.97-99). Orta Çağın Kilise anlayışı, şeytanı, büyük bir güç ve tehlike olarak kabul eder. Şeytan bütün felaketlerin ve kötü olayların sebebidir.” (Akın, 2001, s.119-120). Le Goff, XIII. yüzyılda cadı avının başlatılmasında devletin yüksek çıkarının Roma hukukunu yeniden canlandırmaya duyduğu ihtiyacın rol oynadığını belirtir. Bu nedenle cadılar, tıpkı sapkınlar gibi krala karşı işlenen suçların kışkırtıcıları, Hristiyan düzenini bozan kişiler olarak Papanın düşmanlığını kazanırlar (2017, s.353). Filmde, manastırdaki ölümlerin sorumluluğu da şeytana yüklenir ve şeytandan ayrı bir düşman olarak bahsedilir. Oysa kötülük yapmak insanın sorumluluğundadır. İnsanın nefsanî kötülüklerini terbiye etmemesi, zaafardan doğan kötülükleri artırmaktadır. Kilisenin dogmatik düşüncesine göre dünyanın her yeri şeytanlarla doludur ve şeytanla iş birliği yapan cadıların cezası da ölümdür. Umberto Eco, Orta Çağın daima kadın düşmanı olmadığını ancak Kilise Babalarının cinsel ilişkiden nefret ettiklerini, hatta bazılarının kendilerini hadım ettirdiğini, onların kadınlara daima günah kaynağı gözüyle baktıklarını ifade eder. Bu yönden mistik kadın düşmanlığının Orta Çağ manastırında varlığını kabul eder (2014, s. 26). Filmde, Rahip William, yoksul genç kadına âşık olan Adso ile aşk ve kadın hakkındaki düşüncelerini paylaşırken Thomas Aquinas’ın “kadının erkeğin ruhunu ele geçirdiğini ve ölümden daha acı şey olduğunu” ifade eden sözlerini aktarır. Netice olarak yoksul genç kadın, diğer kâfirlerle birlikte manastır meydanında halkın gözü önünde yakılmaya karar verilir.



18. Taş



19. Yangın

5 Kutsal Engizisyon Mahkemeleri'nin XIII. yüzyılda kuruluş amacı sapkın ve aşırı grupların, Hristiyanlıktan sapanların, büyü yapanların takibi ve imhasıdır. Ancak Engizisyon'dan önce de Roma imparatoru I. Theodosios M.S.382'de Hristiyanlığa karşı gelmenin ölüm cezası gerektirdiğini ilân etmiştir, sadece engizitörlerin (sorgulamacı) Kilise ile ilgisi yoktur. XIII. yüzyıla kadar heretik gruplara karşı soruşturma ve yargılama devlet tarafından yapılır, ancak çok sert cezalar verilmez. Hristiyanlığa aykırı akımların Kilisenin varlığını tehdit etmeye başlamasıyla Kilisenin inisiyatifinde adli ve cezaî bir mekanizma olan Engizisyon Mahkemeleri oluşur (Demirci, 1995, s.238).

Gösterge: Taş. Gösteren: Taşa uzanıp tutan bir yoksulun eli.

Gösterge: Yangın. Gösteren: Yanan Kilise, kütüphane ve manastır.

Gösterilen: Taşa uzanan el, metonimi yoluyla halkın uyanışı ve Kilisenin katı dogmatik uygulamalarına karşı isyanı temsil eder. Taşın Engizitörlere fırlatılma isteği ile kütüphanedeki yangının manastırda büyümesi ve her şeyi yok etmesi paralel olarak gerçekleşir. Taşı fırlatmak için harekete geçen el, kaçıma çalışan Engizisyon üyelerinin arabasının halk tarafından devrilmesi, Engizisyon Yargıç Bernardo Gui'nin ölümü; Orta Çağın kapanışını, kötülerin cezalandırılmasını ve arınmayı temsil eder. Yangından arda kalan değerli eşyalar ise yoksullar tarafından yağmalanır. Rahip William ve Adso'nun kütüphanedeki yangından kurtuluşu ise yeniden doğuşun simgesidir.

## Sonuç

Papalık, Orta Çağda siyasi gücü elde edince, dinî öğretiyi dogmatik düşünceyle besleyerek kendi varlığını bilimin ve dinin tek hâkimi olarak ilân eder. Antik Yunan-Latin kaynaklarını çeviri ve kopyalama vazifesini elinde tutan Papalık ve Kilise, elde ettikleri gücü kaybetmemek için Engizisyon Mahkemelerini bir araç olarak kullanır. Bu doğrultuda bâtil inançların ve büyüün yaygınlık gösterdiği Hristiyan toplumlarda cadı ilân edilen kadınlar, büyü yapanlar ve kâfir olarak suçlananlar ağır işkenceye maruz kaldıkları gibi diri halde yakılma cezası ile yargılanırlar. Söz konusu uygulamalar Orta Çağın, Avrupa tarihinde Kilise merkezli “karanlık” dönem olarak tanınmasında fazlasıyla etkili olmuştur.

Çalışmada Umberto Eco'nun *Gülü'n Adı* romanından uyarlanan *Gülü'n Adı* filmi gösterebilimsel çözümleme yöntemi ile incelenmiştir. Metinlerin birbirleriyle ilişkili olduğuna inanan Eco'nun romanında yer verdiği metinlerarasılık, filmde de dikkat çekmektedir. Bu kapsamda filmde metinlerarasılık yoluyla Aristoteles'in *Poetika* adlı eseri, Yunan mitolojisindeki labyrinthos miti, *Yeni Ahit*'in son kitabı, Arjantinli yazar Jorge Luis Borges, Müslüman âlim ve şair İbn Hazm, Engizisyon Yargıç Bernardo Gui'ye göndermeler yapılmıştır. Filmde Rönesans döneminin etkilerinin hissedildiği 1327'de Papalık ve Kilise'nin katı ve şiddet içerikli hâkimiyeti, Orta Çağın “karanlık” yönlerini temsil eden göstergeler yoluyla yansıtılmıştır. Orta Çağda dinin, bilimin ve hakikatin skolastik zihniyete sahip dinî iktidarın kontrolü altına girmesinin olumsuz sonuçları, Papalığın merkezi olan İtalya'da bir manastırda işlenen cinayetler izleğiyle izleyiciye sunulur. Dolayısıyla Eco, Orta Çağ bir eleştiri nesnesi olarak yorumlar.

Filmin sonunda manastırın yanması, Rönesansın getireceği aydınlanmayı, akılcılığı, bilimi ve hakikati işaret etmektedir. Bu bağlamda filmde Orta Çağ yansıtan göstergeler ile Rönesansı sezdirenen göstergeler arasındaki karşıtlık ilişkisi filmin sonuna kadar korunmaktadır. Greimas'ın karşıtlıklar dörtgenine göre Antik Yunan-Latin klasiklerine ve Müslüman âlimlerin kaynaklarına dönüşle birlikte Kilisenin skolastik zihniyeti son bulur. Bu bağlamda skolastik zihniyetin içerdiği yasaklar, korku ve ciddiyetin zorunluluğu da ortadan kalkar. Aydınlanma ve uyanışın içerdiği özgürlük, akılcılık ve bilim merkeze alınır. Netice olarak filmde grotesk anlamda Orta Çağın karanlığı yeni ve akılcı olana, Yeni Çağın aydınlığına ortam hazırlamaktadır.

## Kaynakça

- Agocuk, Pelin (2014), “Amarcord Filmi Özelinde Göstergebilimsel Film Çözümlemesi ve Anlamlandırma”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7 (31): 7-18.
- Akerson, Fatma Erkman (2016), *Göstergebilime Giriş*, İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- Akın, Haydar (2001), *Ortaçağ Avrupası'nda Cadılar ve Cadı Avı*, Ankara: Dost.
- Bağder, Öztin Duygu (1999), “Sinema ve Göstergebilim” *Dilbilim Araştırmaları*, 143-152.
- Bakhtin, Mikhail (2001), *Karnavaldan Romana*, çev. Cem Soydemir, der. Sibel İrzık, İstanbul: Ayrıntı.
- Benvenuti, Anna (2014), “Monastisizm”, s.234-244, *Ortaçağ, Barbarlar, Hıristiyanlar, Müslümanlar* içinde, ed. Umberto Eco, çev. Leyla Tonguç Basmacı, İstanbul: Alfa, 3.bs.
- Bircan, Ufuk (2015), “Roland Barthes ve Göstergebilim” *SBARD*, 13 (26): 17 – 41.
- Boccardo, Giuliana (2014), “Yoksullar, Hacılar ve Yardım Sitemi” s. 304-308, *Ortaçağ, Barbarlar, Hıristiyanlar, Müslümanlar* içinde, ed. Umberto Eco, çev. Leyla Tonguç Basmacı, İstanbul: Alfa, 3.bs.
- Canterella, G. Maria (2014), “Felsefe ve Monastisizm” s.381-390, *Ortaçağ, Barbarlar, Hıristiyanlar, Müslümanlar* içinde, ed. Umberto Eco, çev. Leyla Tonguç Basmacı, İstanbul: Alfa, 3.bs.
- Civelek, Makbule, Türkay, Oğuz (2020), “Göstergebilim Kuramsal Açından İncelenmesine Yönelik Bir Araştırma”, *Alanya Akademik Bakış Dergisi*, 4 (3):771-787.
- Çıvgın, İzzet (2008), *Ortaçağ Tarihi*, Ankara: Maya Akademi.
- Çiçek, Mehmet (2016), “Göstergebilim ve Sinema ya da Sinema Göstergebilimi”, *Kesit Akademi Dergisi*, 2(3):25-41.
- Demirci, Kürşat (1995), “Engizisyon” mad. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 11. Cilt, İstanbul: TDV Yay. s.238-241.
- Durgun, Fatih (2021), *Ortaçağ Avrupa Tarihi Üzerine*, İstanbul: Ketebe.
- Eco, Umberto (1987), *Gülün Adı*, çev. Şadan Karadeniz, İstanbul: Can Yay. 4.bs.
- Eco, Umberto (1991), *Alımlama Göstergebilimi*, çev. Sema Rifat, İstanbul: Düzlem Yay.
- Eco, Umberto (2016), *Edebiyata Dair*, çev. Betül Parlak, İstanbul: Can Yay.
- Eco, Umberto (2011), *Genç Bir Romancının İtirafı*, çev. İlkur Özdemir, İstanbul: Kırmızı Kedi.
- Eco, Umberto (2014), “Ortaçağa Giriş”, s.11-41, *Ortaçağ, Barbarlar, Hıristiyanlar, Müslümanlar* içinde, ed. Umberto Eco, çeviri, Leyla Tonguç Basmacı, İstanbul: Alfa, 3.bs.
- Girgin, Ümit Hüseyin (2007), “Sen Aydınlatırsın Geceyi Filminin Göstergebilimsel Çözümlemesi”, *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, (45): 314-344.
- Goff, Jacques Le (2017), *Ortaçağ Batı Uygarlığı*, çev. Hanife Güven, Uğur Güven, hzl. Taşkın Takış, Ankara: Doğu Batı Yay. 2.bs.
- Guiraud, Pierre (2016), *Göstergebilim*, çev. Prof. Dr. Mehmet Yalçın, İstanbul: İmge, 3.bs.
- Gül, Muammer (2009), *Orta Çağ Avrupa Tarihi*, İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yay.
- Hamilton, Edith (1964), *Mitologya*, çev. Ülkü Tamer, İstanbul: Varlık.
- Karaman, Yasin (2016), “Postille: Eco'dan Sonra Gülün Adı”, *Hacettepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Kültürel Çalışmalar Dergisi*, 3(1): 265-272.
- Küçükcan, Ufuk (2005), *Film Çözümlemesinde İki Yaklaşım: N. Chomsky ve C. Metz*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Monaco, James (2021), *Bir Film Nasıl Okunur? Sinema Dili, Tarihi ve Kuramı*, çev. Tufan Göbekçin, İstanbul: Alfa Yayınları.
- Parsa, Seyyide, Parsa, Alev Fatoş (2004), *Göstergebilim Çözümlemeleri*, İzmir: Ege Üniv. Basımevi.
- Raiola, Marcella (2014), “Roma Kilisesi ve Papaların Dünyevi Gücü”, s. 151-156, *Ortaçağ, Barbarlar, Hıristiyanlar*,

- Müslümanlar içinde*, ed. Umberto Eco, çev., Leyla Tonguç Basmacı, İstanbul: Alfa, 3.bs.
- Rifat, Mehmet (1992), *Göstergebilimin ABC'si*, İstanbul: Simavi Yay.
- Rifat, Mehmet (1993), *Homo Semioticus*, İstanbul: YKY.
- Rifat, Mehmet (1998), *XX. Yüzyılda Dilbilim ve Göstergebilim Kuramları*, İstanbul: YKY.
- Strano, Giorgio (2014), "Yunan Mirasının Geri Kazanılmaya Başlanması" s.409-414, *Ortaçağ, Barbarlar, Hristiyanlar, Müslümanlar içinde*, ed. Umberto Eco, çev. Leyla Tonguç Basmacı, İstanbul: Alfa, 3.bs.
- Uçan, Hilmi (2016), *Yazımsal Eleştiri ve Göstergebilim*, İstanbul: İz, 2.bs.
- Yatağan, Deniz (2007), *Jorge Luis Borges'in Yazımında Evren Kurgusu*, İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü: (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi).
- Yıldız, Gökhan (2021), *Sinema Sanatında İkonik Simgelerin Göstergebilimsel Çözümleme Modeline Örnek ve Uygulama*, İstanbul: İstanbul Kültür Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü: (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi).

# Exploring the Efficacy of Video Project Assignments in English Language Learning through the Lens of Tertiary-Level EFL Students\*\*

*İngilizceyi Yabancı Dil olarak Öğrenen Üniversite Öğrencilerinin Gözünden Dil Öğreniminde Video Proje Ödevlerinin Etkililiğini Araştırma*

Zülal AYAR\*



## Abstract

Convenient methods for the instruction of foreign languages are constantly in quest as a consequence of incessant technological breakthroughs at a rapid speed. Video-making project has turned out to be a prominent technique that allows learners to be actively involved in the target language and utilize L2 in real-world situations with "intake" they obtained from in-class setting. English language students' perceptions concerning the effectiveness of these multimodal resources in their learning experience as non-examination assessment tools have not, however, been the objective of many studies within online EFL contexts. Hence, this study was directed at seeking the relationship between EFL learners' perceptions of the efficacy of group project assignments on their L2 competence, language learning process, and implementations in online classes. To that end, 75 sophomore Turkish students in tertiary-level education enrolled in a compulsory online module of English partook in the research by filling out a 17-item questionnaire. The results portray the positive relations between their perceptions towards the influences of those projects on language proficiency and target language learning phases, whereas a significant relationship was not detected between their implementations in online settings and contributions to the L2 learning process. Nevertheless, the optimistic approach of EFL students to exploit these projects as effective tools for English proficiency mediated the link between these two foregoing sub-dimensions. Accordingly, some suggestions were provided for future research directions.

**Keywords:** EFL, Student-generated video-project assignment, Video-based assignment, Video-making, Video-project assignment (VPA)

\*Ass. Prof. Dr., İzmir Katip Çelebi University,  
Faculty of Humanities and Social Sciences,  
İzmir, Turkey  
Elmek: zula.ayar@ikc.edu.tr  
orcid.org/0000-0002-9029-7164

\*\*Bu çalışmanın etik kurul kararı:  
2023/05 - 08

Gönderilme Tarihi / Received Date:  
15 Ağustos 2023  
Kabul Tarihi / Accepted Date:  
29 Eylül 2023

Atıf/Citation: Ayar Z. (2023).  
Exploring the Efficacy of Video Project  
Assignments in English Language  
Learning through the Lens of Tertiary-  
Level EFL Students  
doi.org/10.30767/diledeara.1343292

Copyright © 2023  
Dil ve Edebiyat Araştırmaları  
tded.org.tr | 2023

## Öz

Hızla devam eden teknolojik gelişmelerin bir sonucu olarak, yabancı dil öğretimi için uygun yöntemler sürekli olarak aranmaktadır. Video yapımı projesi, öğrencilerin hedef dile aktif olarak katılmalarını ve sınıf ortamından elde ettikleri "alım" ile dili gerçek dünya durumlarında kullanmalarını sağlayan önemli bir teknik haline gelmiştir. İngilizce öğrenenlerin dil öğrenimlerinde, sınav dışı değerlendirme araçları olarak bu çok modlu kaynakların etkililiğine ilişkin algıları, çevrimiçi yabancı dil öğretimi bağlamındaki çoğu çalışmanın amaçları arasında yer almamaktadır. Bu nedenle, bu çalışma, yabancı dil olarak İngilizce öğrenenlerin grup proje ödevlerinin ikinci dil yeterlilikleri, dil öğrenme süreçleri ve çevrimiçi sınıflardaki uygulamaları üzerindeki etkililiğine ilişkin algıları arasındaki ilişkiyi araştırmaya yöneliktir. Bu amaçla, zorunlu çevrimiçi İngilizce dersine kayıtlı yükseköğretim düzeyindeki 75 Türk ikinci sınıf öğrencisi, 17 soruluk bir anketi doldurarak araştırmaya katılmıştır. Sonuçlar, bu projelerin dil yeterliliği ve hedef dil öğrenme süreçleri üzerindeki etkilerine yönelik algıları arasındaki olumlu ilişkileri gösterirken, çevrimiçi ortamlardaki uygulamaları ile ikinci dil öğrenme sürecine katkıları arasında anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir. Bununla birlikte, yabancı dil olarak İngilizce öğrenen öğrencilerin bu projeleri dil becerileri için etkili araçlar olarak kullanma konusundaki olumlu yaklaşımı, bu iki alt boyut arasındaki bağlantıya aracılık etmiştir. Buna göre, gelecekteki araştırmalar için bazı öneriler sunulmuştur.

**Anahtar Kelimeler:** Yabancı dil olarak İngilizce, Öğrencilerin ürettiği video proje ödevleri, Video tabanlı ödevler, Video yapımı, Video-proje ödevleri (VPO)

## Introduction

As Parker (2020) states, foreign language education in the present-day is in a state of flux. She also stresses that conventional teaching techniques, such as rote memorization of grammar rules and lexical patterns or assessment and evaluation based on pen and paper which were counted as powerful in leading learners to ease of expressions in L2, pertain to long gone days. Modern language classes cannot accommodate such archaic methods given the boosting number of courses and students, and comprehensive schedules in all educational contexts. Consequently, nowadays foreign language learners in the early stages of their learning experiences are mostly deprived of individualized attention than in the yesteryears to further their language acquisition. Moreover, their learning quality and involvement in the learning process at the time of the Covid-19 pandemic have deteriorated owing to its catastrophic impact on language education. To curb the worries concerning learning loss in foreign languages, multimodality has gained momentum with the rapid progress of digital technologies. This inter-disciplinary approach relayed (mostly) textual literacy to multiple modalities and literacies by paving the path for incorporating a variety of multimodal interfaces in education in the new-normal era (Yeh et al., 2021). Predicated on this theoretical framework, sights, music, sounds, and other communicative and sensory modes have coalesced within a holistic ideology so that language learners can practice intertwining distinct multimode opportunities without restricting the language skills solely to one (Dressman, 2019).

In the era global, various studies have been carried out in English as a Foreign Language (hereinafter “EFL”) education to make learners drawn in utilizing multimodal forms so that they could produce knowledge in accordance with the paradigm shift (Jorm et al., 2019). As one of these multimedia technologies serving different communicative resources so that learners can transmit abstract content concretely via multi-faceted presentations, video projects were employed in some of these studies to help learners gain technological mastery. However, as Namin et al. (2021) and Parker (2020) emphasized, there is still more research required, particularly in the Turkish context, to explore the impact of video projects on learners’ success, understanding, and attitudes towards their significance in language studies. Likewise, they also call for studies lacking within the research paradigm that direct at enlightening implementations of these projects through which learners can move across aural, textual, or visual modes in EFL courses, and their perception of these practices. This is because a majority of research in the existing literature addressed their interrelationship with vocabulary, speaking, and writing skills along with unearthing their influences on engagement, motivation, confidence, public speaking, anxiety, or stress. That being the case, the current study has been designed on student-generated video project assignment (VPA) as a form of multimodality. It was set out to reveal students’ perceptions of its efficiency in L2 skills, its contributions to their learning experiences, and thoughts about its practices in EFL lessons during online education. More importantly, relations between these perceptions were analysed to reveal how they mutually vary and how reflections of their liaisons could potentially affect EFL education. Hence, from these perspectives, the present study is original and is hoped to come to the forefront within the literature.

## Literature Review

Some theoretical underpinnings subsist in navigating the undertaken research. It was structured around the foregoing model of multimodality, and instructional practices were dictated by Parker’s (2020) andragogy model to some extent. However, project-based learning (PBL) appeared as the overarching theoretical framework of this study.

**PBL:** It is grounded in 20th-century progressive education and constructivist pedagogy in theory given it highly regards active learning experience in a community besides seizing the principle of student-directed learning (Petersen & Nassaji, 2016). To put it another way, PBL lives on dialogic and more of a Socratic approach to language education. PBL also instigates learners to gain skills and knowledge by going through a painstaking investigation process based on the design of the gathered and compiled products, and authentic questions (Park & Hiver, 2017). Thereafter, they are supposed to explore, confer, comment, and construct the project as a group to report solutions as self-sufficient workers and principal actors of their learning. Through these negotiations and the exchange of knowledge in a friendly manner, they are driven to enhance both critical and higher-order thinking skills with in-depth analyses and syntheses (Shin, 2018). Hence, they are ideally expected to alter attitudes, understandings, conceptions, and finally behaviours towards language and knowledge at the end of the activities and the project. These all represent the core idea of Parker's (2020) model of teaching to adults in that their learning is based upon what they bring to class at first. This scholar explicates that prior knowledge of adults about educational activities shapes their manners, perceptions, and identities to what to learn. As previous learning experiences and knowledge vary from one student to another, they learn best within group activities, problem-solving tasks, simulations, and project assignments, which cannot be achieved with a textbook but needs to be activated by experiences. Taken together, the focal point of PBL in essence is more on the things students accomplished by performing the project than the project itself.

Similar to the aforementioned studies, the literature illustrates that great strides have been made as contributions of PBL in foreign language education. As a case in point, Simpson (2011) reported the characteristics of PBL regarding its benefits to language learners as espousing digital and authentic sources, creating an arena to activate and advance social and management skills, stimulating peer feedback through comments, thus working in a cooperative manner than a competitive one, and conducting comprehensive assessment from the first steps to the last performance stage of the project. In the words of Parker (2020), they learn not only the notions of self and others but also the value of connection in a social entourage with others. This empowers their learning by transgressing the understanding that the instructor is the end-all be-all of learning and the only knowledge constructor. By the same token, Miller et al. (2012) underlined its importance in language classes in terms of coordinating the use of diverse skills, pushing students to liability for their own learning, and associating their learning encounters with previous experiences in and outside of the study hall. Additionally, Shih and Tsai (2017) referred to learner autonomy, cognitive and self-control skills, and intellectual development as vital contributions of PBL to L2 learning. Likewise, Nanni and Pusey (2020) dwelled on the extent to which language learners increased their digital literacy as a 21st-century skill through the implementation of a project with their peers. As is seen, a lot of enactments of PBL have already been reported in academia, yet only a limited number of scholars have specified their research on just one form of it in a virtual EFL learning setting. Therefore, the following section will focus on VPA in online platforms considering the scarcity of empirical evidence in the previous literature, which also emerged as the basic motive underlying this study.

**VPAs in EFL Learning:** Up to now, various researchers have championed video projects, originally depicted as a form of multimodality and PBL, upgrading the language competence of learners (e.g., de Koff, 2021; Taylor et al., 2011; Zacharis, 2010). Their appreciation was founded on the premise that different from video-watching, VPAs can turn the learning process into a meaningful practice. Hence, they would provide learners with the chance of using English liter-



ally to discover and leverage their learning strategies. Furthermore, Dahya (2017) clarified that those practices guide learners to contemplate and reconcile with others and team up to integrate knowledge, and technology into their artefacts. Having reached similar findings, Yeh et al. (2021) interpreted that video projects in fact hearten students to come to be self-regulated while striving to promote their language use, fluency, and vocabulary to accomplish high-quality videos, appreciating the prominence of “learning by doing”. In addition, Souzandehfar et al. (2014) stressed video projects support learners to discover how L2 can be referred to within distinct situations while planning the dialogues to overlap with the scenarios in videos. Meyer and Forester (2015) also addressed their use of realistic colloquial language to create authentic video scenarios instead of formal English in the project. In a like manner, Boey et al. (2023) added that these student-produced projects in the online mode would help cultivate transferable soft skills of university students and increase intrinsic motivation for life-long learning. Finally, de Koff (2021) shared that nearly all students in tertiary education partaking in the research self-identified the advance in their learning from video productions in a post-Covid-19 setting.

Namin et al. (2021) noted that VPAs can be remarkably compatible with online language teaching platforms and align with the learning styles and interests of young adults at universities. Congruent with them, Mohamed et al. (2021) declared students’ positive perceptions towards the use of VPAs in speaking lessons aside from boosting learner grades, and engagement in the course. Similarly, Aksel and Gürman-Kahraman (2014) determined the optimistic perceptions of university students towards incorporating VPAs into lessons given their effectiveness in English language studies. Moreover, Arsenis et al. (2022) detected perceived benefits of VPAs to learners’ affective skills owing to being engaging yet challenging experiences as well which trigger them to cooperate and elevate language proficiency. In the same vein, Ting (2013) reported the advantages of video assessment through the eyes of learners and concluded that these video projects could spur their creativity via multimodal technology, target language use, and collaborative learning style. VPAs also improved their self-esteem volunteering them to communicate in English. Nevertheless, as cited in Arsenis et al. (2022), Jorm et al. (2019) claimed that “Despite the increasing use of videos and capture-content by university academics to enhance students’ learning experience, video-based student assessment in higher education remains limited” (p. 2). In addition, Parker (2020) underscored still little is known about online PBL and VPAs in language education whereas most evolve from medicine, veterinary, or health care despite their novel use in higher education context. Finally, the issue of learners’ perceptions towards VPAs seems to be restricted to language proficiency, reflections on grades, future projects, technology use, and various learner traits. However, studies exploring further dimensions of learner perceptions regarding VPAs are needed in language teaching and learning especially in the Turkish context due to much less research. Considering these acknowledged limitations in the field, the study has been orchestrated to fill this gap under the guidance of these research questions:

1. Are EFL students’ perceptions of the efficacy of VPA in foreign language skills and of its contribution to the language learning process positively related?
2. Are EFL students’ perceptions of the effectiveness of VPA in target language proficiency positively related to their perceptions of its implementation in online classes?
3. Are EFL students’ perceptions of the contribution of VPA to the language learning process positively related to their perceptions of its implementation in online classes?

4. Do perceptions of VPA's effectiveness on target language competence mediate the relationship between the perceptions towards its practices in e-classes and contributions to the learning process?

## Method

**Participants and Setting:** 47 female and 28 male sophomore students enrolled in a state higher education institution who were taking a compulsory general English course incorporated into this research through total population sampling. These 75 students were at the pre-intermediate level based on the foreign language unit's examination. Prior to the course, they did not have experience in preparing video projects in groups during the online education system.

**Research Design:** As the researcher, also the instructor of the course had already lectured these EFL learners in the former term, s/he identified their immediate needs based on his/her 14-week observations. In general, they were determined to be hesitant with taking the floor, passive, apathetic to the course, and unsettled with pair work. Thus, s/he planned some extracurricular experiential and discovery-based activities, team projects, and performative tasks to be executed in that semester. Another motive behind this attempt was Taylor et al.'s (2011) recommendation of a shift in language teaching from value delivery to value co-creation to leverage learner engagement in a social context. Then, as a midterm project, the instructor organized a role-play to be conducted in class on any topic they would feel at ease with expressing themselves as a group at the beginning of the spring semester of the 2023-2024 academic year. However, with the earthquake on February 16 and its seismic impact on the whole country, all educational contexts country-wide shifted from face-to-face instruction to online learning. While redesigning the schedule and examinations accordingly, the researcher remembered the caveat by Perez (2010) in that recognizing learners' perceptions would provide them with regarding why they were to partake in such kinds of activities, and projects, and hence they could view them as mediators for mastering English skills. Moreover, the advice of Zacharis (2010) was highly considered who emphasized quality can be achieved not only through digitized learning outcomes but also through a broader, more holistic experience in which students' perceptions and responses to learning situations are essential. Finally, the instructor kept in mind the key role of innovative assessment for authentic learning rather than the assessment of learning (Parker, 2020). Accordingly, s/he required these netizens to prepare group video projects to be regarded as their midterm exam after the approval of the university's ethics review board. They were to pick one of the following ten topics created by the instructor about contemporary and social issues in the second week of the term, preceding filling out a questionnaire eliciting their perceptions:

1. Work on how to design and run a place to look after local, homeless people.
2. Write short scripts for a documentary/movie with a social moral and introduce it.
3. Identify a school library in a disadvantaged area and discuss how to promote students to study by improving the facilities.
4. Design an alarming system to stop the spread of Corona virus or any other global crises.
5. Offer a new school system to increase collaboration and achievement among all parties (teachers, students, parents, etc.).
6. Project a new public transport system to resolve traffic congestion in the city.

7. Offer an innovation to the education system for the improvement of students' cognitive skills.
8. Organize an educational school party in which students can enhance their English skills.
9. Arrange a small-scale workshop on academic uses of social media technology at the undergraduate level.
10. Research the role of public relations in the welfare of the country and propose a model for the practice of community service.

Initially, the instructor introduced some multimodal learning resources to students, such as video-making tools. Thereafter, they gathered information about multimodal items and their use in the assignments. Then, the course-takers were assigned to prepare almost 30-minute VPAs in groups of seven to eight. After conducting meetings on online platforms (e.g., Zoom, or Teams, to name a few), they were supposed to introduce the role distribution among members, and a brief and overall description of their plans five weeks before the deadline. Two weeks later, they were to determine all details of the project in addition to their roles, and contributions to the assignment by co-writing the scripts in Google Docs to receive feedback. Lastly, they were expected to hand in their revised VPAs in light of the instructor's feedback with the "wettransfer" cloud-based file-sharing tool a week before the deadline for final approval. In this way, they would be stimulated to attempt lots of "takes" pursued by edits, reviews, and feedback dissimilar to "live" presentations in class in which they were allowed to perform only once. In addition, group members would be granted the opportunity for subsequent amendments based on joint reflections of their recorded content before the submission through critiques, and strategy formulations without external judgment or risks.

In total, the assignments were completed in seven weeks and their submission of projects was in the eighth week of the term. The following week was allocated to class discussions and peer feedback sessions after listening to each group's reports of VPAs to improve the potential deficiencies of projects and conduct some refinement. Throughout the assignment, students were free to select what platforms or applications to record their performances due to potential problems they may experience, such as quotas, or insufficient Internet bandwidth. Consequently, the workaround for students in the earthquake zone was creation of the video projects with "app smashing" by integrating educational tools (e.g., Edpuzzle, Canva, Nearpod, or Flipgrid) to advance their capacity and benefits, whereas some only referred to one well-known portal or platform (e.g., Screencastify, Blackboard Collaborate, or YouTube).

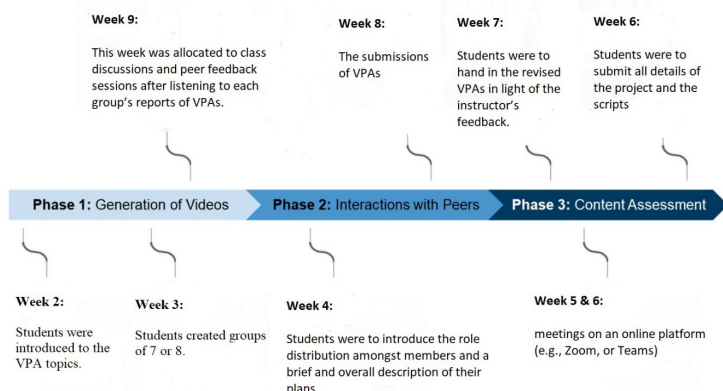


Figure 1. Timeline for the project

As their weight on the grade point average (GPA) was 30%, each group member actively took part in the projects. However, the module's assessment strategy was grounded in both group and individual performances with equal percentages. The former assessment was announced to be according to the originality of the projects, the phase of preparation, integration of audio-visuals or any other supplementary items, task achievement, timing, and participation. The latter depended on the criteria of intelligibility, language use, vocabulary, creativity, and fluency of the participants. Finally, their grades were assessed accordingly and announced by the instructor in the week following their performances.

**Data Collection:** Having completed the presentations and discussions of VPAs as part of the non-examination assessment, the students were directly posed to fill in a questionnaire developed by Aksel and Gürman-Kahraman (2014) to elicit their overall perceptions of VPAs in that quantitative study. It comprised 17 items within three different domains (sub-dimensions) based on a five point likert-scale varying from 1 (strongly disagree) to 5 (strongly agree). In the first section (N=6), learners' perceived effectiveness of VPAs on L2 proficiency skills was investigated with the statements about daily language use, and future English practices besides the macro skills and sub-skills. The second part (N=7) was all about EFL students' perceptions towards the contributions of this coursework on the language learning process, which was scrutinized through the expressions on creativity, technology use, motivation, authentic learning, self-reflection, cooperation, and self-confidence. Lastly, the third part (N=4) scrutinized their thoughts concerning the implementation of VPAs in e-classes with the items concerning details about preparation and weight on the assessment process.

**Data Analysis:** Data gathered from this instrument was analysed with Statistical Packages for Social Sciences (SPSS) 26 through descriptive analysis and the relational model which identifies whether two or more variables change together and if so how it happens (Fraenkel & Wallen, 1993). Cronbach's alpha coefficient of the first sub-dimension (part) of the scale about the perceptions towards development in the target language was .82, whereas it was .80 for the second which covers the perceptions of VPAs' contributions to language learning. The last part's Cronbach's alpha value was calculated as .60 which addresses the participants' practices of VPAs. Finally, as Cronbach's alpha coefficient for the whole scale was .87, it can be stated that the scale was a reliable tool in this research sample. Moreover, before the analysis, some criteria, such as missing values, outliers and skewness, and kurtosis values to check the normal distribution were investigated; only then parametric tests were used.

Table 1. *Descriptive Statistics*

Variables		1	2	3	SC	KC
1 <sup>st</sup> sub-dimension	13,96±6,89	-	,665*	,380*	,894	-,063
2 <sup>nd</sup> sub-dimension	16,69±7,61	-	-	,331*	,819	-,199
3 <sup>rd</sup> sub-dimension	10,58±4,13	-	-	-	,700	-,185

Note. SC = Skewness Coefficients, KC = Kurtosis Coefficients. \* $p < .05$

As mediation analysis in the bootstrapping method is based on the least squares regression analysis, multicollinearity, variance inflation factor (VIF) value, confidence interval (CI) value, binary correlations of explanatory variables, tolerance value, case indexes, and finally binary correlations of independent variables were examined before proceeding to the analysis (Hayes,

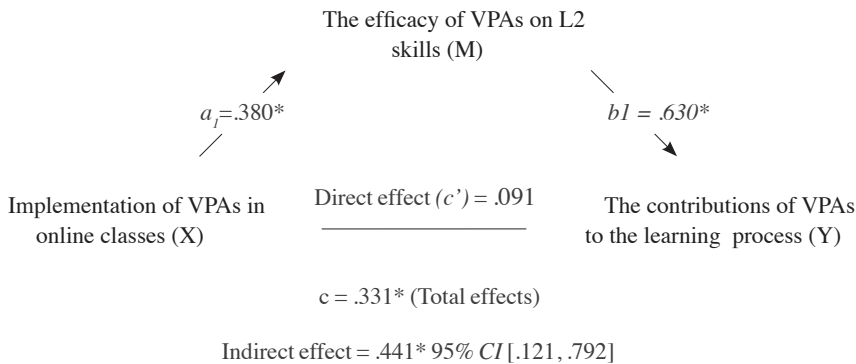
2018). Accordingly, the data set was found to be appropriate for the mediated analyses with the bootstrapping method. Lastly, the results indicate that the created model (Figure 2 below) was significant and the independent variables together can explain 45% of the variance in the perceptions of VPAs [ $F(2;72) = 29,452$ ;  $p < .05$ ,  $R^2 = .4500$ ].

## Results and Discussion

To begin with the first research question, Table 1 displays that learners' perceptions towards adopting VPAs in foreign language skills and their contribution to the language learning process were positively related ( $p < .05$ ). That is, students would perceive their exploitation as effective for L2 skills if they had optimistic perceptions about the contribution of VPAs to language learning. Similarly, the model in Figure 2 significantly predicts the variable of perceptions towards handling VPAs for target language skills and perceptions of the role of VPA throughout English language learning (path  $b_1$ ) in a positive way ( $\beta = .630$ ,  $t = 6.67$ ,  $p < .05$ ). Hence, this finding overlaps with the study by Park and Hiver (2017), and Simpson (2011) in the light of their confirmation that from the very beginning to the end point of the projects, learners perceived undertaking the leadership roles and self-assurance thanks to leveraging their L2 skills with these authentic, web-based resources. By the same token, as Dahya (2017) presented, this result would explicitly be associated with the perceived enhancement in L2 competence with technology use and collaboration with peers, which can potentially push them to become self-directed learners via VPAs (see Petersen & Nassaji, 2016; Shih & Tsai, 2017, for a review). This result also accords with Aksel and Gürman-Kahraman (2014) who showed to what extent optimistic approaches of EFL students would matter to both their attainments from the courses and the functioning of VPAs as a medium of learning in an EFL context. In spite of not reporting a completely parallel conclusion, Souzandehfar et al. (2014) who unearthed that EFL learners' skills would progress with distinct types of dialogues based on the scripts to be created for VPAs would bolster this research from this aspect. Besides, this inference was in concert with Meyer and Forester (2015) who had already drawn the attention of the scholars pointing out that the attitudes of EFL students reshaped the further phases of the module. Furthermore, video projects promoted conversational language unlike the formal writing genre, and thus incited them to communicate more throughout the lectures. Finally, the researcher concurred with Miller et al. (2012) and Ting (2013) in that learner-generated video projects bridge over L2 mastery and they were a practical way to unite real-life settings outside of the class and language learning process. Their finding was as if foreshadowing VPAs' positive potential impact on online learning from then on.

Referring to the second research question, when other pathways in the model were examined, the variable of perceptions towards applying these multimodal items in online courses significantly and positively predict perceptions (path  $a_1$ ) of the effectiveness of VPAs on target language skills [ $\beta = .380$ ,  $t = 3.51$ ,  $p < .05$ ]. Similarly, Table 1 reads that the perceptions regarding their implementation in e-classes and use to burgeon learning skills were positively related ( $p < .05$ ). In other words, provided that students had an optimistic attitude towards the practices of VPAs in a digital platform, they would adopt a positive mindset with respect to the target language proficiency. This directly indicates Namin et al.'s (2021) detection in that they would reap the benefit of VPAs since these technological designs were "unlike mere video consumption, the process of video production" (p. 5). This finding would also chime in with Mohamed et al. (2021) who significantly correlated the optimistic perceptions of participating EFL learners pertaining to VPAs

with their productive skills and grades in virtual language classes at the peak of the pandemic. Additionally, this issue appeared to be on the same lines with Parker (2020) in terms of dwelling on the perceived effect of learners on VPAs' reinforcement of target skills, and young adults' interests in the theme. Moreover, it was also in tune with de Koff (2021) since EFL students who engaged in preparing similar video projects in a digital platform fostered their proficiency in turn. As a final point, he insinuated their self-identified learning would bring along other video productions in the forthcoming online education period or blended learning.



Note. \* $p < .05$ ; Standardized beta coefficients (b);  $n = 75$ , Bootstrapping 5000.

Figure 2. The mediating role of the first sub-dimension in the relationship between the second and third sub-dimensions

As for the third research question, it was detected that when the mediating variable (first sub-dimension, "M") was not incorporated into the model, the effect of perceptions about in-class practices on the perceptions of VPAs' contribution to language learning (direct effect,  $c'$  path) was statistically insignificant [ $\beta = 0.091$ ,  $t = .97$ ,  $p = .335$ ]. The disunity between the two items exhibited a contrast with Arsenis et al. (2022) whose study unearthed the raised awareness and consciousness of EFL learners and mastering the use of technology to do more projects despite the hardship while producing the videos in the given themes. Another different conclusion was arrived at by Yeh et al. (2021) who reported the influence of VPA preparation on EFL learners as emotional self-regulation. This finding was also contradictory to Shin (2018) due to learners' perceived increase in creativity and critical thinking skills after their extensive analyses of the topic which was determined regarding their needs. It was also discovered to be discrepant from Nanni and Pusey (2020) who portrayed students' sense of advancement in digital literacy skills owing to "learning by doing" as an authentic learning experience with more projects in number in the online education context. Finally, in terms of affective values, Boey et al. (2023) displayed discord with this result since they accounted for learner motivation, and soft skills with the themes they enjoyed being immersed in. In fact, these scholars' conclusion evidently demonstrates why we cannot see the direct effect of participant students' perceptions of VPAs' implementations on their contributions to learning considering their lack of motivation, self-confidence, and problems in the preparation process as a result of the earthquake.

Last of all, when mediator variable (M) was included in the model, the total effect (path c) of perceptions concerning the practices of VPAs in online courses on perceptions of their contribu-

tions to the learning process was significant ( $\beta = .331$ ,  $t = 3.00$ ,  $p < .05$ ). Apart from this, confidence intervals for the indirect effect were also examined to determine whether the perceptions regarding the efficacy of VPAs on target language skills play a mediating role in order to answer the fourth research question. As these values cover zero, it can be stated that the perceptions about the effectiveness of VPAs in the target language mediated ( $B = .441$ ,  $CI [.070, .398]$ ) the relationship between the two sub-dimensions (see Figure 2). In other saying, the implementation of VPAs in virtual settings and the perceived contributions of these non-examination assessments to the whole learning process were not considered to interact. However, the fine line for learners was the sense of discerning their benefits to the competency in the target language and to the process of meaning creation within a social entourage. Having said that, perceptions towards the impact of VPAs on language proficiency would in fact play a pivotal key role in cultivating their general English language learning performance. This mediation reminds us of the basic motive behind attempting to learn a foreign language. That is, all programs should strive to predicate education for communicative purposes with an instrumentalist approach and also lead learners to interact with people belonging to diverse backgrounds by holding a constitutive perspective (Parker, 2020). This would make language studies more meaningful from the eyes of learners given the steps they would go through to activate the language skills in the light of the former approach and the soft skills they were to leverage while designing and presenting VPAs in digital classes in consideration of the latter. Taken all together, the overall optimistic attitudes towards utilizing VPA led us to consider it as a *sine qua non* teaching and learning technique of PBL in EFL online classes in parallel with the results by Boey et al. (2023), Namin et al. (2021), and Yeh et al. (2021).

## Conclusion

Positive relations between EFL learners' perceptions towards the effectiveness of VPAs on English language proficiency and the learning process, and their implementations in e-classes were reported at the end of this analysis. Moreover, learners' understanding of VPAs' importance on the growth of L2 skills was detected to play a mediating role between their efficacies on the whole learning experience and adoption as a non-examination assessment tool in virtual educational settings. The results illustrate that EFL learners tend to use VPAs as a form of multimodal technology in online learning systems. This is because they grant more opportunities to conceptualize and visualize the target subject in multiple ways through macro skills within groups by embracing technological applications. Thus, VPAs here would stand for an innovative mode of assessment for active and authentic learning, thereby nurturing multimedia skills, and providing learners with taking ownership of their learning if they regarded VPAs' impact on language competence. Based on this conclusion, the implication of the study would be to exploit student-generated VPAs as a contemporary assessment modality to guide EFL learners to explore the motivations and in parallel reconceptualise what it means to learn English. Besides, an alternative suggestion for classroom implication would be VPAs through interview records, a wide range of mobile or computer applications, or chalkboard animations on a topic identified by the course instructor according to the general needs of learners. In this way, VPAs will serve the purpose of reaching out to EFL students with diverse interests, inclinations, language learning backgrounds, and self-efficacy beliefs and possibly enhance their course achievement, in turn. Accordingly, teacher would act as an intellectual mentor empowering their learning in a dynamic setting and leveraging reflections throughout the digital language education in this millennial era.

As for the limitations of the study, it was conducted in a local university in Turkey, yet a similar attempt can be initiated among English learners from diverse cultures, which can contribute to the cross-cultural validation of the results. Similarly, the efficacy of VPAs could be investigated with an increased number of learners or a different population in distinct regions by adopting the same questionnaire for a robustness check of this study. It would be particularly invaluable when designed among language learners from disadvantaged or rural areas owing to the limitation of reaching multimedia access. Even though this work constituted an attempt in terms of illustrating the cases of EFL students who experienced a local crisis while struggling to cope with its devastating consequences, and tried to maintain their education in the meantime, the field requires more studies. By the same token, an experimental design was not planned for the present study considering the mental and emotional baggage this disaster left on the population. Future research might conduct an experiment to search for the distinctions in perceptions and language proficiency between the learners engaged in VPAs and the control group. Finally, another essential extension of this study would be planning a research design in need of qualitative data, such as observations, reflection journals, reflections as blog or video blog (vlogs) entries, or written reports. Such an endeavour might support bridging the gap between the numerical values and the discursive attributes generating further insights into the practices of VPAs.

## References

- Aksel, A., & Gürman-Kahraman, F. (2014). Video project assignments and their effectiveness on foreign language learning. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, *141*, 319–324. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2014.05.055>
- Arsenis, P., Flores, M., & Petropoulou, D. (2022). Enhancing graduate employability skills and student engagement through group video assessment. *Assessment & Evaluation in Higher Education*, *47*(2), 245–258. <https://doi.org/10.1080/02602938.2021.1897086>
- Boey, C.K., Sathish, S., & Koh, S.N.A. (2023). Impact of technology-enabled project-based assessments on learner outcomes in higher education. *International Journal of Mobile Learning and Organisation*, *17*(1-2), 131–148. <https://doi.org/10.1504/IJMLO.2023.128354>
- Dahya, N. (2017). Critical perspectives on youth digital media production: ‘Voice’ and representation in educational contexts. *Learning, Media and Technology*, *42*(1), 100–111. <https://doi.org/10.1080/17439884.2016.1141785>
- de Koff, J.P. (2021). Utilizing teaching technologies for higher education in a post-COVID-19 environment. *Natural Sciences Education*, *50*(1), 1–12. <https://doi.org/10.1002/nse2.20032>
- Dressman, M. (2019). Multimodality and language learning. In M. Dressman, & R. W. Sadler (Eds.), *The handbook of informal language learning* (pp. 39–55). John Wiley & Sons Ltd. <https://doi.org/10.1002/9781119472384.ch3>
- Fraenkel, J. R., & Wallen, N. E. (1993). *How to design and evaluate research in education* (2nd ed.). McGraw Hill.
- Hayes, A. F. (2018). *Introduction to mediation, moderation, and conditional process analysis: A regression-based approach (Methodology in the social sciences)* (2nd ed.). The Guilford Press.
- Jorm, C., Roberts, C., Gordon, C., Nisbet, G., & Roper, L. (2019). Time for university educators to embrace student videography. *Cambridge Journal of Education* *49*(6), 673–693. <https://doi.org/10.1080/0305764X.2019.1590528>
- Meyer, E., & Forester, L. (2015). Implementing student-produced video projects in language courses: Guidelines and lessons learned. *Die Unterrichtspraxis/Teaching German*, *48*(2), 192–210. <https://doi.org/10.1111/tger.10195>
- Miller, L., Hafner, C. A., & Fun, C. N. K. (2012). Project-based learning in a technologically enhanced learning envi-



- ronment for second language learners: Students' perceptions. *E-Learning and Digital Media*, 9(2), 183–195. <https://doi.org/10.2304/elea.2012.9.2.183>
- Mohamed, K. A., Mohd Zaid, N., Ibrahim, N. H., Abdullah, A. H., Surif, J., & Hussin, A. J. (2021). The use of video project assignment (VPA) to enhance students' achievement in communicative English subject. *International Journal of Emerging Technologies in Learning (iJET)*, 16(23), 29–42. <https://doi.org/10.3991/ijet.v16i23.27447>
- Namin, A., Ketron, S. C., Kaltcheva, V. D., & Winsor, R. D. (2021). Improving student presentation skills using asynchronous video-based projects. *Journal of Management Education*, 45(6), 987–1010. <https://doi.org/10.1177/1052562920978805>
- Nanni, A. & Pusey, K. (2020). Leveraging students' digital literacy through project-based learning. *The Asian EFL Journal*, 24(1), 141-164.
- Park, H. & Hiver, P. (2017). Profiling and tracing motivational change in project-based L2 learning. *System*, 67, 50-64. <https://doi.org/10.1016/j.system.2017.04.013>
- Parker, J. L. (2020). Students' attitudes toward project-based learning in an intermediate Spanish course. *International Journal of Curriculum and Instruction*, 12(1), 80-97.
- Perez, C. (2010). Technological revolutions and techno-economic paradigms. *Cambridge Journal of Economics*, 34(1), 185–202. <http://www.jstor.org/stable/24232030>
- Petersen, C. & Nassaji, H. (2016). Project-based learning through the eyes of teachers and students in adult ESL classrooms. *Canadian Modern Language Review*, 72(1), 13-39. <http://dx.doi.org/10.3138/cmlr.2096>
- Shih, W.-L. & Tsai, C.-Y. (2017). Students' perception of a flipped classroom approach to facilitating online project-based learning in marketing research courses. *Australasian Journal of Educational Technology*, 33(5), 32-49. <https://doi.org/10.14742/ajet.2884>
- Shin, M.-H. (2018). Effects of project-based learning on students' motivation and self-efficacy. *English Teaching*, 73(1), 95–114. <https://doi.org/10.15858/engtea.73.1.201803.95>
- Simpson, J. (2011). *Integrating project-based learning in an English language tourism classroom in a Thai University* [Doctoral dissertation, Australian Catholic University]. <https://doi.org/10.4226/66/5a961e4ec686b>
- Souzandehfar, M., Saadat, M., & Sahragard, R. (2014). The significance of multimodality/multiliteracies in Iranian EFL learners' meaning-making process. *Iranian Journal of Applied Linguistics*, 17(2), 115–143.
- Taylor, S. A., Hunter, G. L., Melton, H., & Goodwin, S. A. (2011). Student engagement and marketing classes. *Journal of Marketing Education*, 33(1), 73-92. <https://doi.org/10.1177/0273475310392542>
- Ting, N. C. (2013). Classroom video project: An investigation on students' perception. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 90, 441–448. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2013.07.113>
- Yeh, H.-C., Heng, L., & Tseng, S.-S. (2021). Exploring the impact of video making on students' writing skills. *Journal of Research on Technology in Education*, 53(4), 446-456. <https://doi.org/10.1080/15391523.2020.1795955>
- Zacharis, N. Z. (2010). Innovative assessment for learning enhancement: Issues and practices. *Contemporary Issues in Education Research*, 3(1), 61-70.

# Türkçede Eylem Çekiminde -ler Ekinin Yer Alması Kabul Edilemez Mi? Olaya İlişkin Beyin Potansiyelleri Çalışması\*

## Is The Inclusion Of The -Ler Suffix In Turkish Verb Inflection Unacceptable? An Event-Related Brain Potentials Study

Mehmet AYGÜNEŞ\*\*



### Öz

Dilsel yapılar arasındaki uyum ilişkisi sınırdilbilim çalışmaları içerisinde geniş bir yer tutmaktadır. Özellikle Olaya İlişkin Beyin Potansiyelleri (OİP) yönteminin kullanıldığı çalışmalarda farklı dillerde ve farklı uyum ilişkilerinde ne tür OİP bileşenlerinin oluştuğu ve bu bileşenlerin işlevsel yorumunun ne olduğu sorgulanmaktadır. Bu çalışmada Türkçede eylem çekiminde üçüncü çoğul kişiyi (Onlar) yansıttığı düşünölen -lEr ekinin açık bir biçimde bulunmasının (Ör: Onlar şimdi pasta yapıyor-lar) ve açık biçimde bulunmamasının (Ör: Onlar şimdi pasta yapıyor-Æ) işleme sürecine yarattığı etki incelenmiştir. Bunun için yüksek zaman çözünürlüğüne sahip bir yöntem olan OİP kullanılmıştır. Çalışmada anadili Türkçe olan 33 katılımcı yer almıştır. Katılımcılara öznesi üçüncü tekil kişi (O) ve üçüncü çoğul kişi (Onlar) ile oluşturulmuş ve eylem çekiminde -lEr ekinin açık biçimde yer aldığı ve açık biçimde yer almadığı üç dilbilgisel ve bir dilbilgisi dışı koşul sunulmuştur. OİP bulguları bütün koşullarda Sol Ön Negativite (SÖN), geç-SÖN ve P600 bileşenlerinin oluştuğunu göstermektedir. Her ne kadar bütün koşullarda benzer OİP bileşenleri oluşsa da koşullar arasında genlik farklılıklarının oluştuğu belirlenmiştir. Buna göre -lEr ekinin eylem çekiminde açık biçimde yer alması ile yer alması arasında anlamlı farklılığın oluştuğu, ekin yer alması durumunda SÖN bileşeninin genliğinin arttığı dahası öznenin üçüncü çoğul kişi (Onlar) ile oluşturulduğu yapılarda eylem çekiminde -lEr ekinin açık biçimde yer almasının dilbilgisi dışı yapılara benzer bir etki yarattığı belirlenmiştir. Bu çalışma SÖN bileşeninin Türkçede biçimsözdizimsel süreçlere duyarlı olduğunu göstermektedir. Bulgular çerçevesinde SÖN bileşeninin biçimsözdizimsel uyumsuzluğu ve biçimsözdizimsel süreçlerin çalışma belleğinde daha fazla kaynak kullanmaya olan ihtiyacı yansıttığı öne sürölmektedir. Dilbilgisel açıdan ise Türkçede -lEr ekinin eylem çekiminde açık biçimde yer alması durumunda, bu tümceler ne kadar dilbilgisel olarak kabul edilse de işleme açısından dilbilgisi dışı yapılara benzediği belirlenmiştir.

**Anahtar Kelimeler:** Sözdizim, dil işleme, üçüncü kişi, -lEr eki, OİP, SÖN, P600

### Abstract

The agreement relation is an important subject in psycholinguistic studies. In particular, studies using Event-Related Brain Potentials (ERPs) ask what kind of ERP components occur in different languages and in different agreement relations, and what is the functional interpretation of these components. In this study, the effect of the explicit presence (e.g. Onlar şimdi pasta yapıyor-lar ‘They are making cakes now’) and absence (e.g. Onlar şimdi pasta yapıyor-Æ ‘They are making cakes now’) of the suffix -lEr, which is thought to reflect the third person plural (Onlar, ‘They’) in Turkish verb inflection, on the processing process was investigated. ERP was used for this purpose. The study involved 33 participants whose native language was Turkish. The participants were presented with three grammatical and one ungrammatical condition in which the subject was formed with the third person singular (O, ‘S/he’) and the third person plural (Onlar ‘They’), and the suffix -lEr is included or not in the verb inflection. ERP results show that left anterior negativity (LAN), late LAN, and P600 components are formed in all conditions. Although similar ERP components were formed in all conditions, it was noted that there were amplitude differences between conditions. Accordingly, it was found that there was a significant difference between the presence and absence of the -lEr suffix in verb inflection, that the amplitude of the LAN increased when the suffix was included; furthermore, in sentences where the subject is formed with the third person plural (Onlar, ‘They’), the presence of the -lEr suffix in verb inflection has an effect similar to that of non-grammatical sentences. This study shows that the LAN component is sensitive to morphosyntactic processes in Turkish. It is suggested that the LAN component reflects morphosyntactic mismatches and that morphosyntactic processes reflect the need to use more resources in working memory. Additionally, verb inflections with the suffix -lEr exhibit a processing pattern similar to that of non-grammatical sentences.

**Keywords:** Syntax, language processing, third person, -lEr suffix, ERPs, LAN, P600

\* Bu çalışma TÜBİTAK (Proje No: 114K607) ve İstanbul Üniversitesi BAP birimi (Proje No:S-DP-2016-21580) tarafından desteklenmiştir.

\*\* Dr. Öğretim Üyesi, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakóltesi, Dilbilimi Bölümü, İstanbul, Türkiye.  
Elmek: mehmet.aygunes@istanbul.edu.tr  
https://orcid.org/0000-0002-0327-6905.

Gönderilme Tarihi / Received Date:

12 Ağustos 2023

Kabul Tarihi / Accepted Date:

29 Eylül 2023

Atıf/Citation: Aygüneş M. (2023).

Türkçede Eylem Çekiminde -Ler Ekinin Yer Alması Kabul Edilemez Mi? Olaya İlişkin Beyin Potansiyelleri Çalışması  
doi.org/10.30767/diledeara.1342007

Copyright © 2023

Dil ve Edebiyat Araştırmaları

tded.org.tr | 2023

## Extended Summary

The suffix *-lEr*, which is used in Turkish third-person plural sentences and is said to primarily indicate the number feature rather than the person feature, is generally considered optional (Kornfilt,1996). While both forms are considered grammatical, the explicit presence or absence of the suffix *-lEr* in verb inflection can lead to differences in semantic interpretation. It is claimed that the inclusion of the suffix *-lEr* in verb inflection renders the sentence ungrammatical, depending on the thematic characteristics of the subject (Sezer,1978). However, apart from these limitations, for example, if the subjects have + animate feature, the presence or absence of the *-lEr* suffix in the verb inflection does not affect the grammaticality of the sentence (1a,b).

(1) a. Onlar şimdi pasta yap-ıyor-lar.

‘They now cake make-Poss.-3PL’

b. Onlar şimdi pasta yap-ıyor-Ø.

‘They now cake make-Poss.- 3PL’

This study investigates whether the presence (1a) and absence (1b) of the *-lEr* suffix in the verb inflection of third-person plural sentences in Turkish makes a difference in terms of cognitive processing using the Event Related Brain Potentials (ERPs).

## Method

**Participants:** 33 participants took part in this study. The participants’ native language was Turkish.

**Stimuli:** Stimuli were presented visually and word-by-word. Participants viewed the words for 500 ms. Between the stimuli, a blank screen was presented for 300 ms. There were four conditions in the study. These conditions were as follows:

<i>Example sentence</i>				<i>Conditions</i>	<i>N</i>
Onlar They	şimdi now	pasta cake	yap-ıyor-lar. make-Poss.-3PL	Gram.-1: Grammat- cal-1	50
O S/he	şimdi now	pasta cake	yap-ıyor-Ø. make-Poss.- 3SG	Gram.-2: Grammat- cal-2	50
Onlar They	şimdi now	pasta cake	yap-ıyor-Ø. make-Poss.- 3PL	Gram.-3: Grammat- cal-3	50
*O S/he	şimdi now	pasta cake	yap-ıyor-lar make-Poss.- 3PL	Un. gram: Ungramma- tical	50

**EEG recording and ERPs analysis:** EEG was recorded with a 32-channel EEG system. The impedance of the electrodes on the scalp was kept below 6 kΩ. The sampling rate during recording was 500 Hz. 15 Hz low-pass and 0.1 Hz high-pass filters were applied to the EEG data. The baseline was corrected from -200 ms to 0 ms. The analysed epochs were retained from -200 ms to 800 ms. For statistical analysis, 4 regions of interest were created by grouping the electrodes: Left frontal (F3,F7,FC3,FT7), right frontal (F4,F8,FC4,FT8), left parietal (CP3,TP7,P3,P7) and right parietal (CP4,TP8,P4,P8).The factors included in the ANOVA were as follows: CONDITION (4

levels: Grammatical-1, Grammatical-2, Grammatical-3 and Ungrammatical) × ANTERIOR-POSTERIOR DISTRIBUTION (AP) (2 levels: Front, Back) × LATERISATION (LAT) (2 levels: Left, Right).

**Results:** A negativity, interpreted as LAN, was observed in the anterior region, particularly in the left frontal region, during the 300-500 ms time window. This negativity is interpreted as a LAN. There was a significant difference in the main effect of condition in this time window,  $F(3,96) = 7.558, p < .001$ . According to pairwise comparisons, the Gram-1 condition is more negative than the Gram-2 condition ( $p < .05$ ). On the other hand, there is no significant difference between the Gram.-1 and Gram.-3; Gram.-2 and Gram.-3 conditions. It is noteworthy that the negativity in the ungrammatical condition is significantly greater than in the grammatical conditions. Since the main effect was found in this left anterior region, a second statistical analysis analysis was exclusively conducted in this area. It can be seen that there is a significant difference in the main effect of condition,  $F(3,96) = 6.984, p < .001$ . Pairwise comparisons showed that there was a significant difference between the Gram.-1 and Gram.-3 conditions ( $p = .05$ ).

**Discussion:** The study found that LAN, late-LAN and P600 components were present in both grammatical and non-grammatical conditions. The difference between conditions was found to be due to the LAN component, which may reflect the relationship between LAN and morphosyntactic processing and/or the working memory demands of the processing load. Grammatically, the presence of the -lEr suffix in verb inflection in third person structures led to the formation of a LAN component of greater amplitude compared to its absence. Moreover, the presence of the -lEr suffix produces an effect similar to that of non-grammatical sentences in terms of processing. The possible reasons for this situation could be as follows: The use of the suffix -lEr mainly for noun pluralisation and the use of -lEr with verbs may cause processing overhead. The presence of the -lEr suffix creates some ambiguity as to whether the action is being performed individually or collectively. This uncertainty can lead to an increase in the amplitude of the LAN component. Finally, in some cases, the non-grammatical nature of the subject's thematic roles can be activated by the use of a subject pronoun (Onlar 'They') instead of lexical words. In other words, the presence of the pronoun tens in the subject position can lead to alternative non-grammatical readings being kept animate and therefore to more processing effort.

## Giriş

Uyum işlemleri içerisindeki kişi ve sayı özellikleri, dilbilgisi yapıları ve işleme süreci açısından tartışılan önemli konulardandır. Alanyazına bakıldığında çalışmaların özellikle kişi ve sayı özelliklerinin yapılarındaki farklılıklara odaklandığı görülmektedir (kuramsal çalışmalar için: Harley ve Ritter, 2002; Sigurdsson, 2004; Mc Ginnis, 2005, deneysel çalışmalar için: Carminati, 2005; Nevins ve diğ. 2007; Silva-Pereyra ve Carreiras, 2007; Zawiszewski ve Friederici, 2009; Mancini ve diğ., 2011; Aygüneş, 2013a; Zawiszewski ve diğ. 2016; Aygüneş ve diğ., 2021). Bununla birlikte hem kişi özellikleri (birinci-ikinci kişi gibi) içindeki yapılanmayı (Carminati, 2005; Bianchi, 2006; Aygüneş, 2021) hem de sayı özellikleri (tekil-çoğul) içindeki yapılanmayı (Harley ve Ritter, 2002; Aygüneş, 2021; Silverstein, 1985) detaylı bir şekilde ele alan çalışmalar da dikkati çekmektedir.

### 1.1. Kişi, Sayı özelliği ve eylem çekiminde seçimsel -lEr eki

Harley ve Ritter (2002) geliştirdikleri Biçimsözdizimsel Özellik Geometrisi'nde birinci kişi,

ikinci kişi ve üçüncü kişiye ilişkin bir **sınıflama** önermektedir. Buna göre Katılımcı olmayı Konuşucu ve Alıcı olarak iki özellik olarak tasarlamakta ve Konuşucu özelliğini birinci kişi; Alıcı özelliğini ise, ikinci kişinin oluşturduğunu belirtmektedir. Bu geometride birinci ve ikinci kişi farklı niteliklerde Katılımcı olmayı içerirken üçüncü kişinin bu özelliklerden yoksun olduğunu ve üçüncü kişinin Bireyselleşme budağında sayı özelliğini içerdiği belirtilmektedir. Dahası Harley and Ritter (2002) Katılımcı özellikleri taşıyan birinci kişinin ve ikinci kişinin açık bir ek ile karşılanırken üçüncü kişinin genellikle açık bir ek ile karşılanmadığını belirtmektedir. Dolayısıyla birinci ve ikinci kişiye karşı olarak, üçüncü kişinin belirtili olmadığı ve sadece sayı özelliği taşıdığı vurgulanmaktadır. Bununla birlikte üçüncü kişinin birinci-ikinci kişiden daha düşük bir bilişsel belirginlik taşıdığını ifade eden pek çok çalışma bulunmaktadır (ayrıntı için bkz Aygüneş, 2021). Bu çalışmalarda genel olarak üçüncü kişinin daha çok sayı özelliğini yansıttığı, buna karşın birinci-ikinci kişinin kişi özelliği taşıdığı öne sürülmektedir. (Sigurdsson, 2004; Carminati, 2005; Bianchi, 2006 vb.) Türkçe güçlü uyum özelliği gösteren (Kornfilt, 1984) ve özne konumunun boş olmasına izin veren (Özsoy, 1987) diller arasında yer almaktadır. Güçlü uyum özelliğinin görülmesi, başka bir ifadeyle, kişi ve sayı özelliğinin eylem çekiminde birer ek olarak bulunması ile öznelerin silinmesi arasında ilişki kuran çalışmaların yanı sıra özne silmenin (ya da özne eklemenin) odaklaştırma ve konulaştırma gibi çeşitli motivasyonlar neticesinde gerçekleştirildiği de öne sürülmektedir (Öztürk, 2001). Uyum açısından bakıldığında, Türkçede birinci ve ikinci kişinin aksine eylem çekiminde üçüncü kişi açık bir ek almamakta, üçüncü çoğul kişiyi işaretleyen *-lEr* eki ise seçimlik olarak eklenmektedir. Dahası, üçüncü kişideki bu görünüm, k-paradigması ve z-paradigması olarak anılan eylemcil uyum paradigmalarında tutarlı bir biçimde korunmaktadır (bkz. 1 ve 2).

(1) <i>k-paradigması</i>		(2) <i>z-paradigması</i>
Ben kitap oku-du-m	Ben	kitap oku-yor-um
Sen kitap oku-du-n		Sen kitap oku-yor-un
O kitap oku-du-Æ	O	kitap oku-yor-Æ
Biz kitap oku-du-k		Biz kitap oku-yor-uz
Siz kitap oku-du-nuz	Siz	kitap oku-yor-sunuz
Onlar kitap oku-du-Æ/ oku-du-lar	Onlar	kitap oku-yor-Æ / kitap oku-yor-lar

Buna karşın, bir diğer bir kişi paradigması olan emir/istek kipi paradigmasında üçüncü kişili yapılarda kullanılan bir ekin (*-sIn*) bulunduğu görülmektedir (bkz. 3). Ancak bu ekin hem uyum özelliğini taşıdığını öne süren görüşün (Kornfilt, 1997; Korkmaz, 2003; Göksel ve Kerslake, 2005), aksine Aydın (2007) söz konusu ekin *-DI* ve *-mİş* eklerinden de önce gelebilmesi, bu ekin kişisiz edilgen yapılarda da görülebilmesi gibi durumlar nedeniyle *-sIn* ekinin esasen uyum kategorisini taşımadığını öne sürmektedir.

(3) <i>emir/istek paradigması</i>
Ben kitap oku-(y)a-yım
Sen kitap oku-Æ
O kitap oku-sun
Biz kitap oku-(y)a-lım
Siz kitap oku-yun
Onlar kitap oku-sun/ oku-sun-lar

Dolayısıyla gerek k-paradigmasında ve z-paradigmalarında gerekse emir kipinde üçüncü tekil kişide tutarlı bir biçimde kişi kategorisini karşılayan bir açık ek bulunmamakta, çoğul biçimde ise seçimli olarak -LEr eki yer almaktadır. Kornfilt (1997) üçüncü çoğul kişilerde seçimlik olarak görülen -LEr ekinin adlarda görülen çoğullaştırma eki ile aynı olduğunu, dolayısıyla birinci ve ikinci kişi çoğul eklerinin kişi ve sayı özelliğini birlikte gösterirken üçüncü kişi çoğul yapılarda kullanılan -LEr ekinin sadece Sayı özelliğini gösterdiğini belirtmektedir. Kuram (2020) alanyazındaki birinci, ikinci kişi ile üçüncü kişi arasındaki ayrıma ilişkin açıklamalara paralel bir biçimde, Türkçede kişi adlarının  $\phi$ -özelliklerin biçimbilimsel gerçekleşmesi olduğunu ve birinci ve ikinci çoğul kişi adlarının sözlükten senkretik biçimler olarak gelirken üçüncü kişinin sayı öbeği aracılığıyla sözdiziminde çoğul hale geldiğini, başka bir deyişle, birinci-ikinci kişilerin kişi özelliği taşıırken üçüncü kişinin kişi ve sayı özelliğini birlikte taşıdığını belirtmektedir. Uzun (2002) Türkçede kişiler arasındaki ayrımın ikili olarak gerçekleştiğini ve üçüncü kişinin diğer iki kişiye karşıt olarak sıfır biçimbirim 'Æ' olarak belirlendiğini belirtmektedir. Dolayısıyla, Türkçedeki bütün uyum paradigmasında üçüncü tekil kişinin sıfır biçimbirim ile karşılandığı üçüncü çoğul kişide seçimlik olarak yer alan -LEr ekinin ise sayı kategorisini yansıttığı öne sürülmektedir.

Alanyazında üçüncü kişinin uyum özelliğine ilişkin bu belirlemelere karşın üçüncü çoğul yapılarda sayı kategorisini yansıtan -LEr ekinin seçimli olarak yer alması durumunu ele alan çalışmaların sınırlı olduğu dikkat çekmektedir. Sezer (1978) üçüncü çoğul kişili yapılarda -LEr ekinin kullanımında birtakım sınırlılıkların bulunduğunu belirtmektedir. Bu sınırlılıkların ilkinde göre eylem çekiminde -LEr ekinin yer alabilmesi için öznenin + insan özelliği taşıması gerekmektedir. Öznenin - insan özellik taşıması durumunda ise, tematik rolü önem kazanmakta ve ancak edici rolündeki - canlı,- insan özneler dilbilgisel olabilmektedir (4,5).

- |     |  |                     |
|-----|--|---------------------|
| (4) | a. Köpekler koştu /koştular              | [Köpekler: + Edici] |
|     | b. Arabalar çevreyi kirletti/kirlettiler | [Arabalar: + Edici] |
| (5) | a. Köpekler zehirlendi /*zehirlendiler   | [Köpekler: - Edici] |
|     | b. Arabalar terk edildi /*terk edildiler | [Arabalar: - Edici] |

Buna karşın, öznenin +canlı olması durumunda -LEr ekinin seçimli özelliğini belirleyen herhangi bir kısıtlılık bulunmamaktadır (6).

- |     |                                      |
|-----|--------------------------------------|
| (6) | a. <b>Öğrenciler</b> yemek yiyor.    |
|     | Onlar yemek yiyor.                   |
|     | b. <b>Öğrenciler</b> yemek yiyorlar. |
|     | Onlar yemek yiyorlar.                |

-LEr ekinin seçimlilik özelliğinde bir kısıtlılık bulunmamakla birlikte, -LEr ekinin kullanımının anlambilimsel farklılık yaratabildiği, ekin eylem çekiminde yer alması durumunda öznedeki yer alan kişilerin eylemi ayrı biçimde gerçekleştirmesinin, ekin eylem çekiminde yer almaması durumunda ise öznelerin eylemi toplu olarak gerçekleştirmesinin söz konusu olduğu ifade edilmektedir. (Sezer, 1978; Kuruoğlu, 1990). Sezer (2001) ayrıca uyum paradigmasındaki vurgu örüntüsü

incelendiğinde kişi eklerinin vurgu almadığını, vurgunun kişi eklerinden önce yer aldığını ancak üçüncü çoğul kişi eki -lEr söz konusu olduğunda durumun değiştiğini, diğer kişi eklerinin aksine, ad çoğullaştırmasında da olduğu gibi üçüncü çoğul kişi ekinin vurguyu kendi üzerine aldığını belirtmektedir.

(7) a. öđretmén-Ø

b. öğretmen-lér

(8) a. al-dí-m

b. al-dı-lár

(9) a. gel-miş-ti-m

b. gel-miş-lér-di

(Sezer, 2001)

“Türkçede kişi ve sayı kategorisinde uyumsuzluk içeren yapıların onarım sürecini inceleyen çalışmalarda gerek üçüncü kişide kişi ile sayı kategorisine ilişkin uyumsuzluklarının onarımında gerekse birinci kişili yapılar ile üçüncü kişili yapılar arasında kişi ve sayı özelliklerinde uyumsuzluk içeren yapıların onarımında farklılığın olduğu belirtilmektedir (Aygüneş, 2013b). Öncelikle, Aygüneş (2012) birinci kişili yapılarda kişi kategorisinde (\*Ben dün kitap aldın./ \*Aldın dün kitap ben.) ve sayı kategorisinde (\*Ben dün kitap aldık./ \*Aldık dün kitap ben) uyumsuzlukların onarımında öznedeki özelliklere göre yapılan onarımlarda kişi uyumsuzluğu biçimi daha çok yer tutarken eylem çekimine göre yapılan onarımların içerisinde sayı uyumsuzluklarının daha fazla yer aldığını ve birinci kişili yapılarda kişi ve sayı özelliklerinde uyumsuzluk içeren yapıların onarımında farklılığın olduğunu belirtilmektedir. Aygüneş (2013b) ise benzer analizi bu kez üçüncü kişili yapılarda uygulamıştır. Buna göre, üçüncü kişide gerek kişi kategorisinde (\*O dün kitap aldın./ \*Aldın kitap dün o) gerekse sayı kategorisinde (\*O dün kitap aldılar./ \*Aldılar kitap dün o.) uyumsuzluk içeren yapıların onarımında katılımcıların kişi uyumsuzluğunda, sayı uyumsuzluğuna göre daha büyük oranda onarımı öznedeki özelliklere göre gerçekleştirdiği belirtilmektedir. Dahası, bu çalışmada birinci kişi ile üçüncü kişide çözümlemenin farklılık içerip içermediğini belirlemek için Aygüneş (2012)’deki verilerle ilgili çalışmanın verileri bir araya getirilerek yeni bir istatistiksel analizin yapıldığı görülmekte, üçüncü kişili yapılar ile birinci kişili yapılar arasında onarım sürecine yansıyan farklılıkların bulunduğu belirtilmektedir. Buna göre, uyumsuzlukların düzeltilmesi incelendiğinde, öznenin özelliklerinin üçüncü kişiye dayalı yapılarda birinci kişiye dayalı yapılarınkinden daha etkili olduğu ifade edilmektedir. Dahası uyumsuzluk biçimleri devreye girdiğinde, kişi kategorisindeki uyumsuzluklarda birinci ve üçüncü kişili yapıların onarımı benzer bir görünüm sergilerken, sayı kategorisinde uyumsuzluk olması durumunda farklılaşmanın olduğu ve üçüncü kişide, birinci kişiye kıyasla, sayı kategorisindeki uyumsuzlukların daha fazla özneye göre düzeltildiği, ayrıca üçüncü kişinin sayı kategorisindeki uyumsuzluklarının düzeltilmesinin, kişi kategorisindeki uyumsuzlukların düzeltilmesine benzer olduğu belirtilmektedir. (Aygüneş, 2013b).

Sonuç olarak, alanyazında kişi ile sayı uyum özelliklerinin birbirinden farklılaştığı, kişi özelliğinin birinci ve ikinci kişilerle ilişkilenirken sayı özelliğinin üçüncü kişi ile ilişkilendiği, dahası kişi özelliğinin konuşma edimine katılım boyutu göz önünde bulundurulduğunda söylemsel bir niteliği bulunurken sayı özelliğinin böylesi bir özellikten yoksun olduğu belirtilmektedir. Türk-

çedeki uyum paradigmalarıyla ilgili olarak diğer kişilerin aksine üçüncü kişide açık bir uyum ekinin bulunmadığı, çoğul biçimlerde görülen -Ler ekini ise kişi kategorisinden ziyade adcl çoğullaştırma yapılarında olduğu gibi sayı özelliğini yansıttığı ve eylem çekiminde seçimlik olarak yer alan bu ekin açık biçimde bulunmasını sınırlayan birtakım anlambilimsel sınırlılıklar olduğu belirtilmektedir.

### 1.1. Dilbilgisel Yapılarda İşlemlenin Elektronörofizyolojik Görünümü

Olaya İlişkin Beyin Potansiyelleri (OİP) kafa yüzeyine yerleştirilen elektrotlar vasıtasıyla katılımcılara sunulan çeşitli uyaranlara ilişkin beyin ürettiği elektriksel aktivitenin kaydedilmesi ve koşullar arasındaki latans, genlik, topografi değişikliğine dayanan bir ölçüm yöntemidir. Dilsel işlemeye ilişkin süreçlerin elektronörofizyolojik karşılığına ilişkin alanyazınında Sol Ön Negativite (SÖN), N400, P600 gibi bileşenlerin belirlendiği görülmektedir.

Uyarıcı sunumunu takip eden 300-500 ms süresi arasında, negatif polaritede en üst düzeye çıkan ve kafa yüzeyinin orta-arka bölgesinde belirgin bir şekilde gözlemlenen bir bileşen olan N400 bileşeni dil işleme çalışmalarında sıklıkla gözlenmektedir. Bu bileşenin ilk olarak anlambilimsel işleme (Kutas ve Hillyard, 1984) ile ilintili olduğu belirtilmiştir. Ancak aynı zamanda N400'ün sözcüksel süreçlerle ilintili olduğunu (Bentin ve diğ.,1999; Rugg, 1987) biçimbirimlerin sözcüksel-anlambilimsel bütünleme güçlüğüne yansıttığını (Beyersmann ve diğ.,2019) belirten çalışmalar da bulunmaktadır. Bununla birlikte N400'ün biçimsözdizimsel işleme (Choudhary, ve diğ., 2006; Wicha ve diğ., 2004) özellikle bu bileşenin kişi özelliğinin işlenmesiyle (Mancini ve diğ. 2011), kişi özelliği ile birlikte sayı özelliğinin işlenmesiyle (Aygüneş, 2013a, Aygüneş ve diğ., 2021) ilintili olabileceği belirtilmektedir.

OİP alanyazınında özellikle özne ile eylem arasındaki uyumsuzluklar (Kutas ve Hillyard, 1983) gibi biçimsözdizimsel süreçlerle ilişkilendirilen temel OİP bileşeninin SÖN olduğu görülmektedir. SÖN bileşeni, uyarıcı sunumunu takip eden 300-500 ms süresi arasında negatif polaritede en üst noktaya ulaşan ve kafa yüzeyinin sol ön bölgesinde belirgin şekilde gözlemlenen bir bileşendir. SÖN bileşeninin biçimsözdizimsel uyum süreçleriyle, diğer bir deyişle bir ekin tümünün sözdizimsel yapısını etkilediği süreçlerle ilişkili olduğu belirtilmektedir (Angrilli ve diğ., 2002; Barber ve Carreiras, 2005; Osterhout ve Mobley, 1995). Dolayısıyla, SÖN bileşeninin biçimsözdizimsel uyumsuzlukların erken bir aşamada belirlenmesini yansıttığı öne sürülmektedir (Bornkessel ve Schlesewsky, 2006; Friederici, 2002; Munte ve diğ., 1997a, 1997b). Molinaro ve diğ. (2011) uyum içeren yapıların işlenmesine ilişkin yaptıkları kapsamlı derleme çalışmasında özne-eylem, belirleyici-ad, ad-sıfat gibi çeşitli yapılar arasında sayı kategorisinde uyumsuzluk içeren 23 çalışmadan 18'inde SÖN bileşeninin rapor edildiğini belirtmektedir. Aynı çalışmada özne ile eylem arasındaki kişi uyumsuzluğu içeren 5 çalışmanın 2'sinde ve belirleyici-ad ve sıfat-ad arasında cinsiyet uyumsuzluğu içeren 10 çalışmanın 8'inde SÖN bulgusuna ulaşıldığı rapor edilmektedir. Özne-eylem, belirleyici-ad, ad-sıfat gibi iki üye arasındaki kişi, sayı, cinsiyet kategorilerinde oluşturulan uyumsuzluklarda SÖN görülmesinin yanı sıra durum yüklemle işleminde meydana gelen bir uyumsuzlukta (Coulson, King ve Kutas, 1998; Friederici ve Frisch, 2000) SÖN oluştuğunu belirten çalışmalar da bulunmaktadır. Karmaşık ek içeren dilbilgisi dışı adlarda SÖN oluştuğu ve buna karşın benzer durumun basit ek içeren adlarda bu bileşenin görülmediği belirtilmektedir (Regel ve diğ., 2019). *SÖN bileşeninin biçimsözdizimsel uyumsuzluklara duyarlılığını dışında herhangi bir dilbilgisel bozukluk içermeyen yapılarda da görülebildiği ve bu durumda SÖN bileşeninin çalışma belleği kaynaklarına daha fazla ihtiyaç duyulmasını yansıttığı belirtil-*



mektedir (Kluender ve Kutas, 1993; Streb ve diğ., 1999). Bu durumdan yola çıkarak Fiebach ve diğ. (2002) biçimsözdizimsel tabanlı SÖN ve çalışma belleği tabanlı SÖN olmak üzere iki farklı SÖN belirlemekte, ikisi arasındaki farkın ilkinde SÖN etkisinin bir tepe oluştururken diğer bir ifadeyle 300-500 ms aralığında yükselen ve tekrar sönmülenen bir etki oluştururken ikincisinde söz konusu etkinin sönmülenmediği ve uzun zaman pencerelerince devam edebildiği belirtilmektedir. Buna karşın, kimi çalışmalarda koşullar biçimbilimsel uyumsuzluk içerse de SÖN bileşeninin rapor edilmediği de dikkat çekmektedir. (Osterhout ve Mobley, 1995; Tokowicz ve MacWhinney, 2005; Lau ve diğ., 2006; Nevins ve diğ., 2007; Foucart ve Frenck-Mestre, 2011, 2012). Molinaro ve diğ. (2015) SÖN bileşeninin dilbilgisel uyum hatalarına özel bir bileşen olmadığını bu bileşenin diğer dil tabanlı uyumsuzluklarda da görüldüğünü (Molinaro ve diğ., 2013; Van Der Meij ve diğ., 2011) belirtmekte ve bu nedenle SÖN bileşenin özel olarak uyumu kodlayan bir bileşen yerine biçimsözdizimsel özellikler arasındaki yanlış eşleşmeyi işaretleyen bir bileşen olduğuna vurgu yapmaktadır.

Alanyazında zaman olarak SÖN bileşeninin ardından, uyaran sunumundan sonra 500-1000 ms zaman penceresinde olduğu belirtilen bileşen ise, P600 bileşenidir (Osterhout ve Holcomb, 1992, 1993; Steinhauer ve diğ., 1999; Hahne ve Friederici, 1999). P600 bileşeni pozitif polaritede tepe yapan ve kafa yüzeyinde ön alanda yayılım gösterdiğini belirten çalışmalar bulunmakla birlikte (Kaan ve Swaab, 2003; Friederici ve diğ., 2002) genellikle kafa yüzeyinde orta-arka bölgede yayılım gösteren bir bileşendir. P600 bileşeni biçimsözdizimsel uyumsuzluklarda (Frenck-Mestre ve diğ., 2008; Foucart ve Frenck-Mestre, 2011, 2012; Molinaro ve diğ., 2011a; Royle ve diğ., 2013), sözdizimsel uyumsuzluklarda (Friederici, 2002), anlamı geç belirginleşen dilbilgisel tümcelerde (Osterhout ve Holcomb, 1992; Holcomb, 1993) ve kimi durumlarda anlambilimsel uyumsuzluklarda ortaya çıktığı rapor edilmektedir (Hagoort, 2003; Steinhauer ve diğ., 2010; Royle ve diğ., 2013). Kimi çalışmalarda P600 bileşeninin gerek zamansal gerekse topografik dağılımından yola çıkarak iki farklı P600 önerisinin yapıldığı dikkat çekmektedir (Hagoort ve Brown, 2000a; Kaan ve Swaab, 2003; Barber ve Carreiras, 2005; Carreiras ve diğ., 2004; Molinaro ve diğ., 2008a; Molinaro, N., Barber, B. ve Carreiras, M., 2011). Buna göre erken P600 bileşeni yaklaşık 500-750 ms zaman penceresinde görülmekte ve kafa yüzeyinde özellikle ön alandaki gözlemlenmekte, geç P600 olarak adlandırılan ikinci bileşenin ise 750-1000 ms zaman aralığında görülmekte ve kafa yüzeyinin arka bölgesinde yayılım gösterdiği belirtilmektedir. Erken P600'ün işlenen tümce parçalarının bütünlenme süresini yansıtırken (Kaan ve diğ., 2000), geç P600'ün yeniden analiz etme ve bozuk yapıların onarılması sürecini yansıttığı öne sürülmektedir (Molinaro ve diğ., 2008a; Barber ve Carreiras, 2005; Carreiras ve diğ., 2004). Molinaro ve diğ. (2011) özne-eylem, belirleyici-ad, ve sıfat-ad yapıları arasındaki sayı kategorisinde bir uyumsuzluk yaratılan 23 çalışmanın 22'sinde erken P600 bileşeninin, 12 çalışmada buna ek olarak geç P600 bileşeninin oluştuğunu, Cinsiyet kategorisinde uyumsuzluk içeren 10 çalışmadan 9'unda erken P600, 7'sinde buna ek olarak geç P600 görüldüğünü ve özne-eylem arasında kişi kategorisinde uyumsuzluk içeren 5 çalışmanın tamamında erken P600 4'ünde geç P600 görüldüğünü rapor etmektedir. P600'ün sözdizimsel süreçlere duyarlılığının yanı sıra anlambilimsel süreçlere de duyarlılık gösterdiğini ve anlambilimsel P600'ün var olduğunu belirten çalışmalar da bulunmaktadır (Bornkessel-Schlesewsky ve Schlesewsky, 2008; Brouwer ve diğ., 2012; Kuperberg, 2007) P600'ün dilsel süreçlere duyarlılığının yanı sıra, P600'ün dilsel süreçlerden ziyade dikkat, bellek ve karar verme süreçleri gibi süreçlerle ilintili olan P300 bileşeni ile ilişkili olduğunu belirten çalışmalar da bulunmaktadır (Coulson ve diğ., 1998; Sassenhagen ve diğ., 2014; Leckey ve Federmeier, 2019).

Türkçede dilsel yapıların işlenmesinde OİP yöntemini kullanan sınırlı sayıda çalışma olduğu görülmektedir. Aygüneş (2013a) ve Aygüneş ve diğ. (2021) Türkçede k-paradigmasıyla kurulan birinci ve ikinci kişili yapılar da kişi ve sayı uyumsuzluğunun işlenmesinde N400+P600 örüntüsünün oluştuğunu buna karşın SÖN bileşenin oluşmadığını belirtmektedir. Benzer biçimde birinci kişi ile ikinci kişi arasındaki hiyerarşik yapılanmayı ve tekil-çoğul özellikler arasındaki yapılanmayı incelediği çalışmada SÖN görülmezken N400+P600 örüntüsünün rapor edildiği dikkat çekmektedir (Aygüneş, 2013b ve Aygüneş, 2021).

## 1.2. Araştırma Soruları

Kişi ve sayı özellikleri ile ilgili gerek kuramsal gerekse işleme temelli çalışmalara bakıldığında iki özellik arasında farklılıkların ortaya konulduğu görülmektedir. Kişi özelliğinin birinci ve ikinci kişiyi kapsayacak biçimde taşıdığı söylemsel özelliklerden dolayı çekim öbeğinin daha yukarısında yetkilendirildiği (Sigurdsson, 2004), kişi özelliğinin katılımcı olma, konuşucu olma gibi daha fazla özelliğın birleşiminden oluştuğu (Nevins, 2011), buna karşın sayı özelliğinin temel olarak üçüncü kişiyi yansıttığı ve çekim öbeği içerisinde yetkilendirildiği öne sürülmektedir. İşleme açısından da kişi özelliğinin işlenmesi sürecinde N400 görülürken, sayı özelliğinin işlenmesinde daha düşük genlikli N400 ya da SÖN bileşenin rapor edildiği ve iki özelliğın işlenmesinde farklılığın olduğu belirtilmektedir.

Türkçede kişi özelliğinden daha çok sayı özelliğini yansıttığı belirtilen üçüncü çoğul kişili yapılar da kullanılan -LEr eki seçimlik olarak görülmekle birlikte, eylem çekiminde -LEr ekinin açık bir biçimde bulunup bulunmamasının birtakım anlambilimsel yorumlama farklılıklarına neden olduğu ve öznenin taşıdığı tematik özelliklere göre de kimi durumlarda eylem çekiminde -LEr ekinin yer almasının tümceyi dilbilgisi dışı yaptığı belirtilmektedir. Ancak bu sınırlılıklar dışında sözeğlimi öznelere +canlı özellik taşıması durumunda -LEr ekinin eylem çekiminde açık biçimde yer aldığı ve yer almadığı durumların tümcenin dilbilgiselliğini etkilemediği belirtilmektedir (10a,b).

(10) a. Onlar şimdi pasta yap-ıyor-lar.

b. Onlar şimdi pasta yap-ıyor-Ø.

OİP yöntemi beynin elektriksel aktivitesini yüksek zaman çözünürlüğü ile ölçmeye olanak tanıyan bir yöntemdir. Bu çalışmada OİP yöntemi ile Türkçede üçüncü çoğul kişi özneli tümcelerde eylem çekiminde -LEr ekinin açık bir biçimde bulunması (10a) ile bulunmamasının (10b) bilişsel işleme açısından bir farklılığa sebep olup olmadığı sorgulanmaktadır.

Bununla birlikte, üçüncü çoğul özneli yapılar da -LEr ekinin seçimlik olarak yer alması aynı zamanda üçüncü tekil özneli yapılarla da bir benzerlik oluşturmaktadır. Diğer bir deyişle, dilbilgisel olan bu yapılar da öznelere farklı olsa da (Onlar-O) eylem çekiminde bir paralelliğın olduğu görülmektedir (11a, b). Bu çalışmada yanıt aranan bir diğer soru, bu yapılar arasında işleme sürecine yansıyan bir farklılığın olup olmadığıdır.

(11) a. O şimdi pasta yap-ıyor-Ø.

b. Onlar şimdi pasta yap-ıyor-Ø.

OİP bileşenleri açısından bakıldığında ise, bu çalışmada ayrıca üçüncü kişili yapılar da eylemde -LEr ekinin bulunduğu ve sıfır biçimbirimin bulunduğu durumlarda hangi OİP bileşenlerinin olu-

şacağı ve alanyazında belirtildiği gibi sayı özelliğinin işlemlenmesinde gözlemlenen SÖN+P600 örüntüsünün Türkçede söz konusu yapılar da oluşup oluşmayacağı sorgulanmaktadır. Böylece ilgili OİP bileşenlerinin işlevsel yorumuna Türkçe üzerinden katkı sunulması hedeflenmektedir.

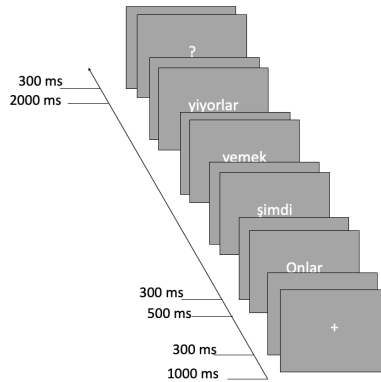
## 2.YÖNTEM

### 2.1. Katılımcılar

Bu çalışmada 33 katılımcının verileri analiz edilmiştir. Katılımcıların tamamı en az lisans düzeyinde eğitim almış veya lisans düzeyinde eğitimlerine devam eden kişilerden oluşmaktadır. Katılımcıların tamamı sağ el tercihlidir ve normal/düzeltilmiş görme becerisine sahiptir. Katılımcıların anadili Türkçedir ve katılımcılar çeşitli düzeylerde ikinci bir dil bilmekle birlikte, ikidilli katılımcı bulunmamaktadır. Katılımcılar çalışma öncesinde “Gönüllü Olur Formu”nu imzalamışlardır.

### 2.2. Uyarın Sunumu

Çalışmada OİP kayıtları sestem ve elektromanyetik gürültüden izole edilmiş ve loş bir şekilde aydınlatılmış Faraday Kafesinde alınmıştır. Uyarın sunum ekranı ile katılımcılar arasında 115 cm mesafe bırakılmış ve uyarınlar sözcükler halinde sunulmuştur. Uyarın sunumu E-Prime 2 yazılımıyla gerçekleştirilmiştir. Katılımcılar öncelikle 1000 ms artı (+) işaretini görmüş daha sonra 500 ms süre ile sözcükleri görmüşlerdir. Uyarınlar arasında 300 ms boş ekran yansıtılmıştır. Tümcenin bitiminin ardından ekrana soru işareti (?) yansıtılmış ve ekranda 2000 ms tutulmuştur. Bu esnada, katılımcılardan cümlenin dilbilgisel yapısını değerlendirmeleri istenmiştir. Eğer tümce dilbilgisel bir değerlendirmeyi içeriyorsa, katılımcılardan sol tuşa basmaları beklenirken; tümce dilbilgisi dışı bir değerlendirmeyi içeriyorsa, katılımcılardan sağ tuşa basmaları talep edilmiştir. Tümceler arasında 300 ms boşluk bırakılmıştır (Şekil 1).



Şekil 1. Uyarın Sunum Süreleri

### 2.3. Deney Tümceleri

Deney tümcelerini hazırlamak için yapılan ön çalışmada katılımcıların deney tümcelerinde özne konumunda “doktor”, “aşçı” gibi içerik sözcükleri kullanıldığında bu sözcükleri tümce sınır-

ları dışına çıkartarak bu sözcüklere bir seslenme özelliği kazandırabildikleri ve böylece “Aşçı şimdi pasta yapıyorlar” biçiminde dilbilgisi dışı koşulu temsil etmek için kurgulanan yapıları “Aşçı, onlar şimdi pasta yapıyorlar” biçiminde dilbilgiselleştirerek yorumlama eğiliminde olabildikleri görülmüştür. Söz konusu etkiyi ortadan kaldırmak amacıyla, özne konumunda içerik sözcükleri yerine “onlar” ve “o” adıları kullanılmıştır. Dahası Ackema ve Neeleman (2013, 2018, 2019) üçüncü kişi de dahil olmak üzere kişi adlarının hem kişi hem de sayı özelliğine sahip olduğunu, buna karşın ad öbeklerinin kişi özelliği taşımadığını, bunların sadece sayı özelliği taşıdığını belirtmektedir. Dolayısıyla, özne konumunda içerik sözcükleri yerine adıl kullanmanın adların taşıdıkları özellikler açısından da daha uygun olduğu görülmektedir. Tümceler yorumlanmasında “o pasta” biçiminde “o” adılının gösterme adılı okumasını engellemek amacıyla da iki sözcüğün arasında “şimdi” zaman belirteci eklenerek bu sözcüklerin bir ad öbeği oluşturmaları engellenmeye çalışılmıştır. Zaman belirtecinden sonra +/- belirtili ya da bulunma, yönelme, ayrılma durum eklerinden birisini almış bir AÖ kullanılmıştır. Çalışmada analizlerin yapıldığı eylemde ise Aygüneş (2013a) uyarınca uyum paradigmalarından z-paradigması tercih edilmiştir. Bu amaçla da bütün tümcelerde -(I)yor eki kullanılmıştır. Sonuç olarak bütün tümceler üçüncü kişili kişi adlı, ‘şimdi’ zaman belirteci, AÖ ve -Iyor eki eklenmiş eylem dizilişinden oluşmaktadır. Çalışma içerisinde dört farklı koşul mevcuttur. Bu koşullar şu şekilde sıralanmaktadır: i) öznede üçüncü çoğul kişinin (Onlar) yer aldığı, bununla birlikte eylem çekiminde de üçüncü çoğul kişiyi gösteren “-lEr” ekinin açık biçimde yer aldığı dilbilgisel koşul (Dilbilgisel-1), ii) öznenin üçüncü tekil kişi (O) ile oluşturulduğu ve eylem çekiminde herhangi bir açık uyum ekinin yer almadığı (-Ø) dilbilgisel koşul (Dilbilgisel-2), iii) öznede üçüncü çoğul kişi (Onlar) yer almasına karşın eylemde uyum eki “-lEr”in yer almadığı dilbilgisel koşul (Dilbilgisel-3) ve iv) son olarak öznenin üçüncü tekil kişi ile oluşturulduğu (O) ve eylem çekiminde uyum eki “-lEr” ekinin kullanılarak dilbilgisi dışı bir yapının oluşturulduğu koşul (Tablo 1). Deneyde bütün koşul 50 tümce ile temsil edilmiştir. Ayrıca dilbilgisel yapılarla dilbilgisi dışı yapıları eşitlemek amacıyla dolgu tümceleri kullanılmış ancak dolgu tümceleri analiz edilmemiştir.

Tablo 1. Deney Tümceleri

Örnek tümce				Koşullar	N
Onlar	şimdi	pasta	yap-ıyor-lar.	Dilb-1: Dilbilgisel-1	50
O	şimdi	pasta	yap-ıyor-Ø.	Dilb-2: Dilbilgisel-2	50
Onlar	şimdi	pasta	yap-ıyor-Ø.	Dilb-3: Dilbilgisel-3	50
*O	şimdi	pasta	yap-ıyor-lar	Dilb. Dışı: Dilbilgisi Dışı	50

#### 2.4. EEG Kayıt Süreci ve OİP Analiz Adımları

EEG kayıtları ve OİP analizi Aygüneş (2013a) ve Aygüneş ve diğ. (2021)’de belirtilen aşamalara göre yapılmıştır. EEG kaydı 10/20 sistemine göre yerleştirilmiş 32 kanallı EEG sistemi ile alınmıştır. İki kulağa yerleştirilen elektrotların ortalaması referans elektrotu olarak kullanılmıştır. Göz hareketlerini izlemek amacıyla, elektro-okülogram (EOG) kaydı almak için sağ gözün nazion ve dış kantus bölgelerine konumlandırılmış elektrotlar kullanılmıştır. Kafa yüzeyindeki elektrotların dirençleri 6 kΩ altında, referans ve EOG elektrotlarının direnci ise 3 kΩ altına tutulmuştur. Kayıt sırasında örnekleme oranı 500 Hz olarak belirlenmiştir. Diğer bir ifadeyle, beyin sinyallerinden her 1 sn.lik dilim 500 nokta ile dijital ortamda temsil edilmiştir.OİP analizinde şu aşamalar izlenmiştir: Öncelikle EEG verisi kas artefaktlarından temizlenmiştir. Daha sonra ise

göz artefaktları Bağımsız Bileşen Analizi ile temizlenmiştir. Temizlenmiş EEG verisine 15 Hz alçak geçiren ve 0.1 Hz yüksek geçiren filtreleri uygulanmıştır. Taban seviye düzeltmesi -200 ms 0 ms arasında uygulanmıştır. Analiz yapılan epoklar ise -200 ms'den 800 ms.'ye kadar diğer bir deyişle uyaran sunumundan 200 ms öncesinden 800 ms sonrasına kadar tutulmuştur. OİP analizlerinde genel ortalamalar uyarınca 2 zaman penceresi belirlenmiş ve bu zaman dilimlerinin ayrı ayrı ortalamaları alınarak 2 farklı istatistiksel analiz gerçekleştirilmiştir. Bu zaman pencereleri şu şekildedir: 300-500 ms ve 500-800 ms. İstatistiksel analizde elektrotlar gruplandırılarak 4 ilgi alanı oluşturulmuştur. Bu ilgi alanları ve bu alanlarda yer alan elektrotlar şu şekildedir: Sol-ön alan (F3,F7,FC3,FT7), sağ-ön alan (F4,F8,FC4,FT8) sol-arka alan (CP3,TP7,P3,P7) ve sağ-arka alan (CP4,TP8,P4,P8). Her bir koşul için ilgili zaman penceresinde bu alanlardaki elektrotların ortalaması alınarak bu ortalama veriler üzerinden tekrarlı ölçümler için ANOVA analizi uygulanmıştır. ANOVA'da yer alan faktörler şu şekildedir: KOŞUL (4 seviye: Dilb-1, Dilb-2, Dilb-3 ve Dilb Dışı) × ANTERIOR-POSTEROR DAĞILIM (AP) (2 seviye: Ön, Arka) × LATERİZASYON (LAT) (2 seviye: Sol, Sağ). İstatistiksel analizlerde serbestlik derecesi 1'den büyük olduğunda Greenhouse-Geisser (Greenhouse-Geisser, 1959), düzeltmesi ikili karşılaştırmalarda ise p değerlerine Bonferroni (Bonferroni, 1936) düzeltmesi uygulanmıştır.

### 3. Bulgular

#### 3.1. 300-500 ms zaman penceresi

Bu zaman penceresinde ön alanda bir negativitenin oluştuğu (Şekil 5) ve bu negativitenin kafa yüzeyinin ön alanında özellikle de sol-ön bölgesinde belirgin olduğu belirlenmiş (Şekil 6) ve bu negativite SÖN olarak yorumlanmaktadır. Üçüncü zaman penceresinde, Laterizasyonun yarattığı ana etkide,  $F(1,32) = 2.477, p > .05$ , AP×Lat etkileşiminde,  $F(1,32) = 2.618, p > .05$ , Koşul×AP etkileşiminde,  $F(3,96) = 0.775, p > .05$ , Koşul×Lat etkileşiminde,  $F(2.432,77.837) = 0.546, p > .05$ , ve Koşul×AP×Lat etkileşiminde,  $F(3,96) = 1.480, p > .05$ , istatistiksel olarak anlamlı farklılığın oluşmadığı, buna karşın Koşul'un yarattığı ana etkide,  $F(3,96) = 7.558, p < .001$ , ve AP dağılımının yarattığı ana etkide  $F(1,32) = 53.917, p < .001$ , anlamlı farklılığın oluştuğu görülmektedir. Koşulun yarattığı ana etki için Bonferroni düzeltmesi uygulanmış alfa düzeyine göre Dilb-1, Dilb-2, Dilb-3 ve Dilb. Dışı koşulları ikili olarak karşılaştırılmıştır. Buna göre Dilb-1 ve Dilb-2, Dilb-2 ve Dilb. Dışı, Dilb-3 ve Dilb. Dışı arasında anlamlı farklılaşmanın oluştuğu, buna karşın Dilb-1 ve Dilb-3, Dilb-2 ve Dilb-3 ve Dilb-1 ve Dilb. Dışı arasında anlamlı farklılaşmanın oluşmadığı görülmektedir (Tablo 2).

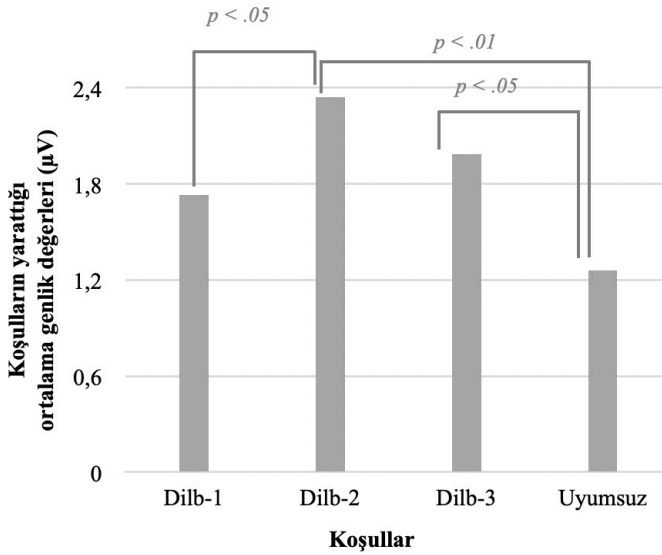
df	Dilb-1 vs Dilb-2				Dilb-1 vs Dilb-3				Dilb-2 vs Dilb-3			
	F	p	MSE	$\eta^2$	F	p	MSE	$\eta^2$	F	p	MSE	$\eta^2$
(1,32)	9.561	<.05	1.302	.230	1.380	n.s.	1.566	.041	1.780	n.s.	2.380	.053

df	Dilb-1 vs Dilb. Dışı		Dilb-2 vs Dilb. Dışı		Dilb-3 vs Dilb. Dışı	
	F	p	MSE	$\eta^2$	F	p
(1,32)	5.463	n.s.	1.337	.146	16.739	<.01
2.004	.214				2.312	.334
					8.688	<.05

n.s.: İstatistiksel olarak anlamlı değil  
 p değerlerine Bonferroni düzeltmesi uygulanmıştır.  
 Dilb-1: Onlar şimdi pasta yap-ıyor-lar  
 Dilb-2: O şimdi pasta yap-ıyor-Ø  
 Dilb-3: Onlar şimdi pasta yap-ıyor-Ø  
 Dilb. Dışı: O şimdi pasta yap-ıyor-lar

Tablo 2. 300-500 ms Zaman Penceresinde, Yapılan İstatistiksel Analizde Koşulların İkili Olarak Karşılaştırılması

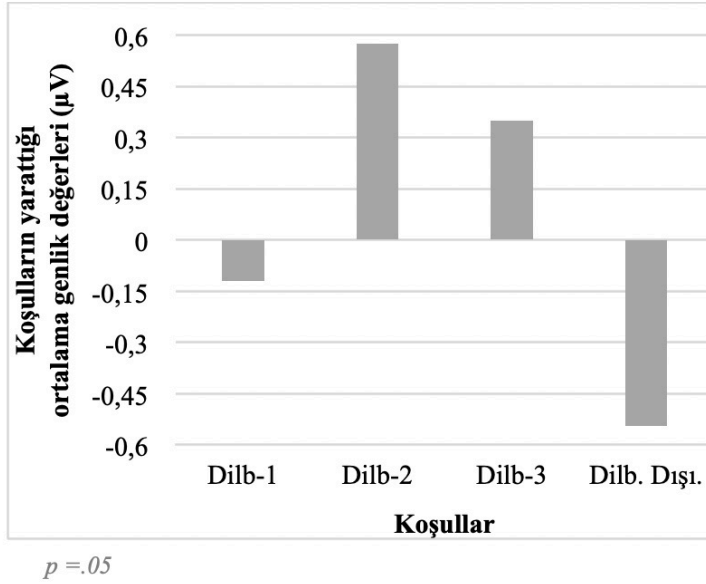
Bu karşılaştırmalara göre, Dilb-1 koşulunun ( $M = 1.729$ ,  $Std. Er. = 0.376$ ) Dilb-2 koşulundan ( $M = 2.344$ ,  $Std. Er. = 0.344$ ) istatistiksel olarak anlamlı derecede daha büyük negativite oluşturduğu ( $p < .05$ ) görülmektedir. Buna karşın, Dilb-1 koşulu ile Dilb-3 koşulu ( $M = 1.985$ ,  $Std. Er. = 0.356$ ) ve Dilb-2 ile Dilb-3 koşulu arasında anlamlı bir farklılık oluşmadığı görülmektedir. Uyumsuz koşulda negativitenin uyumlu koşullara göre daha da büyüdüğü ( $M = 1.259$ ,  $Std. Er. = 0.373$ ) dikkat çekmektedir. İkili karşılaştırmalarda Dilb-2 ile Uyumsuz koşul arasında ( $p < .01$ ) ve Dilb-3 ile Uyumsuz koşul arasında ( $p < .05$ ) anlamlı farklılığın olduğu buna karşın Dilb-1 ile Uyumsuz koşul arasında anlamlı farklılığın oluşmadığı görülmektedir (Şekil 2).



Şekil 2. 300-500 ms Zaman Penceresinde, Koşulların Yarattığı Ortalama Genlikler ve Anlamlı Farklılıklar

Bu zaman penceresinde görülen temel bileşen SÖN olduğu için sadece sol ön alandaki Koşul'un yarattığı etkiye bakıldığında, anlamlı farklılığın olduğu,  $F(3,96) = 6.984$ ,  $p < .001$ , görülmektedir. Sol ön alanda koşullar ikili olarak karşılaştırıldığında bütün alanlarda bir bütün olarak yapılan karşılaştırmadan farklı olarak Dilb.-1 ( $M = -0.120$ ,  $Std. Er. = 0.463$ ) ve Dilb.-3 ( $M =$

0.350, *Std. Er.* = 0.405) koşulu arasında da anlamlı farklılığın olduğu ( $p = .05$ ) görülmektedir (Şekil 3).



**Şekil 3.** 300-500 ms Zaman Penceresinde Sol Ön Alanda Koşulların Yarattığı Ortalama Genlikler

Sonuç olarak üçüncü zaman penceresinde sol ön alanda belirgin olan bir SÖN bileşenin olduğu görülmektedir. Bu zaman penceresinde ilgi alanlarının tamamına bir bütün olarak bakıldığında, Dilb-1 koşulunu oluşturan ‘Onlar şimdi pasta yap-ıyor-lar.’ biçimindeki yapılar ile Dilb-2 koşulunu oluşturan ‘O şimdi pasta yap-ıyor-Ø.’ biçimindeki yapılar arasında anlamlı farklılık olduğu ve Dilb-1 yapılarının daha büyük genlikli negativite oluşturduğu görülmektedir. Buna karşın, bu zaman penceresinde Dilb-1 koşulunu oluşturan ‘Onlar şimdi pasta yap-ıyor-lar.’ biçimindeki yapılar ile Dilb-3 koşulunu oluşturan ‘Onlar şimdi pasta yap-ıyor-Ø.’ biçimindeki yapılar arasında bir farklılaşmanın olmadığı, benzer biçimde Dilb-2 koşulu ile Dilb-3 koşulu arasında da bir farklılaşmanın olmadığı belirlenmiştir. Uyumsuz koşulu temsil eden ‘\*O şimdi pasta yap-ıyor-lar’ yapıları ile Dilb-1 yapıları arasında farklılık oluşmazken Dilb-2 ve Dilb-3 arasında farklılığın olduğu ve uyumsuz koşulun daha büyük negativite oluşturduğu görülmektedir. Ancak asıl etkinin görüldüğü sol ön alanda istatistiksel analiz yapıldığında Dilb-1 koşulu ‘Onlar şimdi pasta yap-ıyor-lar.’ ile Dilb-3 koşulu ‘Onlar şimdi pasta yap-ıyor-Ø.’ arasında anlamlı farklılığın olduğu ve Dilb-1 koşulunun daha büyük negativite oluşturduğu görülmektedir.

### 3.2. 500-800 ms zaman penceresi

İkinci zaman penceresinde sol ön alandaki negativite etkisi devam ederken (geç SÖN) özellikle kafa yüzeyinin orta-arka bölgesinde belirgin olarak gözlemlenen bir pozitivitenin (P600) belirginleştiği (Şekil 5) görülmektedir.

İstatistiksel analize bakıldığında, Laterizasyonun yarattığı ana etkide,  $F(1,32) = 0.019$ ,  $p > .05$ , Koşul×AP etkileşiminde,  $F(3,96) = 1.909$ ,  $p > .05$ , Koşul×Lat etkileşiminde  $F(3,96) = 2.664$ ,  $p > .05$ , ve Koşul×AP×Lat etkileşiminde  $F(3,96) = 1.540$ ,  $p > .05$ , istatistiksel olarak anlamlı farklılığın oluşmadığı, buna karşın Koşul'un yarattığı ana etkide,  $F(3,96) = 4.004$ ,  $p = .01$ , AP dağılımının yarattığı ana etkide  $F(1,32) = 72.605$ ,  $p < .001$ , AP×Lat etkileşiminde  $F(1,32) = 6.990$ ,  $p < .05$ , anlamlı farklılığın oluştuğu görülmektedir.

Koşul'un yarattığı ana etkide Bonferroni düzeltmesi uygulanmış alfa düzeyine göre yapılan ikili karşılaştırmalar sol yarıküre içerisinde ve sağ yarıküre içerisinde Dilb-1, Dilb-2 ve Dilb-3 ve Uyumsuz koşulları ikili olarak karşılaştırılmıştır (Tablo 3).

df	Dilb-1 vs Dilb-2				Dilb-1 vs Dilb-3				Dilb-2 vs Dilb-3			
	F	p	MSE	$\eta^2$	F	p	MSE	$\eta^2$	F	p	MSE	$\eta^2$
(1,32)	0.791	n.s.	2.364	.024	0.96	n.s.	2.410	.003	1.236	n.s.	2.763	.037

Tablo 3. 500-800 ms Zaman Penceresinde, Yapılan İstatistiksel Analizde Koşulların İkili Olarak Karşılaştırılması

df	Dilb-1 vs Dilb. Dışı				Dilb-2 vs Dilb. Dışı				Dilb-3 vs Dilb. Dışı			
	F	p	MSE	$\eta^2$	F	p	MSE	$\eta^2$	F	p	MSE	$\eta^2$
(1,32)	6.368	n.s.	2.617	.166	9.510	<.05	3.123	.229	4.444	n.s.	2.972	.122

n.s.: İstatistiksel olarak anlamlı değil

p değerlerine Bonferroni düzeltmesi uygulanmıştır.

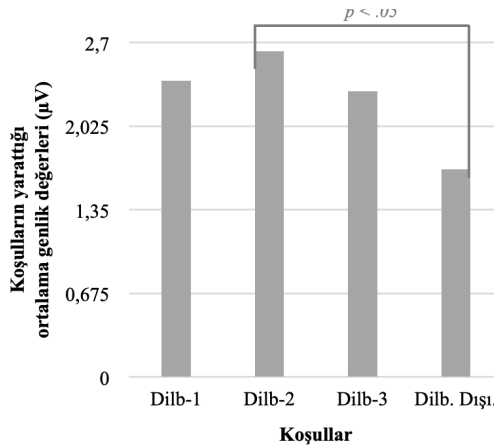
Dilb-1: Onlar şimdi pasta yap-ıyor-lar

Dilb-2: O şimdi pasta yap-ıyor-Ø

Dilb-3: Onlar şimdi pasta yap-ıyor-Ø

Dilb. Dışı: O şimdi pasta yap-ıyor-lar

Bu karşılaştırmalara göre, sadece Dilb-2 koşulu ( $M = 2.628$ ,  $Std. Er. = 0.353$ ) ile Dilb. Dışı koşulu ( $M = 1.679$ ,  $Std. Er. = 0.367$ ) arasında anlamlı farklılığın ( $p < .05$ ) oluştuğu, buna karşın Dilb-1 koşulu ( $M = 2.390$ ,  $Std. Er. = 0.447$ ) ve Dilb-3 koşulu ( $M = 2.306$ ,  $Std. Er. = 0.364$ ) ile herhangi bir anlamlılığın oluşmadığı görülmektedir (Şekil 4).

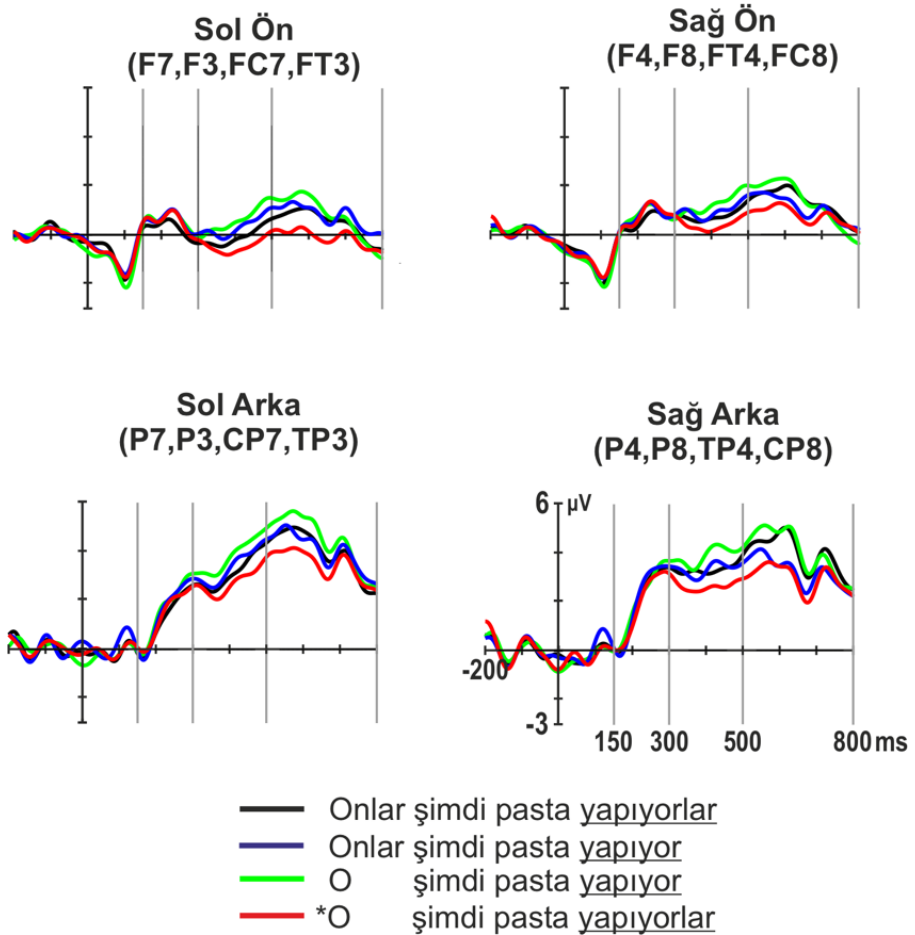




**Şekil 4.** 500-800 ms Zaman Penceresinde İstatistiksel Analizde, Koşulların Yarattığı Ortalama Genlikler Ve Anlamlı Farklılıklar

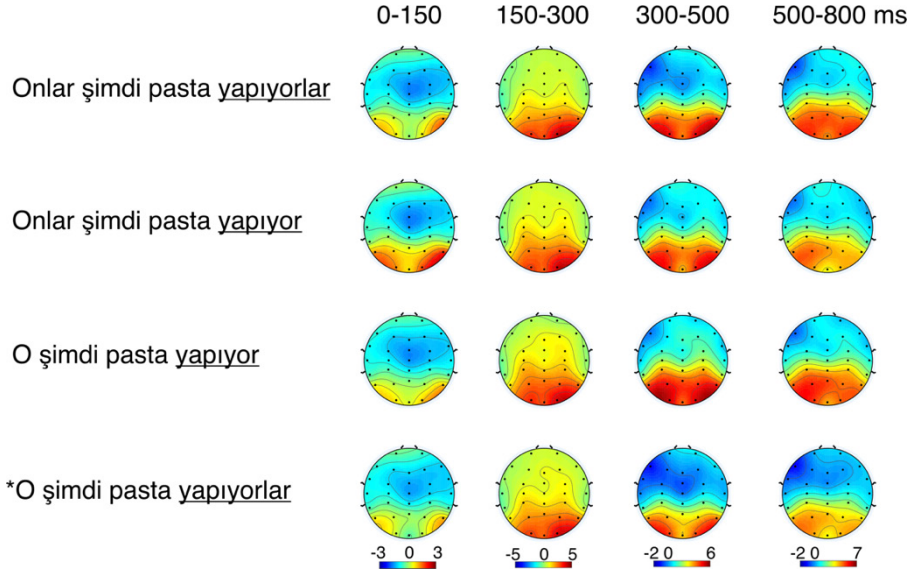
Sonuç olarak son zaman penceresinde Koşullar arasında sadece Dilb.-2 ‘O şimdi pasta yapıyor-Ø’ ile Dilb. Dışı olan ‘\*O şimdi pasta yapıyor-lar’ yapısı arasında anlamlı bir farklılığın olduğu görülmektedir. Söz konusu farklılığın Dilb. Dışı olan yapıda daha büyük negatifitenin bu zaman penceresinde de devam etmesinden kaynaklandığı anlaşılmaktadır.

Koşulların ilgi alanlarında uyarın sunumuna zamansal kilitli olarak oluşturdukları yanıtlar şu şekildedir:



**Şekil 5.** Koşullarda Yer Alan Eylemlerin Sunumuna Zamansal Kilitli Olarak İlgi Alanlarında Büyük Ortalama Uyarınca Oluşan Etkinin Zamansal Görünümü

Büyük ortalamalar uyarınca koşulların zaman pencerelerindeki topografik dağılımları şu şekildedir:



**Şekil 6.** Koşullarda Yer Alan Eylemlerin Sunumuna Zamansal Kilitli Olarak İlgili Alanlarında Büyük Ortalama Uyarınca Oluşan Etkinin Kafa Yüzeyindeki Topografik Dağılımı

#### 4. Tartışma

Bu çalışmanın bulgularına bakıldığında koşullar arasında temel ayrışma 300-500 ms zaman penceresinde oluşmaktadır. İlgili zaman penceresinde bütün koşullarda sol ön alanda güçlü olan bir negativitenin olduğu (SÖN) ve bu negativitenin kafa yüzeyinin ön-orta alanına kadar genişlediği dikkat çekmektedir (Şekil 6). Koşullar arasındaki farklılığa bakıldığında ise, görülen farklılığın topografik bir farklılıktan ziyade genlik farklılığıdır. Başka bir ifadeyle, bütün koşullarda benzer bir örüntünün olduğu ancak kimi koşullarda bu örüntünün daha yüksek genlikli olduğu görülmektedir. Alanyazında SÖN bileşeninin biçimsözdizimsel süreçlere duyarlı olduğu belirtilmektedir (Molinaro ve diğ., 2014; Tanner, 2015; Molinaro ve diğ., 2015). Bu çalışmada da biçimsözdizimsel süreçlerden biri olan uyum işleminde bozulma içeren bir koşul ve dilbilgisel üç koşul kullanılmış ve dilbilgisi dışı yapıda SÖN bileşeninin en büyük genlikli negativite ürettiği belirlenmiştir. Bu durum SÖN bileşeninin biçimsözdizimsel uyumsuzluklara duyarlı bir bileşen olduğu yönündeki görüşleri desteklemektedir. Özellikle özne ile eylem arasındaki kişi, sayı, cinsiyet kategorilerindeki uyum süreçlerine ilişkin İtalyancada (De Vincenzi ve diğ., 2003; Angrilli ve diğ., 2002), Almancada (Rossi ve diğ., 2005), Japoncada (Ojima ve diğ., 2005), İspanyolcada (Silva-Pereyra ve Carreiras, 2007; Mancini ve diğ., 2011) Fransızcada (Brunellière, 2011) SÖN bileşeninin rapor edildiği dikkat çekmektedir. Bu çalışmada biçimsözdizimsel açıdan uyumsuzluk içeren '\*O şimdi pasta yapıyorlar' yapısı ile dilbilgisel olan Dilb.-2 'O şimdi pasta yapıyor-Ø' ve Dilb.-3 koşullar 'Onlar şimdi pasta yapıyor-Ø.' arasında anlamlı farklılıkların olduğu ve dilbilgisi dışı durumda oluşan SÖN bileşeninin daha büyük genliğe sahip olduğu görülmektedir.

Kimi çalışmalarda SÖN bileşeninin biçimsözdizimsel süreçlere duyarlılığının yanı sıra bu bileşenin çalışma belleğine ilişkin süreçleri yansıtabileceği belirtilmektedir (Kluender ve Kutas, 1993; Streb ve diğ., 1999; Fiebach ve diğ., 2002). Özellikle herhangi bir dilbilgisel uyumsuzluk içermemesine karşın SÖN bileşeninin oluşması ve dilbilgiselliğe karşın tümencenin karmaşıklığının

artması durumunda SÖN bileşeninin genliğinin büyümesi bu iddiaların temel dayanağını oluşturmaktadır. Bu çalışmada herhangi bir biçimsözdizimsel uyumsuzluk içermemesine karşın Dilb-1, Dilb-2 ve Dilb-3 koşulunda da farklı genliklerde SÖN bileşeninin oluştuğu görülmektedir. Dilbilgisel koşullar içerisinde Dilb.-2 yapısında ‘O şimdi pasta yap-ıyor-Ø.’ bu negativitenin genliği en düşükken Dilb-1 yapısında ‘Onlar şimdi pasta yap-ıyor-lar.’ SÖN’ün genliği diğer dilbilgisel yapılara göre daha büyüktür (Şekil 2 ve Şekil 3). Dahası Dilb-1 ve Dilb-2 koşullar arasında SÖN bileşeninin oluştuğu zaman penceresinde istatistiksel olarak anlamlı farklılığın da oluştuğu görülmektedir. Türkçe üzerinden sunulan bu veriler SÖN bileşeninin dilbilgisel yapılarda da oluşabildiğini, dilbilgisel yapılar içerisinde de en azından genlik açısından farklılaşmanın oluşabildiğini göstermektedir. SÖN bileşenin herhangi bir uyumsuzluk içermeyen dilbilgisel yapılarda da ortaya çıkması ve bu yapılar arasında da farklı koşullarda farklı genlikler üretebilmesi bu bileşenin çalışma belleğine ilişkin süreçleri yansıttığına ilişkin görüşleri de destekler niteliktedir.

Tüm bu bulgular bir araya getirildiğinde, SÖN bileşeninin biçimsözdizimsel süreçlere duyarlı olduğu, ancak sadece dilbilgisi dışı durumlarda değil bu bileşenin aynı zamanda dilbilgisel koşullarda da ortaya çıkabildiği görülmektedir. Bu açıdan gerek dilbilgisel yapıları gerekse dilbilgisi dışı yapıları işleme sürecinde, çalışma belleğindeki kaynaklara ihtiyaç duyulması ve sistemde bir hatanın olması durumunda, dilbilgisi dışılığın yorumlanması için çalışma belleğine olan gereksinimin artması ve bunun SÖN bileşeninin genliğine etki etmesi olasıdır. Diğer bir deyişle, biçimsözdizimsel süreçlerin özellikle Türkçe gibi eklemeli dillerde çalışma belleğinde bir yük yaratması, bu yükün dilbilgisi dışılığın bulunması durumunda daha da artması ve bunun OİP bileşenlerinden SÖN oluşumuna neden olması, çalışma belleğine olan gereksinimin farklılığının da SÖN bileşeninin genlik farklılığı olarak karşımıza çıkması olasıdır. Dolayısıyla, bu bulgular biçimsözdizimsel süreçlere duyarlı SÖN ve çalışma belleğine duyarlı SÖN biçiminde iki farklı SÖN önerisine karşın (Fiebach ve diğ., 2002) bütüncül bir yaklaşım getirmekte ve biçimsözdizimsel süreçlerin özellikle Türkçe gibi eklemeli dillerde çalışma belleği ile ilişkilenebileceğini göstermektedir. Bununla birlikte, Türkçe gibi özne-nesne-eylem (Ö-N-E) dizilişine sahip dillerde öznenin taşıdığı kişi, sayı, cinsiyet, durum gibi kimi özelliklerin yetkilendirilebilmesi için eylem görülene kadar bu özelliklerin bellekte tutulması gerekmekte ve bu yetkilendirme ancak eylem üzerindeki ilgili biçimbirimler görülünce gerçekleşebilmektedir. Dolayısıyla tümce dilbilgisel olsa bile bu özelliklerin bellekte tutulması tümcenin yorumlanmasında çalışma belleğine daha fazla gereksinimin oluşmasına ve bunun da SÖN bileşeninin oluşumuna neden oluyor olabilir. Ancak gerek sözcük dizilişinin gerek dilin eklemeli yapısının çalışma belleğiyle ve SÖN bileşeni ile ilişkisini anlayabilmek için bu durumlar özelinde tasarlanmış ileri çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır.

SÖN bileşeninin yapılanması ile ilgili olarak yapılabilecek bir diğer yorum ise, biçimsözdizimsel SÖN ile çalışma belleği ilişkili SÖN’ün üst üste binmesi durumudur. Fiebach ve diğ. (2002) biçimsözdizimsel tabanlı SÖN ve çalışma belleği tabanlı SÖN olmak üzere iki farklı SÖN önermekte ve iki bileşen arasındaki farkın bileşenin oluşma ve sönümlenme süresinde meydana geldiğini belirtmektedir. Biçimsözdizimsel süreçlerle ilintili SÖN daha katı biçimde 300-500 ms zaman aralığında görülürken çalışma belleği ile ilişkili SÖN’ün daha geç zaman pencerelerine de yansıdığı belirtilmektedir. Bu çalışmadan 300-500 ms zaman penceresinde görülen SÖN’e ek olarak sonraki zaman penceresi olan 500-800 ms zaman penceresinde de bu etkinin devam ettiği ve bir geç-SÖN bileşeninin oluştuğu görülmektedir. Ancak bu zaman penceresinde istatistiksel anlamlı farklılığın sadece dilbilgisi dışı yapı ‘\*O şimdi pasta yap-ıyor-lar’ ile Dilb-2 koşulu ‘O şimdi pasta yap-ıyor-Ø’ arasında görülmektedir. Dolayısıyla Fiebach ve diğ. (2002)’in SÖN için

ikili yaklaşımı izlenecek olursa bu çalışmada koşullar arasındaki temel farkın biçimsözdizimsel SÖN ile ilişkilendiği ancak özellikle dilbilgisi dışı koşulun yorumlanmasının ayrıca çalışma bel-  
leği temelli SÖN'e de etki ettiği biçiminde yorumlanabilir.

Bu çalışmada SÖN ve geç-SÖN bileşenine ek olarak, son zaman penceresinde P600 bile-  
şeninde olduğu (Şekil 6) görülmektedir. P600 bileşeninin biçimsözdizimsel süreçlere duyar-  
lı olduğunu belirten çalışmalar bulunmaktadır (Molinaro ve diğ., 2011a; Royle ve diğ., 2013).  
Alanyazında bu zaman penceresinde görülen P600'ün tümce içerisindeki öbeklerin bütünlemesi  
ile ilgili olduğu belirtilmekte (Kaan ve diğ., 2000), ilerleyen zaman pencerelerindeki P600'ün ise  
tümcenin yeniden analiz edilmesi, bozuk tümcenin onarılması gibi süreçlerle ilişkili olabileceği  
belirtilmektedir (Molinaro ve diğ., 2008a). Bu çalışmada 500-800 ms zaman penceresinde görülen  
tek farklılık Dilb. Dışı koşul ile Dilb-2 koşulu arasındadır ve Dilb. Dışı koşulun daha negatif olma-  
sından kaynaklanabileceği dolayısıyla çalışmada oluşan farklılıkların P600 bileşeninden ziyade  
SÖN bileşeninden kaynaklandığı düşünülmektedir. Dolayısıyla oluşan P600'ün genel anlamda  
tümcenin bütünlenmesini yansıttığı düşünülmektedir.

Türkçede üçüncü tekil kişi ile oluşturulan eylemcil yapılarda, diğer kişilerin aksine ey-  
lem üzerinde açık bir uyum ekinin bulunmadığı (-Æ) bununla birlikte üçüncü çoğul kişili ya-  
pılarda eylem çekiminde açık bir uyum ekinin (-lEr) seçimlik olarak bulunduğu görülmek-  
tedir. Sezer (1978) üçüncü çoğul kişili yapılarda eylem çekiminde bu uyum ekinin açık olarak  
bulunabilmesi için kimi anlambilimsel sınırlılıklar bulunduğunu belirtmekte, -lEr ekinin yer  
alabilmesi için öznenin + insan özelliği taşıması gerektiğini, - insan özellik taşıması duru-  
munda ise öznenin ancak edici rolünde bulunması durumunda dilbilgiselliğini koruyacağını  
belirtmektedir. Kornfilt (1996) üçüncü çoğul kişide eylem çekiminde görülen -lEr ekinin esa-  
sen adlardaki çoğullaştırma biçiminden geldiğini dolayısıyla bu ekin eylem çekiminde de ad-  
cıl çoğullaştırmada olduğu gibi doğrudan sayı kategorisi ile ilişkili olduğunu belirtmektedir.  
Kuram (2020) ise, Türkçedeki üçüncü kişinin birinci-ikinci kişiden farklı bir görünüm sergile-  
diğini belirtirken, birinci ve ikinci kişinin yalnızca kişi özelliği taşırken üçüncü kişinin hem kişi  
hem de sayı özelliğini bir arada taşıdığını savunmaktadır. Bu çalışmada dilbilgisi dışı koşul '\*O  
şimdi pasta yap-ıyor-lar' ile Dilb-2 'O şimdi pasta yap-ıyor-Ø' ve dilbilgisi dışı koşul ile Dilb-3  
'Onlar şimdi pasta yap-ıyor-Ø' arasında anlamlı farklılığın olduğu görülmektedir. Dilbilgisi dışı  
yapıların içerdiği uyumsuzluk ve bu uyumsuzluğa bağlı onarma, yeniden yorumlama süreçleri-  
ne gereksinim duyulması nedeniyle işleme açısından dilbilgisel koşullardan anlamlı derecede  
farklılaşması beklenen bir durumdur. Buna karşın çalışmada dilbilgisi dışı koşul ile Dilb-1 'Onlar  
şimdi pasta yap-ıyor-lar' arasında anlamlı farklılığın oluşmadığı görülmektedir. Diğer bir deyişle,  
katılımcıların Dilb-1 yapısında oluşan SÖN bileşeninin genliği ile Dilb. Dışı koşulda oluşan SÖN  
bileşeninin genliği arasında anlamlı bir farklılık oluşmamış Dilb. 1 koşulu Dilb. Dışı koşulu-  
na benzer bir SÖN bileşeni üretmiştir. Bu durum seçimlik olarak eklenen üçüncü çoğul kişi eki  
-lEr'in eklenmesi durumunda katılımcıların tümceyi dilbilgisi dışı bir tümcedekine benzer bir  
işleme yükü ile karşılaştıklarını göstermektedir (12a/b).

(12) a. \*O şimdi pasta yap-ıyor-lar

b. ??/\* Onlar şimdi pasta yap-ıyor-lar

Birinci ve ikinci kişinin aksine -lEr ekinin bir uyum eki olarak yer aldığı ancak yüklem  
eylem olmadığı durumlarda -lEr ekinin yarattığı uyumsuzluk daha açık biçimde görülmektedir  
(13,14,15). Üçüncü çoğul kişili öznelerle kurulan yapılarda, eyleme seçimlik olarak eklenen -lEr

ekin'in dilbilgisi dışı yapılarla benzer bir etki yaratması -lEr ekin'in bir uyum eki olmadığı yönündeki görüşleri güçlendirmektedir.

- (13) a. Ben iyimser-di-m  
b. Ben iyimser-miş-im
- (14) a. Sen iyimser-di-n.  
b. Sen iyimser-miş-sin.
- (15) a. Onlar iyimser-di.  
b. Onlar iyimser-miş.  
c. ??/\* Onlar iyimser-di-ler.  
d. ??/\* Onlar iyimser-miş-ler.

Dahası SÖN bileşenin'in yarattığı etki açısından karşılaştırıldığında Dilb-1 koşulu 'Onlar şimdi pasta yap-ıyor-lar' ile dilbilgisel yapılar içerisinde bir taban seviye olarak kabul edebileceğimiz Dilb-2 koşulu 'O şimdi pasta yap-ıyor-Ø' arasında anlamlı farklılığın oluştuğu ve Dilb-1'de daha büyük genlikli SÖN bileşenin'in oluştuğu görülmektedir. Eylem çekiminde -lEr ekin'in açık bir biçimde yer alması durumunda bu durumun dilbilgisi dışı koşul ile anlamlı farklılık üretmemesi dahası dilbilgisel koşullar içerisindeki karşılaştırılacak temel yapı olan Dilb-2 koşulu ile de anlamlı farklılık üretmesi üçüncü çoğul kişili yapılarla -lEr ekin'in açık biçimde yer almasının işleme açısından tümceyi güçleştirdiği hatta dilbilgisi dışı duruma getirdiği yorumunu güçlendirmektedir. Başka bir ifadeyle, eylem çekiminde -lEr eklerinin açık bir şekilde kullanılması, bu yapıyı işlemek için daha fazla bilişsel kaynağın kullanılmasını gerekli kılmaktadır. Aygüneş (2013a) ve Aygüneş (2021) Türkçede birinci kişili ve ikinci kişili yapılarla tekil ve çoğul biçimlerde özne ve eylem çekiminde kişi ve sayı özellikleri aynı anda farklılık gösterdiğinde bunun işleme açısından bir eşik düzeyin geçilmesine neden olduğunu ve bunun da koşullar arasında farklılık oluşturduğunu belirtmektedir. Dolayısıyla (16a) ve (16b) arasındaki farklılığın olmasının nedenlerinden birisi -lEr ekin'in açık biçimde yer almasının yarattığı yük/dilbilgisi dışılık etkisinin yanı sıra (16a)'nın (16b)'den hem özne konumunda hem de eylemde taşıdığı özellikler açısından farklılaşması ve top-lu etkinin işleme sürecini güçleştirmesi olabilir.

- (16) a. Onlar şimdi pasta yap-ıyor-lar  
b. O şimdi pasta yap-ıyor-Ø.

Ancak öznedeki 'Onlar', 'O' ikiliği korunmasına karşın eylem çekiminde -lEr eki kaldırıldığında iki koşul arasında anlamlı farklılık da ortadan kalkmaktadır. Başka bir ifadeyle, çalışmada öznenin üçüncü çoğul kişi ile oluşturulduğu yapılarla eylem çekimindeki -lEr ekin'in yer almadığı Dilb.-3 koşulu (17a) ile öznenin üçüncü tekil kişi ile oluşturulduğu dilbilgisel yapı olan Dilb.-2 arasında (17b) anlamlı bir farklılık oluşmamaktadır. Bu durum (16a) ile (16b) arasındaki farklılığın da öznedeki farklılıktan ziyade eylem çekiminde -lEr ekin'in açık bir biçimde yer almasının yarattığı güçlük, dilbilgisi dışılık etkisinden kaynaklandığını göstermektedir.

- (17) a. Onlar şimdi pasta yap-ıyor-Ø.  
b. O şimdi pasta yap-ıyor-Ø.

-Son olarak öznenin üçüncü çoğul kişi ile oluşturulduğu durumlarda eylem çekiminde -lEr ekin'in yer aldığı koşul ile yer almadığı koşul arasında (18a, 18b) ilgi alanlarının tamamı bir bütün

olarak alındığında anlamlı farklılık oluşmadığı ancak SÖN etkisinin olduğu sol ön alan ayrıca analiz edildiğinde bu iki koşul arasında anlamlı farklılığın olduğu ve -LEr ekinin açık bir biçimde bulunması durumunda SÖN bileşenindeki negativitenin diğer bir deyişle işleme güçlüğünün arttığı görülmektedir.

(18) a. Onlar şimdi pasta yap-ıyor-lar.

b. Onlar şimdi pasta yap-ıyor-Ø.

Sonuç olarak -LEr ekinin eylem çekiminde açık biçimde yer alması durumunda bunun dilbilgisel açıdan bozuk olan bir yapı ile benzer bir etki yarattığı, dahası gerek -LEr ekinin açık biçimde yer alamadığı durumla gerekse diğer dilbilgisel durumlarla anlamlı farklılık oluşturduğu görülmektedir. Üçüncü kişili yapılar eylem çekimine -LEr ekinin eklenmesinin daha büyük bir bilişsel yük oluşturduğu, oluşan bilişsel yükün ise dilbilgisi dışı yapılara benzer olduğu görülmektedir. Bu durum -LEr ekinin üçüncü kişi uyum eki olmadığı yönündeki görüşleri desteklenmekle birlikte, gerek temelde adıl çoğullaştırma ile ilgili bir ekin eylemcil yapılarla kullanılması gerek bu kullanımın tematik rollerle ilişkili dilbilgisi dışı okumaları (ör; \*Kitaplar yere düştüler.) aktive etmesi gibi süreçlerin etkili olabileceğini göstermektedir. Ancak bilişsel işleme sürecine ilişkin yapılan bu gözlemin altında yatan sözdizimsel süreçlerin neler olduğu ile ilgili ileri çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır.

## 5. Sonuç

Bu çalışmada üçüncü kişi ile oluşturulan yapılarda eylem çekiminde -LEr ekinin açık olarak bulunup bulunmamasının yarattığı bilişsel etki OİP yöntemi ile incelenmiştir. Bu çerçevede biçimsözdizimsel süreçler ile hangi OİP bileşenleri arasında ilişki olduğu Türkçe üzerinden sorgulanmış bununla birlikte eylem çekiminde seçimlik olarak yer alan -LEr ekinin açık bir biçimde bulunup bulunmamasının işleme sürecine bir etkisinin olup olmadığı sorgulanmıştır.

Çalışmada gerek dilbilgisel koşullarda gerekse dilbilgisi dışı koşulda SÖN, geç-SÖN ve P600 bileşeni olduğu görülmüş, koşullar arasındaki farkın SÖN bileşeninin kaynaklandığı ve bunun SÖN bileşeninin biçimsözdizimsel süreçlere ve/veya işleme yükü nedeniyle çalışma belleğine duyulan ihtiyacı yansıtabileceği belirlenmiştir.

Dilbilgisel açıdan üçüncü kişili yapılarda eylem çekiminde -LEr ekinin açık biçimde yer almasının söz konusu ekin açık biçimde yer almamasına göre daha büyük genlikli SÖN bileşeni oluşumuna neden olduğu, dahası -LEr ekinin açık bir biçimde yer almasının işleme açısından dilbilgisi dışı tümcelere benzer bir etki yarattığı belirlenmiştir. Söz konusu yapının dilbilgisi dışı yapılara benzer bir işleme örüntüsü sergilemesinin olası nedenlerinden biri -LEr ekinin temel olarak adıl çoğullaştırma yapısında görülmesi ve adıl bir ekin eylemcil bir süreçte kullanılması olabilir. Buna ek olarak -LEr ekinin açık bir biçimde yer almasının eylemin teker teker mi yoksa toplu olarak mı gerçekleştirildiğine ilişkin kimi anlam belirsizliklerinin de bu duruma sebep olması olasıdır. Son olarak kimi durumlarda öznenin tematik rollerinin yarattığı dilbilgisi dışılığı içerik sözcükleri yerine *onlar* biçiminde bir adıl kullanılmasında söz konusu dilbilgisi dışı okumaların alternatif olarak işleme sürecinde canlı biçimde tutulmasının bu etkiye yol açabileceği düşünülmüştür.

## Kaynakça

- Ackema, P ve Neeleman, A. (2019). "Processing Differences Between Person and Number: A Theoretical Interpretation". *Front. Psychol.* 10:211.
- Ackema, P., ve Neeleman, A. (2013). "Subset controllers in agreement". *Morphology* 23, 291–323.
- Ackema, P., ve Neeleman, A. (2018). "*Features of Person: From the Inventory of Persons to their Morphological Realization*". Cambridge, MA: MIT Press.
- Angrilli, A., Penolazzi, B., Vespignani, F., De Vincenzi, M., Job, R., Ciccarelli, L., ve diğ. (2002). "Cortical brain responses to semantic incongruity and syntactic violation in Italian language: An event-related potential study". *Neuroscience Letters*, 322(1), 5-8.
- Aydın, Ö. (2007). "Türkçede üçüncü kişi buyrum yapıları." *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafiya Fakültesi Dergisi*, 47(1), 151-163.
- Aygüneş, M. (2012). "Türkçede uyum özelliklerinin onarım tabanlı incelenmesi". *Mersin Üniversitesi Dil ve Edebiyat Dergisi*, 9 (1), 1-19.
- Aygüneş, M. (2013a). *Türkçede uyum özelliklerinin Olaya İlişkin Beyin Potansiyelleri (OİP) çerçevesinde incelenmesi*, Yayınlanmamış doktora tezi, Ankara Üniversitesi.
- Aygüneş, M. (2013b). "Türkçede üçüncü kişide kişi ve sayı özelliklerinin özelliklerinin onarım tabanlı incelenmesi". *Turkish Studies*, 8(4), 255-268.
- Aygüneş, M. (2021). "Person and number hierarchy in Turkish: A processing-based approach". *Dil ve Edebiyat Araştırmaları*, 24, 409-440.
- Aygüneş, M., Kaşıkçı, I., Aydın, Ö., Demiralp, T. (2021). "The processing of person and number features in Turkish: An Event Related Potentials (ERP) Study". *Dilbilim Araştırmaları*, 32(1), 31-52.
- Barber, H. A. ve Carreiras, M. (2005). "Grammatical gender and number agreement in Spanish: An ERP comparison". *Journal of Cognitive Neuroscience*, 17(1), 137-153.
- Bentin, S., Mouchetant-Rostaing, Y., Giard, M. H., Echallier, J. F., ve Pernier, J. (1999). "ERP manifestations of processing printed words at different psycholinguistic levels: Time course and scalp distribution". *Journal of Cognitive Neuroscience*, 11, 235-260.
- Beyersmann, E., Bolger, D., Pattamadilok, C., New, B., Grainger, J. ve Ziegler, J. C. (2019). "Morphological processing without semantics: an ERP study with spoken words". *Cortex*. 116, 55-73.
- Bianchi, V. (2006). "On the syntax of personal arguments". *Lingua*, 116 (12), 2023-2067.
- Bonferroni, C.E. (1936). "Teoria statistica delle classi e calcolo delle probabilit`a. *Publicazioni del R Istituto Superiore di Scienze Economiche e Commerciali di Firenze*", 8, 3-62.
- Bornkessel-Schlesewsky, I. ve Schlewsky, M. (2008). "An alternative perspective on "Semantic P600" effects in language comprehension". *Brain Research Reviews*, 59(1), 55-73.
- Bornkessel, I. ve Schlewsky, M. (2006). "The extended argument dependency model: A neurocognitive approach to sentence comprehension across languages". *Psychological Review*, 113(4), 787-821.
- Brouwer, H., Fitz, H. ve Hoeks, J., (2012). "Getting real about semantic illusions: rethinking the functional role of the P600 in language comprehension". *Brain Research*, 1446, 127-143.
- Brunellière, A. (2011). "Brain response to subject-verb agreement during grammatical priming". *Brain Research*, 1372, 70-80.
- Carminati, M.N. (2005). "Processing reflexes of hierarchy (person>number>gender) and implications for linguistic theory". *Lingua*, 115, 259–285.
- Carreiras, M., Salillas, E. ve Barber, H. A. (2004). "Event-related potentials elicited during parsing of ambiguous

relative clauses in Spanish”. *Cognitive Brain Research*, 20(1), 98-105.

Choudhary, K. K., Schlesewsky, M., Roehm, D., ve Bornkessel-Schlesewsky, I. (2009). “The N400 as a correlate of interpretively-relevant linguistic rules: Evidence from Hindi”. *Neuropsychologia*, 47, 3012-3022.

Coulson, S., King, J. ve Kutas, M. (1998). “Expect the unexpected: Event-related brain response to morphosyntactic violations”. *Language and Cognitive Processes*, 13(1), 21-58.

De Vincenzi, M., Job, R., Di Matteo, R., Angrilli, A., Penolazzi, B., Ciccarelli, L., ve diğ. (2003). “Differences in the perception and time course of syntactic and semantic violations”. *Brain and Language*, 85, 280-296.

Fiebach, C. J., Schlesewsky, M. ve Friederici, A. D. (2002). “Separating syntactic memory costs and syntactic integration costs during parsing: The processing of German wh-questions”. *Journal of Memory and Language*, 47(2), 250-272.

Foucart, A. ve Frenck-Mestre, C. (2011). “Grammatical gender processing in L2: Electrophysiological evidence of the effect of L1-L2 syntactic similarity”. *Bilingualism: Language and Cognition*, 14, 379-399.

Foucart, A. ve Frenck-Mestre, C. (2012). “Can late L2 learners acquire new grammatical features? Evidence from ERPs and eye-tracking”. *Journal of Memory and Language*, 66, 226-248.

Frenck-Mestre, C., Osterhout, L., McLaughlin, J., ve Foucart, A. (2008). “The effect of phonological realization of inflectional morphology on verbal agreement in French: Evidence from ERPs”. *Acta Psychologica*, 128, 528-536.

Friederici, A. D. (2002). “Towards a neural basis of auditory sentence processing”. *Trends in Cognitive Sciences*, 6(2), 78-84.

Friederici, A. D. ve Frisch, S. (2000). “Verb argument structure processing: The role of verb-specific and argument-specific information”. *Journal of Memory and Language*, 43, 476-507.

Friederici, A.D. (2002). “Towards a neural basis of auditory sentence processing”. *Trends in Cognitive Sciences*, 6(2), 78-84.

Friederici, A.D., Hahne, A., Saddy, D., (2002). “Distinct neurophysiological patterns reflecting aspects of syntactic complexity and syntactic repair”. *Journal of Psycholinguistic Research*, 31, 45-63.

Greenhouse, S., Geisser, S. (1959). “On methods in the analysis of profile data”. *Psychonomics*, 24, 95-112.

Göksel, A. ve Kerslake, C. (2005). *Turkish: A Comprehensive Grammar*. Londra ve New York: Routledge.

Hagoort, P. (2003). “Interplay between syntax and semantics during sentence comprehension: ERP effects of combining syntactic and semantic violations”. *Journal of Cognitive Neuroscience*, 15, 883-899.

Hagoort, P. ve Brown, C. M. (2000a). “ERP effects of listening to speech compared to reading: The P600/SPS to syntactic violations in spoken sentences and rapid serial visual presentation”. *Neuropsychologia*, 38(11), 1531-1549.

Hahne, A., ve Friederici, A. D. (1999). “Electrophysiological evidence for two steps in syntactic analysis: Early automatic and late controlled processes”. *Journal of Cognitive Neuroscience*, 11, 194-205.

Harley, H. ve Ritter, E. (2002). “Person and number in pronouns: A feature-geometric analysis”, *Language*, 78(3), 482-526.

Holcomb, P. J. (1993). “Semantic priming and stimulus degradation: Implications for the role of the N400 in language processing”. *Psychophysiology*, 30, 47-61.

Kaan, E. ve Swaab, T. Y. (2003). “Repair, revision, and complexity in syntactic analysis: An electrophysiological differentiation”. *Journal of Cognitive Neuroscience*, 15(1), 98-110.

Kaan, E., Harris, A., Gibson, E. ve Holcomb, P. J. (2000). “The P600 as an index of syntactic integration difficulty”. *Language and Cognitive Processes*, 15(2), 159-201.

Kaan, E., Swaab, T., (2003). “Repair, revision and complexity in syntactic analysis: An electrophysiological differentiation”. *Journal of Cognitive Neuroscience*, 15, 98-110.



- Kluender, R. ve Kutas, M. (1993). "Bridging the gap: Evidence from ERPs on the processing of unbounded dependencies". *Journal of Cognitive Neuroscience*, 5(2), 196-214.
- Korkmaz, Z. (2003). *Türkiye Türkçesinin Grameri*. Ankara: TDK Yayınları.
- Kornfilt, J. (1984). *Case marking, agreement, and empty categories in Turkish*. Yayınlanmamış doktora tezi. Harvard Üniversitesi.
- Kornfilt, J. (1996). "On copular clitic forms in Turkish". *ZAS Working Papers*, 96-114.
- Kornfilt, J. (1997). *Turkish*. London: Routledge.
- Kuperberg, G. R., (2007). "Neural mechanisms of language comprehension: challenges to syntax". *Brain Research*, 1146, 23-49.
- Kuram, K. (2020). "Null and overt subjects in rich agreement languages". *Dil Dergisi*, 171/2, 119-159.
- Kuruoğlu, G. (1990). Reciprocal constructions in Turkish, İçinde, B. Rona (Yay.) *Current Issues in Turkish Linguistics: Proceedings of the Fifth International Conference on Turkish Linguistics*, 15-17, 126-138. Ankara: Hitit Yayınevi.
- Kutas, M., ve Hillyard, S. A. (1983). "Event-related brain potentials to grammatical errors and semantic anomalies". *Memory and Cognition*, 11, 539-550.
- Kutas, M., ve Hillyard, S. A. (1984). "Event-related potentials in cognitive science". İçinde, Gazaaniga. (Yay.), *Handbook of cognitive neuroscience*, 384-409. New York: Plenum Press.
- Lau, E., Stroud, C., Plesch, S. ve Phillips, C. (2006). "The role of structural prediction in rapid syntactic analysis". *Brain and Language*, 98, 74-88.
- Leckey, M., Federmeier, K.D., (2019). "The P3b and P600(s): Positive contributions to language comprehension". *Psychophysiology*, 57(1), e13351.
- Mancini, S., Molinaro, N., Rizzi, L. ve Carreiras, M. (2011). "A person is not a number: Discourse involvement in subject-verb agreement computation". *Brain Research*, 1410, 64-76.
- McGinnis, M. (2005), "On markedness asymmetries in person and number", *Language* 8 (3), 699-718.
- Molinaro, N., Barber, H. A. ve Carreiras, M. (2011a). "Grammatical agreement processing in reading: ERP findings and future directions". *Cortex*, 47/8, 908-930.
- Molinaro, N., Barber, H. A., Caffarra, S. ve Carreiras, M. (2015). "On the left anterior negativity (LAN): The case of morphosyntactic agreement: A Reply to Tanner et al". *Cortex*, 66, 156-159.
- Molinaro, N., Canal, P., Vespignani, F., Pesciarelli, F. ve Cacciari, C. (2013). "Are complex function words processed as semantically empty strings? A reading time and ERP study of collocational complex prepositions". *Language and Cognitive Processes*, 28(6), 762-788.
- Molinaro, N., Vespignani, F. ve Job, R. (2008a). "A deeper reanalysis of a superficial feature: An ERP study on agreement violations". *Brain Research*, 1228, 161-176.
- Molinaro, N., Vespignani, F., Zamparelli, R. ve Job, R. (2011). "Why brother and sister are not just siblings: Repair processes in agreement computation". *Journal of Memory and Language*, 64(3), 211-232.
- Munte, T.F., Matzke, M. ve Johannes, S. (1997a). "Brain activity associated with syntactic incongruencies in words and pseudo-words". *Journal of Cognitive Neuroscience*, 9(3), 318-329.
- Munte, T.F., Szentkutia, A., Wieringaa, B.M., Matzkea, M. ve Johannes, S. (1997b). "Human brain potentials to reading syntactic errors in sentences of different complexity". *Neuroscience Letters*, 235(3), 105-108.
- Nevins, A., Dillon, B., Malhotra, S., ve Phillips, C. (2007). "The role of feature number and feature-type in processing Hindi verb agreement violations". *Brain Research*, 1164, 81-94.
- Nevins, A. (2011). "Multiple agree with clitics: Person complementarity vs. omnivorous number". *Natural Language*

ve *Linguistic Theory*, 29, 939-971.

Ojima, S., Nakata, H. ve Kakigi, R. (2005). "An ERP study of second language learning after childhood: Effects of proficiency". *Journal of Cognitive Neuroscience*, 17, 1212-1228.

Osterhout, L. ve Holcomb, P. J. (1992). "Event-related brain potentials elicited by syntactic anomaly". *Journal of Memory and Language*, 31, 785-806.

Osterhout, L. ve Mobley, L. A. (1995). "Event-related brain potentials elicited by failure to agree". *Journal of Memory and Language*, 34(6), 739-773.

Osterhout, L., ve Holcomb, P. J. (1993). "Event-related potentials and syntactic anomaly: evidence of anomaly detection during the perception of continuous speech". *Language and Cognitive Processes*, 8, 413-437.

Özsoy, S. A. (1987). The null subject parameter and Turkish. İçinde, H. E. Boeschoten ve L. Th. Verhoeven (Yay.) *Studies on Modern Turkish: Proceedings of the Third Conference on Turkish Linguistics*. Tilburg: Tilburg University Press, 82-91.

Öztürk, B. (2001). Turkish as a non-pro-drop language. İçinde: Erguvanlı-Taylan, E. (Yay.) *The Verb in Turkish*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.

Rossi, S., Gugler, M. F., Hahne, A., ve Friederici, A. D. (2005). "When word category information encounters morphosyntax: An ERP study". *Neuroscience Letters*, 26, 228-233.

Royle, P., Drury, J. E. ve Steinhauer, K. (2013). "ERPs and task effects in the auditory processing of gender agreement and semantics in French". *The Mental Lexicon*, 8, 216-244.

Rugg, M. D. (1987). "Dissociation of semantic priming, word and non-word repetition effects by event-related potentials". *Quarterly Journal of Experimental Psychology*, 39, 123-147.

Sassenhagen, J., Schlesewsky, M., Bornkessel-Schlesewsky, I., (2014). "The P600-as-P3 hypothesis revisited: Single-trial analyses reveal that the late EEG positivity following linguistically deviant material is reaction time aligned". *Brain and Language*, 137, 29-39.

Sezer, E. (1978). "Eylemlerin çoğul öznelerle uyumu", *Genel Dilbilim Dergisi*, 1, 25-32.

Sezer, E. (2001). Finite inflection in Turkish. Taylan, E. (Yay.) İçinde, *The verb in Turkish*, 1-45. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.

Sigurdsson, H. A. (2004). "The syntax of person, tense and speech features". *Italian Journal of Linguistics* 16, 219-251.

Silva-Pereyra, J. F. ve Carreiras, M. (2007). "An ERP study of agreement features in Spanish". *Brain Research*, 1185, 201-211.

Silverstein, M. (1985), "Hierarchy of features and ergativity, Muysken, P., van Riemsdijk, H. (Yay.), *Features and Projections*, (ss 163-232). İçinde: Foris, Dordrecht.

Regel, S., Opitz A., Müller, G., Friederici A. D. (2019). "Processing inflectional morphology: ERP evidence for decomposition of complex words according to the affix structure". *Cortex*, 116, 143-153.

Steinhauer, K., Alter, K. ve Friederici, A. D. (1999). "Brain potentials indicate immediate use of prosodic cues in natural speech processing". *Nature Neuroscience*, 2, 191-196.

Steinhauer, K., Drury, J. E., Portner, P., Walenski, M. ve Ullman, M. T. (2010). "Syntax, concepts, and logic in the temporal dynamics of language comprehension: Evidence from event-related potentials". *Neuropsychologia*, 48, 1525-1542.

Streb, J., Rosler, F. ve Hennighausen, E. (1999). "Event-related responses to pronoun and proper name anaphors in parallel and nonparallel discourse structures". *Brain and Language*, 70(2), 273-286.

Tanner, D., (2015). "On the left anterior negativity (LAN) in electrophysiological studies of morphosyntactic agre-

ement: a commentary on “grammatical agreement processing in reading: ERP findings and future directions” by Molinaro et al., 2014”. *Cortex*, 66, 149.

Tokowicz, N. ve MacWhinney, B. (2005). “Implicit and explicit measures of sensitivity to violations in second language grammar: An event-related potential investigation”. *Studies in Second Language Acquisition*, 27, 173–204.

Van Der Meij, M., Cuetos, F., Carreiras, M., ve Barber, H. A. (2011). “Electrophysiological correlates of language switching in second language learners”. *Psychophysiology*, 48(1), 44-54.

Wicha, N. Y., Moreno, E. M., ve Kutas, M. (2004). “Anticipating words and their gender: An event-related brain potential study of semantic integration, gender expectancy, and gender agreement in Spanish sentence reading”. *Journal of Cognitive Neuroscience*, 16(7), 1272-1284.

Zawiszewski, A. ve Friederici, A.D. (2009). “Processing canonical and non-canonical sentences in Basque: the case of object-verb agreement as revealed by event-related brain potentials”. *Brain Research*, 1284, 161–179.

Zawiszewski, A., Santesteban, M. ve Laka, I. (2016), “Phi-features reloaded: An ERP study on person and number agreement processing”. *Applied Psycholinguistics*, 37(3), 601- 626.

# In Search of Inner Self: Yunus Emre's Mysticism and Emerson's Transcendentalism

## İç Benliği Ararken: Yunus Emre'nin Mistisizmi ve Emerson'ın Aşkıncılığı

Ercan KAÇMAZ\*

### Abstract

How could a person seek freedom of inner self and find the truth? According to Ralph Waldo Emerson, this is possible through Self-Reliance. From Emerson's transcendental perspective, the most important thing for a person is to know himself. On the other hand, approximately six hundred years before Emerson, the Turkish poet Yunus Emre gave a very similar message with the phrase Know Yourself. Emre's perspective on inner self, truth, and love is closely related to Emerson's ethical ideas, indicating that both writers lead us towards Neoplatonic theories of knowledge. Emre and Emerson came from contrasting cultural backgrounds and had distinct living and working conditions and learning environments. Emre hails from the Turkish culture and is a disciple (murid) of a Sufi spiritual teacher (murshid), in contrast Emerson comes from a Unitarian background, but he does not follow a lineage and relies on his individual actions. Despite this, they both have an inclusive attitude that encompasses all of humanity. Although there seems to be no references to the Turkish poet Emre in Emerson's texts, there are a lot of commonalities in their writings in terms of self and inner-self. These philosophers - who lived in different continents, thousands of miles away from each other and at different times - listened to the universe with the same ear, with the same heart. Thus, they appear as two poets who aim to help people know themselves and add meaning to their lives, not only in their own society but also in other societies. Therefore, this study focuses on the unseen connection between these literary figures and through comparative analysis; it seeks to shed light on the shared mystical and transcendental themes that connect Emre and Emerson across time and cultural boundaries.

**Keywords:** Yunus Emre, Ralph Waldo Emerson, Islamic Mysticism, Transcendentalism, Know yourself, Self-reliance, Inner self.

Assist. Prof. Dr., Nevşehir Hacı Bektaş Veli  
University, Faculty of Education,  
Nevşehir, Türkiye.  
Email: ercankacmaz@gmail.com,  
Orcid: <https://orcid.org/0000-0001-8304-6482>

Gönderilme Tarihi / Received Date:  
15 Eylül 2023  
Kabul Tarihi / Accepted Date:  
11 Ekim 2023

Atıf/Citation: Kaçmaz E. (2023). In  
Search of Inner Self: Yunus Emre's Mysti-  
cism and Emerson's Transcendentalism  
<doi.org/10.30767/diledeara.1360982>

Copyright © 2023  
Dil ve Edebiyat Araştırmaları  
tded.org.tr | 2023

### Öz

Bir kişi nasıl kendi içsel özgürlüğünü arayabilir ve hakikati bulabilir? Ralph Waldo Emerson'a göre, bu Kendine Güven aracılığıyla mümkündür. Emerson'ın transandantal kuramından bakıldığında, bir kişi için en önemli şey kendisini bilmesidir. Diğer yandan, Emerson'dan yaklaşık altı yüzyıl önce, Türk şairi Yunus Emre, Kendini Bil ifadesiyle çok benzer bir mesaj vermiştir. Emre'nin iç benlik, hakikat ve sevgi konusundaki bakış açısı, Emerson'ın etik fikirleriyle yakından ilişkilidir ve her iki yazar da bizi Neoplatonik bilgi kuramlarına yönlendirir. Emre ve Emerson, zıt kültürel geçmişlerden gelirler ve farklı yaşam ve çalışma koşullarına ve öğrenme ortamlarına sahiptirler. Emre, Türk kültürüne bağlıdır, bir mürid-i kâmilin mürididir; öte yandan Emerson, Üniteryen bir geçmişten gelir fakat herhangi bir silsileye bağlı değildir daha çok bireysel eylemlerine güvenir. Buna rağmen her ikisi de tüm insanlığı içeren kapsayıcı bir tutuma sahiptir. Emerson'ın metinlerinde Türk şairi Emre'ye dair herhangi bir atıf görünmese de, eserlerinde benlik ve iç benlik açısından birçok ortaklık bulunmaktadır. Farklı kıtalarda, birbirlerinden binlerce kilometre uzakta ve farklı zamanlarda yaşayan bu filozoflar, evreni aynı kulaqla, aynı yürekle dinlediler. Böylece, sadece kendi toplumlarında değil diğer toplumlarda da insanların kendilerini tanımalarına ve hayatlarına anlam katmalarına yardımcı olmayı amaçlayan iki şair olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla bu çalışma, bu edebî şahsiyetler arasındaki görünmeyen bağlantıya odaklanmakta ve karşılaştırmalı analiz yoluyla, Emre ve Emerson'ı zaman ve kültürel sınırlar ötesinde birbirine bağlayan ortak mistik ve aşkın temalara ışık tutmayı amaçlamaktadır.

**Anahtar Kelimeler:** Yunus Emre, Ralph Waldo Emerson, İslam Mistisizmi, Transandantalizm, Kendini tanı, özgüven, içsel benlik

## Extended Abstract

In the realm of personal development, Emre and Emerson's teachings inspire individuals to embark on a transformative journey of self-discovery, unlocking their unique potential and life purpose. Their emphasis on ethical behavior and universal values offers a timeless guide for fostering harmony and compassion in today's diverse and interconnected world. Incorporating Emre and Emerson's wisdom into one's life not only nurtures individual growth but also cultivates a profound sense of empathy.

In an age marked by rapid technological advancements, societal complexities, and the constant pursuit of materialistic gains, individuals often find themselves seeking solace and meaning in their lives. This quest for inner fulfillment and a deeper understanding of the self has led many to explore the teachings of revered thinkers and philosophers who have transcended the boundaries of time and culture. Among these luminaries are Yunus Emre, a 13th-century Turkish mystic, and Ralph Waldo Emerson, a 19th-century American transcendentalist. Their teachings have endured through the ages, resonating with people across different generations and backgrounds.

This extended abstract highlights the significance of Emre and Emerson's teachings in the context of personal growth, inner self and ethical conduct. It explores how these two thinkers, though hailing from different cultural and historical milieus, converge in their emphasis on the inner journey of self-discovery and the pursuit of universal morality.

The central aim of this study is to examine the contemporary relevance of the teachings of Emre and Emerson in the context of personal development, and ethical living. Both Emre's Islamic mysticism and Emerson's transcendentalist ideas underscore fundamental themes such as the individual's inner journey, self-awareness, ethical conduct, and life purpose. This study seeks to understand how these philosophers' teachings can be harmonized with the spirit of the modern age and how their wisdom can be practically applied in today's fast-paced and complex world.

How can the teachings of Emre and Emerson contribute to addressing contemporary individual and societal challenges? How can the wisdom of Emre and Emerson be adapted to contemporary societies to promote ethical behavior and universal values? These are the research questions we have taken into account while focusing on the commonalities of the writers and their teachings.

The methodology of this study involves a comprehensive literature review, drawing from primary sources, academic research on Islamic mysticism and transcendentalism. Primary sources include the writings and poetry of Emre and Emerson, which serve as the foundational texts for understanding their philosophical concepts and teachings. These texts serve as the foundation for understanding the core principles advocated by these thinkers. This comparative approach aims to highlight the lasting relevance of their wisdom in finding common ground between these writers. By examining their works side by side, one can uncover the shared themes and ideas that transcend cultural barriers.

Both Emre and Emerson share a common emphasis on the inner journey of self-discovery and spiritual growth. Emre, rooted in Islamic mysticism, highlights the significance of the heart as the dwelling place of the divine. Similarly, Emerson's concept of the active soul underscores the importance of understanding oneself and relying on inner wisdom. Both philosophers emphasize the transformative power of the heart or soul in shaping a more harmonious and enlightened society. Moreover, the literature review explores the alignment of Emre and Emerson's teachings

with contemporary practices, which promote self-awareness, emotional regulation, and holistic well-being. It also reveals their relevance in the realm of personal development, where individuals seek to unlock their full potential and purpose in life. Additionally, both thinkers' emphasis on ethical living and universal values resonates with modern discussions on moral behavior and societal harmony.

The results and discussion section underscores the enduring relevance of Emre and Emerson's teachings in modern contexts. Both philosophers offer valuable insights into the human condition, emphasizing the importance of self-knowledge, self-awareness, and ethical conduct. Emre's mystical teachings, deeply rooted in Islamic tradition, invite individuals to explore the depths of their hearts and discover the divine within. Emerson's transcendentalist philosophy encourages a profound connection with the inner self and the universe. These shared themes converge in their call for inner growth and the realization of universal morality. Moreover, the study reveals that Emre and Emerson's teachings align seamlessly with contemporary practices of ethical living, which emphasizes present-moment awareness and emotional intelligence, resonates with the introspective aspects of both thinkers' philosophies.

## Introduction

Islamic Mysticism and Transcendentalism have influenced literature, inspiring writers to explore spiritual themes and the connection between humanity and the Divine. Tasawwuf (Sufism)<sup>1</sup> refers to a set of beliefs and practices that involve seeking a direct experience or union with the Divine. It often involves practices such as purification, meditation, and ritual, as well as the use of other spiritual practices such as dhikr (zikr)<sup>2</sup>. Mysticism can be found in many religious traditions, including Hinduism, Buddhism, Judaism, Christianity, and Islam. Having similar sensitiveness American Transcendentalism, on the other hand, is a philosophical movement that emerged in the United States in the 19th century. It emphasizes the importance of individualism, self-reliance, and the spiritual power of nature. Transcendentalists believe that individuals can transcend the limitations of the physical world and access higher spiritual Truth through intuition and personal experience.

Emre and Emerson are two renowned poets whose works contain profound poetic aspects. By comparing and contrasting the works of these poets, one can gain a deeper understanding of the similar ways in which they approach their subject matter and themes, and how these approaches may be influenced by their spiritual or philosophical perspectives. Both Emre and Emerson use metaphors and symbols to explore complex concepts, however; while Emre's work is characterized by its simplicity and directness of language, Emerson's work focuses more on keen observation and vivid expression. Indeed, Emre and Emerson recognize the value of both intellectual and intuitive knowledge. They understand the limitations of relying solely on one form of knowledge and emphasizes the importance of integrating both approaches.<sup>3</sup>

---

<sup>1</sup> Henceforth, Islamic Mysticism will be used instead.

<sup>2</sup> Act of remembrance.

<sup>3</sup> Catherine L. Albanese in *The Spirituality of the American Transcendentalists* discusses that Emerson believes that all human beings possess the spark and the capacity for knowledge, which is related to my assumptions. In one of her notes she utters: "Gnosticism blended with Neoplatonism and other teachings in the occult-metaphysical tradition of the West. Emerson differs from traditional Gnostics in the passage and elsewhere in the democratic universality he ascribes to the spark and the knowledge: all human beings possess both. See Catherine L. Albanese, *The Spirituality of the American Transcendentalists*. Mercer University Press, 1988, p. 97.

Imam Ghazzali, in his book *Ihya Ulum-Id-Din* highlighted the importance of both knowledge and intuition in self-discovery: “It is the knowledge of soul which is the root of the knowledge of God. When man does not know himself he does not know God” (Al-Ghazzali, 1993, p. 7). In a similar vein, Emerson’s poem *Gnothi Seauton*<sup>4</sup> echoes this sentiment, emphasizing the disconnectedness between the self and the world’s understanding of it. He indicates:

He is in thy world,<sup>5</sup>  
 But thy world knows him not.  
 He is the mighty Heart  
 From which life’s varied pulses part (Cameron, 1989, p. 102).

These lines suggest that despite God’s presence, many people are unaware of His existence or fail to recognize Him. The phrase “He is the mighty Heart” metaphorically portrays God as the vital force from which all the life originates. Just as the heart is central to the functioning of the body, God is portrayed as the fundamental source of the whole world. Meanwhile, the poet Emre stresses the significance of awareness or self-knowledge<sup>6</sup> in gaining a complete understanding of the soul and God with the following lines:

Knowledge means a full knowledge of all.  
 Knowledge means to know you and your soul.  
 If you happen not to know you and your soul at all,  
 All of your reading has missed its call (Gölpınarlı, 2015, p. 306).<sup>7</sup>

The lines convey the idea that true knowledge contains a comprehensive understanding of all aspects of existence. It goes beyond mere intellectual learning and extends to knowing oneself, the depths of one’s soul, and the divine essence of God. According to the poem, if an individual neglects self-knowledge and remains oblivious to their own essence and inner truths, their pursuit of knowledge, no matter how extensive their reading may be, falls short of its true purpose. With these lines, Emre and Emerson invite people to cultivate a deeper awareness of their own being, awaken to their spiritual truths, and attain a more profound understanding of existence and the divine.

It is possible to follow the traces of Plato and Plotinus in both Emre and Emerson’s works. In “The Representative Men,” for instance, Emerson discusses the philosophy of Plato, particularly his ideas about knowledge and the concept of Reminiscence. And in one of the chapters called “Swedenborg; or, the Mystic” he talks about a mystic and a philosopher, which illustrates

4 Know Thyself

5 In older words “Neither shall they say, Lo here! or, lo there! for, behold, the kingdom of God is within you.” (Luke 17:21).”, or “By this we know that we remain in God and that God remains in us, because he has given us of his Spirit (John 4:13). Similarly, as Plotinus believed “God is not external to anyone, but is present with all things, though they are ignorant that He is so” (Spurgeon, 1922, p. 18). And according to the Quran: “We are closer to him than [his] jugular vein” (50:16).

6 Knowledge or self-knowledge according to Emre refers to a verse from the Qur’an (Surah Al-Imran, verse 18), which declares that “God bears witness that there is no god but He, as do the angels or those who are possessed of knowledge.” In other words: “It means that knowledge of God’s Oneness (tawhid) is true knowledge; it is true Islam, the antithesis of jahilliyah [state of ignorance].” See Mahmoud M. Ayoub, (2004). *Islam: Faith and History*, London: Oneworld Publications, p. 55. Here, the knowledge that Emre focuses on is divine knowledge.

7 İlim ilim bilmektir.  
 İlim kendin bilmektir.  
 Sen kendini bilmezsin.  
 Ya nice okumaktır.

the difference between intellectual knowledge and intuitive knowledge, and how the concept of Reminiscence can provide a solution to the intuition: “The Arabians say, that Abul Khain, the mystic, and Abu Ali Seena, the philosopher, conferred together; and, on parting, the philosopher said, ‘All that he sees, I know’; and the mystic said, ‘All that he knows, I see’” (Emerson, 1850, pp. 97-98). Emerson uses the quote to highlight the different approaches of mystics and philosophers towards understanding the world. This quote suggests that while philosophers seek to analyze and understand the world through rational inquiry and observation,<sup>8</sup> mystics rely on intuition and inner vision to access deeper truths. However, Emre and Emerson challenge this division and bridge the gap between these two paths of exploration. Therefore, the lines also convey that there are multiple ways of knowing and understanding the self and the world, and that these various forms of knowledge can support and enhance one another.

This article focuses on the lives of mystic poet Emre and philosopher Emerson, highlighting their unique insights and integration of cognitive and intuitive knowledge. Their perspectives in Islamic Mysticism and Transcendentalism are explored, focusing on their shared emphasis on personal growth and understanding. It invites readers to contemplate the enduring relevance of their teachings in the pursuit of self-discovery and the quest for a more harmonious and compassionate world.

### Yunus Emre & Ralph Waldo Emerson

A Turkish Sufi poet of the 13th century, Emre places great emphasis on the individual's power to connect with the Divine. His poems stress the importance of self-discovery and introspection as a means of achieving spiritual growth. Emre believed that the human soul was capable of reaching a state of complete union with God. The concept of “Wahdat al-Wujud” (Unity of Being)<sup>9</sup>, which was expounded by many Islamic mystics and systematized by Muhyiddin-i Arabi, was also adopted by Emre (Tatcı, 2008, pp. 277-8). Thus, the concepts of “Wahdat al-Wujud” (Unity of Being) and “Tawhid” (Oneness of God)<sup>10</sup> are heavily emphasized in his “Divan”:

The entire universe is the knowledge of the oneness of God, O Adam!

Whoever denies this oneness is an enemy to his own soul (Tatcı, 2008, p. 283).<sup>11</sup>

The passage underscores the belief in the oneness of God and suggests that denying this fundamental truth not only opposes the divine order but also harms one's own spiritual well-being. Essentially, it conveys the importance of recognizing and embracing the unity of all existence, acknowledging God's presence in everything, and understanding the consequences of denying

8 The philosophical principle “All ideas come from sensation or reflection” was proposed by John Locke in his book *An Essay Concerning Human Understanding*. He posed a question about the origin of reason and knowledge, suggesting that it derives from experience. According to Locke, our knowledge is based on observation - either of external, sensible objects or of our internal mental processes that we perceive and reflect upon. This, he argued, is the foundation upon which our understanding is built, and the source from which all our ideas naturally spring. Thus, Locke identified sensation and reflection as the two fountains of knowledge. For more information see John Locke, (1853). *An Essay Concerning Human Understanding*, 31st ed., London: William Tegg & Co., p. 53. However, Emerson as a philosopher was inclined towards the Platonic school of thought, which holds that knowledge can be intuitive rather than solely derived from empirical observation. He then “divides all thinkers into two sects, Materialists and Idealists; the first class founding on [sense] experience, the second on consciousness. Lockeans versus Kantians, in short.” See Lawrence Buell. (2003). *Emerson*. Cambridge, Massachusetts: The Belknap Press of Harvard University Press, p. 202.

9 Wujud means being or existence which refers to God, Wahdat means the unity.

10 “Tawhid means the affirmation of the oneness of Allah” (Türer, 2019, p. 189).

11 *Tevhîd imiş cümle ‘âlem tevhîdi bilendür Âdem*

Bu tevhîdi inkâr iden öz cânına düşmânımış.



this fundamental truth. This truth lies in the spiritual journey. The concept of this spiritual journey towards a closer connection with the divine is beautifully exemplified in “The Poet,” where Emerson declares that “within the form of every creature is a force compelling it to ascend into a higher form” (1903b, p. 20). Emerson’s assertion of an inherent power residing within every living being, compelling them to ascend to higher levels of existence, aligns with the principles of Unitarianism, which stands in contrast to traditional Christianity by rejecting the concept of the Trinity.

Emre lived in one of the most tumultuous eras of Anatolian history, which was marked by a catastrophic beginning but ultimately ended in hope, from his perspective. This period was the Mongol era, spanning the thirteenth and fourteenth centuries. In the first six decades of the thirteenth century, Genghis Khan and his three successors established an unparalleled empire that stretched from China to central Europe and extended deep into the Middle East (Smith, 1993, p. 1). Emre was a figure from a time when the entire political structure had collapsed, and Anatolia was drowning in a deep anarchy. It was a time when a great state was being shaken by external pressures and was on the verge of collapse, yet religious and heroic emotions were still intense and overflowing (Benazus, 2022, p. 12).

Emre was deeply involved in the Sufi tradition and spent forty years as a disciple in the Taptuk Emre dergah, which was a Sufi lodge or center of spiritual learning and practice. It is mentioned in sources that Taptuk Emre met with Haji Bektash Veli (Toprak, 2006, pp. 46-47). However, it is not certain to include Taptuk Emre in the Bektashi tradition by showing him among the disciples of Haji Bektash Veli. Therefore, it is still a matter of debate to include Emre in any Sufi order. Emre served his teacher Taptuk Emre and the dergah for many years and never strayed from his path. However, besides minor ones there were four major Sufi orders that began to form during that period: Rufai, Halveti, Bektashi, and Mawlawi. If Emre was to be included in a spiritual lineage that adheres to the Sunni tradition, then it would be appropriate to look for him within the Bektashi, Qadiri, or Mawlawi order (Tatçı, 2008, p. 283). Yet, still, “we see that different sources depict Yunus as a Bektashi or a Mawlawi or a Qadiri dervish, which all might be true-or false. However, we are not all clueless in this matter. Emre mentions a name, Tapduk Emre, so respectfully nineteen times in his Divan . . .” (Emre, 2018, p. 21). Here is an example:

To the joyous hearts, to the cities we arrived,

Praise be to God, we spread the meaning of Baba Tapduk (Gölpınarlı, 2015, p. 244).<sup>1213</sup>

Emre shares a sense of fulfillment and gratitude upon reaching various places and sharing the teachings of his master Tapduk. He is happy to be spreading spiritual knowledge, joy, and wisdom to people in different cities. The phrase “Praise be to God” expresses gratitude for the opportunity and success in carrying out this mission, emphasizing the divine aspect of the journey and the spiritual message being shared. Moreover, Emre did not follow in the footsteps of Hoca Ahmed Yesevi by founding a new order, but he did leave behind a remarkable legacy in the form of origi-

12 Vardığımız illere, şol sefa gönüllere,

Baba Tapduk ma'nâsın şaqtık elhamdülillâh.

13 Islamic Mysticism encompasses various orders or tariqas, each with its unique practices, beliefs, and spiritual lineages. Emre’s poetry encompasses the essence of deep spiritual devotion and explores themes of divine love and unity that resonate across all Sufi traditions, rather than belonging to a specific one. Emre’s universal message means that he belongs to everyone, transcending the boundaries of individual orders. Similarly, in his essay “The Representative Man,” Emerson delves into the concept of individuals who embody universal principles, going beyond the limitations of cultural or religious identities.

nal mystical folk literature that continues to captivate and inspire us today. This style of literature, which is referred to as the “Yunus style”<sup>14</sup>, became a significant influence on tekke<sup>15</sup> poetry, Bektashi<sup>16</sup> poetry, and even the literature of ashik<sup>17</sup> (Köprülü, 1976, p. 357). The influence of Emre on the tradition of ashik literature was not direct but rather indirect through the strong influence of Bektashi Sufi poetry, which many ashiks were affiliated with (Köprülü, 1976, p. 355). Emre's poetry may have influenced the tradition of ashik literature, but his poems are mostly focused on divine love, a love so great that Emre does not even desire Paradise. He says:

They say there are a few mansions and a few hours<sup>18</sup> in paradise,  
Give those to the ones who desire, I need you, only you!<sup>19</sup> (Toprak, 2006, p. 18).

These lines suggest a rejection of material and superficial pleasures that are often associated with paradise, such as mansions and beautiful companions. Instead, Emre prioritizes a deep and meaningful connection with the divine, emphasizing a desire for spiritual closeness and union with the divine presence. Thus, he was not an ordinary poet, but the first poet of Turkish Sufi literature who wrote in the vernacular language in Anatolia. As a leading figure in the Transcendentalist movement, Emerson, on the other hand, believed that individuals should rely on their own judgment and not be swayed by societal norms or conventions. He argued that people should look inward to find their true selves and connect with the universal spirit that pervades all things. In his essay *Self-Reliance* Emerson wrote: “Whoso would be a man, must be a nonconformist” (1950, p. 148), to signify that conformity stifles individuality and creativity, and that true greatness and success come from rejecting it.

Emerson's multifaceted identity has left many who admire him struggling to define his role. Was he primarily a poet, philosopher, public intellectual, academician, essayist, mystic, wise man, or scholar? Over the years, scholars and admirers have emphasized one aspect or another of his work in their attempts to classify him. He was once even described as a “man without a handle.” However, to Barry M. Andrews the concept of *sage* covers all the different dimensions of Emerson's life and literary works, thus he chose to title his book *American Sage: The Spiritual Teachings of Ralph Waldo Emerson* (2021, p. 7). Although Emerson referred to himself as a poet<sup>20</sup> and was commonly known as the “Sage<sup>21</sup> of Concord” (Andrews, 2021, p. 7) during his lifetime, we also believe that the term “Sage” is definitely a fitting label to describe him.

14 Emre uses simple and vernacular language spoken by ordinary people, rather than the formal literary language used by scholars and poets of his time.

15 Dervish gathering place, synonymous with tekye (Ottoman Turkish), khaniqah (Pers.) and zawiyya (Ar.)

16 The Bektashi Order is an Islamic Sufi mystic order that takes its name from Haji Bektash Veli, who was considered to be the practitioner of Hoca Ahmed Yesevi's teachings in Anatolia. The order became institutionalized in the early 16th century by Balim Sultan. Bektashi is the person who belongs to this school.

17 Wandering minstrels

18 Maidens of Paradise

19 Cennet Cennet dedikleri birkaç köşkle birkaç Huri  
İsteyene ver sen anı bana seni gerek seni!

20 “Emerson preferred to call himself either scholar or poet. To be a poet was [his] youthful dream” (Buell, 2003, p. 40).

21 While the term “sage” can indeed be fitting for Emre, it is important to note that in his own poems, he often referred to himself as a “miskin” (poor), an “ashik,” or a “dervish.” In the context of Emre's poetry, the term “miskin” carries a profound spiritual significance. It represents an individual who, despite embodying the qualities of an ideal Sufi, humbly acknowledges their inherent imperfections and limitations.

Emerson's knowledge defied simple categorization, drawing from a multitude of sources like converging streams forming a river. Influences ranged from Mary Rotch's inner light concept to modern individualism and subjectivism from Fichte, Kant, Carlyle and Hedge. He also embraced Asian and Persian traditions and Plato's mythology (Richardson, 1995, p. 184). Mary Moody Emerson, his aunt, played a pivotal role. She made him feel special, modeled scholarship, connected him to the past, and influenced his essayistic style. Her impact is evident in his development of "Self-Reliance" (Buell, 2003, pp. 18-60).

Emerson's interest in Oriental literature is widely acknowledged "that [he] read many oriental texts<sup>22</sup> in English, German, and French translations: Zoroaster, the Persian poets such as Hafiz<sup>23</sup> and Saadi<sup>24</sup>, Indian Scriptures, and the Chinese philosophy of Confucius and Mencius" (Goto, 2007, p. 80). Although there are many connections between Emerson's writings and philosophy and the poetry of Emre and his contemporaries Haji Bektash Veli<sup>25</sup> and Rumi (Mawlana)<sup>26</sup>, there is no evidence to suggest that Emerson read any of their written scriptures.<sup>27</sup> According to Remzi Demir, Emre was also influenced by many other writers and scholars, including Greek thinkers such as Plato, Ammonius Saccas, Plotinus, Porphyry, Iamblichus; Christian thinkers like Proclus, Simplicius, Pseudo-Dionysius, Thomas Aquinas; Islamic thinkers like al-Kindi, al-Farabi, Ibn Sina, Ibn Arabi, Jalaluddin Rumi; and Jewish thinkers like Solomon ibn Gabirol and Maimonides. They all contributed to the formation of the philosophy of him (Demir, 2020, p. 66). While Emerson was influenced by a variety of sources, including Hindu texts, Persian poetry, and Greek philosophy, he did not emphasize the need for a spiritual master or guide in the way that Emre did. On the other hand, Emre insisted on finding a perfect master:

If you seek to find the Truth, my brother,  
Without a perfect master, you can't transcend.  
If you wish to see the face of the Prophet,  
Without a perfect master, you can't transcend (Kuyumcu, 1984, p. 53).<sup>28</sup>

22 In a letter to Mary Moody Emerson in 1822, Emerson writes: "I am curious to read your Hindu mythologies. One is apt to lament over indolence and ignorance, when he reads some of those sanguine students of the Eastern antiquities, who seem to think that all the books of knowledge, and all the wisdom of Europe twice-told, lie hid in the treasures of the Bramins and the volumes of Zoroaster" (Cabot, 1895, pp. 80-81).

23 Hafiz (also known as Hafiz Shirazi) was a 14th-century Persian poet. He was born in Shiraz, Iran, and lived during the Timurid dynasty. Hafiz's poetry is known for its beauty, depth, and spiritual insight. His works often explore themes of love, mysticism, and the relationship between humanity and the divine.

24 Saadi (also known as Saadi Shirazi) was a Persian poet who lived during the 13th century. He was born in the city of Shiraz in Iran and is considered one of the greatest Persian poets. Saadi's most famous works include the *Bostan* (The Orchard) and *Gulistan* (The Rose Garden), the latter of which is very much liked by Emerson.

25 Haji Bektash Veli was a 13th-century Turkish Sufi mystic. He was born in Khorasan, which is now in modern-day Iran, and spent most of his life in Cappadocia, Anatolia, which is now in Türkiye. Haji Bektash Veli's teachings emphasized the importance of love, tolerance, and social justice.

26 Rumi (also known as Jalal ad-Din Muhammad Rumi) was a 13th-century Persian poet, scholar, and mystic. He was born in Balkh, which is now in Afghanistan, and spent most of his life in Konya, Türkiye. Rumi's poetry is known for its spiritual depth, beauty, and universal appeal. Rumi's most famous work is the "Masnavi," a collection of poems that has been translated into many languages and has inspired generations of readers and spiritual seekers. Rumi and Emre were contemporaries.

27 Emerson is known for his exploration of universal themes and ideas, and he draws inspiration from a wide range of sources. His interest in transcendentalism, spirituality, and the interconnectedness of all beings aligns with themes found in the works of poets and philosophers like Emre, Haji Bektash Veli, and Rumi. While the direct influence or engagement with their scriptures might not be documented, it is plausible to consider that Emerson's ideas resonates with the broader philosophical and poetic currents of his time, including those associated with these figures.

28 Gel ey gardaş, Hakk'ı bulayım dersin,

Nevertheless, Emerson was at the same time of the opinion that “We need not fear excessive influence.” Thus, “A more generous trust is permitted.” He uttered: “Be another: not thyself, but a Platonist; not a soul, but a Christian; not a naturalist, but a Cartesian; not a poet, but a Shaksperian” (Emerson, 1850, p. 34). He encourages openness to different philosophies, religions, and artistic traditions, suggesting that a more generous trust in external influences can enrich one's own understanding and growth. Emre, however; emphasized the importance of finding a spiritual guide to help one navigate the spiritual path. The concept of a spiritual teacher guiding the student towards divine knowledge and understanding is prevalent in Sufi teachings. Emre's poetry often reflects his deep reverence and gratitude towards his teacher. Another poem praises his master Tapduk Emre:

In the house of Tapduk, we were servants at the gate,  
Yunus was raw, he became cooked, all praise be to God (Gölpınarlı, 2015, p. 244).<sup>29</sup>

This couplet describes a transformative journey, where individuals, here represented by Yunus, start as raw or unrefined, symbolizing spiritual immaturity or ignorance. Through the guidance and teachings of figures like Tapduk, they undergo a process of refinement and spiritual awakening, represented by becoming “cooked.” This transformation is often associated with spiritual enlightenment, maturity, and understanding. The phrase “servants at the gate” indicates a position of humility and willingness to learn, suggesting a state of readiness to absorb spiritual teachings. “All praise be to God” emphasizes gratitude for this transformative journey, acknowledging the divine guidance and blessings. It is noteworthy that Emre and Emerson explored spiritual themes and ideas but from different perspectives and with different emphases: “Standing on the bare ground, - my head bathed by the blithe air, and uplifted into infinite space, - all mean egotism vanishes. I become a transparent eyeball; I am nothing; I see all; the currents of the Universal Being circulate through me; I am part or parcel of God” (Emerson, 1904a, p. 10). Emerson believed that individuals have the ability to connect with the divine directly through their own intuition and inner wisdom. The concepts of the “transparent eyeball” and “part and parcel of God” in Emerson's *Nature* refer to the idea that the individual becomes one with nature, with the boundaries between subject and object disappearing, and the individual becoming a pure, receptive medium through which the world can be experienced. Similarly, in Sufism, *fanâfillah*<sup>30</sup> is the concept of “annihilation in God” or the “extinction of the self in the Divine.” It is the process of becoming one with the universe and experiencing a sense of unity and oneness. It is remarkable how such states of mind and being can open up a deep understanding and a broad perspective of the world around us. However, the spiritual journey in Sufi tradition includes the concepts of *sharîfa*, *tarîqa*, *haqîqa*, and *marîfa* as part of the process of complete surrender of one's ego that is required for annihilation in God. These concepts represent different stages and dimensions of the Sufi path towards attaining spiritual enlightenment. Emre wrote poems that explored the themes of seeking spiritual enlightenment. One of his famous couplets expresses the idea:

---

Bir kamil mürşide varmasan olmaz,  
Resulün cemalini göreyim dersin,  
Bir kamil mürşide varmasan olmaz.

29 Taptuk'un tapısında, kul olduk kapısında  
Yunus miskin çiğ idik, piştik elhamdülillâh.

30 To die before dying, and attain the secret of annihilation.

Sharia and tariqa guide those who seek the path

Haqiqa and ma'rifa are also within this path. (Tatçı, 2008, p. 387)<sup>31</sup>

This couplet highlights the importance of these concepts in the Sufi practice, where Sharia provides the exoteric path, tariqa serves as the school, haqiqa represents the esoteric path, and marifa is the mystical knowledge of God, all of which means a spiritual journey (seyr-i sülûk).<sup>32</sup> When Emre's poems are analyzed in this context, it is obvious that his spiritual journey begins with classical Islamic beliefs and thoughts and is initially located within the orthodoxy belief, but later he moves closer to the heterodoxy<sup>33</sup> tradition. Emre expresses this spiritual journey thus:

This Sharia is difficult; and the Tariqa is like a steep hill,

Marifa is like climbing a mountain, and Haqiqa is the summit of it (Tatçı, 2008, p. 388).<sup>34</sup>

The statement encapsulates the stages of spiritual progression in Sufi philosophy. In essence, it highlights the escalating levels of spiritual depth and understanding, from adhering to external religious laws to the profound realization of divine truth. Each stage represents a higher level of consciousness and spiritual awareness, requiring increasing effort and dedication to attain. In their respective spiritual journeys, Emre and Emerson may have embarked on different paths, yet their ultimate destination was the same summit of self-reliance and profound connection with the divine.

### Mysticism & Transcendentalism

Emre expressed his love and tolerance towards all religions with the following verses: "If you assume something about yourself, assume the same for others. That is the essence of the four holy books, if there may be" (Gölpınarlı, 2015, p. 338).<sup>35</sup> Emerson's lecture *Essential Principles of Religion* reflects his admiration and respect for other spiritual practices as well. Can any one doubt that of the noblest saint among the Buddhists, the noblest Mahometan, the highest Stoic of Athens, the purest and wisest Christian, -Buddha and Menu in India, Confucius in China, Spinoza in Holland, could somewhere meet and converse,-they would all find themselves of one religion (Buell, 2003, p. 187). The purpose of the above two narratives is to highlight the shared value of promoting dialogue and cross-cultural understanding between Emre and Emerson. They can be regarded as masters of awareness and consciousness. Both poets place a strong emphasis on the value of appreciating and accepting people's differences and urge readers to embrace these ideas in order to live peacefully and harmoniously.

31 Şeriat tarikât yoldur varana

Hakikat ma'rifet andan içeri

32 Seyr means to see and sülûk means to follow a path. But in Sufi tradition sülûk means to reunite with God (Tatçı, 2008, p. 393).

33 When we use the term "heterodoxy" in this analysis, we are referring to the definition provided by Resul Ay in his article. In his work the term "heterodoxy" refers to alternative interpretations and practices that differ from the central institutional interpretations (orthodoxy) of religions. However, this term has faced considerable criticism as a concept. At times, during the emergence of relevant belief groups, they were labeled with terms like heresy or blasphemy by political authorities and official religious circles, leading to a search for alternative expressions. Terms like "deviant" or "non-conformist" have been suggested as alternatives. Nevertheless, since these terms do not have established equivalents in Turkish and it is believed that "heterodoxy" has long been used to encompass both Christianity and Islam, it remains the preferred term (Ay, 2012, pp. 1-2). For more information see Resul Ay. (2012). "Bizans'tan Osmanlıya Anadolu'da Heterodoks inanışlar: 'öteki' dindarlığın ortak doğası üzerine (650-1600)". OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi, vol. 31, pp. 1-40. <<https://dergipark.org.tr/tr/pub/otam/issue/11075/132255>>

34 Bu şeriat güç olur tarikât yokuş olur

Marifet sarplık durur hakikatdür yücesi

35 Sen sana ne sanırsan başkasına onu san,

Dört kitabın ma'nâsi budur eğer var ise.

Sufism is the name commonly used to refer to Islamic Mysticism. The root word for mystic and mystery is *myein*, a Greek term which means “to close the eyes.” This suggests that mysticism involves something that is mysterious and cannot be understood through ordinary means or intellectual effort. As stated by Annemarie Schimmel, Sufism’s vast diversity and numerous manifestations make it impossible to provide a complete description of its nature: “Mysticism has been referred to as the great spiritual current which goes through all religions” (Schimmel, 1975, pp. 3-5). Emre acknowledges the significance of four holy books; however, his main focus lies in urging readers to look beyond:

We found the declarations  
 In the Torah and the Gospel,  
 In the Quran and the Psalms,  
 Discovered the essence in every being (Gölpınarlı, 2015, p. 274)<sup>36</sup>

Emre suggests that through the exploration of these religious texts, one may uncover certain declarations or teachings. The concept of uniqueness in individual existence can be inferred from the stanza as well. Emre’s emphasis lies not on specific places, materials, or religions, but rather on beings themselves. Islamic Mysticism is a distinct and exceptional form of spirituality that manifests itself as a type of reality and experience, as well as a path of knowledge and state of consciousness. However, it is the second definition that has predominantly gained recognition and popularity in the dissemination of mysticism (Sunar, 1966, p. 3). This experience is beautifully depicted in the lines of Emre:

We entered the house of realization,  
 Embarked on a journey of the body,  
 Explored the realms of both worlds,  
 Discovered the essence in every being (Gölpınarlı, 2015, p. 274)<sup>37</sup>

This stanza by Emre clarifies a profound spiritual journey. It begins with the metaphorical entrance into the “house of realization,” symbolizing a state of enlightenment. From there, the journey takes on a physical aspect, as the individual embarks on a quest to explore the depths of their own embodiment. This exploration extends beyond the physical realm, delving into the realms of both the material world and the spiritual dimensions. Through this voyage, a profound discovery is made: the essence that permeates every being. These lines invite readers to embark on a transformative journey.

Regarding Islamic Sufism, it is important to note its emphasis on spiritual practices and inner reflection. This is reflected on the Sufi path, which offers three practices: “transforming the ego, purifying the heart, and activating the spirit” (Helminski, 2000, p. 64). The first and most important of these is to cleanse the heart that begins with the remembrance of God (*zikr*).<sup>38</sup> The “egocen-

36 Tevrât ile İncil’i, Furkan ile Zebur’u,  
 Bunlardaki beyanı, cümle vücutta bulduk.

37 Ma’nâ evine daldık, vücüt seyrini kıldık  
 İki cihân seyrini, cümle vücutta bulduk.

38 The recitation of the dhikr (*zikr*) varies depending on the spiritual level of the practitioner and the tradition being followed. Generally, it begins with the first half of the shahada, which affirms the oneness of God: “There is no deity but God” (La ilahe illallah). For more information see Alexander Knysh, (2000). *Islamic Mysticism: A Short History*. Volume I, Boston: Brill, p. 319.

tric” parts of the self, or “nafs,” can change as a result of the “opening of the heart,” resulting in the formation of higher human traits (Helminski, 2000, p. 64). Through the zikr, in Islamic Mysticism, practitioners embark on a journey that allows them to transcend worldly desires, directing their attention towards the presence of the divine. Just like in the philosophy of Plotinus, Emerson shares the concept of “ecstasy or absence”, known as “the flight,” signifies a departure from the physical realm for contemplation, leading to a profound union of the individual with the divine, described as “of the alone to the alone” (1850, p. 99).

While seemingly distinct in their contexts, there are notable parallels between the teachings of Islamic Mysticism and Transcendentalism. In the introduction of his book *The Esoteric Origins of the American Renaissance*, Arthur Versluis describes the Transcendentalists as a group of American thinkers who sought to establish a new intellectual and spiritual tradition in the United States. Versluis notes that the Transcendentalists drew on a variety of philosophical and spiritual sources, including “the Bhagavad Gita, the Vedas, the Upanishads and other world scriptures” (2001, p. 3). Anne C. Rose in *Transcendentalism as a Social Movement, 1830-1850* argues that the Transcendentalists’ intent was not to let Christianity fade into historical oblivion, but rather to revitalize and preserve its essence for a changing world (1981, p. 38).

Transcendentalism emerged as a religious movement in response to Christian theology of the time. The Transcendentalists regarded their lectures and essays as a kind of modern-day scripture that documented their individual spiritual experiences, rather than an unquestionable truth (Andrews, 2017, p. 2). However, they believed, what Emerson bravely stated: “To believe your own thought, to believe that what is true for you in your private heart is true for all men,— that is genius,” (Emerson, 1903, p. 45). When liberals wanted to describe religion at its best, phrases like “mystical experience” and “mysticism” often came before the word “spirituality” as the main keywords (Schmidt, 2012, p. xiii). According to Versluis (2019), “Transcendentalism as a movement emphasized developing one’s inner life and in particular the quality of one’s life in light of what is beautiful, good, and true” (p. 517). Furthermore, the Transcendentalists explored the depths of human consciousness and spirituality. They achieved this by drawing from the wisdom of various religious traditions, including “Hinduism, Christianity, Islam, and Christian and Islamic mysticism.” The Transcendentalists adapted these ideas to their personal lives and experiences, while also sharing their insights and concepts through their writings and public speaking. By inspiring others to pursue a more meaningful and enlightened existence, the Transcendentalists played a significant role in shaping American culture and society (Versluis, 2019, pp. 515-516). The Transcendentalists attributed great importance to creating a direct connection with both God and nature. In 1836, Emerson expressed his Transcendentalist beliefs in his essay *Nature* when he wrote: Our age is retrospective. It builds the sepulchres of the fathers. It writes biographies, histories, and criticism. The foregoing generations beheld God and nature face to face; we, through their eyes. Why should not we also enjoy an original relation to the universe? Why should not we have a poetry and philosophy of insight and not of tradition, and a religion by revelation to us, and not the history of theirs? Embosomed for a season in nature, whose floods of life stream around and through us, and invite us by the powers they supply, to action proportioned to nature, why should we grope among the dry bones of the past, or put the living generation into masquerade out of its faded wardrobe? The sun shines to-day also. There is more wool and flax in the fields. There are new lands, new men, new thoughts. Let us demand our own works and laws and worship (1904a, p. 3).

Emerson himself believed that Transcendentalism was a form of Idealism. According to him, people were divided into two groups: Materialists, who based their beliefs on experience and focused on facts, history, and animal needs, and Idealists, who focused on consciousness and the influence of individual culture, will, and thought. Although the topics they focused on are different, both groups believed in the natural world. Idealists believed in avoiding the senses and said that “every materialist will be an idealist, but an idealist can never go backward to be a materialist.” In response to Locke’s skeptical philosophy that everything in the intellect comes from the senses, Immanuel Kant introduced the term *Transcendental*. He argued that imperative forms do not come from experience but from intuitions of the mind itself. This gave rise to the term *Transcendental* for intuitive thought (Emerson, 1904, pp. 329-341).

Islamic Mysticism and Christian Mysticism share the same origin, as both have been influenced by the Neo-Platonists of the Alexandrian and Roman periods. Consequently, comparable mystical doctrines have evolved in subsequent eras (Demir, 2020, p. 108). Therefore, there are many similarities between Islamic Mysticism in Türkiye and Transcendentalism in America. The article *Emerson and the Sufis* by George K. Rishmawi suggests that Transcendentalism was an American movement that sought to break free from the strong sense of evil that was prominent in New England’s Puritanism. Rishmawi argues that Emerson saw in Sufism an “intellectual emancipation” from the “fatalistic mainstream of orthodox Islam” and found reason to admire the Eastern way of life. This suggests that Emerson may have been drawn to Islamic Mysticism as a way to escape the strict religious doctrines of his own culture and find a more open and inclusive spiritual path (1995, pp. 149-153).<sup>39</sup>

In his book *Letters and Social Aims*, in the chapter entitled *Persian Poetry*, Emerson praised several masters of Persian literature, including Firdusi, Enwari, Nisami, Jeleleddin, Saadi, Hafiz, Jami, Ferideddin Attar, and Omar Khayyam. He credited Baron von Hammer Purgstall with providing the best knowledge of the Persians through his translations (1904b, p. 337). Giving information about the Persians, Emerson added, “Religion and poetry are all their civilization” (p. 238). To him, the poet Hafiz was “the prince of Persian poets” (p. 244). Emerson expressed his appreciation for Hafiz, noting that:

“Nothing stops him; he makes the dare-God and dare-devil experiment; he is not to be scared by a name or a religion; he fears nothing, he sees too far, and sees throughout. Such is the only man I wish to see and to be” (1904 b, p. 417).

The quote above demonstrates Emerson’s admiration for Hafiz and his fearlessness. Emerson expresses a desire to encounter and emulate Hafiz, who fearlessly challenges conventions and beliefs, unafraid to explore beyond boundaries and possessing a visionary perspective that sees the world in its entirety. The statement also describes Hafiz of exceptional courage, open-mindedness, and vision, which Emerson fell in love of the qualities.

Both Islamic Mysticism and Transcendentalism emphasize that by cultivating a deeper understanding of ourselves, connecting with our inner selves, and developing our intuition, we can

39 Emerson’s central point of view revolves around utilizing the best aspects from various sources, regardless of cultural origins. He believes in embracing ideas and philosophies that resonate with his own nature and consciously rejects those that do not align with his principles. Emerson is not bound by rigid cultural or geographical boundaries; instead, he seeks wisdom and inspiration from a wide range of influences, be it from the East or the West. Therefore, while the Sufis can be perceived as free thinkers, they are also recognized as “poor Mohammedans,” underscoring Emerson’s inconsistency in his views. See (Rishmawi, 1995, p. 153).



attain a higher state of consciousness and spiritual enlightenment. Islamic Mysticism views the soul as inherently divine, and Transcendentalism emphasizes the importance of direct experience and intuition in understanding spiritual truth. While the journey towards attainment undoubtedly requires self-cultivation, self-recognition, self-knowledge, and self-reliance, the question of “how” remains as a compelling call to explore the intricate pathways of introspection, learning, and inner strength.

## Conclusion

Emre and Emerson both emphasize the importance of self-knowledge in understanding the Truth and living meaningfully. They believe that looking inward allows individuals to discover a universal morality, which transcends cultural and geographical boundaries. We think that the paths of the mind and the heart converge when they are nourished by a pure and genuine source. Therefore, such a search for truth is likely to yield positive results in terms of personal growth, understanding, and ethical conduct. In fact, it is an undeniable truth to say that all the new techniques that strive to develop an understanding of mindfulness for a healthy and meaningful life may well be based on the teachings of the two authors.

The idea of having a predestined mission or purpose in life is both fascinating and mysterious. Based on the available information, it appears that certain individuals are born with a unique role to play in this world. Throughout history, there have been individuals who have had a profound impact on the world around them by fulfilling their mission. These individuals have been able to lead armies, enlighten the world, or help people discover themselves. Emre and Emerson are two figures who have fulfilled their missions by dedicating themselves to helping people know themselves and find meaning in their lives.

Emre’s emphasis on the heart as the abode of God and Emerson’s concept of the active soul highlight the significance of understanding oneself and relying on inner wisdom. They emphasize the transformative power of heart and its integral role in shaping a more harmonious and enlightened society. By embracing these ideas, individuals can achieve a deep understanding of themselves, others, and the world, fostering peace and unity and cultivating both self-reliance and self-knowledge.

## References

- Ay, R. (2012). “Bizans’tan Osmanlıya Anadolu’da Heterodoks inanışlar: ‘öteki’ dindarlığın ortak doğası üzerine (650–1600)”. OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi 31: 1-40.
- Albanese, C. L. (1988). *The Spirituality of the American Transcendentalists*. Georgia: Mercer University Press.
- Al-Ghazzali, A. H. M. (1993). *Revival of Religious Learnings: Imam Ghazali’s Ihya Ulum-id-Din*. Vol. III. Translated by Fazl-ul-Karim. Karachi: Durul-Ishaat.
- Andrews, B. M. (2021). *American Sage: The Spiritual Teachings of Ralph Waldo Emerson*. Amherst and Boston: University of Massachusetts Press.
- B. M. (2017). *Transcendentalism and the Cultivation of the Soul*. Amherst and Boston: University of Massachusetts Press.

- Ayoub, M. M. (2004). *Islam: Faith and History*. London: Oneworld Publications.
- Benazus, H. (2022). *Yunus Emre*. İstanbul: Sözcü Kitapevi.
- Buell, L. (2003). *Emerson*. Cambridge: The Belknap Press of Harvard University Press.
- Cabot, J. E. (1895). *A Memoir of Ralph Waldo Emerson*. Vol. I, 8th ed., Boston and New York: Houghton, Mifflin and Company.
- Cameron, K. W. (1989). "The Genesis and Meaning of Emerson's 'Gnothi Seauton' (1831)." *American Renaissance Literary Report* 3: 85-120.
- Demir, R. (2020). *Yunus Emre: Türk Felsefesinin Doğuşu*. İstanbul: Muhayyel Yayıncılık.
- ....., R. W. (1850). *Representative Men: Seven Lectures*. Boston: Phillips, Sampson and Company.
- ....., R. W. (1950). *The Complete Essays and Other Writings of Ralph Waldo Emerson*, edited by Brooks Atkinson, New York: The Modern Library.
- ....., R. W. (1903b). *Essays: Second Series. Complete Works of Ralph Waldo Emerson*, edited by Edward Waldo Emerson, vol. 3, Boston and New York: Houghton, Mifflin and Company.
- ....., R. W. (1904a). *Nature: Addresses and Lectures. Complete Works of Ralph Waldo Emerson*, edited by Edward Waldo Emerson, vol. 1, Boston and New York: Houghton, Mifflin and Company.
- ....., R. W. (1904b). *Letters and Social Aims. Complete Works of Ralph Waldo Emerson*, edited by Edward Waldo Emerson, vol. 8, Boston and New York: Houghton, Mifflin and Company.
- Emre, Y. (2018). *Journey to the Beloved: Sufi Poems by Yunus Emre*. Translated by Ersin Balcı. İstanbul: Kopernik.
- Goto, S. (2007). *The Philosophy of Emerson and Thoreau: Orientals Meet Occidentals*. Lewiston: The Edwin Mellen Press.
- Gölpınarlı, A. (2015). *Yunus Emre*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Helminski, K. (2000). *The Knowing Heart: A Sufi Path of Transformation*. Boston & London: Shambhala.
- "John 4:13." New International Version. Bible Gateway. Accessed May 19, 2023. <https://www.biblegateway.com/verse/en/1%20John%204%3A13>.
- Knysh, A. (2000). *Islamic Mysticism: A Short History*. Volume I, Boston: Brill.
- Köprülü, F. (1976). *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*. 3<sup>rd</sup> Edition, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Kuyumcu, F. (1984). "Tasavvufun Başlıca Terimleri ve Deyimleri Üzerine Bir Deneme." *Mavera* (92-95), Tasavvuf Özel Sayısı 31-63.
- Locke, J. (1853). *An Essay Concerning Human Understanding*. 31st ed., London: William Tegg & Co.
- "Luke 17:21." King James Bible Online. Org. Accessed May 19, 2023. <https://www.kingjamesbible.me/Luke-17-21/>.
- "Quran 50:16." Quran.com. Accessed May 19, 2023. <https://quran.com/qaf/16>.
- Richardson, R. D. (1995). *Emerson: The Mind on Fire*. Berkeley: University of California Press.
- Rishmawi, G. K. (1995). "Emerson and the Sufis" *The Muslim World* 85: 147-155.
- Rose, A. C. (1981). *Transcendentalism as a Social Movement, 1830-1850*. New Haven and London: Yale University Press.
- Schimmel, A. (1975). *Mystical Dimensions of Islam*. Chapel Hill: University of North Carolina Press.
- Schmidt, L. E. (2012). *Restless Souls: The Making of American Spirituality*. Berkeley: University of California Press.
- Smith, G. M. (1993). *The Poetry of Yunus Emre, A Turkish Sufi Poet*. Berkeley: University of California Press.
- Spurgeon, C. F. E. (1922). *Mysticism in English Literature*. 2nd ed., London: Cambridge University Press.
- Sunar, C. (1966). *Mistisizmin Ana Hatları*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Tatcı, M. (2008). *Yunus Emre Külliyyâtı I: Yunus Emre Dîvânı- İnceleme*. İstanbul: H Yayınları.

Toprak, B. (2006). *Yunus Emre Divanı*. Odunpazarı Belediyesi Yayınları: 3, İstanbul: Promat Basım Yayın San. ve Tic. A.Ş.

Türer, O. (2019). *Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi*. İstanbul: Ataç Yayıncılık.

Versluis, A. (2001). *The Esoteric Origins of the American Renaissance*. Oxford: Oxford University Press.

\_\_\_\_\_, A. (2019). "Multiculturalism and Transcendentalism." *Acad. Quest*. 32: 515-520.

## Janus'un Yüzü Ve Türk Edebiyatında Kanon, Karşı-Kanon Meselesi

*Turgay Anar, Janus'un Yüzü: Türk Edebiyatında Kanon, Karşı-Kanon, (İstanbul: Ketebe Yayınları, 2022, 148 s.)*

İbrahim ÖZTÜRKÇÜ\*

Türk edebiyatının temel meselelerinin başında teorik kavramların Türkçeye ve Türk edebiyatına uyarlaması gelmektedir. Birçok kavramın literatürde Türk dili ve edebiyatında ne denli doyurucu bir nitelik taşıdığı her dönemde tartışılmıştır. Temelleri Yunan felsefesi, Batı kültür ve edebiyatında atılan modernizm, postmodernizm, metinlerarasılık, sosyal realizm, bir yorumlama teorisi ve metodolojisi olarak Hermenötik gibi birçok kavram, eski tabirle “efrâdını câmi, ağyârını mâni” bir biçimde Türkçeye uyarlanabilmiş değildir. Bu tezimizin bir yansıması olarak kavramlar üzerinde sosyal, kültürel ve edebî bir mutabakatın bulunmayışını gösterebiliriz. Bu bağlamda sıkça tartışılan kavramların başında Türk edebiyatında kanon meselesi gelmektedir.

Ükelere hâkim iktidarların kültür ve edebiyatı toplumsal hafızanın zembereği olduğu için yönetme/yönlendirme/manipüle etme arzusu özellikle 19. yüzyıldan itibaren gelişen bir durumdur. Monarşiden ulus-devletlere geçişte kültür ve edebiyat, topluma milli bilincin aşılmasında önemli bir aygıt olarak görülmüştür. İngiltere'nin Shakespeare'i, Almanya'nın Goethe'yi, Fransa'nın Victor Hugo'yu, Balzac'ı, Rusya'nın Puşkin, Tolstoy ve Dostoyevski'yi kültürel bir endüstriye dönüştürmesinin arkasında bu endişeler de yadsınamaz bir realitedir. Toplumun hafızası kendi haline bırakılmayacak kadar önemlidir ve özellikle soğuk savaş dönemlerinde kültür sadece ulusal düzeyce değil, uluslararası arenada da önemli bir silahtır. Batı ve Avrupa'da çok erken dönemde başlayan iktidarların kültür ve edebiyata müdahale ve dizayn etme arzusu Osmanlı'da II. Abdülhamid döneminde matbuat üzerindeki sansür ve baskının bir sonucu olarak II. Meşrutiyet'e kadar pek görülmez. Totaliter rejim, sosyal ve sivil kurumlara izin vermediğinde özel mahfillere gizlenen edebiyat kümeleri, derin nefes almak için II. Meşrutiyet'i beklemek zorunda kalmıştır. Ancak bu tarihten itibaren agoraya inen edebiyat, mantar gibi artan dergi ve mecmuların idarehanelerinde kendisine bir teşekkül ve kanonik bir zemin bulabilmiştir. Özellikle bir dergi etrafında kümelenen edebiyatçıların iktidarla olan yakın teması, kanonik kıpırdanmaların ilk ayak izleri sayılabilir. Zaman zaman sansürden nasibini alan *Servet-i Fünun*, *Sebülürreşâd* dışında *Türk Yurdu*, *Hakk* gibi dergiler ve bazı gazeteler bu açıdan da bakılmaya muhtaç gibidir. Nasıl ki Batı'da kanon, Shakespeare, Victor Hugo, Dostoyevski gibi eserleri ve kendileri klasikler arasına girmiş sembol isimler üzerinden şekilleniyorsa Türk edebiyatında da özellikle ölümü sonrası Tevfik Fikret, Mehmet Âkif, Nâzım Hikmet, Yahya Kemal, Necip Fazıl gibi toplam prestij değeri yüksek olan isim ve asırlık önemli dergiler etrafında geliştiği, tartışmaya açık olsa da, bir realitedir. Bir

edebiyat kanonunun oluşmasının temel sebebi de geçmişinde zengin bir edebî birikim bulunan milletlerin geçmişini unutmak istememesidir. Geçmiş, bir millet için sadece geçmişte kalmaz, onları bir millet yapan hayal, duygu, düşünce, istek, arzu vb. sayesinde onlar kendilerini geleceğe karşı bir direnç içinde hisseder. İşte kanon da geçmiş ile bugün arasında bir köprü görevindedir (Anar, 2022: 41). Kanonik kıpırdanmaların Türkiye’de temellendirilmesi 1923-1950 yılları arasında devletin sosyal, siyasi, kültürel ve edebî birçok alana müdahalesiyle ilişkilendirilse de ilk filizleri II. Meşrutiyet’e atılmıştır.

Türk edebiyat ve kültüründe kanonun izini süren İstanbul Medeniyet Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı ABD öğretim üyelerinden Prof. Dr. Turgay Anar’ın *Janus’un Yüzü: Türk Edebiyatında Kanon ve Karşı-kanon* kitabıyla yeniden akademik dünyanın merkezine oturacak gibi görünüyor. Türk Edebiyatında Kanon ve Türk Edebiyatında Karşı-kanon olarak iki bölüme ayrılan kitabın ilk temas ettiği nokta, kavramın muğlaklığa sürükleyen birçok dış etkenin varlığıdır. “Kanon, kural, örnek” gibi çeşitli anlamları barındıran kanon, “edebiyatta içerdiği edebî, estetik özellikler sayesinde ölümsüzlüğe ulaşan ve bu yönüyle de zamanın yıpratıcılığından kurtulan ve sonradan gelen yazarlar için bir kriter olma özelliğiyle seçilmiş eser ve yazarları belirle”yen önemli bir eşik konumundadır. Bu açıdan kanona dâhil olan bir yazar ve eser, aynı zamanda “ölümsüzlüğe ve zirveye doğru” en sağlam adımlardan birini atmış demektir. Fakat bu adım bir eşiktir ve henüz yolun başında olan yazarlar için aşılacak birçok engel, çetrefilli güzergâhlar mevcuttur. Kanon, bir yazarın muasırları arasında sıyrılıp özgünlük vadisinde bir fildişi kule edinmesinde, edebî ve estetik bir değer kazanma konusunda inkâr bir parametre özelliği vardır. Anar, bu duruma dikkat çekerek kanonun, “birilerinin daha önce çeşitli açılardan değerli görüp seçtiği eserlerden oluştuğunu ve bu yüzden sondan gelenlerin önünü de çeşitli biçimlerde tıkayan, belki de özgün yazar kimliğini oluşturma konusunda onlara baskı uygulayan bir güç merkezi” hâline geldiğinin altını özellikle çizmektedir. Kısacası edebiyat kanonu, “seçilmiş, önemli olan ve estetik açıdan değerli, içerdiği anlamlarla diğer eserlerden/yazarlardan birçok yönden üstünlüğü bir nişanesidir.”

Kanonu muğlak kılan noktalardan biri de ona hangi ideolojik, siyasi, teolojik, edebî vb. perspektiften baktığımızdır. Kanonun mutlak bir objektiflikle oluşmamasının temel sebebi de “kanonlaşmanın icrasında pek çok sabite ve çıkarın varlığı”dır ve bu nedenle mesele asla tek bir bakış açısıyla anlaşılacak kadar değişkenlik göstermektedir. Kanon bir taraftan geçmişin birikimiyle “sabitlemiş bir güç” hâlini alırken diğer taraftan özellikle ülkemizde “iktidar alkışlayıcısı” bir alet olarak varlığını kurmaya çalışmıştır. Kitabın yazılış serüvenini 2011 yılında savunduğu *Yeni Türk Edebiyatında Edebiyat Mahfilleri* isimli doktora tezine dayandıran Anar, *Janus’un Yüzü*’nde kanona dair birçok tartışma, bakış açıları, anlamlandırma faaliyetlerine sağlam bir zemin oluşturmaya çalışmaktadır. 10 yıl öncesine kadar akademinin çok da popüler bir kavramı olmayan kanon/edebiyat kanonunu, araştırmacıların tek boyutlu değerlendirme, tahlil ve tasnif çabaları, Anar’ın yıllar sonra tekrar bu konuya girişmesine zemin hazırlamıştır. Bu amaçla kitaba “kanonu açmak, demokratileştirmek, eleştirmek veya yıkmak” şeklinde genel hatlarıyla açıklamanın mümkün olduğu karşı-kanon meselesiyle ilgili çalışmaya derli toplu bir bölüm de eklenmiştir (Anar, 2022: 9-10).

Kitabın üst başlığını yazar, *Janus’un Yüzü* belirlemiştir ki eski Roma tanrılarında biri olan Janus, birçok Yunan ve Roma tanrısının tersine mitik özellikleri olan ve gerçekte yaşamış bir insan olduğuna dair rivayetler de bulunan bir tanrıdır. Ölümünden sonra halkın belleğinde ölümsüzlüğe yükseldiğini düşünülen Janus, evrenin önemli bir muhafızdır. Romalılar ona bu yüzden saygı

duymaktadırlar. Başlangıç ve sonların tanrısı olduğundan, kapıların iki yöne açılmasından kinaye olarak giriş ve çıkışın da mutlak sorumluluğu ona aittir ve genelde heykel ve görsel materyallerde çift yüzlü bir tanrı olarak resmedilmiştir. Çift yüzlü bu simge, zaman içinde iki farklı yöne baktığından “geçmiş” ve “geleceği” bilen bir tanrı olmayı da aşır bilgeliği sembolize eden bir varlık olarak kültür, tarih, mit ve edebiyatta güçlü bir etkiyle ortaya çıkmaktadır. Anar’a göre kanon meselesi de bir yönüyle geçmişle doğrudan ilgilidir ve kanon gücünü geçmişten almaktadır. Biyolojik bedeni ortada olmayan ve varlığı eserleriyle toplumun hafızasında devam eden yazar, aynı zamanda eserinin edebî-estetik anlamları sayesinde aktüel zamanda yaşamaktadır. Bu, olağanüstü bir simgeyi kendi içinde barındırırken kanonun aktüel ve gelecek zamandaki yüzüdür. Tıpkı Janus gibi kanonun diğer yüzü ise geleceğe bakmaktadır. Geleceği sembolize eden bu yüzü Anar, tıpkı karşı-kanonik bir eğilimin varlığına benzetmektedir. Bu itibarla kanon hem geçmiş -dolayısıyla eklemlenen şimdiki- hem de kanonu sarsmak isteyen, onu alaşağı etmek isteyenlerin eleştirdiği geleceğin çok yönlü veçhesine sahiptir (Anar, 2022: 11).

Prof. Dr. Turgay Anar, tartışmalı olduğu kadar çetrefilli bir meseleyi masaya yatırdığının farkındadır. Zira ilk bölümde kitabın yayımlanış tarihi olan 2022 yılına kadar kanon merkezli her türlü çalışmayı vukufiyetle gözden geçirerek meseleye farklı bakış açılarını, zamanla kelimeye yüklenen anlam katmanlarını, yorum perspektiflerini, Batı ve Türk edebiyatındaki tartışma bağlarını, muğlak kalan noktaları ince eleyip sık dokuyarak kritik etmektedir. Bu bölümü okurken kanon denilen meselenin etimolojik bir okyanusa dönüştüğünü hissedebilirsiniz. Her yorum, anlam genişlemesine ve derinliğine imkân tanırken diğer taraftan meselenin düğümlenmesine yol açmış görünüyor. Bu yüzden bu ilk bölümde Anar’ın öncelikle bu muğlaklığı giderme çabasını ve başarısını görmekteyiz. *Türk Edebiyatında Kanon* başlıklı birinci bölümde ele alınan alt başlıklar şunlardır:

1. Kanon’un İlk Anlamları
2. Kanon’un Yıllar İçinde Kazandığı Yeni Anlamlar
3. Kanon’un Farklı Mecazî Anlamları
4. Kanonun Terim Anlamları Üzerinde Düşünmek: “Kanonik” ve “Kanonlaştırmak”
5. Türkçede Kanonu Anlama Çabaları
6. Kanonlaşmak ve Edebiyat Kanonunun Oluşumu
7. Kanonun “Klasik”, “Kadim”, “Eskimeyen”, “Ölümsüz” ve “Kült” Sınıflamalarından Farkları
8. Türk Edebiyatında Edebiyat Kanonu ve Edebiyat Kanonuna “Müdahale”
9. Edebiyat Kanonunun Oluşumdan Etkili Olan Kişi/Kurum/Güç Merkezleri

Bu bölümde ele alınan birçok mesele içerisinde herhalde “klasik”, “kült” eserlerin konuna temas eden yönün son derece dikkat çekici olsa gerektir. Çünkü dimağımızda farklı bir tat ve lezzet bırakan, çoğu zaman okuyucuların beğenisi kazanan eserlere yapıştırdığı “klasik” yaftası, sanılmanın çok ötesinde bir bağlama sahiptir. Janus’un yüzü de tam burada devreye girmektedir. Klasik eserler, geçmişte kalmasına rağmen, içerdiği yüksek edebî-sanatsal değer sayesinde başkaları tarafından sürekli hatırlanmakla birlikte gelecek ütopyalarının kurgulanmasına da fırsat sağlar. Bir eseri “klasik” yapan şey, yazar, eleştirmen, öğretmen ve akademisyenler tarafından işlenip örnek alınmasıdır. Fakat “klasik” ile “kanon” arasında bazı farklar vardır. Anar’a göre kanon ve klasik arasındaki farkı belirleyen ilk ölçü, klasik ol(a)mayan eserlerin değersiz sayılmamasıdır. Klasik olmaya hak kazanan eserler, kanon kadar kesin bağlayıcılıklara sahip değildir. Başka dönemlerin başka klasiklerinin olması bu sebeple asla yadırganmaz (Anar, 2022: 39).

Eserin ikinci bölümü, Türk Edebiyatında Karşı-kanon meselesine odaklanmış. Anar, burada Edebiyat Polemikleri ve Süreli Yayınlarda Bazı Karşı-Kanonik Eğilimler’e projektör tutarak aydınlatmayı amaç edinmiş görünüyor. Şüphesiz bu başlık altında ele alınabilecek birçok kononik eğilim ve tartışma akla gelmektedir. Örneğin temelleri 1911 yılına uzanan ve 1919 yılında tekrar nükseden Fikret-Âkif tartışması (Rıza Tevfik-Babanzâde Ahmed Naim-Süleyman Nazif), özellikle 1940 yılında *Yeni Sabah*’ta Kamuran Demir’in başlattığı “Tevfik Fikret’in Eserlerini Yakmalı” kampanyası ve buna karşı Sabiha Zekeriya Sertel’in verdiği mücadele, kanon bağlamında ele alınabilecek başlıklardan... Edebiyatta eski-yeni polemikleri ve sonrasına Yahya Kemal etrafında koparılan “Tanrı Şair” tartışmaları, kanondan bağımsız düşünülmecek meselelerdendir. Ve her tartışma, lehte ve aleyhte bir “saf sıkılaştırma” güdüsüyle kanona bir şekilde hizmet etmektedir. Anar, eserin ikinci bölümünde bu bağlamda edebiyat tarihimizde ses getirmiş aşağıdaki tartışmaları, yürürlükteki kanona yöneltilen sert eleştirileri ayrıntılarıyla kritik etmektedir:

- A. Nâzım Hikmet ve Putları Yıkıyoruz
- B. Tasfiye Polemiği: Gavsist Bir Edebî Kalkışma
- C. Küllük Dergisi: Bir İstikamet
- Ç. Halkın Dostları: Her Tür Gerici Sanata Hücum

Yazar, burada “Karşı-kanon”u, genelde genç yazar ve sanatçıların kendilerinden nispeten yaşlı olan ve belki de daha meşhur olanlara karşı yürütülen bir başkaldırı hareketine benzetmektedir. Bu başkaldırı hareketi, daha sistemli olduğu ve daha büyük kalabalıkları peşinde sürükleyecek dereceye ulaştığı nispette başarıya ulaşmakta ve tesir sahasını genişletebilmektedir. Kitlesele bir boyuta/harekete ulaşan ve gençliğin dinamizmiyle birlikte ideolojik kümelenmeye imkân tanıyan edebiyat polemikleri daha baskın bir nitelik arz etmektedir. Bu sebeple kanon, aktüel olandan daha yaşlı ve daha muhafazakârdır.

Cumhuriyetin ilanından sonra müesses edebiyat nizamına başkaldıran yönü sebebiyle Nâzım Hikmet’in 1929 yılında *Resimli Ay*’da “Putları Yıkıyoruz” başlığıyla yayımladığı toplam iki yazı, edebiyat âleminde büyük fırtınaların kopmasına, birçok ismin lehte ve aleyhte yazılar yazarak bu edebiyat tartışmasına girmesine sebep olacak kadar dikkat çekicidir ve bu edebiyat tartışması, aslında bir karşı-kanon hareketini başlatan ilk kıvılcım gibi düşünülebilir. Nâzım Hikmet’in eleştirileri oklarının hedefinde o tarihte Abdülhak Hâmid ile Mehmed Emin Yurdakul vardır. Sahte putları tahtından indirmeyi hedefleyen bu aksiyon hareketi, bir reaksiyon görse de edebiyat dünyasının fildişi kulesinde ikamet eden birçok şair ve yazarı ürkütecek kadar sarsıcıdır (Anar, 2022: 80-95).

İkinci Dünya Savaşı devam ettiği yıllarda yukarıda bahsini ettiğimiz Âkif-Fikret polemiklerinin yanında 1940 yılının ilk aylarında edebiyat kamuoyunu aylarca meşgul edecek karşı-kanonik bir eğilimin açıkça görüldüğü bir eski-yeni nesil polemiği patlak vermiştir. Polemiği başlatan yazı, devrin edebiyat dergileri arasında köklü bir mazisi olan *Servet-i Fünun*’un başyazarı olan Halid Fahri Ozansoy’un oğlu, Gavsî Halid Ozansoy’a aittir. “Tasfiye” polemiği olarak edebiyat tarihine geçen bu tartışmada değişimin kaçınılmaz olduğunu iddia eden gençlerin hedefinde (Gavsistler), eskiler/eskimişler vardır. Gençlerin bir cephe halinde eski nesle karşı durmak için yaptıkları yayın faaliyeti, belki de ilk defa edebiyat dergilerinin haricinde devrin günlük gazetelerinde yankı bulmuştur (Anar, 2022: 95-113).

Tek sayı çıkabilen *Küllük* dergisi, eskiye karşı yeni edebiyatı savunanların karşı-kanon hareketinin önemli bir yayın organı olarak yeni sanatı temsil edenlerin bir yayın organı kabul edildiği

ve devrin yürürlükteki edebiyat dogmalarına şiddetli eleştiriler yönelttiği için bazı kesimlerce sevilmemiş ve dergi, ilk sayısını çıkardıktan sonra Dâhiliye Vekâleti'nin verdiği bir kararla kapatılmıştır (Anar, 2022: 113-123). Mart 1970 tarihinde İsmet Özel ve Ataol Behramoğlu'nun çıkardıkları *Halkın Dostları* dergisi de devrin müesses edebiyat nizamına ve edebiyatın yapılma biçime, edebiyattan beklenen amaçlara dair sert bir eleştiri ile ilk sayısını yayımlamıştır. *Gerici Sanata Hücum* başlıklı imzasız yazı, eleştirel görüşleri ile karşı-kanonik bir hareketlenmenin önemli bir ayağı olarak karşımıza çıkmaktadır (Anar, 2022: 123-131).

Kanonun ve Karşı-kanon'un varlığını ve Türk edebiyatındaki izini süren Turgay Anar, eserin sonunda birtakım tekliflerde bulunmaktadır. Anar'a göre Türkiye'de kanon ve edebiyat kanonu kavramlarının daha net bir biçimde ifade edilebilmesi, kanonun oluşup oluşmadığı veya oluştuysa nasıl ve ne yönde oluştuğu, oluşmamışsa bunun sebeplerinin ilmî kaidelerle ortaya çıkarabilmesi için antolojilerin, edebiyat tarihlerinin, yıllıkların, süreli yayınların ve bu süreli yayınlarda yayımlanan "okuma listelerinin" ciddi bir anlayışla tekrar tekrar incelenmesi gereklidir. Bu tespitten Türk edebiyatındaki kanon meselesi hakkında son sözü söylemek için henüz erken olduğunu düşünebiliriz. Bununla birlikte söz konusu kitap kanon kavramına dair akademik düzlemde yapılmış en son, titiz ve dikkate değer çalışma olarak kayda geçmelidir.



## Hücvirî, Ali b. Osman Cüllâbî, Keşfu'l-mahcûb (Hakikat Bilgisi), Haz.

Süleyman Uludağ, Dergâh Yayınları, No: 93, 2020 baskısı, 516 s.

Mustafa ÖZSARAY\*

Tasavvuf edebiyatının klasik eserlerinden biri de Ebü'l-Hasen Ali b. Osman b. Ebî Ali el-Cül-lâbî el-Hücvirî (ö. 465/1072) tarafından Fars diliyle yazılan *Keşfu'l-mahcûb*'tur.

*Keşfu'l-mahcûb*, tasavvufun teorik ve pratik konularını sistemli bir şekilde işleyen ilk kitaptır. Hücvirî, eserinde tasavvufî hayatın derinliklerini kavramak ve bunları ifade etmek için akli ve mantikî ölçüleri ve ilkeleri mümkün olan en geniş şekilde kullanmıştır. Hücvirî, tasavvufun esas-larıyla sûflerin söz ve makamlarının açıklanması hakkındaki bu eserini kaleme alırken Serrâc'ın (ö. 378/988) *Lüma'* ve Sülemî'nin (ö. 412/1021) *Tabakâtü's-sûfiyye*'sinden faydalanmakla birlikte bunlardan farklı olarak hayat hikâyesini anlattığı sûflerin sözlerini de yorumlamış, gittiği yerler-de karşılaştığı kişi ve olaylar hakkında bilgiler vermiş ve tasavvufu yanlış anlayan ve uygulayan sahte mutasavvıfları eleştirmekten geri durmamıştır. (Süleyman Uludağ, "Hücvirî", *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 18, s. 459-460.)

Süleyman Uludağ tarafından Farsça'dan Türkçe'ye çevrilerek hazırlanan *Keşfu'l-mahcûb* (*Hakikat Bilgisi*), ilk olarak 1982 yılında İstanbul'da Dergâh Yayınları arasında basılmıştır. Eser, 1996 yılında ikinci, 2010 yılında üçüncü, 2014 yılında dördüncü, 2016 yılında beşinci, 2018 yılın-da altıncı ve 2020 yılında ise yedinci baskısını yapmıştır.

*Keşfu'l-mahcûb*'un kaynakları şifahî rivayetler ve telif eserler olarak iki kısımdır. Hücvirî, *Keşfu'l-mahcûb*'u telif ederken yararlandığı eserlerin bazısının yazar ve adını birlikte, bazısının kitap adını, bazısının da sadece yazarlarının adını zikretmiştir. (s. 57-59)

Hücvirî eserine *Keşfu'l-mahcûb* ismini vermesinin amacını şöyle açıklamıştır: "Kitaba *Keş-fu'l-mahcûb* ismini verdim demekten maksadım şudur: Kitabın ismi içindekileri ifade etmelidir. Basiret sahipleri bu kitabın ismini duydukları vakit, bununla neyin kastedildiğini anlamalıdır. Malum olsun ki Ulu ve Yüce Allah'ın velileri ve dergâhının azizleri müstesna bütün insanlar ilahî hakikatin inceliğini anlamaktan uzaktırlar. (Zira tahkik-i ilahiye latifesi ile onların arasında bir hicâb vardır). Bu kitap hak yolu açıklamak (tasavvufî) sözleri izah etmek ve (ilahî hakikati gör-meye mani olan) beşeri perdeleri ortadan kaldırmak konusunu ele aldığı için ona bundan başka

bir isim vermek münasip olmazdı.” (s. 69) Hücvirî’ye göre hakikati tam olarak idrak etmeye mani olan perdeler açılabilir. Bunun için kalpte Hakk’ın nurundan bir maya ve cevher olması gerekir. Bu eseri okuyanlar hâsıl olan bereketle bu perdelerden kurtulabilir. Varlıkları hakkı inkâr ve batıl olanı yapma hamurundan yoğrulanlara ise kitabın faydası yoktur. (s. 71)

Süleyman Uludağ, hazırladığı giriş kısmında siyasi, kültürel ve dinî bakımdan Hücvirî’nin yaşadığı çağı değerlendirdikten sonra müellif ve eseri hakkında oldukça detaylı açıklamalar yapmıştır. Burada *Keşfu'l-mahcûb*’un yazılış gayesi, usulü, muhtevası ve önemi hakkında ayrıntılı bilgiler ve yorumlar bulunmaktadır. (s. 15-63) Bundan sonra Hücvirî’nin eserini niçin ve nasıl yazdığını, amacının ne olduğunu ve eserin önemini açıkladığı mukaddime yer almaktadır. (s. 67-74) Mukaddimededen sonra eser dört bölüme ayrılmıştır. Birinci bölümde tasavvufa dair ön bilgiler açıklanmaktadır. Bu bölümde ilim, fakr, tasavvuf, hırka giyme ve melamet konuları ele alınmıştır. (s. 75-128) İkinci bölümde sûflerin hal tercümelere bulunmaktadır. (s. 129-235) Üçüncü bölümde tasavvufî fırkalar ve görüşlerine yer verilmiştir. (237-327) Dördüncü bölümde tasavvufî hakikatler ve muameleler konusu işlenmiştir. (s. 329-473) Ekler kısmında ise eserde geçen hadislerle sûfî sözlerinin listeleri bulunmaktadır. (s. 475-490.)

*Keşfu'l-mahcûb*’un mukaddimesi ve birinci bölümünde, Hücvirî’nin eserde izlediği üslup ve usûlün yanı sıra Kur’an ve sünnet çizgisinde gelişen tasavvuf yolunun tespiti noktasında son derece kıymetli bilgiler yer almaktadır. O, sünni çizgideki ilk dönem sûflerin yolunu izah ederek tasavvufun üzerine düşen taklit perdesinin nasıl açılacağını göstermektedir. Hücvirî’ye göre, eserinde konu edindiği mahcûbun (perdelinin) anlayışına engel olan hicab (perde) iki kısımdır: İlki hicab-ı reynî, yani kara kalplilik perdesi, ikincisi ise hicab-ı gaynî, yani bulutlanma perdesidir. Bu perdelerden ilki daimi, ikincisi ise geçicidir. İlki zat hicabı, ikincisi ise sıfat hicabıdır. Kulun zatı eğer Hakk’a perde olmuşsa onun için hak ve batıl eşittir. Bu yüzden bunların kalpleri mühürlenmiştir. Eğer kulun zatı değil de sıfatı Hakk’a perde olursa kulun tabiatı, sırrı ve ruhu yine de daima Hakk’ı talep eder, batıldan kaçır. Bazı vakitlerde bu perde açılır. Hücvirî bu hakikati ortaya koyduktan sonra eserini gaynî hicabına tutulan ve esir olan kalpleri cilalamak için vücuda getirdiğini, bu kalplerde Hakk’ın nurundan bir maya ve cevher bulunduğunu, bundan dolayı oluşacak bereket sayesinde bu kalplerdeki gaynî perdesinin açılacağını belirtmiştir. Reyn perdesiyle kalpleri örtülü olduğu için hakkı inkâr edenlere ise eserinin fayda vermeyeceğini söylemiştir. (s. 69-71)

Hücvirî’nin eseri yazmasına sebep olan soru ve buna verilecek cevabın nasıl olması gerektiği konusundaki açıklamasına bakıldığında onun eğitim ve öğretimde akıl ve mantığa önem veren analitik düşünce temelli bir yaklaşımı benimsediği görülmektedir. Soru soran Ebu Said Hücvirî tasavvufun mahiyeti ve usûlünün ayrıntılı olarak anlaşılır bir şekilde cevaplandırılmasını istemektedir. Bu soru üzerine Hücvirî cevap verme yöntemini şöyle açıklamaktadır: “Şayet soru sahibi sorunun tamamına ve o soru ile ilgili ikinci derecedeki soruların hepsine vakıf ise bir bütün olarak sorulan suale bir bütün olarak cevap vermek gerekir. Fakat bundan sonra mübtedi olanlar, yani başlangıç halinde bulunanlar için tafsilata, kısımların tahdid edilmesine ve açıklanmasına ihtiyaç vardır.” (s. 71) Soruda tasavvuf yolunun hakikati, makamların keyfiyeti, mezhepleri, büyüklerin söz ve remizlerinin izahı, Allah sevgisinin niteliği ile bunun akıllarla niçin mahcûb (perdelenmiş) olduğu, nefsin bu sevgiden ürkmesi ile ruhun bu sevgiyle sükûn bulmasının nedenlerinin açıklanması da istenmektedir. (s. 72) Hücvirî’nin bu denli ayrıntılı bir soruya doyurucu bir cevap vermesi beklenir ki eserin tamamında bu rahatlıkla görülebilmektedir. Verdiği cevaplara bakıldığında meseleleri yorumladığı ve fikirlerini ilk dönem muhakkik sûflerin usullerine uygun oluşturduğu

anlaşılmaktadır. Zaten kendisi de tasavvufu aslına döndürme amacındadır. Kitabın planını da bu amaca uygun bir şekilde oluşturmuştur. Bu açıklamaları Hücvirî'nin ilmî disiplin ve metodolojik anlayışa önem verdiğini göstermektedir.

Hücvirî ilimde fikir ve emeğe saygı hususunda çok hassastır. Zamanında bunun kalmadığından yakınmaktadır. Hücvirî başkasının eserini çalanların yaptığı çirkin davranışı kendi başından geçen iki olayla örneklendirerek anlatması telif haklarına saygısızlığın tarihinin çok eskilere gittiğini göstermektedir. Onun şiirlerini oluşturan *Dîvân*'ı ve tasavvufa dair *Minhâcû'd-đîn* adlı eseri bu çirkin fiille ortadan kaybolmuştur. Bu sebeple *Keşfu'l-mahcûb*'u koruma konusunda hassas davrandığını belirtmiştir. (s. 67) Hücvirî başından geçen bu iki kitap hırsızlığı olayının tesiriyle eserlerinin başına isim yazılmasının gereğine ikna olmuş ve bunu iki nasip ile açıklamıştır. Ona göre bunlardan birincisi avamın nasibi, ikincisi de havassın nasibidir. O, avamın nasibini şöyle açıklamaktadır: “Bu ilmin cahilleri, muhtelif yerlerde müellifinin ismi bulunmayan yeni bir kitap gördüklerinde, onu kendilerine nispet etmektedirler. Böylece müellifin maksadı gerçekleşmemektedir. Derleme, telif ve tasnif etmekten maksat, müellifin ismini o kitap vasıtasıyla yaşatarak okuyucuların ve öğrenme durumunda bulunanların kendisine hayır dua etmelerini temin etmekten başka bir şey değildir.” (s. 68) Görüldüğü gibi Hücvirî'nin maksadı tanınmak, bilinmek ve para kazanmak suretiyle şöhret ve menfaatten haz duymak değil, gerçekleri öğretmektir. Ona göre havassın nasibi ise şöyledir: “Havas ve aydın kişiler bir kitap gördükleri zaman, bu eserin müellifinin bu ilimde veya fende âlim ve tahkik ehli olduğunu bilirlerse, onun hakkına en güzel biçimde riayet etmiş ve o eseri okumak ve okutmak için ellerinden geldiği kadar gayret göstermiş olurlar. Böylece okuyucununur muradı da, eserin müellifinin maksadı da en iyi şekilde gerçekleşmiş olur.” (s. 68)

Hücvirî sorulan suale “Malum olsun ki bu tasavvuf ilmi zamanımızda yok olup gitmiştir” (s. 72) tespitinde bulunmuş ve gerek aydınların gerekse halkın tasavvufî eserlerin ibaresiyle yetinmelerini ve manasından bihaber olmalarını bunun sebebi olarak görmüştür. Hakk'ın has dostlarını ise bu tespitinden istisna tutmuştur. (s. 72) Hücvirî, eserde tasavvufu heva ve heveslerinin malzemesi yapan cahillerden ise şöyle yakınmaktadır: “Allah azze ve celle bizi öyle bir zamanda yarattı ki o zamanda yaşayanlar heva ve hevese şeriat adını veriyorlar. Kibirlenmeye, başkan olma hırsına ve makam tutkusuna izzet ve ilim; halka karşı mürailik yapmaya haşyet; kinlerini kalplerinde gizli tutmaya hilm; mücadeleye münazara; muharebe ve sefihliğe azamet; münafıklığa zühd; temenniye irade; nefsanî hezeyanlara marifet; gönlün hareketlerine (ve arzularına), nefsin desiselerine muhabbet; ilhada fakr; inkâra safvet; zındıklığa fena; Peygamberin (s.a.v.) şeriatını terk etmeye tarikat ve zamane ehlinin afetlerine muamele ismini veriyorlar.” (s. 73)

Hücvirî'nin tasavvuf anlayışına göre hakiki tevhide ermek için öncelikle kişinin tarifini yaptığını perdelerden kurtulması gerekir. Hücvirî, cehaleti perdelenmiş olmanın sebebi gördüğü için birinci bölüme ilmin fazileti ile başlamıştır. Aslında ilmin faziletinden bahsetmek fuzuli imiş gibi görülebilir. Çünkü kimse ilme karşı gelmez zannedilebilir. Fakat gerçekte durum böyle değildir. Kimi cahil mutasavvıflar şeriat ve tabiat ilminin gereksizliğinden bahsedecek kadar hakikatten bihaber duruma düşmüşler, bu yüzden de tasavvufa leke sürülmesine neden olmuşlardır. Kimileri de bu yolu amelsiz sadece ilimle elde edebileceklerini zannetmişlerdir. Onlar da sadece sûflerin güzel sözlerin meftunu olmuş şair ve ediplerdir. O halde ilmin öneminden bahsetmek lüzumlu olmuştur ki o da bunu yapmaktadır. İlmin farz olduğunu, amelle birlikte olması gerektiğini, ikisinin birbirine faziletinden bahsetmenin batıl olduğunu, ilmin mahiyetini ve ilmi terk edenin ilhâda düşeceğini ayet ve hadislerle âlim ve sûflerin güzel sözleriyle uzun uzadıya açıklamıştır. (s. 78-84)

Hücvirî ilmin faziletini açıkladıktan sonra fakr ve gına kavramlarının hem şekli hem de hakiki manalarını aynı üslup ve metotla, yani ayet, hadis ve büyüklerin sözlerinin şerhi yöntemlerine başvurmak suretiyle açıklamıştır. Ona göre fakr ayet ve hadislerde övülmüştür ki bunun aslı da yoklukta ve varlıkta gönlü maldan mülkten fariğ etmek ve sebepleri yaratan Allah'a yönelmiş olmaktır. Bu anlamda derviş ve sûfilere fakir de denilmektedir ki Hücvirî bu kavramın miskinlik olmadığını böylece izah etmiş olmaktadır. Bu örnekte de görüldüğü üzere Hücvirî kavramların doğru anlaşılması konusunda çok hassastır. Bunun için fakrı ve fakirliğin ne demek olduğunu izah etmiştir. Ona göre bu yolun taliplerinin sûfilere yolunda gitmekten, makam ve menzilleri katetmekten ve ifadeleri hakkında bilgi sahibi olmaktan başka çare yoktur. Şu hâlde Hücvirî'ye göre ilim şarttır, fakrı, yani dervişliği doğru anlamak gereklidir ve usûl bilgisi olmayanın herhangi bir yere nispet edilmesi de bahis konusu olamaz. (s. 85-94)

Usûl konusunda son derece titiz olan Hücvirî, *Keşfu'l-mahcûb*'da "tasavvuf" ve "sûfî" kavramlarına da açıklık getirmiştir. O dil kuralları ile bu iki kavramın kökenini bulmanın mümkün olmadığı kanaatindedir. Ona göre iştikakla bu isimler tarif edilemez. Sûfî ve ondan türetilen tasavvuf safâ halindeki kişilere verilen özel bir isim görüşünü savunmuştur. Ona göre tasavvuf kalbin ağyardan koparılması ve Hakk'a raptedilmesidir. Bu işin önderi sıddık lakabıyla muttasıf olan Ebû Bekir'dir. Ebû Bekir bu hâli Resulullah'ın (s.a.v.) vefatı sırasında ortaya koymuştur. Bu makam tevhid makamıdır ki bunu Ebû Bekir (r.a.) meşhur konuşmasında ifade buyurmuştur. O halde Hücvirî'ye göre, sûfî, evliyanın muhakkik olanlarına ve velayette kemal derecesinde bulunanlara verilen bir isimdir. Mutasavvıf ise, sûfilerle alakası olan ve onların talibi olan kişilere denir. Bir de mustasvif vardır ki o da mal ve makam sahibi olmak için kendini sûfilere benzetendir. Sonuncusu sûfiler nezdinde sinek gibidir. Sûfî vusûl, mutasavvıf usûl, mustasvif ise fuzûl (lüzumsuz şeylerin) sahibidir. (s. 95-105)

*Keşfu'l-mahcûb*, şeriata uygun tasavvufun teorik ve pratik usullerini ve muamelelerini konu edinmiştir. Hücvirî eserinde sûfilerin hal tercümelere eşliğinde kullandıkları ıstılahları da açıklamıştır. Diğer taraftan o, yanlış anlayışları tenkit ederek bu yolda olanların doğru inanç ve ilim eşliğinde tasavvufun usûllerine riayet etmeleri gerektiğini vurgulamıştır. Hücvirî, *Keşfu'l-mahcûb*'daki metodolojik ve analitik yaklaşımı, ilmî üslûbu ve ikna edici ifade gücü ile tasavvuf ilminin ve edebiyatının oluşumunda önemli bir boşluğu doldurmuştur.

## Yayın İlkeleri

1. Dil ve Edebiyat Araştırmaları dergisi, dil ve edebiyat alanlarının yanı sıra tarih, felsefe, sosyoloji, psikoloji, eğitim, iktisat tarihi, siyaset bilimi, iktisat, işletme gibi beřerđ ve sosyal bilimler alanında yapılan özgün bilimsel çalışmalar-yayımlandığı uluslararası hakemli, elektronik ve basılı bir dergidir.
2. Makalelerin yayımlanabilmesi için, daha önce başka yerde yayımlanmamış veya yayımlanmak üzere kabul edilmemiş olması gerekir. Daha önce başka bir yerde yayımlanmış yazılara dergide kesinlikle yer verilmemektedir. Bilimsel bir toplantıda sunulmuş bildirimler, ancak basılmamış olması halinde ve bu durumun açıkça belirtilmesi şartıyla kabul edilebilir. Bu türden yazıların etik sorumluluğu makale sahibine aittir.
3. Dil ve Edebiyat Araştırmaları dergisi Bahar/Mart ve Güz/Ekim olmak üzere yılda iki sayı yayımlanır.  
Bahar sayısı **21 Mart** ve Güz sayısı **21 Ekim** tarihlerinde elektronik ve basılı olarak yayımlanır. Bahar sayısı için yazıların son gönderilme tarihi 20 şubat, Bahar sayısı için ise 20 Eylül tarihleridir. Bu sayıların haricinde arada çıkarılacak özel sayılar için de özel tarihler belirlenip ilan edilir.
4. Dergi, Yayın Kurulu tarafından belirlenen yurt içi ve dışındaki kütüphanelere, uluslararası indeks kurumlarına ve abonelere, yayımlandığı tarihten itibaren bir ay içerisinde gönderilir.
5. Çalışması yayımlanan yazarlara bir adet dergi gönderilir.
6. Yazımda ve kısaltmalarda TDK İmlâ Kılavuzu esas alınmalıdır.
7. Yazıların Değerlendirilmesi  
Dil ve Edebiyat Araştırmaları dergisine gönderilen yazılar, önce Yayın Kurulu tarafından incelenir. Yayın için teslim edilen makalelerin değerlendirilmesinde akademik tarafsızlık ve bilimsel nitelik en önemli ölçüttür. Kór hakemlik sistemi kullanılır. Değerlendirme için uygun bulunan yazılar, alanda uzman kabul edilen iki hakeme gönderilir. Hakemlerin isimleri gizli tutulur ve raporlar beş yıl süreyle saklanır.  
Hakemler kendilerine gönderilen yazıyı 20 gün içinde değerlendirir. Bu süre içerisinde raporunu göndermeyen hakemle irtibata geçilerek değerlendirme için hakeme bir defaya mahsus olmak üzere 10 gün ek süre verilir. Hakem bu sürede de raporunu gönderemezse değerlendirme süreci sonlandırılır.  
Makale, yayımlanma aşamasına gelmiş, yukarıda açıklanan süreçlerden geçmiş, hakem raporları olumlu olsa bile, dil ve üslup sorunları, konu birliğindeki kopukluklar veya akademik etiğe uymayan talep ve davranışların fark edilmesi ve buna benzer durumlarla ilgili yazılar Yayın Kurulunun kararıyla yayının sırasından çıkarılır.  
Yazarlar, katılmadıkları hususlar varsa, gerekçeleriyle birlikte hakem raporlarına itiraz etme hakkına sahiptirler. Yayına kabul edilmeyen yazılar, yazarlarına iade edilmez.
8. Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi'nde yayımlanması kabul edilen yazıların telif hakkı Türkiye Dil ve Edebiyat Derneği'ne devredilmiş sayılır. Yayımlanan yazılardaki görüşlerin sorumluluğu yazarlarına aittir. Yazı ve fotoğraflardan, kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

## 9. Yazım Dili

Dil ve Edebiyat Araştırmaları dergisinin yazım dili Türkiye Türkçesidir. Filoloji bölümü mensupları için ilgili dilde yazılmış makalelere ve diğer Türk lehçeleri ile yazılmış yazılara da yer verilebilir.

## 10. Yazıların Gönderilmesi

Yazım ilkelerine göre hazırlanmış çalışmalarınızı dilarastirma@gmail.com mail adresine gönderebilirsiniz.

### Yazım Kuralları

Makalelerin, aşağıda belirtilen şekilde sunulmasına özen gösterilmelidir:

**1. Başlık:** Başlık yalnızca ilk harfleri büyük olacak şekilde 14 punto büyüklüğünde ve koyu harflerle yazılmalıdır. Başlıkta en fazla 10 kelime yer almalıdır.

### 2. Yazar Ad(lar)ı ve Adres(ler)i:

Yazar(lar)ın ad(lar)ı ve soyad(lar)ı yazı başlığının sağ altında olmalı, soyadın tamamı büyük harflerle yazılmalı, yazarın unvanı, kurumu ve elektronik posta adresi, Orcid numarası dipnotta açıkça belirtilmelidir.

3. **Özet:** Makalenin başında, konuyu kısa ve öz biçimde ifade eden ve en az 150, en fazla 300 kelimeden oluşan Türkçe ve İngilizce özet bulunmalıdır. Makalenin başlığı her iki özetde de belirtilmeli, özet içinde yararlanılan kaynaklara, şekil ve çizelge numaralarına değinilmemelidir. Özetlerin altında bir satır boşluk bırakılarak, en az 5, en çok 8 sözcükten oluşan anahtar kelimeler verilmelidir.
4. **Genişletilmiş Özet:** Çalışmanın sorununun, amacının, metodunun ve sonuçlarının geleneksel özete göre daha ayrıntılı ele alınacağı **Genişletilmiş Özet** İngilizce dilinde yapılmalıdır. Dolayısıyla genişletilmiş özet makalelerin uluslararası okuma oranını da artıracaktır. Bu özet tercihen **600-800** kelime uzunluğunda olmalı; çalışmanın amacını, sorununun, metodunu, bulgularını ve sonuçlarını alt başlıklar halinde açık bir şekilde vermelidir. Özet içindeki alt başlıklar, çalışmanın türüne göre çeşitlilik gösterebilir.

### Genişletilmiş Özette Kullanılabilecek Alt Başlıklar

Araştırma Yöntemi/Research Problem	Çalışmanın amacına ve bağlamına ilişkin açıklama (birkaç cümle).
Araştırma Soruları/Research Questions	
Literatür İncelemesi/Literature Review	Literatür taramasının yöntemini (hangi temel kaynaklardan yararlandı, ne tür kaynaklara ulaşıldı vs.), amacını ve ulaşılan kaynakların genel ortaya çıkarttığı görüntü, (bu konuda yapılan daha önceki araştırmaların ortak yönleri veya ayrıldığı noktalar nelerdir vs.) kısaca belirtiniz.
Metodoloji/Methodology	Çalışmanın metodu, inceleme, belge neşri, izlenen yol, karşılaştırma, yorumlama, eleştiri, örnek olay incelemesi, dene-me, anket ve benzeri olarak tanımlayın.
Sonuçlar ve Tartışmalar/Results and Discussion	Araştırma amaçlarına/sorularına ilişkin ana bulgular, temel çıkarımlar, sonuçlar ve/ya öneriler.

5. **Ana Metin:** A4 boyutunda kâğıtlara, Microsoft Word programında, Times New Roman veya benzeri bir yazı karakteri ile, 12 punto, 1.5 satır aralığıyla yazılmalıdır. Sayfa yapısı A4 ebadında, kenar boşlukları sağdan, soldan, üstten ve alttan 3 cm olmak üzere, 14 nk satır aralığıyla, iki yandan hizalı ve paragraf arası boşluğu, öncesi ve sonrası 14 nk olacak şekilde ayarlanmalı ve sayfalar numaralandırılmamalıdır.

Bir makalede sıra ile özet, ana metnin bölümleri, kaynakça ve (varsa) ekler bulunmalıdır. “Giriş”, “Sonuç” gibi başlıklar kullanıp kullanmama, çalışmanın türüne ve konunun gereğine bağlıdır. Fakat makalenin bir sonuç paragrafı bulunmalıdır. “Sonuç” araştırmanın amaç ve kapsamına uygun olmalıdır. Metinde sözü edilmeyen hususlara “sonuç”ta yer verilmemelidir.

6. **Bölüm Başlıkları:**

**Ana başlıklar:**

Makalede, bütün başlıklar yalnızca ilk harferi büyük olacak şekilde ve koyu yazılmalıdır. Ana başlıklar (ana bölümler, kaynaklar ve ekler) 14 punto ve koyu karakterde yazılmalıdır.

**Ara ve Alt başlıklar:**

Ara ve alt başlıklar 12 punto ve koyu karakterde yazılmalı; alt başlıkların sonunda iki nokta üst üste konularak aynı satırdan devam edilmelidir.

7. **Tablolar ve Şekiller:** Tabloların numarası ve başlığı bulunmalıdır. Tablo numarası üste, tam sola dayalı olarak dik yazılmalı; tablo adı ise, her sözcüğün ilk harfi büyük olmak üzere eğik yazılmalıdır. Tablolar metin içinde bulunması gereken yerlerde olmalıdır. Şekiller siyah beyaz baskıya uygun hazırlanmalıdır. Şekil numaraları ve adları şeklin hemen altına ortalı şekilde yazılmalıdır. Şekil numarası eğik yazılmalı, nokta ile bitmeli. Hemen yanından sadece ilk harf büyük olmak üzere şekil adı dik yazılmalıdır.
8. **Resimler:** Yüksek çözünürlüklü, baskı kalitesinde taranmış halde makaleye ek olarak gönderilmelidir. Resim adlandırılmalarında, şekil ve çizelgelerdeki kurallara uyulmalıdır.
9. **Kaynak Gösterme (Dipnot kullanma) ve Kaynakça:**

Alıntılar tırnak içinde verilmeli; 140 kelimedenden az alıntılar satır arasında, daha uzun alıntılar ise satırın sağından ve solundan 1.5 cm içeride, blok hâlinde ve 1,5 satır aralığıyla 1 punto küçük yazılmalıdır.

Makalede yapılacak atıflar, ilgili yerden hemen sonra, parantez içinde yazarın soyadı, eserin yayın yılı ve sayfa numarası sırasıyla verilmelidir. Eser adları eğik (italik) olmalıdır.

**Örnek:** (Okay 2016: 142.)

Birden fazla kaynak gösterileceği durumlarda eserler aynı parantez içinde, en eski tarihli olandan yeni olana doğru, birbirinden noktalı virgülle ayrılarak sıralanır.

**Örnek:** (Köprülü 1989: 125; Okay 2016: 115)

İki yazarlı kaynaklarda, araya tire işareti (-) konulur. İlkiden fazla yazarlı kaynaklarda ise ikinci yazarın soyadından sonra “vd.” kısaltması kullanılmamalıdır.

**Örnekler:** (Andı-Akay 2010: 223). (Kaplan-Enginün vd. 1988: 217)

Yazarın adı, ilgili cümle içinde geçiyorsa, parantez içinde tarih ve sayfanın belirtilmesi yeterlidir.

**Örnek:** (2015: 23)

Yazarın aynı yıl yayınlanmış iki eseri varsa, yayın yılına bir harf eklenmek suretiyle gösterilir.

**Örnekler:** (Ahmet Midhat 2010a: 37), (Ahmet Midhatb: 72)

Soyadları aynı olan iki yazarın aynı yılda yayınlanmış olan eserleri, adların ilk harflerinin de yazılması yoluyla belirtilir.

**Örnekler:** (Balcı, F. 2014: 83), (Balcı, M. 2014: 112)

Ulaşılamayan bir yayına metin içinde atıf yapılırken, bu kaynakla birlikte alıntının yapıldığı eser şu şekilde gösterilmelidir:

**Örnek:** (Köprülü 1924: 75’ten aktaran; Demirci 1998: 25)

**Dipnotlar:** Dipnotlar, sadece yapılması zorunlu açıklamalar için kullanılır. Buradaki atıflar da parantez içinde yazarın soyadı, eserin yayın yılı ve sayfa numarası gelecek şekilde düzenlenmelidir. Örnek: (Çoruk 2016: 118)

**Kaynakça:** Makalede kullanılan bütün kaynaklar “Kaynakça”ya alınmalı, makalenin konusu ile ilgili olsa dahi, yazıda değinilmeyen belge ve eserler kaynakçaya dâhil edilmemelidir. Kaynaklar ana metnin sonunda yazar soyadlarına göre (Soyadı kanunundan öncekiler için yazar adı esas alınır.) harf sırasına göre verilmelidir. Eser adları eğik (italik) yazılmalıdır.

a. **Kitap ve kitap niteliğindeki eserler**

Yazarın soyadı (küçük harfle), adı (basım yılı), kitabın adı, basıldığı şehir: yayınevi.

**Örnek:** Okay, M. O. (2005), Batılılaşma Devri Türk Edebiyatı, İstanbul: Dergâh Yayınları.

Eserin hazırlayıcısı, editörü, çevireni varsa, kitap adından sonra aşağıdaki gibi verilir:

Yazarın soyadı, adı, (basım yılı), eserin adı, [hazırlayan] hzl., [editör] ed. veya [çeviren] çev. adı soyadı, basıldığı şehir, yayınevi.

**Örnek:** Ersoy, M. A. (1991), Safahat, hzl. M. Ertuğrul Düzdağ, İstanbul: İz Yayıncılık.

Stevick, P. (2004), Roman Teorisi, çev. Sevim Kantarcıoğlu, Ankara: Akçağ Yay. 2. bs.

Eserin cildi eser adından sonra, kaçınıcı baskı olduğu ise yayınevinden sonra belirtilir.

**Örnek:** Lekesiz, Ö. (2001), Yeni Türk Edebiyatında Öykü 5, İstanbul: Kaknüs Yay.

b. **Sürelî yayınlardaki yazılar:**

**Dergiler:** Yazarın soyadı, adı (yıl, ay), “makalenin başlığı”, derginin adı, cilt no, sayısı: sayfa aralığı.

**Örnek:** Çetişli, İ. (2000), “Bir Neslin veya Bir Şairin Romanı: Mâi ve Siyah”, Türk Yurdu, C. XX, S. 153-154, Mayıs-Haziran, s. 318-333.

Gazete yazılarında ise, yazarın soyadı, adı (yıl. ay. gün), “yazının başlığı”, gazetesinin adı, (varsa) sayfa numarası verilir.

Mülakat ve röportajlarda yazar adı olarak bunları yapan kişiler verilir.

c. **Tezler**

Yazarın soyadı, adı, (tarihi), tezin başlığı, şehir: üniversite ve enstitü adı: (yayınlanmamış lisans/yüksek lisans/doktora tezi).

e. **İnternette alınabilen bilgiler**

Yazarın soyadı, adı, (son güncelleme tarihi), “internet belgesinin başlığı”, (erişim tarihi), internet adresi.

**Örnek:** Koçak, A. (2014.01.01). “HİLMİ, Şehbenderzâde Filibeli Ahmed Hilmi”

<http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=4126>

(Erişim tarihi: 2016.10.23)

Dipnot ve kaynakça yönteminde APA sistemi öncelikli olmakla beraber klasik atıf ve dipnot yöntemi de (MLA-Chicago) kullanılabilir.

Yazışma Adresi

Türkiye Dil ve Edebiyat Derneği Feshane Cad. Nu : 3

34050 Eyüp / İSTANBUL

Tel : 90 212 581 69 12

Faks : 90 212 581 12 54

[www.tded.org.tr](http://www.tded.org.tr)

















